

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ»

М. А. Даніловіч

ФРАЗЕАЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК ГАВОРАК ГРОДЗЕНШЧЫНЫ

Гродна
ГрДУ імя Янкі Купалы
2020

УДК 811.161.3'373(038)

ББК 81.411.3

Д18

Рэкамендавана Саветам філалагічнага факультэта ўстановы адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»

Рэцэнзенты:

Коваль У. І., доктар філалагічных навук, прафесар
(установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»);
Ляшчынская В. А., доктар філалагічных навук, прафесар
(установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»)

Даніловіч, М. А.

Д18

Фразеалагічны слоўнік гаворак Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. –
Гродна : ГрДУ, 2020. – 607 с.

ISBN 978-985-582-352-1

У слоўнік уключана каля 8000 фразеалагізмаў беларускай дыялектнай мовы, запісаных у другой палове XX – пачатку XXI стагоддзя на Гродзеншчыне. Тып слоўніка – тлумачальны, недыферэнцыйны, зводны. Даецца граматычная, стылістычная, семантычная, а часам і этымалагічная характарыстыка фразеалагізмаў. Ужыванне фразеалагізмаў паказваецца на багатым ілюстрацыйным матэрыяле з жывога народнага маўлення. Выданне адрасавана спецыялістам-філолагам, студэнтам, настаўнікам, пісьменнікам, журналістам, усім, хто цікавіцца беларускай мовай.

УДК 811.161.3'373(038)

ББК 81.411.3

© Даніловіч М. А., 2020

© Установа адукацыі

«Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы», 2020

ISBN 978-985-582-352-1

ПРАДМОВА

Праца над «Фразеалагічным слоўнікам гаворак Гродзеншчыны» пачалася ў 1980 годзе. На першым часе ставілася мэта сабраць з жывога дыялектнага маўлення неўласцівыя літаратурнай мове выразы і падаць іх у слоўніку дыферэнцыйнага тыпу. Такі слоўнік быў створаны і апублікаваны ў 2000 годзе (гл. СДФГ). Далейшае збіранне матэрыялу ўсё больш пераконвала, што дыферэнцыйны матэрыял адлюстроўвае толькі частку фразеалагічнага складу. Ён, хоць і арыгінальны, свежы, але ўсё-такі штучна выхаплены з агульнага дыялектнага фразеалагічнага фонду. Для навукі ў абласным слоўніку важна паказаць фразеалагізмы ва ўсёй іх паўнаце, як цэласную сістэму. Па гэтай прычыне быў узяты далейшы кірунак на стварэнне адносна поўнага фразеалагічнага слоўніка. У палявых умовах занатоўваліся ўсе фразеалагізмы: і ўласна дыялектныя, і агульнанародныя, вядомыя літаратурнай мове. У пошуках характару навуковага даведніка канчаткова акрэслілася мэта скласці зводны слоўнік, які ўвабраў бы не толькі ўласныя палявыя запісы, але і фразеалагізмы, апублікаваныя ў розных крыніцах іншымі аўтарамі. Але ўсё ж асновай, пераважнай часткай слоўніка выступаюць фразеалагізмы, сабраныя непасрэдна намі з жывога маўлення жыхароў шматлікіх рэгіёнаў Гродзеншчыны.

За сорок гадоў збіральніцкай працы давялося сустрэцца і пагутарыць з сотнямі людзей рознага ўзросту. Найлепшыя вынікі давалі гутаркі з пажылымі і старэнькімі інфармантамі – бабулямі і дзядулямі, якія з малаком маці ўвабралі родную гаворку і пранеслі яе ў чыстым выглядзе на працягу ўсяго жыцця. Гэтыя людзі не толькі носьбіты натуральнай народнай мовы, але і жывая гісторыя, сувязныя паміж мінулым і сучасным. Яны добра памяталі і маглі многа апавядаць пра тое, як жылося ў розныя гістарычныя перыяды: да Другой сусветнай вайны – «за польскім», непасрэдна перад вайной – «за першымі саветамі», у часе вайны – «за немцам», пасля вайны – «за другімі саветамі». Многія з іх ужо адышлі ў іншы свет, і Слоўнік з'яўляецца свайго роду помнікам гэтым людзям, надпісы для якога пакінулі яны самі ў выглядзе фразеалагізмаў і выказванняў-цытатаў на сваёй мясцовай гаворцы. Гэта помнік, які засведчыў беларускую афарыстычную мову Гродзеншчыны другой паловы XX стагоддзя (сёння моўная сітуацыя істотна змяняецца, стала іншай, чым нават у часе дваццацігадовай даўніны). Са Слоўніка можна чэрпаць інфармацыю пра культуру, побыт, працу і адпачынак нашых нядаўніх продкаў, якія сталі грунтам для развіцця новых пакаленняў у XXI стагоддзі.

Хочацца ўспомніць добрым словам асобаў-збіральнікаў, якія сталі для мяне ўзорам дзейнасці, настаўнікамі ў вывучэнні беларускіх гаворак. *Міхал Федароўскі* – постаць легендарная, магутная! Ён больш чым трыццаць гадоў свайго жыцця прысвяціў вывучэнню быту, культуры, мовы Гродзеншчыны. Прыкладна сто гадоў таму, у другой палове XIX – пачатку XX стагоддзя, ён сабраў велізарную калекцыю фразеалагізмаў, прыказак, розных выслоўяў на абшарах Гродзенска-Беластоцкага рэгіёну, якая адлюстравана ў кнігах яго шматтомнай працы «Люд беларускі». *Таццяна Філіпаўна Сцяшківіч*, вядомы даследчык гаворак Гродзеншчыны, дапамагла мне адчуць прыгажосць беларускага дыялектнага слова. *Іван Якаўлевіч Лепешаў*, Прафесар з вялікай літары, абудзіў успрымання чароўнасці навуковай справы. Прафесар *Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі*, шчыры патрыёт і шанавальнік беларускай мовы, адкрыў перада мной незвычайнае багацце народнай фразеалогіі. Я нізка схіляю галаву перад гэтымі вялікімі філолагамі, без іх навуковага і духоўнага ўплыву наўрад ці адбыўся б гэты слоўнік.

БУДОВА СЛОЎНІКА

КРЫНІЦЫ ФАКТЫЧНАГА МАТЭРЫЯЛУ

У Слоўнік уключаны матэрыял, запісаны прыкладна за апошнія пяцьдзесят гадоў у розных раёнах Гродзенскай вобласці, а таксама ў некаторых памежных раёнах іншых абласцей (Мінскай, Віцебскай, Брэсцкай) пераважна на падставе беларускага маўлення жыхароў сельскай мясцовасці. Выкарыстаны наступныя крыніцы фактычнага матэрыялу:

1. Асабістая картатэка фразеалагізмаў, сабраных на Гродзеншчыне непасрэдна складальнікам слоўніка, якая назапашвалася з 1980 года шляхам вывучэння гаворак. У адпаведнасці з рэальнымі магчымасцямі былі вызначаны асноўныя рэгіёны для прыярытэтнага вывучэння. Першы – родныя, вядомыя з дзяцінства гаворкі Гродзенскага і Шчучынскага раёнаў (крайняя заходняя частка Гродзенскай вобласці, мяжуе з Літвой і Польшчай). Другі – Астравеччына і Ашмяншчына (крайняя паўночна-ўсходняя частка, мяжуе з Літвой, Віцебскай і Мінскай абласцямі). Трэці – Навагрудчына (цэнтральна-ўсходняя тэрыторыя, часткова мяжуе з Мінскай і Брэсцкай абласцямі). Асобныя фрагментарныя фразеалагічныя запісы ў розны час зроблены ў многіх іншых рэгіёнах Гродзенскай вобласці.

Методыка збірання дыялектнага матэрыялу – комплексная. Пераважная роля пры збіранні фразеалагізмаў належала гутарцы, вольнай ці тэматычнай. Шырока прымянялася анкетаванне, метады назірання. У якасці тэхнічнага сродку выкарыстоўваліся магнітафон, дыктафон.

2. Матэрыялы дыялекталагічных практык студэнтаў, што праводзіліся пад кіраўніцтвам складальніка слоўніка.

3. Матэрыялы дыпломных прац, якія выконваліся студэнтамі на матэрыяле фразеалогіі сваіх родных гаворак пад кіраўніцтвам складальніка слоўніка.

4. Дыферэнцыйны «Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны» (СДФГ), складзены ў 2000 годзе.

5. Фразеалагізмы з Гродзеншчыны, зафіксаваныя ў фразеалагічных слоўніках Е. С. Мяцельскай і Я. М. Камароўскага (СБНФ), І. Я. Лепешава (ЗНФ), Т. Ф. Сцяшкова (ППФВ, СГВ), Ф. М. Янкоўскага (БФ).

6. Фразеаграфічныя артыкулы (падборкі), апублікаваныя ў часопісах, альманахах, навуковых зборніках, складзеныя рознымі аўтарамі пераважна на падставе сваіх родных гаворак Гродзеншчыны.

7. Лексічныя слоўнікі Гродзеншчыны. У ілюстрацыйных прыкладах да слоў гэтыя слоўнікі захоўваюць значную частку спецыяльна не вылучаных, «прыхаваных» фразеалагізмаў, якія выступаюць шчодрым рэзервам для збіральніка фразеалогіі.

8. Фальклорныя зборнікі – пераважна тыя, у якіх змешчаны малыя жанры фальклору (прыказкі, параўнанні, розныя выслоўі) і побач з імі – фразеалагізмы.

9. Хрэстаматыі па беларускай дыялекталогіі.

У Слоўнік уключаны фразеалагізмы ў так званым «вузкім» іх разуменні, г. зн. адзінаствы і зрашчэнні – семантычна непадзельныя выразы, якія спалучаюцца са словамі. Іншыя ўстойлівыя адзінкі, за рэдкім выключэннем, не сталі аб'ектам слоўнікавага апісання.

Слоўнік з'яўляецца недыферэнцыйным, у яго ўключаны ўсе занатаваныя на Гродзеншчыне фразеалагізмы. Паводле сферы ўжывання і лінгвагеаграфічнага пашырэння іх можна падзяліць на тры групы:

1. Агульнанародныя фразеалагізмы, вядомыя ўсім беларускім гаворкам, а таксама літаратурнай мове, напрыклад: *ледзь ногі цягнуць, ні жывы ні мёртвы, пад рукой*.

2. Дыялектныя варыянты агульнанародных фразеалагізмаў: фанетычныя (*скеліць зубы* – скаліць зубы), марфалагічныя (*на горкае яблыка* – на горкі яблык), сінтаксічныя

(жабу на языку не спячэш – жаба на языку не спячэцца), словаўтваральныя (лезці смаліцай у вочы – лезці смалой у вочы), лексічныя (і куры не спяваюць (не пяюць, не кудакчуць, не сакочуць) – і куры не шэпчуць), канструкцыйна-колькасныя (ні ў зуб нагой ні ў рыла лапцём – ні ў зуб нагой), семантычныя (душой загавець ‘стаць бяздушным, неспагадлівым, абьякавым’ – душой загавець ‘памерці’).

3. Уласна дыялектныя фразеалагізмы. Гэта выразы, пашыраныя на абмежаванай тэрыторыі і адсутныя ў літаратурнай мове (легчы ў карыта і чакаць пакуль свінні з’ядуць ‘не праяўляць настойлівасці, не прыкладваць намаганняў для ажыццяўлення чаго-н., займаць пазіцыю чакання’; лавіць дарогу ‘ісці, ехаць няроўна, з боку ў бок’).

Гаворкі Гродзеншчыны на працягу сваёй гісторыі непасрэдна кантактавалі з польскімі і літоўскімі дыялектамі, з мовай ідыш, у апошнія два стагоддзі – з рускай мовай. Гэта спрыяла таму, што ў фразеалогію карэннага насельніцтва пранікалі элементы кантактных моваў. У актыўным ужытку і сёння захавалася нямала фразеалагізмаў з іншамовнымі, пераважна польскімі, «украпінамі»: *гнэмбіць муху, няма ніц, па дзись дзень, як у джюравым ворку, задраць гегні*. Натуральна, і запазычанням належыць адпаведнае месца ў рэгіянальным слоўніку.

РАЗМЯШЧЭННЕ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Размяшчаюцца фразеалагізмы ў Слоўніку па апорным кампаненце, вылучэнне якога грунтуецца на марфалагічным (часцінамоўным) прынцыпе. У якасці апорнага абраны назоўнікавы кампанент. Гэтая роля назоўніку надаецца на той падставе, што ён самы «масавы», прысутнічае прыкладна ў 93 % усіх фразеалагізмаў. Вакабульныя апорны назоўнік падаецца ў той яго форме, якая зафіксавана ў фразеалагізме:

ВАДА. Вада не размые.

ВАДЗЕ. У гарачай вадзе купаны.

ВАДОЙ. Хоць вадой разганяй.

ВАДУ. Брахаць на вадку.

Калі ў фразеалагізме ёсць два ці больш назоўнікаў, то выбіраецца той, які стаіць першым:

ПІР. Ні ў пір ні ў вір ні ў добрыя людзі.

Да назоўнікаў прыраўноўваюцца і субстантываваныя часціны мовы, а таксама адвёбілізаваныя формы творнага склону, якія рэальна або этымалагічна выяўляюць адзнакі субстантыўнасці:

БАГАТАМУ. Як багатаму па смерць.

ЗІМОЮ. Зімою снегу не дапросішся.

Пры адсутнасці назоўніка функцыю апорнага выконвае любая паўназначная часціна мовы, якая стаіць у фразеалагізме першай:

ХТО. Хто куды.

ДАЦЬ. Даць знаць.

ЛЫС. Як і не лыс.

У выключна рэдкіх выпадках, калі няма ніводнага кампанента, адпаведнага самастойнай часціне мовы, пад увагу бярэцца першы кампанент – службовая часціна мовы:

АБЫ. Абы-абы.

АНІ. Ані-ні.

Фразеалагізмы падаюцца гнездавым спосабам. Загалоўкам гнезда запісваецца вялікімі літарамі назоўнік ці іншая часціна мовы ў пэўнай форме. Пад гэтым загалоўкам распацоўваюцца ўсе фразеалагізмы з такой самай апорнай словаформай у алфавітным парадку па першым кампаненце:

ДЗЮБУ. Засініць дзюбу.

З камарову дзюбу.

Параўняць дзюбу.

Гаворкі Гродзеншчыны неаднастайныя, належаць да розных дыялектных групаў, маюць рэгіянальныя моўныя адметнасці. Той самы лексічны кампанент у складзе фразеалагізма можа фармальна адрознівацца. У сувязі з гэтым узнікла пытанне, як будаваць рэестравую частку слоўнікавага артыкула, ці адлюстроўваць усе дыялектныя разнавіднасці кампанентаў, ці аддаць перавагу пэўнаму. Быў абраны наступны найбольш мэтазгодны і рацыянальны шлях. Калі словы адлюстроўваюць неаднолькавыя заканамернасці фанетычнай ці марфалагічнай сістэмы розных гавораў, то сярод іх выбіраецца інварыянт, адпаведны літаратурнаму вымаўленню і напісанню. Напрыклад, з двух варыянтаў *горла шырокае – горло шырока, Бог жыве – Бог жывець*, загаловаўкавым будзе першы, другі знаходзіць сваё месца ў прыкладах-сказах. Аднак розныя тыпы лексічных дыялектызмаў (лексічна-фанетычных, лексічна-словаўтваральных, лексічна-марфалагічных, уласна лексічных) захоўваюцца:

ВАРОЦЯХ. Вісець на вароцях.

ГОЛАЎ. Браць у голаў.

ЯБЛЫКА. На горкае яблыка.

ВОРКАМ. Пыльным воркам біты.

Праблемным з’яўляецца размяшчэнне ўласна фразеалагічных варыянтаў: падаваць іх разам ці паасобку. Напрыклад, фразеалагізм *як венок* рэалізуецца яшчэ ў лексічным варыянце *як электравенок*. Апорныя кампаненты гэтых двух варыянтаў не супадаюць і пачынаюцца на розныя літары – **в** і **э**. Узнікае пытанне, пад якой літарай распрацоўваць гэты фразеалагізм у слоўніку. Выйсца знойдзена наступнае. Кожны варыянт апісваецца як асобны фразеаграфічны аб’ект, на сваім алфавітным месцы, пад сваім вакабульным словам. Але каб даць чытачу інфармацыю пра варыянтнасць фразеалагізма, у канцы і аднаго, і другога слоўнікавага артыкула за скарачэннем **Вар.** прыводзіцца яе факталагічны малюнак:

ВЕНІК. Як венок. Вельмі (жавы, рухавы, шустры і пад.). *Андрэй усюды паспявае, шустры як венок.* Трокенікі Астр. **Вар.** як венок (электравенок).

ЭЛЕКТРАВЕНІК. Як электравенок. Вельмі (жавы, рухавы, шустры і пад.). *Што за дзіця... То туды, то сюды, ні мінуць ні пасядзіць, шустры як электравенок.* Косцевічы Астр. **Вар.** як венок (электравенок).

Такая самая працэдура вылучэння апорнага кампанента і апісання пад ім як гнездавым датычыць іншых фразеалагічных варыянтаў: фразеалагічна-фанетычных, фразеалагічна-марфалагічных, фразеалагічна-словаўтваральных, канструкцыйна-колькасных і інш., напрыклад:

АЧЫМА. Палаць ачыма. Вар. палаць вачыма (ачыма).

ВАЧЫМА. Палаць вачыма. Вар. палаць вачыма (ачыма).

ЧОРТ. Чорт ногу зломіць. Вар. чорт ногу зломіць; чэрці ногі зломяць.

ЧЭРЦІ. Чэрці ногі зломяць. Вар. чорт ногу зломіць; чэрці ногі зломяць.

ГОЛЫ. Голы-босы. Вар. голы-босы <і Богу праціўны>.

БОГУ. Голы-босы і Богу праціўны. Вар. голы-босы <і Богу праціўны>.

Толькі ў тых выпадках, калі варыянты фразеалагізма адшукваюцца пад адным гнездавым словам, у адной алфавітнай пазіцыі, у адным слоўнікавым артыкуле, усе яны падаюцца разам:

НОГІ. Ледва (ледзь, ледзьве) ногі прыцягнуць (дацягнуць, давалачы).

СПАЛУЧАЛЬНАСЦЬ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Многія фразеалагізмы маюць абмежаваную спалучальнасць са словамі. Калі фразеалагізм мае валентна абмежаванае значэнне, г. зн. спалучаецца толькі з адным словам ці невялікай групай слоў, то гэтыя словы прыводзяцца пасля загаловаўкавага фразеалагізма курсівам:

Як зайцу збанок *патрэбны.*

На забой *біць, біцца.*

Заяц гноіць (гнаіў) *поле, зямлю і пад.*

Пасля фразеалагізмаў з канструкцыйна абмежаваным значэннем, якія ўступаюць у сувязь з канкрэтнымі залежнымі словаформамі, даюцца займеннікава-прислоўныя паказчыкі гэтых форм:

Закруціла ў мазгах *каму.*

Вачэй не стыкаць *дзе.*

ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-АЦЭНАЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Многія фразеалагізмы маюць сталую, замацаваную за імі эмацыянальна-экспрэсіўна-ацэначную афарбоўку неадабрэння, іранічнасці, жартаўлівасці і інш. Яна абазначаецца адпаведнымі стылістычнымі паметамі:

Як ведзьма з таўкачамі *хадзіць. Няўхв.*

Вераб’ю па калена. *Жарт.-іран.*

Прывесці да хрысціянскай веры *каго. Часцей гумар.*

СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Значэнне фразеалагізма тлумачыцца апісальным спосабам. Тлумачальная формула будзе так, каб у ёй адлюстроўвалася катэгарыяльная сутнасць фразеалагізма. Напрыклад, назоўнікавы фразеалагізм тлумачыцца назоўнікавай, дзеяслоўны – дзеяслоўнай, прислоўны – прислоўнай канструкцыяй:

Поп’е вока. *Асудж.* Вельмі зайздросны, сквапны чалавек.

Выкінуць на вока *каму.* Прыпомніць, выгаварыць каму-н. што-н. непрыемнае.

У самае вока сказаць. Вельмі трапна, дакладна, дасціпна.

Семантыка несуднасных з часцінамі мовы фразеалагізмаў перадаецца прэдыкатывай сінтаксічнай адзінкай:

Ні адзін волаз з галавы не ўпадзе ў каго. Ні ў якім разе нічога кепскага не здарыцца з кім-н.

Адно вочы свецяцца ў каго. Хто-н. вельмі худы.

Значэнні мнагазначных фразеалагізмаў аддзяляюцца парадкавымі лічбамі ў межах слоўнікавага артыкула:

Воўкам выць. 1. Плакаць, галасіць. 2. Быць у распачы, у адчаі (звычайна ў адзіноцтве).

У асобных слоўнікавых артыкулах як самастойныя падаюцца фразеалагізмы, што супадаюць знешняй формай, але маюць зусім розныя, аманімічныя, значэнні:

Вачэй не стыкаць¹ *дзе.* Часта і доўга адсутнічаць дзе-н., не паяўляцца куды-н.

Вачэй не стыкаць². Зусім не спаць.

У апублікаваных крыніцах, з якіх браўся фактычны матэрыял, асобныя фразеалагізмы растлумачаны не зусім дакладна. Напрыклад, у «Слоўніку Гродзенскай вобласці» Т. Ф. Сцяшкова фразеалагізм *абое рабое* тлумачыцца словам ‘аднолькавыя’. У гэтым тлумачэнні адсутнічае вельмі істотны кампанент значэння – пеяратыўны: больш дакладным будзе наступнае тлумачэнне – ‘аднолькавыя сваімі адмоўнымі якасцямі, адзін не лепшы за другога’. У гэтым жа слоўніку фразеалагізму *біць у хамут* прыпісана неўласцівае яму значэнне ‘палохацца’. На самай справе гэты агульнаўжывальны фразеалагізм мае значэнне ‘рашуча не пагаджацца, упарціцца’. Частай недакладнасцю ў слоўніках з’яўляецца неадлюстраванне ці няправільнае адлюстраванне катэгарыяльнага значэння фразеалагізма. Так, у «Слоўніку беларускай народнай фразеалогіі» Е. С. Мяцельскай і Я. М. Камароўскага фразеалагізм *як у сне* тлумачыцца як дзеяслоўны – ‘аказацца выбітым з раўнавагі, быць да глыбіні душы ўражаным чым’. На самай справе гэта прислоўны

фразеалагізм, і ён павінен тлумачыцца канструкцыяй прыслоўнага тыпу – ‘у стане глыбокай задуманасці, узрушанасці’. Кіруючыся рознымі аргументаванымі фактамі, мы дазволілі сабе скарэктаваць тлумачэнні фразеалагічных значэнняў, якія ў слоўніках адлюстраваны недакладна ці няправільна.

ІЛЮСТРАЦЫЙНЫ МАТЭРЫЯЛ

У ілюстрацыйнай частцы падаюцца сказы спрошчанай фанетычнай транскрыпцыяй, якая атрымала пашырэнне ў сучаснай беларускай дыялектаграфіі. Колькасць сказаў нерэгламентаваная, выкарыстана большасць занатаваных кантэкстаў, каб паказаць тыповае выкарыстанне фразеалагізма і яго лінгвагеаграфічнае пашырэнне. У сказах, узятых з лексікаграфічных крыніц мінулых гадоў, унесены асобныя арфаграфічныя і пунктуацыйныя карэктывы ў адпаведнасці з сучаснымі правіламі арфаграфіі і пунктуацыі. Пасля кожнага ілюстрацыйнага прыклада даецца яго пашпартызацыя – поўная назва населенага пункта і скарачанае назва адміністрацыйна-тэрытарыяльнага раёна, у межах якога размешчаны населены пункт:

Галава з дзічкі ў каго. *Асудж.* Хто-н. неразумны, дурны. *Ні звязвайся ты зь ім, у яго ж галава зь дзічкі.* Навасёлкі Гродз.

Калі ілюстрацыйны сказ узяты з апублікаванай крыніцы, то яшчэ ў дужках прыводзіцца спасылка – скарачанае абазначэнне гэтай крыніцы і парадкавы нумар старонкі, на якой размешчаны сказ:

Гагавіцу заткнуць каму. *Груб.* Прымусіць каго-н. замоўкнуць. *Я табе гагавіцу зараз заткну, ні пісьняш.* Лаша Гродз. (СНМ, 33).

Некаторыя назвы населеных пунктаў, дзе запісаны фразеалагічны матэрыял, не вызначаюцца стабільнасцю напісання не толькі ў лексікаграфічных крыніцах, але нават і ў афіцыйных дакументах. Каб пазбегнуць варыянтнасці, захаваць адзінства пры пашпартызацыі сказаў-ілюстрацый, айконімы Гродзеншчыны, іх арфаграфічнае напісанне даюцца паводле аўтарытэтнага на сённяшні дзень айканімічнага даведніка – «Слоўнік назваў населеных пунктаў Гродзенскай вобласці» (Я. Н. Рапановіч. Мінск, 1982).

АДСЫЛКІ

Адна з асноўных задач пры складанні гэтага слоўніка – пабудаваць яго так, каб ён быў не толькі цікавым для чытання, але і зручным для карыстання даведнікам, у якім фразеалагізм можна адшукаць хутка. Гэтага магчыма дасягнуць, калі фразеалагізм ці яго варыянт падаецца і тлумачыцца толькі адзін раз, у адным вызначаным месцы. У такім выпадку няма неабходнасці выкарыстоўваць сістэму адсылак, якая значна абцяжарвае працу карыстальніка. І ўсё ж без адсылак абысціся не ўдалося. Яны выкарыстоўваюцца, калі фразеалагізм мае зменлівы парадак кампанентаў і зрэдку ў іншых выпадках:

За нос вадзіць. *Гл.* вадзіць за нос.

Задраць нос. *Гл.* задзіраць нос.

ДАВЕДКАВАЯ ЧАСТКА СЛОЎНІКАВАГА АРТЫКУЛА

У канцы асобных слоўнікавых артыкулаў за знакам ● змяшчаецца даведкавая частка, у якой могуць быць: а) кароткія этымалагічныя звесткі пра фразеалагізм; б) тлумачэнне запазычанага слова-кампанента, паказ яго напісання і значэння ў мове-крыніцы; в) тлумачэнне сэнсу ці спосабу ўтварэння дыялектнага, устарэлага, этымалагічна цымянага, аказіянальнага слова, якое стала кампанентам фразеалагізма, напрыклад:

КАЗЕ. У казе сядзець. *Часцей іран.* Заставацца ў школе пасля ўрокаў на дадатковыя заняткі па прычыне кепскай падрыхтаванасці. *Ні хацеў вучыцца, у казе часта сядзеў, вот і застаўся на другі гот у першум класі.* Моцевічы Лід. **Вар.** у казе (на казе) сядзець. ● *Каза* (устар.) – гарадская застава, куды садзілі пад каравул парушальнікаў парадку.

ПРЫНЯТЫЯ СКАРАЧЭННІ

ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫЯ І ІНШЫЯ ВЫДАННІ

- БД – Мяцельская, Е. С. Беларуская дыялекталогія : хрэстаматыя / Е. С. Мяцельская, Я. М. Камароўскі. – Мінск, 1979.
- БФ – Янкоўскі, Ф. Беларуская фразеалогія: фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне / Ф. Янкоўскі. – Мінск, 1968.
- ГВР – Сцяшковіч, Т. Ф. Гаворкі Ваўкавыскага раёна Гродзенскай вобласці Беларускай ССР / Т. Ф. Сцяшковіч. – Гродна, 1959.
- ДМГ – Дыялектная мова Гродзеншчыны : хрэстаматыя / аўт.-склад.: М. А. Даніловіч, Н. К. Памецька. – Гродна, 2007.
- ДСГБ – Дыялектны слоўнік жыхароў горада Бярозаўкі / Сярэд. шк. № 2 г. Бярозаўкі Лід. раёна. – Бярозаўка, 2017.
- ДСК – Зайка, А. Дыялектны слоўнік Косаўшчыны / А. Зайка. – Слонім, 2011.
- ЖНС – Жывое народнае слова : дыялектал. зб. / рэд. П. А. Міхайлаў, І. Я. Яшкін. – Мінск, 1992.
- ЖНСл. – Жывое наша слова : дыялектал. зб. / рэд. Л. П. Кунцэвіч, І. Я. Яшкін. – Мінск, 2001.
- ЖС – Жывое слова / рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, І. Я. Яшкін. – Мінск, 1978.
- ЗНФ – Лепешаў, І. Я. З народнай фразеалогіі : дыферэнц. слоўнік / І. Я. Лепешаў. – Мінск, 1991.
- ЗНС – 3 народнага слоўніка / рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1975.
- ЛКГ – Даніловіч, М. А. Лінгвістычнае краязнаўства Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна, 2008.
- МСГВ – Сцяшковіч, Т. Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшковіч. – Мінск, 1972.
- НЛ – Народная лексіка : зб. арт. / рэд. А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1977.
- НС – Народнае слова / пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск, 1976.
- НС-ць – Народная словатворчасць / рэд. А. А. Крывіцкі, І. Я. Яшкін. – Мінск, 1979.
- ПМГ – Хромчанка, А. Р. Паўночнамастоўскія гаворкі: арэальная, генетычная і тыпалагічная характарыстыка / А. Р. Хромчанка. – Мінск, 2004.
- ППФВ – Сцяшковіч, Т. Ф. Прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы, выслоўі народных гаворак Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшковіч. – Гродна, 1968.
- СБМ – Насовіч, І. І. Слоўнік беларускай мовы / І. І. Насовіч. – Мінск, 1983.
- СБНФ – Мяцельская, Е. С. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі / Е. С. Мяцельская, Я. М. Камароўскі. – Мінск, 1972.
- СГВ – Сцяшковіч, Т. Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшковіч. – Мінск, 1983.
- СДФГ – Даніловіч, М. А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна, 2000.
- СНМ – Цыхун, А. П. Скарбы народнай мовы: з лексічнай спадчыны насельнікаў Гродзенскага раёну / А. П. Цыхун. – Гродна, 1993.
- СНМ-2 – Цыхун, А. Скарбы народнай мовы: з лексічнай спадчыны насельнікаў Гродзенскага раёну / А. Цыхун. – Гродна, 2014.
- СНМЗ – Сяцко, П. У. Слоўнік народнай мовы Зэльвеншчыны / П. У. Сяцко. – Гродна, 2005.
- СНМы – Скарбы народнай мовы : дыялектал. зб. / рэд. Л. П. Кунцэвіч. – Мінск, 2005.
- СПЗБ-1-5 – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5 т. – Мінск, 1979–1986. – Т. 1–5.
- Стэц.-1 – Стэцка, П. З народнай гаворкі / П. Стэцка // Полымя. – 1966. – № 8. – С. 183–187.
- Стэц.-2 – Стэцка, П. Народная фразеалогія / П. Стэцка // Полымя. – 1967. – № 2. – С. 249–252.
- ХБД – Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі. Цэнтральная зона / навук. рэд. Л. П. Кунцэвіч, В. М. Курцова. – Мінск, 2009.
- Хітр. – Хітрун, А. Ч. Маці так гаворыць / А. Ч. Хітрун // Філалагічнае краязнаўства Гродзеншчыны : матэрыялы і даследаванні. – Гродна, 2012. – С. 58–63.

АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫЯ РАЁНЫ

Астр. – Астравецкі раён
Ашм. – Ашмянскі раён
Бар. – Баранавіцкі раён
Бераст. – Бераставіцкі раён
Валож. – Валожынскі раён
Ваўк. – Ваўкавыскі раён
Віл. – Вілейскі раён
Воран. – Воранаўскі раён
Гродз. – Гродзенскі раён
Дзятл. – Дзятлаўскі раён
Зэльв. – Зэльвенскі раён
Івац. – Івацэвіцкі раён
Іўеў. – Іўеўскі раён
Карэл. – Карэліцкі раён
Клец. – Клецкі раён
Лід. – Лідскі раён
Лун. – Лунінецкі раён

Любан. – Любанскі раён
Лях. – Ляхавіцкі раён
Маст. – Мастоўскі раён
Мін. – Мінскі раён
Мядз. – Мядзельскі раён
Навагр. – Навагрудскі раён
Петр. – Петрыкаўскі раён
Пруж. – Пружанскі раён
Свісл. – Свіслацкі раён
Сл. – Слонімска раён
Слуц. – Слуцкі раён
Смарг. – Смаргонскі раён
Стаўб. – Стаўбцоўскі раён
Стол. – Столінскі раён
Чэрв. – Чэрвеньскі раён
Шчуч. – Шчучынскі раён

СТЫЛІСТЫЧНЫЯ І ІНШЫЯ ПАМЕТЫ

Абрад. – абрадавы
Абраж. – абражальны
Абур. – абуральны
Асудж. – асуджальны
Афіц. – афіцыйны
Бат. – батанічны
Выкл. – выклічнікавы
Груб. – грубы
Грэбл. – грэблівы
Гумар. – гумарыстычны
Дакор. – дакорлівы
Дзіц. – дзіцячы
Дыял. – дыялектны
Жарг. – жаргонны
Жарт. – жартоўны
Звыч. – звычайна
Здзек. – здзеклівы
Зламоўн. – зламоўны
Знач. – значэнне
Зневаж. – зневажальны
Зніж. – зніжаны
Ігнара. – ігнаравальны
Іран. – іранічны
Лаянк. – лаянкавы

Літ. – літоўскі
Насмеш. – насмешлівы
Незадав. – незадавальняльны
Непаваж. – непаважальны
Ням. – нямецкі
Няўхв. – няўхвальны
Паблаж. – паблажлівы
Пабочн. – пабочны
Пагард. – пагарджальны
Паграж. – пагражальны
Папр. – папракальны
Польск. – польскі
Рус. – рускі
Скеп. – скептычны
Смяш. – смяшлівы
Спачув. – спачувальны
'тс' – тое самае
Узвыш. – узвышаны
Устар. – устарэлы
Ухв. – ухвальны
Ушчув. – ушчувальны
Фам. – фамільярны
Фр. – французскі
Часц. – часціца

**ФРАЗЕЛАГІЧНЫ
СЛОЎНІК
ГАВОРАК
ГРОДЗЕНШЧЫНЫ**

А. Ад а да я. Ад пачатку і да канца, цалкам. *Увесь куфар перавярнула ад а да я, а пярсьцёнак так і не знайшла.* Цудзенішкі Ашм.

АБЛУДА. Аблу'да прыродная. Зневаж. Нязграбны, няўмелы чалавек. *За што ні возьмёся, усё ні так зробіш, усё толькі шкоды ат цібе. Што за аблуда прыродная!? Бярозаўка* Лід. (ДСГБ, 57).

Як аблу'да лазіць. Няўхв. Без справы, без толку, без мэты. *Ні пра што не думая, лазіць як аблуда.* Алешыцы Бераст.

АБЛУПЛЕНАГА. Як аблупленага ведаць. Вельмі добра. *Я то ўжо ведаю яго як аблупленага.* Варняны Астр. *Гэтага дзеда я ведаю як аблупленага.* Мядзвінавічы Дзятл.

АБМОЛКІ. Узяць у абмо'лкі каго. Моцна лаяцца, прабіраць каго-н. за што-н. *Я казаў, што яна возьма цібе ў абмолкі, так і выйшло.* Высацк Сл. *Як узяла жонка ў абмолкі – месца ні знаходзіў: яна ў мяне, знаяш, якая?* Чамяры Сл. (НС-ць, 30). ● Абмолкі – значэнне не высветлена.

АБМЫВАЦЬ. Абмываць і абшываць каго. Даглядаць каго-н., клапаціцца пра каго-н. *Бясовясны ты! Яна цібе глядзела дзень і ноч, абмывала і ашывала! А ты так адзёдзеньчыў!* Стокі Свісл.

АБНЯЦЬ. Як абняць. Тоўсты. *Як лён церлі – сорок навесьмяняў натрэ, то кажэ: «Я сарачню нацерла»; навесьмянё – дзве жмені, як абняць.* Старое Сяло Зэльв. (СПЗБ-4, 367).

АБОЕ. Абое рабое. Няўхв. Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *І б'юцца яны, і мірацца, не разбярэся, абое рабое.* Ліпнішкі Іўеў. *Ну што зь іх вазьмеш – абоя рабая.* Васілевічы Гродз. *Не нагаварвай на яго, бо ты не лепшы, абое рабое.* Трокенікі Астр. *Але ш і жаніха нашла. Хаця й сама такая, абое рабое.* Лаздуны Іўеў. *Мы з мужыком – абое рабое, што ён што я.* Новы Двор Свісл. *Што толку, аднаго хваліш, а другога ганіш. А яны ж абое рабое.* Хрустава Свісл. *Абоё рабоё.* Гуменікі Сл. (ШПФВ, 3). *Ні хвалеця яе, што ён, што яна – абое рабое.* Сухінічы Маст. *Яськовы ні клапацяцца пра дзяцей, запусьцілі гаспадарку, абоя рабая – гультаі.* Маскалі Маст. (СГВ, 576). *Абоя рабая.* Навасёлкі Лід. *Абое рабое.* Хамякі Гродз. (СНМ).

АБРАІМА. У Абраі'ма на вячэры. На тым свеце. *А ён даўно ўжэ ў Абраіма на вячэры, год сь пяць як памёр.* Куляшы Шчуч.

АБРАМА. Пайсці да Абрама. Памерці. *Натта моцна хварэў, чуць ні пайшоў да Абрама.* Гудзевічы Маст.

Пайсці за Абрама замуж. Памерці. *А я вот і ні ведала, што Маруся пайшла за Абрама замуш, вечны ёй спокуй.* Бенавічы Лід.

АБРОБА. Хай аброба абробіць каго. Выкл. Няўхв. Выказванне абурэння і пажадання нядобрага каму-н. *Хай яго аброба абробіць, каб я ўсё на яго дарам рабіла!* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 8). *Нарабіў!.. Хай яго аброба абробіць такога работніка! І нашто зь ім зьвязалася.* Бабіна Гродз.

АБРУСАМ. Абрусам дарожка. Выкл. Пажаданне, каб хто-н. хутчэй пайшоў, знік. *Ідзі, ідзі, абрусам дарожка!* Ананічы Дзятл.

АБРЭЗКАХ. Як у кілбасных абрэзках разбірацца. Іран. Зусім не (разбірацца). – *Дай памагу табе выбраць сукенку. – Ты разьбіраеся ў іх як у кілбасных абрэзках.* Старынкi Шчуч.

Як у свіных абрэзках разбірацца. Іран. Зусім не (разбірацца). *Разьбіраецца ён у гэтай будоўлі як у свіных абрэзках.* Задвор'е Зэльв.

АБСЦЭСАМ. Абсцэсам лезці ў вочы каму. Асудж. Прыкладаючы ўсе намаганні, настойліва дабівацца чаго-н., адстойваць сваю думку. *Я яму кажэ адно, а ён абсцэсам лезя ў вочы, што яго ні было там.* Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** вобцасам (вэбсусам, вобсаса, вобсас, обцасам, абцэсам, абсцэсам, абсасам, абцасам) у вочы лезці (кідацца, перціся). ● Першы кампанент фразеалагізма – слова з лацінскай мовы (*obcessus* 'шалёны, у якім сядзіць

д'ябал'), прыйшло праз польскую мову (*obces, obceset* 'дзёрзка, нахабна, бесцырымонна'). Запазычанне ўспрымаецца як субстантыў, але мае цямную семантыку, яго сэнс не ўсведамляецца носьбітамі беларускіх гаворак. Гэтым тлумачыцца шырокая варыянтнасць фразеалагізма.

АБУХА. Дабіць да абу́ха каго. Няўхв. Моцна прыгнятаць каго-н., прычыніць каму-н. фізічны і маральны боль. *Як мне цяжка жыць, ён дабіў міне ўжо да абуха.* Сцігані Іўеў.

З'ехаць да абуха'. Страціць вартасць, аўтарытэт, апусціцца. *Быў чалавек як чалавек, а тады расьпіўся, з работы прагналі. Зусім з'ехаў да абуха.* Квяткоўцы Іўеў.

АБХОДЗІЦЬ. Не абходзіць каго, каму. Не кранае, не ўздзейнічае, не мае значэння што-н. для каго-н. *Твой падкус мяне не аходзіць, ты ні кажы мне с паткусам, бо значь нічога ні хачу.* Гута Дзятл. (СГВ, 316). *А вазьмі ты тры тысячы, а вазьмі ты пяць, мне то ні абходзіць.* Дзявяткаўцы Ваўк. (МСГВ, 15).

АБЦАСАМ. Абцасам у вочы лезці. Асудж. Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць. *Апцасам у вочы лезаць!.. Дай старшым сказаць!* Вензавец Дзятл. **Вар.** вобцасам (вэбсусам, вобсаса, вобсас, обцасам, абцэсам, абсцэсам, абсасам, абцасам) у вочы лезці (кідацца, перціся). ● Першы кампанент фразеалагізма – слова з лацінскай мовы (*obcessus* 'шалёны, у якім сядзіць д'ябал'), прыйшло праз польскую (*obces, obceset* 'дзёрзка, нахабна, бесцырымонна'). Запазычанне ўспрымаецца як субстантыў, але мае цямную семантыку, яго сэнс не ўсведамляецца носьбітамі гаворак. Гэтым тлумачыцца народнаэтымалагічнае прыстасаванне цямнага слова да зразумелага назойніка *абцас* 'цвёрдая набойка на падэшве абутку пад пятой; каблук'.

АБЦАСЫ. Збіць усе абцасы. Многа выхадзіць, стаміцца ад хадзьбы. *Маладажоны збілі ўсе апцасы, пакуль знайшлі кватэру ў горадзі.* Малыя Краглі Дзятл.

АБЦУГІ. У свае абцугі ўзяць каго. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. *Ой сярдзіты быў той зяць: ні пшчоты, ні мілосьці, а ў мінуту нібы злосьці можа лейцы ў рукі ўзяць, кап паставіць па-сваёму і ў свае апцугі ўзяць.* Эйтуні Лід. (ДМГ, 232).

АБЦЭНГАХ. У абцэнгах дзяржаць. Вельмі строга, абмяжоўваючы свабоду дзеянняў. *А наш бацька сваіх сыноў о як у апцэнгах дзяржаў.* Мацюкі Шчуч. ● *Абцэнгі* < польск. *obcegi* 'абцугі'.

АБЦЭНГІ. Узяць у абцэнгі каго. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. *За немцам мой стары паліцыянтам быў. А што вы думаяць! Як узялі ў апцэнгі, ні даў рады абараніцца. Алі ўсё ўрэмя парцізанам памагаў.* Старына Маст.

АБЦЭСАМ. Абцэ́сам у вочы кідацца. Асудж. Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць. *Такі гаткі хлопца, апцэсам у вочы кідаецца.* Янаўляны Лід. *Нічога ні дакажаш, апцэсам у вочы кідаецца.* Малюкі Воран. ● *Абцэсам* – гл. *абсцэсам*.

АБЭРДА. Як абэрда. Вялікіх памераў (будынак). *Выставіў хату, як абэрду, а жыць у ёй німа каму.* Загорцы Гродз. (СНМ, 9). **Вар.** як абэржа (абэрджа, абэрда, абэржня). ● *Абэрда* – з польск. *oberża* < франц. *auberge*.

АБЭРДЖА. Як абэрджа. Вельмі тоўсты хто-н. *Узяў жонку, як абэрджу, у хату ні ўлез.* Стральцы Гродз. (СНМ, 9). **Вар.** як абэржа (абэрджа, абэрда, абэржня). ● *Абэрджа* – гл. *абэрда*.

АБЭРЖА. Як абэржа. Вялікіх памераў (будынак). *Во ў Антося хата як абэржа.* Канюхі Ваўк. *Хату паставіў як абэржу, усім места хопіць, на ўсё место будзя.* Заполле Івац. (ДСК, 15). **Вар.** як абэржа (абэрджа, абэрда, абэржня). ● *Абэржа* – гл. *абэрда*.

АБЭРЖНЯ. Што абэржня. Вельмі тоўсты. Пра жывёлу. *У Васіля была кабыла, што абэржня, у аглоблі ні ўлазіла.* Рыбніца Гродз. (СНМ-2, 8). **Вар.** як абэржа (абэрджа, абэрда, абэржня). ● *Абэржня* – гл. *абэрда*.

АБЯЗМЕН. Як абязмен дурны. Груб. Вельмі (неразумны). *Што за хлопца... Дурны як абязмен.* Ураджайная Навагр. *Дурны як абізьмен.* Калантаі Ваўк. (ППФВ, 25; МСГВ, 590). *Зь ім толку ні дойдзаш, дурны як абізьмен.* Ятвезь Ваўк. **Вар.** як бязмен (абязмен).

АБЯЗЯНА. **Як абязяна з акулярамі насіцца.** Няўхв. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. *Што ты з гэтым цэбарам носіся як абязяна з акулярамі?* Прырэчча Сл. ● Абязяна – з рус. обезьяна ‘малпа’.

АБЯЦАНКА. **Абязцанка-цацанка.** Ненадзейнае або нездзяйсняльнае абязцанне. *Казалі, што дадуць кватэру. Але ўсё гэта абязцанка-цацанка.* Макараўцы Бераст. *Абязцанка-цацанка, а дурному радасць.* Карпейкі Лід. (ППФВ, 3). **Вар.** абязцанка-цацанка (абязцанкі-цацанкі).

АБЯЦАНКАМІ. **Карміць абязцанкамі-цацанкамі.** Абязцаць, але не выконваць абязцанае. *Колькі ты мяне будзяш карміць сваімі абязцанкамі-цацанкамі, што прынясеш грошы? Ужо трэці тыдзень грошы нясеш і ніяк не данясеш!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 62).

АБЯЦАНКІ. **Абязцанкі-цацанкі.** Ненадзейнае або нездзяйсняльнае абязцанне. *Прасіла ні рас, аля толькі абязцанкі-цацанкі.* Бабіна Гродз. *Абязцанкі-цацанкі, а дурному радасць.* Балічы Гродз. (СНМ, 177). **Вар.** абязцанка-цацанка (абязцанкі-цацанкі).

АВАДЗЁН. **Як авадазён сляпы.** Няўхв. Вельмі, зусім (няўважлівы, не бачыць, не заўважае чаго-н.). *Няўжо ш ты такі сляпы як авадазён: яны сь цібе сьміюцца, а ты ні бачыш гэтага.* Чамяры Сл. ● Авадазён – авадазень.

АВАДНЁМ. **Аваднём у вочы лезці.** Няўхв. Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць. *Прычэпілася – дай ёй каня!.. Аваднём у вочы леза – дай і ўсё тут!* Уселяб Навагр. *Увесь дзень авадазём у вочы леза, скажы яму што-нібуць, каб аччапіўся.* Задвор’е Зэльв. *Німа табе чаго рабіць, лезаю толькі авадазём у вочы.* Ханявічы Свісл.

АВЕЧКА. **Авечка з мястэчка.** Асудж. Някемлівы, няўважлівы чалавек. *От авечка з мястэчка! Глядзі пільней!* Малі Астр. *Авечка – з мястэчка, баран – з Маркішоў, авечка чакала, баран ні прышоў.* Бабіна Гродз.

Як авечка па задворку бегаць, скакаць і пад. Мітусліва, шпарка. *Дзыгая як авечка па задворку.* Грандзічы Гродз. (ППФВ, 23).

Як блудная авечка хадзіць. Асудж. Без справы, без мэты, без толку. *Чаго ты ходзіш як блудная авечка? Не бачылі б цябе мае вочы.* Пагародна Воран. *Ну што ты ходзіш тут як блудная авечка.* Ляпёшкі Іўеў.

АВЕЧКУ. **Як авечку пастрыгчы і пад.** Насмеш. Абы-як, неакуратна, непрыгожа. *Велькі хлопца, а яго абубнілі як авечку.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 9).

АВЕЧЦЫ. **Як старой авечцы жывецца.** Без увагі, без клопату, без догляду. *Няма дзе прытуліцца старым, жывецца як старой авечцы.* Сямёнава Ваўк. (СГВ, 620).

АВЁС. **Як авёс прадаўшы спаць.** Вельмі моцна. *Сьпіць як авёс прадаўшы, ні разбудзіш.* Капцёўка Гродз. **Вар.** як авёс (гавёс) прадаўшы.

АВОСЬ. **На авось.** З разлікам на ўдачліваю, шчасліваю выпадковасць. *Зблудзіла ў лесі, дарогі ні ведала, на авось ішла.* Раклевічы Дзятл.

АГЛАБЛЯ. **Як аглабля’.** Няўхв. Высокі, худы і нязграбны. Часцей пра жанчыну. *Ну й Стаська дабраў сабе жонку – вялікая, ценкая, як аглабля, а ён гэтыкі красівы хлопца.* Навасяды Ашм. **Вар.** як аглобля (аглабля, аглобня).

АГЛОБЛІ. **Заварочваць (завярнуць) аглоблі.** Адыходзіць ці ад’язджаць. *Ты, браток, заварочвай аглоблі, пакуль я яшчэ добры.* Корнадзь Свісл. (СГВ, 589). *Заварочвай аглоблі, а то зарас зусім сьцямянея, тады горш ні выбярамсё.* Мілявічы Маст. *Пасварылася я зь ім, то завярнуў аглоблі і пайшоў дахаты.* Хай ідзе, туды яму і дарога. Зенявічы Навагр. **Вар.** заварочваць (завярнуць) аглоблі (галоблі).

Загнаць у аглоблі каго. Прымусяць каго-н. падпарадкоўвацца, слухацца. *Хочаш міне загнаць у аглоблі?* Бенін Навагр. *Хочаш міне, старэйшага, у аглоблі загнаць! Ні выйдзя, дарагі ты мой, нават ні думай!* Енчы Воран. *Ты міне ў аглоблі ні загоніш, можаш ні старацца.* Гуршчына Іўеў. *Ты мяне ў аглоблі не загоніш.* Струбніца Маст. *Ні выйдзя ў цібе міне ў аглоблі загнаць.* Індура Гродз.

Запрэгчы ў аглоблі каго. Узяўшы каго-н. пад сваю ўладу, прымусіць падпарадкоўвацца, працаваць. *Ты міне ўжо зусім запрох у аглоблі, што я і слова свайго ні магу сказаць.* Дарагляны Маст. **Вар.** запрэгчы (упрэгчы) у аглоблі.

Павярнуць аглоблі да каго, куды. Скіравацца, пайсці куды-н. *Дачку па дзьмухоўцы паслала, а пэўна ўжо павярнула аглоблі да Стасі.* Лапенкі Гродз.

У аглоблі загнаць. Гл. загнаць у аглоблі.

Упрэгчы ў аглоблі каго. Узяўшы каго-н. пад сваю ўладу, прымусіць падпарадкоўвацца, працаваць. *Чула, як учора краўчуковы лець ні набіліся. Бацько хацеў гэтаго бугая ў аглоблі ўпрэгчы.* Любча Навагр. **Вар.** запрэгчы (упрэгчы) у аглоблі.

АГЛОБЛЮ. На адну аглоблю выпіць. Часта жарт. Адну чарку, па адной чарцы (выпіць перад ад'ездам, развітаннем). *Яшчэ толькі на адну аглоблю выпілі, ні сьпяшаюцца, трэба й на другую.* Вензавец Дзятл.

На другую аглоблю выпіць. Часта жарт. Яшчэ адну чарку, па другой чарцы (выпіць перад ад'ездам, развітаннем). *Ну што, давайця вып'ям на другую аглоблю, кап конь у дарозі ні распрохся.* Вензавец Дзятл.

У аглоблю носам даўся. Іран. Разьяваты, прастакаваты. *Такі разьяваты – у аглоблю носам даўся. Глядзі, жонку ўкрадуць – і ні ўбачыш.* Каменка Шчуч.

АГЛОБЛЯ. Як аглобля. Няўхв. Высокі, худы і нязграбны. Часцей пра жанчыну. *Баба, як аглобля, а мужык маленькі, во дзе пара дабралася.* Рацічы Гродз. (СНМ, 175). **Вар.** як алобля (аглабля, аглобня).

АГЛОБНЯ. Як аглобня. Няўхв. Высокі, худы і нязграбны. Часцей пра жанчыну. *Гэта Марыя як аглобня.* Бершты Шчуч. **Вар.** як алобля (аглабля, аглобня).

АГЛЯДКІ. Без аглядкі бегчы і пад. Вельмі хутка. *Часаць без аглядкі.* Бердаўка Лід. (МСГВ, 615). *Як убачыла першы рас зубра, та без аглядкі перла зь лесу.* Бабіна Гродз.

На аглядкі ісці. Упраўляцца па гаспадарцы. *Ну, вы тут пасядзеця, а мне пара ісці на аглядкі.* Мураваная Ашмянка Ашм. (СГВ, 594). *Зьвечарэла, трэба ісці на аглядкі.* Міхайлоўшчына Ашм. • *Аглядкі – утварэнне ад дыялектнага слова аглядацца 'рабіць хатнюю работу, даглядаць жывёлу, ухаджацца'.*

АГЛЯНУЦЦА. Аглянуцца не ўхопіш. Вельмі хутка (адбудзецца што-н.). *Аглянуцца не ўхопіш – зноў купляй вобуй!* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 247).

АГНЁМ. Гарэць агнём. 1. Быць у стане гарачкі. *Броіў цэлую ноч – гарэў агнём.* Чамяры Сл. (НС-ць, 32). 2. Ныць, пячы, смылець. *За цэлы дзень ат гардзяллёў [вяровак, сплеценых з лазы, маладой бярозы і арэшніку] рукі гараць агнём.* Купіск Навагр. (НЛ, 152).

Загарэцца агнём. Раптоўна, хутка ўзбудзіцца, раззлавацца, разгневацца. *Чаго ты загарэўся агнём? Я табе нічога дрэннага не сказаў.* Курчоўцы Воран.

Як агнём пячы, смылець і пад. Вельмі моцна. *Ногі мае балюшчыя, смаля як агнём.* Солы Смарг. (СПЗБ-4, 498).

Як агнём апаліць. Выклікаць моцны фізічны боль. *Сьляпняк ён нівелькі, але як упячэ, та як агнём апаліць.* Забагонікі Гродз. (СНМ, 132).

Як агнём падсмалены бегчы. Вельмі хутка. *Я яго клічу, клічу, а ён так моцна пабег, ну прама як агём патсмаляны.* Дарагляны Маст.

АГНІ. І ў агні не гарыць і ў вадзе не тоне. Ухв. Нідзе не прападзе, выйдзе з любой сітуацыі. *А яму што, нічога не баіцца, ён і ў агні ні гарыць і ў вадзе ні тоне.* Першамайск Шчуч.

Пры адным агні ўсё зварыць. Часцей іран. Вельмі хутка парабіць усю работу. *Хацелася сёня пры адном агні ўсё зварыць, але ні палучылася.* Альхоўка Навагр (ЗНФ, 60). *Думаяш, пры адном агні ўсё зварыш? Ні выйдзя!* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 60).

У адным агні гарэць з кім. Цярпець разам з кім-н. *Ні пайду на развод, лепей у адным агні гарэць, чым такі пазор.* Дубкі Шчуч.

Як на агні гарыць на кім, у каго. Вельмі хутка зношваецца, рвецца. Пра адзежу. *Увосянь купіла хлопцу касцюм, то ўжо падраў, забрудзіў, на ім усё як на агні гарыць, і грошай ні набярэся купляць.* Крычнікі Іўеў. *Уся адзежа ў малога як на агні гарыць.* Шылавічы Сл. (СГВ, 616).

Як у агні згарэць. Прапасці, бясследна знікнуць. *Апиукаў і пат наветкай, і круга хлява – нідзе німа, як у агні згарэлі [вілы].* Косцевічы Астр. *Кажды рас вешала рандэляк на гэты гвоздзік, а тут – німа, і нідзе ні знайду, як у агне згарэў.* Бабіна Гродз.

АГНЮ. **Агню пазычыць** прыйсці, прыбегчы і пад. Спяшаючыся, на вельмі кароткі час. *Пасядзі трохі, а то прыйшла агню пазычыць.* Красная Лід. *Пасядзі яшчэ ў нас, а то прыйшоў агню пазычыць.* Плябанскія Гродз. *Пасядзі яшчэ ў нас, а то прыйшоў агню пазычыць.* Гернікі Дзятл. (СГВ, 576). **Вар.** <як, толька> агню пазычыць (пажычыць, ухапіць).

Без агню аладкі жарыць. Не мець неабходных сродкаў, прыладаў для выканання чаго-н. *Ну й выбраўся ў поля, матычкі нават ні ўзяў, будзя біз агню алаткі жарыць.* Крэва Сморг.

Даць агню каму. Моцна насварыцца на каго-н. *Даў ён дзеду агню за яго неразумныя жарты.* Мардасы Шчуч.

З агню <ды> у прысак трапіць, папасці і пад. З адной непрыемнасці ў другую. *Але ш Бронаку ні павязло, з агню ды ў прысак папаў, толькі жонку пахаваў, як сын пад машыну папаў.* Лычкаўцы Шчуч. *Ні было яму жы'ця с першай жонкай. Кінуў, пайшоў да Лены, а ў гэтай браты, калі што ні так, натаўкуць у карак. Во скокнуў, ту скокнуў, з агню ды ў прысак.* Балічы Шчуч. *А гэты ўсё скача з агню ў прысак.* Вензавец Дзятл.

З агню ў пламя папасці. З адной непрыемнасці ў другую. *Папала ты, дзяўчына, з агню ў пламя, ні будзе табе тут добра.* Ліпнішкі Іўеў.

Падкідаць агню ў хату. Знарок учыняць нешта такое, што можа стаць прычынай сварбы, сямейнага разладу пераважна паміж мужам і жонкай. *І ты маўчы, ні сунь свой язык куды ні просяць, ні паткідай агню ў хату!* Радунь Воран.

Падкінуць агню. Садзейнічаць спрэчцы, сварцы. *Нічога не расказала, ні памагла, наадварот, толькі падкінула агню.* Багудзенка Навагр.

Рваць як з агню. Рабіць вельмі хутка, энергічна, спяшаючыся. *Паехалі на балоту па сено. А тут нека хмара вылязла, то мой Коля рваў як з агню.* Монькавічы Маст. *Ня рві як з агню, а то палова бульбы у зямлі застанецца.* Будрэвічы Воран. *Мішавы хлопцы такія ўжэ ад роду. Каль возьмуцца за што, та рвуць як з агню.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 62). *Кончыць кончыла, але і рвала як з агню.* Шаўры Воран. (ЗНФ, 62).

Толька агню пажычыць прыйсці, прыбегчы і пад. Спяшаючыся, на вельмі кароткі час. *Што ш вы прыехалі толька агню пажычыць, пабылі п яшчэ.* Салтанішкі Воран. **Вар.** <як, толька> агню пазычыць (пажычыць, ухапіць).

Як агню баяцца. Вельмі моцна, панічна. *Новага дырэктара дзеці як агню баяцца.* Дарагляны Маст. *Таго сакавастатара як агню баяліся, бо за падаткі апошню карову забіраў, адзежу с куфраў выцягваў.* Галынка Гродз. (СНМ, 124). *Таго асэсара баяліся як агню: як скажа – так і закон.* Вялікае Дзямідкава Гродз. (СНМ-2, 17).

Як агню пазычыць прыйсці, прыбегчы і пад. Спяшаючыся, на вельмі кароткі час. *Ну ты ў міне й набыла, прыбегла як агню пазычыць.* Правыя Масты Маст. *Пасядзі, сыноч, а то прыляцеў як агню пазычыць.* Паляны Ашм. *Пасядзеця ж хоць трохі. Што ш вы як агню пазычыць убеглі і ўжэ назат?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 83). *Недзі бегая. Уляцела як агню пазычыць, і зноў німа.* Заполле Шчуч. (ЗНФ, 83). *Што ш ты прыйшла як агню пазычыць? Раскажы што-кольвяк, пагаворым.* Навінка Воран. (ЗНФ, 83). *Чаго ты, Волька, прыйшла як агню пазычыць, пасядзі ў нас.* Міхайлаўшчына Ашм. (СГВ, 613). **Вар.** <як, толька> агню пазычыць (пажычыць, ухапіць).

Як агню ўхапіўшы бегчы і пад. Спяшаючыся, хутка. *Чаго ты ні пасядзіш, ужо некуды пабяжыш як агню ўхапіўшы.* Лазы Ваўк. (МСГВ, 17).

Як агню ўхапіць прыйсці, прыбегчы і пад. Спяшаючыся, на вельмі кароткі час. – *Мо пабылі п яшчэ хоць трошку?* – *Не, цёчечка, мы натто сьпяшайся.* – *Ужо ні першы рас прыехалі як агню ўхапіць.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** <як, толька> агню пазычыць (пажычыць, ухапіць).

АГОНЬ. Агонь на ўсё сяло. Ухв. Вельмі жвавы, рухавы, энергічны чалавек. *Ганьдзя самая жвава была – агонь на ўсё сяло.* Ваўкавічы Навагр.

Агонь яго ведае (знае). Невядома. *І куды ён пайшоў, агонь яго ведае.* Ваўкавічы Навагр. *Агонь яго ведае, ці быў ён тут, плух гэты, ці не.* Закальное Любан. *Вот хай што-нібуць, дык – агонь яго знае, гэта часта гавораць.* Ваўкавічы Навагр. *Агонь яго знае, пайсці туды ці не.* Навасёлкі Дзятл.

Кідаць (кінуць, укінуць) агонь у хату <каму>. Няўхв. Унесці разлад у сямейныя адносіны, пасварыць. *Вы, як прыйдзе гэта сучка, ганіце, яна толькі агонь у хату кідае, а затым пасьміхалася.* Чарнявічы Бар. *Мо й ні трэбало нічога казаць, тулькі агонь у хату кінула.* Старына Маст. *Ізноў сьвякруха кінула агонь у хату сынавай.* Хутар Праважа Воран. *Кінуў людзям агонь у хату, а сам у кусты.* Гуды Лід. *Табе толькі кінуць агонь у хату, патом будзеш цешыцца, як у людзей сварка.* Паўлаўшчына Ваўк. *Яны сь сьвякрухай і так кепско жывуць, а тут яшчэ Ганна агонь у хату ўкінула, нагаварыла, што Сьвятлана гультайка, нічога рабіць ні ўмея.* Дварчаны Шчуч. *Во, як Пятрук укінуў агонь у хату, то Янук Зоську с хаты выгнаў.* Бялужышкі Воран.

Прайсці агонь ваду і медныя трубы. Многае зведаць у жыцці, пабываць у розных складаных сітуацыях. *Я ш яго добра ведаю, ён прашоў агонь ваду і медныя трубы.* Вольна Бар.

Прайсці агонь і чортавы зубы. Многае зведаць у жыцці, пабыць у розных цяжкіх абставінах. *Хіба хто ні ведае гэтаго арыштанта, ён прайшоў агонь і чортавы зубы.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 15).

У хату агонь кідаць (кінуць, укінуць). Гл. кідаць (кінуць, укінуць) агонь у хату.

Як агонь да работы. Ухв. Вельмі жвавы, энергічны, спрытны. *Папаў мне мужык, як агонь да работы.* Вялікае Сяло Шчуч.

Як агонь з вадою жыць. Асудж. Вельмі надружна, у сварках. – *Як там твае маладыя?* – *А ніяк, жывуць як агонь з вадою, мусіць, будуць разводзіцца.* Задвор’е Зэльв.

Як агонь пад нагамі гарыць у каго. Хто-н. вельмі рухавы, непаседлівы, хуткі. *А гэты дык на месцы ні мінуты не стаіць, усёроўна як агонь пад нагамі гарыць у яго.* Бакшты Іўеў.

Як агонь у ваду прапасці, знікнуць. Бясследна, невядома дзе, куды. *Дзіця во шарык згубіла. Прапаў як агонь у ваду, знайсці ніяк ні можам.* Каменка Бераст.

Як у агонь укінуць што. Няўхв. Патраціць, растранжырыць (грошы, багацце і пад.). *Кап я зноў, што яны тут бязь міне ўсё, што меў, як у агонь укінуць, то гэтаго п ні было.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 94). *І грошы былі, і гаспадарка нідрэнная, але ўсё як у агонь укінуў, а ціпер ледва ні пабіраецца.* Баяры Шчуч. (ЗНФ, 94).

АГРЫЗАК. Агрызак сабачы. Груб. Кепскі чалавек. *Агрызак ты сабачы!* Кямелішкі Астр.

АГРЫЗКАХ. У свіных агрызках не магчы разабрацца. Няўхв. У самым простым, даступным для разумення. *Так і ні рашыў задачу?! От, братка ты мой, ні можыш разабрацца ў свіных агрысках.* Ступянаты Астр.

АДАМ. На святы Адам аддам. Ніколі не (аддам). *Аддам на святы Адам.* Макрыцы Ашм. (ППФВ, 4).

АДАСЬ. Як Адаць з Антосем хадзіць. Няўхв. Без справы, без пэўнага занятку. *Ходзяць як Адаць з Антосем, кап хоць работу якую зрабілі гэтыя хлапцы.* Красулі Шчуч.

АДБІЦЦА. Не адбіцца каго. Вельмі многа каго-н. *Прошлы торг добры быў, карову як завёў, так і прадаў, купцоў – ні адбіцца.* Індура Гродз. (СНМ, 114). *Да Гандзі сватоў было ні адбіцца, бо ў яе пасаг быў, аж дзесяць дзісяцін зямлі.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 167).

АДБОЮ. Адбою няма ад каго. 1. Занадта многа, больш як трэба каго-н. *От чарціха, ад кавалераў адбою німа.* Морына Іўеў. (МСГВ, 548). *У нашай Кацярыны ат хлопцаў няма атбою. Красіва натто.* Лунна Маст. *У лесе так много заядзі, дык німа адбою.* Вішнеўка Бераст. (МСГВ, 186). *Вядома, дзеўка багата, сватэ едуць і едуць, німа адбою.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 149). 2. Немагчыма справіцца адганяць каго-н. *Што калі ат суседавых дзяцей адбою німа, усенькі наш сат абгалашылі.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 37).

АДВАКАТУ. Адвакату гаўна на лапату. Выкл. Груб. Асуджальны адказ таму, хто лезе не ў сваю справу, выступае абаронцам там, дзе яго не просяць. *А ты ні разявайся, правяднік знашоўся! Адвакату гаўна на лапату.* Крапіўніца Свісл.

Адвакату кош (кошык) лупін (лупінаў). Выкл. Няўхв. Асуджальны адказ таму, хто лезе не ў сваю справу, выступае абаронцам там, дзе яго не просяць. – *Чаго вы на яго крычыце? – Адвакату кош лупінаў! Цібе яшчэ тут ні хватало! Правыя Масты Маст. Чаго ты лезаш? Цібе хто пытае? Адвакату кош лупін! Паняў? Стокі Свісл. Адвакату кошык лупінаў! Мы ні с табой гаворым, і ні ўмешвайся.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 15). *Ні тваё дзело! Адвакату кошык лупінаў! Конна Зэльв. (ЗНФ, 15).*

Адвакату торба сечкі. Выкл. Няўхв. Асуджальны адказ таму, хто лезе не ў сваю справу, выступае абаронцам там, дзе яго не просяць. *Ведаяш, адвакату торба сечкі!.. Табе слова ні давалі, так што памаўчы. І бесь цябе разьбярэмся.* Купіск Навагр.

Адвакату язык на лапату. Выкл. Няўхв. Вокліч асуджэння таго, хто лезе не ў сваю справу, выступае абаронцам там, дзе яго не просяць, і таму заслугоўвае пакарання. *А ты памаўчаў бы! Адвакату язык на лапату!* Парэчча Гродз. (ЗНФ, 15). *Німа чаго табе выступаць тут! Адвакату язык на лапату!* Глушнева Гродз. (ЗНФ, 15).

АДВАЛУ. Да адвалу наесціся і пад. Уволю, колькі захочацца, без абмежаванняў. *Кажуць, што зацёрка і робицца проста, і наясіся да адвалу.* Аляксандраўшчына Зэльв.

АДВЕДКІ. У адведкі хадзіць і пад. Наведваць жанчыну, якая нядаўна нарадзіла. *Трэба мне схадзіць у адведкі да сястры.* Харосіца Навагр. *У суседкі нарадзілася малое, заўтра пойдзем у адведкі.* Старадворцы Шчуч.

АДЗІН. Адзін аднаго вартыя. Вельмі падобныя адзін на аднаго ў якіх-н. адносінах. *Гэтых маладых як хто дабраў. Адзін аднаго вартыя: і як ростом, і як характам.* Заполле Івац. (ДСК, 68).

Адзін аднаго не пераважаць (не праважыць). Няўхв. Вельмі падобныя, аднолькавыя (звычайна адмоўнымі якасцямі). *Абодва добрыя сабраліся; кап навесіў, то адзін аднаго не пераважаць.* Вялікія Свіранкі Астр. *Дальбох, калі навесіць адну на адную галіну, а другую – на другую, то адзін аднаго не пераважаць.* Закальное Любан. *Што гэты, што той – адзін аднаго не пераважыць, абодва апівуды.* Купіск Навагр. *І ён і яна, абодва добрыя цацы, адзін аднаго ні пераважыць.* Косцевічы Астр. *Што старэйшы, то і меншы – адзін аднаго ні пераважыць.* Новы Двор Свісл. *Бывае сям'я, што жонка дурная, бывае – наадварот, а тут то адзін аднаго не пераважыць.* Праважа Воран. *Абодва такія прайдзісьветы, што ня дай ты Божа: адзін аднаго ні пераважыць.* Радзівілаўцы Лід. *Каб навесіў на бярэзину, то адзін аднаго не пераважыць.* Ваўкавічы Навагр. *Сышліся каля калодзежа, языкамі ляскаюць зранку. Адна адну ні пераважыць.* Вензавец Дзятл. **Вар.** адзін аднаго (адна адну) не пераважаць (не пераважыць).

Адзін адным. Аднолькавыя. *Паны тады былі адзін адным, злыя.* Дварчаны Воран.

Адзін на адным. 1. У песнаце, скучана, блізка адзін ад аднаго. *Жылі кепска, вёска вялікая, адзін на адным сядзелі.* Граўжышкі Ашм. *Сёння ў аўтобусе ехалі адзін на адным.* Кронькі Шчуч. 2. каго, чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. *Зашоў да іх у хату, што*

там дзяцей – адзін на адном! Паўлаўшчына Ваўк. Грыбоў на Палянцы адзін на адном. Бабіна Гродз. Апеняк там вуйма, адзін на адном. Ваўкавічы Навагр.

Адзін перад адным. 1. бегчы і пад. Навыперадкі. Эх, ляцяць адзін перад адным, ну хто прэндзяй. Уселяб Навагр. 2. Стараючыся найперш, найлепш, больш ці лепш за іншых (зробіць што-н.). Як сказала, што дабярэм вядзёркі і пойдзем дахаты, та адзін перад адным стараліся, кап скарэй набраць [ягад]. Бабіна Гродз. Адны перад адным стараліся, шчо лепшае сказаць. Грыўда Івац. (ДСК, 260).

Адзін пры адным. Разам, побач. Мужыкі сядзелі адзін пры адным і курылі. Талочкі Воран.

Як адзін усе. Без выключэння, поўнасьцю, абсалютна (усе). У нас не завядзеца прачуханец, што ні захоча рабіць, бо ўсе добра робяць у калхозе, як адзін. Дубароўшчына Дзятл. (СГВ, 376). Усе як адзін бурна запляскалі ў далоні. Таркачы Дзятл.

АДКАЗУ. Да адказу. На ўсю моц. І страпянуўся заяц зразу і даў ён газу да атказу. Старчаняты Іўеў. (ДМГ, 234).

АДЛІГА. Адліга ў носе ў каго. Жарт. Насмарк. На дварэ такі мароз, што ў мяне аж адліга ў носе пачалася. Пеляса Воран.

АДНА. Адна адну не пераважыць. Гл. адзін аднаго не пераважыць.

Адна перад адной (перад другой). Стараючыся найперш, найлепш, больш ці лепш за іншых (зробіць што-н.). Пра дзяўчат, жанчын. Дзяўчаты зграбалі зялёную траву адна перад адной. Праважа Воран. Як зьбяруцца ўсе разам, то пачынаюць адна перад адной вытанцоўваць. Жытомля Гродз. Стараліся адна перад адной, хто каго абажне, маладыя былі. Альшаніца Івац. (ДСК, 13). Мае дочки як падраслі, адна перад другою ў лютэрку стаяць. Шаршні Дзятл. (СГВ, 577).

Адна ў адну. Ухв. Зусім аднолькавыя і добрыя паводле якіх-н. якасцей. Усе былі маладыя, адна ў адну, і завязь сь песьняй. Вясёла і лёгка было нейк. Гродзі Ашм. (ДМГ, 120). Гляджу, а зноў с-пад карчоў цэлая стая рыб вышла, ды такіх велькіх, адна ў адну. Занявічы Гродз. (СНМ-2, 221).

АДНО. Адно аднаго не падымае. Адзін за другога меншы. Пра дзяцей у сям'і. Дзеці малыя, анно аннаго не падымае, а хату закрыеш і едзеш на цэлы дзень за Нёманам копы насіць. Пагарэлка Карэл.

Адно перад адным. Стараючыся найперш, найлепш, больш ці лепш за іншых (зробіць што-н.). Пра дзяцей. Пайшла з дзецьмі [ў ягады], дык малайцы, так стараліся адно перад адным. Белае Гродз. (БФ, 48).

У адно. Пастаянна, увесь час. А ён у адно кура і кура, аш пажайцеў ад гэтага курыва. Жупраны Ашм.

АДНОЙ. Адной левай. Вельмі лёгка, без намаганняў (зробіць што-н.). Ду-у-ужы Ваня! Гэтых драчуноў адной левай уклаў. Праважа Воран. Гэту тваю прозьбу я адной левай рашу. Ельна Шчуч. **Вар.** адной левай (адным левым).

АДНЫМ. Адным левым. Вельмі лёгка, без намаганняў (зробіць што-н.). А што зь ім дужацца, я яго вазьму адным левым! Жылі Іўеў. Што мне значыць гэта кошанка! Пакашу адным левым. Гуды Лід. **Вар.** адной левай (адным левым).

АДПАДУ. Да адпаду наесціся і пад. Вельмі шмат, уволю, колькі хацелася. На вечар зварыла соляных, наеліся зь кісьляком да адпаду. Лашаны Сморг.

АДРУБАЎ. Як адрубаў сказаў. Вельмі цвёрда і ўпэўнена. І сказаў як адрубаў. Мы толькі галовы паапускалі і пайшлі. Васілішкі Шчуч.

АДСТАНЕ. Хай адстане. Выкл. Выказванне нежадання гаварыць, успамінаць пра што-н. Хай яна адстане, гэта вайна, нават не хочацца ўспамінаць. Капці Дзятл.

АДУРА. Аду́ра галавы (на голаў). 1. Той, хто дакучае, прыносіць многа турбот, клопатаў. От адура галавы, ні дасі пасядзець спакойно. Іду ось... Палаўкі Ваўк. Ну ўжэ надаеў, прама адура галавы. Малахавічы Гродз. Баба! Сустракай! Прыехала да цібе на

лета твая адура галавы. Глядавічы Маст. Дзет! Што ты бармоціш? Толькі адура галавы. Лунна Маст. 2. Тое, што выклікае многа турбот, клопатаў. От, гэта твая вучэба, толькі адура галавы. Янаўляны Лід. Патрэбна табе было за гэта брацца, толькі адура галавы. Радзівілаўцы Лід. Ні было табе работы больш. Займаеса абы-чым. Толькі адура галавы. Лунна Маст. Адура галавы твая гармония. Гэты цялявізар – адура галавы. Зыбайлы Івац. (ДСК, 19). Ужэ старая, сама ні можа, патрэбна ёй гэта адура на голаў. Самуйлавічы Маст.

АДХОДНАЕ. На адходнае пасядзець. Перад развітаннем. Звычай адзначыць выезд з дому на доўгі час. *На адходнае пасядзім хвілінку ўсе разам.* Турэц Карэл. (МСГВ, 22).

АДЫМАЧКА. Як адымачка. Асудж. Вельмі брудны хто-н., вельмі бруднае што-н. У яго швэда як адымачка, мусі, жонка ніраха. Лелюкі Іўеў. ● *Адымачка* – ануча, якой дастаюць гаршкі з печы.

АДЭЛЬСКУ. Як у Адэльску. Ухв. 1. *парадак, лад.* Вельмі добры, адмысловы. *Парадак як у Адэльску.* Рыдзелі Гродз. (ППФВ, 50). 2. Вельмі добра, адмыслова (рабіць). *Робяць як у Адэльску.* Карпаўцы Ваўк. (ППФВ, 50). ● *Адэльск* – вёска ў Гродзенскім раёне. У далёкім мінулым Адэльск быў узорным з сацыяльна-эканамічнага пункту гледжання горадам, прыбытак якога пераважаў над расходамі. Магчыма, узнікненне фразеалагізма матывуецца зладжанай сістэмай правядзення кірмашоў. У 1546 г. каралева Бона дала Адэльску прывілей на кірмашы і прыватнае вызваленне ад падаткаў. З таго часу кірмашы ў Адэльску праводзіліся рэгулярна, напрыклад, у першай палове XIX ст. – аж шэсць разоў на год. Кірмашовая рэчаіснасць магла спарадзіць і супрацьлеглую семантыку ў фразеалагізме. Так, М. Федароўскі ў канцы XIX ст. запісаў фразеалагічныя варыянты *лад як у Адэльску на кірмашы, чыста як на ярмарку Адэльскім* са значэннем ‘беспарадак’.

АДЭЛЯ. Як Адэля ў Кузьмах пагуляць. Дрэнна. *На вяселлі пагуляў, як Адэля ў Кузьмах, народу было ні павярнуцца.* Роўбавічы Іўеў. (СГВ, 613).

АД’ЯДА. Ад’яда ад сэрца. Няўхв. Назойлівы чалавек. *Ну што с табою зробіш, ад’яда ты ат сэрца. На табе ўжэ гэты рубель і ідзі быстрэй, а то апаздаеш.* Дарагляны Маст.

АЖУРЫ. У ажур. Добра, як мае быць. *Ні хвалююцца, матко, усё будзе ў ажур.* Гуды Лід.

АЗА. Як фанасёва А’за плакаць, выць і пад. Асудж. Моцна і доўга. *Кавалер кінуў?.. Во бяда! Ці ні з-за гэтаго так плакаць. А я та думаю, чаго ты выйш як фанасёва Аза.* Старына Маст. ● *Аза* – клічка сучкі.

АЗГРАКОМ. Азграком у вочы скакаць. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *А гэта Маня ўжо ўсім прышлася, чуць што – азграком у вочы скача.* Няпечка Лід. **Вар.** азграком (зграком, зграчом, граком) у вочы лезці (скакаць). ● *Азграк* – цьмянае слова.

АКАДЭМІЮ. Чыста свіную акадэмію скончыў. Іран. Неакуратны, неахайны, брудны. *Ты чыста свіную акадэмію скончыў. Ні можаеш паесці культурна, паразьляпваеш, параскідваеш па ўсім стале.* Зэльва Зэльв. ● *Чыста* – быццам, нібы.

АКНА. Як да акна дзверы патрэбны. Іран. Зусім не, ніколькі не (патрэбны). *Забірай ты свае лахманы і ідзі згэтуль! Патрэбна ты тут як да акна дзверы!* Рыбалы Свісл.

АКНЕ. І ў акне і за акном чаго, каго. Вельмі многа ўсюды. *Такога дабра і ў акне і за акном.* Навасёлкі Гродз.

АКУНЁЎ. Акунёў лавіць. Жарт. Драмаць, спаць седзячы. *Увесь вечар стары на цілівізары акунёў лавіў.* Балотнікі Шчуч. **Вар.** акунёў (акуні) вудзіць (лавіць).

АКУНІ. Акуні вудзіць. Жарт. Драмаць, спаць седзячы. *Ні ўсьпеў сесці, ужэ акуні вудзіць.* Пыхоўчыцы Бераст. *Трэба канчаць усю гавэнду, ваш брыгадзір ужэ акуне вудзіць.* Сімакава Карэл. (СГВ, 578). **Вар.** акунёў (акуні) вудзіць (лавіць).

АКЦЯБАРСКІЯ. На польскія акцябарскія. Іран. Невядома калі; ніколі. *Калі ты ўжэ да міне ў госьці прыдзеш? Мусі, на польскія акцябарскія?* Талькаўцы Ваўк. ● *Акцябарскія* –

запозычанне з рускай мовы, неафіцыйная назва свята ў Савецкім Саюзе ў гонар Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. У Польшчы гэтае свята афіцыйна не было ўзаконена і не адзначалася, адсюль – нерэальны вобраз і іранічная канатацыя фразеалагізма.

АЛЕСЯ. Як Алеся дворная ісці, хадзіць. Асудж. Абы-як апрагнуўшыся, з неахайным выглядам. *Пайдзі, дачушка, змяні сукенку, а то ходзіш, як Алеся дворная.* Саленікі Карэл. (СГВ, 613). *Во, глядзі, дзеўка ідзе растрпаная як Алеся дворная.* Доцішкі Воран.

АЛЁША. Алёша з батонамі. Няўхв. Някемлівы, няўмелы, разяваты чалавек. *Эх ты, Алёша з батонамі, такую дзеўку ўпусьціў!* Старына Маст. *От знашлі свата – Алёша з батонамі! Двух слоў зьвязаць ні можа.* Бабіна Гродз. *Ці бачыла ты кавалера, што прыяжджаў да Ліды? Ой, нейкі Алёша з батонамі.* Мацвееўцы Ваўк. *От, некі... Алёша з батонамі!* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 18).

Алёша з калакольні. Няўхв. Нязграбны мужчына. *Во жэ Алёша с калакольні, што ні возьмя, усё зламая.* Пеляса Воран.

Як Алёша з батонамі хадзіць, стаяць. Няўхв. Без справы, без занятку. *Што ты ўсё ходзіш як той Алёша з батонамі.* Танявічы Шчуч. *Ат цябе ніякай карысьці, ходзіш тут як Алёша з батонамі.* Казловічы Зэльв. *Ну і разява ты, як Алёша з батонамі, стаіш і нічога не бачыш.* Зенявічы Навагр. *Ты што дурны? Стаіш на дарозе як Алёша з батонамі.* Трашчычы Карэл.

АЛЬФОН. Як Альфон да жыда. Няўхв. Незадаволеная, злосная (казаць, адказваць каму-н.). *Хацела запытаць у Пятручка пра бульбу, алі той гаркнуў як Альфон да жыда, я і змоўкла.* Лысая Гара Ашм.

АЛЯКСЕЙ. Аляксей спарваў (схапіў) каго. Хто-н. хварэе на панос. *Казала табе, каб ні еў зялёных яблыкаў, а ты ні паслухаўся, та во цяпер цібе Аляксей спарваў.* Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 18). *І што гэта яны тут безь міне зьелі такоё, што обоіх малых Аляксей схапіў?* Крапіўніца Свісл. (ЗНФ, 18).

АМАН. А'ман у па'церах. Заканчэнне, канец чаго-н. *Ну от і ўсё, аман у па'церах.* Стральцы Лях. ● Фразеалагізм – трансфармаванае запозычанне з польскай мовы < *jak apan w pacierzu* 'пэўна, напэўна'.

Як а'ман сказаць. Вельмі хутка. *Гэныя тры месяцы праляцелі як аман сказаць.* Косцевічы Астр. *Гэта ш як амэн сказаць улятае ў хату і давай бэсьціць мяне ўсяляк.* Заборцы Астр.

АМАНА. Як А'мана штурхаць, піхаць і пад. Насмешліва, здэкліва. *Што вы міне піхалі як Амана?* Індура Гродз. (СНМ, 12). ● *Аман* – імя біблейнага персанажа, які за спробу знішчыць яўрэяў быў пакараны смерцю. У знак памяці выратавання яўрэяў устаноўлена свята Пурым. Пад час свята праводзіцца абрад інсцэніраванага здзеку з Амана: крык, шум, галас, збіццё, павешанне і інш. На Гродзеншчыне ў мінулыя часы багатыя яўрэі наймалі чалавека, які павінен быў іграць ролю Амана. На свята яго вадзілі па вуліцы, штурхалі, насміхаліся, білі, здэкаваліся.

АМЯЛУХА. Як амялуха. Приемная, прыгожая. Пра дзяўчыну, жанчыну. *Узяў бабу як амялуху, тулькі паглядзі.* Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 13). ● *Амялуха* – амялушка.

АНДАРАК. Андарак у зубы. Хутка сабрацца (і...). Ён кліча адну: «Гануля! Хадзі сюды, хадзі сюды». *Так разоў колькі крыкнуў. Гэта Гануля андарак у зубы і бяжыць бягом да дарогі, думае, мо што ў хаці зрабілася.* Замасцяны Шчуч. (ДМГ, 53). *Угледзяла, што ў магазін нешто прывязьлі, так андарак у зубы і бягом.* Крываконна Зэльв. (ЗНФ, 18).

АНЕКДОТ. Жывы анекдот. 1. Дзівакаваты, смешны чалавек. *Гэты Грыша жывы анекдот, як скажа што, то хоць стой хоць падай.* Малі Астр. 2. Што-н. смешнае, неверагодна-забаўляльнае. *Ну што ты гаворыш, я гэтаму ні веру, гэта жывы анекдот.* Дарагляны Маст.

АНЁЛАК. Анёлак з пазуркамі. Няўхв. Знешне лагодны, а на самай справе крывадушны, каварны чалавек. *Твой сын – анёлак з пазуркамі, лёстачкамі душу вымя.* Талькаўцы Ваўк.

Не святы анёлак. Небязгрэшны чалавек, мае дачыненне да нейкай нядобрай справы. *І ты ні сьвяты анёлак, таксама там быў.* Каменка Шчуч. *Гэты хлопец таксама ні сьвяты анёлак.* Талькаўцы Ваўк.

АНЁЛАЧАК. Як анёлачак сядзець. Спакойна, ціха, непрыкметна. *Ты, як прыедзіць зь Вільні Тая, хоць у вёску ці на танцы схадзі зь дзяўчатамі, а то сядзіш як анёлачак у хаця.* Навасяды Ашм.

АНТАБУС. Браць на антабус каго. Правакаваць каго-н. з мэтай дабіцца ад яго чаго-н. *Хвецька яшчэ ні здагадаўся, што яго бяруць на антабус.* Лылойці Сарг.

АНТАБЫ. Узяць у антабы каго. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паводзіць сябе адпаведным чынам. *Я яго вазьму ў антабы, калі ён зусім ад рук адбіўся.* Гуды Лід.

АНТОН. Як Антон у сячкарыню ўлезці. У складаную, у непрыемную сітуацыю. *Ну ты і ўлез як Антон у сячкарыню.* Тракелі Воран.

АНТОСЬ. Як Антось жыць. Няўхв. Без свайго жылля, без працы. *Калі ты ўжэ сабе дзело знойдзеш? А то гэдык як Антось будзеш, нідзе яму мейсца німа.* Старына Маст.

Як Антось з Любай жыць. Няўхв. Нядружна, у сварках. – *Сваімі дзеткамі я давольна: здаровыя, жывуць добра паміш сабою, міне старую ні забываюць.* – *А мае жывуць як Антось зь Любай, нат ехаць да іх ні хочацца, сэрца баліць на ўсё гэта глядзець.* Старына Маст.

АНУФРЫК. Як Ануфрык да булёну надзьмуцца і пад. Незадаволеная, з кепскім настроем. *Мусі табе што казалі дрэнна, калі ідзеш надуўшыся як Ануфрык да булёну.* Асіпаўцы Воран.

АНУЧУ. За анучу мець каго. Няўхв. Зняважліва, з пагардай ставіцца да каго-н. *Ён мяне зусім за анучу мае, ні жонка я яму, а служка.* Зенявічы Навагр. *Ну ты ўжо зусім здурнеў, жонку сваю за анучу маеш.* Зенявічы Навагр. **Вар.** за <гаршкавую, каравую> анучу (ганучу) мець.

Плакаць у анучу. Асудж. Скардзіцца на свой лёс, імкнучыся выклікаць да сябе спачуванне, спагаду. *Ганна толькі плача ў анучу, а сама лепей за ўсех жыве на сяле.* Вольна Бар.

АПАЛАХ. У апа'лах. У цяжкім, складаным становішчы. *Каб і ты ў апалах быў, то не тое заспяваў бы. А то ўсё смешачкі.* Парэчча Дзятл. (Стэц.-2, 249).

АПАЛОНІК. Як апалонік у лыжкі ўмяшацца. Не ў сваю справу, куды не трэба. *Усё было п добра, кап о не Віцька, умяшаўся як апалонік у лышкі, толькі ўсю музыку папсаваў.* Бастуны Воран. *Ізноў ты ўмяшаўся як апалонік у лышкі. Колькі разоў я табе казала не лесьці.* Бастуны Воран.

АПАЛОНІКІ. Вываліць <свае> апалонікі <на каго, на што>. Груб. Уважліва глядзець, угледзецца на каго-, на што-н. *Чаго вываліла апалонікі, як ні разу ні бачыла? Баброўнікі Воран. Што ты вываліў свае апалонікі на мяне?! Сакольнікі Свісл. Чаго ты тут тырчыш, вываліўшы апалонікі? Нідзе бесь цібе ні абыдзяцца.* Старына Маст.

АПАНЧА. Як апанча' хадзіць. Няўхв. Без мэты, без справы. *Узёў бы хоць кніжку ў рукі, а то ходзіш цэлы дзень па вёсцы як апанча.* Бабіна Гродз. ● *Апанча* – старадаўняе верхняе адзенне ў выглядзе шырокага плашча.

АПЕНЬКІ. Апенькі абіраць з каго. Няўхв. Абгаворваць каго-н., займацца плёткамі. *Чаго ты зь яго апенькі абіраеш? Лепаў паглядзі на сябе.* Жупраны Ашм. (ЗНФ, 18). *Што вы ўсё зь яе апенькі абіраеце? Прычапіцеся да каго другога.* Мураваная Ашмянка Ашм. (ЗНФ, 18).

АПЕЧАНЫ. Як апечаны бегаць. Іран. Мітусліва, неспакойна, часта. *Чаго яна ўсё бегае як апечана.* Агрызкі Маст.

АПІЛКІ. Апілкі ў галаве ў каго. Асудж. Хто-н. бесталковы, неразумны. *Ён што, саўсім дурны?! У яго што, апілкі ў галаве?! Хто ш так робя.* Дзягаўцы Ашм.

АПЛАТАК. Як аплатак. Вельмі худы. Ты як аплатак той, свецісься ўся. Пескі Маст.
АПЛОЦІНАЙ. Як аплоцінай па вадзе. Няўхв. 1. каму. Нічога не дзейнічае на каго-н., не даходзіць да каго-н. *І прасіў, і маліў, а яму як аплоцінай па вадзе.* Ваўкавічы Навагр. 2. Без толку, абы-што (сказаць). *От, сказаў ты нешта, як аплоцінай па вадзе.* Ваўкавічы Навагр. • *Аплоціна* – жэрдка для агароджы.

АПОШНЯЕ. Апошняе з рота вырве. Няўхв. Вельмі прагны, сквапны. *Ні натто ёй паказвай, бо гэта такая баба – апошняе з рота вырва.* Ананічы Дзятл.

Як апошняе ў печ высыпаўшы (усыпаўшы). У стане задуменнасці, маркоты, упадку. *Збедніўся, як апошняе ў печ высыпаўшы.* Залескія Воран. (ППФВ, 30). *Глядзела, як апошняе ў печ усыпаўшы.* Грандзічы Гродз. (ППФВ, 16). **Вар.** як апошняе (паследняе) у печ высыпаўшы (усыпаўшы, кінуўшы).

АПЯЦЬ. Апяць дваццаць пяць. Тое самае, адно і тое ж. *Колькі рас я казала, каб дровы прывёс, а ён – апяць дваццаць пяць: вос паломаны, німа чым строіць.* Малі Астр. *Я кажу свайму чалавеку, кап хутчэй ішоў, а ён апяць дваццаць пяць, сваё правіць.* Малыя Эйсманты Бераст. (СГВ, 578). • *Параўн. рус. опять двадцать пять 'тс'.*

АРЛОМ. Арлом вераб'я назваць. Незаслужана пахваліць каго-н. *Гэта ж усім пераказвае, як яго пахваліў пратсядацаль, а той арлом вераб'я назваў.* Дашкаўцы Маст. (СГВ, 578).

АРТЫКУЛЫ. Усе артыкулы знае. Ухв. Вельмі разумны, кемлівы. *Во дзіця, усе артыкулы зная, ужо яго ні абдурыйш.* Шчорсы Навагр.

АРХІП. Архіп лозаўскі. Асудж. Гультаяваты чалавек. *Архіп ты лозаўскі!.. Сколькі лынды можна біць, нічога ні рабіць!?* Хадзілоні Шчуч.

АРШЫН. Аршын з шапкай. Жарт. Малы, нізкарослы. *Мужык у Соні хоць аршын ш шапкай, але ш працавіты.* Мыслава Сл. (СГВ, 578).

АРШЫН. Мераць на свой аршын каго, што. Меркаваць, ацэньваць каго-, што-н. па-свойму, са свайго пункту гледжання. *Не мерай усіх на свой аршын!* Малі Астр. (СПЗБ-3, 58).

АРШЫНАМ. Аршынам мераць каго. Біць, лупцаваць каго-н. *Сваю жонку чуць ні кожны дзень аршынам мерая, і як яна церпіць.* Зэльва Зэльв.

АРЭНДА. Сухая арэнда. Дармаўшчына, тое, што за нішто дасталося каму-н. – *Мусі, кіль [кілаграмаў] пяць будзя [рыбы]? А дзе ўзеў?* – *Рыбакі далі, бо наглядоў, каб брыгадзір ні наскочыў.* – *Гэта ш табе так папыхавала, лічы, што сухая арэнда.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 67). *Дастоў сухой арэнды, а ціпер, мусі, пасьмейваецца.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 67). • *Сухая арэнда* – у мінулым беспадстаўная плата за сельскагаспадарчыя, лясныя і інш. угоддзі, хоць сяляне імі не карысталіся, напрыклад, паша ў лесе, хоць жывёлу ў лес не ганялі.

АРЭХАМ. Арэхам падзеліцца. Ухв. Вельмі добры, шчодры, чулы, спагадлівы. *Наш сусет добры чалавек, арэхам падзеліцца.* Ляпёшкі Іўеў. *Ну, не гавары, другі Жэнькі сын ні то, што першы, гэты арэхам падзеліцца.* Зінявічы Воран. (ЗНФ, 18). **Вар.** <адным> арэхам (гарэхам) падзеліцца.

АРЭХІ. На арэхі зарабіць. Здрава, як след. Пра пакаранне, наганяй. *Глядзі, ні натто тут адрабляйся, ба заробіш на арэхі, накаштуяш дупца.* Бабіна Гродз. *Заробіш ад бацкі на арэхі!* Атвержычы Стол. **Вар.** на арэхі (на клёцкі).

Як арэхі шчоўкаць. Лёгка спраўляцца з чым-н. *Задачкі рашае сходу, як арэхі шчоўкае.* Каменка Шчуч. *Задачы як арэхі шчоўкае.* Майсеевічы Ваўк.

АСА. Як аса ў вочы лезці. Няўхв. Неадчэпна, надакучліва. *Ну чаго ты мамкаеш, лезеш як аса ў вочы, займіся якою работаю!* Лозкі Дзятл.

Якая аса ўкусіла каго. Што здарылася з кім-н. *Чаму ты такі злы, якая аса цябе ўкусіла?* Хорашава Навагр.

АСАДАК. Выпасці ў асадак. Быць моцна ўражаным, здзіўленым ад пачутага, убачанага. *Я як дазналася, што Жанка забярэмяняла, та выпала ў асадак, ні знала, што й сказаць.* Новая Руда Гродз.

АСАКА. **Кідацца як асака ў вочы** на каго. Паводзіць сябе рэзка, агрэсіўна. *Ні любіла спатыкацца с Паўлікам, кідалася на яго як асака ў вочы. Палашкі Воран.*

АСАКОЙ. **Асакой у вочы лезці (скакаць, дзы'гаць).** Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Чаго ты асакой у вочы лезяш, хочаш, кап перацягнуў чым? Берагоўцы Шчуч. А хіба ж яны дадуць загаварыць. Абы толькі прыду, так Адэля з Галінай тут як тут, толькі вушамі стрыгуць, каб дзе што ні так сказаў, а потым ужэ і самыя асакой у вочы лезуць. Амбілеўцы Шчуч. Як гат, асакой у вочы скача, слова ні загавары. Літвінкі Гродз. Деці ні ўсе аднолькавыя. Адныя спакойныя, а яе дзеці скачуць асакой у вочы, ні дадуць слова сказаць. Альхоўка Лід. Ну чаго ты асакой у вочы дзыгаш! Супакойся!..* Малая Бераставіца Бераст. • *Дзыгаць – скакаць.*

АСВЕНЦЫМА. **Як з Асвенцыма.** Вельмі худы, слабы, змарнелы. *Як з Асвенцыма стаў, выхад зусім, аш страшно глядзець. Малая Бераставіца Бераст. Так змянілася, ні пазнаць, пахудзела, настрашнела, як з Асвенцыма. Гродна Гродз.*

АСЁЛ. **Асёл маляваны.** Няўхв. Дурнаваты, неразумны чалавек. *У той вёсцы жыве яшчэ адзін такі асёл маляваны. Лаздуны Ёўеў.*

Як асёл на кірмашы паказаць сябе. Няўхв. Не з лепшага боку. *Але й паказаў ты сябе ў гасьцях як асёл на кірмашы, усе людзі сьмяяліся. Астравец Астр.*

Як асёл у ваду глядзець. Зневаж. Нічога не разумеючы. *Што ты глядзіш як асёл у ваду, што, яшчэ да цібе ні дайшло?! Прырэчка Сл.*

Як дзікі асёл працаваць. Вельмі многа. *Хто працаваў як дзікі асёл, той такі і пеньсіі зарас палучаюць, што цяжка пражыць. Астрына Шчуч. (ДМГ, 56).*

АСІНА. **Як асіна дрыжаць, калаціцца.** Вельмі моцна (часцей ад страху). *Яна гэтак апалохалася дактароў, як заходзіць да каторага, як асіна калаціцца. Чамяры Сл. (ЖНС, 123).*

АСІНАЙ. **Заламаць <горкай> асінай каго, што.** Прыняць цвёрдае рашэнне, заракаючыся рабіць што-н. *Ой, дзетачкі, заламай ты яго горкаю асіною, сама бачыш, ні пара ён табе. Янаўляны Лід. Што ты мучыся, стараяся для яго, заламала п ты ўсё горкаю асінай. Сцігані Ёўеў. Пасьля тога разу заламаў асіною, што нагі маёй больш у яго хаце не будзе. Пячоўшчына Валож. Вар. заламаць <горкай, сухой> асінай (асінкай).*

АСІНЕ. **Як асіне вала прадаць.** Няўхв. Няўдала, нявыгадна. *Прадала як асіне вала, а грошы невядома калі адвальчу, тэрас каюся, што збыла. Бастуны Воран. Танняя зусім парасяты, прадаў як асіне вала. Бастуны Воран.*

АСІНКА. **Як асінка трэсціся і пад.** Вельмі моцна (часцей ад холаду). *Такая непагаць стаяла на дварэ, пакуль навесіла бялізну і зайшла ў хату, затраслася як асінка. Копаніха Смарг.*

АСІНКАЙ. **Заламаць <горкай, сухой> асінкай каго, што.** Прыняць цвёрдае рашэнне, заракаючыся рабіць што-н. *Заламала я цібе асінкай, больш кап ні прыходзіў. Дуброва Шчуч. Ні йдзі ты за яго замуж, асінкай заламай. Куцы Лес Шчуч. Заламаць яе асінкаю гэту работу, нідобра работа. Краскоўскія Горы Навагр. Кап ні было ў мяне дзіцей, я ўсё тут асінкаю заламала п, пашла п куды вочы глядзяць. Малая Лапеніца Ваўк. Кап это ён мне так зрабіў, то я п яго мігам заламала асінкай. Пайшой бы ён ат мяне прэняцяю. А яна яму ўсё прашчая. Лунна Маст. Каб жа яна ведала, што Андрэй станя кепскі, то горкай асінкаю заламала п. Ражкі Свісл. (ЗНФ, 33). Заламай горкаю асінкаю хадзіць да яго. Горшавічы Астр. Хваціць мне ўжэ за маладымі цягнуцца, пеньсію вырабіла, грошай хватая, у гэтым року я ні буду дзялку браць, заламлю буракі сухой асінкаю. Вараны Бераст. (ЗНФ, 33). Заламі ты яго [хлопца] сухой асінкай і ні шкадуў, такога добра хватая. Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 33). Вар. заламаць <горкай, сухой> асінай (асінкай).*

АСІНКУ. **Як асінку аблупіць, абабраць і пад.** Поўнасьцю, начыста. *Ні ўсьпеў ад'ехаць раней, то аблупілі яго як асінку, раскулачылі. Пілкі Маст. Пажыў зь ёю трохі, абабраў яе як асінку, а сам прапаў. Струбніца Маст.*

АСКОМУ. **Нагнаць аскому.** Надакучыць. *Як дарваўсё Міхась да баяна, дык граў і граў, аж нагнаў аскому сваім граньням.* Ананічы Дзятл.

АСЛА. **Як у асла розуму.** Асудж. Вельмі мала, зусім няма. *Робіць усё ні так, як трэба, розуму як у асла.* Валеўка Навагр.

АСЛОЎ. **Як сто аслоў дурны.** Зневаж. Зусім (неразумны). *Ты дурны як сто аслоў.* Смілавічы Чэрв.

АСНОВА. **Як аснова хадзіць.** Няўхв. Без справы, без сур'ёзнага занятку. *Чаго ты ходзіш як аснова? Ці ш табе работы німа? Нёўда Навагр. Што ёй рабіць, курэй пакорміць – і ўсё, а тады возьмя палку і соваяцца на полі як аснова.* Бабіна Гродз.

АСТАТКІ. **Астаткі ў печ высыпаць.** Скончыць якую-н. працу, справу. *Мусіць, астаткі ў печ высыпаў.* Бяцёны Ашм. (ППФВ, 44; МСГВ, 599).

АСТРАЎЦЫ. **Як у Астраўцы рух.** Жарт. Вельмі інтэнсіўны. Пра рух людзей. *Перат сьвята ў хаця рух як у Астраўцы, усё трэба пасьпець зрабіць да вячэрняй зоркі.* Старая Рудня Смарг.

АСТРОЎЛЯ. **Астроўля плача** на кім. Няўхв. Хто-н. нервовы, псіхічна неўраўнаважаны, заслугоўвае псіхіятрычнай шпіталізацыі. *Што ты ляціш да міне с кулакамі!? Па табе ўжэ даўно Астроўля плача. Божэ мой Божэ! Шосты дзісятак ідзе, а ў галаве фіёлкі!* Лунна Маст. Ну і што ты нарабіў, хіба мазгоў ні меў, а яшчэ і псіхуееш. *Божэ мой, дык па табе Астроўля плача.* Крупава Лід. (Хітр., 60). *Чаго кідаеся на людзей без дай прычыны? Здурэў, мусі.* *Астроўля па табе плача, лячыцца трэба!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57). ● *Астроўля* – населены пункт у Лідскім раёне, дзе знаходзіцца псіхіятрычная ўстанова.

АСЫПАНА. **Як асыпана чаго.** Вельмі многа чаго-н. дробнага. *На дзвёх грушах пуч'я як асыпана.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 199).

АСЯНІНЕ. **Хадзіць па асяніне.** Устар. Паводле звычаю, восенню (на Дзяды) наведваць вясковых гаспадароў з мэтай атрымання даніны (збожжа, бараніны і інш.). *На Дзеды калісьці ў нас пастыр [пастух] хадзіў па асяніне, давалі яму па лусце хлеба, па сем хунтаў жыта, нікаторыя гаспадарэ давалі па лапацы бараніны.* Лаша Гродз. (СНМ, 15). ● Хадзілі па асяніне звычайна «грамадскія» людзі: святары, настаўнікі, пастухі, карчмары.

АТОЧАНЫ. **Як аточаны.** Сыты, круглы, укормлены. *А паршук сыты, сыцянькі, кругленькі, як аточаны.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-3, 415).

АЎГУСТ. **Як Аўгуст на петушках зарабіць.** Ніколькі, зусім не (зарабіць). *Во, дабыў добрыя гаўчыны, але сын ня хоча шыць кажух, а ў мяне свой ёсць, вось і зарабіў, брат, як Аўгуст на петушках.* Пагародна Воран. (СГВ, 613).

АЎЦА. **Як блудная аўца адна.** Зусім. *Маю сямнаццаць праўнукаў і дзесяць унукаў, усіх памагала гадаваць, а ціпер адна як блудна аўца.* *Жыву ў сваім доме, трымаю кватэрантку, якая мне і дапамагае.* Улезлы Ваўк.

АХВАТУ. **Не прыходзіць да ахвату.** Не магчы ўсяго набраць, не ведаць, што яшчэ выбраць. Пра вялікую колькасць і разнастайнасць якіх-н. прадметаў, рэчаў. *Гэта ш навезьлі ўсякай рыбы ў магазін, і марожанай, і селенцаў у бочках, што людзі не прыходзілі да ахвату, ні маглі да ахвату прыйсьці.* Гнесічы Навагр.

АХВОТУ. **З ахвоту.** Са страху. *З ахвоту я ні паглядзела, што тамачы ляжыць, а схапілася за сякеру.* Ваўкавічы Навагр.

АХРЭПАМ. **Ахрэпам у вочы лезці.** Няўхв. Нахабна, бесцырымонна патрабаваць, назаліць, дакучаць. *Ахрэпам у вочы леза, ні ўстыдаюцца: давай ёй каня і ўсё.* Бранцы Шчуч. **Вар.** ахрэпам (вохрапам) <у вочы> лезці. ● *Ахрэпам* – напорыста.

Ахрэпам лезці да каго. Асудж. Нахабна прыставаць да каго-н. *Яе хлопца да дзевак ахрэпам леза, каб зь ім гулялі.* Лагоды Шчуч. (СГВ, 45). **Вар.** ахрэпам (вохрапам) <у вочы> лезці.

АЦЕСТАТ. **Вырабляць апестат** перад кім. *Іран*. Старацца паказаць сябе найлепшым чынам (звычайна пра жаніха ці нявесту), каб заслужыць павагу (звычайна бацькоў нявесты ці жаніха). *Учора зь Ліляй і кавалер яе прыгджаў, вырабляў тут перат старымі ацястат*. Навасёлкі Дзятл. (ЗНФ, 23). *Ну як, ці хоць вырабіла ацястат перат цесцяям?* Погіры Дзятл. (ЗНФ, 23).

АЧАМ. **Ачам не паверыць сваім**. Вельмі здзівіцца, убачыўшы што-н. нечаканае. *Зд'ення [фотаздымак] свайго дзявоцтва ў шафе знайшла, аж ачам не паверыла сваім, аж сьлёзы ў ачах сталі*. Перавознікі Астр. (НС-ць, 280). **Вар.** не паверыць сваім вачам (ачам).

АЧАРНІЦЬ. **Ні ачарніць ні абяліць**. Прамаўчаць, ніяк не рэагуючы на чыё-н. выказванне. *Казала брыгадзіру, што сена ў нас гэтарок [у гэтым годзе] мала, то ні ачарніў ні абяліў*. Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 52). *Лаяла, лаяла я яго, а ён ні ачарніў ні абяліў*. Юрацішкі Іўеў. (ЗНФ, 52). *Як пачалі мы ўсе крычаць за гэтакую работу, то яна ні ачарніла ні абяліла*. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 52).

АЧАХ. **На ачах**. 1. *у каго*. У прысутнасці, у полі зроку каго-н. *На ачах у яе пагін*. Ністанішкі Смарг. (СПЗБ-3, 115). 2. *Навідавоку*. *Прытулі ты гэны саган дзе-коляк, кап ні стаяў на ачах*. Заборцы Астр. **Вар.** на вачах (на ачах).

АЧЧУ. **З аччу** ісці, сысці, згінуць і пад. 1. Далей ад каго-н., каб не было відаць. *Кап ніхто міне патом ні кляў, я лепяй зышла з ачу, і душа мая на месцы*. Старына Маст. *Ён згінуў з ачу*. Кукалкі Ваўк. 2. *Прэч, вон*. *Згінь з ачу, надаеў як вашывы кажух!* Бабіна Гродз. **Вар.** з вачэй (з ачэй, з аччу).

АЧЫМА. **Палаць ачыма**. Выражаць злосць, раздражненне. *Хто прас каго ірвуць, прагнуць чаго-кольвек, палаюць ачыма, а такая кулейка [чарга] да кожнага прыйдзе*. Радунь Воран. **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі, ачыма).

Сваімі ачыма бачыць. Непасрэдна самому, без пасрэднікаў. *Хочаце бачыць сваімі ачыма гэты інструмент?* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 346). **Вар.** сваімі вачыма (ачыма).

АЧЭЙ. **Ачэй не стыкаць дзе**. Часта і доўга адсутнічаць дзе-н., не прыходзіць куды-н. *Мой хлапец і ачэй у хаце не стыкае, дзе ён швэндаецца, то ні маю паняцця*. Заборцы Астр. **Вар.** вачэй (ачэй) не стыкаць.

З ачэй сысці. *Прэч, вон*. *Зыдзі з ачэй, ты мне жо сёння надаеў*. Бяніцкаўшчына Дзятл. **Вар.** з вачэй (з ачэй, з аччу).

Не спускаць ачэй з каго, з чаго. Пільна, уважліва сачыць за кім-, чым-н. *Рыгор ачэй ні спускае са сваіх палеткаў*. Пеляса Воран. **Вар.** не спускаць з вачэй (з ачэй).

АШМЯН. **Як Ашян на вайну наняць**. Няўдала, ненадзейна. Пра няўдалую нанятасць каго-н. на працу. *Віце наняў зяця на работу як Ашмян на вайну, то той паглядзеў, што цяшко, і мігам уцёк*. Нацавічы Маст. • У аснове фразеалагізма наступны факт. Усіх маладых мужчын забралі на вайну. І толькі адзін малады здаровы хлопец Ашмян выкруціўся, застаўся ў вёсцы сярод старых, жанчын і дзяцей. Ён выхваляўся, што яму ўдалося не пайсці ў войска таму, што ён наняў замест сябе іншага чалавека, заплаціўшы таму грошы. Зразумела, што паводзіны найміта ў гэтай сітуацыі выглядаюць крайне нявыгяднымі і недарэчнымі.

АШПАРАНЫ. **Як ашпараны выбегчы** і пад. Вельмі хутка, імкліва. *Захожу я да Мані дзісь, а аттуль Міша вылятая як ашпараны*. Зусім знярвала мужыка. Лунна Маст.

АШЧЭ. **Ашчэ той**. Часцей няўхв. Самы сапраўдны. *Гэ, брат, гэта хлюст ашчэ той, ты з ім піва ні зварыш*. Лаща Гродз. (СНМ-2, 249). **Вар.** яшчэ (ашчэ) той.

БАБ. **Як сем (сто) баб адхадзіла каго**. 1. Значна палепшала, стала намнога лягчэй. Пра стан здароўя, самаадчування. *Паніла гэтага зелья, і мяне як сем баб атхадзіла, як і*

ні балела. Шчорсы Навагр. *Зране так галава балела, а выпіў таблетку – як сто бап атхадзіло.* Гнесічы Навагр. 2. Адышла злосць, непрыязнасць. *Сьвекруха ўсё дулася, дулася на мене, а як занесла дзьве шкільёнды ёй, то як сто бап атхадзіло.* Цеперачы і ў хату заходзіць, і часінку з малым пабудзе. Гнесічы Навагр.

БАБА. Баба надвое варажыла. Невядома, ці ажыццявіцца што-н. *Баба надвое варажыла.* Гібулічы Гродз. (СНМ, 178).

Баба рэпу пасеяла на чым. 1. У каго-н. парэпанія (ногі). *На нагах баба рэпу пасеяла.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 332). 2. У каго-н. вельмі брудныя (рукі, ногі, твар, вушы). *Ванячка, пабяжы ручкі памый, а то, палян, баба рэпу ўжо пасеяла на іх.* Бярозаўка Лід. *Рукі памыў бы, а то баба ўжо рэпу пасеяла.* Сперкава Лід. *Якія твае рукі?! Баба рэпу пасеяла. Ідзі мый, а то дзеўкі засьмяюць.* Вензавец Дзятл.

Баба чараватая. Няўхв. Неспакойны, з норавам мужчына, якому цяжка дагадзіць. *Ні мужчына, а баба чараватая – усё яму ні так, усё яму ні гэтак.* Чамяры Сл. (ЖС, 161).

● **Чараватая** – цяжарная.

Як баба адварожыць (адваражыла) <што>. Што-н. знікне, прападзе, пройдзе. Пра хваробу, пачуцці, перажыванні. *У нас каторыя дак ат паносу так лечацца: сыроя сало ядуць с хлебам, а халоднай вадой запіваюць, і ўсю хваробу як баба адварожыць.* Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 83). *Хадзіла да нас, с хаты ні вылазіла, а вясною як пасварыліся, дык як баба адваражыла.* Дакудава Лід. (ЗНФ, 83). *Любіліся, хацелі пажаніцца, а тады нешто зь ім сталася, і ўсё як баба адваражыла.* Цырын Карэл. (ЗНФ, 83).

Як баба бяззубая гаварыць і пад. Няўхв. Незразумела, невыразна. *Што ты трэплеіся як баба бяззубая? Гавары толкам.* Дайнава Воран.

Як баба з яешняю. Няўхв. Надакучліва. *Адыдзі ты, ні паеду я з табою, але ж прыкінуўся яг баба з яешняю.* Рыбніца Гродз. (СГВ, 613).

Як баба-капач рабіць і пад. Няўхв. Павольна, не спяшаючыся. Пра мужчыну. *Ён такі нікепскі чалавек, але як возьмяцца што рабіць, то рабіць як баба-капач, так ужо марудна.* Востухава Карэл.

Як баба качаргой. Няўхв. Неакуратна, няўмела (рабіць што-н.). *Ты кладзеш цэгду як баба качаргой.* Сухінічы Маст.

Як баба ражанская. Няўхв. Залішне (гаваркі, балбатлівы). *Хоць ты яму рот закрывай, такі ўжо гавандульскі як баба ражанская.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

● **Ражанская** – ад назвы вёскі Ражанка Шчучынскага раёна.

БАБАМ. Як двум бабам на кухні цесна. Вельмі. *Тут мы с табой ні разьвернямся, тут так цесна як двум бабам на кухні.* Кямелішкі Астр.

БАБАХ. На бабах. 1. застацца. Ні з чым. *Так я павучылася, і ўжэ трэбо ісьці ў калхос. Так я асталася на бабах.* У калхозе, у канцэ года, ужэ давалі сколька рублёў і збожжам троха давалі. Клюкоўцы Бераст. (ДМГ, 31). 2. Нетрывалае, ненадзейнае што-н. *Усё тут на бабах, яно і прападзе тут.* Шчорсы Навагр.

Трах на бабах. Абы-як (зрабіць што-н.). *Зрабіў загараду трах на бабах, ды далей пайшоў.* Забалоцце Карэл. (СГВ, 609).

БАБЕ. Як будні'цкай бабе ў студні. Няважна, няўдала, без поспеху (атрымалася што-н.). *Учора мая мела на танцы ісьці, аля добро што ні пашла, бо было п павадзэння як будніцкай бабі ў студні: адныя алкашы пазьбіраліся.* Цыдовічы Гродз.

Як на забітай бабе дзе, на чым. Вельмі многа, у беспарадку ўсяго (настаўлена, накідана і пад.). *На стале як на забітай бабі, няма дзе паставіць міску.* Пасінічы Сл. *Як на забітай бабе.* Алекшыцы Бераст. *Што ў цябе на стале робіцца, накідана ўсяго як на забітай бабе.* Шылавічы Сл.

Як старой бабе сесці чаго. Вельмі мала. Звычайна пра зямлю, зямельны ўчастак. *А дзе ж я ўсё гэта панавязваю, калі ў мяне зямлі як старой бабе сесці.* Гарадзечна Навагр. *У Соні бульбы пасаджана як старой бабе сесці.* Лапенкі Гродз.

БАБКА. Што сем бабка то сем. Няўхв. Паўтарацца ў размове, некалькі разоў гаварыць адно і тое. *Ну ў цібе й гутарка. Надаела слухаць пра гэта – што сем бапка то сем.* Міхалкі Свісл. *Перастань ты балтаць пра свайго Пецьку, а то ўсё што сем бапка то сем.* Пагранічны Бераст. • **Вар.** як (што) сем бабка то (так) так сем <бабка>.

Як сем бабка так сем бабка. Няўхв. Паўтарацца ў размове, некалькі разоў гаварыць адно і тое. *Ну што зноў заладзіла – як сем бапка так сем бапка.* Студзенікі Свісл. **Вар.** як (што) сем бабка то (так) сем <бабка>.

БАБКІ. Як бабкі адхадзілі каго. Хто-н. паправіўся, змяніўся да лепшага. *Як пачаў Вася дружыць с Таняю, дык хлопца як бапкі атхадзілі – ні п'е, ні курыць, ні б'еца, вось дзіва.* Зэльва Зэльв.

БАБУ. Іграць (пайграць) бабу. Няўхв. Плакаць, хныкаць. Пра асобу мужчынскага полу (пераважна дзіця). *Не ўсьпеў упасці, а ўжо іграеш бабу.* Задвор'е Навагр. *Хопіць ужо, пайграў бабу, ты ш мушчына.* Харосіца Навагр.

Тапіць бабу. Фрагмент абраду хрэсьбін ці радзін, калі адбаваецца інсцэніроўка таплення бабы. *Даўней як спраўляюць радзіны, запрагаюць каня, саджаюць нарачоную бабу, сустрачных на вуліцы, тады ўсе гавораць: во Бекішавы навезлі тапіць бабу.* Угрынь Зэльв. (СГВ, 609). *Сёння ў нас сьвята было, тапілі бабу.* Гродзі Ашм.

Як на забітую бабу накідаць, наваліць і пад. Вельмі шмат і ў беспарадку. *Навалілі адзіляў як на забітую бабу, ні павярнуцца.* Сялявічы Сл. *Усю тахту заняла адзеньням, наваліла тут як на забітую бабу.* Збочна Сл. (ЗНФ, 90). *Што гэта вы накідалі ў кут як на забітую бабу?* Ласосна Гродз. (ЗНФ, 90).

БАБЫ. Бабы-гэ'ршкі браць, узяць, садзіць, насіць і пад. На плечы, на шыю. Звычайна дзіця. *Паднясі мяне бабы-гэ'ршкі.* Дубна Маст. *Ляхчэй несці бабы-гэ'ршкі, чым перат сабой.* Закальное Любан. *Мо ты хочаш, Валік, бабы-гэ'ршкі?* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 38). **Вар.** на <бабы> гэ'ршкі (горшкі); на горшкі-бабкі; бабы-гэ'ршкі.

На бабы-го'ршкі браць, узяць, садзіць, насіць і пад. На плечы, на шыю. Звычайна дзіця. *Ён адно ў хату, а дзеці з двух бакоў ужэ стаяць: пакатай! Ну, ён бярэ іх на бабы-горшкі і носіць па хаці.* Стокі Свісл. **Вар.** на <бабы> гэ'ршкі (горшкі); на горшкі-бабкі; бабы-гэ'ршкі.

На бабы-гэ'ршках насіць. На плячах. *Як была я малая, дык вельмі любіла, калі мяне бацька на бабы-гэ'ршках насіў.* Здэца, увесь дзень на яго плячах сядзела й ні злазіла. Зэльва Зэльв.

На бабы-гэ'ршкі браць, узяць, садзіць і пад. На плечы, на шыю. Звычайна дзіця. *Тато, вазьмеця міне на бабы-гэ'ршкі, ногі баяць.* Гудзевічы Маст. *Ты вазьмі малога на бабы-гэ'ршкі, мокро тут аж да самай клаткі.* Паўлаўшчына Ваўк. *Ідзем на поля ўсёй сям'ёю, дзіцей на бабы-гэ'ршкі бярэш, гэдык і йдзеш.* Старына Маст. *Я цябе на бабы-гэ'ршкі зарас вазьму.* Талькаўцы Ваўк. *Пачакай, Пецік, я хачу цібе ўзяць на бабы-гэ'ршкі, перанясці праз рэчку, тут глыбока.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 238). **Вар.** на <бабы> гэ'ршкі (горшкі); на горшкі-бабкі; бабы-гэ'ршкі.

Ні ў бабы гарошку ў каго, дзе. 1. Нічога няма. *Скора вясна, сеіць трэба, а ў мяне ні ў бабы гарошку: ні жыта, ні канюшыны, ні грэчкі, ні лубіну.* Падольцы Астр. 2. Нічога не падрыхтавана, не зроблена. *Во скоро ўжо госці прыедуць, а тут ні ў бабы гарошку: бульба ні чышчана, мяса ні кручана, хату трэба перацярці.* Косцевічы Астр.

Ціха бабы ўсе паедзем. Выкл. Выказванне заспакойвання, уціхамірвання каго-н. *Чаго раскрычаліся? Ціха бабы ўсе паедзем, а то разьвялі тут базар.* Зенявічы Навагр. – *Дайце і нам па кіля каўбасы.* – *Ціха бабы ўсе паедзем, усім хопіць.* Пагранічны Бераст.

БАБЫЛЬ. Як бабыль у полі. Зусім адзін, адзінокі. *Застаўся я срот людзей як бабыль у полі.* Чарняўка Шчуч.

БАГАТАГА. Як багатага па смерць пасылаць. Няўхв. Без надзеі на хуткае вяртанне (пасылаць каго-н. куды-н.). *Цібе ў магазін пасылаць як багатага па сьмерць.* Лапенкі

Гродз. Цібе пасылаць за нечым як багатага па сьмерць. І дзе ты лазіў столькі часу? Чаплі Лід. Па воду цібе пасылаць як багатага па сьмерць, хоць калодзеж два метры ат хаты. Грубянцы Воран.

БАГАТАМУ. Толькі багатаму па сьмерць пасылаць каго. Няўхв. Цяжка дачакацца каго-н., каму даручылі што-н. зрабіць. Ну, брат, урэшці прышоў! Чакалі, чакалі, та й чаканкі паелі. Цібе толькі багатаму па сьмерць пасылаць. Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 69). Яго толькі багатаму па сьмерць пасылаць. Недзі загуляўся, чакай яго ціпер. Нача Вор. (ЗНФ, 69).

Як багатаму па сьмерць пайсці. Няўхв. Надоўга, што аж цяжка дачакацца каго-н. Пайшоў як багатаму па сьмерць, ужо тры гадзіны чакаем. Бастуны Воран. Паслала ў кантору за грашмі, ды пайшоў як багатаму па сьмерць. Старыя Паддубы Шчуч. Прасіла быстрэй прынясьці, а ты як пайшоў, то як багатаму па сьмерць. Купіск Навагр. Пайшоў як багатаму па сьмерць. Галунавічы Ёўеў. Ну і пашла па ваду як багатаму па сьмерць, аш надаела чакаць. Пеляса Воран. Пайшоў як багатаму па сьмерць. Залескія Воран. (ППФВ, 49). Але ж і доўга німа бацькі, пайшоў як багатаму па сьмерць. Курывавічы Маст. (СГВ, 613).

БАГАТЫЯ. Багатыя ноч разабралі. Развіднела, надышоў ранак. Калі ты ўжэ спаць ляжаеш? Багатыя ўжэ ноч разабралі, відно на дварэ! Стокі Свісл.

Багатыя ноч разбяручь. Жарт. Не хопіць часу паспаць. Пра позні вечар ці пачатак ночы. Пайду, а то багатыя ноч разбяручь, засядзела ў вас, пэўна ўжо ёсць дванасыць. Косцевічы Астр. Пойдам лажыцца спаць, бо то глядзі, багатыя ноч разбяручь. Закальное Любан. Бедныя робяць, а багатыя спаць кладуцца, ноч разбіраюць. Ваўкавічы Навагр.

БАГІ. Хай яго багі. Выкл. Выказванне перасцярогі ад чаго-н. непажаданага. Не прасія лепш Ахромю – дасьць па карку і наломіць, такі страгі, хай яго багі. Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

БАДАЙ. Бадай цябе бадай. Выкл. Выказванне асуджэння, незадаволенасці, абурэння і пад. У шаснаццаць гот дзіця нарадзіла... Бадай цябе бадай, так рана! Ваўкавыск Ваўк.

БАДЗЯКІ. На бадзякі' пайсці. Да суседзяў з мэтай прабавіць вольны час у размове. Бабуля пайшла на бадзякі, можа, новасьць якую прынясе. Крэва Смарг. Не ведалі, чым заняцца, і пайшлі на бадзякі ў вёску. Кальчуны Ашм.

БАЖКА. Як у Бажка ў хляве стаяў. Іран. Вельмі галодны, прагавіта есць. Ты як у Бажка ў хляве стаяў, так ясі, чуць ні давіся. Каменка Навагр. ● Паводле мясцовай этымалогіі, Бажок (Бажко) быў вельмі скупы і дзеля эканоміі кармоў усю зіму недакормліваў сваю жывёлу. Вясной яна выглядала вельмі худой, галоднай і ніяк не магла ад'есціся.

БАЙКІ. Байкі баяць. Займацца пустымі размовамі. Чым мела хадзіць с хаты ў хату байкі байць, то лепей лягла п і паляжала. Навасяды Ашм. Бабулькі добра байкі баюць. Руда Яварская Дзятл.

БАКІ. Абівачь бакі'. Няўхв. Нічога не рабіць, гультайнічаць. Вот абівае адно баке, а ні робіць. Ваўкавічы Навагр.

Бакі' абабраць. Сурова расправіцца з кім-н., збіць, адлупцаваць каго-н. Вот кап табе там хто бакі абабраў добра, то ні швэндаўся п, а сядзеў бы ў хаці. Ёцавічы Дзятл. (ЗНФ, 20). **Вар.** бокі (бакі) абабраць.

Бакі' аціраць дзе. Асудж. Знаходзіцца дзе-н. без сур'эзнага занятку. А ён толькі каля бара бакі ацірае. Варняны Астр. Ужо каторы тыдзень бакі тут аціраеш!.. І не стыдна табе?! Варняны Астр.

Бакі змяць. Гл. змяць бакі.

Бакі' падарваць з каго. Моцна пасмяяцца з каго-н. Дзісь Гэлька на рабоця расказвала, як яна з'ездзіла, то мы мала зь яе бакі ні падарвалі. Навасяды Ашм.

Бакі' разносіць у каго. Хто-н. гучна і нястрымна смяецца. Чаго ўжэ так у цібе бакі разносіць? Белагурна Дзятл. (ЗНФ, 18). Генік як пачаў расказваць анігдоты, то ў нас баке разносіла. Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 18).

Вываліцца праз бакі' каму што. Не пройдзе бяследна, кепска скончыцца што-н. для каго-н. *Даўней Гайдзісіха, як была маладая, дык ей усё было мала і зямлі, і грошай, яна кап прымела бы, дык яшчэ і люцкая пазабірала п, а потым і ці ні вываліцца ей багацтва праз бакі пат старасьць.* Навасяды Ашм.

Выкласці бакі'. Добра наесціся. *Трэба спачатку выкласці бакі, а тады ўжэ і за работу брацца.* Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 23). **Вар.** выкласці (вылажыць) бокі (бакі).

За бакі' брацца (хапацца). Моцна смяцца, рагатаць. *Ён як пачне гаварыць, та мы за баче браліся, гэта ні чалавек, а цэлае прыстаўлене.* Баранава Гродз. (СНМ, 115). *Ужэ зь ягоных разгавораў усе аж за бакі хапаліся.* Эймінаўцы Бераст.

Змяць бакі' каму. Моцна збіць каго-н. *Кап зьмяў яму баче, то ведаў бы, як крычаць і выскаляцца.* Мілявічы Маст. (ЗНФ, 36). *Бакі яму за гэта трэба змяць, кап ні патушыўсё.* Цяравічы Карэл. (ЗНФ, 36). **Вар.** змяць бакі (бокі).

На ўсе бакі' вылежацца, выпнацца. Уволю, колькі хацелася. *Дзісь пры сьвяця такой ната работы ні рабіла, затоя на ўсе бакі вяляжалася, выпналася, хоць пазнала, што сьвята.* Навасяды Ашм.

Расперла бакі' каму. Груб. Хто-н. празмерна наеўся, насыціўся. *Ужэ хлеба ні хочуць есці, нідавяркі, расперло баче, давай ім пранікаў і ашчэ чаго.* Каленікі Гродз. (СНМ-2, 199).

БАКЛУШЫ. Біць баклушы. Гультаяваць, траціць дарэмна час. *Учора цэлы дзень біў баклушы, сёння аш шкада таго часу, так многа мог бы зрабіць.* Каменка Бераст. *Андрэй цэлы дзень біў баклушы. Сакольнікі Свісл. Ён толькі й ведае, што біць баклушы.* Верцялішкі Гродз. *Ты толькі тое і робіш, што б'еш баклушы.* Бакшты Іўеў.

БАКУ. Ляжаць на баку. Няўхв. Нічога не рабіць. *Німа чаго ляжаць на баку, трэба за работу брацца.* Пагародна Воран.

БАЛ. Кончан бал і скрыпкі ў торбу. Настаў час завяршэння чаго-н. *Трэба, хлопцы разбягацца, кончан бал і скрыпкі ў торбу. Заўтра на работу рана ўставаць.* Шчорсы Навагр.

БАЛЕРЫНА. Як з мяне балерына. Іран. Кепскі, не адпавядае патрабаванням. Пра прафесійныя і інш. якасці чалавека. *З яе настаўніца як зь міне балерына, сама яшчэ дзіця, самой вучыцца трэба.* Прудзяны Шчуч. *Зь яго дзяпутат як зь міне балерына. От, німа на вёсцы маладзеішаго, та яго паставілі.* Глушнёва Гродз. *Сь цібе такі танцор, як зь міне балерына.* Вялікая Бераставіца Бераст.

БАЛІЦЬ. Ані баліць ані свярбіць каму што. Абсалютна не хвалюе, не кранае што-н. каго-н. *Прападзі яна пропадам тое сена, хай мокня, мне гэта ані баліць ані свярбіць.* Гальшаны Ашм. (ЗНФ, 18). *Што ў вёсцы гавораць пра міне, то мне яно ані баліць ані свярбіць.* Кутнікі Ваўк. (ЗНФ, 18).

БАЛКОНЫ. За балконы трымацца. Іран. Жыць у горадзе. *Цяпер маладыя не хочуць у вёсцы жыць, усё ў гарадах за балконы трымаюцца.* Баруны Ашм. (ДМГ, 121).

БАЛОТА. Аднаго балота чэрці. Такія самыя, аднолькавыя. *Суседнія хлопцы і нашыя аднаго балота чэрці.* Навумаўцы Шчуч.

Балота касіць. Іран. Гаварыць абы-што, несці несусвеціцу. *Ды кінь ты балота касіць, раскажы што путнае.* Дубна Маст.

Паліць балота. Гаварыць няпраўду. *Зноў паліць балота гэты Мішка.* Бярозаўка Лід.

Утаптаць у балота каго. Зняважаць, прынізіць каго-н. *Ён міне ўтаптаў у балота перад усімі людзьмі.* Багатырэвічы Маст.

Як балота гразкае дурны. Груб. Вельмі (неразумны). *Але ш і дурны як балото граско.* Дарагляны Маст.

Як у балота. Няўхв. Вельмі кепска, няўдала (зрабіць што-н.). *Вышла ты замуш як у балота.* Вішнева Сморг.

БАЛОТАМ. Змяшаць з балотам каго. Няўхв. Усяляк прынізіць, груба аблаяць, несправядліва абвінаваціць. *С Канцавою сварыцца лепай ні пачынаць, любога змяшаць з*

балотам. Хамуты Гродз. (ЗНФ, 47). *Вот гаткі чалавек! Пры людзях на астанойцы нашу Таню з балотам зьяшала.* Плецянічы Зэльв. (ЗНФ, 47). *Як вам не брытка, змяшалі чалавека з балотам.* Шастакоўцы Шчуч.

Як балотам па зубах каму што. Вельмі, непрыемна, неспрыяльна, непамысна што-н. каму-н. *Ну, ты яму і сказануў, та яму гэта як балотам па зубах, аш пачырванеў.* Старыя Паддубы Шчуч.

БАЛЫШЫНІ. З балышыні. Не поўнасьцю, часткова. *Уляцела ў гароччык на минутку, хоць з балышыні паабрывала траву, а то ні відалася і варыва.* Заборцы Астр.

БАЛЯСКІ. Выскаліць баляскі. Няўхв. Засмяяцца. *Каб што памог – так няма! Адно як што скажаш – выскаліць баляскі – і ўсё смяецца.* Зэльва Зэльв. (Стэц.-1, 183).

БАЛЯСЫ. Балясы тачыць. Няўхв. Займацца пустымі размовамі. *Канчайця балясы тачыць, пара расходзіцца.* Новы Двор Свісл.

БАЛЯЧКІ. Балячкі шукаць. Набівацца на непрыемнасці. *Такі знайда, захоча каб голаў пабіў, то леза, балячкі шукае.* Калядзічы Ваўк. (ГВР, 90).

БАЛЯЧКУ. Дзьмухаць як на балячку на каго. Няўхв. Вельмі хвалявацца за каго-н., дагаджаючы яму ва ўсім. *Ужо як сьвякроўцы годзіць, дзьмухая на яе як на балячку.* Слесары Ёўеў. (ЗНФ, 28). *А што, і вы дзьмухалі на свайго [сына] цэла жыцця як на балячку, от і адзьдзячыў ціпер.* Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 28). – *Саўросавы так трасуцца нат сваім малым, дзьмухаюць як на балячку. – Ты нат сваім першым тожа траслася.* Місявічы Воран. (ЗНФ, 28).

БАНАЛЮКІ. Плесці баналю'кі. Няўхв. Гаварыць абы-што. *Прыйшла, заваліла хату й пляла цэлы вечар баналюкі.* Ліпкунцы Воран. • Запазычанне з польскай мовы: *pleść banialuki* 'малоць лухту, гаварыць абы-што'.

БАНАН. З'есці банан. Іран. Не дабіцца таго, чаго хацелася, на што хто-н. спадзяваўся. *Ну што, ізеў банан? Я ш казоў табе, што грыбы яшчэ ні растуць, а ты сяроўна папёрса ў лес, толькі час змарнаваў.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 35). *І ён прыпёрся, думаў, што і яму некі гасьціняц дадуць. Ажно банан зьеў.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 35).

БАНКІ. З-пад (з) банкі малако. Адстоенае, адзеленае ад смятаны. *Я зарас пайду падаю сьвежага малака, с-пад банкі мо нядобра дзіцяці.* Косцевічы Астр. *Ніхто сьвежаго малака ні п'е, усе халоднаго, с-пад банкі просяць.* Старына Маст. *Я малако п'ю халодна, с-пад банкі, як ужэ добра атстаіцца.* Стокі Свісл. *Гэта з банкі малако, на, лепай сьвежаго папі.* Гудзевічы Маст.

БАНКУ. Як у фінскім (хінскім) банку. Гумар. Надзейна (хаваць, захоўваць што-н.). – *Каб толькі дзеці ні дабраліся. – Ні перажывай, у мяне, што ні схаваю, будзіць ляжаць як у фінскім банку.* Косцевічы Астр. *Бядуя, што мужык усю вотку выпівая, дзе ні схавая – усюды знойдзя. Та я кажу: «Нясі да міне, я схавая добра. Як у хінскім банку – ні прападзе й ні зышчаш».* Жалудок Шчуч.

БАНЦІК. Абы-што і збоку банцік. Іран. Нешта кепска зробленае, недарэчнае. – *Ці ладная гэтая сукенка? Ці добра на мне ляжыць? – Абы што і збоку банцік.* Пеляса Воран. *Ну й сёньня нарабілася – абы-што і збоку банцік: паехаў сустракаць дзяцей ад аўтобуса, а яны пляшом дахаты прыйшлі. І як разьмінуліся?* Косцевічы Астр.

БАРАБАНУ. Па барабану каму. Што-н. усё роўна каму-н., не заслугоўвае ніякай увагі. *Мне ўжэ па барабану, што ты будзаш рабіць і якім чынам.* Масаліны Бераст.

БАРАБОХА. Як барабоха. Вельмі тоўсты. *Во кошка наелася, як барабоха, ледва ходзіць.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 21).

БАРАДА. Дзіравая барада ў каго. Іран. У каго-н. пры неакуратнай ядзе з рота праліваецца частка стравы. *Дзірава барада ў цібе – як сядзаш есьці, то ўвесь пазаліваецца.* Мацвееўцы Ваўк.

Казіная (казліная) барада. Бат. Сівец. *Казіная барада – благая трава.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 361). *Казліная барада – сівая трава.* Быстрыца Астр. (СПЗБ-2, 361).

БАРАДУ. Бараду задраць¹. Асудж. Стаць ганарлівым, задавацца. Ну бараду задрала ўжо, як замуш вышла, ні с кім і ні здароваяцца. Зенявічы Навагр.

Бараду задраць². Іран. Памерці. Учора яшчэ капусту палола, а сёння ўжо бараду задрала. Руда Яварская Дзятл.

Бараду павесіць каму. Іран. Адмовіць таму, хто заляцаецца да каго-н. Хадзіў ён хадіў зь ёю, а яна яму бараду павесіла. Во так! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 19).

Па бараду яды. Вельмі многа. У хаці яды па бараду, а ён прыйшоў да чужых людзей есьці. Гнесічы Навагр. **Вар.** па бараду (па бораду).

Цягнуць за бараду каго. Прымушаць каго-н. рабіць што-н. Ніхто яго ні будзя цягнуць за бараду, калі сам ні захоча. Гарны Гродз.

БАРАДЫ. Да барады гадаваць і пад. Да сталага ўзросту. Ідзі на свой хлеб, я ж ні буду цібе гадаваць да барады. Навасёлкі Гродз.

БАРАН. Баран забіў каго. Скеп. Хто-н. не прымае ўдзел у чым-н. Чаго сама дрова сячэш? Мусі, мужыка баран забіў. Райца Карэл.

Як баран. Абразл. 1. дурны. Вельмі (дурны). Во дзе дурны як баран, і нічога яму не дакажаш. Варняны Астр. 2. уперціся. Непакісна, бескампрамісна тупа. Упёрся як баран. Кульбакі Лід.

Як баран да вазніцы прычэпіцца. Няўхв. Вельмі моцна, неадступна, назойліва. Чаго ты прычэпіўся да мяне як баран да вазніцы. Дзеравянчыцы Сл.

Як баран да Дзядоў жыць. Часова, з няпэўным чаканнем смерці. Ось жыву як баран да Дзядоў, сёння жыву, а заўтра – німа. Лаўрыновічы Зэльв.

Як баран да зарэзу (да рэзі) жыць, пажываць. Няпэўна, з няведаннем таго, што чакае ў далейшым. – Як пажываея, Ніна Паўлаўна? – От, жыву, як баран да зарэзу. Вярэйкі Ваўк. (ЗНФ, 84). – Ну, што вам казалі ў паліклініцы? – Ай, што яны скажуць... Жывеш як баран да зарэзу. Гродна Гродз. (ЗНФ, 84). Жыве як баран да рэзі. Хамякі Гродз. (СНМ, 182).

Як баран з Вавяран. Няўхв. Вельмі ўпарты. Табе кажы ні кажы, ты ўсё роўна як той баран з Вавяран. Палушы Астр. ● Вавяраны – назва вёскі ў Астравецкім раёне.

Як баран на месяц глядзець. Няўхв. Нічога не разумеючы, тупа, разгублена. Глядзіць як баран на месяц. Салішкі Воран. (ППФВ, 16).

Як баран на новыя вароты (весніцы) глядзець і пад. Груб. Разгублена, тупа, нічога не разумеючы. Чаго ты глядзіш як баран на новыя вароты. Кузмічы Ваўк. Што ты на мяне глядзіш як баран на новыя вароты. Дубна Маст. Уставілася як баран на новыя вароты. Гезгалы Дзятл. Што ўставіўся як баран на новыя вароты! Ганчары Свісл. Што ты вылучіўся як баран на новыя вароты, першы рас відзіш!? Геранёны Іўеў. Ну што ты глядзіш як баран на новыя вароты!? Вайкунцы Воран. Глядзіць як баран на новыя вароты. Залескія Воран. (ППФВ, 16). Што ты глядзіш на мяне як баран на новыя весніцы! Дзе цягаўся? Страла Дзятл.

Як баран на трыбух рабіць. Вельмі многа. Рабіць як баран на трыбух. Карозічы Гродз. (СНМ-1, 191).

Як баран у воду¹ боўтнуць. Няўхв. Абы-што, недарэчы, неўпапад (сказаць). Боўтнуў як баран у воду. Балічы Гродз. (СНМ, 178).

Як баран у воду² глядзець і пад. Іран. Нічога не разумеючы, разгублена, збянтэжана. Што табе ісьці ў той кіно? Ты ш першай серыі ні бачыў, будзаш глядзець як баран у воду. Дзеткі Воран. (ЗНФ, 84). Мы як пачулі, та ўсе ў сьмех, а ён, можа, і нідачуў, уталопіўся на нас як баран у воду. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 84).

БАРАНА. Барана з адным зубам. Дакор. Чалавек, які выконвае што-н. несур'ёзна, безадказна, без ахвоты, няўмела. Дзед мой на міне ўсе называў барана з адным зубам. Кепска, што ён ні дажыў да ціперашняга часу, ні ўвідзяў, якім я стаў. Запрудзяны Воран.

На бара'на браць, узяць, садзіць і пад. На плечы, на шыю. Звычайна пра дзяцей. Сяць мне на барана, перанясу прас клатку. Бабіна Гродз. Такого велькаго кавалера і на барана ўзеў. Ні стыдно? Маркішы Гродз.

Сыт барана' браць, узяць, несці і пад. На плечы, на плячах. Садзіся, унучак, панясу сыт барана. Цырын Карэл. (ЗНФ, 67). *Давай вазьму цібе сыт барана і пабяжым, бо дошч пачыная.* Забалоще Карэл. (ЗНФ, 67). *Сыт барана – ну, гэта на плячах, значыць; як нясе хто малага, то часам пытаюцца жартам: ці сыты баран? Або: дай пагляджу, ці сыты баран.* Турэц Карэл. (ЗНФ, 67). *Вось садзіся сыт барана, паднясу дахаты.* Забалоще Карэл. (СГВ, 609).

У барана. Спосаб касьбы, калі пракосы кладуцца адзін да аднаго. *Я прайшоў шэсьць пракосаў, першыя два пракосы касіў у барана, два пракосы насупраць радам называюцца баран.* Альхоўка Навагр. (МСГВ, 388).

Як барана ісці. Няроўна, хістаючыся. Часцей пра п'янага. *Ці табе ні стыдна прас усю вёску ісці як барана.* Яцыны Астр.

БАРАНАХ. На бара'нах сядзець, насіць. На плячах, на шыі, спусціўшы ўніз ногі. *Добро табе ў бацькі на баранах сядзець.* Бабіна Гродз. *Панасіў малую на баранах, та й плакаць перастала.* Новая Руда Гродз.

БАРАНЕ. Як на баране праехаць пражыць. Няўхв. Вельмі дрэнна, няўдала. *А зажыла, дзеткі, усяго: голат, вайна, век пражыла як на баране праехала.* Адэльск Гродз. (ДМГ, 41).

БАРАНОЮ. Што з бараною ў лесе гаварыць. Няўхв. Без толку, безвынікова. *От, с табой гаварыць што з бараною ў лесе.* Вікшыяны Іўеў. *А с маім Янкам гаварыць што з бараною ў лесе.* Морына Іўеў.

БАРГАЛІШКІ. Як у Баргалішкі на фэст ісці. Вельмі марудна, павольна. *Варушыся трохі, бо ідзеш як у Баргалішкі на фэст.* Крэва Сморг. • Баргалішкі – назва вёскі ў Ашмянскім раёне.

БАРКО. На барко'. На плячо. *Закінь мяшок на барко, то ляхчэй будзя несці.* Дзеркачы Зэльв. (СГВ, 54).

БАРСУК. Паказаць як барсук дзяцей гладзіць. Іран. Правесці, моцна прыціскаючы, сагнутым пальцам па галаве супраць напрамку валасоў ад лобнай часткі да патыліцы і наадварот. Спосаб жартаўліва-здэклівага пакарання дзяцей. *Мо яшчэ паказаць як барсук дзяцей гладзіць? Ні хочаш больш. Ну як сабе хочаш.* Талькаўцы Ваўк. *Хадзі пакажу як барсук дзіцяй гладзіць. А, ты ўжэ знаеш...* Граматны... Бабіна Гродз.

Як барсук дзяцей гладзіць рабіць. Насуперак, наадварот. *Я табе кажу адно, а ты мне робіш другое, як барсук дзяцей гладзіць.* Каменка Шчуч. *Як барсук дзяцей гладзіць, так і ты ўсё робіш наадварот.* Каменка Шчуч.

БАРСУКА. Загнуць барсука. Правесці, моцна прыціскаючы, сагнутым пальцам па галаве супраць напрамку валасоў, пачынаючы ад лобнай часткі. Спосаб жартаўліва-здэклівага пакарання дзяцей. *Загнуць барсука – соваць насупраць валасоў.* Бывало, казалі, давайця мы яго зловім ды барсука загнём. *Як пройдуць колькі разоў па галаве, то дзіця енчыць, бо баліць натто.* Балотца Навагр.

БАРУХІ. Бару'хі адпраўляць. Жарт. Спаць, драмаць. *Прышоў с працы, як лёх, дык яшчэ барухі атпраўляе.* Дакудава Лід. • Фразеалагізм – вынік семантычнага развіцця устарэлага выразу *борухі адпраўляць* 'маліцца Богу (пра яўрэяў)'. Молячыся, яўрэі хістаюцца, нахіляюцца ў розныя бакі, прамаўляючы словы малітвы «*борух-ата-аданай*» – слава табе Божа. І. І. Насовіч у СБМ, 31 падае слова *борохъ* са значэннямі 1) 'жидь'; 2) 'слово брянное на человека неопрятного, не любящего чистоты'. У сучасных гродзенскіх гаворках слова *борух* мае значэнне 'нязграбны мужчына' (СРЛГ, 17). Параўн. у СБНФ, 30: *борухі вадзіць* 'драмаць седзячы'.

БАРЫЛАЧКА. Як барылачка. Невысокая. Пра дзяўчыну, жанчыну. *Сам дыгнаты, а жонка зусім маленька, як барылачка.* Цыдовічы Гродз. (СНМ-1, 48).

БАСІНЫ. Басі'ны спраўляць. Гумар. Хадзіць босым. *Што гэта ты басіны спраўляеш? Абуйся, нараніцы падлога халодная.* Косцевічы Астр. – *Што, басіны*

спраўляіш? – Ну, кажуць, добра басяком па расе хадзіць, ногі хварэць ні будуць. Страча Астр. • Басіны – яўрэйскае свята ачышчэння, калі яўрэі ходзяць босыя.

БАСНЮ. **Басню баяць.** Муркаць. Пра ката. Кошка басню бая, кап не баяла, яна б чалавека зьела – такая сярдзітая. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 511).

БАСЯ. **Як Бася ляндэрская сядзець.** У кепскім настроі, расстроена, засмучана. На што было ёй гэта гаварыць, ціпер сядзіць як Бася ляндэрская, плача. Плянты Шчуч.

БАТВА. **Батва праз вушы лезе ў каго.** Іран. Хто-н. кепска сябе адчувае пасля выпітай бурачанкі – гарэлкі з цукровых буракоў. Ад яе гарэлкі батва праз вушы леза, аж мотаціно становіцца. Монькавічы Маст.

БАТОНАМІ. **Варушыць батонамі.** Фам. Ісці хутчэй. Варушы батонамі, а то наступлю на паты! Лелюкі Іўеў.

БАТРАКА. **У батрака на коміне.** Невядома дзе. Ты ні бачыла маёй кнішкі? Шукаю ў батрака на коміне, ні магу знайсці. Трабы Іўеў.

БАЦ. **Як бац змокнуць і пад.** Вельмі (змокнуць, спацець). Пакуль даехаў з Нёмна да Шчорс, дык увесь вымак як бац. Шчорсы Навагр. **Вар.** як пацук (пац, бац). • Бац – пацук.

БАЦВІННЕ. **Аж бацвінне праз вушы лезе.** Іран. Залішне многа, празмерна (напіцца). Во доў Язэпчык сёня – аш бацвіня праз вушы леза! Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 17). **Вар.** аж бурак (бацвінне) праз вушы лезе.

БАЦЬКА. **Каціны бацька.** Той, хто вельмі любіць жывёл, пераважна катой, даглядае іх. Звычайна пра дзяцей. А гэты каціны бацько ўсё катой падбірае, мо зь дзесяць на вышках сядзіць. Старына Маст. Зноў каціны бацька сваю гаспадарку аглядае. Пячоўшчына Валож. **Вар.** каціны (кашачы) бацька (тата).

Пасажны бацька. Сват. Пасажны бацька быў вясёлы чалавек. Клёны Навагр. (СГВ, 341).

БАЦЬКАМ. **Хоць за <родным> бацькам пускай (стрымляй) <што>.** Няўхв. 1. Вельмі тупы, ненавоstrаны. Пераважна пра нож. Ідзі ты пагастры мне трохі нош, а то яго ўжэ хоць за родным бацькам пускай. Ізабелін Ваўк. (ЗНФ, 75). Папробуй нарэзаць гэтым нажом, яго хоць за бацькам пускай. Монькавічы Маст. Ну й нош! Хоць за бацькам пускай. Сядзеневічы Маст. Нош хоць за родным бацькам стрымляй, мо з год ніточаны. Мацюкі Шчуч. 2. Вельмі цвёрды, чэрствы. Пра хлеб. Ну й хлел – хоць за бацькам пускай, на мае зубы мусіш размочваць. Мілявічы Маст. Ну й хлел у вас, ляпняк некі, хоць за бацькам пускай. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 75).

БАЦЬКІ. **Лезці раней (перш, унярод, нярод) бацькі ў пекла.** Няўхв. Паспешліва і недарэчна ўмешвацца ў чые-н. справы, апырэджаваючы каго-, што-н. Казала я табе, не лезь раней бацькі ў пекла. Стары Дворац Бераст. Колькі табе разоў гаварыць, каб ты ні лезь раней бацька ў пекла. Старое Сяло Зэльв. Ні лезь раней бацькі ў пекла. Рудня Стаўб. Першы бацькі ў пекла не лезь. Монцавічы Лід. (ППФВ, 51; МСГВ, 605). Чаго ты лезеш унярот бацькі ў пекла? Кямелішкі Астр. Ну во, бачыш, што зрабіў? Казала ш – ня лезь нярод бацькі ў пекла. Райца Карэл.

Схадзіць да бацькі па розум. Іран. Адумацца, зразумець няправільнасць сваіх паводзін, намераў і пад., змяніць іх. Схадзі ты да бацькі па розум, можа, хоць крыху паразумнеяш. Рамашкі Шчуч. Схадзі лепей да бацькі па розум, а потым жаніся. Стары Дворац Бераст. Ціпер ты хітры, як схадзіў да бацькі па розум. Падбалоцце Зэльв. – Я больш так ні буду. – А, схадзіў да бацькі па розум, ціпер просіся. Падбалоцце Зэльв.

Як для (да) роднага бацькі нож. Вельмі тупы, ненавоstrаны. Нош прынесла як для роднага бацькі, ім нічога ні ўрэжаеш. Гальшаны Ашм. Нож як да роннага бацькі. Здэцца ш мушчын поўная хата, а патачыць няма каму. Купіск Навагр.

БАЦЬКУ. **Браць бацьку на павер.** Зневажа. Не давяраць, лічыць сябе больш вопытным. Ну і дзет у мяне быў, заўсёды браў бацьку на павер. Нацкава Маст.

За бацьку і за се трасе. Часта жарт. Вельмі моцна і невыносна (трасе каго-н. пры ўжыванні кіслай, горкай ці рэзкай ежы або моцнага пітва). *Аля ш гарэлка ў цібе! Трасе за бацьку і за се!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 30). *Ой, трасе за бацьку і за се! Ні хачу я гэтай капуста.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 30). • У некаторых гаворках Гродзеншчыны займеннікі *ты, сябе* ў родным і вінавальным склонах могуць ужывацца як у форме *цібе, сібе*, так і з пропускам сярэдніх гукаў – *це, се*.

Хоць бацьку роднага рэж нож. Зусім тупы, ненавостраны. *Трэбо нош другі ўзяць, бо гэты хоць бацьку роднаго рэж. Мусі, дзеці вытупілі.* Нацавічы Маст.

БАЧ. Як бач. Вельмі хутка. *Як бач мы прыйшлі.* Ісаевічы Сл. **Вар.** як бач (бачыш).

БАЧЫЛІ. Толькі і бачылі каго. Хто-н. хутка знік, прапаў. *З пераляку як шугануў праз двухмятровы плот, тут яго толькі і бачылі.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 184). *Ён яг дрытануў, толькі яго і бачылі.* Пушчыні Свісл. (МСГВ, 153). *Як паглядзеў, што б'юцца, та ён, доўго ні чакаючы, хамуль-хамуль дыў с хаты, толькі яго й бачылі.* Рагачы Гродз. (СНМ, 155). *Ён, доўго ні чакаючы, як пальня немцу ў морду, а сам у ногі, толькі яго і бачылі.* Струбка Гродз. (СНМ, 103). *Паглядзеў на ўсё гэта, ды як даў цугу, толькі міне і бачылі.* Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 62). **Вар.** толькі і бачылі (і бачыў).

БАЧЫЎ. Толькі і бачыў каго. Хто-н. хутка знік, прапаў. *Дзьмухнуў табакаю ў вочы, дык воўк пайшоў, толькі яго і бачыў.* Абруб Шчуч. **Вар.** толькі і бачылі (і бачыў).

БАЧЫЦЬ. Бачыць навый лет каго. Вельмі добра ведаць, разумець чые-н. намеры, задумы. *У мяне не сьпішаіш, я такіх вучняў бачу навыйлет.* Слонім Сл. *Маці яго бачыла навыйлат.* Рудаўляны Бераст.

БАЧЫШ. Як бачыш. Вельмі хутка. *Даждзжы прайшлі добрыя, ядрань такая ў лесе і ў полі, што скаціна наядаяцца як бачыш.* Каробчыцы Гродз. (СГВ, 572). *Запар сабе стагадуна з мёдам, дык як бачыш паляхчая.* Касцянёва Шчуч. (СГВ, 455). **Вар.** як бач (бачыш).

БАШЛЫК. Як сымонаў башлык прапасці. Няўхв. 1. Бясследна, невядома дзе. *Як паехаў на Расею, то й прапаў як сымонаў башлык, нічога нівядома пра яго.* Дарагляны Маст. 2. Зусім (апусціцца, дайсці да непрыстойнага, нізкага). *Што пра яго гаварыць... Прапаў як сымонаў башлык, расьпіўсё, сям'і ні трымаяцца.* Мілявічы Маст.

БЕГІ. На бегі. На плечы. *Вазьмі ты малага на бегі, хай ні раве.* Навасады Воран.

БЕДНАГА. Як у беднага сарочка адзін. Зусім (адзін). *Раней дзіцей многа мелі, а ціпер у кожнаго – адно як у беднаго сарочка, як вока ў лбе.* Кашалёва Навагр.

БЕДУ. Маеш бе'ду. Не хвалойся, не перажывай, няма падстаў для хвалявання, перажывання. *От, маяш беду з гэтым парэсям. Падумай, парся здохло. Ні бярэ да галавы, нажывеш яшчэ ні адно.* Бабіна Гродз. **Вар.** маеш бяду (бе'ду).

БЕДЫ. Такой (такое) бе'ды. Няважна, не мае значэння, нічога страшнага. *Такой беды, я сама тут прыбярэ.* Капцёўка Гродз. *Такой беды, дзеткі. Было п чаго тут плакаць.* Пайдэў заўтра і куплю вам тых жвачак. Лунна Маст. *Шкада, што салёнкі падгарэлі, але такой беды, зьямо.* Пескі Маст. *Я гаварыўшака, чаго прыехаў сюды, а гэты дзет усё слухаў, па кабінёце пачаў хадзіць туды-сюды, а потамака сказаў мне: «Едзь дахаты. Такое беды. Усё ў цябе добра будзя».* Забагонне Зэльв. **Вар.** такой (такое, гэдакай, кой, такеля) бяды (беды).

БЕЗГАЛОЎЕ. На сваё безгалоўе. На шкоду сабе, на кепскі зыход. *Дзеткі-дзеткі, і чаго цібе так носіць на гэтым матацыклі, налятаяш на сваё безгалоўе.* Копаніха Смагр.

БЕЗІКІ. Устаўіць свае бе'зікі. Іран. Доўга глядзець, не зводзячы позірк. *Куды ты ўстаўіў свае безікі?* Кухары Маст. (СГВ, 56).

БЕЛА. Ні бела ні чорна сказаць. Няпэўна, неканкрэтна. *Я да яе цэрас плот кажу: «Ці будзеце браць муку ў магазіне, прывезьлі на пай?» А яна мне ні бела ні чорна.* Гнесічы Навагр. **Вар.** ні чорна ні бела (ні бела ні чорна).

БЕЛКА. **Як белка¹** голы. Вельмі (бедны). *Гэты Ігнась голы як белка, нават на хлеб ні мая.* Дарагляны Маст. *Выходзіла замуш, то мой быў голы як белка, нічога ні меў.* Правыя Масты Маст. • *Белка* – параўн. руск. *белка* ‘вавёрка’.

Як белка² круціцца. У пастаянных занятках, у клопаце. *Ну й працаўніца! Цэлы дзень як белка круціцца, і ўсё спрытна ў яе палучаецца.* Дзешкаўцы Свісл.

БЕЛКУ. **Як белку** абабраць. Поўнасьцю, начыста. *Абабраў Дзёмку як белку. Ні дурны, ведаў, дзе шукаць.* Навасёлкі Маст.

БЕЛЬМАКІ. **Бельмакі́** на лоб вылезлі ў каго. Груб. Хто-н. выяўляе моцнае здзіўленне, страх, спалох. *Такая ўбачыў, што аш бяльмакі на лоп вылязлі.* Поразава Свісл.

БЕЛЬМАЧЫ. **Бельмачы́** калом паставіць. Груб. Злосна, выяўляючы варожасць, глядзець на каго-н. *Бяльмачэ калом паставіць і енчыць.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 18).

Выкаціць свае бельмачы. Груб. Шырока адкрытым позіркам выяўляць сваё здзіўленне, цікавасць, неразуменне, страх, злосць і пад. *Як сказаў я яму, што прыду сёння да яго, дык ён як выкаціў свае бельмачы, быццам бы ні абяцаў мне.* Пагранічны Бераст. **Вар.** вывярнуць (вылупіць, выкаціць, вытрашчыць) <свае> бельмы (бельмачы).

Пазаліваць бельмачы. Асудж. Вельмі моцна напіцца гарэлкі. *Пазаліваюць гарэлкай бельмачэ, што ім тыя дзеці.* Хамякі Гродз. (СНМ-2, 23).

БЕЛЬМЫ. **Бельмы** на лоб палезлі ў каго. Груб. Хто-н. выяўляе моцнае здзіўленне, страх, спалох. *Як убачыў ён таго зьвера – бельмы на лоп палезлі.* Ражкі Свісл.

Вывярнуць свае бельмы. Груб. Шырока адкрытым позіркам выказваць сваё здзіўленне, цікавасць, неразуменне, страх, злосць і пад. *Чаго вывярнуў свае бельмы, даўно хіба ня відзяў?! Пеляса Воран. Што ты вывярнуў свае бельма, каб яны ў цябе павылазілі.* Альхоўка Навагр. (МСГВ, 50). **Вар.** вывярнуць (вылупіць, выкаціць, вытрашчыць) <свае> бельмы (бельмачы).

Выкаціць бельмы. Груб. Шырока адкрытым позіркам выяўляць сваё здзіўленне, цікавасць, неразуменне, страх, злосць і пад. *Як выкаціць бельмы, дык аж страшно становіцца.* Монькавічы Маст. **Вар.** вывярнуць (вылупіць, выкаціць, вытрашчыць) <свае> бельмы (бельмачы).

Вылупіць бельмы. Груб. Шырока адкрытым позіркам выяўляць сваё здзіўленне, цікавасць, неразуменне, страх, злосць і пад. *Ты толькі паглянь, як бельмы вылупіў.* Калечыцы. Шчуч. *Вылупіць бельмы як талеркі і ні маргнуўшы будзя лгаць.* Дзешкаўцы Свісл. **Вар.** вывярнуць (вылупіць, выкаціць, вытрашчыць) <свае> бельмы (бельмачы).

Вытрашчыць бельмы на каго. Груб. Угледзецца, уставіцца, утаропіцца на каго-н. *Чаго ты на міне бельма вытрашчыла, я табе што, павінен?* Празнікі Свісл. *Адышоў, бельма на міне вытрашчыў і стаіць, як вупар.* Горніца Гродз. (СНМ, 19). **Вар.** вывярнуць (вылупіць, выкаціць, вытрашчыць) <свае> бельмы (бельмачы).

Заліць бельмы. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п’яным. *Зноў заліў бельмы... Калі ўжэ гэтаму канец будзя...* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрыны, зрэнкі, слепакі).

БЕЛЯНЫ. **Беляны аб’еўся.** Няўхв. Зусім здурнеў, пачаў неадэкватна сябе паводзіць. *Хіба ён беляны аб’еўся, гаворыць неўпапад?* Свілы Воран. *Што гэта с табою? Беляны аб’еўся ці што?* Галынка Воран. *Ты беляны аб’еўся ці зусім здурэў, што так дзіця напужаў.* Мыслава Сл. (СГВ, 578). *Хлопец так гаварыў, як беляны аб’еўся.* Капці Дзятл.

БЕНЕВІЧЫ. **Уключыць свае Бе’невічы.** Няўхв. Раззлавацца. *Супакойся, Соня, ужо ты! Чаго ты ўключыла свае Беньявічы! Злуйся не злуйся, не пераправіш ты яго.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 68). • *Беневічы* – назва вёскі ў Лідскім раёне.

БЕРАГА. **Пусціцца ад берага.** Памерці. *На тым тыдні і Ганна пусьцілася ад берага, і ніхто ш ні чакаў.* Беневічы Лід.

БЕРАГОЎ. Выходзіць з берагоў. Няўхв. Пераступаць межы дазволенага. Бацько быў разумнейшы, ніколі ні выходзіў зь берагоў. Збочна Сл. (ЗНФ, 23). Дзеці як выйдуць зь берагоў, тады ты зь імі нічога ні зробіш. Гожа Гродз. (ЗНФ, 23). Васіль ніколі не выходзіў з берагоў. Парэчча Гродз. Віця то сваімі паводзінамі заслужыла пакараньня, гэта ш трэба было так выйсці зь берагоў – красьці ў людзей пачала. Стадольнікі Ашм.

БЕРВЯНО. Ні бервяно ні палена. Няўхв. Нікуды не варты чалавек. Цягаецца як біч па вёсцы, што пра яго скажаш – ні бярвяно ні палена. Дварчаны Воран.

БЕРДЗЕ. Не ўсе ў бердзе ў каго. 1. дзе. У каго-н. якія-н. непаладкі, не ладзіцца, не клеіцца што-н. Ай, кінь ты, мне ні да гэтаго, у міне сёня ў канторы не ўсё ў бердзі. Конна Зэльв. (ЗНФ, 52). Ходзіць нейкі пануры, у яго ў хаці не ўсё ў бердзі. Кажуць, дзіця натто захварэло. Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 52). Ні чапай ты яго, у яго дома ні ўсё ў бердзі. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 52). 2. Няўхв. Хто-н. прыдуркаваты, ненармальны. У Васіля, мусі, не ўсё ў бердзі: зноў на фермі цуды вырабляў. Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 52). С табой мне ўсё ясна: у цібе не ўсё ў бердзі. Панямонцы Лід. (ЗНФ, 52). Дак у цібе ш ні ўсё ў бердзі, калі ты так танна прадала парасят. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 52). Ты ці думаяш, што ты гаворыш? У цябе, мусіць, не ўсё ў бердзі. Сцеркава Лід.

БЗДЗІКА. Пароць бздзі́ка. Няўхв. Гаварыць абы-што, пустое, недарэчнае. Здаецца ўжо вялікая дзяўчына, а ўсё яшчэ порыш бзьдзіка. Стадольнікі Ашм. **Вар.** пароць здыкі (бздыкі, бздзіка).

БЗДЫКІ. Пароць бзды́кі. Няўхв. Гаварыць абы-што, пустое, недарэчнае. Ні пары бздыкаў, я і слухаць цябе ні хачу. Суботнікі Іўеў. **Вар.** пароць здыкі (бздыкі, бздзіка).

БЗІКА. Паганяць бзі́ка. Пазлавацца. Нікуды ні дзеньяцца, паганяе бзіка і зноў да жонкі верняцца. Эйсманты Гродз. (СНМ-1, 20).

БІБІКІ. Бі́бікі абіваць (акалачваць, біць, лупіць, страляць). Няўхв. Гультаяваць, бяздзеінічаць, займацца пустымі справамі. Цэлы дзень бібікі абіваў!.. Хоць бы куранят накарміў, гультаіско чортаў! Нізяны Ваўк. Чым бібікі абіваць, лепай ішла п памагла. Янавічы Навагр. Тады ні было калі бібікі абіваць: кросна ткалі, кудзелю пралі, а нікаторыя і за няняк сядзелі. Старына Маст. Што ты цэлы дзень бібікі абіваеш? Саковічы Сл. І як чалавек жыве? Цэлы дзень бібікі абівае. Новае Сяло Ашм. Усе на полі робяць, а той Валера тут бібікі акалачваіць. Міхнічы Сморг. (СГВ, 579). Цалюткі дзень ты сёньня бібікі акалачваеш. Дубна Маст. Чаго прыйшлі сюды? Бібікі біць? Пацавічы Дзятл. Тры гады хлопца бібікі біў. Кавалі Бераст. Хадзі памажы, а не бібікі б'еш. Малахавічы Гродз. Мой стары нічога ні робіць, толькі бібікі б'е. Скрагі Шчуч. Б'е цэлы дзень бібікі, а картопля ніпакапаная. Зенявічы Навагр. Прывык бібікі біць з ранку да вечара. Воля-Крупіцы Маст. Нават ні замарылася, відаць, бібікі лупіла. Карпейчыкі Шчуч. Чаго бібікі страляеш?! Што, работы няма?! Масцяны Астр. **Вар.** бібікі (бімбікі, бібы) біць (абіваць, акалачваць, лупіць, страляць).

БІБЫ. Бі́бы абіваць. Няўхв. Гультаяваць, бяздзеінічаць, займацца пустымі справамі. Ні зарабіўса – цэлы месяц бібы абіваў. Старына Маст. **Вар.** бібікі (бімбікі, бібы) біць (абіваць, акалачваць, лупіць, страляць).

БІЗУН. Голы як бізун. Вельмі бедны, нічога не мае. Як хадзіў няжанаты, так быў голы як бізун, а як ажаніўся, так жонка хоць адзела. Вольна Бар. Голы як бізун. Міхалкі Свісл. (ППФВ, 17). Што гэта за мужык мне будзе – голы як бізун! Каб хоць малавеля што было за душою. Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 184). Глядзі, будзяш кідацца грашыма, то голы як бізун застанешся. Дамейкі Лід. У яго нічога ні было і ні будзя, голы як бізун. Грабяні Гродз. (СНМ-2, 23).

Як бізун¹ распусціцца. Няўхв. Вельмі, празмерна (распусціцца). Распусціўса мой хлопец за лето як бізун. Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 84). Ні давайця яму патолі, бо зноў распусціцца як бізун. Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 84).

Як бізун² худы. Вельмі (худы). *Поп такі худы як бізун, а матушка грубая.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 284).

БІЗЮКІ. Вылупіць бізюкі. Груб. Шырока адкрытым позіткам выяўляць сваё здзіўленне, цікавасць, неразуменне, страх, злосць і пад. *Я ш давала толькі адбой, сама вінавата, ты ш ні дала ні слова ўставіць, наляцела як шалёна, вылупіла бізюкі, страх паглянуць было. А тэрас я і вінавата?! О не, даражэнька!* Амбілеўцы Шчуч.

БІЛЕТ. Купіць білет у адзін бок каму. Няўхв. Выправадзіць, выгнаць каго-н. *Абрыд Анацкаў хлопец як горка рэцька. Здэцца, купіла б білет у адзін бок, каб вочы ні бачылі.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63).

БІМБІКІ. Бі'мбікі біць (абіваць). Няўхв. Гультаяваць, бяздзеінічаць, займацца пустымі справамі. *Усе людзі ў поце працуюць, а ён бімбікі абівае.* Копаніха Смарг. *У нідзелю цэлы дзень бімбікі біў.* Раневічы Свісл. **Вар.** бібікі (бімбікі, бібы) біць (абіваць, акалчваць, лупіць, страляць).

Не бі'мбікі з ру'мбікамі. Справа нялёгкая, сур'ёзная. *Вучыцца ў інстытуце гэта табе ні бімбікі з румбікамі.* Юрацішкі Іўеў.

БІНДЫКІ. Бі'ндыкі маяць. Няўхв. Гультаяваць, бяздзеінічаць, займацца пустымі справамі. *А Міця толькі біндыкі мая, нічога ні хоча рабіць.* Эймінаўцы Бераст.

БІНОКАЛЬ. У бінокаль глядзець. Жарт. Пільна сачыць за кім-н. *Паспрабуй высці куды, цешча ў бінокаль глядзіць.* Руда Яварская Дзятл.

БІРА. Як Біра канюханская. Няўхв. Неахайна, безгустоўна апрануты. Часцей пра жанчыну. *Апраніся ты лепш, ні хадзі як Біра канюханская.* Пагародна Воран. • *Канюханская* – ад назвы вёскі Канюхі Воранаўскага раёна.

БІРУК. Як Бірук на метрах выцягнуцца і пад. Няўхв. Спакойна, бестурботна (разлегчыся). *Бач ты яго, увесь ложка заняў, выцягнуўся як Бірук на метрах.* Патсунься трохі! Ашмянцы Шчуч.

БІТКОМ. Бітком набіта каго дзе, чаго дзе. Вельмі многа, перапоўнена каго-, чаго-н. дзе-н. *У аўтобус ледва утарнабіўсо, людзей бітком было набіто, ні павярнуцца.* Каленікі Гродз. (СНМ, 151). *Я тады с хаты ледво прабраўсо на гуліцу, людзей было бітком набіто.* Жукевічы Гродз. (СНМ-2, 180). *А людзей у касцёля на Вільканац было бітком набіта, ні пралесьці.* Дзягаўцы Ашм. *Цяпер у магазінах усяго бітком набіта, толькі грошы давай.* Кусенцы Свісл. *У аўтобусі люццоў бітком набіта.* Ашмянцы Шчуч.

Бітком набіты. Запоўнены да адказу, перапоўнены. *Та ў цібе ш торба бітком набіта, а ты ўсё суняш нешта.* Раклевічы Дзятл. *Аўтобус пайшоў бітком набіты.* Налібакі Навагр.

БІЧ. Голы як біч <а> востры (гостры) як меч. Нікчэмны, які любіць выстаўляцца. *Голы як біч востры як меч.* Барташы Шчуч. (СГВ, 584). *Голы як біч, а гостры як меч.* Канюхі Ваўк.

Голы як біч. Вельмі бедны. *Голы як біч.* Алешкаўцы Шчуч. (ППФВ, 17). *Голы як біч.* Ішчална Шчуч.

Як жыдоўскі біч распусціцца. Няўхв. Вельмі, празмерна. *Ну й шкоднік, распусціўся як жыдоўскі біч, усюды ўлезе і гадасьці наробіць.* Енчы Воран. *Распусціўся як жыдоўскі біч, бабу зусім ні слухая.* Правыя Масты Маст. **Вар.** як жыдоўская пуга (як жыдоўскі біч).

БІЧАМ. Як бічам па вадзе. Няўхв. 1. каму. Нічога не дзейнічае на каго-н. *А ці ты гавары, ці ты не гавары, усё роўна яму як бічам па вадзе.* Мне ўжо язык на мазалі пашоў, а ён усё роўна дурня клеіць. Бастуны Воран. 2. памагчы. *Зусім не (памагчы).* Як бічам па вадзе, так ты мне памох. Малі Астр. (СПЗБ-3, 374).

БІЧЫ. Бічы ганяць. Асудж. Хадзіць без справы, лайдачыць. *А што помачы з гэтага шалапуты, цэлы дзень бічы ганяе.* Зэльва Зэльв.

Як бічы каласы. Вялікія. *Пашла к пану збіраць каласкі на полі, да вечара назбірала каласоў чатэры пуды, хоць якой поляўкі, зацеркі наварылі, каласы яг бічэ былі.* Пасеялі пяць пудоў. Галавачы Гродз. (МСГВ, 187).

БЛАГ. *Яко благ яко наг жыць.* Бедна, у нястачы. Яны жывуць яко блах яко нах. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 171).

БЛАТУ. *Па блату.* Незаконна. *Эта тэрас выгода, што хочаш можна купіць. А тады – не. Мой на блату пакідаў, хаваў так на складзе ту ватовачку, ту боты, ту гаці.* Янаполь Воран. (ДМГ, 151).

БЛЁКАТУ. *<Як> блёкату аб'еўся (аб'еўшыся, наеўся, наеўшыся).* Няўхв. Здурнеў, перастаў разумець, кеміць. *Хіба ты блёкату аб'еўся?* Морына Іўеў. (МСГВ, 53). *Чаго ты так раскрычаўся, блёкату аб'еўся ці што.* Забалоцце Карэл. (СГВ, 579). *Гаварыш абы што, як блёкату аб'еўшыся.* Пагародна Воран. *Усе сьмяюцца, гавораць, а ён як блёкату аб'еўшыся.* Апіта Іўеў. *Што ты, блёкату наеўшыся?* Жылі Іўеў. (СПЗБ-1, 193). *Ты што, мусі, блёкату наеўсо, нешто ў цібе ні тое.* Караневічы Гродз. (СНМ-2, 24).

БЛІЗКА. *Блізка таго.* Амаль што. *Учорака езьдзілі ў Куркулі да цёткі парэчкі абіраць. Два ядры набралі, адно, праўды, ніпоўнае, алі бліска таго.* Косцевічы Астр. *Яму было гадоў дваццаць, і ёй бліска таго.* Правыя Масты Маст.

І блізка не ляжаў каля чаго. Не можа нават параўноўвацца што-н. з чым-н. *І ні гавары ты мне: ніякія гэтыя ніткі ні шарсыяныя, каля шэрсці і бліска ні ляжалі.* Стокі Свісл. *Твае памідоры нават і бліска ні ляжалі каля маіх, а ты хочаш, кап у цібе куплялі.* Лунна Маст.

І блізка не падыходзь да каго. Няўхв. 1. Хто-н. вельмі ганарлівы і не хоча знацца з кім-н. *Пабыў недзі з гот у сьвеці, та ціпер нос дзярэ, і бліска да яго ні падыхоць.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 39). 2. Хто-н. мае залішне кепскі настрой, каб задаволіць чыю-н. просьбу. *Сёньня да яго і бліска ні падыхоць. Нешто злуя, ні дасьць, што трэбо.* Лунна Маст.

БЛІНАМІ. *Як блінамі аб'еўшыся сядзець.* Жарт. Ціха, нерухома. *Чаго сядзіш як блінамі аб'еўшыся?* Малі Астр.

БЛОХ. *І трох блох не пералічыць.* Няўхв. Няўдалы, няздатны, няўмелы. *Чакай, гэты табе паможыць... Ён табе, як гэны казаў, і трох блох ні пералічыць, у любым дзелі – пешка.* Косцевічы Астр.

Лічыць блох. Іран. Мерзнуць, дрыжаць ад холаду. *Адзявай куртку, бо ў гэтым пінжачку лічыць блох будзіш.* Косцевічы Астр.

БЛОХІ. *Блохі кашляюць.* Непаваж. Хто-н. гаворыць не да месца, не да толку, абы-што. *Натто ты разумны, памаўчаў бы! Ні магу, як блохі кашляюць.* Лозкі Дзятл.

Усе блохі падохлі ў каго. Стала вельмі страшна каму-н., хто-н. вельмі моцна спалохаўся. *Прыйшла да каровы пераважваць, а яна стаіць вочы выкаціўшы, пена з рота... Яблыкам падавілася. Як глянула – у мяне ўсе блохі падохлі, думала, прападзець скаціна, добра што бацька ў хаця быў, адратаваў.* Косцевічы Астр.

БЛУД. *У блуд пайсці.* Няўхв. Распусціцца, паводзіць сябе амаральна. *Ну атсядзеў колькі там, то ш буць ты чалавекам, ажно не, пасья гэтай цюрмы ізноў у блут пайшоў.* Ганчары Свісл.

У блуд пусціць каго. Падмануць. Яны яго ў блут пусьцілі. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-1, 196).

БЛЫХА. *Як блыха на лысіне змерзнуць.* Жарт. Вельмі моцна. *Зьмёрс я ўчора як блыха на лысіне.* Жупраны Ашм.

Як блыха на патэльні круціцца. Няўхв. Празмерна (круціцца, паводзіць сябе неспакойна). *Чаго ты ўсё круціся як блыха на патэльні, успакойся трохі, знайдзі сабе якую работу.* Любча Навагр.

БЛЫХУ. *На бягу (на хаду) блыху падкуе.* Ухв. і няўхв. Вельмі знаходлівы, спрытны, лоўкі ў сваіх учынках, якой-н. справе. *Манін зяць удатны [удалы], на бягу блыху паткуе, у яго так усё ў руках і гарыць.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 50). *Іван добры мужык, на хаду блыху паткуе, але ш, халера, любіць заглянуць у бутэльку.* Вялікая Бераставіца Бераст. *Ні знаяця вы нашага Зайца! Гэта ш такі камбінар... Ён на хаду блыху паткуе.* Ражанка Шчуч. (ЗНФ, 50).

БЛЮМА. Чортава блюма. Няўхв. Кепскі чалавек. *Гэта чортава блюма зноў п'яны прышоў.* Камяніца Ваўк. (СРЛГ, 16).

БЛЯХА. Бляха-муха. Выкл. Груб. Выказванне незадавальнення, злосці, абурэння. *Бляха-муха! Ужэ ціпер думаў паеду, та – не! Агрызкі Маст. Ну, бляха-муха, здэцца ўсё правяльна паставіў, а яна сяроўно ні едзя!* Старына Маст.

БЛЯХАН. Закрый свой бляхан і не ляпай крышкай. Няўхв. Замоўкні. *Занатта ты ўжо разгаварыўся, лепш ты закрой свой бляхан і не ляпай крышкай.* Трабы Іўеў.

БЛЯХІ. З-пад бляхі малако. Адстоенае, аддзеленае ад смятаны. *Малако з-пад бляхі як выт'яш, то можа зашкодзіць з ніпрывычкі.* Каменка Шчуч.

БОБ. Боб з гарохам змяшаць. Розныя, несумяшчальныя рэчы (зблытаць, змяшаць). *Ну ты тут змяшаў боп з гарохам, гэта ш зусім другі чалавек быў, а ні Пятрук. Крэйванцы Ашм. Ты, Віцёк, змяшаў боб з гарохам: ні Польшчін мужык утаніўсё, а Іванішын. Лаўрыновічы Зэльв.*

Зялёны боб трэсці. Няўхв. Моцна сварыцца, гневацца, лаяць, клясці каго-н. *Узлавала Гэльку, та што яна ўжо толькі ні гаварыла, зялёны боп трасла.* Мастаўляны Лід. **Вар.** <зялёны (сыры)> мак (боб) трэсці.

БОБАМ. Як бобам сыпаць. Хутка і шмат гаварыць. *Кап і ні знаў, дык пазнаіш, чые дзеці такія гаваркія. Ба матка такая ш. Спаткаіся, то як бобам сыпля.* Лысая Гара Ашм.

БОБІК. Лысы бобік. Іран. Вельмі коратка пастрыжаны чалавек. *Хто цябе так абкарнаў? Лысы бобік.* Зэльва Зэльв.

Як Бобік падлы наеўшыся ляжаць і пад. Няўхв. Без руху, без справы. *Як жывецца? От, валяюся як Бобік падлы наеўшыся. Рабіць не магу ды і не хачу.* Куклі Воран.

БОБРЫК. Як Бобрык Ку'лясу намагчы. Няўхв. Зусім не (дапамагчы). *Ага, паможаш ён табе як Бобрык Ку'лясу.* Кавалі Бераст.

БОБРЫКА. Бобрыка смажыць. Імкнуцца раззлаваць, вывесці з раўнавагі каго-н. *Ты мне тут бобрыка ні смаж, усё раўно ў цібе нічога ні выдзя, ні на таго напала.* Баяры Шчуч.

БОБРЫКІ. Пад бобрыкі. Спосаб вадзіць каня трымаючы за аброць. *Трымай каня пад бобрыкі, ён спакойны.* Баруны Ашм.

БОБУ. Жалезнага бобу пад'есці (з'есці, наесціся) трэба. Няўхв. Набрацца вялікага цяплення, мець незвычайную вытрымку. *С такім упартым пагаварыць, то трэба жалезнага бобу пад'есці.* Панара Смarg. (СГВ, 589). *Гэта такі чалавек: з ім дагаварыцца, то трэба бобу жалезнага з'есці.* Косцевічы Астр. *З ім гаварыць, то трэба ўперад жалезнага бобу наесца.* Чамяры Сл. *З ім жыць – трэба жалезнага бобу пад'есці.* Лылойці Смarg. *Перш чымсь гаварыць, трэба жалезнага бобу наесціся.* Слабсны Смarg.

З бобу не гнаны гультай. Асудж. Страшэнны (гультай). *Яе сын – гультай з бобу ні гнаны, ні да чога ў хаці ні дакранецца, ні паможаш.* Пераганцы Шчуч.

Як бобу дзяцей. Вельмі шмат. *Дзяцей было як бобу, а хлеба ні дробу.* Гліняны Гродз. (ППФВ, 27; МСГВ, 588). *Вот у яе дзяцей, як бобу.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 57).

БОГ. Адзін Бог даглядае каго. Хто-н. не мае ніякой падтрымкі з боку іншых. *Цяпер жыву адна. Дзеці прыдуць, паглянуць і пойдуць, адзін Бох даглядае.* Улезлы Ваўк.

Адзін Бог і святая карчма ведае. Нікому невядома. *А як там будзя далей, адзін Бог і святая карчма ведае.* Гродна Гродз.

Ані твой Бог. Ніяк, зусім. *Аля ш нічога ні стаў есць, ані твой Бох.* Бабіна Гродз.

Барані Бог. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі, адмаўлення ад чаго-н. непажаданага. *Барані Бог, каб паспрабаваў даўней хто закасіць, па галаве п палучыў.* Чэхі Астр. (МСГВ, 174).

Бог абдарыў каго. Хто-н. валодае якімі-н. якасцямі, уласцівасцямі. *Мяне яшчэ Бох абдарыў, што я была дваіняткай. Есцьлі утрам перайду каму дарогу – павязёт.* Шчучын Шчуч. (ХБД, 490).

Бог асцярог каго. Нічога дрэннага не здарылася з кім-н. Як дагналі, то зьелі ўсяго, толькі ногі ў ботах асталіся. А яе Бох асцярох за тая, што анёлачка не кінула. Пелкаўшчына Ёўеў. (ДМГ, 239).

Бог ведае. Невядома (што, які, куды, колькі і інш.). А як маладыя, дык цяпер Бог ведае, куды яны езьдзяць. Кальчычы Карэл. (ХБД, 196). Бог ведае, колькі той сьнег ляжаць будзе. Руда Яварская Дзятл. Леты былі гарачыя. Бох веда, якая гарачыня стаіць. Волькавічы Ашм. (ДМГ, 115). **Вар.** Бог ведае (знае).

Бог воду вязе. Дажджлівае, з грымотамі і маланкай надвор'е. Што на вуліцы робіцца! Бог воду вязе, па гуліцы рэчкі цякуць. Алекшыцы Бераст.

Бог даў. 1. Як на шчасце. Гадаванё было цяжолае, але Бох даў навыврасталі ўсе. Навасёлкі Зэльв. (ДМГ, 71). Але ш даў Бог дзеткі харошыя. І памагалі заўсёды, і стыд мы за іх не мелі. Мардасы Шчуч. (ДМГ, 49). Алі ш нічога, дзеці і памагалі анно аннаму. Даў Бох, усе ў людзі выйшлі. Пескі Маст. (ДМГ, 152). 2. Прыйшлося, давялося. Але ш зусім Бог пажыць даў: пяць браточкаў ужэ ўмерло, а троё шчэ як маці жывая была, з гэтага гора яна й асьлепла. Навасёлкі Зэльв. (ДМГ, 71). 3. каму чаго, каму каго. Хто-н. валодае чым-н., кім-н., мае што-н., каго-н. Добра, што яму розуму Бог даў. Руда Яварская Дзятл. От ёй Бох і даў шчаслівую долю тэрас, а тады давалі дзялкі нам на сенажаці. Янапаль Воран. (ДМГ, 151). Сваіх дзяток Бох ні даў нашай мачасі. Праўда, былі, але маленькія паўміралі. Шыганы Сл. (ДМГ, 69). А быў адзін гаспадар. Ён ні меў сваіх дзетак, яму Бох ні даў мець сваіх дзетак. Дружная Ваўк. (ДМГ, 184). Дзякуй табе, малотка, кап табе Бог даў здароўе, як ты мне памагла. Аульс Гродз. (СНМ-2, 130).

Бог дзержыць каго. Хто-н. жыве. А цяляфон для таго, думаю, далезу хоць скорую вызаву. Але можа Бох яшчэ мяне дзержыць, за то, што я любому чалавеку зла ні думаю і хачу памоч. Шчучын Шчуч. (ХБД, 489).

Бог ёсць на што. Што-н. вырашаецца незалежна ад волі каго-н., так, як наканавана лёсам. Ну чаго ты, Ганьця, грызеся, хай яна сабе брэша, вот пакрычыць і перастаня, на гэта Бох ёсць. Навасяды Ашм.

Бог жыве ў хаце. Ухв. 1. Усё добра, згода, лад і парадак. Гэта як мірна ў хаце жыцьня, ні сварацца, ні б'юцца, то кажуць: вайдзі ў хату, то ў гэтай хаце Бог жыве. Ваўкавічы Навагр. У іхняй хаце ўсё добра, і дзеці добрыя, парадак, Бог жыве. Капцёўка Гродз. 2. Вельмі цёпла, утульна. У гэтай хаце хоць Бог жывець, а ў тэй такая дубарына. Косцевічы Астр.

Бог з ім. Выкл. Няхай будзе так. Прыду, то ўжо спытая, ці выгаварылася, пакрычыць. Але Бох зь ім. Ведаеш, Ганька, у хаце адной тожа дрэнна. Віганцы Воран. (ДМГ, 154).

Бог знае. Невядома (што, які, куды, колькі і інш.). На вясельле паехалі мы расьпісвацца, дык і кольцаў не было ў нас, а цяперака ж трэба й кольца. Бох зная, што шчэ зза мною будзя. Мікелеўшчына Маст. **Вар.** Бог ведае (знае).

Бог знае што. Штосьці надзвычайнае. А я пры сільнуй жарэ думаў Бох зная што. Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 115).

Бог мілаваў. Нічога дрэннага не здарылася. Бог мілаваў, хоць дахаты добра дайшлі. Руда Яварская Дзятл. **Вар.** Бог мілаваў (памілаваў).

Бог мой. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. І тут жа лесам, такі густы, і, Бох мой, ні знаю ні ведаю, чорт яго знае, хадзіла. Уселяб Навагр. (ДМГ, 82).

Бог наслаў на каго што. Хто-н. трапіў у непрыемнае, цяжкае становішча. А гэта за што на нас Бог наслаў такую пакуту? Пракопавічы Гродз. (СНМ-2, 161).

Бог не абдзяліў каго чым. Хто-н. адораны якімі-н. якасьцямі, уласцівасьцямі. Быў я маладым, ладным: волас курчавы, ростам Бог не абдзяліў. Шлавенцы Воран.

Бог палаткі мяце (змятае). Надвор'е снежнае, з мяцеліцай, завірухай. А на вуліцы Бог палаткі мяце. Ужэ добра патсыпала. Алекшыцы Бераст. Але ш сыпля сягоньня сьнег, як зь мяха, Бох палаткі змятая. Альхоўка Навагр. (МСГВ, 461).

Бог памілаваў каго. Нічога дрэннага не здарылася з кім-н. *Усіх зь вёскі нашай Бох памілаў, усе засталіся жывыя.* Місявічы Воран. **Вар.** Бог мілаваў (памілаваў).

Бог паслаў каму што. Пашчасціла мець каму-н. што-н. *Ну як Бох паслаў здароўя, от усё яшчэ пака жыў.* Бяляўшчына Ваўк.

Бог прынёс каго куды. Хто-н. прыйшоў куды-н. *Як вокам сьцяць лес шуміць. «Куды ж нас Бох прынёс?» – казаў адзін.* Хадзілоні Шчуч. (ДМГ, 223).

Бог розум адабраў у каго. *Асудж.* Хто-н. паводзіць сябе неразумна. *І жонка, і дзеці, а яму ўсё роўна: п'е без граха – Бох розум адабраў.* Пераганцы Воран. *У яго сям'я, а ён п'е.* Бог розум адабраў. Капцёўка Гродз.

Бог скараў каго. Хто-н. нешчаслівы, трапіў у цяжкае становішча. *Восем лет с палавінаю паралізаваны быў. Я кажу: «От так, цябе Бох скараў».* Шчучын Шчуч. (ХБД, 489).

Бог стаяў каля каго. На шчасце, нічога дрэннага не здарылася з кім-н., скончылася добра, пашанцавала. *Я ўзёў добры камушок, гэта паткрадуся, дам гэтай суццы. Як доў, а там ні сука, а Шымук. Енчыў-енчыў бедны, а я яму ў лэб з усяе сілы. Гэта Бох стаяў, што не забіў.* Амбілеўцы Шчуч.

Бог хавае каго. Жыве хто-н., жывецца каму-н. – *Здароў! Што чуваць? Як Бох хавае? – Нічога, дзякуй Богу.* Моцевічы Лід.

Бог яго (яе, іх) ведае (знае). Невядома. *Бох яго ведае, куды ён пайшоў.* Уселяб Навагр. *А Бог яго знае, чаго так выйшла.* Гірдаўка Навагр. *А цяпер мая ўнучка ішла, дык Бог яго ведае, што тамка.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 202). *Усе пастарэлі, ужо мала нас асталося ў Ятвезі, ужо нешта ўсё аджываецца, Бох яго ведае.* Ятвезь Карэл. (ХБД, 204). *А што там за «антух», а Бох яго ведае. Аля акуратныя былі, нічога благога ні рабілі.* Вялікія Яцыны Астр. (ДМГ, 147). *Дзе тая Тур'я, Бог яе знае.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 469). *А Бог яго знае, дзе ён учора быў.* Малахавічы Гродз.

Бог яго здумае. Цяжка ўспомніць. *Ой дзеткі мае, Бог яго здумае, калі гэта было.* Капці Дзятл.

Брані Бог. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Брані Бог вайна, забівалі п, каторыя мерлі п, бо голат.* Поліпніца Воран.

Дай Бог неба каму. Выкл. Выказванне добрай памяці пра нябожчыка. *Татачка, дай Бох яму неба, добры быў, але рана пайшоў на той свет.* Янапаль Воран. *А дзет мой, дай Бох яму неба, рабацяшчы быў, алі ш дзе што ні так, ні па-ягонаму, ту зразу крычаў.* Янапаль Воран. (ДМГ, 150).

Дай Бог ногі. Імкліва пабег. *На гуляньні як пачалася бітва, то я тады дай Бог ногі і дахаты.* Заборцы Астр.

Дай Бог. 1. <каму што>. Выкл. Выказванне пажадання чаго-н. каму-н. *Дай Бох мелі вы што гнаць. Гэта вып'ю – пайду спаць.* Голдава Лід. (ДМГ, 233). *І кажу: «Сьвенты Андрэю, каноплі сею, дай Бох сасьніць, с кім буду жыць».* Геранёны Іўеў. (ДМГ, 11). *Дай Бох шчасыця, добрую долю. А добрая доля ўсё ад Бога.* Петрымаўшчына Іўеў. (ДМГ, 109). *Дай Бох, што п такога гора ні зналі, як я ўсё перажыла на сьвеці.* Багушоўка Гродз. (ДМГ, 46). *Дай Бох, кап у іх усё добра было.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 109). *Згодне жыюць па васэлі, дай Бог, каб і далей так ішло.* Перавознікі Астр. (НС-ць, 280). *Дай вам Бог здаровячка, дзеткі.* Ваўкавічы Навагр. *Дай Бог, што б сышла зь яе грыжа.* Едначы Сл. (ХБД, 457). *Мая свякроў добра была, памерла яна, дай Бох ёй добрае зліжанё.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 310). 2. Вельмі вялікі. *Ні напасціся яды адной, а яшчэ ж адзець, абуць трэба – сямейка дай Бог.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 182).

Дасць Бог. 1. *што.* Пашчасціць займець што-н. *Ціпер маладыя на сваю галаву ўсяго панарабляюць. Дасьць Бох добру галоўку, то паскручваюць.* Пескі Маст. (ДМГ, 151). 2. *Пабочн.* Калі пашчасціць, калі пашанцуе. *Так, дзеткі, вы дачакаецеся, дасьць Бох, старэйшых гаткоў, будзеце самыя маткамі.* Астрына Шчуч. (ЛКГ, 156). *Пятага ліца*

залатое вяселле будзя, калі дажызем. Дасьць Бох. Рыча Шчуч. (ДМГ, 51). Алі мо дасьць Бох палепшае трохі ў нашым сьвеці. Вялікае Сяло Ваўк. (ДМГ, 15).

Даў Бог. Гл. Бог даў.

За мілы Бог. 1. З вялікай ахвотай, з прыемнасцю (зрабіць што-н.). – *Зробіш мне адно добрае дзела? – За мілы Бох, табе што хочаш зраблю.* Малая Бераставіца Бераст. 2. Вельмі шчыра і настойліва (прасіць). *Я цябе за мілы Бог прашу, ні кажы нікому пра гэта.* Алекшыцы Бераст.

Зрабіў Бог каго і горка заплакаў. Асудж. Хто-н. дрэнны, нехарошы. *Што ты за чалавек! Адкуль ты такі ўзяўся?! Мусі, зрабіў цібе Бох і горка заплакаў.* Ёдкі Лід.

Каб цябе Бог любіў. Выкл. Незласлівае ўшчучанне каго-, чаго-н. *А, кап цібе Бох любіў, як ты мне надаела сваімі распросамі.* Бабіна Гродз. *Но, Маішка, кап цябе Бох любіў! Но баразной!* Косцевічы Астр. *Эх марос-марос. Хопіць ужо да нас лесьці, кап цябе Бох любіў.* Суботнікі Іўеў.

Напрамілы Бог прасіць. Вельмі шчыра і настойліва. *Чалавек напрамілы Бог прасіў яго падвясці.* Хілякі Бераст. *Прадай ты мне гэтыя боты, прашу напрамілы Бог.* Ліпнішкі Іўеў. *Яна напрамілы Бог прасіла памагчы.* Шылавічы Сл.

Не Бог ведае што. Не вельмі значны, не асабліва важны. *Так ужо ні пярэжывай. Прапала, ну й прапала – ні Бох ведае што.* Міхайлаўшчына Ашм.

Не дай Бог. Выкл. 1. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Сама страшна дзетак сваіх лажыць у зямельку. Не дай Бох каму перажыць такое.* Янапаль Воран. (ДМГ, 151). *Ні дай Бох такога жыцця, як дасталося мне й маім сястрэ й брату.* Шыганы Сл. (ДМГ, 69). *Людзі ўсе хавалі такую, што з адзеньня, грошы. Помню, мы таксама за хатай куфар закапалі свой, кап ні згарэла ні дай Бох.* Ганчары Лід. (ДМГ, 91). *І я ўсім кажу – не дай Бог нікому гэтай вайны.* Воля-Крупіцы Маст. 2. Выказванне ацэнкі, характарыстыкі чаго-н. з боку сілы, ступені і пад. *Чаго ты рэмзаяш? Такі ты рэмзільвы мой унучак, што ні дай Бох.* Пескі Маст. (СГВ, 419). *Ні ў крыўду кажучы, алі ш і дзыгастая [цыбатая], што ні дай Бох!* Пушчыкі Свісл. (СРЛГ, 38).

Не дай Бог не судзі. Выкл. Выказванне ацэнкі, характарыстыкі чаго-н. з боку сілы, ступені і пад. *Во ўжо гора людзям – не дай Бог не судзі.* Руда Яварская Дзятл.

Не дай Бог свінні рог. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Ай, людзячкі, што ш будзя, калі яво глаўным тут у нас выбяруць, якія ш параткі пайдучь, не, ні дай Бох сьвіне рох.* Старая Руда Гродз.

Не даў Бог жабе хвост. Не суджана быць чаму-н. *Марынку каб ні біў мужык, то пэўна ні сь кім ні гаварыла п, алі ні даў Бох жабі хвост.* Амбілеўцы Шчуч.

Не даў Бог свінні рог. Не суджана быць чаму-н. *О, кап мой мужык быў пратсядацям, я п гэтай Гені быстра нос патцерла п, алі ш ні даў Бох сьвіне рох.* Амбілеўцы Шчуч.

Не прывядзі Бог. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Ні прывядзі Бох, дзеткі, бачыць вам тое, што бачылі мы.* Пальніца Гродз.

Няхай Бог крые. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Няхай Бог крыя, яг град усё пасячэ, у нас адзін год жыто град пасьсякаў.* Куклікі Воран. (МСГВ, 126).

Няхай сам Бог бачыць. Выкл. Выказванне катэгарычнага нежадання бачыць што-н., быць сведкам чаго-н. *Я гас выключыла, схпіла анучу, узяла гэты саган і вынясла. Як я яго аткрыла, так там ня поймяш што: пер'ё, мяса, вантробы, лапы.* Няхай сам Бог бачыць! Пагарэлка Карэл. (ДМГ, 86).

Памагай Бог. Выкл. Выказванне пажадання поспеху, удачы ў працы, у якой-н. справе. *Жнучы, сьпяваем і ні чуем, што дзіця плача. Прыйшоў да нас Мішутацка: «Памагай Бох, малодушкі! Чаго твае дзіця плача, мусі, яно есьці хоча?»* Замасцяны Шчуч. (ДМГ, 53).

Хай Бог абносіць. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Як ужэ іх бяда за бядою насыцягая, то хай Бог абносіць.* Занкі Свісл. *Гэдака страхоўце было, хай Бох абносіць ат такога.* Ваўкавічы Навагр.

Хай Бог адварочвае. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Гэта ш хай Бох адварочвая, кап усе такія дзеці распусныя былі.* Красляны Шчуч. *У мужыка так нага спухла, што хай Бох адварочвая.*

Хай Бог адхіляе. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Як я змучылася за гэту дарогу, та хай Бог атхіля, ні расказаць!* Бабіна Гродз.

Хай Бог бароніць <каго, чаго, ад каго, ад чаго>. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага, непрыемнага. *Страху было даволі. Хай Бог бароніць гдыкаго страху!* Лазы Ваўк. (ДМГ, 21). *Завядуць на ток, разьдзенуць наголо і бізунуюць. Скінуць штаны, скінуць сарочку, усё скідай і лажыся на ток. А там толькі як цапамі якімі, аш німожна гаварыць, хай Бог бароніць як.* Сухары Гродз. *Аля твой сын і прэнтка езьдзіць, што хай Бог бароніць.* Пеляса Воран. *Як мне цяшка было жыць са сьвякрухай, то хай Бог бароніць.* Зэльва Зэльв. *Хай Бох бароніць мяне ат такой нявестухны.* Краглі Дзятл. *Хай Бог бароніць ад гэтага дажджу! Трэба ж дацярабіць буракі, каб ні заставаліся на ноч.* Пагранічны Бераст. *Ні хачу я такога шчасся, хай Бох бароніць!* Мацвееўцы Ваўк. *Ах, Божа мой, Божа! Якая бяда ў Тані Валюшкавай. Пакінулі дзеці малога ў яе, а той у кіпяток улес. Зарас дзіцё ў больніцы, а тая рве на сабе валасы, што ні дагледзіла.* Хай Бох бароніць! Лунна Маст. *Хай Бог бароніць мяне ад гэткай напасьці.* Уселюб Навагр.

Хай Бог дае каму што. *Выкл.* Выказванне пажадання поспеху, добрага зыходу. *Я ні шкадую яе, хай Бог дае ім што найлепей, бо я ўжэ ні дала б рады, цяшко, ужэ вядро вады ледва ад студні прынясу для сібе.* Ліцвінкі Гродз. (ДМГ, 41).

Хай Бог крые (крэе). *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Усё было і ўсё прайшло. Цяпер толькі п'яніцы валяюцца. Перавярнулася ўсё на сьвеце.* Хай Бох крыя! Старынцы Бераст. *А матку яе забралі і забілі.* Хай Бох крые. Лявонавічы Дзятл. (ДМГ, 219). *Такая азыра на дварэ, азыра сёння, хай Бох крыя.* Парачаны Лід. (СГВ, 30). *Хай Бог крые быць такім чалавекам, як ён.* Яблынька Дзятл. *Хай Бог крые нас ад лаваты такой.* Капці Дзятл. *Адзяваць, абуваць ні было чаго ні ў кого, усе голыя і босыя. У нас тожа жытуха была, хай Бог крые, людзі!* Зэльва Зэльв. (ХБД, 452). *Усё некія сакрэты, а хай Бог крыя...* Чамяры Сл. (НЛ, 60). *Гэта ш Галіна малая чуць пат машыну ні папала, хай Бог крэе.* Уселюб Навагр. *У нас тут поле было, трыста чалавек выбілі немцы, хай Бог крэя такога гора.* Руда Яварская Дзятл.

Хай Бог крые-ратуе. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Ні ведаю, чаму гэта ў ксёніках ці ун па цілівізару так страшна, а хай Бох крыя-ратуя, пра немцаў гавораць. А да нас прыйшлі ў вёску, нічога ні трогалі, тылькі есьці ўсё прасілі.* Янапаль Воран. (ДМГ, 150).

Хай яго Бог любіць. *Выкл.* Выказванне згоды, уступкі. *Няхай будзя так. Ой, што ты яго чапаяш, хай яго Бох любіць.* Мардасы Шчуч.

Што Бог дасць. *Тое, што здарыцца, што прыйдзецца. Што Бог дасць, тое і будзе.* Шылавічы Шчуч. (ХБД, 462). *Я таксама хачу, кап паступалі ў вышай абразаваньня, канешне, што Бог дась, але ўсяроўна.* Ардашы Смарт. (ЛКГ, 138).

Як Бог дасць (даў). *Як здарыцца, як прыйдзецца. Як нам, старым, то й досыць, гэта вам маладым трэба жыць хораішо. А нам ужо як Бох дасць.* Любча Навагр. (ДМГ, 77). *Як Бог дасць, так яно і будзе.* Няверавічы Ваўк. *Во, лян, які ты чалавек, узяць возьмаш, а аддаць як Бог дасць.* Рацічы Гродз. (СНМ-2, 36). *І вот мы ўсе сабіраліся прасьць па вочарадзі, па тыдню, у кожную хату, дзе была дзеўка ў хаце. Прасьць як Бох даў. Прыходзілі кавалеры, сьпявалі, танцавалі.* Парэчча Гродз.

Як Бог пахіляе жыць. Як наканава на лёсам. Як Бох пахіляя, так і жывуць. Руда Яварская Дзятл.

БОГА. Бога гнявіць ды людзей смяшыць. Асудж. Рабіць што-н. кепскае. Вон, гару, падляцы! Прышлі Бога гнявіць ды людзей смяшыць! І прагнала п'яніцаў. Індура Гродз.

Бога няма ў каго. Асудж. Хто-н. з'яўляецца нявернікам. А ціпер маладзеш зусім ні ў што ні верыць, у яго Бога німа. Правыя Масты Маст. (ДМГ, 146).

Бога прасіць. Быць удзячным лёсу. Шкадую сама сябе і свае даўнейшыя лета, што тады гаравала, а цяпер жызьня добра, свабода: сьпі, ляжы і Бога прасі. Талькаўцы Ваўк. (ДМГ, 236).

Бога хваліць. Выяўляць адчуванне радасці, задавальнення. Хлопец лютскі, за такім будзеш жыць і Бога хваліць. Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 126).

Дабеглы да Бога як дзяліў. Ухв. Вельмі разумны, удалы. Алі ш ты і маладзец, усё ты ведаяш, ты мусі дабеглы да Бога як дзяліў. Хадзілоні Шчуч.

Да Бога душою не вінаваты. Зусім, абсалютна, ні ў чым. Я да Бога душою ні вінаваты, чаго ты на міне злуеш. Замасцяны Шчуч. **Вар.** Богу (да Бога) душой.

Жывым да Бога лезці. Пакутаваць ад нясцерпнага фізічнага болю. Конь, ліха яму, мне на нагу быў наступіў, то жывая да Бога лезла, так ужэ балело. Ваўкавічы Навагр.

І Бога забыць пайсці. Доўга не вяртацца адкуль-н. Але ш і лазіць недзі, пайшла і Бога забыла, і дахаты ёй ужэ ні трэба. Варонча Карэл.

Мець Бога за пазухай. Быць лаяльным, спагадлівым, чулым да каго-н. Што ты такая кажаш! Май Бога за пазухай. Гудзевічы Маст. Хто мае Бога за пазухай, мо шчаслівейшы, чым я. Талькаўцы Ваўк.

Мець Бога ў жываце. Быць лаяльным, спагадлівым, чулым да каго-н. Ну чаго ты сварыся на мяне? Не чапіся, май ты Бога ў жываце! Пячоўшчына Валож. Не бі яго, май ты Бога ў жываце! Ён яшчэ маленькі. Сухары Шчуч. Хіба ты Бога ў жываце ні маяш, што такія грошы дзярэш? Ашмянцы Шчуч. Ну ты й д'ябал! Меў бы хоць Бога ў жываце. Ні шкадуеш мяне, то пашкадуў хоць дзяцей. Хутар Праважа Воран.

Не апошні ў Бога. Не самы горшы, мае нейкую вартасць. Ох, успелі на аўтобус! Ні апошнія мы ішчэ ў Бога! Стокі Свісл.

Не нашага Бога. Незнаёмы, невядомы, чужы. Пра людзей. – Ня знаеш, што гэта за ён? – Першы рас віджу. Нейкі ня нашага Бога. Мураваная Ашмянка Ашм. Во зноў некі ідзе ні нашага Бога. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 51).

Не прасі ты (не прасіце вы) Бога. Выкл. Выказанне пагрозы-папярэджання каму-н. Хай толькі йзноў прыдзяш выпіўшы, та тады ні прасі ты Бога! Бабіна Гродз. Ні прасі ты Бога, нікуды ні дзеняся, прыдзяш дахаты, я цібе навучу, як трэба гаварыць с старэйшымі! Пеляса Воран. Папробуйця толькі яшчэ рас залесьці [у агарод], та ні прасеця вы Бога, зьдзяжу на горка яблыко. Новая Руда Гродз.

Ні да Бога ні да людзей. Асудж. Нікчэмны, ні да чаго не здатны. Задавака некі, нос дзярэ, хоць сам ні да Бога ні да людзей. Нямейшы Гродз. (СНМ-2, 77).

Падзеля бога. Несумненна, па ўсіх правілах. Адам я вам падзеля Бога. Бакшты Іўеў. (СПЗБ-3, 306).

Пайсці да Бога ў госці. Памерці, пакінуць гэты свет. Мой даўно ўжо пайшоў да Бога ў госьці, а міне тут пакінуў. Янапаль Воран.

Прасіць Бога. Жадаць, спадзявацца. «Маіш, бабуля, яблычак, толькі прасі Бога, каб я замуш вышла». – «Буду прасіць, маліцца, а ці выдзіш – не знаю». Малі Астр. (СПЗБ-4, 95).

Схапіць Бога за бораду. Іран. Напаткаць шчасце, удачу, поспех. Ты думаяш, схапіў Бога за бораду, і ўсё табе можна. Ні думай, ні паглядзяць, што бацька начальнік. Зэльва Зэльв.

У Бога варты (годны). Ухв. Добры ва ўсіх адносінах, паважаны. Што пра нас гаварыць, мы сяк-так пражылі, а вот каб дзеткі нашы былі ў Бога вартыя. Смілавічы

Чэрв. Дарыць цётка родна, у Бога годна, велькім кавалкам, каб здарова знасіла! Проша прыняці і падзенькаваці! Парэчча Гродз.

Шклянога бога ўгледзець. *Іран.* Выпіць, напіцца спіртнога. Напіўсё, шклянога бога ўгледзеў, і што ш ты зробіш. Краскоўскія Горы Навагр.

Як у Бога за пазухай. 1. *жыць* і пад. Вельмі добра, без турбот і клопатаў. *Пражыў* век як у Бога за пазухай. Зенявічы Навагр. *Ёй пры мацяры жывеца* як у Бога за пазухай. Дзянісава Дзятл. *Жыве* як у Бога за пазухай. Верцялішкі Гродз. *Прыехала да бацькоў і зажыла* як у Бога за пазухаю. Азярніца Сл. *Жыве* як у Бога за пазухай. Караневічы Гродз. (СНМ-1, 182). 2. Вельмі ўтульна. *Прымасьціўся* як у Бога за пазухай. Гезгалы Дзятл. 3. *схаваць*. Вельмі надзейна, у надзейным месцы. *Грошы былі схаваны* як у Бога за пазухай. Малыя Азёркі Маст.

Як у Бога за печкай жыць. Вельмі добра, прывольна і бесклапотна. *І што ёй толькі трэба?* *Жыве ў бацькоў* як у Бога за печкай, а ўсё носам круціць. Швабы Ашм. (ЗНФ, 94). *Кап паслухала міне, то жыла п* як у Бога за печкай. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 94).

Як у Бога за плячыма жыць. Вельмі добра, бестурботна, забяспечана. *Чаго ўжо яму жаліцца, машына, хата, грошы.* *Жыве* як у Бога за плячыма. Кусянцы Свісл. *Як пашла за Фядосю, дык жыве* як у Бога за плячыма. Баброўнікі Гродз. *Сусет Метак жыве* як у Бога за плячыма, на ўсім гатовым. Правыя Масты Маст. *Жыве* як у Бога за плячыма. Вішнявец Гродз. (СНМ-1, 182).

Як у Бога ў вусе жыць, быць, знаходзіцца і пад. Вельмі добра, прывольна, у поўнай бяспецы. *Яна пражыла на тым хутары* як у Бога ў вусе: ціха, спакойна. Ніхто цібе ні зачэпіць. Шчорсы Навагр.

Як у Бога цялё ўкраўшы стаяць. *Насмеш.* Вінавата, разгублена, з адчуваннем няёмкасці. *Пасьмейваліся з такога кавалера – прыдзя на вечарынку і стаіць* як у Бога цялё ўкраўшы. Слесары Іўеў.

БОГАМ. Богам папушчаны. Абмежаваны, невялікага розуму. *Дзяцька Антон і Богам папушчаны, і людзьмі сыжуканы.* Гейстуны Ашм. (СГВ, 471).

З Богам. *Выкл.* Шчасліва (ісці, ехаць і інш.). *Як толькі выпілі гарэлку, та тато, доўго ні чакаючы, дастаў грошы, заплаціў і кажа: «Едзьце з Богам».* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 82). *Хоць што-кольвек даў бы гэтаму чалавеку, хай ішоў бы сабе з Богам.* Шчачынова Гродз. (СНМ-2, 269). *Сабрала яго хатулі – і ідзі з Богам!* Малі Астр. (СПЗБ-5, 291).

З Богам дагавор падпісаць. *Гумар.* Памерці. *Мне ўжэ дзівяты дзісятак, а шчэ з Богам дагавору ні падпісала.* Рамашкі Шчуч. *Ні дачакаўся яго дзет, падпісаў з Богам дагавор.* Алекшыцы Бераст.

З Богам на ты. Прабіўны, даходны, разваротлівы, настырны. *Кап жыць, трэба хітрэйшым быць, во Валючыха, яна і з Богам на ты.* Ашмяны Ашм.

З Богам Параска <дарога як ляска>. *Выкл. Часта іран.* Пажаданне шчаслівай дарогі. *Ну што ш, паедзем. Як кажуць, з Богам Параска.* Алекшыцы Бераст. *Пара ўжэ табе ісьці, а то позна будзя.* *З Богам Параска дарога як ляска.* Хрустава Свісл. *З Богам Параска дарога як ляска.* Радзевічы Гродз. (СНМ, 183). *Ну добра, добра... Я цібе паняў.* *Пара ўжо табе йсьці, бо на аўтобус ні ўсьпеіш.* *З Богам Параска!..* Косцевічы Астр.

З Богам Параска калі людзі ўдаюцца. *Выкл. Часта іран.* Пажаданне шчаслівай дарогі, шчаслівага пачатку якой-н. справы. *З Богам Параска калі людзі ўдаюцца.* Зарубічы Гродз. (СНМ-1, 183).

З шкляным богам пабачыцца. *Іран.* Выпіць, напіцца спіртнога. *Не паспеў з шкляным богам пабачыцца.* Рось Ваўк. (БФ, 62).

Пад Богам. Пад уладай, пад апекай вышэйшай, наднатуральнай сілы. *Дзетачке мае, а ці вы ў Бога верыце? Усе мы пад Богам: і мы, і вы.* Белічаны Гродз. – *Беражы сібе, сыноч, ні лесь, дзе ні трэба.* – *Мы, мама, усе пад Богам ходзім.* Малькавічы Маст.

Сустрэаца з шклянным богам. *Іран.* Выпіваць, напівацца спіртнога. *А кап цібе качкі стапталі, ужэ недзі сустрэўся ш шклянным богам?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 67). *Па вачах бачу, што сустрэаўся ш шклянным богам. А гаварыў: боляй ні будзяш.* Кайшоўка Карэл. (ЗНФ, 67).

Як з Богам пагаварыць. *Ухв.* Адчуць фізічную ці маральную палёгку, задавальненне. – *Ну ці памагла табе гэта замова?* – *Ой, як з Богам пагаварыў, нідзе нічога ні баліць.* Зэльва Зэльв.

БОГУ. Адаць Богу душу. Памерці. *Хоць ён быў і стары, але шкода, што аддаў Богу душу.* Спудзвілы Бераст. *Адаць Богу душу.* Баранавічы Гродз. (ППФВ, 4). *Мама і ксенджа тату прывязла туды і ўкола давала. Ну што, Богу душу аддаў.* Янышы Ваўк. (ХБД, 429). *Занядужала яна яшчэ зімой, а летам Богу душу аддала.* Нясутычы Навагр. (СБНФ, 16). *Наш стары чуць Богу душу ні аддаў.* Мейры Лід. *Шмат чаго бачыла, дзеда свайго пахавала, маці, бацьку, ды й сама зара Богу душу аддам.* Жодзішкі Смарт. *Я сёння на дарозе чуць Богу душу не аддала, чуць атхоялася.* Ігнатаўцы Лід.

Богу грашыць. Крыўдзіцца, наракаць на што-н., быць незадаволеным чым-н. *Ах, Маня, ну і чаго ўжо табе Богу грашыць. У другіх вунь намнога горш, і то маўчаць.* Місявічы Воран. *На такога мужыка няма чаго Богу грашыць.* Руда Яварская Дзятл. *Маладыя кажучь, што кепска жывуць. Німа чаго ім Богу грашыць. Вот мы та зажылі ў свае маладыя годы, усякай бяды пабачылі, ні то што ціпер.* Бабіна Гродз.

Богу душой не вінаваты і пад. Зусім, абсалютна, ні ў чым. *На яго ўсе гавораць, што ён сказаў, а ён Богу душой не вінаваты.* Малыя Эйсманы Бараст. *Мо ён Богу душой не вінаваты. Чаго да яго прыстала.* Пескі Маст. *Чаго ты к чалавеку прыстала? Можэ ён Богу душой не вінават.* Сімакава Карэл. (СГВ, 579). *Чаго ат мяне хочаш, я ш Богу душой не вінны.* Геранёны Іўеў. **Вар.** Богу (да Бога) душой.

Богу душу аддаць. Гл. аддаць Богу душу.

Богу маліцца на каго. Вельмі, занадта шанавець каго-н., пакланяцца каму-н. *Бутрым на сваю маладую жонку гатовы Богу маліцца.* Лунна Маст.

Выбіць Богу вокны. *Іран.* Стрэліць не метка, не папасці ў цэль. *Ну, як страляў у войску? Мусі, ні раз выбіў Богу вокны?* Дамейкі Лід.

Голы-босы і Богу праціўны. Бедны, нічога не мае, нічога не нажыў. *Каб ажаніўся, то можа й стаў бы чалавекам, а так – голы-босы й Богу праціўны.* Горшавічы Астр. *Прыйшлі немцы, абабралі, і асталіся мы голыя-босыя і Богу праціўныя.* Заборцы Астр. *Гэтая Люпка голая-босая і Богу праціўная, хто зь ёй жыць захоча.* Зенявічы Навагр. *Голы босы і Богу праціўны.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 105).

Дзенькуя Богу. Вельмі добра. *А Тадзюк нават на ровар быў забыўшыся, успомніў пра яго ночай дыш думайць: «Дзенькуя Богу, што ногі ўвалок, а то магло быць і горай».* Падольцы Астр.

Дзякаваць Богу. Выкл. Выказванне радасці, задавальнення, палёгкі, супакою з якой-н. прычыны. *Дзякаваць Богу, ні калекамі вырасьлі.* Райца Карэл. *У хаце і ў хляве, жывіны хапая, усяго, дзякуй Богу.* Куклічы Свісл. (ЛКГ, 138). *У маёй дачкі сын такі круткі і добры, дзякаваць Богу.* Ясенавічы Ваўк. (СГВ, 219). *Дзякаваць Богу, карова адбыдлавала, з другім целям будзя.* Каменка Гродз. (СНМ, 10). *Сухавейка ат печані памагая, я сама парыла і піла, і дзякаваць Богу, вылячылася.* Канчатка Гродз. (СНМ, 140). *Пошару маям, дзякаваць Богу, на ўсю зіму, з дзедам нарабілі.* Парэчча Гродз. (СНМ, 112). *Было, есьці ні было чаго, а яна [маці] то крапівы с-пат плоту, то кіслага малачка прыправіць с цыбулькаю, ды гэтак і перакідваліся.* Дзякаваць Богу, ні калекамі вырасьлі. Райца Карэл. (ДМГ, 83). *Наканец, дзякаваць Богу, паквітаваў, ціпер нікому ні вінаваты.* Старая Руда Гродз. *Яны сышліся, пажаніліся і, во, дзякаваць Богу, добра жывуць.* Каробчыцы Гродз. (СНМ-2, 227).

Дзякуй Богу. 1. *Выкл.* Выказванне радасці, задавальнення, палёгка, супакою з якой-н. прычыны. *Усё чуць ні дашчэнтэ згарэло, але дзякуй Богу людзі засталіся цэлыя.* Сурынка Сл. (ДМГ, 68). *А зно, дзякуй Богу, мне вышло толькі мало даплаціць. Я ўзяла кароўку маладзеньку і назвала яе Зорка.* Літвінкі Гродз. (ДМГ, 40). *Застрэлілі маю дочку, зьвярэ гэтыя, яна яшчэ спала. Зь ёю малы сын споў, але дзякуй Богу, жывы застоўся.* Рыскі Шчуч. (ДМГ, 218). *Бацька, як вярнуўся с турмы, ту ражжыліся, дзякуй Богу, троху.* Янапаль Воран. (ДМГ, 151). *Прыйшоў немец. Маці нас у каноплі хавала. А было нас шасьцёх. Маці нас нікому ні атдала, дзякуй Богу.* Калядзічы Ваўк. (ДМГ, 15). *Дзіця было маленька. Нагрэю падушкі за пазухаю ды й закручу. Алі, дзякуй Богу, выжыла і прывязла дадому.* Самуйлавічы Маст. (ДМГ, 36). *Дзякуй Богу, жылі добра.* Галубы Маст. (ДМГ, 39). *Плакала першыя дні, але, дзякуй Богу, Іван мой добры быў, дык хоць трохі памагаў мне, заступаўся за міне перат братам.* Парачаны Лід. (ДМГ, 96). *Таперачка ўжо добра жывем, у кожнага ў хаце і ў хляве жывіны хапая, усяго, дзякуй Богу, досыць.* Куклічы Свісл. (СГВ, 479). 2. *Вельмі добра. Ну, так і елі, а што больш. Вой, мая ты, цяпер то дзякуй Богу, а некалі то што за жыццё было.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107). *Дзякуй Богу, што дажджу няма.* Сакольнікі Свісл. *Дзякуй Богу, валовікі зарадзілі, будзя чым кароў карміць.* Ляхавічы Навагр. (МСГВ, 74).

І Богу і людзям абрыдзець. Вельмі, надзвычай. *Абрыд і Богу і людзям.* Вялікая Мыса Смарг.

Каб твае словы ды Богу ў вушы. *Выкл.* Выказванне пажадання, каб збылося тое, што сказаў суразмоўца. *Кап твае словы, унучачка, ды Богу ў вушы.* Уселюб Навагр. – *Яшчэ напавіцца, па грыбы, па ягады будзяця лятаць. – Ой, кап тавае словы ды Богу ў вушы.* Бабіна Гродз.

К Богу ў рай ісці, пайсці і пад. Прэч. Выказванне незадавальнення кім-н. і жадання пазбавіцца ад каго-н. *Аччапіся ты, ідзі ты ўжо к Богу ў рай! Гродна Гродз. (ЗНФ, 43). Ідзі ты к Богу ў рай с сваімі радамі [парадамі], я сваю голаў маю на плячах.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 43). *Надаеў ты мне, пайшоў ты к Богу ў рай! Азёры Гродз. (ЗНФ, 43).*

Не слава Богу ў каго, каму. Не так, як трэба ў каго-н. *У гэтаго нідалэнгі ўсё ні слава Богу.* Ганчары Лід. (МСГВ, 312). *Ні адна, та другая прашкода, ёй усё ні слава Богу.* Бабіна Гродз.

Ні Богу ні людзям. *Асудж.* 1. Нікуды не варты, ні да чаго не здатны хто-н. *Выйшла замуш, а мужык – ні Богу ні людзям.* Дуброва Гродз. *Ад яго карысьці як ад казла малака.* Чалавек ні Богу ні людзям. Тумашаўцы Шчуч. *Гэтакая ў Зосі нявестка, што нельга паказаць ні Богу ні людзям.* Шаршні Дзятл. *Такі ён урадзіўся: ні Богу ні людзям.* Машталеры Гродз. (ППФВ, 61). 2. Нікому (не даць). *Гэты ж скнэра ні Богу ні людзям – лепей змарнуа.* Акмянеі Ашм. **Вар.** ні Богу ні людзям; ні людзям ні Богу.

Ні Богу ні чорту. Нікому. *Ад яго ні Богу ні чорту ніякай карысьці.* Уселюб Навагр.

Ні Богу свечка ні чорту качарга (качарэжка, галавешка, кацуба, малітва, ожах, чапля). *Няўхв.* Пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца. *І ты думаяш, што ён табе зробіць, што ты прасіў? Ён ш ні Богу свечка ні чорту качарга.* Бабіна Гродз. *Ні Богу свечка ні чорту качарга.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 187). *Ну і ўрадзіўся ш на маю галаву – ні Богу свечка ні чорту качарга.* Аколіца Лепі Воран. *Ні Богу свечка ні чорту качарга – гавораць так, як благі муж.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 390). *От, які там зь яго чалавек – ні Богу свечка ні чорту качарэшка.* Бастуны Воран. *Некі ніпанятны, ні Богу свечка ні чорту галавешка.* Старына Маст. *Нічога добраго ў ём німа. Ат, так сабе, ні Богу свечка ні чорту кацуба.* Старына Маст. *Такі ён чалавек – ні Богу свечка ні чорту малітва.* Танявічы Шчуч. *Аля ш і памагла, ажно курэй насмяшыла – ні Богу свечка ні чорту малітва.* Каменка Шчуч. *Такі зь яго работнік – ні Богу свечка ні чорту малітва.* Апіта Іўеў. *Алі ж твая жонка, то ні Богу свечка ні чорту ожах.* Баброўнікі Свісл. *За што мяне так пакараў Божэ, што паслаў мужыка ні Богу свечка ні чорту чапля.* Сенна Навагр. **Вар.** ні Богу свечка ні

чорту качарга (качарэжка, галавешка, кацуба, малітва, ожах, чапяла); ні чорту вожак (ожах, ожэх) ні Богу свечка; ні чорту качарга (памяло) ні Богу свечка.

БОЖА. Ані твой Божя. 1. Ніяк, зусім не. *Колькі рас клікала яго зайсьці, а ён – ані твой Божя.* Правыя Масты Маст. *Ці ж я яго ні ўгаворвала, думала, паслухаяцца. Ані твой Божя! Усё па-свойму робіць.* Стокі Свісл. *Не слухаецца ані твой Божя.* Дудкі Шчуч. 2. Няздатны, някемлівы, нікуды не варты хто-н. *Што за дзіцятко – ані твой Божя: ні да работы, ні да вучобы!* Радзівілаўцы Лід. *Выбрала мужыка ані твой Божя.* Грамавічы Шчуч. *Колькі я ні прасіла, а яна ані твой Божя ні расказала.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 18). **Вар.** ані (ні) твой Божя.

Божя-Божя. *Выкл. Выказванне розных пачуццяў. Ён кажа: «Ну ты ш і адважная. Ах Божя ш Божя, дак гэта, – кажа, – пакажы каму гэту гадзіну, дак будзе ўцякаць. А цібе адвагі хваціла біць».* Уселюб Навагр. (ДМГ, 81). *Божя-Божя, а хто нам паможя.* Бабіна Гродз.

Божя збаў каго. Выказванне рашучага адмаўлення ад чаго-н. *Божя збаў мяне чакаць яе.* Купіск Навагр.

Божя збярог каго. Нічога небяспечнага, кепскага не здарылася з кім-н. *З малым ішла і ні помніла, і ні знала, і ні міне Божя збярох, а дзіцё п, думала, што снарады велькія, жалезныя.* Стральцы Маст. (ДМГ, 38).

Божя крый-ратуй. *Выкл. Выказванне адмаўлення чаго-н., нязгоды з чым-н. А Божя крый-ратуй, ні хацела бы я ні машыны, ні яго кватэры, калі ш ён такі дурны, такі п'яніца. Гля гэта Гэлька за яго замуш ідзе.* Навасяды Ашм.

Божя мой. *Выкл. Выказванне розных пачуццяў. Ой Божя ж мой, столькі гадоў прайшло. На месцы нашых Засадаў усё зарасло.* Парэчча Гродз. (ДМГ, 48). *Ах Божя ш мой, я тады ў крык, уцякаю і ўжо кожна ў куст хаваюся, дзе ні гляну, мне здаецца, гадзіна ляжыць.* Уселюб Навагр. (ДМГ, 81). *Ну, танцаў то многа-многа было. Дык можа я ўсіх і ні вылічу. Як пачнецца полька, валец, «Васадуля», «Каробачка», а Божя мой! Вялікія Яцыны Астр. (ДМГ, 137). Тутака ўжо папрыляталі пад акно. Усе ўсё маладую глядзець. А маладая, Божя мой. Ну, што ты зробіш.* Геранёны Іўеў. (ДМГ, 113). *Божя ш мой! Сказалі нам, што ўсё завісіць ат бацькоўкі.* Юравічы Дзятл. (ДМГ, 73). *Помню, дажа мы сь сястрой Адэляй жнём авёс, селі і плачам: «Божя мой, усё забіруць, а што ш будзе?»* Шчучын Шчуч. (ХБД, 487). **Вар.** Божя (Божэ) мой.

Божя мой Божя. *Выкл. Выказванне розных пачуццяў. Тады ш мох забіць і ўсё. То мы тыя і сыры пакідалі, ой, Божя мой Божя.* Моруна Іўеў. (ДМГ, 110). *Ой, тады я перапужалася. А Божя мой Божя, куды мне дзявацца, думала.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107). *Думаю, Божя мой Божя, ціперака дажыліса, кусок хлеба есьць, дадуць некаго рубля, і чалавек давольны гэтым, ляпей ні можа быць.* Сухары Гродз. (ДМГ, 45). *Калі ехалі да шлюба, вос чуць ні перавярнуўся, куфар мой аткрыўся – гэта ні павязе, значыцца, маладым.* Ах Божя ш мой Божя, хто ведаў, як лепяй. Дубаўцы Ваўк. (ДМГ, 198). *Мы пакуплялі новыя плацці. А як мы купілі! Божя мой Божя! Картошкі троха прадалі.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 468). *Божя, мой Божя, якія былі тыя панчохі, сваёй работы.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 476).

Божя мой міленькі (мілы). *Выкл. Выказванне розных пачуццяў. А Божя ш мой міленькі, нарадзілася я ў Дзіневічах. Нас было сямёра, але два хлопцы і две дзяўчыны ўмярлі.* Клюкоўцы Бераст. (ДМГ, 31). *Эта жэ столькі радасьці, Божя мой Божя, Божя мой мілы, як эта было.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 475).

Бронь (брані, бруні, брунь, брынь) Божя. *Выкл. Выказванне папярэджання, перасцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. У тваёй мацяры, маё ты дзіцятко, адзінаццаць было, а ўсе і дагледжаныя, і ніхто благога слова, бронь Божя, ні скажа.* Райца Карэл. *Там паролі трэскай, каб Божя бронь, якое балота.* Гродзі Ашм. *Сонца смаліць, цялюсенькі дзень гэтак праробіш.* Бронь Божя поле кінуць незакончаным.

Малькавічы Маст. (ДМГ, 165). *Думаю ў гэту нядзелю сьвіню закалоць, а ў каморцы, бронь Божжа, за лето й пылу нейкага насела, і павуціньня – аткуль толькі яно ўзялося – і ат мышэй спасу няма.* Цырын Карэл. (ДМГ, 85). *Бронь Божжа зачачіць яго, ён жа ш гочы табе выдзяра.* Белякоўшчына Гродз. *Ні пайду, бронь Божжа ціпер туды ісьці.* Правыя Масты Маст. *А ўсе крычаць, тупацяць, піхаюць, віжжаць, бронь Божжа.* Крэва Смарг. *Мацей захварэў на запаленьне лёгкіх, бронь Божжа, ат такой хваробы, можна і памерці.* Пеляса Воран. *А бронь Божжа, каб толькі гэтага не бачыць табе.* Малі Астр. *Бронь Божжа, кап я зь ім куды пайшла.* Кавалі Астр. *А бронь Божжа, ніхто не чапаў яго, сваймі вачамі відзяла.* Трокенікі Астр. *Бронь Божжа цябе, сынку, як гэта ты п'яны паедзяш, а калі міліцыя?* Зеньвічы Навагр. *А бронь Божжа, каб ён раскажаў што.* Урцішкі Іўеў. *Брані Божжа, хай бацька дазняцяца, што ты нарабіў.* Алішкаўцы Шчуч. *На сталох зафша, дзеткі мае, хватала ядзенья. А ведаяце вы, чаму, бо ўсе смагла і добра працавалі на свайй зямельцы. І не пілі людзі.* Бруні Божжа, як тэрас. Енчы Воран. *Каб я калі дзе што ўзяла чужоё... Брунь Божжа!* Бабіна Гродз. *Ды я тваіх куранят брунь Божжа не бачыла.* Новы Двор Свісл. *Брунь Божжа міне ад гэтай навалы.* Новая Руда Гродз. *Каб толькі ён, брунь Божжа, не сустрэўся з гэтым чалавекам.* Верцялішкі Гродз. *Сала, жыру брынь Божжа ні елі ў пост.* Занкі Свісл. *І муш хутка памёр.* Цяшка было адной дзяцей гадаваць. *А брынь Божжа вас, дзеткі, ат такой долі.* Гнезна Свісл. (ДМГ, 18). *Глядзі ш, нікому, брынь Божжа, ні расказжы, а то панясуць бабы плёткі.* Вензавец Дзятл.

Дай Божжа. 1. *Выкл.* Выказванне пажадання чаго-н. *Дай Божжа, у добрую гадзіну вымавіць, а ў ліхую памаўчаць.* Дзям'янаўцы Дзятл. (ППФВ, 19). *Аплаткам падзялілася сям'я: і дай Божэ, жычэня такіе, каб яны встрыціліся і каб жылі шчэ.* Шчучын Шчуч. (ХБД, 481). *Як сем рок міне дзіцяці, та маці патстрыгала яму валасэ, кажучы: «Дай Божжа, кап ты ніколі ні зблудзіўсо, ішоў прастай дарошкай».* Лапа Гродз. (СНМ-2, 168). 2. Вельмі добра. *У іх усяго было, жылі дай Божжа.* Воля-Крупіцы Маст. 3. Вельмі вялікі. *Бачыла Янусявага зяця, а пуца ў яго – дай Божжа, во-во, здэца, пэнкня.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 48).

Дай Божжа ногі (ножачкі). Паспешліва пабег (пабеглі). *Хапілі дзяцей і дай Божжа ногі.* Пазабівалі п, каб ні ўцяклі. Пінск Лях. *А тут хтось на лесу ішоў. Ой, дай Божжа ножачкі, так я паляцела, лоб абабіла аб хвойку, але ш уцякла.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107).

Дай Божжа рады. Вельмі многа. *Рабілі, дай Божжа рады.* Нават дзеці параткаваліся, хто ў хляве, хто ў полі. Гальшаны Ашм. (ДМГ, 149).

І святы (свенты) Божжа не паможа каму. 1. Няма ніякай надзеі на папраўку, выздараўленне чаго-н. *Пашоў да Макдалены дохтар, алі ёй ужэ і сьвенты Божжа ні паможа.* Паўлаўшчына Ваўк. *Кажуць, яму ўжэ і сьвенты Божжа ні паможа.* Каменка Шчуч. *Маня як захварэла, дзе тыко ні егдзіла, дзе тыко ні лячылася, і помаічы ніякай німа.* Мусіць, ужэ і сьвенты Божжа ні паможа. Лунна Маст. *Нічога ні зробіш, памрэ баба.* *Як бачыш, тут ужэ і сьвяты Божжа ні паможа.* Старына Маст. 2. Няма ніякага выйсця з безвыходнага, безнадзейнага становішча. *Прасі ні прасі, тут і сьвенты Божжа ні паможа.* Алексшыцы Бераст.

Крый Божжа. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. *Ты адно зьвяжыся зь ім, то не адчэпіцца, такі ўядны, крый Божжа.* Вароны Бераст. (СГВ, 519). *Шчэ крый Божжа, скацінка ўцалела.* Лыску і гавечак старшы Язэпik выпусціў з хлява. Сурынка Сл. (ДМГ, 68). *Ну, сыночак, крый Божжа, бацька дазнаецца.* Ігнаткаўцы Лід.

Не дай Божжа. *Выкл.* 1. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. *Не дай Божжа чуць, не тое, што прайсці.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 462). *Ні дай Божжа, нашага жыцьця.* Цяжка было. Кальчычы Карэл. (ХБД, 202). *Не дай Божжа сасьніць ноччу пачэпніка!* Азяраны Дзятл. (ЖС, 14). 2. Выказванне ацэнкі, характарыстыкі чаго-н. *Але ш крывалупы, не дай Божжа, які крывалупы!* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 539).

Не дай Божа-Госпадзі. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. *А Стэпка галосіць: а дзеткі мае, як шкода, ні дай Божа-Госпадзі такога нішчасыця.* Сурынка Сл.

Не дай пане Божа. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. *Ось такоё маё жыццё было, не дай каму пане Божа.* Марцінавічы Зэльв.

Не прывядзі Божа. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. *Такіх пастрахаў ад яго пазнала, што ні прывядзі Божа.* Баброўня Гродз. (МСГВ, 356).

Ні твой Божа. Ніяк, зусім. *Гультай велькі, ні твой Божа нічога ні хоча рабіць.* Гудзевічы Маст. **Вар.** ані (ні) твой Божа.

Памажы Божа. *Выкл.* Пажаданне поспеху, удачы ў працы, у якой-н. справе. *Прыбегла і пытае, а ён кажа: «Памажы Божа!»* Замасцяны Шчуч. (ДМГ, 53).

Скінь ты Божа бомбу. *Выкл.* Гумар. Выказванне засцярогі ад чаго-н. нежаданага. *Скінь ты Божа бомбу, каб ён сюды цяперака прыйшоў.* Цудзенішкі Ашм.

Стрэж Божа. *Выкл.* Выказванне засцярогі ад чаго-н. нежаданага, непрыемнага, недапушчальнага. *Сядзеў-гуляў на матацыклі, а тады ўчадзяў ад біньзіну. Заходжу ў гараіш, а ён ляжыць на ба'ку. Кап, стрэж Божа, яшчэ мінут дзесяць, та і ўсё было п.* Парэчча Гродз. *Ні лесь ты на гэтай страсе, ба, стрэж Божа, упадзяш, та й касьцей ні пазьбіраеш.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 66). *Столькі дзяцей на гуліцу бегая, а ты так прэнтка на матоцыку ляціш. Глядзі, стрэж Божа, ні наець на каторага.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 66).

Шчэж Божа. *Выкл.* Выказванне засцярогі ад чаго-н. нежаданага, непрыемнага, недапушчальнага. *Такая хвора пашла, кап, шчэж Божа, усё зь ёй добра было.* Дварчаны Шчуч. *Ніхто ні ведае, як там што было, але назаўтра найшлі ўсіх гэтых Вайцюлёў парэзаных, Божа шчэж, крыві поўхаты, хоць рандэлькам вычэрпвай.* Шутаўічы Сморг.

БОЖАЧКІ. Божачкі мае. *Выкл.* Выказванне розных пачуццяў. *Аднаму пагадала – і ўсё праўда, другому – праўда. А Божачкі ж мае, так кожнаму картачку і перазнала.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108).

БОЖЭ. Божэ мой. *Выкл.* Выказванне розных пачуццяў. *Людзі казалі: што там у яго робіцца, то Божэ мой.* Парэчча Навагр. (ХБД, 209). *Мой Божэ, страхата, баяліся.* Біскупцы Ваўк. (ХБД, 434). **Вар.** Божа (Божэ) мой.

БОК. Бок з бокам. Разам, сумесна. *Яны вечна ходзяць бок з бокам.* Няцеча Лід.

Бок з бокам сходзіцца ў каго. Хто-н. схуднеў, худы ці галодны. Звычайна пра жывёлу. *Ідзі папасі каня, у яго бок з бокам сходзіцца.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 19). *Хто ш купіць у цябе такую цялушку, калі ў яе бок з бокам сходзіцца?* Карабы Ашм. (ЗНФ, 19). *Цэлы дзень пасьвіў карову, а яна і ні наелася, бок з бокам сходзіцца.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 19).

Бок з бокам сцягнула ў каго. Хто-н. схуднеў, худы. Звычайна пра жывёлу. *Гэдыка карова худая, аш бок з бокам сцягнула.* Ладзенікі Навагр.

Вылезці праз бок каму. Кепска скончыцца, не прайсці бяследна каму-н. *Засьлініцца, рот разявіць і прэцца біцца. Але забралі-такі ў міліцу. Там яму ўсё вылязя праз бок.* Кайшоўка Карэл. (СБНФ, 45). *Твая гарэлка табе праз бок вылязя.* Руда Яварская Дзятл.

Праз бок вылезці. Гл. вылезці праз бок.

У той бок не глядзіць. Зусім не слухае, не зважае, не звяртае ўвагі на што-н., не прыслухоўваецца да чыёй-н. думкі, просьбы, парады. *Сто рас гаварыла люхты ў печы пачысьціць, а ён і ў той бок ні глядзіць.* Зенявічы Навагр. *Гэта ш Тадзюк так ужасо лётае за Стасюковай Таняй, а тая ш і ў той бок не глядзіць.* Заборцы Астр. *Я кажу яму, каб урокі рабіў, а ён нават у той бок ні глядзіць.* Пагранічны Бераст. *Пазычыла суседу грошы, а ён і хвостом накрыўся, у той бок не глядзіць.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 334).

Хоць на ліхі бок выварніся. *Выкл.* Выказванне распачы, адчаю з прычыны чаго-н. *Ні пазычу яёк, бо німа, куры ні нясуцца, хоць на ліхі бок выварніся.* Дварчаны Шчуч. • *Ліхі бок – адваротны бок (адзення).*

Што на бок што на ногі. *Іран.* Невысокі і тоўсты хто-н. І сам малы, і жонка ў яго таксама што на бок што на ногі. Ананічы Дзятл.

БОКА. Ні бока ні вока не глядзець. Зусім, абсалютна. *Носяцца гэтыя на матацыклах, ні бока ні вока ні глядзяць.* Уселюб Навагр. **Вар.** ні вока ні бока; ні бока ні вока.

БОКАМ. Бокам выйсці (вылезці) каму. Кепска скончыцца, не прайсці бясследна для каго-н. *Твая здрада табе яшчэ бокам выйдзя.* Індура Гродз. *Усё гэта вам бокам выйдзе.* Парэчча Дзятл. *Я вам пакажу, як лазіць у мой сад, гэта вам бокам выйдзя.* Голі Сл. (СГВ, 579). *Будзіце лесьці ў мой сат, гэта вам бокам выйдзя.* Дайлідкі Астр. *Гэта работа табе бокам вылязе, як не кінеш яе.* Пасінічы Сл. *Ні мяшайся да іх, а то гэта табе бокам вылязе.* Руда Яварская Дзятл. *Будзяш бачыць, крадзяныя грушкі табе бокам вылязуць.* Дарагляны Маст. *Гэныя здэкеі над сіратой ім некалі бокам вылязуць.* Заборцы Астр.

Бокам-скокам. Няроўна, не па адной лініі. *Куды твае грады зроблены, бокам-скокам.* Міхалконі Ашм. (СГВ, 579).

Пад бокам. Зусім блізка, побач. *Мяшчане ляпей жылі нават за шляхту, бо ў іх усё пад бокам было: зямля, крамы, і рынак быў.* Індура Гродз. (СНМ-2, 134). *Тут у нас пад бокам пустэча была, та пчолы ўсе туды ляталі, там цвіў баркун, сінявей, чартапалох.* Калбасіна Гродз. (СНМ-2, 257). *Пад бокам арэхі.* Ністанішкі Смарг. (СПЗБ-1, 201).

Хоць бокам каціся. Роўны, гладкі. Пра дарогу, мясцовасць. *За Рудавіцамі была такая трансва, што ні прайсці, ні праехаць, а ціпер хоць бокам каціся – сухо.* Свіслач Гродз. (СНМ, 144). *Хоць бокам каціся.* Кавалічы Гродз. (СНМ-1, 194).

БОКІ. Адлажыць бокі каму. Вельмі моцна пабіць, адлупцаваць каго-н. *Яму так адлажылі бокі, што доўго ні мох паварушыцца.* Куляшы Шчуч.

Бокі абабраць каму. Сурова расправіцца з кім-н., збіць, адлупцаваць каго-н. *Пярастань дурэць, а то я табе бокі зара абяру.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 20). *За дзеўку бокі абабралі адзін аднаму.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 20). *Чаго цібе чорт носіць у чужую вёску? Там табе ўчора бокаў ні абабралі?* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 20). **Вар.** бокі (бакі) абабраць.

Бокі акладаць. Есці. *Ужэ катора пара, як пайшоў ваш Сяргей. Мусі, у хаці бокі акладая.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 19). *Паглядзі, дзе сонца, пара ўжэ і бокі акладаць. Ці ты думаяш сёня без абеду рабіць?* Забалаць Воран. (ЗНФ, 20).

Бокі выкладваць. Выконваць цяжкую працу, высільвацца. *Я тут бокі выкладваю, а яна тут ходзіць і камандуе.* Капцёўка Гродз.

Бокі выкласці (вылажыць). Гл. выкласці (вылажыць) бокі.

Бокі накласці. Гл. накласці бокі.

Выкласці (вылажыць) бокі. Уволю наесціся. *Смашну кашу зварыла! Аж дыхаць цяжко, так бокі выклаў.* Бабіна Гродз. *Ну, учора я то добра бокі выклаў на вясельлі.* Праважа Воран. *Ездзіла да брата стрычнага, то выклала бокі ў гасцях.* Бершты Шчуч. *Бокі выклаў, а ціпер бы задрамаць так мінут шассот.* Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 23). *Цяпер у сталоўцы ня вылажыш бокі на ўсе сто. Цэны кусаюцца, а яды з гулькін нос.* Сурынка Сл. *Гэтак бокі вылажыў, што з-за стала ні паньняцца.* Ваўкавічы Навагр. *Сёння каровы вылажаць бокі на канюшыні.* Кронькі Шчуч. *Куды табе лезе, ты ўжо вылажыла бокі блінамі.* Бакшты Шчуч. **Вар.** выкласці (вылажыць) бокі (бакі).

Змяць бокі каму. Моцна збіць каго-н. *Помню, чаму ш ні помню. Гэта ш тады Банэдык усё пачоў. Аля й змялі яму бокі тады!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 36). **Вар.** змяць бакі (бокі).

Накласці бокі. Часцей няўхв. Празмерна наесціся, нажэрціся. *Ну вось, накладзеш бокі дыш ляжыш цялюсенькі дзень, ніякай помачы ад цябе німа.* Залясяны Гродз. *Во, бокі наклаў, ціпер і рабіць ні хочаш.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 20). *Яму была [абы] бокі накласыці, а там хоць трава ні расьці.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 20).

На чтэры бокі. Поўнасьцю, цалкам, усебакова. *Пераштарцуюць [абняславляць] цябе, пераштарцовал на чтэры бокі.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-3, 505).

Праз бокі лезе каму. Празмерна многа чаго-н. у каго-н. *Табе ўжэ, Віцянька, праз бокі леза, сам ні знаяш, што ты хочаш.* Індура Гродз.

У бокі калоць каму. Непакоіць, рупіць. *Угрыбы схадзіла і нічога ні набрала. От, хоць у бокі калоць ні будзя. А так бы думала, што растуць.* Купіск Навагр. *От табе ў бокі коле зьбегаць туды... Абыдуцца й бесь цібе.* Гнесічы Навагр.

БОКУ. Да круглага боку наесціся. Добра, сытна. *Дзякуй табе, Агата, наелася да круглага боку, дай Бог табе здароўя.* Жорнаўка Ваўк.

З боку каго, чыйго. Ад каго-н. – асобы ці групы асоб, ад якіх зыходзіць прадстаўніцтва. *Цыганэ з боку маладога, а прыданыя – з яе боку.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 369).

Малога боку. Які мала есць. Пра жывёлу. – *Во, глядзіця, конь сколько пахадзіў па канюшыня і ўжо наеўся, стаіць.* – *Дзеткі, гэты конь малога боку: троха зьесь – і ўсё.* Косцевічы Астр.

Пры боку. Вельмі блізка, побач. *Чатырнаццаць кілометраў, ды і пры боку аўтобусы ходзяць.* Ніз Сл. (ХБД, 460).

БОЛЕСЯ. Запісацца да Болеся ў сшытак. Іран. Страціць усякую ахвоту жаніцца, быць закаранелым халасцяком. *Ён шчэ запісаўся да Болеся ў сшытак, цяпер яго сам чорт ні ажэніць.* Вішнеўка Зэльв.

БОЛЬШАГА. З большага. Не цалкам, у асноўным (зрабіць што-н.). *Там ягат засталоса яшчэ многа, мы пазьбіралі толькі з большага, самыя велькія.* Бабіна Гродз. *Як хлеба німа, та першыя нажатыя снапэ калоцяць з большага, ні развязваючы, і жывей да мліна.* Саломенка Гродз. (СНМ-2, 97).

БОМБА. Бомба яго (яе, іх) ведае (знае). Няўхв. Невядома. *А бомба яго зная, што яму ўжэ трэба, здэся [здаецца], усё ест, а яму ўсё мала гэтага багаства.* Купры Шчуч. *А дзе гэта кнішка дзелася, бомба яе ведае.* Студзенікі Свісл. *Бомба іх зная, дзе гэтыя каровы праваліліся, недзі лаяць другія суткі і дахаты ні йдуць.* Бабіна Гродз.

БОМБЫ. Хай яго бомбы. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Мушчыны сеялі лён, хіба баба так пасея? У сенажаць клалі, на атаўцы, сохнуць. Потым падбіралі, трапалі. Хай яго бомбы! Цячэ пот па лэбі. Выскачыш, бывала, падыхалі ды зноў.* Красулі Шчуч. *Прыйшоў да нас немец, хай яго бомбы.* Вярбілкі Шчуч.

БОМКАЛА. Як бомкала бурчаць і пад. Асудж. Незадаволеная. *Ну ўжэ ты, бацько, і надаеў. Што ні робіш, усё табе кепска. Ходзіш тыко і бумкаціш па хаці як бомкала.* Лунна Маст.

БОНКАЙ. Бонкай у вочы лезці каму. Назаляць, дакучаць каму-н. *Чаго ты чалавеку бонкай у вочы лезаш?* Новы Двор Шчуч. • *Бонка – авадзень.*

БОРАДУ. Бораду павесіць каму. Іран. Адмовіць таму, хто заляцаецца, сватаецца да дзяўчыны. *Наша Галя вашаму Мілінкевічу бораду павесіла. Во так!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 19). *Хадзіў ён, хадзіў зь ёю, а яна яму бораду павесіла.* Пескі Маст. (ЗНФ, 19).

Па бораду. 1. наесціся. Уволю, як толькі можна. *Ні буду вячэраць, ні хачу. У абет наеўся па бораду, аж дыхаць цяжка было.* Горшавічы Астр. 2. чаго. Вельмі многа, звыш меры чаго-н. *У хаці яды па бораду, а ён прыйшоў да чужых людзей есьці.* Гнесічы Навагр. *І рэзаў сечку, і малаціў, работы па бораду было.* Жылі Іўеў. **Вар.** па бараду (па бораду).

БОСАГА. Сперці як босага на лёд каго. Няўхв. Паставіць каго-н. у безвыходнае становішча, прымушаючы зрабіць што-н. *Яны шчэ міне сьперлі як босага на лёт: «Дзе хочаш шукай, а нават з голымі рукамі ні прыхоць!»* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 66). *Іх двоя, а я адзін. Ну і сьперлі як босага на лёт, і мусіў дадаць ім што ў кішэні было.* Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 66).

БОСЫ. І босы і голы. Ні з чым, без якой-н. матэрыяльнай маёмасці. *Немец атступаў, спаліў міне ўсё як стоя асталася: і боса і гола, і вайна тут, і дзеці, двое малых дзяцей было.* Паляжын Зэльв.

БОТ. Бот боту пара. *Асудж.* Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *Але ж падабраліся адзін да аднаго – бот боту пара.* Задвор’е Зэльв. Яны як адно – бот боту пара. Правыя Масты Маст. А малады з маладой дык бот боту пара, абодва што змеі. Варняны Астр.

Бот дзіравы. *Зневаж.* Дурны, неразумны чалавек. *Ці ты ні бачыш, што сюдою ні пройдзяш? Куды ты сунеш, бот дзіравы!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58).

Як бот дурны, тупы. *Няўхв.* Вельмі, надзвычай. *Хоць стары, а дурны як бот.* Дакудава Лід. *Гэты чалавек дурны як бот.* Правыя Масты Маст. *Як бот дурны.* Бярозаўка Лід. *Як бот дурны.* Варняны Астр. *Электрык, а як бот тупы.* Талькаўцы Ваўк.

Як бот без халявы дурны. *Няўхв.* Вельмі, надзвычай (дурны, неразумны). *Дурная ты як бот біс халявы. Куды ш ты лезаш?* Засецце Дзятл.

Як бот боту да пары пасаваць. Вельмі (падыходзіць). *Як бот боту да пары, так і маладыя пасуюць адзін другому.* Талькаўцы Ваўк.

Як бот Вайцюлёвы ў чым. Зусім няздольны, не разбіраецца ў чым-н. *А мой жа ш хлапец у гэнай арыхметыцы як бот Вайцюлёвы.* Заборцы Астр.

Як бот дзюравы дурны. *Няўхв.* Вельмі, надзвычай. *Ты такі дурны як бот дзюравы.* Кямелішкі Астр. *Дурны як бот дзюравы.* Крэйванцы Ашм.

Як бот з левай нагі дурны. *Няўхв.* Вельмі, надзвычай. *Ужэ гэты Янак Гэлін то дурны як бот з левай нагі.* Геранёны Іўеў. *Што ў яго ў галаве, ні ведаю. Яму гаворыш адно, а ён усё роўна сваё чаўпе. Ну проста дурны як бот з левай нагі.* Лаздуны Іўеў.

Як левы бот дурны. *Груб.-іран.* Вельмі, надзвычай. *Ці ты дурны як левы бот, ці ты ні панімаіш, што я табе кажу?! Ні кідай покуль што гэтай работы, бо цяпер лепшай ні знойдзіш.* Мардасы Ашм. *Аля ты і дурны як левы бот, што не пашоў у грыбы, іх так было шмат, мы цэлыя кошыкі назьбіралі.* Пеляса Воран.

Як левы бот з дзюркай на пяце дурны. *Груб.-іран.* Вельмі, надзвычай. *Тлумачыў, тлумачыў яму, віджу, ні панімаіць, зусём дурны як левы бот з дзюркай на пяце.* Косцевічы Астр.

Як парваны бот дурны. *Няўхв.* Вельмі, надзвычай. *Але ж ужэ дурны як парваны бот.* Дубна Маст.

Як пятроў бот з левай нагі дурны. *Абразл.* Вельмі, надзвычай. *Злуй ні злуй, а я вот табе прамо скажу: дурны ты як пятроў бот з левай нагі.* Бабіна Гродз.

Як у бот нагу адзец. *Ухв.* Атрымаць добры вынік, тое, што прыносіць радасць, задавальненне. *Як што добрае палучыцца, што задумаў добрае, зрабіў, то гэта як у бот нагу адзеў.* Косцевічы Астр.

Як у бот ступіць. Прыйсці жыць на ўсё гатовае. *Харошы хлопец! Жаніцца толькі трэба. Хто пойдзіць за яго, то як у бот ступіць, усё ёсьць: і хата, і гаспадарка.* Косцевічы Астр.

Як шы́мшалаў бот прапасці. *Іран.* Бясследна, невядома куды (прапасці). *Учора ўвечары навесіла збанок на плот, рانیцай устала, а яго німа, прапаў як шы́мшалаў бот.* Лозкі Дзятл.

БОТАХ. Памру ў ботах. *Гумар.* Абавязкова, нягледзячы ні на што. *Каб я, шафёр, на аўтобусі егдзіў у вёску... Ні будзя гэтаго. Памру ў ботах, а «Масквіча» куплю!* Струбніца Маст.

БОТЫ. Абуць у боты каго. Ашукаць, падмануць каго-н. *Некалі ён і цябе абуя ў боты.* Сенна Навагр.

Боты таптаць. Служыць у войску. *Наш сын ужо тры месяцы як боты топча. Шкадую я яго.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58). *Прышла пара і табе боты таптаць. Мо павестку ўжэ палучыў?* Сурынка Сл.

Даць у боты. *Гумар.* 1. Уволю, да ўпаду патанцаваць, натанцавацца. *Празь месяц у іх вяселье, ну ўжо й дамо ў боты.* Любча Навагр. 2. Многа выпіць спіртнога, напіцца. *А мой то добра даў у боты, ледзьве прыцягнуўся.* Капці Дзятл.

Два боты пара. Няўхв. Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. Зьбіраюцца Ганна замуш за Колю, а ён жа гэтак п'е, але і яна ні лепша – два боты пара. Вольна Бар.

У боты забраць. На службу ў войска (забраць). – Дзе ж ваш сын? Нешта не відаць яго. – Ды ўжо два месяцы мінула, як яго забралі ў боты. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 61). Ваньку ў боты ўчора забралі, кажуць, што будзя бліска службыць. Крупава Лід. (Хітр., 61).

У боты біць. Не жадаць, упарціцца рабіць, выконваць што-н. А Дзіма мой і дзеўку мая, а ў боты ўсё роўна б'е. Гарадзечна Навагр. Сыну ўжо пат трыццаць, а ён усё ў боты б'е. Капці Дзятл.

У боты загнаць каго. Стварыць для каго-н. цяжкасці, безвыходнае становішча. Слабы заробак у Стасюка, адны ўбыткі з гэтым рынкам: у боты загналі яго налагавікі. Крупава Лід. (Хітр., 61).

Як боты з адной нагі. Аднолькавыя, вельмі падобныя. Марыся зь Ясям як боты з адной нагі, харакцярам – што адно, што другое. Старына Маст.

БОЦЕ. Як у парваным боце знайсці толк, разабрацца. Зусім не (разабрацца). Знойдзеш тут толк як у парваным боце. Гудэлі Воран. (ППФВ, 31).

БОЧАК. Сем (сорак) бочак арыштантаў нагаварыць і пад. *Жарт.-іран.* Вельмі многа і абы-чаго. Набрындоліла сем бочак арыштантаў. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 120). Толькі слухай гэтаго кашаплету – ён табе нагаворыць сорак бочак арыштантаў. Беражна Карэл. (ЗНС, 90). **Вар.** <цэлюю> бочку (бочачку) арыштантаў (рыштантаў); сем (сорак) бочак арыштантаў.

БОЧАЧКУ. Бочачку арыштантаў нагаварыць і пад. *Жарт.-іран.* Вельмі многа і абы-чаго. Дзяцька нагаворыць бочачку арыштантаў, а ты потым і разбярыся. Місявічы Воран. **Вар.** <цэлюю> бочку (бочачку) арыштантаў (рыштантаў); сем (сорак) бочак арыштантаў.

БОЧКА. Бочка арыштантаў. Падазроная, сумніўная кампанія. Па вёсцы блэнтаецца бочка арыштантаў. Самуйлавічы Маст.

Як бочка напіцца. Вельмі многа. П'яўкі кроў сысали, яна нап'ецца як бочка. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 56).

Як бочка смаленая. Няўхв. Тоўсты. Пра чалаека. Аткарміўся, як бочка смаленая. Бо без работы, зусім нават пальцы с пальцам ні сутыкая. Шчорсы Навагр.

БОЧКІ. Ад кожнай бочкі за'тычка. Няўхв. 1. Той, хто ўмешваецца не ў сваю справу. Гэта Маруся ат кожнай бочкі затычка, усюды яе дзела. Зенявічы Навагр. 2. Той, хто выконвае работу за іншых. Ты што, ад кожнай бочкі затычка? Чаго ты за яго рабіць будзеш? Хай сам ідзе, такі разумны. Варняны Астр. 3. Вельмі актыўны чалавек, які ўсюды паспявае, без якога не абыходзіцца ніводная справа. Гэта ў нас у сяле баба была, Дзедуша яе называлі па-вулічнаму. Ну та ля, гэдык і казалі: ад кожнай бочкі затычка, бо ўсюды лезла, ніадныя хрысціны, ніадныя мярліны безь яе ні абыходзіліся. Старына Маст.

Бочкі каціць. Гл. каціць бочкі.

Да кожнай бочкі затычка. Вельмі актыўны чалавек, які ўсюды паспявае, без якога не абыходзіцца ніводная справа. Наш Дзіма да кожнай бочкі затычка, нічога безь яго ні абыходзіцца. Макараўцы Бераст.

Каціць бочкі на каго. Няўхв. Папракаць, абвінавачваць каго-н., прыдзірацца да каго-н. На што ты на мяне коціш бочкі, што я табе зрабіла? Мыслава Сл. (СГВ, 594). Чаго ты на мяне бочкі коціш? Улезлы Ваўк.

Кожнай бочкі за'тычка. Няўхв. Той, хто ўмешваецца не ў сваю справу. Усюды ты свой нос усунеш, кожнай бочкі затычка. Пагарэлка Карэл. Наш Іван усюды свой язык усуня, кожнай бочкі затычка. Турэц Карэл. (СГВ, 595).

БОЧКУ. Бочку арыштантаў (рыштантаў) нагаварыць і пад. *Жарт.-іран.* Вельмі многа і абы-чаго. Табе вер, зноў нагаворыш бочку арыштантаў. Хутар Праважа Воран.

А табе толькі слухай, ён табе нагаворыць бочку арыштантаў. Валэйшы Воран. *Нагаворыць табе бочку арыштантаў, а ты сядзіш і слухаеш.* Багушоўка Гродз. *Ён табе бочку арыштантаў можа нагаварыць.* Жупраны Ашм. *Калі ты прыстаняш языком малоць, гуна [пустаслоў]? Бочку арыштантаў нагаварыў і так.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 37). *Лабайда гэтая прыходзіла, нагаварыла бочку арыштантаў і пайшла рагочучы.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 181). *У Стася ўжо натура такая, чалавека не прпусьціць, каб не нагаварыць яму бочку арыштантаў.* Відугараўшчына Лід. *Ні слухайця гэтаго пляскача, ён вам нагаворыць бочку арыштантаў.* Малахавічы Гродз. (СНМ, 111). *О ля, які хітрун! Прыдзя, нагаворыць бочку арыштантаў ды пайдзе пасміхаючыся дадому.* Чамяры Сл. (ЖС, 157). *Нагаварылі мне бочку арыштантаў, ні знаю, ці спраўлюся.* Мейры Лід. *Прыехаў быў зяць у госьці, нагаварыў мне бочку арыштантаў, па гэту пору толькі яго і бачыла.* Корнаць Свісл. (СГВ, 580). *А ты чакаяш няведама чаго, нагаварыў бочку арыштантаў і ўцёк.* Старынцы Бераст. *Але і наплёў ты бочку арыштантаў.* Парэчча Гродз. *Косьця нагаворыць бочку арыштантаў, ды толку яго слухаць.* Малыя Эйсманы Бераст. *Нагаварыў бочку арыштантаў, а сам змыўся.* Васілевічы Гродз. *Ой і не люблю я цябе, бо як прыйдзеш, як нагаварыш мне бочку арыштантаў, дык потым галава баліць.* Індур Гродз. *Ты яго толькі слухай, ён табе нагаварыць бочку арыштантаў.* Сухінічы Маст. *Нагаварыў ён мне бочку арыштантаў, я так нічога й не зразумеў.* Гуршчызна Ёўеў. *От, нагаварыла я табе бочку арыштантаў.* Сухары Гродз. **Вар.** <цэлюю> бочку (бочачку) арыштантаў (рыштантаў); сем (сорак) бочак арыштантаў.

Бочку з гакам нагаварыць. *Жарт.* Вельмі многа і, як правіла, абы-чаго. *Што ты яго слухаш.* Ён табе як нагаворыць бочку з гакам, ту ні будзеш ведаць, што і рабіць. *Лепш паслухай разумнага чалавека.* Асіпаўцы Воран.

Бочку з квасам нагаварыць. *Жарт.* Вельмі многа і, як правіла, абы-чаго. *Ну, ужэ нагаварыў бочку с квасам, сяць і памаўчы лепяй.* Купры Шчуч.

Бочку і бочачку нагаварыць і пад. Няўхв. Вельмі многа і абы-чаго. *Паймеш тут цібе, наплёў бочку й бочачку, і папробуй разьбярэся што да чаго.* Шылавічы Сл.

Бочку селяццоў нагаварыць і пад. *Жарт.* Вельмі многа і, як правіла, абы-чаго. *Нашаго дзеда натто любілі дзеці, той як нагаворыць ім бочку селяццоў, дык два дні потым успамінаюць і сьміюцца.* Малыя Краблі Дзятл. *Нічога добраго ні сказаў, налапатаў бочку селяццоў і пайшоў.* Зачэпічы Дзятл.

Ліць як у бочку. Празмерна піць, напівацца спіртнога. *Хоць ён і лье як у бочку, а нічога зь ім ні рабіцца.* Варняны Астр.

Поўную бочку нагаварыць. *Жарт.-іран.* Вельмі многа і, як правіла, абы-чаго. *Ну нагаварыла поўну бочку, сам чорт цябе разьбярэ, калі ўжэ навучыся.* Зеньвічы Навагр.

Поўную бочку гультаяў нагаварыць. *Жарт.-іран.* Вельмі многа і, як правіла, абы-чаго. *Нагаварыў ён вам тут поўну бочку гультаяў, а вы яму й наверылі.* Закальное Любан.

Цэлую бочку арыштантаў нагаварыць і пад. *Жарт.-іран.* Вельмі многа і абы-чаго. *Слухай ты яго, ён табе цэлу бочку арыштантаў нагаворыць.* Багушы Шчуч. *Нагаварыў цэлу бочку арыштантаў.* Цвіклічы Гродз. (СНМ, 187). **Вар.** <цэлюю> бочку (бочачку) арыштантаў (рыштантаў); сем (сорак) бочак арыштантаў.

Як у бочку кашляць, бухаць, бухікаць і пад. Вельмі моцна і часта. *Мой стары прастыў, кашляе ноччу як у бочку.* Уселюб Навагр. *Бацька бухая як у бочку, трэба, каб да дохтара схадзіў, мо якія сухоты.* Купры Шчуч. *Цалютку ноч дзіця як у бочку бухатала, толькі наранку заснула.* Дубна Маст. (СРЛГ, 19). **Вар.** як у бочку (у кадушку, у цэбар).

Як у бочку без дна. Няўхв. Безвынікова (рабіць што-н.). *Робіш, робіш, і як у бочку без дна, канца ні відаць гэтай рабоці.* Вострава Зэльв.

Як у бочку ліць піць. Няўхв. Вельмі многа. *Во бач ты яго, дапаў да дармовага соку, п'еш як у бочку льеш.* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 95). *Мазуры былі першыя багачы ў вёсцы, а*

ціпер зьбяднелі, бацька пачаў гуляць, біцца ды яшчэ піў як у бочку ліў. Хамуты Гродз. (ЗНФ, 95). Валік што ні возьмя, усё зробіць, але ш п'е як у бочку лье. Ліжэйкі Дзятл. (ЗНФ, 95). Але ш ён п'е як у бочку лье. Волькавічы Ашм. П'е як у бочку лье і ні п'янея, во дзе здаровы! Задвор'е Зэльв.

Як у пустую бочку. Асудж. Безвынікова. Я ёй даю і даю свае грошы, і ўсё як у пустую бочку, ніяк не ўталюю. Лозкі Дзятл. (СГВ, 514).

БОЧЦЫ. У кожнай бочцы затычка. Асудж. Чалавек, які не да месца, без патрэбы ўсюды ўлезе, які ўмешваецца не ў свае справы. Што ты ніяк ні асядзеш. У кожнай бочцы затычка. Абыдземся бесь цябе. Геранёны Іўеў.

Як у бочцы з салёнымі агуркамі дзе. Вельмі цесна дзе-н. У алтубусі ні павярнуцца, як у бочцы с салёнымі агуркамі. Волькавічы Ашм.

БРАЖНІКА. Як з бражніка нясе. Няўхв. Вельмі моцна (чуваць пах перагару ад каго-н.). На што ты піў гэту гарэлку, ціпер нясе як з бражніка. Як зь людзьмі сустракацца? Дарагляны Маст.

БРАМЕ. У пякельнай браме стаяць. Знаходзіцца ў перадсмяротным стане. Чалавек мусі ўжэ ў пякельнай браме стаіць, бо нат есьці ні бярэ. Паразава Свісл.

БРАТ. Брат ты мой. Выкл. Выказанне розных пачуццяў. О, брат ты мой, жыццзя пашла, хай яе халера с такой жыццзяй! Аляксандраўшчына Зэльв. **Вар.** брат (братку, браце) ты мой.

БРАТКУ. Братку ты мой. Выкл. Выказанне розных пачуццяў. Усе думалі, што ён цямя-лямя, а тут, братку ты мой, усім раты пазатыкаў. Бабіна Гродз. **Вар.** брат (братку, браце) ты мой.

БРАЦЕ. Браце ты мой. Выкл. Выказанне розных пачуццяў. Я, браця ты мой, рабіў на фермі, выхадных нам мала пападала. Пудзіна Навагр. Знаяш што, браця ты мой, ні мох я выхаваць каровы й коніка. Янцавічы Лід. (ДМГ, 94). **Вар.** брат (братку, браце) ты мой.

БРОВАР. Як бровар запаліўшы (падпаліўшы) бегачь і пад. Іран. Неспакойна, мітусліва. Лётае апантаны, як бровар запаліўшы. Хліставічы Гродз. (СНМ-2, 14). Нарабіла дзялоў, то ціпер бегая як бровар патпаліўшы. Новы Двор Свісл.

БРОВАРА. Як з бровара шылавіцкага нясе. Насмеіш. Вельмі моцна (чуваць пах перагару ад каго-н.). Ну баба, нацюкалася, нясе як з бровара шылавіцкага. Дзеравянчыцы Сл. • Шылавіцкі – прыметнік ад назвы вёскі Шылавічы Слонімскага раёна.

БРОНЬКА. Як Бронька станілкава. Няўхв. Аматар выпіць, схільны да п'янства. Толькі пра вотку і думая, Як Бронька станілкава стаў. Лаздуны Іўеў.

БРУД. Уваліцца ў бруд. Няўхв. Трапіць у непрыемную сітуацыю. Гэта ш трэбуло так уваліцца ў брут, ціпер усё жыццё ні адмыяса. Улезлы Ваўк.

БРУТ. Брут тутэйшы. Няўхв. Кепскі чалавек. Брут ты тутэйшы, кап цібе завярнуло, кап цібе! Замасцяны Шчуч. • Брут – гнус, заедзь.

БРУХ. Брух мармоча ў каго. Каму-н. вельмі хочацца есці. У міне ўжэ брух мармоча, бо з рання нічога ні еў. Пеляса Воран.

БРЫНДА. Як брында хадзіць і пад. Кепска, неахайна апранутым. Ой, дзяўчаткі, пайду перадзенуся, бо лажу як брында. Яблынька Дзятл.

БРЫНДЫ. Брынды біць. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. Што ты брынды б'еш, калі ўсе працуюць?! Шлавенцы Воран. Што ты брынды б'еш? Новы Двор Шчуч. • Брынды – ад брындаць 'хадзіць без справы'; параўн. літ. *brindotis* 'брадзіць апырсканым'. Узнік па мадэлі фразеалагізмаў тыпу *лынды біць*.

БРЫНЖЫКІ. Брынжыкі строіць. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. Цяперашні маладзёш больш брынжыкі строіць, чым робіць. Буцілы Лід.

БРЫСІ. Надуць брысі. Няўхв. Надзьмуцца, насупіцца, пакрыўдзіцца. Чаго ўжэ надула брысі? Можаш ісьці да сваіх дзяўчат, толькі ні буць доўго. Дарагляны Маст.

БРЭГУ. **Брэ'гу няма каму.** Няўхв. Каму-н. не сядзіцца на месцы, хто-н. паводзіць сябе неспакойна: дурэе, сваволіць і пад. *Брэгу табе німа!.. Сеў бы трохі, а то лятаяш як чорт.* Красляны Шчуч. *Цэлы дзень табе брэгу німа, апсеў бы трохі!* Дзембрава Шчуч. • *Брэг* – польск. *brzeg* ‘бераг’.

БРЭХ. **Хортаў брэх.** Падман, няпраўда. *Ох і хват гэты Кузьма аб'ягорыць каго-нібуць, што ні скажа, ту ўсё хортаў брэх.* Асіпаўцы Воран.

БУБАН. **Бубан разбіць.** Асудж. Празмерна наесціся. *Бубан разьбілі, ужо й сьмятану есьці ні хочуць... Ні грашэця Богу!* Сурынка Сл. • *Бубан* – бубен.

БУБЕН. **Біць у бубен.** Жыва размаўляць, паведамляць аб чым-н. *Па ўсёй вёсцы білі ў бубен аб вясельлі Лёдзі.* Новы Двор Свісл. (СГВ, 579). *Цішэй гавары, а то гэты языкаты стаіць. Падслухае, а потым ходзіць па вуліцы ды толькі ў бубен б'е.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57).

У адзін бубен біць. Гаварыць і дзейнічаць заадно. *Зарас іх ні разгоніш, бу так зьліліся, як салаўі ў бары, ды ўсё ў адзін бубен б'юць. Хто іх брахню ціпер стрымая?* Асіпаўцы Воран.

У бубен біць. Гл. біць у бубен.

Як бубен голы. Вельмі (бедны). *Жаніўся бедно. Нічога ні было, быў голы як бубен.* Агрызкі Маст.

Як у бубен біць. 1. Голасна расказваць, настойліва перадаваць ад аднаго да другога (якія-н. весткі, чуткі і пад.). *Пра яго людзі як у бубен б'юць.* Табала Гродз. (СНМ, 190). 2. Моцна і часта кашляць. *Прастудзіўся недзя, то цэлу ноч бухікаў, як у бубен біў.* Чамяры Сл. (ЖС, 153).

Як у бубен бубнець. Голасна расказваць, настойліва перадаваць ад аднаго да другога (якія-н. весткі, чуткі і пад.). *Ужэ ўсе як у бубен бубняць, што Гандзіна дачка разышлася с сваім.* Кабузі Свісл. (ЗНФ, 95). *Во нарабілі сораму! Уся вёска як у бубен бубніць.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 95). *Аб ім усюды, як у бубен бубняць.* Скідзель Гродз. (СНМ, 23).

БУГ. За Буг заплуць. За бесцань ці зусім дарма. *Будзе ён табе рабіць за Буг заплуць! Глядзі! Як скажаш, што грошай дасі, та можа што і зробіць.* Лунна Маст.

Хай Буг крэя. Выкл. Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, непрыемнага, недапушчальнага. *Ой, хай Буг крэя так жыць каму-нібуць, як я! Зэльва Зэльв. Што было ў каго намалочано, забралі ўсё да крышкі. А ціпер, ля, голу землю прадаюць. Усё пражылося, хай Бух крэя.* Шурычы Свісл. *Хай Бух крэя, як жылі. Пасья вайны была бяднота, адналічно жылі, лён абівалі, пралі.* Вострава Зэльв. (ДМГ, 65).

БУГАІ. Зняцца на бугаі. Знаходзіцца ў стане палавой актыўнасці. Пра кароў. *Карова знялася на бугаі.* Солы Сморг. (СПЗБ -2, 323). **Вар.** узняцца (узнямацца, зняцца, падняцца) на валы (на быкі, на бугаі).

БУГАЙ. Як бугай бегаць. Хутка. *Васіль Адосішын як бугай гойсая па аселяцы.* Баброўня Гродз. (СГВ, 613).

БУДА. Была ў сабакі буда. Няма, не стала чаго-н. *Столькі меў дроў! А цяпер была ў сабакі буда, нейкі ж злодзей убіўся, каб яму рукі паатсыхалі.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58).

БУДЗЕ. Будзе нямала каму. Каму-н. дастанецца, хто-н. атрымае пакаранне. *І пачаў нас лавіці, ды злавіў, я крас міне злавіў за вартнік. Кажэ: «Я зара палян, чыя ты. А, брыгадзірава. Усё далажу бацьку, будзя табе німало».* Дружная Ваўк.

БУДЗЕШ. Будзеш бедны. Паграж. Атрымаеш пакаранне. *Бацько як дазняцца, што ты акно разьбіў, ой будзеш бедны.* Бабіна Гродз. *Я ўсё бачу! Але як паймаю другі раз – будзеш бедны, не пагляджу, што сваяк.* Бібікі Маст. (Стэц.-1, 183).

БУДЗЬ. Будзь-будзь. Ухв. 1. Вельмі добры, выдатны. *Адгрукалі хлёў буць-буць, хоць сам бары засяляйса.* Бабіна Гродз. *О-о, ён у нас хлоняц будзь-будзь.* Задвор'е Зэльв. 2. Вельмі добра, выдатна. *Салюня Маляўкава пяць буць-буць, ніхто ў вёсцы зь ёй ні*

параўняцца. Косцевічы Астр. *Хоць малалетак яшчэ, аля гарэ буць-буць.* Дубінка Гродз. 3. чаго. Вельмі многа. *Летась гуркоў у мяне было буць-буць.* Русакова Сл.

Будзь здароў. 1. Вельмі добры, выдатны. *А там жняя была буць здароў, баба такая нічога і жаць умела.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 473). 2. Вельмі ладны, вялікі. *Навалілі вос саломы буць здароў, конь ні мох цянуць, папіхалі ў ручкі.* Бабіна Гродз.

Будзь спок. Не турбуйся, не хвалойся, не перажывай. *Буць спок, я і сам сібе атстаяць дам рады.* Бабіна Гродз. *Буць спок, усё будзя, як ты думаяш.* Варняны Астр. *Буць спок, бесь цібе там абыдуцца.* Агрызкі Маст. *Не перажывай, усё будзя добра, буць спок, знойдзяцца твая карова. Не магла яна адбіцца ад статка.* Дзеравянчыцы Сл.

● **Спок** – усечаная форма слова *спакойны*.

БУЙДУ. Буйду пусціць. Распаўсюдзіць плёткі. *Не, гэта ні праўды, што яго патпалілі, нехто буйду пусьціў: гнаў самагонку і загарэлася хата.* Беражна Карэл. (ЗНС, 86). *Буйду пусьцілі, што Маньцік ажаніўса, аля, мусі, ніпроўда. Прыстала нека алкагалічка, папілі разам, а тады пашла.* Новая Руда Гродз.

БУЙНА. Буйна памешаны на чым. *Часцей няўхв.* Вельмі захоплены чым-н., адданы чаму-н. *А твой буйна памешаны на гэтым палявані. Ці прыносіць што, ці толькі ногі?* Хадзілоні Шчуч.

БУКЕЦІК. Як букецік. Ухв. Прыгожая, з густам апанутая. Пра дзяўчыну. *Цяпер ёй шэйсят, а ў моладасьці была як букецік. Прыгджала Марыліна Ала. Аля і ш дзяўчук! Як букецік!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 84). *Дзяўчыну ты выбраў сабе добру, як букецік.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 84).

БУКСЫ. Гараць буксы. Гумар. Вельмі моцна хочацца піць (пасля выпіўкі, п'янкi, перапою). *Кап соку ці хоць сыроваткі якой. Гараць буксы, ні магу.* Падбершты Шчуч. *Гараць буксы пасья ўчарашняга. Мусі, трэба схадзіць на піва, заліць.* Гродна Гродз.

БУЛАВЕШКА. Булавешка садовая. *Зневаж.* Чалавек, які часта забываецца. *Чаго ж ты вярнуўся з паўдарогі? Забыўся чаго, булавешка садовая?* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58).

БУЛАЧКУ. Булачку з дзёгцем хацець. Іран. Зусім нічога. Адмоўны адказ таму, хто што-н. просіць. *Я бачу, што ты ні на вуліцу хочаш, а булачку зь дзёгчам ты ні хочаш?* Алексшыцы Бераст.

БУЛКА. Не булка з маслам каму. Нялёгкая, сур'ёзная справа. *Працаваць тут нялёгка, гэта табе ні булка з маслам.* Хадзілоні Шчуч.

БУЛКУ. З'есці (ізеці) гарадскую (гродзенскую) булку. Іран. Пажыўшы нейкі час у горадзе, падкрэслена імкнуча да манераў гараджаніна. – *Глядзі, як яна ўжэ на рускум ламаяцца. – Та дзіво, ужэ ш гарацкую булку зьзела, ні то, што ты – дзяроўня.* Старына Маст. *Дэўша як паехаў у Гродна, та ўсе задаецца. Думая, як зьеў гарацкую булку, то ні відно, што зь вёскі.* Лунна Маст. *Зьеў гродзянску булку, та й ні здароваяцца.* Рыдзелі Гродз. *Дзе ўжэ, зьеў гродзянску булку, заганарыўсо.* Гудзевічы Маст. *Ізела гарацкую булку, та цяпер рабіць ні хоча, намалюя пазурэ і па кінах толькі ходзіць.* Бабіна Гродз.

Можа каму яшчэ і булку варэннем намазаць. Іран. Адказ таму, хто просіць што-н. (як правіла, празмерна). – *Дай мне да палучкі паўмільёна. – Нічога сабе, можа табе яшчэ і булку варэннем намазаць?* Зэльва Зэльв.

БУЛОЎКУ. Булоўку павесіць. Замаркоціцца, засумаваць, адчайвацца. *Чаго ж ты насупоніўся, булоўку павесіў?* Новы Двор Шчуч.

БУЛЬБА. Сабачая бульба. Труфель – клубнепадобны падземны грыб. *Сабачу бульбу ў нас ні ядуць, хаця яе грумадзэння [многа] расьце.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 63). *Некія на матацыклі прыехалі, та ўсякія грыбы зьбіралі, што пад рукі пападало. І сабачу бульбу ні абміналі.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 63).

Яшчэ бульба не сняклася. Прайшло нямнога часу (як што-н. адбылося, зрабілася). – *Здароў! Ой, які ты скоры! Яшчэ бульба ні сняклася, а ты ўжэ дахат вярнуўса. – Гэта табе скоро, а мне ні натто. Два месяцы атслужыў [на тэрытарыяльных зборах].*

Бершты Шчуч. (ЗНФ, 98). *Вот работнічкі! Яшчэ бульба ні сьняклася, а яны, мусяць, ці ні трэці рас селі на пяркур?* Забалаць Воран. (ЗНФ, 98).

БУЛЬБУ. Зімой бульбу адкапаць. *Жарт.* Ніколі не адрабіць, не аддзячыць. *Хадзі мне памажы, я табе потым тэж памагу – зімой бульбу адкапаю.* Дайнава Воран.

Хоць у бульбу хавайся. *Выкл.* Выказванне неспакою, трылогі, страху. *Ну нарабіў ты дзялоў, а цяпер хоць у бульбу хавайся.* Капці Дзятл.

БУМ. Ні бум ні лясь у чым. *Няўхв.* Зусім нічога не разумее, не разбіраецца ў чым-н. *Ён жа ў гэтай арыфметыцы ні бум ні лясь.* Залессе Бар. *У гэтым дзелі ён ні бум ні лясь, а робіць від, што разьбіраецца.* Каменка Шчуч.

БУРА. Бура здымае каго. Хто-н. злуецца, сварыцца. *І чаго цябе бура здымае? Супакойся ўжо.* Партызанская Гродз.

Бура зносіць каго. Хто-н. крычыць, сварыцца, лямантуе. *Чаго цябе бура зносіць, да якіх пор ты крычаць будзяш?! Вострава Зэльв.*

Бура носіць каго дзе. *Няўхв.* Хто-н. ходзіць, знаходзіцца дзе-н. *А нагла яго ведаю, дзе ён прападаю цэлы дзень, дзе яго бура носіць.* Гарны Гродз. (СНМ, 91).

Бура нясе каго. *Няўхв.* Хто-н. ідзе, прыходзіць звычайна нечакана, непажадана. *Каго там бура нясе? Пескі Маст.*

Бура панесла каго куды. *Няўхв.* Хто-н. пайшоў куды-н. *Глядзі, Лёня пайшла. І куды яе бура панесла? Вярэйкі Ваўк. І куды вас бура панесла! Будуйцеся там, дзе роўнае.* Піронім Сл. *І чаго яго бура туды панесла? Табала Лід.*

Бура прэ каго куды. *Няўхв.* 1. Хто-н. ідзе, ходзіць, прыходзіць. *І куды цібе ў такую рань бура прэ? Правыя Масты Маст. І куды цябе ўночы бура прэ? Сядзі лепяй у хаці. Лунна Маст. А Божы, каго ш там ішчэ бура прэ? Гудзевічы Маст.* 2. Хто-н. ідзе, бяжыць, едзе вельмі хутка. *І чаго цібе бура прэ на гэтым матацыклі?! Глядзі, як так будзяш лятаць, та доўго ні наездзіш, мазгі павесіш на дзераві.* Бабіна Гродз. *Куды цібе бура прэ? Пабех і пабех, ні дам рады зысьціся.* Мілявічы Маст. *Куды цябе бура прэ? Накрышкі Дзятл. (СГВ, 580). Куды цябе бура прэ? Трабы Іўеў.*

Бура яго (яе, іх) ведае (знае). *Няўхв.* Невядома. – *Ну і дзе ты згубіла свой ключ? – А бура яго ведаю.* Сурынка Сл. *Бура яе знае, дзе яе носіць, ужо цэлую нядзелю не заходзіла.* Зенявічы Навагр. *Ці ж я, дзеткі, ведаю, дзе яны ходзяць. Як пашлі пасьнедаўшы, так і німа.* Бура іх зная, што яны сабе думаюць. Драчаны Свісл. *Бура яго ведае, ці прыедзе ён заўтра.* Варняны Астр. *А бура яе зная, куды яна дзелася.* Поразава Свісл. – *Ці прадалі яны хату? – А бура іх ведаю.* Правыя Масты Маст. *Бура яго ведаю, куды ён паехаў, мне нічога ні сказаў.* Пеляса Воран.

Якая бура прыперла каго. *Няўхв.* Чаму, з якой мэтай прыйшоў, прыехаў хто-н. куды-н. *І якая яго бура прыперла да нас? Дарагляны Маст.*

БУРАК. Аж бурак праз вушы лезе. *Іран.* Залішне многа, празмерна (напіцца). *Рая была ў Якубавічах, напілася бурачанкі аш бурак праз вушы леза.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 17). **Вар.** аж бурак (бацвінне) праз вушы лезе.

БУРАКАМІ. Буракамі адпалю каму. *Жарт.* Аддам невядома калі, а можа і ніколі. *Жартоўны адказ на пытанне, калі будзе аддадзена пазычанае. – Кума, пазыч бутылку? – Я то пазычыць магу, а чым ты аддаваць будзяш? – Ну, як ні аддам, то буракамі атпалю!* Стокі Свісл.

БУРБАЛКІ. Бурбалкі пускаць. Спаць пасапваючы, пахрапваючы. *Ні ўсьпеў да подушкі дайсьці, і ўжэ бурбалкі пускае.* Складанцы Воран.

БУРКАЛЫ. Буркалы вырачыць. *Груб.* Глядзец здзіўлена, шырока расплюшчанымі вачыма. *Што буркалы вырачыў?! Ні бачыў хворага чалавека, то паўзірайся!* Дзешкаўцы Свісл.

БУРКАЎКА. Як буркаўка. Вельмі рухавы, увішны, спрытны. *Звітна баба, як буркаўка.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-2, 287). *Во, глянь на яе, хутка поле, пайшла як буркаўка.* Канюхі Ваўк.

БУРСУ. Падымаць бурсу. Крычаць, сварыцца, лаяцца. *Не падымай бурсы, то і спакой будзе.* Плецянічы Зэльв. (Стэц.-2, 251).

БУРСЫ. Бурсы ў носе завяліся ў каго. Хто-н. злосны, упарты, капрызны. *У майго зноў бурсы ў носе завяліся, сварыцца цэлы дзень.* Вішнеўка Зэльв.

БУРУ. Пад буру ліхую ісці. Няўхв. Прэч, каб і не было тут. *Як ты мне надаеў тут седзячы! Ідзі ты адгэтуль пад буру ліхую!* Стокі Свісл.

БУРЫ. Ад чшыкрульскай буры. З мінулых часоў. *А нярун яго ведае, калі я эта насеня збірала, ешчэ ад чшыкрульскай буры асталося.* Бастуны Воран. ● Чшыкрульскі – паланізм *trzykrólski*, утвораны ад назвы рэлігійнага свята *Trzy Króli* (Тры Каралі).

БУСЕЛ. Бусел рэпу пасеяў (пасее, сеяў) <у каго, на чым>. 1. У каго-н. вельмі брудныя рукі, ногі, вушы, твар і пад. *А рукі – бусел рэпу пасеяў.* Праважа Воран. *Рукі ні мыў мо зь месяц – хоць нажом скрабі, бусял рэпу пасея.* Паўлаўшчына Ваўк. *Ты так даўно ні мыў вушы, пэўно, што там ужэ бусял рэпу пасеяў.* Каменка Бераст. *Што ш ты такі гразны? Бусял рэпу пасеяў.* Голдзішкі Шчуч. *У старога Цішкі пад пазногцямі бусел рэпу пасеяў.* Копаніха Смарг. *Сьві'ня пасьвіла, па балюці хадзіла, та на нагах бусял рэпу пасеяў.* Багушоўка Гродз. 2. У каго-н. цыпкі на нагах. *А ў дзяцей за лета бусял рэпу пасеяў.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 20). *Чаму ш ты ногі ні памыяш? А то бусял рэпу пасея.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 20). *Дзеці доўго бегалі босыя, та ў Віці бусял рэпу пасеяў.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 20). *Бусял рэпу сеяў на тваіх нагах, ці што?* Галынка Зэльв. (СНМЗ, 106).

Як бусел жаб (жабы) есці, наесціся і пад. Спехам, на скорую руку. *Нахватаўся як бусял жап, то ціпер жывот баліць.* Ураджайная Навагр. *Жуй трохі, а то ясі як бусел жабы.* Зараз жывот балець пачне. Бярозаўка Лід. (ДСГБ).

БУСЛА. Бусла запусціць куды. Падгледзець. *Хоць стары, а ўсюды стараяцца бусла запусціць.* Байкі Пруж.

БУСЛІКАЎ. Буслікаў пускаць куды. Падглядваць. *Што ты буслікаў пускаеш у мае карты? Але глядзі, сёроўна ні выйграеш.* Гуды Лід.

БУТАЛЬ. На буталь сесці. Уцягнуцца ў п'янства. *Такі малады, а ўжо на буталь сеў.* *Кожны дзень напіты ходзіць.* Хадзілоні Шчуч.

БУТЫЛКА. Як бутылка цёмны. Вельмі (цёмны, недасведчаны). *Цёмны як бутылка.* Астрына Шчуч. (ППФВ, 69).

БУТЫЛКУ. У бутылку заглядаць. Выпіваць, напівацца. *Ні рас казала маці бацьку: табе абы ў бутылку заглядаць.* Ваўчкі Сл. *У бутылку заглядаць.* Рыдзелі Гродз. (СНМ, 193).

БУТЭЛКІ. На пустыя бутэлькі запрасіць, паклікаць і пад. На пачастунак, калі пад час застолля ўжо амаль усё з'едзена і выпіта. *Паклікалі на пустыя бутэлькі і яшчэ хочуць, кап дзякуй сказала.* Лябёдскія Баяры Шчуч.

БУТЭЛКУ. У бутэльку глядзець. Выпіваць, напівацца. *Толькі і ведае што ў бутэльку глядзець, а ў хаце нічога не робіць.* Сакалы Воран. *Дзе ш будзя толк у хаці, калі хазяін такі, што толькі у бутэльку глядзець умее.* Заборцы Астр. *У бутэльку глядзіць.* Рыдзелі Гродз. (ППФВ, 32).

БУХАЧОЎ. Надаваць бухачоў каму. Пабіць, пакараць каго-н. *Бывала, ні паслухасяся маці, пойдзеш на рэчку на лёт. А прыйдзеш дахаты, як надае бухачоў, то ўжэ і ні хочацца нічога.* Мацвееўцы Ваўк.

БУЧУ. Падняць бучу. Узбунтавацца, не пагадзіцца з чым-н. *Як бацька сказаў, што ў гэту сыботу будзем бульбу капаць, Ванька з Ігарам такую бучу паднялі, лець супакоілі.* *Кажуць, рана ішчэ.* Бярозаўка Лід.

БЫВАЛА. Як ні ў чым не бывала. Быццам нічога не здарылася. *Ты сёння вясёлая, як ні ў чым ні бывала.* Малахавічы Гродз.

БЫК. Як бык здаровы. Вельмі (моцны, дужы, крэпкі). *Здаровы як бык.* Каменка Гродз. *Ходзіць здаровы як бык, а рабіць нічога ні робіць, пэўна, таму такі здаровы, што нічога ні робіць.* Моцевічы Лід. *Ды ні хвора Марыся, здарова яна як бык.* Слабодка Астр.

Як бык ацеліцца ажэніцца. Іран. Невядома калі або ніколі. Ага, чакай – не дачакаеш, ён тады ажэніцца як бык ацеліцца. Рутка П Навагр.

Як бык у вароты ўперціся. Вельмі (заўпарціцца). Чаго ўжо ўперся як бык у варота, ідзі лепей сена складзі. Нача Воран.

Як бык у студні¹ адчуваць сябе. Вельмі няёмка, скавана. У горадзе я ні магу, атчуваю сябе як бык у студні. Лылойці Смарг. Яшчэ малады, нясьмелы, атчувае сябе на танцах як бык у студні. Лылойці Смарг.

Як бык у студні² крычаць. Няўхв. Вельмі моцна. Крычыць як бык у студні, каб яму заняло! Апіта Іўеў.

Як бык у тунэлі крычаць. Груб. Вельмі моцна. Чаго ты крычыш як бык у тунэлі, хіба ня бачыш, што дзіця сьпіць. Вольна Бар.

Як бык чухонскі ляжаць. Зневаж. Без працы, без занятку, без дбаньня. Работы столькі, а ён ляжыць як бык чухонскі. Калбаскі Гродз.

БЫКА. Браць быка за рогі. Рашуча, энергічна пачынаць з самага галоўнага. Адразу як прыедзеш на месца, бяры быка за рогі. Хадзілоні Шчуч.

З бы́ка спад. Няўхв. Не разумее таго, што відавочна ўсім. Ты што з быка спат? Ні знаеш, аткуль усё бярэцца? Мацюкі Шчуч. ● Запазычанне з польскай мовы – параўн. польск. *czyśty z byka spadł* ‘тс’.

З быка спаў. Няўхв. Не разумее таго, што відавочна ўсім. – Казалі, на гэтым полі бульбу будзям садзіць. – Што ты, з быка спаў? Што на гэтым дзярне вырасьця? Сямашкі Лід. (ЗНФ, 34). Ты што? З быка споў? Хто гэта так робіць?! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 34). Хіба ш так можна гаварыць с старэйшым? Вы, дзяўчаці, хіба з быка спалі? Савічы Шчуч. (ЗНФ, 34). ● Калька з польскай мовы – параўн. польск. *czyśty z byka spadł* ‘тс’.

Памяняць быка на індыка. Няўхв. Дзейнічаючы неабдуманая, неабачліва, выбраць горшае. Вышла Гэля замуж за Віцюся, ну та памяняла быка на індыка, ціпер ні рас успомніць Тадзіка. Капцёўка Гродз. Ну і памяняў... Быка на індыка. Мацюкі Шчуч. – Ой, наш Васіль другі рас жаніўся. – Ну і як жонка? – Няма нічога добрага, памяняў быка на індыка. Шылавічы Сл.

Як з быка малака карысці, толку і пад. Няўхв. Зусім ніякай (карысці ад каго-, ад чаго-н.). Сёньня я такі хворы... І на рабоце зь мяне толку як з быка малака. Пастарыні І Смарг. На што ён табе? Пользы ад яго як з быка малака. Старына Маст. Хай ён з намі лепай ні едзя, ад яго карысці ўсё роўна як з быка малака. Студзянец Ваўк.

БЫКІ. Быкі каціць на каго. Нагаворваць на каго-н. Табе тут не канешне на міне быкі каціць, ці ў цябе іншай справы не было? Буцілы Лід. (СГВ, 580).

Узняцца на быкі. Знаходзіцца ў стане палавой актыўнасці. Пра кароў. Карова ўзнялася на быкі, гані яе дахаты, а то ўсё быдла круціць. Баруны Ашм.). **Вар.** узняцца (узнёмацца, зняцца, падняцца) на валы (на быкі, на бугаі).

БЫКУ. Загнаць як быку ў лэб што. Няўхв. Марна, упустую патраціць, правесці (дзень, вечар і пад). Зьездзіла дзісь у Варанова і нічога не залатвіла, толькі загнала дзень як быку ў лэп. Бастуны Воран. І так часу німа, а тут ішчэ дзісейшы вечар загнала як быку ў лэп. Бастуны Воран.

БЫЛІНА. Як быліна худы. Вельмі. Яна худая яг быліна. Ганчары Лід. (МСГВ, 65).

БЫЛІНКА. Як былінка ў полі жыць, гібець і пад. У поўным адзіноцтве, зусім адзін. Макар мог бы даўно пярэхаць у вёску, а так гібея там на сваім хутары як былінка ў полі. Забалаць Воран. (ЗНФ, 84). Німа ў яе ніякаго роду, жыве як былінка ў полі. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 84). Няма ў яго нікога: ні брата, ні сястры, адзін як былінка ў полі. Вераб’і Астр. Як забілі немцы мужыка, засталася я адна як былінка ў полі. Ваўкавічы Навагр. Колькі ўжэ гаткоў адна як былінка ў полі. Правыя Масты Маст.

БЫЛЛЁМ. Быллём зарасло. Даўно прайшло і стала забыта. Усё, што было, быллём зарасло. Араны Ваўк.

БЫЛО. Было-было і (ды, дый) завяршылася (кончылася). Няўхв. Дайшло да крайнасці, да немагчымасці трываць болей. Нідоўна мужыка пахавала, а ціпер во хата згарэла. Што ж зробіш, было-было дый завяршылася. Дварчаны Воран. Ужо было-было й кончылася. Мне й апхадзіцца трэба, і адзеньня памыць, і сена адно разьбіць, другую паварочаць, а йшчэ й куранят сказаў пілнаваць – хоць ты разарвіся! Косцевічы Астр. Было-было і кончылася! Ровары ўжо з-пад касьцёла крадуць. Кямелішкі Астр. Піў да войска, а цяпер на нет расьпіўся. Было-было ды кончылася. Монтацішкі Смарг.

Як бы ні было. У любым выпадку, пры любых абставінах. Як бы ні было, а картошка свая, лук, памідоры. Зэльва Зэльв. (ХБД, 454).

БЭ. Ні бэ ні мэ (ні мя, ні цэ, ні а) <ні кукарэку>. Няўхв. 1. <у чым>. Зусім нічога не ведаць, не разумець, не разбірацца. У школу ходзіць, а ў грамаці ні бэ ні мэ ні кукарэку. Моцевічы Лід. У гэтым пытанні ён ні бэ ні мэ ні кукарэку. Гарны Гродз. Настаўнік у яго пытаў, а ён ні бэ ні мэ ні кукарэку. Сенна Навагр. Наіла ў каго пытацца, ён жа ні бэ ні мя ні кукарэку. Дуброва Шчуч. Разьбіраюцца ён там, ні бэ ні а ні кукарэку. Мейры Лід. Адзяваюцца ён то чыста, але спытай што, то ён ні бэ ні мэ. Якубаўцы Воран. 2. Зусім нічога не гаварыць, не сказаць. Усе пяюць, размаўляюць, а ён – ні бэ ні мя. Скідзель Гродз. Што не спытаеш, ён ні бэ ні мэ ні кукарэку. Тарнова Лід. Ты хоць слова сказаў бы, а то стайш ні бэ ні мэ ні кукарэку. Пагранічны Бераст. Што ты тут крычыш? А як прышоў брыгадзір, то ты ні бэ ні цэ ні кукарэку. Буцілы Лід. (СГВ, 601). Ён сёння маўчыць – ні бэ ні мэ ні кукарэку. Няверавічы Ваўк. 3. Нічога не варты. Штосьці ён нейкі нецікавы, проста ні бэ ні мэ ні кукарэку. Аколіца Лепі Воран.

БЭБАХ. Набіць бэ'бах. Няўхв. Наесціся. Усё, набіў бэбах, ціпер можна і спаць лажыцца. Галавічполе Шчуч. Аля да й набіў бэбах, аж дыхаць цяшка. Пеляса Воран.

● **Бэбах** – жывот.

БЭКІША. Вынесці за Бэкіша. Памерці, загінуць, быць пахаваным. Будзяш насіцца на матацыклі, то вынясуць за Бэкіша. Дайлідкі Астр.

БЭЛЕК. Бэлек не хватае у галаве ў каго. Асудж. Неразумны, дурнаваты хто-н. У яго хіба бэлек не хватае ў галаве, калі ён такое сказаў. Бярозаўка Лід.

Пару бэлек не хватае ў каго. Асудж. Хто-н. неразумны, дурнаваты. Дзіўлюся, як яе толькі замуш узялі... І ў школе была дурнавата, і ціпер пару бэлек ні хватае. Першамайск Шчуч. **Вар.** адной (пятай, трэцяй) бэлькі (пару бэлек) не хапае (не хватае).

БЭЛЬКА. Вынесці за Бэлька. Памерці, загінуць, быць пахаваным. А ўжо німа яго, вынясьлі ўжо яго за Бэлька. Харосіца Навагр.

БЭЛЬКІ. Адной бэлькі не хапае (не хватае) у каго. Асудж. Хто-н. неразумны, дурнаваты. У цябе што, адной бэлькі ні хапая?! Думай, што гаворыш!.. Янаўляны Лід. Відаць, у цябе адной бэлькі ні хватае, хто ж гэта пад восянь капусту садзя! Маркуні Астр. **Вар.** адной (пятай, трэцяй) бэлькі (пару бэлек) не хапае (не хватае).

Бэлькі падбіваць. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. А гэты зноў сёння ўвесь дзень бэлькі падбіваў, але, бачыш, паесці прыйшоў дадому. Лылойці Смарг.

Пятай бэлькі не хапае ў каго. Асудж. Хто-н. неразумны, дурнаваты. Ну й у гэтага Міхася, мусіць, пятай бэлькі ні хапая. Юрацішкі Іўеў. **Вар.** адной (пятай, трэцяй) бэлькі (пару бэлек) не хапае (не хватае).

Трэцяй бэлькі не хватае ў каго. Асудж. Хто-н. неразумны, дурнаваты. У яго што, трэцяй бэлькі ні хватае ці што? Як дурны, то хай лечыцца. Больцішкі Воран. У цібе, відаць, трэцяй бэлькі ні хватае, калі думаш, што твой брат табе назло робіць. Пеляса Воран. Трэцяй бэлькі не хапае. Гудэлі Воран. (МСГВ, 610). Што ты гаворыш – у цібе што, не хватае трэцяй бэлькі. Забалаць Воран. **Вар.** адной (пятай, трэцяй) бэлькі (пару бэлек) не хапае (не хватае).

БЭЛЯ. Як бэ'ля. Асудж. 1. напіцца, набрацца, быць п'яным і пад. Моцна. І ні стыдна, сярот будняга дня напіўся як бэля. Дабраўляны Смарг. Зноў набраўся як бэля, лець ногі

валачэ. Ваўкавічы Навагр. *І сёння набраўся як бэля. Сядзенеўцы Маст. Выпіў бы чарку, так не – набярэцца як бэля. Старчаняты Ёўеў. Эх ты, напіўся як бэля. Новыя Бяляны Гродз. Напіўся як бэля. Курчоўцы Воран. Што добрага, што ты як бэля нап'еся і спакою нікому ні даеш. Мацвееўцы Ваўк. Напіліся як бэлі... Хай сабе й сьвята, алі нашто так напівацца. Косцевічы Астр. Помню... Што ты помніш?! Набраўся як бэля і ляжаў пат плотам. Першамайск Шчуч. Учора гэтак напілася, як бэля. Ледзь ішла. Танявічы Шчуч. Схадзі хоць вады прынясі ў хату, а то напіўся як бэля і ляжыш. Партызанаўка Сл. Ужо каторы дзень прыходзіць дахат п'яны як бэля. Талькаўшчына Сл. П'яны як бэля і яшчэ выступаю. Старыя Паддубы Шчуч. 2. Моцна п'яны. Гэтаму п'яніцу нічога не трэба. Кожны дзень як бэля: толькі п'е і сьпіць, і хоць трава яму ні расьці. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 70). Як бэля прышоў учора зь вясяля, жонка цэлы дзень лаяла. Каменка Шчуч. Трэці дзень як бэля ходзіць посьля палучкі. Падольцы Астр. Прышоў дахаты як бэля. Алекшыцы Бераст. Ён быў як бэля. Падольцы Астр. • Параўн. польск. *jak bela* 'тс'.*

БЭРКА. Разлічыцца як Бэрка з Бахарышкай. Асудж. Патраціць неразумна, упустую звычайна не самім нажытае. *Матка Талю пакінула многа грошай, а ён, відаць, іх скоро рашыць, разлічыцца як Бэрка з Бахарышкай.* Косцевічы Астр. • У аснове фразеалагізма наступны факт. Некалі ў вёсцы жыў яўрэй Бэрка. У спадчыну ад бацькоў яму дасталася ўрочышча Бахарышка. Бэрка прадаў яго, а выручку хутка прагуляў.

Як у Бэрка ў возе дзе. Вельмі запушчана, брудна, непрыбрана дзе-н. *У хаці ў цібе як у Бэрка ў возі.* Шыганы Сл.

Як у Бэрка ў шапе ў каго. Зусім пуста, нічога няма ў каго-н. *Хто сказаў, што Марыля багата, у яе ш як у Бэрка ў шапе, мужык – п'яніца, усё павыносіў с хаты на вотку.* Купіск Навагр.

БЮСТАМ. Пакруціць бюстам з такім густам. Гумар. Патанцаваць. *Пойдзем на танцуюлькі, пакруцім бюстам с такім густам.* Хадзілоні Шчуч.

Б'ЮЦЬ. Б'юць і (ды) плакаць не даюць. Бязмежна здзекуюцца з каго-н. *І гэта ні так, і тое ні рабі. Навошта мне гэта жыцц пагана? Як гэта кажучь – б'юць ды плакаць не даюць.* Погіры Дзятл. *Б'юць і плакаць не даюць.* Пяслі Гродз. (ППФВ, 8; МСГВ, 582).

БЯГУ. Бягу і падаю. Іран. Адмаўленне выконваць чыю-н. просьбу, загад. – *Прынясі мне кнігу. – Ага, зарас, бягу і падаю, шчытай, што ўжэ прынёс. Знашла слухку.* Васілішкі Шчуч.

БЯДА. Бяда нясе куды каго. Хто-н. куды-н. ідзе, бяжыць. *Карова бяжыць ад бонкаў – куды яе бяда нясе! Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-1, 257).*

Велька бяда <каму>. Не важна, не мае значэння. *Велька бяда, што ты ні паедзяш.* Алекшыцы Бераст. *От, велька мне бяда, што ён вытварая, мне ўсё роўна, хай хоць на галаве стаіць.* Шашкі Воран.

Не бяда <каму>. Не важна, не мае значэння. *Хай ні пояно, ні дояно, ні давано – яму не бяда.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-1, 257). *Схоўцяся, тоё, што хаты ні маяця – ні бяда, усё гэта нажывеца.* Бабіна Гродз.

БЯДОЙ. Бядой цыраваны. Той, каму не шанцуе ў жыцці, хто пастаянна зведвае жыццёвыя нягоды, выпрабаванні. *Ніколі яму ні шэньціла ў жыцці, нарадзіўся бядой цыраваны і цяпер ічасьця ні мае.* Волькавічы Ашм.

БЯДУ. Маеш бяду. Не хвалюйся, не перажывай, няма падстаў для хвалявання, перажывання. *От, маяш бяду, ні ўтопіцца, умея плаваць.* Пеляса Воран. **Вар.** маеш бяду (бе'ду).

Як на бяду. Быццам знарок, недарэчы. *І так часу няма, а тут яшчэ як на бяду сваты прыехалі.* Варняны Астр.

БЯДЫ. Такой (такое, гэдакай, кой, такеля) бяды. Няважна, не мае значэння. *Ні прышоў – такой бяды, сьвет на гэтым ні канчаяцца.* Пракопавічы Гродз. *От, такой бяды, каб яшчэ страшнейшай бяды ні было, большаго гора, а на гэтым будзеш жыць.* Свіслач

Гродз. – Ганна, забылася табе хлеба ўзяць. – Такой бяды, зарас дзеці сходзяць. Кашалёва Навагр. Такой бяды, я зраблю гэта сама, ты атпачні. Празнікі Свісл. Такой бяды, буду жыць нявенчаны, падумаў. Казловічы Сл. (БД, 210). Ну і такой бяды, што ні прыехалі яны ўчора, прыедуць другім разам. Варняны Астр. – Ні ўмея нават згатовіць паесыці. – Такой бяды, навучыцца. Алекшыцы Бераст. Такой бядэ ўжо, што зрабілася, то зрабілася, трэба жыць далей. Белякоўшчына Гродз. – Паўлюку заказваў, дык кажэ – не пайду, бо дзіця хворае. – Такое бяды, хай не прыходзіць, але аказацца трэба. Крывічы Зэльв. (Стэц.-2, 249). – Мама! Зося кажэ, што Настуля згубіла тваю хустку. – Такое бяды – новая будзе. Валькевічы Зэльв. (Стэц.-2, 249). Такое бяды, што ўбачыць – уцячэш. Краснае Карэл. Гэдакай бяды. Міхалкі Свісл. (ППФВ, 18). Кой бяды, другі рас яшчэ лепшу сукенку купім. Старына Маст. Што зрабіла? Кой бяды. Вазьмі унь другую. Жытомля Гродз. Такеля бяды, што зламалася сіта, ні бядуй. Малыя Краглі Дзятл. **Вар.** такой (такое, гэдакай, кой, такеля) бяды (беды).

БЯЗМЕН. Як бязмен дурны і пад. Груб. Вельмі (неразумны, бесталковы, дурны). А што ён валачэ ў гэтуі рабоці, дурны як бізьмен. Правыя Масты Маст. **Вар.** як бязмен (абязмен).

БЯЗРУЧЫНА. Бязручына сусветная. Няўхв. Няўмелы, нязрабны чалавек. Ты паглядзі, як ты гузік прышыў! Бязручына ты сусветная, як зашпільвацца будзьяш? Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58).

БЯЗЭННІЦУ. Як у бязэнніцу прапасці. Зусім. Як пайшоў, то як у бязэнніцу [бездань] – прапаў недзя. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 22).

БЯЛАВІЧАЎ. З Бялавічаў уцёк. Асудж. Дурны, бесталковы. Зразу відно, што зь Бялавіч уцёк. Накіяна на сібе чорт зная што і ходзіць давольны. Лунна Маст. Ну, што гэта значыць... Ты ж знаеш, што ў Бялавічах ё дом такі, дзе дурныя жывуць. Ну й сталі казаць на тое, хто нешто нідобра, па-дурному робіць, што ён, пэўна, зь Бялавічаў уцёк. Старына Маст.

БЯЛІЗНУ. Паласкаць чужую бялізну. Абгаворваць каго-н. А яна і рада паласкаць чужую бялізну, а каб на сябе аглянулася, то не. Жупраны Ашм.

БЯРОЗЫ. Пад бярозы збірацца. На той свет, у магілу. Пад бярозы зьбіраюся, кап толькі Бох доў скарэй, ба так трудна мне. Мардасы Шчуч.

Пайсці пад бярозы. Памерці. Чалавек, пакуль жыве, нечага дабіваецца, а як пойдзеш пат бярозы, то і нічога ні трэба. Студзенікі Свісл.

БЯРЭМЯ. Цэлае бярэмя. 1. Жартоўны адказ на запытанне «Колькі ўрэмя?» – Колькі ўрэмя? – Цэло бярэмя. – А колькі часоў? – Колькі на галаве валасоў. – А колькі часу? – А колькі табе трэба? – А ктура гадзіна? – Пэнкла пружына. Бабіна Гродз. Врэмя цэла бярэмя. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 332). 2. Вельмі многа (гадоў, часу і пад.). Жыць добра, але маю лет цэлае бярэмя, але жыць ужэ не ўрэмя. Талькаўцы Ваўк.

БАВІЛЁН. Вавілён зарос у каго. Насмеш. У каго-н. страцілася палавая актыўнасць. Пра мужчыну. Э, ён ужэ хіба на што здатны, у маго старога ўжэ даўно вавілён зарос. Баляненты Гродз.

ВАГАРЫ. Хадзіць (пайсці) на вага'ры. Гуляць, шпацыраваць. Яны ўчора хадзілі на вагары, а сёння ўжэ ўсе пра гэта ведаюць. Ятвезь Ваўк. Наш Раман пайшоў на вагары. Марцянаўцы Ваўк. (СГВ, 602). • Вагары – параўн. польск. *wagary* 'прагул (у школе)'.

ВАГОЙ. Хоць вагою падважвай каго. Хто-н. вельмі ўпарты, каго-н. немагчыма пераканаць у чым-н. Пунтовы чалавек як затнецца, то хоць вагою падважвай. Рацкевічы Івац. (ДСК, 192). Такі ламіна, хоць вагою падважвай. Бялавічы Івац. (ДСК, 122).

ВАДА. Ажыва вада. Тое, без чаго як бы і жыць нельга – можна памерці. *От зажадаў морквы! Што табе гэта морква – ажыва вада?* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 183).

Вада не размые каго. Хто-н. вельмі дружны, неразлучны з кім-н. *Ой, у іх такая дружба! Іх вада ні размыа.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 21). *Казалі, што іх вада ні размыа, ажно пашла іх дружба напярэкос.* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 21).

Вада яго знае. Невядома. *А вада яго зная, што там рабілася, ніхто ні бачыў.* Правыя Масты Маст.

Дзясятая вада на (па) кісялі. Далёкі сваяк, далёкая радня. *Які ён табе сваяк, дзісятая вада на кісялі.* Суботнікі Іўеў. *А ён там быў як дзесятая вада на кісялі.* Бершты Шчуч. *Ты мне такая радня – дзесятая вада на кісялю.* Лапенкі Гродз. *Дзесятая вада на кісялі.* Пальніца Гродз. (ППФВ, 22; МСГВ, 588). *Дзесятая вада на кісялю.* Скрагі Шчуч. *Дзесятая вада на кісяле.* Падліпкі Гродз. (СНМ, 181). **Вар.** сёмая (дзесятая) вада на (па) кісялі.

І вада не размые і свіння не разрые каго. Іран. Хто-н. вельмі дружны, неразлучны з кім-н. *Іх ужо й вада ні размыа і свіння ні разрыа, дружба – наўекі.* Граўжышкі Ашм. *Іх хіба што і вада не размые і свіння не разрые, дружба такая, аж дзіву даецца.* Жупраны Ашм.

Сёмая вада на (па) кісялі. 1. Далёкі сваяк, далёкая радня. *Які ён мне сваяк, так – сёмая вада на кісялі.* Вішняўка Зэльв. *А якія яны нам сваяке – сёмая вада на кісяле.* *Нашто іх на вясельля клікаць, і так німа будзя дзе ўсіх усадзіць.* Лунна Маст. *Яны нам сёмая вада на кісялі.* Парэчка Гродз. *Ён быў нам сёмай вадой на кісялі.* Ракаўцы Сморг. *Сёмая вада на кісялі.* Воранава Воран. *Зойдзем хіба да Піліпчакаў.* *Гэта ш яны мне яшчэ некая сёма вада на кісяле.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 65). *Ён мне хоць і сёмая вада на кісяле, а як трэба, то заўшы за міне гарой стаіць.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 65). 2. Невядома, ці ажыццявіцца, ці збудзецца што-н. *Ой, дальбу, гэта яшчэ сёма вада на кісялі, ні згадаеш, як яно выйдзе.* Сянькоўшчына Сл. **Вар.** сёмая (дзесятая) вада на (па) кісялі.

Чыста вада. Вельмі рухавы, непаседлівы. *Табе нігды нема часу, ты чыста вада.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-5, 443).

Як вада грошы. Хутка разыходзяцца, трацяцца. *Грошы як вада – тут яны есць, тут німа.* Бабіна Гродз. *Колькі бы ні было грошай, а іх усё мала, як вада ідуць.* Ваўчкі Сл. *Грошы як вада.* Зінякі Шчуч. (МСГВ, 586).

Як вада змыла (панесла) каго. Хто-н. вельмі хутка, імкліва знік, уцёк. *Дазноўсё, што парцізаны хочуць яго браць, то як вада змыла яго.* *А яны прыходзілі і ні засталі.* *Уцёк недзі, схаваўсё.* Кашалёва Навагр. *Як прыехалі правяраць, то і знік наш старшыня, як вада панесла яго.* Астравец Астр.

Як вада на калясо. Вельмі рухавы, непаседлівы. *Ну і Міша няспынлівы, як вада на калясо, увесь у бацька пайшоў.* Вераб'евічы Навагр.

Як вада на кісялі сваяк, сваякі. Вельмі далёкія. *Якія мы там сваякі – як вада на кісялі.* Копаніха Сморг.

Як вада ў рацэ раз'ехацца і пад. Вельмі бурна і шырока. *Столькі машын стаяла на стаянцы, што не было дзе прыткнуцца.* *Раз'ехаліся як вада ў рацэ? Куды хочаш, туды і стаў машыну цяпер.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 70).

Як вада ў рэку пайсці. Вельмі добра, спрыяльна. *Жылі ні нatto, а як абвянчаліся, і жыццё іх пайшло як вада ў рэку.* Ціхаволя Свісл.

Як вада ў рэчцы чысты. Вельмі. *Нашто ты мыяш кофту, яна ш чыста як вада ў рэчцы.* Залацеева Зэльв.

Як вада ўнясла каго. Хто-н. бяследна, невядома дзе знік. *Недзе з'ехаў Захарыхі хлопец, як вада ўнясла.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 614).

ВАДАХЛЁБ. Вадахлёб іванаўскі. Іран. Той, хто многа п'е. *Такі ўжэ вадахлёп іванаўскі, так ужэ хлышча гэты чай цэлы дзень!* Лунна Маст.

ВАДЗЕ. На дальняй вадзе сваяк і пад. Вельмі далёкі. Якая яна яму радня – сваха на дальняй вадзе. Руда Яварская Дзятл.

Па вадзе пісана. Невядома, ці ажыццявіцца, ці збудзецца што-н. Ці будзя гэта заўтра, ці не, чорт яго ведае, яшчэ на вадзе пісана. Руда Яварская Дзятл.

Па вадзе хадзіць і вады прасіць. Не бачыць, не заўважаць відавочнага. Шукала хустку, а яна на ложку ляжыць, а я на вадзе хадзіла і вады прасіла. Дайлідкі Астр.

Па ціхай вадзе пайсці і пад. Павольна, не спяшаючыся. От, набрыдзём сабе на ціхай вадзе, што нам, ні сьпяшым нікуды. Свіслач Свісл.

У гарачай вадзе купаны (пакупаны). Няўхв. 1. Вельмі нястрымны, гарачы, запальчывы. Во, твой тожа ў гарачай вадзе купаны, слова напроціў ні скажаеш. Пескі Маст. Мой мужык купаны ў гарачай вадзе, як што ні па-яго, то і выляць можа. Клепавічы Зэльв. (СГВ, 596). 2. Вельмі рухавы, энергічны, непаседлівы. Ён у гарачай вадзе купаны, пасядзець і то спакойна ні можа. Дзітва Лід. Яна нейкая – у гарачай вадзе пакупаная – дужа быстрая. Малі Астр. (СПЗБ-3, 348). **Вар.** <як> у гарачай вадзе купаны (пакупаны, хрышчаны).

У гарачай вадзе хрышчаны. Няўхв. Вельмі рухавы, энергічны, непаседлівы. О там хлопец – у гарачай вадзе хрышчаны, усюды ўлезе. Ляпёшкі Іўеў. **Вар.** <як> у гарачай вадзе купаны (пакупаны, хрышчаны).

Як у гарачай вадзе купаны. Няўхв. Вельмі злосны, нястрымны, гарачы, запальчывы. Гэты твой старэйшы як у гарачай вадзе купаны – такі ён злы ён у цябе. Радзюкі Навагр. Шалёны быў нейкі, як у гарачай вадзе купаны. Руда Яварская Дзятл. Лётае як шалёны, сераўно як у гарачай вадзе купаны. Рэпавічы Бераст. **Вар.** <як> у гарачай вадзе купаны (пакупаны, хрышчаны).

ВАДОЙ. Вадой не разліць каго. Вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам. Іх ужо вадой не разліць. Клепачы Зэльв. У іх гэдыкі гішэфт, што вадой ні разліць. Дыхнавічы Ваўк. (СРЛГ, 32). **Вар.** <і> вадой не разліць (не разальеш).

І вадой <святцонай> не ражжанеш каго. Вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам. Як дзве лахны зыдуцца, та іх і вадой ні ражжанеш. Пагараны Гродз. (СНМ, 79). Бабы, як злэгаюцца, та і вадой святцонай ні ражжанеш. Пракопавічы Гродз. (СНМ, 61).

І вадой не разальеш каго. Вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам. Іх і вадой не разальеш. Магуны Воран. (ППФВ, 32). Яны так спаркаваліся, што і вадой ні разальеш. Беражна Карэл. (НЛ, 162). **Вар.** <і> вадой не разліць (не разальеш).

Пройдзе такрошняй вадой усё. Мінецца і забудзецца. Ні пражывай, усё пройдзя такрошняй вадой, усё будзя як найлепай. Хадзілоні Шчуч. • Такрошні – мінулагодні.

Хоць вадой разганяй каго. Няўхв. Немагчыма развесці, разлучыць каго-н. Як ззышліся дзве бабы, як пачалі стараваць [гутарыць], та во, гадзін дзве старуюць, хоць ты вадой іх разганяй. Верхнія Пагараны Гродз. (СНМ, 136).

Як вадой сцякло каго, што. Хто-н. цалкам забыты, што-н. цалкам забытае. Як вадой сцякло тых паноў і той час. Бракава Сл.

ВАДУ. Брахаць на ваду. Вельмі многа піць, адчуваючы неўтаймоўную смагу. Ну, наеліся селядцоў, то будзем цяпер брахаць на ваду. Залацеева Зэльв. Наеўся селяцца, цяпер будзеш брахаць на ваду. Савічы Зэльв. (ППФВ, 9). Ні сын гэтулькі солі – на ваду брахаць будзіш. Косцевічы Астр. **Вар.** брахаць (гаўкаць) на ваду (на воду).

Ваду ў кошыку насіць. Няўхв. Гультайнічаць або займацца пустай справай. От, ні мая чым заняцца, ваду ў кошыку носіць. Васілішкі Шчуч.

Вывесці на чыстую ваду каго. Выкрыць нядобрыя справы, кепскія ўчынкі каго-н. Вінцук хітры быў і адразу выяў на чысту ваду Валадзістаго. Бабіна Гродз. **Вар.** вывесці (выводзіць) на чыстую (халодную) ваду (воду).

Гаўкаць на ваду. Вельмі многа піць, адчуваючы неўтаймоўную смагу. Гэдак хоча піць, гаўкае на ваду. Ваўкавічы Навагр. **Вар.** брахаць (гаўкаць) на ваду (на воду).

Ліць ваду. Няўхв. Гаварыць пустое, абы-што. *Прышла на агзамін, нічога ні ведала, стала ліць ваду, ды паставілі два і атправілі вучыць далей.* Вольна Бар.

Муціць ваду. Няўхв. Свядома забытваць якую-н. справу. *Ні надаело табе ўжэ муціць ваду, маўчы лепей!* Луцкаўляны Гродз. *Не муці вады, я ўсё ведаю.* Радунь Воран. *Муціш ты ваду, чалавеча.* Зачэпічы Шчуч. *Хваціць табе ўжо муціць ваду, лепш памаўчы.* Гарнастаевічы Свісл. (СГВ, 598). **Вар.** муціць ваду (воду).

Ні за халодную ваду <не брацца>. Няўхв. Нічога не рабіць, гультайнічаць. *Што за лядачая дзяўчына! Сколькі ні гавары, кап памагла аглядацца [упраўляцца па гаспадарцы], а яна ні за халодную ваду ні бярэцца.* Галімішчына Іўеў. *Каб дачка, то памагла б што-небудзь, а гэта ні за халодну ваду, адно зная, што гелцаць па хатах.* Вялікая Палонка Дзятл. (СГВ, 601). **Вар.** <ні> за халодную ваду (воду) <не брацца (не ўзяцца)>.

Таўчы ваду ў сту́пе. Няўхв. Весці пустыя размовы, займацца балбатнёй. *Не слухайце яго, ён толькі таўчэ ваду ў ступе.* Орлі Воран. **Вар.** таўчы ваду (воду) у ступе.

Як ваду ў ступе пратаўчы пражыць. Вельмі дрэнна, няўдала. *Прычапілася адзін расцыганка наваражыць мне. Кінула карты й сказала: «Ты пражыла як ваду ў ступе пратаўкла, і нават казаць німа чаго».* Бялужышкі Воран.

Як у ваду глядзеў (глянуў). Угадаў, нібы прадбачыў. *Я ш казаў, што ён заўтра заявіцца, як у ваду глядзеў.* Малі Астр. *Як у ваду глядзела, калі гаварыла, што сёння будзе дошч.* Дубна Маст. *Праўда бацька казаў, што ўсё вернецца да старога, як у ваду глянуў.* Трабы Іўеў.

Як у ваду кануў. Нечакана прапаў, знік. *Вось дык пашоў, як у ваду кануў.* Малахавічы Гродз. *Не паспеў аглянуцца, а ён як у ваду кануў.* Дубна Маст. **Вар.** як у ваду (у воду) кануў.

Як у ваду плюнуў сказаў. Няўхв. Зусім недарэчы, неўпапад. *Ну ты й сказануў – як у ваду плюнуў. Трэба было памаўчаць, кап сь цябе ні сьмяяліся.* Хутар Праважа Воран. *Сказаў абы-што, як у ваду плюнуў.* Пеляса Воран. **Вар.** як у ваду (у воду) плюнуў.

Як у ваду сюкнуў сказаў. Насмеш. Зусім недарэчы, абы-што. *Ну ты й сказаў, як у ваду сюкнуў. Дзе ш ты відзяў, кап у вжэсьні сьнех пашоў.* Яцыны Астр.

Як у ваду ўпаў прапаў. Зусім нечакана і бяспследна. *Ціпер у міне рыжмак быў – кот, алі прапаў як у ваду ўпаў.* Аздобічы Шчуч.

ВАДЫ. Будзе тапіцца і вады не пазычыць. Няўхв. Вельмі скупы. *Захацеў каля яе пажывіцца... Яна табе будзе тапіцца і вады ні пазычыць.* Пелкаўшчына Іўеў.

Вады зімнай не нап'ешся ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі скупы і нялюдскі. *Я й знала, што ў Ганьці вады зімнай ні нап'еся: напрасіла рэшата, то сказала, што парвалася.* Сцігані Іўеў. (ЗНФ, 21). **Вар.** вады <зімнай> не нап'ешся. ● *Зімны – параўн. польск. zimny 'халодны'.*

Вады можна напіцца. Ухв. Хто-н. вельмі прыгожы. *Такі хлопец харошы, што можна адной вады напіцца, і даволі.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107). **Вар.** хоць вады напіся; хоць воду пі; вады можна напіцца.

Вады не нап'ешся ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі скупы і нялюдскі. *Сама да міне – то тоё ёй дай, то гэта, а ў самой вады ні напеса.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 21). *Хіба вы яго ні ведаеце? У яго вады ні нап'еся.* Накрышкі Дзятл. (ЗНФ, 21). **Вар.** вады <зімнай> не нап'ешся.

Вады ў лыжцы не замуціць каму. Ухв. Не зрабіць нічога кепскага каму-н. Пра добрага чалавека. *Яго маці нікому вады ў лыжцы не замуціць.* Сіняўшчына Іўеў. (СГВ, 581).

Вады ўпала (упадзе) шмат, многа. (Шмат) прайшло часу, адбылося змен. *Ой, многа вады ўпала! Мы ш чатыры месяцы ні бачыліся.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 21). *Пакуль ты кончыш сваю навуку, то многа вады ўпадзе.* Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 21). *Шмат вады ўпадзе, пакуль я тых унукаў дачакаюся.* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 21).

Выходзіць (выйсці) сухім з вады. Выкручвацца, пазбягаць заслужанага пакарання. Ён хоць і будзя вінаваты, але заўсёды выходзіць сухім з вады. Мілявічы Маст. Не, Залеўскага голымі рукамі не возьмеш, ён умея выходзіць сухім з вады. Ланцавічы Сморг. (СГВ, 583). Ён сухім з вады выйдзе. Тарулічы Гродз. (ППФВ, 25). З вады сухім выйсці. Тарусічы Гродз. (СНМ, 183).

Да зімнай вады дайсці. Няўхв. Да выключнай беднасці, да крайнасці. Сабраліся абоя рабоя, п'юць, гуляюць, а потым дойдуць да зімнай вады, што ні маюць за што кусок хлеба купіць. Слесары Іўеў. (ЗНФ, 26). Ён да зімнай вады быў дайшоў, а цяпер трохі лепяй жыве. Квяткоўцы Іўеў. (ЗНФ, 26). • Зімны – параўн. польск. *zimny* 'халодны'.

Да халоднай вады давесці. Да цяжкага, непрыймнага становішча (давесці каго-н.). З кім ты звязуся, з гэтым плутам? Ён цібе да халоднай вады давядзе. Індур Гродз. (СНМ, 111). Давясці да халоднай вады. Саломенка Гродз. (СНМ, 180). З гэтым злыднем ляпей ні звязвайся, ён цібе да халоднай вады давядзе. Баброўня Гродз. (СНМ-2, 91).

З вады на хлеб перабівацца. Сяк-так, недадаючы, галадаючы. Пірабіваліся з вады на хлеб, цяшкое было жыццё, гаротнае. Замясцяны Шчуч.

Многа вады ўцякло. Прайшоў доўгі час. С той пары, як ён быў у сваёй вёсцы, многа вады ўцякло. Цецяроўка Бераст.

Ні да зімнай вады. Асудж. Ні да чаго не здатны, нічога не ўмеє ці не хоча рабіць. Каб дачка, то намагла п што, а гэта ні да зімнай вады. Вялікія Свіранкі Астр. За што ні возьмецца, толькі шкоды наробіць... Ні да зімнай вады. Радзівілаўцы Лід. Усе нешта робяць, а ён ні да зімнай вады. Волькавічы Ашм. Твой Толік ні да зімнай вады, тылька сьпіць і сьпіць; не, кап што памох. Пераганцы Воран. Усе ўмеюць рабіць то тоё, то гэта, а ён ні да зімнай вады. Бердаўка Лід. (ЗНФ, 53). І што ты такі ўрадзіўся! Ні да зімнай вады, толькі ўмеяш на печы ляжаць. Навіянка Воран. (ЗНФ, 53). • Зімны – параўн. польск. *zimny* 'халодны'.

Халоднай вады не дасць. Няўхв. Вельмі скупы. Гэты чалавек задарма нічога ні зробіць, ён табе халоднай вады ні дасць. Уселяб Навагр.

Хоць вады напіся <з каго>. Ухв. Вельмі прыгожы. Хлопец здатны, хоць вады напіся. Дзекалавічы Гродз. (СНМ, 59). Хлопец хоць вады напіся. Ніжнія Пагараны Гродз. (СНМ, 194). А хлопец – хоць вады напіся. Залацеева Зэльв. Дзяўчына была з твару хоць вады напіся. Аляксандраўшчына Зэльв. Такая харошынькая дзяўчынка стала, хоць вады з яе напіся. Шылавічы Сл. Такая панараўная настаўніца – хоць вады напіся. Мядзвінавічы Дзятл. Нічога ні скажаш, дзеўка – хоць вады напіся, любо паглядзець. Пад'ятлы Гродз. (СНМ-2, 250). Харошую дзеўку з Украіны Міхась прывёз, хоць вады з яе напіся. Бялавічы Івац. (ДСК, 239). **Вар.** хоць вады напіся; хоць воду пі; вады можна напіцца.

Цішэй вады ніжэй травы. 1. Вельмі ціхі, нясмелы, пакорлівы. У мяне сяброўка цішэй вады ніжэй травы. Погіры Дзятл. 2. Вельмі ціха, нясмела, пакорліва (паводзіць сябе). Зараз ён ходзіць цішэй вады ніжэй травы. Лунна Маст.

Як вады гаворкі. Ухв. і няўхв. Вельмі многа. Як толькі стрэняцца са мною, так і пачне расказваць. Гаворкі той у яго як вады. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 84). Бывала, зьбіраўца ў адну хату прасьці... Гаворкі было як вады. Забалаць Воран. (ЗНФ, 84). Натто гаварушчы хлопцы, і с старым і з малым пагаворыць, а рагавору того як вады. Бабіна Гродз.

Як вады напіцца. Вельмі лёгка, проста (зрабіць што-н.). Ёй нагаварыць на чалавека як вады напіцца. Дубна Маст.

Як вады ў рот (у губу) набраўшы. Няўхв. Нічога не гаворачы, захоўваючы маўчанне. Ужо каторы дзень хлопец ходзіць як вады ў рот набраўшы. Старое Сяло Зэльв. Маўчыць як вады ў рот набраўшы і слова вымавіць ні хоча. Каменка Бераст. Ты ад гэтаго ўдота слова ні даб'еса, стаіць як вады ў рот набраўшы. Галавачы Гродз. (СНМ, 148). Нарабіў шкоды, то муўчыць як вады ў рот набраўшы. Альшаніца Івац. (ДСК, 136). Чаго маўчыш як вады ў губу набраўшы? Дзям'янаўцы Дзятл.

Як капля вады. Вельмі (падобны на каго-н.). Сын як капля вады ў татка ўдаўсо, такі самы зяграты. Адэльск Гродз. (СНМ, 63).

ВАЗЬМІ. Вот і вазьмі. Выкл. Выказванне незадавальнення, расчаравання і інш. І ў маладосці жыўця ні бачыла, і цяпер ніякога што. *Вот і вазьмі!* Бабіна Гродз. Ці зь яго што вырасьця, калі ён ні на што ні здатны! *Вот і вазьмі!* Харосіца Навагр. Жылі добра – і ў хаці ўсё было, і за хатай. Кінула яна мужыка, дзеці і пайшла гуляючы. *Вот і вазьмі!* Лунна Маст. *Вот і вазьмі.* Тракелі Астр.

ВАЙНА. Вайна і немцы. Хаос, беспарадак, сварка. *Мае Марына і Сяргей як прывязуць малых на лета, дык у хаце вайна і немцы: нічога не падзяляць, усяго ім мала.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58).

ВАКАРУШКІ. На вакарушкі. На вячоркі. *Прыходзь на вакарушкі, мае бацькі на госьці паехалі, то мы сабяромся адны і пагуляем.* Масцяны Астр. (СТВ, 76). • Вакарушкі – параўн. літ. *vākaras* ‘вечар’.

ВАЛ. Вал-валом чаго. Вельмі многа. *У гэтаго зажытка грошай вал-валом.* Тушамля Свісл.

ВАЛА. Да вала чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. *Там агрэсту яшчэ астаўшыся да вала, пад нізам, схадзі набяры, як хочаш.* Гродзі Ашм. *Сёлета сена далі да вала, ні так, як было раней.* Каменка Шчуч.

На страсе вала пасвіць. Няўхв. Паводзіць сябе неразумна. *Розуму ў яго, што ў таго, хто хацеў на страсе вала пасвіць.* Алякшыцы Бераст.

Ні вала ні асла ані жаднай рэчы ў каго. Нічога няма ў каго-н., вельмі бедны хто-н. *Маці аж жахнулася, як узнала, што Янак хоча міне ўзяць, кажэ, у яго ш ні вала ні асла ані жаднай рэчы.* Жукевічы Бераст. • *Ані жаднай – ніякой; параўн. польск. nie żadnej ‘ніякой’.*

Як вала прадаўшы спаць. Вельмі моцна. *Спіць стары як вала прадаўшы, учора ш цэлявізар да канца выглядыў.* Малыя Краглі Дзятл. *Мая Волечка так учора па музыках нагулялася, што сёння да абеду сьпіць як вала прадаўшы.* Кашалёва Навагр. **Вар.** як валюў (вала) прадаўшы.

ВАЛАСІН. Пяць валасін у восем радоў у каго. *Іран. У каго-н. рэдкія валасы. Нармальныя ў цябе валасы, што ты выдумляш... Я ўжо маўчу пра свае, у мяне зусім пяць валасін у восьм радоў.* Косцевічы Астр. **Вар.** пяць валасоў (валасін) у сем (у восем) радоў.

ВАЛАСОЎ. Пяць валасоў у сем радоў у каго. *Іран. У каго-н. рэдкія валасы. Крычыць: валасы буду гадаваць, а ў самой на галаве пяць валасоў у сем радоў.* Пераганцы Воран. **Вар.** пяць валасоў (валасін) у сем (у восем) радоў.

ВАЛАССЁ. Валассё дыбам стала ў каго. Хто-н. адчувае моцны страх, жах. *Іду я па лесе, ды раптам нешта затрашчала ўперадзе, у мяне і валасьсё дыбам стала.* Вішнева Смарг. **Вар.** валасы дуба (дубам, дубка, дубаса) сталі (становяцца, пасталі, устаюць); валасы (власы) <на галаве> дыба (дыбам, дыбака, дыбаком, дыбара, дыбанькі) сталі (становяцца, пасталі, усталі); валассё дыбам стала.

ВАЛАСЫ. Валасы дуба (дубам, дубка, дубаса) сталі (становяцца, пасталі, устаюць) у каго. Хто-н. адчувае моцны страх, жах. *Як успомню пра вайну, валасы дуба становяцца.* Лычкаўцы Шчуч. *Спахоўся я таго грома, як упірыў, та валасы дубам пасталі.* Капцёўка Гродз. *Вот спужаўся, аш валасы дубам сталі!* Малі Астр. (СПЗБ-4, 551). *Мне дажэ валасы дубам сталі ад страху.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 98). *Як спомню, валасы дупка становяцца.* Ражкі Свісл. *Ат страху аж валасэ дубаса сталі, думаў, конь ні выплыва.* Свіслач Гродз. (СНМ, 48). *Стану спамінаць, як мы жылі даўней, то гаі валасэ дупка ўстаюць.* Грабава Зэльв. (НС-ць, 21). **Вар.** валасы дуба (дубам, дубка, дубаса) сталі (становяцца, пасталі, устаюць); валасы (власы) <на галаве> дыба (дыбам, дыбака, дыбаком, дыбара, дыбанькі) сталі (становяцца, пасталі, усталі); валассё дыбам стала.

Валасы дыба (дыбам, дыбака, дыбаком, дыбара, дыбанькі) сталі (становяцца, пасталі, усталі) у каго. Хто-н. адчувае моцны страх, жак. *Як успомню пра вайну, валасэ дыба становяцца.* Грамавічы Шчуч. (СГВ, 581). *У яго ад страху валасы дыбам сталі.* Старое Сяло Зэльв. *Ты паверыш, як я яго ўбачыла, то ў мяне аш валасы дыбам сталі.* Смільгіні Воран. *Як увідзяла, што ў Броні праз окны дым валіць, то ў мяне і валасы дыбам сталі.* Заборцы Астр. *У мяне валасы дыбам становяцца, як я пра гэта ўспомню.* Васілевічы Гродз. *Як успомню пра ўчарашні дзень, валасы дыбам становяцца.* Лунна Маст. *Як убачыў такога зьвера, дык валасы дыбака сталі.* Солы Сморг. *Як зароў сабака – валасы дыбака сталі.* Гальманцішкі Воран. *Я як падумаю, што будзя, так валасы дыбаком становяцца.* Хадзілоні Шчуч. *Калі я ўбачыў ваўка – валасы ў мяне дыбара сталі.* Дубрава Шчуч. *Паглядзіш на яго – валасы дыбара становяцца, як ён зьмяніўся.* Грамавічы Шчуч. *Во гэта ш Банучок з турмы прышоў, я яго як увідзіла першы раз, дык аш валасы дыбанькі сталі.* Навасяды Ашм. *Толькі перайшла гатку насланую – воўк нідалёка мяне: «А-у-у-у!» Пасталі валасы дыбам. А потым гляджу – і другі выходзя, і абудва наперад мяне доляюцца.* Лысяя Гара Ашм. (ДМГ, 116). *У міне валасэ дыбака ўсталі, калі ўбачыў воўка.* Ашмянцы Шчуч. *Аж валасы дыбам усталі ад гулу гэтаго.* Мілявічы Маст. **Вар.** валасы дуба (дубам, дубка, дубаса) сталі (становяцца, пасталі, устаюць); валасы (власы) <на галаве> дыба (дыбам, дыбака, дыбаком, дыбара, дыбанькі) сталі (становяцца, пасталі, усталі); валасё дыбам стала.

Валасы на галаве дыбам усталі ў каго. Хто-н. адчувае моцны страх, жак. *Ад страху валасэ на галаве дыбам усталі; думаў – прапаў, але немцы прайшлі.* Караневічы Гродз. (СНМ-2, 68). **Вар.** валасы дуба (дубам, дубка, дубаса) сталі (становяцца, пасталі, устаюць); валасы (власы) <на галаве> дыба (дыбам, дыбака, дыбаком, дыбара, дыбанькі) сталі (становяцца, пасталі, усталі); валасё дыбам стала.

Валасы на галаве нашатырыліся ў каго. Хто-н. адчуў моцны страх, жак. *Як убачыў ваўка, дак аш валасэ на галаве нашатырыліся.* Беражна Карэл. (НС, 87). • *Нашатырыцца – натапырыцца.*

Валасы на сабе рваць. Вельмі моцна перажываць, адчайвацца. *Пільнавалі мяне, бо валасы на сабе рвала, столькі перажыла.* Гальшаны Ашм. (СПЗБ-4, 297). *Дзеці плачуць, а яна на сабе валасы рве, бо дзецям няма чаго паесьці.* Вялікія Сцяпанішкі Маст. *А яна рвала на сабе валасы.* Казакоўцы Маст. *А ён, беднянькі, так енчыў: «Мамуська, ратуй!»* *А аж валасы на сабе рвала.* Пелкаўшчына Іўеў. (ЛКГ, 173).

Валасы на сваёй галаве рваць. Вельмі моцна перажываць, адчайвацца. *А праз два гады аж валасы на сваёй галаве рваў, чаму я так мучыў сваю сям'ю, бо як прыйшлі саветы, то ўсю зямлю панскую раздалі на Пуцэвічы й Кміцянку.* Пуцэвічы Навагр. (ДМГ, 150).

ВАЛАХ. Як на валах ісці і пад. Вельмі доўга, марудна. *Гэтыя кумы дабіраюцца да нас як на валах.* Ягнешчычы Сл.

ВАЛЕНАК. Як валенак тупы. Зневаж. Вельмі (тупы, неразумны). *Але ш трэба быць такім тупым як валянак, каб ні здагадацца вярнуцца назат.* Алешавічы Маст. *Гаварыць зь ім цэло горо, тупы як валянак.* Котра Гродз.

Як сібірскі валенак дурны, неразумны і пад. Зневаж. Вельмі (дурны, неразумны). *Алі ш ты й дурны як сібірскі валянак.* Старына Маст. *Тупы ты як сібірскі валінак.* Малі Астр. *Ён ш тады цібе так падвёў, а ты дурны як сібірскі валянак, памагаяш яму бульбу капаць.* Пеляся Воран.

ВАЛЕРА. Як Валера Вацеў. Няўхв. Вельмі моцна, празмерна (набрацца, напіцца). *Мой жа ш учора набраўся як Валера Вацяў, дзіўлюся, як дахаты патрапіў.* Старая Рудня Сморг.

ВАЛЕТ. Валет закруціўся ў каго. Асудж. Хто-н. прыдуркаваты, не можа нармальна думаць, разважаць. *Што зь ім гаварыць, калі ў яго валет закруціўся.* Вензавец Дзятл.

ВАЛКАМ. Як ва'лкам круціць. Многа, апетытна есці. *Напрацаваўся, то за сталом як валкам круціць.* Доцішкі Воран. *І працуе добра, і за абедам як валкам круціць.* Глушні Шчуч.

ВАЛОС. Да сівых валос. Да старасці, да старэчага ўзросту. *Дажыў да сівых валос, а за сахой хадзіць ні ўмея.* Хадзілоні Шчуч. *Мая мама гаравала ад маладосьці да сівых валос.* Куклічы Свісл. (СГВ, 586). *Ты хіба збіраеся вучыцца да сівых валос.* Эйсманты Бераст.

ВАЛОЎ. Як валоў прадаўшы спаць. Вельмі моцна. *Напрацавалася... Затоя спаць будзяш як валоў прадаўшы.* Малюкі Воран. *Бацька так добра сьпіць, усё адно як валоў прадаўшы.* Пеляса Воран. *Так я і знала: сьпіць, як валоў прадаўшы, а трава да гэтага часу не скошана.* Талмінова Ашм. **Вар.** як валоў (вала) прадаўшы.

ВАЛУЙ. Як Валуй з Разалю хадзіць. Няўхв. Без справы, без сур'ёзнага занятку. *Чаго вы ходзіця як Валуй з Разалю? Пайдзіця лепай памажыце дзеду сена скласьці.* Вішнева Смарг.

ВАЛЫ. Падняцца (узнямацца, узняцца) на валы'. Знаходзіцца ў стане палавой актыўнасці. Пра кароў. *Атпрасіўся з работы, бо карова паднялася на валы.* Страча Астр. *Карова паднялася на валы.* Кямелішкі Астр. (СПЗБ-1, 324). *Карова ўзнямаецца на валы.* Завельчы Астр. (СПЗБ-5, 191). *Мусі, карова ўзняўшыся на валы, лётаць, як дурная, хвост залупіўшы.* Косцевічы Астр. **Вар.** узняцца (узнямацца, зняцца, падняцца) на валы (на быкі, на бугаі).

Як валы патапіўшы хадзіць. Разгублена, засмучана, прыгнечана. *Што й гэта ён ходзіць як валэ патапіўшы, хіба што зрабілася?* Старое Сяло Зэльв.

ВАЛЬНЕЙ. Вальней дыхнуць. Займець больш вольнага ад працы часу. *От абжацца толькі збольшага, там вальней дыхнем.* Чамяры Сл. (НЛ, 47).

ВАЛЬТАМІ. З вальтамі пасварыўся. Няўхв. Прыдуркаваты, ненамальны. *А мы даўно ведаем, што ён з вальтамі пасварыўся.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 34). *Пра такіх, як Віцька, у нас кажуць: з вальтамі пасварыўся. А то йшчэ і так: вальтануты.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 34).

ВАЛЬТЫ. Вальты ўразбег у каго. Няўхв. Хто-н. дзейнічае неразумна, робіць глупства, не можа цвяроза разважаць. *Зь яго ўжэ сёня нічога ні будзя, ён жа п'яны, у яго вальты ўразьбех.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 21). *Маўчы лепай, бо ў цібе вальты ўразьбех!* Ліпнішкі Шчуч. (ЗНФ, 21).

ВАНТРОБА. Вантроба грае палянезу ў каго. Гумар. У каго-н., хто прагаладаўся, чутно вурчанне ў страўніку. *Есьці хачу страшно, вантроба грае палянезу.* Балічы Шчуч.

Як вантроба ісці, цягнуцца і пад. Няўхв. Вельмі павольна. *Быстрэй, Галя, даганяй, а то цягняся як вантроба.* Пеляса Воран.

ВАНТРОБЫ. Аж вантробы заняло каму. Стала не па сабе каму-н. *Як сказаў ён мне гэта, так аш вантробы заняло.* Маркуні Астр.

Вантробы адсадзіць (выцягнуць, дастаць) каму. Няўхв. Змучыць, знерваваць каго-н. *Мой ад рана як пайшоў у лес, то й ціпер німа, кожны рас адсадзіць вантробы мне, усё думаяш, мо што здарылася.* Крупава Лід. (СГВ, 577). *А няхай яго трасца возьмя з гэтым паршуком, так вішчыць, вантробы выцягнуў мне.* Накрышкі Дзятл. (СГВ, 581). *За гэтыя годы ты мне вантробы дастаў.* Азярніца Сл. *Як прыдзя дахаты, то й жонцы і дзецям дастае вантробы, скоро і да вас дойдзя.* Карэвічы Іўеў. (СГВ, 586). **Вар.** <усе> вантробы адсадзіць (вытрасці, выцягнуць, дастаць).

Вантробы ад'ядаць (выесці, есці) каму. Няўхв. Страшэнна надакучаць, назаляць каму-н. чым-н. непрыемным, даводзіць да адчаю каго-н. *Нашто дарэмна сабе і другім вантробы ад'ядаць.* Вадоць Іўеў. *Як добра замуш выйдзіш, то добра, а як бага, то за цэлая жыццё муш ад'есць вантробы.* Чуркі Ашм. *Калі ты пачнеш мяне слухацца. Ты мне ўжо вантробы выеў.* Новы Двор Свісл. *Ты мне ўсё вантробы ясі сваімі выхаткамі, вечна*

пабеш яго. Што ты да яго маяш? Пеляса Воран. **Вар.** <усе> вантробы ад'есці (ад'ядаць, выгрызці, выесці, есці, з'есці, пераесці).

Набіваць вантробы. Есці ўдосталь. *Жылі то голадно, толькі ўжо як на сьвяты набівалі вантробы.* Кулёўшчына Маст.

Усе вантробы ад'есці (выесці, выгрызці, з'есці, пераесці) каму. Няўхв. Страшэнна надакучыць каму-н. чым-н. непрыемным, давесці да адчаю каго-н. *Ён мне гэтым матоцыкам усе вантробы ад'еў, мусіла купіць.* Заборцы Астр. *Як учапіўся да міне, праходу ні дае, ужо ў горлі сядзіць, вантробы выгрыз мне ўсе.* Асіпаўцы Воран. *Ты мне за сёння ўсе вантробы выеў. Ідзі лепш схадзі куды. Што за хлопац!.. За канікулы мне ўсе вантробы выяў.* Мацвееўцы Ваўк. *Толькі за адзін тыдзень ты ўжэ выяў усе вантробы, а што ж будзь далей? Глядавічы Маст. Гэта дзіця мне ўжо ўсе вантробы выела.* Трокенікі Астр. *Ідзі вон! Ты мне ўжо ўсе вантробы выяў!* Петрыманаўшчына Іўеў. *Некалі была ў нас карова, та ўсе вантробы мне зьзела, біласа моцно.* Старына Маст. *Ён мне сёння за цэлы дзень усе вантробы пераеў.* Самуйлавічы Дольныя Маст. **Вар.** <усе> вантробы ад'есці (ад'ядаць, выгрызці, выесці, есці, з'есці, пераесці).

Усе вантробы выграсці (выцягнуць, дастаць) каму, з каго. Няўхв. Страшэнна надакучыць каму-н. чым-н. непрыемным, давесці да адчаю каго-н. *Ты мне сёння ўсе вантробы вытрасла за цэлы ранак.* Сцяпанішкі Маст. *Мой стары ўжо зь мяне ўсе вантробы выцягнуў.* Глядневічы Ваўк. *Стары наш учора зь міне ўсе вантробы выцягнуў, ні магу на яго ўзірацца.* Студзенікі Свісл. *Ну чаго ты сюды ходзіш, ты ўсе вантробы нам дастаў.* Купіск Навагр. *Сваёй нагласыю яна дастала ўсе вантробы.* Чамяры Сл. *Хай цябе, ты мне ўжо ўсе вантробы дастала!* Барысаўка Іўеў. *Гэдыко ўжэ дзіця кепско было! Пакуль выкідаласо, та думала, што дастаня ўсе вантробы.* Ні дапускай Божа нікому гэдыкіх дзіцей! Старына Маст. *Ты, мой сыноч, такі нэндза, усе вантробы дастаў з міне за дзень.* Кухары Маст. (СГВ, 581). **Вар.** <усе> вантробы адсадзіць (выграсці, выцягнуць, дастаць).

ВАНЦАК. Каб ванца'к кідаў (узяў) каго. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. *Каб цябе ванцак кідаў.* Шылавічы Сл. (МСГВ, 76). *Каб цябе ванцак кідаў.* Сімакова Карэл. (ППФВ, 32). *Кап цябе ванцак узяў! На што ш ты мне ўсе грады зьмянтушыў!* Пруд Дзятл. **Вар.** каб ванцак (ванцах) кідаў (узяў, хапіў). • Ванцак – заварот кішак; конская хвароба.

ВАНЦАХ. Каб ванцах хапіў каго. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. *Каб цябе ванцах хапіў.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-1, 281). **Вар.** каб ванцак (ванцах) кідаў (узяў, хапіў). • Ванцах – заварот кішак; конская хвароба.

ВАНЦЕЛЯ. Запісацца да Ванцеля ў сшытак. Іран. Быць закаранелым халасцяком. *Многа дзяўчат у яго было, а ён запісаўся да Ванцеля ў шшытак.* Новая Руда Гродз. • Ванцель – мянушка старога халасцяка.

ВАНЬКА. Ванька мокры. Травяністая трапічная расліна з калючымі лістамі; альяс, алоэ. *Ваньку мокраго ў нас завуць яшчэ і плаксун, і сталетнік.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 21). *Нешто не расьце гэты ваш ванька мокры.* Ліпнішкі Шчуч. (ЗНФ, 21).

ВАРАМ. Як варам абліты бегчы і пад. Вельмі шпарка. *Як схапіла з качаргешніка вілы ды за ім, то мусіў выскачыць як варам абліты.* Трахімавічы Дзятл. (СГВ, 614).

ВАРАТКУ. Як у варатку хрышчаны. Злосны, нервовы, неўраўнаважаны. *Гэты Стась як у варатку хрышчаны – чуць што, так і пачынаць раўці.* Чэхі Астр. • Варатак – кіпень.

ВАРОН. Варон ганяць. Няўхв. Праводзіць час без сур'ёзнага занятку. *Калі ні пагляджу, то гэты Марылін сыноч толькі варон ганяе, ніяка работа яго ні рупіць.* Бакі Пруж.

Варон лавіць. Гл. лавіць варон.

Варон страляць. Гл. страляць варон.

Лавіць варон. Няўхв. 1. Рассеяна глядзець на што-н. з пустой цікавасцю. *Не лаві варон, а хучэй пабірай картоплю.* Ходараўцы Лід. *Што ты там варон ловіш, ужэ даўно трактар прыехаў.* Шурычы Свісл. 2. Быць рассеяным, няўважлівым. *Не лаві варон, будзь уважлівым.* Парачаны Лід. *Сядзіць на ўроку ды толькі варон ловіць.* Моцевічы Лід. *Сядзіць і аб другім думае, як кажа маці, варон ловіць.* Лунна Маст. 3. Быць няспрытным, непаваротлівым, не выкарыстоўваць зручны момант. *Не лаві варон, вастрэй вуха, а то дзяўчыну страціш.* Сімакава Карэл. (СГВ, 596). *Усе унь колькі яблыкаў набралі, а ён стаіць і варон ловіць.* Дакудава Лід. (СГВ, 581).

Лічыць варон. Няўхв. 1. Быць няўважлівым. *Не глядзі па баках, не лічы варон, а сядзі і слухай.* Старыя Паддубы. Шчуч. 2. Упустую траціць час, гультаяваць. *Ты не лічы варон, а схадзі лепш да Сыцяпана на каня.* Гута Іўеў.

Страляць варон. Няўхв. 1. Рассеяна глядзець на што-н. з пустой цікавасцю. *Ідзе і страляе варон, алі ні відзіць, што пат гакном трава расьце.* Пераганцы Воран. Ён нічога ні зробіць, а будзь толькі варон страляць. Рудня Свісл. 2. Быць няспрытным, непаваротлівым, не выкарыстоўваць зручны момант. *Што ты варон страляеш, бяжы хутчэй да машыны, даедзеш з усімі ўпору.* Татарцы Лід. (СГВ, 581).

Толькі варон палохаць у чым. Насмеш. Кепска вглядаць у якім-н. неадпаведным адзенні. *Ні сунь на свае плечы гэту кашулю, у ёй толькі варон палохаць, а ні на дзыгалкі хадзіць.* Сянькоўшчына Сл.

ВАРОНА. Аж варона з кала'ва'ліцца. Вельмі цёпла, гарача, спякотна. *Ну й смажыць!.. Аж варона с кала валіцца. Сена то ўжо высахня.* Кронькі Шчуч. *Дыхаць цяшка, такая жара. Аж варона с кала валіцца. А яна ў цёплым свэтры.* Скоржыкі Шчуч. *Гарача аж варона з кала валіцца.* Кульбачына Шчуч. (ППФВ, 17). **Вар.** <аж> варона з кала валіцца.

Варона гервяцкая. Іран. Нерастаропны, нехлямяжы чалавек, разявака. *Гэта варона гервяцкая зноў забудзіца кнішкі прынясьці, яна мне ўжо іх трэці дзень языком нясець.* Падольцы Астр. *Памалей, варона гервяцкая, нават есьці ня ўмеіш!* Малі Астр. *Гэта варона гервяцкая мне ўжо каторы дзень звоня.* Варняны Астр. *Аўтабус то ш прайшоў, а ты стаіш разявіўшыся, варона гервяцкая!* Заборцы Астр. *Я ёй тлумачу, тлумачу, а яна, варона гервяцкая, стаіць рот разявіўшы.* Вішнева Сморг. *Ты Маня, ні глядзі па баках, як геравецкая варона, а глядзі сабе пад ногі, бо зараз нос яшчэ сабе разаб'еш.* Навасяды Ашм. *От варона гервяцкая, зноў талерку растоўк.* Волькавічы Ашм. ● *Гервяцкая* – ад *Гервяты* – назвы вёскі ў Астравецкім раёне.

Варона гі'раўская. Іран. Нерастаропны, нехлямяжы чалавек, разявака. *Гэта варона гіраўска ніколі нічога толкам не зробіць.* Слесары Іўеў. *Чаго стаіш, варона гіраўска?!* Жамайтукі Іўеў. ● *Гіраўская* – ад *Гіравічы* – назвы вёскі ў Іўеўскім раёне.

Варона загуменная. Няўхв. Бестурботны, някемлівы чалавек. *Во табе так і трэба, варона загуменная, каб ні павярала на кожнаго пацёмніка.* Каняўцы Зэльв. (СГВ, 581).

Варона з кала валіцца <дзе>. 1. Вельмі цёпла, гарача, спякотна (на дварэ, на вуліцы). *Ты яшчэ кажух адзень!.. Варона с кала валіцца, а ён у швэдары [світары] ходзіць.* Кімяны Шчуч. (ЗНФ, 21). *Дзісь [сёння] на гуліцы ні прадыхнуць, варона с кала валіцца.* Логвіны Шчуч. (ЗНФ, 21). 2. Вельмі холадна, марозна (на дварэ, на вуліцы). *Паглядзі на гэту дурніцу, на дварэ варона з кала валіцца, а яна расхрэстаўшыся выбегла, зара хвост аткінеш.* Дзярэчын Зэльв. **Вар.** <аж> варона з кала валіцца.

Варона панясе каго. Хто-н. вельмі чыста вымыты. Звычайна пра дзяцей. *Ай чысцянькі, беленькі! Варона панясе, падумае, што сыр.* Косцевічы Астр. *Так атпарылася, глядзі, варона панясе.* Вішнева Сморг. **Вар.** варона ўхопіць (панясе); вароны панясуць.

Варона рабуньская. Іран. Нерастаропны, нехлямяжы чалавек, разявака. *Чаго стаіш разявіўшыся? Варона рабуньская!* Вілейка Віл. ● Паходжанне фразеалагізма звязваюць з анекдотам. Група жыхароў вёскі Рабунь Вілейскага раёна паехала ў Маскву на экскурсію.

Ідучы па вуліцы незнаёмага горада, адна жанчына з ліку экскурсантаў убачыла ў паветры варон і са здзіўленнем і радасцю ўсклікнула: «Гляньце, нашы вароны, рабуньскія!»

Варона сімкаўская. *Іран.* Нерастаропны, нехлямяжы чалавек, разявака. *Варона ты сімкаўска! Сядзіш разявіўшыся каля цілівізара і ні бачыш, што кот кусок кілбасы папёр.* Сімкавічы Стаўб. • *Сімкаўская* – ад назвы вёскі *Сімкавічы* Стаўбцоўскага раёна.

Варона ўхопіць каго. Хто-н. вельмі чыста вымыты. Звычайна пра дзіця. *Хопіць табе мыцца, бо то й глядзі, што варона ўхопіць.* Закальное Любан. *Ну, памыўся!.. Варона ўхопіць.* Дарагляны Маст. **Вар.** варона ўхопіць (панясе); вароны панясуць.

Не акы'ш-варона. *Ухв.* Вельмі разумны, здольны, вопытны хто-н. *Ні думай, што ён які прастак. Не, гэты хлопец ні акыш-варона.* Косцевічы Астр.

Як варона гаварыць і пад. *Няўхв.* Не да месца, непатрэбнае, непажаданае. *Хіба гэта баба, ходзіць па людзях ды звязгае як варона.* Копаніха Сморг.

Як варона на дождж крычаць, разысціся і пад. *Няўхв.* Вельмі актыўна, празмерна. *Прыляцела да міне ў хату і крычыць як варона на дошч.* Салтанішкі Воран. *Чаго ты тут с самай раніцы раскрычалася як варона на дошч?* Васілішкі Шчуч. *Дзеці параскідалі ўсё па хаце, разышліся як вароны на дошч.* Каліноўская Свісл.

Як варона на косць глядзець. *Няўхв.* Злосна, нядобразычліва. *І чаго ты на міне глядзіш як варона на косць?* Чым я перат табой вінавата? Гудзевічы Маст.

Як варона на суку сядзець. Вельмі нязручна, няўтульна. *Ты міне пасадзіў на нешта высокае, і я сяджу як варона на суку.* Дарагляны Маст.

Як варона на хвасце панясе. Вельмі мала, у невялікай колькасці (рабіць, мець што-н. і пад.). *Сена ў гэтым року [годзе] накасілі як варона на хвасце панясе.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 84). *Я сваё ўсё ўправіў, а ты дык нарабіла як варона на хвасце панясе.* Ліжэйкі Дзятл. (ЗНФ, 84). *Ах, ні магу я табе пазычыць [хлеба], у саміх асталося як варона на хвасце панясе.* Бердаўка Лід. (ЗНФ, 84).

Як варона над ямаю круціцца. Несупынна. *Круціцца як варона над ямаю.* Харашэвічы Сл. (ППФВ, 37).

Як варона ў кісель папасці. Недарэчна, неразумна (трапіць у якую-н. неспрыемную сітуацыю). *Але й папала я ў історыю з гэтай каровай як варона ў кісель.* Ну на чорта яна мне здалася, калі падумаць. Астравец Астр.

Як варона ў шпik глядзець і пад. *Няўхв.* Пільна, не зводзячы вачэй. *Чаго ўставілася на гэты магнітафон як варона ў шпik?!* Трокенікі Астр.

ВАРОНАМ. Варонам хвігі паказваць. *Асудж.* Гультаяваць, займацца пустымі справамі. *Усе лютцэ поля даўно згаралі, а гэты гультай цалюсянькі дзень варонам хвігі паказвае.* Старына Маст. **Вар.** вераб'ям (гараб'ям, варонам) хвігі (дулі) паказваць (даваць).

ВАРОНУ. За варону замуж аддаць каго. Выкінуць за плот (здохлую ці блізкую да смерці свойскую жывёліну, птушку). *Такую жывіну адно за варону замуш аддаць, німа зь яе ніякаго толку.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 30). *Я тоё парася ўжэ за варону замуш аддаў, а ты ўспомніў.* Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 30).

За варону замуж збіраецца. Зусім кволы, блізкі да смерці. *Накупляла гэтых інкубатарак, а яны ўсе прапалі, адно асталося, і тоё за варону замуш збіраецца.* Турэц Карэл. (ЗНФ, 30). *Тваё цяля харашэйша за маё, а маё нека... за варону замуш збіраецца.* Крамяніца Зэльв. (ЗНФ, 30).

Пайсці за варону замуж. *Гумар.* Здохнуць. *Нічога з гэтаго кураняці ні будзя, пайдзе яно за варону замуш.* Зэльва Зэльв.

ВАРОНЫ. Вароны панясуць каго. Хто-н. вельмі чыста вымыты. Звычайна пра дзіця. *Яшчэ ты ні вымылася, ні выбралася? Глядзі, вароны панясуць, як выйдзаш на вуліцу.* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** варона ўхопіць (панясе); вароны панясуць.

Як вароны на магільніку крычаць і пад. Вельмі моцна, гучна. *Чаго гэта так раскаркаліся як вароны на магільніку, нічога не пачуць.* Катрымаўшчына Воран.

ВАРОПАЎКУ. Варопаўку наслаць на каго. Напусціць чары на каго-н., заваражыць каго-н. *Мусіць, гэта ведзьма варопаўку на міне наслала, вочы ў яе нідобрыя, во ўсё хварэю.* Уселюб Навагр. • *Варопаўка* – рапуха.

ВАРОТ. Ад варот паварот. Катэгарычная адмова. *Зь ім нават і гаварыць не буду, як прыйдзе, дык зразу ад варот паварот.* Ліпнішкі Іўеў. *Езьдзіў, езьдзіў да нявесты і атрымаў ад варот паварот.* Суботнікі Іўеў. *Коля быў учора ў яе, яна яму дала ат варот паварот.* Малахавічы Гродз.

Ад чужых варот крывы паварот. Катэгарычная адмова. *Ад чужых варот крывы паварот.* Радзавічы Маст. (ППФВ, 6).

ВАРОТАХ. Вісець на варотах. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пляткарыць (як правіла, на вуліцы). Звычайна пра жанчын. *Усе плёткі варнянскія ведае. А што яна мае рабіць. Як пайшла на пеньсію, дык і вісіць на варотах.* Варняны Астр. *І чаго яна там вісіць на варотах, хіба ёй работы ў хаці німа?!* Прудцы Шчуч. *Ну што ты зноў на варотах вісіш? Табе да чужых людзей дзело есьць, усё знаць хочаш! Адно да свае хаты дзела ні маяш!* Драчаны Свісл. **Вар.** вісець на варотах (на вароцях).

На варотах вісела вяселле. *Іран.* Невядома, ці адбудзецца. *Гэта іх вяселя яшчэ на варотах вісела, яшчэ сто рас перадумаюць, рабіць ці не.* Дубінка Гродз. **Вар.** на варотах (вароцях) вісела.

ВАРОТЫ. Вароты кілбасамі завязаныя ў каго. *Жарт.* Хто-н. багаты, заможны. *Куды табе, жабраццы, да яго!.. Ні раўня, у яго варота кілбасамі завязаныя.* Правыя Масты Маст. *Сын то багаты, грошай ні ведае куды дзяваць, і ўсяго мая, у яго вароты кілбасамі завязаныя.* Моцевічы Лід.

Вароты хлебам адкрываць. Багата, заможна жыць. *Вось дык жызьнь у чалавека – вароты хлебам аткрывае, ні кожнаму так.* Дайліды Іўеў.

ВАРОЦЯХ. Вісець на вароцях. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пляткарыць (як правіла, на вуліцы). Звычайна пра жанчын. *Усёй дзень Ганьдзя тулькі й рабіла, што на вароцях вісела, сына чакала, а ён так і ні прышоў.* Старына Маст. **Вар.** вісець на варотах (на вароцях).

На вароцях вісела вяселле. *Іран.* Невядома, ці адбудзецца. *Ты ні вельмо спадзявайся на яго абяцанкі. Гэта вяселя яшчэ на вароцях вісело.* Бабіна Гродз. **Вар.** на варотах (на вароцях) вісела.

ВАРЫЦЦА. Аж ва'рыцца. Вельмі хуткі, жавы, энергічны, непаседлівы. *Аж варыцца каля гэтых цукерак, ні ўцерпіць, каб ні ўхапіць.* Малыя Вайшнарышкі Ашм. **Вар.** аж варыцца (аж кіпіць).

ВАСАР. Голы ва'сар. 1. Слабая, нямоцная самагонка. – *Ну, ці моцна вотка ўдалася? – А-а-а!.. Голы васар. Мо градусаў дваццаць восім мая.* Бабіна Гродз. *Чорт яе зная гэту вотку, голы васар. Хіба трэба прышаку дабавіць.* Правыя Масты. Маст. 2. Слабы толк, малая карысць. – *А ў вас ці ўрадзіла бульба? – І ні пытайса... Голы васар. Такая ш суш летам была... Бабіна Гродз. Вучылі, вучылі, а як прышлось зарплату палучаць – зусім мало. І што зь яго абразаваня? Голы васар.* Лунна Маст. 3. Адсутнасць элементарнага матэрыяльнага дастатку, матэрыяльных сродкаў забеспячэння. *Што ш, там – голы васар, нічога німа.* Шчорсы Навагр. *Ці ж за яго хто замуш пойдзе! Там жа ш голы васар – ні гаспадркі, ні паратку.* Трашчычы Карэл. *А ў іх там голы васар: ні курэй, ні свіней, ніякого хазяйства. А што ў гультая будзя?..* Гнесічы Навагр. • *Васар* – параўн. ням. Wasser 'вада'.

ВАСПАЛЕННЕ. Веспаленне хітрасці ў каго. *Іран.* Хто-н. прыкідваецца хворым. *А ты чаму ні на бураках? Захварэў? Мусі, у цібе веспаленя хітрасьці.* Монькавічы Маст. – *А чаму твайго Юзіка няма сёньні, мо захварэў? – Ага, захварэў... Ужэ веспаленя*

хітрасьці сханіло. Мілявічы Маст. Хворы быў? Хіба воспаленьне хітрасьці? У школу то ні хадзіў, а на вуліцы гуляў. Алекшыцы Бераст. Вар. запаленне (воспаленне) хітрасці.

ВАСЬ. Вась-вась з кім. З узаемнай даверлівасцю, з прыхільнасцю размаўляць, ладзіць адносіны з кім-н. *Ні ўсьпеў прыехаць, а ўжэ с пратсядацям вась-вась. Праўду кажучь: крук круку вока ні выдзяўбя, адзін аднаго адразу поймуць. Бабіна Гродз. Сьпяраша яна зь Зінай была вась-вась, а ціпер і глядзець у той бок ні хоча. Старына Маст.*

ВАСЬКА. Васька лапавухі. *Зневаж. Неразумны, бесталковы чалавек. Васька ты лапавухі, а ні маладзец. Лаўрыновічы Свісл.*

ВАСЬМЁРКУ. Увагнаць васьмёрку каму. *Іран. Напаіць каго-н. да страты ўстойлівасці ў хадзе. Нашаго брыгадзіра ціпер часта пояць, учора зноў нехто ўважноў яму васьмёрку. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 71). Бачыш, як Віктар ідзе? Васьмёрку ўвагналі старому. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 71).*

Увагнаць сабе васьмёрку. *Іран. Напіцца да страты ўстойлівасці ў хадзе. Паглянь, паглянь, як Барыс ідзе! Недзі ўжэ ўважноў сабе васьмёрку. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 71). Ішлі ўтрох з гандэлаўкі, та двоя ішчэ туды-сюды, а твой то добра ўважноў сабе васьмёрку. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 71).*

ВАСЯ. Гуляй Вася. 1. Будзь вольны, валодай вольным часам як захочаш. *Зрабі ўрокі і гуляй Вася, ніхто цябе дэргаць ня будзя. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 59).* 2. Ідзі прэч. *Кап прас пяць мінут тут цібе ні было! Гуляй Вася! Бабіна Гродз.*

ВАЎКА. Хоць на ваўка залезь (лезь). Вельмі цёмна, нічога не відаць з-за цемры. *Учорачы пасья работы прала, але патух сьвет, стала хоць на ваўка залезь, ды кінула к чорту. Вольна Бар. Той ноччу было хоць на ваўка лезь. Малая Воля Дзятл. На дварэ такая цемень, хоць на ваўка лезь. Мінойты Лід. На дварэ такая цемрадзь, хоць на ваўка лезь. Заборы Шчуч. Увосянь ночы цёмныя, ідзеш, то хоць на ваўка лезь, можна на ваўка злезці. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 330). Вар. хоць на ваўка (на воўка) злезь (залезь, лезь).*

ВАЎКІ. Ваўкі выюць у чым, дзе. *Асудж. 1. Што-н. зарасло пустазеллем (звычайна агарод). Тры дзеўкі ў хаце, а пользы ніякай. Вось гарот... То ваўкі там выюць. За сном німа часу апалоць. Праважа Воран. У гародзе ваўкі выюць, а яна ў хаці сядзіць – кіна ўзіраецца! Лунна Маст. У нашай бульбе ўжо ваўкі выюць, трэба ісьці палоць. Шылавічы Сл. Якая табе на гэтым полі кукуруза будзя, калі тут ужэ ваўкі выюць! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 21). Ходзь бы прапалола, а то страх глядзець, ваўкі ў гародзі выюць. Лаўрынавічы Свісл. (ЗНФ, 21). Трэба выбраць час і схадзіць у гарот, там ужэ, пэўна, ваўкі выюць. Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 21). Тожса мне, нашла гаспадыню! Яна сьпіць да паўдня, а потым ішчэ паўдня на сялу плёткі зьбірае! Чысто ёй работы бракуе. А ў гародзі ваўкі выюць. Драчаны Свісл. 2. Дзе-н. брудна, непрыбрана, непарадак. У цібе ў хаці, калі ні зойдзяш, вечно ваўкі выюць. Ельна Шчуч. Як добра хазяйка, будзя чысто, а як кепска, то ваўкі выюць. Правыя Масты Маст. Перат святам трэба хоць трохі хату прыбраць, а то ўжэ ваўкі выюць. Лунна Маст. Вар. ваўкі (воўкі) выюць (кукуюць, гандлююць).*

Ваўкі гандлююць у чым, дзе. *Асудж. Што-н. зарасло пустазеллем (звычайна агарод). Слабая яна гаспадыня. У хаце – беспарадак і ў гародзе ваўкі гандлююць. Ваўкавічы Навагр. Вар. ваўкі (воўкі) выюць (кукуюць, гандлююць).*

Ваўкі кукуюць у чым, дзе. *Асудж. Што-н. зарасло пустазеллем (звычайна агарод). У гародзе ваўкі кукуюць, цыбуля палягла, травой парасла. І німа калі апалоць. Косцевічы Астр. Вар. ваўкі (воўкі) выюць (кукуюць, гандлююць).*

Каб ваўкі з'елі каго. *Выкл. Выказанне адмоўных адносін да каго-н. Париучку забяліла, а ён [сабака] ледва ні ўсё выхлябаў, каб яго ваўкі ізелі! Бершты Шчуч. (ЗНС, 43).*

ВАЎКОМ. Хоць ваўком вый ад чаго. *Невыносна цяжка ад чаго-н. Та добра, што Стась мой памагаў. А як лета прыходзіць, та зусім, хоць ваўком вый ат работы. Марцінавічы Зэльв. (ДМГ, 148).*

ВАЎКОЎ. Хоць ваўкоў ганяй. 1. хата. Вялікая, прасторная і пустая. Пабудавалі такую вялікую хату хоць ваўкоў ганяй. Граўжышкі Ашм. Хата вяліка, адна асталася, хоць ваўкоў ганяй. Малі Астр. (СПЗБ-5, 290). 2. дзе, у чым. Вельмі холадна дзе-н. (пераважна ў хаце). У нас у хаце хоць ваўкоў ганяй. Жупраны Ашм. Ты што дзверы атхлябіў, у хаці і так хоць ваўкоў ганяй. Свіслач Гродз. (СНМ, 11). Дзеці чысто хату вышмыгалі, хоць ваўкоў ганяй, халадно. Лаша Гродз. (СНМ, 32). Зімой у завею выдуя ўсё, дак у хаце хоць ваўкоў ганяй. Вольна Бар. У гэтым доме хоць ваўкоў ганяй. Даўбенкі Шчуч.

Як на ваўкоў пазіраць. Вельмі злосна, непрыязна. Гэтыя злодзеі на нас пазіраюць як на ваўкоў. Руда Яварская Дзятл.

ВАЎКУ. Хай ваўку баліць. Выкл. Выказванне абьякавасці, нежадання ўдзельнічаць у чым-н., умешвацца ў што-н. *От, што мне да тых яе гарадоў, хай ваўку баліць.* Антанёва Карэл.

ВАЎЧАКІ. Каб ваўчакі павылазілі каму. Выкл. Няўхв. Выказванне адмоўных адносін да каго-н. *Аб'еў міне гэты госьць, кап яму ваўчакі павылазілі!* Бершты Шчуч. (ЗНС, 40).

ВАФЕЛЬНІК. Закрый свой вафельнік. Груб. Замоўкні. *Закрый свой вафельнік, халера старая, усюды табе дзело!* Скідзель Гродз.

ВАЧАМ. Вачам сваім не верыць. Вельмі здзіўляцца, убачыўшы што-н. нечаканае. *Вада булькая, б'еца ў беразі, а кругом цішыня. Мы глядзім і вачам сваім ні верым.* Крапіўніца Свісл. (ДМГ, 13). *Прывык мацаць рукамі, вачам сваім ні верыць.* Агароднікі Гродз. (СНМ-2, 133). *Прачнуўсо і сваім вачам ні веру, што я ў сваей хаці.* Барбарычы Гродз. (СНМ-2, 183).

ВАЧАМІ. Вачамі волікі пасе. Дзіц. Рэагуе вачыма на знешнія рухі. Пра немаўля. *Пакуль выбралася ўнучку паглядзець, яна ўжо вачамі волікі пасе.* Рыдзелі Гродз.

Вачамі палаць перад кім. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Глядзі, каб уё было добра ў школе, каб я за цібе вачамі ні палала перат вучыццямі.* Біскупцы Лід. (ЗНФ, 57). **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі, ачыма).

Лыпаць вачамі. Няўхв. Маўчаць, не ведаючы, што адказаць. *Слухай, што гавораць табе, бо як спытаюцца, тады будзьяш лыпаць вачамі.* Пеляса Воран. **Вар.** лыпаць вачамі (вачыма).

ВАЧАХ. На вачах. 1. У прысутнасці, у полі зроку каго-н. *У нас німа ката, то шчуры на вачах ходзяць, разьвяцца тыля шчуруў, што ні знаць, што рабіць.* Новы Двор Свісл. (СГВ, 567). 2. Хутка, увачавідкі (адбываецца што-н.). *На вачах хлопец стаў чахнуць, і сама ні ведаю, што з ім.* Дубоўка Гродз. (СНМ-2, 258). *Як дзераво смольнае, та жывіца прыёмнік поўны, на вачах жывіца цячэ.* Парэчча Гродз. (СНМ-2, 73). *Бачу, на вачах чалавек чэзне, а памагчы нічога ні можаш.* Радзевічы Гродз. (СНМ-2, 260). *Учоры ажно тры вянкi прыпусцілі: хата на вачах расце.* Заполле Івац. (ДСК, 190). *Кажуць, што надто парасята на абраці растуць, на вачах.* Яблонка Івац. (ДСК, 14). **Вар.** на вачах (на ачах); пры вачах.

Пры вачах чых, каго. У прысутнасці, у полі зроку каго-н. *Пры яго вачах людзей стралялі.* Завельцы Астр. (СПЗБ-4, 120). **Вар.** на вачах (на ачах); пры вачах.

У вачах матылі лятаюць у каго. Хто-н. адчувае хваравітае зрокавае мільгаценне ад сполаху ці фізічнага напружання. *С сполаху я ні магу ніяк сама ў сябе прысьці, у вачах матылі лятаюць, ногі паткошваюцца.* Леснікі Лід. (ДМГ, 211). **Вар.** у вачах матылі лятаюць; матылі ў ваччу лятаюць.

У вачах мухі лятаюць у каго. Хто-н. няясна бачыць. *У вачах усе мухі летаюць.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-3, 89).

У вачах стаяць чыіх, каго, каму. Узнікаць, з'яўляцца ў зрокавым уяўленні. *Як глянула на нібошчыка, та прытарно неяк стало, і ціпер у вачах стаіць.* Адэльск Гродз. (СНМ-2, 187). *Як цяпер, у вачах мне гэта стаіць.* Казакоўцы Маст. **Вар.** стаяць у вачах (у гачах).

ВАЧМІ. Палаць вачмі. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Малады напіўсё на вяселі, а для маткі прышлосё палаць вачмі.* Налібакі Навагр. **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі, ачыма).

ВАЧЫМА. Апалаць вачыма. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Трэба добра рабіць, кап потым не апалаць вачыма.* Мастаўляны Лід. **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі).

Бліскаць вачыма. Пазіраючы, выяўляць пачуццё сораму. *Трэба падгатоўціца і сустрэць людзей так, каб ня бліскаць вачыма.* Купіск Навагр. (ЗНС, 55).

Вачыма з'есці каго. Уважліва, з захапленнем угледзецца на каго-н. *То пэўна Антон любіць Марысю, ты толькі паўзірайся, ён зь яе вачэй не зводзіць. Гэта ўжо вясельлем пахне, калі хлопец дзяўчыну можа вачыма зьесці.* Амбілеўцы Шчуч.

Вачыма лупаць. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Абы-што ляпня збух-табурах, а потым вачыма лупая, брытко самому.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 58).

Кінуць вачыма ў гразь каго. Няўхв. Зняважыць, зняславіць каго-н., давесці каго-н. да вельмі няёмкага становішча. *Бачыць яе ні хачу, учорацы мяне перад усімі аблаяла, кінула вачыма ў гразь.* Купіск Навагр. *Слухай, мы ш дагаварыліся с табой пра торт Аксани ні гаварыць, а ты кінула мяне вачыма ў гразь. Мне так брытко стало.* Зеньвічы Навагр.

Лыпаць вачыма. Няўхв. Маўчаць, не ведаючы, што адказаць. *Я яму гавару, талкую, а ён стаіць і лыпая вачыма.* Праважа Воран. *Вучы, а то паедзяш на сваю вучобу і ні будзяш ведаць, будзяш толькі вачыма лыпаць.* Плянта Навагр. **Вар.** лыпаць вачамі (вачыма).

Палаць вачыма. 1. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Зьбірай яблыкі, кап гнілых ні было, а то будзяш зноў палаць вачыма.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 57). *Як гэта я безь нічога пайду ў госьці? Пайсьці на чужою і палаць вачыма, то лепяй ні йсьці.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 57). 2. на каго. Пазіраючы, выяўляць пачуццё гневу, незадавальнення. *Гляньця ш вы на яго, ён яшчэ вачыма палае, бытта я вінна, а ні ён.* Карытніца Лід. (ЗНФ, 57). *Нарабіла тут дзялоў, а на мяне вачыма палае.* Белазораўцы Іўеў. (ЗНФ, 57). **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі, ачыма).

Палыхаць вачыма. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Прыбярэ троху ў хаця, а то людзі зара прыдуць – будзіш палыхаць вачыма.* Косцевічы Астр. **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі, ачыма).

Пылаць вачыма. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Ён напіўся як сьвіня, а мне пылай вачыма.* Пеляса Воран. **Вар.** палаць (апалаць, палыхаць, пылаць) вачыма (вачамі, вачмі, ачыма).

Са сваімі вачыма. Зусім не паспаўшы, не заснуўшы. *Надзейка цалую ноч плакала, ні заснулі ні на волас, са сваімі вачыма і прыехалі дахаты.* Косцевічы Астр.

Салавець вачыма. Адчуваць сябе вельмі няёмка, перажываць пачуццё сораму. *Старайся, вучыся, кап ні было мне брытка, каб ні салавець вачыма на сабрані.* Вялікае Сяло Шчуч.

Свяціць вачыма <перад кім>. Аказаўшыся ў няёмкім становішчы, перажываць пачуццё сораму. *Ні хадзі брудны, ідзі памый рукі, адзень што святочнае, што мне за цябе перад людзьмі свяціць вачыма.* Уша Карэл. (СГВ, 606). *Не трэба не свайго браць і вачамі не свяціцімеш.* Парэчча Сл. (Стэц.-2, 251).

Стрыгчы вачыма на кім. Кідаць кароткія позіркы на каго-н. *Ох і верткая гэтая дзяўчына, так і стрыжэ па хлопцах вачыма.* Засеце Дзятл.

ВАЧЭЙ. **Вачэй не адарваць** ад чаго. Што-н. вельмі прыгожае. *Купіла такую хустку, што прама вачэй ні адарваць, аж гаворыць!* Дарагляны Маст. *Ад іх кветніка вачэй ні адарваць.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 228).

Вачэй не адвядзеш ад чаго, ад каго. Што-н. вельмі прыгожае, прывабнае. *Што за харошы жырондаль у Германіўскім касцёле! Вачэй не адвядзеш! Як так і падвесіць яго было!* Пераганцы Воран. (СРЛГ, 41).

Вачэй не зводзіць з каго, з чаго. Пільна, уважліва, не адрываючыся глядзець на каго-, на што-н. *У простум сваім касцюме была, а ўсе аж вачэй не зводзілі з тваёй Алены, ото ж золата і ў попяле відаць.* Войстам Смарт. (СГВ, 638).

Вачэй не злажыць. Зусім не заснуць. *Баялася адна ў хаці, то цэлу ноч вачэй ні злажыла.* Студзенікі Свісл. *Сёння вачэй ні злажыў, пільнаваў мак.* Агароднікі Шчуч. *Сёння ўсю ноч вачэй не злажыў, усё думаў, як там сын у горадзе ўладаваўса.* Лагады Шчуч. (СГВ, 581). *Усю ноч вачэй ні злажыла, так рукі балелі.* Багушоўка Гродз. **Вар.** вачэй (вока, вокам, окам) не злажыць (не змружыць). ● *Злажыць* – заплюшчыць.

Вачэй не змружыць. Зусім не заснуць. *Усю ноч вачэй ні змружыла каля дзіцяці.* Правыя Масты Маст. **Вар.** вачэй (вока, вокам) не злажыць (не змружыць). ● *Змружыць* – параўн. польск. *zamrużć* ‘заплюшчыць’.

Вачэй не спускаць з каго. Пільна, уважліва глядзець на каго-н. *Вун той дружбант вачэй не спускае з тае дзяўчыны.* Сураж Іўеў.

Вачэй не стыкаць¹ дзе. Часта і доўга адсутнічаць дзе-н., не з’яўляцца куды-н. *Большы хлопец як устаніць нараніцы, паеся, то і пайшоў на вёску, цалы дзень у хаці вачэй не стыкаіць.* Косцевічы Астр. *Цэлыя канікулы вачэй у хаця ні стыкая.* Варняны Астр. *Ужо другую нядзелю вачэй не стыкае ў мацяры.* Зенявічы Навагр. **Вар.** вачэй (ачэй) не стыкаць.

Вачэй не стыкаць². Зусім не спаць. *Дзе ты брэндаяш, я ш цэлу ноч вачэй ні стыкала цібе чакаючы.* Падбалоцце Зэльв. *Пяць начэй вачэй не стыкаю, нейкая хвароба мусіць напала.* Зенявічы Навагр.

Вачэй няма дзе падзець. Вельмі сорамна. *Вачэй німа дзе падзець.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-3, 307).

З вачэй. 1. З прычыны сурокаў, з позірку нядобразычлівага чалавека. *Гэта яму, відаць, з вачэй: плачыць, заходзіцца другі дзень і есці ні хочыць.* Косцевічы Астр. *Нешта раптам мая карова настаяшча стала меней млека даваць. Трэба зьлётаць да Пятручыхі. Разьбярэш, можа, з вачэй. Трэба зьлётаць да Пятручыхі замовіць.* Заборцы Астр. *Дзіця ўночы блага спала, з вачэй, мусі.* Волькавічы Ашм. *Эта трэба так ночай ні спаць, а ўсё з вачэй.* Эйтуны Лід. *Гэта ўсё яму з вачэй стала так кепска.* Геранёны Іўеў. *Яна з вачэй занядушала.* Беліца Лід. 2. чыіх, каго. Прэч, каб не было відаць (ісці і пад.). *Ідзі ты з майіх вачэй былі-куды, покуль за чуп ні ўзяла.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 39). *Зыдзі з маіх вачэй.* Котчына Маст. *Злыдзень ты, зыдзі з вачэй, каб я і ні бачыла цябе ў нас.* Радзявічы Маст. (СГВ, 593). *Надаелі вы мне за цэлы дзень, зыдзіце з вачэй!* Парэчча Гродз. *Скнара, згінь з вачэй.* Талькаўцы Ваўк. **Вар.** з вачэй (з ачэй, з аччу).

Не спускаць з вачэй каго. Пастаянна пільна сачыць, назіраць за кім-н. *Гэля свайго мужыка не спускае з вачэй, ходзя за ім як за малым.* Заборцы Астр. **Вар.** не спускаць з вачэй (з ачэй).

Паміж вачэй перавесці каму. Ударыць, стукнуць, выцяць каго-н. *Кап калісьці так рабілі бо мы, то бацька, кап узяў дрын ды паміж вачэй як перавёў, то і досіць было п.* Пераганцы Воран. (ДМГ, 99).

ВАШЫМ. І вашым і нашым. Няўхв. Адным і другім адначасова (быць добрым, выслужвацца, падхалімнічаць і пад.). *Ты з Марыляй буць паасцярожняй, яна хоча быць добрай і вашым і нашым.* Монькавічы Маст. *І вашым і нашым.* Пералом Гродз. (СНМ, 183).

ВЕДЗЬМА. Ведзьма балотная. Няўхв. Кепская жанчыны. *Ведзьма ты балотная!* Кямелішкі Астр.

Ведзьма замуж ідзе. Завіруха разулялася. *Вокны замерзлі ў хаці, та й ні бачыш, што на гуліцы робіцца. А там сёня ведзьма замуш ідзе.* Ліпнішкі Шчуч. (ЗНФ, 21). *Мо выпагадзіцца, тады й пайдзеш, а цяпер німа чаго носі соваць, бо ведзьма замуш ідзе.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 21).

Як ведзьма з таўкачамі хадзіць. Няўхв. У стане злосці. *Пасьля той сваркі мо зь месяц хадзіла як ведзьма с таўкачамі.* Дварэц Дзятл. (ЗНФ, 84). *Чо гэта старая ходзіць па хаці як ведзьма с таўкачамі?* Машталеры Маст. (ЗНФ, 84). *Ні падыхоць ты да яе, бо цалюткі дзень ходзіць як ведзьма с таўкачамі.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 84).

ВЕК. Век векам. Заўсёды. *Век векам яны нічога не мелі.* Караневічы Гродз. (СНМ-1, 179).

Век веку падасць і на другі застанеца. Вельмі моцнае, трывалае, носкае (адзенне, начынне, прыладдзе). *Любіць купіць такое, што век веку падасць і на другі застанеца.* Лукі Карэл. (БФ, 80).

ВЕКАМ. Цёмным векам жыць. Гаруючы. *Я цёмным векам жыву.* Дакудава Лід. (СПЗБ-1, 294).

ВЕКУ. З веку ў век. Заўсёды, пастаянна. *Як што добра, перадаецца з веку ў век.* Лунна Маст. (МСГВ, 79).

Спакон веку. Спадвеку, здаўна. *Спакон веку ніхто так не рабіў, як сёння мы с табой.* Ігнатаўцы Лід. *Спакон веку.* Масілавічы Сл. (СПЗБ-4, 543).

Спра'ку (спрэ'ку)-веку. Спрадвеку, здаўна. *У нашаго дзеда лошка [лыжка] свая была. Мо спраку-веку яна ў нашуй сям'е была.* Старына Маст. *Вёска да паноў ні належала спрэку-веку.* Ясенавіца Ваўк.

ВЕЛЬКІ. Велькі расці. Выкл. 1. Выказванне падзякі дзецям за паслугу; дзякуй. – *Дай, бабуля, я памагу табе сумку паднясьці.* – *Дзякуй, сыноч, велькі расьці!* Пеляса Воран. 2. Адказ дзецям на словы падзякі; калі ласка. – *Дзякуй вам, бабу, за яблыкі.* – *Велькі расьці, спажывай на здароўя!* Маркішы Гродз. – *Дзякуй вам, цётка!* – *Велькі расьці!* Стокі Свісл. – *Бабу, дзякуй за малако!* – *Велькі расці!* Заполічы Свісл. **Вар.** вялікі (велькі) расці <каб паспеў на лета мак трасці>.

ВЕЛЯ. Веля хочаш. Вельмі шмат. *Тэраз усяго хапае, веля хочаш.* Дварчаны Воран.

ВЕНІК. Венік вяскowy. Няўхв. Той, хто не любіць быць дома, часта бавіць час у суседзяў, аднавяскоўцаў. *Хоць адзін вечар у хаце паказалася п, венік ты вяскowy.* Дайнава Воран. *Ну й венік вяскowy гэта дзіця, цэлы дзень ні было дахаты, толькі цяпер прыплёўся.* Пераганцы Воран.

Як венік жываы і пад. Вельмі. *Андрэй усюды пасьпявае, шустры як венік.* Трокенікі Астр. **Вар.** як венік (электравенік).

Як венік драны насіцца. Вельмі хутка. *Што ты носішся як венік драны.* Цудзенішкі Ашм.

Як новы венік. Жарт. Прыгожы, прыгожа апрануты. *Ну, Вася, ты сёння як новы венік. Хіба ўчора на базары быў?* Зэльва Зэльв.

ВЕНІКАМ. І венікам не размесці каго. Вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам. *Яны такія дружбакі, што і венікам ні размясьці іх.* Бароўшчына Шчуч.

Як венікам па вадзе. Няўхв. Пусцяковіна, дробязь, не мае ніякага значэння. *Твае прыборы ў хаце як венікам па вадзе, ты во ў гародзі пакапай лапатай.* Карпейчыкі Шчуч.

ВЕНІКІ. Пофіг венікі каму. Не хвалюе, не заклапочвае каго-н. што-н. *Маці хварэе, а яму пофіг венікі.* Смаргонь Смарг.

Як венікі вяжа ілжэ. Вельмі спрытна, па-штукарску. *Слухай ты яго, Ганна... Гэта ш такі манюка, лыжэ як венікі вяжа.* Радзівілаўцы Лід.

ВЕНІКУ. **Хоць на веніку ехаць.** Абы на чым. *Як ні пойдзя аўтобус, то хоць на веніку ехаць.* Ярошычы Навагр. (СГВ, 598).

ВЕНЦАМІ. **З венцамі.** З верхам. *Поўнае вядро зь венцамі прынесла грыбоў.* Уша Карэл. (СГВ, 84).

ВЕРАБЕЙ. **Жаўтаўроты верабей.** Няўхв. Малады, нявопытны чалавек. *Ах ты, жаўтаўроты верабей!* Талькаўцы Ваўк.

Як верабей у веніку круціцца. Неспакойна. *Што гэта Міхал наш круціцца як верабей у веніку?* Лешчаныты Смарг. (СГВ, 614).

ВЕРАБ'І. **І вераб'і не паснедаюць без каго.** Нішто не адбудзецца без каго-н. *Ізноў ты тут? Бісь цябе, мабыць, і вераб'і ні паснедаюць, усюды табе дзела.* Гарадзечна Навагр.

ВЕРАБ'Ю. **Вераб'ю па калена.** *Жарт.-іран.* 1. Вельмі мелка, неглыбока. У вадаёме. *Што гэта за рэчка – вераб'ю па калена, вады па костачкі.* Янавічы Навагр. 2. Малы, невысокі, нізкарослы. *Хлопця вярб'ю па калена, а таксама жаніцца хоча.* Гудзевічы Маст. *Вераб'ю па калена, усё вырасьці ніяк ні можа.* Зенявічы Навагр. *І ў каго ён урадзіўся – вераб'ю па калена.* Таркачы Дзятл. **Вар.** <стане на палена> вераб'ю па калена.

Вераб'ю па костачкі. Вельмі мелка, неглыбока. *Вераб'ю па костачкі.* Дзегцяры Шчуч. (ППФВ, 12).

Як вераб'ю напіцца. Вельмі мала чаго-н. *Што мне старой трэба – як вераб'ю напіцца.* Абы дзеям было як жыць. Навасёлкі Ашм.

ВЕРАБ'ЯМ. **Вераб'ям дулі паказваць.** *Асудж.* Гультаяваць, займацца пустымі справамі. *Мацямаціку вучыць – гэта табе ні вераб'ям дулі паказваць.* Цецяроўка Бераст. **Вар.** вераб'ям (гараб'ям, варонам) хвігі (дулі) паказваць (даваць).

ВЕРАВОК. **Як з веравок ліць і пад.** Вельмі моцна, суцэльным патокам. Пра дождж. *Ужэ каторы дзень дошч як з веравок ідзе. Дарогу зусім расквасіло, ногі застрагаюць.* Старына Маст. *Ну й пагода, дождж лье як з веравок.* Азярніца Сл. *Хмара тады цёмная-цёмная ўстала. І як даў дождж як з веравок, то аж лужы на полі пасталі і бульбаткі плаваюць.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 184). *Од джгяя дошч, як з вяравок.* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 39). **Вар.** як з вяроўкі (як з веравок).

ВЕРБІ. **Як на ве'рбі грушкі растуць праўда.** Ніякая не (праўда). *Такая праўда, як на вербі грушкі растуць.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 101).

ВЕРСТЫ. **Абагнуць версты.** Выпусціць з-пад увагі, прапусціць што-н. пры апавяданні. *Ну і абагнуў версты, а хто будзя астатнё расказваць?* Сакольнікі Свісл.

ВЕРЫ. **Прывесці да хрысціянскай веры каго.** Часцей гумар. Супакоіць, уціхамірыць каго-н. *Ні праражывай ты за міне! Яны ў міне доўго ні падурэюць! Я іх мамэнтам прывяду да хрысціянскай веры.* Стокі Свісл.

ВЕС. **На вес золата.** Вельмі значны, каштоўны. *Мужык эдакі талковы папаўся! На вес золата!* Ятвезь Карэл. (ХБД, 204).

ВЕСНУ. **На весну вада панесла што.** *Іран.* Не адбылося што-н. *Атклалі вяселя на другі гот, а маладыя й разляцеліся. Я казала: на весну вада панесла тоя вяселя – так і ёсьць.* Вялікія Канюшаны Лід.

ВЕТАЧКУ. **Як за ветачку.** Адразу, без пярэчанняў згадзіцца зрабіць што-н. Ён міргнуў: пойдзім пакурым, а гэты – як за ветачку. *Пайшлі й смаляць.* Косцевічы Астр. **Вар.** як за ветачку (за галінку).

ВЕТРАМ. **Ветрам падшыты.** Легкадумны. *Ён разадзеты, алі ветрам падыты, на ім скура гарыць.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 324).

Ветрам пайсці. Знікнуць, прапасці, страціцца ўпустую. *Кажуць, шофяр калыміць, што там закалыміш, то ўсё ветрам пойдзя, бо калі калыміш, то трэба й ставіць вотку, а з гэтаго дабра ні ждзжы.* Плябанаўцы Ваўк. (МСГВ, 210).

З ветрам ісці, пайсці і пад. Прэч, вон і як мага хутчэй. Выказванне злосці на каго-н., жадання пазбавіцца ад каго-н. *Згоркло ўжэ слухаць цібе. Ідзі ты атсюль зь ветрам!*

Бершты Шчуч. (ЗНФ, 35). *Я тут ім як дала паляру, та абоя зь ветрам паілі!* Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 35).

Хоць з ветрам пусці. [Значэнне не высветлена]. *Хоць з ветрам пусці.* Грандзічы Гродз. (ППФВ, 66; МСГВ, 613). *Хоць з ветрам пусці.* Селюкі Гродз. (СНМ-1, 195).

Як ветрам звяяла каго. Хто-н. бясследна, імгненна знік, схаваўся. *Наташа як угледзела міне, дак яе як ветрам звяяла з ганку.* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 84). *Куды яны ўсе пахаваліся? Як ветрам звяяло ўсіх.* Канюхі Гродз. (ЗНФ, 84). **Вар.** як ветрам звяяла (здула); як вецер звяў.

Як ветрам здула. каго. Хто-н. бясследна, імгненна знік, схаваўся. *Анно сказала, што бацько ідзе, то яго як ветрам здуло.* Мацвееўцы Ваўк. *Нарабіў бяды, а потым яго як ветрам здуло.* Малюкі Воран. **Вар.** як ветрам звяяла (здула); як вецер звяў.

Як ветрам падшыты бегаць, хадзіць і пад. Вельмі хутка. *Носіцца як ветрам падшыты.* Залацеева Зэльв. *Ты яго ні дагоніш, бо ходзіць ён як патшыты ветрам.* Беражна Карэл. (ЖНС, 60).

Як ветрам у пяты бегчы. Вельмі хутка. *Як зробіць для нас танцы якія на вёсцы, то бязым ужо як ветрам у пяты, вядома ш, маладыя дзеўкі.* Рыбакі Ваўк.

Як падшыты ветрам. Гл. як ветрам падшыты.

ВЕТРУ. Ад ветру валіцца. Быць вельмі слабым, знясіленым. *С плену ён прышоў такім знямоглым, што ад ветру валіўсо.* Адэльск Гродз. (СНМ-2, 92).

Ад ветру пава'ліцца. Вельмі слабы, знясілены. *Клуня зусім старая стала, ад ветру паваліцца.* Кулёўцы Гродз. (СНМ-2, 108).

З ветру вяроўкі (вяроўку) саўе. Ухв. Вельмі спрытны, умелы хто-н. *Папрасі яго, ён паможэ, ён што хочаш зробіць, зь ветру вяроўкі саўе.* Нача Воран. *Макар – чалавек майсьцеравы – зь ветру вяроўкі саўе.* Ляпёшкі Іўеў. *З ветру вяроўку саўе.* Залескія Воран. (ППФВ, 27; МСГВ, 590).

І ад ветру і ад дажджу. Ухв. Памяркоўна-спагадлівы, добры для ўсіх. *Наша Маня з усімі такая – і ад ветру і ад дажджу, нікому кепскага ні скажа.* Панямонцы Лід. *Ён і ад ветру і ад дажджу – і па добраму пагаворыць, і па кепскаму, ён і вам будзя добры, і другім будзя добры.* Правыя Масты Маст.

То ад ветру то ад сонца. [Значэнне не высветлена]. *Ты ўсё – то ад ветру, то ад сонца.* Гуршчызна Іўеў. (ППФВ, 61).

Шукай ветру ў полі. Назад не вернеш, не знойдзеш. *І куды яны змыліся? Шукай ціпер ветру ў полі.* Руда Яварская Дзятл. *Пашоў шукаць ветра ў полі.* Рагачы Гродз. (СНМ, 190). **Вар.** шукай ветру ў полі; знайдзі вецер у полі.

Шукаць ветру ў полі. Няўхв. Займацца безнадзейнай справай. *Шукаеш ты ветру ў полі, ідзі лепей бацьку намажы.* Гарадзечна Навагр.

ВЕЦЕР. Вецер гуляе дзе. 1. Дзе-н. пуста, прасторна. У хаце ці іншым памяшканні. *Такая хароша хата, і вецяры ў ёй гуляе, ніхто ні жыве.* Краснасельскі Ваўк. *Хіба гэта хата, у гэтай абэржы, як стадоле якой, вецяры гуляе.* Купіск Навагр. (ЗНС, 54). 2. Дзе-н. холадна. У хаце ці іншым памяшканні. *Ні паляно даўно, то ў хаце вецяры гуляе, за рукі бярэ.* Краснасельскі Ваўк.

Вецер гуляе ў кішэнях у каго. Жарт. У каго-н. няма грошай. *Пасья выпіўкі вецер гуляе ў кішэнях.* Сэнна Навагр. **Вар.** вецер свішча (гуляе) у кішэнях (карманах).

Вецер калыша каго. Іран. Хто-н. вельмі худы, слабы, змарнелы. *Што я зь ім рабіць буду – малы, худы, слабы, яго ш вецяры калыша.* Хрустава Свісл.

Вецер недзе ў бруд вымазаўся. Незадава. Пацягнула адкуль-н. смуродам. *Ой, ні прадыхнуць, вецяры недзі ў брут вымазаўса.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 22). – *Вецяры недзі ў брут вымазаўся.* – Гэта з фермы цягня. Новы Двор Шчуч. (ЗНФ, 22).

Вецер пад носам мець. *Часцей жарт.* Магчымасць астудзіць ротам гарачую ежу. *Вазьмі пастудзі, вецер пад носам маеш.* Кальчуны Ашм. *Загарачо табе? А вецяў пад носам наішто?* Бабіна Гродз. *Гарачо, аля ні бяда, вецяў пад носам маяш.* Прыдоўгае Шчуч. *Чай студзі, вецяў пад носам маяш.* Студзенікі Свісл. *Няхай студзяць суп – вецяў маяць пад насом.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 611). **Вар.** <свой> вецер пад носам.

Вецер пад шапкай гуляе ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, някемлівы, бесталковы. *Знайшлі каго слухаць, у яго яшчэ вецяў пат шапкай гуляя.* Алексшыцы Бераст.

Вецер свішча каля вушэй у каго. Хто-н. вельмі хутка едзе, бяжыць і пад. *Па асфальту аж прыпусьціш, адно вецер свішча каля вушэй.* Кашалёва Навагр.

Вецер свішча ў карманах у каго. *Жарт.* У каго-н. няма грошай. *Хлопцы сядзелі і меркавалі, яг бы выправіцца з дому, але ж вецяў свішча ў карманах.* Ярошычы Навагр. (СГВ, 581). **Вар.** вецер свішча (гуляе) у кішэнях (карманах).

Вецер у галаве <гудзе> у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі легкадумны, несур'ёзны. *А калі вецер у галаве гудзе, дык дзе ж ён вучыцца будзе.* Руда Яварская Дзятл. *Хіба ш ён ажэніцца – у яго вецяў у галаве.* Новы Двор Свісл. *Свістун ні гаспадар, у яго вецяў у галаве, гаспадарку да ручкі давёў.* Барбарычы Гродз. (СНМ-2, 207).

Знайдзі вецер у полі. Назад не вернеш, не знойдзеш. *Раней ён ні сказаў, каму пазычыў, а цяпер знайдзі вецяў у полі.* Пракопавічы Гродз. **Вар.** шукай ветру ў полі; знайдзі вецер у полі.

Кідаць на вецер словы. Няўхв. Не выконваць абяцанага. *Усё зробім, мы кідаць на вецяў словы не будзем.* Бабынічы Сл. (СГВ, 595).

Кінуць на вецер. Няўхв. Змарнаваць, патраціць упустую. *Ні здалі ў час лён, дык вось цяпер чатырыста рублёў кінулі на вецяў.* Вігушкі Іўеў. (СГВ, 595).

Куды вецер нясе ісці і пад. Невядома куды, у няпэўным кірунку. *Здэцца, пайшоў бы куды вецяў нясе, так усё надаела.* Сцігані Іўеў.

На вецер сказаць. Дарэмна, упустую, безвынікова. *На Антона ніколі ні спадзявайся, такі няслоўны, што скажа, усё на вецяў.* Мыслава Сл. (СГВ, 301).

Наўзвей вецер. Няўхв. 1. *гаворыць.* Абы-што, без толку. *Гаворыць на ўзвей вецяў, трапаіць абы-што.* Горшавічы Астр. 2. Легкадумны, несур'ёзны, пусты чалавек. *Казаў, што ён наўзвей вецер. А ты ад яго помачы чакаў.* Лылойці Смарг.

Пускаць на вецер. Няўхв. Марнаваць, траціць упустую. *Мой Васіль грошай ні шануя, заробіць і пуская на вецяў абы-што.* Падгалішкі Шчуч. (СГВ, 604). *Ні дам я табе ні капейкі, ізноў усё пусьціш на вецяў.* Скідзель Гродз.

Разгуляй-вецер. Няўхв. Легкадумны, пусты чалавек. *Што ты зь яго возьмаш? Гэта ш разгуляй-вецяў, ён ш ні пра што ні думая.* Стокі Свісл.

Свой вецер пад носам мець. *Часцей жарт.* Магчымасць самому астудзіць ротам гарачую ежу. *Хіба ўжо такая гарачая зацёрка? А калі й гарачая, то свой вецяў пад носам маяш.* Сёгда Карэл. (ЗНФ, 64). *Нічога, што яна гарачая. Свой вецяў пад носам маю.* Раманавічы Дзятл. (ЗНФ, 64). *Хочаш, кап табе яшчэ студзілі.* Свой вецяў пад носам маяш. Заполле Маст. (ЗНФ, 64). *Я табе студзіць ні буду, свой вецяў пад носам маяш.* Лежневічы Іўеў. **Вар.** <свой> вецер пад носам.

Як вецер бегчы. Ухв. Вельмі хутка. *А конь той паджаглісты, роўны, глаткі, бяжыць як вецер.* Вярэйкі Ваўк. (СГВ, 314). *Як вецяў праімчаўся на матароўцы.* Нагорнікі Дзятл. (МСГВ, 283).

Як вецер звяяў каго. Хто-н. бяследна, імгненна знік, схаваўся. *Яна цібе як убачыла, дык яе як вецяў звяяў, мусіць, баіцца нечага.* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 84). *Нехта крыкнуў, што міліцанер прыехаў, то іх як вецяў звяяў.* Моруна Іўеў. (ЗНФ, 84). **Вар.** як ветрам звяяла (здула); як вецер звяяў.

Як вецер на загуменні бегаць і пад. Вельмі хутка, шпарка. *Прысеў бы трохі! Чаго носісься як вецяў на загуменні?! Мацвееўцы Ваўк.*

Як вецер носіць нагаварыць. Няўхв. Многа непраўдзівага, абы-чаго. Ты Маньку мені слухай, бо яна табе нагаворыць як вецяр носіць, што ў яе і золата шмат, і грошай, а сама ўчора ў Ліды на хлеб пазычала. Зэльва Зэльв.

Як вецер па портках лазіць. Асудж. Без патрэбы, туды-сюды. Не лась як вецер па портках! Сядзь ужэ! Упынку на цібе няма! Танявічы Шчуч.

Як вецер падраную стрэху шкадаваць. Няўхв. Зусім не (шкадаваць каго-н.). Ах, галупка, шкадуя ён міне як вецяр падрану стрэху. Толькі сібе шкадуя. Мінотавічы Шчуч.

Як вецер у полі хадзіць. Няўхв. Бязмэтна, без толку. Яму нідзе прыстанішча німа, ходзіць як вецер у полі. Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 186).

ВЕЧКАМ. Вечкам накрыцца. Памерці. Усім прыйдзеца вечкам накрыцца, ніхто не вечны. Волькавічы Ашм.

ВЕШАЛЦЫ. Як на вешалцы. Іран. Не па памерах, зашырокае, завялікае. Пра адзенне на кім-н. Талашыха за гэты гот так высахла, што ўсё на ёй баўтаяцца як на вешалцы. Зэльва Зэльв.

ВЁРСТ. Сем вёрст да нябёс і ўсё ракам нагаварыць. Жарт.-іран. Вельмі многа і абы-чаго. – Чаго-та вы, хлопцы, рагочаць? – А тут Аляксандарко нагаварыў сем вёрст да нябёс і ўсё ракам. Старына Маст.

Сто вёрст да нябёс і (ды) усё лесам нагаварыць. Жарт.-іран. Вельмі многа і абы-чаго. Нагаварыў сто вёрст да нябёс і ўсё лесам, а толку ніякага. Новы Двор Свісл. Гэта чалавек некі непуцёвы: як станя гаварыць, та сто вёрст да нібёс ды ўсё лесам. Лаша Гродз. (СНМ-2, 148).

ВЁСАК. Каб з сямі вёсак сабак пазганяў то не збрэшуца з кім. Няўхв. Хто-н. гаваркі, языкаты, дасціпны. Хіба зь ім хто згаворыцца! Кап сь сямі вёсак сабак пазганяў то зь ім ні збрэшуца. Алекшыцы Бераст.

ВЁСКА. Вёска з гарадской прапіскай. Насмеш. Малакультурны, прастакаваты чалавек. Я яму ўсё і расказала, і паказала, а ён кап хоць дзякуй сказаў, што ш – вёска з гарацкай прапіскай. Навумавічы Гродз.

ВЁСЦЫ. Як у нашай вёсцы сабак. Іран. Вельмі многа. Музыкантаў было на васельлі як у нашай вёсцы сабак. Дварчаны Воран.

ВІГАНЦЫ. Як у Віганцы на танцы збірацца. выбірацца і пад. Жарт. 1. Хутка, спяшаючыся. Глядзі, каб не забылася ўсё ўзяць, бо выбіраюся як у Віганцы на танцы. Палашкі Воран. 2. Вельмі марудна. Ты да калхознай работы зьбіраюся як у Віганцы на танцы. Чаму ш да гуляў подбегам ляціш? Асіпаўцы Воран. ● Віганцы – назва вёскі ў Воранаўскім раёне.

ВІГУШКІ. У Вігушкі праз Дзявенішкі ісці, ехаць і пад. Неапраўдана далёкім, кружным шляхам. Ведама, першы рас, дык паехалі ні прамой дарогай, а паехалі нівядома кудой, у Вігушкі праз Дзявенішкі. Слесары Іўеў. ● Вігушкі – назва вёскі ў Іўеўскім раёне, Дзявенішкі – назва вёскі на тэрыторыі Літвы.

ВІДЖА. Як віджа. Вельмі кіслы. Як яны ядуць гэтыя яблыкі, шчэ яны як віджа. Мардасы Шчуч.

ВІДЗІШ. Як відзіш. Вельмі хутка, адразу. «Ох, халера, замалы!» – тут ханіліся як відзіш нашы хлопцы за калы. Голдава Лід. (ДМГ, 234). Аш пад высокую гару, пат сакала ідзе, на лес уцякаюць, трэба пільнаваць, як відзіш зойдуць. Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 517).

ВІДЗЭНЯ. Да відзэня. Выкл. Формула развітання: да пабачэння. Да відзэня, баба Галя, дзякуй велькі, што прынялі, напайлі і накармілі! Новая Руда Гродз. До відзэня, пані млода. Кончылася юш твое колежэнство. Галавенчыцы Гродз. (ДМГ, 193). ● Параўн. польск. *do widzenia* 'тэ'.

З відзэня. З выгляду. З відзэня яна яшчэ маладуха. Суцькава Сморг. ● Параўн. польск. *z widzenia* 'тэ'.

ВІДНА. З відна да відна. Увесь светаваы дзень. *З відна да відна рук не пакладалі.* Руда Яварская Дзятл.

ВІДЫ. Непадобныя віды. *Выкл.* Выказванне вялікага здзіўлення. *Во, ніпадобныя віды! Я такога ніколі не чуў.* Трокенікі Астр.

ВІЗГУ. Да свінячага візгу напіцца. Вельмі многа, празмерна. *Напіўса да свінячаго візгу, ледво ў хату ўваліўса.* Бабіна Гродз.

ВІЛАМІ. Віламі па вадзе пісана. Невядома, ці ажыццявіцца, ці збудзецца што-н. *Шчэ віламі па вадзе пісана, або паступіць яна ў інстытут, або не.* Уселяб Навагр. *О, яшчэ гэта віламі па вадзе пісана, ці купяць яму машыну.* Ігнатаўцы Лід. *Возьмя ці ні возьмя яе – гэта яшчэ віламі па вадзе пісана.* Верцялішкі Гродз. *Кажуць, што Марыська чакая Міхаську з войска, аля эта яшчэ віламі па вадзе пісана, ён браць яе ці будзя, як верніцца.* Навасяды Ашм. *Гэтае вясяля ў іх яшчэ па вадзе віламі пісана.* Задвор’е Зэльв. *Гэта вясельле віламі па вадзе пісана, ня хочуць яго бацькі, каб ён яе браў.* Чарнявічы Бар. *Будуць, мусіць, жыць у Мінску, але гэта яшчэ віламі па вадзе пісана.* Ліпнішкі Іўеў. *Віламі па вадзе пісана.* Тужаўляны Гродз. (СНМ, 179). *Гэта яшчэ віламі па вадзе пісана.* Грушчызна Іўеў. (ППФВ, 19, МСГВ, 586). **Вар.** віламі <па вадзе> пісана <качаргою мазана>.

Віламі пісана. Невядома, ці ажыццявіцца, ці збудзецца што-н. *Віламі пісана яшчэ, ці будзя тут што.* Варняны Астр. *Зробіш ты ці ні зробіш, гэта яшчэ віламі пісано.* Балотца Навагр. *Будуць яны жаніцца ці не, гэта йшчэ віламі пісано.* Правыя Масты Маст. *Гэта яшчэ віламі пісана.* Кронькі. Шчуч. *Калі яна шчэ будзя тая хата, шчэ адно віламі пісана.* Сурынка Сл. *Ці пойдзе Марынка за яго? Відаць, яшчэ віламі пісана.* Радзівілаўцы Лід. **Вар.** віламі <па вадзе> пісана <качаргою мазана>.

Віламі пісана качаргою мазана. Невядома, ці ажыццявіцца, ці збудзецца што-н. *Ці прыедуць яны, гэта яшчэ віламі пісана качаргою мазана.* Падзітва Воран. **Вар.** віламі <па вадзе> пісана <качаргою мазана>.

Пісаны як віламі па плоце. Невядома ці ажыццявіцца, ці збудзецца што-н. *Маеш о добрае мейсца і трымайся яго, ні ець нідзе, бо там табе работа пісана як віламі па плоце.* Бастуны Воран.

Як віламі па вадзе пісаць гаварыць. Няўхв. Недарэчна, абы-што. *Гаворыць як віламі па вадзе піша.* Дзям’янаўцы Дзятл.

ВІЛАХ. На вілах насіць каго. Няўхв. Ненавідзець каго-н, жадаць каму-н. непрыемнасцей. *Во што цяпер робіцца: і жыцьцё лягчэйшае, і дастатак людзі маюць, а німа ніякай згоды, адзін другога на вілах носяць. І да чаго сьвет дойдзе?* Навасёлкі Свісл.

ВІЛКАМІ. Як вілкамі па вадзе правесці сказаць. Няўхв. Абы-што, не падумаўшы. *Ты скажаш, Ганна, як вілкамі па вадзе правядзеш.* Багудзенка Навагр. • Вілкі – вілы.

ВІЛЫ. Сукануць вілы ў бок каму. Наслаць на каго-н. чары, праклён. *Нешто ні палучаюцца, як нехта сукануў вілы ў бок.* Мачуліна Ваўк.

ВІЛЬНА. Аж Вільна відаць. Гумар.-іран. Вельмі кіслая (страва). *Як зясі чаго кіслага, дык гавораць: аж Вільна відаць.* Каменка Шчуч. **Вар.** аж Вільня (-а) відаць.

ВІЛЬНІ. Прайсці вільні і строні. Многае зведаць у жыцці, пабываць у розных цяжкіх абставінах. *За астатні гот жыцьця ён прайшоў вільні і строні, чаго толькі ні валілася на яго галаву.* Вярэйкі Ваўк.

Як у Вільні на Кальвары дзе. Вельмі людна і шумна, вялікі вэрхал дзе-н. *Учора на базары сьвіней хацела купіць. Што там людзей!.. Як у Вільні на Кальвары! Ні прабіцца!..* Першамайск Шчуч. *Як прыедуць з горада дзеці, то ў хаці як у Вільні на Кальвары.* Правыя Масты Маст.

ВІЛЬНО. Вільно відаць. Гумар.-іран. Вельмі рэдкая (страва). Звычайна пра суп. *Ну й суп – Вільно відаць, адна вадзічка.* Паставы Паст.

ВІЛЬНЮ. Аж Вільню ўбачыць. Адчуць незадавальненне ад ужывання чаго-н. кіслага. *Але ш і сок кіслы, гаіш Вільню ўбачыў, як выпіў.* Вензавец Дзятл.

У Вільню можна заехаць на чым. Гумар. Вельмі тупы, ненавоstrаны. Звычайна пра нож. *Які ты мне нож даў, на ём у Вільню можна заехаць, нічога ім ні адрэжаеш.* Праважа Воран.

ВІЛЬНЯ. Аж Вільня відаць. Гумар.-іран. Вельмі кіслая (страва). *Наварыла булёну, кіслы, аш Вільня відаць.* Ваўкавічы Навагр. **Вар.** аж Вільня (Вільна) відаць.

ВІНО. Заячае віно. Бат. Травяністая расліна – майнік двухліставы. *Ой, якія смашныя ягады на заячум віне!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 34). **Вар.** заячае віно (піва).

ВІНТ. На буйны вінт есці, паесці. Хутка, спяшаючыся. *Німа калі раседжвацца, еш на буйны вінт – і паляцелі [на сена], відзіш, дошч зьбіраюцца.* Косцевічы Астр.

На буйны вінт пусціць. Хутка, спяшаючыся, на скорую руку паесці. *Як ён там паеў...* На буйны вінт пусціў і пабех. Горшавічы Астр.

ВІНЦІКАЎ. Сем вінцікаў на фронце адзін у рамонце ў каго. Асудж. Хто-н. неразумны, легкадумны, бесталковы. *У Грышкі сем вінцікаў на фронці адзін у рамоньці, ты яго паменш слухай, бо ён табе нагаворыць нівядома што.* Пячоўшчына Валож.

ВІР. Хоць у вір галавою. Выкл. Выказванне безнадзейнасці, немагчымасці што-н. зрабіць, каб выйсці з вельмі цяжкага становішча. *Хоць у вір галавою.* Баброўня Гродз. (СНМ, 195). *Хоць у вір галавою, а бяда за бядою.* Баброўня Гродз. (ППФВ, 67).

Як вір змеў што. Што-н. знікла, прапала. *Гэтыя дзеці шкадлівыя як кот, за імі нічога на месцы ні знойдзеш. Во тут, на паліцы, ляжалі апцэнгі, і німа, іх як вір змеў.* Дзеравянчыцы Сл.

ВІСЕЛЬНІ. Вісельні варты. Асудж. Вельмі кепскі, нялюдскі, заслугоўвае пакарання. *Гэты стамболь адно што вісельні варты. А ніякага зь ім ладу няма, як быў дурным, дурным і памрэ.* Бракава Сл.

ВІТКА. Як вітка ў коле круціцца і пад. Без толку, без занятку. *Лепш не вэйгайся як вітка ў коле, а вады прынясі.* Жупраны Ашм.

ВІТРЫНЕ. Як у вітрыне лялька стаяць. Няўхв. Манерна, дэманструючы свой знешні выгляд. *Прыбярэцца, прыйдзе – і стаіць як у вятрыны лялька.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 586).

ВІХРА. Як віхра бегаць і пад. Вельмі хутка. *О дзе быстра дзеўка, лятая як віхра.* Карпейчыкі Шчуч.

ВІХУРАТКА. Як віхура'тка бегаць, лётаць і пад. Несупынна. *Дзе ізноў падзелася гэтая шантрапа, усё лётае як віхуратка?* Яцыны Астр.

ВІЦІНА. Як віціна дзяўчына і пад. Ухв. Вельмі прыгожая, стройная. *Дзеўка, як віціна, любо паглядзець.* Літвінкі Гродз. (СНМ, 175).

ВІШНЮ. Абтрэсці вішню. Абудзіць у дзяўчыны пачуццё сімпатыі, дабіцца з яе боку прыхільных адносін да сябе. *Кацін Сашка шустры, хутка аптрос вішню, а такая ш ярышыста была.* Сурынка Сл.

ВІШНЯ. Як вішня дзяўчына і пад. Ухв. Вельмі прыгожая. *Дзеўка як вішня.* Балічы Шчуч. (ППФВ, 22).

ВЛОСУ. Да влосу хадзіць і пад. Без шапкі, без хусткі і пад. *Бывала, з Нацькай як выйдзем у цэркву... Да влосу, туфлі начышчаныя... Уся гуліца аглядаюцца.* Першамайск Шчуч. *Шчэ халадно было, а ён да влосу хадзіў, то во, запаленя мазгоў палучыў.* Янаўляны Лід. **Вар.** да влосу (улосу). • *Влос* – параўн. польск. włos 'волас'.

ВЛОСЫ. Влосы дыбам сталі ў каго. Каго-н. ахапіў моцны страх, жах. *Калі сталі расказваць пра страхі на кладбішчы, дык влосы дыбам сталі.* Германішкі Воран. **Вар.** валасы дуба (дубам, дубка, дубаса) сталі (становяцца, пасталі, устаюць); валасы (влосы) <на галаве> дыба (дыбам, дыбака, дыбаком, дыбара, дыбанькі) сталі (становяцца, пасталі, усталі); валассё дыбам стала.

ВО. Во-во. Вельмі хутка, у бліжэйшы час. *Давай кампаняй напрачам у хаці, ба яны ўжэ во-во павінны прыехаць.* Бабіна Гродз. *Карова павінна во-во ацяліцца.* Плябанаўцы Ваўк. (МСГВ, 85).

ВОБЦАСАМ. **Во'бцасам (во'бсаса) у вочы лезці каму.** *Асудж.* Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць каму-н. *Вопцасам у вочы лезя, рады німа.* Ваўкавічы Навагр. *Што за чалавек – вопсаса ў вочы лезя, хоць ты яму кол на галаве чашы.* Крапіўніца Свісл. *Што лезяш вопсаса ў вочы?! Зарас я табе налезу.* Агрызкі Маст. **Вар.** вобцасам (вэбсусам, вобсаса, вобсас, обцасам, абцэсам, абсцэсам, абсасам, абцасам) у вочы лезці (кідацца, перціся).

ВОДКУ. **Саладзіць водку.** Цалавацца па загадзе свата, музы'каў ці іншых вясельнікаў у час вясельнага абраду. Часцей у дачыненні да маладых. *Пара саладзіць вотку, нешта горкая вотка стала. Паспрабуйця, якая горкая. Маладым го-о-рка, го-ор-ка!..* Гродзі Ашм. *Трэба ш вотку саладзіць, бо натта ш горка.* Цяглевічы Зэльв. *Тады марша загралі й селі за стол. Назаўтра, гэта панядзелак быў, вотку саладзілі, на лаву сталі й бралі першае мейсца.* Дайнава Воран. (ДМГ, 199). *Не ўпірайся, а будзяш саладзіць водку, ні на табе пачалося, ні на табе гэта кончыцца.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 606). *Штосьці ў горлі верадзіць, трэба вотку саладзіць.* Новая Руда Гродз.

ВОДМАЛАДЗЬ. **У водмаладзь ісці.** Дзяцінец. *Наш стары зусім зьдзіцянеў, у вотмалаць ідзе ўжо, мае восімдзісят год, а на вясельлі скача з маладымі.* Чэхі Астр. (СГВ, 89).

ВОДУ. **Брахаць на воду.** Вельмі многа піць, адчуваючы неўтаймоўную смагу. *Ой, браток, пярасаліў ты сваю шорбу, посьля яе будзяш брахаць на воду.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 52). **Вар.** брахаць (гаўкаць) на ваду (на воду).

Бяла ні бяла абы воду відала (відзяла) мыць і пад. Няўхв. Абы-як, збольшага (мыць, памыць бялізну, адзенне і пад.). *Алі ваша маці і мыя – бяло ні бяло абы воду відало! Лунна Маст. У гэтай нашай гаспадыні ўсё бялё натто запущчано. Ёй, як мыя, бяло ні бяло абы воду відало.* Старына Маст. *Я во троху спалакнула і добра, бяла ні бяла абы воду відала.* Хадзілоні Шчуч. *І як ты мыяш! Трэбо ш памыць, пакіпяціць! То і белянько будзя ўсё, як сьнех! А ты мыяш бялэ ні бялэ абы воду відзялэ.* Стокі Свісл.

Воду муціць. Няўхв. Сьвядома заблытваць якую-н. справу. *Што ты тут воду муціш, я знаю, што аўтобус ідзе ў пяць, а ні ў шэсьць. Так што мне ўжэ пара ісьці.* Пагранічны Бераст. **Вар.** муціць ваду (воду).

Воду продаць. Іран. Пасіўна паводзіць сябе на танцах. *Німа чаго выседжваць! Ідзі танцуй! Хваціць воду продаць!* Стокі Свісл. • **Продаць** – прадаваць.

Вывесці (выводзіць) на чыстую (халодную) воду каго. Выкрыць нядобрыя справы, кепскія ўчынкi каго-н. *Вывесці на чысту воду.* Тужаўляны Гродз. (СНМ, 179). *З п'яніцамі німа чаго важдатца, трэбо выводзіць усіх на чыстую воду.* Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 31). *Пачакай, я выведу яго на халодну воду, усім раскажу, хто ён ёсьць.* Уселюб Навагр. *Я ўсё адно дакапаюся, выведу цібе на халодну воду.* Вензавец Дзятл. *Ён то выведзя іх на халодну воду.* Правыя Масты Маст. **Вар.** вывесці (выводзіць) на чыстую (халодную) ваду (воду).

За халодную воду не брацца (не ўзяцца). Няўхв. Нічога не рабіць, гультаяваць. *Дзявуля, за халодную воду не бярэцца.* Альшаніца Івац. (ДСК, 72). *Ну, і гультай іх хлопця, яму за халодную воду не ўзяцца.* Лаздуны Іўеў. (СГВ, 591). **Вар.** <ні> за халодную ваду (воду) <не брацца (не ўзяцца)>.

Муціць воду. Няўхв. Сьвядома заблытваць якую-н. справу. *Хваціць табе ўжэ муціць воду, лепай памаўчы!* Шурычы Свісл. **Вар.** муціць ваду (воду).

На халодную воду зарабіць. Вельмі мала. *Калі заробтак слабы, то кажучь: на халодную воду зарабіў.* Краскоўскія Горы Навагр. *Па яго заробках ногі працягнулі п. Ён на халодну воду ні зарабляя! Добра, што бацька крыху намагая! А так!..* Стокі Свісл.

Ні за халодную воду не брацца (не ўзяцца). Няўхв. Нічога не рабіць, гультаяваць. *Гультаіна такі стаў, ні за халодную воду ні бярэцца.* Масцішчы Навагр. (ЗНФ, 53).

Цалюткі дзень ні за халодну воду ні ўзёўса. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 53). **Вар.** <ні> за халодную ваду (воду) <не брацца (не ўзяцца)>.

Таўчы воду ў ступе. Няўхв. Весці пустыя размовы, займацца балбатнёй. *Выключы гэты тэлевізар, а то таўкуць воду ў ступі, німа на што слухаць.* Грыўкі Гродз. (СНМ-2, 231). **Вар.** таўчы ваду (воду) у ступе.

Хоць воду пі з каго. Ухв. Вельмі прыгожы, прыгожа апрануты. *Хоць воду пі зь яго. Разадзеўся, прыбраўся.* Шчорсы Навагр. **Вар.** хоць вады напіся; хоць воду пі; вады можна напіцца.

Як у воду баўтануў. Нечакана прапаў, знік. *Ну й пайшоў за хлебам, як у воду баўтануў.* Вайневічы Дзятл. (СГВ, 620).

Як у воду кануў. Нечакана прапаў, знік. *Як у воду кануў – ні слыху ні дыху.* Курчоўцы Воран. *Як пайшла ў вёску, то як у воду канула.* Вераб'і Астр. **Вар.** як у ваду (воду) кануў.

Як у воду пернуў сказаў. Груб. Абы-што, не да месца, недарэчна. *Ну, Андрэй, ты і сказануў, як у воду пернуў. Ідзі лепей прынясі мне вады, бо памру ат сьмеху.* Пагранічны Бераст.

Як у воду плюнуў сказаў. Няўхв. Зусім недарэчы, неўпапад. *Алі ш і сказала, як у воду плюнула, лепей зусім маўчала п, як ні разьбіраюцца.* Старына Маст. **Вар.** як у ваду (воду) плюнуў.

ВОЖЫК. Як вожык. 1. Вельмі (надзьмуцца і пад.). *Сядзіць, нашашорылася як вожык, пакрыўдзілі такую пані.* Копаніха Сморг. 2. Вельмі (саці, пыхцець і пад.). *Пыхціць як вожык.* Бярозаўка Лід.

ВОЖЫКА. Напалохаць вожыка голым задам. Іран. Зусім не (напалохаць). *Ты мне тут ні пагражай...* Напалохала вожыка голым задам. Ананічы Дзятл.

ВОЗ. Воз коз нагаварыць. Вельмі многа. *Ты вос кос нагаварыў.* Сухаполь Пруж.

Цэлы воз нагаварыць. Многа і без толку. *Нагаварыў цэлы воз, а нічога незразумела.* Караневічы Гродз. *Прыехаў прадсядацаль, нагаварыў цэлы вос ды зноў паехаў.* Новы Двор Свісл.

ВОЗАМ. Хоць возам вывозь чаго. Вельмі многа чаго-н. *Яблыкаў у гэтым годзя хоць возам вывозь.* Талмінава Ашм. *Грыбоў там было хоць возам вывозь.* Малюкі Воран. *Зайдзі на кухню, там гразі хоць возам вывозь.* Левыя Масты Маст. *Гразната на падворку, сьмеця да халеры – хоць ты возам вывозь.* Лунна Маст. *Столькі думкаў набралася, што хоць возам вывозь.* Ківанцы Воран.

ВОЗЕ. <І> на возе і пад возам быць, бываць, пабываць. У розных жыццёвых абставінах, у цяжкім, складаным ці непрыемным становішчы. *За сваё жыццё я і на возе пабывала і пад возам, усяго набачылася, нацярпелася.* Куляшы Шчуч. *Усяго прышлося хватануць. Быў, як той казоў, на возі і пад возам.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 47). *І дзе яго толькі ні было? Усё прайшоў, быў на возі і пад возам.* Голдава Лід. (ЗНФ, 47).

Як на жыдавым возе на чым. Вельмі многа розных рэчаў, размешчаных абы-як, у беспарадку. *Спрач за стала, а то на ём як на жыдавым возі, аж брытка.* Аляксандравічы Дзятл.

ВОЗЕРАМ. Каб яно возерам стала. Выкл. Выказванне пачуцця незадаволенасці, распачы, адчаю і пад. *Якое там жыццё?.. Каб яно возерам стала с такім жыццём!* Малюкі Воран. **Вар.** каб яно возерам (Кроманню) стала (правалілася).

ВОЗЬМЕЦЦА. Скуль ні возьмецца. Раптоўна, нечакана, невядома адкуль (з'явіцца). *Стрэльбу на плячо я, а скуль ні возьмецца – воўк.* Белае Гродз. (БФ, 50).

ВОЙКНУЦЬ. І войкнуць не паспець. Разгубіцца ад нечаканасці таго, што адбылося. *Пан і войкнуць не паспеў, як пачаў гарэць яго сьвіран.* Пасека Дварчаны Воран.

ВОЙСКУ. Пяць у войску ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, дурны. *Не, каб аддаць свае ключы, а то цэлую раницу шукалі тыя, што ўнучка недзі палажыла. Што ш, у міне ўжэ пяць у войску, старая ўжэ.* Капліца Гродз.

ВОКА. Адно вока ў Альшаны, а другое ў Ашмянну' ў каго. Іран. Хто-н. касавокі. У касога адно вока – у Альшаны, а другога – у Ашмянну. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-2, 506).

Адно вока ў лобе. Адзінае, апошняе, што ёсць, застаецца, заставалася ў каго-н. – Яшчэ нівядома, ці будзя жывы [сын]. – Вот гора бабі. Адно вока ў лобі – і таму шчасыця німа. Забалаць Воран. (ЗНФ, 16). Богам маліла іх [немцаў-акупантаў], і бачылі ш, што ў міне гэта цялушка – адно вока ў лобі, аля дзе іх упрасіш – забралі, гады. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 16).

Вока за вока. Адплата злом за прычыненае зло. Як маю гуску забіў, то нічога, а як машынай наехаў на яго парася, дык разяўляяца, гэта яму вока за вока. Рахавец Навагр. (СГВ, 582).

Вока набіта ў каго. Хто-н. вопытны ў чым-н. У цібе ў гэтай справе ўжо вока набіта. Пагарэлка Карэл. От добрую табарэтку ты мне зрабіў, відно, што вока набіта. Турэц Карэл. (СГВ, 582).

Вока не запарушыць каму. Быць добразычлівым, не зрабіць нічога кепскага каму-н. Ён нікому вока не запарушыць. Пяслі Гродз. Ён вока табе ні запарушыць. Жыровічы Сл. (ППФВ, 25).

Вока не мець на каго. Выяўляць непрыязнасць да каго-н., ненавідзець каго-н. На гэтага лесніка даўно, кажа, вока не маем. Міратычы Карэл. (БФ, 84). На гэтаго ўжо даўно ніхто вока не мае. Ракавічы Шчуч. (СГВ, 582). Пашкудны ён чалавек. Не станавіся ўноперак дарогі яму, сыноч ты мой. І так ён на цябе вока не мае. Мілявічы Маст. (СБНФ, 41).

Вока пешыць. Выклікаць прыемныя ўражанні сваім выглядам, знешнасцю. Па аднаму стапарыку выпілі, па другому, па трэцяму, пачалі другую бутэлячку, вока цеша і трэцяя. Падольцы Астр.

Вока яма. Асудж. Надзвычай пражны чалавек. Пакуль быў дужы, здаровы, то цягнуў у хату, бо быў вока яма, а цяпер яму, мусі, ужо нічога ні трэба. Уселяб Навагр. (ЗНФ, 22). Гэта ш – вока яма! Кап прымеў бы, так увесць сьвет агарнуў. Карытніца Лід. (ЗНФ, 22). **Вар.** вока (вочы) яма.

Выкінуць на вока каму. Прыпомніць, выгаварыць каму-н. што-н. непрыемнае. Такрок [мінулы год] мне падраджаўся [абяцаў] прывесці сена з лужайкі, і так засталося, пака сам не прывёс, а цяперачы ідзе просіць загараць яму пляц, дык я й выкінуў яму на вока пра сено. Гнесічы Навагр. Не стрывала, усё выкінула на вока, што ён вытвараў. Досі цярэць. Хай ведаюць усе. Шчорсы Навагр.

Закінуць вока куды. Наведацца куды-н. з мэтай паглядзець, убачыць што-н. Ну што ты мне раскажаш, я сам пасьпеў закінуць вока туды. Байкі Пруж.

З вока не спускаць каго, што. Пільна, уважліва сачыць за кім-, чым-н. З вока ні спускай! Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-4, 553).

Ліхое вока ў каго. Няўхв. Хто-н. схільны да сурокаў. О, у гэтаго чалавека ліхое вока, ён на жарабя глянё – так тое і ссохня. Загараны Гродз. (СНМ-2, 123).

Мець вока на каго. 1. Прыхільна ставіцца да каго-н., разлічваць на каго-н. Я даўно маю вока на сусецака хлопца Алеся, добры хлопец, можа калісьці маім зяцям будзя. Дарагляны Маст. 2. Адчуваць непрыязнасць да каго-н., ненавідзець каго-н. Сыночак мой ты! Не станавіся ты яму ўнапярэд дарогі, а то абязвечыць яшчэ возьме. І так ён на цябе вока мае. Варонічы Сл. (Стэц.-1, 185). За нешта ж вока яна мае на вас. Пяслі Гродз. (ППФВ, 13).

Не злажыць вока. Зусім не заснуць. Цэлу ноч не злажыла вока над малою, захварэла дзевачка мая. Вензавец Дзятл. (СГВ, 600). Цэлую ночку вока не злажыла. Васявічы Дзятл. **Вар.** вачэй (вока, вокам, окам) не злажыць (не змружыць). • Злажыць – заплюшчыць.

Ні вока ні бока не глядзець. Зусім, абсалютна. Ні глядзіць ні вока ні бока, прэця, каб толькі быць першай. Бабіна Гродз. Зьбілі таго хлопца на горка яблыко, ні глядзелі ні

вока ні бока, а патом занясьлі ў гумно Янучкова і сенам засыпалі. Старына Маст. Ты што, здурэў, абцасам лезыш на людзей, ні глядзіш ні вока ні бока. Рацічы Гродз. (СНМ, 97).

Вар. ні вока ні бока; ні бока ні вока.

Нядобрае вока ў каго. Хто-н. схільны да сурокаў, можа сурочыць. *Ні наказвай Ганулі дзіця, у яе нідобро воко, можа зрачы.* Кавалічы Гродз. (СНМ, 62).

Няпоўнае вока. Няўхв. Вельмі прагны, хцівы, зайздросны чалавек. *Вот ніпоўна воко – яму ўсе мало й мало.* Бабіна Гродз. *Табе вечна мала, няпоўнае вока!* Асіпаўцы Воран. *Ніпоўна вока.* Пышкі Гродз. (СНМ, 189). **Вар.** няпоўнае вока (няпоўныя вочы).

Пакласці (палажыць) вока. 1. на каго. З сімпатыяй адносіцца да каго-н., упадабаць каго-н. *Хто на каго вока пакладзе, хто каму прыглянецца, ужо на хатах пад раницу расходзяцца паркамі.* Гальшаны Ашм. (ДМГ, 210). *Ён даўно на цябе вока паклаў.* Хрустава Свісл. *Ты, сыноч, відаць, на яе вока палажыў?* Дзераўная Сл. *Як палажыў ён на яе вока, дык нідзе праходу ні даваў.* Мілявічы Маст. 2. на што. Прыкмеціць што-н., зацікавіцца чым-н. *Язэп паклаў вока на дзедаў гаротчык.* Забор’е Шчуч.

Папова вока ў каго. Асудж. Хто-н. вельмі прагны, зайздросны. *Што ўбачыць, та мусіць заграбіць, бо ў яго папovo воко.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 58). – *Страх, які завідны гэты Радзюк! – От, дзіво што. Ішчэ малы быў, то маці наша казалася, што ў яго папова воко.* Голдава Лід. (ЗНФ, 58).

Поп’е вока. Асудж. Вельмі зайздросны, сквапны чалавек. *Усё ты пат сібе цягнаш, усё табе мала, мала – поп’е вока.* Стокі Свісл.

Салохіна вока ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі зайздросны. *А яны такія, у іх салохіна вока – што ні ўбачаць, то ўсё ім трэба.* Ашмянцы Шчуч.

Скупы на вока. Няўхв. Вельмі зайздросны. *І з малянкосьці быў такі, і ціпер скупы на вока, ні с кім ні гаворыць, усім зайздросьціць.* Луцкаўляны Гродз.

У вока ўпасці. Гл. упасці ў вока.

У самае вока сказаць. Вельмі трапна, дакладна, дасціпна. *Я яму тады ўсё сказала, як кажуць, у самае вока.* Цырын Карэл. *Сказаў, як у цэль папаў, у самае вока.* Рамашкі Шчуч.

Упасці ў вока каму. 1. Добра запомніцца, захавацца ў памяці. *Той чалавек, што выратаваў нас ад немцаў, так упаў у вока, што ніколі яго не забуду, усім нам ён упаў у вока.* Малыя Эйсманты Бераст. (СГВ, 610). 2. Быць упадабаным кім-н. *Аленка яму добра ўпала ў вока.* Індур Гродз. *І ён на веласіпедзе прымчаўся, мусіць, у вока ўпала я.* Ятвезь Карэл. (ХБД, 203). *Яму наградзілі нейкі прыёмчык – ён на плячо і да мяне.* Ужо, мусіць, у вока ўпала. Ятвезь Карэл. (ХБД, 203). *У вока ўпасці.* Нагародавічы Дзятл. (ППФВ, 62; МСГВ, 611). *Ён ей тожса ў вока ўпаў.* Глядзі і вяселле ўжо сора, бацьке багатыя, здужаюць. Падгайна Карэл. (СБНФ, 266).

Хоць вока выкалі (вытні, калі, скалі, ускалі). 1. дзе. Зусім нічога не відаць з-за цемры. *Ах Божачкі, на двары хоць вока выкалі, а ён на вяселя сабраўся ехаць! У цібе ш сьвету ў матацыклу німа! Сядзі, дзіця, у хаце і нікуды ні рыпайся!* Генюшы Навагр. *На вуліцы цяпер хоць вока выкалі, сапраўдная восенская ноч.* Танявічы Шчуч. *На вуліцы хоць вока выкалі.* Радунь Воран. *У хаце было хоць вока выкалі.* Дзераўная Сл. *Было ў той хаце хоць вока вытні.* Забалаць Воран. *Думала, схаджу да бацькі, дык дзе там! На вуліцы хоць вока ўскалі.* Дзягаўцы Ашм. 2. цемра, ноч і пад. Выключная, такая, што нічога не відаць. *А цемра на вуліцы хоць вока выкалі, нават вокны слаба відаць.* Рось Ваўк. *Але гэдакая цёмная ноч, хоць вока выкалі.* Ліпск Лях. *А ноч цёмная-цёмная, хоць вока выкалі ці на чорта сунься.* Генюшы Навагр. (СБНФ, 289). 3. цёмна. Вельмі, надзвычай. *Раз ноч была на двары. Цёмна было хоць вока калі.* Альхоўка Астр. (ДМГ, 221). *Ноч, цёмна хоць вока скалі.* Гуршчына Іўеў.

Хоць у вока калі (пары, укалі). 1. дзе. Зусім нічога не відаць з-за цемры. *Покуль тое-сёе пагаварылі, на дварэ стала хоць у вока пары.* Копаніха Смarg. 2. цёмната і пад. Выключная, такая, што нічога не відаць. *А на дварэ цямнатэча хоць у вока калі.* Галынка

Зэльв. (СНМЗ, 133). *Такой цемнаты, здэцца, і не было: хоць ты ў вока пары.* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 186). *Ну й цемната сёня на дварэ, хоць у ока пары.* Пеляса Воран. 3. *цёмна.* Вельмі, надзвычай. *Цёмна хоць у вока ўкалі.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 356). **Вар.** хоць у вока (у ока) калі (пары, укалі).

Цяжкое вока. Нядобры позірк, які можа прывесці да сурокаў. *Аддызі ты хіба, дачушка, адгэтуль, бо вун Ганна ідзе, яна цяжкоё воко мая, можа малога ўрачы.* Амбілеўцы Шчуч.

Чортава вока. Прорва, акно ў балоце. *Калі мы ішлі на заданё, то праходзілі праз балото і чуць ні ўваліліся ў чортаво воко.* Дарагляны Маст.

Як вока поўны. Вельмі. *Лядзі, ні разьлі, ба наліў кубак поўны як вока.* Бабіна Гродз. *Чарка поўная як вока.* Дварэц Дзятл. *І нашто разліваць дабро? І так поўна як вока, а ён яшчэ лье.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185). *Сьвераны восьняй поўныя як вока.* Моруна Іўеў. (МСГВ, 441).

Як вока ў лобе (у лэбе, у ілбе). 1. *адзін.* Зусім (адзін). *А памёр мой стары, асталася адна як вока ў лобе.* І вады лошкі няма каму падаць, як захварэю. Мілявічы Маст. (СБНФ, 19). *Мой сыноч у міне адзін застаўся як вока ў лэбе.* Красулі Шчуч. *Божжа мой Божжа!.. І мой Віця папаў у Агістан служыць, а ён жа ш у мяне адзін як вока ў лэбя.* Будзёнаўка Ашм. 2. Самае дарагое, што ёсць, засталася ў каго-н. *Ано была адна дачка ў мяне, як вока ў ілбе, і тая за свет замуж пашла.* Заполле Івац. (ДСК, 21). 3. *глядзець і пад.* Вельмі клапаціліва, шаноўна. *Бацькі сына глядзелі як вока ў ілбе, а бяды ні трэба шукаць: паехаў на матацыклі і зламаў сабе галаву.* Івязанка Дзятл. (СГВ, 614). **Вар.** як вока (ока) у лобе (у лэбе, у ілбе).

Як воўчае вока гарэць. Няярка, цьмяна. *Бывала, газоўка была, там карасіны адна капля, кноцік быў маленькі, запаліш – і гарыць, як воўча вока, маленькі агонь.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 403).

Як з вока выпаў. Вельмі падобны да каго-н. (пераважна да бацькоў ці родных). *Коля выліты бацька, як з вока выпаў.* Сакольнікі Свісл. *Мой унучак па дачцэ пайшоў, як з вока выпаў.* Моруна Іўеў. *Сын твой якраз у бабку, як з вока выпаў.* Дакудава Лід. (СГВ, 615).

Як з вока вырваны. Вельмі падобны да каго-н. (з бацькоў ці родных). *Бачыла Танінаго хлопчыка. Ну ш як з вока вырваны – увесь, як маці.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 86). *Твая мениа, дальбох, як з вока вырвана. Уся маці.* Ваверка Лід. (ЗНФ, 86). *Косьцікаў сын як з вока вырваны, у бацьку пайшоў.* Тоўсцікі Маст. (ЗНФ, 86).

Як у вока пальцам цемната. Выключная, такая, што нічога не відаць. *Цемната – як у вока пальцам.* Ністанішкі Сморг. (СПЗБ-5, 346).

ВОКАМ. **Адным вокам** глянуць. Крыху, нядоўга. *Пастойма хвілінку, гляньма адным вокам на такое дзіва.* Абруб Шчуч.

Вокам не злажыць. Зусім не заснуць. *Зьвечара гэдык напалохалі, што ночай вокам ні злажыла.* Старына Маст. *Яму ўсё сьмешачкі, а маці нат вокам ні злажыла, столькі шуму ў хаці.* Свіслач Гродз. *Вокам не злажыць.* Берагоўцы Шчуч. **Вар.** вачэй (вока, вокам, окам) не злажыць (не змружыць). • *Злажыць* – заплюшчыць.

Голым вокам бачыць і пад. Непасрэдна, натуральным зрокам, без акуляраў ці іншых павелічальных прыладаў. *Дзе ты ўгледзіш голым вокам тых мікробаў!* Зэльва Зэльв. (Стэц.-2, 249).

Зба'гнуць вокам. Задрамаць, крыху паспаць. *Прылягла і збагнула вокам.* Савоні Стаўб.

Злажыць вокам. Задрамаць, заснуць. *Цэлу ноч ні спала, толькі пад раніцу трохі злажыла вокам.* Шаўдзіні Лід. *Злажыла вокам і не чула, як ён прыцягнуўся.* Табала Лід.

І вокам не вядзе. Асудж. Не рэагуе, не звяртае ніякай увагі. *Хіба гэта бацька? Ці дзеці галодныя, ці наетыя; дзе яны ходзяць, што робяць – і вокам не вядзе.* Дзярэчын Зэльв. (Стэц.-2, 250).

Кінуць вокам. Глянуць зрэдку, мелькам, імгненна. *Бывало, як кіням вокам, та ўсё зямля панска.* Струбніца Маст. *Я толькі вокам на чалавека кіну і ўжэ ведаю, што ён за чалавек.* Дарагляны Маст. *Бачыла сёння Лену: ганарова стала – ідзе і вокам не кіне.* Слонім Сл. **Вар.** кінуць вокам (окам).

Куды ні кінь вокам. (Куды ні) паглядзі, зірні. *Ад яе куды ні кінь вокам, усюды відзен лес.* Падэйкі Воран.

Ледзь вокам абняць. Шырокі, неабсяжны. *Вагашкі [палосы зямлі] у пана былі гэтакія вялікія, лець вокам абняць.* Нязнанавя Навагр. (СРЛГ, 20).

Не скінеш вокам. Шырокі, неабсяжны. *Ні скінеш вокам той рынак.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-4, 449).

Секчы вокам за кім, за чым. Уважліва назіраць, сачыць за кім-, чым-н. *Той Кастусь быў такі хіжы, умеў секчы вокам за ўсімі.* Міклашоўцы Маст.

Як вокам акінуць (кінуць, скінуць, сцяць). Бяскрайні, бязмежны. *Паглянь, усё вакол зялёнае як вокам акінуць.* Ваўчкі Сл. *Як вокам акінуць.* Сахзавод Гродз. (СНМ, 196). *Але ж далечыня, як вокам кінуць.* Альхоўка Навагр. (МСГВ, 137). *Такая раўніна, як вокам ськінуць.* Альхоўка Навагр. (МСГВ, 424). *Як вокам скінуць.* Рэпля Ваўк. (ППФВ, 73; МСГВ, 617). *Жыта было як вокам сьцяць.* Лойкі Гродз. *Далей жа ісьці то й німа куды.* Балота, глухая балота. *Як вокам сьцяць густы лес шуміць.* Хадзілоні Шчуч. (ДМГ, 223).

ВОКНЫ. У вокны гледзячы расці. Без догляду, без апекі. Пра дзяцей. *Ды ў гэтай п'яніцы дзеці раслі ў вокны гледзячы.* Будныя Навагр.

ВОКУ. Мець на воку каго, што. 1. Прыкмеціць каго-, што-н., зацікавіцца кім-, чым-н. *Ён адразу меў яе на воку, сь першага погляду прыкмеціў дзяўчыну.* Гальшаны Ашм. *Мой Андрэй даўно меў на воку іх Валю.* Доргішкі Ашм. (СГВ, 598). 2. Трымаць пад кантролем, пільнаваць каго-, што-н. *Мой малотишы вельмі рухавы, яго заўжды трэба мець на воку.* Падгаі Ашм. (СГВ, 598).

На воку ў каго. На ўвазе ў каго-н. (быць, ёсць, няма). *Нівестку доўга ні шукалі, была ў міне на воку дзеўка адна, с суседняй вёскі.* Мікшавічы Воран. (ДМГ, 198). *У маго сына таксама есць на воку дзяўчына. Учора прыяджоў на сьвято, прызноўса мне.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 47). – *А твой Ваня не жаніўся яшчэ?* – *Не, і на воку нікога німа.* Нача Воран. (ЗНФ, 47). *Яны паілі пад возяро, а я направо. Там у міне на воку была файная мясціна, грыбная.* Каменка Шчуч. (ЗНФ, 47).

ВОЛ. Злітавацца як вол над жабай. Іран. Без ахвоты, для адчэпнага даваць, прапаноўваць каму-н. што-н. не лепшае, малазначнае. *Такрок [мінулы год] то далёка, аш пад лесам, была дзялка, а гэты рок зьлітаваўся як вол над жабай, за хлявамі зразу унь даў.* Алі ш якая тут зямля... Бастуны Воран. *Ні буду я браць гэтых грошай! Зьлітаваўся як вол нат жабай, даў пару дзясяткаў і думае, што ашчасьлівіў.* Бастуны Воран.

Ляпаць (ляпнуць) як вол на трэску. Груб. Гаварыць абы-што, не да месца. *Вот, ляпаяш як вол на трэску, лепяй ужэ маўчаў бы.* Карпейчыкі Шчуч. *Калі гаворыш, то думай, што, а то ляпнуў як вол на трэску.* Дубрава Шчуч.

Як вол рабіць і пад. Вельмі многа, заложна. *Што ты ляжыш, вунь Мішка робіць як вол, усю траву ўжэ скасіў, а ты калі будзеш касіць!?* Моцевічы Лід. *Ён робіць як вол, ні мая ніякага спачынку.* Сіўкава Гродз. (СНМ-2, 36). *Здарова ні маяш, а ўлётса ў гэту работу і цягнеш як вол.* Ферма Гродз. (СНМ-2, 239). *Ніякае разрухі мне німа, рабі як той вол дзень пры дні.* Заполле Івац. (ДСК, 199).

Як вол да карэты здатны. Іран. Зусім не (здатны да чаго-н.). Ты такі здатны да працы як вол да карэты. Ляпёшкі Іўеў. *Здатны як вол да карэты.* Мошча Навагр. (ППФВ, 30).

Як чорны вол працаваць і пад. Вельмі цяжка, высільваючыся. *Як помню, мой тата працуя як чорны вол.* Нязнанавя Навагр. (СГВ, 621). *Даўней я работала як чорны вол.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 233).

ВОЛАС. **Ні адзін волас з галавы не ўпадзе ў каго.** Ні ў якім разе нічога кепскага не здарыцца з кім-н. Ён яе так сцеражэ, што ў яе ні адзін волас з галавы не ўпадзе. Праважа Воран.

Ні на волас. Зусім не, ніколькі. Тую ноч хоць трохі заснула, а гэту – ні на волас. Заборцы Астр.

ВОЛАСУ. **Як воласу перагарэць.** Вельмі лёгка, проста, запроста (зробіць што-н.). На гэта яна хутка. Ёй пасварыцца з кім як воласу перагарэць. Стокі Свісл.

ВОЛАСЦЬ. **На ўсю воласць крычаць** і пад. Вельмі моцна. Як раскрычыцца, нават на сваіх дзяцей на ўсю воласць крычыць. Куляшы Шчуч.

ВОЛЮ. **Даваць волю каму.** Дазваляць дзейнічаць каму-н. бескантрольна. Ты ёй ні патурай, ні давай волі, а то сам нападзеш у няволю, рады ні дасі. Гродна Гродз. (СНМ-2, 169). Дай яму волю, то і не гэтага дачакаеся. Дзераўная Сл.

Даваць волю кулакам. Няўхв. Біцца, збіваць каго-н. Ужэ другі рас такая: як падае, так і дае волю кулакам. Трэба, кап яго на пятнаццаць сутак пасадзілі. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 25). О, гэты ўжо даў волю кулакам. Рудаўка Сл. Як будзяш яшчэ даваць волю кулакам, цібе за гэта на галоўцы ні наглядзяць. Нача Воран. (ЗНФ, 25).

Даць волю сэрцу. Вельмі моцна выяўляць свае эмоцыі, пачуцці, душэўныя перажыванні. Як Маня памярла, то Казя ўжо дала волю сэрцу, чаго яна толькі ні вычитвала, успомніла кожны гадок іх жыцця. Амбілеўцы Шчуч.

Даць волю языку. Разгаварыцца, многа гаварыць. Дала ш я волю языку, можа чаго і лішняга нагаварыла. Гута Дзятл.

ВОМЕГАМ. **Вомегам вылезці каму.** Кепска скончыцца, не прайсці бясследна. Воммагам табе гэта выляз! Беражна Карэл. (НЛ, 157). Вомегам вылезе. Купіск Навагр. (ЗНС, 56). **Вар.** вомегам (вомігай) вылезці.

ВОМІГАЙ. **Вомігай вылезці каму.** Кепска скончыцца, не прайсці бясследна. Будзеце ведаць, як браць чужое, яно вам вомігай вылезе. Хадзілоні Шчуч. **Вар.** вомегам (вомігай) вылезці.

ВОПАДЗЬ. **Каб вопадзь кідала каго.** Выкл. Выказванне асуджэння, неадабрэння каго-, чаго-н. Каб цябе вопадзь кідала, каб цябе! Чамяры Сл. (НЛ, 48)

Хай у вопадзь кідае каго. Выкл. Выказванне асуджэння, неадабрэння каго-н. Хай цібе ў вопадзь кідае за такую работу. Рахавец Навагр.

ВОПЕРАДКІ. **Як з воперадкі пайсці.** Гумар. Надта хутка, не азіраючыся. Вунь як з воперадкі пайшла, адно пята беляхцяць. Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 252).

ВОРКАМ. **Воркам біты.** Няўхв. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. Мусіць, яна воркам бітая. Соль Смарг. (СПЗБ-3, 87). **Вар.** <пыльным> мяшком (воркам) стукнуты (біты).
● **Ворак** – параўн. польск. *worek* ‘мяшок’.

Пыльным воркам біты. Няўхв. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. Не чапай яго, ён ш пыльным воркам біты. Малі Астр. А ён некі пыльным воркам біты. Варняны Астр. **Вар.** <пыльным> мяшком (воркам) стукнуты (біты).

ВОРКУ. **Як у ворку.** Нязручна адчуваць сябе ў якім-н. адзенні. У гэтай сукенцы я як у ворку, усе глядзяць на мяне як невядома на каго. Маркуні Астр.

Як у дзюравым ворку. Няўхв. Бяздумна, бязмэтна, упустую, цалкам і пастаянна траціцца што-н. у каго-н. Пра сродкі на існаванне: грошы, прадукты харчавання, рэчы і пад. Марыска свайму зяцю дае то грошы, то яшчэ што. Хоча, каб яны што-колячак мелі. А там – як у дзюравым ворку. Ён прапівая, марнуа. Навасяды Ашм.

ВОСК. **Вывіваць воск.** Замаўляць. У маго хлопца гэдык само было, натто ўрокаў баяўса. Та я ўзяла яго да Грабіхі занясла, тая выліла воск – чысто рукой зняла. Старына Маст. Ат перапалоху наша баба воск дзецям вылівала і нікаторым, праўда, памагала. Лэйгabalі Гродз. (СНМ, 109).

Як воск прыстаць. Няўхв. Вельмі, неадчэпна. *Што ты да гэтай кабеты прыстаў як воск, адыдзі, а то дабром тут ні скончыцца.* Радзюкі Навагр.

ВОСПА. Воспа яго ведае. Няўхв. Невядома. *Воспа яго ведае, чаго ён у горат паехаў.* Руда Яварская Дзятл.

ВОТАРАПЕЦЕНЬ. Вотарапецень у вачах становіцца ў каго. У чым-н. уяўленні ўзнікаюць розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здаецца. *Вотарапяцян у вачах становіцца.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-1, 329). **Вар.** тарапы (тарпы, тарапачы, тарапкі, вытарапкі, чарапы) у вачах становяцца (стаяць, пасталі, робяцца); вотарапецень у вачах становіцца.

ВОЎК. Воўк драны. Чалавек, які пазнаў у сваім жыцці шмат нягодаў, цяжасцяў, выпрабаванняў. *Ну, што, смашина? Ну, еш, еш, воўк ты драны. Гэта ш табе ні ў цюрме баланду хлябаць.* Амбілеўцы Шчуч.

Воўк трасянку еў. Што-н. не адпавядае рэальнасці. *Ты болей паслухай, дык мой стары табе раскажа, што і воўк трасянку еў.* Слесары Іўеў.

Як будзе воўк шчэнем і брахне на пень. Ніколі. *Як будзе воўк шчэнем і брахне на пень, тады будзе гэты дзень.* Свіслач Гродз. (СНМ, 196).

Як воўк. 1. галодны. Вельмі (галодны). *Скарэй стаў на стол, бо галодны як воўк.* Моцевічы Лід. 2. глядзець. Злосна, нядобразычліва. *От дзе характар удаўся, як зазлеу, то будзе глядзець на цябе як воўк.* Задварані Свісл. *Я нігды ні бачыў, каб ён на каго ласкава глянуў, а ўсё, як той воўк, спадлобя.* Путрышкі Гродз. (СНМ, 133). 3. вызверыцца і пад. Вельмі. *Што ты вызубіўся, як воўк? Пасаромся людзей!* Забагонікі Гродз. (СГВ, 95). 4. адзін. Зусім (адзін). *У Бэриштах знаў аднаго зімагора, та ён жыў адзін у лесі, як воўк, у такой хацы маленькай.* Скідзель Гродз. (СНМ, 61). *Сядзіць гэты бязлюднік, як воўк, на сваім хутары.* Вусенікі Гродз. (СНМ, 25). *Як мне маркотна, адна, як воўк, сяджу.* Вузла Мядз. (СПЗБ-3, 33).

Як воўк доўбні чакаць, шукаць. Няўхв. Дарэмна, безвынікова. *Дзісь і ў хаця нічога ні зрабіла, чакала як воўк доўбні, што, можа, нашыя зь Вільні прыедуць, памогуць што-колячак зрабіць.* Навасяды Ашм. *Зь яго работнік... Нідзе ні робіць, чакая як воўк доўбні, што нехта яго на работу пакліча.* Слесары Іўеў. *Шукае як воўк доўбні.* Кальчуны Ашм. (ППФВ, 72).

Як воўк на авечку. Няўхв. 1. глядзець і пад. З вялікай цікавасцю, прагнасцю. *Усё роўна нічога ні палучыш, ні паглядай як воўк на авечку.* Берагоўцы Шчуч. *Пазірая як воўк на авечку.* Забалаць Шчуч. (ППФВ, 49). *Ні паглядай як воўк на авечку, сіроўна нічога ні дам.* Жупраны Ашм. 2. накінуцца. З крыкам, сваркай, папрокамі. *Што ты накінуўся на яе як воўк на авечку, ні ўгадзілі табе?! Талмінава Ашм.*

Як воўк на Грамніцы спяваць. Няўхв. Непрыгожа, непрыемным голасам. *Ну й сьпевай твае, сьпяваюш як воўк на Грамніцы.* Мацюкі Шчуч.

Як воўк на неба трэба. Зусім не (трэба). *Не хадзі туды, у іх сёння госьці, ты там трэба як воўк на неба.* Камунарка Сморг.

Як воўк перад здыхотай завьць і пад. Зневаж. Непрыгожа, непрыемным голасам (спяваць). *Шо завьць як воўк перад здыхотай? Паслухай лепей, як другія сьпяваюць.* Дайнава Воран.

Як воўк у доўбні папасці. У непрыемную сітуацыю. *І на гэты рас ні ўдалося ўкрасьці, папаў як воўк у доўбні.* Лылойці Сморг. *Я ш табе гаварыў, каб ні лез да камбайнаў, бо пападзся як воўк у доўбні.* Лылойці Сморг. • Доўбні – лоўчая паляўнічая прылада.

Як воўк у ломе крычаць і пад. Моцна, голасна. *Але ш яны там і галосцяць, як воўкі ў ломі.* Янаўляны Лід.

Як воўк у Маркунях нарабіць. Няўхв. Шкоды, непрыемнасцяў. *Ідзі лаві сваю карову, сарвалася і нарабіла як воўк у Маркунях, палову гароду спляжыла.* Косцевічы Астр. *Нарабіў дзялоў як воўк у Маркунях.* Лукавыя Астр. (ППФВ, 43; МСГВ, 600). *Ну й нарабіў ён табе як воўк у Маркунях.* Заборцы Астр. *Ну й нарабіў ты там сваім трахтарам як воўк*

у Маркунях, кажучь, платы папераварочваў, гарады памясіў. Лылойці Смарг. Хто цябе прасіў сюды лесыці? Нарабіў як воўк у Маркунях, а мне выпраўляй. Варняны Астр.

● Маркуні – назва вёскі ў Астравецкім раёне.

Як воўк шчэнем быў. Вельмі даўно. Хто зная, калі гэта было, ніхто ні помніць, як воўк шчэнем быў. Бенявічы Лід.

Як воўк ягняці баяцца. Зусім не (баяцца). Баюся я цябе як воўк ягняці. Шылавічы Сл.

Як стары воўк смерці шукаючы хадзіць і пад. Няўхв. Без толку, без справы, без патрэбы. Пасядзеў бы ў хаце мінуту якую, то ш не, будзе лзіць па падворку як стары воўк сьмерці шукаючы. Бастуны Воран.

ВОЎКА. Дзеля воўка ў лес не ісці. Баяцца рабіць, выконваць што-н. Не першы раз... Пайду... А што, дзеля воўка ў лес не ісці?... Слесары Ёўеў.

На воўка. Няўхв. Навошта, для чаго. – Каль хочаш, магу табе цыбулі даць. – А на воўка яна мне?.. Свая гніе, ні ведаю, куды падзець. Бабіна Гродз. На воўка мне тая паша, як карову прадам! Грабава Зэльв. (СНМЗ, 25).

Пад воўка. Выкл. Выказванне злосці, жадання пазбавіцца ад каго-, чаго-н. Прадаў бы пад воўка ты яе [карову], рас малака ні дае. Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 25).

Хоць на воўка злезь (лезь). Зусім нічога не відаць з-за цемры. На дварэ так цёмна – хоць на воўка зьлесь. Пасінічы Сл. Ноч была цёмная, хоць на воўка зьлесь. Рудзішкі Ашм. Выйшаў я с хаты, было вельмі цёмна, хоць на воўка лесь. Балотнікі Шчуч. Ночу такая цёмнач, хоць на воўка лесь. Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 133). **Вар.** хоць на ваўка (на воўка) злезь (залезь, лезь).

Як на воўка глядзець. Вельмі непрыязна, варожа. Ты чо гэта на міне лупы наставіў і глядзіш як на воўка. Брузгі Гродз. (СНМ, 81).

Як у воўка. Вельмі многа чаго-н. Работы каля яго многа, як у того воўка. Казловічы Зэльв. (ДМГ, 170).

ВОЎКАМ. Воўкам выць. 1. Плакаць, галасіць. Як памёр мужык, Марыся тры дні галасіла, воўкам была. Зэльва Зэльв. 2. Быць у распачы, у адчаі (звычайна ў адзіноцтве). Як дзеці разьехаліся, выю воўкам у пустой хаце. Зэльва Зэльв.

Хадзіць воўкам. Быць маўклівым, негаваркім, нядобразычлівым. Нявестка нешта злуе – усё ходзіць воўкам. Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 186).

ВОЎКІ. Воўкі выюць. у чым, дзе. Асудж. Што-н. зарасло пустазеллем. Звычайна агарод. У Любы ў гародзі воўкі выюць, усё пазарастала. Зенявічы Навагр. **Вар.** ваўкі (воўкі) выюць (кукуюць, гандлююць).

Усе воўкі паздыхаюць ад чаго. Жарт. Здарыцца што-н. нечаканае, неспадзяванае. Усе воўкі паздыхаюць ад яго дабраты. Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 9).

ВОЎКУ. Хоць воўку ў вока пары дзе. Зусім нічога не відаць з-за цемры. Ішла да вас ды ўбілася ў грась. На дварэ хоць воўку ў вока пары. Кавалі Сл.

ВОХРАПАМ. Воўхрапам у вочы лезці. Няўхв. Нахабна, бесцырымонна патрабаваць, назаліць, дакучаць. Я яму кажу, каб атчаниўся ад мяне, а ён усё адно вохрапам у вочы лезе. Ваўкавічы Навагр. **Вар.** ахрэпам (вохрапам) у вочы лезці. ● **Вохрапам** – напорыста.

ВОЧ. Воч не адводзіць ад каго, ад чаго. Уважліва, пранікнёна і без перапынку ўглядацца на каго-, на што-н. Мой стары як уцяцерыцца ў што, то воч ні адвядзе ад яго. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 128).

Воч не звесці з каго, з чаго. Пільна, уважліва, глядзець на каго-, на што-н. Усей вечар на яе глядзеў і воч не звёў. Свіцязь Навагр. (БФ, 87).

З воч чыйх, каго сысці. Прэч, каб не было відаць. Зыдзь з воч! Бес цябе работы хапае, то ты свой нос сунеш. Дзешкаўцы Свісл. Як сышла з воч, то і пачала рабіць немаведама што. Вядома ш, бацькі пат бокам няма, накрываць няма каму. Дзешкаўцы Свісл.

ВОЧКАМІ. Страляць вочкамі ў каго. Кідаць хуткія позіркi на каго-н. Яна ўвесь час страляла вочкамі ў гэтага хлопца. Ракаўцы Смaрг.

ВОЧКІ. Ворля вочкі. Бат. Рамонак. Якiя тут квяткі? – Ворля вочкі. Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-1, 328).

Вочкі выплакаць на кім. На працягу доўгага часу моцна перажываць за каго-н., не маючы пра яго звестак. Маці на ёй вочкі выплакала, бо нічога не чуваць было пра яе. Талочкі Воран.

Жаб’і вочкі. Бат. Незабудкі. І жаб’і вочкі ў міне ў гародзі ёсьць, так хараша цьвітуць. Ваўкавічы Навагр.

Пэрскі вочкі. Бат. Браткі. У гэтым року пасадзілі і пэрскі вочкі, ната люблю гэтыя кветкі. Старая Руда Гродз.

ВОЧЫ. Адны вочы блішчаць (свецяцца, засталіся) у каго. Хто-н. вельмі худы, мае вельмі хваравіты выгляд. У цібе пасля горада адны вочы блішчаць. Меляхі Іўеў. За бегамі няма калі паесыці. У цябе ўжо адны вочы блішчаць, а што далей будзе. Любча Навагр. Ой, як ты схуднела, адны вочы блішчаць. Парэчча Дзятл. А мая Надзя прыехала дадому, дык адны вочы блішчаць. Хілякі Бераст. (СГВ, 577). Рая так схудла, што адны вочы блішчаць. Малыя Эйсмaнты Бераст. Схуднеў ты, Віталь, толькі адны вочы блішчаць. Дубна Маст. У жонкі пасля хваробы толькі адны вочы блішчаць. Парэчча Гродз. Яна была файна сабе бапка, а як захварэла, высахла, адны вочы свецяцца. Нацавічы Маст. Цяшка хворы быў, дык адны вочы засталіся. Малыя Эйсмaнты Бераст.

Аж вочы выдзірае. Адчуваецца непрыемнае раздражненне ў вачах. Звычайна ад дыму. Ах, люцы, як забегла я ў тую хату, аж вочы выдзірае, поўна хата дыму. А дзеткі тыя на запячку сядзяць і пішчаць на чом сьвет стаіць. Старына Маст. Во надымлі, аж вочы выдзірае. Старына Маст. Столькі дыму найшло, што аш вочы выдзірае. Мілявічы Маст.

Аж вочы наверх палезлі ў каго. Хто-н. вельмі моцна здзівіўся. Аш вочы наверх палезлі, калі я ўбачыла, што да маёй хаты напавіўся міліцыянер. Варняны Астр.

Аж праз вочы лезе каму. Хто-н. знаходзіцца ў стане празмернага ап’янення. Стары, досіць піць, аж праз вочы ўжо лезе, і так п’яны. Старыя Паддубы Шчуч.

Блішчэць у вочы. Глядзець, як іншыя ядуць. Во Манячка зьела сваю калбасу, а цяпер блішчыць у вочы, ну што ты зробіш, трэба яшчэ даць. Міцкавічы Смaрг (СГВ, 579).

Вазьмі вочы ў жменю (у прыгаршчы). Няўхв. Уважліва паглядзі, угледзься, разгледзься. Няўжо ты ні бачыш! Вазьмі вочы ў жменю! Ляпёшкі Іўеў. Вунь на стале ляжыць нош, вазьмі вочы ў прыгаршчы! Аляксандравічы Дзятл. Яны ш цібе на кожным шагу абманваюць, вазьмі ш ты вочы ў прыгаршчы. Старына Маст.

Валовыя вочы. Бат. Травяністая расліна з кветкамі, якія маюць белыя пялёсткі і жоўтую сярэдзіну. Валовыя вочы на рамонак падобныя, тулькі ні так пахнуць. Жукевічы Гродз. (СНМ-2, 37).

Вочы апусціць. Саромецца. Ужо і сама кабета, чаго ж вочы апусціла. Старыя Смільгіні Воран. (МСГВ, 31).

Вочы вылупіць (выкаціць). Груб. Выказаць вялікае здзіўленне, моцны спалох, страх. Дзяцка, убачыўшы нас, вочы вылупіў. Алекшыцы Бераст. Усе бабы прыйшлі на васэля і стаялі вочы вылупіўшы. Заборцы Астр. Ярына вочы выкаціла, калі пачула пра гэта. Ніхто ні думаў, што так стаяцца. Алекшыцы Бераст. Чаго вочы выкаціў? Дубаўцы Ваўк.

Вочы вымаць каму. Няўхв. Рашуча, нахабна, здэкліва дакараць, даймаць каго-н., дапякаць каму-н. Ніколі па-чалавечы каля яго не пройдзеш, заўсёды вочы выймае. Парфёнавічы Маст. (СГВ, 582).

Вочы выме і новыя ўставіць. Няўхв. Вельмі сварлівы, непамяркоўны. Гэлыя такая баба, што яна табе вочы выме і новыя ўставіць. Навасёлкі Гродз.

Вочы даўжэй ад рук у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі прагны, хцівы, сквапны. У яе вочы даўжэй ад рук. Усё жыцця робіць і робіць, грошы збірае. А землю то, здаецца, каб магла, усю забрала п сабе, ела п яе. А нашто, спытаць? Хіба на той сьвет панясе? Гарны Гродз.

Вочы дзёрці каму. Няўхв. Рашуча, настойліва даказваць, пераконваць у чым-н. Ты вочы дзёрла, што Нінка будзіць падобная на Валю, а цяпер, відзіш, як падрасла, – вылітая Сьвета. Косцевічы Астр. Разбазулілі дзяцей, лезе да цябе, вочы дзярэ, робіць, што хоча. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 247). Чаго ты мне вочы дзярэш. Хіба ест за што? Тракелі Воран. **Вар.** выдзіраць (выдзерці, выдраць) вочы; вочы дзёрці.

Вочы з арбіты выйшлі (вылезлі) у каго. Хто-н. моцна здзіўся. Вочы з арбіты выйшлі, як убачыла, што ён прыехаў на такой машыні. Ганчары Свісл. Калі ўбачыла міне с хлопцам, у яе вочы з арбіты вялязлі. Жытомля Гродз.

Вочы заліць. Гл. заліць вочы.

Вочы замарозіла каму. Асудж. Хто-н. не бачыць, не заўважае відавочнага. Табе што, вочы замарозіло, ні бачыш, куды ідзеш?! Засецце Дзятл.

Вочы заплюшчыць. Гл. заплюшчыць вочы.

Вочы засланіла (засляпіла, засунула) каму. Няўхв. Хто-н. не бачыць, не заўважае чаго-н. Табе што, вочы засланіло?! Ганавіцы вун на гвазьдзе вісяць... Пакуль пальцам ні тыкнеш, та ні знойдзеш. Бабіна Гродз. А мне як вочы засланіла! Варняны Астр. Хіба табе вочы засляпіла? Усе дзеці як дзеці, а гэты глядзіць, ні разумее нічога. Ашмяны Ашм. Ці ж яму вочы засунуло, ці ж ён ні бачыць, с кім звязаўся?! Яна ш і пе, і курыць, і гуляе. Глушнева Гродз.

Вочы зліпаюцца ў каго. Хто-н. вельмі моцна хоча спаць. Нічога ня могу рабіць, вочы зліпаюцца, мусіць дошч будзя. Купіск Навагр. (ЖНС, 107). **Вар.** вочы (гочы) зліпаюцца.

Вочы колам сталі ў каго. Хто-н. адчуў вялікае здзіўленне ці страх. Як убачыла яго першы раз размалёванага, та аж вочы колам сталі. Гудзевічы Маст.

Вочы коле праўда. Выклікае непрыемныя пачуцці. Як сказаў Сяргею, што бачыў яго ўночы каля сьвірны, то аш затрасло яго, бо праўда вочы коля. Малая Бераставіца Бераст. Як я яму гэта сказала, дык ён і зачырванеўся весь, вядома, праўда вочы коля. Пруд Зэльв. Праўда вочы коля. Малі Астр. (СПЗБ-4, 102). А ці ж я табе ні гаварыла, бачыш, праўда вочы коля. Гуменаўшчына Стаўб. **Вар.** вочы коля; коля ў вочы.

Вочы мазоліць. Гл. мазоліць вочы.

Вочы навывкат у каго. Хто-н. зайздросны. Гэта Надзя ўсім зайздросьціць. Натура такая – вочы навывкат. Сурынка Сл.

Вочы на лоб лезуць (лезлі, палезлі, павылазілі, вылезуць) у каго. 1. Хто-н. адчувае празмернае фізічнае напружанне. Пастаў мяшок, не трымай на плячах, ён жа цяжкі, у цябе аж вочы на лоб лезуць. Малыя Эйманты Бераст. (СГВ, 582). Вочы на лоб палезлі. Загорнікі Гродз. (ППФВ, 13). 2. Хто-н. адчувае нясцерпны фізічны боль. Так парэзала паляц, што вочы на лоб лезьлі. Купіск Навагр. (ЖНС, 107). Так балела сэрца, аж вочы на лоб лезьлі. Масты Маст. Зарас як дам, то вочы на лоб вялязуць. Ацмінава Навагр. 3. Хто-н. адчувае моцнае здзіўленне, спалох. Як убачыў я, што вытвараюць, аш вочы на лоб палезьлі. Старынцы Бераст. – Сёньня, як убачыла Пецьку Сонкінага п'янага, дык у міне ажно вочы на лоб павылазілі. – Чаму? – Дык яму ш піць-та німожна. Пагранічны Бераст. Як прывезьлі Валіка пабітага, у крыві, у жонкі аж вочы на лоб палезьлі. Красноўцы Лід. (СГВ, 582).

Вочы на мокрым месцы ў каго. Хто-н. плача. Пасля таго, што ён раскажаў, у многіх вочы былі на мокрым месцы. Рось Ваўк.

Вочы на паліцу паставіць. Памерці. За такой ядой я доўга ні працяну, магу вочы на паліцу паставіць. Гальшаны Ашм.

Вочы на пару' паставіць. Памерці. *Ужо зраня яму зрабілася горай. Яна паляцела скорую вызываць, а што толку, пака хадзіла, вярнулася, а ён ужо вочы на пару паставіўшы.* Косцевічы Астр. **Вар.** вочы (гочы) на пару (на парэ) паставіць.

Вочы не свецяць у каго. У каго-н. кепскі зрок. *Ціпер у міне ўжэ вочы ні свецяць, грыбоў ні бачу.* Руда Яварская Дзятл. *Таўкачка ляжыць на гумнішчы. У цябе што, вочы ні свецяць?* Руда Яварская Дзятл.

Вочы няма калі ўзняць. Зусім не хапае часу. *У касьбу шмат работы, што вочы няма калі ўзняць.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107).

Вочы пазычыўшы. Адчуваючы нікаватасць, сорам. *Гэта ж трэба такое зрабіць... Цяпер стаіш вочы пазычыўшы.* Гуршчызна Іўеў.

Вочы пазычыць. Набрацца нахабства. *Гэта так зрабіць – трэба вочы пазычыць, а ёй нічога.* Завідзіненцы Астр. *Ты што нарабіў, паганяц! Я ш на вёску з-за цібе ні выду! У каго я вочы пазычу на людзей глядзець! Стокі Свісл.*

Вочы паўмакалі каму. Хто-н. не бачыць, не заўважае чаго-н. *А то ш навідоўку ляжыць, а гэта сьляпэнда не бачыць. Што, табе вочы паўмакалі?! Куляны Пруж.*

Вочы паўстаўляць. Пільна ўгледзецца. *Толькі Каця за сваім кавалерам на вуліцу выйшла, а бапкі ўжэ вочы паўстаўлялі і абгаворваюць.* Зэльва Зэльв.

Вочы прадраць. Гл. прадраць вочы.

Вочы пралупіць. Гл. пралупіць вочы.

Вочы праплакаць на кім. На працягу доўгага часу моцна перажываць за каго-н., не маючы пра яго звестак. *Матка па ей вочы праплакала. Не знала, дзе дзелася.* Чыжунны Воран. (БФ, 91).

Вочы працерці. Прачнуцца. *Тая вочы працерла і пабегла на работу і цягаецца галона да абеда.* Кашалёва Навагр.

Вочы разбягаюцца (разыходзяцца). Немагчыма засяродзіць свой позірк на нечым адным, зрабіць выбар з-за мноства і разнастайнасці прадметаў, рэчаў і пад. *Пасля гэтаго даражання думала прыду ў магазін ды вочы будуць разбягацца, а тут зноў нічога няма, голыя паліцы.* Вольна Бар. *А ў магазін сукняў навязлі гэтулькі, што аж вочы разбягаюцца.* Радзюкі Навагр. *На сталох закускі якой хочаш, аш вочы разбягаюцца, а тагды, мае дзеткі, праўду кажэ, с аднае талеркі елі, аднае чаркі пілі, некалькі ложкак мелі.* Нёўда Навагр. *А ў магазіні што робіцца! Колькі там канапаў, крэслаў, аж вочы разбягаюцца.* Табала Гродз. *Вочы разбягаюцца ад тавару, што прывезлі ў лаўку.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107). *Зайдзеш да магазіна – вочы разбягаюцца.* Лушчыкі Воран. *Прыйдзеш на фэст, а там усяго, аж вочы разыходзяцца.* Пасека Дварчаны Воран. *Навытыкала ўсякіх модоў, вочы разбягаюцца.* Квасевічы Івац. (ДСК, 140).

Вочы сабачыя чые. Асудж. Хто-н. не мае сорама, сумлення. *Што ты плешчаш, ці ш такая было?! Вочы твае сабачыя!* Падольцы Астр.

Вочы салаўіныя ў каго. Хто-н. сонны, хоча спаць. *Ідзі ўжэ ты кладавися спаць, бо вочы салаўіныя. Чаго мучацца?* Мацвееўцы Ваўк.

Вочы свецяць. Хто-н. не страціў жаданне і сілы жыць, дзейнічаць. *Чалавек жыве, што-та думая, на што-та надзеяцца. Ну і ўсяраўно, пакуль чалавек жыве, пакуль вочы свецяць, духам ні падаяш, тое думаяш яшчэ зрабіць і тое думаяш зрабіць.* Астрына Шчуч. (ДМГ, 145). *Але ш во пака вочы свецяць – жывеш.* Восава Навагр. (ХБД, 206).

Вочы туманіць. Гл. туманіць вочы.

Вочы ў дол уставіць. Адчуваць няёмкасць, сорам. *Як сказала ёй пра тое здарэнне, то і стаяла вочы ў дол уставіўшы.* Любча Навагр. *Гэтакая ўжо нідарэчнасць вышла, цяпер хоць вочы ў дол устаў.* Любча Навагр.

Вочы ў жменю ўзяць. Уважліва прыгледзецца, каб убачыць, зразумець. *Табе трэба вочы ў жменю ўзяць ды паўзірацца, хто каля цібе круціцца, якія таварышы ў цябе – адны п'яніцы.* Шылавічы Сл. (СГВ, 582).

Вочы ў кол паставіць на каго. Няўхв. Пільна, не зводзячы вачэй, угледзецца, утаропіцца на каго-н. *Чаго ты на мяне вочы ў кол паставіў? Рубля далжна ці што?* Вераскава Навагр.

Вочы ў лапці абуць. Не заўважаць, не бачыць відавочнага. Мужык ніяк дама што вытварае, уся вёска гудзіць, а яна ні бачыць – вочы ў лапці абула, ці што? Ліпкунцы Воран.

Вочы ўстаіць каму. Паграж. Правучыць каго-н. за тое, што ён не бачыць ці не хоча бачыць што-н. *Я табе зарас вочы ўстаўлю, калі ты нічога ні бачыш.* Лаздуны Іўеў.

Вочы як лыжкі ў каго. Хто-н. вельмі абачлівы, здольны ўсё бачыць, заўважаць. *У бабулі вочы як лыжкі – яна ўсё бачыць.* Нёўда Навагр.

Вочы яма. Асудж. Надзвычай пражны чалавек. *От дзе вочы яма! Усё яму мала.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 22). *Сколькі таго жыцця ёй асталося, а ўсё, ведама, вочы яма, збірае й збірае, мусяць, на той сьвет панясе.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 22). *Я як на вяселья йду, дык вочы яма, і таго хочацца зьесці, і таго, а як сядзяш за стол, дык куды тоё жаданьне знікае?* Зэльва Зэльв. *Вочы-яма, усяго мала.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 324). **Вар.** вока (вочы) яма.

Вочы ямы а рукі граблі. Асудж. Надзвычай пражны чалавек. *Вочы ямы, а рукі граблі.* Маякі Ашм. (ППФВ, 14; МСГВ, 584).

Вываліць вочы. Няўхв. Здзівіцца. *Я ёй расказваю, а яна стаіць вываліўшы вочы.* Грабяні Гродз.

Выдзіраць (выдзерці, выдраць) вочы каму. Асудж. Рашуча, нахабна, здэкліва дакараць, даймаць, дапякаць каго-н. *З ёю многа не пагаворыш, умея выдзіраць вочы.* Жукевічы Гродз. (СГВ, 582). *Хаця вочы выдзіраць, усё роўна нічога ні дакажыш.* Варняны Астр. *Яны гатовы былі вочы выдзерці адзін аднаму.* Граўжышкі Ашм. *Ён такі бойкі, што можа вочы выдзерці за сваё.* Каменка Шчуч. *Ад зайздрасці яна табе вочы выдзера.* Уселюб Навагр. *Яна можа вочы выдзерці.* Трокенікі Астр. *Ты яе лепей не чапай, а то яна як разыйдзецца, то можа вочы выдраць.* Дайлідкі Астр. *Калі што не так, ён гатоў вочы выдраць.* Ялоўшчына Гродз. *Зь ім лепіш ні звязвацца, а то гатоў вочы выдраць.* Правыя Масты Маст. *Яна табе вочы можа выдраць.* Задвор'е Зэльв. *Ты яго ні чапай, а то вочы выдзера.* Купіск Навагр. *Яна за сваю дачку вочы выдзера каму хочаш.* Сухадолы Ашм. **Вар.** выдзіраць (выдзерці, выдраць, вылупіць) вочы; вочы дзёрці.

Выкаціць вочы на каго, на што. Няўхв. Здзіўлена паглядзець. *Што я кепско сказаў, што ты выкаціў на міне вочы.* Грандзічы Гродз. (СНМ-2, 40).

Вылупіць вочы¹. Груб. 1. <на каго, на што> Пільна ўгледзецца, устаіцца, утаропіцца. *Чаго вочы вылупіла?! Ні разу ні бачыла ці с таго сьвету звалілася?! Першамайск Шчуч. А ты, вырачка, чаго вылупіў вочы?* Бершты Шчуч. (ЗНС, 41). *Што цяпер старыя бабы пінсіянеркі маюць рабіць? Толькі і знаюць вылупіўшы вочы ў вокнах сядзець ды і сьплетні плясьці.* Вішнева Смарт. *Чаго ты на мяне вочы вылупіў, як усё роўна першы раз бачыш?* Кронькі Шчуч. *Вылупіў вочы, як на дзіва якое.* Завадзічы Гродз. *Чаго ты на міне вочы вылупіла?* Крупіцы Маст. 2. Моцна здзівіцца. *Міхалка аж вочы вылупіў ад здзіўленьня.* Ганчары Свісл. *Я яму сказала ехаць па бульбэ, а ён аж вочы вылупіў.* Новы Двор Свісл. *Няўжо ты гэтага не ведаў, што вочы вылупіў?* Сакольнікі Свісл. **Вар.** вылупіць вочы (очы, зегры, зегра, зеграчы, зеркачы, зенькі, зрынкі).

Вылупіць вочы² каму. Рашуча, нахабна, здэкліва дакараць, даймаць каго-н., дапякаць каму-н. *Якая гэта ўжэ халера! Да яе тыко аказалася, а яна мало вочы ні вылупіла.* Грабяні Гродз. **Вар.** выдзіраць (выдзерці, выдраць, вылупіць) вочы; вочы дзёрці.

Вылупіць вочы як сава. Груб. Пільна ўгледзецца, устаіцца, утаропіцца. *Чаго ты вылупіў вочы як сава, бытта ні разу не бачыў?! Вішнева Смарт. Сядзіць вылупіўшы вочы як сава.* Подзі Воран. *Вылупіць вочы як сава.* Жырмуны Воран. (ППФВ, 14).

Выпараць вочы каму. Нясцерпна надакучыць, дапячы каму-н. *Цытра, ты і старому, і малому вочы выпараіш.* Стайкі Івац. (ДСК, 245).

Выперці вочы каму. Страціць зрок; аслепнуць. *Як ні дасі сляпому жабраку хлеба, та табе самой можа выперці вочы.* Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 41).

Вырачыць вочы. Груб. Пільна ўгледзецца, уставіцца, утаропіцца, выказваючы поглядам здзіўленне, цікавасць, неразуменне. *Што ты ёй ні скажы, вырачыць гэтыя вочы, і глядзіць, як нічога ні ведае.* Жытомля Гродз. *Вырачыла маці вочы, ні пазнала.* Шусцікі Ваўк. (МСГВ, 97). *Вочы як вычарыў і глядзіць як прыдурак.* Янова Ваўк. *Ад здзіўлення ён аж вочы вырачыў.* Зінякі Шчуч. (ППФВ, 13). **Вар.** вырачыць (вытрашчыць) вочы (бельмы, зрынкі).

Вырачыць вочы як жаба з ночы на каго, на што. Груб. Утаропіцца на каго-, на што-н. ад здзіўлення, разгубленасці і пад. *Чаго ты на міне вырачыў вочы як жаба з ночы, даўно ні бачыў?! Куркежы Бераст.*

Вытрашчыць (вытарачыць, вытрашчыць) вочы <на каго, на што>. Пільна ўгледзецца, уставіцца, утаропіцца, выказваючы поглядам здзіўленне, цікавасць, неразуменне. *Чаго вытарачыла вочы на мае туфлі.* Палушы Астр. *Ну і чаго, каб хто запытаўся, сядзіш вочы вытарачыўшы.* Ігнаткаўцы Лід. *Бабы, я ж вочы вытарачыла, калі ўбачыла свайго мужыка ў каплюшэ.* Малыя Краглі Дзятл. *Толькі што мы вышлі с хаты трох, а гаспадыня наша як заенчыць: «Зладзеі! Укралі!» Мы з другой бабай вочы вытрашчылі ад здзіўлення, а тая трэцьця, што з намі была, пусьцілася наўцёкі. Аш пяты патраскалі! Карпейчыкі Шчуч. (СБНФ, 40). Што вочы вытрашчыў, хіба ты ні гэта хацеў углядзіць? Князева Зэльв.*

Дзе вочы былі чые. Няўхв. Чаму хто-н. не бачыў, не заўважыў што-н. *Каб вы бачылі, якую насулю яе сын узяў, і дзе яго вочы былі?* Валосаўка Навагр. (СГВ, 286). *Ускочыла, як у агонь, і дзе мае вочы былі.* Гошчава Івац. (ДСК, 235).

Дзыгаць у вочы. Асудж. Назойліва дакучаць, прыставаць, пярэчыць каму-н. *І чаго от ты ў вочы дзыгаеш, ні дасі слова сказаць.* Ня дзыгай у вочы, бісь цябе хапая. Поразава Свісл.

Дуба вочы паставіць. Памерці. *Покуль жывеш, та нешто робіш, рухаяся, а як дуба вочы паставіш, тады нічога табе ні патрэбно.* Падазёркі Гродз.

Дубам вочы паставіць. Няўхв. Злосна ўставіцца, утаропіцца. *Як дубам вочы паставіць, дык любога страх возьмя.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** дубам (дыбам) вочы паставіць.

Дыбам вочы паставіць. Няўхв. Злосна ўставіцца, утаропіцца. *Я баюся яго так... Дыбам вочы як паставіць, здэцца, усю душу вытрасе.* Дарані Свісл. **Вар.** дубам (дыбам) вочы паставіць.

За вочы гаварыць і пад. Не ў прысутнасці каго-н. *Ты адно ні перадай яму нічога, бо што за вочы гаварыць.* Алекшыцы Бераст. (СГВ, 589). *Яна прывыкла казаць на ўсіх за вочы.* Смільгіні Воран. (МСГВ, 169). *У вочы яна будзя як найлепш, а за вочы такой гадасьці нагаворыць.* Бабіна Гродз.

Завязваць (завязаць) сабе вочы. Няўхв. Рабіць сваё жыццё несвабодным і бязрадасным (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа). *Завязала цяпер сабе вочы, а казалі, кап ня йшла за яго.* Рудаўка Сл. *Узяў гэдыкую жонку, як сам хацеў, і цяпер завязаў сабе вочы на век.* Хай мучыцца. Драпаўцы Зэльв. (ЗНФ, 31). *Зіна гуляе, а ты завязала сабе вочы, бяс пары выскачыла замуш.* Гута Дзятл. (ЗНФ, 31). *Каб ведалі, што ён такі лядачы, та хто ж бы стаў вочы сабе завязваць?* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 31).

Заліваць у вочы каму. Няўхв. Гаварыць няпраўду, уводзіць у зман каго-н. *Ты мне свайго розуму ні паказвай! Паказвай другому, а мне ні залівай у вочы!* Ашмянцы Шчуч. *Што ш ты мне ў вочы заліваеш?! Я ш ведаю, дзе ты была.* Дзягаўцы Ашм.

Заліць вочы. Асудж. Напіцца спіртнога. *О! Заліў вочы. Валачэцца ледзь. Усе людзі сьмяюцца. Раклевічы Дзятл. Юрась зноў вочы заліў ды гарлапаніць на ўсю вёску. Новы Двор Свісл. Дзе ні глянё, усюды гэтыя апівуды куляюцца, вочы пазаліваюць, дык глядзець горка. Харосіца Навагр. Сёньня цэлы дзень ходзіць мой Іван вочы заліўшы. Вераскава Навагр. Учора бацька так заліў вочы, што дахаты чуць дапоўс. Зенявічы Навагр. Зноў заліў вочы, ідзе п'яны. Капцёўка Гродз. У жанчын доля такая, усё жыццё працуй, а мужчыне абы вочы заліць. Кусенцы Свісл. Во, ён ізноў вочы заліў. Бяртанаўшчына Дзятл. Апівошына гэты заліў вочы і нічога ня бачыць. Купіск Навагр. (ЗНС, 54). Заліць вочы. Ласосна Гродз. (СНМ, 182). Німа зь ім жыцця, сёньнячы с самай раніцы заліў вочы. Купіск Навагр. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрыны, зрэнкі, слепакі).*

Заплюшчыўшы вочы. Упэўнена, без усякага сумнення. *Заплюшчыўшы вочы магу сказаць, што грыбоў гэтым летам ні будзя. Бабіна Гродз.*

Заплюшчыць вочы. Памерці. *Чалавек усё жыцця стараецца, робіць, каб нажыць, каб мець нешта, а як заплюшчыць вочы, та нічога ні трэба. Бабіна Гродз. Скора заплюшчу вочы. Жодзішкі Смарг. (СПЗБ-2, 240). Потым за лабы будзіця драцця, як вочы заплюшчу. Парэчча Гродз. (СПЗБ-2, 667).*

Змяніць вочы. Заснуць, задрамаць. *Трохі вочы змяніла – і тут стук у дзверы. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-2, 318).*

Знімаць вочы каму. Замаўляць ад сурокаў. *Хоць знімала яму вочы, але лепей яму ні сталася. Елка Зэльв.*

Каб вочы паўлазілі. *Выкл. Выказанне нядобрага пажадання таму, хто глядзіць. Каб табе вочы паўлазілі! Рацкевічы Івац. (ДСК, 175).*

Каб і вочы не бачылі. *Выкл. Выказанне абурэння і рашучага нежадання бачыць што-н. Надаело ўсё, пайду быля-куды, каб і вочы ні бачылі. Круглікі Гродз. (СНМ, 24).*

Вар. каб і вочы (гочы) не бачылі.

Калоць вочы. Выклікаць зайздрасць. *У вёсцы толькі і гутаркі што пра зяця Гэльчынага з дачкой – чужою ішчасьця коля вочы. Жупраны Ашм.*

Кідацца ў вочы. Прыцягваць да сябе ўвагу, быць прыкметным. *Засунь ляпей у кішэнь, ба натто кідаецца ў вочы. Бабіна Гродз. Схавай ты дзе гэту адымачку, а то нідобра, як хто зайдзе, натта ў вочы кідаецца. Заборцы Астр. Тваё адзеньне натта ў вочы кідаецца. Маркуні Астр. Кажа, што яна мне ў вочы кінулася, ні то пашкадавала яе, ні то што я ўзяла яе. Зэльва Зэльв. (ХБД, 450).*

Коле ў вочы праўда. Выклікае непрыемныя пачуцці. *Праўда коля ў вочы. Малі Астр. (СПЗБ-4, 102). Кепско слухаць, бо праўда ў вочы коля. Князева Зэльв. **Вар.** вочы коле; коле ў вочы.*

Куды вочы бачаць ісці і пад. Невядома куды, абы-куды. *Пайду куды вочы бачаць, хоць на рэчку ці ў лес. Скідзель Гродз. **Вар.** куды вочы глядзяць (бачаць).*

Куды вочы глядзяць ісці і пад. Невядома куды, абы-куды. *Пайду куды вочы глядзяць, каб толькі ні бачыць цібе. Воля-Крупіцы Маст. Кіну ўсё і пайду куды вочы глядзяць. Радзавічы Маст. Пайду куды вочы глядзяць. Хутар Праважа Воран. Ні змагу с табой жыць больш, пайду куды вочы глядзяць. Бярдовічы Сл. Так ўсё надаело, што, здаецца, пайшла п куды вочы глядзяць. Грынкі Свісл. Пайсьці куды вочы глядзяць, толькі ні бачыць, што тут творыцца. Ганчары Лід. Здаецца, пайшла б куды вочы глядзяць. Клепачы Зэльв. **Вар.** куды вочы глядзяць (бачаць).*

Куды вочы неслі каго ісці. Невядома куды, абы-куды. *От, але так ішоў кудэ міне вочы нясьлі. Ну і забрала міне міліцыя. Даўбенкі Шчуч. (ДМГ, 213).*

Ледва вочы палавіць. Моцна збянтэжыцца, разгубіцца ад здзіўлення ці сполаху. *Як убачыла, што яны сюды ідуць, то ледва вочы палавіла. Не ведала адразу, што і казаць. Алексшыцы Бераст.*

Лезці ў вочы каму, да каго. Дакучаць, назаліць, прыставаць. *Не лезь у вочы чалавеку, сядзь лепш пасядзі.* Мыслава Сл. (СГВ, 597). *Каб ты да міне ні лез у воч!.. Сто гадоў ты мне патрэбны.* Амбілеўцы Шчуч. *Што ты лезеш у вочы.* Ганчары Маст. *Зноў трэба будзе людзям у вочы лесьці.* Вострава Зэльв. *Гэтая жанчына с сваімі парадамі прама лезе ў вочы.* Навумаўцы Шчуч. *Я ўжо і крычала, і прасіла, а ён, як малы, лезе ў вочы.* Слонім Сл. *Ні лезь ты да яго ў вочы, ён і сам перажывае.* Хадзілоні Шчуч. *Лезь ў вочы вечно са сваімі праблемамі.* Крывічы Зэльв. *Лезе у вочы, як смала, надаела ўжо.* Слабодка Астр. *Не лезь у вочы, бо будзеш біта.* Лішкі Бераст. *Лезці ў вочы.* Чамяры Сл. (ППФВ, 45). *Адыдзі, не лезь у вочы.* Дзераўная Сл. *Сколькі ён табе у вочы лесьці будзе?* Руда Яварская Дзятл. *Пярастань ты ў вочы лесьці.* Алекшыцы Бераст. *От сядзі як сядзіш, усякая шмаказьяўка ў вочы лезці будзе.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 190). *Што ты ўсё ў вочы лезьш, як чужыя людзі прыйдуць.* Шурычы Свісл. **Вар.** лезці ў вочы (у гочы).

Лупіць вочы на каго, на што. Груб. Нахабна, бесцырымонна глядзець на каго-н., на што-н. *Старая як прыдзя, кожны рас лупя вочы на мяне, аж нідобра становіцца.* Маркуні Астр.

Мазоліць вочы каму. Надакучаць сваёй прысутнасцю. *Ідзі ўжэ дахаты хучэй, ні мазоль мне вочы.* Баброўнікі Свісл. *Прыдзя, сядзь, вочы мазоліць дзень, ня ведаеш, куды схвацаца.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107). *Адыдзіся, а то вочы мазоліш.* Радунь Воран. *Чаго ты тут лезіш, толькі вочы мазоліш.* Ятвезь Свісл.

На вочы каго, чые пападацца і пад. У поле зроку каго-н. *Не нарываўся ты мне на вочы.* Карпейчыкі Шчуч. *Сказоў, як пападуса яшчэ рас на яго вочы выпіўшым, та выжыла з работы.* Бабіна Гродз.

На свае вочы бачыць. Самому, самастойна (бачыць). *Што ты бачыш, я сам усё на свае вочы бачыў.* Міратычы Карэл. (СРЛГ, 15). *От толькі на свае вочы бачыла, а ўжэ недзі зашыхліўса.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 43). *Сам бачыў на свае вочы, як яны тут бегалі.* Ганчары Лід. **Вар.** на свае вочы (очы).

Не за пенкнэ вочы. Не за так, недарэмна, небескарысліва. *Не за пенкнэ вочы я грошы палучаю.* Новы Двор Шчуч. *Ні за пенкнэ вочы ён яе ў жонкі хацеў браць.* Поразава Свісл. ● *Пенкны – прыгожы; параўн. польск. piękny 'ці'.*

Нізкі на вочы. Блізарукі. *Далёка – так ні ўгледзіць: ніскі на вочы.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 82). *Ён ніскі на вочы.* Куклі Воран. (МСГВ, 603). *Зрын яго ні свеціць, ніскі на вочы.* Дакудава Лід. (СПЗБ-2, 327). *Мая нявестка нізка на вочы, акуляры носіць.* Мілейкі Івац. (ДСК, 150). **Вар.** нізкі на вочы (на гочы).

Ні на вочы каго. Зусім не хацець бачыць каго-н. *Знянавідзяла я с тых пор яго, ні на вочы, каб ні паказваўся.* Ананічы Дзятл. *Гэтага гада, каб вы зналі, я ні на вочы ціпер.* Талькаўцы Ваўк. *Аксана ні на вочы гэтага бусла, а ён ат яе атстаць ні можа.* Зенявічы Навагр. *Ні магу яго прасіць, ён міне ні на вочы.* Багатырэвічы Маст.

Няпоўныя вочы. Няўхв. Вельмі прагны, хцівы, зайздросны чалавек. *От жа ш няпоўныя вочы. Столька зямлі нахватаў і яшчэ там хочыць узяць.* Косцевічы Астр. *Трэба ці ня трэба, усё роўна цягне дадому, адно скажам, няпоўныя вочы.* Астравец Астр. *Ужэ ш раз браў хлеб і шчэ раз прыйшоў узяць абы не плаціць, ат няпоўныя вочы.* Копаніха Сморг. **Вар.** няпоўнае вока (няпоўныя вочы).

Паказваць вочы куды. Прыходзіць, з'яўляцца куды-н. *Яна мала калі вочы паказвае сюды.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 337).

Пападацца на вочы каму. Выпадкова прыцягваць чыю-н. увагу, быць заўважаным, убачаным, нечакана сустракацца з кім-н. *Каб ні пападацца людзям на вочы, ён пайшоў пагноямі.* Лагады Шчуч. (СГВ, 310).

Паставіць вочы на каго. Выглядам выявіць варожасць да каго-н. *Сказаў Антон гэтад, дык Гэля паставіла вочы на яго – ён і сьціх.* Скрагі Шчуч.

Паставіць вочы на меру. Няўхв. Глядзець злосна, выяўляючы варожасць. *Ужо паставіў вочы на меру, зарас пачнець чапіцца.* Косцевічы Астр. **Вар.** паставіць вочы на меру; на меру вочы паставіць.

Паставіць дубам вочы. Няўхв. Злосна паглядзець. *Як паставіць дубам вочы, дык любы спужаецца.* Алекшыцы Бераст.

Перацягнуць праз вочы чым. Ударыць каго-н. чым-н. *Зарас во як перацягну праз вочы гэтым ручніком, то скоро ты мне тут апсядзеш.* Косцевічы Астр.

Плюнуць у вочы каму. Нагаварыць непрыемнасцяў, аблаяць каго-н. *Яна можа кождому плюнуць у вочы, ёй гэта ні купіць.* Дубна Маст.

Прадраць вочы. Прачнуцца. *Ні ўспела прадраць вочы і ўжэ с самага ранку крыку нарабіла.* Бабіна Гродз. *Ты спачатку вочы прадрары, а потым гавары.* Вензавец Дзятл. *Алесь яшчэ не ўспеў вочы прадраць, а ўжо некуды панёсся.* Бакшты Іўеў. **Вар.** прадраць (прадзёрці, пралупіць) вочы (очы).

Праз чужыя вочы на свет глядзець. Няўхв. Не мець самастойнай думкі, прытрымлівацца чужых поглядаў. *Што ён скажа, тое й робіш, прас чужыя вочы на свят глядзіш. Калі ты ўжэ будзеш сваім розумам жыць, паняцьця ні маю.* Астроўля Лід. *Праз чужыя вочы на свет глядзіць.* Астроўля Лід. (ППФМ, 51; МСГВ, 605).

Пралупіць вочы. Прачнуцца. *Глянь, маці, ня ўспеў вочы пралупіць, а да стала суняцца.* Райца Карэл. *Пралупіць вочы.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107). *Толькі вочы пралупіць і зноў каля гэтага цілівізара сядзіць.* Алекшыцы Бераст. *Ведама, сосну, вочы ні пралупішы, што можна ўгледзяць.* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 114). **Вар.** прадраць (прадзёрці, пралупіць) вочы (очы).

Працерці вочы. Паглядзець уважлівей, каб убачыць, заўважыць што-н. *Слепяндзя, пратры вочы, во твая карова, у хляве ўжэ стаіць.* Квасевічы Івац. (ДСК, 212).

Прысакам у вочы. Асудж. Невыносна папракаць, накідвацца на каго-н., сварыцца. *Як суседкі скажуць што, дык ён мне прысакам у вочы, усім веры дае, а што я кажу, то так сабе.* Пагарэлка Карэл.

Пускаць у вочы дым. Гл. пускаць дым у вочы.

Разуй вочы. Няўхв. Уважлівей паглядзі, прыгледзься, заўваж. *Разуй вочы і ўбачыш, што твая жонка ні лепша.* Лунна Маст. *Разуй вочы, Антон, ці ж ні бачыш, як яна за табой бегае.* Беліца Лід. *Хіба яна табе пара, разуй вочы.* Малая Люцінка Валож. *Куды прэіш?! Разуй вочы! Засляпіло, што ні бачыш?* Залясяны Гродз.

Слатой у вочы лезці. Гл. лезці слатой у вочы.

Сунуцца ў вочы каму. Няўхв. Дакуцаць, назаліць, прыставаць. *Што ты мне ўсё ў вочы суняся, ці рабіць няма чаго?* Крывулькі Маст.

Толькі вочы мачаць чаго. Мала, скупа чаго-н. *Ат, грошай тых прынясе толькі вочы мачаць.* Бершты Шчуч. (СГВ, 609).

Туманіць вочы каму. Няўхв. Уводзіць у зман каго-н., хлусіць. *Што ты мне тут вочы туманіш, ведаю я твае байкі!* Зенявічы Навагр. *Што ты мне туманіш вочы?* Міцкевічы Гродз. *Што ты мне туманіш вочы?* Каўпінскія Дзятл. (СГВ, 610).

У вочы. 1. не бачыць і пад. Зусім не (бачыць). *Чаго вы да міне прычапіліся, я ў вочы ні бачыў ваішых грабель.* Бабіна Гродз. *Сьвярычок на печы ўночы крычыць, а ў вочы іх ні відзела.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 444). 2. сказаць і пад. Адкрыта, непасрэдна, нічога не хаваючы, у прысутнасці каго-н. *Я табе ў вочы скажу, яна туды і ні хадзіла, толькі гавора, я ж яе ўчора відзела каля хаты.* Дзягаўцы Ашм. *Казік нам і сваяком прыходзіцца, але ён некі прысмалены, я ні баюся гэта сказаць ім у вочы і за вочы.* Гудзінішкі Воран. (СГВ, 384). *Ойчым у яе, але не заве ў вочы ойчым.* Чэхі Астр. (МСГВ, 319). *У вочы скажу табе, што ты хвалістун.* Ганчары Лід. (МСГВ, 529). *Нікого ні абрандуя, яна каму хачаш вываліць у вочы, што думая.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 174). *Што ты зебры вылупіў, праўды ні любіш, зноў скажу пры ўсіх у вочы – злодзей!* Размеркі Івац. (ДСК, 94). 3. У непасрэднай

прысутнасці каго-н. Ён у вочы ната добры, але ўсё стараецца абабраць цябе. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-1, 26). У вочы – катком, а за вочы – кіпятком. Гродна Гродз.

У вочы лезці. Гл. лезці ў вочы.

Улезці ў вочы каму. Надоўга застацца ў памяці, ва ўяўленні. Пра ўбачанае. Як быў малады, улезла мне ў вочы адна дзеўчына, да гэтай пары забыць яе ні магу. Старына Маст. Так тая хустка ўлезла ў вочы, што ні магу, куплю другі рас. Паўлаўшчына Ваўк. Улес у вочы мне першы дзень школы, і цяпер помню, як с кветкамі маці ў школу выпраўляла. Зенявічы Навагр.

У рака вочы пазычыць. Страціць сумленне. Я ні магу яму салгаць, што мне тагды, хіба ў рака вочы пазычыць? Беражна Карэл. (ЖНС, 60).

Усе вочы прагледзець (выгледзець). Доўга чакаць углядаючыся, шукаючы позіркам. Дачушка, як добра, што ты прыехала, а я ўжо ўсе вочы прагледзела. Азярніца Сл. Доўга глядзеў, усё чакаў, што прыдзя, усе вочы прагледзяў. Заляшаны Шчуч. А я ш чакала цібе і днём і ночу, усе вочы выгледзяла. Чарлётка Маст.

Ускінуць на вочы. Папракаючы, прыгадаць каму-н. што-н. непрыемнае. Не буду я гэта рабіць, бо, як ні тойся, усё роўна людзі некалі ўскінуць на вочы. Косцевічы Астр.

Уставіць вочы каму. Няўхв. Прымусіць каго-н. паводзіць сябе больш разумна, абачліва, разважліва. Папробуй ты яму ўставіць вочы, калі ён нічога вакол сябе ні хоча бачыць. Радзівілаўцы Лід.

Утаропіць вочы на каго, на што. Пільна ўгледзецца. Во хлопчык на вас утаропіў вочы, бачыць, што ні свая. Чэхі Астр. (СГВ, 611).

Хоць вочы зашывай. 1. Не спіцца, не бярэ сон. У міне як толькі прыдзя ноч, то хоць вочы зашывай, а днём ходзячы магу заснуць. Пеляса Воран. 2. Вельмі хочацца спаць. Не магу больш чытаць, так спаць хочацца, хоць ты вочы зашывай. Зенявічы Навагр. 3. Вельмі сорамна, брыдка, няёмка перад кім-н. Лягнула языком ні падумаўшы, а цяпер так брыдка, хоць ты вочы зашывай. Як зь людзьмі сустракацца? Задварані Свісл. Ну й вырабіла я сама сабе фокуса, што хоць ты вочы цяпер зашывай. Ханявічы Свісл.

Хоць вочы страць перад кім. Вельмі сорамна, брыдка, няёмка перад кім-н. Як убачыла бабу Ганну, ту хоць вочы страць той час перад ёй, алі ш нічога яна мне ні сказала, прамаўчала. Асіпаўцы Воран.

Хоць плюй у вочы каму. Нягледзячы ні на што. Ён не звяжае ні на што, і хоць плюй яму ў вочы, а ён робіць сваё. Галавачы Гродз.

Вош. Вош ласіная. Абраж. Кепскі чалавек. Пераважна пра дзяцей. Вош ты ласіная! Ідзі адгэтуль, надаеў ты мне! Ваўкавічы Навагр. От вош ласіная! Такоё малоё, а як даказвае. Гаравічы Навагр.

Вош пусці то знойдзеш. Вельмі рэдкі. Пра траву, пасевы, рунь і пад. Дзе табе будзя тоя малако, калі гэта паша вош пусці то знойдзяш. Пеляса Воран.

Вош пячоная. Дзіц. Няўхв. Кепскае дзіця. Куды гэта ты лезаш, вош ты пячоная. Дзераўная Сл.

Каб мая вош не кашляла. Выкл. Выказванне сумнення ў праўдзівасці чаго-н., недаверу таму, хто дае зарок не рабіць што-н. – Дальбох, пасьледні рас такая са мною будзя! – Ах, кап мая вош ні кашляла! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 41). – Я там ні быў і нічога не бачыў! – Кап мая вош ні кашляла! Савічы Шчуч. (ЗНФ, 41).

Свая вош не кусала каго. Іран. Хто-н. не сутыкаўся з жыццёвымі клопатамі, цяжкасцямі. За бацькамі добра сядзець і разумным быць, свая вош яшчэ цібе ні кусала! Стокі Свісл.

Свая вош укусіць (угрызе). Хто-н. сутыкнецца з жыццёвымі клопатамі, цяжкасцямі. Яшчэ малады, вецяр у галаве, таму і робіць абы-што, а як свая вош укусіць, та так ні будзя. Бабіна Гродз. Як свая вош угрызе, будзе ўсё рабіць. Восава Навагр.

Як вош надзьмуцца і пад. Няўхв. Выяўляючы крыўду, злосць (надзьмуцца, насупіцца і пад.). Ну зноў надуўся як вош, але кап хоць прычына якая... Дзеўка абяшчала прыехаць і ні прыехала... То трэба яшчэ і мае нервы трапаць. Амбілеўцы Шчуч.

Як вош апечаная круціцца. Няўхв. Вельмі неспакойна, мітусліва, узбуджана і несупынна (рухацца). Села п і сядзела п спакойна, а то круціцца як вош апечана. Асіпаўцы Воран.

Як вош блыху любіць. Зуісм не (любіць). Ёе яе кожны дзень ганяе, любіць як вош блыху. Жупраны Ашм.

Як вош брэша праўда. Іран. Зусім не (праўда). Думаяш, ён табе скажа праўду. У яго такая праўда як вош брэша. Алекшыцы Бераст. **Вар.** як вош брэша (кашляе).

Як вош кашляе праўда. Іран. Зусім не (праўда). Ні слухай ты яго, гэта такая праўда як вош кашляе. Алекшыцы Бераст. **Вар.** як вош брэша (кашляе).

Як вош на блюдзе круціцца. Няўхв. Вельмі неспакойна, мітусліва, узбуджана і несупынна (рухацца). Чаго ты круцісься як вош на блюдзе?! Жупраны Ашм.

Як вош на блясе круціцца. Няўхв. Вельмі неспакойна, мітусліва, узбуджана і несупынна (рухацца). Каб хоць зь мінуту ціха пасядзеў, дык круціцца як вош на блясе. Копаніха Смарг.

Як вош на грэбені. Няўхв. 1. круціцца. Вельмі неспакойна, мітусліва, узбуджана і несупынна (рухацца). Настаўніца сказала, каб Лёнька не круціўся як вош на грэбані. Навіцкія Лід. Ні круціся ты як вош на грэбні! Што, чэрві ў срацы завяліся?! Навіцкія Лід. 2. Залішне, празмерна (паказваць свой нораў, характар). Яна мондрыцца замнога, як вош на грэбені. Адэльск Гродз.

Як вош на засланцы круціцца. Няўхв. Вельмі неспакойна, мітусліва, узбуджана і несупынна (рухацца). Ні круціся ты як вош на засланцы каля гэтых слоікаў. Студзенікі Свісл. Круціся тут як вош на засланцы, нічога ні даеш толкам зрабіць. Новы Двор Свісл.

Як вош на каўнер лезці. Асудж. Назойліва, несупынна. І чаго яны [дзеці] лезуць сюды як вош на каўнер?! Мне яшчэ трэба падлогу вымыць. Кулёўшчына Маст.

Як вош на крупы глядзець. Няўхв. Незадаволеная. Перастань ты глядзець як вош на крупы. Талькаўцы Ваўк.

Як вош на мароз (на марозе) надзьмуцца і пад. Няўхв. Выяўляючы крыўду, злосць (надзьмуцца, насупіцца і пад.). Засьмейся ўжэ, чаго надуўся як вош на марозі. Бяляны Гродз. Чаго ты наставіўся як вош на марос? Заело, што праўду сказала? Грабяні Гродз. Што ўжэ накапурылася як вош на марос, ідзі ў хату есьці. Палаўкі Ваўк. Чаго ты надуўсё як вош на мароз, я і ні думала цябе выпраўляць. Духаўляны Ваўк. (СГВ, 614). Ну чаго надуўся як вош на марос? Ляпёшкі Іўеў. Надуўся як вош на марозе. Ліпоўка Гродз. (ППФВ, 43). Чыпурыцца, як вош на марозі. Свіслач Гродз. (СНМ, 164).

Як вош на патэльні. Няўхв. 1. круціцца. Вельмі неспакойна, мітусліва, узбуджана і несупынна (рухацца). Чаго ты круціса як вош на патэльні, апсяць, ба зара я цібе ўсьміру! Бабіна Гродз. 2. круціцца, выкручвацца і пад. Рознымі спосабамі (імкнуцца выйсьці, выкруціцца з непрыемнай сітуацыі). Усе ж даўно знаюць, што яго гэта работа, а ён усё круціцца як вош на патэльні. Верцялішкі Гродз. 3. надзьмуцца і пад. Выяўляючы крыўду, злосць (надзьмуцца, насупіцца і пад.). Чаго надулася як вош на патэльні, хіба ж гэта няпраўда? Пеляса Воран. Што ўжо ізноў зрабілася? Чаго надулася як вош на патэльні? Пеляса Воран. Што сядзіш надуўшыся як вош на патэльні? Радунь Воран.

Як вош на струпе. Вельмі злосны, незадаволены. Як вош на струпе, ходзіць і словам ні да кога ні акажацца. Панікарты Дзятл.

Як вош па воласе ісці, паўзці і пад. Няўхв. Вельмі марудна, не спяшаючыся. Німа ўжо цяргнення з вамі ісці даляй, паўзеце як вош па воласе. Генюшы Навагр. Ідзі быстравей, а то паўзеш як вош па воласе. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 85).

Як вош пад струп лезці. *Іран.* Настойліва, назойліва, настырна. *Чаго ты лезіш сюды як вош пат струп, чаго тут табе трэба?* Варняны Астр. *Лезя, як вош пад струп.* Паляны Ашм. (ППФВ, 37).

Як вош пад струпам. *Няўхв.* 1. надзьмуцца і пад. Выяўляючы крыўду, злосць (надзьмуцца, насупіцца і пад.). *Яму толькі скажы што ні па душы, то надзьмецца як вош пат струпам.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 85). *Нека прычына, мусі, есьць, калі надуўсо як вош пат струпам і нават гаварыць ні даецца.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 85). *Паглядзіця вы на яго: надуўся як вош пад струпам. А ці было хоць чаго крыўдаваць?* Шапавалы Ашм. (ЗНФ, 85). *Бач які злы, толькі сапе як вош пад струпам.* Новы Двор Шчуч. 2. сядзець. Ціха, спакойна, непрыкметна. *Што сядзіш як вош пат струпам, маўчыш?* Ваўкавічы Навагр. *Пасья таго ён сядзіць як вош пат струпам, носу нікуды ні паказвае.* Першамайск Шчуч. *Во, паказала яму дзягу, то цяпер сядзіць як вош пад струпам.* Дварчаны Воран. *Госьці тады сядзелі як вош пат струпам.* Дварчаны Воран.

ВОШЫ. Акідаць вошы. Выйсці з беднасці, нястачы. *Крыху акідала вошы, цяпер нос дзярэ.* Пачарнейкі Свісл. *Запісаліся ў калхос, та хоць вошы акідалі, адзеліся, а то хадзілі ў лахманах абадранцамі.* Бабіна Гродз.

Вошы акідаць. Гл. акідаць вошы.

Вошы заядуць (заелі) каго. Хто-н. зазнае шмат цяжкасцяў, каб выканаць, завяршыць працяглую справу, працу. *Пакуль вы яшчэ выбераце свае буракі, то вас тут вошы заядуць. За горкаю мо йшчэ кучаў сорака.* Мацвееўцы Ваўк. *Маё дзіцятко! Калі ш ты гэту карціну вышыяш? Цібе ш вошы заядуць.* Стокі Свісл. *Гэта табе не семкі есьці. Ад гэтай работы, бачу, нас вошы заядуць.* Навасёлкі Ашм. *Бацька цэлы кош маленечкіх казлячкоў прынёс, дык пакуль пачысьціла, мяне чуць вошы не заелі.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 59).

ВУГАЛ. Як пяты вугал у хаце патрэбны. *Няўхв.* Зусім не (патрэбны). *Забірай свае авечкі, бо яны тут мне патрэбныя як пяты вугал у хаці.* Гербелевічы Дзятл.

ВУГЛА. З-за вугла. Спадцішка, непрыкметна. *Яна прывыкла тулькі з-за вугла вызіраць, хто куды пашоў, хто с кім загаварыў.* Каменка Гродз. (СНМ-2, 39).

З-за вугла пыльным мяшком стукнулі каго. *Няўхв.* Хто-н. прыдуркаваты, з дзівацтвамі. *Што ты гаворыш?! Цябе што з-за вугла пыльным мяшком стукнулі?! Вялікая Бераставіца Бераст.*

ВУГЛЁМ. Вуглём па смале пісаць. Недагаворваць, выкручвацца, хлусіць. *Я табе ўсю праўду скажу, ні буду, як другія, вуглём па смале пісаць.* Ранявічы Свісл.

ВУГЛЫ. Абціраць вуглы. *Няўхв.* 1. Прысутнічаць на танцах, але не танцаваць. *Што ты стаіш і вуглэ апціраеш?.. Ідзі танцуй!* Малахавічы Гродз. *Чаго гэты Сілюк ходзя на танцы? Ні ён зь дзяўчынай паскача, ні ён яе прапусьця. Толькі што апцірае вуглы пашоўшы.* Навасяды Ашм. 2. Хадзіць, бадзяцца без справы, без мэты. *Вот, кажэ, апцірае вуглы – ходзіць безь дзела.* Ваўкавічы Навагр. *Хоць бы адзін вечар пасядзеў дома, так вуглы нейдзе апцірае.* Заборцы Астр. *А ты чаго прышоў: вуглы апціраць ці рабіць?* Гудзевічы Маст. 3. Надакучаць сваёй прысутнасцю, частым наведваннем. *Хваціць табе тут вуглы апціраць, ідзі да сваёй хаты.* Малая Лапеніца Ваўк. *Так ужэ надаела, толькі і абцірае тут вуглы!.. Да ночы с хаты не выпараеш.* Трокенікі Астр.

Вуглы абсікаць. *Абраж.* Не прымаць актыўнага ўдзелу ў чым-н. (звычайна ў танцах). *Чаго ты ходзіш у той клуп? Ты ш ні танцуеш нават, адно вуглэ апсікаеш.* Райца Карэл.

Вуглы абціраць. Гл. абціраць вуглы.

Вуглы аціраць. *Няўхв.* 1. Туліцца да сцяны. *Чаго вуглы аціраеш? Хіба баіся, кап сцяна ні ўпала, што патпёр яе?* Бабіна Гродз. 2. Хадзіць, бадзяцца без справы, без мэты. *Ня вуглы аціраць цэлы дзень, а рабіць трэба, мацяры памагчы.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107).

Вуглы выціраць. *Няўхв.* Хадзіць, бадзяцца без справы, без мэты. *Толькі ходзіць, вуглы выцірае.* Кронькі Шчуч.

Праз вуглы цячэ ў каго. Хто-н. вельмі багаты, у каго-н. залішне многа багацця, добра. *Ужэ, дзякуй Богу, і ў нас праз вуглы цячэ, хватаю ўсяго.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 59). *У яго і так ужэ праз вуглы цячэ, і ўсё яму мало.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 59).

Усе вуглы паабціраць. Доўга і настойліва дабіваючыся чаго-н., абысці многія ўстановы, інстанцыі. *Пакуль дабіўся кварціры, то ўсе вуглы паапціраў.* Шыганы Сл. *Ён са сваім заяўленям усе вуглы ў райкомі паапціраў.* Ваўчуны Сл.

ВУДА. Як вуда доўгі. Вельмі (высокі). *Алі ж ужо ў Марысі сын вымахаў, доўгі як вуда.* Любча Навагр.

ВУДАЧКІ. Зматаць вудачкі. Пайсці аднекуль, уцячы. *Ён апціраўся тут, а тады зматаў вудачкі.* Стараўшчына Шчуч.

ВУДАЧКУ. Паддавацца на вудачку. Давярацца падманлівым словам. *Ні паддавайся на вудачку, ні хадзі зь ім, ён цябе зьвядзе.* Масалыны Бераст. (СГВ, 602).

ВУДЫ. Адкінуць вуды. 1. Няўхв. Ляжаць, спаць лежачы. *Аткінуў вуды сабе пат кустом, бо сонца, бачыш, яму паліць, касіць ні хочацца.* Нізяны Ваўк. *Ну ўжэ і вуды аткінуў. Натта ты і нарабіўся.* Зенявічы Навагр. 2. Памерці. *Аткінуў Лёнік вуды бяс пары.* Зенявічы Навагр. • Слова вуда – праславянскага паходжання (**udъ* ‘частка цела’). У сучасных гаворках яно знаходзіцца ў пасіўным запасе і асацыятыўна суадносіцца часцей за ўсё з паняццямі ‘ногі’, ‘жывот’.

Павыцягваць вуды. Ляжаць, спаць лежачы. *Гэта кафэ цэло гора. Паналізваюцца і ўжо павыцягваюць вуды каля плоту. Дамоў ісьці пораху няма.* Дзеравянчыцы Сл.

Падтаргнула вуды каму. Хто-н. пахудзеў, зблагжэў. *Яму паттаргнула вуды, падцягнуў жывот.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-3, 452). *Як худая карова, то кажучь: «Паттаргнула вуды, перад здыхатою».* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-3, 452).

Падцягнула вуды каму. Моцна захацелася есці каму-н. *Даўно ўжэ падцягнуло вуды – есці хачу, што воўк які.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 177). *Так вуды патцягнула, што й рабіць ні магу.* Жупраны Ашм. *Каб дзе купіць чаго, бо так вуды падцягнула, што аш галава кружыцца.* Красляне Шчуч.

Падцягнуць вуды. Стаць худым, паблагжэць. *А што, як пашоў на свой хлеб, то паццягнуў вуды?* Голдава Лід. *Ехала дзісь Ніна з бальніцы, такая страшная, так вуды паццягнула за тры нідзелі.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 57). *Яг замуж пашла, так хутка вуды патцягнула, адразу і не пазнаць.* Залесаўцы Навагр. (СГВ, 582).

Уцягнула вуды каму. Хто-н. пахудзеў, паблагжэў. *Але ж Аляксею і ўцягнула вуды, ледва ходзіць.* Нязнава Навагр. (СГВ, 611).

Уцягнуць вуды. Стаць худым, паблагжэць. *Як паехала вучыцца, то ўцягнула вуды як мае быць, страшно глядзець.* Валеўка Навагр.

Як з вуды пайсці. Вельмі хутка. *Сам не хоча вучыцца й майго зводзіць. Учора прыцяхся, то я не вытрывала, як аччысьціла – пайшоў як з вуды!* Гнесічы Навагр.

ВУЖ. Вуж галавы не ўсуне (не ўткне) дзе. 1. Дзе-н. усё вельмі густа зарасло (зеллем, кустамі і пад.). *Як тыя хазяява былі, то ў іх у гародзі вуш галавы ні ўсуня, гэтакі гушчыр быў. А як гэта хазяйка, то агарот чысты.* Правыя Масты Маст. *Такі гушчарняк вырас, вуж галавэ ні ўсуня.* Алішкаўцы Шчуч. *Такая часціна [гушчар], што вуш галавы не ўткне.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 416). 2. Вельмі пясна, няма свабоднага месца дзе-н. *А дзе ш ты сядзіш, калі тут вуж галавы ні ўсуня? Набілася людзей – ні дай Бох.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 22). **Вар.** вуж (гуж) галавы не ўсуне (не высуне, не ўткне).

Вуж не пралезе. Пасевы вельмі густыя. *Піаніца, як Дунай, вырасла, вуж ні пралеза.* Пяслі Гродз. (СНМ, 175).

Як вуж ніць і пад. Вельмі многа і прагна. *Каб мужчына, а гэта ж жонка, і так цягне як вуж, і не п'яна. От даў Бог памочніцу – ха-ха-ха!* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 186). *Перакуліў батлашку [біклажку] і смочка як вуш. Я кажу: стой, пакінь трохі!* Бабіна Гродз.

Як вуж на патэльні. Няўхв. 1. круціца. Пастаянна, несупынна. Пра немагчымасць спакойна пабыць, уседзець на адным месцы. *Што ты круціса як вуш на патэльні!* Залясяны Гродз. *Ну пасядзі хоць трохі, чаго ты круціса як вуж на патэльні!* Бершты Шчуч. 2. *выкручвацца*. Выкарыстоўваючы хітрыкі, няшчырасць, падман. *А ты ні выкручвайся як вуш на патэльні, сіраўно выведуць на чысту воду.* Хадзілоні Шчуч.

Як вуж у вілах круціца і пад. Няўхв. 1. Пастаянна, несупынна. Пра немагчымасць спакойна пабыць, уседзець на адным месцы. *Ну такі ўжэ вёрткі, як вуж у вілах круціца.* Спуша Шчуч. 2. Затрачваючы шмат сіл. Пра занятак, клопаты. *Кожны дзень прыдзеш з работы ды яшчэ з гэтым хазяйствам круціся як вуж у вілах.* Вензавец Дзятл. 3. Выкарыстоўваючы хітрыкі, няшчырасць, падман. *Хопіць! Не круціся як вуж у вілах! Гавары праўду!* Хутар Праважа Воран. *Адказваўся дзядзька, кажэ, ні браў мяха, вярцеўся як вуж у вілах, але ж знайшлі ў яго мех з чужым дабром.* Юбілейны Свісл. (СГВ, 614).

ВУЖАКА. Вужака на языку не ўседзіць у каго. Хто-н. вельмі гаваркі, дасціпны. *У маёй цёткі вужака на языку ні ўседзіць, любому дасць здачы.* Воўпа Ваўк.

ВУЛІЦЫ. На вуліцы застацца. Без жылля. Мужык дочкі застаўся на вуліцы, і яны пераехалі да міне. Гута Дзятл.

Як з вырва'нскай вуліцы. Няўхв. Неахайна апрануты, з неўпарадкаванай знешнасцю. *Хай бы надзела што лепшае, а то ходзіць як з вырванскай вуліцы.* Косцевічы Астр. *Ідзі памыйся, рашчышыся, а то як з вырванскай вуліцы.* Варняны Астр.

Як на вырва'нскай (абарва'нскай, варва'нскай, варва'рскай, разарванай, рванай, урва'нскай) вуліцы дзе. Няўхв. У вялікім беспарадаку, у бязладдзі дзе-н. *У хаце ў нас як на вырванскай вуліцы, ні было калі прыбраць.* Вераб'і Астр. *У хаце як на вырванскай вуліцы.* Галковічы Навагр. *У іх у хаце як на вырванскай вуліцы.* Апіта Іўеў. *Рабіць на пілараму ні пайду, там як на абарванскай вуліцы.* Гуды Лід. *У сенцах як на варванскай вуліцы, нічога ні знойдзяш.* Вішнева Смарг. *Як на варварскай вуліцы кажуць тады, калі што-небуць не могуць знайсці на сваім месцы.* Вішнева Смарг. *Што там у іх робіцца! Як на разарванай вуліцы, ног ні пацяняш.* Падлабенне Гродз. *У цібе ў хаці, Кацярына, як на рванай вуліцы.* Дарагляны Маст. *Нічога ў хаці ні паложыш – усё паччысяцяць, як на ўрванскай вуліцы.* Дзядзічы Іўеў. **Вар.** як на вырванскай (варванскай, варварскай, урванскай, абарванскай, разарванай, рванай) вуліцы (гуліцы, уліцы); як на вырванскай.

Як на Фарнай вуліцы дзе. Няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. *У цібе на падворку як на Фарнай вуліцы, трэ было п прыбраць перат сьвятам.* Ашмянцы Шчуч.

ВУЛЛІ. Як у вуллі. Вельмі шумна. *Цішэй вы, а то як у вуллі, нічога ні пачуіш.* Волькавічы Ашм.

ВУМ. Вум за розум заходзіць (заходзіў) у каго. У каго-н. страчваецца здольнасць цвяроза, разумна разважаць, дзейнічаць. *Як казалі, што хлопца ў бальніцу завезлі, то ня помніла, што рабіла і гаварыла, вум за розум заходзіў.* Купіск Навагр. (ЖНС,107).

ВУМЕ. На вуме ў каго. Хто-н. думае, мяркуе пра што-н. *Аткуль ведалі, што ў каго на вуме.* Жукевічы Бераст.

ВУМОМ. З вумом. Разумна, грунтуючыся на здаровым сэнсе. *Калі з вумом будзе жыць, то і ўсё будзе добра.* Рамашкі Шчуч.

ВУМУ. Вучыць вуму-розуму каго. Даваць каму-н. парады, як трэба дзейнічаць, жыць. *Яны яшчэ маладыя, трэба вучыць вуму-розуму.* Купіск Навагр. (ЖНС,107).

ВУПАР. Як вупар стаяць. Няўхв. Зацята, непрыязна, насупіўшыся. *Адышоў, бельма на міне вытрашчыў і стаіць як вупар.* Горніца Гродз. (СНМ, 19). *Стаіць, голаў унурыўшы як вупар і нешто бурчыць сабе.* Баяры Гродз. (СНМ-2, 29).

ВУС. Вус кароткі ў каго. Хто-н. мае недастатковыя магчымасці, каб зрабіць што-н. *Мая ты мілянёка, калі вус кароткі, та німа чаго і лесці да таго начальніка, ці ж ён*

паслухая старую. Страла Дзятл. Цяжска ёй будзе застацца ў горадзе працаваць, вус кароткі. Вялікія Краглі Дзятл.

І ў вус не дзьмуць (не дуць). Не звяртаць ніякай увагі на што-н., зусім не дбаць, не турбавацца. Яму паставілі тройку, а ён і ў вус не дзьме. Любча Навагр. Сядзіць сабе ў хаце цёплай і ў вус не дзьме. Вярніца Сл. Гаворыць і ў вус не дзьме. Паперня Лід. (ППФВ, 15). От ужэ гэты дзед, гаворыць і ў вус ні дуя. Дубна Маст. Во, на яго і людзі марокаюць, а ён сабе жыве і ў вус ні дуя. Рагачы Гродз. (СНМ, 86). Ён сядзеў і ў вус ні дуў, што трэба памагчы маці. Ракаўцы Сморг.

Круціць на вус. Цвёрда запамінаць, улічваць на будучае. Глядзі як трэба гараць ды круці на вус, бо трэба, каб усё ўмеў рабіць. Баброўнікі Свісл. **Вар.** матаць (круціць) <сабе> на вус (на ус).

Матаць <сабе> на вус. Цвёрда запамінаць, улічваць на будучае. Давай матай сабе гэта на вус, у будучым спатрэбіцца. Смільгіні Воран. Сам усё слухае, ды на вус матае. Хадзілоні Шчуч. Молаць цяпер мала на вус матае, ёсьць, канешне, выёнткі. Дварчаны Воран. Матай на вус, хлопца, мо некалі прыгадзіцца. Каменка Гродз. **Вар.** матаць (круціць) <сабе> на вус (на ус).

Наматаць <сабе> на вус. Уважліва паслухаць і цвёрда запомніць. Дык вось, ты наматай на вус, што так рабіць нельга. Ваўчкі Сл. Слухай, што яна кажа, і наматай сабе на вус, каб больш такіх фокусаў ні вытвараў. Моцевічы Лід.

Ні на вус ні на бораду. Вельмі мала, нічога не значыць. Гэтага малака, што ты пакінуў, ні на вус ні на бораду, чым я цяпер буду дзіця карміць. Бершты Шчуч. А што тут было есці? Ні на вус ні на бораду. Забалаць Воран. (ЗНФ, 54). Адною гэтай канавы ні на вус ні на бораду. Кап яшчэ ўдоўшкі пракапалі да самай Котры, тады п выган сухі быў. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 54).

ВУСАМ. І вусам не весці (не шавяльнуць). Не рэагаваць, не звярнуць ніякай увагі на што-н., на каго-н. Ён лёх сабе і вусам не вядзе, а маці мый, корчыся на падлозе. Свіслач Гродз. Узяў сыягнуў боты з нох – той нават не павярнуўся, і вусам не шавяльнуў. Студзенікі Свісл. (ДМГ, 238).

ВУСАМІ. Самі з вусамі. Не горшыя за іншых. Німа чаго нас вучыць, мы самі з вусамі. Ракаўцы Сморг.

ВУСУ. Паехаць за Вусу. Памерці, быць пахаваным. Ужэ скоро восімдзісят, скоро прыдзя пара паехаць за Вусу. Мешычы Стаўб. • Вуса – назва рэчкі, прытока Нёмана.

ВУХА. Аж вуха ссохла ў каго. Хто-н. адчуў няёмкасць, непрыемнасць ад пачутага. Міхалка як сказаў, то ў міне аж вуха ссохла. Доўбневічы Дзятл.

Браць на вуха. Прыслухоўвацца, прыкмятаць, запамінаць тое, што адбываецца. Бяры на вуха, што старэйшыя кажуць, то ні прападзеш. Дзераўная Сл.

Вуха трымаць востра. Не давярацца каму-н., быць асцярожным з кім-н. Гэта жанчына лісавая, з ёю трэба вуха трымаць востра. Азярцо Івац. (ДСК, 124).

Закантаць у вуха каму. Паграж. Ударыць, пабіць каго-н. Зарас як закантаю ў вуха, та будзеш знаць, як яранду рабіць. Хадзілоні Шчуч.

На адно вуха пачуць. Крыху, мімаходзь, недакладна. Наш Лёнька нешта пачуў на адно вуха і давай расказваць ды дабаўляць, што захацеў. Парфёнавічы Маст. (СГВ, 603).

Свінячае вуха. Іран.-няўх. Кепскі чалавек. Ах ты, свінячае вуха, і ты яшчэ дражніцца будзеш! Навумавічы Гродз.

Тугі на вуха. Глухаваты, глухі. А што ты хочаш, ён у нас тугі на вуха, недачуў, што сказала магазінерка, мало даў грошай, а яна злуе. Харосіца Навагр.

Што ў вуха што ў бруха каму. Няўхв. Незразумела, не даходзіць што-н. каму-н. Гаворыш, тлумачыш, а яму што ў вуха што ў бруха. Поразава Свісл.

Як сваё вуха <без люстэрка> бачыць, убачыць і пад. Іран. Зусім не, ніколі не (убачыць). Убачыш ты ўжэ ровар як сваё вуха без люстэрка. Русакі Бераст. Казала ш

табе, ні давай такім людзям. Добраму чалавеку можна, толькі ні гэтым пустадомнікам. А тэрас [цяпер] увідзіш ты гэты парасон як сваё вуха бес люстэрка. Бастуны Воран. Будзеш мяне бачыць як сваё вуха. Селюкі Гродз. (СНМ, 178). **Вар.** як сваё вуха (сваіх вушэй) <без люстэрка>.

ВУХАМ. Адным вухам чуць. Крыху, мімаходзь. Гэта ж я чула адным вухам, што ў нас будуць клуб будаваць. Біскупцы Лід. (СГВ, 612). Пачула адным вухам і гаворыць абы-што. Замасцяны Шчуч.

Вухам а не брухам слухаць. Уважліва. Трэба слухаць вухам а ні брухам. Ладзенікі Навагр. Слухай вухам а ні брухам, тады й перапытваць ні будзяш. Парэчча Гродз.

За вухам закруціла (закруціць) у каго. Хто-н. ап'янеў. Сама бачыла, як у чайной стакан віна п'яракуліў, а пасля за руль сеў. Думаяця, у яго за вухам ні закруціло? Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 30). Не, боляй ні буду, трохі за вухам закруціло і хваціць. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 30). Як за вухам німного закруціць, та ён заўшы [заўсёды] сваё спомніць: «Мне толькі сто грам для запаху, а дурасыці сваёй хватаю». Бершты Шчуч. (ЗНФ, 30).

І вухам не весці. Няўхв. 1. Не рэагаваць, не звяртаць ніякай увагі. Гамуй, гамуй, а ён і вухам ні вядзе. Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 32). Яму гавары, а ён і вухам не вядзе. Градаўшчына Астр. (СГВ, 582). Ты яму гавары, а ён і вухам ні вядзе. Хадзілоні Шчуч. Ён і вухам не вядзе. Гальшаны Ашм. Яго маці кожны дзень ашывая, а ён і вухам ні вядзе, робіць, што яму хочацца. Чамяры Сл. (ЖС, 153). Яму гавары, а ён і вухам не вядзе. Саковічы Сл. Ён яго лае, а той і вухам ні вядзе. Галавачы Гродз. (СНМ-2, 122). 2. Не праяўляць ніякага жадання, намаганняў, каб зрабіць што-н. Увесь агарот травой зарос, палочы трэба, а ты і вухам ні вядзеш. Пераходы Шчуч.

Над вухам гаварыць, крычаць і пад. У непасрэднай блізкасці ад каго-н. Ні джвэнгай над вухам, надоело слухаць цібе. Бершты Шчуч. (ЗНС, 42). Адчапіся ты ад мяне, не скуголь над вухам, дзе я табе вазьму цукеркаў. Бабыняўка Карэл. (СГВ, 607). **Вар.** над (пад) вухам.

Не весці ні вухам ні рылам. Груб. Ніяк не рэагаваць, не звяртаць ніякай увагі, зусім не прыслухоўвацца да чыёй-н. думкі. А што яму ўжо мы ні гаварылі – ні вядзе ні вухам ні рылам. Алекшыцы Бераст.

Пад вухам гаварыць, крычаць і пад. У непасрэднай блізкасці ад каго-н. Квэнчыць тут цэлы дзень пад вухам – дзе я вазьму тых грошай? Чамяры Сл. (ЖНСл., 181). Ні ўмеяш іграць – кінь брымкаць пад вухам. Ханявічы Гродз. (СНМ, 22). **Вар.** над (пад) вухам.

ВУХУ. Дастаць па вуху. Груб. Быць пакараным. Не распустуй, табе сказана, а то дастанеш па вуху. Клянчаны Астр. (СГВ, 409).

Як у божым вуху. 1. жыць. Вельмі добра, прывольна, бесклапотна. Толькі добра, багаства, здарова! Кап ты жыў як у божым вуху! Ражанка Шчуч. 2. ціха. Вельмі. Зайшла ў хату – ціха там як у божым вуху. Янаўляны Лід. **Вар.** як у божым (боскім) вуху (вушку, уху).

Як у вуху цёпла. Вельмі. Цяпло як у вуху. Круглікі Гродз. (СНМ, 195).

Як у каровячым вуху. 1. дзе. Вельмі ціха дзе-н. На дварэ як у каровячым вуху. Ліст зь дзерава ўпадзя – пачуяш. Бабіна Гродз. 2. Вельмі хутка, дружна (робіцца што-н.). Усё рабілася як у каровячым вуху: адзін шыфяр падносіць, другі падае, трэйці прыбівая. За паўдня хату накрылі. Бабіна Гродз.

ВУЧОНАГА. Не вучы вучонага. Незада. Не давай парады, у якіх няма ніякай неабходнасці. Я і сам добра ведаю, ні вучы вучонага, а лепей зрабі паесць. Пеляса Воран.

ВУШАМІ. Аж за вушамі пішчыць есці і пад. З вялікім апетытам, з задавальненнем (есці што-н. вельмі кіслае). Наварыла ты сёння капусты, аж за вушамі пішчыць. Ленцавічы Маст. (СГВ, 589). Цялёхае капусту, аж за вушамі пішчыць. Селішча Навагр. (ЖС, 28). Як пачну есці капусту, то аж за вушамі пішчыць. Буцілы Лід. Жумруе гэты недасьпелы яблык, аш за вушамі пішчыць. Кашубінцы Гродз. Як прыйдуць з работы

галоодныя, пасядуць, налью міскі гарачай капусты с паранай бульбай, то ядуць аж за вушамі пішчыць. Мацвееўцы Ваўк.

Аж за вушамі трашчыць (трашчала) есці і пад. З вялікім апетытам, з задавальненнем. Андрэй так вішні есць, што аж за вушамі трашчыць. Малыя Эйсманты Бераст. Во дзеўка ахілае, аж за вушамі трашчыць. Багушоўка Гродз. Мусіць, вельмі смачная зацірка, бо малы есць аш за вушамі трашчыць. Старына Бераст. (СГВ, 577). Палян, Рыгор як ложкамі працуя, аш за вушамі трашчыць. Сурынка Сл. Хлопцы ядуць, стараюцца, аж за вушамі трашчыць. Лаздуны Іўеў. Добра ўзяўся цяляшыць, аж за вушамі трашчыць. Заполле Івац. (ДСК, 242). Даўней крупнік варылі і елі – аж за вушамі трашчала. Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-2, 531). **Вар.** аж за вушамі (за вушмі, за вушыма) трашчыць.

Вушамі страляць. Падслухоўваць. Бабы ўшчалі га'лас, а ён сьцішыўся і толькі вушамі страляя. Луцкаўляны Гродз.

ВУШАХ. На вушах вісець. Няўхв. Гультаяваць. Ну, хваціць на вушах вісець! Трэба й за работу брацца. Стокі Свісл.

На вушах стаяць (хадзіць). Няўхв. Вельмі свавольць, дурэць; рабіць што захочацца. Звычайна пра дзяцей. Дакуль ты будзаш на вушах стаяць? Во зара [зараз] як вазьму дзягу, та ўрас прыціхнеш. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 47). Знадворку чуваць, як вы тут стаіце на вушах. Швабы Ашм. (ЗНФ, 47). Схадзі ты ўспакой дзяцей, а то ўжэ катору пору на вушах стаяць. Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 47). Супакойцеся трохі, цэлы дзень на вушах стаіце. Парэчча Гродз. Трэба супакойце, а то ўжэ на вушах стаяць. Рудаўка Сл. Толька да хлява адышлася, ужо хата на вушах стаіць. Павіланцы Воран. Чаго вы цэлы дзень стаіце на вушах, ніяк супакойцеся ні можаць? Пагляньця, што вы нарабілі ў хаці. Пагранічны Бераст. Ні было ўроку фіскультуры, то мы там на вушах стаялі. Масты Маст. Ні ведаю, што рабіць зь дзецьмі, цэлы дзень на вушах стаяць. Ашмяны Ашм. От гэтыя гарацкія дзеці, як напрыяжджаюць, дык на вушах ходзяць. Рамашкі Шчуч. У нас на ўроку сёння весь клас на вушах хадзіў, і настаўніца нічога з намі ні магла зрабіць. Зенявічы Навагр. **Вар.** на вушах (на ўшах) стаяць (хадзіць).

Праехаць па вушах каму. Падмануць каго-н., сказаць няпраўду. Вотдзека Антоць Міхаловых майстар праехаць па вушах бацькам: нагаворыць абы-чаго, а тыя яму і вераць, ішадуюць дурня. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 67).

ВУШКІ. Мядзвежыя вушкі. Чорныя грузды. Увосянь добра растуць мядзвежыя вушкі. Уселюб Навагр.

ВУШКУ. Як у божым вушку. 1. жыць. Вельмі добра, прывольна, бесклапотна. Жыве яна за сваім мужыком як у божым вушку, усё мае. Вераб'і Астр. Іх бацькам жывецца як у божым вушку: дачка спагадная і зяць добры. Панара Смарг. (СГВ, 620). 2. ціха. Вельмі. Паехалі дзеці ў гора, то стало ціха ў хаці як у божым вушку. Правыя Масты Маст. **Вар.** як у божым (боскім) вуху (вушку, уху).

Як у каровіным (валовым) вушку. Вельмі хутка і спорна (робіцца што-н.). Што калі ў цібе яно ўсё нек робіцца як у каровіным вушку. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 95). Не, німа калі, пабягу. Гэта ў цібе ў хаці ўсё робіцца як у каровіным вушку. Машталеры Маст. (ЗНФ, 95). Языкам у яго ўсё робіцца як у валовым вушку, а як рукамі пачне, то ні натто выходзіць. Белагурна Дзятл. (ЗНФ, 95). • Выраз склаўся, відаць, пад уплывам чарадзейнай «Казкі пра залатую яблыньку», дзе гаворыцца, як бычок выручыў дзедаву дачку, якой мачаха загадала за дзень «мех кудзелі спрасці, кросны выткаць, палатно выбеліць». Бычок параіў Галі пакласці яму ў правае вухо кудзелю і верацян, а самой хукнуць у левае вухо. І адразу пасля гэтага – «кудзеля прадзецца, кросны ткунца, палатно беліцца» (ЗНФ, 95).

ВУШМІ. Аж за вушмі трашчыць есці і пад. З вялікім апетытам, з задавальненнем. Во сала ўплятае, аш за вушмі трашчыць. Уселюб Навагр. **Вар.** аж за вушамі (за вушмі, за вушыма) трашчыць.

ВУШЫ. Абвесіць вушы. Завянуць. Пра расліну. *Тытунь абвесіў вушы.* Кайшоўка Карэл. (СПЗБ-5,155).

Аб'есці <усе> вушы каму. Нанесці страты каму-н. на ўтрыманне каго-н. *Гэтыя дзеці мне ўжо за цэлы дзень вушы аб'елі.* Дылева Лід. *Што казаць пра чужых, калі мне свае дзеці за дзень вушы аб'ядуць.* Пячоўшчына Валож. *Дзеці усе вушы аб'елі.* Замасцяны Шчуч. *І стаканы мне з гэтымі свін'ямі, аб'елі ўсе вушы.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 49). *Скарэй бы закалоць гэных свіней, а то ўжо ўсе вушы аб'елі.* Заборцы Астр. *Свіням імат есці трэба, яны за зіму табе вушы аб'ядуць, калі ні нагатуяш картоплі.* Панара Сморг. (СГВ, 582).

Абмываць вушы каму. Няўхв. Абгаворваць каго-н. *Глянё, зноў табе абмываюць вушы, пайдзі разьбярся зь імі.* Пячоўшчына Валож.

Аж вушы круцяцца есць. Гумар. Са смакам, з вялікім апетытам. *Мне то гэныя марцыпаны нісмачныя, а дзеці ядуць аш вушы круцяцца.* Ляпёшкі Ёўеў.

Аж вушы пасохлі. Няўхв. Стала непрыемна, прыкра ад чыёй-н. недарэчнай, непрыстойнай гаворкі. *Гэтак сказаў, што ў мяне аж вушы пасохлі.* Стральцы Маст.

Аж вушы пухнуць¹. Каму-н. вельмі моцна хочацца курыць. *Дай закурыць, так хочацца курыць, аж вушы пухнуць.* Гродна Гродз.

Аж вушы пухнуць² ад чаго. Няўхв. Становіцца непрыемна ад чыёй-н. непрыстойнай, нецэнзурнай гаворкі. *Як пачне ён плясці абы-што, ды яшчэ з матамі, аж вушы пухнуць ад яго баяк.* Дзягаўцы Ашм.

Аж вушы рэжа. Непрыемна ўздзейнічае на слых. *Чаго ты равеш, як у лесі, аш вушы рэжа.* Пугачы Шчуч.

Аж вушы трасуцца есць, ядуць, ямо і пад. Гумар. Са смакам, з вялікім апетытам. *Мой малы як выбегаўся, дык цяпер так есць, аж вушы трасуцца.* Малыя Краглі Дзятл. *Во, як жонка наварыла! Ясі – аш вушы трасуцца.* Лунна Маст. *Але ж ён і есць – аж вушы трасуцца.* Асіпаўцы Воран. *От галодны, есць аш вушы трасуцца.* Малая Бераставіца Бераст. *Некалі наварыць мама заціркі, налье ў вельку місу, та як сядзям круга тае місы, ямо аж вушы трасуцца.* Старына Маст. *Смашная зацірка, дзеці ядуць аж вушы трасуцца.* Вярэйкі Ваўк. *Во ўплятая аж вушы трасуцца.* Талькаўцы Ваўк. *Як есці што ды смашно, то кажучь: вот есць аж вушы трасуцца.* Ваўкавічы Навагр. *Сьцёпка выгаладаўся, есць аш вушы трасуцца.* Гута Ёўеў. *Гэты малы так пуцоліць кілбасу, што аж вушы трасуцца.* Міхалкі Свісл. (СГВ, 390). *Блінцы парэжуць на чатыры палавінкі і добра змажуць маслам. Усе ядуць аж вушы трасуцца, маўчаць, ніхто ні размаўляе пры ядзе.* Дарагляны Маст. (СБНФ, 24). *Наполяш, набярэш палюгі ў посцілку, кінеш свін'ям, і ядуць аш вушы трасуцца.* Казіміраўка Гродз. (СНМ, 103). *Удачны паршучок гэты рок, што ні дасі – лэхае аш вушы трасуцца.* Верцялішкі Гродз. (СНМ, 82). *Шчавель так ядуць, аш вушы трасуцца.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-5, 512). *А бацькі ўсе казалі, кап елі хлеб усей сухі, то не будзяця грывотаў баяцца. Мы елі аш вушы трасьліся.* Вялікая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 27). *У вялікі пост маці наварыць мачанкі, мы мачаям бульбу і ямо аж вушы трасуцца.* Белева Гродз. (СНМ-2, 134). **Вар.** аж (толькі) вушы трасуцца.

Аж вушы трашчаць есці. Гумар. Са смакам, з вялікім апетытам. *Ты гэтак ясі аж вушы трашчаць.* Зенявічы Навагр.

Аж вушы у трубачку круцяцца. Вельмі холадна. *На дварэ такі мороз, што аж вушы ў трубачку круцяцца.* Пеляса Воран.

Аж вушы у трубачку скруціліся. Стала непрыемна, прыкра слухаць што-н. непрыстойнае, шматслоўнае, пустое. *У мяне ат тваёй балбатні аш вушы ў трубачку скруціліся.* Зэльва Зэльв. *Такую дурнату гаворыць, аж вушы ў трубачку скруціліся.* Жытомля Гродз. **Вар.** <аж, ажно> вушы (ушы) у трубачку (у трубачкі, у трубкі, у трубку) круцяцца (скручваюцца, скруціліся).

Аж вушы цяляпаюцца бяжыць. Вельмі хутка. Ні сьпяшы, пасьпяеш, а то бяжыш аш вушы цяляпаюцца. Зэльва Зэльв.

Аж праз вушы лезе. Празмерна многа (з'есці, выпіць). *Наеўся тваіх кабачкоў аш праз вушы лезе.* Ходараўцы Лід. *Напіўса аш праз вушы леза, стаяць на нагах ні можа, і яшчэ мало.* Бабіна Гродз. *Дзякуй, наеўса аж праз вушы лезе!* Верцялішкі Гродз. *Во, яшчэ просіш. А праз вушы ні палеза?* Краснасельскі Ваўк.

Апусціўшы вушы хадзіць, сядзець і пад. Прыгнечана, разгублена, без настрою. *Чаго ты сядзіш апусціўшы вушы.* Барташы Шчуч. *Мачанка ні мужчына, жонку крыўдзяць, а ён апусціўшы вушы стаіць.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 134). **Вар.** апусціўшы (спусціў) вушы.

Апусціць вушы. Гл. вушы апусціць.

Вушы абвіслі ў каго. Хто-н. адчуў няёмкасць, вінаватасць. *Што стаіш, у вочы ні глядзіш, і вушы абвіслі?* Краснасельскі Ваўк.

Вушы аб'есці. Гл. аб'есці <усе> вушы.

Вушы апусціць. 1. Стаць пасіўным, страціць жаданне рабіць што-н. *Спачатку крычаў усё, што знойдзе бандыта, а цяпер нешта вушы апусціў.* Руда Яварская Дзятл. *Ага, лятаў, лятаў, а цяпер, калі прышлося да справы, дык і вушы апусціў.* Закальное Любан. 2. Стаць больш асцярожным, страціць самаўпэўненасць, незалежнасць. *Як зьнялі яго з начальнікаў, так зразу вушы апусціў.* Купры Шчуч. *Апусціць і ён зарас вушы.* Зачэпчы Шчуч. *Ходзіць на вёсцы вушы апусціўшы, нябось брытка стала.* Купры Шчуч. 3. Засумаваць, дайсці да адчаю, душэўнага хвалявання. *Ну чаго ты вушы апусціў?* *Не бядуі, усё будзе добра.* Пячоўшчына Валож. 4. Завянуць, засохнуць. Пра расліну. *Нешта наш вазон вушы апусціў, хіба ні палівалі.* Пеляса Воран. *Такая суш цэло лето стаіць, бульба заўсем вушы апусціла.* Бабіна Гродз.

Вушы вянуць (вялі, звялі) у каго. Няўхв. Непрыемна, прыкра слухаць што-н. недарэчнае, непрыстойнае. *Некалі хлопцы да дзяўчыны як прыдзя, лядачаго слова нігды ні скажа. А цяперка, праходзіш гуліцаю, то вушы вянуць, вушы трэба затыкаць, як хлопец зь дзеўчынаю гаворыць.* Правыя Масты Маст. (ДМГ, 146). *Ат тваей гаворкі вушы вянуць, замаўчы лепей.* Трокенікі Астр. *Так хлопцы выгадваліся адзін на аднаго, што вушы вялі ад гэтых слоў.* Купіск Навагр. (СНМ, 170). *Ён учора мяне так аблаяў, што вушы зьвялі.* Майсеевічы Ваўк.

Вушы напялюшыць. З вялікай увагай і цікавасцю прыслухацца, слухаць. *Што ж ты, брат, вылучіўся, вушы напялюшыў?* Пашыцы Шчуч.

Вушы наставіць. Уважліва прыслухацца, услухацца. *Цішэй трохі ты гавары, а то вун Зося вушы наставіла, і пойдуць сьплетні.* Сцігані Іўеў.

Вушы падняць. Гл. падняць вушы.

Вушы пратрубіць каму. Надакучыць пастаяннымі размовамі, напамінамі, просьбамі. *Ужэ ўсім вушы пратрубіла, што яе Валя за багатаго выходзіць.* Бабіна Гродз. **Вар.** <усе> вушы пратрубіць.

Вушы развесіўшы слухаць. З вялікай цікавасцю. *Чаго стаіш і слухаш вушы развесіўшы?* Ананічы Дзятл. *Ты тут ні слухай вушы развесіўшы, во лепей схадзі прынясі вады.* Навумаўцы Шчуч.

Вушы ў трубачкі (у трубачку, у трубкі) круцяцца (скручваюцца). Непрыемна, прыкра слухаць што-н. непрыстойнае. *Аля ш і брахун, ні глядзіць, перад дзецьмі выражыцца, паслухашы, та вушы ў трубачкі круцяцца.* Новая Руда Гродз. *Як пачне матамі гнуць – вушы ў трубачку скручваюцца.* Парэчча Гродз. *Ты ўжо як скажаш, то вушы ў трупкі круцяцца.* Моцевічы Лід. **Вар.** <аж, ажно> вушы (ушы) у трубачку (у трубачкі, у трубкі, у трубку) круцяцца (скручваюцца, скруціліся).

Вушы ўтуліўшы. 1. сядзець. Разгублена, прыгнечана. *Я на яго крычу, а ён сядзіць вушы ўтуліўшы.* Ваўкавічы Навагр. 2. пайсці, паехаць, вярнуцца і пад. *Іран.* Не дабіўшыся

свайго, безвынікова. *Во атишыла, то атишыла! Пашоў вушы ўтуліўшы, а то натта ўжэ заносіўся высока.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 22). *Прыехаў міне ўгаворваць, кап на ферму йшла рабіць. Але нічога ні вышла, так і паехаў вушы ўтуліўшы.* Ацмінава Навагр. (ЗНФ, 22). *Хваціць ужэ, ні паўтарай, я ш чула. Нічога ні будзя: як прышоў, так і йдзі вушы ўтуліўшы.* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 22). *Нічога не выйшла ў яго, так і паехаў вушы ўтуліўшы.* Любча Навагр. *Пастаяў, пастаяў і пайшоў вушы ўтуліўшы.* Монькавічы Маст.

Вушы ўтуліць. Няўхв. Стаць разгубленым, прыгнечаным. *Пайшоў, вушы ўтуліў, куды ш такому дабіцца праўды.* Зенявічы Навагр. *Вунь як вушы ўтуліў, а то рот ні мог закрыць.* Зенявічы Навагр.

Вушы ўшмыліўшы. Няўхв. Разгублена, з вінаватым выглядам. *Што стаіш вушы ўшмыліўшы, ужэ вырабіў нешто ці што?* Сухары Гродз.

За вушы не адцягнеш есці. Гумар. З вялікім апетытам. *Вечарам звару зацерку, чуць паблялю – ядуць за вушы ня адцягнеш.* Вялікая Кракотка Сл. (ДМГ, 70). *Смачно, за вушы ні адцягнаш.* Альшаніца Івац. (ДСК, 108).

За вушы ўзяцца. Вельмі моцна здзівіўшыся, не ведаць, што рабіць, як сябе паводзіць. *Кап паказалі тое сукно, у яком раней хадзілі, цяперашнім дзецям, то яны за вушы ўзяліся п, а тады нічога, добра было.* Купіск Навагр. *Як пачула гэта, за вушы ўзялася.* Гнесічы Навагр. **Вар.** за вушы (за голаў) узяцца.

Закатаць вушы. Перастаць падслухоўваць, не слухаць. *А ты закатай вушы, а то ната цікаўная стала, ната шмат чуаш.* Хадзілоні Шчуч.

Лезці ў вушы. Дакучаць размовамі. *А ні лезь у вушы с сваёю балбатнёю.* Пагараны Гродз. (СГВ, 597).

Навастрыць вушы. Пачаць уважліва прыслухоўвацца, насцярожыцца. *Пачуў галасы і навастрыў вушы.* Сакольнікі Свісл. **Вар.** навестрыць (нагастрыць) вушы.

На вушы стаць. 1. Раздурэцца. Звычайна пра дзяцей. *Пасьціхайця, бо зарас я вам! Зусім на вушы сталі!* Вялікая Бераставіца Бераст. *Гуляў, гуляў, а потым на вушы стаў.* Мінчыкі Бераст. 2. Раззлавацца, разгневацца. *Як пачуў ён такое, на вушы стаў, рашчыраванёўся, кулакі сьціснуў.* Пячоўшчына Валож.

Нагастрыць вушы. Пачаць уважліва прыслухоўвацца, насцярожыцца. *Што ўжэ нагастрыў вушы?.. Шмаруй атсюль, пакуль ні позна!* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** навестрыць (нагастрыць) вушы.

Надудучыць у вушы каму што. Няўхв. Паведаміць, пераканаць каго-н. у чым-н. *Надудучылі дурному ў вушы абы-чаго, та трэіці дзень німа спакою ў хаці.* Ашмянцы Шчуч.

Намыліць вушы каму. Пабіць, пакараць, сурова расправіцца з кім-н. *Ну, я намылю яму вушы – пайшоў не папытаўшыся.* Падзітва Воран. *Бацько натто зазлаваў тады на нас, а Сьцёпу закрыў у бакоўцы і добра намыліў вушы.* Старына Маст.

На свае вушы чуць. Непасрэдна сам. *Чула на свае вушы, як пра яго ў магазіні гаварылі.* Руда Яварская Дзятл.

Натукаваць у вушы каму. Нагаварыць, паведаміць, расказаць каму-н. *Шчэ дахаты не дайшла, а яму ўжэ натукавалі ў вушы ўсякай усячыны пра яе.* Ашмянцы Шчуч.

Па вушы. 1. чаго. Вельмі многа, празмерна чаго-н. *А працы было па вушы.* Асіпаўцы Воран. *Грыбоў у тым годзе хватала па вушы.* Забалаць Воран. *У нас па вушы той мукі, на рокі два хваціць.* Каменка Бераст. *Бо добра да вайны мы свайго мелі па вушы.* Дзягаўцы Ашм. *Работы ў нас па вушы.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 233). *Куды ён паехаў, там жа я крас гразі па вушы, а тут такая дарога тупкая, патсохла добра.* Багудзенка Навагр. (СГВ, 492). 2. закахацца і пад. Вельмі моцна, празмерна. *Ён па вушы ў яе ўкляпаўсё.* Беражна Карэл. (НС, 91). 3. улезці. У вельмі непрыемную ці небяспечную сітуацыю (трапіць). *Я не ведаю што яна будзе рабіць, улезла па вушы дзеўка.* Вострава Зэльв.

Падняць вушы. *Иран.* Асмялець, заганарыцца, пачаць паводзіць сябе больш важна, высакамерна. *Ужэ падняў вушы, а раней такі ціхі быў.* Левыя Масты Маст. *Вунь як вушы падняў, як пахвалілі.* Ашмяны Ашм. *Купіў матоцык сабе, та ўжэ й вушы падняў.* Купры Шчуч.

Развесіць вушы. 1. Уважліва слухаць. *Каця развесіла вушы і слухая, пра што гавораць дарослыя.* Сурынка Сл. *Жанкі вушы развесілі, слухаюць.* Ходараўцы Лід. 2. Няўважліва слухаць. *Ён заўша вушы развесіць, нічога не пайме, а потым усё перапытвае.* Каменная Русота Гродз. (СГВ, 582).

Розум праз вушы лезе ў каго. *Иран.* Хто-н. нясе сябе высока, імкнецца паказаць сваю дасведчанасць, інтэлектуальную перавагу над іншымі. *Ён так сібе ставіць, бытта самы мудры на сьвеці – розум праз вушы леза.* Ганчары Свісл.

Спусціўшы вушы хадзіць, сядзець і пад. Прыгнечана, разгублена, без настрою. *Бывая, ходзіць спусціўшы вушы, бо сын давядзе.* Шкада старой. Міклашоўцы Маст. **Вар.** апусціўшы (спусціўшы) вушы.

Толькі вушы трасуцца есць. *Гумар.* Са смакам, з вялікім апетытам. *Шанды нарвеи, кінеш сьвіням, і ядуць толькі вушы трасуцца.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 165). **Вар.** аж (толькі) вушы трасуцца.

Трымаць вушы ў руках. Уважліва слухаць, прыслухоўвацца, падслухоўваць. *А я трымаў вушы ў руках і ўсё чуў, пра што гаварылі бацько зь дзедам.* Дарагляны Маст.

Узяць вушы ў шапку. Непрыкметна сабрацца. *Узяў ён вушы ў шапку і ціхенька пасунуўся, кап ніхто ні відзяў.* Жупраны Ашм.

Усе вушы пратрубіць. Надакучыць пастаяннымі размовамі, напамінаннямі, просьбамаі. *Аччапіся ты ад міне, дай трохі аддыхнуць, а то ўсе вушы ўжэ пратрубіла.* Дарагляны Дзятл. **Вар.** <усе> вушы пратрубіць.

Ушмуліць вушы. Насцярожыцца. *Ушмуліць вушы.* Пруды Гродз. (МСГВ, 612).

Халодныя вушы дурань і пад. *Груб.* Несусветны (дурань). *Што ты плячеш, дурак ты халодныя вушы?! Бабіна Гродз. Эх ты, дурак халодныя вушы! Ашмяны Ашм. Ну й дурань халодныя вушы! Хіба разумны чалавек купіў бы гэту рухляць?! Глядавічы Маст. Ты – дурань халодныя вушы. Раней трэба было гэтыя хітрыкі разгадаць.* Алексшыцы Бераст.

Хоць вушы затыкай. *Няўхв.* Немагчыма слухаць што-н. (непрыемнае, бязладнае, празмерна гучнае). *Гэтыя бабы як разгалаганіліся, так хоць вушы затыкай.* Сянежыцы Навагр. (СГВ, 401). *Сядзіць, ды што як баўтане, та хоць вушы затыкай.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ, 21). *Як пойдзямо абіраць яблыкі, то ён да нас лёстачкамі, ніяк ні называў, толькі «Мая душэчка», а потым як скажа брыткае слова, то хоць вушы затыкай.* Свіслач Гродз. (СНМ, 9). *Музыкант так глосна гавора ў трубку, што ў цілівізарах паказуя, хоць вушы затыкай.* Перавознікі Астр. (НС-ць, 279). *Ён часамі што як ляпня, та хоць вушы затыкай.* Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 127).

Хоць на вушы вешай каму што. Хто-н. не мае ніякага жадання есці. *Свінчо ні ўдалося – лютаеш, яду яму хоць на вушы вешай.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 82).

ВУШЫМА. Аж за вушыма трашчыць есці. З вялікім апетытам, з задавальненнем. *Кастусь есць параную картоплю са смажаным салам аж за вушыма трашчыць.* Вольна Бар. **Вар.** аж за вушамі (за вушмі, за вушыма) трашчыць.

ВУШЭЙ. Давесці да вушэй каму. Паведаміць каму-н., праінфармаваць каго-н. *Васіль любіць давесці да вушэй начальству што хочаш.* Каняўцы Зэльв. (СГВ, 586). *А былі ш людзі, што толькі вынюхвалі, вышуквалі, каб начальству да вушэй давесці.* Падгайная Карэл. (СБНФ, 63).

З-за вушэй рэзаць. Гаварыць адкрыта, рэзка, катэгарычна. *Я ні буду маўчаць, буду з-за вушэй рэзаць усё, што накіпело.* Дарагляны Маст.

Як сваіх вушэй без люстэрка не бачыць і пад. *Іран*. Зусім, ніколі (не бачыць). *Ні бачыць табе дзяўчат як сваіх вушэй без люстэрка!* Малі Астр. **Вар.** як сваё вуха (сваіх вушэй) без люстэрка.

ВШЫСТКО. Вшы́стко е́дно каму. Усё роўна, без розніцы, не мае значэння для каго-н. *А рабі што хочаш, хоць на галаве хадзі, мне вшыстко едно.* Бабіна Гродз. **Вар.** вшыстко (ушыстко, фшыстка) едно (една). • Пазычанне з польскай мовы: *wszystko jedno* 'ўсё роўна'.

ВЫВІХ. Выві́х курыны. *Груб.* Няўмелы, ні да чаго не здатны чалавек. *Вывіх ты курыны! Што ні зробіш, усё ні так як трэба.* Смаргонь Смарг.

ВЫГАРАЛА. Не выгара́ла. Не атрымалася. *Ні выгара́ла тады справа ў Міколы зь дзяцькам Міхасём.* Ананічы Дзятл.

ВЫЙСЦІ. Выйсці́ наверх. Вяявіцца, стаць вядомым. *Хацеў начальнікаў падкупіць. Аднаго, нейкага сквапнага, падкупіў, а другога і не ўзяў. Во гэта і наверх выйшла.* Свіцязь Навагр. (БФ, 98). *Праўда заўсёды выйдзе наверх.* Завельцы Астр. *Праўда наверх выйдзе.* Зінякі Шчуч. (ППФВ, 52).

Выйсці́ сухім з чаго. Дзейнічаючы ашуканствам, заставацца бязвінным, непакараным. *Заўсёды ты выходзіш сухім з усіх перабранак.* Індура Гродз.

ВЫКАПАНЫ. Як выкапаны. Вельмі падобны на каго-н. *Мой Сашка як выкапаны бацька.* Шылавічы Сл. *Малы як выкапаны бацька.* Лушчыкі Воран. *Фёдараў унук так падобны да бацькі, як выкапаны.* Пеляса Воран. *Васіль іхны як выкапаны бацька; што ён, што бацька – адно ліцо.* Алешавічы Маст. *Як выкапана маці!* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 187).

ВЫЛАЗІЦЬ. Вылазіць з сябе. З усіх сіл старацца зрабіць што-н. *Ды колькі ты ўжо будзеш вылазіць з сябе?* Вераскава Навагр.

ВЫНОСЬ. Хоць вынось спаць. Вельмі крэпка, непрабудна. *Я так сьплю... Хоць вынось... І не пачула п.* Пеляса Воран.

ВЫПРАГА. Выпрага не брала каго. Нічога кепскага не здарылася з кім-н. *Такі ўжэ нілюцкі чалавек быў, і выпрага яго ні брала, пакуль ні састарыўсё.* Грабава Зэльв. (ЖС, 140).

ВЫРВАНСКАЙ. Як на вырванскай дзе. *Няўхв.* У вялікім беспарадаку, у бязладдзі дзе-н. *У шафе як на вырванскай, кап хацеў што ўзяць, то не знойдзеш.* Альхоўка Лід. **Вар.** як на вырва́нскай (абарва́нскай, варва́нскай, варва́рскай, разарванай, рванай, урва́нскай) вуліцы (гуліцы, уліцы); як на вырванскай.

ВЫСАДКУ. На высадку застацца. У старых дзеўках, незамужняй. *Малотцу ўзялі замуж, а старша так і засталася на высадку, ніхто ні ўзяў.* Кавалічы Гродз. (СНМ-2, 84).

• **Высадка** – гародніна (моркава, буракі, капуста і інш.), пакінутая на другі год для насення.

ВЫСАХНУЦЬ. Высахнуць і выпетраць. Вельмі змарнець, схуднець. *Унучка мая высахла і выпетрала ў сваім інстытуце.* Сабаляны Гродз.

ВЫСОКА. Высока лятаць ды нізка сесці. Страціць значнае становішча ў жыцці, у грамадстве. *Высока лятае ды нізка сядзе.* Астроўля Лід. (МСГВ, 584).

ВЫСТАВУ. Як на выставу. *Ухв.* Вельмі добра, найлепшым чынам (падрыхтаваць, зрабіць што-н.). *Адзеўся як на выставу, хіба ў госьці збіраюся?* Старыя Паддубы Шчуч. **Вар.** як на выстаўку (як на выставу).

ВЫСТАЎКУ. Хоць на выстаўку вядзі каго. *Ухв.* Вельмі добры, заслугоўвае самай высокай ацэнкі. *Хоць на выстаўку вядзі майго старога, так выфастрыгаваўся, што ні пазнаць.* Клешнякі Шчуч. (СГВ, 100).

Як на выстаўку. *Ухв.* Вельмі добра, найлепшым чынам (падрыхтаваць, зрабіць што-н.). *Боляй нічога ня напраўляй, і так зрабіла як на выстаўку.* Вольна Бар. **Вар.** як на выстаўку (як на выставу).

ВЫСЫХАЕ. Не высыхае. *Асудж.* Пастаянна п'е, напіваецца. *Пра п'яніцу. Ён ніколі ня высыхая, з раніцы да вечара і ад панядзелка да суботы.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107).

ВЫТАРАПКИ. **Вы́тарапкі ў вачах стаяць каму.** У чым-н. уяўленні ўзнікаюць розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здаецца. *Ну й цемень на вуліцы. Як гэта дадому дайсьці? Мне ўжо вытарапкі ў вачах стаяць.* **Вар.** тарапы (тарпы, тарапачы, тарапкі, вытарапкі, чарапы) у вачах становяцца (стаяць, пасталі, робяцца); вотарапецень у вачах становіцца.

ВЫХОДЗІЦЬ. **Выходзіць да сваіх.** Паміраць. *Мусіць, і мне прыйшоў час выходзіць да сваіх.* Сінькі Смарг.

Выходзіць з сябе. Станавіцца раздражнёным, разнерваваным, страчваць самавалоданне. *Я ніколі не выходжу з сябе, нават калі сільна раззлююць.* Пекары Ваўк.

ВЫШАК. **З вышак упаў.** Няўхв. Не разумее таго, што відавочна ўсім. *Ці ты з вышак упаў, ці якая табе трасца? Калі ўжэ да цібе дойдзя?* Лабзова Маст.

ВЫЯДА. **Выяда духу.** Няўхв. Чалавек, які дакучае, даводзіць каго-н. да адчаю прыдзіркамі, прымусамі. *Быў у нас гэдыкі пан, настаяшча выяда духу, нат сапнуць ні мелі калі.* Старына Маст.

ВЫЯДЫЧ. **Выя́дыч сэрца.** Асудж. Назойлівы, надакучлівы чалавек. *От жы выядыч сэрца, усе рукі мне выняў.* Старына Маст. **Вар.** пераядыч (выядыч) сэрца.

ВЭБСУСАМ. **Вэбсусам у вочы лезці.** Асудж. Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць. *А ён вэбсусам у вочы леза.* Ляпёшкі Іўеў. **Вар.** вобцасам (вэбсусам, вобсаса, вобсас, обцасам, абцэсам, абсцэсам, абсасам, абцасам) у вочы лезці (кідацца, перціся).

ВЯДЗМЕДЗЬ. **Чысты вядзмедзь.** Вельмі тоўсты, вялікі. *Мужык у Зоські ну чысты вядзьмець, як сядзя, дык на ўсю канану.* Зэльва Зэльв. ● *Вядзмедзь* – мядзведзь.

ВЯДРА. **З-пад вядра малако.** Адстоенае, адзеленае ад смятаны. *Хто ніпрывычны да малака, та як ні с-пад вядра выпя, та можа вольнасць схпіць.* Бабіна Гродз. *Каль хочаш, та пі, аля малако с-пад вядра, сьвежаго німа.* Новая Руда Гродз.

Як з вядра ліць. Вельмі моцным струменем, суцэльным патокам. Пра дождж. *На дварэ дождж лье як з вядра.* Міжэвічы Сл. *Ну і дошч зарадзіў як с вядра.* Радзавічы Маст. *На дварэ дошч лье як з вядра.* Даўгялы Воран. *Учора дождж ліў як з вядра.* Азёры Гродз. *Алі ж і дошч пачаўся, л'е як з вядра.* Верцялішкі Гродз. *Цэлы дзень дождж ліў як з вядра.* Кронькі Шчуч. *Дождж як з вядра лье.* Старадворцы Шчуч. *Тут раптам дошч лінуў як з вядра. Та я ні ведала, дзе падзецца, кідаюся та пад адно дзераво, та пад другоё, каб дзе латвей схаваліца.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 44). *Дошч лье як з вядра, аш пухіры на вадзе.* Жылі Іўеў. (СПЗБ-4, 195).

ВЯДРО. **Роўна вядро на галаве нясе.** Вельмі роўна, не хістаючыся (ідзе). *Наш дзяцька як ідзе, роўна вядро на галаве нясе.* Куклі Воран. (МСГВ, 426).

Як вядро вады на галаву хто выліў каму. Няўхв. Хто-н. стаў непрыймальна ўражаны, ашаломенны. *Пачула гэта, як вядро вады на галаву хто выліў.* Талькаўцы Ваўк.

Як у вядро бухаць. Вельмі моцна і часта кашляць. *Трэба доктара назваць, Лідачка цэлую ноч бухала як у вядро.* Коцькі Дзятл. (СГВ, 580). *Цалюткую ноч бухала як у вядро.* Алексічы Бераст. **Вар.** як у бочку (у вядро, у кадушку, у цэбар).

ВЯДРЫ. **Два вядры попелу не варты.** Няўхв. Нічога, нікуды (не варты). *Гэтакая твая праца два вядры попелу ні варты.* Пячоўшчына Валож.

ВЯКОЎ. **Ад вякоў вечных.** З даўніх часоў, спрадвечу. *Это было ад вякоў вечных.* Шчучын Шчуч. (ХБД, 481).

З вякоў. 1. З даўніх часоў, спрадвечу. *У Зачэпічах людзі з вякоў грыбз збіраць умелі.* Зачэпічы Дзятл. *У нас з вякоў так жывуць.* Свіслач Свісл. 2. Ніколі. *Ючовы з вякоў нам ні былі сваякамі.* Зачэпічы Дзятл.

ВЯЛІКДЗЕНЬ. **Зрабіць сабе Вялікдзень.** Гумар. Смачна, уволю наесціся. *Твая сьвіня зрабіла сабе Вялікдзень у маім гародзе.* Хадзавічы Сл.

Як на Вялікдзень пад'есці. Вельмі многа, сытна, уволю. *У гасьцях на стале усяво было, пад'еў як на Вялікдзень.* Старая Руда Гродз.

ВЯЛІКІ. Вялікі расці. *Выкл.* Выказванне падзякі дзецям за паслугу; дзякуй. *Вялікі расьці, унучачак, бесь цібе ні дала п рады данясьці гэту сетку.* Бабіна Гродз. **Вар.** вялікі (велькі) расці <каб паспеў на лета мак трасці>.

ВЯНЕЦ. Пагнала на сёмы вянец каго. *Гумар.* Хто-н. хварэе на панос. *Панаядаліся зялёных нямытых яблыкаў, то пагнала на сёмы вянец.* Косцевічы Астр. *Не пі, гэтае малако брызлае, можа забалець живот, тады пагоніць на сёмы вянец.* Страча Астр.

Пайсці пад вянец. Выйсці замуж. *Толькі сямнаццаць гадкоў стукнула, як пайшла пад вянец.* *Маладая была, дурная.* Гнезна Ваўк. (ДМГ, 18).

ВЯНКІ. Вянкі плесці. Пляткарыць, выдумваць. *Гэта Стэфі нічога не робіць, адно вянкі пляце.* Кемейшы Воран. (СГВ, 584). *Нічога ні робіць, толькі вянкі пляце.* Апонаяцы Воран.

ВЯРБА. Як вярба. Ухв. Стройна. Пра дзяўчыну. *Дзеўкай была, як вярба, а ціпер што зь яе сталасо.* Клінчаны Гродз. (СНМ, 175).

ВЯРБЕ. На вярбе грушка (груша) расце ў каго. *Іран.* Хто-н. хлусіць, выдумляе, гаворыць пра тое, чаго не было. *У Януля на вярбе грушка расьце, затоя яму ўжо і ніхто ня верыць.* Пеляса Воран. *Ганна ўчора ў нас была. Як пачала хваціць сваю нявестку, алі як паслухаць, дык у яе на вярбе і грушка расьце.* Лаздуны Іўеў. *Я яму ні веру, у яго на вярбе груша расьце.* Кронькі Шчуч. **Вар.** на вярбе грушка (груша) расце; на вярбе грушкі (грушы) растуць.

На вярбе грушка пад вярбою дзве ў каго. *Іран.* Хто-н. хлусіць, выдумляе, гаворыць пра тое, чаго не было. *Не слухай ты яго, бо ён жа ш такі чалавек, у яго на вярбе грушка пад вярбою дзьве.* Лаздуны Іўеў.

На вярбе грушкі (грушы) растуць у каго. *Іран.* Хто-н. хлусіць, выдумляе, гаворыць пра тое, чаго не было. *І вы яму паверылі?! У яго на вярбе грушкі растуць.* Шаўдзіні Лід. *Лыжэ ня патсяваючы, слухай, што на вярбе грушы растуць.* Купіск ІІ Навагр. (ЖНСл., 165). *На вярбе грушы растуць.* Грыўкі Гродз. (СНМ, 194). **Вар.** на вярбе грушка (груша) расце; на вярбе грушкі (грушы) растуць.

На вярбе грушы ў каго. *Іран.* Несусветная хлусня. *Я анігдачкі не веру гэтай Парасі.* *Калі яна хоць раз табе праўду сказала? Заўсёды ў яе на вярбе грушы.* Парэчча Сл. (Стэц.-2, 250).

ВЯРОВАЧЦЫ. Хадзіць на вярвачцы перад кім, у каго. *Няўхв.* Дрыжаць перад кім-н., безагаворачна падпарадкоўваючыся ва ўсім. *Ні буду я пірат табой хадзіць на вярвачцы.* *Другая п, можа, і хадзіла, а я – не!* Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 75). *Наш брыгадзір натто ш хацеў, кап усе ў яго на вярвачцы хадзілі.* Баяры Шчуч. (ЗНФ, 75). *У мужа харакцір злосны, то яна прыат ім на па вярвачцы ходзіць.* Дарагляны Маст. (ЗНФ, 75). *Каб цібе цывічэў мужык так, як мой Косьця, та ты па вярвачцы хадзіла п.* Рагачы Гродз. (СНМ, 158).

ВЯРОЎКА. Вяроўка яго бяры. *Няўхв.* Няхай будзе так, няма чаго турбавацца, непакоіцца. *Згубіў так згубіў, вяроўка яго бяры, таго ні вернеш.* Дамейкі Лід. – *Дзе та ваш бацька? – А-а-а! Сабакам хвастэ круціць...* *Вяроўка яго бяры, пражывем і безь яго грошай.* Купры Шчуч.

Вяроўка яго (яе, іх) ведае. *Няўхв.* Невядома. *Заходзіў ён да нас, ці то ў аўторак, ці ў сераду, вяроўка яго ведае.* Васілевічы Лід. (ЗНФ, 23). *Вяроўка яе ведае, аткуль яна родам, жыве ўжо тут даўно, з вайны йшчэ.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 23). – *Дзе твой мужык? – А вяроўка яго ведае, недзя цягаецца.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 23).

Не адна вяроўка. Аднолькава, усё роўна. *Ай, ці не адна вяроўка с кім табе ісьці ў школу, з Яськам ці з Федзям?* Калеснікі Бераст. (СГВ, 599).

ВЯРОЎКАЙ. Адною вяроўкай звязаны. Аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *Шатан блізка да чорта, адною вяроўкай звязаны.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 557).

ВЯРОЎКАХ. Загуляць на вяроўках. Памерці. *Куды гэта ты хадзіў гуляць на цэлу ноч, кап ты ўжо загуляў на вяроўках!* Багудзенка Навагр. (СГВ, 590).

ВЯРОЎКІ. Віць вярoўкі. Няўхв. Хлусіць, выдумваць што-н. *А яны й ні дагадаюцца, што я ўо вярoўкі.* Цырын Карэл. (ЗНФ, 22). *Нашлі каго слухаць! Ён вам уе вярoўкі, а вы вушы разьвесілі, думая, што й праўда.* Мілявічы Маст. (ЗНФ, 22). *Калі ні запытаеш у сына, дзе ён ішляцца, так заўсёды вярoўкі ўе.* Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 22).

Вярoўкі віць з каго. Поўнасьцю падпарадкаваць сабе каго-н., рабіць, што хочацца з кім-н. *Яна зь яго вярoўкі ўе.* Воля-Крупіцы Маст. *Знашоў сабе хамут на шыю, будзя яна зь яго вярoўкі віць.* Бабіна Гродз. *Гэдык мой сусед папусціўся, што жонка вярoўкі з яго ўе.* Быч Івац. (ДСК, 171).

Як з вярoўкі ліць і пад. Вельмі моцна, сущэльным патокам. Пра дождж. *Учора, казалі, у Поразаві дошч ліў як зь вярoўкі.* Кабузі Свісл. (ЗНФ, 86). *Цалютку ноч дошч ліў як зь вярoўкі, кала ганку лужына – ні прайсьці.* Струбніца Маст. (ЗНФ, 86). *І што гэта на сьвеці робіцца? Дзень і ноч дошч як зь вярoўкі лье.* Пруды Дзятл. (ЗНФ, 86). *Дождж лье як з вярoўкі.* Вялікія Масушыны Свісл. (СГВ, 615). *Дошч ліў як зь вярoўкі, што і выйсьці ні было як.* Дабрасельцы Зэльв. *Ну й раздажджылася, лье як з вярoўкі.* Задвор'е Зэльв. **Вар.** як з вярoўкі (як з веравок).

Якой вярoўкі каму, чаму. Няўхв. Чаго не хапае, чаго трэба каму-, чаму-н. *Ашываяцца каля вёскі, какой яму вярoўкі?* Бабіна Гродз. *Чаму ш ён ні гарыць гэты сьвет, какой ш яму вярoўкі?* Пугачы Шчуч.

ВЯРОЎКУ. Лезці ў вярoўку. Заведама рызыкаваць жыццём, ісці на смерць. *Лезці ў вярoўку.* Масты Маст. (ППФВ, 62). *У вярoўку лезці.* Масты Маст. (МСГВ, 611). *Што ты за чалавек ніразумны, сам у вярoўку лезяш, думаяш, яны с табой цацкацца будуць.* Бабры Ваўк.

ВЯРСТА. Як польская вярста. Вельмі доўгі, працяглы. *Дзень у бальніцы як польская вярста.* Слонім Сл. • Фразеалагізм заснаваны на неадназначнасьці назвы *вярста*. У Расійскай імперыі з канца XVIII ст. і да ўвядзеньня метрычнай сістэмы *вярста* (руская) раўнялася 1066,781 м. У Вялікім Княстве Літоўскім, якое знаходзілася ў складзе Рэчы Паспалітай, была іншая, значна даўжэйшая, *вярста* (польская), а дакладней, два віды *вярсты* – малая, роўная 1559,7 м, і вялікая, роўная 1948,2 м.

ВЯРСТЫ. За тры вярсты абягаць каго. Пазбягаць, баяцца каго-н. *Паспрабуй зрабі толькі так, будзяш ты міне за тры вярсты абягаць.* Алекшыцы Бераст.

ВЯРУ. На ко'цю вя'ру жыць. Сумесна, без рэгістрацыі шлюбу. *Мае сваты жывуць на коцю вяру.* Ціпер так модно стало. Сямёнава Ваўк. • *Коця вяра* – катова вера.

ВЯСЕЛЛЕ. Чортава вяселле едзе. Віхор падымае і круціць на сваім шляху пыл, пясок і інш. *Як закруціць вецер, як падыме пясок уверх, та наш дзед казаў: «Во, чортава вяселе едзе».* Лапа Гродз. (СНМ-2, 259).

ВЯСЕЛЛІ. Як на вяселлі наесціся. Празмерна, сытна. *Наеўся як на вяселлі.* Эйсманты Бераст. (ППФВ, 43).

ВЯСНОЮ. Вясною бульбы адкапаць каму. *Іран-жарт.* Ніколі не аддзячыць за што-н. *Дзякуй, што памох сумкі прынясьці, я табе вясною бульбы аткапаю.* Пеляса Воран.

ВЯСНУ. Валаць вясну. Хадзіць у валачобнікі. *Валоўнікі [валачобнікі] валалі вясну, сьпявалі песьні.* Швейляны Астр. (МСГВ, 74).

ВЯТРУЎКІ. Як вятруўкі да снегу падыходзіць. Зусім не (падыходзіць што-, хто-н. каму-н.). *Патходзіць ён табе як вятруўкі да сьнегу.* Арцюшы Шчуч. (ЛКГ, 125). • *Вятруўкі* – басаножкі.

ГА. Як га. Адразу, вельмі хутка, імгненна. *Бялізна на дварэ высахла як га, летам як га сохне.* Падгаі Ашм. (СГВ, 573). *Як зьбяруцца ўсе дзеці, то бульбу тую як га выкопваем.* Лаздуны Іўеў.

ГАБАРЫ. Задраць га'бары (габа'ры). Груб. Памерці. – Ці чуў, што Васёняц задраў га'бары? – Туды яму й дарога. Кулёўшчына Маст. Ні дачакаўся гэтай мінуцы, задраў габа'ры. Гудзевічы Маст.

ГАВАРЫЦЦА. Гаварыцца не даваць. Зусім не слухаць, катэгарычна адмаўляць, ігнараваць што-н. Хацела, каб на ляснічаго ішоў вучыцца, а ён гаварыцца ні дае. Не, кажа, і ўсё. Па радзіві хоча. Ён яшчэ ў пятым класі быў, та першо радзіво сам зрабіў. Бабіна Гродз. Ну што ты яму ўталкуяш, ён і гаварыцца не дае. Бабіна Гродз. (СГВ, 584). А ты напробуй уталкуй майму Мішы, як ён нават гаварыцца ні дае. Мілявічы Маст. Кажу: вазьмі другое тапарыско, а ён гаварыцца ні даваў. Упарты такі. Новы Двор Свісл. Только начну пра вяселё, а ён с хаты ўцякая, гаварыцца ні дае. Воўпа Ваўк. Наш пратсядацель нікого ні слухая, не дае нават гаварыцца. У яго нічога ні выпрасіш. Зэльва Зэльв.

ГАВАРЫЦЬ. Гаварыць няма чаго. Сапраўды, безумоўна, няма падстаў сумнявацца. Ніцікава цяпер людзі жыць сталі, нейкія замкнёныя ў сабе сталі. Шчэ як у вёсцы, та троху лепей, а што ў горадзі, то гаварыць няма чаго. Вялікая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 208).

ГАВАРЭЦ. Меляшоўскі гаварэц. Жарт. Той, хто гаворыць нудна, доўга, расцягваючы фразы. Гэты меляшоўскі гаварэц як пачне гаварыць, нудна слухаць. Волкаўцы Лід.

ГАВЕЧКА. Гавечка божая. Няўхв. Той, хто робіць выгляд ціхага, спакойнага, нявіннага чалавека. Вунь пайшла гэта Ганьця, такая ўжэ гавечка божая, ні магу нават узірацца на такіх, ужэ сама нявіннасьць, а сама ж анёлак з рожкамі. Амбілеўцы Шчуч.

ГАВЁС. Як гавёс прадаўшы спаць. Вельмі моцна. – Спрабуй разбудзі яго, каль ды ён сьпіць як гавёс прадаўшы. – Ні кажы, вось дык людзі могуць. Асіпаўцы Воран. **Вар.** як авёс (гавёс) прадаўшы.

ГАВОРЫЦЬ. Аж гаворыць. Ухв. Вельмі чыстае, прыгожае, прывабнае што-н. Мусі с хвашчом падлогу мыла? Палыскаяцца ўся, аж гаворыць. Бабіна Гродз. На ёй хустка аж гаворыць. Новы Двор Свісл. Ну, Галінка, дзецюкі сягоньня ўсе твае, сукенка на табе аж гаворыць. Маркуні Астр. Аж гаворыць. Берагоўцы Шчуч.

ГАГАВІЦУ. Га'гавіцу заткнуць каму. Груб. Прымусіць каго-н. замоўкнуць. Я табе гагавіцу зараз заткну, ні пісьняш. Лаша Гродз. (СНМ, 33).

Сваю га'гавіцу раскрыць. Груб. Пачаць гаварыць. Ты чо сваю гагавіцу раскрыў, дзярэсса, думаяш, хто цібе байца? Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 33).

ГАГАЎКУ. Гагаўку дзерці. Гл. дзерці гагаўку.

Гагаўку заліць. Гл. заліць гагаўку.

Дзерці га'гаўку. Няўхв. Вельмі гучна гаварыць, крычаць, спяваць і пад. Чаго дзярэш гагаўку?! Нічога за табой ні пачуяш. Пагранічны Бераст. Чаго дзярэш гагаўку на ўсё поля?! Заткні сваё паяло, каб ні ваяло! Бабіна Гродз. Чаго ты гагаўку дзярэш? Сьціхні ўжэ! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 23). Я ш да яго ні лезла, а ён гагаўку дзярэ. Мачуліна Ваўк. (ЗНФ, 23). Чаго яна там гагаўку дзярэ? Яе ш дзеці ўжэ даўно ў хату пашлі, а яна крычыць на ўвесь двор. Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 23).

Заліць га'гаўку. Асудж., груб. Напіцца, быць п'яным. Заліў гагаўку і бэйзая [гаворыць] абы-што. Дубрава Шчуч. Вечна сваю гагаўку залье. І выйдзі ты зь ім куды. Далекія Лід. Даў Бох гаспадара, залье гагаўку, ды нічога ні бачыць, ні пра што ні дбая. Займішча Маст.

Перагрызці гагаўку каму. Жорстка, бязлітасна расправіцца з кім-н. Ён за сваё перагрызе гагаўку каму хочаш. Мацвееўцы Ваўк.

ГАД. Гад печаны. Груб. Кепскі чалавек. З гэтым гадам печаным не прыміруся ніяк. Жытомля Гродз. На памінках напіўся – і спяваць. Спяваў бы ты на хлеб, гад печаны. Свіцязь Навагр. (БФ, 101).

Як гад *выцягнуцца* і пад. Няўхв. Высокім (вырасці). Хмайдзюкоў сын *выцягнуўся* як гад, а розуму ані на пазногаць. Копаніха Смарг.

ГАДА. **З-пад гада яйкі выбера.** Ухв. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. *Дзе табе зраўняцца, тая дасужа, с-пат гада яйкі выбяра, ты нават носу не сунь.* Бастуны Воран. *Маніна дзеўчына ўжо такая хітра, у кожную дзірку ўлезь, с-пат гада яйкі выбяра.* Бярозаўка Лід. **Вар.** з-пад гадзіны (гадзюкі, гада, жабы, яшчаркі) яйкі (яйка) выбера (выме, выхапіць, дастане).

ГАДАМ. **Гадам у вочы лезці (скакаць, дзыгаць, кідацца).** Няўхв. Нясцерпна, невыносна дакучаць, назаліць. *Во, слова ні дасьць сказаць, гадам у вочы лезь.* Ваўкавічы Навагр. *Як завядзецца з мужыком сварыцца, то ўжо цэлы дзень гадам у вочы скача.* Праважа Воран. *Зь ім жа ж ні заговорыш, ён табе адразу гадам у вочы скача.* Грабяні Гродз. *Да яго акажыся, то заўсёды гадам у вочы скочыць.* Задвор'е Зэльв. *Ты, хлопцы, не скачы гадам у вочы старэйшым людзям, ідзі да сваёй купы.* Вугальнікі Шчуч. (СГВ, 606). *Я да яго як найлепай, а ён гадам у вочы дзыгая.* Ялоўшчына Гродз. *Сама нарабіла дзялоў, і яшчэ гадам у вочы дзыгая.* Сцяпанішкі Маст. *Ну што ты гадам у вочы кідаеся! Ты выслухай міне, што хачу сказаць.* Малахавічы Гродз. • *Дзыгаць* – скакаць.

ГАДАСЦЬ. **Гадасць паршывая.** Груб. 1. Кепскі чалавек. *Кап табе гэтыя яблыкі панярок горла сталі, гадасць ты паршыва!* Старына Маст. *Я табе, гадасць паршыва, мазгі ўстаўлю, каль сваіх ні хватая!* Бабіна Гродз. *Ну й гадасць паршывая!.. Робиць, што ў галаву прыдзе, ждзжы ад яго добра...* Глядавічы Маст. 2. *Выкл.* Выказванне адмоўных адносін да каго-, чаго-н. *Ах ты, гадасць паршывая [пра карову], ізноў у чарот зайшла, месца табе німа другога!* Зенявічы Навагр.

ГАДЗІНА. **Шарая гадзіна.** Час на стыку дня і вечара, калі пачынае цямнець; прыцемак. *Шара гадзіна – пад вечар, калі цямнее.* Паўлава Сл. *Мы на шару гадзіну выйшлі з дому.* Каробчыцы Гродз. (СГВ, 554). *Потым ужэ шара гадзіна была.* Прыдуць хлопцы. *Лямпы тады керасінавыя былі.* Сухая Даліна Гродз. (ДМГ, 204). *Нека шара гадзіна была, кажэ, выйду я ўжэ за сваёй патрэбаю, лес там у іх, німа нікого.* Алешавічы Маст. *У шару гадзіну ў хатах нічога ні рабілі, атпачывалі, нікаторыя байкі баялі, загадкі адгадвалі, аш пакуль ні запаліць лямпы.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 263). *Памятаю, баба ўсё казкі нам расказвала ў шарую гадзіну, а тады ўжэ клаліся спаць.* Заполле Івац. (ДСК, 251).

Шэрая гадзіна. 1. Час на стыку дня і вечара, калі пачынае цямнець; прыцемак. *У шэрую гадзіну шыла і вочы папсула.* Ністанішкі Смарг. *Шэрая гадзіна, калі шшарэя, яшчэ агню не паляць, а ўжо сцямнея.* Завельцы Астр. (СПЗБ-5, 461). 2. Вельмі цяжкае, гаротнае жыццё. *Пра пэўны прамежак часу.* Пасьля вайны для ўсіх шэрая гадзіна прыйшла, бо нават есць ні было чаго. Зэльва Зэльв.

ГАДЗІНАЙ. **Га'дзінай у вочы лезці.** Няўхв. Вельмі моцна назаліць, дакучаць. *Што ты думайш? Маладзіца гадзінай у вочы лезь.* Талькаўцы Ваўк.

ГАДЗІНУ. **Бітую гадзіну.** Працяглы час. *Бітую гадзіну трымалі людзей.* Казакоўцы Маст.

Святкаваць шарую гадзіну. Гумар. 1. Ціха сядзець без справы, чакаючы – на стыку дня і ночы – поўнага наступлення цемнаты, калі запаліцца святло. *Сядзяць упоначы, святкуюць шару гадзіну! Хоць бы гаварылі што.* Крывічы Зэльв. (Стэц.-1, 185). 2. Гультайнічаць, нічога не рабіць. *От каб мела сілу, то і я не святкавала б шарай гадзіны.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185).

ГАДЗІНЫ. **З-пад гадзіны (гадзюкі) яйкі (яйка) выбера (выме, выхапіць, дастане).** Ухв. і няўхв. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. *Ён мушчына спакойны, а яна так с-пад гадзіны яйкі выбярыць, усюды далаціць.* Падольцы Астр. *От ужэ гэты Юзюк даходны, ён с-пад гадзіны яйкі выбера.* Лысяя Гара Ашм. *Наша Стэфэ такая адважная, што с-пад гадзіны яйкі выбера.* Гута Дзятл. (СГВ, 592). *Гэта такі чалавек, што з-пад гадзіны яйкі выбяра, ён за сябе пастаіць.* Яблынька Дзятл. *Мая маці на Ваталя заўша*

[заўсёды] кажэ, што ён табе с-пат гадзіны яйкі выбяра. А то й дабавіць: «І гадзіна яго ні ўкусіць». Баравікі Іўеў. (ЗНФ, 37). *О, хітрая с-пат гадзіны яйкі выбяра.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 305). *Яна была дзеўкай на ўсю вёску, с-пад гадзюкі яйкі магла выбраць.* Салтанішкі Воран. *Ого, у мяне нявестка! Яна з-пад гадзіны яйкі вымя.* Трокенікі Астр. *Яго ні правядзеш, ён з-пад гадзіны яйка выхапіць.* Малі Астр. *Ён такі шустры, ён табе з-пад гадзіны яйкі дастане.* Пячоўшчына Валож. *Ты не глядзі, што малы, а які хітры, с-пат гадзіны яйкі дастане.* Уселюб Навагр. *Ведаям мы яго як аблуплянага, ён с-пат гадзіны яйка дастаня.* Дакудава Лід. (ЗНФ, 37). *Кажуць пра нашага праццядацця людзі, што ён с-пат гадзіны яйка дастаня.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 37). **Вар.** з-пад гадзіны (гадзюкі, гада, жабы, яшчаркі) яйкі (яйка) выбера (выме, выхапіць, дастане).

ГАДЗЮКІ. З-пад гадзюкі яйкі дастане. Ухв. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. *І бацькі багатыя, і сын круціцца, грошы зарабляе, з-пад гадзюкі яйкі дастане.* Лаздуны Іўеў. **Вар.** з-пад гадзіны (гадзюкі, гада, жабы, яшчаркі) яйкі (яйка) выбера (выме, выхапіць, дастане).

ГАДОЎЛІ. Свае гадоўлі. Свой, тутэйшы. *Хлопец – з суседняй вёскі, свае гадоўлі.* Залацеева Зэльв.

ГАДЫ. Га́ды разводзіць. Няўхв. Займацца пустымі размовамі. *Німа мне калі з вамі тут гады разводзіць, на каровы ісьці трэба.* Дварэц Дзятл.

Гады́ ў рады бываць, прыходзіць, з'яўляцца. Зрэдку, калі-нікалі. *Прыходзіць да яе гады ў рады, а што далей будзя, ніядома.* Новы Двор Свісл.

ГАЗАМ. Пад газам. У лёгкім стане ап'янення. *Нашыя хлопцы с самага раньня былі пад газам.* Каменка Бераст. *Прышла сь фермы, а мой ужэ пат газам.* Вольна Бар.

ГАЗЕТУ. Газету чытаць. Гумар.-іран. Галадаць. Пра каня, карову. *Пайдзі кінь каню сена, ба ён ужэ паўдня прывязаны газету чытая.* Бабіна Гродз. *Во пастух!.. Загнаў каровы на пясок, і яны цэлы дзень газету чыталі.* Правыя Масты Маст.

Хоць газету чытай дзе. Незвычайна светла (пераважна на вуліцы). Пра вячэрні ці начны час. *На дварэ хоць газету чытай. Месяц такі яркі, усё відаць.* Бабіна Гродз. *На гуліцы хоць газету чытай.* Гербелевічы Дзятл.

ГАЗУ. Даць газу. Гумар. Вельмі хутка пабегчы. *Гляджу – яблыкі лапушаць. Я паткроўса і як напёр калом, та як далі газу... Больш ні палезуць.* Бабіна Гродз. *І страпянуўся заяц зразу і даў ён газу да атказу.* Старчаняты Іўеў. (ДМГ, 234).

ГАЙ. Аж (ажно, толькі) гай шуміць (шумеў). Вельмі добра, лепей быць не можа. *О, робіць, аж гай шуміць.* Лазы Ваўк. *Ён касіў ажно гай шумеў.* Стральцы Маст. *Во хлопец маслае на ровары, толькі гай шуміць.* Іўе Іўеў.

Як гай. Рослы, густы, урадлівы. Пра жыта ці інш. збажыну. *Дажджэ добра ішлі, та жыто хоць і на пяску пасеяно, аля як гай.* Бабіна Гродз. *Ярова збожжэ хароша, расьце, як гай.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 558).

ГАЙДУК. Як Гайдук у Дубінцы спяваць і пад. Асудж. Зусім дрэнна, непрафесійна. *Хай цібе с тваімі сьпевамі, засьпяваў як Гайдук у Дубінцы, хоць уцякай куды.* Аколіца Лепі Воран.

ГАЙКІ. Падкручваць гайкі <у галаве> каму. Павялічваць патрабаванні да каго-н., прымушаць дзейнічаць больш разумна. *Як начальнік паткруціў яму гайкі, то ўжо тыдзень як ні п'е.* Страла Дзятл. *Здала свайго на лячэння, то там зь ім гуляць ні будуць, паткруцяць гайкі ў галаве.* Навасяды Ашм. **Вар.** падкручваць гайкі (клёпкі) <у галаве>.

ГАЛАВА. Барання галава на плячах у каго. Груб. Хто-н. нездагадлівы, прастакаваты, бесталковы. *Бараня галава ў цябе на плячах, во што я табе скажу! Цяпер і ты адумаўся. Не, хлопец: дзяры лыка, пакуль дзярэцца.* Навадворцы Ашм. (ЗНФ, 19). *Калі ты нічога лепшага ні мог прыдумаць, дык скажу ў вочы: бараня ў цябе галава на плячах.* Рудзішкі Ашм. (ЗНФ, 19).

Галава баліць каму. Хто-н. вельмі клапоціцца, хвалюецца, перажывае за што-н. *Хадзіла па вёсцы, прасіла, плакала, кап скасілі. А каму галава баліць? Янаполь Воран.* (ДМГ, 151). *Яму і галава не баліць па дзяцёх. Ён знайшоў сабе другую і жыве. А ты тут круці галаву адна.* Заборцы Астр.

Галава варыць у каго, чыя. Ухв. Хто-н. кемлівы, здагадлівы, здольны вырашыць складаныя пытанні. *О, у яго галава варыць: што хоч напіша.* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 23). *Раз галава варыць – вывучыцца на каго захоча.* Шусцікі Ваўк. (Стэц.-2, 249). *Голавы вараць, так вывучацца на велькіх людзей.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 23). *Ці ш у яго галава варыць рабіць на гэнай рабоце? Яму толькі з віламі гной кідаць.* Заборцы Астр.

Галава гарохава. Няўхв. Бесталковы, неразумны чалавек. *Эх ты, галава гарохава! Спачатку трэба падумаць, чым што рабіць.* Алекшыцы Бераст.

Галава гуза знойдзе. Няўхв. Чые-н. неразумныя, неабачлівыя паводзіны наклічуць на каго-н. непрыемнасці. *Біў ён, адбарабанілі яго: галава гуза знойдзе.* Грыўда Івац. (ДСК, 16).

Галава дубовая. Няўхв. Неразумны, някемлівы чалавек. *От галава дубовая! Ні магла дагадацца... Табе як пальцам ні пакажаш, та сама ні зможаш.* Бабіна Гродз. *А ён дзверы атчыня: «Так-так, матка, павучы, кап цябе зямля сырая, кап разумная ты і добрая была, на дабро накіравала, гультайна ты, завала. Звадзіцелька ты, сава, дубавая галава».* Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

Галава занята ў каго чым, кім. Хто-н. увесь у клопатах, у думках пра каго-, пра што-н. *У Мірка нашага галава занята дзяўкамі, ні пра што другая ні хоча думаць.* Масюны Воран.

Галава зварыла ў каго. Няўхв. Хто-н. дадумаўся да чаго-н. неразумна, неабачлівага, непажаданага. *А то ў яго галава зварыла закрыць люшку жар ні выгарнуўшы – напусьціў поўну хату дыму.* Бабіна Гродз. *А то галава зварыла ў туфлях на таком марозі ісьці!.. Гэта ш можна канца дайсьці, пальцы наадмарозіць!* Бабіна Гродз. *От галава зварыла: у печ паставіў боты сушыць!* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-2, 249). *Галава зварыла – днём, кінуўшы работу, ісьці ў грыбы! Каб яны залатыя былі – не пайшла б.* Пасуцічы Ваўк. (Стэц.-2, 249).

Галава з дзічкі ў каго. Асудж. Хто-н. неразумны, бесталковы. *Ні звязвайся ты зь ім, у яго ж галава зь дзічкі.* Навасёлкі Гродз.

Галава з мякіны чыя, у каго. Няўхв. Хто-н. нездагадлівы, няўважлівы, прастакаваты. *Галава твая зь мякіны, тут німа чаго панімаць.* Кайшоўка Карэл. (ЗНФ, 23). *Ну, німа цярпення! Кажу ш табе: во так рабі! А ты чорт зная як робіш. Што, у цібе галава зь мякіны?* Сямашкі Лід. (ЗНФ, 23).

Галава і два вухі. Няўхв. Нездагадлівы, прастакаваты чалавек. *От, галава і два вухі! Абдурчыць цібе хто хоча.* Бабіна Гродз. *Што ты яму гаворыш – галава і два вухі, да яго ні дойдзе.* Замасцяны Шчуч.

Галава кругам ходзіць у каго. Хто-н. траціць здольнасць нармальна, спакойна разважаць (ад шматлікіх клопатаў, перажыванняў). *Ат тваіх хімераў галава кругам ходзіць, ты сам ні ведаяш, чаго хочаш.* Лаша Гродз. (СНМ, 155).

Галава мякінай набіта ў каго. Няўхв. Хто-н. нездагадлівы, прастакаваты. *Нічога ты не разумеяш, галава ў цябе мусі мякінай набіта.* Задварані Свісл.

Галава на плячах у каго. Хто-н. жывы, не мёртвы. *Я яму тады і сказаў: цякай, пакуль галава на плячах, а то дастанеш.* Грандзічы Гродз. (СНМ-2, 256).

Галава не адно на вошы ў каго. Ухв. Хто-н. разумны, кемлівы, знаходлівы. *Маладзец, хутка прыдумаў! Галава ў цібе, аказваецца, ні адно на вошы!* Стокі Свісл. **Вар.** галава не на вошы (не для вашэй, не адно на вошы).

Галава не варыць у каго. Асудж. Хто-н. някемлівы, нездагадлівы, няздольны вырашыць складаныя пытанні. *Як галава ні варыць, та кідай вучыцца, ідзі на работу.* Лэйгабалі Гродз. (СНМ-2, 34). *Галава ягоная сусем нічога не варыць.* Хадзявічы Сл.

Галава не выносіць (не зносіць) чыя чаго. Хто-н. моцна перажывае, непакоіцца, хвалюецца з-за чаго-н. *Мая галава не выносіць гэтаго вашаго шуму, ідзея лепай на двор.* Струбніца, Маст. (ЗНФ, 24). *І тоя трэба зрабіць, і гэта, проста галава не вынося.* Градаўшчына Астр. (ЗНФ, 24). *Пярастань раўці! Галава ўжэ мая ні зносіць твайго крыку.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 24).

Галава не для вашэй у каго. Ухв. Хто-н. разумны, кемлівы, знаходлівы. *О, у вашага Тонюся галава ні для вашэй, не. Яму кап дзе дырэктарам якім прыстроіцца.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** галава не на вошы (не для вашэй, не адно на вошы).

Галава не капуюць у каго. Зневаж. Хто-н. неразумны, някемлівы. *Што, у це галава ні капуюць? Першы рас адзеньне мыіш? Палажыла чорнае на белае. Глядзі, што ўжо закрасілася.* Косцевічы Астр. *Хоць бы ён, здэцца, дзесяць класаў кончыў, бо далей вучыцца, пэўна, ня пойдзе, галава не капуюць!* Вішнева Смарг. *Як галава ні капую, та яму і сілай ні ўдаўбеш.* Парэчча Гродз. (СНМ, 66). **Вар.** галава не капуюць (мазгі не капуюць).

- **Капаваць** – параўн. польск. *karować* ‘кеміць, цяміць, кумекаць’.

Галава не на вошы ў каго. Ухв. Хто-н. разумны, кемлівы, знаходлівы. *У цібе, бачу, галава ні на вошы, саабражаш.* Бабіна Гродз. – *Мало хто да такога дадумаўся п, ні натто гэта проста. – Канешне, у яго галава ні на вошы.* Старына Маст. *У яго галава ні на вошы, ён усё ведае, што ні папытайся.* Пеляса Воран. *О, у яго галава ні на вошы, у нісьцітуці вучыцца.* Марцінаўцы Маст. *Такое можа выдумаць, што і стары не здагадаецца.* Абхітрыць каго хочаш, у яго галава ні на вошы. Алекшыцы Бераст. *Аня ўсяго даб’еца, усё зробіць, у яе галава ні на вошы.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 24). *Пэўно, ні на вошы ў Гэлі галава, калі, пражыўшы ўжэ трыццаць гадоў, паступіла вучыцца.* Мачуліна Ваўк. (ЗНФ, 24). **Вар.** галава не на вошы (не для вашэй, не адно на вошы).

Галава ногі ногі галава. Вельмі рухавы, хуткі, энергічны. *Во, гэта ўнучак мой такі ўжэ, зусім ні слухаюцца, ні спраўляюся зь ім.* Галава ногі ногі галава. Забалаць Воран.

Галава пухне ў каго. Хто-н. хвалюецца, турбуецца ад шматлікіх і цяжкіх думак. *Галава пухня.* Купіск Навагр. (ЖНС, 108).

Галава пэнкая ў каго. Хто-н. адчувае стомленасць (ад надакучлівай гаворкі, шуму і інш.). *Даволі боміць ўжэ, галава пэнкая ад цябе.* Свіслач Гродз. (СНМ, 21). *Характар у яго дурны, як пачне жвякаць, та галава пэнкая ад усяго гэтаго.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 51).

Галава распухла ў каго ад каго. Няўхв. Каму-н. стала невыносна ад чыёй-н. непажданай прысутнасці, ад чыіх-н. надакучлівых размоў. *Ідзі ты, хлопца, ўжэ дахаты.* Цэлы вечар тарабаніш як у пустую бочку, у міне ат цібе ўжэ галава распухла. Вялікія Азёркі Маст.

Галава садовая. Дакор. Нездагадлівы, няўважлівы, рассеяны чалавек. *Ай галава садовая!.. Я ш не так зрабіла...* Лушчыкі Воран.

Галава саломая набіта ў каго. Хто-н. нерzumны. *Што ты думала ад яе пачуць добрае, у яе ш галава саломая набіта.* Салтанішкі Воран.

Галава скапавала (скапіравала) чыя. Хто-н. дадумаўся да чаго-н. *Як гэта яе галава скапавала, кап паехаць так далёка на работу і аставіць на маці малая дзіця.* Вігушкі Іўеў. (СГВ, 433). *Хоць малы, а галава скапіравала, што сказаць, баба аш прысела.* Глядавічы Маст.

Галава слабая ў каго. Няўхв. Хто-н. бесталковы, незадагадлівы, прастакаваты. *Некі аболтус, яму нічога ні ўталкуяш, галава слабая.* Каўпакі Гродз. (СНМ-2, 6). *Адалі яго ўчыцца, але галава, відаць, слабая, нічога з яго ні будзя.* Шэмбелеўцы Гродз. (СНМ-2, 10).

Галава толькі на вошы ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, някемлівы, незнаходлівы. *От, у цябе галава толькі на вошы, такую простую штуку і ня можыш паняць.* Трокенікі Астр. *У міне галава ўжэ толькі на вошы. Што ш, старая, слабая на голаў стала.* Бабіна Гродз.

Галава трашчыць у каго. Хто-н. траціць здольнасць нармальна, спакойна разважаць (ад мноства спраў, клопатаў, перажыванняў і пад.). *У міне ўжэ галава трашчыць ат усяго гэтага, сама ні знаю, што мне ціпер рабіць і дзе мне пайсьці.* Васілевічы Гродз. *У міне столькі работы набірала, што галава трашчыць.* Муравана Бераст. *У мяне ўжо галава трашчыць ат гэтай работы.* Граўжышкі Ашм. *Так многа ў мяне заўжды работы, што аж галава трашчыць.* Малыя Эйсманты Бераст. (СГВ, 584).

Галава хамута просіць у каго. Хто-н. падрас, пасталеў, гатовы да сапраўднай фізічнай працы. *Юз'ік Галькоў чысто булаваты які: у яго галава хамута просіць, а розуму ні на грош.* Жомайдзі Лід. (СРЛГ, 18).

Галава цялячая. Няўхв. Нездагадлівы, няўважлівы, рассеяны чалавек. *От галава цяляча! Як гэта я забыўся, што сёння сабраня.* Агрызкі Маст.

Галава як сявенька ў каго. Хто-н. хутка забывае што-н., у каго-н. доўга не трымаецца ў памяці што-н. *У мяне сёння галава як сявенка, усё забываюся.* Марцінаўцы Маст. *У цябе галава як сявенька, ні помніш нават дзе што кладзеш.* Касцяні Сл. *Як ён пойдзе ў школу? У яго галава як сявенька, усё адразу забывае.* Марачы Зэльв.

Галава як цэбар у каго. 1. Хто-н. адчувае галавакружэнне (ад стомленасці і пад.). *Сёння я вельмі стамілася.* У мяне галава як цэбар. Масты Маст. 2. Хто-н. траціць здольнасць нармальна, спакойна разважаць (ад мноства спраў, перажыванняў і пад.). *У мяне сёння галава, як цэбар, ні знаю, што рабіць.* Забагонне Зэльв. *Ат усялякіх мысляў у міне дзісь галава як цэбар.* Шашкі Воран.

Галава як шаснастка ў каго. Хто-н. адчувае галавакружэнне (ад стомленасці, хваробы і пад.). *Нешта я захварэла, галава як шаснастка.* Ёдзічы Бераст. • **Шаснастка** – пасудзіна, зробленая з драўляных клёпак з адной ручкай для вымярэння збожжа, бульбы і пад. (змяшчала або тры, або паўтара пуда).

Завярні-галава. Няўхв. Легкадумны, несур'ёзны, бесталковы чалавек. *А ён некі завярні-галава: сёдня – адно, узоўтра – другоё.* Бабіна Гродз. *Твая Соня завярні-галава, вядома ж маладосць яшчэ.* Бабіна Гродз. (СГВ, 589). *Куды ты прэся, завярні-галава! Ні бачыш, што тут лужа!* Ігнаткаўцы Лід.

Занясі-галава. Чалавек, які не сядзіць на адным месцы, бадзьецца па свеце, часта мяняе месца жыхарства. *Гэты занясі-галава дзе толькі не пабываў, цяпер, кажучь, недзе аж у Іркуцку.* Апіта Іўеў. **Вар.** занясі (знясі)-галава.

Звярні-галава. Вельмі хуткі, энергічны, рухавы чалавек. *Што за дзіця – звярні галава, ані мінуткі ні пасядзіць спакойна.* Монькавічы Маст.

Ззарві-галава. Няўхв. Свавольнік, гарэза, залішне актыўны чалавек. *Гэта ні хлопца, а некі ззарві-галава, усюды яго поўно, усюды ўлезе.* Свіслач Гродз. (СНМ, 60). **Вар.** сарві (ззарві)-галава.

Зламі-галава. Залішне вёрткі, спрытны, жвавы чалавек. *Ну, гэты Клімянок – зламі-галава, а не дзіця, як алектравенік.* Вішнева Смарг. *Глядзі, зламі-галава! Лётаяш на гэтым матацыклі... Да добра гэта ні давядзе, а мацяры гора будзя.* Вензавец Дзятл. *Ні Ігар, а зламі-галава.* Малая Бераставіца Бераст.

Знясі-галава. Чалавек, які не сядзіць на адным месцы, бадзьецца па свеце, часта мяняе месца жыхарства. *Гэта ж ён жыве недзе далёка ад Іўя, знясі галава.* Іўе Іўеў. **Вар.** занясі (знясі)-галава.

Каму галава каму нага. 1. Неаднолькава, нераўнамерна (падзяліць, атрымаць). *Ат тых заку'паў папала каму галава каму нага, аля ш шчытаяцца падаркі.* Падазёркі Гродз. *Падзялілі зямлю так, што каму галава каму нага.* Востухава Карэл. 2. Абы-як, неакуратна, збольшага (зрабіць што-н.). *На такія купіны жураўлінаў надышла! А нідалёко людзі галасуюць, таксама ягадаў шукаюць. Та я натто сьпяшалася, пазьбірала каму галава каму нага.* Бабіна Гродз. *Не старайся так, падбяры сучкі збольшага, каму галава каму*

нага. Балотца Навагр. *Прапалола грады дык прапалола!.. Каму галава каму нага. А ўжо замуш сабралася дзеўка.* Зенявічы Навагр.

Капусцяна галава. Няўхв. Неразумны, някемлівы чалавек. *Капусьцяна галава... Забыўса, што ў матулі дзень раджэня.* Пагранічны Бераст.

Куды галава нясе бегчы, уцякаць. У розныя бакі, не выбіраючы напрамку. *Як аўтобус пусьцілі першы рас, людзі папалохаліся, уцякалі куды галава нясе.* Бярозаўка Лід.

Не галава а Дом Саветаў. Ухв. Хто-н. вельмі разумны, дасведчаны. *У нашага Міхася ні галава а Дом Саветаў, ён усё на свеці ведае.* Зэльва Зэльв. Ды ў яго не галава а Дом Саветаў. Лаша Гродз. (ППФВ, 25).

Сабачая галава. Зневаж. Кепскі чалавек. *От дзе сабача галава! Так і глядзіць, каб дзе якую гадасць зрабіць.* Бабіна Гродз. *Сабача галава твая, ты што гэта робіш, як табе ні брытко.* Тужаўляны Гродз. (СНМ, 124).

Сарві-галава. Няўхв. Сваюольнік, гарэза, залішне актыўны чалавек. *Не хлопец, а сарві-галава.* Каўшы Маст. **Вар.** сарві (зсарві)-галава.

Шукае галава гуза. Няўхв. Хто-н. сваімі паводзінамі напрошваецца на непрыемнасці. *Шукае галава гуза.* Гуменікі Сл. (ППФВ, 72; МСГВ, 616). *Шукае галава гуза, то заўсёды знойдзе.* Аздобічы Шчуч. **Вар.** шукае галава (лэб) гуза.

ГАЛАВАХ. У галавах. Ва ўзгалоўі. *Палажы сукенку ў галавах, то хутчэй накладзеш уранку.* Загор'е Карэл. (СГВ, 497).

ГАЛАВЕ. Завярнула ў галаве. Хто-н. адчуў галавакружэнне. *Ад тваёй гарэлкі мне адразу завярнула ў галаве.* Кронькі Шчуч. (МСГВ, 116).

Закруціла ў галаве каму. Няўхв. Хто-н. раптоўна прыняў неабдуманое, беспадстаўнае рашэнне. *Нешта ёй закруціла ў галаве, прадала матчыну хату, а цяпер у людзей прытулку шукае.* Касцянева Шчуч. (СГВ, 590).

Закруцілася ў галаве. Раптоўна ўзнікла рашэнне, думка. *Пачакай, пачакай, во нешта закруцілася ў галаве, мо зараз і прыдумаем што-нібуць.* Сурынка Сл.

Заюрыць (заюрыцца) у галаве ў каго. Няўхв. У каго-н. раптоўна ўзнікне жаданне зрабіць што-н. *У яго як заюрыць у галаве, то ні пірапрэш, мусіць свайго дацяць.* Косцевічы Астр. *Ужо заюрылася ў галаве, ужо пальцаў на танцы.* Горшавічы Астр.

Круціцца ў галаве. Узнікае, знаходзіцца ў свядомасці, у думках. *Во, круціцца ў галаве, і ні ўспомню, дзе палажыла свае часы.* Навасяды Ашм.

На галаве чыёй. У абавязках каго-н., на чыёй-н. адказнасці. *Кап хоць трохі падумаў, што трэба зрабіць, а то ўсё на маёй галаве.* Бабіна Гродз. *На маёй галаве жывіна.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-1, 406).

На галаве стаяць (станавіцца). Няўхв. Сваюольнік, дурэць, рабіць што захочацца. Звычайна пра дзяцей. *Гэта трэ так вучыцелькі ні слухаць... На галаве стаіць чарцяня!..* Эйтуны Лід. *Я ўжэ знадворку пачула, што тут на галаве стаіш.* Монькавічы Маст. *Бацькоў ў хаці няма, дык дзеці на галаве стаяць.* Вярэйкі Ваўк. *Як матка ў хаці, то яны спакойныя, а як адны, то на галаве становяцца.* Уселюб Навагр. **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

На галаве хадзіць. Няўхв. Сваюольнік, дурэць, рабіць што захочацца. Звычайна пра дзяцей. *Заходжу я у хату, а мае дзеці не сьпяць, а на галаве ходзяць.* Сваротва Бар. *Ты толькі і ведаеш, што на галаве хадзіць.* Сакольнікі Свісл. *Што ты цэлы дзень на галаве ходзіш?! Надаело, глядзець брытко!* Доўгая Шчуч. *Мінуты ні пасядзіць ціха, на галаве ходзіць.* Лушчыкі Воран. *Сымон цэлы вечар хадзіў на галаве.* Багудзенка Навагр. **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

Не клёпіць у галаве ў каго. Няўхв. Хто-н. неразны, нездагадлівы, неспрактыкаваны. *Ні клёпіць у галаве ў малодшаго сына. За што ні возьмяцца – усё ні выходзіць, усё заваліць.* Краблі Дзятл.

Не ў галаве каму. Няўхв. Не цікавіць, не кранае, не хвалюе што-н. каго-н. *Я цэлымі днямі тут кручуса, вымяркоўваю, як пражыць, чым дзіцей накарміць, а яму ні ў галаве. Толькі й думая, каб заліць морду.* Бабіна Гродз. *Мне ні ў галаве твая справа.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 107).

Не ўкладваецца ў галаве каму. Нельга пагадзіцца, зразумець, усвядоміць каму-н. *Мне не ўкладваецца ў галаве, як так можна зрабіць.* Дубрава Шчуч.

Па галаве атрымаць і пад. Пакаранне, наганяй (атрымаць). *Касіць за сваю мяжу на чужым. Барані Бог, каб паспрабаваў даўней хто закасіць, па галаве б палучыў.* Чэхі Астр. (МСГВ, 174).

Прыбіць сабе ў галаве. Цвёрда запомніць. *Як ты хочаш, аля доўжан прыбіць гэта сабе ў галаве, кап ні было ніякіх распрасаў.* Студзянец Ваўк.

Скакаць на галаве. Няўхв. Сваюліць, дурэць, рабіць што захочацца. Звычайна пра дзяцей. *Па-вашаму, няхай скачуць на галаве, няхай ломяць крэслы, бо гэта дзеці?* Жорнаўка Ваўк. **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

Сцячы галаве крычаць. Вельмі моцна. *Як глянула на гуліцу, а там мо сотня тангаў ідзе, дак у міне ўсё ў грудзях і заляскацело. А мая Даня гэдак перапалохалася, што крычала сцячы галаве.* Муляры Дзятл. (СБНФ, 133). **Вар.** сцячы галаве (галавы).

У галаве. 1. чаго. Спераду, на чале чаго-н. *Я паехаў у галаве абвозу, наперадзі, а бацько ззаду.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 7). 2. каму што, каму хто. Цікавіць каго-н. што-, хто-н., з'яўляецца прадметам чыіх-н. клопатаў. *Ні слухай яго: вецяў гэты ўсё ні так робіць, як трэба: то з таею, то з гэтаю круціцца. Падло, вецяў гэты, адно ў галаве дзяўке, а жаніцца німа!* Старое Сяло Зэльв. (СРЛГ, 23).

У галаве адной кляпкі не хапае ў каго. Няўхв. Хто-н. дурнаваты, неразумны, бесталковы. *Што ш ты нарабіў, напэўна ў цібе адной кляпкі ў галаве не хапае.* Казляны Воран. *Нічога не зробіш, як не хапае ў галаве адной кляпкі.* Забалаць Воран. *А я даўно знаю, што ў цябе ў галаве адной кляпкі не хапае.* Апонаяцы Воран. *У Мацея ў галаве адной кляпкі не хапае, зусім дурны стаў.* Дварчаны Воран.

У галаве вецер ходзіць у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі легкадумны, несур'ёзны. *Зусім пусты чалавек, а нічога ў яго галаве німа, толькі вецер ходзіць.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ-2, 189).

У галаве круціцца а на язык не пападае. Цяжка ўспамінаецца, узнаўляецца ў памяці. *Ну ні магу я ўспомніць, як яго завуць! Добра ж знала, у галаве круціцца а на язык ні пападае.* Стокі Свісл.

У галаве пуста як у збане ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, бесталковы. *Навучы ты гэтага нідачэгу, калі ў галаве ў яго пуста як у збане.* Канюхі Гродз.

У галаве чыёй што ў дурнога ў торбе. У каго-н. блытанасць, непарадак у разважаннях. *Вася, трэба крыху думаць, бо ў тваёй галаве што ў дурнога ў торбе.* Курылавічы Маст.

ГАЛАВЕШКУ. Дурыць галавешку каму. Няўхв. Надакучаць каму-н. дробязнымі размовамі, чапляцца да каго-н. *Тэкл я пачне дурыць галавешку, дык ні ведаяш, дзе падзецца.* Пасека Дварчаны Воран.

Заліць галавешку. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Што за чалавек, заліць галавешку і ходзіць як ачмурэлы.* Асіпаўцы Воран.

ГАЛАВОЙ. Галавой навярнуць. Загінуць. *Я адышлася, ні падышла, хоць вы там галавою навярнеце шчэ з гэтаю рыбаю.* Красны Лес Навагр. (ХБД, 207).

Галавой налажыць (налажыцца). Загінуць, прапасці. *Нехта закруціў куклу ў жыцц, мусіць, нешта заваражыў, кап ты галавой налажыў. Куклу не выжыналі!* Жылі Іўеў.

(СПЗБ-2, 561). *Уся сям'я іх рассыпалася: бацько ўцёк ад іх даўно, маці ў вайну галавою наладжылася, а дзеці – хто дзе...* Рыбалы Свісл.

За дурной галавой. Не падумаўшы, не разабраўшыся як след. *Каб гэта ж не за дурною галавою, хіба я прадавала б тых свіней без пары?* Дзярэчын Зэльв. (Стэц.-1, 184).

З галавой з'есці каго. Няўхв. Замучыць прыдзіркамі, абвінавачваннямі, нападкамі, ганеннем. *Як ён ім ні аддасьць паперы, яны яго з галавой зьядуць.* Цецяроўка Бераст.

З галавой накрыцца. Прапасці, не быць аддадзеным каму-н., вернутым назад. *Гэтыя... з рыбнадзору забралі маю сетку, казалі, як заплачу штраф, та вернуць, ажно не, з галавой накрылася.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 35). *Я ўжэ думаў, што мая дзісятка з галавой накрыяцца, а ўчора Марыля ўрэшніца аддала доўх.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 35). *Яму як дасі што-кольвяк, то з галавой накрыяцца.* Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 35).

З галавой не дру́жыць. Асудж. Дурны, неразумны. *Нешто гаворыш абы-што. Хіба з галавою ні дружыш?* Гурнофель Шчуч. *Ці ты з глузду з'ехаў ці з галавою ні дружыш?..* Дварчаны Шчуч. *А што ад яго лепшага чакаць, ён ж з галавой ні дружыць.* Алешыцы Бераст. *Ты што, з галавой ні дружыш?! Чаго цібе халера панясе на тую Ляшчанку?! Там цібе злупяць як качку, і будзеш калекам усё жыццё. Табе ў Амбіляўцах клуп малы ці чаго табе брак?! Амбілеўцы Шчуч. Не звязвайся ты зь ім. Зараз падые палку і дасьць па плячах. Ён жа з галавой не дружа, што хочаш, можа вытварыць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 61). *Гэты хлопец і праўда з галавой не дружыць.* Рыбакі Дзятл.

З галавой не ўсё ў парадку ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, дураваты. *Знайшла каго слухаць, у яго з галавой не ўсё ў парадку.* Алешыцы Бераст.

Капаваць галавой. Думаць, разумець, цяміць. *Капаваць трэбо галавой, мазгамі, а ні нагамі.* Гібулічы Гродз. (СНМ, 66).

ГАЛАВУ. Адурываць галаву каму. Няўхв. Надакучыць каму-н. дробязнымі, пустымі размовамі. *Як ты мне за цэлы дзень адурываў галаву, кап скарэй маці прыехала ды забрала.* Шылавічы Сл. *Раскол гэты, чалавеку адурываў галаву, рады з ім німа.* Коматава Гродз. (СНМ, 121). *Адурываць галаву.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 12). **Вар.** адурываць галаву (голаву).

Баламуціць галаву каму. Няўхв. Гаварыць абы-што, уводзіць у зман каго-н. *Ён нічога цікавага не скажа, толькі баламуціць галаву.* Рыбакі Шчуч. (ППФВ, 7).

Браць у галаву. Моцна хвалявацца, непакоіцца, перажываць. *Нічога дрэннага не адбудзецца, нават не бяры ў галаву.* Моцевічы Лід. *А ён усё ў галаву браў, возьме таго ўнучка малога, у галоўку цалуе – бацько малады пагін.* Восава Навагр. (ХБД, 206). **Вар.** браць у галаву (у голаву, у голаў).

Галаву заварочваць. 1. Адварочвацца ад каго-н., не жадаць мець справу з кім-н. *Бачыш, як трэбало дзіцей няньчыць, та і ты патрэмна была, а цяпер галовы заварочваюць, натто ты ім здалася.* Старына Маст. 2. Паводзіць сябе ганарыста, фанабэрыста. *Ты тут натто галаву ні заварочвай, ні такая ты ўжэ й красавіца.* Старына Маст. 3. чым. Абцяжарваць сябе думкамі, клопатамі пра што-н. *Нашто табе галаву заварочваць гэтым дзеравам.* Вун Генюсь Рыжы з досак хату зрабіў і жыве сабе. Парэчча Гродз. **Вар.** галаву (голаў) заварочваць.

Галаву задраўшы хадзіць. Няўхв. Ганарліва, важна, фанабэрыста. *Ходзіш галаву задраўшы, нікога не заўважаеш.* Пеляса Воран. *Прайшла галаву задраўшы, нават не паздаровалася.* Кямелішкі Астр.

Галаву злажыць. Гл. злажыць галаву.

Галаву зламаць. Гл. зламаць галаву.

Галаву муціць. Гл. муціць галаву.

Галаву падвярнуць. Няўхв. Загінуць, прапасці. *Піў датуль, пакуль галаву ня падвярнуў.* Купіск Навагр. (ЖНС, 108).

Галаву прытуліць. Гл. прытуліць галаву.

Галаву скруціць. Гл. скруціць галаву.

Галаву ў зарэз аддаць. З поўнай адказнасцю паручыцца за што-н. *Магу галаву ў зарэз аддаць, што гэта ён курэй пакраў.* Балотнікі Шчуч. *Галаву ў зарэз аддаю, калі не так будзе, як я гавару.* Рыскі Шчуч.

Даваць галаву на адрэз. З поўнай адказнасцю паручыцца за што-н. *Даю галаву на адрэз – гэта быў ён.* Агароднікі Дзятл. **Вар.** даваць галаву (голаў) на адрэз.

Даваць галаву на калодку. Браць на сябе поўную адказнасць за што-н. *Даю галаву на калотку, што Пятруковы гэта зрабілі.* Нача Воран. (ЗНФ, 25). **Вар.** даваць галаву (голаў) на калодку.

Даваць галаву сцяць. Браць на сябе поўную адказнасць за што-н. *Даваў галаву сьцяць, што ні махлюя, а яно вот як вышла.* Вярэйкі Ваўк. (ЗНФ, 25).

Дурбаць галаву каму. Няўхв. Надакучаць дробязнымі, пустымі размовамі. *Што ты мне дурбаеш галаву?! Парэчча Гродз.* (СПЗБ-2, 107).

Дурыць галаву каму. Няўхв. 1. Надакучаць дробязнымі, пустымі размовамі. *А яна мне галаву дурыць.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-2, 108). *Адзідзі, кажу, ні дуры галавы!* Бабіна Гродз. *Узаўтро будзьмо аб гэтым гаварыць, а цяпер ідзі спаць, ні дуры галавы.* Гарны Гродз. (СНМ, 149). *Ня дуры ты мае галавы, няма часу мне с табой валэндацца.* Райца Карэл. 2. Непакойць каго-н. з-за дробязей. *Не дуры мне галавы тваімі курамі, сама ідзі закрыў.* Кусенцы Свісл. *А ні дуры галаву, то вары, то зноў ні вары.* Кукалкі Ваўк. *Не дуры ты мне галавы са сваімі жэрткамі.* Ігнатаўцы Лід. *Не дуры галавы.* Пракопавічы Гродз. (СНМ, 188). *Не дурыць галавы.* Цярэшкі Ваўк. (МСГВ, 601). **Вар.** дурыць галаву (голаву, голаў).

Дуць у галаву каму. Пераконваць, схіляць каго-н. да чаго-н. *Яна яму дуе ў галаву, кап ні хадзіў на работу.* Быстрыца Астр. (СПЗБ -2, 109).

Заварочваць галаву каму. Няўхв. 1. Знарок уводзіць у зман, падманваць каго-н. *Ні заварочвай ты мне галавы, я сярэўно ні веру табе.* Дуляўшчына Маст. (ЗНФ, 30). 2. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прывабліваць каго-н. *Жаніўся п ужэ, а толькі заварочваяш дзеўкам галовы.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 30). **Вар.** заварочваць галаву (голаў).

За галаву хапацца. Не ведаць, што рабіць ад уражанняў, разгубленасці, адчаю. *Поп за вянчанне загнуў, ведаяця, такую цану, што я за галаву хапіўся.* Казловічы Сл. (БД, 210).

Задурьць галаву каму. Няўхв. Прывабіць каго-н., прымусіць пакахаць сябе. *Дзе ён толькі ня быў, дзе ні рабіў, а цяпер прыцягнуўся сюды, ды задурьць галаву такой добрай дзяўчыны.* Купіск Навагр. (НС-ць, 46).

Закруціць галаву каму. Няўхв. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прывабіць каго-н. *Закруціў дзеўцы галаву сваімі любосьцямі яе любінькі, то і ні знаць, што будзя.* Уша Карэл. (СГВ, 243). **Вар.** закруціць галаву (голаў).

Занясі галаву. Далёка. *Ну й у гэтым годзя далі соткі бульбу садзіць – занясі галаву, аж у Бернішках.* Навасяды Ашм.

Звесіць галаву. Засумаваць, замаркоціцца. *Прыходзь да нас увечары, што ты зьвесіў галаву?* Купіск Навагр. (СГВ, 591).

Звінуць галаву. Патраціць многа сіл, часу, цяплення (шукаючы што-н., каго-н.). *Хацела каршпеты [шкарпэтка] вязаць, аля дзеці зацягнулі недзя мае прутке. Зьвінула галаву і ні нашла тых пруткоў.* Старына Маст. **Вар.** звінуць галаву (голаў).

Злажыць галаву. Прапасці, загінуць. *А той афіцэр даўно ўжо злажыў галаву.* Талочкі Воран. *Кепска без гаспадара.* Галаву злажыў у Нямецчыне. Засеце Дзятл. (ДМГ, 76).

Зламаць галаву. Скалечыцца, загінуць. *Як будзе так шалёна лятаць на матоцыку, то некалі зламае галаву.* Заборцы Астр. *Які цямяр, можна галаву зламаць у гэтым калідоры.* Азяраны Дзятл. (ЖС, 18).

Знайсці на галаву гуза. Паводзячы сябе неразумна, неабачліва, небяспечна, трапіць у непрыемную сітуацыю. *Такі нашоў на галаву гуза. Колькі разоў казала – канчай піць, бо дапесса. А цяпер во міліца забрала.* Парэчча Гродз.

Зняць галаву каму. Сурова расправіцца з кім-н. *Здыму галаву!* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-2, 323).

Круціць галаву каму. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прывабліваць каго-н. *Ці ваша Лена яшчэ доўга будзя круціць галаву нашаму хлопцу? Няхай бы ўжо вяселя гулялі.* Уша Карэл. (СГВ, 596). *Я ш, можа, нічога была.* Круціла трохі хлопцам галаву. Гнезна Ваўк. (ДМГ, 18).

Ламаць галаву <над чым>. Напружана думаць над вырашэннем якога-н. пытання. *Ламала Таццяна галаву, як ёй у горад даехаць.* Баяры Шчуч. *Лепш бы дроў нарубаў, а то ламаеш галаву над гэтым красвордам.* Крупава Лід. *Ламай галаву, што заўтра варыць.* Ігнатаўцы Лід. *Сёння цэлы дзень ламаў галаву над сачыненнем.* Вераскава Навагр. *Там пакуль да ладу дойдзяш, та галаву зламаш.* Баброўня Гродз. (СНМ-2, 119). **Вар.** ламаць (круціць) галаву (голаў).

Мець галаву <на плячах>. Ухв. Быць кемлівым, разумным, знаходлівым. *Маіш галаву на плячах, то учыся, покуль ішчэ ёсь за кім.* Заборцы Астр. *У дваццаць гадоў пара і галаву мець на плячах, а ні гарбус.* Кямелішкі Астр. (СРЛГ, 13). *Мела галаву, та й вывучылася на дохтара.* Бабіна Гродз.

Муціць галаву каму. Няўхв. Уводзіць у зман каго-н., збіваць з толку. *Штосьці ты не тое гаворыш, хіба муціш галаву нам сваімі брэхнамі.* Шастакі Шчуч. *Ты нам праўду гавары, а то галаву муціш.* Шастакі Шчуч.

Набраць у галаву. Моцна перажываць, надумаўшы, цвёрда ўнушыўшы сабе што-н., пераканаўшы сябе ў чым-н. *Набрала ў галаву, што яна вінавата, та мо зь месяц места сабе ні знаходзіла.* Бабіна Гродз. *Што ты звесіў сваю клюку, мусі, у галаву нечаго набраў?* Лікоўка Гродз. (СНМ, 71). **Вар.** набраць у галаву (у голаў).

На галаву залезці каму. Няўхв. Поўнасьцю падпарадкаваць сабе каго-н. *Гэтаму малому дай волю, то ён на галаву залеза.* Сурынка Сл.

На галаву пляваць каму. Няўхв. Зневажаць, прыніжаць каго-н. *Ён такі, што ўсім на галаву плюе.* Сурынка Сл.

На галаву слабы. Хто-н. забывака, мае кепскую памяць. *Яму лепш ні гавары і ні прасі нічога, бо ён на галаву слабы, як што рабіць, але як яму – то ўсё помніць.* Амбілеўцы Шчуч.

На сваю галаву. 1. Няўхв. Сабе на шкоду. *І нашто я на сваю галаву ўзялася за гэту справу.* Руда Яварская Дзятл. *Гуца выгадавала на сваю галаву, а цяпер мэнчуся з ім.* Галавачы Гродз. (СНМ, 43). *Ні было бяды, дык навалок на сваю галаву.* Ацмінава Навагр. (МСГВ, 299). *На сваю галаву паліць свечкі, я душой ня вінаваты.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-1, 406). 2. Для сябе, для сваіх патрэбаў. *А калісь было анно плацьцё куды высьці. Прыдзеш на танцы, стаімо цэлы вечар, кап склатку ні замяць.* Ціпер маладыя на сваю галаву ўсяго панарабляюць. Пескі Маст. (ДМГ, 151).

Пад зламану галаву ідзі. Няўхв. Прэч. *Ідзі пат зламану галаву. Ні мяшай працаваць.* Правыя Масты Маст.

Прыйсці ў галаву. Раптоўна, выпадкова з'явіцца ў свядомасці. Пра думку, ідэю. *Як ні хапая грошай, то ніякі справарот ні прыдзя ў галаву.* Шылавічы Сл. (СГВ, 452). **Вар.** прыйсці ў галаву (у голаву, у голаў).

Прытуліць галаву дзе. Знайсці прыстанішча, жыць, знаходзіцца дзе-н., у каго-н. *Кап меў дзе прытуліць галаву, то й дажыў бы спакойно.* Бабіна Гродз. *Не мае дзе галавы прытуліць.* Дзімітраўка Гродз. (ППФВ, 45).

Сесці на галаву каму. Няўхв. Поўнасьцю падпарадкаваць сабе каго-н. *Робіць што хоча, ні слухая, сеў на галаву.* Крапіўніца Свіл. *Усё раўно ні сядзяш мне на галаву, ніколі*

гэтаго ні будзя. Багатырэвічы Маст. *Што ты яму ўсё паталаяш? Скоры й на галаву сядзя!* Беражна Карэл. (НС, 88).

Скруціць галаву. 1. Няўхв. Скалечыцца, загінуць. Сёмка ездзіў так хутка на матацыкле, аш сьціхот браў, на ўсіх наганяў сціхоту, кап хаця ні скруціў галаву. Негрымава Навагр. (СГВ, 470). Чаго ты лезаш на рэжонэ, галаву хочаш скруціць сабе? Кемейшы Воран. (СГВ, 418). Даўней у Яся ў карчме ўсе пілі, ат таго напою ні адзін скруціў галаву. Міцкавічы Смагр. (СГВ, 282). 3-за гэтаго пакракі ніхто спакою ні меў, пакуль ні скруціў галаву. Свіслач Гродз. (СНМ, 103). Залез на страху, чуць галавы не скруціў. Залацеева Зэльв. Кажу табе, не насіся, як дурны, на машыне, а то галаву скруціш. Слонім Сл. Гэрц быў, пакуль галавы ні скруціў, рады ад яго ні было. Кульбакі Гродз. (СНМ, 44). Ні хочаш жыць, купі сабе мацыклет, та галаву скруціш. Галынка Гродз. (СНМ, 87). Ого, гэта быў рызыконт, пакуль галавы ні скруціў. Каленікі Гродз. (СНМ-2, 202). Плюгавы быў чалавек, колькі навывдаваў немцам людзей, і сам галаву скруціў. Малахавічы Гродз. (СНМ-2, 177). Гулі яго змарнавалі, круціўса, пакуль галаву ні скруціў. Рудавічы Гродз. (СНМ-2, 57). 2. Закончыцца, мінуць. Пра мароз. А то гэты мароз галавы ні скруціць. Свіслач Гродз. **Вар.** скруціць галаву (голаў).

Стрэліць у галаву каму. Няўхв. Раптоўна, выпадкова з'явіцца ў свядомасці. Ёй стрэліло ў галаву загарадзіць бульбу, і цяпер мусіш дурной работай займацца. Бабіна Гродз. Яму нешта як стрэліць у галаву, то ні пойміш, аткуль і што. Сядзелі, гаварылі, нечага сьмяяліся... І раптам як асур'ёзіўся наш і да Юзюка, чуць бяды ні нарабілі. Косцевічы Астр. (СРЛГ, 13).

Тлуміць галаву каму. Няўхв. Надакучаць глупствам, пустымі размовамі. Чаго ты тлуміш галаву чалавеку? Янаўляны Лід. Што ты тлуміш усё адно і адно, ні тлумі мне галавы. Еленка Дзятл. (МСГВ, 497).

У галаву браць. Гл. браць у галаву.

У галаву набраць. Гл. набраць у галаву.

Убіцца ў галаву каму. Цвёрда ўмацавацца ў свядомасці каго-н. Яму ўбілася ў галаву – надумаў жаніцца. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 164).

Убіць сабе ў галаву што. Умацавацца ў якой-н. думцы, цвёрда намерыцца рабіць што-н. Убіў сабе ў галаву, што на рыбу паедзіць, то і спаць ні хацеў класыцца. Уселюб Навагр. Та ўбіла сабе ў галаву, што нікрасіва. Ранявічы Свісл. **Вар.** убіць сабе ў галаву (у голаву).

Удаўбіць сабе ў галаву. Умацавацца ў якой-н. думцы, цвёрда намерыцца рабіць што-н. Ну што ты ўдаўбіў сабе ў галаву, нікуды ты ні пойдзаш. Купіск Навагр.

Удаўбіць у галаву. 1. што. Асэнсавань, зразумець, засвоіць, запомніць што-н. *Што за вучанік! Табліцу множэння ніяк удаўбіць у галаву ні можа.* Каменка Бераст. 2. каму. Угаварыць, пераканаць каго-н. Бач, што прыдумаў: бярэ куранята за галаву й носіць. Удаўбі ты яму ў галаву, што німожна так рабіць. Уселюб Навагр. Ну, гэта прыдзецца ўдаўбіць яму ў галаву. Рамашкі Шчуч.

Удзяўбіць ў галаву каму што. Настойліва пераканаць каго-н. у чым-н. *Трэба нек удзяўпсьці яму ў галаву, што ні варта гэтым займацца.* Бабіна Гродз. Табе ў галаву не ўдзяўбеш нічога. Завельцы Астр. (СПЗБ-5, 181).

Удурбаць у галаву што. Цвёрда надумацца, пастаянна трымаць у свядомасці што-н. Як удурбавіць што ў галаву, та ні перапрэш. Бабіна Гродз. *Нейку халеру ўдурбаў у галаву, дурбаві і дурбаві адно і тоя.* Жылі Іўсё. (СПЗБ-5, 183). Яна ўдурбала ў галаву і не слухайць. Крэва Смагр.

Хворы на галаву. Няўхв. Неразумны, дурнаваты. Узяўся сьпяваць на памінках. Ну што тут скажаш – хворы на галаву. Пагранічны Бераст. *Што с табой гаворыць, што табе ўталкоўваць, калі ты хворы на галаву.* Жупраны Ашм.

Хоць галаву здымі. Абавязкова, нягледзячы ні на што. *Кажэ, хоць галаву здымі, а прынясі бутэльку, то во прышла да вас, можа пазычыця?* Бракава Сл.

Хоць галаву пад абрэз. Абавязкова, нягледзячы ні на што. *Хоць галаву пад абрэз, а я сабе куплю гэты шалік.* Сурынка Сл.

Як зайцаву галаву з'еўшы. 1. *бегаць, лётаць.* Мітусліва і бязмэтна. *Ат, усё толькі лётая як зайцаву галаву з'еўшы і нічога ні робіць.* Ёдзенцы Іўеў. 2. *уцякаць.* Вельмі хутка. *Як сказала яму, што бацька йдзе, то ўцякаў як зайцаву галаву з'еўшы.* Петрыманы Іўеў.

ГАЛАВЫ. Браць да галавы. Многа думаць пра што-н., непакоячыся, хвалюючыся. *Меньш бяры да галавы, то лепей будзе.* Руда Яварская Дзятл. *Зося ні брала да галавы – як будзя, так будзя.* Дарагляны Маст. *А яна і не бярэ да галавы, што мужык п'яніца.* Ашмяны Ашм. *Не бяры да галавы, паходзіць, паходзіць ды вернецца.* Пятрэвічы Навагр. *А Аньця натта і не бярэ да галавы, што маткі няма, ішляцца ўсюды, як і перш.* Янканцы Ашм. (СГВ, 600).

Выветрыцца з галавы. Зусім забыцца. *Ой, дзеткі, зусім выветрылася з галавы, а яшчэ нідаўна ўсё ў памяці было.* Радзівілаўцы Лід. *Ля, вывятрыласо з галавы, што трэба каровы выгнаць.* Гудзевічы Маст. *Усё, што прачытала, ужо вывятрылася з галавы.* Трокенікі Астр.

Выйсці з галавы. Зусім забыцца. *У мяне зусім выйшлі з галавы тыя прыказкі.* Талочкі Воран. *От нек з галавы вышло, як гэту наўчыцельку фамілія, зваць.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 104).

Выкінуць з галавы каго, што. Перастаць думаць, імкнуцца забыцца пра каго-, пра што-н. *А, выкінь ты яго з галавы, было п на кім сохнуць.* Заборцы Астр. *Выкінь з галавы ўсё, бярыся за вучобу.* Ляпёшкі Іўеў.

Вылецець з галавы. Зусім забыцца. *Усё выляцець з галавы можа, нічога помніць ні будзеш, бо стары.* Малая Капліца Гродз. (СНМ-2, 40). *Усю дарогу думала, кап ні забыць купіць запалкі, і толькі ў хаці ўспомніла, што ні купіла, як у мяне вылецела з галавы?* Слонім Сл. *Гэта ж зусім вылецела з галавы, што трэба да Гэлі зайсьці.* Жупраны Ашм. *І з галавы вылецела, што Іван прасіў яму боты паглядзець.* Гудагай Астр. *У міне зусім з галавы выляцела, што я павінна была сёння да цібе зайсьці.* Васілевічы Гродз. *Зусім выляцела з галавы, што табе грошы вінавата засталася.* Хадзілоні Шчуч. *Пакуль прышла дахаты, дык усё вылецела з галавы, што мне казаў доктар.* Янканцы Ашм. (СГВ, 583).

Выпетрыцца з галавы. Зусім забыцца. *Пакуль падышла да вас, усё выпетрылася з галавы, што хацела казаць.* Аколца Лепі Воран. *І як гэта я... Ну, проста выпетрылася з галавы – і ўсё на ўсё.* Заборцы Астр.

Выскачыць з галавы. Зусім забыцца. *Выскачыла з галавы, што заўтра нядзелька.* Дубна Маст. *І трэба ж было выскачыць з галавы, што ў магазіне выхадны.* Вугляны Смарг. (СГВ, 583).

Дайсці да галавы. Разабрацца ў чым-н., асэнсаваць што-н. *Ні сьпяшайся, дай дайсьці да галавы, куды гэта мы зайшлі, дзе гэта дарога.* Косцевічы Астр. *Пачакай, дай дайсьці да галавы! Ты кажаш, што кашалёк на цілівізары ляжоў, а Алёша яго бачыў на атажэрцы.* Бабіна Гродз.

З галавы выйсці. Гл. выйсці з галавы.

З галавы вылецець. Гл. вылецець з галавы.

З галавы да пят. Цалкам, поўнасьцю. *Я пачырванела, як бурак, з галавы да пят.* Руда Яварская Дзятл.

З галавы на ногі паставіць. Пераблытаць. *Ну й нагаварыў, усё з галавы на ногі паставіў.* Ганчары Гродз.

З галавы не вылазіць. Пастаянна карціць, непакоіць, трывожыць. *З галавы не вылазіць усе гэтыя думкі.* Валянчыцы Шчуч.

Збыць з галавы каго, што. Вызваліцца ад каго-, ад чаго-н. клопатнага, турботнага. *Збыць з галавы гэтыя буракі, там ляхчэй будзя. Монькавічы Маст. Як збыў з галавы, то аж вісялей стала. Яблынька Дзятл. Прывезла дзіця і кінула ў маткі, абы збыць з галавы. Явар Дзятл. (СГВ, 591). Алі мачаха рада была, ёй абы з галавы збыць ды шчэ прытом за такога багатага кавалера. Старына Маст. (ДМГ, 35).*

Зваліць з галавы што. Вызваліцца ад чаго-н. клопатнага, турботнага. *Летам няма калі і адпачыць, адну працу зваліш з галавы – другая ўжо тут як тут. Зэльва Зэльв. Мне й самой надаело, ні знаю, калі ўжэ звалю гэта з галавы. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 34).*

Зламаннем галавы. Выкл. Выказванне абыякавых адносін да каго-н. *Хай ідзе зламаннем галавы, бо сянно мала помачы зь яго. Моцевічы Лід*

Не з галавы патрэбны каму што, каму хто. Калі падумаць, то зусім не (патрэбны). – *Паслухай, можа нам кралёў завясьці? Хоць некі занятак будзя на пеньсіі жывучы. – Ні з галавы яны патрэбныя. Турбацыі зь імі много. Бабіна Гродз. Ісці табе да Марылі ні з галавы патрэбна. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 51). Аппачыў бы з дарогі, так не – і яго туды цягну. Там табе быць ні з галавы патрэбна. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 51).*

Не мець дзе галавы падзець. Не ведаць, чым сябе заняць з-а адсутнасці якога-н. занятку. *Не мець дзе галавы падзець. Сонічы Гродз. (СНМ, 188).*

Пайсці паверх галавы. Стаць непаслухмяным, выйсці з-пад кантролю. Перавжна пра дзяцей. *Дзяцей трэба з маленства трымаць у руках, бо як пойдучь паверх галавы, тады зь імі не справісься. Лылойці Сморг. Ні будзяш трымаць у руках, то ён табе пойдзя паверх галавы, што яму ўсе. Берагоўцы Шчуч.*

Са свае галавы. Самастойна, без дапамогі іншых (зробіць, стварыць, дадумацца). *Такія красівыя ўзоры прыдумаў, і ніхто ні патказваў, усё са свае галавы. Бабіна Гродз.*

Сцячы галавы енчыць, крычаць, раскрычацца і пад. Вельмі гучна, ашалела. *Чаго гэта яна там сцячы галавы енчыць? Бершты Шчуч. (ЗНФ, 67). Зноў нехта на фермі крычыць сцячы галавы. Парэчча Лід. (ЗНФ, 67). Вар. сцячы галаве (галавы).*

ГАЛАДНІЦКІ. Галадніцкі ўбіўся ў хату. *Іран. Няма чаго есці, наступіў голад. Бадзяўшся на суседзях, толькі байкі байш і нічога ні робіш. Глядзі, каб зімою Галадніцкі ні ўбіўся ў хату. Крэва Сморг. • Галадніцкі – штучна-каламбурнае ўтварэнне ад слова голад.*

ГАЛАНКІ. З галанкі ляснуўся. *Няўхв. Неразумны, бесталковы. Ты што, стары, з галанкі ляснуўся?.. Што гэта ты такое гаворыш? Калдычэва Бар. • Галанка – галандская печ.*

ГАЛАСАХ. Па свіных (свінскіх) галасах. *Няўхв. Вельмі позна, з вялікім спазненнем. Мой швагяр цёмгя [заўсёды] па свіных галасах у госьці прыходзіць, калі ўсе нап'юцца і наядуцца. Сабаляны Гродз. Сёння ўстаў па свіных галасах, таму нічога не паспеў зрабіць. Лойкі Гродз. Прышоў на работу як заўсёды па свінскіх галасах. Баляненты Гродз. Мы ўжо прыйшлі па свіных галасох – аўтобус нашоў. Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 139).*

ГАЛАСОЧАК. Падаць галасочак. *Азвацца, аказацца. Падай, мілы, галасочак. Луці Карэл. (БФ, 109)*

ГАЛАСЫ. Ва ўсе галасы крычаць і пад. Вельмі моцна. *Прыехала дадому, а мой напіўся, скаціну ні карміў, пішчаць у хляве ва ўсе галасы. Вольна Бар.*

На сабачыя галасы. *Няўхв. Вельмі позна, з вялікім спазненнем, несвоечасова. Дзіва што малыя буракі, яны вырасьці ні ўспелі, бо пасеялі на сабачыя галасы. Пеляса Воран. Вар. у (на) сабачыя галасы.*

Не ў свае галасы крычаць, плакаць і пад. Вельмі моцна. *Наліла малому малака, кап занёс дахаты, але ш ручкі слабыя, яшчэ ня ўтрымаў ён ці спатыкнуўся ап што па дарозе, то шклянка разбілася ўдрэзачкі, а малы стаіць і раве ні ў свае галасы. Жупраны Ашм. (СГВ, 499–500).*

У сабачыя галасы. *Няўхв. Вельмі позна, з вялікім спазненнем, несвоечасова. Якая тут бульба, адныя сьлёзы. Вымакла ўся. Кап гэта яшчэ пасаджана была да засухі, а то*

ў сабачыя галасы. Дзіва няма, што поле пустое. Бастуны Воран. **Вар.** у (на) сабачыя галасы.

У свіныя галасы¹. Няўхв. Вельмі позна, з вялікім спазненнем, несвоечасова. *Што ты цяпер крычыш, хто цябе пачуе? Адумаўся ў свіныя галасы, а цяпер гаварыць ужо німа чаго.* Пескі Маст. *Позно запісаўсё, у свіныя галасы, калі ўжэ сесія кончылася.* Лаўрыновічы Зэльв. *Адумаўся ў свіныя галасы, калі ўжо ўсё зярно забралі.* Пагранічны Бераст. *Як добра, што вы прыехалі, а то капалі б бульбу ў свіныя галасы.* Кукалкі Ваўк. *Дзеці, уставайця, пойдзям, бо якую халеру там ужо рабіць у свіныя галасэ.* Нацавічы Маст. *Цяпер цябе ніхто не пачуе, крычыш у свіныя галасы.* Дарагляны Маст. *Заехалі на тое вяселя ў свіныя галасы, многія ўжэ напіліся і наеліся.* Алекшыцы Бераст. *Адумаўся ў свіныя галасы, калі ўсе раз'ехаліся.* Каменка Шчуч. (СГВ, 577). *Устаў у свіныя галасы.* Цвіклічы Гродз. (СНМ, 195). *Людзі наробяцца, а ён табе можа ўстаць у свіныя галасы, і хоць бы што яму.* Цвіклічы Гродз. (СНМ-2, 241). *Чаго ты ходзіш у свіныя галасы? Уша Карэл. (ППФВ, 69).*

У свіныя галасы² спяваць і пад. Асудж. Бязладна, непрыемна для слыху. *Скажы ты ім, кап пасьціхалі – выюць у свіныя галасы.* Стокі Свісл.

ГАЛЁШЫ. Што галёшы аднолькавыя. Вельмі, зусім (падобныя). *Што той Сёмка, што Восіп, і робяць разам, і ходзяць разам, што галёшы аднолькавыя.* Міклашоўцы Маст.

ГАЛІВУД. Пайсці ў Галівуд. Іран. Знаходзіцца ў стане запою. *Усё, бацька ўжэ пайшоў у Галівут, ужэ цэлы тыдзень толку зь яго ні чакай.* Танявічы Шчуч.

ГАЛІНКУ. Як за галінку. Адразу, без пярэчанняў пагадзіцца зрабіць што-н. *Давай, кажэ, пажэнімся, прашу твае рукі, а яна як за галінку і падае руку.* Разанаўшчына Сл. **Вар.** як за ветачку (як за галінку).

ГАЛКЕ. Галке' пад пяты каму. Выкл. Выказванне нядобрага пажадання таму, хто глядзіць; выказванне засцярогі ад сурокаў. *Ну й чаго глядзіш, галке' табе пат пяты?! Хочаш, кап зьбілася нічальніцы ўкідаць!* Малыя Краглі Дзятл. ● *Галке' – іголки.*

ГАЛКІ. Самі га'лкі ў горла ляцяць каму. Хто-н. жыве ў дастатку. *Што ты хочаш, каб не рабіўшы самі галкі ў горла ляцелі?* Малі Астр. (СПЗБ-5, 293). ● *Галка – галушка.*

ГАЛОБЛІ. Заварочваць галоблі. Адыходзіць ці ад'язджаць. *За яго замуш ні збіраюся, то няхай заварочвая галоблі, німа чаго тут яму рабіць.* Сцігане Іўеў. **Вар.** заварочваць (завярнуць) аглоблі (галоблі).

ГАЛОВАХ. На галовах стаяць. Няўхв. Сваюліць, дурэць, рабіць што захочацца. *Я ўжэ з надворку пачула, што вы тут на галовах стаіце.* Мілявічы Маст. **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

На галовах хадзіць. Няўхв. Сваюліць, дурэць, рабіць што захочацца. Звычайна пра дзяцей. *Дзеці, цішэй вы, зараз я вас хутка ўсуляру, ні будзяця на галовах хадзіць.* Міхалкі Свісл. (СГВ, 514). **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

ГАЛОВАЧКУ. Скланіць сваю галовачку. Памерці, загінуць. *Чалавек мой ні прышоў з вайны, тамака й скланіў сваю галовачку.* Засталася я адна. Сурынка Сл.

ГАЛОВЫ. На галовы стаць каму. Няўхв. Не слухацца каго-н., выйсці з падпарадкавання каго-н. *Яны далі сваім дзецям такую валерыю, што скоро яны на галовы бацькам стануць.* Сыраваткі Смарг. (СГВ, 78).

Станавіцца на галовы. Няўхв. Дурэць, сваюліць. *У класі дзеці станавіліся на галовы.* Ракаўцы Смарг.

ГАЛОДНАМУ. Як галоднаму ў борну прыперла каму. Іран. Вельмі моцна (захацелася каму-н. чаго-н.). *Схацела яна ў горад ехаць – і ўсё тут, прыперло як галоднаму ў борну.* Ананічы Дзятл. ● *Борна – параўн. рус. уборная 'прыбіральня'.*

ГАЛОЎ. Сто галоў на руб. Жарт. Хамса. *О, гэта нека другая рыпка, а я думаў, што зноў сто галоў на руп.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 66). *Атваш ты мне, Сямёнаўна, сто галоў на руп да бульбачкі на вячэру.* Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 66).

ГАЛОЎКІ. Янавы галоўкі. Бат. Кветкі з фіялетавымі пялёсткамі і шэрай галоўкай. *Янавы галоўкі ні збіраюць у букет, бо яны ні пахнуць.* Задвор'е Навагр. *Янавымі галоўкамі ад туберкулёзу лечацца.* Харосіца Навагр.

ГАЛОЎКУ. Галоўку паскручваць. Няўхв. Скалечыцца, загінуць. *Ціпер маладыя на сваю галаву ўсяго панарабляюць. Дасьць Бох добру галоўку, то паскручваюць.* Пескі Маст. (ДМГ, 151).

Палажыць галоўку. Загінуць, прапасці. *Мужык мой не вярнуўся з гэтай вайны, недзя пат Варшавай палажыў галоўку.* Азёркі Маст. (СБНФ, 51).

ГАЛОЎЦЫ. Па галоўцы гладзіць каго. 1. Няўхв. Шкадаваць, пеставаць каго-н., патураць каму-н. *Як малы быў, так усё па галоўцы гладзілі, а ціпер гэны шубравец роднай маткі не прызнае.* Заборцы Астр. *Цібе бацькі заўсёды па галоўцы гладзяць, але што з гэтаго выйдзя, нівядома.* Гарнастаевічы Свісл. 2. Хваліць, адабраць каго-н., патураць каму-н. *Вырас ты ў маткі душчэньнікам, глядзі, як жыць будзяш, па галоўцы гладзяць адно за добрыя справы.* Вугальнікі Шчуч. (СГВ, 241). *За такія справы па галоўцы не пагладзяць.* Старыя Паддубы Шчуч.

ГАЛСТУК. Галстук павесіць каму. Іран.-жарт. Зарэзаць лязом па горле. Пра жыўёлу. – *Чаму твае авечкі няма на пашы?* – *А я ёй учора галстук павесіў.* Райца Карэл. *Усё мяса ў хаці кончылася, трэба бацьку сказаць, каб барану галстук павесіў.* Рыбалы Свісл.

ГАЛУ. Галу'-галу'. Іран. Залішне доўга, надакучліва гаварыць, размаўляць, гутарыць. *Як селі каля печы, та аж да вечара галу-галу, да самай ахадне гаварылі.* Прыдоўгае Шчуч. **Вар.** галу-галу <свіння ў калу>.

ГАЛУБКА. Галубка мая. Выкл. Выказванне добразычлівых пачуццяў да суразмоўцы. *Але ш, галупка мая, цяшка ўведаць, адкуль бяда зваліцца.* Засецце Дзятл. (ДМГ, 76).

ГАЛУБКІ. Пячоныя галубкі ў раток ляцяць каму. Ухв. Каму-н. вельмі шанцуе на багацце, на розныя жыццёвыя выгоды. *Нашай Ірэне пячоныя галупке ў раток ляцяць: за сваім мужыком ні аб чым ні дбае, а ўсё мае.* Аляксандравічы Дзятл.

ГАЛУБЫ. Як галубы жыць. Дружна, у згодзе. *Нек жа яны сышліся, жывуць як галубэ.* Куклі Вор. (МСГВ, 485).

ГАЛЫ. Га'лы развесіўшы. [Значэнне не высветлена]. *Што стаіш, галы развесіўшы.* Сімакова Карэл. (ППФВ, 71).

ГАМАРА. Як гама'ра. Вельмі брудны. *Узяў бы памыўся, а то ходзіш як гамара.* Купіск Навагр.

ГАМЗА. Гамза'-гамзе'ль. 1. Гугнявы чалавек. *Матка ягоная гугнявіла. Бывала, людзі сьмяяліся: гамза-гамзель, гугню ў нося маіць.* Косцевічы Астр. 2. Чалавек, які гаворыць блытана, бязладна. *Алі ш і гамза-гамзель! Дзесяць раз будзіць расказваць, а нічога ні пойміш.* Спонды Астр.

ГАНАВІЦАЎ. Без ганавіцаў хадзіць. Быць малым, малалеткам. *Ты ашчэ без ганавіцаў хадзіў, як я кавалерам быў.* Эйсманты Гродз. (СНМ-2, 95). • *Ганавіцы – нагавіцы.*

ГАНАВІЦЫ. У ганавіцы налажыць. Насмеш. Спалохацца, струсіць. *Трэба трохі байчэйшым быць, а то ён ні ўсьпеў вызьвярыцца, як ты ў ганавіцы налажыў.* Бабіна Гродз. **Вар.** налажыць (накласці) у порткі (штаны, ганавіцы).

Як ліхія ганавіцы папусціцца. Няўхв. Вельмі (апусціцца). *Папусцілася, як ліхія ганавіцы.* Заполле Івац. (ДСК, 171).

ГАНДЗЯ. Гандзя з Дубна (дубенска). Асудж. Нерастаропная, нехлямяжая, разяватая жанчына. – *Усё сяло аббегала, а нідзе гэдзых грошай ні знашла.* – *Ганьдзя ты з Дубна!..*

Чаму ш ты да міне ні забегла. Лунна Маст. Разьзявіла рот і стаіць... Ганьдзя ты дубенска, хоць калейку заняла п! Старына Маст. ● Дубна – назва вёскі ў Мастоўскім раёне.

ГАНУЧА. Гануча гнілая. Груб. Кепскі чалавек. Думаў, паможа мне чысьціць студню. А ён, гануча гнілая, узяў ды напіўся. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 59).

Як гануча з плоту згінуць, знікнуць. Гумар. Невядома куды, неведома дзе. Пасьяла работы быў у хаці, а дзе пайшоў, ні знаю, згінуў як гануча с плоту. Дубна Маст. Згінуў Фядос як гануча с плоту. Дабраволя Свісл.

ГАНУЧАЙ. Як ганучай па зубах каму што. Няўхв. Хто-н. мае вялікую непрыемнасць ад чаго-н. Мне гэта было як ганучай па зубах. Лойкі Гродз. Кажа, чаго ты прышла, дзе ты была раней, німа ў завіт ужэ тваёй мукі. Як пачула, та мне гэта як ганучай па зубах. Бабіна Гродз. Як казалі ёй, што салому с стога брала, то сьціхла, ні слова, ёй гэта як ганучай па зубах. Багудзенка Навагр.

ГАНУЧКУ. Трымаць за каравую ганучку каго. Асудж. Не лічыцца з кім-н., ставіцца да каго-н. непаважліва. Франя трымая свайго мужыка за каравую ганучку, як хоча, так ім і камандуе. Пеляса Воран.

У ганучку маўчаць. Непаваж. Зусім (маўчаць). Хто б ужэ гаварыў, толькі ні ты. Ты ляпей маўчы ў ганучку. Навумавічы Гродз.

ГАНУЧУ. За ганучу мець каго. Няўхв. Зняважліва, з пагардай ставіцца да каго-н. І як ён жыўе с такой жонкай? Яна ш яго за ганучу мая, нават есьць зь ім разам ні хоча. Бабіна Гродз. (ЗНФ, 32). Кацярына свайго мужыка за ганучу мае. Яна ш, як ні кажы, – наўчыцелька [настаўніца], а ён што ш – трактарысты. Заборцы Астр. Яны яго за ганучу маюць. Каменка Шчуч. **Вар.** за <гаршкавую, каравую> анучу (ганучу) мець.

За ганучу падняць бучу. Няўхв. Разгневацца, вельмі моцна раззлавацца з-за нечага няважнага, малазначнага. За ганучу падняў бучу. Ферма Гродз. (СНМ-2, 48).

За гаршкавую ганучу мець каго. Няўхв. Зняважліва, з пагардай ставіцца да каго-н. Ганьця сваго мужыка ні лічыць за чалавека, за гаршкавую ганучу мая. Асіпаўцы Воран. **Вар.** за <гаршкавую, каравую> анучу (ганучу) мець.

За каравую ганучу мець каго. Няўхв. Зняважліва, з пагардай ставіцца да каго-н. Пеця аніяк ні хоча жыць зь яе бацькамі, бо, кажа, яны яго за караву ганучу маюць. Дварэц Дзятл. (ЗНФ, 32). У сваёй хаці прывык усіх за караву ганучу мець, дык думая, што й тут яму так будзя. Дакудава Лід. (ЗНФ, 32). **Вар.** за <гаршкавую, каравую> анучу (ганучу) мець.

ГАНЬБУ. Ганьбу даваць каму. Адмаўляць каму-н. пры сватанні. Пра адносіны хлопца і дзяўчыны. Васілько гэта мне й кажа, што запытаў у бацькі дазволу браць мяне ў жанке. Бацька так яму сказаў: да Мані ганьбы не даю, алешака яна малы пасаг мае. Васілевічы Сл. Хлопец хорошы, няма чаго ганьбу даваць. Вялута Лун.

ГАПЛЮК. У гаплюк. 1. згорбіцца, сагнуцца, скруціцца і пад. Вельмі. Сяць роўна, скруцілася ў гаплюк, як старая. Мацвееўцы Ваўк. Што ш ты згарнуўся ў гаплюк, ляш ямчэй. Хадзілоні Шчуч. Сагнуўся перад ім у гаплюк. Навасёлкі Маст. 2. высахнуць. Моцна (пахудзець). Відаць, ні солатка замужам, у гаплюк высахла. Міжава Маст. Ах, бабачкі, якая гэта жыця, яна за ім чысто высахла ў гаплюк. Кухары Маст. (СГВ, 583). Хіба ад жадносьці так высах у гаплюк. Рамашкі Шчуч. ● Гаплюк – аплік.

ГАРА. <Як> гара з плеч (з плячэй) звалілася ў каго. Хто-н. адчуў палёгку, пазбавіўся ад якіх-н. клопатаў, перажыванняў. Дапісала кантрольную – як гара з плеч звалілася. Дубна Маст. Мне ўжо цяпер як гара с плячэй звалілася. Падольцы Астр. Гара з плеч звалілася. Мачуліна Ваўк. (ППФВ, 16; МСГВ, 585).

Як Магілянская гара. Няўхв. Вельмі (спухнуць, уздуцца). Кап ты абрыняла, як Магілянская гара, кап ты! Круглікі Гродз. (СНМ, 8). ● Магілянская гара – мясцовы мікратапонім.

ГАРАБ'Ю. Гараб'ю па калена. *Іран.* Вельмі малага росту. *Кавалер гэдакі нашоўся, сам яшчэ гараб'ю па калена.* Саленікі Карэл. (СГВ, 584). **Вар.** вераб'ю (гараб'ю) па калена.

ГАРАБ'ЯМ. Гараб'ям дулі даваць. *Асудж.* Гультаяваць, займацца пустымі справамі. *Кінуў работу да седзіць у хаці, гараб'ям дулі дае.* Белавуша Стол. **Вар.** вераб'ям (гараб'ям, варонам) хвігі (дулі) паказваць (даваць).

ГАРАДЗЕНЯ. Гарадзіць гарадзе'ня. *Няўхв.* Гаварыць пустое, абы-што. *Ні гарадзі гарадзенья, а йдзі лепяй ляш і пасьпі.* Жадзейкі Шчуч.

ГАРАДЫ. Гарады гарадзіць. *Маніць, гаварыць няпраўду. Ты мне тут гарады ні гарадзі, ты мне праўду кажы.* Ашмянцы Шчуч.

Гарады ставіць. *Няўхв.* Паводзіць сябе ганарліва. *Пачаў гарады ставіць, даказваць.* Голдава Лід.

ГАРАМ. Гары ты (яно) гарам. *Выкл.* Выказванне моцнага раздражнення, абурэння чым-н. *А гары ты гарам такое жыццё!* Вераб'і Астр. *Гары яно гарам гэтыя грошы, абы здарова было.* Кусенцы Свісл.

ГАРАЧКІ. Да белай гарачкі. *Асудж.* 1. *давесці.* Да крайняга раздражнення, да вялікай злосці, раз'юшанасці, лютасці. *Сашка сваімі выбрыкамі давёў бацьку да белай гарачкі.* Сухадолы Ашм. 2. *напіцца.* Вельмі моцна, да страты разважлівасці. *Мой ш сёння напіўся да белай гарачкі.* Пагарэлка Карэл. *Учора вечарынка ў нас была, усе гулялі, а Юрка напіўся да белай гарачкі.* Турэц Карэл. (СГВ, 585).

ГАРАЧЫХ. Выпісаць пару гарачых каму. *Здзек.* Пабіць, пакараць каго-н. *Як ты церпіш гэтаго гаўнюка. Ён да цібе леза, а ты церпіш. Выпішы яму пару гарачых, каб больш ні лёс, кап сапля за вухо закруцілася.* Бабіна Гродз.

ГАРБЕ. На гарбе сядзець чым. *Няўхв.* Знаходзіцца на чым-н. забеспячэнні, утрыманні. *На маім гарбе сядзіць уся сям'я.* Малыя Азёркі Маст. *Нідзе ні робіць, на бакькавум гарбе сядзіць.* Бабіна Гродз.

ГАРБЕЛЬ. У гарбель гнаць. *Няўхв.* Прымусова, гвалтам (гнаць, падганяць каго-н.). *Рабі ўсё правільна, ні сьпяшай, ніхто цібе ні гоніць у гарбель.* Сцігане Іўеў.

ГАРБОМ. Сваім гарбом набыць і пад. *Непасрэднай уласнай цяжкай працай. Усё, што ёсць у яго, ён дабыў сваім гарбом.* Ракаўцы Сморг. *Ні ў кого нічога ні ўзеў, ні пазычыў. Усё сваім гарбом нажыў.* Бабіна Гродз.

ГАРБУЗ. Гарбуз праглынуў. *Гумар.* З вялікім, тоўстым жыватом, пузаты. *Пра Папялху некалі казалі, што гарбус праглынуў, натто жывот меў велькі.* Зенявічы Навагр.

ГАРБУЗА. Гарбуза з'есці. *Жарт.* Зацяжарыць. *Жонка зноў гарбуза з'ела, недзі прас тры месяцы народзіць.* Вішнеўка Зэльв. *Твая жонка зноў гарбуза з'ела, зноў дзіця будзе?* Даўгаполічы Зэльв.

ГАРБУНКА. Гарбу'нка здымае каго. *Няўхв.* Хто-н. моцна крычыць. *Чо це гарбунка здымая, чаго ты крычыш немым голасам?!* Ліцвінкі Гродз.

ГАРДЗЕЛЬ. Гардзель разявіць. *Няўхв.* Пачаць гаварыць, крычаць. *Што ты сваю гардзель разязявіў, крычыш?* Круглікі Гродз. (СНМ, 36).

Дзерці гардзель. *Няўхв.* Гаварыць, крычаць. *Ні дзяры свой гардзель.* Лагадкі Навагр. (МСГВ, 135).

ГАРДЗЁЛКУ. Гардзёлку заткнуць каму. *Няўхв.* Прымусіць каго-н. замоўкнуць. *Я яму гардзёлку заткнуў, ані піснуў.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 36).

ГАРДЭБА. Як гардэба. Вельмі тоўстая. *У яго баба, як гардэба, гаспадарку аб'есць.* Ланявічы Гродз. (СНМ, 36).

ГАРЛОМ. Гарлом браць. *Няўхв.* Дабівацца чаго-н. крыкам, лаянкаю. *Гэтыя напасёлскія бабы прывыклі ўсё ў магазіні гарлом браць. Затая ўсё й маюць.* Малыя Краглі Дзятл.

ГАРЛЯК. **Гарляк валожанскі.** [Значэнне не высветлена]. *Гарляк ты выложанскі. Бакшты Іўеў.* (СПЗБ-1, 427). • *Гарляк – ганчар. Параўн.: У Валожыне гарлякі прадавалі гліняную пасуду* (СПЗБ-1, 427).

Драць гарляк. *Няўхв. Моцна крычаць. Трэба было там драць гарляк табе. То во накрываў сам сабе на сваю галаву.* Падольцы Астр.

ГАРНУШКАМ. **Гарнушкам гарнуцца да каго.** *Ухв. Туліцца, цягнуцца да каго-н. Яна добрая выхавацілька была, да яе дзеці гарнушкам гарнуліся.* Хадзілоні Шчуч.

ГАРОДА. **Ад гарода да піла́та хадзіць.** *Няўхв. Без справы, без мэты. Як некалі жыла Таліха?.. Ні глядзела сваёй работы. Устаніць, карову выведзіць, печы ні цепліць, а пайшла на вёсца на цэлы дзень. Вось і казалі на яе: ходзіць ад гарода да пілата.* Косцевічы Астр. **Вар.** ад гарода да пілата (да плота); ад пілата (ад пілату) да гарода (да гароду).

Ад гарода да плота хадзіць. *Няўхв. Без справы, без мэты. За цэлы дзень нічога не зрабіла, ходзіш ад гарода да плота.* Канвельшкі Воран. (ППФВ, 4). **Вар.** ад гарода да пілата (да плота); ад пілата (ад пілату) да гарода (да гароду). • Фразеалагізм утварыўся на аснове біблейнага сюжэту, у якім паказаны безвыніковыя хаджэнні Ісуса Хрыста ад цара Іудэі Ірада да вярхоўнага судзі Пілата, пераасэнсаваннем слоў польскай мовы *Hérod* (Ірад) і *Pilat* (Пілат), якія на падставе знешняга падабенства трансфармаваліся ў беларускія словы *гарод* і *плот*.

ГАРОДЗІНУ. **Гарадзіць гаро́дзіну.** *Няўхв. Гаварыць няпраўду, хлусіць. Ты гавары праўду, як было, ні гарадзі гарадзіну.* Хадзілоні Шчуч.

ГАРОЙ. **Гарой стаяць (стаць) за каго.** *Моцна, усімі сіламі абараняць каго-н., заступацца за каго-н. Мая сястра гарой за мяне стаіць.* Карпаноўцы Шчуч. *Што б ён ні зрабіў, то яна за яго ўсяроўна гарой стаіць.* Янканцы Ашм. (СГВ, 584). *За гэту дзяўчыну, калі да яе хтосьці прычэпіцца, уся вёска гарой стане.* Гудзевічы Маст.

Як за каменную гарой жыць. *Пад надзейнай апекай, аховай каго-н. І жыла яна за сваім чалавекам як за камяняю гарою, ніколі гора ні знала.* Ананічы Дзятл.

ГАРОНАЧКА. **Каб гароначка забрала каго.** *Выкл. Няўхв. Выказванне нядобразычлівасці, кепскіх адносін да каго-н. Каб цябе гароначка забрала, як ты мяне абгаворваеш.* Дубна Маст. **Вар.** каб гарончка (гароначка, гарончыка) узяла (забрала).

ГАРОНЧАК. **Гарончак яго ведае.** *Няўхв. Невядома, няясна. А гарончак яго ведае, дзе ён мае кніжку на пай палажыў, нідзе ні найду.* Вензавец Дзятл. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

ГАРОНЧКА. **Гарончка яго (яе, іх) бяры.** *Няўхв. Няхай будзе так, няма чаго турбавацца, непакоіцца. А гарончка яго бяры. Выжанаць, то выжанаць, знайду сабе другую работу.* Васілішкі Шчуч. **Вар.** гарончка (гарончыка) яго (яе, іх) бяры.

Гарончка яго (яе, іх) ведае. *Няўхв. Невядома, няясна. Гарончка яго ведае, будзя ён есьці, ці не.* Варняны Астр. *Дзе яны блудзяць, гарончка іх ведае.* Радзюкі Навагр. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае). • *Гарончка* (і інш. варыянты) – параўн. польск. *gorączka* ‘гарачка, ліхаманка’.

Каб гарончка ўзяла каго. *Выкл. Няўхв. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. Ну што ты меліш?! Каб жа ш цібе гарончка ўзяла, як ты праўду гаворыш! Лаздуны Іўеў. Каб цябе гарончка ўзяла, гадасьць ты!..* Шчонова Карэл. *Усё клялі старыя бабы даўней: каб цябе гарончка ўзяла.* Хрышчоначы Івац. (ДСК, 59). **Вар.** каб гарончка (гароначка, гарончыка) узяла (забрала).

Няхай гарончка возьме (падбярэ) каго. *Выкл. Няўхв. Выказванне папроку, ушчування каго-н. Няхай цябе гарончка возьме, як ты мне такое жадаеш.* Рамашкі Шчуч. *А няхай цябе, Кузьма, гарончка возьме! Ты ж усё жыццё людзей сьмешыш.* Галубы Маст. *Няхай яе гарончка падбярэ.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-3, 275).

ГАРОНЧКІ. **Гарончкі бяруць каго.** *Няўхв. Хто-н. праяўляе сексуальны інтарэс да дзяўчыны, жанчыны. Што, ужэ, мусі, цібе гарончкі бяруць, круціся каля яе вужом. Але*

хараоша дзеўка, праўда?.. Гарадзечна Навагр. *Гарончкі бяруць – гэта ўжэ чалавек пачыная гарачыцца, мітусіцца, калі ўбачыць жанчыну.* Шчорсы Навагр.

ГАРОНЧЫКА. Гарончыка не возьме каго. Нічога не здарыцца, не зробіцца з кім-н. *Хай сядзіць галодны, гарончыка яго ні возьма.* Накрышкі Дзятл.

Гарончыка яго (яе, іх) бяры. Няўхв. Няхай будзе так, няма чаго турбавацца, непакоіцца. *Гарончыка яе бяры, нічога зь ёй [каровай] ні станяцца, прыдзя дахаты.* Купры Шчуч. **Вар.** гарончка (гарончыка) яго (яе, іх) бяры.

Каб гарончыка забрала каго. Выкл. Няўхв. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. *Кап цібе якая гарончыка забрала!.. А што ш гэта за такая!.. На якую бяду мне такая завала сьвету! Чаго ты нас пазорыш?!* Купры Шчуч. **Вар.** каб гарончка (гароначка, гарончыка) узяла (забрала).

ГАРОНЧЫКУ. Гарончыку даць каму. Моцна насварыцца, выказаць абурэнне каму-н. *Вот ад'яда, хоць ты яму гарончыку дай.* Накрышкі Дзятл.

ГАРОНЧЫХА. Гарончыха яго ведае. Няўхв. Невядома, няясна. *І што тут рабіць, гарончыха яго ведае.* Хамічы Зэльв. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

ГАРОНШКА. Гароншка яго ведае. Няўхв. Невядома, няясна. *Гароншка яго ведае, якая заўтра будзе пагода.* Грамавічы Шчуч. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

Гароншка яго знае. Няўхв. Невядома, няясна. *А гароншка яго знае дзе ён пайшоў.* Урцішкі Іўеў. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

ГАРОНЬШКА. Гароньшка яго ведае. Няўхв. Невядома, няясна. *Гароньшка яго ведае, куды ён пацягнуўся.* Старчаняты Іўеў. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

ГАРОХ. І гарох на языку (на языцы) спячэцца ў каго. Іран. Хто-н. вельмі балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты. *Ні буду я табе нічога гаварыць. У цібе й гарох на языку сьпячэцца.* Буцілы Лід. (ЗНФ, 39). *Знашла каму хваліцца: ніўжэ ш ты ні ведаеш, што ў яе і гарох на языцы сьпячэцца?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 39).

Мяшаць (змяшаць) гарох з капустай. Няўхв. Сказаць без сэнсу, нелагічна. *Ні мішай гарох с капустай, а толкам гавары.* Волькавічы Ашм. *Ну ты ўжо і нагаварыў, змяшаў гарох с капустай.* Бабіна Гродз. (СГВ, 592). **Вар.** мяшаць (змяшаць, перамяшаць) гарох з капустай (капусту з гарохам).

Як гарох аб сценку (аб сцену) каму. Няўхв. Нічога не даходзіць да каго-н., не дзейнічае на каго-н. *Колькі кажу, колькі прашу, а яму як гарох ап сьценку.* Крэва Смarg. *Што яму ні кажы, як гарох аб сьценку.* Лойкі Гродз. *Станя гэты упар каля печкі, і што яму ні кажы, та як гарох ап сьценку, ні слухая.* Скамарошкі Гродз. (СНМ, 149). *Гавары ні гавары, а табе як гарох ап сьцену.* Моцевічы Лід. *Словы ні даходзілі да яго, гавары ні гавары, усё адно як гарох аб сьцену.* Шчорсы Навагр. **Вар.** як (што) гарох (гарохам) аб сценку (аб сцену).

Як гарох малаціць. Вельмі лёгка (рабіць што-н.). *Яму вучыцца як гарох малаціць.* Гарны Гродз.

Як гарох прадаўшы спаць. Вельмі моцна. *Сьпіць увесь дзень як гарох прадаўшы.* Правыя Масты Маст. *Мне тут работы па горло, а ён сьпіць як гарох прадаўшы.* Каменка Бераст. *А дзет мой сьпіць як гарох прадаўшы.* Каменка Шчуч.

Як гарох пры дарозе. 1. жыць. Ненадзейна, неспакойна. *Жыў як гарох пры дарозе.* Стары чалавек нікому не патрэбны. Баруны Ашм. (ДМГ, 121). 2. жыць, застацца і пад. Адзінока, без догляду. *Ты знаеш, я засталася зусім адна, як той гарох пры дарозе.* Радзюкі Навагр. *Чаго ты тут сядзіш як гарох пры дарозе?* Бершты Шчуч.

ГАРОХАМ. Як (што) гарохам аб сценку (аб сцену) каму. Няўхв. Нічога не даходзіць да каго-н., не дзейнічае на каго-н. *Колькі я табе ўжо казала, ідзі да дохтара, а табе як гарохам ап сьценку.* Раклевічы Дзятл. *Як гарохам аб сценку.* Ваверка Лід. (ППФВ, 73; МСГВ, 617). *Як гарохам аб сценку.* Трычы Гродз. (СНМ, 196). *Табе гавары – што гарохам ап сьцену.* Стары Дворац Бераст. **Вар.** як (што) гарох (гарохам) аб сценку (аб сцену).

ГАРОХУ. Засыпаць троху гароху каму. Лёгка пакараць каго-н. *Мусі табе бацька засыпаў троху гароху, што вушы чырвоныя, як у рака.* Ражанка Шчуч.

ГАРОЮ. Не за гарою. 1. Блізка. *Не за гарою тая вёска, дзе яны раней жылі.* Скідзель Гродз. 2. Хутка. *Ты глядзі, лета не за гарою, скоро казьба пачнецца.* Шылавічы Сл. (СГВ, 600).

ГАРУ. Абысці гару. Пазбегнуць таго, што можа выклікаць непрыемнасць. *Ні засварвайся ты зь імі, лепяй абыдзі гару, спакойней будзя.* Скарбы Шчуч.

Гару звярнуць. Вельмі многа зрабіць. *За дзень можна гару звярнуць.* Хадзілоні Шчуч.

Зацягнуць на Бэнаву гару. Пазбавіцца ад непатрэбнага. *Ты сваю сявенку зацягні на Бэнаву гару, бо цяпер сеялкі ёсць.* Чуркі Ашм. (СГВ, 591). • *Бэнава гара* – мясцовы мікратапонім.

На гару ваду насіць. *Іран.* Займацца пустой, малаэфектыўнай справай. *Кінь ты гэту работу! Шаруіш на паленцу тупой пілою, на гару ваду носіш. Заўтра папрашу ў калхоза цыркулярку – як глядзіш папілуім дровы.* Косцевічы Астр.

Як гару здуць, спушыць. Вельмі моцна. *Нашу карову здула вечарам як гару.* Куркежы Бераст. *Чалавек глыкае дульке, як некалі лён часалі, дульке – пыл такі быў; чалавека спушыць як гару ад дульке.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 554).

Як Магілянскую гару ўздула, разнесла і пад. Вельмі моцна. *Кап цібе збэмбрыло як Магілянскую гару.* Круглікі Гродз. (СНМ, 58). • *Магілянская гара* – мясцовы мікратапонім.

Як Шведскую гару разнесці і пад. *Зневаж.* Вельмі моцна (распухнуць). *Кап цібе разнясла як Швецу гару, як ты панасіў мае дрова.* Улезлы Ваўк. • *Шведская гара* – мясцовы мікратапонім.

ГАРУЧКА. Гаручка яго ведае. Няўхв. Невядома, няясна. *Прыдзіць ні прыдзіць, гаручка яго ведаіць.* Косцевічы Астр. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

ГАРШКА. Ад гаршка два вяршка. *Насмеш.* Малы ростам, недаростак. *Сам ад гаршка два вяршка, а мне ўказвая.* Мядзвінавічы Дзятл. *Ды яго ад гаршка два вяршка.* Гарны Гродз. *Якая ж ён ёй пара... Марына дзяўчына статная, высокая, а ён ад гаршка два вяршка.* Хрустава Свісл. **Вар.** ад гаршка два (тры) вяршка.

Ад гаршка не адрос. *Іран.* Малога росту, недаростак. *Ад гаршка не адрос, а з большымі хлопцамі водзіцца.* Лагады Шчуч. *Ці відзялі вы яго?!. Яшчэ ад гаршка не адрос, а падае голас.* Трокенікі Астр. *Яшчэ ад гаршка ні адрос, а ўжэ кавалерыцца.* Бабіна Гродз. *Яшчэ ад гаршка не адрос, а ўжо камандуя.* Купіск Навагр. *Яшчэ ад гаршка ні адрос, а ўжэ вучыш.* Новы Двор Свісл. *Унё, ад гаршка не адрос, а чаго ад маці трэбуе.* Закальное Любан. *Зусім малы некі, як кажуць, ад гаршка ні адрос.* Верцялішкі Гродз.

Ад гаршка тры вяршка. *Насмеш.* Малы ростам, недаростак. *Ад гаршка тры вяршка, а біцца скача.* Талькаўцы Ваўк. **Вар.** ад гаршка два (тры) вяршка.

ГАРШКАМІ. Як з гаршкамі ехаць. *Іран.* Вельмі марудна. *Нешта ты едзяш як з гаршкамі, пры такой язьдзе заснуць можна.* Задвор'е Зэльв.

ГАРШКІ. Гаршкі перамываць каму. Няўхв. Абгаворваць каго-н. *Цэлы дзень стаіць з бабамі на вуліцы дыя гаршкі людзям перамывая.* Замасцяны Шчуч.

ГАРШКУ. Як у гаршку парыць і пад. Вельмі. Пра вельмі цёплае і душнае надвор'е. *Ужэ колькі дзён парыць як у гаршку.* Куркежы Бераст. *Сёдня, мусі, будзя дошч: с самага*

ранку парыць, як у гаршку. Бершты Шчуч. (ЗНС, 45). Од горач на дварэ. Як у гаршку варыць. Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 35). **Вар.** як у гаршку (у сагане).

ГАРШЧОК. Пад гаршчок. Від стрыжкі, прычоскі. Мужчыны валасэ патстрыгаюць пат польку, пад ёрш, жанчыны падрэзваюць валасэ пад гаршчок. Вострава Сл. (МСГВ, 333).

Чыста ўсё ў гаршчок усыпаўшы. Бестурботна, спакойна, без хвалявання (паводзіць сябе). Цалюткі дзень спала цётка, чыста ўсё ў гаршчок усыпаўшы. Цыдовічы Гродз.

ГАРШЧЭСНІКАХ. У гаршчэсніках. У пачатку хатняга памяшкання, каля дзвярэй ля парога. Не пусьцілі міне і ў хату. Паставілі ў гаршчэсніках. Трашчычы Карэл.

ГАРЫ. З вялікай гары глядзець на каго. Няўхв. Звысоку, фанабэрыста, з пагардай ставіцца да каго-н. Пражыў у горадзі, дык цяпер на ўсіх зь вялікай гары глядзіць, ганаровы стаў. Ваўкавічы Навагр.

Па гары хадзіць і (а) сонца не бачыць. Не заўважаць відавочнага, што знаходзіцца побач. Па гары ходзіш і сонца ні бачыш, а венок пат самым носам. Свіслач Гродз. Гэля ніколі дахаты яблыкаў з саду не прынясе, па гары ходзіць а сонца не бачыць. Канвельшкі Воран. (СГВ, 602).

Стаяць на гары і сонца не бачыць. Не заўважаць відавочнага. А ён цёмля такі разява – стаіць на гарэ і сонца ні бачыць. Бершты Шчуч.

ГАРЫЦЬ. Не гарыць. Няма ніякіх прычын спяшацца. А німа чаго рваць. Ні сёдня зробім, та заўтра – ні гарыць. Бабіна Гродз. Ні сьпяшайса, зробіш да Каляд, ні гарыць. Бершты Шчуч.

Ні гарыць ні мокне ў каго. Няўхв. Хто-н. павольны, цельпукаваты, нехлямяжы. Наш зяць понця некі, а ні чалавек, у яго ні гарыць ні мокня, ідзе і сьпіць. Сухая Даліна Гродз. (СНМ, 111).

ГАРЭЛКА. Велька гарэлка. Першы дзень вяселля. На велькай гарэцы было шмат людзей. Купіск Навагр.

ГАРЭХАМ. <Адным> гарэхам падзеліцца. Ухв. Вельмі добры, шчодры, чулы, спагадлівы. Такі хлопец, што адным гарэхам падзеліцца, нічога ні паішкадуя. Новы Двор Свісл. Ганьдзя мне вечно ўсё дае, нічога ні ішкадуя, адным гарэхам падзеліцца. Палаўкі Ваўк. Адным гарэхам падзеляцца. Жыровічы Сл. (ППФВ, 5). Калі да Стэпкі ні прыдзі, яна гатова табе ўсё аддаць, адным гарэхам падзеліцца. Ханявічы Свісл. Мой дзет Паўлюк (а ваіш ужэ прадзят будзя) што за чалавек быў!.. Усё аддасць, што мая, гарэхам падзеліцца. Бабіна Гродз. **Вар.** <адным> арэхам (гарэхам) падзеліцца.

ГАРЭШКІ. Гарэшкі шчыпаць. Дзіц. Ікаць. Ой, унучак, ты яшчэ ўсё гарэшкі шчыпаяш. Запі вадой, то перастаяш. Аляксандравічы Дзятл.

ГАСЛА. Даць (пусціць) га'сла. Паведаміць, распаўсюдзіць звесткі. Дзяжурны замеціў і доў гасла па ціліфоні, што пажар, кап быстрэй ехалі. Мацюкі Шчуч. Пусьцілі гасло, што ён разводнік, а ці проўда, хто яго зная. Бабіна Гродз.

ГАСПАДЫНЯ. Сама сабе гаспадыня. Самастойная, незалежная ні ад кога жанчына. А я ў іхнія вульлі тожа не палезу. Тут сама сабе гаспадыня. Дзьверы аччынліла – і на вуліцы, на сонейку пасядзіш. А там не дамы, а вульлі. Баруны Ашм. (ДМГ, 121).

ГАЎ. Ні гаў ні кукарэку не мець. Нічога. Пра жывёлу ў гаспадарцы. Нашы настаўнікі ніякай жыўны ні маюць, ні гаў ні кукарэку. Выгода Астр. (СГВ, 601).

Ні гаў ні мяў ні кукарэку ад каго. Ніякіх звестак ад каго-н. Як паехаў на тую вярбоўку, то ні гаў ні мяў ні кукарэку, і ціпер ніхто ні ведая, дзе ён. Вясея Слущ.

ГАЎКАЕ. Аж гаўкае. Ухв. Вельмі чыстае, прыгожае, прывабнае што-н. Во хату выцацаваў!.. Аж гаўкае!.. А выкрасіў, а выглядаў. Гнесічы Навагр. На ёй заўша [заўсёды] ўсё аж гаўкае, такая акуратна. Задвор'е Зэльв. А красіва, а прыветна!.. А гаворкі той як вады! А сукеначка на ёй аж гаўкая! Ну, усё – адным словам. Каменка Шчуч. А кавёр які, ты паглядзі, аж гаўкае. Макараўцы Бераст.

ГАЎКАЛА. **Заткнуць гаўкала.** Груб. Замоўкнуць. *Заткні гаўкала, кажу!* Раўбіцк Пруж.

ГАЎНА. **Гаўна не бачыў.** Выкл. Грэбл. Катэгарычнае адмаўленне, ігнараванне чаго-н. *Ды ні думай ты пра гэта. Гаўна ні бачыў, знайшоў з-за каго нярвавацца, плюнь на яе і забудзься.* Бабіна Гродз.

ГАЎНО. **Гаўно конска.** Лаянк. Кепскі чалавек. *Адыдзі ад міне, гаўно конско, ба зара заробіш у храпу!* Новая Руда Гродз.

Гаўно ў шлейках. Абразл. Кепскі чалавек. *Ах ты гаўно ў шлейках!.. Вучыць міне здумаў... Я цібе зарас навучу!..* Хамуты Гродз.

Сільны цягаць гаўно з Вільны. Іран.-груб. Які толькі на словах спраўны, дзелавы, спрытны. *Ты толькі кажыш, што можыш зрабіць, а як да справы, то сільны цягаць гаўно з Вільны.* Стадольнікі Ашм.

Як гаўно ў пролубцы круціцца. Груб. Пастаянна, несупынна. *Ды сьпі ты ўжо, а то круціцца як гаўно ў пролубцы.* Астравец Астр.

ГАЎНЯК. **Як гаўняк на сенажаці абрасці.** Іран. Вельмі (абрасці). Пра нябрыты твар. – *Ну ты й аброс як гаўняк на сенажаці.* – *Ну й добра, міне хоць куры драпаць ні будуць.* Амбілеўцы Шчуч. *Трэба пабрыцца, а то аброс як гаўняк на сенажаці.* Падбершты Шчуч.

ГАЎРЫЛА. **Не адзін Гаўрыла ў Полацку.** Не адзінкавы, ёсць і іншыя падобныя. *Ні адзін ты такі, што ні разумяш, ты ні адзін Гаўрыла ў Полацку.* Каменка Шчуч.

ГАЎЦА. **Гаўца аблезлая.** Зневаж. Кепскі чалавек. *Ах ты, гаўца аблезлая!* Няверавічы Ваўк.

Гаўца прыблудная. Няўхв. Чалавек, які заблытаўся, збіўся з правільнага жыццёвага шляху. *Эх ты, гаўца прыблудная, ці ні я табе парадзіў змяніць работу. Ні можа нідзе ўлаткавацца, лазіць як авечка прыблудная.* Алекшыцы Бераст.

Дурная гаўца. Зневаж. Неразумны, бесталковы чалавек. *А гэта дурная гаўца чаго прэцця? Грошы лішнія мая? Старына Маст.*

ГАЦІ. **Драцца як старыя га'ці.** Асудж. Вельмі гучна, рэзка, непрыемна для слыху крычаць, лямантаваць і пад. *Што ты дзярэсся на ўсю вуліцу як старыя гаці?! Мы ш яшчэ ні паглохлі.* Касцяні Сл. • *Гаці* – штаны.

Як саламонавы гаці мудры, мудрэц. Вельмі (мудры). *Ты такі мудрэц як саламонавы гаці.* Жылі Іўеў. (СПЗБ-1, 437).

Як старыя гаці разысціся. Іран. Вельмі, надзвычай (разысціся). *Разышліся як старыя гаці.* Залескія Воран. (ППФВ, 54).

ГАЦЬ. **Хоць гаць гаці чаго.** Вельмі многа чаго-н. *У іх жа гэтых грошай хоць гаць гаці.* Вераб'і Астр. *Хоць гаць гаці.* Ланявічы Гродз. (СНМ, 195).

ГАЧАХ. **Стаяць у гачах.** Присутнічаць ва ўяўленні. *Мрэц так і стаіць у гачах, баюсо на двор выходзіць.* Рудавіцы Гродз. (СНМ, 88). **Вар.** *стаяць у вачах (у гачах).*

ГАЧЭЙ. **З гачэй іскры пасыпаліся ў каго.** У каго-н. моцна замітусілася ў вачах ад падзення, удару. *Так рагануў [унаў, ударыўся], што з гачэй іскры пасыпаліся, думаў – ні ўстану.* Капцёўка Гродз. (СНМ, 119).

ГВАЗДЗІ. **З'еш тры гвазді.** Груб. Грубае пажаданне, патрабаванне замоўкнуць. *Хваціць ужэ гаварыць, з'еш тры гвазді.* Ганчары Свісл.

ГВАЛТ. **На гвалт.** 1. трэба. Вельмі, абавязкова. *Мне на гвалт трэба да віцінара [ветэрынара] дастацца: на паршук нека зараза напала, высыпало чырвонымі плямамі.* Бабіна Гродз. 2. Нягледзячы ні на што. *Ні слухая, што я кажу, на гвалт давай ёй тыя лейца.* Бабіна Гродз. *«На гвалт малы, стары выходзь!»* – так выганялі ў час паниччыны на работу. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-1, 438).

Срай-гвалт. Няўхв. Вялікі шум, вэрхал, паніка. *Што тут за срай-гвалт?! Ану пасьціхайця я вам сказала! Стокі Свісл. А Божэ, што там рабілася – крык, шум, срай-гвалт!* Бабіна Гродз.

Хоць гвалт крычы. *Выкл.* Выказванне адчаю, безвыходнасці, бяссілля. *І што гэта за дзеці ўдаліся, ні слухаюць хоць гвалт крычы.* Бабінск Іўеў.

ГВОЗДЗІ. Хоць гвоздзі забівай хлеб. *Скел.* Вельмі цвёрды, чэрствы. *Хлеп такі чэрствы, хоць гвоздзі забівай.* Лойкі Гродз.

ГВОЗДЗІК. Як гвоздзік сядзець. Ціха, непрыкметна, нерухома. *Але ўжо як пайду на сабраньне, так я сяджу як гвоздзік, каб быць у курсі дзела.* Ятвезь Карэл. (ХБД, 204).

ГВЯЗДУ. Гвязду з неба схпіць. Дасягнуць чаго-н. выдатнага, выключнага, неверагоднага. *Думая, што гвязду зь неба схпіла, а ў нас такога добра хватая.* Бастуны Воран.

ГВЯЗДЫ. З-пад цёмнай гвязды гульта. Няўхв. Несусветны (гультай). *Нічога ні хоча рабіць, гульта с-пад цёмнай гвязды.* Рэпанавічы Бераст. *Ну такі ш ужэ завала, пальцам ні варухне, каб зрабіць што, – гульта с-пад цёмнай гвязды.* Каменка Шчуч. ● Параўн. польск. *srod ciemnej gwiazdy* ‘найгоршы, самы што ні на ёсць’.

ГЕГНІ. Задраць ге’гні. Няўхв. 1. Адпачываць лежачы, спаць. *Гэта ш вун задраў гегні, і папробуй яго падымі, а ты от душыся з гэтым хазяйство ‘м.* Заборцы Астр. 2. Здохнуць. *Калі так карміць будзяш, то і гегні задраць можа твой паршук.* Алексшыцы Бераст. ● Гегні – рыбабоўная снасць з драўлянай асновай у выглядзе палазоў. Параўн. літ. *gėgnės* ‘тс’ (таксама перан. ‘падкаленкі’, ‘ногі’).

ГЕКТАР. Гектар саду і грамафон ззаду. Іран. Вельмі бедная гаспадарка. *Гэта ні калгас, а гектар саду і грамафон ззаду.* Кукалкі Ваўк.

ГЕНРЫКА. Ге’нрыка скакаць. Няўхв. Сварыцца. *Прышла да міне і пачала генрыка скакаць, чуць с кулакамі ні лезя.* Ну, думаю, зарас я табе наскачу. *Як атчавосьціла, як дала, як дала ёй – пашла с хаты як з вуды.* Харосіца Навагр. ● Генрык – назва народнага танца.

ГЕРГАЎКА. Як гергаўка скупы. Вельмі. Скупы, як гергаўка. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 440). ● Гергаўка – крэмень; параўн. літ. *gėrgužė, gargāžė* ‘крамяністы камень; вельмі цвёрды прадмет’.

ГЕРОЙ. Герой з калом да жабы. Іран. Смелы, самаўпэўнены толькі на словах. *Ай, не хваліся ты, усе ведаюць, што ты герой с калом да жабы.* Ганчары Лід.

Герой пагарэлага тэатра. Зневаж. Выхваляка. *Што ты брэшаеш, нідзе ты не быў, у хаце сядзеў цэлы дзень. У горад ён ездзіў! Герой пагарэлага тэатра.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 59).

Герой свінні старой. Зневаж. Выхваляка. *Такі ўжо выхваляка, найшоў чым выстаўляцца. Адным словам, гірой сьвіні старой.* Крупава Лід. (Хітр., 60).

ГІБЕЛІ. Да гібелі. Вельмі многа. У гэтым гаду алычэ да гібелі. Багушоўка Гродз. *Грыбоў у нас у лесе да гібелі, адно каб быў час.* Шылавічы Сл. (СГВ, 586).

ГІВЕР. Даць у гі’вер каму. Груб. Пабіць, пакараць каго-н. *Зарас як дам у гівяр, то будзеш ведаць.* Ігнаткаўцы Лід. (СГВ, 113). ● Гівяр (ківер) – высокі галаўны ўбор, які насілі ў еўрапейскіх арміях у XVIII–XIX ст.

У гівяр гнаць. Груб. Груба, з лаянкай ці пабоямі (гнаць, выганяць, праганяць каго-н.). *А маго апівоша, як прыдзя, гані ў гівяр, ні глядзі, што сваяк.* Падбалоще Зэльв.

ГІВЕРА. Гівера залупіўшы бегаць, насіцца і пад. Асудж. Безупынна. Носіцца гівяра залупіўшы. Пачарнейкі Свісл.

ГІГАВІЦУ. Гі’гавіцу напхаць. Няўхв. Паесці, наесціся. *Яна ўжэ гігавіцу напхала ды сьпіць сабе.* Струга Маст. ● Гігавіца – утварэнне ад гукапераймальнага *гі-гі*. Параўн. дзеяслоў *гігікаць*.

ГІЗ. Гіз напаў на каго. Няўхв. 1. Хто-н. паводзіць сябе неспакойна, нервуецца, псіхуе. *Бачыцца, на яго ўжэ гіз напаў, ужэ завёўся. Ні любіць, як праўду пра яго гаворыш.* Гнесічы Навагр. *Гіз напаў – гэта псіхаваць пачаў.* Шчорсы Навагр. 2. Хто-н. дурэе, сваволіць

(звычайна пра дзяцей). *Дзіця ўжо як дурэя, ды кажучь: от на цібе ўжо гіз напад.* Балотца Навагр. ● *Гіз* – муха-сляпень; гізаванне.

ГІЗІ. **Выграшчыць г'ізі.** Груб. Доўга глядзець. *Што вытрашчыў гізі?* Куляшы Шчуч. (СГВ, 113).

ГІЗУНТЫ. **Усе гізунты дастаць з каго.** Няўхв. Моцна здекавацца з каго-н., надакучыць, дапячы каму-н. *Усе гізунты з мацяры дастаў, пакуль купіла яна яму тыя штаны.* Чураі Дзятл. ● *Гізунты* – здароўе; параўн ням. *gesund* ‘здаровы’.

ГІЛОС. **Гілос напад на каго.** Няўхв. Хто-н. паводзіць сябе неспакойна. *От гілос тут на цібе напад!* *Сяць, аспакойса, а то зара я цібе ўсьміру.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 41). ● *Гілос* – сляпні, авадні; параўн. літ. *gyliū* ‘тс’.

ГІМАЛАІ. **На Гімалаі адправіць каго.** Гумар. Забіць, умярціць. *Сала ў хаці ўжэ ні грама, трэба, мусіць, нашу рабеньку сьвіньку на Гімалаі атправіць.* Дарагляны Маст.

ГІТЛЕРА. **Як у Гітлера.** Гумар. 1. *планаў.* Вельмі шмат, мноства. *У Зоські планаў як у Гітлера, ёй кап пры начальстве рабіць, мо й добра было п.* Асіпаўцы Воран. 2. *планы.* Вельмі вялікія. *Ты што-нібуць адно зрабі, і то рада будзеш, а то ў цібе планы як у Гітлера.* Бабіна Гродз.

ГІТЛЯ. **Гі'тля нямецкая.** Абразл., лаянк. Кепскі чалавек. *Ах ты гітля нямецкая! Як ты мне ўелася ў косьці!* Ходараўцы Лід.

ГІХАР. **На гі'хар рабіць.** Абы-як, неакуратна. *Зараз, брат, усё робіцца на гіхар, абы хутчэй, абы больш.* Батароўка Гродз. (СНМ, 38).

ГЛАДКА. **Гладка сцэле цвёрда спаць.** Няўхв. Знешне ветлівы, далікатны, а спадцішка робіць ці можа зрабіць каму-н. шкоду, непрыемнасць. *Але ж і ластаман, глатко сцэле цвёрда спаць, як той казаў.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 79). **Вар.** мякка (гладка) сцэле <ды> цвёрда спаць.

ГЛІНЫ. **Намясіць гліны.** Няўхв. Сваімі дзеяннямі, размовамі нашкодзіць, выклікаць непрыемнасць, лішнія клопаты. *Намясіла ты гліны сваім языком, усе ціпер на нас коса глядзяць.* Асіпаўцы Воран.

ГЛОВЕ. **Няма ніц у глове ў каго.** Зневаж. Хто-н. неразумны. *Няма ніц у глове, за бясцэнанк прадаў.* Алектрыцы Бераст. ● *Параўн.* польск. *nić* ‘нічога’, *głowa* ‘галава’.

ГЛОВУ. **Глову задраўшы хадзіць.** Няўхв. Ганарліва. *Робіць у газе, добра палучая, то ходзіць глову задраўшы.* Шашкі Воран.

ГЛОВЫ. **Ні гловы ні мовы.** Няўхв. 1. *у каго.* Хто-н. няўдалы, някемлівы, нерашучы, негаваркі. *Знашлі каго сватам браць, у яго ні гловы ні мовы. Ці ўжэ лепшых ні нашлося?* Старына Маст. *І што яна ў ім знайшла?* *Ні гловы ні мовы.* Ваўчуны Сл. *У цябе няма ні гловы ні мовы. Як ты магла паехаць на нядзелю нічога нікому ні сказаўшы.* Пеляса Воран. *Зусім ні ўмея на людзях. Людзі адзін з другім гавораць, сьміюцца, а гэта – ні гловы ні мовы.* Бабіна Гродз. 2. *Не размаўляць, не жадаць заводзіць гаворку. Не пазычыла Зосьцы вясною бульбы дымнай, дык па сёняшні дзень ні гловы ні мовы.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 65). **Вар.** ні гловы ні мовы; ні мовы ні гловы.

ГЛОТКУ. **Дзёрці глотку.** Груб. Крычаць. *Маўчоў бы, як вінаваты, а то яшчэ дзёрэ глотку.* Бабіна Гродз. *Чаго дзёрэш глотку?* Верцялішкі Гродз.

ГЛУЗДАМІ. **Варушыць глуздамі.** Думаць, кумекаць. *Ты мусі спаў, бо зусім нешто ні варушыш глуздамі, гаворыш абы-што.* Рудзевічы Зэльв. *Паварушы лепш сваімі глуздамі, нясеш немаведама што.* Суботнікі Іўеў. ● *Глузды* – розум, развага.

ГЛУЗДОЎ. **Глуздоў не стала ў каго.** Няўхв. Хто-н. пачаў думаць, дзейнічаць неразумна. *Аб чым ты думаў, ці ў цябе глуздоў ні стала?* Сімакова Карэл. (МСГВ, 121).

ГЛУЗДУ. **З глузду з'ехаць.** Асудж. Здурнець, паводзіць сябе неразумна. *З глузду з'ехаў.* Лойкі Гродз. *Што ты пляцеш, такога быць ні можа, ты хіба з глузду з'ехаў?!* Задварані Свісл. *Ты што з глузду з'ехаў, нарабіў чорт знае што!* Крапіўніца Свісл.

Вычаўная сам ні ведае што, мабыць, з глузду з'ехаў. Пушчыкі Свісл. (СРЛГ, 28). Усёроўна ты як з глузду з'ехаў. Канвелішкі Воран. Ты што сёння з глузду зьехаў, ці якой табе тут халеры?! Каменка Шчуч. Хіба ты ўжо зусім з глузду зьехаў, хто так робіць, як ты? Вострава Зэльв. Ён зусім з глузду з'ехаў. Любча Навагр. Што ты з глузду з'ехаў ці што!? Азярніца Сл. Ты што, з глузду зьехаў, што ты гаворыш!? Моцевічы Лід. З глузду зьехаў ці што! Застадолле Карэл. Ты што з глузду зьехаў гэтулькі ўваліць грошай, ды было б за што! Радзюкі Навагр. А за што ён яе так лупцаваў? Ці ён з глузду з'ехаў, ці можа сьвякроў, прайдроха гэтая, чаго нагаварыла? Любча Навагр. (СБНФ, 105).

ГЛУЗДЫ. Глузды адсохлі ў каго. Няўхв. Хто-н. стаў вельмі няпомлівы. У цябе ўжэ зусім глузды атсохлі, ні помніш, што робіш. Нягневічы Навагр.

ГЛУПАСЦЬ. У самую глупасць. У самы глухі начны час: з нуля да дзвюх гадзін ночы. Ішоў дахаты ноччу ў самую глупасць. Заброддзе Слущ. ● Паводле вераванняў, у гэты час найбольш актыўна паводзяць сябе чэрці і ўсякая нечысць.

ГЛУХІ. Як глухі да точкі прывязацца. Насмеш. Настойліва неадчэпна (прычапіцца, прывязацца да каго-н.). І чаго яму ад яе трэба? Зноў стары прывязаўся да яе як глухі да точкі – грай ды грай. Цыдовічы Гродз. ● Точка – радыёрэпрадуктар.

ГЛУХОМУ. Глухому песні спяваць. Скеп. Выконваць бессэнсоўную, бескарысную працу. І ні ўгаворвай. Лепш глухому песні спяваць, чым с табой у магазін ісьці. Ранявічы Свісл.

ГЛЫКНІ. Хоць глыкні каго. Жарт.-ухв. Вельмі сімпатычны, прыгожы хто-н. Маладыя такія хлопцы, хоць ты іх глыкні. Пугачы Шчуч. ● Глыкнуць – глыгнуць.

ГЛЯДЗЕЦЬ. Глядзец нельга на каго. Няўхв. Хто-н. страшны, брыдкі, непрыемны, сваім выглядам выклікае пачуццё расчаравання. Мусіць, у нашай вёсцы адна такая хлюндра, і ня робіць нідзе, і глядзец на яе нельга, такая брудная. Саленікі Карэл. (СГВ, 529).

Глядзец няма на што. Няўхв. Кепскі, нязначны, непрыемны, сваім выглядам выклікае пачуццё расчаравання. Ні вымыў, тулькі расквэцаў грась на падлозі, глядзец німа на што. Верцялішкі Гродз. (СНМ, 121). Выбіраў-выбіраў мой сын сабе дзеўку, а выбраў пару, што няма на што глядзец, з вялікага гурту выбраў курту. Міхайлаўшчына Ашм. (СГВ, 637). Здурэла, ужэ і яна зрабіла мандуляцыю, глядзец німа на што. Пагараны Гродз. (СНМ-2, 130).

ГНОЙ. Несці сябе як гной на вілах. Іран.-няўхв. Трымацца высакамерна, ганарліва. Усё жыццё толькі сябе й шанавала, нясла сібе як гной на вілах, вот і жыве адна ціпер. Зэльва Зэльв.

ГНОЮ. Ні гною ні лою з каго, з чаго. Ніякай карысці (няма, не будзе з каго-, чаго-н.). А што з гэтага сена, калі яно ў вадзе плавае? Ні гною ні лою. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 53). З гэтага парасяці ні гною ні лою ні будзя, закалоць яго ці прадаць трэба. Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 53).

ГНЭБЫ. Гнэбы раскінуць. Грэбл. Рассесціся, разваліцца. Чаго гнэбы раскінуў?! Ні адзін можа тут сядзіш, трэба і другім сесці. Караліна Зэльв.

ГОГАЛЕМ. Хадзіць гогалем. Быць самаўпэўненым, бравым, зухаватым. Яна дзеўка ганаровая, ходзіць гогалем, абы-каго да сябе не падпусціць. Навасады Навагр. У хаці ён гогалем ходзіць, а дзе трэба паказаць сябе, та згнэмбіцца, ні пазнаеш яго. Гарны Гродз. (СНМ, 59).

ГОД. Адкасіць пад Новы год каму. Гумар. Аддзячыць невядома калі, а можа, і ніколі. Дзякую, што памох! Ні няражывай, у даўгу ні застануся, аткашу пад Новы гот. Пеляса Воран.

Выйсці з год. Дажыць да ўзросту, калі ўжо складана выйсці замуж, ажаніцца. Дачка ў яго інсцітут закончыла, настаўніцай працуе ў школе і добрая такая, але ш выйшла з гот дзяўчына, ня замужам. Граўжышкі Ашм.

Год па году. З цягам часу, паступова. *Помню, ні ўмеў плуга паставіць, адной кабылай гароў. Гэдак памалу навучыўся. Касіць ні ўмеў, касы кляпаць. Год па году – навучыўся.* Старынкi Шчуч. (ДМГ, 59).

З малых год. З маленства. *Мой бацька з малых год на кані.* Руда Яварская Дзятл.

Той год. Летась. *Клубніку я толькі той гот пасадзіла, а смуродзіну й ня помню калі.* Балотца Навагр.

ГОДЗІ. Ды (дый) годзі. Ужываецца ў значэнні сцвярджальнай, узмацняльнай часціцы. *Каб ён ні плёнтаўса так, та чалавекам быў бы, а так – валацуга ды годзі.* Кашэўнікі Гродз. (СНМ, 110). *Кілавачэ вы ўсе, дый годзі, нікудышнія людзі.* Рагачы Гродз. (СНМ, 69). *Прычапілася нейкая глухата ды годзі.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 121). *Мужлан дый годзі, ён нікого ні паважае – ні старога, ні малога.* Лапенкі Гродз. (СНМ-2, 136). *Наконт тых грошай, браток, ні пытай, прапалі дый годзі.* Лойкі Гродз. (СНМ-2, 143). *Партач дый годзі, за што ні возьмацца, та ўсё спартоліць, запсуе.* Віцькі Гродз. (СНМ-2, 166). *Шалапут ты, дый годзі, куды табе раўняцца да другіх хлопцаў.* Агароднікі Гродз. (СНМ-2, 261). *Ахламон ты дый годзі, нідзе ты ні быў, нічога ні бачыў.* Саволёўка Гродз. (СНМ-2, 17).

Па самае годзі спадніца. *Іран.* Вельмі кароткая. *Гэта ш і мода ціпер пашла! Такія ўжэ спадніцы кароткія, па самае годзі. Відно, скуль ногі растуць.* Стокі Свісл.

ГОДУ. Аднаго году. Аднойчы. *Аднаго году далі кватэру.* Шчорсы Навагр.

Без году нядзеля. Зусім нядоўга, кароткі час. *Бес году нядзеля тут, а ўжэ свае параткі наводзіць.* Шынкаўцы Шчуч. *Пабыў мой чалавек брыгадзірам бяз году нядзеля і кінуў.* Караняты Астр. (СГВ, 578).

ГОЛА. Гола-боса <у каго>. Нічога няма. Пра беднасць, адсутнасць матэрыяльнага дастатку. *Як пачыналі жыць пасля вайны, дык голо-босо было, вады зачэрпаць ні было чым.* Купіск Навагр. *Што ты зь іх возьміш, у іх і там гола-боса.* Трокенікі Астр.

ГОЛАВАХ. На голавах стаяць. Няўхв. Сваюліць, дурэць, рабіць што захочацца. *Толькі настаўніца с класа выйдзя, та мы чуць на голавах ні стаім.* Баброўнікі Свісл. **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

На голавах хадзіць. Няўхв. Сваюліць, дурэць, рабіць што захочацца. *Чаго вы на голавах ходзіце, не можаце вы спакойна пасядзець! Дзям'янаўцы Дзятл. Тне гармонік на ўсю хату, а яны аж на голавах ходзяць, скачуць.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 144). **Вар.** на галаве (на галовах, на голавах) стаяць (станавіцца, хадзіць, скакаць).

ГОЛАВУ. Адурываць голаву. Няўхв. Надакучыць дробязнымі, пустымі размовамі. *Досі ўжэ гайсаць, марш на гуліцу! Адурыві зусім голаву.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 41). **Вар.** адурываць галаву (голаву, голаў).

Браць у голаву. Моцна хвалявацца, непакоіцца, перажываць. *Ні бяры ты ў голаву, усё будзе добра.* Моцевічы Лід. *Шыферу трэбо дастаць на хлeў, а гэты лежабок і ў голаву сабе ні бярэ.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 122). **Вар.** браць у галаву (у голаву, у голаў).

Дурыць голаву каму. Няўхв. Надакучаць дробязнымі, пустымі размовамі. *Што ты пірындзіш, дурыш голаву людзям?* Рацічы Гродз. (СНМ, 110). **Вар.** дурыць галаву (голаву, голаў).

Намыліць голаву каму. Моцна прабраць каго-н., выгаварыць з дакорам. *Чамусьці зазлаваў на мяне, як сустрэў, моцно намыліў голаву.* Хвалава Карэл.

Прыйсці ў голаву. Раптоўна, выпадкова з'явіцца ў свядомасці. Пра думку, ідэю. *Што ты плячеш, што прыйшло ў голаву?! Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-4, 25). Вар. прыйсці ў галаву (у голаву, у голаў).*

Тлуміць голаву каму. Няўхв. Надакучаць глупствам, чапляцца да каго-н. з дробязямі. *Ад'яда, дай спакойно пасядзець, не тлумі мне голаву.* Юкавічы Івац. (ДСК, 20).

У голаву ўлезці каму. Неадчэпна і міжвольна ўзнікнуць у свядомасці. *Гэта куды цібе шайтан нясе, табе што ў голаву ўлезло?* Клячкі Гродз. (СНМ-2, 261).

Убіць сабе ў голаву што. Умацавацца ў якой-н. думцы, намеры, цвёрда трымацца чаго-н. *Дзеўкай я малая была, та ўбіла сабе ў голаву, што нікрасіва. Хлопцаў ні мела.* Ранявічы Свісл. (ДМГ, 10). **Вар.** убіць сабе ў галаву (у голаву).

Улажыць у голаву каму. Настойліва пераканаць каго-н. *Гэтаму паўдурку цэлы дзень трэба гаварыць і ня ўложыш у голаву нічога.* Купіск Навагр. (НС-ць, 45).

ГОЛАВЫ. За голавы брацца. Моцна дзівіцца, уражвацца. *Як пачаў чвэрыць, та мы за голавы браліся, як можна так глатко дурыць людзей.* Клячкі Гродз. (СНМ, 163).

Трупня голавы. Эмблема з выявай чалавечага чэрапа. *Это было самая страшная, када атступалі немцы. Эта былі на этих шапках такія трупня голавы. Мы даже не знаем, што там было нарысавана на тых шапках.* Навасёлкі Гродз. (ДМГ, 220).

ГОЛАГА. Парадаваць голага крапівой. Няўхв. Сваім паведамленнем, навінамі выклікаць у каго-н. непрыемныя пачуцці, адмоўную рэакцыю. *Прыбегла хваліцца, што брат сь цюрмы прышоў, парадавала голага крапівой. Зноў будзя выбрыкі свае выкідваць.* Аляксандраўшчына Зэльв.

Як голага брыць. Вельмі лёгка, проста (збрабіць што-н.). *А што тут рабіць... Гэту межу апкасіць як голага брыць.* Гнесічы Навагр.

ГОЛАМУ. Як (што) голаму за пазуху даць, узяць і пад. *Іран.* Зусім нічога не (даць, узяць і пад.). *Ні слухайця вы яго! Надаваў ён мне што голаму за пазуху.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 81). *Нічога ён ні верня! Вазьмеш ты ў яго як голаму за пазуху.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 81). *Узяць узяла, а дадаваць ні хоча. Палучыш зь яе што голаму за пазуху.* Місявічы Воран. (ЗНФ, 81).

ГОЛАС. Ва ўвесь голас крычаць і пад. Вельмі моцна. *Не крычы ва ўвесь голас.* Старыя Паддубы Шчуч.

Кінуцца ў голас. Голасна заплакаць. *Калі хавалі Зоінага сына, то Зоя так кінулася ў голас, што хай Бох крыя-ратуя.* Глядневічы Ваўк. *Мусі зноў дурань Сцяпанавых біўся, бо я чула, як яна аш кінулася ў голас.* Стукалы Маст. (СГВ, 595). *Ат такой бяды жанчына кінулася ў голас.* Свіслач Гродз. *О Божачкі! Як кінулася яна ў голас, так чуць успакоілі.* Рамашкі Шчуч. *Як пачула яна пра сваё гора, зразу ш у голас кінулася, суцешыць ні маглі.* Шылавічы Сл.

Падаваць голас. Азывацца, аказвацца. *Падаваць голас.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 604). *Хадзіла па лесі, доўго клікала Жучку. Ужэ цямнець пачало, та падала голас, адзін рас рыкнула.* Бабіна Гродз.

У адзін голас гаварыць, казаць, прасіць і пад. Адначасова, разам. *Я толькі на дошцы заданьне пісаць, а вучні ў адзін голас пачалі прасіць, кап не задавала дадому нічога.* Слонім Сл. *У адзін голас цьвярдзілі, што рок будзе мокры, а зноў – во як усё павысыхало.* Копанькі Гродз. (СНМ-2, 254).

У голас кінуцца. Гл. кінуцца ў голас.

ГОЛАСАМ. Немым голасам крычаць, плакаць і пад. Вельмі моцна. *Як Самохіна сварылася з Марыляй, то выла немым голасам.* Ханявічы. Свісл. *Ну чаго крычыш немым голасам, ні можаш спакойна сказаць?!* Ганчары Свісл. *Як вялі на растрэл, та Маня плакала немым голасам.* Бабіна Гродз.

ГОЛАСУ. Голасу не мець. Быць прыніжаным, нявартасным. *Іван – пунця ні мужык, яго жонка ўсім кіруа, а ён і голасу ніякаго ні мая.* Свіслач Гродз. (СНМ, 116).

ГОЛАЎ. Браць у голаў. 1. Моцна хвалявацца, непакоіцца, перажываць. *Ды не бяры ты ў голаў – хай гавораць.* Пескі Маст. *Матуля, ні бяры ўсё ў голаў.* Дзянісава Дзятл. *Бярэш усё ў голаў, затым ні сьпіш ночамі.* Ашмянцы Шчуч. *Навошта трэбыло табе так браць у голаў.* Глядневічы Ваўк. *От добры быў хлопец, але з-за гэтай Наташы трэба ж было яму так браць у голаў, што аж захварэў.* Кухары Маст. (СГВ, 580). *І ў голаў не браць.* Трычы Гродз. (СНМ, 187). 2. Засвойваць, запамінаць. *Я і ў голаў ні брала гэту*

навуку. Праходзіла два года і распісацца ні ўмела. Гарнастаевічы Свісл. (ДМГ, 8). **Вар.** браць у галаву (у голаву, у голаў).

Голаў аб'есці каму. Няўхв. Вельмі моцна надакучыць. *Кап хучэй ужэ гэтыя студэнты выбраліся ад міне, як яны мне надаелі, яны ўжэ голаў мне аб'елі!* Стокі Свісл.

Голаў адурыць каму. Няўхв. Надакучыць дробязнымі, пустымі размовамі. *За цэлы дзень гэтыя дзеці голаў мне адурылі.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 101). *За цэлы дзень мне гэтыя шурцы голаў адурылі, але куды ад іх падзенешся.* Адэльск Гродз. (СНМ, 172). *Гэтыя патишыванцы голаў адурылі, рады з імі німа.* Бакуны Гродз. (СНМ-2, 160). **Вар.** адурыць галаву (голаву, голаў).

Голаў заварочваць чым. Абцяжарваць сябе думкамі, клопатамі пра што-н. *Німа чаго голаў заварочваць гэтай паліцікай, ляпей во думай, як дзіцей накарміць і адзець.* Бабіна Гродз. **Вар.** галаву (голаў) заварочваць.

Голаў задраўшы бегчы і пад. Вельмі хутка, не выбіраючы даргі. *Глядзі, бо зваліся, а то ляціш голаў задраўшы і пад ногі ні глядзіш нават.* Пагранічны Бераст.

Голаў скруціць. Гл. скруціць голаў.

Даваць голаў на адрэз. З поўнай адказнасцю паручыцца за што-н. *Даю голаў на атрэс, што нічога ў цібе ні выйдзя.* Агароднікі Дзятл. **Вар.** даваць галаву (голаў) на адрэз.

Даваць (даць) голаў на калодку. Браць на сябе поўную адказнасць за што-н. *З панядзелка кідаю курыць, даю голаў на калотку, што больш ні закуру.* Бабіна Гродз. – *Даю голаў на калотку, што Маня сваю дачку за паляка ні аддасць.* – *За каго ні бярыся, нікуды яна ні падзеняцца.* Старына Маст. *Яна така, што дасць голаў на калотку: і ні брала я, і ў вочы нават ні бачыла!* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 25). **Вар.** даваць (даць) галаву (голаў) на калодку.

Дурыць голаў каму. Няўхв. Надакучаць дробязнымі, пустымі размовамі. *Ні дуры мне голаў, плячеш абы-што.* Ашмянцы Шчуч. **Вар.** дурыць галаву (голаву, голаў).

За голаў узяцца. Вельмі моцна здзівіўшыся, не ведаць, што рабіць, як сябе паводзіць. *Прыяжджаў алектрык правяраць шчоччык. Як паказаў мне, колькі я за сьвет заплаціць павідна, та я за голаў узялася. Дзе ш, пяць гот ні плачано.* Бабіна Гродз. **Вар.** за вушы (за голаў) узяцца.

Заварочваць голаў каму. Няўхв. 1. Знарок уводзіць у зман, падманваць каго-н. *Што ты мне голаў заварочваяш, бытто ўсё так добра абышлося? Я чула, што цібе міліцанер аштрафаваў.* Крапіўніца Свісл. (ЗНФ, 30). 2. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прывабліваць каго-н. *Анной [адной] голаў заварочваў, а цяпер да другой няракінуўся.* Галынка Зэльв. (ЗНФ, 30). **Вар.** заварочваць галаву (голаў).

Закруціць голаў каму. Няўхв. Выклікаць у каго-н. пачуццё кахання, сімпатыі; прывабіць каго-н. *Закруціла хлопцу голаў, а цяпер да другога перабегла.* Вострава Зэльв. **Вар.** закруціць галаву (голаў).

Збрысці ў (на) голаў каму. Няўхв. Раптоўна, выпадкова з'явіцца ў свядомасці. *Што яму збрыло ў голаў пакінуць старых бацькоў, сам ні ведаю.* Сапоцкін Гродз. (СНМ, 57). *І што яму збрыло на голаў?* Пруды Гродз. (МСГВ, 188).

Звінуць голаў. Няўхв. Затраціць многа сіл, часу, цяплення (шукаючы што-н., каго-н.). *Зьвінула голаў, пакуль гэтых патишыванцаў нашла.* Старына Маст. **Вар.** звінуць галаву (голаў).

Згубіць голаў. Збянтэжыцца, разгубіцца, ад хвалявання не ведаць, як сябе паводзіць. *Чаго голаў згубіў? Падумай лепш.* Ашмянцы Шчуч.

Круціць голаў. Напружана думаць, стараючыся зразумець, разгадаць што-н. *Ну вось, зышоў на цэлы дзень, а ты круці голаў, дзе падзеўся.* Крывічы Зэльв. *Кіне шапку абы-дзе, а тады круціць голаў, шукае.* Батароўка Гродз. (СНМ-2, 8). **Вар.** ламаць (круціць) галаву (голаў).

Ламаць голаў. Напружана думаць, стараючыся зразумець, разгадаць што-н. *І як цяпер туды даехаць, от і ламай голаў.* Яблынька Дзятл. **Вар.** ламаць (круціць) галаву (голаў).

Набраць у голаў. Надумацца, цвёрда ўнушыць сабе што-н, пераканаць сябе ў чым-н. *Бедная Сарафіна, набрала ў голаў, што ўжэ ні вылячыцца. Кожды дзень плача, і ў Гродна ўжо ні хоча ехаць.* Генюшы Навагр. *Набраў нешто ў голаў, усё яму здаецца, што на гарэ нехта ходзіць, шастае.* Кругляны Гродз. (СНМ-2, 263). **Вар.** набраць у галаву (у голаў).

На п'яную голаў. У нецвярозым стане. *Ты ні злуй, Ніна, на п'яну голаў ён гэта.* Росцевічы Зэльв.

Прыйсці ў голаў каму. Раптоўна, выпадкова з'явіцца ў свядомасці. Пра думку, ідэю і пад. *От, нешто прышло ў голаў, і гаворыць абы гаварыў.* Карозічы Гродз. (СНМ-2, 153). **Вар.** прыйсці ў галаву (у голаву, у голаў).

Скруціць голаў. 1. Няўхв. Скалечыцца, загінуць. *На гэтуі дарозі лёгка голаў скруціць.* Ашмянцы Шчуч. *Гэты курвель ні дзяцей, ні жонкі ні трымаўсо, пакуль голаў ні скруціў.* Літвінкі Гродз. (СНМ, 76). 2. Закончыцца, мінуць. Пра мароз. *Калі ўжэ гэты марос скруціць голаў? Цэлы месяц смаліць. Так надаело.* Бабіна Гродз. **Вар.** скруціць галаву (голаў).

У голаў браць. Гл. браць у голаў.

У голаў даўбні каму. Асудж. Часта паўтараць што-н. каму-н. *Даўбешка, што яму ў голаў ні даўбуць, нічога ні прыстае.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 61).

У голаў заходзіць пра што. Думаецца пра што-н. *Унярот і ў голаў ні заходзіла пра гэту сьмерць, а цяпер пра што шчэ думаць.* Руда Яварская Дзятл.

У голаў узяць. Гл. узяць у голаў.

У голаў улезці каму. Няўхв. З'явіцца ў свядомасці каго-н. *Як чалавек заняця мая, та ніякі дур яму ў голаў ні ўлезя.* Радзевічы Гродз. (СНМ-2, 81).

Убіць у голаў каму што. Пераканаць каго-н. у чым-н. *Убі ты ж яму ў голаў, што баяцца німа чаго.* Ашмянцы Шчуч.

Ударыць у голаў каму што. Нечакана з'явіцца ў свядомасці каго-н. *От ударыць чалавеку нешто дурное ў голаў – ён і вар'яца.* Чамяры Сл. (НЛ, 58).

Узяць у голаў. Моцна перажываць, цвёрда ўнушыўшы сабе што-н., пераканаўшы сябе ў чым-н. *Карова мая прыхварэла, а я ж, дурная, узяла ў голаў, та і сама тыдзень пралажала.* Руда Яварская Дзятл. *Зусім хлопця змарнеў, нешто ў голаў узяў сабе, усе думае аб нечым.* Дайлідкі Гродз. (СНМ-2, 91).

Хоць голаў адатні каму. Выкл. Няўхв. Немагчыма пераканаць каго-н., растлумачыць каму-н. што-н. Пра ўпартага чалавека. *А яму, мая ты мілянёк, хоць голаў адатні, усё роўна за сваё.* Паплаўцы Бераст.

Хоць голаў мый чым. Гумар. Вельмі рэдкая (страва). *Крупнік хоць голаў ім мый, столькі вады многа набухала.* Ашмянцы Шчуч.

ГОЛКІ. Хоць голкі збірай. Вельмі светла. Звычайна ўначы. *Светла сёня, хоць голкі збірай.* Індура Гродз. *А ў хаці той відніна, хоць голкі збірай – такія вокна велькія робяць цяперака ў хатах.* Савічы Зэльв. (СРЛГ, 24). **Вар.** хоць іголкі (голкі) збірай.

Як з-пад голкі. Ухв. Зусім новы або мае выгляд новага, толькі што пашытага. Пра адзенне. *Нашу ўжэ столькі (сукенку), а і цяпер як с-пад голкі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 86). *Умея шанаваць, усё на ёй як с-пад голкі, як трэба куды высьці.* Русацін Карэл. (ЗНФ, 87). *І доўго гэтак ляжала адзежына, а сярэўно як с-пад голкі.* Грыцкавічы Зэльв. (ЗНФ, 87).

ГОЛКУ. Голку каму ў пяты каб не зайшоў дахаты. Выкл. Выказванне засцярогі ад сурокаў. *Чаго так вылучыўся на дзіця? Голку табе ў пяты каб ні зайшоў дахаты.* Амбілеўцы Шчуч.

Можна голку знайсці. Вельмі светла. *Месячная ноч – можна голку знайсці.* Каўпакі Гродз. (СНМ-2, 134).

Ні на голку толку і інш. Няўхв. Зусім няма. У яго толку ні на голку. Гарны Гродз. (СНМ, 194). Ён месца толькі стараяцца заняць, а толку з яго ні на голку. Пруды Гродз. (СНМ-2, 81). Праўды ні на голку няма. Карозічы Гродз. (СНМ, 190).

ГОЛЫ. Голы <i>босы. 1. Бедны, нічога не мае, нічога не нажыў. *Прышоў да міне ў прымы голы-босы, пасья ўжэ ражжыліся*. Купры Шчуч. *Ты не глядзі, што яна гола-боса, затое галаву мае*. Закальное Любан. *Маці казала: «Ешце, дзеткі, сырую бульбу і благодарэце Бога, што яна ёсць»*. Былі голыя і босыя. Калядзічы Ваўк. (ДМГ, 15). 2. Без нічога, без якой-н. маёмасці (застацца). *Усё на сьвяточку згарэла, засталіся такія, голыя-босыя*. Ваверка Лід. 3. Посны, без тлушчу, без мяснота навару (суп). *Як бывало, пытаюся, што гатовіць, дык сын любіць голы-босы суп і заказвае яго*. Аляксандраўшчына Зэльв. **Вар.** голы <i>босы <i>Богу праціўны.

Як голы жаніцца бегчы і пад. Вельмі хутка, нястрымна. *Чаго ты прэсься не пачакаўшы астатніх, ляціш як голы жаніцца*. Крупава Лід. (Хітр., 62).

Як голы ў крапіве. У няёмкім становішчы, у няёмкай сітуацыі (знаходзіцца). *Ну й сядзела я ў гэтай каморцы як голы ў крапіве, баялася паварухнуцца*. Турэц Карэл. *Ні ідзі ты да іх, а то будзеш там як голы ў крапіве*. Цяглевічы Зэльв. *Іх Сымон папаўся ў пчолах, скакаў яг голы ў крапіве*. Сухінічы Маст. (СГВ, 614).

ГОНІ. Далёкія гоні. Не скоро можа быць зроблена, доўга чакаць чаго-н. *Мне яшчэ да пенсіі далёкія гоні*. Васілішкі Шчуч. (ЗНФ, 27). **Вар.** далёкія гоны (гоні).

ГОНКА. Каб гонка гнала каго. Выкл. Лаянк. Выказванне рэзкай непашаны да каго-н., пажаданне кепскага каму-н. *Кап цябе ўжэ гонка гнала, калі ты кажаш, што я карову гнала прас твой агарот*. Вольна Бар.

ГОНТУ. Псаваць гонту. Няўхв. Рабіць што-н. няўмела, абы-як. *Як ні ведаеш, як рабіць, то лепей і ні пачынай, ні псуў гонту, чалавек*. Ятвезь Ваўк. *Не ўмееш ладаваць стог, ідзі лепш адсюль, не псуў гонту*. Лазы Ваўк. (СГВ, 604).

ГОНЫ. Далёкія гоны. 1. Не скоро можа быць зроблена, доўга чакаць чаго-н. *Вазьмеця сала сыраго, агуркоў і паясьце, ба пакуль дзе што прыгатоўлю, та гэта далёкія гоны*. Бабіна Гродз. – *Кажуць, санаторый будуць рабіць за возярам, на тым вунь востраве*. – *Гэта яшчэ далёкія гоны*. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 27). 2. каму да каго. Каму-н. шмат чаго не хапае ў параўнанні з кім-н., хто-н. не раўня каму-н. *Толькі хваліса, а табе, гультаю, да яго далёкія гоны*. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 27). *Зьмітровічу да іх далёкія гоны*. Забалаць Воран. (ЗНФ, 27). 3. Невядома, яшчэ няясна. *Як яно ўсё будзе – гэта далёкія гоны, цяшка сказаць*. Куцы Лес Шчуч. **Вар.** далёкія гоны (гоні).

ГОРА. Выняць з гора каго. Дапамагчы каму-н., падтрымаць каго-н. *Сяргей свайго брата выняў з гора, а то б у турме сядзеў за растрату*. Шылавічы Сл. (СГВ, 583).

Гора блажэва. Ушчув. Чалавек, варты спачування, незласлівага ўшчування. *Гора ты блажэва!.. Думаць, што пішаеш, бо заўтра зноў двойку прынясеш*. Замасцяны Шчуч.

Гора гараваць. Цяжка жыць. Замуж мяне выдалі за п'яніцу, прышлося з ім гора гараваць, але ж неяк жыццё пражыла. Міхалішкі Астр. (СГВ, 585).

Гора горам паганяе. Цяжкае, гаротнае жыццё працягваецца. *Гора горам паганяе, вот якое жыццё было*. Стральцы Маст.

Гора чубатае. Цяжкасці, непрыемнасці. *Маю дзялку пакуль паполяеш, то рукі парвееш, во маё гора чубатае, ніхто мяне не сватае*. Корнадзь Свісл. (СГВ, 585). *Гора чубатае*. Берагоўцы Шчуч.

ГОРАМ. З горам папалам. З вялікімі цяжкасцямі, намаганнямі, ледзь-ледзь (зрабіць што-н.). *З горам папалам мы перабраліся на той бераг*. Руда Яварская Дзятл.

ГОРАЧ. У горач вады не дасць. Асудж. Вельмі скупы. *У яе асобо ні ражжывеса, яна такая – у горач вады ні дасць*. Новы Двор Свісл.

ГОРАЧА. На горача. Адроз, тут жа, не адкладваць. *Заўсёды лічы на горача, та будзеш праў*. Талочкі Воран.

Ні горача ні жарка каму ад чаго. Каго-н. зусім не хвалюе што-н. Ну і што, што ён багаты. Мне ад гэтаго ні горачо ні жарко. Міклашоўцы Маст.

ГОРБ. Даць у горб каму. Пабіць, адлупцаваць каго-н. Мішка чуць што, так і задзіраеца, то ўчора на танцах добра далі ў горп. Лаздуны Ёўеў.

Параўняць горб каму. Пабіць каго-н. Што, злыдзянь, параўнялі табе горб?! Пячоўшчына Валож.

ГОРБА. Горба з горбачкай чаго. Вельмі многа чаго-н. Ды ні хавай ты гэтыя лекі, такога дабра ў кожнага горба з горбачкай, а ты ўсё баісься, што пакрадуць. Зэльва Зэльв.

ГОРБАМ. Хто горбам а хто горлам. Па-рознаму, неаднолькава (рабіць што-н.). Свой хлеп кожны зарабляе па-свойму, хто горбам а хто горлам. Турэц Карэл.

ГОРЛА. Браць за горла каго. Асудж. Настойліва вымушаць каго-н. да якіх-н. дзеянняў. У нашай вёсцы немцы бралі за горла мужыкоў, каб тыя расказалі, дзе хаваюцца партызаны. Навумаўцы Шчуч. Фросіны дзеўкі такія, што бяруць бацькоў за горла. Лапенкі Гродз.

Воўчае горла. Асудж. Вельмі сквапны, прагны, хцівы чалавек. А та ш ён, воўчая горла, надо ўсім трасеца, усё мала й мала! Кракаўка Ашм.

Горла дзіравае ў каго. Часцей няўхв. У каго-н. пры неакуратнай ядзе вывальваецца, выліваецца з рота частка ежы. Ты паглядзі, як ты стол заляпаў, горла ў цябе дзіравая ці што?! Зэльва Зэльв.

Горла драць. Гл. драць горла.

Горла заліць. Гл. заліць горла.

Горла ненасытнае. Асудж. Вельмі сквапны, прагны чалавек. І калі табе ўжо хопіць будзе, горла ты ненасытнае! Дубна Маст.

Горла не прасыхае (не прасыхала) у каго. Асудж. Хто-н. пастаянна выпівае, п'янствуе. Да чаго ш мне эты Монік убрыт. Ідзе й ідзе, кап грошай далі. Другі рок у чалавека горла ні прасыхая. Хіба да розуму ён ужэ і ні дойдзя – спіўсо на нет. Лунна Маст. Я ўжо забылася, як мой мужык цвярозы выглядае, тры тыдні ўжо горла ні прасыхая. Зэльва Зэльв. Яго ўжэ ў нас німа, уволілі: горла ў яго ні прасыхало. Гродна Гродз. (ЗНФ, 24). Трохі ўчоччыкам парабіў, але знялі, бо што, калі ў яго горла ні прасыхая? І ціпер такі самы. Ёўе Ёўеў. (ЗНФ, 24). Ціпер трохі менш заглядвая ў бутэльку, а то ш, бывала, у яго горла не прасыхала. Драгуці Воран. (ЗНФ, 24). І як можна так жыць – кожны дзень горла ні прасыхая, і нікая халера яго ні бярэ! Бабіна Гродз. Сь пятніцы як пачаў піць, то йшчэ ні дзянёчку горла ні прасыхало. Мацвееўцы Ваўк.

Горла няпа'ранае. Асудж. Чалавек, які моцна і без патрэбы крычыць. Што за гул, што за крык? А гэта наша горла няпаранае с хаты вышла. Сурынка Сл.

Горла перагрызці каму. Жорстка, бязлітасна расправіцца з кім-н. Здаецца, горла перагрызла п таму, хто хоча вайны, хто гаворыць пра яе. Нізы Сл. (БД, 210).

Горла пераесці каму. Асудж. Страшэнна надакучыць, прынесці шмат клопатаў, турботаў, непрыемнасцяў. Мне ўжо твая ласка горла пераела. Парэчча Гродз. Як убачыць у каго што-нібудзь, та й яму кап купілі. Ужэ горла пераеў гэтымі сваімі джынсамі. Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 58). Гэтыя ўнукі горла мне пералі, такія распушчаныя, ніякой рады ім ні дам. Левыя Масты Маст. Кожны дзень кашу й кашу ставіць на стол, горла яна мне пераела. Бабіна Гродз.

Горла перапілаваць. Гл. перапілаваць горла.

Горла смаляное. Асудж. 1. у каго. Хто-н. любіць вельмі часта і многа выпіць, напіцца (спіртнога). Што ты зь ім раўняся, у яго горла смаляное, ён табе мора воткі вып'я. Купры Шчуч. Горла ў цібе смаляное, п'яніца ты пракляты! Налібакі Навагр. У яе мужыка горла смаляное. Руда Яварская Дзятл. Насыцін муш і прыгожы, і зь дзіпломам, але загану мая: горла ў яго смаляное. Дакудава Лід. (ЗНФ, 25). У яе гаспадары горла смаляное. Усё

прапівая, цяжка на капейку зьбіцца. Белазёрцы Іўеў. (ЗНФ, 25). Так ён ні кепскі чалавек, аля ш горла смаляное ў яго, за чарку душу прадасьць. Вараны Бераст. (ЗНФ, 25). 2. П'яніца. І скаціна стаіць нікормляна, і ўся работа ні робляна, а ён ходзіць гару глыча. Я табе нап'ю, горла ты смаляноя!.. Дарагляны Маст. Хіба я змагу жыць, як людзі жыvuць?!. Гэтае смаляное горла ўсё прасьвішча. Вішнева Смarg. Толькі і зная, што піць – горла смаляноя! Уселяб Навагр. Так ён добры чалавек, але ж толькі горла смаляное. Пеляса Воран. Ужэ прапіў усё, што мох. Хай яго халера гэта смаляноя горла. Вялікая Бераставіца Бераст. Стась ну настаяшча смаляноя горла, каждый дзень ні прасьыха. Дварчаны Воран. Харошы чалавек, але горла смаляное. Гальшаны Ашм. (СПЗБ-4, 500). 3. Празмерная схільнасць да выпіўкі, п'янства. Так ён ніблагі чалавек, але ш горла смаляноя мая, за чарку цяніцца. Акмянеі Ашм. І што за чалавек, і трэба ш мець такоя горла смаляноя! Пазьліваў ш чарак на сталах усю гарэлку і напіўся! Перад людзьмі брытка! Каменка Шчуч. Во горла мая смаляное, за чаркі гатоў сто кіламетраў прайсьці. Зенявічы Навагр. 4. Вельмі пражны, хцівы, зайздросны чалавек. Вот горла смаляное! Кап прымеў бы, дык забраў бы ўвесь сьвет, і то бы, мусіць, мала. Навасяды Ашм.

Горла шкляное. Асудж. Хто-н. схільны да выпіўкі, п'яніца. Рабацяшчы чалавек! Залатыя рукі, але затоя горла шкляноя – што заробіць, тое і прап'ець. Косцевічы Астр.

Горла шырокае. Няўхв. 1. у каго. Хто-н. пражны, хцівы, зайздросны. Горла ў яго шырокая: грабе, грабе да сібе – усё мала. Капцёўка Гродз. 2. Пражны, хцівы, зайздросны чалавек. От горла шырокае! Здэцца, усё саўгас прыбраў бы да сваіх рук. Дарані Свісл. Горла шырока, ды кішка тонка. Грандзічы Гродз. (ППФВ, 17; МСГВ, 585; СНМ, 180). 3. Прагнасьць, сквапнасць. Каб не такое горла шырокае, не бегаў бы з аднае работы на другую, абы ўварваць. Слонім Сл. (Стэц.-2, 249). Маяш горла шырока, кап яно табе зарасло. Дамейкі Лід. 4. Беспрабудны п'яніца. А ён, горла шырокае, толькі й ведая, што пабегчы ў магазін, калі дзе які рубель завядзецца, то зразу і прап'е. Дзенькаўцы Маст. 5. у каго. Хто-н. вельмі крыклівы, сварлівы. Але й у яе горла шырокае, усіх перакрычыць. Шыганы Сл.

Драцца на ўсё горла. Няўхв. Моцна крычаць. Чаго ты дзярэсься на ўсё горла, што гэта цябе не пачуюць, як ты скажаш па-люцку? Крычнікі Іўеў. (СГВ, 588).

Драць горла. Груб. Вельмі моцна гаварыць, крычаць і пад. Ну-ну чаго дзярэш горло, я шчэ можа ні глухая?! Струбніца Маст. Восіп, ты ні дзяры горло, а растлумач усё, кап цібе зразумелі. Сцяпанішкі Маст. Што, ні можаш цішэй гаварыць, дзярэш тут горла! Міхалкі Свісл. Што дзярэш горла, людзі сьняць! Янаўляны Лід. І чаго ён тут увесь дзень горла дзярэ?! Суцькава Смarg. Горла драць гэта ўсе могуць, а як да работы, то ўсе па хатах. Бракава Сл. Чаго ты горла дзярэш, зара ўсіх людзей папужайш. Маркуні Астр. Чаго ты горла дзярэш, я і так усё чую! Мядзвінавічы Дзятл. Гарлапан некі, вечно горло дзярэ. Круглікі Гродз. (СНМ-2, 49).

Заліць горла. Няўхв. Многа выпіць спіртнога, знаходзіцца ў стане моцнага алкагольнага ап'янення, быць п'яным. Халера на цібе, зноў заліў горло! Струбніца Маст. Залье горла і лазіць як дурань на вёсцы, а пра мяне нават ні думая, а мне хоць с хаты ні выхоць, брытка вочы ўгору падняць. Амбілеўцы Шчуч. Мой зранку заліў горла і сьпіць ужэ. Цяглевічы Зэльв. Прыйшоў дадому заліўшы горла. Ашмянцы Шчуч. Нічога ні клапоціць, абы заліць горла толькі. Астравец Астр. Мой учоры зноў горла заліў, ледзьве дахаты прытоўс. Шурычы Свісл. І дзе пасьпеў горла заліць, прышоў дахаты як сьвіня. Каняўцы Зэльв. (СГВ, 585). Усё жыццё прамучылася, бо горла заліваў, па гаспадарцы нічога не хацеў рабіць. Калядзічы Ваўк. (ДМГ, 16).

З горла выдраць. Няўхв. Дамагчыся свайго настырна, любым спосабам. Ёй калі па-добраму не андасі, дык яна з горла выдзяра. Ельня Маст.

З горла прэ каму. Асудж. Празмерна многа каму-н. Яму ўжэ з горла прэ, аля сярэўно мало. Бабіна Гродз. Аднаму аж з горла прэ, а другі з голаду мрэ. Лядзіны Дзятл. (ППФВ, 5; МСГВ, 579).

З цэлага горла крычаць і пад. Вельмі моцна. *Покуль не закрычыш з цэлага горла, то і не учуе.* Пеляса Воран.

На ўсё горла крычаць і пад. Няўхв. Вельмі моцна. *Чаго крычыш на ўсё горла? Ашмянцы Шчуч. Разявілася і крычыць на ўсё горла. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 263). Чаго ты дзярэсься на ўсё горла, што гэта цябе не пачуяць? Галунавічы Іўеў. Не трэба так зяляпаць, чаго ты зяляпаеш на ўсё горла? Брытка ш, так людзі будуць сьмяяцца сь цябе. Дварчане Іўеў. (СГВ, 186). Чаго ты жалаяся на ўсё горла? Беражна Карэл. (НС, 86).*

Няпоўнае горла ў каго. Няўхв. Хто-н. прагны, хцівы, зайздросны. *Увесь час табе мала. Няпоўнае горла ў цябе. Куды ты гэта сена дзеньш? Хіба сам есці будзеш?* Пеляса Воран.

Па горла работы. Вельмі многа. *У мяне работы па горла. Рудня Стаўб. У міне сёня работы па горла, я нікуды ні пайду. Задвор'е Зэльв.*

Перапілаваць горла каму чым. Няўхв. Страшэнна надакучыць каму-н. (просьбамі, чапляннямі, папрокамі і інш.). *Перапілаваў горла ты мне сваім «дай і дай». Левыя Масты Маст. Атстань, ты мне ўжо горла перапілавала гэтымі сваімі сварбамі. Аляксандрава Дзятл. Мне сын перапілаваў горла сваім роварам. Аздобічы Шчуч.*

Смаляное горла. Гл. горла смаляное.

Стрымаць сваё горла. Няўхв. Замоўкнуць, перастаць гаварыць. *Стрымай сваё горла! Гаворыш няпраўду, я табе ні веру! Пеляса Воран. Стрымай ты сваё горла! Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-1, 466).*

У горла не палезці. Не выклікаць нікога жадання мець, набыць што-н. *Ой, напрацуеш ты яшчэ, Ніначка, да пенсці, тады і грошы ў горла ні палезуць. Алёхнавічы Дзятл.*

Узяць за горла. Няўхв. Прыцягнуць да адказнасці. *Трэба яго добра ўзяць за горла, тады ён усё скажа. Малое Мажэйкава Лід.*

Як з воўчага горла дастаны. Вельмі пакамечаны, нераспрасаваны. Пра адзенне. *Толькі ні скідай пінжак, бо на табе кашуля як з воўчага горла дастана, перад людзьмі будзеш стыдно. Янчукі Шчуч. Накладая кашулю заўсёды белую, але ніраспрасаваную, як з воўчага горла дастану. Амбілеўцы Шчуч.*

Як з сабачага горла не вырваць. Асудж. Ніяк, ні пры якіх умовах (не вырваць у каго-н. што-н.). *Ліхо яго ведае, што за чалавек! Як возьма што, та хадзі да яго пяць разоў і ні вырваш як з сабачага горла. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 87). Пазычыла яшчэ ўвесну гэтай халеры трыццатку і ні вырву як з сабачага горла. Забалаць Воран. (ЗНФ, 87).*

ГОРЛАМ. Браць горлам. Гл. горлам браць.

ГОРЛАМ. Горлам браць. Няўхв. Дабівацца чаго-н. крыкам, лаянкаю. *Хто не ведае Баляцянкі? Яна заўсёды ўсё горлам бярэ. Шылавічы Сл. (СГВ, 580). Яна заўсёды ўсё горлам брала. Каўшы Маст. Ён калі горлам ні возьма, то возьма сілаю. Дарагляны Маст. Можаш ні старацца, не ўсё горлам браць. Навумаўцы Шчуч. Рабіць нічога не ўмею, прывык усё горлам браць. Шынкаўцы Шчуч. Гэта такі чалавек, што ўсё горлам возьма, умею горлам браць. Янканцы Ашм. (СГВ, 585). Рукамі рабі, а не горлам бяры. Малі Астр. (СПЗБ-4, 312). Яна хутка бярэ горлам. Міжэвічы Сл.*

ГОРЛЕ. Аж у горле чорна ў каго. Хто-н. злы, люты. *А яна такая ўрэдная, аж у горлі ў яе чорна. Жукоўшчына Дзятл.*

У горле расце ў каго. У каго-н. няма нікога жадання з'есці, праглынуць. Па прычыне гідлівасці, адсутнасці смаку, апетыту і інш. *Як сказала Юзя, што на кумпяку чэрві папілі, і, каб збавіцца ад іх, яна клала кумпяк у печ, то я жаваў, жаваў, а ў горлі расце, а сказаць, што гаджуся, ні магу. Амбілеўцы Шчуч. Як захварэла, то што ні ем, а ў міне ў горле расце, ем біз ніякага смаку. Малі Астр. (СПЗБ-4, 288).*

У горле стаяць каму. Няўхв. Моцна раздражняць, перашкаджаць, дакучаць каму-н. Ну, што, трэба зноў пісаць тая самая, як мне ўсё гэта ў горле стаіць. Пагранічны Бераст.

Як у горле косці госьці. Незадава. Вельмі нежаданыя, несвоечасовыя, дакучлівыя і пад. Прыехалі на капаня бульбы... А што ш мне зь імі рабіць?.. Госьці як у горлі косьці. Стральцы Маст. Гэтыя твае госьці як у горлі косьці. Выпраўляй ты іх ужэ, хваціць гасьціць. Доўбневічы Дзятл. Сёньня ш госьці прыедуць... Гэтыя госьці як у горлі косьці. Ляхавічы Зэльв.

ГОРШКІ. На го'ршкі. На плечы, на шыю (браць, узяць, садзіць і інш.). Звычайна дзіця. Ён узяў сына на горшкі і пайшоў. Новы Двор Свісл. Як была малая, дык усё прасіла бацьку, каб узяў на горшкі. Каменка Шчуч. Рэню вазьму на горшкі – Валя да міне бяжыць. Раманавічы Дзятл. **Вар.** на <бабы> гэршкі (горшкі); на горшкі-бабкі; бабы-гэршкі.

На го'ршкі-бабкі. На плечы, на шыю (браць, узяць, садзіць і інш.). Звычайна дзіця. Ты ўзяла п яго на горшкі-бапкі – ляхчэй. Задвор'е Зэльв. **Вар.** на <бабы> гэршкі (горшкі); на горшкі-бабкі; бабы-гэршкі.

ГОРЫ. Горы варочаць. Выконваць празмерна вялікую працу. Раней мог горы варочаць, а цяпер што: быў конь, ды з 'ездзіўсо. Малышчына Гродз. (СНМ-2, 110).

Залатыя горы абяцаць і пад. Вельмі многа ўсяго (абяцаць). Ён табе ўсяго наабяшчае, і залатыя горы нават, а зрабіць нічога ні зробіць. Каменка Бераст.

У горы жыўшы з перцам есці хацець. Намнога большага, лепшага, чым дазваляюць умовы, магчымасці. Хочаш у горы жыўшы з перцам есці. Магуны Вор. (МСГВ, 613).

ГОСПАДЗІ. Не давядзі Госпадзі. Выкл. Выказванне ацэнкі, характарыстыкі чаго-н. звычайна з боку сілы, ступені. Такі неслух, што не давядзі Госпадзі: што хоча, тое робіць. Альшаніца Івац. (ДСК, 149). Наша брыгадзірша гэдыка цігра, што ні давядзі Госпадзі. Размеркі Івац. (ДСК, 243).

ГОЦЬ. Як гоць. Якраз, дарэчы, падыходзіць, пасуе. Гэта сукенка як гоць на табе, а на міне яна караткава. Бярдовічы Сл.

ГОЧЫ. Лезці ў гочы каму. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. Як чалавек у кепскім настраені, ні лесь ты яму ў гочы. Седліска Воран. **Вар.** лезці ў вочы (у гочы).

Гочы зліпаюцца у каго, чые. Каму-н. моцна хочацца спаць. Трошкі прыкарнуць, ні магу вытрымаць, гочы так і зліпаюцца. Малахавічы Гродз. (СНМ, 115). Дай я хоць чутачку прылягу, а то гочы зліпаюцца, ні магу сядзець. Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 259). **Вар.** вочы (гочы) зліпаюцца.

Гочы на пары' паставіць. Памерці. Учора Яська гочы на парэ' паставіў. Празыў век чалавекам, мужі ні пакрыўдзіў. Хорашава Навагр. **Вар.** вочы (гочы) на пару (на пары) паставіць.

Гочы нядобрыя ў каго. Хто-н. схільны да сурокаў, можа сурочыць. Глядзі, ні паказвайца дзіцей гэтай бабі – уракчы можа, у яе гочы нядобрыя. Селюкі Гродз. (СНМ, 150).

Гочы чорныя. Няўхв. Схільнасць да сурокаў. Гэта баба гочы чорныя мая, можа дзіця сурочыць, хаця ні паказвай. Лаша Гродз. (СНМ-2, 225).

Каб і гочы не бачылі. Выкл. Пагард. Выказванне рашучага абурэння і нежадання бачыць каго-н. Пайду куды-кольвячы, каб і гочы ні бачылі вас. Кульбакі Гродз. (СНМ, 74). **Вар.** каб і вочы (гочы) не бачылі.

На гочы слабы. З кепскім зрокам. Ён падсяпавае, добра ні бачыць, на гочы слабы. Старая Дубавая Гродз. (СНМ-2, 159).

Нізкі на гочы. З кепскім зрокам, блізарукі. Ён ніскі на гочы, добра ні бачыць. Забагонікі Гродз. (СНМ, 95). **Вар.** нізкі на вочы (на гочы).

Пападаць на гочы каму. Выпадкова прыцягваць чыю-н. увагу, быць заўважаным, убачаным, нечакана сустракацца з кім-н. Ледва яго неяк нагабаў, а то ён усё стараўсо ні пападаць мне на гочы. Лаша Гродз. (СНМ-1, 91).

ГОШАЛЕМ. **Гошалем хадзіць.** Важнічаць, задавацца, ганарыцца. *Наша бугалтарка кожны рас езьдзіць у палікахерску, дак проста гошалам ходзіць.* Ліпкунцы Воран. (СБНФ, 57).

ГРАБЛІ. **Паставіць на граблі.** Паварочаць, разбіць (сена, салому і пад.). *Трэба йсці сена паставіць на граблі, то да вечара высахня.* Прырэчча Сл.

Як граблі рукі, пальцы. 1. Нягнуткія (ад спрацаванасці, старасці ці холаду). *Мае рукі ўжэ як граблі, гузік ні магу зашпіліць.* Дабраволя Свісл. *Пакуль выбяраш гэтыя бураке і бульбу, та рукі як граблі стануць, заскарузляя.* Белева Гродз. (СНМ-2, 83). *Ідзі, я табе вышыю, хоць рукі ні гнуцца гэтак, пальцы як граблі.* Ліпск Лях. 2. Няўмелыя, непрыстасаваныя да працы. *Рукі як граблі, нічога ні умея рабіць.* Моцевічы Лід.

ГРАБЛЯМІ. **Грабці граблямі.** Красці. *У цыганскім народзі працаваць ні умеюць, зато грабці граблямі – усе пат чыстую, на гэта яны майстры.* Зэльва Зэльв.

Хоць граблямі грабі (заграбай) грыбоў, ягад і пад. Вельмі многа. *Грыбоў хоць граблямі заграбай.* Луцкаўляны Гродз. (СНМ, 180). *Знайшлі ў леся вомшар, чарніц хоць граблямі грабі.* Купіск ІІ Навагр. (ЖНСл., 161).

ГРАДУСАМ. **Пад градусам.** У стане ап'янення. *Я ўчора быў пад градусам, то не мох ехаць.* Гута Дзятл.

ГРАДЫ. **Хоць на грады стаў каго.** Хто-н. неахайна ці безгустоўна апрануты. *Ну ты і адзеўся – як пудало, хоць на грады стаў!* Беражна Карэл. (НЛ, 161).

ГРАЖУЛЯ. **Гражуля Колы.** Сузор'е Вялікая Мядзведзіца. *Тры гвяздачкі і алобля – Гражуля Колы.* Быстрыца Астр. (СПЗБ-1, 474).

ГРАЗІЮ. **Абліваць гразію каго.** Асудж. Зневажаць, знеслаўляць, абгаворваць каго-н. *Перастань ты абліваць гразію людзей.* Лапацічы Маст. (СГВ, 576). *Яна толькі і ведае, што ўсіх гразію абліваць.* Дубна Маст. *Наша сусетка абалье гразію каго хочаш.* Глядневічы Ваўк.

Змяшаць з гразію каго. Няўхв. Усяляк прыніжаць, груба лаяць, абвінавачваць каго-н. *Ні трэба яе чапаць, бо яна як разьзявіць ляпу, то смяшая з гразію на нет.* Лунна Маст. *Гэта нарыца ўсіх з гразію змяшала.* Аўсто Івац. (ДСК, 146). *Згадзіла, змяшала з гразію мяне нявестка.* Старажоўшчына Івац. (ДСК, 92).

ГРАЗІ. **Сядзець у гразі.** Асудж. Жыць у запушчаным, у непрыбраным памяшканні, не падтрымліваць парадак. *Як так жыць? І на работу не ходзіць, і ў хаце не прыбярэць, сядзіць у гразі з вушамі залешыш.* Заборцы Астр.

У гра'зі купання. Няўхв. Быць неахайным. *Увесь век, сколька помню, ты ў гразі купаісся, палядзеў бы на людзей лепей.* Маркуні Астр.

Як гра'зі каго, чаго. Вельмі многа. *Так і пашла замуш, хоць хлопцаў мела як гразі.* *Натто быў ён прыгожы і рабацяшчы ды і добры.* Клюкоўцы Бераст. (ДМГ, 32). *Гэты год ягад у лесе як гразі.* Ліпск Лях.

Як з гра'зі пуля. Іран. Дрэжны, нікуды не варты. *С цябе касец як з гразі пуля.* Вольна Бар.

ГРАЗЬ. **Кідаць гразь у вочы.** Няўхв. Хлусіць, гаварыць няпраўду. *Кідаяш гразь у вочы!.. Не думай, усяроўна праўды даб'юся.* Ялоўшчына Гродз. *Кідае гразь у вочы і хоча, кап пасья гэтага яму верылі.* Геранёны Іўеў.

Як гразь п'яны. Няўхв. Вельмі моцна (п'яны, напіўся). *Ізноў гэты п'яніца пайшоў п'яны як гразь.* Турэц Карэл. (МСГВ, 406).

ГРАКОМ. **Лезці граком у вочы да каго.** Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Ні лезь граком у вочы да міне, мне трэба карову даіць.* Каменка Шчуч. **Вар.** азграком (зграком, зграчом, граком) у вочы лезці (скакаць).

ГРАМУЛЬЦЫ. **Па грамульцы выціць.** Трошкі, невялікую колькасць (выпіць спіртнога). *Вып'ям па грамульцы. Нічога ні зробіцца.* Для сугрэву. Краблі Дзятл.

ГРАША. Граша за душой не мець. Быць бедным, знаходзіцца ў цяжкім фінансавым становішчы. Такі добры быў чалавек, а цяпер стаў ніць, дык граша за душой ні мая. Пагранічны Бераст. Хлопца іх у Мінску робіць, добра зарабляя, але граша за душой не мая, усё жонцы пасылая. Івязянка Дзятл. (СГВ, 585).

Граша ломанага не варты. Зусім нічога (не варты). І куды ты хлам гэты павязеш, ён граша ломанага ні варты. Уселяб Навагр. Ломанага граша не варты. Бершты Шчуч.

Ні граша не варты. Зусім нічога (не варты). Раней ладныя кошыкі плялі, а цяпер яны ні граша ні вартыя. Суботнікі Іўеў.

ГРОБ. Гроб-магіла. Абсалютна нікому не сказаць. Мы дагаварыліся, пра паестку гроб-магіла, кап ніхто ні знаў. Клеўкі Іўеў. Толькі людзі, гроб-магіла, каб ніхто ні дазноюса, пра што мы гаварылі. Бабіна Гродз.

ГРОБАМ. Над гробам стаяць. Быць блізкім да смерці. Над гробам стаіць, а яшчэ на дзевак паглядае. Малі Астр. (СПЗБ-4, 586).

ГРОБЕ. У гробе бачыць каго. Зневаж. Страшэнна ненавідзець каго-н., жадаць яму смерці. Як ты мне ўжо збрыд, у гробе я цябе бачыла. Пагранічны Бераст.

ГРОДНА. Як Гродна стары. Гумар.-іран. Вельмі, надзвычай (стары, старадаўні). Ты, дзет, стары як Гродно і нічога ні панімаеш, атстаў ад жыцця. Ляхавічы Зэльв. Гэта песьня ўжэ старая як Гродно. Ляхавічы Зэльв. Вот на староё што-нібуць, то кажуць – староё як Гродно. Правыя Масты Маст. Скуль ты гэтыя боты выкапаў? Яны ш старыя як Гродно. Зэльва Зэльв.

ГРОМ. Гром яго бяры. Няўхв. Няхай будзе так. Ні схацеў парады паслухаць, та й гром яго бяры, хай жыве як знае. Ананічы Дзятл.

Гром яго (яе, іх, цябе, вас) ведае (знае). Няўхв. Невядома. Гром яго ведае, ці прыедзя ён на малако, ці не. Варняны Астр. Гром іх ведае з гэтымі каровамі, куды яны павалакліся, ужэ другія суткі німа. Бабіна Гродз. Гром яго знае, дзе Мікола праваліўся, ужо катора пара яго чакаем. Ананічы Дзятл.

Як гром з яснага неба. Зусім нечакана, раптоўна. Бяда звалілася як гром з яснага неба. Радзюкі Навагр. Гэта сьмерць – як гром з яснага неба. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-1, 481). Ніхто іх не чакаў, а яны як гром з яснага неба: тут як тут. Чарнявічы Бар. Гэта так было нечакана – як гром з яснага неба. Задвор'е Зэльв. Яго ад'езд быў як гром з яснага неба. Малахавічы Гродз.

ГРОШ. За грош у Маскву збегае. Няўхв. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. Сьмяеся ты ці што, каб яна калі што дала, яна сама за грош у Маскву збегае. Соля Смарт.

На грош няма. Зусім (няма). Праўды на грош няма. Белева Гродз. (СНМ, 190).

Не купіш за грош каго. Каго-н. не абдурыш, не падманеш. Міхась дзядзька разумны, яго ні купіш за грош. Ананічы Дзятл.

Ні на грош. Зусім няма. Юз'ік Галькоў чысто булаваты які: у яго галава хамута просіць, а розуму ні на грош. Жомайдзі Лід. (СРЛГ, 18).

Ні ў грош не ставіць каго. Няўхв. Зусім не паважаць каго-н., не лічыцца з кім-н. Старэйшыя ён ні ў грош ні ставіў. Дубна Маст. Гэта ш трэба, кап такі вырвус вырас, нікого ні баіцца, бацькоў ні ў грош ня ставіць. Чамяры Сл. (НС-ць, 42).

ГРОШЫ. Ні за якія грошы. Ні за што, ні пры якіх умовах. Ні за якія грошы не купіш ты міне на гэтым. Ігнатаўцы Лід. Ні за якія грошы не хацела да яго ехаць. Малюкі Воран. Нічога я табе не скажу, ні за якія грошы. Ганчары Лід. Скажаў, што піць прыстае, што ні за якія грошы нават аднае чаркі ні вазьмя. Дабраволья Свісл.

Прадаць каго і грошы палічыць. Спрытна, хітра ашукаць, падмануць каго-н. Ты, сыноч, з ім ні звязвайся, ён цябе прадасць і грошы палічыць. Бабіна Гродз. (СГВ, 604). Ён цябе прадасць і грошы палічыць. Шаўдзіні Лід. (ППФВ, 25; МСГВ, 590).

Усунуць (уткнуць) свае тры грошы. Няўхв. Умяшацца не ў свае справы. Такі набінос, усюды ён свае тры грошы ўсуня. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 90). Уткнуць свае тры грошы. Каменны Лог Ашм. (ППФВ, 65).

Як тры грошы даў паглядзеў і пад. Няўхв. Злосна, непрязна. Ужо мусяў паздравиць са сьвятам, але паглядзеў як тры грошы даў. Варняны Астр. Што вылучіўся як тры грошы даў?! Ні будзяш браць, та ні бяры, а рукамі ні мацай. Стрыеўка Гродз.

ГРУДЗЕЙ. Адлягло ад грудзей. Прыйшло адчуванне палёгкі, супакою. Ну, вярнуўся, мне аш адлягло ат грудзей, цяпер можна спаць спакойна. Пасека Дварчаны Воран.

ГРУДЗІ. Браць на грудзі. Піць, выпіваць (спіртное). Мы й так, і гэтак, а ён ніяк ні бярэ на грудзі, кажэ, ні пю. Новая Руда Гродз. Ой учора ўзялі на грудзі, хай яго халера, яшчэ й цяпер ні магу прысьці да сёбе. Новая Руда Гродз.

Грудзі варочае каму. Каму-н. становіцца кепска, блага, хто-н. вельмі моцна перажывае, знаходзіцца ў стане душэўнага ўзрушэння. Паглядзіш на такога мужыка, дак толькі грудзі варочае. Замошша Любан.

ГРУДЗЯХ. У грудзях ёкнула. Стала страшна. Я як убачыла яго, аш у грудзях ёкнуло, думала, што сэрца разарвецца ат страху. Красляне Шчуч.

ГРУДКІ. У гру́дкі стана́віцца з кім. Рэзка пратэставаць, выяўляць нязгоду, прэрэчыць каму-н. Яна са мной у груткі становіцца, што ні казала гэтаго. Маркавічы Дзятл.

ГРУЗАМ. Мёртвым грузам ляжаць, стаяць. Без выкарыстання, без патрэбы. Трэба дадаць гэты стары каптан Зосі, яна яго даносіць, а то ён ляжыць мёртвым грузам. Вольна Бар. Хлеў раскідалі, а бярвеня ляжаць мёртвым грузам. Ліжэйкі Дзятл. Цэлы панавазілі, дзерава, казалі, ясьлі будуць будаваць, цяпер забыліся, усё стаіць мёртвым грузам. Навасёлкі Ашм.

ГРУШКА. Грушка на вярбе расце ў каго. Іран. Хто-н. хлусіць, гаворыць няпраўду. У Януля грушка на вярбе расце, затое яму ўжо ніхто не верыць. Пеляса Воран.

Грушка-мінушка. Што-н. значнае, але часовае. Вялікі аднадзённы заробак – грушка-мінушка, лепш невялікі, але кожны дзень. Хвінявічы Дзятл.

ГРУШКІ. Грушкі на вярбе вярзці. Іран. Глупства, недарэчнасць (гаварыць). Што ты мне грушкі на вярбе вярзеш, што я не была там учора, не бачыла! Гарадзечна Навагр.

Грушкі на хвоі растуць у каго. Іран. Хто-н. гаворыць няпраўду, выдумляе, паштукарску расказвае небыліцы. Ты паслухай толькі – у яго грушкі на хвоі растуць. Як сачыніць што, прыложыць – дапраўды падумаеш, што так і было. Гарны Гродз.

ГРУШКУ. На грушку-дзічку збіць і пад. Вельмі моцна, бязлітасна (збіць каго-н.). Такая бойка моцная была, што аднаго хлопца на грушку-дзічку зьбілі. Казляны Воран. Зьбілі чалавека ні за што на грушку-дзічку. Талочкі Воран. Адлупіла сына на грушку-дзічку. А што рабіць, як ні слухая? Першамайск Шчуч.

ГРУШЫ. Грушы на бярозе шукаць. Іран. Безвыніковае, марнае, тое, чаго немагчыма зайсці. Каб знайсці табе гэта, трэба шмат што перавярнуць. І то, мне здаецца, гэта – шукаць грушы на бярозі, ні знойдзяш. Мацвееўцы Ваўк.

Грушы на вярбе. Іран. Недарэчнасць, несусвецца, небывалае. Ат! Грушы на вярбе... Загор'е Карэл. (БФ, 113).

Грушы хрэнам акалываць. Груб. Нічога не рабіць, гультаяваць. Ды хопіць табе грушы хрэнам акалываць, калі ты ўжо за работу возьмешся! Ашмяны Ашм.

ГРЫБ. За гнілы грыб прадаць і пад. Іран. Вельмі танна. У міне зафша такое ічасьце: як тылькі парасяты маю, то і цаны нема, прадаю за гнілы грып. Бастуны Воран. Гэта ні гаспадар, калі свой тавар аддае за гнілы грып. Алектрыцы Бераст.

Як грыб. Вельмі стары хто-н. Колькі тых віціранаў засталоса, і тыя ўжэ як грыбы. Бабіна Гродз. Наша бабуся ўжэ як грып, вось-вось разваліцца. Зэльва Зэльв. Я ўжэ пастарэў, як грып. Струбніца Маст.

Як гриб у смятане сядзець. *Скеп.* Ціха, спакойна, непрыкметна. *Чаго сядзіш як грип у смятані, ідзі да кампані, пабуць зь людзьмі.* Студзенікі Свісл.

ГРЫБЫ. Развесіць грыбы. *Жарт.* Надзьмуцца, закапрызнічаць. *Ты глянь, ужо разьвесіў грыбы наш малы, ні зачпі.* Мінойты Лід.

Як грыбы пасля дажджу расці. Вельмі хутка. *Чужыя дзеці растуць як грыбы пасля дажджу.* Руда Яварская Дзятл.

ГРЫВУ. Закінуць грыву. Няўхв. Заганарыцца, паводзіць сябе важна. *Як купіў машыну, дык закінуў грыву – ні падысьці.* Котра Гродз.

ГРЫЗЛА. Даць у гры’зла каму. Груб. Ударыць, пабіць, пакараць каго-н. *Маўчы, бо зарас як дам у грызла, дык адразу сядзеі.* Шаўдзіні Лід. *Пачакай, ён табе яшчэ дасьць у грызла за мяне.* Голдава Лід. *Зара дам у грызла! То зробіш так, як трэба.* Пеляса Воран. **Вар.** даць у грызла (у грызлы). • *Грызла – ад дзеяслова грызці.*

ГРЫЗЛЫ. Даць у грызлы каму. Груб. Ударыць, пабіць, пакараць каго-н. *Так даў Васілю ў грызлы, што той лець ачуняў.* Падольцы Астр. **Вар.** даць у грызла (у грызлы).

ГРЫМАКА. Даць грымака. 1. каму. Ударыць, пабіць каго-н. *Зараз як дам грымака, так будзеш знаць, як браць чужое.* Застадолле Карэл. 2. Упасці, зваліцца. *Сунься да сыяны, а то печ высока, засьнеш і дасі грымака.* Старчаняты Іўеў.

Даць грымака ў плечы каму. Ударыць, пабіць каго-н. *Ён не пойдзе рабіць, покуль не дасі грымака ў плечы.* Восава Навагр. *Як дам грымака ў плечы, та ні палезыш больш.* Бубны Гродз. (СГВ, 587). *А ён як дагоніць яе, як дасьць грымака ў плечы, так яна й ляжыць на сьнягу.* Першамайск Шчуч. (ДМГ, 181).

ГРЫМОТА. Грымота яго (яе, іх, цябе, вас) ведае. Няўхв. Невядома. – *То дзе ўжо будуць вясяля рабіць? – А грымота іх ведае.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 25). – *Што ты ў міне пытаеш пра яго! Як пойдзеш з рانیцы, то грымота яго ведае, дзе ён ходзіць да вечара.* Ацмінава Навагр. (ЗНФ, 25). **Вар.** грымота яго (яе, іх, цябе, вас) ведае; грымоты яго (яе, іх, цябе, вас) ведаюць.

ГРЫМОТЫ. Грымоты яго (яе, іх, цябе, вас) ведаюць. Няўхв. Невядома. *Як пойдзеш з рانیцы, то грымоты яе ведаюць, дзе яна ходзіць.* Дудкі Шчуч. *А грымоты яго ведаюць, прыедзеш ён ці не. Ні з галавы ён тут патрэбны.* Бабіна Гродз. – *Дзе ты апцэнгі [абцугі] палажыў? – А грымоты іх ведаюць! У міне ўжэ галава дзюрава, нічога ні помню.* Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 25). **Вар.** грымота яго (яе, іх, цябе, вас) ведае; грымоты яго (яе, іх, цябе, вас) ведаюць.

ГРЭБЕНЕМ. Адным грэбенем чэсаныя. Вельмі падобныя, аднолькавыя. *На нас з Валькай, маёй сястрой, тэжа гэдык казалі, што мы адным грэбнем чэсаныя, а праўда, ці не, хто яго знае.* Старына Маст. **Вар.** адным грэбенем (грэбнем) расчэсаныя (чэсаныя, расчэсаліся).

ГРЭБЕНЬ. Стрыгчы пад адзін грэбень каго. Няўхв. Раўняць каго-н. у якіх-н. адносінах, не лічачыся з індывідуальнымі асаблівасцямі, адрозненнямі. *Усялякія людзі бываюць: і добрыя, і кепскія, ні трэба стрыгчы ўсіх пад адзін грэбень.* Батароўка Гродз. (СНМ-2, 223).

ГРЭБЛЮ. Хоць грэблю масці грыбоў, ягад і пад. Вельмі многа. *Грыбоў хоць грэблю масці.* Галавачы Гродз. (ППФВ, 18; МСГВ, 586).

ГРЭБЛЯ. Як Алекшыцкая грэбля доўгі. *Жарт.* Вельмі (доўгі, высокі). *А той жаніх доўгі як Алекшыцкая грэбля.* Алекшыцы Бераст. • *Алекшыцкая грэбля – мясцовы мікратапонім.*

ГРЭБНЕМ. Адным грэбнем расчэсаліся (расчэсаныя). Вельмі падобныя, аднолькавыя. *Мае дзяўчаты адным грэбнем расчэсаліся, блізняткі, што адна, што другая.* Агароднікі Лід. *Ходзяць ціпер усе адным грэбнем раішчаныя – у джынсах, і дзяўчаты, і хлопцы.* Каменка Шчуч. **Вар.** адным грэбенем (грэбнем) расчэсаныя (чэсаныя, расчэсаліся).

ГРЭЕ. **Ні грэе ні студзіць каго.** Зусім не хвалюе каго-н. *Мне тваё багацьце даўно ўжо не патрэбна, яно ні грэе ні студзіць мяне.* Чуркі Ашм. (ЗНФ, 53). *Усё, што было ў міне з Мішкам, ужэ міне ні грэе ні студзіць.* Раўтовічы Зэльв. (ЗНФ, 53).

ГРЭХ. **Ці грэх ці два.** Якая розніца, няхай будзе так. – *Пайшли дахаты.* – *Давай пабудзем яшчэ, усё роўна мама ўжо прыйшла, ці грэх ці два.* Талмінава Ашм. *А, ці грэх ці два, усё роўна інакш ні зробіш.* Шастакі Шчуч. *Ой, слухаць я іх буду. Ці грэх ці два. Што, мне хужэй будзя?* Рамашкі Шчуч. *Ці грэх ці два, усё адно грошай німа.* Руда Яварская Дзятл.

ГУ. **Ні (ані) гу-гу.** 1. Не гавары, не расказвай. *Што ведаеш пра нас, ні гу-гу.* Лішкі Бераст. *Ані гу-гу.* Белева Гродз. (СНМ, 177). 2. *не сказаць і пад.* Зусім нічога. *Я табе, братка, абяшчаю, што ні скажу ані гу-гу.* Дарагляны Маст.

ГУБ. **Дастваць з губ** у каго. Апярэдзіць чыё-н. выказванне. *Я сама во акрас хацела сказаць гэта ш самае, а ты дастоў у міне з гуп.* Парэчча Гродз. (ЗНФ, 27). *Ніколі за табой ні наспяш сказаць, заўшы [заўсёды] дастаняш з гуп.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 27).

З губ спусціць што. Сказаць, выказаць што-н. *А некаторы гэта слова з гуп не спусця.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 554).

ГУБА. **Губа дзіравая** ў каго. *Іран.* Хто-н. неакуратна есць, у каго-н. пры ядзе выпадае, вывальваецца з рота ежа. *Ні сьпяшайся за ядой! У цібе ўсё з рота выпадае.* Губа дзірава *ці што?* Стокі Свісл. **Вар.** губа дзіравая; губы дзіравыя.

Губа не дура ў каго. *Іран.* Хто-н. мае добры густ, умее выбраць найлепшае. *Але цяперака ў людзей губа не дура, абыля-чаго есьці не хочучь, усё прысмакаў чакаюць.* Аляксандраўшчына Зэльв. (ДМГ, 157). *Чаго захацеў – губа не дура.* Малахавічы Гродз. *У Гэльці губа не дура, самае лепшае сукно забрала.* Суботнікі Іўеў. *Губа не дура, саму красіву дзяўчыну выбраў.* Моцевічы Лід.

ГУБАМІ. **І губамі і зубамі рабіць.** Многа, заложна, бесперапынна. *Як пачнецца жніво, то ўжо робіць і губамі і зубамі ат цямна і да цямна, кап першай кончыць.* Купіск Навагр. (ЖНС, 113).

Пляскаць губамі. Асудж. Гаварыць пустое, балбатаць. *Што ў яе за работа – пляска губамі з ранку да вечара.* Навасады Свісл.

ГУБЕ. **На губе** у каго. У чым-н. маўленні. *Што ў цвярозага на ўме, тое ў п'янага на губе.* Пагараны Гродз. (СНМ, 196).

ГУБЕРНІЯ. **Паехала пісаць губернія.** Усё актывізавалася, заварушылася. Пра інтэнсіўнае разгортванне якіх-н. дзеянняў, пачатак перапалоху, розных плётак. *У гамары завіваюцца калочкі-ручкі, і паехала пісаць губернія.* Заполле Івац. (ДСК, 56).

ГУБКІ. **Губкі не расіць.** Зусім нічога не есць. *С самага раня бегаю на трактарыстах, кап картоплі пасадзіць, то шчэ гупкі ні расіла.* Мачуліна Ваўк. (ЗНФ, 25). *Дайця што паесыці, я ш з учарашняго гупкі ні расіў.* Вялікія Кукалкі Ваўк. (ЗНФ, 25).

ГУБОЙ. **Поўнай губой** есці. Вельмі многа, колькі хочацца. *Колькі ім гэтых цукерак трэбо.* Учора хрышчоны валачонно прыносіў, елі поўнай губой, а сёння ізну просяць. Старына Маст. *Ты цяпер ясі поўнай губой і меры ні знаяш, ні знаяш, што такое голат.* Аляксандравічы Дзятл.

Як не сваёю губой есці. Марудна і без жадання. *Вару, вару, а яна есьць як ні сваёю губой, бо, ведама, у горадзі прывыкла да прысмакаў.* Таркачы Дзятл. (ЗНФ, 91). *Ясі як ні сваёю губой, цібе і да вечара ні дачакаеся.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 91). *Мусі, нісмашно наварыла сёня, бо ясі як ні сваёю губою.* Ёцавічы Дзятл. (ЗНФ, 91).

ГУБУ. **Адквяліць губу.** Няўхв. Насупіцца, пакрыўдзіцца. *Такі падзіўлівы хлопчык, абы за што так і атквяліць губу.* Каўшоўка Карэл. (СГВ, 23).

Адцянуць губу. Перастаць жадаць немагчымага. – *Вось кап мяне ў Крым паслалі ат школы.* – *Атцяні губу, такіх туды ні пасылаюць.* Зэльва Зэльв.

Браць у губу. Есці. Дай мне цукерку, а то я яшчэ нічога не браў у губу. Ашмянцы Шчуч.

На поўную губу. 1. есці. Вельмі многа, колькі хочацца. *Еш, дачушка, ні ўстыдайся, на поўну губу, ні бойся, усім хваціць.* Дарагляны Маст. 2. даваць, браць. Вельмі многа, у вялікай колькасці. *Сена даю ўпрыпуст, на поўную губу.* Заполле Івац. (ДСК, 233).

Раскатаць губу на што. Няўхв. Паквапіцца на што-н., імкнуцца завалодаць чым-н. *Бандаруке ўсе хацелі свайго хлопца на гарацкой дзеўчыне ажаніць. Раскаталі губу на яе кватэру, а зноў жа засталіся нішчымно.* Лунна Маст.

Раскатаць губу <трамплінам>. Няўхв. Квапіцца на што-н., жадаць, прагнуць чаго-н. Спадзяванне атрымаць, як правіла, нешта значнае. *Бачыш, чаго ёй захацелася! Раскатала губу! Дзе я табе вазьму? Мацвееўцы Ваўк. Глянь ты на яго, раскатаў губу! Ні дам, нат ні прасі! Малая Бераставіца Бераст. Матацыкла хочаш? Ну, брат, раскатаў ты губу. Копаніха Смарг. Ты думаў, што цібе дарма вялячаць. Ого, раскатаў губу трамплінам. Яны толькі й чакаюць, каб ім што прынясьлі.* Зэльва Зэльв.

ГУБЫ. Губы дзіравыя ў каго. Іран. Хто-н. неакуратна есць, у каго-н. пры ядзе выпадае, вывальваецца з рота ежа. *Ой, губы ў міне дзіравыя. І на падлогу ўпало. Ба завельку лошку далі, у рот ні ўлазіць.* Бабіна Гродз. Губы ў цібе дзіравыя, паглядзі, як абліўсё. Паўлаўшчына Ваўк. *Што ні возьме ў рот, усё падае – губы дзіравыя.* Дзеравянчыцы Сл. **Вар.** губа дзіравая; губы дзіравыя.

Губы скласці. Пачаць плакаць. *Паглядзі, ужо губы склала! Купіск Навагр. (ЖНС, 108).*

Губы ў малаку ў каго. Няўхв. Хто-н. малады, нявопытны. *Нічога ты ні ўмеіш, губы шчэ ў малаку ў цябе.* Бяцёны Ашм.

Закапыльваць (закапыліць) губы. Няўхв. Насупіцца, надзьмуцца, выражаючы крыўду, незадаволенасць, злосць. *Мая малая ўмея губы закапыльваць, тады ні падысці да яе.* Турэц Карэл. (СГВ, 585). *Угаворвайця яе самыя. Я напробавала зь ёю пагаварыць, а яна закапыліла губы і слухаць ні хоча.* Бабіна Гродз. *З ёю ня пагаворыш, губы закапыліць і маўчыць.* Купіск Навагр. (ЖНС, 108). **Вар.** закапыліць (закапыльваць) губы (лупы).

ГУЖ. Гуж галавы не ўсуе (не высуне) дзе. Дзе-н. усё вельмі густа зарасло (зеллем, кустамі і пад.). *На месцы нашых Засадаў усё зарасло. Ціпер там гуш галавы не ўсуня.* Парэчка Гродз. *Ну й аспадынька: у гародзі тым гуш галавы ні ўсуня, а ёй ходзь бы што.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 22). *Учора была я на палігоні, там ціпер гуж галавы ні ўсуня, зарасьнік велькі вырас.* Дубінка Гродз. (ЗНФ, 22). *Куніцу сьлядзіў. Завяла ў такі смужнік [гушчар] – гуж галавы ні высуня, ледва выбраўса.* Бабіна Гродз. **Вар.** вуж (гуж) галавы не ўсуе (не высуне, не ўткне).

ГУЖЫ. Гужы' мачыць. Піць гарэлку ці іншыя спіртныя напоі. *Ні ўсьпелі зысьціся, як ужо гужы мочаць, а што жыта жаць трэба, то ні ў галаве.* Дакудава Лід.

Рваць гужы. Цяжка, напружана працаваць, высільвацца на працы. *Старыя людзі стараюцца, рвуць гужы, а маладыя ні хочуць рабіць.* Вярэйкі Ваўк.

ГУЗА. Знайсці гуза на <сваю> галаву. Няўхв. Сваімі паводзінамі наклікаць на сябе непрыемнасці, складанасці. *А цяпер, як знайшоў гуза на галаву, то ўсё ходзіць і круціць мажджамі, як сухім з вады выйсці.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 187). *Ні пасядзіш ты ў хаце, усюдаю цябе ліхоя носіць, пачакай, знойдзеш гуза на сваю галаву.* Шылавічы Сл. (СГВ, 592).

Шукаць гуза на <сваю> галаву (на свой лоб). Няўхв. Напрошвацца на непрыемнасці. *Хай другія ідуць, сварацца з ім, а нашто яшчэ табе шукаць гуза на галаву? Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 186). Слухай, чаго ты ўсюды лезяш, няўжо ты ні разумеаш, што шукаеш гуза на сваю галаву.* Калбаскі Гродз. *Аспакойса, ні шукай гуза на свой лоб, ні такіх ламалі.* Новы Двор Свісл.

ГУЗЕЛ. З гузел. Малога росту. *Лена носіць заўсёды вялікія каблукі, бо яна сама з гузел.* Лойкі Гродз. **Вар.** з гузел (з гузлік).

ГУЗІК. **З гузік.** Гумар. Малога росту. – Учора хадзілі вяселя глядзець. – Та ён, малады, хорошы? – Ён та хорошы зь ліца, алі ж натто малы – з гузік. Старына Маст.

ГУЗІКА. **Да гу'зі'ка дайсці.** Да мяжы, да безвыходнага, распачнага становішча. Адно, другоё весельлё справіў, шчэ ш хлопцу трэба думаць, так можна дайсці да гузі'ка. Гнесічы Навагр. Німа што пра цібе гаварыць, дайшоў ты ўжэ да гу'зіка. Каменка Шчуч.

ГУЗЛІК. **З гузлік.** Гумар. Малога росту. Сам маленькі, з гузьлік, а дзелавы. Навумавічы Гродз. **Вар.** з гузел (з гузлік).

ГУЗЛЫ. **Гузлы' вытрашчыць.** Груб. Расплюшчыць шырока вочы. Гузлэ вытрашчыў і енчыць! Грабава Зэльв. (СНМЗ, 37).

ГУЗЫ. **Хварэць на гузы'.** Быць збітым, знявечаным. Ты што, даўно хварэў на гузы?! Мала табе ўсыпалі? Яшчэ хочаш? Жупраны Ашм. Лепш ні лезь ні ў сваю справу, бо зноў будзьяш хварэць на гузы. Сачыўляны Дзягл.

ГУЛІ. **Гу'лі гуляць з кім.** Няўхв. Важдатца, няньчыцца з кім-н. Ану перастань! Я с табой тут гулі гуляць ні буду. Бо зарас як дам па срацы, то мігам перастаняш фуліганіць. Лунна Маст. Я с табой гулі гуляць ні збіраюся, ні хочаш па-добраму – у папачэнку [сківіцу] заробіш. Бабіна Гродз.

Не гулі гуляць. Не так і проста, справа сур'ёзная. Замуш ісьці – гэта табе не гулі гуляць. Дзеравянчыцы Сл.

ГУЛІЦЫ. **Як на вырванскай гуліцы дзе.** Няўхв. Вялікі беспарадак, бязладдзе дзе-н. Пакінула адных [дзяцей], то нарабілі ў хаці як на вырванскай гуліцы. Малюкі Воран. **Вар.** як на вырванскай (варванскай, варварскай, урванскай, абарванскай, разарванай, рванай) вуліцы (гуліцы, уліцы); як на вырванскай.

ГУЛУ. **Гулу' смажаную.** Зусім нічога. Гулу смажаную ўзялі, а ні сала. Турэц Карэл. (МСГВ, 132).

ГУМОРЫ. **У гуморы.** У добрым настроі. Так добра навесяліліся, усе былі ў гуморы. Бабіна Гродз. Гаспадар насуніў бровы – сёньня ён быў не ў гуморы. Пагарэлка Карэл. Нешта ты сёньня, Манька, ні ў гуморы, хіба што зрабілася? Вашкелі Воран.

ГУМУ. **Цягнуць гуму.** Няўхв. Марудна гаварыць, занадта цягнуць з адказам, выклікаючы раздражненне ў каго-н. Ну ні цягні ты гуму, кажы, што ўдумаў. Ёдкавічы Бераст.

ГУНЬКАЙ. **Пад гунькай трымаць (дзяржаць) каго.** 1. Апекаваць, аберагаць каго-н. Сваю жонку пад гунькай трымаць, шануць, матку так ні глядзеў, як жонку. Косцевічы Астр. 2. Строга абыходзіцца з кім-н., не даваць волі каму-н. – Ці паедзіць Адальфіня да Тарэсы ў Вільню? – Яна паехала п, але, пэўне, Тарэса ні хочыць, баіцца, што баба разбалуць дзяцей, яна ш [Тарэса] такая строгая, пад гунькай іх дзяржыць. Косцевічы Астр.

ГУРКІ. **Хоць гуркі сей на чым.** Смяш. Што-н. вельмі бруднае. Пра часткі цела: твар, ногі, рукі, галаву і інш. Таня, у міне такая ўжэ галава, хоць гуркі на ёй сей. Пагранічны Бераст.

ГУРОНШКА. **Гуроншка яго ведае.** Невядома, няясна. Гуроншка яго ведае, што зь ім зрабілася. Бяцёны Ашм. **Вар.** гарончка (гароншка, гароньшка, гарончыха, гарончак, гаручка, гуроншка) яго (яе, іх) ведае (знае).

ГУРТУ. **З вялікага гурту выбраць ку'рту.** У выніку перабораў выйсці замуж не за лепшага, ажаніцца не з лепшай. Выбірала ты, дачка, хлопца, а выбрала сабе, што няма на што глядзець, зь вялікага гурту выбрала курту. Дайлідкі Астр. Бывая, у дыўчыны шмат хлопцаў, а зь вялікага гурту выбяра курту. Гальшаны Ашм. А то яшчэ як пачнеш выбіраць, то палучаецца, што зь вялікага гурту выбярыш курту. Чуркі Ашм. • Курта – сучка; жывёліна з кароткім хвостом; малы, нізкарослы хто-н.

ГУРЧЫХА. **Як Гурчыха на параходзе намалявацца.** Іран. Неакуратна, безгустоўна (намалявацца). Алі ўжэ і намалявалася – як Гурчыха на параходзі. Лунна Маст. • Некалі

хадзіў па Нёмане паўз вёску Лунна маршрутны параход. Адпраўляўся ён вельмі рана, калі на вуліцы было яшчэ цёмна. Адночы плылі на гэтым параходзе людзі ў Гродна, сярод якіх была і Гурчыха. Выбіраючыся ў паездку, яна сабе адну шчаку намалявала чырвоным бураком, а другую забылася. Спачатку ў цемнаце гэта было незаўважна. А пасля, як стала віднець, людзі ўбачылі, сталі шаптацца, і, усё зразумеўшы, пачалі смяяцца. З таго часу, калі якая-н. дзяўчына непрыгожа, празмерна ці неакуратна намалюецца, то кажуць: намалявалася як Гурчыха на параходзе.

ГУРЫ. Гу'ры Ма'цкі двор гервя'цкі. Вялікую тэрыторыю, вялікую адлегласць (абысці, аб'ехаць і пад.). *Я ўжо аб'ехаў Гуры Мацкі двор гервяцкі, але яго нідзе не знайшоў.* Варняны Астр. • *Гуры, Мацкі, Гервяты (гервяцкі)* – назвы вёсак у Астравецкім раёне.

ГУСЕЙ. Гусей не пасвіў з кім. Пагард. Не раўня каму-н., не аднолькавы з кім-н. *Я с табою гусей ні пасвіла, вырасьці, тады будзеш мною камандаваць.* Купіск Навагр.

ГУСІ. Каб мяне гусі з'елі. *Выкл.* Выказванне цвёрдага запэўнівання, пераканання. *Зоська, каб міне гусі з'елі, як я няпраўду кажу, усё на свае вочы бачыла.* Ананічы Дзятл.

Каб цябе гусі затапталі. *Выкл.* Выказванне лёгкага, незласлівага ўшчування. *Што ш ты мне гэта робіш? А кап цябе гусі затапталі!* Руда Яварская Дзятл.

ГУСТА. То густа то пуста. Нераўнамерна, не заўсёды аднолькава. Пра колькасць чаго-н. *Але ш у гэтым годзі клубніцаў нарасло! Але гэта як які гот – то густа то пуста.* Лойкі Гродз.

ГУСЬ. Як гусь надзьмуцца і пад. Няўхв. Вельмі (надзьмуцца, насупіцца). *Чаго гэта ты нахохліўся як гусь?* Ацмінава Навагр.

Як гусь абшчыпана. *Іран.* Кепска апрануты, з неакуратным знешнім выглядам. *Ён сёння як гусь апишчыпана, мусі, учора добро паддаў.* Дубна Маст.

Як гусь з інды'кам дагаварыцца і пад. Іран. Не разумеючы адзін аднаго, па-рознаму адносячыся да прадмета размовы. *Глухі сь сьляпым дагаварыліся як гусь зь індыкам.* Засеце Дзятл. **Вар.** як гусь з свіннёю (з парэсем, з індыкам).

Як гусь з парэсем. *Іран.* 1. *гаварыць, пагаварыць і пад.* Не разумеючы адзін аднаго, па-рознаму адносячыся да прадмета размовы. *Толку з нашай гаворкі ні будзя, бо гаворым мы тут як гусь с парэсям.* Мікелеўшчына Маст. *Вось і пагаварылі як гусь с парэсем.* Гарадзечна Навагр. 2. Вельмі надружныя. *Што з вас возьмаш, калі вы як гусь с парэсем.* Райца Карэл. **Вар.** як гусь з свіннёю (парэсем, індыкам).

Як гусь з свіннёю. *Іран.* 1. *гаварыць, пагаварыць і пад.* Не разумеючы адзін аднаго, па-рознаму адносячыся да прадмета размовы. *От, пагаварылі як гусь сь свіннёй. У тым тыліфоне ўсё трашчыць, мала што пачула, як яны там маюцца.* Бастуны Воран. *Ну вот, стары, пагаварылі мы с табой як гусь сь свіннёю, а цяпер ідзі ты да свае хаты, а я – да свае.* Ваўкавічы Шчуч. *Мы гаворым з табой як гусь са свіннёю. Я кажу жарана, а ты – смажана.* Сенна Навагр. 2. *сябраваць і пад.* Зусім не (сябраваць). *Хоць і суседзі, а ладзілі паміж сабою як гусь з свіннёю.* Сухары Шчуч. **Вар.** як гусь з свіннёю (парэсем, індыкам).

Як гусь на бліскавіцу глязець. *Іран.* Разгублена. *Бацька і маці прыехалі здалёк, а ён глядзіць як гусь на бліскавіцу і ні кранеца.* Кемяны Шчуч. (СГВ, 614).

Як шушкава гусь. *Іран.* Кепска апрануты, з неакуратным знешнім выглядам. *Ходзіш як шушкава гусь, няўжо ш каля сябе спараткавацца ні дасі рады?* Лелюкі Іўеў.

ГУСЯ. Што (як) з гуся вада. *Няўхв.* 1. з каго, каму. Абсалютна ўсё роўна, не мае значэння для каго-н., не хвалюе, не кранае каго-н. *А што зь яе возьмаш, зь яе – што з гуся вада.* Верцялішкі Гродз. *Табе гаворыш, гаворыш, а сь цябе як з гуся вада.* Бакунова Іўеў. *Яму твае настаўленьні як з гуся вада, паслухая, а сам зноў гадасьць зробіць.* Зэльва Зэльв. *Міколу лай ні лай, зь яго як з гуся вада.* Малі Астр. *Яму што ні кажы – як з гуся вада.* Нягневічы Навагр. *Што яму ні гавары, а яму як з гуся вада.* Кронькі Шчуч. 2. *толку з*

каго. Зусім няма ніякога (толку з каго-н.) Ці гавары, ці не гавары, а зь яго толку што з гуся вада. Радзюкі Навагр. Толку сь цібе як з гуся вады. Задвор'е Зэльв.

ГЫГЛЫ. Гы'глы скаліць. Асудж. Смяяцца, рагатаць. Вунь гыглы скаліць, аш глядзець брытка. І чаго ён тут смешнага знашоў, ніведама. Асіпаўцы Воран. • Гыглы – аказіянальнае ўтварэнне ад гукапераймальнага *гы-гы-гы*.

ГЭДАК. Гэдак веле. Столькі многа. Гэдак веля ваша карова малака дае, а кажасца, што перадой. (СНМ, 43). • Веле – параўн. польск. *wiele* ‘многа, багата’.

ГЭНЫ. Як гэны казаў. Пабочн. Як прынята гаварыць. А ў вёсцы жыў у нас дурачок Хурма. Не ведаю, аткуль ён узяўся, а толькі ні кала ні двара, як гэны казаў, а сыты. Будзёнаўка Ашм. **Вар.** як той (гэны) казаў.

ГЭРШКІ. На гэршкі браць, узяць, садзіць і інш. На плечы, на шыю. Звычайна пра дзяцей. Мой тато любіў браць на гэршкі, як малы быў. Рагачы Гродз. (СНМ, 44). Здаровы, мабуць, узяў мяшок цэлы на гэршкі і павалок. Закальное Любан. Паднясі мяне на гэршкі. Зенявічы Навагр. Ты ўзяла б яго на гэршкі, ляхчэй нясыці было п. Задвор'е Зэльв. **Вар.** на <бабы> гэршкі (горшкі); на горшкі-бабкі; бабы-гэршкі.

ГЭТА. Вот гэта дык гэта. Выкл. Вокліч моцнага здзіўлення, захаплення, расчаравання і інш. – Мая [дачка] паступала, ды ні прайшла на конкурс. – Вот гэта дык гэта! Ну, нічога, ніхай ні бядуя. Адмінава Навагр. (ЗНФ, 22). – А ў нас абодвух кандыдатаў [у дэпутаты] працілі с трэскам. – Вот гэто дык гэто! Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 22).

Гэта то гэта. Выкл. Выказванне здзіўлення, захаплення і інш. Ух ты!.. Колькі грыбоў нарэзаў!.. Гэта та гэта! Гэта ўжэ настаяшчы грыбовік! Бабіна Гродз.

На гэта. Пабочн. Канечне, безумоўна. Яны, на гэта, павінны заўтра выйсці ў поле, іх вочараць. Сурынка Сл.

ГЭТАГА. Гэтага яшчэ не хватала. Выкл. Вокліч незадавальнення, нязгоды, абурэння. – Ведаяш, Валодзя, што дочка сказала – выходзіць замуш. – Гэтаго ішчэ нам ні хватало. Дарагляны Маст.

ДАБРЫДЗЕНЬ. Адзін дабрыдзень. Тое самае, няма розніцы. Ці старайся табе, ці не – адзін дабрыдзень. Свіцязь Навагр. (БФ, 47). **Вар.** адзін дабрыдзень (дзяньдобры).

ДАВАЙ. Давай не хачу. 1. чаго. Вельмі многа чаго-н. Ціпер у магазіні тых суканок давай ні хачу, кап толькі грошы. Бабіна Гродз. 2. каму. Хто-н. вельмі многа, без меры бярэ, выкарыстоўвае што-н. Во, сусетка мая, той давай не хачу, нап'ецца і ляжыць, як калотка якая каля плота – ні праехаць, ні прайсці. Буняны Ашм. (ДМГ, 115).

ДАВАЦЬ. Не даваць жыць каму. Няўхв. Вельмі моцна прыставаць, назяляць, надакучаць каму-н. Кароў дзісь ні выганялі – авадзён ні дае жыць. Малая Жорнаўка Гродз. (СНМ-2, 9). Ні трэбо было так дзіця песціць, а ціпер во рады німа з ім, ні дае жыць. Вялікая Альшанка Гродз. (СНМ-2, 174). Хай яе холяр возьма, хата збрыдла, цешча ні дае жыць. Рацічы Гродз. (СНМ-2, 249). Прадсядацель нешто на міне ўз'еўсо, ні дае жыць, і сам ні ведаю за што. Гліняны Гродз. (СНМ-2, 238). Камароў цьма, у гочы лезуць, ні даюць жыць. Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 255).

ДАДОМУ. Дадому збірацца. Рыхтавацца да смерці. Ну, пажыла я ўжо на сьвеце, пара дадому збірацца. Дзеравянчыцы Сл.

ДАЗВОЛУ. Як з божага дазволу ведаць. Вельмі добра (ведаць што-н.). Як з божага дазволу ведаў кожную сыяжынку ў гэтым лесе. Бародзічы Зэльв.

ДАЙ. Дай ты жыць. Выкл. Выказванне адмаўлення чаго-н., нязгоды з чым-н. або нявер'я ў што-н. пачутае. – Казалі, што ў вас зара гас правядуць. – Дай ты жыць! Калі ішчэ гэта будзя, я мо й ні дажыву. Старына Маст. – Мо, як пайшлі дажджэ, та бульба

атпецца. – Дай ты жыць! Ёй ужэ нічога ні паможэ. Бабіна Гродз. Ніўжо ш і ты думаяш, што гэта праўда? Дай ты жыць! Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 26). Дай ты жыць! Кап ён так заўтрашняга дня дачакаўся, калі гэта праўда. Градаўшчына Астр. (ЗНФ, 26).

Не дай і не лай. Не абурайся чымі-н. паводзінамі, калі да справакавання іх маеш дачыненне сам. Пусьціла яго на свой падворак, а цяпер абіжэся, што кепскі, што цяжко выкурыць. Сама вінавата – ні дай і ні лай. Бабіна Гродз.

Ні дай ні падзі. Без прычыны, знянацку. Прышла Данута ні дай ні падзі і ўселася на цэлы вечар. Крышылоўшчына Карэл. (СГВ, 601).

ДАЙСЦІ. Дайсці <самому> да сябе. Супакоіцца. Мілянька мая! Гэта ш так я напалохалася, ні магу дайсці да сібе. Стокі Свісл. Я так зьялалася, што ніяк ні дайду сама да сябе. Стараўшчына Шчуч. (МСГВ, 195).

ДАЛЕЙ. Далей-болей. На працягу пэўнага часу, праз некаторы час. Ну і тады от далей-болей жылі дружна, і от скока ж мы пражылі зь ім? Пісят гадоў пражылі. Альхоўка Астр. (ДМГ, 134).

ДАЛЁКА. Далёка не заедзеш. Няўхв. Многага не даб'ешся, не дасягнеш, вялікай карысці не атрымаеш. С такім стараням ты далёка ні заедзяш, нічога ў цібе ні палучыцца, шылам хлеб будзяш есці. Бабіна Гродз. Далёка не заедзяш, дзе сеў, там і злезеш. Каменка Гродз. (СНМ, 10).

Далёка пайсці. Дабіцца вялікіх поспехаў. Дачка далёка пайшла, вывучылася, стала чалавекам. Ляпёшкі Іўеў.

ДАМОЎКУ. Зашыцца ў дамоўку. Памерці. Сядзіць зусім змарнелы на лаўцы, мусіць ужэ хутка зашыцца ў дамоўку. Хадзявічы Сл.

ДАПЛЮНУЦЬ Не даплюнуць да каго. Насмеш. Хто-н. ганарысты, задавака, нясе сябе высока. Зь Мінску прыехаў такі ўжэ ганаровы, ні даплюнуць да яго. Ананічы Дзятл.

ДАР. Божы дар. Тое, што з'явілася, ці той, хто з'явіўся нечакана, неспадзявана. Смяяліся з такіх дзяцей, казалі: найдзёнік – божы дар. Заполле Івац. (ДСК, 142).

ДАРОГІ. Змыліць з дарогі каго. Паўздзейнічаць на каго-н. нядобрым чынам, падштурхнуць каго-н. на нядобрае. Старога змыліў з дарогі. Дзявяткаўцы Ваўк. (МСГВ, 196).

Папярок (упоперак) дарогі стаяць (стаць) каму. Няўхв. Перашкаджаць каму-н. у чым-н. Вечна ты мне папярок дарогі стаіш, нікуды за табой ні ўсьпеяш. Мілявічы Маст. Што ты папаякаш міне братам, што ён табе папярок дарогі стаў? Турэц Карэл. (МСГВ, 348). Упопярк дарогі стаяць. Дзекалавічы Гродз. (СНМ, 194). Ужо сыну дакументы былі вырабілі, каб выехаў у Карэлафінску, але бацька як настой, як упопярк дарогі стаў, то мусіў ісці вучыцца на заатэхніка. Доргішкі Ашм. (СГВ, 611).

Ці спіш ці дарогі пыгаеш. Няўхв. Каму-н. што-н. не даходзіць, хто-н. няправільна зразумеў, успрыняў сказанае. – Трэба напасціць у Дуброўскага каня бульбу абараць. – Да Дуброўскага дзеці прыехалі, пэўня, унукаў на лета пакінуць. – Ці ты сьпіш ці дарогі пытаіш? Я – пра адно, а яна – пра ўнукаў. Косцевічы Астр.

ДАРОГУ. Дарогу баранаваць. Іран. Ісці няўпэўнена, хістаючыся з боку на бок. Пра п'янага. – Паглянь, ці ні Шышка гэта стары дарогу барануе? – Мусі, ён. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 27). Ні ні боляй, бо й зноў будзяш дарогу баранаваць. Ці мо хочаш, кап сьмяліся сь цябе? Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 27).

Даць дарогу каму. Дазволіць каму-н. што-н. рабіць. Ганціна дзеўчына з любой работай у гародзе справіцца, толькі дай дарогу і не парашкаджай. (ДСГБ, 59).

Даць на дарогу пайсці кульгаючы. Няўхв. Зрабіць што-н. абы-як, для адчэпнага. Называюцца, напалола агароччык – дала на дарогу пайшла кульгаючы, толькі зелье матычкай пазьбівала, а корні засталіся цэлыя. Падольцы Астр. Папрасіў памахчы скасіць, а ён даў на дарогу пайшоў кульгаючы – выйшаў пяць пракосаў і змыўся. Тракелі Астр.

Зайсці (заступіць) дарогу каму. Перашкодзіць каму-н. у чым-н. Ён і тут зайшоў дарогу. Крэва Смарт. (СПЗБ -2, 213). І каму гэта я заступіў дарогу, ні знаю. Што ні дзень, то ўсё зробіць неку гадасьць. Задвор'е Зэльв.

Лавіць дарогу. Ісці, ехаць няроўна, хістаючыся з боку на бок. *Глянця ш вы на яго! Ідзе, ледзьво ловіць дарогу. Ніякаго стыду ў чалавека німа – спіўсо нанет.* Старына Маст. *Мусі, учора недзі навесяліўся? Я відзяў, як ты лавіў дарогу на вёсцы.* Замасцяны Шчуч.

Направіць на дарогу каго. Дапамагчы каму-н. выбраць жыццёвую сцяжыну, даваць добрыя парады. *Бацькі моцныя, маладыя, напавяць на дарогу.* Любча Навагр. (СБНФ, 161).

Паказаць дарогу каму. *Іран.* Выгнаць каго-н. *Будзяш сібе кепско вясьці, то я табе хутка накажу дарогу.* Алекшыцы Бераст.

У дарогу гаварыць. На карысць каго-н., так, як каму-н. хочацца, падабаецца. *Такі ўжэ наравісты, увесь час трэба гаварыць яму ў дарогу, ба калі што ні па яго, та пачыная нарывацца, аш халера яго бярэ.* Бабіна Гродз. *Такі ўжэ дурны характар. Мусіш яму ў дарогу гаварыць. Каль чуць што ні па-ягонаму, так і нэрф яго пачыная браць.* Бабіна Гродз. *Каб яна яму чуць паттукнула ні ў дарогу, дак ён яе п пабіў.* Заполле Маст.

Усю дарогу. Пастаянна. *Ой, шутлівы, смяешся з ім усю дарогу.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 510). *Каб яна калі што сюр'ёзна, а то ўсю дарогу – гы-гы-гы й гы-гы-гы.* Бабіна Гродз. *Мы зь дзедам усю дарогу працавалі і цяжка працавалі, не тое, што вы зарас.* Круцілавічы Дзятл.

ДАРОЖКА. Закрыецца дарожка. Спыніцца якая-н. дзейнасць, справа. *Ціпер усе да мяне едуць, а ні будзя бацькоў, закрывацца дарожка.* Руда Яварская Дзятл.

ДАТ. 3 даўных дат. Спрадвеку. *Гэта з даўных дат цягнецца – нявестка с свякрухаю не жываюцца.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 307).

ДАЎБЕШКА. Віслаухая даўбешка. Абраж. Кепскі чалавек. *Ты ш мяне ніколі не слухаш, віслаухая ты даўбешка.* Шылавічы Сл.

ДАЎБЕШКАЙ. І даўбешкай не заб'еш каго. Хто-н. фізічна моцны, здаровы. Ужываецца часцей як пярэчанне адносна сцверджання пра кепскае здароўе. *Хоць стары, аля яго яшчэ й даўбешкай ні забеш: вун, ні атпачывоўшы, цэлы загон поля згароў.* Бабіна Гродз. **Вар.** і доўбняй (даўбешкай, калатушкай) не заб'еш.

ДАХУ. Злазь з даху <і> не псуў гонту (гонты). *Насмеш.* Канчай займацца справай, якую выконваеш няўмела. *Злазь з даху не псуў гонту.* Загорані Свісл. (МСГВ, 592). *Злазь з даху і не псуў гонты.* Квасоўка Гродз. (СНМ, 183).

ДАЦЬ. Даць (даваць) прыпаліць. 1. Моцна насварыцца на каго-н., рэзка прабраць каго-н. *Просам прасіла: парабі ўсё ў хаці, а тады пацягнся на сваё чортава паляваня. Ну, дам я яму прыпаліць, як верняцца.* Сямашкі Лід. (ЗНФ, 26). *Чуаш, як брыгадзір дае прыпаліць хлопцам? Зубраўка Шчуч.* (ЗНФ, 26). 2. Суро́ва распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. *Ой дасьць табе бацько прыпаліць, калі такія словы брыткія будзяш казаць.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 26). *Хай толькі дахаты прыдзя, дам я яму прыпаліць. Во гэтай дзягай!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 26). **Вар.** даць (даваць) прыпаліць (пшыпаліць, пшыпалёнкі, пшыпалянкi, прыкурыць).

Даць (даваць) пяць. *Жарт. Фам.* Ужываецца пераважна ў форме загаднага ладу і, як правіла, суправаджаецца поціскам рукі. 1. Вітацца ці развітвацца з кім-н. *Ну, я ўжэ пашоў, дай пяць.* Правыя Масты Маст. 2. Цвёрда абяцаць што-н. *Даю пяць, што заўтра да цібе прыду.* Вострава Карэл. 3. Пацвердзіць згоду, дамоўленасць у чым-н. *Ну вось і згадзіліся, дай пяць!* Барысаўка Іўеў. *Калі хочуць утачніць, што дагаварыліся, то кажучь – дай пяць!* Правыя Масты Маст. *Ну, от і дагаварыліся, дай пяць, на гэтым і разойдзімся.* Заборцы Астр. 4. Выказаць прымірэнне з кім-н. *Ну ўсё, што было, тоя сплыло, дай пяць! Хваціць ваўком глядзець! Дай пятаха!* Старына Маст. 5. Выказаць пахвалу каму-н. за што-н. *Маладзец, што прышоў, дай пяць! Гудзевічы Маст. О, дык цябе можна павінішаваць, дай пяць!* Зенявічы Навагр. **Вар.** даць (даваць) пяць (петуха).

Даць прыкурыць. каму. Насварыцца на каго-н., прабраць, пакараць каго-н. *Зараз я табе дам прыкурыць.* Гута Дзятл. **Вар.** даць (даваць) прыпаліць (пшыпаліць, пшыпалёнкі, пшыпалянкi, прыкурыць).

Даць пшыпа'ліць каму. Насварыцца на каго-н., прабраць, пакараць каго-н. *Як даў пшыпаліць, то ў таго адразу розум паявіўся.* Глядавічы Маст. *Гэта так табе ні пройдзя, бацько як узная, дасьць пшыпаліць.* Бабіна Гродз. **Вар.** даць (даваць) прыпаліць (пшыпаліць, пшыпалёнкi, пшыпалёнкi, прыкурыць). • *Пшыпаліць* – параўн. польск. *przypalić* ‘прыкурыць’.

Ні даць ні ўзяць у каго, дзе. Няма нічога, ніякага запасу. *А што яму баяцца, калі ў яго ні даць ні ўзяць, адно вуглы пустыя.* Дылева Лід. *У каморы маёй у гэтым року ні даць ні ўзяць.* Дубаўцы Ваўк. *У яго хаціне ні даць ні ўзяць, дык і сын ні прыходзіць.* Ашмянцы Шчуч. *Прыехаў сын, а ў самой ні даць ні ўзяць.* Лунна Маст.

ДАЧА. Дача сабача. Няўхв. Штосьці дадзенае, падараванае каму-н. і забранае назад. *І нека тут сусетка прынясла курыцу. Алі тая курыца ручная была. Та яна ішла дарогаю і забрала назат. А мама шукае: німа курыцы. А сусет кажа: «Ні шукай, бо ні найдзях: тая, што дала, та й забрала».* От такая дача. Гэдыка дача сабача. Косцевічы Зэльв.

ДАШКАВІЧА. Як Дашкавіча (Дашкейча) бычок спрытны і пад. Іран. Зусім не (спрытны). *Лодка перавярнулася, а Зміцяр плаваць ня ўмея, спрытны як Дашкавіча бычок, каб не Мікола, то ўтаніўся б у возыры.* Даўгялы Воран. (СГВ, 614). *А Грышка Манін дасужы як Дашкейча бычок – лятаў па вуліцы п'яны і ў лужыну ўваліўся.* Пагародна Воран. *Ну ш і спраўны малочны Гэнюка, нічога без яго не абыходзіцца, дасьціпны як Дашкейча бычок, што ўзяў у студню ўваліўся.* Бастуны Воран. *Даходны як Дашкейча бычок – тылам, тылам – і ў студню.* Нача Воран.

Як Дашкавіча карова цягацца. Няўхв. Без справы невядома дзе (бадзяцца). *Цэлы дзень не быў у хаце, цягаюся недзі як Дашкавіча карова.* Орлі Воран.

ДВА. Два і трэці маленькі. Іран. Ніколькі, нічога (не даць). – *Бачу, малаток у цібе пат сыяной валяюцца. Ададай мне яго. – Ага, зарас дам. Дам два і трэці маленькі, што ні здужаеш панясьці.* Бабіна Гродз.

Ні ў два ні ў пяць (ні ў тры) гаворыць. Няўхв. Зусім недарэчна, неўпапад, не тое, што трэба. *Ты гаворыш ні ў два ні ў пяць.* Некрашы Гродз. *Лапоча ні ў два ні ў тры, толку зь яе гэтай гаворкі.* Зачэпіч Шчуч.

ДВОЙКІ. Вучы вучы каго адныя двойкі. Выкл. Няўхв. Выказванне папроку таму, хто някемлівы, няздатны да навучання, пераймання вопыту іншых. *Ты ш ізноў ні так бульбу парэзала, цібе вучы вучы адныя двойкі.* Ананічы Дзятл.

ДЖЫНДЖЫКІ. Джынджыкі біць. Няўхв. Гультаяваць. *Хваціць табе джынджыкі біць, ідзі з усімі картоплі выбіраць.* Конна Зэльва. (СГВ, 587).

ДЗВЕРЫ. Дзверы кілбасамі (каўбасамі) завязваць. Жыць заможна, багата, мець усяго ў дастатку. *І калі ўжэ яму будзя хваціць... Дзверы кілбасамі завязваю, і ўсё яму мало.* Аздобічы Шчуч. *Што ты раўнуеш. Раней дзверы каўбасамі завязвалі, гэта ціпер усё з магазіна.* Мілявічы Маст. *Ні так гэта лёгка, гэта табе ні пры Польшчы дзверы каўбасамі завязваць.* Ганчары Свісл.

Забыць як і дзверы адчыняюцца. Працяглы час адсутнічаць, доўга не наведвацца куды-н. *Дзе ш ты, сынку, прападаў? Ужо забыў як і дзверы ачыняюцца.* Варняны Астр.

Зайсці за дубовыя дзверы. Зрасходавацца, скончыцца. *Як было сала, то не елі, а як зайшло за дубовыя дзверы, то й хочацца.* Хутар Праважа Воран. *Німа малачка... Зайшло за дубовыя дзверы. Такая дойна кароўка была... Не, намануўса прадаць, то во ціпер і есьці німа чаго.* Бабіна Гродз.

Пайсці за дубовыя дзверы. Часам жарт. Быць надзейна схаваным да пэўнага часу ці зусім не існаваць. *Ні шукай нават, ні знойдзях [арэхаў]: пайшлі за дубовыя дзверы. На сьвято дастаням.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 74). **Вар.** пайсці (уцячы) за дубовыя дзверы.

Паказаць культурна на дзверы каму. Іран. Прапанаваць каму-н. выйсці, выправадзіць, выгнаць каго-н. *Добра, што ён сам здагадаўся, пайшоў, а то я ўжо зьбіралася паказаць яму культурна на дзверы.* Алекшыцы Бераст.

У дзверы не ўлазіць. Быць тоўстым. Гэты пузач ужэ ў дзверы ні ўлазіць. Халап'я Івац. (ДСК, 192). *От расплыуха стала, хутка ў дзьверы не ўлезя.* Дакудава 1 Лід. (СТВ, 409).

Уцячы за дубовыя дзверы. Часам жарт. Быць надзейна схаваным да пэўнага часу ці зусім не існаваць. Уцяклі ўжэ скваркі за дубовыя дзверы. Берштты Шчуч. (ЗНФ, 74). *Карова есць, аля малако ўцякло за дубовыя дзверы. Во-во цяля прывядзе.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 74). **Вар.** пайсці (уцячы) за дубовыя дзверы.

Чыста ў адныя дзверы ўвайшоў праз другія выйшаў пражыў. Непрыкметна хутка (пражыў жыццё). *Праляцелі годы, як адзін міх. Ні дзіво, што старэйшыя ўсе гавораць: пражыў чысто ў адныя дзьверы ўвайшоў прас другія вышаў.* Каменка Бераст.

Як гэтыя дзверы адкрыць і закрыць. Вельмі лёгка, проста, без намаганняў (зрабіць што-н.). *Мне паставіць ціліфон у хату сёроўна як гэтыя дзьверы адкрыць і закрыць.* Задварані Свісл. Ён ш начальнік. *Што табе нідастунно, то яму як во гэтыя дзьверы аткрыць і закрыць.* Бабіна Гродз.

ДЗВЯРАМІ. За дубовымі дзвярамі схавана, ляжыць і пад. У надзейным месцы. – *Можэ, знойдзеш паўлітра? – Дзе там! Жонка за дубовымі дзвярамі трымае.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 31). – *Дзе ты палажыла грошы? Кап хто ні ўкраў. – Ні бойся, за дубовымі дзвярамі схавала.* Голдава Лід. (ЗНФ, 31). *Там тых кілбас як кот наплакаў, але яны ў міне ляжаць за дубовымі дзвярамі.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 31).

ДЗЕ. Дзе <вы> бачылі. Выкл. Выказванне адмаўлення, немагчымасці чаго-н. *Зробіць ён вам... Дзе вы бачылі!.. Толькі абяшчаць умея. Ведаю я яго, ні першы рас.* Бабіна Гродз. Ён – дзе бачылі! – не пойдзе ўночы. Валеўка Навагр. (БФ, 129). **Вар.** дзе ты бачыў (бачыла); дзе <вы> бачылі.

Дзе гэта відана. Выкл. Няўхв. Выказванне незадавальнення чым-н., неадабрэння чаго-н. *Ну дзе гэта відана, кап ты столькі грошай распусьціў за адну нядзелю.* Дарагляны Маст. *Дзе гэта відано, каб дзіця вучыло бацька.* Стральцы Маст. (МСГВ, 82). *Дзе гэта такое відана, каб дзеўка сама да хлопца ішла.* Дзераўная Сл.

Дзе дзенешся. Іншага выйсця няма, даводзіцца пагадзіцца, прымірыцца з чым-н. *Хоць і дарагаватая яна была, але ж я як завінулася з гэтай машынай, дык дзе ш дзенешся, прышлося тры карове прадаць, кап машыну тую купіць.* Равіны Карэл. (ДМГ, 85).

Дзе наша не прападала. Выкл. Выказванне гатоўнасці рызыкнуць. *Дзе наша ні прападала, давай ашчэ па аднаму шкаліку вып'емо, весялей будзя.* Гродна Гродз. (СНМ-2, 265).

Дзе папхнуў каго там і паваліцца. Асудж. Хто-н. несамастойны, без уласнай пазіцыі, залежны ад іншых. *Буць ты ўжо ш талкаўнейшы, а то дзе папхнуў там і павалісься.* Яцыны Астр.

Дзе сеў там <i> злезеш на кім. Кім-н. не пакамандуеш, хто-н. не кінецца памагаць каму-н., выконваць чыю-н. волю. *Ехала ў Сьвіра, папрасіла, каб у агароччыку выкасіў. Вярнулася назат – агароччык ні кошаны, а ён сьпіць сабе. Гэта ўжо такі чалавек, на ім дзе сеў там і зьлезіш.* Косцевічы Астр. *Дзе сеў там злезеш.* Геранёны Іўсё. (МСГВ, 588; ППФВ, 22). *На ём далёка не заедзяш, дзе сеў, там і злезеш.* Каменка Гродз. (СНМ, 187). *Табой не падаткнешся, дзе сеў, там злезяш, усё самой трэба рабіць.* Гошчава Івац. (ДСК, 157). **Вар.** дзе сядзеш там і злезеш (устанеш); дзе сеў там <i> злезеш.

Дзе стаў там і сеў. Кім-н. не пакамандуеш, хто-н. не кінецца памагаць каму-н., выконваць чыю-н. волю. *А мой мужык ніяк мной не ўпраўляў. Ведаў якая – дзе стаў там і сеў.* Кулёўшчына Маст.

Дзе сядзеш там і злезеш (устанеш) на каго, на кім. Кім-н. не пакамандуеш, хто-н. не кінецца памагаць каму-н., выконваць чыю-н. волю. *Як ужэ мяне Бох кватаранткамі наградзіў, то, дальбох, зь іх усе людзі сьмяюцца, на іх дзе сядзеш там і зьлезеш.* Вішнева Смарт. *На гультай дзе сядзеш там і злезеш.* Астроўля Лід. (МСГВ, 599). *Дзяцко ні натто*

быў ахочы даць лішні кусок, у яго гэдык – дзе сядзеш там і зьлезыш. Старына Маст. Я табе ні жонка, на мне дзе сядзеш там і ўстанеш. Правыя Масты Маст. Ні на тога напаў, на мне дзе сядзеш там і ўстанеш. Барысаўка Іўсёў. Дзе сядзеш там і ўстанеш. Лаша Гродз. (МСГВ, 588; ППФВ, 22). **Вар.** дзе сядзеш там і злезеш (устанеш); дзе сеў там <і> злезеш.

Дзе там. Выкл. Вокліч немагчымасці, адмаўлення чаго-н., пярэчання чаму-н. Як ціпер школы, а тагды якая школа. Ціпер есьць, ды ні вучацца. А тагды кап вучыцца – дзе там. Крывічы Зэльв. (ДМГ, 64). Кожны дзень яму дзяўбу, каб кідоў курыць, але дзе там. Рацкевічы Івац. (ДСК, 72). Пасварылася была з зяцём, зарэкалася – не пераступлю парог яго хаты, ды дзе там, пайшла, унукоў хочу паглядзець. Хрышчонавічы Івац. (ДСК, 88).

Дзе ты бачыў (бачыла). Выкл. Выказванне адмаўлення, немагчымасці чаго-н. Гэта ў горадзі свёней пацэсцілаюць пілавінамі, а на вёсцы, дзе ты бачыў, кап хто пацэсцілаў. Навасёлкі Гродз. (СНМ, 109). Выкінь ты яго з галавы. Няўжэ ты думаяш, што будзеш за ім ічасьліва. Дзе ты бачыла! Такі самы пяніца, як бацько. Бабіна Гродз. **Вар.** дзе ты бачыў (бачыла); дзе <вы> бачылі.

Дзе хочаш. Там, дзе прыйдзеца, дзе здарыцца. Тожэ места ні было. Дзе хочэш ідзі жыць. Восава Навагр. (ХБД, 204).

ДЗЕВАК. Ад дзевак адвесьці і да бабы не давесьці каго. Асудж. Падмануць дзяўчыну, не ажаніўшыся з ёй. З адной гады два хадзіў, адзё дзевак адвёў і да бабы ні давёў, а ціпер, чула, да другой клінкі падбівая. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 15). Ты яго асьцярагайся, бо ён можа і цібе адзё дзевак адвесьці і да бабы ні давесьці. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 15).

ДЗЕВЯНОСТА. Дзевяноста дзевяць у каго. Асудж. 1. Хто-н. разумова адсталы, псіхічна ненармальны. – Дзевяноста дзевяць – гэта палувумяны, калі розуму ў галаве няма. – А чаму дзевяноста дзевяць? – Ну, як стопрацантова, то добра, гэта разумны, а дзевяноста дзевяць – адзін процант ні хватае. Такія во задзіры. Балотца Навагр. 2. Хто-н. неразумны, легкадумны, дурань. У це што, дзівяноста дзевяць?! На таком марозі беіш шапкі ходзіш!.. Бабіна Гродз. Ад Мішы ўсяго можна чакаць, бо ў яго дзевяноста дзевяць. Юравічы Дзятл. (ЗНФ, 28). Усе людзі паадзяваліся як людзі, а ты можаеш сабе ісьці й так, калі ў цябе дзевяноста дзевяць. Маркішы Гродз. (ЗНФ, 28). Праўду, мусі, кажуць, што ў Сцёпкі дзевяноста дзевяць: онака [вунь] малых сабраў і нешто ім расказвае. Кулявічы Свісл. (ЗНФ, 28). **Вар.** дзевяноста дзевяць <на фронце <і, а> адзін (адна) у (на) рамонце>.

Дзевяноста дзевяць а адзін гуляе ў каго. Асудж. Хто-н. разумова адсталы, псіхічна ненармальны, дурань. Што ты зь ім гавэнду завёў, у яго ш дзівяноста дзевяць а адзін гуляе. Галавічполе Шчуч.

ДЗЕД. Альховы дзед. Няўхв. Чалавек, якому не даходзіць, якому трэба некалькі разоў сказаць, каб ён што-н. выканаў. Табе колькі рас трэбо пра агарот напамніць? Альховы дзед! Хучэй будзя самой зрабіць. Стокі Свісл.

Як дзед да штаніны прычапіцца і пад. Вельмі моцна, неадступна, назойліва (прычапіцца, прыстаць да каго-н.). Мы жа ш ужэ думалі ехаць адныя, алі ш во Янка прычапіўся як дзед да штаніны, усё крычаў ехаць разам. Варняны Астр. • Дзед – калюча-ўчэпістае суквецце-шышка лопуху.

ДЗЕДА. Як у дзеда ў торбе дзе. Бязладна, бессістэмна. Чаго тут не панакідана ў цябе на стале, толк як у дзеда ў торбе. Варанкі Шчуч. (СГВ, 620).

ДЗЕДАМ. За дзедам. У мінулым. За дзедам пастаўнік выгараджаны аш да рэчкі быў. Жылі Іўсёў. (СПЗБ-З, 434).

ДЗЕДУ. Даў дзеду грош. Няўхв. Нудна і доўга гаварыць адно і тое. От, што яна скажа – даў дзеду грош і ўсё, калі рас пра сваго сына, які ён хорошы, які разумны. Адна і тая песня. Дубінка Гродз. Выключы ты гэту сесю [сесію], а то цалюткімі днямі – доў дзеду грош і доў дзеду грош, слухаць абрыдло. Бабіна Гродз.

ДЗЕЛА. Адно дзела. Ухв. Вельмі добры, выдатны. Добрая дзяўчына ў цябе: і красівая, і працавітая, і вясёлая, ну, проста адно дзела! Астравец Астр. Хлопец у цябе адно дзела. Гудагай Астр. Вот голас у яе – адно дзела, ёй толькі на сцэні сьпяваць. Вольна Бар.

Дзела гарыць у руках у каго. Ухв. Хто-н. вельмі працавіты, здольны ў працы. *Мой гаспадар як возьмяцца, то ў яго дзела гарыць у руках.* Палонка Свісл. (СГВ, 587).

Каб там дзела гарэла. Абавязкова, нягледзячы ні на што. *Рэдзянкі супчык, смашны. Кап там дзело гарэло, та мусіш ізесьці.* Бабіна Гродз. *Я дабюса сваго, быць ні можа, кап там дзело гарэло!* Новая Руда Гродз. *Нігды ні пасьпяшыць, кап там дзело гарэло.* Алексшыцы Бераст.

Пайшло дзела рваць. Што-н. пачало актыўна, хутка ажыццяўляцца. *Так ніякай работы ні было, а як добра ўгасьціла, та пайшло дзело рваць, за дзень гактар сенакосу сьпляжылі.* Бабіна Гродз. *Зарас на поле пайшлі яшчэ нашыя хлопцы, і пайшло дзело рваць.* Харосіца Навагр.

У дзела пусціць. Прымяніць, выкарыстаць што-н. *За Котрай такі залях пуставаюць колькі гадоў, а цяпер і яго ў дзело пусцілі.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 42).

ДЗЕНЬ. Абы дзень <да вечара>. Няўхв. Як папала, нядбала, без ахвоты і старання рабіць, працаваць. *Гэныя страіцелі мусі і зазімуюць на кароўніку. Кап, згадзіўшыся с працьсядзяцям на якую суму, то можа рухаліся п скарэй. А так абы дзень да вечара.* Заборцы Астр. *Вось дык жонку выбраў: нічога ні ўмея. Ёй толькі абы дзень да вечара.* Васілішкі Шчуч. *Абы дзень да вечара.* Рыдзелі Гродз. (СНМ, 177; МСГВ, 578; ППФВ, 3). *Ты ш ні прагульнік, што ходзіш абы дзень, у цябе ш ужо ёсьць чым ганарыцца, столькі пасеяць!* Сялец Лід. (СГВ, 371).

Абы дзісь дзень у каго. Няўхв. У каго-н. нікога клопату пра будучыню. *У Адама абы дзісь дзень, а заўтра як Бох дасць. Ні думая, каб надалей было.* Пеляса Воран. • *Дзісь – параўн. польск. dziś ‘сёння’.*

Даваць на дзень добры. Расплачваюцца на вяселлі з музыкантамі за заказаны танец, музыку, песню. *На маім вяселі добра давалі на дзень добры.* Караняты Астр. (СГВ, 585). *Натта першы сват быў ганаровы. На дзінь добры даваў ні жалеючы. Усё кідаўся грашмі.* Заборцы Астр. *Вазьмі больш грошай, бо трэба будзе даваць на дзень добры.* Алексшыцы Бераст.

Даць дзень добры. Павітацца, прывітацца. *Ты зайдзі ў хату, дай дзень добры, а тады ўжэ гавары што трэба.* Стокі Свісл. *Ён паліцманам тады быў. А я падышла да яго, дала дзень добры, запыталася я ў яго, як жыцьця.* Салтанішкі Воран. (ДМГ, 103). *Па вадзіцу ідзе, дзень добры дае, сэрдаўку майму жалю задае.* Дзяляцічы Карэл. (БФ, 44).

Дзень да вечара. На працягу дня. *От мы так цяпер і жывем, так праходзіць наша жыццё. Дзень да вечара то ў агарот падзееш, то з агароду прыдзееш, то ў хлеў падзееш, то с хлява прыдзееш.* Астрына Шчуч. (ДМГ, 145).

Дзень добры. 1. Прывітальны зварот раніцай або днём. *Дзень добры, людцы, вам ці рады вы нам?* Пасека Воран. (ППФВ, 22). 2. Этап вясельнага застолля, калі музыкі па заказе прысутных выконваюць мелодыі, песні, прысвечаныя маладым ці іншым вясельнікам. *На васэлі ест таксама дзень добры: госьці заказваюць маладым песні і за гэто плацяць.* Галавенчыцы Гродз. 3. Выкананне музыкантамі музычнага твора, песні па заказе ўдзельнікаў вясельнага абраду. *Як заграюць музыканты аднаму «Дзень добры», так кожны грошы і гатовіць, як да яго прыдуць, каб заплаціць.* Талочкі Гродз. (СНМ, 46).

Дзень і ноч. Увесь час, пастаянна, на працягу сутак. *Бывала, рабілі дзень і ноч, сваё роднае дзіця ні было калі апратаць.* Русакі Бераст. (МСГВ, 31).

Дзень пры дні. Штодня, кожны дзень. *Цэлы тыдзень, дзень пры дні ўзапар хадзілі выбіраць картофлю.* Майсеевічы Ваўк. (МСГВ, 511). *Кап яго ні патиштырылі да работы, то цёгаўся п так дзень пры дні.* Сімакава Карэл. (СГВ, 324). *Ніякае разрухі мне німа, рабі, як той вол, дзень пры дні.* Заполле Івац. (ДСК, 199).

Дзень у дзень. Штодня, кожны дзень, рэгулярна. *Цяпер дзень у дзень матка яе ў школу гоня, яна ў трэцім адзяле ўчыцца.* Перавознікі Астр. (НС-ць, 277). *Жонка*

тапталася каля свайго хазяйства, а я дзень у дзень усё вазіў дзераво на спляў. Пуцэвічы Навагр. (СБНФ, 75).

За дзень не абыдзеш каго. Іран. Хто-н. вельмі тоўсты. Гэта баба як гара, яе за дзень ні абыдзяш. Карэлічы Карэл.

На дзень сем пятніц у каго. Хто-н. вельмі часта і лёгка мяне свае намеры, рашэнні, настроі. У яе на дзень сем пятніц. Малі Астр. (СПЗБ-4, 224).

На сёмы дзень даходзіць да каго. Няўхв. Хто-н. вельмі марудна, з цяжкасцю ўспрымае, асэнсоўвае што-н. Датумкаў, слава Богу, – на сёмы дзень да яго даходзіць. Чамяры Сл. (ЖНСл., 178).

Па дзісь дзень. Да гэтага часу. Я па дзісь дзень вайну помню: і як сястру ў Германю забіралі, і як бомбы кідалі. Каменка Шчуч. Калі казаў, што ягадаў на расаду дасць. І па дзісь дзень дае, мусі, ні дачакаяса ад яго. Бабіна Гродз. Прасіў міне, каб я прыехаў да яго, але я і па дзісь дзень ні ехаў. Дамейкі Лід. Як узяў грошы, дык і па дзісь дзень няма. Алехшыцы Бераст. І па дзісь дзень зубы перасталі балець. Парэчча Гродз. (СПЗБ-2, 55).

● **Дзісь** – параўн. польск. *dziś* ‘сёння’.

У спякотны дзень вады не дапросішся ў каго. Асудж. Хто-н. вельмі скупы. Паслухай мяне, не ідзі ты да яго прасіць, бо ў такога чалавека ў спякотны дзень вады не дапросішся. Вішнева Смарг.

Як восеньскі дзень. У кепскім настроі, пануры, сярдзіты, злосны. Ён век пасупы, хмуры, як восеньскі дзень. Заполле Івац. (ДСК, 173).

Як дзень белы. Пастаянна, на працягу ўсяго дня. Як дзень белы. Малыя Сцяпанішкі Маст. (ППФВ, 78).

Як дзень божы. Пастаянна, на працягу ўсяго дня. Дзяціска як дзень божы ў лапту гуляюць – і ні абрыдня ім. Чамяры Сл. (ЖНСл., 178). Задраў кокашы на ложку ды спіць як дзень божы. Чамяры Сл. (ЖС, 155). Такая дзяўчына вялікая, а як дзень божы мазіцца ды мазіцца. Чамяры Сл. (ЖС, 156).

Як дзень то добры дзень. Няўхв. Пастаянна, штодня прыходзіць. Як перш, то й відаць нідзе ні было, а тэрас як дзень то добры дзень, спасу німа, с хаты ні вылазіць. Бастуны Воран.

ДЗЕРАВА. Што ў дзерава каму. Асудж. Зусім не даходзіць каму-н. што-н., зусім не слухае хто-н. каго-н. Кажу, кажу, а яму як у дзераво, як ні чуя сяраўно. Малая Жорнаўка Гродз.

ДЗЕРКАЧА. Даць дзеркача. Уцячы. Бачу, у садзе дзеці, пагнаўся за імі, а яны далі дзеркача. Кемейшы Воран. (СГВ, 586).

ДЗЕРКАЧОМ. Дзеркачом у вочы лезці. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. Чаго дзеркачом у вочы лезаеш? Сяраўно нічога ні скажу. Янаўляны Лід. Не лезь дзеркачом у вочы, бесь цябе зраблю, як захачу. Геранёны Іўеў. Ого, спакойная... Як табе трэба што, дык ты дзеркачом у вочы лезеш, абы дабіцца свайго. Талмінава Ашм.

ДЗЕРЦЬ. Як дзерць мокры. Вельмі. Німа ніякай рады з гэтымі дзецьмі. Як толькі зышоў сьнех, та кажнюсянькі дзень прыходзяць мокрыя як дзерць. Старына Маст.

● **Дзерць** – дзірван.

ДЗЕЎКА. Мікалаеўская дзеўка. Немаладая жанчына, якая не была замужам. Выбірала кавалероў ды мікалаеўскай дзеўкай засталася. Бялавічы Івац. (ДСК, 134). Сіма так і ні вышла замуш, хоць сваталася да яе многа хлопцаў. Так мікалаеўскай дзеўкай і дажыла век. Бабіна Гродз.

ДЗЕЎКАХ. Сядзец у дзеўках. Доўга не выходзіць замуж. Потым на міне ўсе напалі, што будзеш сядзец, як мы, у дзеўках, ідзі лепай. Ну ўжо трэба ісьці, а ні хочацца, хацела, каб за харошаго, добраго. Дубаўцы Ваўк. (ДМГ, 197). У каго добра гаспадарка, дык і бяды ні мелі, ведалі, што возьмуць замуш, а другая хароша, ды бедная, так і сядзіць у дзеўках. Суботнікі Іўеў. (ДМГ, 106). Кажуць, цешча любчыку яму дала, та ён і ўзяў, а так бы

сядзела ў дзеўках. Забагонікі Гродз. (СНМ, 82). *Кап ведала, што такое жыцьцё чакае, то сядзела п я ў дзеўках лепш.* Падвялікая Дзятл. (СБНФ, 268).

У дзеўках. У дазамужні час. *Як у дзеўках была да любіла кампанавыць з Гандзяй, заўсёды разам хадзілі.* Дзекалавічы Гродз. (СНМ-2, 99).

ДЗЕЦІ. 3-за гэтага (па гэтым) дзеці будуць. Няма чаго перажываць, усё будзе добра. *Ты ні думай, з-за гэтага дзеці будуць, ні было п большай бяды.* Бабіна Гродз. *Што, каленам удэрылася? Нічога, па гэтым дзеці будуць.* Старына Маст.

ДЗЁРУ. Даць дзёру. Збегчы, уцячы. *У калхозах очэнь нізкія зарплаты. Патаму людзі ўсе далі дзёру.* Зэльва Зэльв. (ХБД, 446).

ДЗІВА. 3 добрага дзіва. Без якой-н. прычыны, невядома чаму. *Кап яму што сказала ці зачэпіла яго, то не, з добрага дзіва стаў лаяць, бэсьціць гэту дзяўчыну.* Залужжа Стаўб.

На дзіва. 1. Надзвычай, вельмі. *Тросы ў жыта ў гэтым годзе ўраджліся на дзіва буйныя.* Кашубінцы Гродз. (СГВ, 487). 2. Надзвычай добры, цудоўны, выдатны. *Німа чаго і раўняць лонскі ўмалот з гэтым, бо тое лето было проста ўсім на дзіва.* Жытомля Гродз. (СНМ-2, 239).

Не дзіва. Невыпадкова. *У такую спёку надта гілі кусаюцца, ні дзіва, што каровы разгізаваліся.* Налібакі Навагр. (СГВ, 401).

ДЗІРА. Дзіра ў горле ў каго. *Іран.* У каго-н. пры неакуратнай ядзе з рота выпадае ці праліваецца частка ежы. *У яго дзіра ў горлі... Бач, што нарабіў на настольніку, як дзіця малая.* Ашмянцы Шчуч.

ДЗІРКА. Дзірка дзірку паганяе ў каго. Хто-н. вельмі бедны. *У яго нічога німа – дзірка дзірку паганяе.* Пілкі Маст.

ДЗІРКІ. Дзіркі ў небе не будзе. *Іран.* Нічога не зробіцца. *Вядома, бяда тут такая, што ён на вяселье не прыйдзе! Хай не йдзе! Дзіркі ў небе не будзе.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 60).

Каждай дзіркі затычка. Няўхв. Той, кім часта замяняюць, падмяняюць іншых. *Атпраў Марыю на гэта забраньне, яна ў нас кожнай дзіркі затычка.* Пеляса Воран.

ДЗІРКУ. У кожную дзірку затычка. Няўхв. Той, кім часта замяняюць, падмяняюць іншых. *І туды цібе пасылаюць, і сюды цібе. Бытта больш нікого німа! Наішлі ў кожную дзірку затычку.* Стокі Свісл.

У кожную дзірку затычка. Ухв. Чалавек, які ва ўсім удзельнічае, усюды паспявае. *Пятро ў кожную дзірку затычка: і на сено ён, і ў гародзе ён. Золата, а не хлопец.* Дзеравянчыцы Сл.

ДЗІСЬ. Не дзісь то ўзаўтра. Калі-небудзь у бліжэйшы час. *Нечага палохаць, усё ўжондзіца, ні дзісь то ўзаўтра.* Талочкі Воран. *Ну не прадоў ён сваёй каровіцы. Ну й якая бяда. Прадасьць, ні дзісь то ўзаўтра.* Талочкі Воран. • *Дзісь – параўн. польск. dziś 'сёння'.*

ДЗІЧКІ. Хоць бы дзічкі. 1. Зусім не рэагуе хто-н. на што-н. *Яго стыдзяць і гудзяць, а ён хоць бы дзічкі.* Дзям'янаўцы Дзятл. (ППФВ, 66). 2. каму. Каму-н. усё роўна, каго-н. нішто не хвалюе. *Што там робіцца ў хаця, яму хоць бы дзічкі.* Бабіна Гродз. (СГВ, 611). *Я перад ім тут распінаюся цалюткі час, а яму хоць бы дзічкі, нават і ні слухая.* Зэльва Зэльв. *Мішы зараз экзамены трэба здаваць, а яму хоць бы дзічкі, за кнішкі нават і ні думая брацца.* Купіск Навагр. *Марыля завіхалася, а яму ходзь бы дзічкі, сядзіць у цялявізары і ні аб чым ні думая.* Хвалава Карэл. *Колькі ні кажу, а яму ходзь бы дзічкі, нават ухам ні вядзе.* Нізяны Ваўк. 3. Нічога дрэннага не робіцца з кім-н. *За дзесяць кілометраў ідзе, і ходзь бы дзічкі, не прыстане.* Альбярцін Сл.

ДЗІЧКУ. Дзічку на вярбе. *Іран.-насмеш.* Зусім нічога не (злавіць, атрымаць, убачыць і пад.). *Дзічку ты на вярбе зловіш, а не ровар.* Шчорсы Навагр. *У міне ты дзічку на вярбе палучыш, а ні бутэльку.* Гнесічы Навагр.

ДЗЬМУХАЎКУ. Надуць дзьмухаўку. Няўхв. Надзьмуцца, насупіцца, пакрыўдзіцца. Што ты надуў дзьмухаўку? Ні слухай яго, пляце што сьліна прынясе на язык. Вішнеўка Зэльв.

ДЗЮБЕ. Па камаровай дзюбе. Зусім мала. Ня еў нічога наш хворы, бярэ ў рот па камаровай дзюбе. Сухмяні Гродз. (СГВ, 602).

ДЗЮБКУ. З камарову дзюбку. Вельмі мала чаго-н. Ну й выдзяліў так выдзяліў – с камарову дзюбку. Каменка Шчуч. **Вар.** з камарову дзюбу (дзюбку).

ДЗЮБУ. З камарову дзюбу. Вельмі мала чаго-н. Вады тут с камарову дзюбу. Чырвонае Сяло Зэльв. Хлеба з камарову дзюбу зьеў. Горка Дзятл. Я ш цябе прасіла прынесці цэлы кошык бульбы, а ты прынёс с камарову дзюбу, слухаць трэба, што гавораць. Зенявічы Навагр. Выдзяліў жарна с камарову дзюбу і лічыць, што на нас усіх хопіць. Алекшыцы Бераст. Камякі нісмачныя, відаць, сала ўкінула с камарову дзюбу. Замошша Любан. Вады ў калодзежы з камарову дзюбу, а яшчэ ўсё лета наперадзе. Бібікі Зэльв.

Засініць дзюбу. Іран. Выпіць спіртнога, напіцца. Яшчэ й магазін ні аткрывалі, а яны ўжэ недзі засінілі дзюбу. Шчорсы Навагр. А мой вунь ляжыць дзюбу засініўшы. Каменка Шчуч.

Параўняць дзюбу. Іран. Стукнуцца носам. Калі зьяціш с плоту, параўняш дзюбу, то болей ні палезыш на яго. Вольна Бар.

ДЗЮНДЗЕЛЬ. Дзю'ндзель павесіць. Жарт. Засумаваць, замаркоціцца. Ну што ты дзюндзель павесіла? Ні бядуі, знайдзем табе хлопца. Карабы Ашм.

ДЗЮНДЗЮ. Звесіць (павесіць) дзю'ндзю. Іран. Засумаваць, замаркоціцца, дайсці да адчаю. Зарана ты звесіў дзюндзю, яшчэ мы паваюям. Адзверна Маст. Павесіў дзюндзю, ні с кім гаварыць ні хоча. Алекшыцы Бераст. Ну што ты дзюндзю павесіла. Не бядуі, усё будзе добра. Карабы Ашм.

ДЗЯГА. Дзяга плача на кім. Асудж. Хто-н. заслугоўвае пакарання. Звычайна пра дзіця. Зарас ты ў міне даскачаса. Па табе ўжэ даўно дзяга плача. Ніяк ні можаш сібе добра вясці. Лунна Маст. Па табе, хлопчык, ужо даўно дзяга плача. Галавічполе Шчуч. **Вар.** дзяга (рамень) плача.

ДЗЯДЗЬКА. Дзядзька Апанас пастукаўся да каго. Гумар. Хто-н. захварэў на панос. Чаго ты ўвесь час на двор лятаяш, хіба да цібе дзяцька Апанас пастукаўся? Масты Маст.

Дзядзька Лявон прыехаў да каго. Гумар. Хто-н. лянівы, каму-н. расхацелася працаваць. Чаго ты сядзіш? Мусі дзяцько Лявон да цібе прыехаў. Сухары Гродз.

ДЗЯЖКУ. Брацца за дзяжку. Прымаць меры да пакарання. Нічога ня будзя, трэба брацца за дзяжку, бо зарана кавалерам стаў. Заборцы Астр.

ДЗЯЛОЎ. Дзялоў куча каму. Не мае значэння для каго-н., абыкава для каго-н. Ён цябе падбухторыць, а тады яму дзялоў куча, што табе за гэта нападзе. Сівіца Сморг. (ЗНФ, 28). Ні хочаш ісьці – як хочаш, мне дзялоў куча. Мілявічы Маст.

ДЗЯМ'ЯН. Як Дзям'ян. Няўхв. Вельмі марудна (рабіць што-н.). Калупаўся як Дзям'ян і нічога ні зрабіў. Ятвезь Ваўк.

Як Дзям'ян пад спадніцай. Няўхв. Вельмі марудна (рабіць што-н.). Поркало, поркаючыся, як Дзям'ян пад спадніцай. Альшаніца Івац. (ДСК, 184).

ДЗЯНЬДОБРЫ. Адзін дзяньдобры. Тое самае, няма розніцы. Перамяніць хочучь, а нам адзін дзяньдобры. Падкасоўе Навагр. (БФ, 47). **Вар.** адзін дабрыдзень (дзяньдобры).

ДЗЯРГАЧ. Як дзяргач з-пад возера крычаць і пад. Няўхв. Непрыемна, надакучліва. Крычыць як дзяргач з-пад возера, скажы ёй, кап заткнулася, надаела слухаць. Падольцы Астр.

ДЗЯРКАЧ. Як дзяркач. Няўхв. Незгаворлівы, задзірысты, які пярэчыць у размове. Праціўны чалавек, як дзяркач, слова ні дасць сказаць, так і рэжа. Свіслач Гродз. (СНМ, 175).

ДЗЯСЯТАМУ. Дзясятаму закажаць. Зарачыся ніколі больш не рабіць чаго-н. *Было яму пэнснуць, каб ён дзісятаму закажаў.* Табольская Будка Гродз. (СНМ, 117). *Я яму такога даў дыхту, што дзісятаму закажа.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 62). *Зараз як дам у нюхаўку, та дзісятаму закажа.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 151). *Трэ было так хвастануць па нідавярку, каб ён дзісятаму закажаў.* Баранава Гродз. (СНМ-2, 248). *Ды я сёння сказала: глядзі, хлопчык, калі яшчэ раз убачу – будзе до-обрая лазня. Так атхрышчу, што дзісятаму закажа.* Хілякі Бераст. *Зараз як пацну па мордзі, то дзясятаму закажа.* прыставаць. Квасевічы Івац. (ДСК, 176). **Вар.** дзясятаму (пятаму) закажаць.

ДЗЯЦЕЙ. Дзяцей не хрысціць з кім. Не быць у блізкіх адносінах, не мець нічога агульнага з кім-н. *Хай робіць што хоча, мне зь ім дзяцей не хрысціць.* Васілішкі Шчуч. *Будзя даваць, та бяры, ні стыдайся, ты яе бачыш першы і пасьледні рас, табе зь ёй дзіцей ні хрысціць.* Бабіна Гродз.

З дзяцей выйсьці. Увайсьці ў фізіялагічны стан немагчымасці стаць маці. Пра клімактарычны перыяд у жанчын. *Старая баба, з дзяцей вышла.* Старое Сяло Зэльв. (СПЗБ-1, 354).

Па гэтым будзеш жыць і дзяцей мець. Няма чаго перажываць, усё будзе добра. *Ну чаго ты разроўся? Разьбіто калено – гэта ішчэ ні само страшно. Па гэтым ішчэ будзяш жыць і дзяцей мець.* Стокі Свісл.

Дні. Дні дзяржаць. Праводзіць час. *Ты хоць што-нібуць рабіў бы, а то дарэмна толькі дні дзяржыш.* Дарагляны Маст.

Тры дні да смерці. Зусім нядоўга (засталося да смерці каму-н.). *Гэтуй бабі тры дні да смерці засталоса, а яна яшчэ соткі бярэ.* Пагранічны Бераст.

Як тры дні не еўшы гаварыць. Вельмі ціха. *Гаворыць як тры дні не еўшы.* Канюшаны Лід. (ППФВ, 15).

ДНО. Было-было і выпала дно. Няўхв. Дайшло да крайнасці, да немагчымасці трываць болей. *Раней ён выпіваў рас у месяц, як усе добрыя хлопцы, а ціпер было-было і выпало дно – кажнюткі дзень ні высыхая.* Бабіна Гродз. *Та ўжэ дабілася да такога жыцця, што хай яно праваліцца, было-было й выпало дно – німа за што хлеба купіць.* Правыя Масты Маст. *Было-было і выпало дно.* Радзавічы Маст. (ППФВ, 10; МСГВ, 582), Гродна Гродз. (СНМ, 178).

Легчы на дно. Затаіцца, імкнуцца быць непрыкметным. *Накуралесіў, мусі, у горадзе Люсёў хлопцы, цяперака прыехаў да бацькі і лёг на дно: носа на вуліцу не паказвае, ні да кога не загаворыць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63).

ДНЯ. Да дня. Ноччу, перад самай раніцай. *Да дня умёр, дзеці, жонка галасілі, але ж ні верняш.* Вострава Сл. (МСГВ, 514).

З дня ў дзень. Безупынна, штодзённа. *Юнда гэты нічога не робіць, з дня ў дзень валочыцца па людзях.* Дубатоўка Сморг. (СГВ, 571).

Ні дня ні ночы не ведаць, не мець, няма, не было і пад. Ні хвіліны спачыну, вольнага ад працы часу. *Мой стары робіць і робіць на полі, ня ведае ні дня ні ночы.* Старая Дубавая Гродз. (СГВ, 600). *Тады ш ні было ні дня ні ночы. Удзень работаем, а нанач ішлі на сабрані.* Енчы Воран. (ДМГ, 102).

ДНЯВАЦЬ. <І> дняваць і начаваць дзе, у каго. Увесь час знаходзіцца дзе-н., у каго-н. *Наш Ігнась і днюя і начуя ў каханкі.* Нагародавічы Дзятл. (МСГВ, 225). *І днюя і начуя яна ў гэтым гародзі, усё выпалала, аж блішчыць.* Бабіна Гродз. *Віця Антонаў днюя і начуя ў Лены, мусіць, васеля будзя, бо ў хаце не зловіш, усё ў яе сядзіць.* Пеляса Воран. *Што там у яго за работа? Там днюя і начуя, дахат толькі начаваць прыходзіць.* Бабіна Гродз.

ДНЯМІ. Гэтымі днямі. Вельмі хутка, у самы бліжэйшы час. *Раскажа гэтымі днямі.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 43).

ДНЯХ. На першых днях. Напачатку. *На першых днях я з мужыком маім сварылася.* Руда Яварская Дзятл.

ДОГАДЗЬ. **Даць догадзь каму.** Падказаць каму-н. *Кап ім даў хто догаць у сушылку зайці паглядзець, што дзеці там.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 77).

ДОЖДЖЫКА. **Пасля дожджыка ў чацвер <на сухую пятніцу>.** *Жарт.-іран.* Невядома калі, ніколі. *Ты не чакай, што ён табе аддасць сам, трэба спаганяць з яго грошы, бо ўсё гаворыць, што прынясе, але гэта, мусіць, будзя пасля дожджыка ў чацвер.* Навасёлкі Зэльв. (СГВ, 603). *Глядзі, так ён да цябе і прыдзе. Ага, пасля дожджыка ў чацвер на сухую пятніцу.* Пруд Зэльв. **Вар.** пасля дожджыка (дожджычка) у чацвер <на сухую пятніцу>.

ДОЖДЖЫЧКА. **Пасля дожджычка ў чацвер на сухую пятніцу.** *Жарт.-іран.* Невядома калі, ніколі. *Ён кажа, што дасць грошай на адбудову касьцёлу, але гэта мусі будзя паішы дожджычка ў чацвер на сухую пятніцу.* Лаўрыновічы Зэльв. **Вар.** пасля дожджыка (дожджычка) у чацвер <на сухую пятніцу>.

ДОЛ. **Як дол напіцца.** Вельмі моцна, празмерна (напіцца спіртнога). *Алі й напіўся як дол, языкам ні мох варочаць.* Войтаўцы Гродз.

ДОЛЮ. **Горкую долю клікаць.** Жыць у нястачы, у згрызотах, у горы. *Каб за добраго хлопца, а то за якога п'яніцу замуш выйдзеш – век горку долю будзеш клікаць.* Купіск Навагр. *Усё сваё жыццё Марта клікала горку долю.* Індура Гродз.

ДОЛЯ. **Голая доля.** Бяда, нястача. *Яго сустрэла гола доля.* Забалаць Воран.

Доля яго ведае. Невядома. *Доля яго ведае, як гэта сталася.* Гута Дзятл.

Як ліхая доля. Пастаянна, нягледзячы ні на што. *Валочыцца па дзеўках як ліхая доля.* Вострава Сл. (ППФВ, 11). *Казік да вясельля цягаўся па дзеўках як ліхая доля.* Селявічы Сл.

Як мая доля. Дрэжны, няўдалы. *Нажэ гэтыя як мая доля, мо ні разу нігостраныя.* Навагрудак Навагр. *Твой плот як мая доля, скоро паваліцца.* Галы Бор Лун.

ДОСАЧКУ. У досачку высахнуць. Вельмі моцна (пахудзец). *Высах у досачку.* Каласы Бераст. (МСГВ, 584). **Вар.** у доску (у досачку).

ДОСКА. Як доска-саракоўка. Няўхв. Вельмі худая. Пра дзяўчыну, жанчыну. *Але ш і жонка ў цябе, як доска-саракоўка.* Вольна Бар. *Ты, Ганна, стала як доска-саракоўка.* Лунна Маст. (СГВ, 614).

ДОСКІ. Сушы доскі рый зямлю. *Жарт.-паграж.* Рыхтуйся да сур'эзнага пакарання. *Яшчэ рас убачу цібе п'яным – усё, сушы доскі рый зямлю, пойдзаш як мілянкі на лячэня!* Зэльва Зэльв.

Сушыць доскі. *Жарт.* 1. Рыхтавацца да смерці. *Гэтаму дзеду ўжо даўно пара сушыць доскі.* Сакольнікі Свісл. 2. Рыхтавацца да сур'эзнага пакарання. *Ой і будзя табе ад жонкі, так што сушы доскі.* Струбніца Маст. **Вар.** сушыць дошкі (доскі).

ДОСКУ. У доску высахнуць. Вельмі моцна (пахудзец). *Як паехаў ад яе мужык, яна высахла ў доску.* Вензавец Дзятл. (СГВ, 583). *Лявонісіна дзеўчына як вышла замуш, дык высахла ў доску, мусіць, мужык кепскі папаўсё.* Мілявічы Маст. **Вар.** у доску (у досачку).

ДОЎБНЯ. Доўбня рабінавая. Груб. Бязладны, бесталковы чалавек. *Што пра яе й казаць, доўбня гэта рабінава.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 28). *Пасварылася с сваёю нявесткаю, нічога рабіць толкам ні ўмея, нека доўбня рабінавая.* Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 28). *Доўбня рабінавая, ды і толькі, нічога ні разумеш.* Парэчча Гродз. *Што пра яе гаворыць, доўбня рабінавая.* Беліца Лід.

ДОЎБНЯЙ. І доўбняй не заб'еш каго. Хто-н. фізічна моцны, здаровы. Ужываецца часцей як пярэчанне на сцверджанне пра кепскае здароўе. *Яе і доўбняй ні забеш, а ўсе стогня, што ні можа, што ёй нідобро.* Бабіна Гродз. *Толькі гаворыць, што нядужы, але яго яшчэ і доўбняй не заб'еш.* Дабраўляны Сморг. *Толькі прытвараецца, што слабая, а на самум дзелі і доўбняй ні заб'еш.* Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 39). *Мой хоць на пенсці і ні дужэйшы за яго, але на работу ходзіць, а гэтага ляжабоку й доўбняй ні заб'еш.* Сівіца Сморг. (ЗНФ, 39). **Вар.** і доўбняй (даўбешкай, калатухкай) не заб'еш.

ДОЎЗІ. **Не ў доўзі.** У хуткім часе. *Мы трохі пачакалі, і ні ў доўзі аўтобус прышоў.* Бабіна Гродз.

ДОХЛЫ. **Як дохлы спаць.** *Іран.* Вельмі моцна і доўга. *Абет сора, а яны ўсё сьпяць як дохлыя.* Варонічы Сл. (ЗНФ, 85). – *А Гена дома? – Сьпіць твой Гена як дохлы.* Ласосна Гродз. (ЗНФ, 85).

ДОЦІШКАХ. **Як тому ў Доцішках цесна.** Няўхв. Вельмі (мала). Пра скупого, якому заўсёды мала, не хапае чаго-н. *А калі яму хватала, вечно цесна як тому ў Доцішках.* Слесары Іўеў. • Паходжанне фразеалагізма звязваюць з жыхаром вёскі Доцішкі, які ўсё жыццё скардзіўся, што яму мала для карыстання добрай ворнай зямлі, хоць кожны год меў нядрэнны ўраджай і жыў багацей за іншых.

ДОШАНКА. **Дошанка ў дошанку.** Вельмі роўна і дакладна. *У гэтага так добра ўсё выходзіць, дошанка ў дошанку.* Хадзілоні Шчуч.

ДОШКІ. **Сушыць дошкі.** Чакаць блізкай смерці. *Ой, які ў вас кашаль страшэнны! Сушыця дошкі.* Гродна Гродз. (ЗНФ, 67). *Як пачаў на бальніцах цягацца, та толку ні будзя.* Хай сушыць дошкі. Голдава Лід. (ЗНФ, 67). *Малы пачуў, што ты ўчора сказала, то й ён на міне: «Сушы дошкі!»* Драгічаны Ваўк. (ЗНФ, 67). **Вар.** сушыць дошкі (доскі).

ДОШКУ. **Забіцца ў дошку.** Прыкласці ўсе намаганні, каб дасягнуць чаго-н. *Перад святамі забілася ў дошку, прыбіраючыся ў хаці.* Панкі Івац. (ДСК, 82).

У дошку вырабіцца. Моцна схуднець. *І чаго яна так ужо залягае за гэтай работаю – у дошку вырабілася?! Дзярэчын Зэльв. (Стэц.-1, 183). Яна так робіць! І чага яна так далягая за гэтай работаю. У дошку вырабілася, от худая стала.* Мілявічы Маст. (СБНФ, 268).

Як у дошку кашляць. Вельмі моцна, празмерна гучна. *Малы прастудзіўся і цэлую ноч кашляў як у дошку.* Жупраны Ашм. (ЗНФ, 95). *Ні ведаю, чым гэта дзіцё лячыць, трэці дзень як у дошку кашля.* Сямашкі Лід. (ЗНФ, 95).

ДРАБЫ. **Адны драбы засталіся ў каго.** Хто-н. вельмі худы. *Адныя драбы засталіся, гэтак выпятраў.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 150). • *Драбы – рэбры.*

ДРАЖДЖЭЙ. **Без дражджэй расхадзіцца.** Няўхв. Нечакана разгарачыцца, ускіпець. *Ні лесь ты лепай да яго: ён сёня бяз дражджэй расхадзіцца.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 19). *Што вы тут ні падзялілі? Бяз дражджэй расхадзіліся!* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 19). *Ну й чалавек! Слова німожна сказаць, так адразу бяз дражджэй расхадзіцца.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 19).

ДРАЗДЫ. **Не дразды пароць каму.** Нялёгка, сур'ёзная справа для каго-н. *А што ты думаў? Казьба ш – гэта табе ні дразды пароць.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 50). *Нешто ні робіць мой цілівізар, так Віця ўзяўся быў строіць, але нічога ні вышло. Гэта ш яму ні драздэ пароць.* Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 50).

ДРАЛА. **Даць драла.** Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Як сабака забрахаў, то ім нічога ні засталася, як даць драла.* Дубатоўка Сморг. (СГВ, 587). *Ой, яна дала драла.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-2, 32). *Даць драла.* Магуны Вор. (ППФВ, 20; МСГВ, 587). **Вар.** даць драла (дралу, драпу, драпака, драпацала, дробзіку).

ДРАЛУ. **Даць дралу.** Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *А ліса абабегла некалькі разоў каля хвойкі і, браток ты мой, як дасць дралу ў кусты.* Дарагляны Маст. (СБНФ, 70). **Вар.** даць драла (дралу, драпу, драпака, драпацала, дробзіку).

ДРАПАКА. **Даць драпака.** Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Спачатку той заняўся біцца, а потым даў драпака.* Ятаўтавічы Іўеў. (СГВ, 587). *Во давалі драпака, як убачылі, што палявы ідзе займаць кароў, што ў віку зайшлі.* Купіск Навагр. (ЖНСл., 162). *Даць драпака.* Малахавічы Гродз. (ППФВ, 25). *Але ж і даў драпака, толькі яго і бачылі.* Палаткова Гродз. (СНМ-2, 62). **Вар.** даць драла (дралу, драпу, драпака, драпацала, дробзіку).

ДРАПАЦАЛА. **Даць драпацала.** Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Мы яго як убачылі, так далі драпацала, агледзяліся, а нікого німа.* Хадзілоні Шчуч. **Вар.** даць драла (дралу, драпу, драпака, драпацала, дробзіку).

ДРАПУ. Даць драпу. Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. Зразу даў драпу, як убачыў дзяцку. Куляшы Шчуч. **Вар.** даць драла (дралу, драпу, драпака, драпацала, дробзіку).

ДРАПЯНКА. Як драпянка за тры грошы харошы. Гумар.-іран. Зусім не (харошы). Сукенка ў цябе гарная. Пэўня, не абы-дзе, а ў Мінску купляна. Такая хароша як драпянка за тры грошы. Дубіна Валожа.

ДРОБЗІКУ. Даць дробзіку. Кінуцца наўцёкі. Так дала дробзіку, што толькі пяткі мільгалі. Купіск Навагр. **Вар.** даць драла (дралу, драпу, драпака, драпацала, дробзіку).

ДРОЖДЖЫ. Дрожжы прадаваць. Трэсціся ад холаду. Пакуль той аўтобус прыдзе, пайшлі п да міне ў хату, нагрэліся п, а то тут з малымі дрожжы прадаюць на такой халадэчы. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 29). Міша, ну як там табе [у кузаве, на адкрытай машыне]? Яшчэ ні прадаеш дрожжы? Савічы Шчуч. (ЗНФ, 29). • Узнік па мадэлі агульнамоўнага фразеалагізма прадаваць дрыжыкі; замена кампанента дрыжыкі словам дрожжы адбылася на аснове гукавога падабенства паміж імі.

Як забалінскія дрожжы дурны. Груб. Вельмі (неразумны). Што ты зь ім звязваеся, ён ж дурны як забалінскія дрожжы. Хрустава Свісл.

ДРОНК. Як дронк ляжаць. Нерухома. Ад стомленасці ці ап'янення. Нарабіўся за дзень, та во ляжыць як дронк і есьць атказваюцца. Каменка Бераст. І што ты ў яго сёня дапытаяся, напіўся і ляжыць як дронк. Задвор'е Зэльв. • Дронк – параўн. польск. *drąg* 'жэрдка, кол'.

Як дронк уеўшы стаяць. Іран. Роўна, нерухома. Што стаіш як дронк уеўшы, ідзі лепей памажы ім, панагінайся, як яны. Трокенікі Астр.

ДРОТ. Дрот завесці дзіку, дзікам. Жарт. Застрэліць, упаляваць. – Дзікі ў бульбу ходзяць, рады німа. – Трэба ім дрот завясяці. Ні знаяш, што рабіць. Вазьмі стрэльбу, патпілнуў, і больш хадзіць ні будуць. Бабіна Гродз.

ДРОЎ. Як дроў накалоць нагаварыць і пад. Іран. Абы-чаго. Нагарадзіў ён тут нам як дроў накалоў. А ён вечна такі: налапоча, налапоча, і напробуй разьбяры яго гаворку. Ураджайная Навагр.

ДРОЦЕ. Хадзіць па дроце. Быць паслухмяным, бездакорным. Яшка наш прывык хадзіць па дроця, бацька быў сур'ёзны чалавек і сына добрага выгадаваў. Гольні Бераст. (СГВ, 611).

ДРУЖКА. Як ахонаўская дружка. Неахайны, неахайна апрануты. Адна дружка з вёскі Ахонава калісьці вельмі закапала усю сукню тлусьцям і воткай; цяпер на дзяцей ці дарослых, якія брудна ходзяць, гавораць: укапалася, як ахонаўская друшка. Нагародавічы Дзятл. (МСГВ, 38). Ну паглянь на сібе! Сядзіш як друшка ахонаўская на вяселі. Круцілавічы Дзятл. Абмыць сама сябе не можа, ходзіць як дружка ахонаўская. Навасёлкі Дзятл. Што ты ходзіш як ахонаўская дружка, прыбярыся трохі, а то як калхозьніца. Рахавец Навагр. • Ахонаўская – ад назвы вёскі Ахонава Дзятлаўскага раёна

ДРЫБДЗІ. Задраць дрыбдзі. Іран. 1. Здохнуць. Кот пяць куранятаў зьеў, то сёння задраў дрыбдзі – бацька застрэліў. Лаздуны Іўеў. 2. Памерці. Трэба хаваць грошы, бо як задзяру дрыбдзі, то ні будзя за што прысыпаць. Ліпкунцы Воран. (СБНФ, 93).

ДРЫБДРЫ. Дрыбдры задраць. Іран. Памерці. Учора шчэ гараў, а дзісь дрыбдры задраў. Ліпкунцы Воран. (СБНФ, 93). • Дрыбдры (дрыбдзі) – магчыма, утварэнне ад гукапераймальнага дрыб-дрыб-дрыб 'ісці'.

ДРЫБІДЗЕНЬ. У дрыбідзе нь п'яны, напіўся. Вельмі моцна. Учоры быў п'яны ў дрыбідзень, кажэ, што нічога ні помніць. Мацвееўцы Ваўк.

ДРЫНДЗІ. На дрындзі паехаць. Гультайнічаць, нічога не рабіць. – Дзе твой гаспадар? – Ат, на дрындзі паехаў. Кажэ, сьвято, нічога німожна рабіць, та во пашоў недзі на вёску. Дубна Маст.

ДРЫСЬ. У дрысь п'яны. Вельмі моцна. Пецянька сёння п'яны ў дрысь. Піліпок вёў пад рукі, бо сам ні мох ісьці. Мацвееўцы Ваўк.

ДРЭННА. *Дрэнна падстрыжаны. Іран. Не зусім, не такі ўжо і (добры). Выкарыстоўваецца як адмаўленне слова добры. Добры хлопец, але дрэнна падстрыжаны.* Перстунь Гродз. (МСГВ, 589).

ДУБ. Як дуб. Вельмі здаровы, моцны, дужы. *Мужчына як дуб, ніяка хвароба да яго ні прыстаня.* Прывалка Гродз. (СНМ, 175). *Хлопцы дужыя, як дубы.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108). *Якія здаровыя парасьлі. Як дубэ братэ мае.* Крывічы Зэльв. (ДМГ, 64).

ДУБА. Даць дуба. 1. Моцна змерзнуць, адубець. *Марос сёдня вялікі, даў дуба, пакуль дровы прывёс.* Доцішкі Воран. *Дзісь сь Пятруком так далі дубу ў лесі, што ледзьвя адагрэліся.* Кунеі Воран. *Пакуль прыйшоў, то такога дуба даў, што адыйсьці яшчэ не магу.* Капцёўка Гродз. 2. Памерці. *Перабрала чачы і дала дуба. А яшчэ маладая баба, магла жыць ды жыць.* Дзеравянчыцы Сл. *Даць дуба.* Турэц Карэл. (МСГВ, 587). *Даць дубу.* Малыя Сцяпанішкі Маст. (ППФВ, 25). **Вар.** даць дуба (дубара).

Даць смялянога дуба. Памерці. *Жоўтых суравежак мы нігды ні жарылі. Што табе сказаць, глядзі, каб ад іх ні дала смялянога дуба.* Новая Руда Гродз.

Дуба даць. Гл. даць дуба.

Дуба ляснуць. 1. Моцна змерзнуць. *Пайшлі дахаты, а то на такім марозі можна дуба ляснуць.* Зэльва Зэльв. 2. Памерці. *Якое там жыццё ў чалавека. Сёння жыве, а заўтра дуба ляснуў, і німа.* Замасцяны Шчуч.

Дуба рэзаць. Мерзнуць, дубець. *У хаці халадно, німа чым паліць. Ізноў будзем дуба рэзаць.* Лунна Маст.

Дуба смялянога. Гл. смялянога дуба.

Дуба ўрэзаць. Груб. Памерці. *Ат такой жысьці можна і дуба ўрэзаць.* Марцінаўцы Маст. *Я зарас тут дуба ўрэжу чакаючы гэты аўтобус.* Вольна Бар.

З дуба зваліўся. Няўхв. Дурны, неразумны, не разумее таго, што відавочна ўсім. *А ты што, канцы канцоў, з дуба зваліўся, першы рас чуюш гэта?! Сядзіш тут і маўчыш.* Хутар Праважа Воран. *Ты што, з дуба зваліўся, трэба было раней прыйсьці.* Гарадзішча Воран. **Вар.** з дуба ўпаў (зваліўся, ляснуў, ляснуўся).

З дуба ляснуў. Няўхв. Дурны, неразумны, не разумее таго, што відавочна ўсім. *Вы, напэўна, з дуба ляснулі! Пераплываць Нёман... Гэта ш у любую мінуту да бяды нідалёко.* Задвор'е Навагр. *Німа больш маго цяпення! Казала, во так рабі, а ты халера зная як робіш! Ты што з дуба ляснуў?! Стокі Свісл. Хіба ты з дуба ляснуў! Перш чым сказаць – падумай!* Бакшты Шчуч. *Галя, ты што, з дуба ляснула, сёння серада, а не чацвер.* Азёркі Маст. **Вар.** з дуба ўпаў (зваліўся, ляснуў, ляснуўся).

З дуба ляснуўся. Няўхв. Дурны, неразумны, не разумее таго, што відавочна ўсім. *Куды ты паехаў у грась, хіба з дуба ляснуўся!* Вольна Бар. **Вар.** з дуба ўпаў (зваліўся, ляснуў, ляснуўся).

З дуба на кактус зваліўся. Няўхв. Дурны, неразумны. *Ну што ты гаворыш, ты што з дуба на кактус зваліўся?! Скідзель Гродз. Гэты Антось ужо нарадзіўся – з дуба на кактус зваліўся, с тых пор у яго мазгоў ні пабольшала.* Зэльва Зэльв.

З дуба ўпаў. Няўхв. 1. Дурны, неразумны, не разумее таго, што відавочна ўсім. *Ты што з дуба ўпаў? Дзе ш ты такое бачыў? Алекшыцы Бераст. Што ён, з дуба ўпаў?! Гэта ш такое ўтварыў.* Шчорсы Навагр. *Ты што, з дуба ўпаў?! Што гэта ты такое гаворыш?.. Галава хіба ні варыць?* Гарнастаевічы Свісл. **Вар.** з дуба ўпаў (зваліўся, ляснуў, ляснуўся).

Злезці з дуба. Іран. Апамятацца. – *Прыду да цібе на цілівізар, трэба гэты сярэял дагледзяць. – Злесь з дуба, ён учора ўжэ кончыўся!* Пеляса Воран.

Смялянога дуба. Няўхв. 1. плесці і пад. Небыліцы, недарэчнасць (гаварыць). *Ні пляці смялянога дуба, а то слухаць ні хочацца твае балтаўні.* Дзеравянчыцы Сл. *От плячеш смялянога дуба... Ні так гэта ўсё было.* Ананічы Дзятл. *Што ты мне трэліш дуба смялянога, я ж сам там быў.* Мігова Гродз. (СГВ, 610). *Уся ш вёска пра яго зная, дык не,*

будзя яшчэ прыкідвацца, плясьці смалянога дуба. Першамайск Шчуч. 2. атрымаць і пад. Зусім нічога не (атрымаць). Я сказала ні хадзіць сюды: хрэна, смалянога дуба ты палучыш у міне, а ні грошы. Стокі Свісл.

Стаць дуба. Заўпарціцца, выяўляць рашучую нязгоду. *А ён стаў дуба. Ну што яму зробіш?* Дварчаны Воран. *Што ты яму ні кажы, а ён стаў дуба, і ўсё тут.* Дзеткі Воран.

Як з дуба зваліўся з'явіўся. Нечакана (з'явіўся). *Маня зьявілася як з дуба звалілася, ніхто ні чакаў яе.* Замасцяны Шчуч.

Як з дуба рухнуць. Нечакана з'явіцца. *А хто думаў, што ён прыдзе? Як з дуба рухнуў.* *Усе аш вочы вылупілі.* Вялікая Бераставіца Бераст.

ДУБАРА. Даць дубара. 1. Моцна змерзнуць, адубець. *Пакуль прышоў да вас, такога дубара даў, што яшчэ адысьці ніяк ні магу.* Пеляса Воран. 2. Памерці. *Сколькі людзей дало дубара праз гэту гарэлку.* Дзеравянчыцы Сл. **Вар.** даць дуба (дубара).

Дубара даць. Гл. даць дубара.

ДУБАСА. Дубаса' паставіць што. Прывесці што-н. у поўны беспарадак. *Пакуль маці была ў полі, яны ў хаці ўсё дубаса паставілі.* Старына Маст.

Дубаса' станавіцца. Рэзка пратэставаць. *От ужэ ўпартае дзіця. Як што ні па яго, так і дубаса становіцца.* Монькавічы Маст.

ДУБКІ. Ісці (пайсці) у дубкі. Няўхв. Рэзка пратэставаць, выяўляючы нязгоду. *Яму і слова якога ні скажаш, адразу ідзе ў дупкі.* Бабіна Гродз. (СГВ, 594). *Ні с кім ні ўжываецца, нават з роднай мацярай у дупкі ідзе.* Старына Маст. *Аля ш і чалавек! Што яму ні скажы, та ўсё ў дупкі ідзе.* Маркішы Гродз. (ЗНФ, 41). *То згаджоўся, а то раптам пайшоў у дупкі.* Парэчча Гродз. (ЗНФ, 41). *Агледзяўся рак, што вочы ззаду. Так і ты: ні трэ было ісці ў дупкі, та ўсё п добро было.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 41).

У дубкі станавіцца з кім. Няўхв. Рэзка пратэставаць, выяўляць нязгоду, прырэчыць каму-н. *Ты са мной у дупкі ні станавіся, я табе ні раўня.* Белякоўшчына Гродз.

ДУБУ. Як з дубу здуру. Не падумаўшы. *Васька здуру як з дубу вазьмі й ляпні, што ні трэба.* Жупраны Ашм.

ДУБЦА. Як з дубца. 1. ліць і пад. Вельмі моцна, суцэльным патокам. Пра дождж. *Дошч лье як з дупца.* Цвіклічы Гродз. *Што ш гэта будзе? Цалюткі дзень дошч як з дубца ідзе.* Дамейкі Лід. *Толькі пачалі сянаваня, а тут дождж лінуў як з дубца.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 86). 2. дождж. Вельмі моцны, праліўны. *Дошч як з дупца, с хаты ні вялязаяш.* Дубінка Гродз. *Сёньня там быў такі дошч, як з дупца.* Кронькі Шчуч. *У вас, кажаш, маленькі быў дожджык. А ў нас доў як з дубца.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 86).

ДУГУ. Гнуць дугу. Іран. Выдумляць, гаварыць няпраўду. *Ой, ні гні дугу!.. Ведаюць усе твае байкі, нас ні правядзеш.* Залацеева Зэльв.

У дугу спіцца. Зусім, канчаткова. *Такі хлопец разумны быў, і на табе, што вотка нарабіла, сьпіўся ў дугу.* Пераганцы Воран.

У дугу акруціць каго. Скарыць, падпарадкаваць каго-н. *Не зробіш гэтага – у дугу акручу!* Казляны Воран.

ДУДАЛЕМ. Дудалем ісці. Жарт. Вельмі хутка бегчы, уцякаць. *Казік як схапіў лапату, ту Кашанскі дудалем ішоў, толькі яго бачылі.* Заполле Шчуч.

ДУДКІ. Хоць бы дудкі каму. Усё роўна што-н. каму-н. *Думала, адумаяца, прыйдзя да розуму. І прасіла, і маліла, а яму хоць бы дуткі.* Як піў, так і пье. Німа зь ім ніякаго жыця. Лунна Маст.

ДУДКУ. Ані ў дудку. Ніяк не, зусім не. *Я яму: «Стой!» А ён – ані ў дутку.* Ваўкавічы Навагр.

Пад чужую дудку скакаць. Ва ўсім падпарадкоўвацца каму-н., выконваць чыю-н. волю. *Пад чужую дудку скача.* Дукелі Ашм. (ППФВ, 49).

Скакаць пад дудку чыю. Ва ўсім падпарадкоўвацца каму-н., выконваць чыю-н. волю. *Пашла за яго, ну і скачы цяпер пад яго дутку.* Малі Астр.

ДУДЫ. *Дуды ў мех <і па ўсіх танцах>.* 1. Канец, завяршэнне чаго-н. *Сабірайцяся хлопцы, дуды ў мех і па ўсіх танцах.* Граўжышкі Ашм. 2. Станавіцца нясмелым, нерашучым, баязлівым, негаваркім і пад. *Гэта ён перад маткаю сьмелы, а перат чужымі – дуды ў мех, слова ні можа сказаць.* Гарны Гродз.

Як у Дуды на фэст апрануцца, прыбрацца і пад. Вельмі прыгожа, па-святочнаму. *Выбралася ў магазін, а ўбраўшыся як у Дуды на фэст.* Лаздуны Іўеў. • *Дуды* – назва вёскі ў Іўеўскім раёне.

ДУЛЮ. *Дулю ў нос.* Няўхв. Анічога. *А што я за гэта атрымаў? Дулю ў нос.* Абухава Гродз. (СНМ, 48). *Памагала ёй, памагала, а яна мне дулю за гэта ў нос.* Дзягаўцы Ашм.

ДУМКАХ. **Як не пры сваіх думках.** Неадэкватны, псіхічна неўраўнаважаны. *Прыйшоў с клуба як ні пры сваіх думках. Што там нарабілася? Можжа за дзеўку пасварыліся?* Варанкі Шчуч.

ДУМКІ. **Выкінуць з думкі што.** Забыцца пра што-н., перастаць цікавіцца чым-н. *Стала на сваім і выйшла з нашага хутара, хутар той, кажжа, я ўжо выкінула з думкі.* Міцкавічы Сморг. (СГВ, 583).

ДУНАЙ. **Як Дунай.** Ухв. 1. Магутны, багаты, цудоўны, Пра гаспадарку, сельскагаспадарчыя гоні, прасторы, пасевы. *Пианіца як Дунай вырасла, вуж ні пралезя.* Пяслі Гродз. (СНМ, 175). *Лён як Дунай стаіць, любо паглядзець.* Вялікая Альшанка Гродз. (СНМ-2, 67). *Пианіца як Дунай вырасла, сяром ні зрэзаць.* Сабаляны Гродз. (СНМ-2, 67). *Як лубін прыгарэш, та жыто расце як Дунай.* Сабаляны Гродз. (СНМ-2, 74). 2. Здаровы, моцны, у росквіце. Звычайна пра хлопца. *Паглядзець, хлопец як Дунай, дзе такому пару падбярэш.* Рыбніца Гродз. (СНМ, 175). *Хлопец як Дунай, высокі, файны, любо паглядзець.* Галаўнічы Гродз. (СНМ-2, 67). *Дзеўка як Дунай: красіва, поўна, спраўна, як кажучь, і лытка ні брытка, і кумпак ні абы-як, і на сраку няма браку.* Новікі Гродз.

ДУНЬКА. **Як Дунька з трудуднямі насіцца** і пад. Няўхв. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. *Во абвесілася клункамі, носіцца зь імі як Дунька с трудуднямі.* Хадзілоні Шчуч.

ДУНЯ. **Дуня з друдаднямі.** Непаваж. Кепскі чалавек. Пра жанчыну. *Шчо ты там усе корпаецца, Дуня ты с трудаднямі.* Атвержычы Стол.

ДУПЕ. **Лічыць у дупе зэмбы.** *Іран-груб.* Марнаваць час, займацца непатрэбнай справай. *Мы ўсе цягнулі лямку, потам абліваліся, а гэты сабе лічыў у дупе зэмбы.* Сапоцкін Гродз.

ДУПЫ. **З козей дупы тромбка выйшла** і пад. Няўхв. Штосьці недарэчнае, нявартаснае, пшык. *Хацеў зрабіць як лепей, каб усім дагадзіць, а выйшла з козей дупы тромпка.* Сапоцкін Гродз.

Ідзь да дупы. *Груб.* Выказванне адмоўных пачуццяў да каго-н. *На мяне кажжа: а ты, мала, іць да дупы.* Шчорсы Навагр.

Ідзь да дупы спе'ваць. *Выкл. Груб.* Выказванне злосці на каго-н., незадаволенасці кім-н. *Атхіліса ты ад маёй галавы! Слухаць цібе ні хачу, іць да дупы с'певаць!* Бабіна Гродз.

ДУР. **Выбіць дур з галавы каму.** *Паграж.* Строга адвучыць каго-н. ад дрэнных звычак, схільнасцей. *Будзяш хадзіць на работу як мілянкі, а не толькі гулямі займацца, выб'ю дур з галавы.* Купіск Навагр. (ЖНС, 107). **Вар.** *выбіць дур (дурніцу) з галавы.*

Выгнаць дур з каго. Строгімі мерамі ўздзейнічаць на паводзіны каго-н. *Перайнацца, хлопца. Ба як не перайначыцца, то выганю дур папругаю. Выганю дур!* Мілявічы Маст. (СБНФ, 43).

ДУРАК. **Дурак халодныя вушы.** *Абразл.* Нездагадлівы, прастакаваты чалавек. *Гэта талковы чалавек хіба купіў бы гэту рухляць, дурак ты халодныя вушы!* Глядавічы Маст. *Што ты плячеш, дурак ты халодныя вушы.* Бабіна Гродз. **Вар.** *дурань (дурак) халодныя вушы.*

ДУРАКІ. Пабрацца ў дуракі. Прыкінуцца неразумным, спецыяльна паставіць сябе ў недарэчнае, смешнае становішча. *Пабраўся Янак у дуракі ды пачасаў за вухам.* Дварчаны Воран.

ДУРАНЬ. Дурань халодныя вушы. *Абразл.* Нездагадлівы, прастакаваты чалавек. *Ты – дурань халодныя вушы! Раней трэба было гэтыя хітрыкі разгадаць.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** дурань (дурак) халодныя вушы.

Як добры дурань. *Няўхв.* Не разабраўшыся, не падумаўшы, па сваёй наіўнасці (зрабіць што-н.). *Яны спыталі, чы гоніць бацька самагонку, а я як добры дурань вазьмі ды і ляпні, што так.* Зэльва Зэльв. *Янушкевічыха зноў узяла курыцу ў Яські, а ён як добры дурань нават слова супраць ні сказаў.* Акмянеі Ашм. *Я як добры дурань заўсёды яму памагаў, а ён міне аблаяў.* Пеляса Воран. *Ён мне наабяцаў, а я як добры дурань паверыла.* Старыя Паддубы Шчуч.

Як дурань дзёгцю напіцца і пад. *Асудж.* Вельмі моцна, празмерна. *Зноў налізаўся як дурань дзёхцю, ногі не трымаюць. Біць цябе няма каму.* Падзітва Воран.

Як дурань з дзвярыма насіцца і пад. *Няўхв.* Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. *Як хто робя марудне, то кажаць: «Возісься як дурань з дзвярыма».* Малі Астр. (СПЗБ-3, 37).

Як дурань з лямкай хадзіць. *Няўхв.* Бяссэнсава, недарэчна. *Ходзіць цалюткі дзень як дурань з лямкай, ні ведаю, за што ўзяцца.* Сурынка Сл.

Як дурань на памінках есці, наесціся і пад. *Няўхв.* Залішне, больш як трэба. *Ой, цяшко мне рабіць, наеўся як дурань на памінках.* Цыдовічы Гродз. **Вар.** як дурань (дурны) на памінках.

Як дурань памялом мянціць языком. *Няўхв.* Абы-што, недарэчна (гаварыць). *Што ж ты, старая, меньціш языком як дурань памялом?! Сурынка Сл.*

ДУРАТА. Дурата галавы. Лішнія клопаты, непатрэбны занятак. *Нашто мне яно патрэбна, гэта толькі адна дурата галавы.* Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 68).

Дурата свету. *Няўхв.* 1. Той, хто дакучае несур'ёзнымі размовамі, жартамі. *Сьціхні, дурата сьвету! Чаўнеш быля-што, усе вушы пратрубіў.* Бабіна Гродз. 2. Неразумны, бесталковы чалавек. *Эх ты, дурата сьвету! Бегаў, дагаджаў, а ціпер паглядзі, як цібе сустракаюць.* Алекшыцы Бераст.

ДУРКУ. Дурку дурыць. *Няўхв.* Хітраваць, падманваць. *Ты мне дурку дурыш, а я праўду ведаць хачу, хопіць ужо падманаў.* Зэльва Зэльв.

Дурку ўключыць. *Няўхв.* Прыкінуцца неразумным, спецыяльна паставіць сябе ў недарэчнае, смешнае становішча. *Ты тут дурку не ўключай, усё ты разумееш, што табе гавару.* Вылуніў вочы свае. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 60).

ДУРНАП'ЯНУ. Дурнап'яну наеўся (з'еў). *Няўхв.* Здурнеў, не хоча ці не можа зразумець што-н. *Хібо ён дурнап'яну наеўся?! Чаго перціса ў такую разводзіцу!* Старына Маст. *Ты мусі дурнап'яну з'еў! Патрэбны мне твой кашалёк, калі ў міне свой паўнюток!..* Старына Маст.

ДУРНІЦАЎ. Як дурніцаў з'еўшы гаварыць. *Няўхв.* Нелагічна, неразумна (гаварыць). *Ты ці здурнеў ці што с табой зрабілася? Нічога разумнага ні можаш сказаць, гаворыш як дурніцаў з'еўшы.* Астравец Астр. • Дурніцы – буякі.

ДУРНІЦУ. Выбіць дурніцу з галавы каму. *Паграж.* Строга ўздзейнічаць на каго-н. з мэтай адвучыць ад дрэнных звычак, паводзін. *Хутка вернецца тата, ён табе выб'е дурніцу з галавы!* Алекшыцы Бераст. **Вар.** выбіць дур (дурніцу) з галавы.

На дурніцу. Дарма, бясплатна, за чужы кошт. *Коля папіросы ўжо ні купляю, ён то ў таго папытая, то ў того, глядзіш, на дурніцу й накурыцца.* Зэльва Зэльв. **Вар.** на дурніцу (на дурнічку).

ДУРНІЧКУ. На дурнічку. *Няўхв.* 1. Лёгка, не ведаючы клопатаў. *Каторы ні жыве, а мучыцца, жылы сь сёбе цягня, а другі так на дурнічку і пражыве.* Старына Маст. 2. Дарма,

бесплатна, за чужы кошт. Сёння папало на дурнічку выпіць – Лёнік сына замочваў. Старына Маст. **Вар.** на дурніцу (на дурнічку).

ДУРНОГА. Падвесці пад дурнога хату. Няўхв. Паставіць каго-н. у цяжкае, няёмкае становішча. Чакала, спадзявалася, што прывязе дроў, та і ціпер яшчэ чакаю – падвёў пад дурнога хату. Бабіна Гродз. **Падвесці пад дурнога хату.** Пушча Ліпічанская Дзятл. (ППФВ, 49). **Падвесці пад дурнога хату.** Пракопавічы Гродз. (СНМ, 189).

Як у дурнога фанцікаў. Няўхв. Вельмі многа чаго-н. у каго-н. Ні прыбядняйся, у цібе грошай як у дурнога фанцікаў. Індура Гродз. **Уцябе грошай як у дурнога фанцікаў.** Лунна Маст.

ДУРНОЕ. Кінь дурное. Не гавары, не рабі глупства. Ай, кінь дурное, хто табе сёння бяслатно што зробіць. Бабіна Гродз. **Кінь дурнога, будзім жыць – нешта будзіць.** Яцыны Астр. **Кінь дурное з гэтым вышываньнем:** зара без вачэй застанешся. Слепішся цэлымі днямі. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 62).

ДУРНОМУ. Як дурному стрэліць захацелася. Гумар. Вельмі моцна (захацелася чаго-н.). **Выпіць захацелася як дурному стрэліць.** Бабіна Гродз.

ДУРНЫ. Біць як дурны ў дзверы. Няўхв. Стаяць цвёрда на сваім, не зважаючы ні на што. Ты лепш людзей паслухай, што яны радзяць, а ні бій як дурны ў дзверы. Алехшыцы Бераст. **Перш як жаніцца, ты паслухай, што людзі пра яе кажуць, ня бі яг дурны ў дзверы.** Гудзяняты Ёўеў. (СГВ, 579).

Рваць як дурны ганучы. Іран. Вельмі хутка ўцякаць. **Ухапіў ён кала – і на нас. То мы рвалі як дурны ганучы, хто куды.** Тракелі Астр.

Ці дурны ці з Баяр. Абур. Бесталковы, неразумны. **Ці ты дурны ці з Баяр!.. Такі кавалак сала ў сьметнік выкінуў. Яго ш яшчэ можна есьці, на тыдзень хваціло п.** Навумаўчы Гродз. • **Баяры** – назва вёскі ў Гродзенскім раёне.

Ці дурны ці з Ёдзіч. Асудж. Бесталковы, неразумны. **Як паслухаю яго, то думаю, ці дурны ці з Ёдзіч.** Алехшыцы Бераст. **Ці ты дурны ці ты з Ёдзіч?** Клюкоўцы Бераст. (ППФВ, 69). • **Ёдзічы** – назва вёскі ў Бераставіцкім раёне.

Ці дурны ці каля дурнога круціўся. Груб. Неразумны. Выказванне грубых, абразлівых адносін да асобы. **Ці ты дурны ці каля дурнога круціўся, што гаворыш такое глупства!** Вішнева Смарт.

Ці дурны ці ў дурнога на кватэры. Груб. Неразумны. Выказванне грубых, абразлівых адносін да асобы. **Што ты нясеі, ты хоць думаеш, што ты нясеі?! Ці ты дурны ці ў дурнога на кватэры, чорт цібе знае!** Гарадзечна Навагр.

Як дурны да мыла дапасці. Іран.-асудж. З прагнасцю. **Данаў як дурны да мыла да гэтае гарэлка, цяпер сьвет чалавеку нямілы.** Баранавічы Карэл.

Як дурны з варотамі хадзіць, насіцца і пад. Іран. Бяссэнсава, недарэчна. **Не насіся як дурны з варотамі! Пастаў вядро на места.** Ласі Астр.

Як дурны з ганучаю хадзіць, насіцца і пад. Іран. Бяссэнсава, недарэчна. **Швэндаюся як дурны з ганучаю, памох бы хоць бацьку.** Студзенікі Свісл.

Як дурны з граблямі хадзіць, насіцца і пад. Іран. Бяссэнсава, недарэчна. **Што ты тут ходзіш як дурны з граблямі!** Шчорсы Навагр.

Як дурны з дзвярамі (-ыма) хадзіць, насіцца і пад. Іран. 1. Бяссэнсава, недарэчна. **Звечару залё сьлепакі, а ўраньні лазіць як дурны зь дзвярамі, усе шукаю нечага.** Дварэц Дзятл. **Мушыныны цэлы дзень косяць, а ён цягаецца як дурны зь дзвярыма.** Грынкі Свісл. **Што ты ходзіш туды-сюды як дурны з дзвярамі!** Вольна Бар. 2. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. **Што ты носіся з гэтай ксёнкаю як дурны зь дзвярыма!** Дамейкі Лід. **Што ты носіся з гэтым зэдлям як дурны зь дзвярыма!** Кінь ты яго, ляхчэй зрабіць новы. Завідзіненцы Астр. **Чаго ты носіся як дурны зь дзвярыма з гэтай торбай.** Сянькоўшчына Сл. **Не насіся ты як дурны зь дзвярыма з гэтым клункам.** Палажы яго на паліцу ды ўсё. Дзеравянчыцы Сл. **Насілася зь вядром як дурны зь дзвярамі, ні ведала, куды падзець.** Жупраны Ашм.

Як дурны з драбінамі хадзіць, насіцца і пад. *Іран.* Бяссэнсава, недарэчна. *Рабіў бы што, а то ходзіш як дурны з драбінамі без дзела.* Шчорсы Навагр.

Як дурны з торбай хадзіць, насіцца і пад. *Іран.* Бяссэнсава, недарэчна. *Успакой ты яго, а то носіцца тут як дурны с торбай.* Карабы Ашм.

Як дурны мыла напіцца, набрацца і пад. *Асудж.* Вельмі многа, празмерна. *Набраўся як дурны мыла, аж дарогі перат сабой ні бачыць.* Талькаўцы Ваўк. *Ну й напіўся, як дурны мыла, праз вушы лезя.* Семярэнкі Маст.

Як дурны на памінках есці, наесціся і пад. *Няўхв.* Залішне, больш як трэба. *Віця як выля чарку, та есці як дурны на памінках.* Берштты Шчуч. (ЗНФ, 85). *Не, не, боляй нічога ні хачу і ні буду. І так наеўся як дурны на памінках.* Русацін Карэл. (ЗНФ, 85). **Вар.** як дурань (дурны) на памінках.

Як дурны на полі бегачь і пад. *Здзек.* Без патрэбы, дарэмна. *Чаго як дурны на полі лётаеш?! Усё роўна нічога не знойдзеш.* Пеляса Воран.

Як дурны са ступай насіцца. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. *Ат, носіцца яна са сваім Алесям як дурны са ступай.* Семернікі Ашм. (СГВ, 614). *Ты з гэтым венікам носісся як дурны са ступай.* Гальшаны Ашм.

Як дурны ў малінах крычаць. *Іран.-асудж.* Вельмі моцна. *Чаго крычыш як дурны ў малінах?! Гэта табе ні ў горадзі, тут храм прыроды.* Малая Жорнаўка Гродз.

Як дурны ў табліцу глядзець. *Груб.* Тупа, не разумеючы ці не хочучы разумець. *Я яму тлумачу, а ён глядзіць як дурны ў табліцу, ні даходзіць.* Тракелі Воран.

ДУРНЫХ. За сем дурных рабіць, працаваць. *Няўхв.* Вельмі напружана, заўзята, высільваючыся. *Аля ш сёдня змарылася, за сем дурных рабіла, цэлу дзялку лёну сарвала.* Галімаўшчына Іўеў. (ЗНФ, 33). *Рабіў за сем дурных. Двоя коней, і арэ – пара верня.* Уселюб Навагр. **Вар.** за сем дурных (дурняў).

Няма дурных. *Выкл.* Выказванне нязгоды з кім-н., непадпарадкавання каму-н. *Ціпер я яго і бліско да хаты ні патпушчу, німа дурных.* Бабіна Гродз. *Больш грошай ні пазычу, німа дурных.* Віцкі Гродз. (СНМ-2, 149).

Як два дурных разумны. *Іран.-абраж.* Зусім не (разумны). *Ты такі разумны як два дурных.* Лунна Маст. **Вар.** як сто (два) дурных.

Як сто дурных разумны. *Іран.-абраж.* Зусім не (разумны). *Аёй, кап ні ты, ні ведаю, што рабілі п... І як ты толькі дагадаўся?.. Але ж разумны! Як сто дурных...* Першамайск Шчуч. *Што яму ні даказвай, усяроўна сваё гне, разумны як сто дурных.* Дзераўная Сл. *Ты разумны як сто дурных, мусі, разумнейшаго німа на сьвеці.* Дабраволя Свісл. *Разумны ты як сто дурных, та й ні ведаеш нічагусянькі.* Талькаўцы Ваўк. **Вар.** як сто (два) дурных.

ДУРНЯ. Дурня клеіць. *Няўхв.* 1. Гультаяваць, марнаваць час, рабіць не тое, што трэба. *Кап хацеў, мог бы даўно сена прывясыці, а то дурня некага клеіш.* Валэйшы Воран. *Тры гады дурня клеіў у вучылішчы і нічому ні навучыўся.* Малятычы Шчуч. *Іх паслалі памагаць, а яны там дурня клеяць.* Улезлы Ваўк. 2. Выдурняцца, весці сябе несур'ёзна. *Што ты дурня клеіш, як это ты гаворыш абы-што!* Краскоўскія Горы Навагр. *Чаго ты сь сябе ўсё дурня клеіш, аж брытко глядзець!* Ятвезь Ваўк. *Ты дурня ні клей. Паймі, што гэта сур'ёзна.* Алекшыцы Бераст.

Дурня корчыць. *Няўхв.* Выдурняцца, весці сябе несур'ёзна. *Хваціць дурня корчыць, раскажы, як усё было.* Косцевічы Ваўк. *Дурня корчыць.* Цвіклічы Гродз. (СНМ, 182).

На дурня. *Няўхв.* Хітруючы, нічога не робячы. *Прыстроіўся ў Партугаліі на дурня.* Янчукі Шчуч. (ХБД, 477).

Як у дурня ў торбе дзе. *Няўхв.* У беспарадку, усё параскідана дзе-н., у чым-н. *Што ты тут усё параскідала, ніякаго паратку, на стале як у дурня ў торбі.* Стокі Свісл.

ДУРНЯЎ. За сем дурняў. *Няўхв.* 1. есці і пад. Уволю, не абмяжоўваючы сябе. *Як сеў за стол, дык жарэ за сем дурняў.* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 33). *Так прагаладаўся за дзень, што яму ціпер толькі давай, за сем дурняў зьесць.* Моруна Іўеў. (ЗНФ, 33). 2. рабіць і пад.

Вельмі напружана, заўзята. *Пасядзеў бы минутку, што ты за сем дурняў робіш? Збочна* Сл. (ЗНФ, 33). **Вар.** за сем дурных (дурняў).

ДУРУ. З дуру з'ехаць. Няўхв. Паводзіць сябе неразумна. *Хіба ты з дуру з'ехаў, што чуць ні ў поўнач недзі зьбіраеся?! Гудзевічы* Маст.

ДУРЫ. Да ду'ры. Вельмі многа. *Як пайшоў у Мох, то падбярозавікаў там да дуры. Бачыш, і на балоце сталі расьці.* Косцевічы Астр. *Навыбіраў у гародзі гуркоў да дуры. Ні ведаю, куды іх усе падзець.* Каменка Шчуч. *Людзей там было да дуры.* Брузгі Гродз.

ДУРЫКІ. Выбіць (выгнаць) дурыкі каму. *Паграж.* Правучыць каго-н., сілай, пагрозай прымусіць паводзіць сябе па-іншаму. *Ат, не хоча зусім вучыцца. Каб добры бацька быў, узяў рамень ды выбіў бы яму дурыкі ўсе.* Сурынка Сл. *Зара як дам у каршэль, дык усе дурыкі выганю.* Сурынка Сл.

ДУСТАМ. Як пад дустам паціхнуць. Іран. Прыгнечана, у засмучаным стане. *Што вы, дзяўчата, паціхлі як пад дустам? Давайця засьпяваем!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 91). *Скучно было на вечары, усе сядзелі, як пад дустам паціхшы.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 91).

ДУСТУ. Торба дусту. Няўхв. Шкоднік, які выклікае толькі клопаты. Часцей пра дзяцей. *Гэта не дзіця, а торба дусту.* Атвержычы Стол.

ДУХ. Адвесці дух. Зрабіць кароткі перапынак, перадышку. *Аччапіся, дай хоць трохі адвесці дух.* Мілявічы Маст. *Нарабіўся, цяпер можаш і дух адвесці.* Рудаўка Сл. *Бывала, сядзяш за кросна і цялуткі дзень сядзіш. Адвядзеш дух і зноў за сваё.* Дашкавічы Свісл. (ЗНФ, 15).

Аж дух вылазіць у каго. Хто-н. адчувае стому, знясіленасць пасля хады, бегу. *Покуль зайду ў магазін і назат прыйду, то аш дух вылазіць.* Монькавічы Маст. **Вар.** аж дух лезе (вылазіць).

Аж дух заняло (зойме) каму. Стала цяжка дыхаць. *Ішла па дарозі, дык нешта як кальнула зь левага боку, аж дух заняло мне.* Пагранічны Бераст. *Паліцман як пацсэдзіў куксача пад дыхавіцы, та аж дух заняло.* Каленікі Гродз. (СНМ, 75). *Так бегла, аж дух заняло.* Любянцы Воран. (СГВ, 588). *Дух мне заняла.* Новікі Гродз. (СПЗБ-2, 235). *Яскерам [ястрабком – палявой травой] аблажы, так аж дух табе зоймя.* Чэхі Астр. (МСГВ, 575). *Нешта як шасня ў кустах, та ў міне аж дух заняло.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 68).

Аж дух лезе ў каго. Хто-н. адчувае стому, знясіленасць пасля хады, бегу. *Аш дух леза, покуль с касьцёла прыходзіш, зусім ужо ні магу.* Пеляса Воран. **Вар.** аж дух лезе (вылазіць).

Аж дух прэ з каго. Хто-н. вельмі моцна знемагаецца, высільваецца (ад фізічнай нагрузкі). *Хай яго з гэтым сенам, пакуль вырабіш, то аж дух прэ.* Падбалоце Зэльв. **Вар.** аж духі пруць (прэ, пёрла); аж дух прэ.

Дух адвесці. Гл. адвесці дух.

Дух адцягнуць. 1. Аддыхацца. *Так ляцела, што ні магу дух аццягнуць, а ты прыстаеш.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 29). *Кілаграм трыццаць ягат з лесу прынясла, то й духу ні аццягна.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 29). *Пачакай, ні бяжы так хутка, ужэ духу ні аццягну.* Купры Шчуч. 2. Зрабіць кароткі перапынак, перадышку. *Я ш так замэнчылася, дух аццягнуць трэба, прылягу трохі.* Вярэйкі Ваўк. (ЗНФ, 29). *Дай ты мне хоць трохі дух аццягнуць, тады раскажу.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 29).

Дух вон. Жыццю канец. *Ляцела ш гэта я, ляцела, аш, здэцца, дух ужэ весь вон, але ш такі дабегла, на хаду ўскочыла.* Муляры Дзятл. (СБНФ, 80).

Дух вон і кішкі на тэлефон каму. Хто-н. будзе сурова пакараны. *Гітлеру дух вон і кішкі на тэлефон.* Эйгерды Іўеў. (ППФВ, 16).

Дух вылазіць (вылез, вылезе) з каго. Хто-н. вельмі знясіліўся, знямогся (ад хуткай хады, цяжкай працы і пад.). *Ні йдзі ты гэтак хутка, а то зь міне ўжэ дух вылазіць.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 29). *Ах, Божа, дух выляс, пакуль даляцела да машыны. А што ш пат старасьць будзя?* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 29). *Пакуль адна скаплю [зграбу ў копы]*

сено, дык дух зь міне вылязе. Німа каму памахчы. Куцавічы Карэл. (ЗНФ, 29). Ні магу ўжо далей бехчы, дух вылазіць з мяне. Залесаўцы Навагр. (СГВ, 588).

Дух выпер з каго. Груб. Хто-н. памёр. Яго білі да тых пор, пакуль дух зь яго ні выпяр. Аляксандраўшчына Зэльв.

Дух выскачыць з каго. Будзе канец каму-н. Так ужэ спяшаўсё, што думаў, дух выскачыць, ні ссапціся цяперака. Грабава Зэльв. (НС-ць, 22).

Дух ды пятах у каго. Хто-н. вельмі бедны, у каго-н. нічога няма з маёмасці. Што ў мяне было, нічога ні было – дух ды пятах. Але нек жылі. Пасінічы Сл. Што ў цябе ёсьць? Дух ды пятах. Вялікая Бераставіца Бераст. Якая ў яго гаспадарка?.. Смяесса хіба. Дух ды пятах. Сапоцкін Гродз.

Дух забівае (забіла, заб'е). 1. каму. Цяжка дыхаецца (ад празмернай фізічнай нагрузкі, хвалявання, перажывання, хваробы і пад.). Німа ўжэ здарова, ні магу ісьці – дух забівая. Маркішы Гродз. Покуль дайдзеш да магазіна – дух забівая. Гэта ш падумай, бліскі сьвет. Сурынка Сл. Ён удушлівы. Яму дух забівая. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 181). Толька аднясьлі адно, другі дзяцька ідзець і кажыць, што мы яшчэ быўшы і ў яблыках. Тут нам і дух забіла, мы паішлі, сабралі яблыкі і тожса панясьлі назат. Кямелішкі Астр. (ДМГ, 128). Токі дух яму забіла, сьлёзы пырснулі з вачэй: «А бадай яе спаліла! Сьнегу, хлопчыкі, хуччэй!» Голдава Лід. (ДМГ, 233). Німа чым дыхаць, дух заб'е. Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 182). Я, як быў малады, адзін такую дзяравяку на сані лажыў, а цяпер толькі нагнесься падняць што, дак забье дух, што і адагнуцца цяжко. Беражна Карэл. (НС-ць, 51). 2. Рэзка, непраемна пахне. Зноў печка курэла, ні магу зайсьці ў хату, дух забівае. Алекшыцы Бераст. 3. Вельмі прыемна пахне. Як панюхалі бэзу, дух забівая, так хараша. Дзеравянчыцы Сл. **Вар.** дух (духі) забівае.

Дух запірае каму. Хто-н. ад хвалявання страчвае здольнасць гаварыць. І слова ні скажаш, дух запірае табе. Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 47).

Дух на дух ганяе каго. Хто-н. вельмі часта і цяжка дыхае. Як праперлі жаранца па гасьцінцы, та быстро ўспакоіўса: пара верня, дух на дух ганяе яго. Во дзе лякарство, усе норавы вышлі. Бабіна Гродз. Які зь яго работнік. Ён ужэ ледва ходзіць, як падыдзя, то яго дух на дух ганяе. Алекшыцы Бераст.

Дух на дух не ідзе ў каго. Хто-н. задыхаецца. Аёй!.. Пачакай – дух на дух ні ідзе, здэся, сэрца выскачыць, давай атпачыням трошкі. Купры Шчуч.

Дух перахваціла ў каго. Каму-н. стала вельмі страшна. У студню была ўлешы ў Юрацішках. Ах матачкі мае, як глянула ўгору, дух у мяне перахваціла, я хутчэй перажагналася, ну знаеш, каб ні ў пекла папасьці, бо як сам сабе сьмерць зробіш, то ў пекла пападзеш, але мяне Божанька паішкадаваў, і я вылезла. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107).

Дух толькі ў касцях астаўся ў каго. Хто-н. вельмі слабы, нядужы, кволы. Звычайна пра старога ці хворага чалавека. Які ўжо зь яго работнік, дух толькі ў касцях астаўся, слабая зь яго ўжо помач. Бастуны Воран.

Жывы дух. Істота. Трымаю свінчо, кап жывы дух быў. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-2, 109).

Забіла дух каму. Хто-н. ад удару ў дыхавіцу на кароткі час страціў здольнасць дыхаць. Як падаў з ровара, то ярас грудзямі на руль наляцеў. Як забіло мне дух, думаў, кончуса. Бабіна Гродз. **Вар.** забіла дух (духі).

Запіраць дух каму. Перашкаджаць каму-н. гаварыць. Іншым дык Ганна запірае дух, а сама ўсё ўсякае ўзводзіць на ўсіх. Пятрэвічы Навагр. (СГВ, 590).

Каб дух выгнала з каго. Выкл. Груб. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажаданне нядобрага каму-н. Кап сь цябе дух выгнала! Куды ты іх гані'ў, гэтых малых?! Хмяльніца Сл.

Не ў свой дух есці і пад. Няўхв. Вельмі многа, ненасытна. Прыдзя ў госьці і есьць ні ў свой дух. Мачуліна Ваўк. **Вар.** <як> не ў свае духі (не ў свой дух).

Ні на дух. Зусім, абсалютна. *Бронісь трохі пакундосіў котку, то цяпер ні на дух ні падыйдзя ў хату.* Кайшоўка Карэл. (СГВ, 328).

Няма калі дух злапа'ць. Не мець магчымасці, часу адпачыць, зрабіць перадышку, перапынак у працы. *За работай тату німа калі дух злапаць.* Пракопавічы Гродз.

● **Злапаць** – злавіць.

Падняць дух каму. Падбздэрыць, абнадзеіць каго-н. *«Кінь, дурная, – кажэ маці да яе с пакарай, – што табе здарма згрызоты, заваліся на палаці і прыкінься хворай, ляжы, нібы ў агні, і войкай, і стагні, пячы сабе яечні, а тады такому мужу – нішчымнага гароху, падняць дух, канешня».* Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

Што дух стаіць (стаяў) бегчы. Вельмі хутка. *Кап цябе халера, што ты мяне абмануў. Я бегла што дух стаіць, думала, мо што там у хаці зрабілася.* Замасцяны Шчуч. (ДМГ, 53). *Я бегла што дух стаяў.* Вярбілкі Шчуч.

Як дух па ганавіцах хадзіць і пад. *Іран.* Без справы, без занятку. *Лазіць як дух па ганавіцах, толькі мяшая працаваць.* Студзенікі Свісл. ● **Ганавіцы** – нагавіцы, штаны.

ДУХАМ. Адным духам. 1. *жыць.* Вельмі дружна, у поўнай згодзе. *Іх і вадой ні разальеш, яны адным духам столькі гадоў пражылі.* Галынка Зэльв. (ЗНФ, 16). 2. Бесперапынна. *Енчыць адным духам, кап у магазін па цукеркі схадзіла, што за дзіця наравіста!* Сушышкі Воран.

Не сваім духам ісці і пад. Вельмі хутка. *Павэлко ні сваім духам прыйшоў дахаты.* Лаўрыновічы Зэльв.

Падаць духам. 1. Траціць упэўненасць, адчайвацца. *Чалавек жыве, што-та думая, на што-та надзеяцца. Ну і ўсяраўно, пакуль чалавек жыве, пакуль вочы сьвецяць, духам ні падаеш, тое думаяш яшчэ зрабіць і тое думаяш зрабіць.* Астрына Шчуч. (ДМГ, 145). *Ну, брат, ні падай духам, трымай фасон.* Палаткова Гродз. (СНМ-2, 234). 2. за кім. *Клапаціцца пра каго-н., перажываць, непакойцца за каго-н.* Вельмі [ён] за дзяцём падае духам. Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-3, 297).

Сьвентым духам жыць. Нічога не еўшы. *Ты хіба сьвентым духам жывеш? Што ні прыгатоўлю – нічога ні ясі.* Алексшыцы Бераст. *Наша дзеўчына зусім залядзела. Зусім нічога ні есьць. Толькі сьвентым духам жыве.* Індура Гродз. *Хіба ты сьвентым духам жывеш? У хаці нічога ні ясі, хіба толькі мо дзе так забяжыш перакусіць.* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** сьвятым (свентым) духам.

Сьвятым духам жыць. Нічога не еўшы. *Мікола сьвятым духам жыве, нічога нават у рот ні паложыць цалюткі дзень.* Сурынка Сл. **Вар.** сьвятым (свентым) духам.

ДУХАМІ. Круціць духа'мі. Няўхв. Выкручвацца, хлусіць. *Ясна, што ён круціць духамі, раз учора адно казаў, а сёньня другое стаў пняць.* Косцевічы Астр. *Не магу дабіцца. Пытаюся, дзе цалаю ноч быў, а ён духамі і так і сяк круціць.* Ласі Астр.

ДУХАМЭНТАМ. З духамэнтам прапасці і пад. Надоўга, зусім, бяследна. *І дзе гэта Антак пашоў? Адно тут быў і ўжэ дзесь зьгінуў з духамэнтам.* Стокі Свісл. **Вар.** з духамэнтамі (з духамэнтам).

ДУХАМЭНТАМІ. З духамэнтамі прапасці і пад. Надоўга, зусім, бяследна. *Як пайшоў ранку ў лес па грыбы, дык і прапаў з духамэнтамі.* Дуляўшчына Маст. **Вар.** з духамэнтамі (з духамэнтам).

ДУХІ. Аж духі вылезлі з каго. Хто-н. празмерна змучыўся, знясілеў. *Пакуль знасілі ўсю бульбу ў склеп, то аж духі вылязлі.* Праважа Воран.

Аж духі зьяло ў каго. 1. Вельмі моцна захацелася есці. *Хуценька пастаў што на стол, бо ўжо аш духі зьяло.* Сурынка Сл. 2. Хто-н. адчуў вялікі страх. *А як убачыла я тую бабу, у міне аж духі зьяло, гэдыка яна страшная была.* Старына Маст.

Аж духі лезуць з каго. Вельмі моцна (крычаць, лямантаваць, лаяцца). *Лямантуюць бабы аж духі зь іх лезуць.* Бабіна Гродз. **Вар.** аж духі (кішкі) лезуць (вылазяць).

Аж духі падцягнула ў каго. Хто-н. адчувае моцны голад. *Хачу есьці аш духі падцягнула.* Сакольнікі Свісл. *Таг захацелася есьці мне, аж духі падцягнула.* Сакольнікі Свісл. (СГВ, 577).

Аж духі пруць (прэ, запрэ, пёрла) <з каго>. 1. Праз сілу, высільваючыся (рабіць што-н.). *Ужо гэтак палола, што аж духі пёрла.* Трокенікі Астр. 2. Вельмі хутка (бегчы, ляцець і пад.). *Ляціць Юрка на полё аж духі пруць, хібо нешто зрабіласё.* Вензавец Дзятл. 3. Вельмі моцна і часта (кашляць). *Іван гэтак кашляя, што аж духі зь яго пруць.* Ваўкавічы Навагр. *А хоць яго, гэтага кашлю, такі ўжо ш б'е, што аж духі прэць.* Заборцы Астр. 4. Вельмі цяжка (дыхаць). *Гляджу, аж гэта Ёзік с фермы буракі валачэ, засопса аш духі зь яго прэ.* Старына Маст. *Пакуль наверх па тых сходах падымецца, та духе табе запрэ, задыхаецца.* Асочнікі Гродз. (СНМ-2, 226). 5. Вельмі моцна (крычаць, лямантаваць і пад.). *Бач, як раскрычаўся, аж духі зь яго пруць.* Ваўчуны Сл. **Вар.** аж духі пруць (прэ, пёрла); аж дух прэ.

Духі выпра з каго. Хто-небудзь памрэ. *Духе з цябе выпра.* Лаша Гродз. (СНМ, 182).

Духі дастаць з каго. Моцна дакучаць каму-н., прыгнятаць каго-н. *Такі абрыдны хоць с каго духі дастаця, выцягня душу.* Дакудава Лід. (СГВ, 588).

Духі забівае (забіла). 1. каму. Становіцца цяжка дыхаць (ад празмернай фізічнай нагрузкі, хвалявання, страху і пад.). *Давай трохі атпачыням, ба ўжэ духі забівае, такую кучу гною выварнулі.* Бабіна Гродз. *Мілянёка, мне ат страху духі забіло.* Стаяла, ні магла слова выгаварыць. Стокі Свісл. *У аўтобус столькі людзей наперласё, згнялі так, што ажно духі забіло.* Аляксеікі Івац. (ДСК, 92). 2. Рэзка, непраемна пахне. *Тут нідалёка кабыла здохша ляжыць, чуяш, як ваняе – духі забівае.* Бабіна Гродз. **Вар.** дух (духі) забівае.

Духі заняло. Стала цяжка дыхаць. *Кінь дзіця гоцкаць, у яго ўжэ духе заняло ат твайго гоцканя.* Балічы Гродз. (СНМ, 40).

Духі спёрла каму. Стала цяжка дыхаць. *Мае дзеткі, мне духі спёрла, і ногі пераставіць няма сілы.* Пескі Маст. (СГВ, 588).

Забіла духі каму. Хто-н. ад удару ў дыхавіцу на кароткі час страціў здольнасць дыхаць. *Я гнуў каблук на кошык, а ён стаёў збоку, глядзеў. А тады каблук як пстрыкня і – яму па жваце. Вот і забіло духі.* Бабіна Гродз. **Вар.** забіла дух (духі).

Запіраць (заперці) духі каму. Няўхв. Не даваць гаварыць, выказацца каму-н. *Што ты мне духі запіраеш? Дай сказаць тоя, што я хачу.* Мачуліна Ваўк. (ЗНФ, 33). *От дзе й чалавек, што ні гавары яму – духі запірае, хоць і ні ведая сам нічога.* Мацвееўцы Ваўк. *А дзе ш ты бачыла! Ён жа запрэ табе духі, што і слова ні скажаш.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 33). *Я яму кажу адно, а ён мне запёр духі, хоць ты крычы.* Слесары Іўеў. (ЗНФ, 33).

Не ў свае духі есці, перці і пад. Няўхв. Вельмі многа, ненасытна. *Прэ ні ў свае духі, дзіва, што тоўста, як рапуха.* Янаўляны Лід. *Дзе ш ён пахудзея, калі есьць ні ў свае духі.* Алекшыцы Бераст. *Сядзіць і сядзіць каля стала, прэ ні ў свае духі.* Крапіўніца Свісл. *Здаецца, ні такі ўжэ і тоўсты твой, а як сядзя есьці, то ні ў свае духі прэ, куды толькі ўсё ўлазіць.* Мацвееўцы Ваўк. *Мусі, добра прагаладоўса, што ясі ні ў свае духі?* Бабіна Гродз. *Гладамор некі, сам худы, а прэ ні ў свае духе, дзе гэта ўсё дзеняцца.* Прывалка Гродз. (СНМ, 38). *Мляўш некі, есць ні ў свае духе, а мяшка з воза ні падыма.* Баранава Гродз. (СНМ, 88). *Некі напіхач, жарэ ні ў свае духе, і ўсе яму мало.* Свіслач Гродз. (СНМ, 93). **Вар.** <як> не ў свае духі (не ў свой дух).

Як не ў свае духі есці, перці і пад. Няўхв. Вельмі многа, ненасытна. *А мой хоць і есьць як ні ў свае духе, аля малы й худы.* Малая Жорнаўка Гродз. **Вар.** <як> не ў свае духі (не ў свой дух).

ДУХУ. Выбіцца з духу. Моцна стаміцца, знясілець, аслабець. *Покуль дайшла дахаты, выбілася з духу.* Больнікі Астр. *Усохла, зусім выбілася з духу за гэтыя дні за работай.* Явар Дзятл.

Даць духу. 1. Многа зрабіць, выканаць. *Ты ўжо ўверадылася, дала духу!* Міратычы Карэл. (СПЗБ-5, 168). 2. *Скеп.* Мала зрабіць, выканаць; не перапрацавацца. *Ну ты й даў духу – за паўдня адзін радок буракоў прайшоў! Хіба дзе пат кустом спаў?* Лагады Шчуч.

Даць духу як чорт у кажуху. *Скеп.* Мала чаго-н. зрабіць, выканаць; не перапрацавацца. *Гэта ўсяго столькі зрабіў?! Аля ш і даў духу як чорт у кажуху.* Асташа Гродз.

Духу набрацца. Адважыцца. *Пакуль духу набраўся, кап патанцаваць з Ядзяй, то й вечарынка скончылася.* Бершты Шчуч. (СГВ, 588).

Духу не ўказаць. Атрымаць жорсткае пакаранне, каб непанадна было. *Як дам па вязах – духу ні ўкажаш.* Чамяры Сл. (ЖС, 154). *Вось як збоўчу кулаком па галаве, дык і духу ні ўкажаш.* Чамяры Сл. (НЛ, 51).

Каб <i>і</i> духу не было каго, чыйго. *Выкл. Пагард.* Выказванне катэгарычнага патрабавання, каб хто-н. тут жа знік і больш не паказваўся. *Апрач хату, і каб духу твайго тут не было.* Ёдчыкі Івац. (ДСК, 23). *Трэ было іх патурыць, каб і духу іх ні было.* Пагараны Гродз. (СНМ-2, 169). *А ён хто табе, трэбо было вытурыць с хаты, каб і духу яго ні было.* Віцькі Гродз. (СНМ-2, 42). *Забірай свае прычындады і ўцякай, кап тваго і духу тут ні было.* Грыўкі Гродз. (СНМ-2, 187).

Каб і духу не пачуць каго, чыйго. *Выкл. Пагард.* Выказванне катэгарычнага патрабавання, каб хто-н. тут жа знік і больш не паказваўся. *Мой чалавек як трынка дзе якую чарку, то хучэй спаць ідзе, каб і духу яго не пачула.* Уша Карэл. (СГВ, 490).

Не ў духу. Без настрою. – *Чаго ж гэта ты не ў духу? – А, не пытай, нешта не здаровіцца!* Кожава Карэл. (СБНФ, 177).

Што было духу ў каго. Вельмі хутка (бегчы, уцякаць). *Як узяў нас страх, думалі, што нічыста сіла гэта нас заступіла. Ды давай мы зь ёю ўцякаць што было духу.* Крапіўніца Свісл. (ДМГ, 13).

ДУША. Адкрытая душа. Шчыры чалавек. *У нас мама такая аткрытая душа, нічога не можа стрымаць, усё скажа.* Араны Ваўк. (СГВ, 576).

Аж душа выскаквае ў каго. Каму-н. становіцца вельмі страшна. *Думала, што зьмяя паўзе, а гэта вяроўка матляцца. Ага, табе сьмешна, а ў мяне аж душа выскаквае.* Волькавічы Ашм.

Аж душа радуецца. Ахоплівае радаснае хваляванне. *У нас самакоп капая картоплячку, аж душа радуецца.* Буйкі Астр. (СГВ, 423).

Аж душа ў пяткі зайшла каму. Хто-н. моцна спалохаўся, адчуў моцны страх. *Як апынуліся ў лесе ноччу, аж душа ў пяткі зайшла.* Стараўшчына Шчуч. (СГВ, 577).

Душа баліць у каго, чыя. Хто-н. адчувае ўнутраны неспакой, душэўныя пакуты, моцна хвалюецца, перажывае, трывожыцца. *Як паглядзіш на тэразьнейшую маладзеш, то душа баліць. Кап калісьці так рабілі бо мы, то бацька, кап узяў дрын ды паміж вачэў як перавёў, то й досіць было п.* Пераганцы Воран. (ДМГ, 99). *Усе кажучь, красівы, добры хлопця Манін. С твару то ён нічога, а ўсярэдзіні то, напэўно, чорно. І маччына душа баліць, што дзяўчо харошаё, малодое і такую поскудзь сустрэло.* Падгайна Карэл. (СБНФ, 82).

Душа вон выйшла ў каго. Хто-н. памёр. *Як упаў на зямлю Іван, дык душа вон і выйшла.* Гудзевічы Маст.

Душа вылятае (вылеціць). Прыходзіць канец каму-н. *Па палаўні [у другой палове дня] ні пойдучь, дзе яны пойдучь, па полі душа вылятае ад холаду.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 396). *Душа вылеціць: на гэтым полі па цэлых днях.* Мсцібава Ваук. (СПЗБ-2, 110).

Душа вяне ў каго. Хто-н. адчувае задавальненне, замілаванне, прыемнае хваляванне ад чаго-, каго-н. *Так вось і падружыліся мы, як убачу яго – у мяне душа вяне, такі ён быў любы.* Дайлідкі Астр. *Як зайграюць люцкія музыканты, душа вяне, ні атслухаецца.* Магуны Воран. (СГВ, 589). **Вар.** душа (сэрца) вяне.

Душа не верне да каго. У каго-н. няма ніякай сімпатыі, прыхільнасці да каго-н. Здайся ш і нядрэжны ён чалавек, а душа неяк не верне да яго. Бастуны Воран.

Душа ные ў каго. Хто-н. моцна хвалюецца, трывожыцца. Душа ў мяне ныйць. Але куды ш дзеніся, замуш трэба выходзіць. Лылойці Смарг. (ДМГ, 124).

Душа радуецца ў каго. Каго-н. ахоплівае радаснае хваляванне. Такая дзевачка, глядзіш на яе і душа радуецца. Зэльва Зэльв. (ХБД, 450).

Душа ў душу жыць. У поўнай згодзе, дружна. Мы ўжо дваццаць гадоў душа ў душу пражылі, ніколі не сварыліся і не біліся. Слонім Сл. Гэта бацько мяне выпер за яго, але я не ішадую, душа ў душу пражылі. Альшаніца Івац. (ДСК, 263).

Душа ў пяткі заляцела ў каго. Каго-н. ахапіў моцны страх. Учоры вечарам міне так напалохаў сабака, што ў міне душа ў пяткі заляцела. Пагранічны Бераст.

Душа чула. Было прадчуванне. Яксьці ні хацеласо туды ехаць, як душа чула, што бяда будзя. Гродна Гродз. (СНМ, 175).

Святая душа. Ухв. Вельмі добры, шчыры, спагадлівы чалавек. Пайдзі да гэтага чалавека. Святая душа, а не чалавек, ён цібе на кепскае не навядзе. Некрашы Гродз.

Уся душа перакалоціцца ў каго. Хто-н. не мае спакою ад чаго-н. Бала, як пачынаецца жніво, то ўся душа перакалоціцца. Цэлы дзень жнеш, аш сьпіна калом станя. Вялікая Кракотка Сл. (ДМГ, 70).

Яўрэйская душа. Ашчадны, скупы чалавек. Няма чаго да Альёзіка ісьці, гэта яўрэйская душа, ні капейчыны ня дасць, нават на пахаваня. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 71).

ДУШАЧКУ. Душачку атруціць каму. Вельмі надакучыць каму-н. Вот ты мне, сыноч, душачку атруціў, з рук ні злазіш. Гудагай Астр. (СГВ, 589).

ДУШОЙ. Душой загавець. 1. Стаць бяздушным, неспагадлівым, абыякавым. Зусім душой загавеў, нават да хвораі сястры не хоча наведання. Лылойці Смагр. 2. Загінуць, памерці. Сцёпа, можа ты ні ець так далёка па машыну, а то загавеіш душой і знаць ні будзім, дзе дзеўся. Навасяды Ашм. Ты мог на тых зарабатках загавець душой. Крычнікі Іўеў. (СГВ, 590).

ДУШОЮ. Аднаю душою жыць. Вельмі дружна, у поўнай згодзе. Яны живуць аднаю душою. Навасёлкі Свісл. (СПЗБ-2, 110).

За душою мець. У запасе. Пра невялікую колькасць грошай, пра якую-н. маёмасць. А я цалоткімі днямі кручуся, ні рук ні нох не чую, сярэдзіну вун усю адабрала, але ш затое што-кольвек маю за душою. Буняны Ашм. (ДМГ, 115).

Крывіць душою. Паступаць няшчыра, крывадушнічаць. Ліха думая, а ў вочы ласкава глядзіць, такая баба, крывіць душою. Араны Ваўк. (СГВ, 596).

ДУШУ. Ад'есці ўсю душу каму. Асудж. Моцна хваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. Ад'еў усю душу, во зараз як залімоню па мухаедах, то хутко адстаняш. Даргужы Івац. (ДСК, 86).

Браць за душу каго. Моцна непакоіць, хваляваць, трывожыць каго-н., рабіць моцнае ўражанне. Ведама, што будзя браць за душу: тры сынэ на вайне загінулі. Шылавічы Сл. (СГВ, 580). Да бацька ўзяло за душу, начамі ні спаў. Заполле Івац. (ДСК, 267).

Драць душу каму. Моцна непакоіць, трывожыць, хваляваць каго-н. Мне заўсёды дзярэ душу, як нешто павінна зрабіцца. Нацкава Маст.

Драчыць душу каму. Нерваваць, раздражняць каго-н. Ні драчы ты мне душу. Чамяры Сл. (ЖНСл., 179).

Душу ад'есці каму. Няўхв. Моцна надакучыць, назаліць каму-н. От мой унук можа душу ад'есці, як заладзіў, пусьці яго на рэчку, то мусіла пусьціць, душу ад'еў. Змяёўцы Дзятл. (СГВ, 589).

Душу атравіць каму. Асудж. Моцна расхваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. Ты мне, мой унучак, за вечар душу атравіў сваім плачам. Буцілы Лід. (СГВ, 589). **Вар.** душу атравіць (стравіць).

Душу вылажыць каму. Шчыра падзяліцца з кім-н. сваімі думкамі, пачуццямі, клопатамі. *Есьлі што нада, яна цябе душу вылажыць.* Зэльва Зэльв. (ХБД, 450).

Душу стравіць каму. Моцна расхваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. *Прыйшла тут, душу стравіла, што хочаш, то і рабі.* Ганчары Лід. **Вар.** душу атравіць (стравіць).

За душу бярэ каго. Моцна хвалюе, расчульвае, выклікае прыемныя пачуцці. *Вядома, сірата, бацька німа, а як стануць гэдакія песьні пець, дак за душу бярэ.* Загор'е Карэл. (БД, 218).

За душу скрабе (заскрабло) каго. Вельмі хвалюе, выклікае неспакойныя, трывожныя пачуцці. *Мяне за душу скрабе.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 457). *Як раскажвала яна мне пра свое жыццё, мне аж за душу заскрабло.* Яблынька Дзятл.

За мілую душу. З вялікай ахвотай, з прыемнасцю. *Пастаў мужыкам гурке – пойдуць за мілу душу.* Лунна Маст.

З камарову душу. Вельмі мала. *А колькі там таго жыта – с камарову душу.* Да вечара кончым. Першамайск Шчуч. *Мукі даў дык з камарову душу.* Ваўкавічы Навагр.

Біць і душу слухаць. (Біць) моцна, не шкадуючы, ледзь не да смерці. *Гэта ш, можа, чулі, што нарабіў Марылін байструк?! Такого толькі біць і душу слухаць.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 39). *Каб гэта маё дзіця было, та паказаў бы; за такую работу трэба біць і душу слухаць.* Бабіна Гродз. *Ну, бацько й доў яму! Біў і душу слухаў.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 39).

Рэзаць душу паліць сэрца каму. Няўхв. Моцна трывожыць, хваляваць, мучыць каго-н. *Аддызіся, ні рэші душы ні палі сэрца! Я й так сёня нешта ні магу.* Мастаўляны Лід.

Травіць душу каму. Асудж. Моцна хваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. *Мала таго, што з бацькам сваруся, дык яшчэ вы мне тут душу травіце.* Зэльва Зэльв.

Як багатага за душу ўзяло. Вельмі, надта (расхвалявала). *Узяло яго як багатага за душу.* Турэйск Шчуч. (ППФВ, 64).

ДУШЫ. Ад цэлай душы. Шчыра. *Хацела ад цэлай душы, каб дабро было.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-5, 375).

Ад'яда душы. Асудж. Назойлівы, надакучлівы чалавек. *Ён толькі ад'яда душы, на ліха такі чалавек, што з'ядае сэрца.* Шаптуны Іўеў. (СГВ, 29).

Без душы. Бяздушны, неспагадлівы. *Чалавек не без душы, дасць паесці.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-2, 110).

З душы не злазіць каго, чыёй. Асудж. Надакучаць, назаліць, пастаянна не даваць спакою. *Ні магу я больш зь ім, з душы ён маёй ні злазіць.* Апіта Іўеў. *З душы ні злазіць – гэта ўжо які нягодны, які дакучае, ні астаўляе ў спакоі.* Шчорсы Навагр. *Ай гатко дзіця, як прычэпіцца – дай яму гэта і дай, з душы ні злазіць, ні аччэпіцца, пакуль сваго ні даб'ецца.* Танявічы Шчуч.

На душы лёгка, цяжка, горка і пад. У душэўным, эмацыянальна-псіхалагічным стане, самаадчуванні. *Спомню яго – так цяжко становіцца на душэ.* Бабіна Гродз. *Як пашыла, стала лёгка на душы, што не рупіць.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 317).

На душы сонца засвеціць у каго. У каго-н. палепшыцца настрой, стане весялей. *Нэнза, і калі ў цябе на душы сонцо засвеціць.* Мілейкі Івац. (ДСК, 152).

Ні душы. Нікога. *Стало віднець, а ні душэ, кароўка рыкая.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 82).

У душы гарыць (гарэла) у каго. Хто-н. адчувае моцнае хваляванне. *У хату зайшлі дваём: жаніх мой Мікалай ды свят. А мама ды тато сваіх клікалі на вотку, на дагаворы.* *У душы тады гарэла, як сэрцайка наружу ні выскачыў.* Белевічы Лід.

Як у душы' дзе-н. Вельмі цёпла дзе-н. Пераважна ў хаце. *Я зайшла да Ванды грошы аддаць, а яны зь ім сядзяць цілівізар глядзяць, сёмкі ядуць, а ў хаця цёпла як у душы.* Навасяды Ашм.

ДЫБАЧКАХ. *На дыбачках ісці, стаяць і пад. На пальцах ног. На дыбачках прышла.* Тупічаны Ваўк. (МСГВ, 54). *Я на дыбачках падабраўсо, глянуў туды, а там нікого німа.* Баброўнікі Гродз. (СНМ-2, 68).

ДЫБАЧКІ. *На дыбачкі станавіцца.* На пальцы ног. *Стань на дыбачкі, то дастаняш.* Майсеевічы Ваўк. (МСГВ, 302).

ДЫБКІ. *На дыбкі стаць.* Рэзка запырэчыць, выяўляць нязгоду, не падпарадкоўвацца. *А я табе казал, ні ідзі за яго замуж, алі ш ты на дыбкі стала, я і змоўкла.* Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** стаць на дыбы (на дыбкі).

ДЫБЫ. *Стаць на дыбы.* Рэзка запырэчыць, выяўляць нязгоду, не падпарадкоўвацца. *Паспрабуй скажы яму што, зара станя на дыбы, я, кажэ, грошы зарабляю, куды захачу, туды і пушчу.* Гернікі Дзятл. (СГВ, 608). **Вар.** стаць на дыбы (на дыбкі).

ДЫЕМ. *Жыць сваім дыем.* Быць самастойным, мець свае погляды. *Не глядзі на другіх, а жыві сваім дыем.* Чуркі Ашм.

ДЫМ. *Пускаць дым у вочы каму.* Няўхв. Выхваляючыся, падманваць каго-н., ствараць падманлівае ўражанне пра сябе. *От, дзе ляпяндзя, толькі пуская дым у вочы.* Навасады Воран. (СГВ, 246). *Чад ты – ні чалавек, прыдзя ды пуская людзям у вочы дым.* Чамяры Сл. (ЖС, 161).

Як дым. 1. *ісці, бегчы, уцякаць і пад.* Вельмі хутка. *Сказалі, што захварэла маці, то пайшоў дахаты як дым.* Новы Двор Свісл. *Вось папёрся як дым.* Пусявары Воран. *Што гэта зь ёй? Паляцела як дым і ні паздаровалася.* Вялікая Бераставіца Бераст. *Во лянъ, пайшоў як дым, што й ні дагоніш.* Скрыдлева Навагр. (ЗНФ, 85). *Дзеці як убачылі міне, то паляцелі с-пат яблыняў як дым.* Алекшыцы Бераст. (ЗНФ, 85). *Я тут да яго, а ён як сігане прас плот; пайшоў як дым, тулькі яго і бачылі.* Кашэўнікі Гродз. (СНМ-2, 209). 2. *ісці і пад.* Няроўна, хістаючыся. Звычайна пра п'янага. *Во, паглядзі, ідзе як дым ад плоту да плоту.* Поразава Свісл. 3. *пайсці.* Невядома куды, незваротна. *Спусьцілі на ноч сабаку, а ён [кот] пайшоў недзя як дым.* Цэлу нідзелю ўжэ німа. Лунна Маст. 4. *расці.* Вельмі добра, спорна. Пра расліны. *Бачыў я твой авёс, бачыў! Расьце як дым! І зямля аддыхне, на другі гот бульбу пасадзіш.* Першамайск Шчуч. *Пасыпала па жыці салетрай, та расьце як дым, аш у трубы круціць.* Бабіна Гродз. *Дажджы прайшлі, то жыто як дым пачало расці.* Мікелеўшчына Маст. (ЗНФ, 85). *Лес вырас як дым.* Ліхачы Гродз. (СНМ, 175). 5. *сляпы.* Зусім (сляпы). *Сляпая як дым, нічога не бачу.* Галубы Маст. (СПЗБ-4, 495).

ДЫМАМІ. *З дымамі ісці, пайсці і пад.* Прэч, вон. Выказванне незадавальнення, жадання пазбавіцца ад каго-н. *Дзёве гадзіны будуць выбірацца! Ідзеця вы ўжэ з дымамі!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 35). *Пайшоў бы ён ад міне з дымамі, та мне п ляхчэй дыхаласо!* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 35).

ДЫМІНУ. *У дыміну п'яны.* Асудж. Вельмі (п'яны). *Бывая, што нядзелямі п'яны ў дыміну.* Залье зегра і тады ляжыць логма. Дубна Маст. (ДМГ, 158).

ДЫНДЫ. *Дынды біць.* Асудж. Нічога не рабіць, гультаяваць. *Хваціць ужо дынды біць, пара за работу брацца.* Войневічы Дзятл.

ДЫХТУ. *Даць дыхту каму.* Моцна, бязлітасна расправіцца з кім-н. *Зарас як дам дыхту, то будзеш ведаць.* Вольна Бар. *Я яму такога даў дыхту, што дзісятаму закажа.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 62).

ДЫШЛА. *Як з дышла выйшла.* Інакш, не так, як хацелася, як меркавалася (атрымалася што-н.). *І тое хацеў, і за гэта хапаўся, а выйшла як з дышла – нічога добрага ні нажыў.* Сурынка Сл.

ДЫШЛАМ. *Выйшла ўсё дышлам.* Што-н. зробленае не прынесла карысці, не дало чаканых вынікаў. *Усё жыццё збіраў капейка да капейкі, думаў, хоць на старасьць будзя хлеба за што купіць, а тут выйшла ўсё дышлам, гэтыя грошы сьмецям сталі.* Станкаўцы Ваўк. *Думала, вырастуць дзеці, то з бацькамі будуць, а тут выйшла ўсё дышлам – паразьляталіся па сьвеці.* Станкаўцы Ваўк.

Д'ЯБАЛ. Д'ябал цябе ведае. Няўхв. Невядома. Д'ябал цябе ведая, што ты задумаў. Морына Іўеў. (МСГВ, 156).

Як д'ябал да святога Міхала прычапіцца. Няўхв. Неадчэпна, назойліва, дакучліва. Што ты прычапіўся да міне як д'ябал да святога Міхала. Гарачкі Гродз.

Д'ЯБЛА. Ёрзаць д'ябла. Круціцца, не ўседзець на адным месцы. А ёй усё хочацца ёрзаць д'ябла. Што за вёртка – пёрун яе ведае. Асіпаўцы Воран.

ЕДЗЕ. Едзе хто на кім, што на чым і паганяе кім, чым. Чаго-н., каго-н. вельмі многа. Спусьцілі воду на возыры, та што там людзей робіцца, рыбак на рыбаку едзя і рыбаком паганяе. Бабіна Гродз. Бяда на бядзе едзе і бядой паганяе. Рацічы Гродз. (СНМ, 178). Бяда на бядзе едзе і бядой паганяе. Лядзіны Дзятл. (МСГВ, 582). Бяда на бядзе едзя і бядой паганяе. Лядзіны Дзятл. (ППФВ, 11). Вар. сядзіць (едзе) і паганяе.

ЕДЗЕРКА. Едзерка-ведзерка. Божая кароўка. Едзерка-ведзерка, што будзя, дошч ці пагода? Пескі Маст. (СГВ, 137).

ЕЗУ. О Езу каханы. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. О Езу каханы! На што табе столькі? Гэтага хваціць. Хадзілоні Шчуч.

О Езу скрыжаваны. Выкл. Выказванне розных пачуццяў: здзіўлення, незадавальнення, абурэння і інш. О Езу скрыжаваны! О матка найсьвенча! Так апазорыцца перад людзьмі! Ну што ш зробіш, як мазгоў у галаве німа! Бабіна Гродз. Вар. о Езус (Езу) скрыжаваны.

ЕЗУС. О Езус скрыжаваны. Выкл. Выказванне розных пачуццяў: здзіўлення, незадавальнення, абурэння і інш. О Езус скрыжаваны! Якая цяпер мода! Глядзець няма на што! Апіта Іўеў. Вар. о Езус (Езу) скрыжаваны.

О Езус Хрыстус. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. О Езус Хрыстус, аткуль толькі вы з'явіліся?! Алексшыцы Бераст.

ЕЛКУ. Пад елку пара. Паміраць (прыйшоў час). Беднаму Антону ўжэ пад елку пара. Красулі Шчуч.

ЕНЗЫК. Прыкусіць энзык. Няўхв. Замоўкнуць. Часцей у форме загаднага ладу. Прыкусі энзык, а то балтаеш абы-што. Мацюкі Воран. • Энзык – параўн. польск. *język* 'язык'.

ЕРЗАЛЬ. Як ерзаль хадзіць. Асудж. Неакуратны. Што гэта ў цібе ганавіцы заўсёды спушчаны, ходзіш, як які ерзаль. Свіслач Гродз. (СНМ-2, 69). • Ерзаль – неакуратны, нехайны чалавек.

ЕСЦІ. Есці поедам каго. Няўхв. Безупынна папракаць, дакараць, зневажаць каго-н. Што ты хочаш ад мяне, ад'яда, ясі ўсё жыццё поедам. Купіск Навагр. (СНМы, 169).

Есці просяць боты і пад. Парваныя, зношаныя. Пра абутак. У мяне боты ўжэ трэці год, есці просяць. Сцяпанішкі Маст.

ЕХЕЛЯ. Як Ехеля дзверы шырокі. Вельмі, залішне (шырокі). І што за ладнасьць у тэразьнейшым адзеньні, усё шырокае як Ехеля дзверы. Бастуны Воран.

ЕШ. Еш не хачу чаго. Удосталь (прадуктаў харчавання). На вясельлі столькі яды было, еш не хачу. Капці Дзятл.

Ё. Ё маё. Выкл. Выказванне здзіўлення, захаплення, незадавальнення і пад. Аля й гадаў! Ё маё! Кусты гнуцца! Бабіна Гродз. Ё маё, во ўліпла ў балота, то ўліпла. Што ш

гэта ў мяне за жыцця такая, толькі на цібе рабіць. Амбілеўцы Шчуч. А цяпер я ўжэ палучаю сто трыццаць тысяч. О ё маё, сколькі траціць на мяне грошай гасударства! Жытомля Гродз. (ДМГ, 155).

ЁЖЫКА. Пад ёжыка. Від мужчынскай прычоскі. Мой сын любіць патстрыгацца пад ёжыка, кажэ, ёжык яму панараўны. Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 157).

ЁМ. Ні па ём. Што-н. не задавальняе каго-н. Такі злы чалавек: гатоў кінуцца біцца, як што ні па ём. Заполле Івац. (ДСК, 59).

ЁН. Каб ён (яна, яно, яны, ты, вы) згарэў (згарэла, згарэлі). Выкл. Абур. Выказванне незадавальнення, абурэння, нядобразычлівасці. Каб ён згарэў гэты пракляты замуш, усё жыцця ён мне паламоў. Бабіна Гродз. Это плашчуга – это гадко зелье, каб яно згарэло. Парэчча Навагр. (ХБД, 209). А баба кажэ: «Ах, каб ты згарэла, куды ты пойдзеш?» Восава Навагр. (ХБД, 205). А я толькі шляпаў хапіла цэлы чумадан. А як разабрала, дык адны капялюшы, кап вы згарэлі. Моруна Іўеў. (ДМГ, 110).

Няхай ён (яна, яно, яны) згарыць (згараць). Выкл. Абур. Выказванне незадавальнення, абурэння, недабразычлівасці. Ужо як гэты ўхажор, то няхай ён лепш згарыць. Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 519). «Кінь ты, што тут піць». – «А няхай яна згарыць. Яна й так мне насаліла, усе вантробы папаліла». Голдава Лід. (ДМГ, 233). Цяжкі быў час, хай ён згарыць і ніколі ні вернецца. Лапенкі Гродз. (СНМ-2, 256).

Хай ён гарыць. Выкл. Няўхв. Выказванне розных адмоўных пачуццяў. Досыць тады мы нагараваліся, хай ён гарыць з тым часам. Саволеўка Гродз. (СНМ-2, 65).

ЁРШ. Пад ёрш. Від мужчынскай прычоскі. Мужчыны валасэ падстрыгаюць пад польку, пад ёрш, жанчыны падрэзваюць валасэ пад гаршчок. Вострава Сл. (МСГВ, 333).

ЁСЕЛ. Ёсел кілавы. Зневаж. Няўмелы, ні да чаго не здатны чалавек. От Ёсял кілавы, ні да чэго ні здатны. Свіслач Гродз.

ЁСЬКА. Як Ёська Чарнапыцкі лапавухі. Дзіц. Мурзаты, непамыты, нехайны. Нінка, чаму тварык ні памыла? Як Ёська Чарнапыцкі лапавухі. Сурынка Сл.
● Чарнапыцкі – штучнае прозвішча, утворанае ад словазлучэння чорныя пыцкі, дзе дыялектызм пыцкі мае значэнне ‘шчокі’.

ЁСЯЛЬКО. Дурны Ёсялько. Зневаж. Прастакаваты, неразумны, бесталковы чалавек. Твой мужык як мужык, а мой дурны Ёсялько – нічога сам добра ні зробіць. Зэльва Зэльв.

ЁТ. Ёт па ёту. Паступова (дасягнуць чаго-н.). Ёт па ёту і навучыўся. Старынк Шчуч.

~ Ж ~

ЖАБА. Дасць жаба малака каму. Хто-н. зазна’е вельмі многа клопатаў, турбот, непрыемнасцяў, цяжкасцяў. Давайця хутчэй канчаць гэту работу, а то дасць нам жаба малака ў гэтым лесі. Падбалотце Зэльв.

Жаба душыць (душыла) каго. Няўхв. Каго-н. перапаўняе зайздрасць. Яе жаба душыла, што я сабе мабільнік купіла. Скідзель Гродз.

Жаба малая. Дзіц. Няўхв. Дакорлівае абзыванне дзяцей. Ах ты жаба малая, ты куды гэта лезаш? Навасёлкі Гродз. (СНМ-2, 70).

Жаба на языку (на языцы, на языцы) <не> спячэцца ў каго. 1. Хто-н. вельмі дасціпны, гаваркі, балбатлівы. Перад ім ні ляпай абы-чаго, бо ён табе ні ўступіць, сама знаяш, што ён за чалавек, у яго жаба на языку ні спячэцца. Першамайск Шчуч. Зь ёй ні згаворыцца, у яе жаба на языку спячэцца. Беражкі Зэльв. У яе жаба на языку спячэцца. Алішкаўцы Шчуч. Ты зь ёй рады ні дасі, у яе жаба на языцы спячэцца, усю цібе аблае. Уселюб Навагр. Ён табе што хоч скажа. У яго жаба на языку ні спячэцца. Лунна Маст. Лезеш ты с сваім языкам – вечна ў цібе жаба на языку ні спячэцца. Мікелеўшчына Маст. Ён такі языкасты, што жаба на языку ні спячэцца. Каралін Зэльв. (МСГВ, 573). 2. Хто-н.

не ўмее трымаць сакрэты, захоўваць тайну. Глядзі ш толькі Маньцы ні кажы, у гэтай жаба на языку ні сьпячэцца, уся вёска будзя ведаць. Сцеркава Лід. Ты каму расказаў, гэтай пляткарыцы?! У яе ш жаба на языку ні сьпячэцца. Свілы Воран. Табе расказаць – гэта тое само, што па радзіві, у цібе ш жаба на языку ні сьпячэцца. Струбніца Маст. Маёй бабі такога ні раскажаш, у яе жаба на языку ні сьпячэцца. Урцішкі Іўеў. У нашай Ганны нават жаба на языку ні сьпячэцца. Беліца Лід. Але ш розум твой, з Гэлькай пра такое гаварыць, у яе ш жаба на языку не сьпячэцца, тут дзіва няма, што ўсе Бастуны ўжо гавораць. Бастуны Воран. Хіба ты не ведаеш Стэпкі гэтае? І нашто было казаць: у яе жаба на языцы не сьпячэцца. А хочаш, каб не ведаў ніхто. Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 184). У гэтай Насьці жаба на языку ні сьпячэцца, адразу ўсё раскажа. Малыя Эйсманты Бераст. **Вар.** жаба на языку (на языцы, на языцы) <не> сьпячэцца; жабу на языку не сьпячэш.

Жаба цыцкі (цыцы) дасць (дала) каму. 1. Хто-н. памрэ, прападзе, загіне. Пэўна, ўжо жаба цыцкі дасць Антою: ляжыць, ні гаворыць, ні есьць нічога. Савейкі Шчуч. С старога Ладуцькі ўжо нічога не будзя, жаба цыцкі дасць. Лагады Шчуч. (СГВ, 589). Ні лесь да самага возяра, а то праваліцца дзе, там табе тадэ жаба цыцкі дасць, ніхто і чуць ні будзя. Падазёркі Гродз. Ці ш можна гэтак напівацца, кап пат плотам валяцца такім холадам, во, зарас жаба цыцкі дасць, пабачыцца. Балічы Шчуч. 2. Хто-н. зазнае (зазнаў) шмат клопатаў, турбот, цяжкасцяў, выпрабаванняў. Вам тут жаба цыцкі дасць, пакуль гэты гактар скосіцца. Старына Маст. За пару дзён тут ні справісься, дасць нам жаба цыцы, закукуям мы ў гэтых бураках. Першамайск Шчуч. Пакуль вы гэты загон дажнеця, та вам жаба цыцкі дасць. Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 49). Аля ш і цяжкія гэтыя шафы, пакуль перанясці, жаба цыцкі дала. Ялоўшчына Гродз. Як паедзеш у чужы бок, дык там табе жаба цыцкі дасць. Берагоўцы Шчуч. Гэты год нам жаба цыцкі дасць: дажджы ўсё йдуць, хлеба ніяк ні будзя. Малюкі Воран.

Як жаба гразі набрацца. Няўхв. Вельмі моцна. Пра п'янага. Фэля ў хаце сваю ні п'е, а як дабярэцца ўжо да дармовай, то набярэцца як жаба гразі. Заборцы Астр. Гэта ш учора мой стары набраўся як жаба гразі. Забагонне Зэльв. Бацька прыйшоў дахаты зусім п'яны, набраўся як жаба гразі. Вішнева Смарг. **Вар.** як жаба гразі (ілу, калу, мулу).

Як жаба да гразі (да мулу) дабрацца, дапасці і пад. Няўхв. З вялікім жаданнем, з прагнасцю (дапасці, дарвацца да чаго-н.). І дзе гэта яму так папала напіцца? Дабраўся дзесьці да воткі як жаба да гразі. Нячэца Лід. Дапаў як жаба да гразі. Берагоўцы Шчуч. Прышоў галодны з работы, як стаў есьці, дзьве міскі супу выяў, дапаў як жаба да мулу. Свіслач Свісл. Сыёна ўчора так напіўся, дапаў як жаба да мулу да гэтай гарэлкі. Шурычы Свісл.

Як жаба ілу набрацца. Асудж. Вельмі моцна. Пра п'янага. Набярэцца як жаба ілу, і тады ідзе ўжо дахаты. Алекшыцы Бераст. **Вар.** як жаба гразі (ілу, калу, мулу).

Як жаба ка'лу набрацца. 1. Асудж. Вельмі моцна. Пра п'янага. Сын набраўся як жаба калу, а мацяры німа дзе вочы падзець. Бабіна Гродз. Набраўся як жаба калу. Ласосна Гродз. (СНМ, 187). Набраўся як жаба калу, ледва дахаты прышоў. Жадзейкі Шчуч. Набраўся як жаба калу і ўсеньку ноч бравэрыў быля-што. Бершты Шчуч. (ЗНС, 39). 2. Вельмі, празмерна (набрацца). Пра цяжкую працу. Набраўся як жаба калу, ледва с поля дахаты прышоў. Жадзейкі Шчуч. Адзін чытыры машыны зноў разгрузіў, набраўся як жаба калу. Бабіна Гродз. **Вар.** як жаба гразі (ілу, калу, мулу). • Кал – мул, гразь.

Як жаба му'лу набрацца. 1. Асудж. Вельмі моцна. Пра п'янага. Казаў, што больш ніць ні будзеш, а сёння зноў набраўся як жаба мулу. Валэйшы Воран. Ніколі ні цярпела п'яніц, набяруцца як жаба мулу, а ты глядзі на іх. Дварэц Дзятл. Глядзі, твой зноў набраўся як жаба мулу. Студзенікі Свісл. Міхась у сталоўцы сядзіць, а ўжо набраўся як жаба мулу. Алекшыцы Бераст. І трэ набрацца як жаба мулу, каб на ногі ні ўстаць. Талькаўцы Ваўк. Няўстыднік ты, ізноў набраўся як жаба мулу. Старыя Паддубы Шчуч. Вось пянчуга, кап ты па гэтым сьвеці ні хадзіў! Набраўся як жаба мулу! Трашчычы

Карэл. *Ужэ ніякай совясьці ні мая, набраўся як жаба мулу і валяўся пад лаўкай каля магазіна. Старына Маст. Кап хоць дахаты дайшоў. Набраўся як жаба мулу, аш на нагах ні стаіць. Клепачы Бераст. Дзе гэта ты так набраўся як жаба мулу? Зэльва Зэльв. Дзе ш ты сёння быў, што так набраўся як жаба мулу? Ідзі кладавіса спаць. Пагранічны Бераст. Алі ты сёння набраўся як жаба мулу, аж у хату не можаш запаўсьці. Куркежы Бераст. Адаць на вясельлі набраўсё як жаба мулу. Бачанцы Астр. Пятро ўчора напіўся як жаба мулу. Сурынка Сл. Наеўся воткі як жаба мулу, што нават гаварыць ужэ ні можаш. Пеляса Воран. Наброўся як жаба мулу і ўсеньку ноч бравэрыў быля-што. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 85). Бабанькі, а ўчоры на дакопінах наш пракцікант набраўсё як жаба мулу. Міхайлы Свісл. (ЗНФ, 85). Траіх ледво йшлі, алі ш і набраліся як жаба мулу. Вараны Бераст. (ЗНФ, 85). Зноў набярэсься як жаба мулу, сібе ні шкадуяш – пашкадуі хоць дзяцей. Вангі Лід. (ЗНФ, 85). 2. Вельмі, празмерна (стаміцца ад цяжкай працы). Дзесяць мэтраў дроў паставілі, набраліся як жаба мулу. Залацеева Зэльв. 3. Шмат, у вялікай колькасці (узяць, назапасіць чаго-н.). Гэтыя ваенныя, што з Германіі напрыяжджалі, там усяго набраліся як жаба мулу. Шылавічы Сл. Паехала ў гора, зноў набралася ўсяго як жаба мулу. Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** як жаба гразі (ілу, калу, мулу).*

Як жаба на купіне. Іран.-гумар. 1. выкручвацца і пад. Залішне, празмерна (прыдурвацца, свавольці і пад.). *Што ты тут выкручваюсь перад намі як жаба на купіне?* Даўгінава Карэл. (СГВ, 614). *Задавалася, як жаба на купіне.* Кавалі Лід. (ППФВ, 29). 2. сядзець. Ганарыста, важна. *Сядзіць як жаба на купіне.* Бяцёны Ашм. (ППФВ, 60). 3. надзьмуцца і пад. Вельмі моцна. *Надулася, як жаба на купіне, вытрашчыўшы бэльма.* Пачарнейкі Свісл. 4. крычаць, спяваць і пад. Вельмі моцна і непрыемна. *Замуўчы і ідзі сюды! Што ты там дзярэся як жаба на купіні?!* Палубнікі Лід. 5. глядзець. Пільна, не зводзячы вачэй. Ад здзіўлення, неразумення, разгубленасці. *Што глядзіш як жаба на купіні, ні пазнаеш міне, ці што? Гэта ш я, Андрэй.* Пагранічны Бераст.

Як жаба на купіну. Няўхв. 1. падымацца, узбірацца і пад. Вельмі марудна. *Што ты там так карапкаешся як жаба на купіну?!* Пеляса Воран. 2. надзьмуцца і пад. Вельмі моцна. *Ну што ты надуўся як жаба на купіну, ідзі гуляй зь дзецьмі.* Сабаляны Гродз.

Як жаба на ражне вырабляцца і пад. Асудж. Залішне, празмерна. *Яна толькі і зная, што пірат хлопцамі выдзелываюцца як жаба на ражне.* Хадзілоні Шчуч.

Як жаба-рапуха разваліцца і пад. Няўхв. Займаючы шмат месца (рассесціся). *Ну і развалілася на двух крэслах як жаба-рапуха.* Куркежы Бераст.

Як жаба ў балоце спяваць, крычаць і пад. Няўхв. Непрыемна, непрыемным голасам. *Ты як жаба ў балоце адно горло дзярэш, а голасу няма.* Бракава Сл.

Як жаба ў вадзі пляснула сказаў і пад. Няўхв. Недарэчна, не падумаўшы (казаць). *Ну і сказаў, сядно як жаба ў вадзі пляснула.* Баброўнікі Свісл.

Як жаба ў калодзежы боўнуць і пад. Няўхв. Недарэчна, не падумаўшы (сказаць). *Ты не прымай да сэрца, гэта ён боўнуў як жаба ў калодзежы.* Савічы Шчуч. (СГВ, 579).

Як жаба ў карчы маўчы. Зусім (маўчы). *Вой, што ты гаворыш абы-што. Лепш маўчы як жаба ў карчы і слухай, што табе кажуць.* Лозкі Дзятл.

Як жаба ў лапцях. Іран. Недарэчна (выглядаць у якім-н. адзенні). *Купіла абноўку і хваліцца, ні бачыць, што ў ёй як жаба ў лапцях.* Навасады Свісл.

Як жаба ў скрынцы лямантаваць. Вельмі моцна, гучна. *Чаго лямантуюш як жаба ў скрынцы.* Радзавічы Маст.

ЖАБЕ. Жабе па калена. Іран. 1. Вельмі мелка, неглыбока дзе-н. *У нашуй рэцы вадзі жабі па калена.* Індура Гродз. *У гэтым ставе вадзі дык толькі жабе па калена.* Заборцы Астр. 2. Вельмі нізкага росту, зусім малы. *Лядзі ты, жабі па калена, а ўжэ норавы паказвае.* Бабіна Гродз.

Як жабе на зіму заняло. Зусім. Пра таго, хто змоўк, перастаў удзельнічаць у размове. *Чаго гэта яму заняло як жабе на зіму? Хіба абіду на міне мая?* Наваельня Дзятл.

Як жабе ў балоце. Вельмі (добра каму-н. дзе-н.). Ён знайшоў сваё месца. Там яму добра як жабі ў балоце. Бракава Сл.

ЖАБРАКА. У жабрака кій адабраць. Забраць апошняе. У жабрака кій адабралі, як вам ня стыдна. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 461).

У жабрака торбу адбіраць. Забіраць апошняе. Прыдуць ночай і бяруць с хлява, ні пытаюць. Спачатку цяля ўзялі, потым карову вывялі, курэй пабралі. Толькі пасьвінак застоўса. І на яго рас прывалакліса. Мой стары ні вытрываў і давай прасіць: «Пашкадуўця, людзі! У жабрака торбу адбіраўця!» Бабіна Гродз. У яго ніякой літасьці, як прыдзеца, дык у жабрака торбу адбярэ. Купіск Навагр.

Як у жабрака грошай чаго. Вельмі мала чаго-н. Столькі праўды, як у жабрака грошай. Журавы Ашм.

Як у жабрака ў торбе дзе, у чым. Няўхв. Непрыбрана, неспарадкавана ў чым-н. Як узяла я сумку сваяго вучаніка, та ў міне аш валасы паўставалі. Што там робіцца! Як у жабрака ў торбі. Старына Маст. Навядзі парадак у сваёй тумбачцы, там як у жабрака ў торбі. Малюкі Воран.

ЖАБУ. Жабу на языку не спячэш у каго. Хто-н. вельмі дасціпны, гаваркі, балбатлівы. У нашай Марысі жабу на языку ні спячэш, рот ні закрываюцца. Прудзяны Шчуч. **Вар.** жаба на языку (на языцы, на языццы) <не> спячэцца; жабу на языку не спячэш.

Паймаць жабу за пятау. Іран. Упусціць шанец, спахапіцца запознена, несвоечасова. Ага, паймала жабу за пятау, учора ўжэ ўсе сукенкі расхваталі. Схадзіла на розум, ды позна. Бракава Сл.

Пускаць (пусціць) жабу ў ваду. Іран. Гаварыць няпраўду, абы-што, недарэчнасць. Не пускай жабу ў ваду, кажы праўду. Бярозаўка Лід. От, кап сказаў што талковае, а то пусціў жабу ў ваду. Гуды Лід.

Як (чыста) жабу праглынуў (праглынуўшы) маўчаць. Зусім (маўчаць). Як жабу праглынуў, за ўсю дарогу нават рот ні расчыніў. Свіслач Гродз. Чаго ты маўчыш як жабу праглынуўшы? Хоць слова скажы. Каменка Шчуч. Што ты скрываўся і маўчыш чыста жабу праглынуў. Зэльва Зэльв.

ЖАБЫ. Ад жабы не адрас. Іран. Вельмі нізкага росту; малы. Ты яшчэ ад жабы ні адрас, а ўжэ голас на міне павышайш. Вострава Зэльв. Ад жабы ні адрас, а ўжэ пра дзевак думая. Алекшыцы Бераст. Кап ужэ хто люцкі, а то ад жабы ні адрасла, а йна нос свой совая. Конна Зэльв. (ЗНФ, 15).

Жабы параслі на чым. Што-н. заплеснела, пакрылася цвіллю. Ні бяры гэту сьмятану, на ёй ужо жабы параслі, вазьмі ў літровым слоіку. Конна Зэльв.

З-пад жабы яйкі выме. Адабр. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. Верына малочшая, то ўжэ такая спраўная – з-пад жабы яйка вымя. Малая Бераставіца Бераст. **Вар.** з-пад гадзіны (гадзюкі, гада, жабы, яшчаркі) яйкі (яйка) выбера (выме, выхапіць, дастане).

І жабы не квакаюць. Іран. Ніхто нічога не гаворыць пра каго-н., хто-н. зусім не з'яўляецца аб'ектам увагі. А пра цябе тут і жабы не квакаюць, так што маўчы і сапі ў дзьве дзюрэчкі. Зенявічы Навагр. Ты лепш сядзі й маўчы, пра цябе тут і жабы не квакаюць. Сенна Навагр.

Як жабы рукі. Вельмі халодныя. Ідзі ў хату пагрэйса каля печкі, ба рукі як жабы. Бабіна Гродз. Ты мусі на возяры плоскаўся, бо рукі як жабы і нос пасінеў. Вензавец Дзятл. Забірай ужо яго ў хату, бо зьмерз на мароза, рукі як жабы. Косцевічы Астр. Рукі як жабы. Берагоўцы Шчуч. **Вар.** як жабы (як у жабы).

Як з жабы сала толку. Іран. Зусім няма ці вельмі мала (карысці, толку з каго-н.). А дзе яго ні паілі, усюды зь яго толку як з жабы сала. Ранявічы Свісл.

Як у жабы рукі. Вельмі халодныя. На дварэ ші цёпла, а рукі як у жабы. Аляксандраўшчына Зэльв. Ну ты й мязьлячка, рукі ў цібе як у жабы. Верцялішкі Гродз. Адзявай рукавіцы, бо рукі як у жабы. Хутар Праважа Воран. **Вар.** як жабы (як у жабы).

ЖАЛОБУ. Насіць жалобу. Хадзіць у жалобным чорным адзенні, сумаваць з прычыны смерці блізкага чалавека. *У цэркві дзякан Арсэн вучыў сьпяваць на клірасе, а мой памёр якрас тато, я насіла жалобу, а баялася сказаць.* Нясутычы Навагр. (СБНФ, 184).

ЖАНІЦЦА. Пакуль жаніцца загаіцца. Звычайна дзіц. З цягам часу (загаіцца). Супакаенне з прычыны болькі, фізічнага пашкоджання. *Ні плач, ужэ ш ні баліць. Глядзі, як красіво табе завярцелі пальчык. Пакуль жаніцца, загаіцца.* Бабіна Гродз. *Пакуль жаніцца, загаіцца.* Сялявічы Сл.

ЖАР. Аж у жар кінула каго. Раптоўна ўразіла, збянтэжыла каго-н. *Мяне аш у жар кінула, як убачыла Алеся.* Алекшыцы Бераст.

Жар выпусціць. Зрабіць перадышку, адпачыць. *Пастой трохі, жар выпусці, бо потым яшчэ доўго працаваць.* Васілішкі Шчуч.

Як жар гарыць. Рэзка вылучаецца яркім чырвоным колерам. *Як жар гарыць гваздыкі ў гародчыку. От харошыя гваздыкі ў Субача.* Чэхі Астр. (МСГВ, 118).

ЖАРАБЯ. Як жарабя ў мяшку круціцца і пад. Вельмі, неспакойна. *Усю ноч ні спала, варочалася як жарабя ў мяшку.* Малая Жорнаўка Гродз.

ЖАРТАЧКІ. Жартачкі сказаць. Пабочн. Неверагодна, цяжка паверыць. *Жартачкі сказаць, я бачыў зблізку самога Шушкевіча.* Алёхнавічы Дзятл.

Не жартачкі. Справа сур'ёзная. *Гэта табе ні жартачкі – гаспадарку вясці.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 71). **Вар.** не жарты (не жартачкі).

ЖАРТЫ. Не жарты. Справа сур'ёзная. *Бяры пасаціжы, бо то ні жарты спраўляць лектрыку.* Касцянева Шчуч. (СГВ, 341). **Вар.** не жарты (не жартачкі).

ЖАРУ. Даваць жару ў агонь. Абвастраць адносіны, садзейнічаць канфлікту. *Ой, гэта ш такі чалавек, толькі ходзіць і жару ў агонь дае, хоць у хату ні ўпускай, ужэ знаю, калі ён ідзе, то пэўне сварка ў хаці будзя.* Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** даваць (падкідваць) жару ў агонь.

Даць жару. 1. Многа зрабіць, выканаць вялікую норму. *Сёння то мы далі жару – па дзесяць сотак павыжынылі кожная.* Дзярэчын Зэльв. (Стэц.-2, 250). *От ты даў жару, як бульбу садзілі.* Пераганцы Воран. 2. *Іран.* Зрабіць вельмі мала. *Ну і даў жару, толькі толку з гэтага нікага.* Праважа Воран. *Гэта ўсяго за цэлы дзень дроў нарубоў? Ну ты доў жару... Мусі, споў цэлы дзень?..* Бабіна Гродз. **Вар.** даць жару (жаху).

Падкідваць жару ў агонь. Абвастраць адносіны, садзейнічаць канфлікту. *Маўчы, не чапай яго, не падкідвай жару ў агонь.* Падзітва Воран. **Вар.** даваць (падкідваць) жару ў агонь.

Як жару пазычыўшы прыляцець і пад. Вельмі хутка. *Прыляцеў як жару пазычыўшы, усё забраў і знік.* Доцішкі Воран.

ЖАЎТКІ. Аж жаўткі трашчаць крычаць і пад. Вельмі моцна. *Чаго крычыш аж жаўткі трашчаць? Ганчары Лід. Але ж і раве аж жаўткі трашчаць.* Каменка Шчуч.

ЖАХУ. Даць жаху. Зрабіць вельмі многа або вельмі мала. *Кажаш, ужэ дзесяціну скасілі. От далі жаху! Дзесяцёх за дзень. Ужэ дзве можна было скасіць!* Парэчча Сл. (Стэц.-2, 250). **Вар.** даць жару (жаху).

ЖВАЙКУ. Жвайку жаваць. Няўхв. Гаварыць нудна, бесталкова, невыразна і часта пра адно і тое ж. *Кажы быстрэй, а то жвайку ўсё жуеш.* Паляны Ашмян. **Вар.** жуйку (жвайку) жаваць. ● *Жвайка* – жвачка.

ЖВІР. Сыпаць жвір у вочы. Хлусіць, казаць няпраўду. *Што ты сыпляш жвір у вочы, як табе ні сорамна выдумляць?* Пагараны Гродз. (СГВ, 608).

ЖМУРКІ. У жмуркі гуляць з кім. Няўхв. Паводзіць сябе няшчыра, несур'ёзна, недаверліва з кім-н. *Я з табою ў жмуркі гуляць ні буду, ні на такога ты нарваўсо.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 72).

ЖМУТ. Жмут касцей і мэтар скуру. *Іран.* Вельмі худы хто-н. *І як шчэ яго вецяр ні паваліць... Мо хібо за плот трымаяцца, як ідзе. Ні чалавек, а жмут касцей і мэтар скуру.* Старына Маст. **Вар.** набор (жмут) касцей і метар (мэтар) скуру.

ЖОДЗІШАК. Як з Жодзішак <вырваўшыся>. Зневаж. Неразумны, дурнаваты. *Крычыць, як нінармальны, як ж Жодзішак. Дабраўляны Смарг. Ты як ж Жодзішак вырваўшыся – ляціш ніядома куды, робіш ніядома што.* Старая Рудня Смарг.

● **Жодзішкі** – назва вёскі ў Смаргонскім раёне.

ЖОЙДЗІШКАХ. У Жойдзішках месца каму. Зневаж. Хто-н. дурны, неразумны. *Але ш ты й дурны, у Жойдзішках табе месца.* Паляны Ашм.

ЖОНКА. Апошняя ў папа жонка. Не, не апошні. *Апошняя ў папа жонка.* Енчы Воран. (МСГВ, 580).

Ці жонка памерла ці лазня згарэла. Усё роўна, не мае значэння што-н. для каго-н. *Мне гэтыя твае выдрымысы могуць быць, а могуць не быць, мне ўсё роўна, ці жонка памерла ці лазня згарэла.* Ашмяны Ашм.

Што жонка змоладу дзянёк. Узвыш. Сонечны, цёплы, прыгожы. *Алі ш сёння і дзянёк удаўся што жонка змоладу, так хараша.* Скрыдлева Навагр.

ЖОПЫ. Як з жопы выцягнуў. Груб. Вельмі мяты, нераспрасаваны. Пра адзенне. *Вот што за хлопец, а нігды свайго адзення ні навесіць. Во порткі як хто з жопы выцягнуў, гэта ці ні злосьць кожны дзень за ім выпрасоўваць.* Амбілеўцы Шчуч.

ЖОРНЫ. Жорны ў горла каму. Выкл. Асудж. Выказванне засцярогі ад сурокаў. *Ты ні ўстыдайся, як хто прыдзя і будзя дзівіцца, ты адразу скажы: жорна табе ў горла. Хай глядзіць лепш на пазурэ, чым на дзіця.* Амбілеўцы Шчуч.

ЖОЎТА. Аж жоўта. Вельмі многа чаго-н. Пра прадметы жоўтага колеру. *За рэчкай відаць такія наносы, аж жоўта.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 305).

ЖУЙКУ. Жуйку жаваць. Няўхв. Гаварыць доўга, нудна, надакучліва, невыразна і часта пра адно і тое ж. *І ні надаело табе слухаць гэтаго дзеда? Ужэ з гадзіну жуйку жуе. Я, як яго наказваюць, адразу цілівізар выключаю. Бабіна Гродз. Гаварыць з Банасём натто цяшко, як станя жуйку жаваць, та, здэцца, і да раня той разгавор ні кончыцца.* Старына Маст. *Ат, разьбярэш, што ён гаворыць, толькі жуйку жуе і ўсё, лапача ніядома што.* Дарагляны Маст. *Што ты мне тут жуйку жуеш, ні можаш толкам сказаць што трэба.* Зенявічы Навагр. *От, мямліш! Ні рыба ні мяса! Тylko жуйку жуеш – гавары скарэй!* Лунна Маст. *Хай бы хто другі выступіў, а гэты будзя ізноў жуйку жаваць.* Маркішы Гродз. (ЗНФ, 29). *Ні люблю я яго слухаць: жуйку жуе, і нічога ні разьбярэш яго.* Драгічаны Ваўк. (ЗНФ, 29). **Вар.** жуйку (жвайку) жаваць. ● **Жуйка** – жвачка.

ЖУК. Жук і жаба. Няўхв. Людзі малавартасныя, аднолькавыя паводле нейкіх адмоўных характарыстык. *Што ён, што яна, падабраліся жук і жаба. Праўду кажучь, бот бота, пастол пастала знойдзя.* Купры Шчуч.

І жук мяса каму. Усё добрае, прыгоднае, спатрэбіцца. Звычайна пра ежу. *Табе ціпер, галоднаму, і жук мяса.* Збочна Сл. (ЗНФ, 39). *А яно, як прагаладаяся, та й жук мяса.* Навасёлкі Лід. (ЗНФ, 39). *Тры дні я прабіраўся па лесі, па балоці, та мне і жук мяса.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 39). ● Паходзіць з прыказкі *На чужой старане і жук мяса.*

Як жук на марозе. Вельмі марудна (рухацца). *Зютак, зыдзі з дарогі, бо ты на сваім лапатуна сунеся як жук на марозі, толькі другім замінаеш.* Ранявічы Свісл.

ЖУКА. Жука запусціць. Іран. Хлусіць, гаварыць няпраўду. *Гаварыў, гаварыў, а ўжо пад канец такога жука запусціў, што й слухаць німа што.* Балькуны Воран.

ЖУРАЎЛЁМ. За жураўлём у неба гнацца. Да недасягальнага (імкнучца). *Не ганіся за жураўлём у неба, а старайся і так добра жыць.* Асіпаўцы Воран.

ЖУРАЎЛЯ. Запускаць (запусціць, пускаць) жураўля куды. 1. Падглядваць, зазіраць куды-н. *Глядзі, як Маня жураўля запускае да Надзі ў агарот, і што ш яна хоча ўбачыць?* Шылавічы Сл. *Колькі ні гуляем, дык ён толькі й робіць, што жураўля пускае ў чужыя карты.* Лежневічы Іўеў. 2. Задаволіць жаданне. *Мы с табою запусцілі жураўля да дзяўчат увечары разам і пагулялі.* Догі Шчуч. (СГВ, 590).

Запусціць жураўля. Абмачыцца, схадзіць пад сябе. Пра дзяцей. *Уставай, мой маленькі!... Запусціў жураўля... Мо злавіць ужэ пара...* Сурынка Сл.

ЖЫВАТОМ. Жыватом качацца. Хварэць на страўнік. Як наясія зяленухаў, жыватом будзяш качацца, – яны шкодзяць. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 53).

ЖЫВАТЫ. Брацца за жываты. Моцна і шчыра, ад душы смяяцца. *Чэсь як пачаў расказваць пра свае прыгоды, дык мы браліся за жываты.* Малыя Эйсманы Бераст. (СГВ, 580). *Як пачаў гаварыць, аткуль словы ў яго бяруцца. І як скажа, як скажа, ажно за жываты бяруцца ўсе.* Дарагляны Маст. (СБНФ, 94). *Так рассямшыў нас Раман ля магазіна, аж панкалі ад смеху, аж за жываты браліся.* Ятвезь Івац. (ДСК, 168).

Жываты парваць. Вельмі моцна і доўга, да знямогі смяяцца. *Хлопцы яг збяруцца, то чаго ні прыштукоўваюць, адно жываты парваць, слухаючы іх.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 386). *Які штукантны дзяцюк, як прыдзя да нас, то ўсе жываты парвуць ад рогату.* Кашалёва Навагр. (СГВ, 564).

За жываты брацца. Гл. брацца за жываты.

ЖЫВАЦЕ. Плячысты ў жываце. *Іран.* Тоўсты хто-н. *Яшчэ такі малады, а ўжэ плячысты ў жываце.* Вострава Маст.

Як у матчыным жываце жыць. Вельмі добра, без турбот і клопатаў. *Волька робіць на ферма, маці ў хаце, наварыць і падасьць, то жыве як у матчыным жываце.* Беліца Лід. (СГВ, 620). *Жыве як у матчыным жываце, на ўсім гатовым.* Чаплі Лід.

ЖЫВОЕ. Задзець за жывое каго. Усхваляваць, растрывожыць, пакрыўдзіць каго-н. *У яго такі характар, так і стараяцца задзець чалавека за жывое.* Каменка Бераст.

Узяць за жывое каго. Усхваляваць, растрывожыць, пакрыўдзіць каго-н. *Як сказала Барысіха ў магазіні, што эта мая Галя так зрабіла, міне аж узяло за жывое.* Мількаўшчына Гродз.

ЖЫВОМУ. Рэзаць па жывому. Прычыняць душэўны боль. *Спомнілася былое, успаміны рэжуць па жывому.* Дубна Маст.

ЖЫВОТ. Жывот да грудзей прысох у каго. *Жарт.* Хто-н. вельмі зблажэў, схуднеў. *Нешто ў цібе жывот да грудзей прысох, мусі, жонка ні корміць.* Воўпа Ваўк.

Жывот да спіны прырос у каго. *Жарт.* Хто-н. вельмі зблажэў, схуднеў. *У магазінічыцы дык жывот да спіны прырос, як усё падаражала, дык сабе нічога ўзяць ні можа.* Зенявічы Навагр.

Жывот да спіны прысох у каго. *Жарт.* 1. Хто-н. вельмі зблажэў, схуднеў. *Дакуль ты, дзяўча, будзяш худзец, у цібе ўжэ жывот да спіны прысох.* Мілявічы Маст. 2. Каму-н. вельмі захацелася есці. *Баба, дай чаго паесьці, а то жывот да спіны прысох.* Драпава Сл.

Жывот на нос лезе ў каго. *Іран.* Хто-н. вельмі тоўсты, пузаты. *Сама худая, а ў мужыка жывот на нос леза.* Мацвееўцы Ваўк.

Жывот на носе вісіць у каго. *Іран.* Хто-н. вельмі тоўсты, пузаты. *Відаць, табе добра жывецца, калі жывот на носі вісіць. Яна такая тонкая, а ў яго жывот на носе вісіць.* Падбалоцце Зэльв.

Жывот пайшоў да хрыбятняй косці ў прымакі. *Гумар.* Хто-н. вельмі зблажэў, схуднеў. *Страх як высахла, жывот пайшоў да хрыбятняй косці ў прымаке.* Купіск Навагр.

Жывот плача ў каго. Каму-н. вельмі хочацца есці. *Давай перакусім, бо ў міне ўжэ жывот плача.* Лозкі Дзятл.

Жывот прысох да хрыбятняй косці ў каго. *Гумар.* Хто-н. вельмі моцна прагаладаўся. *Пасля гэтага паходу ў мяне жвот прысох да хрыбятняй косці, ваўка магу зьесьці.* Хутар Праважа Воран. *Але ш прагаладаўся, жывот прысох да хрыбятняй косці.* Янаўляны Лід.

Жывот у тры столкі ў каго. *Іран.* Хто-н. ненасытны, ненаедны. *І дзе ў яго што дзяецца? Есьць і есьць. Хіба жывот у тры столкі ці што?* Пачарнейкі Свіл.

Праз жылот спіну чэша (чухае). Гумар. 1. Вельмі худы. Так ужо высах, праж жылот спіну чэша. Бярозаўка Лід. Дагулялася са сваёй дыетай, спіну праз жылот чэшыш. Кальчуны Ашм. Сам праж жылот спіну чухая, а жонка ў дзьверы ні праходзіць. Мацвееўцы Ваўк. Сама, бачыш, якая спраўная, а мужык праж жылот спіну чухая. Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 78). Трэба было так высахнуць, прас жылот спіну чухае. Тукавічы Лях. 2. Вельмі галодны, хоча есці. Ты еш, еш, а то вунь, мусіць, праж жылот спіну чэша. Бярозаўка Лід. **Вар.** праз (цераз) жылот спіну чэша (чухае, дастае).

Хоць жылот расперажы наесціся і пад. Вельмі многа, сытна, уволью. Выпіў цесьць і зьеў на славу, хоць жылот расьперажы. Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

Цераз жылот спіну чэша (дастае). Іран. Вельмі тонкі і худы. Пра чалавека. Ты кажаш спортам яму трэба займацца, які тут спорт, ён і так ужо цярас жылот спіну чэша. Вольна Бар. Яна ш як прыехала ў Гродна, то цераж жылот спіну даставала, а цяпер нішто сабе. Гродна Гродз. (ЗНФ, 78). **Вар.** праз (цераз) жылот спіну чэша (чухае, дастае).

ЖЫВЫ. Ні жывы ні мёртвы. Страшэнна спалоханы, аслупянелы ад страху. А ты яшчэ ні жывы ні мёртвы сядзіш, не можаш да сябе прыйсьці са страху. Азярніца Сл. Стаіць ён ні жывы ні мёртвы і слова сказаць не можа. Залацеева Зэльв. Я стаяла ні жывая ні мёртвая. Камявічы Гродз. (БД, 195).

ЖЫВЫМ. Жывым загрызці каго. Няўхв. Невыносна надакучыць, дапячы каму-н., замучыць каго-н. Ён міне жывой загрызе. Балыцінікелі Воран.

ЖЫД. Трэсціся як жyd над кучай над чым. Няўхв. Хвалявацца за што-н., берагчы што-н. Дай ты дзяўчатам гэта грала, што ты нат ім трасеся як жыт нат кучай. Семянкі Шчуч. Такі скупендзя, ён табе ні капейкі ні ўпусьціць, над рублём трасецца як жыт нат кучай. Купры Шчуч. Трасецца нат сваім дабром як жыт над кучай. Купіск Навагр. Трасецца як жyd нат кучай нат сваім садам, было п нат чым. Талмінава Ашм. Купіў Манэся сабе ні машыну, а развалюху неку, а цяпер трасецца нат ёй як жыт нат кучай. Лунна Маст.

Як жyd бровар запаліўшы бегаць і пад. Мітусліва. Лётаць як жyd бровар запаліўшы. Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 185). Лётае як жyd бровар запаліўшы. Свіслач Гродз. (СНМ-2, 26).

Як жyd да споведзі падыходзіць і пад. З хітрыкамі, паддобраваючыся (падыходзіць да каго-н.). Відаць, зноў штосьці будзя прасіць, бо цэлы вечар прыступалася да міне як жыт да сповядзі. Цыдовічы Гродз.

Як жyd з гары едучы задаволены і пад. Вельмі. Што ты такі давольны як жyd з гары едучы. Куклі Воран.

Як жyd з першага дзіцяці рады. Вельмі (рады, задаволены). Addaў замуж дачку за кладаўшчыка, то рады як жыт сь першага дзіцяці. Амбілеўцы Шчуч.

Як жyd з по'дранікамі насіцца. Няўхв. Бяссэнсава, недарэчна. Цэлы дзень носіцца з гэтай сваёй цацкай як жыт с по'дранікамі, няма дурню работы. Студзенікі Свісл.

Як жyd на басіне трэсціся, дрыжаць. Моцна (дрыжаць, звычайна ад холаду). Чаго трасеся як жyd на басіне, хіба табе так холадна? Пеляса Воран.

Як жyd на мякіне зарабіць. Іран. Зусім нічога ці амаль нічога не (зарабіць). Назарабляіш. Зарабіш як жыт на мякіне. Гэта раней на таку добра плацілі, а цяпер – шыш! Падольцы Астр.

Як жyd пад асінаю сядзець. Няўхв. Ціха, непрыкметна. Пры немцах як пан хадзіў, а зараз во сядзіць як жыт пад асінаю. Мяштэнікі Маст.

Як жyd перцу даць. Іран. Вельмі мала, шкадуючы (даць чаго-н.). Больш усып мукі, а то даў як жыт перцу. Першамайск Шчуч. Ні шкадуў, а то даеш як жыт перцу. Шаўдзіні Лід. Вун сколько цукерак маяш, а то дзіцяці пашкадавоў, насыпаў як жыт перцу, дай яшчэ троха. Старая Руда Гродз. Грэшна ці не, але няма солі ў хаці, хадзіла да Франка пазычыць. Во прынясла, але даў як жыт перцу. Нача Воран.

ЖЫДА. На жыда' працаваць і пад. Бясплатна (рабіць, выконваць працу). *Надаело рабіць на жыда, кажды дзень у калхос, а сабе яшчэ касіць ні пачыноў.* Бабіна Гродз.

Як у жыда ў торбе дзе. Няўхв. Вялікі беспарадак дзе-н., у чым-н. *А Божы ш мой! А што ў цібе ў шуфлядзі робіцца.* Сядно як у жыда ў торбі. Мікелеўшчына Маст. У міне сёння ў хаці як у жыда ў торбі. Ні пасьпела падабраць зранку, та й да вечару лясцыць параскідано. Мілявічы Маст. У цібе на сталае як у жыда ў торбе. Куклі Воран.

ЖЫДОЎ. Вазіць жыдоў. Сядзячы, матляць спущанымі ўніз нагамі. *Ні вазі жыдоў, сядзі спакойно, а то толькі вецяры па хаці ганяюш.* Бародзічы Зэльв.

ЖЫДОЎКА. Жыдоўка Са'ра. Няўхв. Вельмі нервовая, неўраўнаважаная дзяўчынка, дзяўчына, жанчына. *Бачыш ты яе, жыдоўка Сара! Усе тыко нервы свае паказвая. Дзяга па табе даўно плача.* Лунна Маст. • **Жыла ў вёсцы** Лунна яўрэйка Сара. Была яна вельмі нервовая. Вясковыя дзеці, дзеля забавы, часта імкнуліся яе раздражніць. Яна моцна нервалавалася, але сама не магла з імі справіцца і бегла скардзіцца мужу. Той ганяўся за дзецьмі, а яны, галёкаючы, разбягаліся хто куды. З тых часоў усіх нервовых жанчын і дзяўчат называюць выразам *жыдоўка Сара*.

Кашэрна жыдоўка. Няўхв. Той, хто вельмі пераборлівы ў ядзе. *Што ты перабіраеш? Кашэрна ты жыдоўка! Ану еш! Такі суп смаіны, што сама п усё зьела.* Лунна Маст.

ЖЫДУ. Як жыду з гары <едучы>. 1. Вельмі (пашанцавала). *Пашанцавала як жыду з гары едучы: пасьпела і ў Астраўцы ўсё залаціць, і на работу зьбегаць.* Варняны Астр. Аля ш мне навязло як тому жыду з гары: і на работу зьлётала, Янка ў Ашмянку звязіў, і там усё залатвіла, а кап так, дык дзе ш там усьпеў бы ўсюды. Навасяды Ашм. 2. Зусім не (пашанцавала). *Сёння мне пашанцавала як жыду з гары едучы: упала на лёдзе, то і каблук у боце адламала, і сіняк набіла.* Варняны Астр. *Жыт ехаў на возе з гары. Конік быў вельмі спрытны і так з гары панёсся, што ўсе клумкі растрас. То навязло як жыду з гары – наадварот, нечага хацеў дабіцца ці атрымаць, ці абхітрыць, а выйшла наадварот, што сам усё пагубляў.* Вішнева Смарт.

ЖЫЗНІ. Даваць жыні каму. Моцна сварыцца на каго-н. *Ото ш і даваў ён мне тагды жыні.* Ваўкавічы Навагр.

ЖЫЛА. Сабачая жыла. Няўхв. Вельмі скупы, сквапны чалавек. *Сабачая жыла.* Еленка Дзятл. (ППФВ, 55).

ЖЫЛЫ. Выцягваць жылы з каго. Няўхв. Мучыць каго-н. працяглаю і цяжкаю працай ці празмернымі патрабаваннямі. *Зь ёй лепш бульбу ні капаць, усе жылы выцяня сь цібе.* Бракава Сл. *План на наступны месяц такі вялікі, што ўжо ўсе жылы выцягнуць з рабочых.* Слонім Сл. *Досыць з нас жылы выцягваць, мы таксама не лыкам шыты.* Буцілы Лід. *Костусь быў зацятый, як прычэпіцца, дык і выцягне жылы ўсе, але даб'ецца свайго.* Міклашоўцы Маст.

Драць жылы. 1. Цяжка, з вялікім напружаннем працаваць. *Гэтага быдла аш чатыры, а сьвіней мо сь пяць, цалюткімі днямі дзярэ жылы на гэту гаспадарцы.* Асіпаўцы Воран. 2. Асудж. Вельмі моцна крычаць. *І калі яна супакоіцца... Аш хата хадуном ходзіць, шыбы трасуцца, а яна ўсё жылы дзярэ, горла надрываю.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** рваць (драць) жылы.

Жылы <свае> выцягваць. Цяжка працаваць, высільвацца ў працы. *Рве, жылы выцягвая на гэту гаспадарцы. А нашто, кап хто спытоў. Дзеці ўжэ павырасталі, пайшлі на свой хлеб.* Бабіна Гродз. *Конь шчыры, усе свае жылы выцягвая.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 524).

Жылы дастаць каму. Няўхв. Страшэнна надакучыць, давесці да адчаю каго-н. *Гэта дзіця мне ўсе жылы дастане, пакуль яго забяруць.* Свіслач Гродз.

Рваць жылы. Цяжка, з вялікім напружаннем працаваць. *Цяжка было, рвалі жылы на рабоці.* Яськавічы Іўеў. (БД, 125). *Згарыць няхай гэта работа! Хіба я адвэрцік, каб рваць*

жылы! Бабіна Гродз. (ЖНС, 21). Даўней уся сямья жылы рвала на сваёй зямлі. Сураж Іўеў.
Вар. рваць (драць) жылы.

ЖЫРАФА. Як да жырафа даходзіць. Іран. Вельмі марудна, запознена (даходзіць што-н. да чыйго-н. разумення). Усе даўно ўжо скумекалі, а да цябе як да жырафа даходзіць. Ашмяны Ашм. Наканец то дайшло. Да цібе як да жырафа даходзіць, на трэція суткі. Парэчча Гродз.

ЖЫРУ. З жыру бясіцца. Асудж. Невядома чаго хацець ад празмернага дастатку. Кажуць, зарас есьці няма чаго, бо невядома што хочуць, з жыру бясіцца. Помню, маці бульбу звара, халаднічок трохі смятанкай забеля, яйка сьлячэ. Гальшаны Ашм. (ДМГ, 149).
● З жыру бясіцца – запазычанне з рускай мовы; параўн. рус. с жиру бесится 'тс'.

ЖЫТА. Вароніна жыта. Спарыння. Вароніна жыта ў пасевы ўбілася. Ваўкавічы Навагр. Вароніно жыто расьце на каласку. Вострава Сл. (МСГВ, 76).

Як жыта прадаўшы спаць. Вельмі моцна, беспрабудна. Алі ш ён і сьпіць, як жыта прадаўшы. Верцялішкі Гродз.

ЖЫЎЦОМ. Жыўцом заездзіць каго. Няўхв. Замучыць працай каго-н. Захацеў жыўцом заездзіць, та і душыць гародам. Талькаўцы Ваўк.

Жыўцом з'есці каго. Няўхв. Замучыць, загубіць нападкамi, ганеннем. І як жа мне ціпер жыць, ты ш міне жыўцом зьясі. Міхалкі Свісл. Мне хоць на сьвеце не жыві, сьвякроў гатова жыўцом з'есці. Ганчары Лід. Як прыдзя дахаты, лаяцца, здаецца, ён мяне жыўцом з'еў бы. Масалыны Бераст. (СГВ, 589).

ЖЫЦЕ. Купацца ў жыце. Жыць заможна, багата. Выйшла за багатаго, то ціпер купаецца ў жыці. Новы Двор Свісл. Ну яны й жывуць, у жыці купаюцца. Кулявічы Свісл.

Ценжко жыце марны лёс. Выкл. Штосьці не ладзіцца, вельмі кепска, няважна што-н. Няма ані работы, ані грошай. Ценшко жыця марны лёс. Бабіна Гродз.

Як у жыце купацца жыць. Ухв. Багата, заможна, раскошна. Ну яны й жывуць як у жыце купаюцца. Новы Двор Свісл.

ЖЫЦЦЁ. Жыццё пяючы (прыпяваючы) жыць, пражыць. Шчасліва, без турбот і клопатаў. Ты да Валі не раўняйся, у яе мужык залаты, за ім яна пражыла жыццё пяючы. Монькавічы Маст. А што той Сымоніся, жыццё пяючы пражыла. Вішнева Смарт. Ён жыццё прыпяваючы пражыў. Каменка Шчуч.

ЖЫЦЦЯ. Жыцця не бачыць (не ведаць). Не мець спакою, пакутаваць, мучыцца. Галонныя не сядзелі, але і жыцця таго ніхто ні бачыў. Зэльва Зэльв. (ХБД, 451). Жыцця б яны не ведалі, гэтыя бандыты! Ваўкавыск Ваўк.

Жыцця не даваць каму. Няўхв. Назаліць, дакучаць каму-н., прыставаць да каго-н., здекавацца з каго-н. Кепска жылі, ён ёй жыцця не даваў. Каралін Зэльв. Ромуць такі злы, жыцця ні даець. Міхнічы Смарт. (СГВ, 589). **Вар.** жыць (жыцця) не даваць.

ЖЫЦЬ. Жыць не даваць каму. Няўхв. Назаліць, дакучаць каму-н., прыставаць да каго-н., здекавацца з каго-н. Пошкудзь гэта старым людзям жыць ні дае, збыткуяцца. Круглікі Гродз. (СНМ, 112). Банкачэ [авадні] жыць ні даюць, каровы гілазуюць, уцякаюць у кустэ. Сабаляны Гродз. (СНМ, 18). Камароў вечарам пройма, жыць ні даюць ні старому ні малому. Малая Альшанка Гродз. (СНМ, 113). Ададай яму грошы, а то жыць ні дасць, усе будзя звягаць і звягаць. Адэльск Гродз. (СНМ-2, 87). **Вар.** жыць (жыцця) не даваць.

ЖЭБРЫ. Жэбры пералічыць каму. Пабіць каго-н. Учора пасыла танцаў хлопцы жэбры пералічылі адзін аднаму. Падольцы Астр. ● Параўн. польск. żebro 'рэбры'.

Хоць ты жэбры пералічы худы. Вельмі (худы). Худы хоць ты жэбры пералічы. Чэхі Астр. (МСГВ, 166).

ЖЭРДЗІНАЙ. Хоць жэрдзінай прыціснуць чаго. Вельмі многа чаго-н. Грыбоў у лесі многа – хоць жэрдзінай прыціснуць. Малі Астр. (СПЗБ-4, 169).

ЖЭРДКА. Як жэрдка. Вельмі высокі хто-н. Ну і жаніх жа ў яе, як жэртка. Варняны Астр.

ЗАБАБОНЫ. *Забабоны старой вароны.* Няўхв. Няпраўда, хлусня, тое, што не адпавядае рэальнасці. *Тоё, што ён гаворыць пра ўсе гэтыя пустыя вёдра, пра чорныя катэ, усё гэта забабоны старой вароны.* Свіслач Гродз. *Гэта забабоны старой вароны.* Каменка Гродз. (СНМ-2, 74).

ЗАБАЛІН. *Як Забалін крывы, скрывіцца, выгнуцца і пад.* Гумар.-іран. Вельмі. *Сяць роўно, а то выгнулася як Забалін.* Мацвееўцы Ваўк. • *Забалін* (афіц. *Ізабелін*) – назва вёскі ў Ваўкавыскім раёне. Вёска прыкметная тым, што ў ёй крывыя вуліцы.

ЗАБІ. *Хоць забі.* Ніяк, нягледзячы ні на што. Пра немагчымасць зрабіць, выканаць што-н. *Конь у яго ўпарчывы, як станя, та яго хоць забій, зь месца ні пойдзя.* Сапоцкін Гродз. (СНМ, 150).

ЗАБІСЯ. *Хоць забіся.* Выкл. Выказванне адчаю, бяссілля. *Работы столькі, хоць забіся, а памагчы няма каму.* Парэчча Гродз.

ЗАБІТЫ. *Як забіты спіць.* Вельмі моцна, не прачынаючыся. *Сьпіць як забіты, аш храп раздаецца на ўсю акаліцу.* Студзенкі Свісл. (ДМГ, 238). *Мой унучак заўсёды як забіты сьпіць.* Руда Яварская Дзятл. *Дзеці напу'гаюцца вечарам зацэркі і сьпяць, як забітыя.* Круглікі Гродз. (СНМ, 93). *Аніяк ні магла дабудзіцца, спаў як забіты.* Маркішы Гродз. (СНМ-2, 59).

ЗАБЛОЦКІ. *Як Заблоцкі на мыле (на мыdle, на мыла) зарабіць* і пад. *Іран.* Зусім нічога, ніколькі ці амаль нічога. *Зарабіў як Заблоцкі на мыле.* Рудаўка Свісл. (ППФВ, 29). *Зарабіў як Заблоцкі на мыле.* Скраблякі Гродз. (СНМ, 182). *Заробіш у гэтым калгасе як Заблоцкі на мыле, вось і ўся іх плата.* Радзюкі Навагр. *Пайшоў мой на работу – зарабіў як Заблоцкі на мыле.* Баброўнікі Гродз. *Зарабіў ты на грыбах як Заблоцкі на мылі.* Уселяб Навагр. *Але ш змучыўся за сёгодняшні дзень, а зарабіў як Заблоцкі на мылі.* Канюхі Гродз. *Прадаў цялё на рынку за бясцэннак, разжыўся як Заблоцкі на мылі.* Борці Ашм. *Зарабіў на асурках як Заблоцкі на мыdle.* Варняны Астр. *Вазілі прадаваць парасяты аж у Табрышкі, але зарабілі як Заблоцкі на мыdle.* Лысая Гара Ашм. *Стараўся, рабіў, як той дурань, а зарабіў як Заблоцкі на мыла.* Трашчычы Карэл.

ЗАБОЙ. *На забой біць, біцца.* Вельмі моцна, насмерць. *Як сышліся пеўні твой і мой, то біліся на забой.* Вольна Бар. *Мужык біў яе на забой.* Вострава Маст. *На забой б'ецца курыца за гэтыя куранята.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 182).

ЗАВАЛА. *Зава'ла рук.* Асудж. Несусветны гультай, абібок. *Во маю завалу рук, нічога ні памагае ў хаце, каб на яго халера!* Марцулі Навагр. *Пятрук проста завала рук, і нічога яму ні зробіш, адно слова – гультай.* Дзеравянчыцы Сл.

Зава'ла свету. Асудж. Несусветны гультай, абібок. *Усе лютцэ ўжэ даўно пасянавалі, а ён, завала сьвету, яшчэ нават косу ў рукі ні броў.* Бабіна Гродз. *Хіба гэта мужык?.. Гэта ш завала сьвету! Усю жызьню ён табе скасуе, нічога ш рабіць ні хоча.* Ваўчуны Сл. *У суседа сын такая ўжэ завала сьвету, што ні дай Божэ.* Каменка Шчуч.

ЗАВАРАЦІНСКІ. Няўхв. *Як Заварацінскі хадзіць.* З неахайным выглядам, неахайна апранутым. *Што ты ходзіш як Заварацінскі?* Караневічы Гродз.

ЗАВАРОТ. *Заварот мазгоў* у каго. Няўхв. У каго-н. адбываецца блытаніна думак, хто-н. забываецца, не можа дакладна ўспомніць ці асэнсаваць што-н. *Пачакай... Што я кажу?.. Ужэ заварот мазгоў у міне.* Гэта ш хіба ні ў сорок другом, а ў сорок трэцім годзі было. Бабіна Гродз. *Ні слухай яго, у яго калі-нікалі заварот мазгоў бывае.* Алешыцы Бераст. **Вар.** заварот (закрут) мазгоў.

ЗАВІД. *У за'від не бачыць, няма.* Зусім. *Абышлі ўсенкі лес, а грыбоў у завіт ні бачылі.* Бабіна Гродз. *Ціпер зайцы недзі прапалі, у завіт німа.* Новая Руда Гродз.

ЗАВІДКІ. *За'віді бяруць каго.* Кагосьці ахоплівае зайздрасць. *Мой мужык стаў цяпер някепска палучаць, а суседзяў завіткі бяруць, што ў нас грошы завяліся.* Зэльва Зэльв.

ЗАВЯЗАЦЬ. Як завязаць чаго, каго. Вельмі многа, поўна, дастаткова. *Браце ты мой, чаго ў мяне няма, скажы? І дзяцей як завязаць – аж сямёра.* Парэчча Сл. (Стэц.-2, 252). *Набілі немцы поўну адрину людзей, як завязаць, а тыя – у крык, лямант.* Гарны Гродз. (СНМ-2, 139). *Набіў поўну торбу сечкі, як завязаць толькі.* Вішнявец Гродз. (СНМ-2, 139).

ЗАВЯЗКУ. Пад завязку чаго. Вельмі многа, аж залішне чаго-н. *Больш не трэба, мне і гэтага пад завязку.* Жупраны Ашм.

ЗАГАВЕННЯ. Да гараськіна загавення чакаць. Вельмі доўга, невядома колькі часу. *Бачыш ты яго: сам пойдзя, а ты ждзжы яго невядома колькі, да гараськіна загавеньня.* Стокі Свісл.

ЗАГАРОДКІ. Гарадзіць загародкі і перагародкі каму. Няўхв. Гаварыць глупства, выдумляць што-н. *Я сам тамака быў і бачыў, і ты мне ні гарадзі загароткі і пярэгароткі.* Вердамчы Свісл. (ЗНФ, 24). *Мне Маня пра Зініну дачку нагарадзіла загародак і пярэгародак.* Наркавічы Свісл. (ЗНФ, 24).

ЗАГАЦЕ. Як у загаце ў хаце. Няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана. *У хаце ўсёроўна як у загаце.* Свіслач Гродз. (СНМ-1, 194).

ЗАГНІСЯ. Хоць загніся. Выкл. Выказванне адчаю, бяссілля, безнадзейнасці. *Гадзіны дзёве сяджу над задачкай, і ні выходзіць, хоць ты загніся.* Дуляўшчына Маст. (ЗНФ, 77). *Роботы столькі, што хоць ты загніся, ні паробіш.* Кабузі Свісл. (ЗНФ, 77). *Майго ўжо курыць ні адвучыш ніяк, хоць загніся.* Зэльва Зэльв. *Ні пасьнеяш той гарот апалюці – ізноў зарастая. Хоць ты загніся тут!* Лунна Маст.

ЗАД. Пасадзіць зад. Груб. Сесці. *Чаго ты ўсё выскакваеш? Замаўчы! Пасадзі свой зад і слухай, што другія гавораць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 66).

ЗАДЗЁР. Пад задзёр. 1. Супраць шэрсці. *Малое, ішчэ ні панімаіць, пад задзёр ката гладзіць, а той ні любіць.* Косцевічы Астр. 2. Насуперак. *Хіба яны ўжывуцца? Пачнець мужык што гаварыць, дык яна яму ўсё пад задзёр, усё напроціў.* Косцевічы Астр.

ЗАДНІКІ. Заднікі адкінуць. Жарт. Заснуць, спаць. *Натунаўся ў лесе, заднікі ўраз адкінуў.* Малыя Краглі Дзятл.

ЗАЙЦА. Забіць зайца адным махам. Вельмі хутка, адразу зрабіць што-н. *Казаў да вечара верняцца, а цэлу ноч прабываў у млыне, хацеў забіць зайца адным махам.* Канвелішкі Воран. (СГВ, 635).

Зайца злавіць. Дзіц. Ідучы, упасці на зямлю ці на падлогу. *Ах, ты мая маленькая, зайца злавіла... Дай я табе пахукаю, кап ні балело.* Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 32). *Тут трэба памалу ісьці, бо дзеці расьсьлізгалі. Я тут учора зайца злавіў, то й сёня йшчэ сярэдзіна баліць.* Градаўшчына Астр. (ЗНФ, 32). *Малы зайца злавіў, пабех за курыцаю і ўпаў.* Студзенікі Свісл. *О, наша Ірачка зайца злавіла і ні плача.* Бабіна Гродз. (СГВ, 590). **Вар.** зайца (зайчыка) злавіць (злапаць).

І да зайца стралец і да дзевак маладзец. Ухв. Здатны да ўсяго, майстар ва ўсякай справе. *Харошы хлопцы, нічога ні скажаш, удалы ўдаўся – і да зайца стралец і да дзевак маладзец.* Астравец Астр.

Як у старога зайца. Іран. Вельмі слабая (сіла, мускулы і пад.). *А-а-ай, слабак. Сіла ў цібе як у старога зайца.* Бабіна Гродз. *Дзе ён паццяняцца, сіла як у слабога зайца.* Першамайск Шчуч.

ЗАЙЦУ. Як зайцу акваланг патрэбны. Іран. Зусім не (патрэбны). *Патрэбен ты мне як зайцу акваланх.* Беліца Лід.

Як зайцу збанок патрэбны. Іран. Зусім не (патрэбны). *Патрэбны ён у гэтым хоры як зайцу збанок.* Дзеравянчыцы Сл.

Як зайцу пятая нага патрэбны. Іран. Зусім не (патрэбны). *Ну і рабеце сабе, а мне ад вас нічога ня трэба, а мне машынай рот ні заткнеця, патрэбна мне ваша машына як зайцу пятая нага.* Амбілеўцы Шчуч. *Нашто вы гэтай музыкі накуплялі?.. Патрэбна яна вам як зайцу пятая нага.* Сурынка Сл.

Як зайцу стоп-сигнал патрэбны. *Иран.* Зусім не (патрэбны). *Табе гэта сукенка патрэбна як зайцу стоп-сигнал. Сколькі іх у цябе ўжо? Завідзіненты Астр.* *Што я з гэтымі паперамі рабіць буду? Выкіну к чорту, патрэбны яны мне як зайцу стоп-сигнал.* Ашмяны Ашм. *Патрэмна ім твая помац як зайцу стоп-сигнал. У іх і сваіх работнікаў хоць адбаўляй.* Старына Маст. *Патрэбен ты мне як зайцу стоп-сигнал, я і бесь цябе пражыву.* Зэльва Зэльв.

Як зайцу хлясьцік патрэбны. *Иран.* Зусім не (патрэбны). *Патрэбна была табе гэта сукенка як зайцу хлясьцік, толькі грошы выкінула.* Пацавічы Дзятл. *Атпраўляй дахаты, ён табе тут патрэбен як зайцу хлясьцік.* Закальное Любан.

ЗАЙЦЫ. **Аж зайцы перад вачыма скачуць у каго.** У каго-н. цямнее ў вачах ад стомы ці голаду. *Напрацавалася ў полі аж зайцы перад вачыма скачуць.* Ашмяны Ашм. *Тры дні не еў, аж зайцы перад вачыма скачуць.* Ашмяны Ашм.

ЗАЙЦЭ. **У зайцэ.** Па адным. Спосаб размяшчэння снапоў для сушкі. *Гавёс ставяць у зайцэ, сноп зьвязжуць за вярышке, ставяць у зайцэ па-аднаму.* Прывалка Гродз. (СГВ, 500-501).

ЗАЙЧЫКА. **Зайчыка злавіць (злапаць).** *Дзіц.* Ідучы, упасці на зямлю ці на падлогу. *Ну што, мая мілянька, зайчыка злавіла? Дзе ш той зайчык... Ах, кап на яго, зара мы яго зловім.* Старына Маст. *О, маленька, зайчыка злапала! Ну-ну, зайчык! Бабіна Гродз.* *Што, зайчыка злавіла? Хуцянько паднімайся, ні плач! Такая дзевачка, брытко ўжэ падаць! Добрацько хадзіць трэба! Стокі Свісл.* *Я ш табе казаў, кап ты ні бегаў, бо зайчыка зловіш, а ты ні паслухаў, а цяпер расплакаўся.* Драгічаны Ваўк. (ЗНФ, 32). **Вар.** зайца (зайчыка) злавіць (злапаць).

ЗАКЛАД. **Ісці на заклад.** Гарантаваць, даказваць як адзіна правільнае, бяспрэчнае. *Ісці на заклад.* Новы Двор Свісл.

Пабіцца ў заклад. Гарантаваць, даказаць як адзіна правільнае, бяспрэчнае. *Магу пабіцца ў заклад, што Міхал гэтага не зробіць.* Гурнофель Шчуч. (СГВ, 602).

Пад заклад забраць, ачысціць і пад. Цалкам, поўнасьцю. *Усё пад заклад ачысцілі, як казалі, што вайна будзе.* Варонічы Сл. (Стэц.-1, 186).

ЗАКЛЁПАК. **Пару заклёпак не хватае ў каго.** *Зневаж.* Хто-н. неразумны, дурнаваты. *У яго точна пару заклёпак не хватае.* Малая Бераставіца Бераст.

ЗАКОН. **Як закон.** Абавязкова, несумненна, сапраўды. *Будзяця ў бабы, та хоць пірагоў наясцёцяся, яна кажды рас на Вялікдзянь пячэ, гэта як закон.* Бабіна Гродз. *Хрышчона заўтра як закон будзе тут, яна ніаднаго Максімавага дня нараджэньня ні прапускае, с падаркам прыходзіць.* Гродна Гродз. *У Пасху два дні як закон трэба выханных.* Сухары Гродз. *Сьвіня, цяляты некаторыя ў хаце трымалі, кармілі. Гэта як закон, ніхто не скажа, што не было.* Уселюб Навагр.

ЗАКОНЫ. **Законы не пісаны каму, для каго.** *Няўхв.* Хто-н. не лічыцца з агульнапрынятымі нормаў паводзін. *Ты куды без вочарадзі прэіша, табе што – законы ні пісаны?* Гродна Гродз. (СНМ-2, 174).

ЗАКРОНЦЭНЕ. **Закронцэне гловы ў каго.** *Няўхв.* Хто-н. страціў здольнасць лагічна, разумна разважаць, дзейнічаць. *Сёньня ў цябе якась закронцэне гловы, робіш нешта не тое.* *Алексшыцы Бераст.* *Цэлы дзень закронцэне гловы ў мяне, раблю нешта абы-што.* *Алексшыцы Бераст.* **Вар.** закруцэне (закронцэне, закрэнце) галавы (гловы). ● Фразеалагізм – вынік стылізацыі пад польскае маўленне беларускага выразу *закручванне галавы*.

ЗАКРУТ. **Закрут мазгоў ў каго.** *Няўхв.* У каго-н. адбываецца блытаніна думак, хто-н. забываецца, не можа дакладна ўспомніць ці асэнсаваць што-н. *У мяне ўжо зусім закрут мазгоў – па ваду безь вядра схадзіла.* Пячоўшчына Валож. **Вар.** заварот (закрут) мазгоў.

ЗАКРУТКА. **За'крутка ад пустога (гнилога) хлява.** *Няўхв.* Няўмелы, ні на што не здатны чалавек. *Закрутка ат пустога хлява (яшчэ кажуць «ад гнілога хлява») – гэта чалавек, які ні дасьць сабе рады ў жыцці, ні разьвіты; за што ні бярэцца, а ў яго ўсё ні*

выходзіць, і карысьці зь яго мала. У пустым хляве нічога німа, значыць, ты ні ўмеяш жыць. Горшавічы Астр.

ЗАКРУЦЭНЕ. Закруцэне галавы (гловы). Няўхв. 1. Страта здольнасці лагічна, разумна разважаць, дзейнічаць. Я зусім забылася, што сёння свята і ні можна мыць, надышло нейко *закруцэне гловы*. Монькавічы Маст. 2. Што-н. залішне клопатнае, турботнае, валакітнае. А нашто ты ўвязаўся ў гэто дзело? Толькі *закруцэня галавы*. Хоць адзін выхадны ў хаці пабыў бы. Бабіна Гродз. Я ў гэтым годзі зусім здурэла, напускала некiх сьвіней, качок. Як нясьці трэба ім есьці, та *закруцэня галавы, дальбох*. Купры Шчуч. **Вар.** *закруцэне (закронцэне, закрэнце) галавы (гловы).* • Фразеалагізм – вынік стылізацыі пад польскае маўленне беларускага выразу *закручванне галавы*.

ЗАКРЭНЦЕ. Закрэнце гловы. Няўхв. Страта здольнасці лагічна. разумна разважаць, дзейнічаць. Сядзела над той задачай, не змагла рашыць, якась *закрэнце гловы* надышло. Алекшыцы Бераст. **Вар.** *закруцэне (закронцэне, закрэнце) галавы (гловы).* • Фразеалагізм – вынік стылізацыі пад польскае маўленне беларускага выразу *закручванне галавы*.

ЗАКУСТЫ. У за'кусты. У госьці. Пайдзем у *закусты*, Манька кабана закалола. Вішнева Смарг.

ЗАЛА. Як зала' прычапіцца. Назойліва, неадчэпна. *Прычапіўся як зала*. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-2, 222). • *Зала* – назола.

ЗАЛАТНІКІ. Залатнікі пасыпаліся ў каго. У каго-н. замітусілася ў вачах ад моцнага ўдару. Яны як далі на лэбя, дык *залатнікі пасыпаліся*. Жылі Іўеў. (СПЗБ-2, 224).

ЗАЛЯЖЫЦА. Не заляжыцца за кім. Кім-н. будзе вернута, кампенсавана, адплачана. Пра тое, што было ўзята, пазычана і пад. *Ні перажывай, за ім не заляжыцца, ён заўсёды ў час разьлічыцца*. Алекшыцы Бераст.

ЗАМАРОКА. Замарока галавы. Няўхв. Стан, пры якім немагчыма разумна разважаць. *Задача гэта – цэла замарока галавы*. Я дзесяць клас скончыла і то ні магу *разабрацца*. Уселяб Навагр.

ЗАПАВЕДЗІ. Даваць (даць) на заповедзі. Зарэгістравацца ў царкве ці касцёле для ўступлення ў шлюб. *На другую суботу паехалі, далі на заповедзі і згулялі васэля*. Попішкі Астр. (ДМГ, 129). *Некалі ў касьцёл ехалі, давалі на заповедзі. Прас тры нядзелі зараз і свадзьба наша*. Геранёны Іўеў. (ДМГ, 112). **Вар.** *даць (даваць, падаць, падаваць, несці, панесці) на заповедзь (на заповедзі).*

ЗАПАВЕДЗЬ. Даць (даваць, падаць, падаваць, несці, панесці) на заповедзь. Зарэгістравацца ў царкве ці касцёле для ўступлення ў шлюб. *Як дзядзька ўгаварыў, каб яна за яго ішла. Яны далі на заповедзь*. Мікелеўшчына Маст. (ДМГ, 35). *Павёс у нядзельку з адной на заповедзь падаваць. Гэто ціпер заяўленьня падаюць у заксі, а некалі ў цэркві на заповедзь падавалі*. Старына Маст. (ДМГ, 35). *Падаў гэта мой Мацей на заповедзь з той, ляннёнёўскай, а сам да маладой не едзя. Маці давай пытаць, а ён і кажа: «Я ішчэ ў Старыне сабе дзеўку найду»*. Ну, а на Сёмуху да мяне ў сваты прыйшоў. Мо сто раз даваў на заповедзь, ніяк да старасьці ні ажаніўся. Старына Маст. *Во як пасватаўся да міне мой Франэк, тай панясла зь ім да касьцёла на заповедзь, а яшчэ зусім маладая була*. Адэльск Гродз. (ДМГ, 42). *Дажа назаўтра нараніцы трэба ш нясьці на заповедзь*. Ну што ш, складаецца свадзьба. Альхоўка Астр. (ДМГ, 133). *Дагаварыліся ў суботу на заповедзь несці. Называўся ён Пятрук. І так я хацела яо ўвідзяць, што, здаецца, кап ведала дарогу да яго хаты, то пашла пашком*. Вайкунцы Воран. (ДМГ, 98). **Вар.** *даць (даваць, падаць, падаваць, несці, панесці) на заповедзь (на заповедзі).*

ЗАПАЛАК. Як запалак загарэцца. Няўхв. Імгненна, раптоўна. Пра нечаканы парыў гарачнасці. *Нічога, здэйсся [здаецца], такога й ні сказала, а ён загарэўся як запалак [запалка]*. Дакудава Лід. (ЗНФ, 86). *Я п табе, можа, і сказала, аля баюся, што зноў загарыся як запалак*. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 86). *Чаго ты без дай рады загарэўся як запалак?* Шаўры Воран. (ЗНФ, 86).

ЗАПАЛЕННЕ. **Запаленне хітрасці ў каго.** *Іран.* Хто-н. прыкідваецца хворым. *Мусі, у цібе запалення хітрасьці, а ні галава баліць, проста ў школу ні хочаш ісьці.* Бабіна Гродз. *Ніякі ён ні хворы, у яго запаленьня хітрасьці.* Старына Маст. *Сёньня ўжэ ні прышоў памагаць, нябось запаленьня хітрасьці.* Каменка Шчуч. **Вар.** запаленне (васпаленне) хітрасці.

Захварэць (хварэць) на запаленне хітрасці. *Асудж.* Прыкідвацца хворым. *Каб у школу ні йсьці, прыдоўса, што хворы, захварэў на запалення хітрасьці.* Бабіна Гродз. *Што ўсе ты на работу ні ходзіш? Можжа, на запалення хітрасьці захварэла?* Агрызкі Маст. *Хварэя на запалення хітрасьці. Яна ўсю дарогу так, дзе трошкі што заколя – ні йдзе на работу.* Бабіна Гродз.

ЗАПАЛЕННЯ. **Да запалення.** Вельмі многа. *Назьбіралася ў клубе маладзёжы да запалення, з усёй акругі.* Стральцы Лях.

ЗАПАЛІ. **Хоць запалі <не трэсне> чаго.** Нічога няма, зусім пуста. *І ў Алены цукру няма нават на раз, ну хоць запалі не трэсне.* Дзярэчын Зэльв. (Стэц.-1, 186). *Пад весну корму было хоць запалі.* Руда Яварская Дзятл. (СГВ, 612). *У хаце было гола, хоць запалі, толькі потым купілі тое-сёе.* Яблынька Дзятл.

ЗАПАЛКІ. **Хоць запалкі ў вочы ўстаўляй.** Вельмі хочацца спаць. *Так сёньня запрацавалася, што ні магу ўжо хадзіць, на сон цягня, хоць запалкі ў вочы ўстаўляй.* Варнакелі Воран.

Як запалкі пазычыць зайсці і пад. На вельмі кароткі час, на хвіліну. *Куды ты сьпяшаеся? Зайшоў як запалкі пазычыць.* Крупава Лід. *Застанься яшчэ на пару хвілін, а ту прыходзіш як запалкі пазычыць.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

ЗАПАЛЫ. **У запа'лы палезці і пад.** У нешта спрэчнае, рызыкаўнае, небяспечнае (палезці). *Нагаварыў чаго ні трэба, пасьля толькі паняў, што дарма палез у запалы.* Руда Яварская Дзятл.

ЗАПАС. **Пра запас.** На будучае, на выпадак, калі спатрэбіцца. *Я гуляла з ім да часу. Думаю: «Хай будзе пра запас».* Машэвічы Карэл. (СПЗБ-2, 237). *Няхай будзе пра запас, можжа, спатрэбіцца часам.* Гарнастаевічы Свісл.

ЗАПАТЫЛАК. **Надаваць у запатылак каму.** Пабіць, пакараць каго-н. *Ты там натто ні выстаўляйса, а то надаюць у запатылак, і пойдзеш аткуль прыйшоў.* Рагачы Гродз. (СНМ, 55).

ЗАПОВЕДЗЬ. **Голы босы запо'ведзь перша.** Вельмі бедныя. *Сышліся мы з мужам голы босы заповедзь перша.* Навасёлкі Ашм.

ЗАПЫЛІЎСЯ. **Не запыліўся з'явіўся.** Раптуна, нечакана. *Ну вось, з'явіўся не запыліўся!* Ганчары Свісл.

ЗАРЫ. **Ад зары да зары рабіць і пад.** Увесь дзень, з раніцы да вечара. *Памочніка далі, добраго, дый рабіў мой Раманавіч ат зары да зары, аш да ночы.* Валеўка Навагр. (ДМГ, 80). *Дзеці ў нас усе працавітыя былі, з маці ад зары да зары сьпіны гнулі.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108).

ЗАРЭЗНА. **Якая зарэзна каму, чаму.** Няўхв. Што здарылася з кім-, чым.-н. *Парасята нешто ні хочуць есьці. І якая ім зарэзна? Мусі, апкарміла.* Бабіна Гродз. *Агуркі рано пажаўцелі, якая ім зарэзна, паняця ні маю.* Новая Руда Гродз.

ЗАРЭЗНЫ. **Якой зарэзны.** Няўхв. Чаго. *Бачыла, участковы ў Рох паехаў на матацыклі. І якой зарэзны яго прыперло, можжа, апараты шукаць будзя?* Бабіна Гродз.

ЗАРЭЗУ. **Да зарэзу патрэбны, трэба.** Вельмі, надзвычай. *Да зарэзу патрэбны.* Пруды Гродз. (СНМ, 190). *Слухай, пазыч пяцёрку, мне во так, да зарэзу, трэба.* Бабіна Гродз.

ЗАСЛАНКА. **Як засланка блішчыць.** Вельмі. *Прыбярэ ў хаці ўсё, каб усё блішчала як засланка.* Лозкі Дзятл.

ЗАСМАРГА. **Каб яго засмарга ўзяла.** *Выкл.* Выказванне рэзка адмоўных адносін да таго, хто ўзяў што-н. *Каб яго засмарга ўзяла, як ён усё забраў.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 48).

Як заяц з кустоў выскачыць. Нечакана, знянацку. *Выскачыў як заяц с кустоў, я спужалася.* Замасцяны Шчуч.

Як заяц кабыле даць. *Иран.* Зусім слаба, нямоцна (даць каму-н., ударыць каго-н.). *Сьвіні па калена, а біцца лезя. Але даў як заяц кабыле і сам соплі аблізаў.* Подзі Воран. *Даў як заяц кабыле.* Залескія Воран. (ППФВ, 20). – *Ну што, палучыў ад бацькі? – Трохі. От, даў як заяц кабылі.* Новая Руда Гродз.

Як заяц кабыле воз падцягнуць намагчы. *Иран.* Зусім не (дапамагчы каму-н.). *Аля шты і памох прыбраць у хаці як заяц кабылі вос пацягнуць.* Пеляса Воран.

Як заяц пад кустом спаць. Неспакойна, трывожна, часта прачынаючыся. *Азяла й дзіця каля сябе паклала, дык цэлую ноч спала як заяц пад кустом.* Копаніха Смарг.

Як заяц пад мяжой спаць і пад. Зусім нядоўга, кароткі час. *Ай, які гэта сон... Мо з гадзіну якую й задрамала, і то спала як заяц пад мяжой.* Збочна Сл. (ЗНФ, 86). *Сёння я здрамнуў як заяц пад мяжой і цэлы дзень на нагах.* Лаўрыновічы Зэльв.

Як заяц у венеку сядзець. Вельмі ціха, бясшумна ці спалохана. *Як пачнуць да доскі выклікаць, дык сядзяць усе як зайцы у венеку.* Вішнева Смарг.

ЗБАН. Пусты як збан. Няўхв. Бесталковы, неразумны. *А што ты ад яго хочаш талковага пачуць, ён ш пусты як збан.* Азярніца Сл.

Як збан з плоту знік. Гумар. Нечакана, непракметна. *Толькі што бачыла дзіця тут. Пакуль с хаты выйшла, няма! Зьнік як збан з плоту.* Ашмяны Ашм.

ЗБАНOK. Збанок на галаве пранясе. *Иран.* Вельмі роўна, не хістаючыся, не паварочваючы галавы, ідзе. *Палянь, як шпацыруй – ні сьхісьнецца, як індэк. Збанок на галаве пранясе.* Замасцяны Шчуч.

ЗБРУЮ. Паслабляць збрую. Змяншаць кантроль, пільнасьць, увагу ў дачыненні да каго-н. *Ой, ні трэба паслабляць збрую, бо дзеці як толькі ўчуюць слабінку, тады іх ужэ ні дасі рады ўтрымаць.* Камлявічы Сл.

ЗБЫТКІ. Збыткі строіць з каго. Жартаваць, насмехацца з каго-н. *Годзе вам з яго збыткі строіць! Хадзем, Валічак, дахаты, а то хутка сямнее!* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 184). *Няма чаго з старога збыткі строіць.* Чамяры Сл. (НЛ, 51).

ЗВАННЯ. Да звання. Поўнасьцю, цалкам, зусім. *Такая сейво, хоць слабая, але прамачыла да званьня.* Лелюкі Ёўеў. (СГВ, 428).

І звання няма чаму. Што-н. адышло ў нябыт, страцілася. *Аджылі ўжо свой век бразгуці, і звання таго німа.* Кладнікі Ёўеў. (СГВ, 62).

ЗВАРАНЫ. Як звараны. Разамлелы. *Рукі ньюць, сам на сонцы цэлы дзень як звараны.* Нёўда Навагр.

ЗВЕР. Звер капусны. Асудж. Злы, жорсткі чалавек. *А сьвёкра я пабойвалася, такі ўжо, ліха яму, звер капусны быў, натта любіў, кап гадзілі яму.* Лаздуны Ёўеў. *Звер ты капусны, ні аказацца да цябе! Лаздуны Ёўеў.*

ЗВЕРА. Будзіць зверу ў кім. Даводзіць каго-н. да крайняга раздражнення, злосці. *Адыдзіся ты ад мяне з гэтымі гулямі: не будзі ўва мне зверу. Бо як разыдуся, мала табе не пакажацца, умэнт перахочаш ісьці куды-небудзь.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58).

ЗВЕРХНАСЦЬ. Узяць зверхнасць над кім. Дамагчыся перавагі над кім-н. *Узяла зверхнасць нада мною.* Дакудава Лід. (СПЗБ-2, 285).

ЗВЕСЦІСЯ. Звесці на чырвона. Моцна пасварыцца. *Няхай мы с табой звязземся на чырвона, але такой несправядлівасьці я не пацяплю.* Бершты Шчуч.

ЗВОДЫ. Зводы зводзіць. Няўхв. 1. Пляткарыць. *А Ганна з Анютаю ўсё зводы зводзяць. Абы на людзей набрахаць.* Налібакі Навагр. *Зьбяруцца бабы на лаўцы і давай зводы зводзіць.* Сялявічы Сл. *От ля, работы ні мая, тулькі па хатах ходзіць і зводзіць зводы.* Старына Маст. *Твая нявестка адно і зная зводы зводзіць, ужэ ўсё сяло яе пазнала.* Шылавічы Сл. (СГВ, 591). *От ходзіць толькі па сяле ды зводы зводзіць.* Чамяры Сл. (НЛ, 52). *Такая баба па хатах ходзіць і зводы зводзіць.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 282).

2. Сварыцца, высвятляць адносіны. Як тулькі хто яе дзіця зачэпіць, такі ідзе зводы зводзіць. Старына Маст. *Яшчэ пайду зводы зводзіць да яе з-за гэтай курыцы – ды няхай яна здохня!* Вольна Бар.

ЗВОН. Як звон дом, хата, будынак і пад. Ухв. Новы, нядаўна пабудаваны і вельмі добры, якасны. Хата як звон, бацько ўклоў у яе ўсю душу, рабіў, можна сказаць, на векі. Бабіна Гродз. *Алесь хату выстраў як звон.* Баброўнікі Гродз. (СНМ, 175).

ЗВЯЖА. Як звяжа скажа. Вельмі дакладна, у самы акурат. Маці, бывало, скажа як звяжа. *І тыко аслухайса, так і злупцу на горко яблыко.* Лунна Маст.

ЗВЯЗАЎ. Як звязаў сказаў. 1. Катэгарычна, канчаткова. Сказаў як звязаў, і мусіш слухаць, бо па-другому ніяк. Бенявічы Лід. *Сколькі мы не ўпрошвалі яе, сказала як звязала: «Не!» І ўсё тут.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 86). *Генюс сказаў як звязаў, што ні падумая ў яе кленчыць, абыдзяцца і безь яе грошай.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 86). *Кожны рас яна вас мая за нішто, а сёньня вы малайчына, казалі як звязалі, больш ні будзя чапаць.* Маркішы Гродз. (ЗНФ, 86). 2. Дасціпна, трапна. *Ну ты, брат, сказаў як звязаў, жываты парвалі, аш сьлёзы з вачэй пацяклі ат сьмеху.* Суботнікі Іўеў. 3. Недарэчна, абышто. *Я ні ўмею плясці кошыкі?! Ну ты, брат, сказаў як звязоў. Яшчэ некалі зь дэдам мы такіх кашыкоў сьпялі дай Божа – і сабе і людзям.* Бабіна Гродз. *Сказаў як звязаў... Трэба думаць, перш чым гаварыць.* Кямелішкі Астр.

ЗГІНОТУ. На згіноту. Незадава. 1. ісіць, ехаць, адпраўляцца і пад. На нешта рызыкаўнае, небяспечнае для жыцця, на пагібель. *Куды ты яго атпраўляеш на згіноту, такая завая, сьвету не відаць.* Пеляса Воран. *Пусцілі яго на згіноту, паехаў, не вярнуўся.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-2, 292). 2. Навошта, для чаго. *Ціпер каб мне далі актар зямлі, та ні броў бы. На згіноту яна мне?* Бабіна Гродз. *На згіноту ён мне здаўся, гэты твой рыдзаль?* У міне сваіх хватае. Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 48). *А на згіноту ты мне! Я бес цібе жыў і жыць буду.* Каменка Шчуч. (ЗНФ, 48).

ЗГІНЬ. Згінь ты марна (марня) прападзі. Выкл. Выказванне незадавальнення, распачы, адчаю і пад. *О, згінь ты марна прападзі! Пакуль скварыла суп, та ўсе грыбы прыгарэлі.* Бабіна Гродз. *Згінь ты марня прападзі с такім жыццям! Ужэ да магазіна дайсьці ні дам рады.* Новая Руда Гродз. **Вар.** згінь ты марна (марня, Мар'я) прападзі.

Згінь ты пшападні. Выкл. Выказванне незадавальнення, распачы, адчаю і пад. *А згінь ты пшападні з гэтай хусткай! Цалую раніцу патраціла шукаючы, а яна навідавоку ляжыць.* Косцевічы Астр. • Параўн. польск. *zgiń, przepadnij!* 'тс'.

ЗГРАБНАСЦЬ. Нех жые (няхай жыве) зграбнасць. Выкл. Гумар.-іран. Выказванне рэакцыі на нязграбныя, няўклудныя рухі. *Во, растаўкла шклянку. Нех жые зграбнасць.* Талькаўцы Ваўк. *Нех жые зграбнасць! Такую красіву талерачку разьбіла. Ну што ш, дзіравыя рукі.* Цыдовічы Гродз. *Што, пабіў вазу? Як кажуць, няхай жые зграбнасць.* Каменка Шчуч. *Хацела пасьпець за маладымі, то во на лёдзе й пакацілася. Няхай жыве зграбнасць!* Сянькоўшчына Сл. • *Нех жые – параўн. польск. niech żyje* 'няхай жыве'.

ЗГРАКАМ. Згра'кам ляцець на каго. Няўхв. Нападаць на каго-н., сварыцца з кім-н. *Са сьвякрухай жылі – усё згракам на міне ляцела. Пат старасць памякчэла. Памярла яна, пуста ў хаці стала.* Красулі Шчуч.

ЗГРАКОМ. Зграком у вочы лезці каму. Назойліва прыставаць, дакучаць каму-н. *Ты ёй сваё гавары, а яна табе зграком у вочы леза. Ашмянцы Шчуч. Чаго ты старэйшым зграком у вочы лезаш?! Вот ужо дзіцятка!..* Сарокі Шчуч. **Вар.** азграком (зграком, зграчом, граком) у вочы лезці (скакаць).

ЗГРАЧОМ. Зграчом у вочы лезці каму. Назойліва прыставаць, дакучаць каму-н. *Як прыстаў – дай бутэльку. Зграчом у вочы леза, спасу німа. А дзе я вазьму.* Ашмянцы Шчуч. **Вар.** азграком (зграком, зграчом, граком) у вочы лезці (скакаць).

ЗГРЭБЦІ. Згрэбці пад сябе што. Асудж. З прагнасцю завалодаць чым-н., прысвоіць што-н. *Скупяндзя гэты, ён усё забраў бы, усё згроб бы пад сібе.* Скамарошкі Гродз. (СНМ, 130).

ЗДАРОВЯ. Няма здаровя. Жарт. Не, не магу, не хачу. Адмоўны адказ на чыю-н. просьбу, прапанову. – *Прыхоць сёдня на танцы, будзя много маладзёжы. – Ай, німа здаровя. Трэба рано ўставаць: з бацькам на базар паедзям, парасята купляць.* Бабіна Гродз. **Вар.** няма здароўя (здаровя).

ЗДАРОЎЕМ. Усім здароўем упасці, стукнуцца і пад. Без якой-н. затрымкі, апоры, усім цяжарам цела (упасці, стукнуцца). Пра чалавека. *Пасьлізнулася і ўсім здароўем упала на зямлю, аж у вачах пацямнела.* Косцевічы Астр.

ЗДАРОЎЯ. Няма здароўя. Жарт. Не, не магу, не хачу. Адмоўны адказ на чыю-н. просьбу, прапанову. *Няма здароўя ехаць у горах, можа калі сюды прывязаць [расаду].* Пеляся Воран. **Вар.** няма здароўя (здаровя).

ЗДАЎНЫХ. Здаўных-давён. З далёкіх часоў, спрадвеку. *Хадзіць у цыганы ў нас завядзяно здаўных-давён. І бацькі мае, і дзяды «с цыганамі» вясяля спраўлялі.* Баяры Шчуч. (ЗНФ, 35). *Вёска гэта называецца Косьцявічамі здаўных-давён. Кажуць, як атступала напаявонаўска войско, тут шмат французай палажылі. Вясной іх косьці звалілі ў яму. А скоро тут паявілася вёска. І назвалі яе Косьцявічамі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 35). *Мы зь імі здаўных-давён ні клічамся і ўжэ нават даўно ні бачыліся.* Ражкі Свісл. (ЗНФ, 35).

ЗДАЧЫ. Даць здачы каму. Адплаціць тым самым за што-н. дрэннае. *Ты што, ні хлопяц? Яна цібе дзярэ пазурамі, а ты стаіш... Ні можаш даць здачы?! Бабіна Гродз. Будзеш лесыці – дам здачы.* Струбніца Маст.

ЗДЫКІ. Пароць здыкі. Няўхв. Гаварыць абш-што, пустое, недарэчнае. *Пораіш тут здыкі некія. Зыдзі з вачэй! Петрыманаўшчына Іўсё.* **Вар.** пароць здыкі (бздыкі, бздзіка).

ЗДЫХАТА. Здыхата апоўзлая. Зламоўн. Хворы, нядужы чалавек. *Вун пасунулася здыхата апоўзлая. Ледва ногі перастаўляя.* Паніжаны Маст.

Здыхата яго (яе, іх) ведае (знае). Груб. Невядома, няясна. *А здыхата яго ведае, чаго ён ат міне хоча.* Каменка Шчуч. *Здыхата іх ведае, гэтыя калоды, ці забіраць іх, ці пакідаць.* Бабіна Гродз. – *Пакліч сваго, хай паможэ сьвінча закалоць. – А здыхата яго зная, дзе ён, с самага раня недзя пакруціўса.* Старына Маст. **Вар.** здыхата (здыхота) яго (яе, іх) ведае (знае).

Як здыхата. Хворы, слабы хто-н. – *Як ты, дзеду, пажываеш? – Як здыхата.* Сярэдзіна баліць, ногі ні даюць хадзіць. Лунна Маст.

ЗДЫХАТЫ. Якой здыхаты. Груб. Чаму, для чаго, з якой мэтай. *А ты якой здыхаты ні ясі?! Ні смаіна?! Зарас я цібе накармлю!..* Пракопавічы Гродз.

ЗДЫХОТА. Здыхота яго ведае. Груб. Невядома, няясна. *Здыхота яго ведае, што ў яго на вуме.* Алекшыцы Бераст. *Німа яго дома, здыхота яго ведае, дзе ён ходзіць.* Монькавічы Маст. **Вар.** здыхата (здыхота) яго (яе, іх) ведае (знае).

ЗДЫХОТЫ. Здыхоты няма на каго. Груб. Нічога кепскага не здараецца, не робіцца з кім-н. *Здыхоты на яго няма, зноў дзесь пацягнуўся.* Алекшыцы Бераст.

ЗЕБРЫ. Зебры вылупіць. Глядзець збянтэжана, разгублена, здзіўлена. *Што ты зебры вылупіў, праўды ні любіш, зноў скажу пры ўсіх у вочы – злудзей!* Размеркі Івац. (ДСК, 94).

ЗЕГРАТЫ. Вытрашчыць свае зеграты. Груб. Уставіцца, утаропіцца. *Вытрашчыў свае зеграты.* Сухая Даліна Гродз. (МСГВ, 192). **Вар.** зегры вытрашчыць; выкаціць (вылупіць, вытрашчыць) <свае> зеграчы (зеграты).

ЗЕГРАЧЫ. Выкаціць зеграчы. Груб. Уставіцца, утаропіцца. *Як сказаў яму, што прыду сёньня да яго, дык ён як выкаціў зеграчы, як ні дагаворваліся.* Пагранічны Бераст. **Вар.** зегры вытрашчыць; выкаціць (вылупіць, вытрашчыць) <свае> зеграчы (зеграты).

Вылупіць зеграчы. Груб. Уставіцца, утаропіцца. *Хацелі, кап ніхто ні бачыў, як ісьці будзяш, ажноў гэта ведзьма чорна ў вароцях стаіць, вылупіла зеграчы.* Старына Маст. *Чаго зеграчы вылупіў, сьні!* Масаліны Бераст. **Вар.** зегры вытрашчыць; выкаціць (вылупіць, вытрашчыць) <свае> зеграчы (зеграты).

Вытрашчыць зеграчы. Груб. Уставіцца, утаропіцца. *Чаго вытаращчыла зеграчы, хібо ні бачыш, што людзі чакаюць.* Рамунёўцы Бераст. (МСГВ, 192). *Ты што гэта вытрашчыў на міне зеграчэ, думаяш, баюса?* Адэльск Гродз. (СНМ, 60). **Вар.** зегры вытрашчыць; выкаціць (вылупіць, вытрашчыць) <свае> зеграчы (зеграты).

Заліць зеграчы. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Стары ўжэ пасьпеў заліць зеграчы.* Талькаўцы Ваўк. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

Зеграчы выперла каму. Асудж. Хто-н. страціў зрок, аслеп. *Усе браў чужое, аш пакуль яму зеграчэ ні выпярло.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 41).

Зеграчы наставіць на каго, што. Груб. Вельмі злосна глядзець. *Ты чо гэта набычыўсо, зеграчэ наставіў, думаеш, баюсо?* Сыпаная Гара Гродз. (СНМ-2, 140).

ЗЕГРЫ. Вылупіць зегры. Груб. 1. Уставіцца, утаропіцца. *Чаго вылупіў зегра, даўно ні бачыў?! Верцялішкі Гродз. І чаго вылупіў зегры, як усё роўна канае.* Лаша Гродз. (ППФВ, 32). 2. Поглядам, выразам твару выказаць здзіўленне, разгубленасць, збянтэжанасць. *Што ты зегры вылупіў?! Першы рас чуяш?! Альхоўка Лід.* **Вар.** вылупіць вочы (очы, зегры, зегра, зеграчы, зеркачы, зенькі, зрынкі).

Заліць зегры. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Пайшоў!.. Заліў зегра і яшчэ, сьвіня, у хату леза.* Бабіна Гродз. *Заліў зегры і назаўтра нічога ні помніць.* Аляксандраўшчына Зэльв. *А ціпер сьпіўся мужык. Бывая, што нядзелямі п'яны ў дыміну.* *Залье зегра і тады ляжыць логма.* Дубна Маст. *Прышоў... Зноў зегры заліў!* Руда Яварская Дзятл. *Залье зегры і едзе на платы, а то і на цябе гатоў зьехаць.* Далекія Лід. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

Зегры вытрашчыць. Груб. Пільна ўгледзецца, уставіцца, утаропіцца. *І чаго ш ты зегры вытрашчыла, што я табе кепскага зрабіла, што ты прымела п аш зьела п міне?! Дарагляны Маст. Што ты зегра вытрашчыў, ні бачыў ці што?! Марцінаўцы Маст.* **Вар.** зегры вытрашчыць; выкаціць (вылупіць, вытрашчыць) <свае> зеграчы (зеграты).

Зегры павыпорваць каму. Груб. Давесці да знямогі, невыносна дапачы каму-н. *Яна табе зегры павыпорвая, ляпей з ёю ні задзірайса.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 89).

Зегры працерці. Груб. Угледзецца, разгледзецца лепш, больш уважліва. *Табе трэ зегры працерці, мілы, то толк будзя.* Талькаўцы Ваўк.

ЗЕМКАЧЫ. Земкачы выперла (выпра) каму. Груб. Хто-н. страціў зрок. *Калі ні дасі сляпому жабраку, та табе самой земкачэ выпра.* Капцёўка Гродз. (СНМ, 60).

ЗЕМЛЮ. Землю заскварыць. Памерці, быць пахаваным. *А ён ужэ хутко землю заскварыць. Як памрэ хто, та ў нас кажуць: зямлі скварка, а нам чарка.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 38). *Кап ты землю заскварыў жэбы ты, як ты мне надаеў за цэло жыцця!* Бабіна Гродз. **Вар.** зямлю (землю) заскварыць.

Каб прымеў так землю еў. Асудж. Вельмі скупы, прагны, сквапны. *Пятрусь быў такі скупы, кап прымеў так землю еў.* Ананічы Дзятл.

ЗЕНКІ. Аж зенкі на лоб палезлі ў каго. 1. Хто-н. адчуў нясцерпны боль ці вялікія фізічныя перагрузкі. *Пакуль я давалак гэтую торбу, дык аж зенкі на лоб палезьлі.* Зэльва Зэльв. 2. Хто-н. выказвае вялікае здзіўленне. *У мяне ат такой навіны аж зенкі на лоп палезьлі, я нават адразу й ні паверыла.* Зэльва Зэльв.

Зенкі заліць. Асудж. Напіцца, быць п'яным. *Ужэ зранку зенкі пасьпеў заліць, сьвіня гэта!* Лойкі Гродз.

Прадраць зенкі. Груб. Паглядзець уважлівей. *Прадзяры зенкі, няўжэ ш ні бачыш, куды лезыш?! Галынка Зэльв.*

Пралупіць зенкі. Груб. Прачнуцца. *Ну, нарэшце ты пралупіў зенкі.* Эйсманты Бераст. **Вар.** пралупіць зенкі; зенькі пралупіць.

ЗЕНЬКІ. Вылупіць зенькі. Груб. 1. на каго. Уставіцца, утаропіцца на каго-н. *Чаго ты вылупіў на мяне зенькі?* Чураі Дзятл. 2. Поглядам выказаць моцнае здзіўленне, цікавасць,

спалох. *Вылупіў зенькі, быццам нічога ні ведаў да гэтай пары.* Бародзічы Зэльв. **Вар.** *вылупіць вочы (очы, зегры, зегра, зеграчы, зеркачы, зенькі, зрынкі).*

Вырачыць зенькі. *Груб.* Поглядам выказаць моцнае здзіўленне, цікавасць, спалох. *Чаго ты вырачыў зенькі, як усё роўна век ні бачыў міне?* Задварані Свісл.

Зенькі закрыць. *Памерці. Ужэ і Антон зенькі закрыў. Ні жыў, а мучыўся чалавек.* Монькавічы Маст.

Зенькі пралупіць. *Груб.* Прагнуцца. *Ні ўспеў зенькі пралупіць, а ўжэ да столу лезаў.* Вялікая Бераставіца Бераст. (СРЛГ, 49). **Вар.** *пралупіць зенкі; зенькі пралупіць.*

ЗЕРКАЧЫ. Вылупіць зеркачы. *Груб.* Уставіцца, утаропіцца. *Чаго ты стаіш, вылупіўшы зеркачы?!* Суцькава Смаг. **Вар.** *вылупіць вочы (очы, зегры, зегра, зеграчы, зеркачы, зенькі, зрынкі).*

Вытрашыць зеркачы. *Груб.* Уставіцца, утаропіцца. *Вытрашыўшы зеркачы, ён уставіўся на маю сьвітку.* Чаплялёва Сл. (МСГВ, 193).

З'ЕСЦІ. З'есці не пасаліўшы каго. *Няўхв.* Замучыць прыдзіркамі, абвінавачваннямі, нападамі, ганеннямі. *Заўсёды грызла нявестку, кляла. І во дабілася, зьзела ні пасаліўшы: тая кінула ўсё і пайшла да свае мацяры.* Старына Маст. *Ты хоць мацяры ні кажы, а то зьзесьць ні пасаліўшы.* Алешыцы Бераст.

З'ЕСЦЬ. <Як> не з'есць <то> хоць пакусае. *Асудж.* 1. Вельмі скупы, прагны, сквапны. *Ну Антось ужэ набраў, мо на паўсяла. Ён як ні зьзесьць то хоць пакусае.* Падбалоцце Зэльв. 2. Нядобразычлівы, зламысны. *О наш ляснік гаткі, ён ні зьзесьць хоць пакусае, абы табе добрага лесу ні выпісаць.* Рудзевічы Зэльв.

ЗЕЎСАМ. З Зеўсам жартаваць. *Няўхв.* Лезці ў бойку, рызыкуючы быць пабітым. *Вып'е, то скача, нібы певень, чапляецца да кожнага, выпінаецца нівядома як, зь Зеўсам жартуе, пакуль ні надаюць па карку.* Пячоўшчына Валож.

ЗЁХАТ. Аж зёхат ходзіць дзе. *Ухв.* Вельмі чыста, акуратна дзе-н. Як правіла, у хаце. *У яго ў хаце аж зёхат ходзіць, хоць і халасьцяк.* Жомайдзі Лід. *Вядома ш, у горадзе жывуць, дык аж зёхат у хаце ходзіць.* Жомайдзі Лід. *Малайчына, прыбрала, аж зёхат ходзіць!* Катчыно Маст. *У мяне ў хаце так чыста, аж зёхат ходзіць.* Малая Бераставіца Бераст. *Чаго яму яшчэ не хапала: хата нова, у хатя кругом аж зёхат ходзіць.* Кухары Маст. (СГВ, 591). • *Зёхат* – утварэнне ад *зіхацець*.

ЗІМНА. Ні зімна ні гарача каму. Без розніцы, не мае значэння, не хвалюе што-н. каго-н. – *І што яна будзе рабіць? – А мне то што, хай робіць што хоча.* – *Ну да, табе ні зімна ні гарача.* Паляны Ашм. • *Зімна* – холадна.

ЗІМНОЙ. Зімой сыпанула каго. Моцна ўразіла, усхвалявала каго-н. *Як казалі пра гэта – аж мяне зімной сыпанула.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 52).

ЗІМОЙ. Зімой адкасіць каму. *Жарт.* Аддзячыць невядома калі, а можа, і ніколі. – *Памажы мне паднясьці сумку.* – *А што мне за гэта будзя?* – *Я табе зімой аткашу.* Пеляса Воран.

Зімой і летам адным цветам. Аднолькавы, нязменны. *У яе ўся адзежа зімой і летам адным цветам.* Каменка Бераст.

Зімой снегу не дапросішся (не выпрасіш) у каго. *Няўхв.* Хто-н. вельмі скупы. *Ён табе дасьць! У яго нават зімой сьнегу ні дапросішся.* Парэчча Гродз. *Лепей да Аліны схадзіць, бо ў тога зімой сьнегу не дапросішся.* Кусенцы Свісл. *Усё раўно Стася табе ні пазычыць.* *У яе зімою і сьнегу ні дапросішся.* Ляхавічы Зэльв. *Зімой снегу не дапросішся.* Пагараны Гродз. (МСГВ, 592; СНМ, 183). *Усе ведаюць, што Іван скупы, у яго зімою сьнегу ні выпрасіш.* Вераскава Навагр. *Захацеў у яго выпрасіць чаго. Ды ў яго зімою сьнегу ні выпрасіш.* Дубна Маст.

Зімою снегу не дасць. *Няўхв.* Вельмі скупы. *Ага, ён дасьць табе каня бульбу пасадзіць... Ды ён зімою сьнегу не дасьць.* Навасяды Ашм.

Зімою снегу пашкадуе. Няўхв. Вельмі скупы. Ён нічога ні пазычыць, гэта такая скныда, што і зімою сьнегу пашкадуе. Беражна Карэл. (ЗНС, 93).

ЗІМЫ. Як лонскай (такрочнай) зімы баяцца. Зусім не (баяцца). Баюся я цібе як лонскай зімы. Цыдовічы Гродз. Баюся я цябе як такрочнай зімы! Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-5, 79). ● Лонскі, такрочны – мінулагодні.

ЗІПНУЦЬ. Зіпнуць не даваць каму. Няўхв. Прыгнятаць, эксплуатаваць, тыраніць каго-н. Ён свайму паропку і зіпнуць ні даваў, усё ганяў і ганяў. Круглікі Гродз. (СНМ, 61). ● Зіпнуць – уздыхнуць.

ЗЛАМАНІЦУ. Ідзі пад зламаницу. Выкл. Выказванне адмоўных пачуццяў. Ідзі ты адгэтуль пад зламаницу і ні мяшай рабіць! Беражна Карэл. (ЖНС, 59).

ЗЛАПАНЫ. Як злапаны сядзець. Адчуваючы сябе няёмка, з вінаватым выглядам. Ні слухай бабы. Паслухаў, та во цяпер сядзіш як злапаны. Красулі Шчуч. ● Злапаны – злоўлены.

ЗЛОДЗЕЯ. Як у злодзея рукі. Гумар. Доўгія, даўгаватыя. Рукі ў міне як у злодзея, ніяк ні магу сабе пальта падабраць, усе рукава кароткія. Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 95). У цібе рукі як у злодзея: што ні купі, та ўсё рукавы кароткія. Драгуці Воран. (ЗНФ, 95). Мама, чаму гэта Валя-краўчыха, як мерку здымала, та сказала, што рукі ў міне як у злодзея? Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 95). Цяжска касцюм падабраць – рукі як у злодзея. Што ні зложыць – закароткае. Алекшыцы Бераст.

Як у палескага злодзея рукі. Гумар. Доўгія, даўгаватыя. Ну во, купіла сыну свэтар. Усё на месцы, сядзіць як уліты, адно рукавы кароткія. У яго ш рукі як у палескага злодзея. Стокі Свісл. ● Палескі – які жыве ў лясной мясцовасці.

ЗЛОСЦЬ. Як на злосць. Быццам знарок, быццам кімсьці падстроена. Паехалі б на базар сёння, але аўтобуса, як на злосць, няма. Белагурна Дзятл. (СГВ, 617). Думаў, сёдня сено прывязу, аля, як на злосць, дошч пашоў. Бабіна Гродз. Хацеў перасадзіць сасоначку, і як на злосць узяў смаляк зламаўся, ні прыжыве цяпер. Чэхі Астр. (МСГВ, 460).

ЗМЯІ. З-пад змяі яйца дастане. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. Не хвалюйся, ён сябе не пакрыўдзіць, такі, што і с-пат змяі яйца дастане. Ашмяны Ашм.

ЗМЯЮ. Змяю гадаваць на сваіх грудзях. Асудж. Клапаціцца пра чалавека, які пасля адплачвае няўдзячнасцю. Пад плотам знайшоў я цібе, сіратаю ўзяў, думаў, за сына роднаго будзеш, ажно змяю гадаваў на сваіх грудзях! Каменка Бераст.

Як змяю кінуць паглядзець. Вельмі нядобразычліва, злосна (паглядзець). Паглядзела на міне як змяю кінула – такая нінавісьць. Мачуліна Ваўк.

ЗМЯЯ. Як змяя падкалодная. Груб. Агідны, шкодны, каварны, які дзейнічае спадцішка. Пра чалавека. Як тая змяя паткалодная, з усімі перасварылася, усім так і глядзіць, кап пакасьць зрабіць. Міхалкі Свісл. Во дзе сучка, як змяя падкалодная!.. Ну аля я ёй тожа ўстрою! Зачэпічы Шчуч.

ЗНАЕШ. Як знаеш. На свой погляд. Рабі як знаеш, ні буду табе мяшаць. Бабіна Гродз.

ЗНАКІ. Дацца ў знакі каму. Няўхв. Уздзейнічаючы на каго-н., станавіцца адчувальным, непрыемным, нязносным і гэтымі рысамі надоўга запамінальным. Даліся гэтыя сваякі ў знакі, за месяц усе нашыя запасы патчысьцілі, яшчэ і с сабою набралі цэлыя сумкі. Краснае Карэл.

ЗНІМО. Як знімо’. Такі цяжкі, што ледзь можна падняць. Камянь той як знімо – такі карапуз, а ўзяў і падняў. Чамяры Сл. (ЖНСл., 180).

ЗНОЙДЗЕШ. Як знойдзеш <што>. Прыгадзіцца, будзе вельмі дарэчы што-н. Ні выкідай гэтых агуркоў, засалі, пастаў у склеп, зімой як знойдзеш. Бабіна Гродз. Возьмяш вяночак баравікоў. І падгрыбічаў во насушыла, бяры іх, на куцю як знойдзеш. Бершты Шчуч. Вучыся змоладу, то на старасць як знойдзеш. Зэльва Зэльв. (МСГВ, 584). Як соліш

і сушыш, та зімой як знойдзяш. Шчорсы Навагр. (МСГВ, 435). Чаму ў маладосці навучыўся, тое на старасць як знойдзеш. Рацічы Гродз. (СНМ, 195).

ЗНОСУ. Зносу няма чаму. Што-н. вельмі моцнае, даўгавечнае, доўга служыць. Звычайна пра адзенне. *Гэта ш Аньцюк, вечны покуй, як зьбіў мне вайлакі, то во і зносу няма ім, а гэтыя куплёныя як віш і разваліліся. Заборцы Астр. Юхт моцны быў, як зробіш юхтавыя боты, та зносу ім німа. Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 273).*

ЗОЛАТАМ. Асыпаць золатам каго. Шчодро абдорваць, абагачаць. *Каб яна пайшла за майго сына, я б асыпала вашу Валю золатам. Шаршні Дзятл. (СГВ, 578).*

Хоць <ты> золатам асып каго. Нягледзячы ні на што, ні пры якіх умовах. Пра нежаданне чаго-н. *Ты міне хоць золатам асып, я туды ні пайду. Ваўкавічы Навагр. Ні йдзе замуш, хоць ты асып яе золатам. Правыя Масты Маст.*

ЗОЛАТЦА. Маё <ж ты> золатца. Выкл. Выказканне добразычлівых пачуццяў да суразмоўцы. *Дык гэты чалавек будзе казаць: «Праўда, маё ж ты золацца». Яны мяне такі хвалілі, цуд, я ж у картах то добра панімаюся. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108). Ой, золацца маё, зь Іўя прыязжалі нядаўна два галоўныя чалавекі да мяне, спачатку распытвалі, як я навучылася гадаць. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108).*

ЗОЛАЦЕ. У золаце купацца. Быць заможным, багатым. *Замуш добра вышла, мужык багаты, усё жывіць у золаце купалася. Старына Маст. Томакава дачакалася жывіць сабе, у золаце купаюцца, ні зная на яком сьвеці жыве. Купры Шчуч. Як стаў мельнікам, дык купаецца ў золаце, усім сынам машыны пакупляў і кварціры тожа. Зенявічы Навагр.*

ЗОР. Як з-пад цёмных зор. Жарт. Неадукаваны. *Пятро гэтакі сварлівы, а сам як з-пад цёмных зор. Навасёлкі Свісл.*

ЗОРАЧКІ. Аж зорачкі ў вачах паплылі ў каго. Каму-н. стала блага, кепска. Ад слабасці, стомленасці, хвалявання і пад. *Як аб гэтым пачула, дык аж зорачкі ў вачах паплылі. Алекшыцы Бераст.*

ЗОРЦЫ. Па зорцы. З самага ранку, надосвітку. *Натто ш перажывая за работу. Бегае на ферму кожны дзень па зорцы. Рыбалавічы Маст.*

ЗОРЫ. Зоры з вачэй пасыпаліся ў каго. У каго-н. замітусілася ў вачах ад моцнага ўдару. *Як пальнуў пад вухо кулаком, то зоры з вачэй пасыпаліся. Ятвезь Івац. (ДСК, 167).*

ЗОСЬКА. Як Зоська свінчына сястрычка. Дзіц. Вельмі брудны, запэцканы. *Ты якрас як Зоська свінчына сястрычка, запэцкалася, толькі вочы блішчаць. Шчонова Карэл.*
● Значэнне фразеалагізма супадае са значэннем устойлівага параўнання *брудны, як свіння*. Экспрэсія грубае і непрыемна-крыўднае параўнанне не зусім прыдатнае з пункту гледжання выхавання дзяцей. Таму адбылася яго фармальная і вобразная трансфармацыя. У выніку атрымалася не прамое, а апасродкаванае, аж трохступеневае параўнанне: дзіця – нейкая Зоська – свінчына сястрычка – свінка. Такая эўфемізацыя і ў дадатак памяншальна-пашчотныя формы слоў-кампанентаў ліквідуюць адмоўную экспрэсію, і выражанае фразеалагізмам ушчуванне становіцца незласлівым, далікатным, бяскрыўдным, а ён сам – па-мастацку і эстэтычна прывабным.

ЗОСЯ. Цярпі Зося так прышлося. Выкл. Выказванне спачування з выпадку цяжкага становішча, цяжкіх абставін каго-н. – *Кап ты толькі знала, як цяжко мне там жыць! – Нічога ні парадзіш, мая мілая. Цярпі Зося так прышлося. Хрустава Свісл.*

ЗРЫНГІ. Вырачыць зры́нгі. Груб. Здзіўлена паглядзець. *Чаго ты вырачыў зрынгі, як усё раўно век ні бачыў мяне. Міцкавічы Сморг. (СГВ, 583).*

Заліць зры́нгі. Груб. Напіцца спіртнога. *Кап цябе смолачка ўзяла, як ты ўсьпеў заліць зрынгі. Драгічаны Ваўк. (СГВ, 590).* **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

ЗРЫНКІ. Вылупіць зры́нкі. Груб. Уставіцца, утаропіцца *Чаго вылупіў зрынкі?! Рабі, што табе кажуць!* Вялікія Краблі Дзятл. *Я ж як памаявала вочы, мой Стась вылупіў*

зрынкі і пазірая. Краглі Дзятл. **Вар.** вылупіць вочы (очы, зегры, зегра, зеграчы, зеркачы, зенькі, зрынкі).

Вырачыць зры́нкі. Груб. Уставіцца, утаропіцца. *Чаго ты вырачыў зрынкі?* Жомайдзі Лід. **Вар.** вырачыць (вытрашчыць) вочы (бельмы, зрынкі).

Заліць зры́нкі. Груб. Асудж. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Заліў зрынкі, заваліўся спаць, і не знайся.* Зенявічы Навагр. *Сьпіць у хаці зранку заліўшы зрынкі.* Урцішкі Іўеў. *Заліў ужо зрынкі, чорт стары!* Савічы Шчуч. *Заліў зрынкі, сеў на трахтар і даўся ў плот.* Чудоўшчына Дзятл. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

ЗРЫ́НЫ. Заліць зры́ны. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Зраня заліў зрыны, і ўжэ ні работнік.* Лаздуны Іўеў. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

Зры́ны пазаліваць. Груб. Напіцца спіртнога, быць п'яным. *Ніхто гэтых жадных шэйгаў ні знаў – настануць і дрыгаюцца. Што тут за красата? Гэта маладзёш зрыны пазалівая.* Не, некалі так не рабілі. Лаздуны Іўеў.

Уставіць свае зры́ны. Абразл. Доўга глядзець на каго-, на што-н. *Як ён уставіў свае зрыны, то й ні знала, куды дзецца.* Мыто Лід. (СГВ, 183).

ЗРЭ́НКИ Заліць зрэ́нкі. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Заліў зрэ́нкі і ляжыць як дыхае.* Квяткоўцы Іўеў. *Хоць бы парадаваўся п сынам, а то заліў зрэ́нкі, і ўсё да лямпачкі.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

Зрэ́нкі вылупіць. Груб. Позіркам, поглядам выказаць вялікае здзіўленне, неразуменне, спалох і пад. *Што ты зрэ́нкі на мяне вылупіў, няўжо гэтага ты ні гаварыў?* Канвелішкі Воран. *Я як расказала гэта яму, дык ён і зрэ́нкі вылупіў.* Тракелі Воран. *Ідзі куды ішоў, а то зрэ́нкі вылупіў і стаіш. Не твая тут справа.* Бярозаўка Лід. **Вар.** зрэ́нкі (зрэны) вылупіць.

Зрэ́нкі вырачыць. Груб. Позіркам, поглядам выказаць вялікае здзіўленне, неразуменне, спалох і пад. *Ну што ты зрэ́нкі вырачыў, ні бачыш, што госьці прышлі!* Гуды Лід.

Зрэ́нкі на лоб павылазілі ў каго. Хто-н. адчуў вялікае здзіўленне ці моцны спалох. *Як пачуў ён гэта, то ў яго зрэ́нкі на лоб павылазілі, ні мог слова сказаць.* Аляксандраўшчына Зэльв.

Зрэ́нкі наставіць на каго, на што. Няўхв. Доўга глядзець на каго-, на што-н. *Зрэ́нкі наставіць свае чортавы і глядзіць на міне, зладзюга.* Пракопавічы Гродз. (СНМ-2, 92).

Зрэ́нкі пралупіць. Груб. Прачнуцца. *Як пачула скрось сон нейкі шоргат, дык адразу зрэ́нкі пралупіла.* Падгайна Карэл.

ЗРЭ́НЫ. Зрэ́ны вылупіць. Груб. Позіркам, поглядам выказаць вялікае здзіўленне, неразуменне, спалох і пад. *Як расказала гэта яму, дык ён і зрэ́ны вылупіў.* Тракелі Воран. **Вар.** зрэ́нкі (зрэны) вылупіць.

Зрэ́ны заліць. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Прыйшоў з работы зрэ́ны заліўшы.* Дайнава Воран. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрынгі, зрыны, зрэнкі, зрэны, слепакі).

ЗУБ. Варонін (вароні) зуб. Спарыння. *Варонін зуб зьнімаюць і ў апцеку здаюць, варонін зуб нічога ні врадзіць, яг зуб есьць на збожы, то вельмі ўрадліва збожжа.* Лаша Гродз. (МСГВ, 76). *Вароні зуп расце ў жыце.* Вострава Маст. (СПЗБ-1, 284). *Ціпер варонін зуб у Малым Мажэйкаві спецыяльна разводзяць, робяць лякарство, кажуць, памагае ад закупоркі вен.* Пагараны Гродз. (СНМ-2, 33).

Даваць зуб. Абяцаць, запэўніваць, гарантаваць. *Заўтра ў восім буду ў цібе, даю зуп, што буду.* Лазы Ваўк.

Зуб аб зуб б'е ў каго. Хто-н. дрыжыць ад холаду. *Замёрз так, што зуп ап зуп б'е.* Уселюб Навагр.

Зуб гарыць на каго, на што. Каму-н. вельмі хочацца мець каго-, што-н., завалодаць кім-, чым-н. *Ой, якая харошая дзеўчына Ясенкава! Я сёння яе бачыў. Проста зуб гарыць на яе, трэба як падмазвацца.* Мілявічы Маст. (СБНФ, 111). *Сёння я абходзіў Янакаў сад. От яблыні харошыя! Зуб проста гарыць на іх. Трэба будзе ўшчапіць і нам такую.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 184).

Зуб даваць. Цвёрда абяцаць. *Мама, можна пагуляць, зуб даю, што заўтра дакапаю бульбу.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 62).

Зуб за зуб з кім. Пярэчыць, спрачацца, не ўступаючы каму-н. *Глядзі ты, а зуб за зуп с кожным, ні дасць і выгаварыць.* Белазароўцы Іўеў. (ЗНФ, 38). *Ён перат сабой ні мая бацькоў, зуб за зуп і з бацькам, і з маткаю.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 38). *Ну і напалася Марысі нявестка: усё робіць напроціў, зуб за зуп са старой.* Жупраны Ашм. (ЗНФ, 38).

Зуб мець на каго. Затаіць злосць на каго-н., імкнуцца прычыніць яму шкоду. *Ён на цібе даўно зуп мая, толькі і чакая, кап напакасыць.* Хрустава Свісл. *Я на цябе зуп маю.* Падальцы Астр.

Зуб на зуб не згоніш <дзе>. Так холадна, што аж прабіраюць дрыжыкі. *Аля й сёння й пагода – зуп на зуб не згоніш.* Няпечка Лід. *У той хаці зуп на зуп ні згоніш, ніколі ніхто печы ні паліць.* Берагоўцы Шчуч.

Зуб на зуб не ідзе (не пападае, не сходзіцца) у каго. Хто-н. дрыжыць ад холаду ці страху. *Гэта калі зьмерзныяш, то кажучь, зуп на зуп ні ідзе, гэта як зубы ляскаюць.* Правыя Масты Маст. *Ну й пагода на вуліцы, зуп на зуп ні пападае.* Чарняўка Шчуч. *У хаце такое зімно, што зуп на зуп ні пападае.* Заборцы Астр. *Ну і холад – зуб на зуб ні пападае.* Уселюб Навагр. *Я так спужалася, што аж зуб на зуб не пападаў.* Руда Яварская Дзятл. *Так спужалася, што зуб на зуб не пападае.* Крэва Смарг. *Я зьмерзла, зуб на зуб не пападае.* Сцяпанішкі Маст. *Чысто адубеў, стоячы на марозі, зуб на зуб ні пападае.* Пракопавічы Гродз. (СНМ-2, 11). *Стоячы на гуліцы, чысто ўдубеў, аш трасе, зуб на зуб ні пападае.* Галынка Гродз. (СНМ-2, 238). *Лілі зімой с поля, а як прыйдзеш, то зуб на зуб не сходзіцца.* Руда Яварская Дзятл.

Зуб паламаў у чым. Ухв. Набыў вялікі вопыт, навыкі ў чым-н. *Яна ў гэтай рабоце зуп паламала: ужо трыццаць гадоў вышывае ды такія красівыя вышыўкі!* Багудзенка Навагр.

На адзін зуб. Вельмі мала. Пра ежу. *Яды там будзе хіба толькі на адзін зуп.* Табала Лід.

На зуб. Паесці, перакусіць. *Дай чаго на зуп, натто есьці хочацца, цэлы дзень нічога ў році ні меў.* Бабіна Гродз.

Ні ў зуб нагой. Зусім нічога не ведаць, не разумець, не разбірацца ў чым-н. *Літаратура, гісторыя даваліся лёгка ў школе, а ў мацямаціцы я ні ў зуб нагой.* Студзянец Ваўк. *Мы і самі ў гэтай навуцы ні ў зуб нагой.* Цецяроўка Бераст. *Ты ж у гэтым ні ў зуб нагой.* Каменка Шчуч. *Тлумачыш яму, тлумачыш, а ён ні ў зуб нагой.* Лаздуны Іўеў. *Я яму кажу, а ён ні ў зуп нагой.* Пруд Зэльв. *Колькі ні тлумач, то яму ні ў зуб нагой.* Апіта Іўеў. *Вучыццаль пытае мяне пра гэта, а я ні ў зуб нагой, стаю вочы вылупіўшы.* Ашмянцы Шчуч. *Я яму тлумачыў, а ён ні ў зуб нагою.* Раманавічы Шчуч. (СГВ, 602). *Чаму яго можна ў сёмым класі навучыць, ён с шостага, што ні спытай, ні ў зуп нагою.* Хрустава Свісл. *Ён і сам у той навуцы ні ў зуб нагою.* Паплаўцы Бераст.

Ні ў зуб нагой ні ў рот бацінкам. Смяш. Не ведаць, не разумець, не разбірацца, як зрабіць, выканаць. *Гэту практычную работу ім ні даверыш, бо яны ні ў зуп нагой ні ў рот бацінкам.* Магіляны Бераст.

Ні ў зуб нагой ні ў рыла лапцем. Асудж. Зусім нічога не ведаць, не разумець, не разбірацца. *І хто тулькі яго сюды прыслаў заведучым?! Ён жа ш у нашых калхозных*

дзялах ні ў зуп нагой ні ў рыло лапцям. Старына Маст. *Пяты гот ужэ цібе вучу, а ты ні ў зуб нагой ні ў рыла лапцям.* Сцяпанішкі Маст.

Ні ў зуб пратэзам. *Иран.* Зусім нічога не ведаць, не разумець, не разбірацца. *Што ні кажы, як ні вучы – ні ў зуп пратэзам, ні можа саабразіць.* Ісаевічы Сл.

Тачыць зуб на каго. Мець намер зрабіць кепскае, нашкодзіць каму-н. *Старшыня ўжо даўно точыць зуб на яго, чакае, кап злавіць на нячыстым, і тады выгнаць з работы.* Салтанішкі Воран.

У зуб. Паесці, перакусіць. *Можа ў цібе што есьць у зуп, бо ў міне нават сухарыка німа.* Новы Двор Бераст.

Узяць на зуб. Перакусіць. *Я лець пасьпела ўзяць на зуб.* Завадзічы Гродз.

ЗУБАМІ. Гандляваць зубамі. *Асудж.* Смяяцца. *А яны там стаяць каля школы і гандлююць зубамі.* Ліцвінкі Гродз.

Званіць зубамі. Дрыжаць ад холаду ці страху. *На вуліцы дошч, стаю пад дрэвам і званю зубамі.* Турэц Карэл. *Як убачыла воўка, то стаю і званю зубамі, ні магу зь месца крануцца.* Міцкавічы Смарг. (СГВ, 591).

Зубамі бразгаць. *Иран.-жарт.* Гаварыць пустое, балбатаць, пляткарыць. *Баба любіла пагаварыць ды яшчэ што прыбавіць, выдумаць, адным словам, любіла зубамі бразгаць.* Галубы Маст.

Зубамі скрыгітаць (скрыпець). Выяўляць моцную злосць, нянавісьць. *Ні драчы ты яго, ён і так зубамі скрыгітае.* Вярэйкі Ваўк. *Хай зубамі скрыпяць, нічога ім ні паможа.* Цыдовічы Гродз.

Хоць зубамі грызі што. Немагчыма вымыць, вычысціць што-н. *Прыйдзе, кашуля ўся ў ядловай смале. Мыдла купіла, але дзе ш ты атмыеш. Во было, не дамыць, хоць зубамі грызі.* Пераганцы Воран. (ДМГ, 101).

Хоць зубамі капа́й зямля. Вельмі цвёрдая. *Чуць наkapала кошык бульбы, зямля хоць зубамі капай.* Шадзюны Астр.

Шчыргітаць зубамі. *Няўхв.* Выяўляць моцную злосць, нянавісьць да каго-н. *А мой нешта сёння шчыргітае зубамі. І чаго гэта ён зняўся?* Праважа Воран.

ЗУБКІ. Зубкі склаўшы на паліцу. Жывучы ў нястачы, пастаянна недадаючы, галадаючы. *Як паробіш у калхозе, то будзеш мець на зіму хлеб і да хлеба, а як пралежыш – жоджы зіміцу, зубкі склаўшы на паліцу.* Лычкаўцы Шчуч. (СГВ, 635).

ЗУБОЎ. Ад зубоў адскаквае (адлятае) у каго. Выдатна, актыўна, з добрым веданнем чаго-н. расказваецца. *Во дзе вызубрыла, што ні запытай – ад зубоў атскаквае.* Мацвееўцы Ваўк. *Сыны добра вучыліся, як што зададуць, то вывучаць – ад зубоў адлятае.* Руда Яварская Дзятл.

З зубоў вырваць у каго. Дамагчыся свайго любымі сродкамі. *Яму як ні дастанецца, то ён у цябе з зубоў вырве.* Руда Яварская Дзятл. *Не, гэта ні такая ціхая, як здаецца, гэта табе, калі трэба, то з зубоў вырве.* Куляшы Шчуч.

З зубоў не выпускаць. 1. *цыгарэту, папяросу.* Многа і часта курыць. *Да войска не курыў, а як прыйшоў, то цыгарэту з зубоў не выпускае.* Заборцы Астр. 2. *што.* Не пераставаць гаварыць пра што-н. *Ужэ надаело слухаць, з зубоў ні выпускае гэту плётку.* Хамічы Зэльв. 3. *што.* Любымі сіламі старацца захаваць, утрымаць што-н. *Такую работу з зубоў ні выпускай. Дзе ты лепіш знойдзеш.* Алешыцы Бераст.

ЗУБЫ. Агаляць зубы. *Асудж.* Смяяцца, рагатаць. *Агаліла тут зубы, а сьміяцца та німа ш чаго.* Мілявічы Маст. **Вар.** га'ліць (голіць, галі'ць, агаляць) зубы.

Вастрыць зубы на каго, на што. Мець намер зрабіць кепскае, нашкодзіць каму-н. *Памочнік даўно на яго вастрыць зубы, каб як самому за ляснічага стаць.* Мондзін Навагр. (БФ, 79).

Вышчарыць (вышчырыць) зубы. *Асудж.* Смяцца, рагатаць. *Ну што ш ты зубы вышчарыў?! Варняны Астр. Чаго вышчарыў зубы? Ашмянцы Шчуч. А што ты зь яго*

возьмаш, толькі вышчырыць гэтыя зубы, і нічога яму ні трэба. Жытомля Гродз. *Што зубы вышчырыў! І табе пападзе! Васілішкі Шчуч. Што ты вышчырыў зубы! Сьціхні, бо зарас ат бацькі ў каршэнь палучыш! Сухадолы Ашм. Людзям горо, а гэтаму дурню хоць бы хны, сядзіць сабе, зубы вышчырыў. Старына Маст. Чаго ты зубы вышчырыў? Знашоў ш чаго сьміяцца. Правыя Масты Маст. Што я такога сьмешнага сказаў, што ты зубы вышчырыў? Уселюб Навагр.*

Га'ліць (галі'ць, го'ліць) зубы. Асудж. 1. Смяцца, рагатаць. Зубы га'ліш, а сьмеху тут німа ніякаго. Уселюб Навагр. Ну чаго вы го'ліця зубы, заняцца німа чым?! Барташы Шчуч. *То карты, то нігдоты... Цэлы дзень прасядзелі, галі'лі зубы. Дзянісава Дзятл. Чаго дарэмна га'ліць зубы? Эйсманты Бераст. (ППФВ, 31). Чаго ты зубы га'ліш? Сакольнікі Свісл. Чаго ты зубы голіш? Індура Гродз. Як прыдзе да нас, дык і галіць зубы бес прычыны. Лаўрынавічы Свісл. (СГВ, 584). Навалакуць гэтых скатаў штук сорок, а потым цэлу ноч паляць, зубы галяць там, ведзьму ганяюць. Харосіца Навагр. Хопіць табе ўжэ зубы галіць. Новы Двор Свісл. 2. Гаварыць пустое, пляткарыць. Німа чаго чалавеку рабіць, та ходзіць і толькі га'ліць зубы. Верцялішкі Гродз. Нічога ні рабіў, толькі галіў зубы. Доўбневічы Дзятл. Цалюткі дзень нічога ні робіць, адно голіць зубы без дай прычыны. Бракава Сл.*

Грэць зубы на сонцы (на слонку). Асудж. Смяцца без прычыны. С самай раніцы грэе зубы на сонцы, не, кап дзелям заняцца. Зенявічы Навагр. *Чаго грэяш зубы на слонку, работы ні маяш ці што?! Задвор'е Зэльв.*

Даць у зубы каму. Паграж. Правучыць, фізічна расправіцца з кім-н. Будзіш вылёнгацца так, дык як дам у зубы, што забудзецца як звалі. Заборцы Астр.

Замаўляць зубы каму. Няўхв. 1. Хітруючы, пабочнымі размовамі адцягваць чыю-н. увагу ад чаго-н. важнага, істотнага. Ты толькі ні сьпі ў шапку, покі я буду замаўляць яму зубы. Нача Воран. (ЗНФ, 33). Сказоў бы, што ні дам, і ўсё па ўсём: а то, можа, с паўгадзіны зубы нам замаўляў. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 33). Ну і ўрэдны ж ён, гадзіну замаўляў зубы, а коніка так і не даў. Бершты Шчуч. *Што ты мне тут замаўляеш зубы! Тарнова Лід. 2. Падманваць каго-н. Я ш сам бачыў, і ты мне зубоў ні замаўляй. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 33). Ні замаўляй ты мне зубоў, яны мне ні баляць. Конна Зэльв. (ЗНФ, 33). Мне вядома, што вы тут рабілі, ты ні замаўляй мне зубы, бо ні баляць. Геранёны Іўеў. (СГВ, 590).*

Заткнуць зубы каму. Груб. Прымусіць замоўкнуць каго-н., не даваць гаварыць каму-н. Я ёй скоро заткну зубы, гэтай пляткарцы, хай яна пры мне папрабуе разявіцца. Заборцы Астр.

Зашчыміць зубы. Стрымаць свае пачуцці, змоўкнуць, згадзіцца супраць сваёй волі. А бацька як захадзіўся, чаго гэта галата прыехала да яго дачке. А посьліка зашчыміў зубы і мусяў згадзіцца з маладым, каб ні сьмяяліся зь яго роду. Карпейчыкі Шчуч. (СБНФ, 101). Цяпер заставалася анно сядзець зашчыміўшы зубы. Жорнаўка Ваўк.

З'есці зубы на чым. Мець вялікі вопыт, спрактыкаванасць у якой-н. справе. Я на гэтых дэталях ужо даўно зьеў зубы, магу нігледзячы зрабіць. Кованцы Воран.

Зубы вышчырыў (вышчырыў) бот, чаравік і пад. Гумар. Падраны, з адарванаю падэшваю. Бот зубы вышчырыў, куды ш яго насіць будзяш. Краскоўскія Горы Навагр. У цібе мо дзе малыя цьвічкі заваляліся? Бот зубы вышчырыў, падбіць хачу. Бабіна Гродз.

Зубы вышчырыць (вышчырыць, вышчыраць). Гл. вышчырыць (вышчырыць) зубы.

Зубы галіць. Гл. галіць зубы.

Зубы грэць. Няўхв. Смяцца, звычайна без прычыны. Табе абы сьмешкі, абы толькі зубы грэць. Тумашаўцы Шчуч.

Зубы заговорваць каму. Хітруючы, пабочнымі размовамі адцягваць чыю-н. увагу ад чаго-н. важнага, істотнага. *І ты мне свайго розуму ні паказвай. Гэта ты можаш перад кім, а мне ты зубы ні заговорвай.* Хілякі Бераст. *Што ты мне зубы заговорваеш?! Моцевічы Лід. Ты мне зубы ні заговорвай, лепш скажы, што ні хочаш ісьці.* Монькавічы Маст. *Ты мне тут зубы не заговорвай, не дурная тут сяджу перад табою.* Завадзічы Гродз. *Ты мне зубы не заговорвай.* Хадзілоні Шчуч. *Што ты мне зубы заговорваеш!* Верцялішкі Гродз. *Што ты мне зубы заговорваеш!* Тулава Зэльв. *Я і ні бачыў, як ён паттасаваўся да Гандзі, гляджу: сядзіць і зубы ёй заговорвае.* Зарыца Гродз. (СНМ-2, 159).

Зубы замаўляць каму. Гл. замаўляць зубы.

Зубы запацелі ў каго. Няўхв. Хто-н. не столькі працуе, колькі размаўляе, займаецца пустымі размовамі. *Я бачу, як ты робіш, ат твае работы ў цібе зубы запацелі.* Пячоўшчына Валож.

Зубы зеліць (зэліць). Няўхв. 1. Смяяцца, рагатаць. *Зубы зэліць.* Пруды Гродз. (СНМ, 183). *Няма чаго зубы зеліць, во вазьмі лепш вядро і прынясі вады.* Ляпёшкі Іўеў. 2. з каго. Насміхацца з каго-н. *Чаго ты зь мяне зубы зэліш?* Аляксандраўшчына Зэльв. *Зубы зеліць.* Пруды Гродз. (МСГВ, 593). *Зубы зеліць.* Жытомля Гродз. (ППФВ, 31).

Зубы лупіць. Груб. Смяяцца, рагатаць. *Зьбяруцца і сядзяць цэлы дзень без работы, адно зубы лупяць.* Малая Бераставіца Бераст.

Зубы на паліцу класці (выкласці, палажыць). Галадаць. *Кароўку мелі. Кап ні яна, то зубы на паліцу класьці прыйшлося п.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108). *Глядзі, каб зімой не прыйшлося зубы на паліцу класьці.* Крэва Сморг. *Прапіў апошні рубаль, ні хлеба, ні сала ў хаці, хай зубы на паліцу кладзе.* Уселюб Навагр. *Закалоў кабана, зьёў усё, нічога ў лета ні закінуўшы. А тагды сядзі зубы на паліцу выклаўшы.* Вішнева Сморг. *Не будзеш працаваць, то і зубы на паліцу паложыш.* Масушыны Свісл.

Зубы папаласкаць. Няўхв. Папляткарыць, прабавіць час за пыстымі размовамі. *Не дай есьці – дай зубы папаласкаць, жыць без гэтага не можа.* Пячоўшчына Валож. **Вар.** язык (зубы) паласкаць (папаласкаць).

Зубы пачысціць. Гл. пачысціць зубы.

Зубы прадаваць (продаць). Няўхв. Смяяцца, рагадаць, як правіла, без прычыны, недарэчы. *Стаіць за прылаўкам ды зубы прадае.* Ляпёшкі Іўеў. *Што ты мне свае зубы прадаеш?! Сураж Іўеў. Гэта зубаскал, ён заўсёды рагоча, зубы прадае.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ-2, 93). *Ты тут зубы ні продай, а лепай дэлам займіся.* Раўкі Маст. *Расьсёліся тут і зубы продаюць, а што ўжэ даўно сено пара варочаць, нікому ні ў галаве.* Бабіна Гродз.

Зубы прамачыць. Крыху выпіць. *Дай мне хоць зубы прамачыць.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-4, 87).

Зубы скаліць. Гл. скаліць зубы.

Зубы скеліць. Гл. скеліць зубы.

Зубы сушыць. Гл. сушыць зубы.

Зубы тачыць. Гл. тачыць зубы.

Зубы шчарыць (шчырыць, шчэрыць). Гл. шчарыць (шчырыць, шчэрыць) зубы.

На гарачыя зубы пападацца, папасціся. У хвіліну злосці, раздражнення, у самы непрыдатны момант. *Кап ты мне на гарачыя зубы папаўся, то мала п табе ні было.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 47). *Мама не крычала, а тут раптам я папалася на гарачыя зубы, то й мне дасталося.* Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 47). *Пападзіся мне гэты гат на гарачыя зубы, я яго тут бы й рашыла.* Мачуліна Ваўк. (ЗНФ, 47).

Начысціць зубы каму. Пабіць каго-н. *Казала я табе, ні сунь туды носу, бо начысціць зубы, а ты ні слухаў, ну та і май.* Парэчча Гродз. **Вар.** пачысціць (начысціць) зубы.

Палажыць зубы на градку. Недаядась, галадаць ад недахопу ежы. *Ні будзяш працаваць летам, та зімою паложыш зубы на гратку.* Вялікія Азёркі Маст. *Кончацца запасы – паложыш зубы на гратку.* Рыбакі Ёўеў. • **Градка** – паліца для посуду.

Пачысьціць зубы каму. Пабіць каго-н. *Ты на яго ні абзывайся, бо ён табе пачысьціць зубы.* Струбніца Маст. *Яму зубы пачысьцілі дык пачысьцілі – ног ад зямлі адарваць не можа.* Бенявічы Лід. *Стась, казалі, разбушаваўся на танцах, як той Фантамас, та яму хлопцы пачысьцілі зубы.* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 58). *Чаго лезыш, хочаш кап зубы пачысьцілі?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 58). *За такую работу табе не то, што грошы плаціць, а яшчэ пачысьціць зубы трэба.* Карабы Ашм. (ЗНФ, 58). **Вар.** пачысьціць (начысьціць) зубы.

Пашчырыць зубы. Гл. шчырыць зубы.

Пералічыць зубы каму. Пабіць каго-н. *Той раз яму добра пералічылі зубы, век помніць будзя, больш ні палезя.* Пячоўшчына Валож.

Прадаваць (продаць) зубы. Асудж. Смяяцца, рагатаць без прычыны. *Чаго ты прадаеш зубы бес дай на то прычыны?* Саленікі Сл. *Чаго ты сьмяеся, бязбожнік?* Ці я табе што сьмешная кажу? Ня продай зубы бяс толку! Мастаўляны Лід.

Скаліць зубы. Няўхв. 1. Смяяцца, рагатаць без прычыны. *Брыдніца несусьветная – павыстаўляя перад мужчынамі свае цыцкі, задзярэ спадніцу вышэй каленяў і скаліць зубы – хіба ж такую будзя хто паважэць?* Чамяры Сл. (ЖНСл., 176). *І чаго ж ты перад усімі скаліш зубы?* Азярніца Сл. *Больш нічым і ні займаўся, а толькі зубы скаліў.* Радзявічы Маст. *І чаго ты ўсей час скаліш зубы?! Малыя Эйсманты Бераст. Што ты зубы скаліш? Мы прышлі сюды не зубы скаліці, а рабіць.* Рыбакі Смарг. (СГВ, 593). *А хлопцы толькі і скалілі зь дзеўкамі зубы.* Нізаўцы Навагр. *Табе ўсё абы зубы скаліць.* Вензанец Дзятл. *От вогір гэты одно зубы скаліць.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 25). *Зубы скаліць.* Магуны Воран. (ППФВ, 3; МСГВ, 593). *Ты чаго гэта пачаў скаліць зубы, мусі, клепкі ў галаве адной ні дастае.* Зарыца Гродз. (СНМ-2, 210). 2. *Займацца пустымі размовамі.* Пайшла зубы скаліць, пустасьмешка. Ганчары Лід. (МСГВ, 402). *Няма чаго зубы скаліць, бяры сякеру і пайшлі працаваць.* Дубна Маст. *Што ты зубы скаліш, лепш бярыся за работу.* Парэчча Дзятл. *А што ім рабіць? Хай хто робіць, а яны скаляць зубы, у горбу пасходзіўшыся!* Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 251). *Што ты ўсё сядзіш зубы скаліш, лепш вазьмі венік ды падмяці надворак трохо.* Струбніца Маст. 3. *з каго.* Насміхацца з каго-, з чаго-н. *Чаго зубы ты скаліш зь міне, лепай на сібе паглядзі.* Грынкі Свісл. *Чаго тут зь міне старога скаліш зубы?* Даўбенкі Шчуч. *З гэтай гісторыі ні трэба скаліць зубы, кожнаму можа так быць.* Моцевічы Лід.

Скаліць зубы да вушэй (гушэй). Няўхв. Смяяцца, рагатаць. *Ці трэба, ці ні трэба, а ён усё скаліць зубы да вушэй.* Правыя Масты Маст. *Хіба ш можна скаліць зубы да гушэй, як чалавек ляжыць хваруткі.* Седліска Воран.

Скеліць зубы. Няўхв. 1. Смяяцца, рагатаць. *Няма чаго скеліць зубы, за работу бярыцяся!* Горшавічы Астр. 2. *на каго.* Нядобразычліва, агрэсіўна паводзіць сябе ў дачыненні да каго-н. *Ён зубы скеліць на сваю жонку, соваецца біцца.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 446).

Спадніцу ў зубы. Схапіць з сабой свае манаткі. *Баба курыцы дзьве возьмя, масла, спадніцу ў зубы – і ў Навагрудак.* Уселюб Навагр.

Сушыць зубы. Няўхв. 1. Смяяцца, рагатаць без прычыны. *Чаго ты сушыш зубы, калі плакаць трэба.* Вольна Бар. *Ветраны некі, вечна сушыць зубы, рот ні закрываюцца.* Астрына Шчуч. *Табе ўсё абы зубы сушыць.* Стары Двор Шчуч. *Было п ш чаго зубы сушыць, а яны аж заходзяцца.* Ашмяны Ашм. *А ён такі чалавек, яму ці добра ці дрэнна, вечна зубы сушыць.* Асіпаўцы Воран. 2. *Займацца пустымі размовамі.* *Вот бабы, тая ўжо цэлы час зубы на лаўцы з бабамі сушыць.* Нягневічы Навагр. *Вы не працуеце, а толькі зубы сушыце.* Янчукі Шчуч. *Чаго зубы сушыш, за работу лепш бярыся!* Дзітва Лід. *Вунь яешня прыгарэла, а ты зубы сушыш.* Дзянісаўка Дзятл. *Вічарэе, зьбіраюцца лайдакі, моладзь*

каля хаты, і цэлу ноч зубы сушаць. Крэва Смарг. Хопіць ужо зубы сушыць, рабіць трэба даўно. Ваўчкі Сл.

Сушыць зубы на сонцы. Няўхв. Смяяцца, рагатаць без прычыны. Няма чаго тут перад людзьмі сушыць зубы на сонцы. Сакольнікі Свісл. Ну, ні сушы ты мне тут зубы на сонцы, надаеў сваім сьмехам. Каменка Шчуч. Я нават і сонца нідзе не бачу, а ты ўсё зубы сушыш. Закальное Любан. Бач, сонца няма, а ты ўсё сушыш зубы. Біцеўцы Шчуч. (СГВ, 608).

Тачыць зубы. Няўхв. 1. на каго. Ненавідзячы каго-н., рыхтаваць яму якую-н. непрыемнасць. А ты хіба не бачыш, што яна даўно на цябе точыць зубы. Малыя Эйсманы Бераст. Кастусь даўно тачыў зубы на Мішку. Бершты Шчуч. Ён даўно ўжо на міне зубы точыць. Ганчары Свісл. 2. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. Хваціць ужэ тачыць зубы! Радунь Воран. Дзісь нічога ні зрабіла, увесь дзень тачыла зубы з бабамі. Эйтуны Лід. На рабоце толькі зубы точыць. Замасцяны Шчуч. Гэтыя бабы, сабраўшыся вечарам, дык толькі і точаць зубы. Краснае Карэл. Пасьбіраліся на лаўцы і точаць зубы. Мейры Лід.

Толькі зубы тырчаць у каго. Хто-н. вельмі худы. Страшна глядзець на яго, толькі зубы тырчаць. Талькаўцы Ваўк.

Хоць зубы выберы спаць. Жарт. Вельмі моцна, без просыпу. Ніяк не магу дабудзіцца, сьпіць хоць зубы выбяры. Масты Маст. Але ш ты й спала – хоць зубы выбяры. Лаздуны Іўеў.

Хоць зубы выбірай дзе. Нічога няма, пуста дзе-н. У нашым садзе хоць зубы выбірай, нічога не родзіць. Сонічы Гродз. (СГВ, 612).

Хоць зубы на паліцу (на граду) палажы (лажы, складай). Зусім няма чаго есці. Было нам колісь, што яды ніякой, хоць зубы на паліцу палажы. Баброўнікі Свісл. Ну сусім дома ніц німа, хоць зубы на паліцу складай, як мы будзем жыць далей?.. Падбалоцце Зэльв. Куды ні глянь – пуста, нічога німа, хоць зубы на граду лажы. Ганчары Лід. ● Града – устар. паліца для посуду.

Часаць зубы. Няўхв. Гаварыць абы-што, пляткарыць. Досіць табе часаць зубы, трэба троху й меру знаць. Маркуні Астр. Яна любіць часаць зубы, як і ўсе бабы. Рамашкі Шчуч.

Шча'рыць (шчы'рыць, шчэ'рыць) зубы. Няўхв. Смяяцца, рагатаць. Пара ўжэ чым заняцца, хваціць зубы шчыраць. Ашмянцы Шчуч. Пойдзем паглядзім, чаго гэта нашыя хлопцы зубы шчыраць. Гінэлі Воран. (ЗНФ, 81). Люцкія хлопцы даўно на полі. А ён усё тут шчырыць зубы. Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 81). Плакаць трэба, а ты шчырыш зубы. Вялікае Сяло Шчуч. Хваціць тут шчэрыць зубы. Гудзевічы Маст. Здэцца, і німа чаго тут сьміяцца. А вы ўсё любіць пашчырыць зубы. Бабіна Гродз. (ЗНФ, 81).

ЗЫЗЫ. На зы'зы нарвацца. У хвіліну крайняй абуранасці, злосці, раздражнення (папасціся, трапіць да каго-н.). Хібы та мне на зызы не нарвеіся, жыві ні буду, як я табе гэта дарую. Чамяры Сл. (НЛ, 52).

ЗЭГЕР. Як эгер. Ухв. Вельмі добры выдатны. У яго гаспадарка як эгер, усё да рук даведзена. Круглікі Гродз. (СНМ, 175). Хату як эгяр выбудаваў, любо паглядзець. Індура Гродз. (СНМ, 63). Як эгер. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-1, 197). ● Эгер – гадзіннік.

ЗЭТ. Як польскі зэт зморшчыцца. Вельмі моцна. Ну чаго зморшчыўся як польскі зэт? Нешта не спадабалася? Гродзі Ашм.

ЗЯВАЛКУ. Закрыць зява'лку. Няўхв. Замоўкнуць. Пераважна ў форме загаднага ладу. Закрый зявалку – муха заляціць. Суботнікі Іўеў.

ЗЯЗЮЛЬКА. Укінуць як зязюлька яйка. Зрабіць вельмі малы ўклад у што-н., выканаць дзеля выгляду, для адчэпнага. Трэ было кожны дзень на бульбу хадзіць, а то некаторыя ўкінулі як зязюлька яйка і хочаце соткі бліска мець. Бастуны Воран.

ЗЯЗЮЛЬКІ. Каб ты зязюлькі не чуў (не пачуў). Каб ты зязюлькі не чуў. Гродна Гродз. (СНМ, 184). А кап ты зязюлькі нігды ні пачуў, як ты мне ўеўся ў косьці! Аляксандраўшчына Зэльв.

ЗЯМЕЛЬКА. *Зямелька яго (яе, іх) ведае. Няўхв.* Невядома. *Зямелька яго ведае, дзе ён дзеўся, гляну яшчэ за хлевам.* Монтацішкі Смарг. **Вар.** зямля (зямелька, зямліца) яго (яе, іх) ведае (знае).

ЗЯМЕЛЬКУ. *Лажыць у зямельку каго.* Хаваць нябожчыка, адпраўляць у апошні шлях каго-н. *Двух сынкоў ужо пахавала. Сама сраіна дзетак сваіх лажыць у зямельку. Ні дай Бох каму перажыць такую!* Янапаль Воран.

ЗЯМЛЁЙ. **Зямлёй смярдзець.** Дажываць сваё жыццё, быць бліскім да смерці. Звычайна пра хворага ці старога чалавека. *Поправу ты ад яе ні чакай, бо яна ўжэ зямлёю смярдзіць.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 38). *Старыя ўжэ сталі мы с табой, баба. Абоя ўжэ смярдзім зямлёю.* Плецянічы Зэльв. (ЗНФ, 38). *Ах, Божа, паглядзі, які стары суняцца па вуліцы, ён ўжэ зямлёю смярдзіць.* Парэчча Гродз. (ЗНФ, 38). *Зь яго ўжэ нічога ні будзя, ён ўжэ зямлёю смярдзіць.* Мілявічы Маст. *Сам ўжэ смярдзіць зямлёй, а яшчэ выскаляяцца, жарты строіць.* Алекшыцы Бераст.

Смярдзець зямлёй. Гл. зямлёй смярдзець.

Як пад зямлёй сядзіць, ходзіць. У стане разгубленасці, распачы, адчаю. *Коля з учарашняга дня як пад зямлёю сядзіць.* Гірдаўка Навагр. *Пахавала мужыка, ціпер як пад зямлёй ходзіць.* Янаўляны Лід. *Тата дні тры хадзіў як пад зямлёй, шкада было глядзець на яго.* Панара Смарг. (СГВ, 617).

ЗЯМЛІ. **Ад зямлі не адрас.** *Іран.* 1. Нізкарослы, маларослы. *Кушпель, гэта ж дваццаты рок ад мая пайшоў, а ён ад зямлі ні адрас.* Белева Гродз. (СНМ, 77). *Другія дзеці во якія павырасталі, а гэтаму выскрапку Бог рошчы ні дае, ад зямлі ні адрас.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 41). 2. Малалетні, малы. *Яшчэ дзіця ад зямлі ні адрасло, а яна йзноў тоўстая ходзіць.* Каўпакі Гродз. (СНМ, 144). *Глянё вун, ад зямлі не адрас, а на вячоры прэцця разам з усімі.* Заборцы Астр.

Да зямлі кланіцца. Горбіцца. *Гады ўжо велькія ў старой, дык і да зямлі кланіцца.* Вугляны Смарг. (СГВ, 586).

З-пад зямлі дастаць. Любымі сродкамі, пры любых умовах, абавязкова. *Яна скрось дапне, усё дастаня с-пад зямлі, такая спраўніца.* Грабава Зэльв. (НС-ць, 21). *Гэта такі жутны чалавек, што з-пад зямлі дастаня, як трэба.* Зарубічы Гродз. (СНМ, 51).

Зямлі на морду будзе мала каму. *Груб.* Хто-н. вельмі скупы, прагны, сквапны. *Вацлава такая ўжэ скупяндзя, ёй зямлі на морду будзе мала.* Шылавічы Ваўк.

Зямлі пад сабою не бачыць хадзіць. З высока паднятай галавой. *Ходзіць – зямлі пад сабой ні бачыць.* *Каб дзе якая яма, та ўваліўса п.* Верцялішкі Гродз.

Каб прымеў бы то з зямлі з'еў бы (злізаў бы). *Асудж.* Вельмі скупы, прагны, сквапны. *Гэты ні каплі ні ўступіць, кап прымеў бы то зь зямлі з'еў бы.* Алекшыцы Бераст. *Ні чакай, што ён табе аддасць – каб прымеў бы то зь зямлі злізаў бы.* Алекшыцы Бераст. *Каб прымеў бы то зь зямлі злізаў бы – гэта гавораць пра жаднага чалавека.* Правыя Масты Маст. **Вар.** каб прымеў бы то з зямлі з'еў бы (злізаў бы); каб прымеў бы то па зямлі лізаў бы; каб прымеў бы то зямю лізаў бы; каб прымеў бы то ўсё з'еў бы.

Каб прымеў бы то па зямлі лізаў бы. *Асудж.* Вельмі скупы, прагны, сквапны. *Ішчэ хочаш у яго прасіць... Ды ён кап прымеў бы то па зямлі лізаў бы.* Скарэй згноіць, чым дасць. Скарбы Шчуч. **Вар.** каб прымеў бы то з зямлі з'еў бы (злізаў бы); каб прымеў бы то па зямлі лізаў бы; каб прымеў бы то зямю лізаў бы; каб прымеў бы то ўсё з'еў бы.

На зямлі таго не было. *Няўхв.* Ніколі не сустракалася падобнага. *А кап вы толькі пачулі, як яна міне абзывала – на зямле таго ні было!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 48). *Верка з Галенаю сёня на полі валілі адна адну, і на зямле таго ні было.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 48). *Гэта ші трэба так выдумаць! Нагаварыла на міне ліха ведая што, і на зямле таго ні было.* Навасёлкі Лід. (ЗНФ, 48).

Прырасці да зямлі. Знерухомець, затаіцца. *Я аш прырос да зямлі і не дыхаў.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-4, 157).

У зямлі ляжаць. Быць пахаваным. *Антэк ужо восім гадоў у зямлі ляжыць.* Плябанаўцы Ваўк. (ДМГ, 17).

Як з-пад зямлі чуваць. Вельмі ціха, глуха. *Гавары мацней, а то чуваць як с-пат зямлі.* Цяглевічы Зэльв.

ЗЯМЛІЦА. Зямліца яго (яе, іх) ведае. Няўхв. Невядома. *Зямліца яго ведае, пра што ён там гаварыў, ляпаў нешта языком ды й толькі.* Зенявічы Навагр. **Вар.** зямля (зямелька, зямліца) яго (яе, іх) ведае (знае).

ЗЯМЛЮ. Зямлю заскварыць. Памерці, быць пахаваным. *У гэтым годзі як сядно мор які напаў на людзей. От сёння і Юрка зямлю заскварыў.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 38). **Вар.** зямлю (землю) заскварыць.

Зямлю накармаць. Неакуратна паесці, выпускаючы з рук ці праліваючы на падлогу ежу. *Што за дзіця ніакуратна, пакуль зямлю не накорміць – не паесць.* Пячоўшчына Валож.

Зямлю пазурамі капаць на кім. Моцна пакутаваць, бедаваць, гараваць па кім-н. *Гэля па мужыку зямлю пазурамі капаць, ніяк да сібе прыйсці ні можыць.* Дзе ш, такі чалавек харошы быў. Падольцы Астр.

Зямлю паліваць на кім. Моцна бедаваць, плакаць па кім-н. *Бедная сіротка, на магілніку на мацы зямлю палівала.* Завідзіненцы Астр.

Зямлю пацалаваць. Паваліцца, упасці. *Жарт. Добра ты зямлю пацалаваў, калені й цяпер апишарпанья.* Гальшаны Ашм.

Каб прымеў бы то зямлю лізаў бы. Асудж. Вельмі скупы, прагны, сквапны. *Як што ўбачыць, дык усё да сябе прэ, усяго яму мала; здэцца, кап прымеў бы дык зямлю лізаў бы.* Бярозаўка Лід. **Вар.** каб прымеў бы то з зямлі з'еў бы (злізаў бы); каб прымеў бы то па зямлі лізаў бы; каб прымеў бы то зямлю лізаў бы; каб прымеў бы то ўсё з'еў бы.

Пад зямлю праваліцца. Няўхв. Знікнуць, каб не было відаць ад сораму, няёмкасці і пад. *Хацела пад зямлю праваліцца, каб яго ні бачыць.* Талькаўцы Ваўк.

Скрозь зямлю праваліцца. Хутчэй схавацца, знікнуць з-за няёмкасці, сораму. *Ужо ён вырабіў мне то вырабіў. Так брытка, здэся, хоць скрозь зямлю праваліўся б.* Сцігані Іўеў.

Увагнаць у зямлю каго. Няўхв. Загубіць каго-н. *Ты мяне, дзеткі, увагоніш у зямлю сваёй дурной работай.* Пеляса Воран. *Гэты п'яніца скора міне ўгоніць у зямлю!* Сцігане Іўеў.

Як скрозь зямлю праваліўся. Бясследна прапаў, знік. *Ды дзе ш той Янак падзеўся, як скрозь зямлю праваліўся.* Новы Двор Свісл. *Ён як скрозь зямлю праваліўся.* Багудзенка Навагр. *Пайшоў па хлеб і як скрозь зямлю праваліўся.* Канвелішкі Воран. *Як пайшоў у рыбу ўчора ўвечары, дык як скрозь зямлю праваліўся.* Купіск Навагр. (СГВ, 619). *Сказаў ото прыду – і як скрозь зямлю праваліўся.* Грыўда Івац. (ДСК, 154).

ЗЯМЛЯ. Аж зямля дрыжыць <пад нагамі>. Хто-н. вельмі моцна тупаціць. *Зранку ні пасьпіш, бо як устануць дзеці, як пачнуць бегаць, аж зямля дрыжыць пад нагамі.* Ляхавічы Зэльв. *Дзеці, досіць бегаць, а то аш зямля дрыжыць.* Навасяды Ашм.

Аж зямля стогне бяжыць і пад. Вельмі хутка. *Люпка ўсюды пасьпеіць, ляціць аш зямля стогніць.* Масцяны Астр.

Аж зямля трасецца ідзе. Грузна, важка, цяжка. Пра хаду мажнага чалавека. *Гэткі здаровы, ідзе аж зямля трасецца.* Шынкаўцы Шчуч.

Аж уся зямля страсянулася ўпасці, зваліцца. Моцна ўдарыўшыся, з шумам. *І трэба было лесьці на тое дэрава...* Галіна абламалася, і так вальнуў, што аш уся зямля страсянулася. Пагранічны Бераст.

Зямля абаранкам пахне каму. Гумар-іран. Хто-н. ужо вельмі стары, на схіле жыцця. *Яму ўжо зямля абаранкам пахне, столькі гот, што сам палічыць ні можа.* Пячоўшчына Валож.

Зямля калоціцца. Вельмі моцна, гучна. Пра тупаценне, бегатню. *Як начнуць разбірацца міш сабой, то зямля калоціцца.* Руда Яварская Дзятл.

Зямля яго (яе, іх) бяры. *Выкл.* Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. *Тфу, каб я йшчэ перажывала за яго. А зямля яго бяры, хай прападае, як дурны.* Купры Шчуч.

Зямля яго (яе, іх) ведае (знае). *Няўхв.* Невядома. *Зямля яго зная, што за чалавек такі, усё яму ніпачом.* Купры Шчуч. *Зямля яе ведае з гэтай тваёй вудачкай. У галаве мне твая вудачка...* Бабіна Гродз. *Немцы тады, можа, і баяліся партызанаў, зямля іх зная, бо ехалі па сашэ і стралялі ў белы сьвет як у капейку.* Кашалёва Навагр. **Вар.** зямля (зямелька, зямліца) яго (яе, іх) ведае (знае).

Зямля яго (яе, іх) рэж. *Выкл.* Выказванне абурэння, пажадання нядобрага каму-н. *А зямля іх рэш тых немцаў.* Руда Яварская Дзятл.

Каб зямля не насіла каго. *Выкл.* Выказванне абурэння, пажадання нядобрага каму-н. *Такого сына каб зямля не насіла.* Руда Яварская Дзятл. *Кап це зямля ні насіла, гадасьць ты паршыва, як ты мне ўеўса ў косьці!* Бабіна Гродз.

Няхай зямля будзе пухам каму. *Выкл.* Выказванне добрай памяці пра пахаванага нябожчыка. *Людзі вы мае, сядайце за стол, справім паграбіны па нашай дарагой мацяры, ніхай ёй будзя пухам зямля.* Мілявічы Маст. (СГВ, 311). **Вар.** хай (няхай) зямля будзе пухам.

Няхай яго (яе, іх) зямля пабярэ. *Выкл.* Выказванне абурэння, кепскага пажадання каму-н. *Але паліцаі пачалі страляць, няхай іх зямля пабярэ.* Ваўкавічы Навагр.

Хай зямля будзе пухам каму. Выказванне добрай памяці пра нябожчыка. *Я старая й то дачку перажыла. Хай зямля ёй пухам будзе... І муш хутка памёр.* Гнезна Ваўк. (ДМГ, 18). **Вар.** хай (няхай) зямля будзе пухам.

Хай зямля заесць каго. *Выкл.* Пажаданне нядобрага, смерці каму-н. *Хай зямля заесць таго, хто залес у мой гарот.* Руда Яварская Дзятл.

Як зямля. 1. *твар.* Змарнелы, хваравіты, спакутаваны. *Твар, як зямля, так схварэў, што стаў аж сіні.* Швейляны Астр. (МСГВ, 496). *Людзі ішлі з выблякаванымі тварамі, яг зямля.* Пешчаны Шчуч. (МСГВ, 93). 2. Маўклівы, пануры. *Як сына пахавала, то ўжэ два рокі мінула, а яна ўсё як зямля.* Лунна Маст. 3. Моцна п'яны. *А мой прыйшоў з работы як зямля.* Жупраны Ашм. 4. скупы. Вельмі (скупы). *У яе як ні папросіш, то ніколі ні дасьць.* Скупая як зямля. Вярэйкі Ваўк.

Як зямля носіць каго. *Няўхв.* Як, навошта, чаму магчыма чыё-н. існаванне, жыццё. Пра нягодніка. *Немцы спалілі вёску і людзей пабілі, як іх зямля носіць, такія нелюдзі.* Валеўка Навагр. (СГВ, 295).

Як святая зямля брудны, чорны. Вельмі, надзвычай. *Яго жонка такая хоніха, на ёй сукенка чорная як святая зямля.* Цярэшкі Ваўк. (СГВ, 530).

ЗЯНКІ. Зянкi' вытрашчыць. *Груб.* Поглядам выказаць моцнае здзіўленне, цікавасць, спалох. *Чаго зянкi вытрашчыў?* Сімакава Карэл. (МСГВ, 201).

ЗЯНЦОЎСКІ. Як Зянцоўскі ў бяровеннях спаць. Моцна, беспрабудна. *Пасля такой стурбаванай ночы сьпіць як Зянцоўскі ў бяровеннях, ні дабудзіцца.* Пераганцы Воран.

ЗЯПАЛА. Зяпала драць. *Груб.* Вельмі моцна гаварыць, крычаць. *Нічога не знае, ано зяпала драць.* Поразава Свісл.

ЗЯПУ. Замкнуць зяпу. *Груб.* Замоўкнуць. Пераважна ў форме загаднага ладу. *Замкні зяпу, бо зараз вехіям заткну!* Квяткоўцы Іўеў.

Зяпу адкрыць. *Груб.* Пачаць гаварыць, сварыцца, лаяцца і пад. *Ужо зяпу сваю аткрыла, то ўжо ні скоро закрыя, ужо ні ўспакоіцца.* Ізабелін Навагр.

Зяпу драць. *Груб.* Вельмі моцна гаварыць, крычаць, сварыцца і пад. *Чаго ты з раніцы зяпу дзярэш?!* Ятвезь Ваўк. *Як што ні па ей, то й пачыная зяпу драць.* Чураі Дзятл. *Цярпець ні магу, як яна зяпу дзярэ, хоць ты ёй зачыняй.* Дварэц Дзятл. *Не, каб спакойно гаварыць, а ўсё зяпу толькі драць.* Індура Гродз. **Вар.** ляпу (зяпу) драць.

Зяпу разывіць. Груб. 1. Вельмі моцна гаварыць, сварыцца, лаяцца і пад. *Чаго ты так зяпу сваю разывіла, хіба я глухая?* Міхалкі Свісл. 2. Заяваўшыся, перастаць рабіць што-н. *Глян, людзі хапаюць усё як могуць, а ён зяпу разывіў і стаіць.* Пётрымаўшчына Іўеў.

Зяпу раскрываць. Гл. раскрываць зяпу.

Разжаваць і ў зяпу пакласці каму. Груб. Падрабязна растлумачыць што-н. каму-н. *Ну што ты за дзіць такое, усё табе трэба разжаваць і ў зяпу пакласці!* Васілішкі Шчуч.

Раскрываць зяпу. Груб. Моцна крычаць, сварыцца, лаяцца. *Раскрыла зяпу тут на ўсю вёску.* Бялужышкі Воран. *Зяпу раскрываць вы ўсе майстры, а як да работы – усе ў кусты.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 94).

ІГОЛАЧКУ. Пад іголачку падагнаць, дапасаваць. Выдатна, найлепшым чынам. *Я свой паношаны сарафан так падагнала пад іголачку – стаў усё роўна як новы.* Пеляса Воран.

ІГОЛКАХ. Як на іголках сядзець. 1. У стане крайняй фізічнай актыўнасці, немагчымасці спакойна ўседзець на адным месцы. *Сяць роўна, а то сядзіш як на іголках.* Хутар Праважа Воран. 2. З хваляваннем, неспакоем, трывогай. *Мішка сядзеў як на іголках, бо рашаўся яго лёс.* Балотнікі Шчуч.

ІГОЛКІ. Хоць іголкі збірай ноч. Незвычайна светлая. *Сённяшняя ноч была гэдыка месячна, ну хоць іголкі збірай.* Хамічы Зэльв. **Вар.** хоць іголкі (голкі) збірай.

ІГОЛКУ. Шукаць іголку ў стозе сена. Займацца беспаспяховай, безнадзейнай справай. *Пайдзі на якую адну работу і жыві, як усе, а то шукаеш іголку ў стозі сена, хочаш капіталістам стаць. Кап так лёгка было, то ўсе багачамі сталі п.* Сакольнікі Свісл.

ІДЗІ. Ідзі кібенімацеры. Лаянк. Выкл. Выказванне жадання не бачыць каго-н., не мець справы з кім-н. *Ах Божэ, ці аччэпіся ты ад міне ці не!.. А ідзі ты кібенімацеры, уеўся ў косьці, аж ні магу вытрываць!* Амбілеўцы Шчуч. *А ідзі кібенімацеры! Лепяй на чарвіваго сабаку глядзела п, чым на цібе!* Бабіна Гродз.

ІЗВІЛІНА. Адна ізвіліна і тая прамая ў каго. Абразж. Хто-н. неразумны, бесталковы. *А ні ты яму што гавары ні гавары – толку мала, у яго ш адна ізвіліна і тая прамая.* Іўе Іўеў.

ІКОТА. Ікота яго (яе, іх) бяры. Выкл. Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. *А ікота яго бяры. Не прыйшоў, то хай як хоча.* Алектшыцы Бераст.

ІЛБА. З-пад ілба глядзець. Нядобразычліва, з выклікам. *Унука дачка прывязла, то настабоўчыўся і глядзіць з-пад ілба.* Заполле Івац.

ІЛЛЯ. Як Ілля хмарамі камандаваць. З жаданнем, з ахвотай. *З яго жонкай не згаворыся, камандаваць любіць як Ілля хмарамі.* Рудаўка Сл.

ІМЯ. Адно імя засталася ад каго. Зусім нічога не захавалася ад каго-н. *Бедныя дзеці, усё пытаюцца, дзе іх татка, а ад таго прапойцы адно імя засталася. І дзякуй Богу, а то яшчэ ні адныя нервы згрыз бы.* Амбілеўцы Шчуч.

Ні тпру ні мя ні божае імя. Няўхв. Нехлямяжы, няздатны, няўдалы чалавек. *Такога хлопца дзеўкі не любяць – ні тпру ні мя ні божае імя.* Пастарыні І Смарг.

ІНДЫК. Як індык да кавы цікавы. Вельмі (цікаўны). *І ўсё ён убачыць, усё ўгледзіць.* Такі ўжэ цікавы як індык да кавы. Мікелеўшчына Маст.

ІНЦЕРНЕТ. Развесці інцэрнет дзе. Няўхв. Насмеціць, зрабіць беспарадак дзе-н. *Разв'ялі інцэрнет у хаці, што ні прайсьці.* Хадзілоні Шчуч.

ІНЦЫПАР. Як інцыпар. Няўхв. Вельмі актыўна, рухава, бурна (паводзіць сябе). *Чаго ты скачыш як інцыпар, сяць ты лепяй і пасядзі як дзіця, а то нейкія штукі ўсё.* Навасяды Ашм.

ІРЖА. **Як іржа жалеза грызці. Няўхв.** Пастаянна, настойліва, неадчэпна (папракаць, дакараць, дапякаць каго-н.). *Як ён мне ўбрыт! Цэлы дзень грызе як іржа жалезо.* Лунна Маст.

ІРКУ. **На на ірку высахнуць.** Вельмі моцна (схуднець). *Паглядзі, як Наташа зьмянілася, высахла на ірку.* Куркежы Бераст. **Вар.** на ірху (на ірку).

ІРХУ. **На ірху высахнуць.** Вельмі моцна (схуднець). *За гулямі сваімі ўжо высахла на ірху.* Аздобічы Шчуч. **Вар.** на ірху (на ірку).

ІСКРЫ. **Аж іскры <з вазі (з воч)> пасыпаліся (сыплюцца) у каго.** У каго-н. замітусілася ў вачах ад моцнага ўдару. *Як смальнуўсо аб дрэва, аж іскры з воч пасыпаліся, машыну разьбіў.* Дубна Маст. (СГВ, 444). *Іскры з вачэй сыплюцца.* Жукевічы Гродз. (СНМ, 184). *Цемнавата было, ішоў та як джавэнгнўсо галавой аб вушак, аж іскры пасыпаліся.* Карозічы Гродз. (СНМ, 45).

ІСЦІ. **Ісці дахаты.** Паміраць, канчаць жыццёвы шлях. *Сёння добра жыць, але ўжо годы падышлі, трэба ісці дахаты, а хата на могілках.* Нацкава Маст. (ДМГ, 215).

ІШАК. **Як ішак рабіць.** Многа і цяжка (працаваць). *Усё жыццё раблю як ішак, а на каго? Каліноўская Свісл. Палолі, палолі гэтыя буракі і нічога ні зарабілі, усю жыццё рабіш як ішак, а што толку.* Лысая Гара Ашм.

ІШЛА. **Ні ішла ні ехала жыць, пражыць.** Ні добра і ні дрэнна, сярэдне, пасрэдна. – *Мне ўжо восьмы дзісятка ідзе. – І як жа ш вам жылося? – Усяго нагледзелася, жыла ні ішла ні ехала...* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 53). **Вар.** ні ішоў ні ехаў (ні ішла ні ехала).

ІШЛО. **Ні ішло ні ехала.** 1. Няпэўна, канчаткова не вызначана. *Гэта яшчэ ні йшло ні ехала, як бацько скажа, так і будзя.* Бабіна Гродз. *Тут яшчэ ні йшло ні ехала, а ты ўжэ ад радасці скачаш!* Драчаны Свісл. 2. Няўхв. Нехлямяжы, няздатны, няўдалы чалавек. *Усе людзі як людзі, а наш Іван дык неко ні ішло ні ехала.* Мінойты Лід.

ІШОЎ. **Ні ішоў ні ехаў жыць, пражыць.** Ні добра і ні дрэнна, сярэдне, пасрэдна. *Я сваё жыццё пражыў, скажу вам, ні ішоў ні ехаў.* Буцілы Лід. (ЗНФ, 53). – *Ну і як табе тамака жылося? – Так сабе, ні ішоў ні ехаў.* Парачаны Лід. (ЗНФ, 53). **Вар.** ні ішоў ні ехаў (ні ішла ні ехала).

~ Ж ~

КАБ. **Каб хоць.** Выкл. Выказванне здзіўлення, недаверу і адмаўлення. Не можа таго быць! – *Я да самога дзірэктара схадзіла і ўсё расказала. – Кап хоць!* Дашкевічы Свісл. (ЗНФ, 41). – *Я малага барсука злавіў, вун у боццы сядзіць. – Ён здохня ў цібе. – Кап хоць!* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 41). – *Глядзі, сабака ўкусіць. – Кап хоць!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 41).

КАБЛУК. **Даць у каблук.** Жарт. Уволю патанцаваць, натанцавацца. *Ёй, дзяўчата, дадзім у каблук сягоння ў нашым клубя!* Баярск Сморг. (СГВ, 586).

КАБЫЛА. **Як кабыла лейзарава хадзіць і пад.** Няўхв. Без справы, без сур'ёзнага занятку. *Цягаяцца як кабыла лейзарава, дахаты ня ідзе.* Забагонне Зэльв. **Вар.** як карова (кабыла) лейзарава.

Як кабыла на высеўкі рагатаць і пад. Няўхв. Моцна, уголас. *Чаго ты рагочаш як кабыла на высеўкі?! Дзяцей пабудзіш.* Морына Іўеў. *Ні ржы ты як кабыла на высеўкі! Німа тут нічога сьмешнага.* Лаздуны Іўеў. *Цішэй ты крыху, а то іржэш, як кабыла на высеўкі.* Шаптуны Іўеў. (СГВ, 615).

КАБЫЛЕ. **Захацелася кабыле воцату.** Выкл. Іранічнае асуджэнне чыйго-н. нечаканага жадання. Ужываецца як адказ на чыю-н. просьбу, жаданне, патрабаванне. – *І мне, мама, купеця такі траньзістар. – Захацеласо кабылі воцату! Можна, яшчэ п што выдумала.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 34). – *І я хачу паехаць зь імі. – Захацелася кабылі воцату!* Забалаць Воран. (ЗНФ, 34). *Паглядзеця на яго, які разумны: малака яму мало надаілі. А ты сам папробуй, а то захацеласо кабылі воцату.* Кулёўшчына Маст.

<Не> прышый (прычані) кабыле хвост. Часцей няўхв. Непатрэбны, лішні хто-н. Чаго я пайду с табой? Хто я? Не прышый кабыле хвост, я нават добра не знаю гэту сям'ю. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 64). На што ты там патрэбян? Прышый кабылі хвост! Беражна Карэл. (НС, 89). Прышый кабылі хвост. Лойкі Гродз. (СНМ, 190). А я хто табе прыходжуса – прышый кабылі хвост ці што? Я ж брат твой. Рагачы Гродз. (СНМ-2, 187). Ні пайду я зь ім! Будзя лаціць безь дзела – прычані кабылі хвост. Нікому ён там ні патрэбян. Стокі Свісл.

Як кабыле аўсу захацелася. Няўхв. Вельмі моцна. От, захацелася ёй смажаных скварак як кабыле аўсу. Німа тут калі пліту распальваць. Вунь вазьмі бульбы, у гаршку стаіць. Бастуны Воран.

КАБЫЛЫ. Рабой кабылы сон. Няўхв. Недарэчная, бязглуздая, бесталковая чыя-н. гаворка, выдумка. Гаворыць шмат чаго, толькі слухай яго, але ўсё гэта – рабой кабылы сон. Забор'е Шчуч. Ты нам тут ні расказвай, бо ўсё гэта рабой кабылы сон. Янчукі Шчуч. Ні расказвай абы-што! Ці ты ні спала, ці рабой кабылы сон сасніла? Амбілеўцы Шчуч. Ты мне расказвайш абы-што – рабой кабылы сон. Амбілеўцы Шчуч. Ты нам тут ні расказвай рабой кабылы сон. Янчукі Шчуч.

КАВАЛЕР. Польскі кавалер. Нежанаты ва ўзросце чалавек, бабыль. Не жэняцца хлопцы, польскімі кавалерамі ходзяць. Альшаніца Івац. (ДСК, 184).

КАДЗІЛАМ. Размахачь кадзілам. Падняць вэрхал у сувязі з чым-н., распусціць чуткі пра што-н. Вольга размахала кадзілам на ўсю акругу, што яе абакралі, то дзе тых злодзяў ціпер знойдзяш. Зачэпічы Дзятл.

КАДУК. Кадук нясе каго. Няўхв. Хто-н. не ў пару, несвоечасова, недарэчы ідзе, прыходзіць. Куды гэта цібе кадук нясе так рано, сну табе німа. Карозічы Гродз. (СНМ-2, 96).

Кадук прыйшоў на каго. Асудж. Скончыліся чые-н. паводзіны, дзеянні. Дагуляўсо, на канец, і на яго кадук прыйшоў. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 96).

Кадук яго бяры. Выкл. Няхай бузе так, можна пакінуць без увагі. У нас так кажуць: кадук яго бяры, кадук яго ведае. Заполле Івац. (ДСК, 97).

Кадук яго ведае (знае). Няўхв. Невядома. А кадук яго ведае, куды яны пакруціліся, зранку ішчэ ў хаці былі абоя. Ашмянцы Шчуч. Кадук яго знае, дзе яны паехалі. Старчаняты Іўеў. Кадук яго зная, калі ён дахаты верняцца. Бенявічы Лід. Кадук яго ведае, чаго ён ад мяне хоча. Ятаўтавічы Іўеў. (СГВ, 594). Кадук яго ведае, чаму Хвядос надзьмуўся. Бердаўка Лід. (МСГВ, 204). Кадук яго ведае. Бакуны Гродз. (СНМ, 177). Кадук яго зная, якая будзя ў гэтым годзі зіма. Амбілеўцы Шчуч. Тут жа ш во ляжаў малаток, а дзе падзеўса, кадук яго зная. Бабіна Гродз.

Хай яго кадук возьма. Выкл. Выказванне незадавальнення, абурэння і пад. Хай яго кадук возьма. Кіралі Шчуч. (СПЗБ -2, 357).

КАДУШКУ. Як у кадушку бухаць, бухікаць. Вельмі моцна і часта (кашляць). Анька сёння бухала як у кадушку, хоць бы запаленя ні было. Паўлаўшчына Ваўк. Як палетаў на лужах, та цалютку ноч бухаў як у кадушку. Старына Маст. **Вар.** як у бочку (у вядро, у кадушку, у цэбар).

КАЖАН. Кажан сухі. Незадае. Худы чалавек. Ах ты кажан сухі, што ні звары, усё табе нісмашно, нічога ні ясі! Навасёлкі Сл.

КАЖУХ. Кажух на ваталіне. Выкл. Жартаўлівая рэпліка на вокліч субяседніка «куртка на ваце!», ужыты ў значэнні 'выказванне абурэння, прыкрасці, злосці (калі што-н. не атрымліваецца так, як трэба)'. – Аніяк ні выходзіць, куртка на ваце! – Кажух на ваталіні! А ты ні сьпяшай, і выйдзя. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 41). – Ну й дам я яму за гэта, куртка на ваці! – Кажух на ваталіні! А ты ні гарачыся. Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 41).

Як вашывы кажух абрыдзець і пад. Няўхв. Вельмі моцна (надакучыць). Ты абрыт мне сваімі павучаннямі як вашывы кажух. Бабіна Гродз.

КАЖУХІ. На кажухі выліць. Па апошняй чарцы на развітанне. *Ні разыхоўціся, яшчэ вылім на кажухі.* Кліманцы Ашм.

КАЗА. Бяхвостая каза. *Іран.* Кепскі чалавек. Пра дзяўчыну, жанчыну. *Бяхвоста ты каза, накладзі малому нагавіцы.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 68).

Ні каза ні карова. Пасрэдная, якая нічым асаблівым не вылучаецца. Пра дзяўчыну, жанчыну. *Нічога ў ёй такога німа, быццам і добрая, а быццам і ні дужа. Як кажуць, ні каза ні карова.* Астравец Астр.

Прыйдзе каза да ваза. *Выкл.* Выказванне асуджэння, папроку і ўпэўненасці, што хто-н. апомніцца ці пакаецца і звернецца з просьбай, па дапамогу. *Пачакай, прыйдзе і каза да ваза.* Куркежы Бераст. *Па-сусецку, значыць, ні хочаця пагадзіцца? Што ш, рабеця, няхай і так будзя, мо калі прыйдзе каза да ваза.* Каменка Шчуч.

Як гарошчыкава каза ўперціся. *Няўхв.* Зацята, упарта, наравіста. *От упёрся як гарошчыкава каза, і яго ўжэ ні перапрэш.* Воўпа Ваўк.

Як каза на кладцы ўпірацца. *Няўхв.* Зацята, упарта, наравіста. *Ні ўпірайся як каза на кладцы, усё роўна будзяш бураке палось, гуляня тут твае нікому ні патрэбныя.* Ваўкавічы Шчуч.

Як каза на мосце ўпірацца. *Няўхв.* Зацята, упарта, наравіста. *Упёрся як каза на мосце, і нічога яму не дакажаш, то я мусіла ісьці да самага працьсядацяля.* Нача Воран. (ЗНФ, 87). *Ты ш учора згаджоўса, а сёня – бачыш ты яго! – упірацца як каза на мосць.* Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 87). **Вар.** як каза (казёл) на мосце.

Як цыганская каза па вазах цягацца і пад. *Няўхв.* Безупынна і без толку (хадзіць). *Гэтага дзіцяці ніколі ў хаце не знойдзеш, заўша [заўсёды] цягаецца як цыганская каза па вазах.* Пераганцы Воран.

КАЗАНЬ. Казань разводзіць. Доўга размаўляць, пустасловіць. *Хопіць ужэ казань разводзіць, пара за работу брацца.* Першмайск Шчуч.

КАЗЕ. На казе сядзець. *Часцей іран.* Заставацца ў школе пасля ўрокаў на дадатковыя заняткі па прычыне кепскай падрыхтаванасці. *А мой шалапут пэўно зну на казе сядзеў, бо позна дадому прышоў.* Старына Маст. **Вар.** у казе (на казе) сядзець. • *Каза* (устар.) – гарадская застава, куды садзілі пад каравул парушальнікаў парадку.

Паправіць казе хвост. *Здзек.* Умяшаўшыся ў размову, даць недарэчную ці нежаданую парадку, паправіць каго-н. *Паправіў казе хвост... Ні ўсё роўна, як казаць... Можэ, мне так больш падабаяцца.* Сарокі Шчуч. *Я ш казалі, што Гэля ўчора прыходзіла, а ты – што пазаўчора, напавіла казе хвост.* Дварчаны Шчуч. *Ты мне тут не ўказвай, як зрабіла, так мне й добра, ідзі папраў казе хвост.* Панара Сморг. (СГВ, 603). **Вар.** паправіць казе (казлу) хвост.

Папраў казе хвост <у яе набаку>. *Выкл.* *Здзек.* Выказванне незадавальнення, абурэння тым, хто, умешваючыся ў размову, папраўляе каго-н., дае парадку. *Папраў казе хвост ды не вучы вучонага.* Дзеравянчыцы Сл. – *У нашым мага'зіне ўчора боты былі. – Ні ў мага'зіне, а ў магазі'не. – Папраў казе хвост у яе набаку.* Шылавічы Сл.

У казе застацца. *Іран.* Пасля ўрокаў за нявыкананае заданне на дадатковыя заняткі (застацца). *А Сашку хоць і цяшка ўдавалася вучоба, але ён у хаці дапазна сядзеў за кнішкамі, кап пасля ў школе ў казе ні застацца.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

У казе сядзець. *Часцей іран.* Заставацца ў школе пасля ўрокаў на дадатковыя заняткі па прычыне кепскай падрыхтаванасці. *Ні хацеў вучыцца, у казе часта сядзеў, вот і застаўся на другі гот у першым класі.* Моцевічы Лід. *Не вывучыш урокі, то будзяш у казе сядзець.* Ятаўтавічы Іўеў. *Ну што, сёння зноў сядзеў у казе.* Старыя Паддубы Шчуч. *Бывало, ні зраблю ў хаці ўрокаў, то ўжэ заранё ведаю, што ў казе прыдзяцца сядзець.* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** у казе (на казе) сядзець.

КАЗЁЛ. Казёл някуты. *Абразл.* Кепскі чалавек. *Казёл ты някуты, куды ш ты лезыш пат калёса!* Зэльва Зэльв.

Як казёл на мосце ўпірацца. Няўхв. Зацята, упарта, наравіста. Упёрся як казёл на мосце. Залескія Воран. (ППФВ, 64). **Вар.** як каза (казёл) на мосце.

КАЗКІ. Казкі бабкі Маланні. Жарт. Беспадстаўныя чуткі, выдумкі. Гэта яшчэ каскі бабкі Маланьні, ніхто толкам нічога ні ведае. Алекшыцы Бераст.

КАЗЛА. Выгнаць казла на казінкі каму. Збіць чыю-н. пыху, фанабэрыстасць, капрызы. Зарас мы табе выганім казла на казінкі, і ўсё стане добра. Падольцы Астр.

Як з казла малака толку. Вельмі мала, зусім няма (толку, карысці). С тваёй вучобы толку як з казла малака. Лунна Маст. З сьвіньні толк як з казла малака. Сакалойці Астр. (ППФВ, 27). С цябе ш толку як з казла малака, адно што будзеш цяляпацца пат нагамі. Вольна Бар. Як з казла малака. Саколаўцы Іўеў. (МСГВ, 617). Як з казла малака. Стрэльчыкі Гродз. (СНМ, 197).

КАЗЛУ. Паправіць казлу хвост. Здзек. Умяшаўшыся ў размову, даць недарэчную ці нежаданую парадку, паправіць каго-н. Паправіў казлу хвост!.. Ніхто ў цябе пра гэта ні пытаўся. Алекшыцы Бераст. Ніхто цябе аб гэтым не пытаў, папраў лепш казлу хвост. Алекшыцы Бераст. **Вар.** паправіць казе (казлу) хвост.

КАЗЛЫ. Казлы драць. Іран. Ванітаваць. Часцей пры ап'яненні. Гэта трэба ш было так уесьці... Вун за кустам казлы дзярэ. Рыдзелі Гродз.

КАЗУ. Загнуць казу. Лежачы на спіне, падцягнуць ногі да плячэй ці закласці іх за шыю. Загнуць казу – задраць ногі на сьпіну. Кладзецца, і ногі – за плечы. Балотца Навагр.

Казу даіць. Іран. Заставацца пасля ўрокаў за невыкананне задання на дадатковыя заняткі. Ціпер вас па галоўцы гладзяць вучыцеля, а раньша, калі ні выканаў заданьне, то пасля ўрокаў заставаліся казу даіць. Крупава Лід. (Хітр., 61). Зноў не падрыхтаваны да ўрока? Сёння будзем разам казу даіць, бо дома часу не хапае рыхтавацца. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 62).

Казу ў воз запрагаць. Рабіць стаўку на таго, ад дзейнасці якога на самай справе не могуць быць добрыя вынікі. Ты думайш, што ён табе паможэ. Ой, наўрат. Мне здаецца, што ты казу ў вос запрагаеш. Папрасі лепш якога пінсіянера, то большы толк будзе. Збляны Зэльв.

Плесці казу лабатую. Няўхв. Маніць, выдумляць. Ат, слухай, ты яго, пляце казу лабатую. Міцкавічы Сморг. (СГВ, 603). Што ты плячеш казу лабатую! Людзі відзялі, што зусім ні так было. Маркуні Астр.

Як сідараву казу біць і пад. Моцна (біць). Цябе трэба караць як сідараву казу. Масцяны Астр. (СГВ, 619).

КАЗУЛЕК. Мець шмат казулек у носе. Быць ганарыстым, фанабэрыстым. З Агатай ні згаворыцца, мая шмат казулек у носе. Бершты Шчуч. (СГВ, 612).

КАЗЫ. Пад хвастом у казы пакажы. Жарт. Адмоўны адказ на пытанне, просьбу, дзе ёсць слова пакажы. – Слухай, дзе ты ўзеў, пакажы? – Ага, пакажы... Пат хвастом у казы. Бабіна Гродз. – Лена, пакажы сваю сукню, што ўчора купіла. – Пакажы... Пат хвастом у казы. Пеляса Воран.

Як з казы карова. Іран. Нявартасны, неадпаведны месцу, пасадзе, назве і пад. Часцей пра жанчыну. Якая яна яшчэ нявеста? Як з казы карова. Турэц Карэл. (ЗНФ, 86). Ні натта ён разьбіраецца, зь яго майстар як з казы карова. Лагады Шчуч. (ЗНФ, 86). Зь яе яшчэ гаспадыня як з казы карова. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 86).

КАКЕШКІ. Адкінуць какешкі. Іран. Памерці. Ні будзяш сібе берахчы, та доўга ні пажывеш, быстра аткінеш какешкі. Бабіна Гродз.

КАКОШКАХ. На какошках сядзець і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. Прыехаў на какошках. Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на какошках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КАКОШКІ. На какошкі сесці, прысесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Села на какошкі.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на кокашы (какошкі, кокішкі, коркішкі, куркішкі, кукарэчкі).

КАЛА. Зарабіць кала. Атрымаць спагнанне, пакаранне. *За гэта ён і зарабіў кала.* Бабіна Гродз. *Ні будзяш слухаць – заробіш кала ад бацькі.* Бабіна Гродз.

Ні кала ні вала. Зусім нічога. Пра крайнюю беднасць, галечу. *У яго німа ні кала ні вала, і як ён думае жыць?* Цвіклічы Гродз. (СНМ-2, 36). *Не ведаю, аткуль ён узяўся, а толькі ні кала ні двара, як гэты казаў, а сыты.* Будзёнаўка Ашм. (ДМГ, 237).

Хоць кала на галаве цяшы каму. Хто-н. вельмі ўпарты. *А то ш чалавек уценты, як упрэцца, та хоць кала яму на галаве цяшы.* Бандары Гродз. (СНМ, 152). **Вар.** хоць кол (кала) на галаве чашы (цяшы).

КАЛАТУШКАЙ. І калатушкай не заб'еш каго. Хто-н. фізічна моцны, здаровы. Ужываецца часцей як пярэчанне на сцвярджэнне пра кепскае здароўе. *Ты ўсё німагушча, а цібе і калатушкай ні заб'еш яшчэ. А як станяш з матычкай, то поляш гарот з ранку да вечара. А я здарова так рады ні дам.* Лунна Маст. *Стары, а дзябёлы, яго ішчэ й калатушкай ні заб'еш.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 39). **Вар.** і доўбняй (даўбешкай, калатушкай) не заб'еш.

КАЛАЦЦЁ. Калаццё спярло. Моцна забалела ў баку. *Ой, не магу ісьці, хіба калаццё сьпярло.* Пескі Шчуч.

КАЛАШОЙ. Калашой тыкаць каго, у каго. Сарамациць, папракаць каго-н. *Што ты яго калашой тыкаеш, не ведаеш, то маўчы.* Дварчаны Воран. *Не тыкай ты яго калашой, хіба ш гэта ён зрабіў, той гіцаль уцёк даўно.* Талочкі Воран. *Няма чаго рабіць, дык абы калашой у суседа тыкаць.* Малюкі Воран.

КАЛЕ. На голым кале' разжыцца. З нічога, на пустым месцы. *Палякі хату спалілі. Разжываліся потым на голым кале.* Вострава Маст. (СБНФ, 222). • **Кол** (устар.) – невялікі ўчастак зямлі, надзел.

Як на кале' вісець. Вельмі нязграбна, кепска аблягаючы цела. Пра адзенне. *Хоць і лаплены, але лепшы пінджак гэты за той, што як на кале вісіць.* Грабава Зэльв. (ЖС, 144). **Вар.** як на калу (на калку, на кале).

КАЛЕКА. Калека з дваццатага века. Зневаж. Нязграбны чалавек. *Я так і падумала, што з рук выпадзя. Ну што зробіш: калека з дваццатага века.* Крупава Лід. (Хітр., 61).

КАЛЕНА. З калена выламаць. Прыдбаць, дастаць, здабыць нерэальным спосабам. *Ну дзе я табе вазьму тых грошай? Хіба с калена выламаць.* Турэц Карэл. (СГВ, 591).

Па калена. Вельмі многа чаго-н. *Цяшка маё было жыццё, гора было па калена. У мамы было сем дзяцей. Сама яна ўдавою засталася.* Васілевічы Гродз.

КАЛЁРУ. Да калёру да выбору каго, чаго. Вельмі шмат разнастайнага каго-, чаго-н. *Але сёння сьвіней было на базары – да калёру да выбору.* Масты Маст. • **Калёр, выбор** – параўн. польск. *color* 'колер', *wybór* 'выбар'.

КАЛЁСЫ. Як безабувыя калёсы расхадзіцца, разысціся. Іран. Вельмі моцна. *Учора наш стары разышоўся як бізабувыя калёсы, з гадзіну крычоў на міне.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 84). *Чаго ты расхадзілася як бізабувыя калёсы? Сама вінавата, а на нас звальваеш.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 84).

КАЛІ. Калі-нікалі. Нерэгулярна, час ад часу. *Хрышчоная мама калі-нікалі зойдзя да нас.* Куклі Воран. (МСГВ, 280). *Ён скажа: зрабі тоя і тоя ці куды схадзі, ці каго паздароўкайся сь кім, дажа цалавацца трэба як калі-нікалі.* Вялікія Яцыны Астр. (ДМГ, 136). *Мікола мог калі-нікалі сьпірыць свайго хлопца, пакуль той розуму ні набраўся.* Заполле Лід. (СГВ, 451). *Як паехаў наш Іван з дому, дык зусім ішчужэў, калі-нікалі адзавецца, але грошы маццы шле.* Каробчыцы Гродз. (СГВ, 472). **Вар.** калі (калісь)-нікалі.

КАЛІНА. Як каліна каля млына пачырванець. Вельмі моцна (пачырванець ад сораму, холаду, ветру і пад.). *Пачырванела як каліна каля млына.* Гезгалы Дзятл.

КАЛІСЬ. Калісь-нікалі. Нерэгулярна, час ад часу. *Дык калісь-нікалі гэтыя лапці сьплятуць з ванасьцяў, з гэтых лыткаў, тады тут вяроўкамі ўшнуруюць – чуць ні павалюся.* Вялікія Яцыны Астр. (ДМГ, 136). **Вар.** калі (калісь)-нікалі.

КАЛКУ. Як на калку вісець, сядзець. Вельмі нязграбна, кепска аблягаючы цела. Пра адзенне. *Ён мне гаматны гэты твой пінжак – як на калку якім сядзіць.* Чамяры Сл. (НС-ць, 33). **Вар.** як на калу (на калку).

КАЛОДА. Калода-валода (малода). Божая кароўка. *Я калоду-валоду злавіў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 42). *Калода-малода, ці дошч, ці пагода? Як дошч, та сядзі, як пагода, та ляці.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 42). *Калода-малода, будзя дошч ці пагода? Як дошч, та сядзі, як пагода, та ляці.* Бабіна Гродз.

КАЛОДКІ. Па калодкі водкі. Вельмі шмат, у вялікай колькасці. *На свадзьбя воткі было па калоткі.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 380).

КАЛОДЫ. У калоды. На працу па нарыхтоўцы драўніны. *Трэба было мужыка выправіць у калоды, лес вазіць.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-1, 364).

КАЛОМ. Адным калом жыць. Разам, супольна. *Яны ўжо многа гот жывуць адным калом.* Малюкі Воран. • *Кол* (устар.) – невялікі ўчастак зямлі, надзел каля хаты.

Калом вочы паставіць. Няўхв. Пільна, не зводзячы позірку, угледзецца, выражаючы здзіўленне ці неразуменне чаго-н. *Ну што ты калом вочы паставіў? Ні дайшло, што я сказаў?* Гарнастаевічы Свісл. *І чаго яму трэба тут, што калом вочы паставіў?* Парэчча Сл. (Стэц.-2, 250).

Калом вочы пасталі ў каго. Хто-н. глядзіць здзіўлена ці не разумеючы, што адбываецца. *У мяне калом вочы пасталі, як убачыла гэту іх любоў.* Ляхавічы Зэльв.

Калом галавы не дастаць (не дастанеш) каму, у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі ганарыцца, фанабэрыцца, зазнаецца; да каго-н. не падступішыся. *Як стаў Казік брыгадзірам, то ў яго ціпер калом галавы ні дастаняш.* Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 42). *Лена як выйшла замуш, то ёй ужо калом галавы ні дастаць.* Налібакі Навагр. (ЗНФ, 42).

Калом стала спіна. З цяжкасцю згінаецца, баліць ад працы, стомленасці. *Цэлы дзень у зямлі калупаюся, то сьпіна калом стала.* Шылавічы Сл. *Як папарабіў цалюткі дзень у полі, дык увечар сьпіна калом стала.* Рудзевічы Зэльв.

Калом у горле стаяць каму. Няўхв. Вельмі перашкаджаць, быць непрыемным, выклікаць у каго-н. неспакой, раздражненне. *Лене твае выдумкі ўжо калом у горле стаяць.* Геранёны Іўеў. *Яго гасьцінцы калом у горлі стаяць, усё жыцця ўспамінаць будзя.* Гудзевічы Маст. *Гэта твая гульня мне калом у горле стаіць, тваё такая вучэнне, што сорамна з настаўніцай сустрэцца.* Забалацце Карэл. (СГВ, 594). *Гэта ўся валакіта мне калом у горлі стаіць.* Алексшыцы Бераст. *Твае дзіскацекі мне ўжо калом у горлі стаяць.* Монькавічы Маст.

Калом у дно каму. Выкл. Выказванне негатыўных адносін да каго-н., пажадання нядобрага каму-н. *Калом табе ў дно за твае слоўцы!* Геранёны Іўеў. *А што пра яго ўспамінаць, калом яму ў дно!* Купіск Навагр.

Калом у спіну каму. Выкл. Выказванне злосці, раздражнення, пажадання нядобрага каму-н. *Зазлаваўся адзін на аднаго – кажуць: калом табе ў спіну.* Горшавічы Астр.

Перахрысціць калом каго. Няўхв. Пабіць, аддубасіць каго-н. *Я свайго так перахрысціў рас калом, то ўсе чэрці адступіліся, больш не бегае смаркач па танцах.* Вішнеўка Зэльв. *Во як перахрышчу калом, то будзяш знаць!* Правыя Масты Маст.

Хай калом стане. Выкл. Няўхв. Выказванне абурэння, незадаволенасці чым-, кім-н. *Хай гэта дзялка калом стане, як яна мне ўсе рукі адняла!* Шыганы Сл. *Хай калом станя гэта работа і ты зь ёй разам!* Уселяб Навагр. **Вар.** хай калом (колам) стане.

Як калом набіта (напхана) дзе каго. Дзе-н. вельмі цесна, няма свабоднага месца. *А дзе ты тут сядзеш, калі ў аўтобусі як калом набіта.* Новы Двор Шчуч. (ЗНФ, 87). *Ні*

пайду я сёня ў кіно. Там людзей як калом напхана. Гінэлі Воран. (ЗНФ, 87). Але ш тутака вас як калом напхано. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 87).

Як калом набіты. Поўны, цалкам запоўнены. Цэрква сёння была як калом набіта. Куляшы Шчуч.

Як спіць <то> з калом прайдзеш (прайдзеш, прайсці можна) <каля каго>. Асудж. Хто-н. вельмі дрэнны, нягодны, злосны. *Хіба ты ні ведаеш сьвёкра? Ён ш такі – як сьпіць то с калом прайдзеш.* Радзівілаўцы Лід. – *А сьвякроў добрая напалася?* – *Ні дай Бох нікому: як сьпіць то с калом прайдзеш.* Баранавічы Карэл. (ЗНФ, 94). *Пра такога, як Міхась, у нас кажучь: як сьпіць то с калом прайдзеш.* Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 94). *Чаму? Ён добры... Такі добры, што як сьпіць с калом каля яго прайсці можна.* Старына Маст. *Пастарэў, та зусім азьвярэў, нікому ні дае спакою, як сьпіць то каля яго с калом прайсці можна.* Жукевічы Бераст. **Вар.** як спіць <то> з калом прайдзеш (прайдзеш, прайсці можна); як спіць <то, дык> з кіем прайдзеш (прайдзеш, прайдзеш, можна прайсці); як спіць да сцяны зубамі то з калом прайдзеш.

КАЛОЧКА. Ні калочка ні дварочка. Нічога няма з маёмасці. *І асталася яна без нічога – ні калочка ні дварочка.* Руда Яварская Дзятл. ● *Калочак* – памяншальная форма ўстарэлага слова *кол* са значэннем ‘невялікі ўчастак ворнай зямлі’.

Ні калочка ні платочка ў каго. Нічога няма з маёмасці. *Жыве адзін, у хаці ў яго ні калочка ні платочка, і дзеўкі да яго ні горнуцца.* Мусі, так і зьвякуя адзін. Доўгая Шчуч. *Аля то падабраўся адзін да аднаго – ні пра што ні рупяцца, ні калочка ні платочка ў іх, аля нек жывуць.* Навасёлкі Гродз. ● На першы погляд слова *калочак* тут успрымаецца як ‘невялікая палка’, а *платочак* як ‘хустачка’. На самай справе *калочак* – памяншальная форма устарэлага слова *кол* са значэннем ‘невялікі ўчастак ворнай зямлі’, *платочак* – дэмінітыў ад слова *плот* ‘пляцень, агароджа’.

КАЛТУН. Закруціў калтун. Груб. Хто-н. раптам, нечакана захацеў, уздумаў рабіць што-н. *Казала, што ні збіраюцца дахаты ехаць, а сёння закруціў калтун – паперлася.* Старчаняты Іўеў. ● *Калтун* – каўтун.

Як калтун да галавы прыстаць. Назойліва, неадчэпна. *Ты прыстаў да мяне як калтун да галавы.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 380).

КАЛУ. **Як ка’лу каго, чаго.** Вельмі многа. *Зайцоў у лесе як калу.* Навасёлкі Свісл. (СПЗБ-2, 365). ● *Кал* – бруд.

Як на калу’ вісець, сядзець. Вельмі нязграбна, кепска аблягаючы цела. Пра адзенне. *А Монькава, як асколак, сукенка на ёй як на калу вісіць.* Кожава Карэл. (СБНФ, 314). **Вар.** як на калу (на калку, на кале).

КАЛУЖ. Калуж чортаў. Асудж. Вельмі неахайны, запэцканы чалавек. *Паглядзі, які ты есьць! Калуш чортаў! Пайдзі хоць памыйся! Хрустава Свісл.* ● *Калуж* – ад *калужа* ‘лужа’.

КАЛЬВА. Ні кальва. Зусім нічога, ніколько. *Тады ў руку бралі другі канец навесма і трапалі да той пары, пакуль ні асталося ні кальва каросты.* Пляцянічы Зэльв. (ДМГ, 168).

КАЛЬВАРЫЮ. Усю кальварыю абысці. Вялікую плошчу, вялікую адлегласць (абысці). *Мы с татам абышлі ўсю кальварыю. І за бальніцай былі, і ў садзе, і ў школе. Столькі часу патрацілі, а гэтай дурной каровы ні наілі.* Гервяты Астр.

КАЛЯСЕ. Як у калясе круціцца. Старанна, не адпачываючы (завіхацца, працаваць). *Цэлюсенькі дзень круцілася як у калясе: то посуд вымыла, то ходнікі вытрасла, то есьці наварыла.* Пагранічны Бераст.

КАЛЯСО. Раз’ехацца як калясо. Гумар. Моцна рассмяяцца. *Там нічога сьмешнага не было, а ён раз’ехаўся як калясо.* Азярніца Сл.

КАЛЯЧКО. Як калячко’ круціцца. Вельмі хутка праходзіць. Пра час. *Дзень як калячко круціцца: ні пасьпеяш аглянуцца – й вечар.* Бабіна Гродз. ● *Калячко* – колца.

КАМАР. Каб камар забадаў каго. *Выкл.* Выказванне незадавальнення. *Куры ўсе грады скошкалі, каб іх камар забадаў.* Цудзенішкі Ашм.

Камар носа не падсуне (не падсунуў). Нельга ні да чаго прычапіцца. *Рамы стараўсо дапусціць да вокан як трэба, каб камар носа ні патсунуў.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 60).

Як камар у веніку разысіся. *Іран.* Вельмі моцна. *Расходзісся як камар у веніку.* Малюта Астр. (ППФВ, 55).

Як камар укусіць (укусіў). Болю амаль не будзе чуваць. *Ні бойся, дзядзя дасьць укола – ні пачуяш, гэта як камар укусіць.* Бабіна Гродз. *Добро даеш уколы, амаль ні пачуў, як камар укусіў.* Путрышкі Гродз.

КАМАРА. Дусіць камара. *Гумар.* Спаць, звычайна лёгка пахрапваючы. *Дзеда ні відаць, таму што дусіць камара ат абедна.* Канвелішкі Воран.

З камара зрабіць каня. Значна перабольшыць што-н., беспадстаўна надаць вялікае значэнне чаму-н. нязначнаму. *Ты яе слухай больш... Яна заўсёды с камара зробіць каня.* Задвор'е Зэльв. *Чаго толькі ні нагаварыла пра хлопца, што і няны быў, і маюгоўса.* Аля, мусі, яна прылажыла са свае галавы, ба яна калі рас с камара зробіць каня і разносіць па вёсках. Бабіна Гродз.

Што з камара мяса наедак і пад. Слабы, нязначны. *Наедак што з камара мяса.* Рамуцеўцы Бераст. (ППФВ, 43).

Як у камара сіла. Вельмі нязначная, малая. *Сілу гэта дзяўчо мела як у тога камара.* Радзюкі Навагр.

КАМБАЛЫ. Заліць ка'мбалы. *Груб.* Напіцца спіртнога. *Заліў камбалы і прывалося дахаты к ночы.* Данілавічы Дзятл. (СГВ, 590). • *Камбалы* – аказіянальнае эмацыянальна-экспрэсіўнае ўтварэнне ад слова *камбала* 'марская рыба са спецыфічным размяшчэннем органаў зроку – на адным баку'.

КАМЕДЫЮ. Ставіць камедыю. Прыкідвацца, крывадушнічаць. *Кінь ставіць камедыю, дзяцько.* Забалаць Воран.

КАМЕНЕМ. Каб каменем сеў. *Выкл.* Выказванне абурэння як рэакцыя на выказанае слова *сядзець*. *Кап ты камяням сеў, як я сядзела ўвесь дзень і нічога ні рабіла!* Галасавічы Шчуч.

КАМЕННЕ. Кідаць каменне ў гарод чый. Рабіць неадабральны намёк у чый-н. адрас. *Гэта ўжо ў мой гарот кідае каменне, калі гаворыць пра ўчарашню ноч.* Замасцяны Шчуч.

Хай хоць каменне з неба падае для каго. Зусім не хвалюе, не кранае, не турбуе каго-н. што-н. *Для Міхася хай хоць каменне зь неба падае, і то зь месца ні скранецца.* Беліца Лід.

КАМЕННІ. Закінуць у сырыя каменні каго. Праклясці каго-н. *Зачапі толькі Маню ні ў гуморы, то яна цібе закіна ў сырыя камені, будзя клясьці на чом сьвет стаіць.* Ашмянцы Шчуч.

Каменні збіраць. Рыхтавацца да смерці, паміраць. *Гэта маладым усё трэба, а я ўжо аджыў сваё, пара ўжо каменні збіраць.* Ваўчкі Сл.

КАМЕНЬ. Камень каму ў рыла каб не гаварыла. *Выкл. Груб.* Выказванне засцярогі ад сурокаў. *Адрасавана жанчыне, якая расхвальвае каго-н., што-н. Мне саветавалі, як прыдзя хто і будзя дзіця хваліць, кап адразу казалі: камянь табе ў рыла кап ні гаварыла. Але як я так скажу, то хто ш міне пайме, людзі пакрыўдзіцца могуць.* Амбілеўцы Шчуч.

Кідаць камень у чужы агарод. Абгаворваць, дрэнна выказвацца пра каго-н. *Гэтая Тэкля дрэнная баба, любіць кідаць камянь у чужы агарот.* Караняты Астр.

Не падаць на камень. Не праходзіць бяследна, безвынікова. *Людскія слёзы не падаюць на камень.* Скамарошкі Гродз. (СНМ, 186).

Сесці на голы камень. Пачаць самастойнае, сямейнае ці новае жыццё, не маючы ніякой матэрыяльнай асновы. *Пасья вайны пасяліўся ў вёсцы. Нічога не было, сеў на голы*

камень. *А пасья ражжыўся, працаваць не баяўся.* Косцевічы Астр. *Сходзіцца маладая пара, і нічога няма. То кажучь, селі на голы камень, усё трэба здабыць.* Косцевічы Астр.

Як камень спаць. Вельмі моцна, беспрабудна. *Сьпіць як камянь, ні дабудзіцца.* Бабіна Гродз. *Як тулькі голаў на подушку, такі сьплю як камянь, хоць страляй ні праснуса.* Старына Маст. *Стары сьпіць як камень.* Пусявары Воран.

Як камень у воду прапасці. Бясследна, невядома дзе. *Прапаў як камень у воду.* Віцкі Гродз. (СНМ, 190). *Яго заіскам іскалі – прапаў як камень у воду.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 95).

КАМІЗЭЛЬКА. Цо-то я цо-то мая камізэлька. Няўхв. Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. *І слова яму не скажы – цо-то я цо-то мая камізэлька.* Ласі Астр. *А яна то дажа не паздароўкаецца – цо-то я цо-то мая камізэлька.* Цудзенішкі Ашм. **Вар.** цо-то я; цо-то я камузэлька (кумузэлька) мая; цо-то я цо-то мая камізэлька; цо-то я і мая камузэлька. ● *Цо – параўн. польск. со ‘што’.*

КАМІНАР. Як камінар запэкацца і пад. Вельмі моцна. *Вымазаўся як камінар.* Турэц Карэл. (МСГВ, 212).

КАМЛЯ. Ад камля. Асудж. Які характарызуецца найвышэйшай ступенню якой-н. адмоўнай якасці; найвялікшы. *Думаеш, ён будзе рабіць?! Гэта ш гультай ат камля!* Гнесічы Навагр. *Захацеў суполку зь ім вясыці, ён ш п’яніца ат камля.* Шчорсы Навагр.

КАМНЯ. Хоць з камня лыка надзяры. Абавязкова, нягледзячы ні на што, любымі сродкамі (зрабіць што-н.). *Начальнік тады мне кулаком пад нос і кажа: «Ты мне тут ні крычы, ідзі і да заўтра хоць с камня лыка надзяры, а каб у калхоз усе запісаліся».* Ранявічы Свісл.

КАМОРА. Камора старая. Паблаж. Даўні сябар. *Веля мы ня відзяліся! Камора ты старая, дзе цябе насіла?* Дайнава Воран.

КАМПОР. Як кампор у воду прапасці. Бясследна, невядома дзе. *Прапаў як кампор у воду – і сьледу ніякаго німа.* Беражна Карэл. (ЗНС, 90).

КАМПОТ. Кампот без цукру. Ушчув. Кепскі чалавек. *Ах ты, кампот бес цукру, што гэта ты такое гаворыш!* Няверавічы Ваўк.

КАМУЗЭЛЬКА. Цо-то я і мая камузэлька. Няўхв. Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. *Як стала магазынеркай, то ўжо ходзя цо то я і мая камузэлька.* Заборцы Астр. **Вар.** цо-то я; цо-то я камузэлька (кумузэлька) мая; цо-то я цо-то мая камізэлька; цо-то я і мая камузэлька.

Цо-то я камузэлька мая. Няўхв. Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. *Ходзіць галаву задраўшы – цо то я камузэлька мая.* Складанцы Воран. **Вар.** цо-то я; цо-то я камузэлька (кумузэлька) мая; цо-то я цо-то мая камізэлька; цо-то я і мая камузэлька.

КАМУХІ. Хоць каму’хі (камухі) бі лоб. Вялікі, высокі. *Увесь у бацьку ўдаўся: і лоп хоць каму’хі бі, і ростам як жэртка.* Косцевічы Астр. *Лоп хоць камухі’ бі, а розуму як у курыцы.* Косцевічы Астр. ● *Камух – ком зямлі.*

КАМЧЫ. І камчы’ маўчы. Няўхв. (Маўчы) змірыўшыся з чым-н., не ўмешваючыся ў што-н. *Бач, што вытварыў, а папробуй скажы яму – вочы выдзярыць.* Як гэны казаў, маўчы й камчы, то лепей будзіць. Косцевічы Астр. *Маўчы й камчы, каб ні было горш.* Эгерды Ёўеў.

КАМЯК. Што камяк. Укормлены. *Пад восень качка што камяк, цяжкая, жырная.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ -2, 393).

Як камяк у рот запхнуўшы гаварыць. Невыразна, неразборліва. *Нешто ты сёння гаворыш як камяк у рот запхнуўшы. Трэба ш трохі выразьняй.* Малыя Краглі Дзятл. ● *Камяк – бульбяная каша.*

КАНАПЕЛЬ. Як Піліп з канпель выскачыць. Зусім нечакана, знянацку. *Выскачыў як Піліп з канпель.* Лакно Гродз. (СНМ, 179).

КАНАПЛІНУ. Як канапліну выцягнула, выперла і пад. Вельмі моцна. Пра рост чалавека. *Выцягнуло як канапліну.* Гібулічы Гродз. (СНМ, 179). *Стрымбуль, ніякаго клёку*

ў ім німа, выцягнуло як канапліну. Сіўкава Гродз. (СНМ, 138). *Ашчэ і чатырнаццаці німа гэтаму пасьвісцёлку, а яго выпярло, як канапліну.* Караневічы Гродз. (СНМ, 105).

КАНДЗЕР. Як кандзер у кадушку храпі. Няўхв. Вельмі моцна. З боку на бок варочалася, заснуць ні магла, бо дзет хроп як кандзер у кадушку. Шылавічы Сл.

КАНДЗІБОБЕРАМ. Кандзібоберам хадзіць. Паводзіць сябе франтавата, фарсіста, манерна. *Кандзібоберам хадзіць, хто тут да яго падыдзя.* Лаша Гродз. (СНМ, 66).

КАНДУБЫ. Кандубы завярнуць. Памерці. *Ужо адзін кандубы завярнуў.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 396).

КАНДЫГАНДЫ. Даць кандыганды каму. Пабіць, пакалечыць каго-н. *Прышлі немцы, далі ўсім кандыганды, і за што?* Дварчаны Воран.

КАНЕЦ. Па канец рук рабіць. Няўхв. Нядбала, абы-як, для адчэпнага. *Рабіць па канец рук.* Караліно Гродз. (СНМ, 191). *Ён змалку быў гультаём і ціпер усё робіць па канец рук.* Каменка Гродз. (СНМ-2, 193).

КАНЁМ. Хоць канём едзь шчыліна. Жарт. Вялікая, шырокая. *Гэтая падлога шчэ да вайны сланая, таму й шчыліны хоць канём ець.* Копаніха Смарг.

КАНІ. На белым кані. Вельмі злосны, раз'юшаны. *Нічай сёня на белым кані, лепш ні падыхоць.* *Заўтра выпішаш зярно, мо адыдзя.* Мацвееўцы Ваўк.

На кані і пад канём быць і пад. У самых разнастайных, прыемных і непрыемных сітуацыях. *Быў на кані і пад канём.* Янканы Ашм. (МСГВ, 582). *Ой, што толькі я ні зьведала ў жыцьні, была на кані і пад канём.* Руда Яварская Дзятл.

Скакаць на кані. Быць вельмі раззлаваным, выведзеным з раўнавагі. *Амаль увесь час скача на кані, і супакоіць ні можам.* Краснасельскі Ваўк.

Як на кані праехаць пражыць. Вельмі добра. *Ні грашы Богу, пражыла яна як на кані праехала. Кап толькі й далей было гэтак жа.* Мікелеўшчына Маст. (ЗНФ, 90). *Ён сваё жыцьцё пражыў як на кані праехаў.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 90). *Ідзі за яго замуш, ідзі. За ім ты пражывеш як на кані праедзеш.* Погіры Дзятл. (ЗНФ, 90).

КАНОПЛІ. Сеяць каноплі. Варажыць на канапляным семі. *Сеялі каноплі на пасьцелі, лажыліся на іх і гаварылі словы: «Андрэю, Андрэю, я на цябе каноплі сею, дай мне знаць, с кім я буду век дажываць».* Куляшы Шчуч. (ДМГ, 206). *Перат Калядзьмі бывае Андрэя, і маладыя дзяўчаты варожаць. Сеялі каноплі каля студні і гаварылі: «Сьвенты Андрэй, сею канापелкі, дай Божа знаць, с кім буду век векаваць».* Павіланцы Воран. (ДМГ, 187). *Ну і вот мы з адной, падрушкі мела, а на Андрэя варожаць, о, на Андрэя варожаць. Ну, да міне прыходзіць падрушкі і кажа: «Ідзём, – кажа, – Гэня, мы каноплі сеяць пад нашу студню».* Геранёны Ёўеў. (ДМГ, 111).

Хоць у каноплі стаў каго. Хто-н. непрыгожы ці нехайна апрануты, брудны і пад. *Прыбралася хоць у каноплі стаў.* Русінаўцы Гродз. (ППФВ, 52; МСГВ, 606). *Во Янак зь велькага выбару жонку ўзяў... Яе хоць у каноплі стаў.* Нача Воран. (ЗНФ, 77). *А на прычоску сваю паглядзі, цібе хоць у каноплі стаў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 77). *Ну й вырадзілася Марыся, хоць у каноплі яе стаў.* Букштава Маст. *Алі ш ужэ і знайшла сабе пару, хоць ты яго ў каноплі стаў.* Парэчча Гродз. *Алі ш ты прыбралася, хоць у каноплі стаў.* Дварчаны Шчуч.

КАНТ. На кант адзеты і пад. Ухв. Акуратна, модна, шыкоўна (апануты). *Чалавек адзеты што трэ, на кант.* Талькаўцы Ваўк. *Вычышчаны, вымыты, усё на ім палыскаецца, ну, проста адзеты на кант.* Гарны Гродз.

На ўвесь кант алігант, рызыконт, франт. Самы што ні ёсць сапраўдны, адмысловы, у найвышэйшай ступені. *Алігант – на ўвесь кант.* Ланявічы Гродз. (СНМ, 12). *Рызыконт на ўвесь кант.* Сабаляны Гродз. (СНМ, 191). *Франт – на ўвесь кант.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 246).

Ставіць на кант каго. Крычаць, сварыцца на каго-н., рашуча патрабаваць. *Спанатрыў хадзіць на Нёман адзін, а сёння ставіла на кант, то дзясятаму закажа.* Купіск Навагр. (ЗНС, 59).

КАНТУ. **Даваць канту каму.** Моцна сварыцца на каго-н., моцна прабіраць каго-н. *Некаторы і трэзвы дае жонцы канту.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-5, 140).

КАНЦА. **Без канца.** Пастаянна, безупынна. *Як толькі палучка, то ўжо бес канца п'е цэлы тыдзень. Помацы ў хаце тады ад яго ніякуткай.* Заборцы Астр. *Што ты мальдзіш бес канца.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 23). *Еча – хто сварыцца бес канца.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 124).

Да ліхога канца дагаварыцца і пад. Няўхв. Невядома да чаго, ні да чаго добрага. *Ой, мілая, дабрэшыся ты некалі да ліхога канца.* Мачульна Ваўк. **Вар.** да пустога (ліхога) канца.

Да пустога канца дажыцца, дагаварыцца. Няўхв. Невядома да чаго, ні да чаго добрага. *Дажыўся да пустога канца, нічога ў хаці німа.* Ішчална Шчуч. *Казалі, што дажыўся да пустога канца, а ты не верыў.* Зенявічы Навагр. *Та зарас дагаворыцца да пустога канца, што адлупяць і фамілі ні спросяць.* Задвор'е Зэльв. *Дагаварыліся мы з табою да пустога канца.* Міцкавічы Сморг. (СГВ, 586). *Дагаварыліся да пустога канца.* Жытомля Гродз. (ППФВ, 19). **Вар.** да пустога (ліхога) канца.

Канца дайсі. Прапасці, загінуць. *Такого марозу хіба яшчэ ніколі ні было! Шчокі агнём пякуць, падубелі рукі. Думала, канца дайду, пакуль дахаты прывалакуса.* Бабіна Гродз. *Трэба кідаць гэтакую работу, бо канца дойдзеш зь ёю.* Геранёны Іўеў. *Панапіваліся і, на які ім чорт тая рыба, палезьлі ночай у возяра, та чуць канца не дайшлі.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 42). *Такі марос, што можна канца дайсьці.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 42).

Канца <i>берагу няма. Што-н. вельмі доўга працягваецца і невядома калі скончыцца. *Гэта лабахтар, як пачне лабахтарыць, та канца і берагу німа.* Гліняны Гродз. (СНМ, 77). *Як пачне гаварыць, та канца-берагу німа, так голаў задурыць, што, здэцца, нівядома якую работу рабіла п, кап толькі ні слухаць.* Бабіна Гродз.

Канца-краю не відно чаму. Што-н. вельмі доўга цягнецца, доўжыцца. *Гэтаго мыццання канца краю не відно, бо ўсё на мае рукі.* Альба Івац. (ДСК, 137).

Канца не знайсці. Не магчы разабрацца ў чым-н., даведацца пра што-н. *Цяпер ужо канца не знайсці, гэтулькі часу прайшло.* Алекшыцы Бераст.

КАНЦОМ. **Адным канцом.** Часцей няўхв. Неадкладна, тэрмінова (рабіць што-н.). *Вот прыстала: адным канцом ёй есці захацеласо.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 16). *Ну й дзіця! Захоча чаго, так давай ёй адным канцом, і ўсё.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 16).

Тым канцом па тым самым месцы. Узаемна. *А яна яму тым канцом па тым самым месцы, кажэ, як ты міне паслухаў, так і я цібе паслухаю.* Ліцвінкі Гродз.

КАНЦОЎ. **І канцоў не знайсці.** Не магчы разабрацца ў чым-н., даведацца пра што-н., дакапацца да чаго-н., адшукаць што-н. *Глядзі, кап плыт ні занясло на рапу, а то разаб'е – і канцоў ні нойдзяш.* Селюкі Гродз. (СНМ, 121).

КАНЦЫ. **Зводзіць канцы з канцамі.** Задавальняць элементарныя жыццёвыя патрэбы, з цяжкасцю пераадольваючы матэрыяльныя нястачы. *Калісьці голы з босым схадзіліся і жылі, неяк зводзілі канцы с канцамі.* Заборцы Астр.

І канцы ў вадз (у воду). Не засталася ніякіх слядоў, доказу. *І канцы ў вадз.* Загорнікі Гродз. (ППФВ, 31; МСГВ, 593). *І канцы ў воду.* Гожа Гродз. (СНМ, 184).

Канцы канцоў не ловяць у каго. У каго-н. нялёгкае матэрыяльнае становішча, хто-н. не мае магчымасці задаволіць уласныя жыццёвыя патрэбы. *Усё дачцэ аддаю, у іх канцы канцоў ні ловяць.* Цяшко ў горадзі. Паўлаўшчына Ваўк.

Канцы папускаць каму. Змяншаць кантроль, паслабляць патрабаванні да каго-н. *Ну як канцы папусціла, то ўжэ ўсё, больш ты ім ні ўкамандуяш.* Правыя Масты Маст. *Канцоў яму маладзіца не папускала, адно з другім як не паб'юцца, але верх заўсёды яна трымае.* Грабаў Петр.

Канцы ў воду. Не засталася ніякіх надзей на вяртанне чаго-н., беззваротна страцілася што-н. *Як аддаў сваго званага Проньцы, дык і лічы канцэ ў воду.* Ціпер німа на чым па дрывы ў лес ехаць. Леснікі Лід. (СРЛГ, 48).

Канцы ў воду хаваць. Спрытна ўтойваць тое, што можа быць сведчаннем віны. *Наша Міхаліна выдумляя і канцы ў воду хавая.* Баярск Сморг. (СГВ, 594).

Канцы яго ведаюць. Невядома. *А канцы яго ведаюць.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-2, 399).

У канцы канцоў. Нарэшце. *У канцэ канцоў ён памёр.* Шылавічы Шчуч. (ХБД, 463).

У канцы то канцоў. Пабочн. Выказване таго, што мера цяпення, чакання і падскончылася. *У канцы та канцоў, колькі можна хадзіць туды-сюды? Злосьці ўжо няма на цябе.* Акмянеі Ашм.

КАНЬКІ. Адаць канькі. Памерці. *Ужэ два гады, як канькі аддаў.* Новы Двор Свісл. *Андала бядалага канькі, каля мужыка пахавалі.* Дарагляны Маст. *Як закрываюць гэты магазін, то памруць некаторыя.* Мая цёшча першая аддасць канькі. *Яна толькі тым і жыве, што там купіць.* Гуды Лід. *Скора, мусіць, гэны стары аддасць канькі.* Трокенікі Астр. *Як будзяш так рабіць, то скоро канькі аддасі.* Шынкаўцы Шчуч. *Я чуюся, што скоро канькі аддам.* Пеляса Воран.

Адкінуць канькі. 1. Памерці. *Рабіў, рваў цэла жыцця... Усё мала, мала... А ціпер во аткінуў канькі, і ўжэ ўсяго хватае.* Багушы Шчуч. *Стары Парфен на той нядзелі канькі аткінуў.* Глядавічы Маст. *Маіх старых высялі ў горах, то яны першыя аткінуць канькі.* Лагады Шчуч. *Еш бяры, бо зарас канькі аткіняш.* Верцялішкі Гродз. *Пэўна, гады два будзя, як стары канькі аткінуў, а яго баба жыве.* Радзівілаўцы Лід. *Кап тады ні далі лякарства, то хутка канькі аткінуў бы.* Панікарты Дзятл. *Так робячы нідоўго і канькі аткінуць.* Монькавічы Маст. *Старыя людзі нідаўгавечныя, скоро і канькі аткінуць.* Ладзенікі Навагр. *Так і канькі аткінуць нядоўга.* Радунь Воран. *Німа ўжэ таго Банэдыка, гады з два, мусіць, як канькі аткінуў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 42). *Цітавіч с паўмесяца ў бальніцы праляжаў і канькі аткінуў.* Юравічы Дзятл. (ЗНФ, 42). *Ні выхадных, ні водпуску табе німа.* Так робячы, і канькі нідоўго аткінуць. Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 42). *Мы ўжэ ні даўгавечны, скоро, як Васіль кажэ, каньке аткіням.* Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 42). 2. Ляжаць, спаць. *Тата даўно прыйшоў з работы; аткінуў канькі і храпе на ўсю хату.* Парэчча Дзятл. *Набраўся, як сьвіньня, ды і аткінуў канькі на пасьцелі ў ботах.* Закальное Любан. 3. Ляжаць хворым. *Нап'еся халоднай вады і заўтра зноў аткіняш канькі – тады стой нат табою.* Малая Бераставіца Бераст. *Наш Юрась палётаў босы і аткінуў канькі, ляжыць сь цімпяратурай.* Караліна Стаўб.

Канькі аддаць. Гл. аддаць канькі.

Канькі адкінуць. Гл. адкінуць канькі.

Канькі задраць. Памерці. *Калі будзяш столькі многа рабіць, то й хутка канькі задзярэш.* Празнікі Свісл.

КАНЮ. Як каню даць, уваліць. Паграж. Не шкадуючы, вельмі моцна (пабіць, адлупцаваць каго-н.). *Што ты накрываў на Віцю, то гэта яму навука.* Во кап даў яму як каню, тады п' помніў і гэтак боляй ні рабіў. Навіянка Воран. (ЗНФ, 87). *Пярастань плакаць, а то зара ўвалю як каню.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 87).

Як каню оцту захацецца. Няўхв. Вельмі моцна. *Еш тое, што ест, зафша табе нечага захочацца як каню оцту.* Бастуны Воран. • Оцт – воцат.

Як каню пазёмка. Вельмі мала. *Што яму гэта адна порцыя, як каню пазёмка.* Галавічполе Шчуч. • Пазёмка – суніца.

Як каню сечкі даць, уваліць. Паграж. Вельмі моцна, не шкадуючы (пабіць, адлупцаваць каго-н.). *Разьбіў люстра?! Ну ўжэ ш і дам як каню сечкі.* Шыганы Сл. *Папробуй толькі ні прыдзі ўпору, увалю як каню сечкі.* Старая Спуша Шчуч. *За разьбіто акно бацько ўваліць як каню сечкі.* Вензавец Дзятл. *Так уваліў за хлусьню як каню сечкі.* Пеляса Воран.

Як старому каню маці патрэбны. Іран. Зусім не (патрэбны). *От, патрэбны ты ёй як старому каню маці.* Першамайск Шчуч.

КАНЯ. З каня не ссядаць. Пастаянна раз'язджаць па справах. Ты Юзіка ў хаце не знойдзеш, ён па цэлых днях с каня не ссядая. Гольні Бераст. (СГВ, 592).

З-пад каня капачь бульбу. Выараную плугам з дапамогай каня. Раней бульбу толькі с-пат каня капалі, ні трахтароў, ні капалак ніхто ні зноў. Бабіна Гродз. Мужчыны выгаруць, а бабы з-пад каня і капалі. Ваверка Лід.

З-пад каня падковы адарве. Ухв. Вельмі ўвішны, спрытны, знаходлівы, зухаваты. О, гэты чалавек што хочаш можа зрабіць – с-пат каня патковы адарве. Каменка Шчуч.

Мець каня ў галаве. Быць дастаткова разумным, кемлівым, не рабіць глупства. Што ты робіш?! Май жа ты каня ў галаве! Хто ш так бульбу абгорвая?! Глядавічы Маст.

На <белага> каня сесці. Гл. сесці на <белага> каня.

На каня пасадзіць. Гл. пасадзіць на каня.

Пасадзіць на каня каго. Моцна раззлаваць, угнявіць каго-н. Яшчэ адно слова, і ты пасадзіш міне на каня, тады ўжэ добра ні чакай! Амбілеўцы Шчуч. Я сёні такая нарвова, ні магу! Лазілі цэлы дзень гэтыя валацэнгі, аш на каня пасадзілі міне... Драчаны Свісл.

Сесці на <белага> каня. 1. Здурнець, паводзіць сябе па-вар'яцку. Пачаў сьвістаць і рагатаць, хіба, на белага каня сеў. Мыслава Сл. Так напіўся, што на белага каня сеў. Ну, можа, яшчэ ні сеў, а за грыву ўжэ патрымаўся. Правыя Масты Маст. Ты што, на каня сеў, што на людзей кідаеш?! Вострава Маст. Зараз сяду на каня ад гэтых дзяцей. Так крычаць, што аглухнуць можна. Колькі гавару супакойца, а яны сваё. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 67). 2. Няўхв. Знаходзіцца ў стане крайняга раздражнення, злосці, раз'юшанасці. Супакойся, табе кажу! Ужэ сеў на белага каня. Замасцяны Шчуч. Так разышоўся, ну, сеў на белага каня, думала, лопня ад злосьці. Дзявяткі Бераст.

Як каня пабіць і пад. Вельмі моцна, не шкадуючы. Калі яшчэ хоць рас улезаш ні ў сваё дзело, атпалчу я цябе як каня. Бершты Шчуч. (НЛ, 40). Здаецца, напірыў як каня, а ён усёроўно свае робіць. Хамякі Гродз. (СНМ, 92). Адчапіся, а то адвалю як каня. Заполле Івац. (ДСК, 17).

КАНЯХ. На канях. Вельмі злосны, раз'юшаны. З начальствам пасварылася, то зноў прыйшла дахаты на канях. Зэльва Зэльв.

КАПА. Як капа'. Вельмі тоўстая. Пераважна пра жанчыну. Жонка як нараджала дзяцей, стала расплывуха, як капа. Заполле Карэл. (СГВ, 409). Наша Манька пры такім мужыку зарас як капа станя нічога ні робячы. Зэльва Зэльв. У нашай Ірэны мужык немыглысты, а сама як капа. Крапіўніца Свісл. **Вар.** як капа (капіца).

КАПЕЕК. За дваццаць капеек вераб'я на полі загання. Іран. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. Яму ўсё кажацца мала, гатоў усё забраць, за дваццаць капеек вераб'я на полі загання. Труднава Карэл.

Устаўляць (усунуць) <свае> пяць <іржавых> капеек. Няўхв. Нedarэчы, не да месца ўмешвацца ў размову, у чужыя справы. Вы, цётка, лепш памаўчалі п, як ні панімаяця, прывыклі ўсё ўстаўляць кожны рас свае пяць іржавых капеек. Івязанка Дзятл. (ЗНФ, 73). І ён тут уставіў пяць іржавых капеек. А чаго яму сюды лесьці? Куцавічы Карэл. (ЗНФ, 73). І на гэты раз біз цябе ні абышлось, уставіш усюды свае пяць капеек. Алекшыцы Бераст. Любіў устаўляць свае пяць капеек, як хто гаворыць. Малыя Азёркі Маст. Ты лепш памаўчы, прывыкла кожны рас устаўляць свае пяць капеек. Монькавічы Маст. Усюды ты ўсуняш свае пяць капеекаў. Мацвееўцы Ваўк.

КАПЕЙКА. І капейка не папарыцца (не запарыцца) у каго. Няўхв. Хто-н. зусім неберажлівы, не ўмее эканоміць, эканомна траціць грошы. У Васіля й капейка ні папарыцца, прапівая ўсю палучку, а тады пазычая. Васілевічы Лід. (ЗНФ, 40). Аткуль у яго тыя грошы! У яго як тыя людзі кажуць, і капейка ні папарыцца. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 40). Аля ш і жонку Толік узяў! Сам толькі ў хату валачэ, а ў яе й капейка ні папарыцца. Вараны Бераст. (ЗНФ, 40). Благі зь яго гаспадар, у яго і капейка ні папарыцца,

усё разьведзе. Вялікая Бераставіцца Бераст. Як палучыць грошы, та ўсе і патраціць, і зноў нічога не мая, у яе ніколі і капейка не запарыцца. Забалацце Карэл. (СГВ, 594).

Капейка капейку не ловіць. Не хапае грошай. Як тут пражыць, ні ведаю: капейка капейку ні ловіць, а табе ўсё выдрымусы некія. Паўлаўшчына Ваўк. Беднасьць, капейка капейку ні ловіць. Правыя Масты Маст.

Як новая капейка. Ухв. Вельмі прыгожая, прыгожа апранутая. Пра дзяўчыну, жанчыну. Што за дзяўчына, адно заглядзеньня, як новая капейка! Шыганы Сл. **Вар.** як новы рубель (як новая капейка).

КАПЕЙКАМІ. 3 капейкамі. Жарт. З невялікім перавышэннем. А хто яго ведае, колькі яму ўжэ гадоў, можа, восемдзсят с капейкамі. Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 36). Бывала, адмахаіш вёрст дзесьць с капейкамі, і хоць бы што, а цяпер і ля хаты цяшка хадзіць. Міцкавічы Смарт. (ЗНФ, 36). Дальбох, толкам і ўспомніць ні магу, колькі я здала тон буракоў: ці то дзесьць с капейкамі, ці то дзевяць с капейкамі. Плецянічы Зэльв. (ЗНФ, 36). Аўтобус будзя ў дзесьць с капейкамі. Яруцічы Зэльв. Лісічыкаў заважыло пяць кіляў, ну, пяць с капейкамі, мо на пійсят грам больш, чым пяць. Бабіна Гродз.

КАПЕЙКІ. Выбіцца з капейкі. Патраціцца, застацца без грошай. Зусім выбілася с капейкі, ні рубля ні маю. Купіск Навагр. Куплю, калі паможааш, бо сам я выбіўсё с капейкі. Правыя Масты Маст. **Вар.** выбіцца (збіцца) з капейкі.

Да капейкі забраць. Усё цалкам, да апошняга. Ці бывая кароўку пазбыць яму трэба, усё забяруць да капейкі ад яго. Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 112).

Збіцца з капейкі. Патраціцца, застацца без грошай. Грошай німа ў лаўку ісьці, зусім збіўса с капейкі. Дубна Маст. Збіўся з капейкі. Сімакова Карэл. (ППФВ, 30; МСГВ, 592). **Вар.** выбіцца (збіцца) з капейкі.

Як з меднай капейкі толку. Зусім нямака (толку з каго-, чаго-н.). Толку з яго як з меднай капейкі. Гуршчызна Ёўеў. (ППФВ, 61).

КАПЕЙКУ. Апошнюю капейку размяняць. Цалкам патраціць грошы. Што я табе куплю? У міне ўжэ кашалёк пусты, апошню капейку размяняў. Стокі Свісл.

За капейку вош (блоху) да Мінска загоніць (пагнаў бы). Іран. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. Нічога ён табе ні аддасць, ён бы ў цібе пасьледняя забраў, ён за капейку вош да Мінска пагнаў бы. Дашкаўцы Маст. (ЗНФ, 32). І ні прасі нават: ён табе за капейку блоху да Мінска загоніць. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 32).

За капейку вош (блху, блоху) у Маскву (да Масквы) пагоніць (загоніць, папрэ). Іран. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. О, гэта скрага!.. У яго прасіць – марна справа, ён за капейку вош у Маскву пагоніць. Трашчычы Карэл. Колькі яму ні дасі, а мала, такі сквапны, за капейку вош у Маскву пагоніць. Ашмяны Ашм. Гэты нікольнікі ні ўступіць, ён за капейку блху ў Маскву пагоніць. Алешчыцы Бераст. Ты ў яе боляй нічога ні прасі, яна ш за капейку вош у Маскву загоніць. Салтанішкі Воран. Маладая, а ўжэ такая жадна, за капейку вош да Масквы пагоніць. Зінявічы Воран. (ЗНФ, 32). Знаю я цібе: ты за капейку блоху да Масквы пагоніш. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 32). Ён жыла такая – за капейку блху да Масквы папрэ. Карозічы Гродз.

За капейку вош у Баранавічы загоніць. Іран. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. Што ў яго прасіць – сёроўна ні дасць, ён за капейку вош у Баранавічы загоніць. Шылавічы Сл.

За капейку гатоў вош да Масквы гнаць. Іран. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. У Міхася грошай ты ні пазычыш, ён сам за капейку гатоў вош да Масквы гнаць. Зэльва Зэльв.

За капейку і бацьку роднага прадасць. Асудж. Вельмі дробязны ў сваёй скупасці, прагнасці, сквапнасці. За капейку і бацьку роднага прадасць. Канюшаны Лід. (ППФВ, 28).

На капейку няма. Зусім (няма). Тыля яго ўчылі, а розуму на капейку німа. Ласосна Гродз. (СНМ, 147). У яго совесці на капейку німа, вочы зажмурыць і лезя, як свіня. Лойкі Гродз. (СНМ-2, 78).

У капейку абысціся. Вельмі дорага. Гэтыя дрова абышліся мне ў капейку. Заполле Івац. (ДСК, 232).

КАПЕЛЬ. Ка'пель варыць у каго. Ухв. Хто-н. разумны, талковы, здагадлівы. Гэты будзе добра вучыцца, капель у яго варыць. Алекшыцы Бераст.

Ка'пель не варыць у каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, бесталковы, нездагадлівы. Капель не варыць у яго, кап такое ў школе сказаць. Алекшыцы Бераст.

КАПІКІ. За ка'пікі брацца. Няўхв. Заводзіцца, біцца. А ругаліся як!.. Адзін на аднаго, адзін на аднаго... Віджу, чуць за капікі ні бяруцца. І нашто ўжо так гарачыцца. Косцевічы Астр.

КАПІЦА. Як капі'ца. Надта поўная, сытая. Пра жанчыну. Не хварэе, цяжка не робіць, адно каля хаты пахаджае. Таму і сыта як капіца. Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185). **Вар.** як капа (капіца).

КАПЛІ. Ні каплі. Ніяк, зусім не. Шчасьця мела шалёна, а долі ні каплі. Я не была моцна ладна, але хлопцы мяне круцілі й танцаваць вялі. Вайкунцы Воран. (ДМГ, 98).

КАПЛЯ. Капля ў каплю падобны. Вельмі, надзвычай (падобны хто-н. на каго-н.). Ганна падобна да маткі капля ў каплю. Калеснікі Бераст. (СГВ, 594).

КАПОРА. Капора яго бяры. Няхай будзе так, няма чаго хвалявацца, перажываць. Капора яго бяры, дзеткі! Няма чаго тут плакаць. Знойдзеца ваш сабака, нікуды ён ат вас ні пойдзе. Лунна Маст. • Капора – камфора.

КАПТУРОМ. З каптуром насытаць і пад. З верхам. Насыпалі мне мукі аш с каптуром. Алекшыцы Бераст. **Вар.** з каптуром (з коптурам, з кофтарам).

КАПУСТА. Зайцава (заяча) капуста. Бат. Расліна расходнік. Во зайцавай капусты пакаштуй. Чэхі Астр. (МСГВ, 173). Заяча капуста кіслянькая, у лесе расце. Быстрыца Астр. (СПЗБ-2, 274). На Маркішовым раскопі на заячуй капусьці столькі лісічыкаў нарасло! Бабіна Гродз.

Лугавая капуста. Бат. Бабоўнік. Лугавая капуста ў макрыне расце. Шашкі Іўеў. (СПЗБ-2, 678).

КАПУСТУ. Змяшаць (перамяшаць) капусту з гарохам. Усё зблытаць. Старая нагаварыла ўсяго, але змяшала капусту з гарохам. Руда Яварская Дзятл. Заўсёды пераблытая, перамяшая капусту з гарохам. Ашмяны Ашм. **Вар.** мяшаць (змяшаць, перамяшаць) гарох з капустай (капусту з гарохам).

Ссячы капусту. Зарабіць многа грошай. Калі паедзяш і знайдзяш добру работу, то ссячыш капусту, але гэта рэтка каму ўдаецца. Палубнікі Лід.

Сшаткаваць на капусту каго. Моцна збіць каго-н., расправіцца з кім-н. Добра правучылі, шшаткавалі яго на капусту, няхай ведае нашых. Жупраны Ашм.

КАПЫЛ. Капыл завярнуў каму. Асудж. Хто-н. раптам, нечакана захацеў, уздумаў рабіць што-н. Некі яму капыл як завярнуў, дак кінуў усё і адзін дадому пайшоў. Берагоўцы Шчуч.

Мераць на свой капыл каго, што. Меркаваць пра каго-, пра што-н. з асабістага пункту гледжання. Усіх ты мераеш на свой капыл, але ж у людзей свая жытка. Калеснікі Бераст. (СГВ, 598).

На свой капыл гнуць. Няўхв. Даводзіць сваё, ігнаруючы пазіцыю іншых. Ты яму што хочаш гавары, а ён усёроўно на свой капыл гне. Монькавічы Маст.

КАПЫЛЫ. Капылы завярнуць да каго, куды. Гумар. Зайсці, заехаць, завітаць да каго-н. Па дарозі трэба капылы завярнуць да Надзі, даўно ні бачыліся. Бабіна Гродз.

Капылы задраць. Упасці, паваліцца. Пра чалавека. Ішоў, ішоў, а капылы адразу задраў, як зачাপіўся за дрот. Талькаўцы Ваўк.

КАПЫТ. Лёгкі на капыт. Гумар. Шпаркі ў хадзе, які можа лёгка і хутка хадзіць. *Нінка! Ты лёгка на капыт... Зьбегай у агарот, нарві морквы.* Косцевічы Астр.

КАПЫТА. 3 капыта бегчы. Вельмі хутка. *Я крычу, а ён бяжыць с капыта, с капыта.* Косцевічы Ваўк.

Мераць на адно капыта каго, што. Меркаваць пра каго-, пра што-н. аднолькава, не ўлічваючы індывідуальных асаблівасцей. *Ніпраўда, нікепскі ён, ні трэба мераць усіх на адно капыто.* Малая Бераставіца Бераст.

На адно капыта. Вельмі падобныя, аднолькавыя. *Ні разьлічаю я іх, гэтых хлопцаў Алінчыных, яны мне на адно капыто.* Малая Бераставіца Бераст. *Ціпер усе газэты на адно капыто.* Малая Бераставіца Бераст.

КАПЫТАХ. На капытах знесці (панесці) што. Няўхв. 1. Згрызці, вытаптаць, здратаваць што-н. на полі, у агародзе. Пра жывёлу. *Пастыр [пастух] заснуў, а каровы – у агароды. Пасьвіліся, колькі хацелі; што было ў агародах, усё на капытах знясьлі.* Горшавічы Астр. 2. Вельмі хутка разабраць, расхапаць што-н. – *Ні знаяш, мо йшчэ е каўбаса ў магазіні? – Што ты, мілянёк, за гадзіну на капытах панясьлі.* Старына Маст. *Быў і туль харошы, алі ш яго на капытах панясьлі.* Янаўляны Лід.

КАПЫТЫ. Аж капыты цвёрдыя сталі натанцаваліся і пад. Гумар. Вельмі многа, праз меру. *От у Пятроўскага на вяселі музыканты гралі! Ня толькі маладзёж, але й старыя нагуляліся аж капыты цвёрдыя сталі.* Мастаўляны Лід.

Задраць капыты. 1. Гумар. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. *Асьцярожна, ба каўзнеса, та задзярэш капыты.* Бабіна Гродз. *Пасьлізнуўся на лёдзе і задраў капыты.* Жупраны Ашм. 2. Няўхв. Адпачываць лежачы, спаць. *Памажы, кажу, а ён нічога сабе, задраў капыты і ні думае ўставаць.* Волькавічы Ашм. 3. Здохнуць. *Заходзім у хлёў, а наша Зорка задрала капыты.* Алекшычы Бераст. 4. Груб. Памерці. *Як памёр чалавек, то гавораць – задраў капытэ; ужо німа Івана – задраў капытэ.* Ваўкавічы Навагр. *Што ні кажы, ужэ ні маладыя, зарас і задзярэм капыта.* Мілявічы Маст. *Ат такога жыцьця я хутка задзяру капыта.* Косцевічы Ваўк. *Пытаешся пра Дарэшку? Даўно задрала капыта, ашчэ той зімой.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 78).

Капыты аткінуць. Няўхв. 1. Здохнуць. *Старая была [кабыла], зубоў ні мела, чэзла, чэзла... У хляве й аткінула капыты, трахтарам выцягвалі.* Бабіна Гродз. 2. Памерці. *Я ат страху чуць капыты не аткінуў.* Міроўшчына Дзятл. *Зарас як дам, дык і капытэ аткіняш, лярва!* Зенявічы Навагр. *Яшчэ адно тваё слова, то як дам у голаў, ды капыты аткіняш.* Вольна Бар. 3. Адпачываць лежачы, спаць. *Ну, ты, стары, троху парабіў і ўжэ капыты аткінуў. А хто будзя картоплю баранаваць? Мядзвінавічы Дзятл.* 4. Лежаць хворым. *Што ш ты, дзет, капыты аткінуў? Цяпер німа калі хварэць – вясна на дварэ.* Маркуні Астр.

Капыты выцягнуць. Груб. Памерці. *Як надаела жыцьцё такоё... Кап хутчэй ужо капыты выцягнуць.* Ваўчкі Сл.

Ледзь капыты цягаць. Быць вельмі слабым, знясіленым. *Мой конь зусім нядошлы, ледзь капыты цягая.* Заполле Івац. (ДСК, 152).

КАПЫЦЦЯ. 3 капыцця далоў бегчы і пад. Вельмі хутка, спяшаючыся. *Лячу ў краму с капыцця далоў, баюся, каб не разабралі што прывезьлі.* Вішнева Сморг.

КАРАВЭТКУ. Каравэтку зрабіць. Перарэзаць горла. *Я сваю пятаху каравэтку зрабіў, атспяваў свае.* Пракопавічы Гродз. (СНМ-2, 102). • *Каравэтка* – гальштук.

КАРАК. Адгадаваць карак. Асудж. Патаўснец, пакруглец, паправіцца. *Добра было за жончынай сьпіной яму: адгадаваў карак.* Ігнаткаўцы Лід. *Глянё, як за новай жонкай карак адгадаваў, даглядае, відаць.* Лылойці Сморг. *Ходзіш тут, карак адгадаваў, а рабіць то не хочаш.* Праважа Воран. **Вар.** адгадаваць карак (карк).

Гнаць у карак каго. Прымушаць каго-н. неадкладна рабіць, выконваць што-н. *Чаго ты так спяшаешся, ніхто цябе не гоніць у карак, пабыў бы с тыдзень у нас.* Утканы Воран. (СГВ, 584).

Загадаваць сабе карак. Паправіцца, патаўснець. Ты сабе загадаваў карак, цяшка цяпер і пазнаць цябе. Вялікія Пушчавыя Астр. (СГВ, 590).

Карак адгадаваць. Гл. адгадаваць карак.

Карак наесці. Гл. наесці карак.

Наесці карак. Няўхв. Паправіцца, стаць поўным, тоўстым. Наш пратсядацяль як адно прыехаў быў тонянькі як асінка, а цяпер вунь як наеў карак. Зэльва Зэльв. Нічога, што худы да нас прыехаў, на такой рабоці і гэты скоро наесьць карак. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 48). Карак наеў, а рабіць ні хоча аніяк. Яшчэ кажуць: наеў карак на бацькавым хлебі, але спадзе, як на свой перайдзе. Русацін Карэл. (ЗНФ, 48). **Вар.** наесці карак (карк).

Сесці на карак каму. Няўхв. Жыць за кошт каго-н., быць на ўтрыманні каго-н. Сеў мне на карак і ні думая ісьці на работу. Дубна Маст. **Вар.** сесці на карак (на карк).

У карак гнаць. З сілай, з гвалтам, з пабоямі (гнаць, выганяць каго-н.). Чаго ты, дзяўчо, мучыся з гэтым алкашом? Адно мучыш сябе і дзяцей. Гані яго ў карак. Сурынка Сл.

КАРАЛЁМ. За каралём гарохавым. Жарт.-іран. Вельмі даўно, невядома калі. Гэта трава, можа, ужо дзе за каралём гарохавым купляна, можа, ужо ні дзейнічае. Косцевічы Астр.

КАРАЛЮ. <І> каралю шапку (шапачку) не знімаць (не здымаць, не зняць). Адчуваць сябе свабодна, незалежна, шчасліва. Кап у міне было столькі грошай, як у гэтаго Аскіркi, та я п каралю шапку ні здымаў. Цырын Карэл. (ЗНФ, 40). Ідзі, мілянкая, за яго, ні бойся. Кажу табе, што будзеш жыць – і каралю шапачку ні знімаш. Заполле Навагр. (ЗНФ, 40). Як толькі ўлезу ў сваю хату, то й каралю шапку ні буду здымаць. Турэц Карэл. (ЗНФ, 40).

КАРАЧКАХ. На карачках стаяць, поўзаць. Адначасова на каленях і на дзвюх руках. Каб ты на карачках поўзала. Чамяры Сл. (ЖНСл., 180).

Поўзаць на карачках перад кім. Няўхв. Прыніжацца перад кім-н. Чага ты поўзаеш на карачках перад ім, такая халера нікому ні спагадая. Бор Навагр. (СГВ, 604).

КАРАЧЫ. Задраўшы карачы' ляжаць. Няўхв. Нічога не робячы (ляжаць). Ты сёння ляжыш цэлы дзень задраўшы карачы. Падлабенне Гродз.

Задраць карачы'. 1. Гумар. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. Як зачэпілася за камянь, і задрала карачы, сіняк на каленку набіла. Зачэпічы Шчуч. Як піхануў, та той аш карачэ задраў. Круглікі Гродз. (СНМ, 67). 2. Груб. Памерці. Кап ты скарэй задраў карачы, то мне мо ляхчэй было б жыць бес такога апівошы. Голдава Лід.

Карачы задраць. Гл. задраць карачы.

КАРБУНАК. Карбу'нак <яго> ведае (знае). Няўхв. Невядома, няясна. Карбунак ведае, што зь яго будзя, калі ўжо цяпер рады ні даць. Хвалава Карэл. Карбунак яго знае, дзе ён цягаяцца. Правыя Масты Маст. • Карбунак – карбункул.

КАРБУНЕЦ. Каб карбуне'ц заеў (пабраў) каго. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. Кап цябе карбунец заеў, што гэта ты вырабляеш?! Шчонова Карэл. Каб вас карбунец пабраў, як вы ні даеця заснуць! Шчонова Карэл. • Карбунец – карбункул.

Няхай карбуне'ц возьме каго. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. Няхай цябе, такога кашкарэза, карбунец возьма. Кайшоўка Карэл. (СГВ, 594).

КАРБУНКА. Каб карбу'нка ўзяла каго. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. Каб цябе карбунка ўзяла! Глядзі сваіх курэй, а да чужых ні лесь! Лунна Маст. • Карбунка – карбункул.

КАРБУНЦОЎ. Даць карбунцоў каму. Пабіць, пакараць каго-н. А маці злосна была: і праўзака, і карбунцоў дасць, бо трэба было нас і адзець, і накarmiць. Заполле Івац. (ДСК, 268). А пасля бацько дае карбунцоў, бо на место не заняслі таго рубля. Яглевічы Івац. (ДСК, 265).

КАРБУНЦЫ. **Каб цябе карбунцы ўзялі.** *Выкл.* Вокліч прыкрасці, абурэння. *У нас клянучь так: «Каб цябе карбунцы ўзялі».* Заполле Івац. (ДСК, 104).

КАРДАН. **Трымай (дзяржы) кардан.** *Выкл.* 1. Фамільярна-грубаваты прывітальны або развітальны зварот з працягваннем рукі. – *Прывет, Вася, трымай кардан! – Здароў! Драгуці Воран. (ЗНФ, 70). Ну што ты мне толькі галавой кіўнеш і пайшоў сабе? Давай па-людску паздароваемса. Дзяржы кардан! Дубінка Гродз. (ЗНФ, 70). Ну, давай, дзяржы кардан! У панядзелак пазвоніш. Бабіна Гродз. Гэта як хлопцы разьвітваюцца, то кажучь – дзяржы кардан! Правыя Масты Маст. 2. Выказванне дамоўленасці, згоды з працягваннем і поціскам рукі. Вось з гэтым я згодзен, вось гэта правільна... Дзяржы кардан! Мілявічы Маст.*

КАРК. **Адгадаваць карк.** *Асудж.* Патаўсець, пакруглець, паправіцца. *На складзі робіць, ніздарма адгадаваў карк.* Новы Двор Свісл. **Вар.** адгадаваць карак (карк).

За карк не цячэ. Можна яшчэ трываць, абставіны яшчэ не вымагаюць спяшацца выконваць што-н. *Давайце, хлопцы, паседзімо: за карк не цячэ. Хай яна вытане, з гэтай работаю.* Марачы Зэльв. (Стэц.-1, 184).

Карк наесці. *Няўхв.* Паправіцца, стаць поўным, тоўстым. *Здаецца, нідаўно начальнікам стаў, а карк во які наеў, аж блішчыць.* Балічы Гродз. (СНМ, 67). **Вар.** карак (карк) наесці.

Ліць за карк каму. *Прыспешваць, падганяць каго-н. Ужываецца звычайна ў рытарычных сказах. «Каб не спяшаўся, мо і лепей зрабіў бы».* – *«А хто табе ліў за карк? Трэбуло не спяшацца з козамі на торг».* Марачы Зэльв. (Стэц.-1, 184).

Надаваць у карк каму. *Пабіць, пакараць каго-н. Наніўсё і давай буяць, пакуль ні надавалі ў карк.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 21).

Сесці на карк каму. *Няўхв.* Жыць за кошт каго-н., быць на ўтрыманні каго-н. *А, які зь яго толк – вот сеў бацьком на карк і ні думая, як самому жыць.* Беражна Карэл. (НЛ, 159). **Вар.** сесці на карак (на карк).

КАРКА. **З карка не злазіць чыйго.** *Моцна назаліць, дакучаць каму-н. Схадзі ты, стары, згары ёй соткі, а то ш с карка ні злазіць, кожны дзень прыходзіць і ные.* Монтацішкі Смарт.

КАРКАМ. **За каркам жыць чыйм.** *На забеспячэнні, на ўтрыманні каго-н. Ён і жыве за бацькавым каркам. Ні ў яго каровы, ні ў яго свіні, ні ў яго курыцы.* Дзягуйцы Ашм.

КАРКУ. **Даць па карку каму.** *Пабіць, пакараць каго-н. Не прасіся лепш Ахромю – дасць па карку і наломіць, такі страгі, хай яго багі.* Эйтуны Лід. (ДМГ, 232). *Даць яму па карку за гэта! Альхоўка Навагр. (СПЗБ-2, 413).*

Накласці па карку каму. *Пабіць, пакараць каго-н. Не звязвайся ты зь імі, бо потым накладуць па карку.* Шылавічы Сл.

КАРОВА. **Карова дойна.** *Зневаж.* Кепскі чалавек. Пра жанчыну. *Ах ты, карова дойна!.. Што ты мне мазгі ўстаўляш!.. Як ты мне абрыдла за цэло жыцця! Няверавічы Ваўк.*

Карова язык ад'ела (з'ела) каму. *Хто-н. недарэчы маўчыць, не хоча казаць што-н. Пераважна пра дзяцей. Што ні гавары яму – маўчыць! Карова язык ад'ела.* Чамяры Сл. (Стэц.-2, 250). *І Валік гэты маўкун – карова язык з'ела.* Валькевічы Зэльв. (Стэц.-2, 250).

Як бондарава карова хадзіць і пад. *Без справы, без сур'эзнага занятку. Ужэ даўно павячэралі, а ты недзі бадзяся як бондарава карова.* Альбярцін Сл.

Як карова гілюе бегаць і пад. *Няўхв.* Актыўна і не да месца. *Ну чаго ты, Крыся, разьлёталася, усяадно як карова гілюя, няма табе ніяк спакою.* Навасяды Ашм. ● *Гіляваць – гізаваць.*

Як карова лейзарава хадзіць і пад. *Няўхв.* Без справы, без сур'эзнага занятку. *І куды ты пацягнулася як карова лейзарава, забылася, што дахат трэ.* Глядавічы Маст. *Цягаяцца як лейзарава карова па хатах.* Лунна Маст. *Цягаяцца як карова лейзарава.* Тая

нігды дахаты с пашы ні йшла, усё па сяле цягалася, пакуль яе Лейзар ні лавіў. Квасевічы Івац. **Вар.** як карова (кабыла) лейзарава.

Як карова ляндэрская (рандэльская). Груб. 1. Вельмі тоўсты. Пра чалавека. *Манька як карова ляндэрская, у дзьверы ні ўлазіць.* Сурынка Сл. 2. хадзіць. Нязграбна, няўклюдна. *Асьцярожнэй паварочвайся, а то ходзіш як карова ляндэрская!* Падольцы Астр. 3. ляжаць. Без справы, без дбаньня. *Чаго ты ляжыш як карова ляндэрская? Пара ўжэ ісьці работу рабіць.* Берагоўцы Шчуч. 4. плакаць і пад. Вельмі моцна, уголас. *Чаго ты равеш як карова рандэльска?!* Дубна Маст. • *Ляндэрская* – параўн. польск. *holenderska* ‘галандская’.

Як карова на лёдзе выдурвацца. Няўхв. Вельмі, празмерна. *Чаго ты выдурваеся як карова на лёдзі, аш праціўно глядзець на твае выдурмусы!* Дарагляны Маст.

Як карова на (па) лёдзе ісьці і пад. Няўхв. Нязграбна, валюхаства. *Паглядзі, як яна пайшла, як карова на лёдзі.* Дуброўна Бар. *Акуратней, а то ходзіш як карова на лёдзе.* Тракелі Воран. *Ідзе як карова на лёдзі.* Новы Двор Свісл.

Як карова на каньках стаяць, хадзіць. Нязграбна. *Куды мне такія туфлі, я на каблучках хадзіць не ўмею. Я ў іх буду як карова на каньках.* Стокі Свісл.

Як карова на нартах ісьці. Іран. Нязграбна, валюхаства. *Глян, ідзе як карова на нартах, зара зваліцца.* Дайнова Воран. • *Нарты* – лыжы.

Як карова пажавала. Скамечанае, непапрасаванае. Пра адзенне. *Я ш табе ўсю адзежу павыгладжвала! Чаму ш на табе ўсё як карова пажавала?* Стокі Свісл.

Як карова пажавала і выплюнула каго. Хто-н. мае кепскі, нехайны выгляд. *Ну й відок у цябе сёньня, як карова пажавала і выплюнула.* Навасёлкі Сл.

Як карова рэзаная крычаць і пад. Няўхв. Вельмі моцна, гучна, нястрымна. *Чаго ш ты равеш як карова рэзаная?!* Канвেলішкі Воран.

Як карова языком злізала каго. Хто-н. раптоўна знік. *Во толькі стаяла за мною ўнучка, гляджу – німа, як карова языком злізала, мусі, у пясок пабегла забуляцца.* Вольна Бар. *Згінуў, як карова языком злізала.* Літвінкі Гродз. (СНМ, 183).

Як лейзарава карова. Гл. як карова лейзарава.

КАРОВАМ. Закручваць каровам хвасты. Няўхв. Бязмэтна, без толку праводзіць час. *Кап хоць што зрабіў за сёньня, увесь дзень закручваў каровам хвасты.* Мацвееўцы Ваўк.

Каровам хвасты круціць. Іран. Займацца доглядам жывёлы, быць прафесійна звязаным з жывёлагадоўляй. *Паехаў у Валкавыск учыцца каровам хвасты круціць.* Гудзевічы Маст.

КАРОВЕ. На карове ехаць. Няўхв. Рабіць што-н. вельмі марудна. *Даўно можна было вунь колькі зрабіць, а ты ўсё на карове едзіш.* Астравец Астр.

Як карове сядло (падсядзёлак) падыходзіць, ідзе. Іран. Зусім не (падыходзіць, ідзе). Пра адзенне. *Падыходзіць да цябе гэта сукенка як карове сядло.* Малахавічы Гродз. *Падыходзіць табе гэта пальто як карові патсядзёлак.* Новы Двор Свісл. *Ідзе да цябе гэты капялюш як карове сядло.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 187). *Ой, гэтыя спадніцы нікчэмныя, як сабака пагрыс, ну адзін разрэс куды п, а то весь падолак.* Вунь Казіна як наложыць, а яна ёй ідзе як карові пацьсядзёлак. Амбілеўцы Шчуч. *Але ш табе гэтая куртка як карові сядло.* Вольна Бар. **Вар.** як да каровы (карове) сядло (падсядзёлак).

Як на карове сядло ляжыць. Іран. Вельмі кепска (пасуе, падыходзіць што-н. каму-н.). *Кажаш, добра ляжыць, а пагляджу – як на карове сядло! Не падыходзіць, скідай хутчэй!* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 187).

КАРОВУ. Як карову на цяленні разнесла. Іран. Вельмі моцна (растаўсцёў, паправіўся хто-н.). *Які ён там ужэ тоўсты. Хоць ты маўчала п, паглядзі на сібе – разнясла як карову на цялені.* Новыя Бяляны Гродз.

КАРОВЫ. 3-пад каровы малако. Свежае, толькі што надоенае. *Маці заставіла піць малако с-пат каровы. Прышлося выпіць, а то п на вуліцу ні выпусьціла.* Зенявічы Навагр.

А дзе кубарка ат кансервы? Хацела коціцы малака с-пат каровы наліць. Бершты Шчуч. (ЗНС, 44). Выпі шклянку малачка с-пат каровы, ад малакрова добро памагая. Бабіна Гродз.

Каровы язык аджавалі каму. Няўхв. Хто-н. маўчыць, не можа ці не хоча гаварыць. *Чаго сь цібе ні слова ні выцісьняш, хіба каровы язык аджавалі? Падзёркі Гродз. Вар. цяляты (каровы) язык аджавалі (адкусілі, адтапталі).*

Як да каровы сядло (падсядзёлак) падыходзіць, ідзе. *Іран. Зусім не (падыходзіць, ідзе і пад.). Пра адзенне. Дзеўчына павінна хусту насіць, а гэта шапка ідзе да цібе як да каровы сядло. Новая Руда Гродз. Скінь ты гэту сукенку і адзень другую, бо яна ідзе табе як да каровы патсядзёлак. Шыганы Сл. Вар. як да каровы (карове) сядло (падсядзёлак).*

КАРОН. У карон клясці, праклінаць. Вельмі моцна. *Што ні рабі, але ўсё роўна будуць клясці ў карон, такія яны людзі. Чамяры Сл.*

КАРОНА. Карона не спадзе з каго. Нічога не здарыцца з кім-н. *Перапрасі мацяру, с цябе карона не спадзе. Цярэшкі Ваўк. (СГВ, 594).*

КАРОСТА. Вадзяная кароста. Бат. Раска. *Ня лесь у ваду – набярэсся вадзяной каросты. Бакшты Іўеў. (СПЗБ-1, 267).*

КАРОТКАГА. Без кароткага прыставаць, чапляцца і пад. Нахабна, бесцырымонна. *Які там сусет – алкаш. Во, учорака прыйшоў і цапіўся бес кароткага, каб я яму чарку наліў. Марцулі Навагр. Чапляецца бес кароткага да дзяўчыны, а тая адвязацца ні можа. Зенявічы Навагр. Чапляецца бес кароткага, што за чалавек... Як выпья, дык пагаварыць яму трэба. Зенявічы Навагр.*

КАРОЎКА. Богава (божая) кароўка. Від жука. *Е кузачка такая, богава кароўка. Дзякі Ваўк. (МСГВ, 55). Богавая кароўка – рабінавая з чорнымі кропкамі. Жодзішкі Смарг. (СПЗБ-1, 200). Маленькая, чырвоненькая – то богавая кароўка. Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-1, 200). У нас нікаторыя старыя вядранец на божу кароўку казалі, як хто хоча, так і называе. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 32). Па лісту паўзе божая кароўка, чырвоненькая с чорнымі кропачкамі. Шчорсы Навагр. (МСГВ, 55).*

Кароўка ацялілася каму. Няўхв. Хто-н. набыў крыніцу дадатковых матэрыяльных даходаў, незаконнага прыбытку. *Думаяш, людзі ні бачаць, што тваяму зяцю кароўка ацялілася? Але ш гэтак ён доўго ні набрыгадзірыць. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 42). Яму ціпер кароўка ацялілася, і кормяць, і пояць за так. Забалаць Воран. (ЗНФ, 42).*

КАРТАЧКУ. Хоць на картачку здымай каго. Ухв. Хто-н. вельмі прыгожы, прывабны. *Унучка прыехала, намалёваная, убраная, хоць на картачку яе здымай. Яманты Лід. • Картачка – фотакартка.*

КАРТЫ. У дзве карты іграць. Часта асудж. Служыць адначасова і адным і другім, двурушнічаць. *Ён у вайну ў дзьве карты іграў: і партызанам памагаў, і немцам пашану аддаваў. Вангі Лід. (ЗНФ, 71). Калі будзеш у дзьве карты йграць, нідоўго наробиш. Такіх нідзе ні любяць. Погіры Дзятл. (ЗНФ, 71).*

КАРУ. Як за ка'ру рабіць, працаваць. Вельмі цяжка, напружана, пакутліва. *Што ты, чалавек божы, мучыся, робіш як за кару. Сяраўно на гэтым пяску нічога ні будзя расьці. Бабіна Гродз. Пяракурыця, мушчынкі. Што вы ўсё як за кару робіця? Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 86). Кап трохі якую ляхчэйшую работу далі, а тут цэлы дзень робіш як за кару. Радзавічы Гродз. (ЗНФ, 86).*

КАРЧАК. Як карчак. Згорблены, скручаны. Пра чалавека. *Зрабіўся як карчак. Альхоўка Навагр. Между калоткаў скручаны памёр, як карчак ляжыць. Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 426).*

КАРЧАХ. На карчах паехаць. *Іран. Зусім не (паехаць). – Сёння кірмаш. І я паеду, татачка, з вамі ў Зэльву, га? – Паедзеш, паедзеш... на карчах! Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 250).*

КАРЧОМ. Сядзець карчом. Асудж. Нічога не рабіць, нікуды не выходзіць, не паказвацца на людзі. *От як настане рана, дык не ведаеш, за што брацца, за што*

хапацца. І туды ідзі, і там бяжы! А мужчыны карчом сядзяць – і ўсё. От дзе жыццё – як кату на печы! Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 250). Ня ведаю, што зрабілася з нашай Кацяй, сядзіць карчом у хаця. Накрышкі Дзятл. (СГВ, 609).

КАРШАК. Даць у карша́к каму. Пабіць, пакараць каго-н. Дасьць ён табе ў каршак за такую работу. Улезлы Ваўк.

КАРШУН. Каб цябе каршун. Выкл. Выказванне абурэння, злосці на каго-н. А кап цібе каршун, чаго лезіш тут! Малі Астр.

Як каршун курыцу абабраць. Поўнасю, начыста. А то, бало, прыедуць, апішуць за падатак і абяруць як каршун курыцу. Ліпічанка Шчуч. (ЗНФ, 87). Ат сына яна ніякай помачы ні мая, той як прыедзя, то яшчэ абярэ маці як каршун курыцу. Забалаць Воран. (ЗНФ, 87). Кажуць, яе дзет карнікам быў, людзей абіраў як каршун курыцу. Радзавічы Гродз. (ЗНФ, 87).

КАРШУНОМ. Каршуном вочы дзерці каму. Няўхв. Прыставаць, чапляцца да каго-н. з папрокамі, прыдзіркамі, сваркамі. Што я ёй благога зрабіла?.. Цяпер праходу на вуліцы ні дае... Яна мне каршуном вочы дзярэ! Пячоўшчына Валож.

Каршуном у вочы лезці каму, да каго. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. Малы, а каршуном у вочы леза, ні слова яму ні скажы. Купры Шчуч. Дзірэктарша мне каршуном у вочы леза, хоча, кап я на вечары сьнявала, а я ні хачу. Зенявічы Навагр. Так за тую хату й не зьлюбіў Пятрусь Ванюху, пры кожнай сустрэчы леза каршуном у вочы да таго с папрокамі. Ананічы Дзятл.

Лезці каршуном у вочы. Гл. каршуном у вочы лезці.

КАРШЭЛЬ. У каршэль гнаць каго. Прымушаць, прыспешваць каго-н. рабіць, выконваць што-н. Можаш заставацца, яшчэ трохі пабыць, ніхто цібе ў каршэль ні гоніць. Мацвееўцы Ваўк. • Каршэль – карак.

КАРШЭНЬ. У каршэнь даць каму. Пабіць, пакараць каго-н. Ні лезь да іх, бо ў каршэнь дадуць. Рагачы Гродз. (СНМ-2, 103). **Вар.** даць у каршэнь (у кяршэль).

КАРЫТА. За пустое карыта сварыцца. З-за дробязі, без якой-н. важкай прычыны. І чаго ш яны ня мірацца, за пустое карыта сварацца? Ардашы Сморг.

Легчы ў карыта і чакаць пакуль свінні з'ядуць. Іран. Не праяўляць настойлівасці, актыўнасці, не прыкладваць намаганняў для ажыццяўлення чаго-н., займаць пазіцыю чакання. Яна, відзіш, ганаровая натта, ні пойдзіць кватэры прасіць!.. Ну то й ні ідзі, ляж у карыта і чакай пакуль свінні з'ядуць! Кватэра сама табе зь неба зваліцца. Косцевічы Астр.

КАРЫЦЕ. Як не ў сваім карыце быць і пад. У няёмкім становішчы. Ліда сядзела ў нас, як прышоў Юзік, то была як ні ў сваім карыце. Цярэшкі Ваўк. (СГВ, 600).

КАРЫЦЕЧКУ. У карыцечку замешана каму. Зневаж. Каго-н. не тычыцца што-н. Ні тваё дзело! Табе вун у карыцячку замешано. Бершты Шчуч.

КАРЭЛІЧЫ. На Карэлічы пайшлі шкарпэткі. Гумар. Вельмі заношаныя, карэлыя. Памыйця мае шкарпеткі, бо яны ўжэ на Карэлічы пайшлі. Рутка П Навагр.

КАСІ. Хоць касі чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. Звычайна пра грыбы, расліны. Грыбоў хоць касі. Суботнікі Іўеў. (ППФВ, 18). Пайдзем заўтра рананку на лісічыкі, іх ціпер хоць касі. Бершты Шчуч. (ЗНС, 46). **Вар.** хоць <касой> касі.

КАСІНА. Касіна з галавы не ўпала ў каго. Хто-н. не зведаў цяжкасцей, нястачы, гора. Пражыла баба на свеці, ні знала гора: касіна з галавы ні ўпала. Заполле Івац. (ДСК, 105).

КАСОЙ. Хоць касой касі чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. Звычайна пра грыбы, расліны. У нашым гарочыку столькі петухоў, хоць касой касі, ідзі, нарві сабе на букет. Дакудава 1 Лід. (СГВ, 395). У лесе краснагалавікаў – хоць касой касі. Чырвонае Сяло Зэльв. (СГВ, 217). Вот грыбоў у лесе – хоць ты касой касі. Малі Астр. (СПЗБ-5, 319). Як надыхоў на прагаліну, та грыбоў хоць касой касі, адных шчырых цэлы кошык набраў.

Саломенка Гродз. (СНМ-2, 180). *Папарніцу на папары хоць касой касі, такая густая.* Мілейкі Івац. (ДСК, 169). **Вар.** хоць <касой> касі.

Як касой сцягнуць трава. Густая і высокая. *Трава там – як касой сцягнуць.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 46).

КАСТЫЛЬ. Кастыль пад паху. *Іран.* Чалавек малога росту. Звычайна ў параўнанні з кім-н. *Ну ён і знайшоў сабе дзяўчыну... Сам высокі, а яна – кастыль пад паху.* Вялікая Бераставіца Бераст.

КАСЦЕЙ. Да касцей пранізвае, прабірае і пад. Вельмі моцна. Пра вецер, холад. *Сібірны вецяр падуў, пранізвая да касцей, увесь ат холаду лякаціш.* Карозічы Гродз. (СНМ, 128).

Касцей не збярэш. *Паграж.* Будзеш знішчаны, забіты. *Адыдзі, бо яг дам табе, то і касцей не збярэш.* Якімавічы Сл. (СГВ, 594).

КАСЦЕЛЕ. У касцэле на акне дастане. *Няўхв.* Вельмі пранырлівы, усюды дойдзе, усё прыбярэ да рук. *Дзе ты ад яго схаваш! Гэта ш такая зараза, у касцелі на акне дастаня!* Хрустава Свісл.

У пустым касцэле Богу маліцца. *Гл.* у пустым касцёле Богу маліцца.

КАСЦЕЛІ. І ў касцелі і ў пасцелі ў чым. Усюды ў адным і тым жа адзенні. Пра неберажлівыя адносіны да адзення. *Дачушка, пераадзенься, а то ты ў гэтай сукенцы і ў касцелі і ў пасцелі.* Радунь Воран. *Пераадзенься, а то ў гэтым касцюмі і ў касцелі і ў пасцелі.* *Дзе я табе новага накупляюся.* Замошша Шчуч.

У чым у касцелі ў тым і ў пасцелі. *Няўхв.* На кім-н. адно і тое, на ўсе выпадкі жыцця адзенне. Пра нешаноўныя адносіны да свайго адзення. *І ні брытко табе? Толька ўчора ганавіцы купілі, а на што яны ўжэ падобныя.* У чым у касцелі ў тым і ў пасцелі. Старая Руда Гродз. *Твой ходзіць усюды як шмаравос.* У чым у касцелі ў тым і ў пасцелі, памыла п на ім адзежу. Купіск Навагр. У чым у касцелі ў тым і ў пасцелі. Адамавічы Гродз. (СНМ, 194). **Вар.** што ў касцелі то (тое) <і> у пасцелі; што ў пасцелі то і ў касцелі; у чым у пасцелі ў тым і ў касцелі; у чым у касцелі ў тым і ў пасцелі; як у касцелі так і ў пасцелі.

Што ў касцелі то (тое) <і> у пасцелі на кім, у каго. *Няўхв.* 1. На кім-н. адно і тое, на ўсе выпадкі жыцця адзенне. Пра нешаноўныя адносіны да свайго адзення. *Пярадзелася п хаця ў хаці, а то на табе што ў касцелі то ў пасцелі.* Пескі Маст. (ЗНФ, 81). *На ім заўсёды што ў касцелі то ў пасцелі.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 81). *Ну й выбраўся на полё! Гэта ш скажуць: у цябе што ў касцелі то ў пасцелі.* Баранавічы Карэл. (ЗНФ, 81). *У Гэлі што ў касцелі то і ў пасцелі: і ў магазін ідзе ў гэтай сукні, і кароў доіць, і ў горат едзя.* Пеляса Воран. *Перадзелася п хоць, а то што ў касцелі то ў пасцелі.* Рудаўка Сл. *Ты што ўваліўся на дзіван у новым касцюмі, марш здымаць! Алі што ў касцелі то ў пасцелі.* Зэльва Зэльв. *Німа ў яе ніякого паняцця, што як адзець да людзей, што ў пасцелі то і ў касцелі.* Алекшыцы Бераст. *Брытко на вашаго бацька дзівіцца.* Нават і на свята нічога іншаго ні складзе. *Ходзіць абы-як, што ў касцелі то і ў пасцелі.* Лунна Маст. *Ты можа зьнімеш спадніцу, а то што ў касцелі то і ў пасцелі, у ёй і да крэмы ходзіш, і ў хаце ходзіш.* Бастуны Воран. *Адзяецца як на свята, так і на работу, што ў касцелі тое і ў пасцелі.* Сялявічы Сл. *Прышоў дахаты, то перадзенься, а то ў цябе што ў касцелі то ў пасцелі.* Вярэйкі Ваўк. *Яна гэту спадніцу і на работу і на свята носіць, без разбору, чысто больш нічога ні мая.* *Што ў касцелі то ў пасцелі.* Стокі Свісл. 2. адзенне. Нязменнае, на ўсе выпадкі. У нашага Славіка адзеня што ў касцелі то і ў пасцелі. Талькаўцы Ваўк. *Нігды ні будзе ў цібе лучэйшага адзеня, зусім ні ўмееш шанаваць.* Яно ў цібе што ў касцелі то і ў пасцелі. Бастуны Воран. **Вар.** што ў касцелі то (тое) <і> у пасцелі; што ў пасцелі то і ў касцелі; у чым у пасцелі ў тым і ў касцелі; у чым у касцелі ў тым і ў пасцелі; як у касцелі так і ў пасцелі.

Як у касцелі так і ў пасцелі ў каго. *Няўхв.* На кім-н. адно і тое, на ўсе выпадкі жыцця адзенне. Пра нешаноўныя адносіны да свайго адзення. *Скінь швэдар.* У хаці можна і ў

старэйшум пахадзіць. А то ў цібе як у касьцелі так і ў пасьцелі. Моцевічы Лід. **Вар.** што ў касцелі то (тое) <i>у пасцелі; што ў пасцелі то і ў касцелі; у чым у пасцелі ў тым і ў касцелі; у чым у касцелі ў тым і ў пасцелі; як у касцелі так і ў пасцелі.

КАСЦЕЛЬНЫ. І касцельны і пасцельны. Нязмённы, на ўсе выпадкі. Пра адзенне. Ты тэрас багатая, а помніш, як мела сукенку – і касцельную і пасцельную. Малі Астр. (СПЗБ-3, 61).

КАСЦЁЛ. Падвесці пад касцёл каго. Няўхв. Хітрасцю, падманам ставіць каго-н. у цяжкае, непрыемнае становішча. Падвесці пад касцёл. Пяслі Гродз. (СНМ, 189).

КАСЦЁЛЕ. У пустым касцёле Богу маліцца. Няўхв. Займацца непатрэбнай ці малаэфектыўнай справай. – Занёўса з гэтымі дугамі, та ціпер і сам ні рады. Ні хочуць гнуцца, жабяцца, залушчаюцца. Зь дзісяці толькі дзве ўдаліса, і то... – От, захацеў у пустом касьцёлі Богу маліцца. Спатрэбіліса табе гэтыя дугі. Бабіна Гродз. Узёўса ўчорайка сетку плясьці, аля добро ні ўмея. Та вочко разыдзяцца, та нітка на гузья завязяцца. Нарвуцца. Я кажу: захацеў у пустом касьцёлі Богу маліцца. Бытта ён яе звязя. Новая Руда Гродз. Нічога ты ні даб'еся. Зноў у пустым касьцёлі Богу моліся. Гродна Гродз. (ЗНФ, 72). Што ты ў пустом касьцелі Богу моліся? Ты ёй нічога ні дакажаш! Вараны Бераст. (ЗНФ, 72). Прасіла, яшчэ як прасіла, але яго ні ўгаворыш, німа чаго ў пустым касьцелі Богу маліцца. Крапіўніца Свісл. (ЗНФ, 72). Захацеў у пустом касцёлі Богу маліцца. Манькавічы Сл. (ППФВ, 29).

КАСЦЬМІ. Касцямі барабانیць. Іран. Вельмі худы. Во жонку высушыў – як ражон, касцямі барабانیць. Жупраны Ашм.

Касцямі слацца. Стараючыся з усіх сіл, ахвяруючы сабой, рабіць што-н. Усё жыццё рабіла, дабро нажывала, касцямі слацца, кап тулькі дзіцей у людзі вывясці. Старына Маст.

КАСЦЯМІ. Касцямі грымець. Іран. Быць вельмі худым. Ну, можа як выйдзя замуш, дык хоць касцямі грымець ні будзя, такі мужык аткорміць. Зэльва Зэльв.

КАСЦЯХ. У касцях сядзець каму. Незада. Моцна надакучыць, апрыкраць каму-н. Сённяшняе ехала мне ў касцях сядзіць – усюды пастой, пасядзі, столькі часу марна траціцца. Возерск Карэл. (СБНФ, 256).

КАТА. Валачыць ката за хвост. Іран. Не спяшацца выконваць што-н., марудзіць. Нам трэба паспяшыць з работаю на полі, а то мы валочым ката за хвост, а скоро ўжэ і вечар. Залацеева Зэльв.

Драць ката. Няўхв. Жыць нядружна, не ў згодзе, часта сварыцца. Звычайна пра мужа і жонку. Ат, як яны там жывуць... Вот, дзяруць ката ды і ўсё. Кожны сваё права правіць. Кальчуны Ашм.

З сядзячага ката вырасці. Насмеш. Невысокім, нізкарослым. Вырас сь сядзячага ката, а да дзевак, глядзі, паткі. Дзевяткаўцы Ваўк.

Купляць ката ў ворку. Набываць што-н., зараней не ведаючы яго вартасці. Ты паглядзі спачатку, што ён табе дае, німа чаго стыдацца, купляць ката ў ворку, бо можа абдурыць. Воранава Воран.

Не вучы старога ката смятану злізваць. Незада. Не лезь са сваімі парадзі, павучаннямі. Каму ты гаворыш? Мне, як рабіць? Ні вучы старога ката смятану злізваць. Суботнікі Іўеў.

Як благога ката. біць і пад. Вельмі моцна, бязлітасна (біць каго-н.). Што за дзіця... Ты яго бі як благога ката, а ён усё роўна будзіць сваё рабіць. Косцевічы Астр. **Вар.** як шкоднага (благога) ката.

Як ката ў мяху. Без інфармавання, нічога не тлумачы каму-н. Завязьлі мяне туды як ката ў мяху, ды кінулі, там кап ня мяшала ім жыць, на халеру я ім... Вольна Бар.

Як ката ў мяшку біць і пад. Вельмі моцна, бязлітасна (біць каго-н.). Бацька цібе за двойку выдупіць як ката у мяшку. Алекшыцы Бераст.

Як у ката за лапаю пясок не ўдзержыцца і пад. Зусім (не захаваецца, не ўтрымаецца што-н. у каго-н. у сакрэце). Ты ш хаця не кажы ёй, у яе ш нічога не ўдзержыцца як у ката за лапаю пясок, па ўсёй вёсцы разнясе. Мастаўляны Лід.

Як шкоднага ката біць і пад. Вельмі моцна, бязлітасна (біць каго-н.). *Калі ні будзеш слухаць, то буду біць як шкоднага ката.* Лозкі Навагр. **Вар.** як шкоднага (благаго) ката.

КАТАЛКУ. Пад каталку забраць, ачысціць і пад. Цалкам, поўнасьцю. *Каб хоць што пакінулі грабіцелі гэтыя, а то ўсё пад каталку.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 186).

КАТАРЖНЫ. Як катаржны рабіць і пад. Няўхв. Вельмі многа і цяжка, без перапынку. *Мацвей як катаржны ўсё жыццця рабіў, а яго кулаком потым назвалі.* Васілішкі Шчуч.

КАТОЎСКАГА. Пад Катоўскага пастрыгчыся. Дагала, не пакідаючы валасоў. Від прычоскі. *Некалі пастрыхсо мой хлопец пат Катоўскаго, та ўсе сьмяліся, а ён плакаў. А цяпер усе ходзяць пастрыжаныя наголю.* Лунна Маст.

КАТУ. Калі кату зад зарасце. Гумар. Невядома калі (адбудзецца што-н.). *Я ту замуш ні выйду, а мне ніхто і ні правіцца, а можа калі кату зад зарасьце, тады я замуш пайду.* Амбілеўцы Шчуч.

Кату на адзін зуб (глык) чаго. Вельмі мала. Пра ежу. *Канчай мяска, тут яго ўжэ кату на адзін зуб, з'еш усё.* Купры Шчуч. *Колькі я там зьёў, кату на адзін зуп будзя.* Уселяб Навагр. *Алі ш наліла малака, кату на адзін глык.* Аздобічы Шчуч.

Кату пад пятау вырасці. Мала, слаба. Пра нізкарослага чалавека. *Вырас кату пад пятау.* Сімакава Карэл. (МСГВ, 584).

Кату па калена. Іран. Малы, нізкарослы. *Ужэ з дваццаць гот мая, а сам кату па калена, як дзіця.* Уселяб Навагр. *Куды ты лезеш? Кату па калена, а такі ўжо дзелавы!* Варняны Астр. *Што гэта за жаніх – кату па калена.* Навасёлкі Ашм. *Што ш гэта за кавалер – кату па калена.* Лоша Астр.

Кату па каўнер кавалер. Іран. Малы, невысокага росту. *Тожэ мне кавалер – кату па каўнер, можна і лепшага знайсці.* Хутар Праважа Воран. *Кавалер кату па каўнер, а ўжэ да дзевак ходзіць.* Уселяб Навагр. *А ў Лены кавалер кату па каўнер, і як яна толькі зь ім дружыць.* Зенявічы Навагр. *Які ж ён табе кавалер – кату па каўнер.* Вензавец Дзятл.

Кату па пятау. Іран. Малы, нізкарослы. *А хлопчык той кату па пятау.* Танявічы Шчуч. *Мой мала расьце, кату па пятау, а другія вунь як павырасталі.* Уселяб Навагр. *Я зь ім бліска ня стану, ён жа кату па пятау, а я два мэтры росту.* Вольна Бар. *Вот урадзіўся – кату па пятау.* Залужжа Стаўб.

Кату па пятау сабаку на сраку. Іран.-груб. Малы, невысокага росту хто-н. *Кату па пятау сабаку на сраку, а ўжо такі врэдны.* Шадзюны Астр.

Кату хвост палажыць. Вельмі малой плошчы. *Які там гарот... Кату хвост палажыць.* Як пасадзіш там усяго, то будзеш мець аш лэп будзе цьвёрды. Бастуны Воран.

Як кату аброць падыходзіць. Іран. Зусім не (падыходзіць што-н. каму-н.). *Начапіла бляшанак на вушы, на шыю і думая, што натто добро, а яны ёй падыходзяць як кату аброць.* Правыя Масты Маст.

Як кату лапці падыходзіць і пад. Іран. Зусім не (падыходзіць што-н. каму-н.). *Гэтыя боты йдуць табе як кату лапці, толькі грошай ікада, што ўваліла.* Новы Двор Свісл.

Як кату на пядзю. Вельмі мала. *Назьбірала грыбоў як кату на пядзю, у кошыку нават дна ні закрыла.* Навасёлкі Свісл.

КАЎБАСА. Делавая каўбаса. Дасужы, спрытны, дзейны чалавек. *Усюды дабяжыць, усё ўведая. Гэта ш такая дзелавая каўбаса, што о-го-го!* Зэльва Зэльв.

КАЎБАСАМІ. Каўбасамі дзверы абвешваць. Жарт.-іран. Жыць багата, заможна. *А што вы думалі, гэта вам ні пры Польшчы каўбасамі дзверы абвешваць.* Конна Зэльв.

Каўбасамі клямку завязваць. Жарт.-іран. Жыць багата, заможна. – *Скажаш, раней ляпе'й жылося? – А то не – каўбасамі клямку завязвалі...* Вішнеўка Зэльв.

КАЎБАСЫ. Ласы на каўбасы. Няўхв. Які мае намер забраць, прысвоіць што-н., завалодаць чым-н. *Кажды зная, што ты ласы на каўбасы.* Пескі Маст. **Вар.** ласы на (да) кілбасы (каўбасы).

Ласы на чужыя каўбасы. Няўхв. Неабаякавы да чужога, любіць пажывіцца за чужы кошт. – *У Коліка сало кончылася, у нас прасіў.* – *Чаму не, ласы на чужыя каўбасы.* Старына Маст. *Ласы на чужыя каўбасы: у хаці сваю вотку ні п'е, аля як хто пальцам кіўне, та так і набярэцца.* Малая Жорнаўка Гродз. *Ласы на чужыя каўбасы.* Васілевічы Гродз. *А ты, як бачу, ласы на чужыя каўбасы.* Макараўцы Бераст. *Вечна ты ласы на чужыя каўбасы.* Старыя Паддубы Шчуч. *Валянцін ласы на чужыя каўбасы.* Галубы Маст. **Вар.** ласы на чужыя кілбасы (каўбасы).

КАЎДУН. Каўдун у галаве закруціў у каго. Груб. Хто-н. упарты, капрызны. *Ні ўспелі нову сукенку пашыць, то ў яе каўдун у галаве закруціў – ні хоча ехаць на вяселе.* *А сукенак гэтых у яе поўна шафа.* Вензавец Дзятл. ● *Каўдун – каўтун.*

КАЎКІ. Каўкі комін залажылі каму. Іран. Хто-н. не чуе, недачувае. *Табе што, каўкі комін залажылі? Клічу, клічу, а ты ні адварочваеся.* Лаздуны Ёўеў. ● *Каўка – галка.*

КАЎНЕР. Даць (налажыць) у каўнер каму. Пабіць каго-н., расправіцца з кім-н. *Зютку добра даў у каўнер, той і пайшоў плачучы.* Доўгая Шчуч. *Я яму добра налажыў у каўнер, больш ні палеза.* Дзянісава Дзятл.

У каўнер гнаць. Няўхв. 1. Груба, з лаянкай ці пабоямі (гнаць, выганяць, праганяць каго-н.). – *Ну што, прышоў твой дахаты? – Дзе там. Яго хоць у каўнер жані, та ні выляза аттуль.* Правыя Масты Маст. 2. Прымусова, гвалтам (падганяць каго-н. у працы). *Хваця мяне гнаць у каўнер, я й так сьпяшаюся.* Варняны Астр. *Ніхто цібе ні гоніць у каўнер, рабі патроху й акуратна.* Старчаняты Ёўеў.

КАЎНЯРОМ. З каўняром з'есці каго. Асудж. Многа і часта едучы, разарыць, давесці да беднасці каго-н. *Надаела мне гэтых п'яніц кажды дзень паіць і карміць, скоро яны міне с каўняром зьядуць.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 36). – *Сыны ш на выхадныя прыгджаюць, грабуць усё да сібе, яны ўжэ яе с каўняром зьелі.* – *Ні гняві Бога, хватая і ёй.* Нача Воран. (ЗНФ, 36).

КАЎТУН. Каўтун закруціў каму. Няўхв. Хто-н. занаравіўся, заўпарціўся. *Яму ўжэ каўтун закруціў, ну нічога не хоча слухаць, мо пайдзі ты скажы яму.* Некрашэвічы Карэл.

Каўтун у галаве ў каго. Груб. Хто-н. прыдуркаваты, з дзівацтвамі. *Ні чапайця яго, хлопцы.* *У яго каўтун у галаве, зара пачне штукі выкідваць.* Бабіна Гродз. *У цябе што, каўтун у галаве?! Ужэ нечага завінудася і пабегла.* Шыганы Сл. *У яго каўтун у галаве, сам ні ведае, што робіць.* Алекшыцы Бераст.

КАЎТУНЕ. Закруціла ў каўтуне ў каго. Няўхв. Каму-н. раптоўна ўздумалася, захацелася рабіць што-н. *У Вані закруціла ў каўтуне, што трэба купіць новы цілівізар, і ні перапрэш.* *А стары яшчэ нікепскі, куды яго?* Грынкі Свісл.

КАЦІСЯ. Хоць каціся дарога. Роўная, гладкая. *Прыяжджай сваёй машынай, дарога ў нас хоць каціся.* Доцішкі Воран. – *Кругавую да вас дабірацца, ту хай яго чэрці завернуць, такая кепска дарога.* – *А чаму ш пан на высокуй ні ехаў? Там дарошка хоць каціся.* Асіпаўцы Воран.

КАЦУБЫ. Убіць кацу'бы. Няўхв. Пачаць справу, але не давесці да канца. *Ён толькі ўбіў кацубы, а мне ламай голаў, як дакончыць.* Хадзілоні Шчуч.

КАЦУЎБЕШКА. Не варыць кацуўбешка чыя. Няўхв. Хто-н. неразумны, някемлівы, незнаходлівы. *Ніц ні варыць твая кацуўбешка.* Була Івац. (ДСК, 106).

КАЦЮТЫ. Адкінуць кацюты. Адпачываць, спаць лежачы. *Мой ужэ даўно прышоў с поля, аткінуў кацюты і храпе.* Ліпнікі Шчуч. (СГВ, 576).

Біць у кацюты. Вяўляць вялікае пачуццё радасці. *У парцізанаў, помню, было радзіва, а мы хадзілі і слухалі, ці далёка фронт.* *У паследні вечар пайшлі, ажно ў Мінску фронт.* Расказалі нашым. *Як пачалі біць у кацюты тыя ад радасці.* Парэчча Гродз. *Ідзе*

бацька без рукі. Валя бяжыць, спатыкае, у кацюты б'е. А бацька ды адну дачку пацалаваў, ды другую. Раманавічы Дзятл.

Кацюты зляжыць. Памерці. Як я кацюты зляжу, то што тады рабіць будзеце? Далекія Лід.

У кацюты біць. Гл. біць у кацюты.

КАЦЯЛКУ. Як меднаму кацялку. 1. Вельмі доўга і нялёгка (рабіць каму-н. што-н.). Табе вучыцца яшчэ як меднаму кацялку. Галубы Маст. 2. Вельмі, моцна, празмерна (дасталосся, прыйшлося каму-н.). Загараваў за сваё жыцця, прыйшлося як меднаму кацялку: вайна, і плен, і канцлагяр, а посьля вайны ні хаты, нічога ні было. Бабіна Гродз.

КАЦЯЛОК. Дзіравы кацялок. Непаваж. Неразумны, някемлівы чалавек. Чаго табе казаць, што сь цібе ўзяць, калі ты дзіравы кацялок. Кавалі Сл.

Кацялок не варыць у каго. Асудж. Хто-н. неразумны, бесталковы. Ой, бабы, зусім у майго сына кацялок ні варыць, жаніцца, кажа, зусім ні буду. Залацеева Зэльв.

Кацялок не петрае ў каго. Асудж. Хто-н. неразумны, бесталковы. Ай, тут я ні дам рады, тут у міне кацялок ні петрае. Куклі Воран.

КАЦЯРА. Каця'ра бадзялы. Асудж. Распусны, блудны мужчына. Ну што, прыйшоў, кацяра бадзялы?! Падольцы Астр.

КАЧАЙСЯ. Хоць качайся дзе. Прасторна, шмат месца дзе-н. Ды на гэтым полі хоць качайся. Макараўцы Бераст.

КАЧАЛКІ. То кача'лкі то быча'лкі плесці. Абы-што, несусвецці (гаварыць). Яго ўсе слухаюць раты параскрываўшы, а ён пляце то качалкі то бычалкі. Пеляса Воран.

КАЧАЛКУ. Качалку аблізаў. Іран. Лысы. Малады такі, а ўжэ качалку аблізоў. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 46). У нас і ціпер на малых кажучь: ні ліжы качалку, бо будзяш лысы. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 46). **Вар.** мяла (качалку) аблізаў.

КАЧАРГЕШНІКУ. У качаргешніку спаць. Няўхв. Абы-дзе, дзе прыйдзеца. Мой ніколі як трэба дахаты ні прыходзіць. Пасьці кажну ноч у качаргешніку сьпіць. Ужэ ніякай совясьці німа, нат дзіцей большых ні ўстыдаюцца. Старына Маст.

КАЧАРГІ. Без качаргі ні да носа. Скеп. Ганарысты, фанабэрысты. Раней саплівы хадзіў на вёсцы, а ціпер бес качаргі ні да носа. Геранёны Іўеў.

КАЧАРГУ. Праз качаргу скакаць навучыць, вывучыць. Усяму, чаму толькі можна. Наша Жэня сваіх дзіцей хібо прас качаргу скакаць навучыць, так ужэ стараяцца вучыць. Пагараны Гродз. (СНМ-2, 141).

КАЧАРЭЎСКІ. Як Качарэўскі на друпках зарабіць. Іран. Зусім нічога не (зарабіць). Пукі даехала на гэтай трасучцы, то палову яек набіла, ні было чаго прадаваць. Зарабіла як Качарэўскі на друпках. Дзягаўцы Ашм. • Паходжанне фразеалагізма звязваюць з канкрэтнай асобай. Жыў у вёсцы Качарэўскі, у якога былі праблемы з псіхікай. Ён купляў кавалкавы цукар (друбкі), затым ездзіў на веласіпедзе па вёсках і абменьваў цукар на шкло для керасінавых лямпаў. Затым разбіваў шкло аб камяні і атрымліваў ад гэтага задавальненне.

КАЧКА. Каб цябе (вас, яго, яе, іх) качка ўбрыкнула. Выкл. Выказванне пераважна жартаўліва-прыязных адносін да каго-н. *Вось, каб цябе качка ўбрыкнула, за што я цябе люблю, дак за тваю башкавітасьць.* Малая Люцінка Валож.

Як качка на яйках сядзець. Ціха, спакойна. Глянь, тая дзяўчына, здаецца і ні малая, а сядзіць як качка на яйках. Навасёлкі Іўеў. (СГВ, 615). Залес на печ і сядзіць там як качка на яйках. Вялікая Бераставіца Бераст.

КАЧКІ. Бадай цябе (вас, яго, яе, іх) качкі стапталі. Выкл. Выказванне незласлівага ўшчування, лёгкай незадаволенасці кім-н. Бадай цябе качкі стапталі. Сімакова Карэл. (ППФВ, 7; МСГВ, 580). А бадай цібе качкі стапталі, ты гэта адкуль узяўса? Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 19). **Вар.** каб (бадай) цябе (вас, яго, яе, іх) качкі стапталі.

Каб цябе (вас, яго, яе, іх) качкі не бралі. *Выкл.* Выказванне прыязных адносін да каго-н. *Такі ж Віталька наш харошанькі, каб яго качкі не бралі.* Вераскава Навагр.

Каб цябе (вас, яго, яе, іх) качкі стапталі. *Выкл.* Выказванне незласлівага ўшчування, лёгкай незадаволенасці кім-н. *Кап цябе, Сямон, качкі стапталі, як ты лоўка можааш трахоліць, аж за жываты бяруцца.* Самаравічы Зэльв. (СГВ, 486). *А каб вас качкі стапталі, як вы міне напалохалі!* Бабіна Гродз. *Каб цябе качкі стапталі.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 184). **Вар.** каб (бадай) цябе (вас, яго, яе, іх) качкі стапталі.

Качкі не возьмуць каго. Нічога кепскага не зробіцца з кім-н., не зашкодзіць каму-н. *Прынясеш і сам, качкі цябе не возьмуць! Ба зусім гультаям зрабіўся.* Пераганцы Воран.

Качкі яго ведаюць. Невядома. *Качкі яго ведаюць, дзе ціпер мой брат. Можэ ўжэ даўно памёр. Ат яго ні слыху ні дыху.* Лунна Маст.

Хай яго качкі. *Выкл.* Выказванне розных пачуццяў. *Хай яго качкі зь яго бая'ням [боязю]. Адзін у хаці баіцца, і годзі.* Грабава Зэльв. (СРЛГ, 16).

КАША. Бярозавая каша. *Іран.* Дубец або розгі, рэмень і пад. як выхаваўчы сродак пакарання. Пераважна ў адносінах да дзяцей. *А есьці ж хацелася, то Стась і Іван кралі сала. Дзяцька як убачыў, то кубеляц с салам пад замок схаваў. А хлопцам бярозавай кашы ў пачастунак.* Абелькавічы Дзятл.

КАШАЙ. Бярозавай пачаставаць кашай. Пакараць фізічна, лупцоўкай. *Бярозавай пачаставаць кашай.* Жырмуны Воран. (МСГВ, 583; ППФВ, 11).

КАШАЛІ. Гарадзіць кашалі. *Няўхв.* Гаварыць абы-што, выдумваць. *Як толькі зьбяруцца дзеці, дзет сядая і пачыная ім гарадзіць кашалі.* Алексшыцы Бераст. **Вар.** плесці (гарадзіць) кашалі (кашэлкі, кашалу).

Кашалі з лапцямі плесці. *Гл.* плесці кашалі з лапцямі.

Кашалі плесці. *Гл.* плесці кашалі.

Плесці кашалі з лапцямі. *Няўхв.* Гаварыць абы-што, выдумваць. *Што ты плячеш кашалі з лапцямі, ты ж паслухай, што людзі кажуць.* Уша Карэл. (СГВ, 604). *Што ты, Гэля, кашалі з лапцямі плячеш?* Ярошычы Навагр. (СГВ, 595). *Плесці кашалі з лапцямі.* Сімакава Карэл. (МСГВ, 605).

Плесці кашалі. *Няўхв.* Гаварыць абы-што, выдумваць. *Гаворыць абы-што – пляце нейкія кашалі.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-2, 450). *Бабы сабяруцца ў сушні і плятуць кашалі, мы такіх ведаем.* Дунай Іўеў. (СГВ, 603). *А нічога толкам ні сказаў, мо з гадзіну плёў мне кашалі.* Чаплічы Бераст. *Годзі табе тут кашалі плясці, шакера ты.* Грабава Зэльв. (НС-ць, 28). **Вар.** плесці (гарадзіць) кашалі (кашэлкі, кашалу).

КАШАЛУ. Плесці кашалу. *Няўхв.* Гаварыць абы-што, выдумваць. *Пляце кашалу.* Каменны Лог Ашм. (ППФВ, 51). **Вар.** плесці (гарадзіць) кашалі (кашэлкі, кашалу).

КАШАЛЬ. Як кашаль пад хваробу падлезці. Недарэчы, не да месца. *Падлез як кашаль пад хваробу.* Глядавічы Маст. (ППФВ, 49; МСГВ, 604). *Падлез як кашаль пад хваробу.* Хамякі Гродз. (СНМ, 189).

КАШАЛЯ. На кашалю браць, узяць, садзіць і інш. На плечы, на шыю. Звычайна пра дзяцей. *Давай на кашалю вазьму, паднясу крыху, а то ў цябе ўжо ногі заплятаюцца.* Пячоўшчына Валож.

КАШУ. Кашу саладзіць. Цалавацца на вяселлі. Пра маладых. *Слухайся, давай сходзім паўзіраямса, як будуць кашу саладзіць.* Стукалы Маст. (СГВ, 595).

Мясіць кашу. *Няўхв.* Гаварыць абы-што, пустое. *Што ты месіш кашу? Усёроўна гэта ніпраўда.* Багатырэвічы Маст. *І што ты, Павел, месіш весь дзень кашу?* Навадзявткавічы Сл.

Перадаць у кашу масла. Зрабіць больш, чым трэба, звыш нормы. *Ён ніколі ні перадасьць у кашу масла, толькі сваё зробіць, і ўсё.* Гнесічы Навагр. *Перадаў ты ўжо ў кашу масла, дзе ш такога работніка яшчэ знойдзеш.* Зенявічы Навагр.

Хоць кашу кладзі на што. Што-н. вельмі чыстае, гладкае, прыбранае. *І быў такі падворак каля хаты. Мы, бывала, з мамай вымяцем, яго, хуць кашу кладзі. Шчучын Шчуч.* (ХБД, 488).

Як кашу з маслам любіць. Гумар. Вельмі, шчыра. *Хто табе сказаў, што я цібе ні люблю. Ніпраўда. Я люблю цібе як кашу з маслам.* Віганцы Воран.

КАШУЛІ. Да кашулі дапіцца. Асудж. Да мяжы, да крайняй ступені. Пра п'яніцу. *Гэта ш ён ужо дапіўся да кашулі. Нідзе ні робіць, усё прапіў, ходзіць у рваным.* Сцігане Іўеў.

КАШУЛЯ. Аж кашуля да цела не туліцца спалохаўся. Вельмі моцна. *Спалохаўся аш кашуля да цела ні туліцца.* Чэхі Астр. (МСГВ, 227).

КАШЫ. Даць бярозавай кашы каму. Пабіць, адлупцаваць каго-н. *Ой, мусі, і даў бярозавай кашы ім, будуць ведаць.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 62). *Бярозавай кашы даць.* Баяры Гродз. (СНМ, 179).

Кашы не зварыш з кім. Няўхв. Не дамовішся, не дойдзеш да згоды з кім-н. *Наш ляснік натта чапкі, з ім кашы не зварыш.* Баравікі Іўеў. (СГВ, 545). *Бацько паглядзеў, што з сынавай кашы ні зварыш, аддзяліўся і баста.* Дзекалавічы Гродз. (СНМ-2, 22). *З ім кашы не зварыш.* Пушкары Гродз. (СНМ, 183).

Мала кашы еў. Няўхв. Недадаткова вопытны, замалады, каб брацца за якую-н. сур'ёзную справу. *Ты, брат, мала кашы еў, кап такі мяшок узяць на плечы.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 70).

Намяшаць кашы. Няўхв. Улезшы не ў сваю справу, зрабіць што-н. непажаданае для каго-н. *Ой, дзіятка, хто цібе прасіў бяліць хату? Намяшала ты кашы мне сваёй работай.* Белазораўцы Іўеў. (ЗНФ, 48). *Намяшаў кашы, а ціпер выкручвайся як хочаш.* *Я табе казала: ні лесь, калі цібе ні просяць.* Моруна Іўеў. (ЗНФ, 48). *Намяшала тут кашы, а ты расхлёбвай.* Вострава Зэльв.

КАШЭЛКІ. Плесці кашэлкі. Няўхв. Гаварыць абы-што, выдумваць. *Выпіў чарку, та пляце кашэлкі, а так слова зь яго ні выцяняш.* Бабіна Гродз. *Напляла тут кашэлак, а ты думай, ці проўда, ці не.* Новая Руда Гродз. **Вар.** плесці (гарадзіць) кашалі (кашэлкі, кашалу). • *Кашэлка* – кашолка.

КВАКТУХА. Як квактуха на яйках сядзець і пад. *Іран.* Важна, напышліва. *Чаго тут расьселася як квактуха на яйках?! Дай старэйшым сесці.* Забрэззе Валож.

КВАС. Квас не пераліўкі <з кім>. Справы сур'ёзныя ці небяспечныя з кім-н. *Во, зь ім квас ні пераліўкі, добра-добра, а можыць і па мордзе даць.* Горшавічы Астр. *Гляджу, пачынаюць біцца, тады бачу, што квас ні пераліўкі, давай мяшацца, разводзіць.* Косцевічы Астр.

КВЕТАК. Чакаць зімою кветак. Бяздзейнічаць, быць пасіўным, не праяўляць актыўнасці ў чым-н. *Ні чакай зімою кветак, а сама заляціся да старшыні і напросі чаго табе трэба.* Астравец Астр.

КВЕТКА. Як кветка. Ухв. Вельмі прыгожая. Часцей пра дзяўчыну. *Гэля наша як кветка, чысто маці.* Жукевічы Гродз. (СНМ, 175).

Як кветка ў вазоне сядзець. *Іран.* Важна, напышліва. *Мусі ганарова яго жонка? Бач, сядзіць за сталом як кветка ў вазоні, усё ёй падай.* Бабіна Гродз. *Алі маладая нека як кветка ў вазоні, сядзіць, ні зрухнецца.* Мякішы Шчуч.

КВЕТКУ. Кветку зрабіць. Урачыстасцю, застоллем закончыць якую-н. працу. – *Ну, вы сёння хіба кветку хочаць зрабіць? – Яшчэ ня ведаем, ці выкапаям усю бульбу ці не.* Пагранічны Бераст.

Піць кветку. Паводле абраду, адзначаць частаваннем важны этап у будаўніцтве дома – пастаноўку крокваў. *Паставяць кроквы, п'юць кветку.* Заполле Івац. (ДСК, 108).

КЕДЫСЬ. Ке́дысь-ніке́дысь. Калі-нікалі. *Кедысь-нікедысь і мы, малыя, на вячоркі хадзілі.* Пілкі Маст. • Параўн. польск. *kiedy nikiedy* 'тс'.

КЕЛІШАК. *Заглядаць у келішак. Іран.* Выпіваць, напівацца. *Жонка крычыць, каб ні заглядаў у келішак, та я і ні гляджу, а вочы заплюшчу і п'ю.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 106).

КЕПАЛ. **Кепал не варыць у каго.** Няўхв. Хто-н. неразумны, някемлівы, незнаходлівы. *Як кепал ні варыць, та, брат, нічога ні будзя, навука сама ні пойдзя.* Пракопавічы Гродз. (СНМ, 69). **Вар.** кепель (кепел, кепал) не варыць. ● *Кепал* – гл. даць у кепель.

КЕПАЛА. **Зайшло ў кепала каму.** Няўхв. Каму-н. раптоўна, выпадкова з'явілася ў свядомасці што-н. *І што яму зайшло ў кепала, сабраўся сярод ночы і пальцеў некуды.* Пячоўшчына Валож.

КЕПАЛАХ. **Гваздануць па кепалах каму.** Груб. Вельмі моцна ўдарыць каго-н. *Як гваздануў яму па кепалах, так шапка і пальцела на дарогу.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 51).

КЕПАЧКУ. **Кепачку ламаць перад кім.** Няўхв. Ліслівіць перад кім-н., падлізвацца да каго-н. *Ты толькі паглядзі, як ён кепачку перад начальнікам ламае.* Беліца Лід.

КЕПЕЛ. **Даць у ке'пел каму.** Груб. Ударыць, пабіць, пакараць каго-н. *Як дам у кепял, та быстро аціхнеш, шчання ты чортаво!* Бабіна Гродз. **Вар.** даць у кепель (у кепел, у кэпаля); даць па кепелю.

Ке'пел не варыць у каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, някемлівы, незнаходлівы. *А што ты думаш...* Мох і ён гэта зрабіць, у яго ш кепял ні варыць. Бабіна Гродз. **Вар.** кепель (кепел, кепал) не варыць. ● *Кепел* – гл. даць у кепель.

КЕПЕЛІ. **У кепелі няма адной клёпкі ў каго.** Хто-н. дурнаваты, з дзівацтвамі. *У цябе ў кепелі, мусі, німа адной клёпкі: кажаш абы-што.* Сенькавічы Івац. (ДСК, 108).

КЕПЕЛЬ. **Даць у ке'пель каму.** Груб. Ударыць, пабіць, пакараць каго-н. *Разгаварыўся мне тут... Зара як дам у кепель, дык замаўчыш!* Каменка Шчуч. *Здэцца, даў бы добра ў кепяль, мо другі рас ні палез бы!* Старына Маст. *Як толькі што ні так, то і дасьць у кепель.* Баяцца яго ўнукі. Алекшыцы Бераст. *Будзеш многа гаварыць лішняго – дам у кепель.* Монькавічы Маст. *Плача і плача хлопца, як у кепель даў яму.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 59). *Надаваў у кепяль хлопцу – і плача, бедны.* Грабава Зэльв. (НС-ць, 17). **Вар.** даць у кепель (у кепел, у кэпаля); даць па кепелю. ● *Кепель* – плечы, загрывак, патыліца, карак, галава; параўн. літ. *kėpalas* 'спіна, горб'.

Ке'пель не варыць у каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, някемлівы, незнаходлівы. *У цібе кепель ні варыць, рас ты мох такая сказаць.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** кепель (кепел, кепал) не варыць.

Надаваць у кепель. Гл. даць у кепель.

У кепель даць. Гл. даць у кепель.

КЕПЕЛЮ. **Даць па кепелю каму.** Груб. Ударыць, пабіць, пакараць каго-н. *Ты зь ім ні заядайся, ён мацнейшы за цібе, дасьць па кепялю рас – больш ні палезыш.* Стокі Свісл. **Вар.** даць у кепель (у кепел, у кэпаля); даць па кепелю.

КЕПЕЛЯ. **Даць кепеля каму.** Ударыць, пабіць каго-н. *Добраго даў яму кепеля, будзя ведаць, як чапляцца.* Гродна Гродз. (СНМ-2, 106).

КЕПСКА. **Кепска падстрыжаны.** Іран. Не зусім, не такі ўжо і (добры). *Выкарыстоўваецца як адмаўленне слова добры. – Мусі, добра твая нівестка: і прыветна, і старанліва. – Ага, добра... Добра, аля кепско патстрыжана, ніхто ні зная, якая яна добра.* Бабіна Гродз.

КЕРАНСКІ. **Як Керанскі са збаночкам хадзіць і пад.** Няўхв. Без мэты, без справы. *Круцяцца тут як Керанскі са збаночкам, мусі, работы ім ніякай німа.* Воўкаўцы Лід.

КІДАЙ. **Кідай палоць пайшлі малоць.** Канчай гэтую працу. Жартоўная прапанаова спыніць пэўны занятак, працу і заняцца чым-н. іншым. – *Як мне, то самую цяжкую работу даюць? – Ой, Сьвета, кідай палоць пайшлі малоць, тады атпачынеш.* Амбілеўцы Шчуч.

КІЕМ. Кіем па вадзе пісана. Невядома, ці ажыццявіцца што-н. – *На майскія будзям бульбу садзіць. – Шчэ ні гавары, гэта кіям па вадзе пісана, якая шчэ пагода будзя.* Бярозаўка Лід.

Ці кіем ці палкай. Аднолькава, тое самае. *Яму што гавары ці ні гавары, усё роўна, ці кіем ці палкаю.* Сурынка Сл. *Мне ўсё роўна, як зробіцца, ці кіем ці палкай.* Янаўляны Лід. *А яму ці кіям ці палкай. Ніяк ні даходзіць.* Алекшыцы Бераст.

Як кіем па плоце гаварыць і пад. Зусім недарэчна, неўпапад, не так, як трэба. *От сьціхні ўжо, гаворыш нешта як кіям па плоці.* Ліпнішкі Іўеў. (ЗНФ, 87). *Чорт яго ведае, што ў яго за розум. Што ні скажэ, то як кіям па плоці.* Баравікі Іўеў. (ЗНФ, 87).

Як спіць <то, дык> з кіем праройдзеш (прарэйдзеш, прайдзеш, можна прайсці) <каля каго>. Асудж. Хто-н. вельмі дрэнны, нягодны, злосны. *Во жа ш дабраў сабе жонку – як сьпіць то с кіям каля яе праройдзеш, а так то і не загаворыш, узяла яго ў рукі.* Хутар Праважа Воран. – *Кажуць, добры ў цябе мужык. – Ага, добры... Як сьпіць с кіем прарэйдзіш.* Косцевічы Астр. *Гэта такі ўжо гат. Як сьпіць дык с кіем прайдзеш.* Вішнева Сморг. *Добры чалавек, як спіць та з кіем каля яго можна прайсці.* Спяцкі Гродз. (СНМ, 182). **Вар.** як спіць <то> з калом праройдзеш (прайдзеш, прайсці можна); як спіць <то, дык> з кіем праройдзеш (прарэйдзеш, прайдзеш, можна прайсці); як спіць да сцяны зубамі то з калом праройдзеш.

КП. Падперціся як на гнілым кій каму на кім. Няўхв. Не атрымаць ніякай падтрымкі, дапамогі ад каго-н. *Я ўжо старая, а на табе, сыноч, мне падперціся як на гнілым кій.* Ворціха Сморг. (СГВ, 616).

КІЙ. Кій плача на кім. Няўхв. Хто-н. заслугоўвае пакарання. *Усё ні слухайш, робіш сваё. Ой, на табе кій плача.* Свіслач Свісл. *Ой, плача на табе кій, бо ні слухайш, а робіш сваё.* Пагранічны Бераст.

Мяняць кій на булаўку (на палку). Іран. Дзейнічаць неабдуманая, неабачліва, выбіраць горшае. *Німа чаго мяняць кій на булаўку.* Глядзі: *кап пасья ні шкадаваў.* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 46). *Мне яго першая жонка лепша за гэту, зьмяняў ён кій на булаўку.* Забалоцце Карэл. (ЗНФ, 46). *Нічога ты гэтым ні выгадаеш, мяняеш кій на палку.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 46).

Плача кій. Гл. кій плача.

КІЛБАСЫ. Ласы на (да) кілбасы. Няўхв. Які мае намер забраць, прысвоіць што-н., завалодаць чым-н. *Во, та ты ласы на кілбасы!.. Захацеў усе агароды забраць... А пра другіх ты падумаў?..* Бабіна Гродз. *Гэтай штуці я табе ні дам, хоць ты й ласы да кілбасы.* Сцігане Іўеў. **Вар.** ласы на (да) кілбасы (каўбасы).

Ласы на чужыя кілбасы. Няўхв. Неабыхавы да чужога, які любіць пажывіцца за чужы кошт. – *Так і круціцца каля Тамашовай хаты, спадзяецца, што на чарку паклічуць.* – *Але, чорт... Ласы на чужыя кілбасы.* Камунарка Сморг. *Як толькі Юзюк с хаты, дак Адаць – да яго жонкі, ласы на чужыя кілбасы.* Малая Люцінка Валож. **Вар.** ласы на чужыя кілбасы (каўбасы).

Хоць кілбасы вешай на кім. Іран. Вельмі худы і высокі хто-н. *Волька Марысіна такая худая зрабілася, хоць кілбасы на ёй вешай.* Астравец Астр.

КІЛЕЙКА. Кілейка разважскі. Няўхв. Неразумны, недалёкі, няўдалы чалавек. *Як ты робіш, кілейка ты разважскі! Каб некалі, то рукі паадбівалі п за такую работу!* Накрышкі Дзятл. • Некалі ў вёсцы Разважжа жыў чалавек па мянушцы Кілейка. Ён быў недалёкі, недалужны, з разумовымі недахопамі.

КІЛІШАК. Першы кілішак. Пачатак вясельнага застолля. *На першы кілішак клічуць бацькоў, кап тыя маладых павінішавалі і выпілі за іх здароўе і іх дзетак.* Галавенчыцы Гродз. (ДМГ, 193).

КІЛЬЧАК. Кільча'к на язык каму. Выкл. Няўхв. Выяўленне асуджальных адносін да чыйго-н. недарэчнага, непажаданага выказвання. – *Ні ляжы на зямлі: сьпіну застудзіш.* – *Кільчак табе на язык! Кажыш абы-што.* Косцевічы Астр.

КІНО. Кіно і немцы. Тое, што вельмі незвычайнае, смешнае, камічнае. *А маці іх і баба – гэта проста кіно і немцы. Як пачнуць выступаць – са сьмеху можна лопнуць.* Бракава Сл.

КІНУЦЬ. Кінуць курыць. Памерці. *Вазьмі закуры маю сігарэту, мая смашнейша. У нас на гэтым тыдні два мужыкі кінулі курыць. І так ніспадзявана, і адзін і другі нічым ні хварэлі. І ні старыя яшчэ.* Моруна Іўеў.

КІПЦЬ. Аж кіпіць. 1. Вельмі хуткі, жававы, энергічны, непаседлівы. *Ну і ўнук у Стасі, аш кіпіць, ні мінуты спакойна ні пасядзіць.* Аздобічы Шчуч. 2. Вельмі злосны, раздражнёны. *Дзярэктар сёння аш кіпіць, лепай ні ідзі да яго. Дома нялады, а на нас злосьць зганяя.* Бракава Сл.

КІПНЕМ. І кіпнем не разліць каго. Хто-н. вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам. *Чаго жонкі гамоняць? Нас цяпер і кіпням ні разліць.* Жукоўшчына Дзятл.

КІПЦЮРА. 3-пад кіпцюра дастаць (даставаць). Часцей няўхв. Пры любых умовах, любым спосабам і абавязкова. *А то як жа ш! Пазычыў я яму сена, бо ад Яўхіма ш ні аччэпісься: ён як прыстаня да каго, то с-пат кіпцюра дастаня.* Качаны Карэл. (ЗНФ, 37). *Гэты з голымі рукамі ні верняцца, ён умея с-пат кіпцюра даставаць.* Васілевічы Лід. (ЗНФ, 37). **Вар.** 3-пад пазура (3-пад ногця, 3-пад кіпцюра).

КІПЦЮРЫ. Адапырыць кіпцюры. Здохнуць. Пра птушку. *Што гэта за ліха? Ужэ другую курыца аттапырыла кіпцюры. Хіба хвароба якая? Першамайск Шчуч.*

КІПЦЯ. 3-пад кіпця гразі не дасць. Асудж. Вельмі скупы. *Найшоў у каго бабару [гатунак табакі] прасіць... Ён ужэ такі цяпер стаў, што с-пат кіпця гразі не дасць.* Закальное Любан. **Вар.** 3-пад ногця (3-пад пазура, 3-пад кіпця) гразі не аддасць (не дасць).

КІПЯТКОМ. Як кіпятком апараны бегае і пад. Іран. Імкліва, хутка, мітусліва, нервова. *Наш заў майстэрні такі гаткі, як прыдзя на работу, то летая як кіпятком апараны, сам ні сядзя і другім ні дасць пасядзець.* Амбілеўцы Шчуч.

КІПЯТКУ. У кіпятку купаны. Вельмі гарачы, запальчывы, неўраўнаважаны. *Чаго палянтуюш на ўсю хату, у кіпятку купаны ці што? Гальшаны Ашм.*

КІРЗАЧЫ. Заліць кірзачы. Асудж. Напіцца спіртнога, знаходзіцца ў стане алкагольнага ап'янення. *Што, зноў заліў кірзачы, нічога ні бачыш!? Заполле Шчуч.*

КІСКА. Кіска на ножках. Іран. Дзяўчына або жанчына невысокага росту. *Бабы казалі, што нявестка яе малая – кіска на ножках.* Гуменікі Сл.

КІСЛА. Ні кісла ні прэсна жыць, адчуваць сябе і пад. Ні добра ні дрэнна, сярэдне, пасрэдна. – *Дзе ты робіш ціпер, Марыя? – На лісафермі. – Ну і як табе там? – А во так, ні кісло ні прэсно.* Парэчча Гродз. (ЗНФ, 53). – *Як жывеш, браток? – Ні кісло ні прэсно.* Плецянічы Зэльв. (ЗНФ, 53).

КІСЛЯК. Як кісляк ляжаць. Зняможана, у хваробе. *Дзіцятка тоя ляжала як кісляк, ажно вырасла тэрас і добра.* Апонаяцы Воран. *Знала я, што Метак хутка памрэ, ляжаў цэлы месяц як кісляк.* Апонаяцы Воран. *Бацька мой перат сьмерцю ляжаў як кісляк, вельмі мучыўся.* Малюкі Воран. *Ляжыць, як кісляк.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 466).
● Кіляк – кіслае малако.

КІСНЕ. Ні кісне ні пячэцца ў каго. Не ладзіцца, не выходзіць так, як трэба. *Ты ўжо зрабіла, а ў міне нешто ні кісьня ні пячэцца.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 53). *Хай лепай Саша раскажы, у яго глатко выходзіць, а ў цібе, толькі ні крыўдуй, ні кісьня ні пячэцца.* Голеўцы Шчуч. (ЗНФ, 53).

КІТАЙ. Поўны Кітай каго. Вельмі многа. Пра людзей. *Які ён мне друх! У міне такіх, як ён, поўны Кітай.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 59). *Ціпер дзяўчат файных, як той Вася казоў, поўны Кітай.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 59). *У нас летам як папрыяжджыя дзяцей, то поўны Кітай.* Лунна Маст.

КІТАЙЦАЎ. Як сто кітайцаў хітры. Няўхв. Занадта, празмерна (хітры). *Ні зьвязвайся зь ім, нічога ад яго ні палучыш, ён хітры як сто кітайцаў.* Азёры Гродз. (ЗНФ, 94). *Ну і ты хітра як сто кітайцаў... Гавары праўду: дзе была? Гродна Гродз. (ЗНФ, 94).*

КІШАНЕ. Стукнуць па кішане’. Вы’клікаць значную растрату грошай. *Надумаўся хату строіць, а потым жаніцца ў нову хату. Стукня ўсё гэта па кішане.* Бабіна Гродз. *Гэта яго машына моцно стукнула па кішане старога.* Бабіна Гродз. (СГВ, 608).

КІШКА. Аж кішка колам (прутам) стала наесціся. Залішне многа, празмерна. *Бабу, я гэтак наеўся, што аж кішка колам стала.* Навасады Свісл. *Ой, бабачкі, наелася аш кішка прутам стала.* Паўлаўшчына Зэльв. (ЗНФ, 17).

Кішка тонка ў каго. Каму-н. не хапае сіл, умення, здольнасцей зрабіць, ажыццявіць што-н. *Горла шырока, кішка тонка.* Грандзічы Гродз. (СНМ, 180).

Пайшла (пойдзе) кішка радом. Няўхв. Стала разносіцца ад аднаго да другога якая-н. чутка, плётка. *Учора яшчэ ніхто пра гэта й ні знаў, а сёння ўжо пайшла кішка радом.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 57). *Ёй толькі раскажы што сакрэтнае, дак і пойдзя кішка радом.* Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 57).

Як кішка цягнуцца. Няўхв. Павольна, марудна (ісці). *Што ты цянешся як кішка? Так мы й да вечару ні пасьпеям.* Палужжа Карэл.

КІШКІ. Аж кішкі вылазяць з каго. Хто-н. траціць шмат фізічнай энергіі, высільваецца. *Цягая гэтыя мяшкі аш кішкі зь яго вылазяць. Пакінь, нічога зь імі ні зробіцца, настаяць.* Паўлаўшчына Ваўк. **Вар.** аж духі (кішкі) лезуць (вылазяць).

Аж кішкі да спіны прыраслі ў каго. Жарт. Хто-н. худы, кволы. *Ты хіба мужыка ні дакармліваеш. Як жаніўся, то ні пазнаць, у яго аш кішкі да спіны прыраслі.* Алекшыцы Бераст.

Аж кішкі лезуць з каго. 1. Хто-н. траціць многа фізічнай энергіі, высільваецца. *Валаку сумкі аш кішкі зь мяне лезуць.* Шыганы Сл. *Куды ж гэта варта дзіцяці такую работу даваць, пхае тачку аш кішкі зь яго лезуць.* Ваўчуны Сл. 2. *кашляць.* Вельмі моцна і часта. *Прастыў недзі, та во кашля аш кішкі зь яго лезуць.* Бабіна Гродз. **Вар.** аж духі (кішкі) лезуць (вылазяць).

Кішкі зліпліся ў каго. Жарт. Хто-н. вельмі хоча есці. *Мамо, хутчэй настаўляй на стол: у мяне ўжэ кішкі зліпліся.* Сурынка Сл. *Давай есьці, а то ўжэ кішкі зліпліся.* Індура Гродз.

Кішкі лезуць з чаго. Што-н. зношанае, падранае. Звычайна пра адзенне. *Мусі, гэту рубашку трэба на ганучы пусьціць, зь яе ўжэ кішкі лезуць.* Бабіна Гродз.

Кішкі марш граюць (іграюць, трубяць). Жарт. Каму-н. вельмі хоча есці, хто-н. адчувае моцны голад. *Пойдзям, бабы, ужэ на палудзень, а то кішкі марш граюць.* Монькавічы Маст. *Ці скоро вячэра, а то ўжэ кішкі марш іграюць.* Заборцы Астр. *Кажды дзень давай табе есьці. Сёння ні дам, кішкі марш хай трубяць.* Зачэпічы Шчуч.

Усе кішкі пераесці каму. Няўхв. Моцна надакучыць, абрыдзець каму-н. *Ні магу вытрымаць, ён мне ўсе кішке, усё нутро пераеў.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 151).

КІШКУ. Кішку набіць. Наесціся. *Ну чым тут можна кішку набіць, калі нічога смачнага няма?* Вялікія Свіранкі Астр.

Уперла (упрэ) у кішку каму. Хто-н. моцна прагаладаўся. *Другія суткі нічога ні было ў році. Так ужэ ўперло ў кішку!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 72). – *Клікала, клікала малую з гуліцы – не йдзе есьць. – Як упрэ ў кішку, сама прыдзя.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 72).

КІШЭНІ. Кішэні не прадзярэ. Не абцяжарыць каго-н. сваім існаваннем і можа спатрэбіцца. – *Во, купіла нова жаляско [прас]. – У нас і тоё файно. – Нічога, яно кішэні ні прадзярэ.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 43). *У міне то дома есьць і свае апцэнгі [абцугі], аля можна ўзяць, яны кішэні ні прадзяруць.* Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 43).

Сядзец у кішэні каго, чыёй. Быць на чым-н. утрыманні, жыць за кошт каго-н. *Сядзіць у кішэні сваіх бацькоў, на работу нават і ні думая.* Каласы Бераст. *Дакуль будзяш сядзец у кішэні бацькавай? Гудзевічы Маст. І замуш вышла, а сядзіць у бацькоўскай кішэні.* Пагранічны Бераст.

У кішэні сядзець у каго. Знаходзіцца ў поўнай залежнасці ад каго-н. *А што ён будзя на яго казаць, калі сам у яго кішэні сядзіць.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 71). *Доўго ён міне дапякаў, аля я пра яго такая дазналася, што будзя ён у міне да канца жывы ў кішэні сядзець.* Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 71).

КІШЭНЬ. Захварэць на кішэнь. *Жарт.-іран.* Застацца без грошай. *Нешта Пракоп цьвярозы ходзіць, пэўна, захварэў на кішэнь.* Кальчуны Ашм.

КЛАД. Быццам клад кладзе. Марудзіць, затрымліваецца, доўга не вяртаецца. *Ай, як доўга ён там, быццам клад кладзе.* Голы Бор Астр. (СГВ, 580). *Што там можна так доўга рабіць, быццам клад кладзе.* Індура Гродз.

КЛАДАМ. Мёртвым кладам ляжаць, стаяць. Без выкарыстання, без патрэбы. *Панавезлі калод, і стаяць мёртвым кладам.* Юрацішкі Іўеў. (СГВ, 608).

КЛАДКА. Паследняя кладка. *Няўхв.* Што-н. самае крайняе ў сваіх негатыўных праяўленнях. *Гэта ўжэ пасьледня катка – хадзіць па хатах і выпрошваць капейкі на бутэльку.* Бабіна Гродз.

КЛАДКІ. Дайсці да паследняй кладкі. *Няўхв.* Апусціцца, паступова прыйсці да крайня негатыўных, няўхвальных вынікаў. *У меншых класах і чацьвёрк палучоў, і пяцёрк, а ціпер дайшоў да пасьледняй каткі – адныя двойкі цягая.* Бабіна Гродз.

КЛАПОЎ. Давіць клапоў. *Жарт.* Марудна і няўмела, адным пальцам друкаваць на пішучай машыны. *Што, ужэ й ты трохі навучылася давіць клапоў? Бершты Шчуч.* (ЗНФ, 26). *Ай, якая гэта друкаваньня! От, клапоў, як кажуць, даўлю.* Гродна Гродз. (ЗНФ, 26).

КЛЕЙ. Мець клей у галаве. Быць дастаткова разумным, кемлівым, не рабіць глупства. *Чалавек, як мая клей у галаве, та нідзе ні прападзе.* Бабіна Гродз. *Май ты клей у галаве, ні лесь куды цябе ні просяць.* Косцевічы Астр. *Ці ты маяш клей у галаве адных дзяцей пакідаць вечарам?! Яны ш баяцца будучь.* Пеляса Воран.

КЛЕМАНА. Як Клемана сучка за быдлам выбралася. [Значэнне не высветлена]. *Выбралася як Клемана сучка за быдлам.* Борці Ашм.

КЛЕНСКА. Кленска боска. Кара, пракляцце. *Кленска боска спаслалася на людзей, і няма паратунку, калі станям рукі спусьціўшы.* *Сьвет ратаваць трэба.* Вялікая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 28).

КЛЕПКІ. Адной клепкі не дастае каму. *Няўхв.* Хто-н. дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. *Яму, відаць, адной клепкі не дастае.* Рагачы Гродз. (СНМ, 198). *Не дастае адной клепкі.* Балічы Гродз. (СНМ, 187).

Без клепкі. *Няўхв.* Дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. *Мужыг гаварыў на жонку, што бяс клепкі яна.* Есенавіца Ваўк. (ГВР, 109).

Згубіць клепкі. *Няўхв.* Паводзіць сябе неразумна, безразважна. *Зарас будзя дошч, а ён камандуя сено с хлява выкідаць.* *Мусі, згубіў клепкі.* Паніжаны Маст.

Не дастае адной клепкі. *Гл.* адной клепкі не дастае.

КЛЕРУСЕ. Як на клерусе стаяць. Вельмі ціха, нерухома. *Ты што як на клерусі стайш, ні малахнеса, ні варухнеса?* Каменка Бераст.

КЛЕШЧ. Як клешч. Вельмі (учэпісты). *Такая малая, а цапкая, як клешч, не адарвеш ат шыі.* Жылі Іўеў. (СГВ, 534).

КЛЕЮ. Дайце клею бо самлею. *Выкл. Іран.* Выражэнне скептычных адносін да чыіх-н. слоў, выказванняў. *Ну й сказануў – ні выжыць ат сьмеху! Дайця клею бо самлею!* Стокі Свісл.

Малоць без клею. Гаварыць невыразна, нязвязна. *Што ты меляш бяс клею? Нічога не разбярэ.* Дашкаўцы Маст. (СГВ, 598).

КЛЁКІ. Клёкі адбіць каму. Моцна збіць, знявечыць каго-н. *Вот, казалі, Аня здаровая, а дзе ш будзя тоя здароўя, калі Завацкі ўсе клёкі адбіўшы, яна ходзя чуць жывая.* Навасяды Ашм.

КЛЁПАК. Клёпак не хапае ў каго. Няўхв. Хто-н. дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. За што ні возьмяцца, усё ў яго ні так робіцца, вядома, клёпак ні хапая ў чалавека. Балічы Шчуч.

КЛЁПКІ. Адной (аднае) клёпкі <у галаве> не хапае (не хватае, не стае, не дастае) у каго. Няўхв. Хто-н. дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. Хочаця яшчэ слухаць, у яго ш аднае клёпкі ні хапая. Руда Ліпічанская Маст. У цябе, мусіць, адной клёпкі ў галаве не хапае. Радзавічы Маст. У цябе шо, адной клёпкі не хватае, гаворыш абы што. Галы Бор Лун. Адной клёпкі ў галаве не стае. Сухінічы Маст. (ППФВ, 5). Ты чаго гэта пачаў скаліць зубы, мусі, клёпкі ў галаве адной ні дастае. Зарыца Гродз. (СНМ-2, 210).

Бракуе адной (аднае) клёпкі <у мазгах> у каго. Няўхв. Хто-н. дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. У яго бракуе адной клёпкі, калі так робіць. Праважа Воран. Бракуе аднае клёпкі. Баяры Гродз. (ППФВ, 9; МСГВ, 582). У цябе бракуе аднае клёпкі ў мазгах, вось што я табе скажу. Клявіца Ашм.

Клёпкі бракуе ў каго. Няўхв. Хто-н. дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. Ат, што ты ад яго хочаш... У яго ш клёпкі бракуя. Стокі Свісл.

Не хватае <адной> клёпкі Няўхв. Хто-н. дурнаваты, бесталковы, з дзівацтвамі. У цябе ш пэўна ні хватая адной клёпкі... Паламаць такі ровар. Маркаўшчына Воран. Хіба ў яго ні хватая адной клёпкі гаварыць мне такая. Алекшыцы Бераст. Ніўжэш ты першы рас чуяш гэта?! Ну, калі ні хватая клёпкі. Бершты Шчуч. (ЗНС, 51).

Падкруціць клёпкі ў галаве каму. Павысіць патрабаванні, прымусіць жыць, паводзіць сябе больш разумна. Нашаму Сыёнку ўжо трэба было п падкруціць клёпкі ў галаве, калі ён нават у кніжку ні глядзіць. Погіры Дзятл. **Вар.** падкручваць гайкі (клёпкі) <у галаве>.

КЛЁЦКІ. Клёцкі з душами. Гумар. Калдуны. Гэта такая страва, калі мяса ложыцца ў сярэдзіну бульбянога цеста. Інакш называюць «цыпяліны», «калдуны». Кажа, во, наеўся клёцак з душами. Вішнева Смарг.

На клёцкі зарабіць. Здрава, як след. Пра пакаранне, наганяй. Сядзі і ні рытайся, бо заробіш на клёцкі. Мешычы Стаўб. Заробіш ты ў міне на клёцкі, калі яшчэ хоць раз будзэш сябе так вясыці. Алекшыцы Бераст. **Вар.** на арэхі (на клёцкі).

Не клёцкі сёрбаць. Сур'ёзная, няпростая справа. Вучыцца – гэта табе не клёцкі сёрбаць. Лозкі Дзятл. Печ рабіць – гэта табе не клёцкі сёрбаць, сёння папробуй знайсці майстра на гэта. Жамыслаўль Іўеў.

Хватаць гарачыя клёцкі. Няўхв. Гаварыць невыразна, неразборліва. Што ты хватаяш гарачыя клёцкі! Як заклівы які. Налібакі Навагр. Гавары толкам, нічога ні паймеш. Хватаяш клёцкі гарачыя. Каўшы Маст.

КЛІН. Як фасовы клін лезці і пад. Няўхв. Настырна, настойліва. Што ты тут месцішся як фасовы клін, ідзі гуляць! Гудзевічы Маст.

КЛУНАК. Як клунак. Круглы, поўны. Пра дзіця. Ваш малы як клунак. Арцюшы Шчуч.

КЛЫКІ. Клыкі прадаваць. Груб. Смяцца, рагатаць. Ляжу я ўвесь у гразі, а яны ашчэрыліся, гыгочуць, клыкі прадаюць. Пячоўшчына Валош.

КЛЮКУ. Звесіць клюку. Скеп. Адчайвацца, маркоціцца, сумаваць. Што ты звесіў сваю клюку, мусі, у галаву нечаго набраў? Лікоўка Гродз. (СНМ, 71).

КЛЮЧЫКІ. Адаць ключыкі ў мора. Памерці. Хутка і Цімохаў стары аддасць ключыкі ў мора. Гернікі Дзятл. (СГВ, 576).

КЛЯМАЧКА. Клямачка закрылася каму. Скончылася, спынілася што-н. добрае для каго-н. Сразу мне клямачка закрылася як замуш вышла. Шчорсы Навагр.

КЛЯМКУ. Пацалаваць у клямку. Не застаць нікога ў хаце, пастаяць перад замкнёнымі дзвярыма. Гэну Верку ніколі ў хаця не спалюш. І сёння прыйшла, у клямку пацалавала, завярнулася і пайшла. Заборцы Астр. Пацалавала ў клямку і пайшла назат. Волькавічы Ашм.

КЛЯСЫ. Першай клясы. Самы што ні на ёсць, самы сапраўдны. Ён лгар першай клясы. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 636).

КНІГА. Як парваная кніга патрэбны. Зусім не (патрэбны). Патрэбна яна яму як парваная кніга. Шчорсы Навагр.

КНІГАЙ. Як з парванай кнігай разбярэшыся. Зусім не (разбярэшыся з кім-н.). Ты мне кажаш на Гэлю, а Гэля кажэ на цябе, разбярэшыся тут с табою як с парванай кнігай. Шчорсы Навагр.

КНІЖКІ. Як з кніжкі браць гаварыць. Вельмі складна, лагічна, паслядоўна. Гаворыць як з кніжкі бярэ. Суботнікі Іўеў. (ППФВ, 15).

КНІЗЕ. Як у парванай (у падранай) кнізе разбярэшыся. Няўхв. Зусім не (разбярэшыся з кім-н.) Зь ім разбярэшыся як у парванай кнізе. Іўе Іўеў. З табой разбярэшыся як у падранай кнізе: то ты хочаш ісьці, то ўжо не. Моруна Іўеў.

КНЫРЫ. Падняцца (узняцца) на кныры. Знаходзіцца ў стане палавой актыўнасці. Пра свіней. Нічога ні есь [свіння], паднялася на кныры. Куркулі Мядз. Сьвіня была ўзняўшыся на кныры, то чуць хлёў ні разваліла. Косцевічы Астр.

КОГЦІ. Когці рваць. 1. Вельмі хутка, без аглядкі ўцякаць. Ubачылі яны тога воўка і давай кохці рваць зь лесу. Бабіна Гродз. А цяперака рві кохці, бо як вернецца ён, то тады ні ўцячэш. Ваўкавічы Навагр. 2. З вялікім напружаннем, затрачваючы шмат сіл, імкнуцца зрабіць што-н. Чаго там кохці рваць, зробіш гэто сама й заўтра. Гудзевічы Маст. Па табе бачу: будзеш ты сёння кохці рваць, але на свадзьбу дападзеш. Талмінава Ашм.

КОЗ. Коз цэлы воз і людзей загарадку нагаварыць. Гумар. Вельмі шмат усяго. Ты толькі слухай: ён табе нагаварыць коз цэлы вос і людзей загарадку. Харосіца Навагр. У яго вечна рот ні закрываецца, ён табе нагаварыць коз цэлы вос і людзей загарадку. Ваўкавічы Навагр.

КОЗАМІ. Успееш з козамі на торг. Не спяшайся, няма чаго спяшацца. Яшчэ мы ўспеем с козамі на торх! Парэчча Гродз. (СПЗБ-5, 233).

КОЗЫ. Ідзі ты козы пасвіць. Выкл. Няўхв. Выказванне злосці на каго-н., незадаволенасці кім-н. Ідзі ты козы пасвіць! Што тут мне с табою гаварыць з прапашчым чалавекам! Лунна Маст. • Раней у вёсцы Лунна ў кожнага гаспадара была карова. Хто не меў каровы, лічыўся бедным і прапашчым чалавекам. А козаў ніхто не трымаў, бо гэта лічылася ганьбай. І калі хто-н. дрэнна пасвіў кароў, то з яго смяліся і казалі: «Ідзі ты козы пасвіць, як не можаш каровы». Ужо пазней людзі пачалі заводзіць сабе і козаў. Але выраз ідзі ты козы пасвіць захаваўся як выказванне злосці на каго-небудзь, незадаволенасці кім-небудзь.

Усе козы ў золаце ў каго. 1. У каго-н. самы шчаслівы перыяд жыцця, без турбот і клопатаў. Звычайна пра дзяцей, падлеткаў. У вас, дзеці, яшчэ ўсе козы ў золаце, гуляйце ат, пака малыя. Лылойці Сморг. У Сьветкі яшчэ ўсе козы ў золаце, ні пра што думаць ні трэба. Косцевічы Астр. 2. Хто-н. ні пра што не думае, каму-н. усё роўна. Сьпіць як тианіцу прадаўшы, а работы мора. Ды што яму, у яго ўсе козы ў золаце. Вішнева Сморг.

Як козы прадаўшы спаць. Вельмі моцна. Сьпіць лыткі задраўшы як козы прадаўшы. Касцяні Сл.

КОКАЧКАХ. На кокачках сядзець, прысесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. Прысела на кокачках. Вехатніца Ваўк. (МСГВ, 304). **Вар.** на кокашках (кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КОКАШКАХ. На кокашках сядзець і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. На кокашках прысеў. Галубы Маст. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на кокашках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КОКАШЫ. Задраць кокашы. 1. Гумар. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. Сёння ні адзін задзярэ кокашы: падмарозіла, то дарога, як шкло, зрабілася. Мацвееўцы Ваўк. Каля клуба дзеці так раскоўзалі, што ні прайсці. Ліда толькі ступіла – і кокашы задрала.

Левыя Масты Маст. (ЗНФ, 32). *Некія два патишыванцы прысталі да міне, я аднаму як даў, то гэты задраў кокашы, а другі – ходу! Ізабелін Ваўк. (ЗНФ, 32). 2. Груб. Памерці. Успомніла свайго мілянёка, як кокашы задраў. Мацвееўцы Ваўк. Як задраў кокашы, то ўнукі адразу прыперліся хату дзяліць. Гуменікі Сл. Хоць пра нібошчыка, мусі, і німожна, але скажу, што нілюцкі быў, то й ні стары яшчэ задраў кокашы. Лаўрынавічы Свісл. (ЗНФ, 31). Німа яго, ён ужэ даўно кокашы задраў. Старое Сяло Зэльв. (ЗНФ, 31). Міне ўчора ўзяло, што думаў ужэ: задзяру кокашы. Кабузі Свісл. (ЗНФ, 31).*

Кокашы задраць. Гл. задраць кокашы.

Кокашы ўверх паставіць. Упасці ўсім целам. Так паляцеў, што кокашы ўверх паставіў. Прырэчка Сл.

На кокашы сесці, прысесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Чаго ты села на кокашы? Вострава Маст. (СПЗБ-2, 364). Вар.* на кокашы (какошкі, кокішкі, коркішкі, куркішкі, кукарэчкі).

КОКІШКАХ. На кокішках сядзець і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Я ні магу доўго сядзець на кокішках: быстро ногі пачынаюць балець. Кашалёва Навагр. Вар.* на какошках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КОКІШКІ. На кокішкі сесці, прысесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Сядай лепш на слончык. Чаго ты сеў на кокішкі – будуць ногі балець. Лунна Маст. На кокішкі сеў. Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-2, 364). Прысеў на кокішкі і пачаў даіць карову. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 364). Вар.* на кокашы (какошкі, кокішкі, коркішкі, куркішкі, кукарэчкі).

КОЛ. Гол як кол. Вельмі бедны. *Шкада старога, гол як кол сядзіць у той хаці. Талькаўцы Ваўк.*

Кол у пол. Няўхв. 1. Рабіць, дзейнічаць насуперак каму-н. *Ты яму адно гаворыш, а ён табе другая, кол у пол.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 43). *От выгадала дачушку: што ні скажы ёй, яна кол у пол і далей сваё робіць. Генюшы Навагр. (ЗНФ, 43). 2. сварыцца.* Вельмі моцна, нястрымна. *Сяджу ў хаці і чую неку сварбу. Глянула ў акно, а гэта мае сусеткі кол у пол сварыцца. Дварчаны Шчуч.0*

На кол гледзячы. [Значэнне не высветлена]. *Расце на кол гледзячы. Сімань Лід. (ППФВ, 55; МСГВ, 607).*

Хоць кол на галаве чашы каму. Няўхв. Немагчыма пераканаць каго-н., даказаць што-н. каму-н. *Алі ш упарты, кажу, адыдзі ты ад агню, а то апячэш руку, алі вот хоць кол на галаве чашы, усё роўна ні паслухая. І ў каго толькі ён удаўся? Амбілеўцы Шчуч. Вухрыла я яго, вухрыла, а яму хоць кол на галаве чашы. Ятвезь Ваўк. (МСГВ, 91). Але хоць кол на галаве чашы, усё роўна сваё робіць. Вольна Бар. Большаму хоць кол на галаве чашы, ані бацькоў слухаць не хоча. Заборцы Астр. Упора гэта, як упрэцца – хоць ты кол на галаве чашы! Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 218). Хоць кол на галаве чашы. Караневічы Гродз. (СНМ, 198). Як затнецца, то хоць кол на галаве чашы, на сваём стаяць будзя. Дубітава Івац. (ДСК, 88). Вар.* хоць кол (кала) на галаве чашы (цяшы).

Як кол адзін. Зусім (адзін, без сям'і, без радні). *Дзеці па сабе, дзе хто, цяпер астаўся адзін як кол.* Уселяб Навагр.

Як кол у плоце адзін. Зусім (адзін, без сям'і, без радні). *Яна дзяддомаўская, адна як кол у плоці, ні да кога ні прытуліцца, ні прыхіліцца. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 88). Яны тут зь бежанцаў як асталіся, так і жылі. Жонка памерла, сын недзя ў горадзі, а стары адзін дажывае як кол у плоці. Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 88). У Мацея няма ні дзяцей, ні сваякоў, адзін астаўся як кол у плоце. Пеляса Воран. Каб быў раней ажаніўшыся, то меў бы жонку, дзеці, а то цяпер застаўся адзін як кол у плоце. Хутар Праважа Воран. У яго ні бацька, ні маці, адзін як кол у плоці. Новы Двор Свісл. Адно дзіця, як кол у плоці. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 57).*

КОЛА. Як пятае кола да воза патрэбны. *Іран.* Зусім не, ніколько не (патрэбны каму-н.). Дзіця бяры дахаты, бо яно мне тутайка патрэбно як пята коло да воза. Хамуты Гродз. (ЗНФ, 92). Ні хачу с табой і займацца, патрэбны ты мне як пята коло да воза. Пескі Маст. (ЗНФ, 92). Патрэбны мне такі памочнік як пята кола да воза. Швабы Ашм. (ЗНФ, 92).

КОЛАМ. Колам вочы ўстаўіць. Памерці. *Кап ты колам вочы ўстаўіў, як ты ніколі нічога не бачыш.* Зенявічы Навагр.

Колам стала спіна, сярэдзіна. Не разгінаецца і баліць. *Учора так напалолася, што сьпіна колам стала.* Табала Лід. *Як напалола я буракоў, то сярэдзіна колам стала.* Пеляса Воран.

Колам у горле стаяць каму. Няўхв. Быць невыносным, нясцерпным, моцна перашкаджаць каму-н. *Гэта валакіта па судах мне колам у горле стаіць.* Алешыцы Бераст.

Колам у грудзях стаяць каму. Няўхв. Быць невыносным, нясцерпным, моцна перашкаджаць каму-н. *Колам у грудзях стаіць твая помач.* Грынкі Свісл.

Колам у роце стаяць каму. Няўхв. Быць непрыймальным на смак, не выклікаць ніякага жадання з'есці. *Ні магу я рыбы есці: колькі ўжэ прайшло часу, а яна мне ўсё раўно колам у роце стаіць.* Стокі Свісл.

Хай колам стане. Выкл. Выказванне абурэння, незадаволенасці чым-, кім-н. *Хай жа табе мае грошыкі колам стануць!* Вераб'і Астр. *Хай колам станя такая пагода!* Рамашкі Шчуч. **Вар.** хай калом (колам) стане.

КОЛЕСІ. Як у колесі вішчаць і пад. Вельмі моцна. *Там яму ногу прыціснулі, та вішчаў як у колесі.* Гудзевічы Маст. *Сьвіней зранку ні пакарміла, та вішчаць як у колесі.* Нацавічы Маст.

КОЛЫ. Колы заскварыць. *Іран.* Трапіць пад аўтамабіль ці іншы транспарт. *Куды ш ты ляціш на сапу? Хіба ні відзіш, што машына йдзе? Захацеў колы заскварыць?! Бастуны Воран. Ты глядзі добра, калі пераходзіш дарогу, бо калі-небуць колы заскварыш.* Бастуны Воран.

КОЛЬКІ. Колькі хочаш (хочаце). Вельмі многа, без абмежаванняў. *Самагонку колькі хочаш ні, ніхто ні карая.* Цярэшкі Ваўк. (МСГВ, 436). *У нашай рэцы было пстрыгнаў хоць колькі хочаш.* Каты Сморг. (СГВ, 388). *У нас цюлі ў магазіна е колькі хочаця.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 542).

Колькі ўлезе. Уволно, без абмежаванняў. *Ну як прыдзеш дахаты, дам табе колькі ўлезя!* Дубна Маст. *Нашто мне твае грошы, бяры яблыкі так колькі ўлезя.* Кухары Маст. (СГВ, 595). *Ешча, мае даражэнькія госьцікі, колькі ўлезе.* Руда Яварская Дзятл.

КОЛЬЯ. Лезці паверх колья. Рабіць што-н. бяздумна-рызыкаўнае, небяспечнае для сябе. *Куды ты лезыш паверх колья? Больш усіх трэба? Дастаняш па галаве, то будзеш знаць.* Ятвезь Ваўк. *Каб ня лез паверх колья, нічога п с табой ні было, але ш ты ня прайдзеш нідзе, кап ні паказаць, які ты рызыконт.* Кукалкі Ваўк. (СГВ, 597).

КОЛЯДЫ. На Коляды снегу не пазычыць. Няўхв. Вельмі скупы. *Ён гэтакі, што наят на Коляды сьнегу ні пазычыць.* Гнесічы Навагр.

На Коляды снегу са двара не возьмеш у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі скупы. *Які ён зрабіўся скупы... У яго на Коляды сьнегу са двара не возьмеш.* Бердаўка Навагр.

КОМАМ. Комам-ломам. У абыякавым, у беспарадкавым стане. *Недагляд на панадворышчы, хата ні мецяна, койкі ні сьцеляны – усё комам-ломам.* Горшавічы Астр. *Як магла, так прыбірала, а як залягла, та і ўсё комам-ломам.* Заборцы Астр. *І зноў у цябе на стале ўсё комам-ломам.* Падольцы Астр. *Прыбяры ты ў хаце, а то ўсё комам-ломам стаіць, ні прайсьці.* Газа Астр. (СГВ, 215).

КОМІН. Як праз комін працягнулі каго. Скеп. Вельмі брудны, запэцканы. *Дзе ты так урабіўся, цібе як прас комін працягнулі, ідзі мыйся.* Налібакі Навагр.

КОНІ. Адкінуць коні. *Іран. Памерці. Яшчэ ўчора ён хадзіў, а сёння аткінуў коні. Залесе Бар. Зусім ні можа, скоро аткіня коні. Капцёўка Гродз. Вар. коні кінуць (адкінуць).*

Коні кінуць. *Іран. Памерці. Мы думалі, што коні кінуў чалавек, ажноў не, дыхая, і... гарэлкай ад яго як з бочкі нясе. Бершты Шчуч. Вар. коні кінуць (адкінуць).*

Коні склеіць. *Іран. Памерці. А той стары пасыя нідоўго працянуў, хутко коні склеіў. Глядавічы Маст.*

Коні стаялі ў вушах. *Іран. Вельмі брудна (у вушах у каго-н.). Звычайна пра дзяцей. Прапар там яго ў лазьні і добра вушы вымый, бо ў вушах у яго коні стаялі. Косцевічы Астр.*

Не коні заварочваць каму. *Лёгка зрабіць што-н., няцяжкая справа для каго-н. – Ці ні хочаш ты, як я бачу, кідаць работу гэтую? – А што, гэта мне ні коні заварочваць, пайду зноў на старое место. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 51). – Васілевіч купіў новы матоцык. – Столько грошай маючы, яму гэта ні коні заварочваць. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 51). • Выраз склаўся на аснове сялянскага вопыту: калі едзеш куды-небудзь, асабліва ў абозе, то заварочваць запрэжаных коней назад – нялёгкае справа.*

КОНІКА. Коніка выкінуць. *Зрабіць што-н. недарэчнае, нечаканае. Таня такога коніка выкінула, мне аш брытка стала. Алексшыцы Бераст. Учора Іван такога коніка выкінуў, што ўсе аж рагаталі. Сухмяні Гродз. (СГВ, 595).*

Пасадзіць на рабенькага коніка каго. *Моцна раззлаваць, вывесці з раўнавагі каго-н. Пасадзілі нашы бабы брыгадзіра на рабенькага коніка, усё рукамі разводзіў ды пляваўся толькі. Пячоўшчына Валож.*

КОНЬ. Белы конь. *Псіхоз, белая гарачка. Што ты вытвараеш? У цябе што, белы конь пачаўся? Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57).*

Конь аглаблёвы. *Няўхв. Непаваротлівы, нязграбны, няўкладны чалавек. Чаго ты стаіш, конь аглаблёвы?! Ідзі памажы сумкі прынесці. Жомайдзі Лід. Ні ўсьпеў атхінуцца, а ён ужэ вядро з вадой вывярнуў, конь аглаблёвы! Крывічы Зэльв. Ну ўжэ ўлез гэты конь аглаблёвы, нічога ні паставіш, усё пераверня. Крывічы Зэльв. Чаго ты стаіш так, конь аглаблёвы, ідзі рабіць з намі. Ходараўцы Лід. (СГВ, 595).*

Конь бельгійскі. *Зневаж. Высокі і нязграбны хлопец, мужчына. Папрасіла Віцьку Валодзевага памагчы яблыкі абабраць, дык гэты конь бельгійскі дзве галіны адламаў. Шкода, яблынька шчэ не старая ды і яблыкі смачныя такія. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 62).*

Конь натурысты. *Няўхв. Вельмі ўпарты чалавек. Гэта ш такі самы ўпарты, як і бацька! От бо, конь натурысты. Хрустава Свісл.*

Конь не валяўся. *Нічога не зроблена, не пачата, не падрыхтавана. Трэба прыбрацца, а то ў хаце конь не валяўся, зараз не будзе дзе нагою ступіць. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63). Сёння ў нас яшчэ й конь не валяўся: позна ўсталі, ні ўспелі ахадзіцца. Навасёлкі Дзятл. Я думаў, што там ўжэ ўсё нагатоўлена, а там яшчэ конь не валяўся. Ваўкавічы Навагр.*

Конь пана Езу'са. *Няўхв. Недалёкі, неразумны, тупы чалавек. Хіба ён што вартае скажа? Такі разумны... Конь пана Езуса! Багданішкі Ашм.*

Халерны конь. *Асудж. Кепскі чалавек. Пасыя нічога добрага не бачыла за ім: піў, халерны конь, піў як цэмент ваду. Кавалічы Гродз. (ДМГ, 216).*

Як конь¹ працаваць. *Вельмі многа, цяжка. Працавалі як коні, ідем раненько, жнем, прыходзім – у хаце сьвіні, каровы. Кавалічы Гродз. (ДМГ, 216).*

Як конь² ржэць. *Асудж. Вельмі моцна (смяяцца). Чаго ты ржэш як конь? Гэдак жа няхораша на людзях. Вольна Бар.*

Як конь зацінлівы. *Няўхв. Які вукручваецца ад работы, рознымі хітрыкамі імкнецца не працаваць. Ты як конь зацінлівы. Як тыко трэба рабіць, то ў цібе раптам усё пачыная балець. Лунна Маст.*

Як конь на саядэру (салідэру) глядзець. *Смяш. Прагна, сквапна (глядзець на што-, на каго-н.). Відаць, любіш грошы, бо глядзіш на іх як конь на салідэру. Уселяб Навагр. Колік даўно ўжэ на гэто дзераво як конь на саядэру паглядае, пэўно, зрубаць хоча. Старына Маст. А глядзіць на гэту бутэльку як конь на салідэру, так яму выпіць хочацца. Уселяб Навагр. Што ты глядзіш на яе як конь на саядэру? Райца Карэл. ● Саядэра – сырадэля.*

Як конь праз дугу глядзець. *Няўхв. Незадаволеная, нядобразычліва. Чаго ты як конь праз дугу глядзіш на міне, бытта я цібе рэзаць зьбіраюся? Цыдовічы Гродз. (ЗНФ, 88). Ён нілюцкі чалавек, заўшы (заўсёды) глядзіць на ўсіх як конь праз дугу. Гожа Гродз. (ЗНФ, 88).*

Як конь сеў сраць ды аглоблі зламаў праўда. *Іран.-груб. Зусім не (праўда). Ды што ты кажаш. То такая праўда як конь сеў сраці ды аглоблі зламаў. Бярозаўка Лід.*

Як конь стаенны. *Здаровы, моцны, дужы. Чорт яго ня возьма, твайго Рыгора, убуяўшы як конь стаенны. Урцішкі Іўеў. (СГВ, 615).*

Як конь у манежы бегаць і пад. *Несупынна, у пастаянных занятках, клопатах. Сяць атпачні, бо бегаеш весь дзень як конь у маняжэ. Накрышкі Дзятл.*

Як конь у стойле нарабіць. *Іран. Зусім нічога не (зрабіць, дапамагчы каму-н.). Чакай, напамагае табе... Ён нарабіць табе як конь у стойле. Сурынка Сл.*

Як спісаны конь есці. *Іран. Многа, прагна, ненасытна. Ну й вантроба! Есьць як сьпісаны конь, ат стала ні адарвееш. Бабіна Гродз. Хай цібе няхай! Ясі як сьпісаны конь. Папробуй укармі. Бершты Шчуч.*

Як стары конь матку любіць. *Зусім не (любіць). Любіць як стары конь матку. Якубаўцы Шчуч. (ППФВ, 39).*

Як стары конь мацеры. *Іран. 1. баяцца. Зусім не (баяцца каго-н.). А што ён мне зробіць? Баюся я яго як стары конь мацяры! Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 94). Толькі ні палохай вельмі! Я цібе баюся як стары конь мацяры. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 94). Баіцца ён цябе як стары конь мацяры. Буцілы Лід. 2. памагчы. Зусім не, нікольні не (памагчы). Ай, ні кажэця... Памочнічка далі... Паможэ як стары конь мацяры. Лазы Гродз.*

КОПТУР. У коптур. *Вышэй краёў посуду, з верхам. Насыпала ўнуку вішань збанок у коптур, казалі занесці да маткі. Саленікі Карэл. (СГВ, 504).*

КОПТУРАМ. З коптурам. *Вышэй краёў посуду, з верхам. Вады ўжо набраў с коптурам, што аш льецца. Харосіца Навагр. Вар. з каптуром (з коптурам, з кофтарам).*

КОПЧЫКАМ. З копчыкам. *Вышэй краёў посуду, з верхам. Назьбірала грыбоў цэлы кошык с копчыкам. Правыя Масты Маст.*

КОРАБЫ. Тры корабы з вярхом (з вяршком, з верхам) нагаварыць. *Жарт.-іран. Вельмі многа і абы-чаго. Цэлы вечар прасядзелі ўчора, усе новасьці нашыя нярабралі, нагаварыла яна мне тры корабы зь вярхом. Крамушаўка Навагр. (ЗНФ, 70). Нагаварыў мне тры корабы зь вяршком, а нічога ні паняла. Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 70). Ты мне нагаварыў тут тры корабы зь верхам, а я так і ні разабралася, дзе шукаць таго брыгадзіра. Лозкі Дзятл. (ЗНФ, 70).*

У тры корабы наплесці. *Іран. Вельмі многа і абы-чаго. Яго толькі слухай, ён табе напляце ў тры корабы. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 74). Наплёў у тры корабы, аш нілоўка слухаць. Забалаць Воран. (ЗНФ, 74).*

КОРАК. Наступіць на корак. *Іран. Залішне выпіць спіртнога, ап'янець. Мусі, добра наступіў на корак, што стаіш калываяся. Бабіна Гродз. Мой зноў на корак наступіў, чуць даплёўся дахаты. Дзядзічы Іўеў.*

Панюхаць корак. *Іран. Выпіць спіртнога, напіцца. Як панюхаў корак, та йдзі ляш, а ні тут даказваць пачынаеш. Бабіна Гродз. Ужэ панюхаў корак, ледва паўзе. Левыя Масты Маст. Бурдовы нос у цябе, сват, мусі, ты ўжэ корка панюхаў. Міхнавічы Івац. (ДСК, 35).*

КОРКІШКІ. **Коркішкі задраць.** Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. *Ні адзін, мусіць, сёньні тут коркішкі задраў на гэтым галалёдзі.* Крапіўніца Свісл.

КОРЧ. **Як корч.** 1. Вельмі стары. Пра чалавека. *Мой дзядок яшчэ чэпае, але сам ужо як корч, дзевяносты гадоў мінуў.* Зэльва Зэльв. 2. Здаровы, моцны. *А гэта баба як корч, ні ўсякі мушчына зь ёй справіцца.* Стральцы Маст. 3. ляжаць. Нерухома. *Ляжыць, як корч на пяч.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 291).

КОСА. **Коса пазіраць на каго.** Нядобразычліва, з недаверам, варожа ставіцца да каго-н. *Чаго ты на мяне коса пазіраеш? Што я табе пераехаў, перакасіў што?* Калеснікі Бераст. (СГВ, 595).

КОСМАС. **У космас палянец.** Гумар. Памерці. *Стары ўжэ. Колькі тут яму засталася, скоро ў космас паляціць.* Сапоцкін Гродз.

Хоць у космас ляці здароўе. Вельмі добрае. *Нашаму дзеду зарас дзівяноста, а здароўя ў яго хоць у космас ляці.* Яблынька Дзятл.

КОСТАЧКІ. **Абмываць костачкі каму, каго.** Асудж. Абгаворваць каго-н. *І толкі мы з Зосі пачынаем абмываць костачкі адной сусеткі, як у хату ўлятае, ну ўся раўно як ашалелы, Алёшка і крычыць: «Пажар!»* Дашкаўцы Маст. (СБНФ, 13). *Ня слухай, Волячко, гэну балаболку. Кождаго яна костачкі абмые, кожнаго абсудзіць. Што яна гаворыць, то роўно весяр дзьме.* Падгайна Карэл. (СБНФ, 13). *Цётка Ганна с цёткай Фэляй пачалі абмываць костачкі Васілю. Радунь Воран. Зноў абмываюць костачкі маладзёжы. Пеляса Воран.* **Вар.** перамываць (абмываць) косці (костачкі).

Костачкі перабіраць каму, каго. Асудж. Абгаворваць каго-н. *Ну бывай, сусетка, нагаварыліся ўжо, усіх костачкі перабралі.* Бракава Сл. *Мая даражэнькая, яна кожнаго абмые, кожнаму костачкі перабярэ, не глядзі, што маладоё.* Падгайна Карэл. (СБНФ, 13). *Ну сёння ўжэ нашыя бабы мне костачкі перабяруць.* Дубаўцы Ваўк.

Костачкі перамываць. Няўхв. Пляткарыць. *Адно вечар, і бабы ўсе – на вуліцу або ў клуб, і давай костачкі перамываць.* Бракава Сл. **Вар.** перамываць (абмываць) косці (костачкі).

КОСТКУ. **Даць у костку каму.** Пабіць, пакараць, правучыць каго-н. *Бывай, што бацька й яму дасць у костку.* Баярк Смарг. (СГВ, 587). **Вар.** даць у косці (у костку).

На костку высажнуць. Вельмі моцна (схуднець). *Што ш чалавекам хвароба робіць... Каторы дзень у рот ні бярэ, высаж на костку.* Уселюб Навагр.

КОСТУСЬ. **Як Костусь у спавядніцу ўлезці.** Няўхв.-іран. Не ў сваю справу (улезці). *Каб, здэцца, хто прасіў, то не, сам улес як Костусь у спавядніцу, а ціпер ні знае, як выкруціцца з гэтай афёры.* Слесары Іўеў. • У аснове фразеалагізма выпадак з Костусем, які, зайшоўшы ў касцёл і ўбачыўшы, што ўсе месцы занятыя, усеўся на ксяндзова месца ў спавядніцы і вызваліў яго толькі пад прымусам прысутных.

КОСУ. **Хоць косу закладвай чаго.** Вельмі многа, у вялікай колькасці. Звычайна пра грыбы. *У хвайняку маслакоў столькі, хоць косу закладвай.* Ятвезь Івац. (ДСК, 239).

КОСЦІ. **Абіраць косці каму.** Са злосцю ўпікаць каго-н., сварыцца, лаяцца на каго-н. *Анігдачкі спакою за імі не маю. І ён яшчэ абірае табе косці, як прывалачэцца.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 183).

Адны косці ды скура. Гл. адна (адны) скура ды косці.

Адны косці тырчаць у каго. Хто-н. вельмі худы. *Санёк выцягнуўся за зіму, высокі стаў, худы, адны косці тырчаць.* Іра кажа на яго: «Скют ты». Баяры-Бурлакі Астр. (СНМы, 10).

Дацца ў косці каму. Няўхв. Вельмі моцна, нягносна надакучыць каму-н. *Вы яго яшчэ ні раскусілі? Гэта такі гнілы чалавек... Поймаця тады, як дасца вам у косці.* Асіпаўцы Воран.

Даць у косці каму. Пабіць, пакараць, правучыць каго-н. *А ты больш хадзі туды, то яшчэ не раз дадуць у косці.* Драпава Сл. *За гэту абразу табе трэба добра даць у косці.* Конна Зэльв. (СГВ, 587). **Вар.** даць у косці (у костку).

Косці кінуць куды. Гумар. Пайсці, паехаць куды-н. *Давай косьці кіням на Тамарыну дарогу, лісічыкаў там хоць касой касі.* Бабіна Гродз.

Косці не збярэш. Не застанешся цэлым, будзеш біты. *Як вазьму вяроўку, дык косьці ні збярэш.* Мікелеўшчына Маст.

Перамываць косці каму. Асудж. Абгаворваць каго-н. *Гэта яна толькі ў вочы лагодна сьмяецца, а толькі павернеся – будзе табе перамываць косці.* Ліпнішкі Іўеў.
Вар. перамываць (абмываць) косці (костачкі).

Поўныя косьці злосці. Вельмі многа (злосці ў каго-н.). *Дакуль ты ўжэ крычаць будзяш, злосьці поўныя косьці.* Зэльва Зэльв. *Я і падыходзіць да яго баюса, злосьці поўныя косьці.* Алектрыцы Бераст. *Само яшчэ малое, а злосьці поўныя косьці.* Мілявічы Маст. *Злосці – поўныя косці.* Бакуны Гродз. (СНМ, 183). *У яго злосьці поўныя косьці.* Вішняўка Зэльв. *Злосці поўныя косці.* Чэхі Астр. (ППФВ, 30). *Прамо не знаю, што за чалавек – злосьці поўныя косьці.* Бракава Сл. *Чаго ты гэтакая – злосьці поўныя косьці?* Дубна Маст. *А злосьці поўныя косьці... І чаго ўжэ так злаваць. Нічога ш кепскага я ні мела сказаць, проста пасаветаваць хацела.* Бабіна Гродз.

У косці ўсціся. Гл. усціся ў косці.

У косці ўпіцца. Гл. упіцца ў косці.

Уваліць у косці каму. Суро́ва распра́віцца з кім-н., пабіць, пакараць каго-н. *Добро ім увалілі ў косьці, але й самім дасталося.* Новы Двор Свісл. *Як увалю ў косьці, то пойдзеш плачучы.* Прудцы Шчуч. **Вар.** увярнуць (уваліць) у косці.

Увярнуць у косці каму. Суро́ва распра́віцца з кім-н., пабіць, пакараць каго-н. *Выпіў добра і біцца палес.* Увярнулі яму хлопцы ў косьці, мала ні было. Стары Двор Шчуч. *Як увярну табе зарас у косьці, дык адразу паразумнеяш.* Азёркі Маст. *Але ш табе ўчорачы маці мусі ўвярнула ў косьці, што прышоў позна.* Вольна Бар. **Вар.** увярнуць (уваліць) у косці.

Усціся ў косці каму. Няўхв. Моцна надакучыць, стаць прыкрым, нязносным. *На цябе людзі сталі гаварыць, што ты ўеўся ўсім у косьці.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 184). *Мне гэта матэматыка так у косьці ўелася, што ў школу не хочацца ісьці.* Слонім Сл.

Упіцца ў косці каму. Няўхв. Моцна надакучыць, стаць прыкрым, нязносным. *Ён мне так упіўся ў косьці, што бачыць яго ні хачу.* Балотнікі Шчуч. *Ён мне так ужэ ў косьці ўпіўся, ні знаю, што зь ім рабіць.* Прывалка Гродз. *Так хвароба ў косці ўпілася, што жыць больш не магу.* Навасады Свісл.

Як адной косці. Няўхв. Вельмі марудна, павольна (хадзіць, рабіць што-н.). *Ходзіш як адной косьці, памярці можна, чакаючы вады пакуль прынясеш.* Пеляса Воран.

КОСЦЯ. Як Косця ў Мінску. Нязвыкла, неспрактыкавана (адчуваць, паводзіць сябе). *Ты ў гэтым дзелі як Косьця ў Мінску, цемната.* Чаплі Лід.

КОСЫ. Косы дыбам на галаве сталі ў каго. Хто-н. адчувае моцны страх, жах. *Косы дыбам на галаве сталі.* Альшаніца Івац. (ДСК, 261).

КОТ. Бадзялы (блудны) кот. Асудж. Распусны, блудны мужчына. *А мая ты! Ён жа ш ужэ сколька бабаў памяняўшы, збадзяўшыся, бадзялы кот, толькі ніхто ні знайць.* Косцевічы Астр. *І колькі ён будзіць цягацца ад адной дзеўкі да другой! Ужэ двух жонак памяняў, да трэцяй кліны падбіваіць.* Блудны кот ды і толькі. Лылойці Смарг. **Вар.** бадзялы (бадзячы, блудны, памаўзлівы) кот.

За ноч кот з'есць каго і вядро малака вып'е. Няўхв. Хто-н. невысокі або худы. *Кажыцца і есць многа, больш за мяне, а ён усё худы.* Яго за ноч кот з'есьць і вядро малака выт'е. Крупава Лід. (Хітр., 61).

І кот кошку не валяў дзе. Іран. Зусім не пачыналася дзе-н. што-н. *Чаму ж вы нічога ні рабілі? Я думала ў вас тут ужэ па ўсім, а тут ішчэ й кот кошку ні валяў.* Стокі Свісл.

І кот не валяў у каго, дзе. Нічога не роблена, не пачата, не падрыхтавана. – *Думаў, можна ўжэ ісьці палуднаваць, ды ў вас ішчэ і кот ні валяў.* – *Нічога, зара збярэм.*

Старына Маст. *А там ішчэ і кот ні валяў, рабіць нават ні пачыналі.* Старына Маст. **Вар.** <і> кот не валяў (не валяўся).

Калі кот на хвасце падскочыць. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Калі ты мне аддасі грошы? Мусі, калі кот на хвасце падскочыць.* Вялікія Азёркі Маст.

Кот бадзячы. *Асудж.* Распусны, блудны мужчына. *Ён ні мужык, а кот бадзячы.* Дубнікі Астр. **Вар.** бадзялы (бадзячы, блудны, памаўзлівы) кот.

Кот за дзень не абліжа. *Насмеш.* Круглы, тоўсты (твар). *Ну, ты і раішку наеў, кот за дзень не абліжа.* Альшаніца Івац. (ДСК, 201).

Кот за ноч з'есць (з'еў бы) каго. *Іран.* Хто-н. вельмі мізэрны, невялікі, маларослы ці слабы, схуднелы. *Што цябе ёсць – і кот за ноч зьесць.* Монькавічы Маст. *Ну й нявестка малая, што кот за ноч зьесць.* Ладзенікі Навагр. *Ні глядзі, што яе кот за ноч зьесць, а робіць, як усе, ні атстае.* Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 43). *Быў спраўны, а цяпер яго кот за ноч зьесць.* Галімшчына Іўеў. (ЗНФ, 43). *Гэту маладую кот за ноч зьесць, гэдыка благенька. І дзе тулькі яго вочы былі?* Старына Маст. *Што это за кавалер! Худы, малы. Да яго ш кот за ноч зьесць!* Лунна Маст. *Такая худая, кот за ноч зьесць.* Аздобічы Шчуч. *Сама велька, мажняя жонка, а за такога хрушча пайшла, што кот за ноч з'еў бы яго.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 132).

Кот за ноч з'есць каго і вады не нап'ецца. *Іран.* Хто-н. вельмі мізэрны, невялікі, маларослы ці слабы, схуднелы. *Які ён яшчэ мушчына... Яго кот за ноч зьесць і вады ні напецца.* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 43). *Маўчы ўжэ ты лепай с сваёю нівесткаю, нашла кім хваліцца: яе кот за ноч зьесць і вады ні нап'ецца.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 43).

Кот за ноч з'есць каго і вядро малака вып'е. *Іран.* Невялікі, маларослы, мізэрны ці слабы, схуднелы хто-н. *А што зь яго возьмеш. Яго кот за ноч зьесць і вядро малака вып'е.* Крупава Лід.

Кот за ноч з'есць каго і не абліжацца. *Іран.* Невялікі, маларослы, мізэрны ці слабы, схуднелы хто-н. *Мой сыноч, пакуль хварэў, на нет зблжэў – кот за ноч зьесць і ні абліжацца.* Зэльва Зэльв.

Кот за раз з'есць каго. *Іран.* Невялікі, маларослы, мізэрны ці слабы, схуднелы хто-н. *Які зь яго работнік... Кот за рас зьесць.* Алекшыцы Бераст.

Кот наплакаў чаго. *Вельмі мала чаго-н. У мяне тых грошай кот наплакаў.* Раклевічы Дзятл. (СГВ, 595). **Вар.** <як> кот наплакаў.

Кот не валяўся ў каго, дзе. Нічога не зроблена, не пачата, не падрыхтавана. – *Трэбо хутчэй пайсьці папрыбіраць, бо, кажучь, бацюшка ходзіць. – Ой, і ў нас яшчэ кот ні валяўся.* Азёры Гродз. **Вар.** <і> кот не валяў (не валяўся).

Кот памыйны. *Асудж.* Валацуга, бяздомнік. *Цягаяцца гэты кот памыйны па вёсках, галодны, п'яны ўвесь, аборваны.* Уселюб Навагр.

Ласы як кот на каўбасы (кіўбасы). Які любіць пажывіцца, з'есці што-н. смачнае. *Усё толькі смажнага шукаеш, ласы як кот на каўбасы.* Бабры Ваўк. *Ласы як кот на каўбасы.* Конна Зэльв. (ППФВ, 37; МСГВ, 597). *Ласы, як кот на каўбасы.* Селюкі Гродз. (СНМ, 185). *Наш хлопец за цукеркамі прападае, ласы як кот на кіўбасы. А многа ні зьесць – мігам высыпая.* Лунна Маст.

Памаўзлівы кот. *Асудж.* Распусны, блудны мужчына. *Як увідзіць новую дзеўку, дык і круціцца кала яе, такі ўжо памаўзлівы кот, хай Бох крыіць і ратуіць!* Косцевічы Астр. **Вар.** бадзялы (бадзячы, блудны, памаўзлівы) кот.

Як блудны кот хадзіць і пад. *Асудж.* Без справы, без сур'ёзнага занятку. Часцей пра цягашчага, распуснага чалавека. *Цягаецца па вёсцы гэты Болік як блудны кот, і работы яму дома німа.* Зенявічы Навагр. *Ходзіць як блудны кот, нідзе яму прытулку няма.* Сурынка Сл.

Як кот жывучы. Вельмі (жывучы). *Стары шмат гарачка перанёс і дзетак сваіх пахаваў, а сам жывучы як кот.* Міклашоўцы Маст.

Як кот валяр'янкi набрацца. *Иран.* Вельмі многа, празмерна (напіцца). Пра п'янага. *Алі набраўся, як кот валяр'янкi, ледва ногi трымаюць.* Галынка Зэльв.

Як кот з салам насіцца. *Няўхв.* Без толку, недарэчна (насіцца з чым-н.). *Носіцца с кнішкай як кот с салам.* Вялікая Мыса Смарг.

Як кот з селядцом насіцца. *Няўхв.* Без толку, недарэчна (насіцца з чым-н.). *Што ты носісься з гэтай каструляй як кот сь селядцом.* Новы Двор Свісл.

Як кот лядачы. *Няўхв.* Кепскі, нахабны. *Зяць у нас як кот лядачы, што зарве, то прап'е.* Геруцева Свісл. (СГВ, 615).

Як кот маслянкі напіцца і пад. *Няўхв.* Залішне, празмерна (напіцца спіртнога). *Ты паглядзі на яго, нарэзаўся як кот масьлянкi, языком ні варочая.* Баброўнікі Свісл.

Як кот на жарнах пагуляць. *Няўдала.* Куды ты, сыноч, пойдзеш? Там адно будуць мужчыны, ты нагуляюся як кот на жарнах. Сялец Смарг. (СГВ, 615).

Як кот на мыш глядзець і пад. З цікавасцю. *Чаго ты ўтаропіўся на яе як кот на мыш?* Скрыдлева Навагр.

Як кот на сала глядзець і пад. З вялікай зацікаўленасцю, з прагнасцю. *Ён паглядае на Аню як кот на сала, відаць, што ўпадабаў.* Вялікая Мыса Смарг.

Як кот на смятану глядзець. З зайздрасцю, з цікавасцю, з прагнасцю і пад. *Глядзіць на маё жыто як кот на смятану, бо свайго ні дагледзяў, маленька вырасла.* Труханавічы Дзятл.

Як кот наплакаў. Вельмі мала. *Зарабіў як кот наплакаў.* Лаша Гродз. (ППФВ, 29). *Наеў як кот наплакаў.* Яцыны Астр. **Вар.** <як> кот наплакаў.

Як кот се'ручы глядзець і пад. *Груб.* Шырока расплюшчыўшы вочы ад здзіўлення ці фізічнага напружання. *Ну што ты вылупіўся як кот серучы, я ш табе ні карціна?* Зэльва Зэльв.

Як кот у вазонах рассесціся і пад. *Няўхв.* Нахабна. *Прышоў у маю хату, ды яшчэ мяне ганіць, расьсеўся як кот у вазонах.* Вільчашы Іўсё. (СГВ, 616). *Нічога сабе, прыстроіўся як кот у вазонах.* Пескі Маст.

Як кот у дыме. Часта (маргаць, лыпаць вачыма). *Ці ты ні відзіш?.. Гэта ш пад люстэркам на цывяку вісяць нажэнкі [нажніцы]. Чаго глядзіш і лыпаш як кот у дыме.* Малыя Вайшнарышкі Ашм.

Як кот у марцы. *Няўхв.* Распусны, разбэшчаны. *Як гэта Лена жыве са сваім мужыком?.. Ён жа ш як кот у марцы, швэндаеца ўсюды, усе пра яго гавораць.* Купры Шчуч.

Як кот у сваты прыбрацца. *Жарт.* Вельмі добра, прыгожа. *Прыбралася мама як кот у сваты.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 123).

Як кот у смятану ўлезці. Цалкам, поўнасцю, сур'ёзна. *Улез як кот у смятану.* Кавалі Лід. (ППФВ, 64).

Як кот у ямку нарабіць. *Здзек.* Вельмі мала (зрабіць, выканаць). – *Мамко, можна я пайду пагуляю, я сёня на гародзі ўсёй дзень праседзяў! – Толькі што праседзяў, нарабіў як кот у ямку.* Стокі Свісл.

Як кот цыбулю любіць. *Иран.* Зусім не (любіць). *Любіць старога як кот цыбулю, любіць, покуль у таго грошы есць.* Ананічы Дзятл.

КОТКА. *Котка за адну вячэру з'есць (з'ела б) каго.* *Иран.* Хто-н. вельмі мізэрны, невялікі, маларослы ці слабы, схуднелы. *Таго жаніха котка за адну вячэру б з'ела.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 43). *Ай, які гэта чалавек... Паўчалавека, котка за адну вячэру з'есць яго.* Місявічы Воран. (ЗНФ, 43). **Вар.** кошка (котка) за адну вячэру з'есць (з'ела б).

<На> **тым котка і задавілася (удавілася).** *Няўхв.* На гэтым і скончылася, завяршылася што-н., гэтым і абышлося. *Усё ў жыццці забываецца. Так жа ш добра зь Янькай дружылі, а о, вышла замуш, выехала адгэтуль, пару пісьмаў напісала – на тым котка й задавілася.* Бастуны Воран. *І проўда, што як просяць, та жнуць і косяць; так і*

тут: як пазычыла, та ўсё «аддам, аддам», аля тым котка і ўдавілася! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 70). Мая дачка гаварыла ўсё, што вось-вось дадуць кватэру, а тады нешта перакруцілі, атсунулі чаргу, тым котка і ўдавілася. Гродна Гродз. (ЗНФ, 70). Абяцаў, як будзя палучка, даць нам за тоя сена сотню, а заплаціў палову, так тым котка і ўдавілася. Нача Воран. (ЗНФ, 70).

Як котка седзячы на печы памагчы. Іран. Зусім не (памагчы). Ні мяшай лепай, бо ты тут паможаш як котка седзячы на печы. Азярніца Сл.

КОФТАРАМ. З кофтарам. Вышэй краёў посуду, з верхам. Цэлу міску з кофтарам ягат набралі. Ваўкавічы Навагр. **Вар.** з каптуром (з коптурам, з кофтарам).

КОЧАРГІ. Лічыць кочаргі. Іран. Не мець поспеху на танцах. Звычайна пра дзяўчыну. Нашыя дзяўчата на танцах ні лічаць кочаргі, усякі рас у пачоці ў кавалераў. Янаўляны Лід.

КОШКА. Кошка за адну вячэру з'есць каго. Іран. Хто-н. вельмі мізэрны, невялікі, маларослы ці слабы, схуднелы. Які там зь яго мушчына – кошка за адну вячэру з'есць. Бенявічы Лід. **Вар.** кошка (котка) за адну вячэру з'есць (з'ела б).

КОШКІ. Як кошкі начавалі дзе. Дзе-н. нясвежае, спёртае паветра. Пераважна ў хаце. А мая ты дачушка, заняло мне дыхаць, у цябе як кошкі ў хаце начавалі. Цяглевічы Зэльв. (СГВ, 616).

КОШТ. Навесці на кошт каго. Вымусіць патраціцца, выклікаць грашовыя страты. – У цябе, мусіць гасці былі? – Так, прыяжалі сваякі. – Навялі цябе яны на кошт? Пеляса Воран.

КОШЫК. Як кошык тупы. Няўхв. Вельмі (неразумны). Такі ўжо нідалёкі, тупы як кошык. Кямелішкі Астр.

КОШЫКІ. Кошыкі-сявенькі гаварыць і пад. Няўхв. Абы-што, бязглуздыцу. Гавары толкам, а то ізноў андроніш кошыкі-сявенькі. Палубнікі Лід.

КРАЙ. На край свету ісці і пад. Вельмі далёка, невядома куды. Ён да гарэлкі, як да пня, за чарку на каленях на край свету дойдзя. Купіск Навагр. (ЖНС, 108). Сцягнуў дзеўку з места і завёз на край света. Воля Івац. (ДСК, 223). Зацягнуў дочку зяць на край свету ў чужыя людзі. Размеркі Івац. (ДСК, 89).

Непачаты край работы. Вельмі шмат. Трэба ісці дахаты, бо непачаты край работы. Юрацішкі Гіеў. Нікуды я ні пайду, бо работы назьбіралася непачаты край. Баяры Лід.

КРАМЫ. На крамы <бабы>. На плечы, на шыю (браць, узяць, садзіць і інш.). Звычайна дзіця. Ну, садзіся на крамы-бабы, панясу. Гнесічы Навагр. **Нашто табе дзіця пакідаць?** Узяла на крамы і панясла с сабой, і будзіць душа спакойная. Косцевічы Астр.

КРАПІВА. Як крапіва каля плоту адзін. Зусім (адзін). Сорака пяць ужэ ёй, так і застанеца адна як крапіва каля плоту. Ананічы Дзятл.

КРАПІВОЮ. Як крапівою апечаны. Моцна ўзбуджаны, знерваваны. З работы прышоў як крапівою апечаны, слова ні спытаеш. Што там адбылося, можа пасварыўся с кім? Дашкаўцы Маст.

КРАПІДЛАМ. Крапідлам пакрапіла дзе. Паімжэла нядоўгі час, пападала дробнымі кроплямі. Пра рэдкі, кароткачасовы дождж. У Лосках, кажуць, быў лівань, а ў нас крапідлам пакрапіло. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 43). Цэлы тыдзень чакалі, чакалі дажджу, а тут толькі крапідлам пакрапіло, нават дарогу ні прамачыў. Дзеткі Воран. (ЗНФ, 43). А я й ні змок, на полі дажджу, лічы, і ні было, крапідлам пакрапіло. Вараны Бераст. (ЗНФ, 43). Ай, які тут дошч... Крапідлам пакрапіла. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 43). Гарот сохня, дошч патрэбны, а тут толькі крапідлам пакрапіла. Вялікая Бераставіца Бераст.

КРОК. У крок. Ударыць, выцяць. Ты мне ў крок і я табе ў крок. Быстрыца Астр. (СПЗБ-2, 523). • Крок – карак.

КРОКВЫ. Кроквы свецяцца ў каго. Гумар. Хто-н. вельмі худы. Ты ўжэ зусім высах, кроквы свецяцца. Гудзевічы Маст.

КРОКУ. *І кроку не ступіш без каго, без чаго.* Не зможаш абысціся без чаго-н., каб зрабіць што-н. *Без падноскі цяпер і кроку ні ступіш.* Альшаніца Івац. (ДСК, 159).

На кождым кроку. Пастаянна, пры любым выпадку. *Цешча старалася на кождым кроку даняць зяцю, збыткавалася над ім.* Кульбакі Гродз. (СНМ-2, 60). *Ні трэба было на кождым кроку яму ўп'якаць, та можа й жыў бы с табой.* Бычкі Гродз. (СНМ, 150).

КРОМАННЮ. **Каб яно Кроманню правалілася.** *Выкл.* Выказванне пачуцця незадаволенасці, распачы, адчаю і пад. *Бывало, чалавек недаволен, то скажа: каб яно Кроманню правалілася.* Балотца Навагр. • *Кромань* – возера ў Стаўбцоўскім раёне. **Вар.** каб яно возерам (Кроманню) стала (правалілася).

КРОПЕЛЬКІ. **Кропелькі пабраў.** Вельмі падобны. *Сын з бацькам кропляцькі пабраўшы.* Суходолы Ашм. **Вар.** <і> кропелькі (крошачкі, крышачкі, крышкі <парашкі>) пабраў (падабраў, пазбіраў).

КРОСНЫ. **Снаваць кросны.** Доўга і надакучліва гаварыць пра адно і тое ж. *Як зыдзямся, то ў яе адна гаворка – увесь час пра сваю дачку снуе кросны. І як ёй ні надаесяць.* Замасцяны Шчуч.

КРОЎ. **Белая кроў у каго.** Няўхв. Псіхоз, белая гарачка, зацменне свядомасці. *У яго, кажучы, белая кроў, ён чалавека можа забіць, нічога ні помніць.* Ліцвінкі Гродз. (СНМ-2, 113).

Кроў высаць і знаку не зрабіць (не пакінуць). *Асудж.* Цішком зрабіць подласць, вялікую непрыемнасць каму-н. *Як у вочы, то ты натта добры, а так кроў высьсееш і знаку ні зробіш.* Масты Маст. *О, ён такі, што кроў высься і знаку ні зробіць.* Аздобічы Шчуч. *Паганы гэта быў чалавек, кроў высе і знаку не пакіне.* Ваўкавічы Навагр. *Гэта вы іх ні ведаея яшчэ, а яны абоя такія, што кроў высуць і знаку ні зробіць.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 43). *Знаем мы яго! Ён кроў высься й знаку ні зробіць.* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 43).

Кроў з малаком. Ухв. Здаровы, моцны, прыгожы. *Бурвэлак такі расце, кроў з малаком, заглядзеў адно.* Чамяры Сл. (ЖС, 153). *У нядзелю езьдзіла да дачкі ў горах, унукам сваім нарадавацца не магу, стаў проста кроў з малаком.* Драпава Сл. **Вар.** <як> кроў з малаком.

Кроў іграе (зайграла) у каго. Хто-н. тэмпературыць, мае павышаную тэмпературу. – *І ўнучку прывёў? – Хачу да доктара звадзіць: трэці дзень кроў іграе ў яе.* Ласосна Гродз. (ЗНФ, 43). *Нека хвароба прывязалася да малага, бо зноў кроў зайграла.* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 43).

Марнаваць кроў каму. Няўхв. Рабіць непрыемнасці каму-н., моцна раздражняць каго-н. *Ані сколькі ні шкадуе: ні будзя ён больш мне марнаваць кроў, ліха зь ім.* Швабы Ашм. (ЗНФ, 45).

Піць кроў з каго. Мучыць каго-н., прычыняць пакуты. *Ён як вунар п'е зь яе кроў, уся высахла.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 90).

Як кроў з малаком. Ухв. Здаровы, моцны, прыгожы, у росквіце. *Во паглядзі, Рэнька Стамакова якая прывей была – як кроў з малаком, а цяпер як расхварэлася.* Навасяды Ашм. **Вар.** <як> кроў з малаком.

КРОШАЧКІ. **І крошачкі пабраў (падабраў).** Вельмі падобны да каго-н. (з бацькоў ці родных). *Але ш сын да бацькі падабняўкі, і крошачкі пабраў.* Кямелішкі Ашм. (СГВ, 311). *І крошачкі падабраў.* Доневічы Іўеў. (ППФВ, 31). *Галінка ўся матачка, і крошачкі пабраўшы.* Заборцы Астр. **Вар.** <і> кропелькі (крошачкі, крышачкі, крышкі <парашкі>) пабраў (падабраў, пазбіраў).

КРОЮ. **Аднаго крою.** Аднолькавыя. *Я гляджу, усе вы тут аднаго крою, з вамі ні дагаворыся.* Сурынка Сл.

КРУГОМ. **Кругом дваццаць пяць.** Ухв. Выдатны ва ўсіх адносінах. *Ніхто пра яго нічога дрэннага ні скажа, чалавек ён кругом дваццаць пяць.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 44). *Хароша дзеўчына: і да работы, і кругом дваццаць пяць.* Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 44).

Скажу шчыро: зяць мне трапіў кругом дваццаць пяць! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 44). Бачыла і я: дзяўчук файна, кругом дваццаць пяць. Русацін Карэл. (ЗНФ, 44).

Кругом на сто. Ухв. 1. Выдатны ва ўсіх адносінах. Хлопца высокі, прыгожы, кругом на сто. Пескі Маст. (ЗНФ, 44). Гэта дзяўчына і вучыцца добра, і танцуе выдатна, словам, кругом на сто. Слонім Сл. Таня ваша стала поўненькая, кругом на сто. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 44). 2. Вельмі добра, цудоўна (жыць, адчуваць сябе). Ёй цяпер добра, жыве кругом на сто. Драгуці Воран. (ЗНФ, 44). – А як яны там маюцца? – Нічога, добра, кругом на сто. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 44).

КРУК. **І крук не вырве з рук у каго.** Асудж. Хто-н. страшэнна скупы. Знайшлі ў каго прасіць: у яго і крук ні вырва з рук. Нарашы Шчуч. (ЗНФ, 40). Нічога ты ў яго ні выпрасіш, ні пазычыць яна, у яго і крук ні вырва з рук. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 40). • Крук – крумкач.

І крук не ўрве (не ўварве) каго. Хто-н. вельмі змарнелы, худы. Даўней і Казік быў спраўнейшы, а цяпер яго і крук ні ўрве. Баброўнікі Гродз. (ЗНФ, 40). Старая ўжэ ледва ходзіць, яго і крук ні ўварве. Гожа Гродз. (ЗНФ, 40).

Крук пад воблакі занясе каго. Часта іран. Хто-н. схуднелы, слабы ці невялікі ростам і лёгкі, мала важыць. Аднаго бацькі дзеці, а глядзі: больша – поўна, хароша, а малотшу крук пад воблакі занясе. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 44). Німа мне чаго зь ім дужацца, я яго адной рукой павалю, яго ш крук пад воблакі занясе. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 44).

КРУКАМ. **Крукам носа не дастаць.** Няўхв. Хто-н. вельмі фанабэрыцца, зазнаецца; да каго-н. не падступіцца. Глядзі, як набэчыўся Тэклін сын, крукам носа ні дастаць. Плёткі Шчуч. (СГВ, 269).

Крукам стаяць над кім. Пільна, шчыра даглядаць, аберагаць, каго-н., клапаціцца пра каго-н. Волька Сяргеева смела можа малое сваё з бабай астаўляць. Старая Сяргейчыха крукам будзе стаяць над гэтым дзіцем, абы ня ўпаў, ня вытнуўся аб што-небудзь. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 68).

КРУПІНА. **Крупіна за крупінаю бегач з дубінаю ў чым.** Іран. Што-н. вельмі рэдкае, з невялікай доляй гушчы. Звычайна пра супавыя стравы. Наварыла некаго рэткаго булёну, бяз заправы, у ім крупіна за крупінаю бегач з дубінаю. Свіслач Свісл.

КРУТАМ. **Крутам-мутам.** Рознымі хітрыкамі, падманам, выкручваючыся (дабівацца чаго-н.). Крутам-мутам вывучыўся і – на табе, такога начальніка сь сябе строіць. Старчаняты Іўеў. **Вар.** крутам-мутам (крэнтам-мэнтам).

КРУТНЕМ. **Круціць крутнем.** Няўхв. Хітрыць, выкручвацца, гаварыць няпраўду. Бачу, што нешта тут ні так, што нешта ні дагаворвая, круціць крутнем перад бацькам. Ялоўшчына Гродз.

КРУЧАНЫ. **Як кручаны бегчы.** Вельмі хутка, нястрымна. Куды ты як кручаны бяжыш. Дубна Маст. (МСГВ, 244).

КРУЧКА. **Як кручка бураку патрэбны.** Зусім не (патрэбны). Адыдзі ты, патрэбен тут як кручка бураку. Жупраны Ашм. • Кручка – бручка.

КРУЧКУ. **На кручку вісець.** 1. Быць у вельмі ненадзейным, небяспечным становішчы. Рабіў нібыта ў немцаў, а службы ў нашым. Немцы сталі падазраваць, на кручку вісеў: мала-мальскае даказацельства – і яму ўсё было п, алі да гэтага ні дайшло, упору ў лес сышоў. Горшавічы Астр. 2. у каго. Знаходзіцца пад чыёй-н. уладай, у поўнай залежнасці ад каго-н. Цяпер ён ад міне ні выкруціцца, я ўжэ ўсё пра яго знаю, ён у міне цяпер на кручку вісіць. Старына Маст. Ён у міне на кручку вісіць, няхай толькі будзь кепска працаваць, напярэм на ферму віламі гаўно кідаць. Ананічы Дзятл.

КРЫВАЎКА. **Крываўка яго (яе, іх, цябе, вас) ведае (знае).** Незадав. Невядома. Крываўка яго ведае, дзе ён сённячы ішляцца. Ваўкавічы Навагр. – А дзе ш Міша дзеўся? – Крываўка яго ведае, бадзяецца недзе. Зенявічы Навагр. – Мо маіх індыкаў дзе бачыла? – А крываўка іх зная, дзе яны! Насадзіла, то цяпер пільнуй! Турэц Карэл.

КРЫВІ. Змарнаваць **крыві** нямала, колькі і пад. каму. Няўхв. Зрабіць непрыемнасці каму-н., моцна раздражніць каго-н. *Сколькі ён мне сёня крыві змарнаваў, гэты твой кот! Гані яго за дзьверы!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 45). *Сядзіш толькі ля цілівізара, а мне нічога ні паможаш. Мне гэта ўжэ німало крыві змарнавала.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 45).

Папіць крыві чый. Пагард. Вымучыць каго-н., прычыняючы пакуты. *Што пра паноў гаварыць, яны адраявалі сваё, папілі нашай крыві.* Жыжма Іўеў. (СГВ, 26).

КРЫЖА. Як з крыжа зняты. Вельмі худы. *Твая маці стала такая як з крыжа знята.* Змяёўцы Дзятл. (СГВ, 615).

КРЫЖАМ. Крыжам легчы. Прыкласці ўсе намаганні для ажыццяўлення чаго-н. *Крыжам лягу, але сваё вазьму.* Жупраны Ашм. *Крыжам лягу, а сваго ні ўступлю.* Парэчча Гродз. (СНМ-2, 122).

Хоць крыжам ляж. Як ні старайся, што ні рабі (не выходзіць, не атрымліваецца што-н.). *Выказванне адчаю, бяссілля. Такого хоць крыжам ляш ні навучыш, і ні чапайця вы яго.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 76). *Сяраўно сёня гэтага хоць крыжам ляш ні зробіш.* Забалаць Вор. (ЗНФ, 76).

КРЫЛЮ. Браць пад крыло каго. Клапаціцца пра каго-н. *Ты яго бяры пат крыло, а ён потым аддзякавае.* Шылавічы Сл. (СГВ, 580).

КРЫМ. Прайсці (абысці, аб'ехаць) Крым і Рым. Зведаць шмат чаго ў жыцці, набыць вялікі жыццёвы вопыт у розных складаных сітуацыях, выпрабаваннях. *О, яна прайшла Крым і Рым! Хоць і маладая, а за пяцёх старых ведая.* Кашалёва Навагр. *Гэты прайшоў Крым і Рым, ты на яго не раўняйся.* Алексшыцы Бераст. *Павала ў нас уважалі, бо чалавек быў граматны, талковы, усё знаў. Пра яго казалі, што ён Крым і Рым абышоў.* Старына Маст. *Наш Мацей столькі пабачыў у сьвеці, аб'ехаў Крым і Рым. А ўсёроўнака ў сваю хаціну вярнуўся.* Зэльва Зэльв. • Як сведчаць слоўнікі, рускай, украінскай і польскай мовам фразеалагізм невядомы. У польскай мове з такімі самымі анамастычнымі кампанентамі ёсць фразеалагізм *gdzie Rzym gdzie Krym* (дзе Рым дзе Крым), але з іншай семантыкай – 'дзе адно, а дзе другое'; 'пры чым тут гэта, якія гэта мае адносіны да чаго-н.' Можна сцвярджаць, што фразеалагізм ёсць уласнабеларускі. І адна, і другая ўласныя назвы абраны невыпадкова. Па-першае, яны добра рыфмуюцца, па-другое, аб'ядноўваюцца тым, што выклікаюць уяўленні пра моцныя выпрабаванні чалавека. Паломнікі-католікі з Беларусі пешшу выпраўляліся ў далёкую дарогу, каб пакланіцца святым мясцінам у Рыме. На нялёгкім шляху яны сутыкаліся з многімі перашкодамі, не ўсім было суджана дайсці да запаветнай мэты і вярнуцца. А Крым асацыятыўна звязваецца з зямлёй, якая была аб'ектам войнаў паміж рознымі дзяржавамі на працягу стагоддзяў і засведчыла мноства пакутаў, смерцяў сярод воінаў і мірных жыхароў. І паломнік, што прыйшоў з Рыма, і салдат, што жывы вярнуўся з Крыма, у адной асобе сумяшчаюць якасці чалавека, які пабачыў і зведаў шмат добрага, святага і, наадварот, кепскага, трагічнага, бесчалавечнага, што сведчыць пра вялікі досвед і жыццёвую загартаванасць такой асобы.

КРЫМЕ. Быў у Крыме і ў Рыме. Часцей ухв. Мае вялікі жыццёвы вопыт, набыты ў розных мясцінах, у розных выпрабаваннях. *О, гэты быў у Крыме і ў Рыме, ён так проста ні здасца, будзя атстойваць сваё.* Караневічы Гродз.

КРЫЦАЮ. Ляжаць (сядзець) крыцаю. Нічога не рабіць, гультаяваць. *Мой мужык ні прывык ляжаць крыцаю, ён кожны дзень у рабоці.* Зэльва Зэльв. *Як пашла замуш, та і сядзіць крыцаю ў хаці, паляц ап паляц ні стукня.* Талькаўцы Ваўк.

КРЫШАЧКІ. І крышачкі пабраў. Вельмі падобны на каго-н. (з бацькоў ці родных). *Рыхтык бацюхно, і крышачкі пабраў.* Чамяры Сл. (НЛ, 57). **Вар.** <і> кропелькі (крошачкі, крышачкі, крышкі <парашкі>) пабраў (падабраў, пазбіраў).

КРЫШКАЙ. Накрыцца крышкай. Памерці. *Учора вечарам стары Маркевіч накрывся крышкай.* Казіміраўка Гродз. (СГВ, 599).

КРЫШКІ. Да **крышкі**. Поўнасьцю, цалкам. *Што было ў каго намалочана, забралі ўсё да крышкі*. Шурычы Свісл.

Крышкі'-парашкі'. Поўнае падабенства чыё-н. *Ну, крышкі-парашкі бацька. Адно ліцо*. Лунна Маст. *Наша Юля так ужэ перабрала ат Каці крышкі-парашкі. Такая само ўрэдная*. Лунна Маст.

Крышкі' <парашкі'> пабраў (пазбіраў) <чыё, каго, у каго, па кім>. Вельмі падобны на каго-н. (з бацькоў ці родных). *Мой брат – выкапаны бацько, і крышкі яго пабраў*. Косава Івац. (ДСК, 49). *І крышкі бацькавы пабраў: надто пахожы*. Заполле Івац. (ДСК, 115). – *І на каго ш гэта Сыцёпіна дзеўчына пахожэ? – Хібо ты ні бачыш? Та ш яна крышке-парашке ў бацька пабрала*. Старына Маст. *Марына тая дык уся маці, крышкі пазбірала па ёй*. Квасевічы Івац. *Твой Сашка як выліты бацька, нават крышкі пабраўшы*. Мігова Гродз. (СГВ, 596). **Вар.** <i> кропелькі (крошачкі, крышачкі, крышкі <парашкі>) пабраў (падабраў, пазбіраў).

КРЭНТАМ. **Крэ'нтам-бэ'нтам (вэ'нтам)** пражыць. Няўхв. Хітруючы, ухіляючыся ад цяжкай працы, ад жыццёвых складанасцей. *Гэ, гэты чалавек пражыў свой век крэнтам-бэнтам, хіба ш што ён рабіў?* Верцялішкі Гродз. (СНМ, 74). *Пражыў чалавек крэнтам-вэнтам век*. Верцялішкі Гродз. (СГВ, 221). *Пражыў чалавек увесь век крэнтам-вэнтам*. Верцялішкі Гродз. (СГВ, 596).

Крэ'нтам-мэ'нтам. Рознымі хітрыкамі, падманам, выкручваючыся (дабівацца чаго-н.). *А цыганка гэта крэнтам-мэнтам і выцягнула ў міне ўсе грошы*. Дарагляны Маст. *Усё ў яго крэнтам-мэнтам робіцца, што ні зробіць, усё так*. Руда Яварская Дзятл. **Вар.** крутам-мута́м (крэнтам-мэнтам).

КРЭСАЎ. Да **самых крэсаў**. Да канца, да завяршэння чаго-н. (быць, знаходзіцца). *Прыдзя, сядзя і будзя ш гэта сядзець да самых крэсаў, ужэ даўно спаць пара, а яна сядзіць*. Сянькоўшчына Сл. **Вар.** да самага крэсу (укрэсу); да самых крэсаў. ● *Крэс – параўн. польск. kres 'канец, мяжа'*.

КРЭСУ. Да **крэсу**. 1. Да завяршэння чаго-н. (быць, знаходзіцца дзе-н.). *Учора на танцах да крэсу сядзела, а ціпер спаць хоча*. Галімшчына Іўеў. (ЗНФ, 27). *І бабкам гэтым усё цікава, высядзелі да крэсу на сходзі разам з маладымі*. Місявічы Воран. (ЗНФ, 27). *Маня да крэсу была на музыках, прыйшла позна*. Міхалкі Свісл. (СГВ, 222). *Не дачакаюся, пакуль пойдзя, яна аш да крэсу тут выбудзя*. Замошша Шчуч. 2. Пакуль хапае сілы, да знямогі (рабіць што-н., біцца і пад.). *Атпачні німнога. Што ты ўжэ так да крэсу робіш?* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 27). *Яны абодву такія, што як шчэпяцца, то будуць біцца да крэсу, пакуль ні разьніма хто*. Белазораўцы Іўеў. (ЗНФ, 27).

Да самага крэсу. Да канца, да завяршэння чаго-н. (быць, знаходзіцца, рабіць). *Робіць ён да самага крэсу, пакуль слонцо ні сядзя*. Правыя Масты Маст. **Вар.** да самага крэсу (укрэсу); да самых крэсаў.

КРЭЧМА. **Хоць крэчма крычы.** Выкл. Выказванне адчаю, бяссілля. *Дзверы гындзя набрэнклі ад холаду, ні зачыняюцца, хоць крэчма крычы*. Чамяры Сл. (ЖС, 156).

КСЁНДЗ. **Як ксёндз крапідлам пакрапаць, паліць** і пад. Трохі, ледзь прыкметна. Пра дождж. *Дошч учора толькі пакрапаў як ксёнц крапідлам*. Панямунь Гродз. *Які там дошч, паліў як ксёнц крапідлам*. Апіта Іўеў. *Ну й дошч паліў, як ксёндж крапідлам, нават зямлю не замачыў*. Аколіца Лепі Воран. – *Ці велькі ў вас дошч быў? – Не, пырснуў як ксёнц крапідлам – і ўсё*. Мякішы Шчуч. *Дошч прашоў як ксёнц крапідлам*. Пеляса Воран.

Як ксёндз Магдалене (Магдзе, Магдусі, Магдулі). Іран. 1. *памагчы*. Зусім не (дапамагчы каму-н.). *Знайшоў напарніка... Паможэ ён табе як ксёнц Магдалені*. Мілявічы Маст. *Твае слёзы памогуць як ксёнц Магдалені*. Дарагляны Маст. 2. *дагадзіць*. Зусім не (дагадзіць каму-н.). *Хай тылька ціпер ні кажэ, што хацеў мне памахчы. Такова нарабіў, што ні ведаю, куды ціпер дзецца, дагадзіў як ксёнц Магдзі*. Старая Руда Гродз. *Прасіла, кап дроў прывёс, і грошы дала. То дагадзіў як ксёнц Магдусі – ні дроў і ні грошай*. Квасоўка

Гродз. *Дзякуй, браток, дзякуй! Дагадзіў ты мне сёня як ксёнец Магдзі. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 88). Дагадзіў ён мне с кароўкай як ксёнец Магдусі. Па пяць літраў у дзень дае. Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 88). Дагадзіў як ксёндз Магдулі. Путрышкі Гродз. (СНМ, 180).*

КСЁНЖКУ. Запісаць у чорную ксёнжку каго. Узяць на заметку, зафіксаваць парушэнні правіл, нормаў. *Некалі баяліся вучы'цяля, як запіша ў чорную ксёнжку, то добра ні чакай.* Савоні Стаўб. ● *Ксёнжка* – кніга; параўн. польск. *książka* 'тс'.

КУБІНЕЦ. Як кубінец. Няўхв. Вялікі і тоўсты хто-н. – *Дай што паесьці, бо галоднай куме хлеб наўме.* – Ты і так зрабіўсо як кубінец і тыко думаяш, кап смачно што зьесьці. Верцялішкі Гродз. ● *Кубінец* – кубінскі мех.

КУБЛЕ. Як у буцькавым кубле парадак. Вельмі кепскі. *У нас ест прымавіска: «У цябе гэдакі парадак, як у Буцькавым кубле».* Солы Сморг. (СПЗБ-4, 146).

КУБЫ. Як у кубы апрацаца і пад. Вельмі цёпла (апрацаца). *На вуліцы ш ні так і холадно, а ты як у кубэ адзеўсё.* Савоні Стаўб. (ЗНФ, 95). *Паадзяваліся як у кубэ, ціпер і марос нам ніякі ні страшны.* Горкі Стаўб. (ЗНФ, 95). ● *Куб* – кубаметр драўніны. *Ісці ў кубы абазначала 'адпраўляцца на нарыхтоўку драўніны'.* Гэтая праца часцей ажыццяўлялася зімой, калі было холадна і трэба было цёпла апрацаца.

КУДЗЯЛЬНІЦЫ. На кудзьяльніцы. Збор вясковай моладзі ў хаце, у час якога спалучаліся рукадзелле (прадзенне кудзелі і інш.) і забавы. *Удзень збіраюцца на кудзьяльніцы, а вечаром на вечарніцы.* Алышаніца Івац. (ДСК, 117).

КУДЛА. Кудла з Ваўкавыска. Іран. Жанчына з нерасчасанымі, ускудлачанымі валасамі. *Ужэ сонцо высока, зара каровы с поля прыгоняць, а ты ўсё с кнішкай ляжыш. У сарочцы, валасамі абвесілася. Кудла ты з Ваўкавыска!* Старына Маст.

КУДЛАСЫ. Узяць за кудласы' каго. Няўхв. Прыцягнуць да адказнасці, пакараць каго-н. *Паглядзіш, возьме цібе за кудласы маці, бо ні зрабіў, што казалася зрабіці.* Пагранічны Бераст. **Вар.** узяць за кудлы (за кудласы).

КУДЛЫ. Узяць за кудлы каго. Няўхв. Прыцягнуць да адказнасці, пакараць каго-н. *Аля ш прывык: ні можа, каб ні пацянуць дзе што кепско ляжыць. Нічога, як кажучь, броў воўк – узяло й воўка, калі-нібуць вазьмуць і яго за кудлы.* Бабіна Гродз. *Вечна ты выкручваюся, пакуль добра за кудлы ні возьмеш.* Талмінава Ашм. *Ні зрабіў тоя, што казалі? Возьма цібе за кудлы маці.* Пагранічны Бераст. *Закруціў дзеўцы галаву – і ходу. За гэта яго трэба было б добра ўзяць за кудлы.* Жылі Іўеў. **Вар.** узяць за кудлы (за кудласы).

КУДЫ. Куды гледзя бегчы. Вельмі хутка, не выбіраючы дарогі. *Трэба спалохаць зайца, тады ён бяжыць куды гледзя.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 465).

Куды хочучь. Без абмежаванняў, у розных кірунках. *Але ш нашым курам ціпер і разыгра – куды хочучь ідуць.* Квасоўка Гродз. (СНМ, 121).

Куды хто віда бегчы і пад. У розныя бакі. *Як немцы наехалі, дык усе паўцякалі ў лес, балото, куды хто віда.* Сімакава Карэл. (СТВ, 596).

Хоць куды. Ухв. Вельмі добры, такі, што заслугоўвае высокай ацэнкі. *Мондрая дзеўчына, хоць куды! Пацаўшына Дзятл. (СПЗБ-3, 76).*

КУЗЬМА. Кузьма Грышку родны Фёдар. Жарт.-іран. Вельмі далёкі сваяк. *Дый якая там радня, дзеткі, – Кузьма Грышку родны Фёдар.* Ваўкавічы Навагр. *От, такі ён мне быў сваяк – Кузьма Грышку родны Фёдар.* Малахавічы Гродз.

КУКАРЭЧКІ. На кукарэчкі сесці, прысесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Сеў на кукарэчкі, прысела на кукарэчкі.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на кокашы (какошкі, кокішкі, коркішкі, куркішкі, кукарэчкі).

КУКІ. Як ку'кі рукі. Няўхв. Непрызвычаеныя, неахвочыя да працы, нязграбныя. *Во нівеста на маю галаву звалілася, нічога ш ні хоча рабіць у хаце, рукі як кукі.* Орлі Воран. ● *Кука* – слова балтыйскага паходжання (параўн. літоўскае *kuká*), у беларускіх гаворках мае значэнне 'вялікі драўляны молат, прызначаны для розных працоўных дзеянняў:

глушэння рыбы па лёдзе; драблення засохлых камоў раллі; прасавання гліны; расшчэплівання драўляных калодаў' (СПЗБ-2, 559).

КУКІША. Без кукіша ні да носа. *Іран.* Ганарысты, фанабэрысты. *Яна с табой нават і гаварыць ні захоча, бес кукіша ні да носа.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** без фігі (без хвігі, без кукіша) ні да носа (ні да носу).

КУКЛА. Чортава кукла. *Няўхв.* Прыгожая, але з дрэнным характарам дзяўчына, жанчына. *Ох, гэта чортава кукла! У каго яна толькі ўдалася! Ты ёй гавары голяно, а яна табе будзя – стрыжано, і ніяк ні перапрэш.* Малая Бераставіца Бераст.

КУЛАК. Хоць на кулак слёзы ві. *Выкл.* Выказванне адчаю з-за цяжкага, безвыходнага становішча. *Цяжкая доля жаночая, хоць на кулак слёзы ві.* Хвінявічы Дзятл.

КУЛАКІ. Аж кулакі свярбяць (свярбелі) у каго. У каго-н. узнікае жаданне пабіцца. *Завадэвуш страшны быў, у яго аж кулаке свярбелі, каб з кім пабіцца.* Карозічы Гродз. (СНМ, 52).

Распускаць кулакі. *Няўхв.* Біцца, збіваць каго-н. *З немцаў тут натто адзін выдзяляўся, Рудольфам звалі, ну й гад быў печаны! Меў моду кулакі распускаць налева і направа, аплявухі адвешваў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 62). *Параска на свайго ў сяльсавет падала, бо кулаке распусьціў.* Цяравічы Карэл. (ЗНФ, 62).

Як кулакі вочы. Вялікія, выпуклыя. *Вочы як кулаке – от выдупак!* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 27).

КУЛЁМ. Кулём-лятом бегчы і пад. Вельмі хутка. *Як адлаяла – кулём-лятом паляцела, толькі яе й бачылі.* Купры Шчуч.

КУЛЁМА. Як кулёма апануцца і пад. Вельмі цёпла. *Ні крычы ты на дзіця, пусьці, хай ідзе, ні змерзьне, бачыш жа ш, адзелася як кулёма.* Гервяты Астр.

КУЛІКА. На куліка праехаць. Без білета (праехаць на транспарце). *Я тады праехаў на куліка, грошай ні плаціў.* Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 181).

КУЛЯ. Даць куля. Паваліцца, кульнуцца. *Канюгу можа заесці воўк, калі за горла захваціў, так і дасць куля.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-2, 400).

Як з куля выскачыць. Нечакана, раптоўна. *Ішоў празь лес, аж заяц с кустоў як с куля выскачыў.* Хадзявічы Сл.

КУЛЯМЁТА. Як з кулямёта гаварыць і пад. Вельмі хутка. *Што ты сячэш як з кулямёта.* Відзейкі Свісл.

КУМ. Чортаў кум. *Няўхв.* Кепскі чалавек. *Ты будзяш хоць крыху што рабіць?! Ці так і будзяш гойсаць па цэлых днях, чортаў кум ты?! Стокі Свісл.*

Як кум у ворку сядзець. Ціха, маўкліва. *Маўклівы – як кум у ворку сядзіць.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-3, 46).

КУМА. Не кажы кума, мой тожа п'е. *Смяш.* Тое самае і ў мяне. – *Ведаеш, нешта ў мяне гэты год уся морка спранжоная. – Не кажы кума мой тожа п'е. У мяне таксама ўся паточаная.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 64).

КУМІНА. Ад кумі'на да піла'та ад піла'та да гарода хадзіць. *Няўхв.* Без справы, без мэты. *Ходзіце ат куміна да пілата ат пілата да гарода, чорт яго дажджэцца, лазіце недзе невядома чаго.* Пячоўшчына Валож.

КУМПАЛ. Кумпал не варыць у каго. *Няўхв.* Хто-н. неразумны, някемлівы, незнаходлівы. *У цябе кумпал зусім не варыць.* Заполле Івац. (ДСК, 118).

КУМУЗЭЛЬКА. Цо-то я кумузэлька мая. *Няўхв.* Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. *Ого, глядзі, бо зара і твая дачка станя цо-то я кумузэлька мая.* Запрудзяны Воран. **Вар.** цо-то я; цо-то я камузэлька (кумузэлька) мая; цо-то я цо-то мая камізэлька; цо-то я і мая камузэлька.

КУМУЗЭЛЬКУ. У кумузэльку тыкацца. Скардзіцца на свой лёс, каб расчуліць каго-н., выклікаць спачуванне да сябе. *Чаго ш ты ў кумузэльку тыкаеся? Табе яшчэ грэх на свой лёс наракаці.* Малюкі Воран.

КУПАЙСЯ. Хоць купайся грошай. Вельмі многа. Яго сын прыехаў с Камчаткі, грошай, кажучь, прывёс хоць купайся. Маліннікі Шчуч. (ЗНФ, 76). Ніпроўду яна кажа, у іх грошай хоць купайся. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 76).

КУПІ. Купі-прадай. Чалавек, які любіць займацца гандлем. А гэты купі-прадай толькі на базарах і цягаяцца. З гэтаго і жыве. Востухава Карэл.

КУПНКА. Як купінка. Ухв. Прыгожая, поўная, у росквіце. Пра дзяўчыну, жанчыну. Федзікава Таня як купінка стала, на ўсю вёску красавіца. Балічы Шчуч. Ціпер Ядзю, як замуш вышла, ні пазнаць, як купінка, а была ші такая худая. Ашмянцы Шчуч.

КУПНЦЬ. Не купіць у каго чаго, каму што. Каму-н. вельмі проста зрабіць што-н. Душыць усю сям'ю, можа і кулакі распусьціць. У яго гэтага ні купіць. Талькаўцы Ваўк. Ён запроста скажа ў вочы што хочаш, яму гэта ні купіць. Бабіна Гродз. – Кажучь, Галя свайму мужыку так усыпала, драгіцу на ём паламала. – А ёй гэта ні купіць, яна часта яго лупіць чым папало. Новая Руда Гродз.

КУПРУ. У купру даць каму. Пабіць, пакараць каго-н. У купру дам зарас! Стральцы Гродз. (СПЗБ-2, 575).

КУРА. Як ку'ра пазу'рам рабіць. Абыякава (рабіць што-н.). Ты ўсё робіш як кура пазурам. Навасёлкі Свісл.

КУРАЛА. Ні ку'рала ні ві'рала. Нічога не падрыхтавана, не зроблена. Зайшоў у хату, а там ні курала ні вірала. Тут я й спалохаўся: як жа ші да вечара ўсё параблю, а вечарам госьці прыяжджаюць. Старая Руда Гродз.

КУРАЛЁМ. Ляцець куралём куды. 1. Вельмі хутка, без аглядкі ўцякаць. Міхась як узяў кій у рукі, та ўсе куралём с хаты ляцелі. Рагачы Гродз. (СНМ-2, 128). 2. Апынуцца ў беспарадку. Шаратаўня нека, ходзіць, нішто на месцы ні ўляжыць, куралём ляціць, нічога потым ні знойдзяш. Свіслач Гродз. (СНМ-2, 263).

КУРАЛЯ. Кураля пад хвост атрымаць і пад. Кухталя, штурхаля. Каця, бягом сюды! Што за дзіця, пакуль кураля пат хвост ні палучыць – а ні зь месца! Сурынка Сл. Еш кашу, а то палучыш кураля пат хвост. Дзеравянчыцы Сл.

КУРАМ. Курам на смех. Няўхв. 1. Вельмі дрэнна, недарэчна (зрабіць што-н.). Ну і напісаў ты курам на смех. Падгаі Ашм. (СГВ, 596). Пабудаваў адрыву курам на смех, ці ж гэта адрыва? Баяры Гродз. (СНМ-2, 145). 2. Вельмі дрэнны, малы, смехатворны. А я ўсё жыццё ў калхозі прарабіла, граматоў назарабляла, а пенсія – курам на смех. Альшаніца Івац. (ДСК, 264).

Толькі курам на гнёзды што. Іран. Зношаны, падраны, непрыдатны для выкарыстання. Пра адзенне. Гэту сарочку толькі курам на гнёзды, яна ж на дзірах уся. Чураі Дзятл. Дзе ты выкапала такую спадніцу? Яе толькі курам на гнёзды. Чураі Дзятл.

КУРАМІ. З курамі легчы спаць і пад. Жарт. Вельмі рана. Мы ўчора так стаміліся, што с курамі ляглі спаць. Алекшыцы Бераст. Ён у міне с курамі спаць ідзе. Замошша Шчуч. Кладзеца з курамі, устае сь сьвінямі. Каркуцяны Воран. Яна кладзеца спаць разам с курамі. Лаўрыновічы Зэльв. Ты як лягла с курамі, дык устала с пяхухамі. Ятвезь Ваўк. А ўжэ позна да іх ісьці. Яны ші с курамі спаць кладуцца, і хата ўжэ заваляна будз. Бабіна Гродз.

З курамі дзюбаў (дзёўбаў, еў). Іран. Пераважна дзіц. У каго-н. запэцканы твар, нос. Дзе ты нос урабіў? Хіба с курамі дзюбаў? Увесь нос мурзаты. Купры Шчуч. Чаму ты, сыночак, такі гразьнянкі? А носік! Мусі, с курамі дзёўбаў. Старына Маст. Ты што с курамі дзюбаў? Ідзі памыйся. Вялікая Бераставіца Бераст. Ты хіба с курамі еў? Чаго ты такі мурзаты? Мацвееўцы Ваўк. А мой сыноч, дзе ші ты быў? Ты мусі с курамі дзюбаў? Ідзі хутка памыйся. Амбілеўцы Шчуч. Паглядзі ў люстэрка, хіба с курамі еў? Алекшыцы Бераст.

КУРАНТА. Кура'нта ўрэзаць. Моцна стукнуцца, выцяцца аб што-н. Ну й куранта ўрэзаў! Як толькі жыў астаўся. Пруд Дзятл.

КУРАНЯ. Як кураня ў зеллі прапасці. Зусім, бясследна. Учора тут хадзіў, а сёння ўжэ німа, прапаў як кураня ў зеллі. Яманты Лід.

КУРАЎКУ. На кураўку збіць. Вельмі моцна, бязлітасна (збіць каго-н.). Зьбілі чалавека на кураўку, і ім хоць бы што. Бярнатаўшчына Дзятл. Як біліся, то аднаго на кураўку зьбілі, вадой адлівалі. Левыя Масты Маст. • Кураўка – порхаўка.

КУРАЧОМ. Курачом не выкурыць каго адкуль. Няўхв. Ніякім чынам не прымусіць каго-н. выйсці адкуль-н. Як зайшла да падрушкі, так яе аттуль курачом ні выкурыць. Маркавічы Дзятл. • Курач (устар.) – ануча для падкурвання пчол; дымар.

КУРДУ. Курду' гнуць. Выконваць цяжкую работу, мардаваць сябе працай. Ні хочаш вучыцца, то ўвесь век будзеш курду гнуць. Заполле Івац. (ДСК, 119).

КУРКАШКАХ. На куркашках сядзець, сесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. Не сядзі на куркашках, бо ногі забаліць. Хрышчонавічы Івац. (ДСК, 119). **Вар.** на какошках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КУРКІШКАХ. На куркішках сядзець, сесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. На куркішках села. Жыдзевічы Іўеў. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на какошках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КУРКІШКІ. На куркішкі сесці і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. Села на куркішкі. Жыдзевічы Іўеў. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на кокашы (какошкі, кокішкі, коркішкі, куркішкі, кукарэчкі).

КУРНУ. Загнуць курну каму. 1. Барукаючыся, паваліць, перамагчы, скруціць каго-н. Ён табе загне курну, што цяшка будзеш выкарапкацца. Галімпчына Іўеў. (ЗНФ, 31). Ні лесь ты да яго, сыноч, ён старэйшы, дужайшы за цібе, загне курну, будзеш тады плакаць. Вараны Бераст. (ЗНФ, 31). Ты не глядзі, што я стары, але табе яшчэ курну сагну. Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185). Васіль як загнуў яму курну, дык той і ні варушыўся. Вялікая Бераставіца Бераст. 2. Сурова расправіцца з кім-н., пакараць каго-н. Скажу маці, што ўбіўся ў мае яблыкi, яна табе загне курну. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 31). Пачакай, пачакай, ён ім яшчэ загне курну, увідзіш. Лугамавічы Іўеў. (ЗНФ, 31). • Узнік у выніку пераасэнсавання аналагічнага свабоднага словазлучэння, якое абазначае 'загнуць каму-н. ногі за шыю'.

Курну сагнуць. Гл. загнуць курну.

У курну скруціць. Так, што немагчыма паварушыцца. У працэсе бойкі, дужання. Як схпіў Гарціма, так і скруціў у курну, той ні адагнуўсо. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 76).

КУРОРТНІЦА. Курортніца-абортніца. Асудж. Жанчына-распусніца. Гэта курортніца-абортніца з усімі перагуляла, увесь сьвет абцёгала. Хадзілоні Шчуч.

КУРСЕ. У курсе дзела быць. Дасведчаным (быць). Я, як засталася ў магазін, дык цэлую нядзелю ні спала, бо я нічога ні ў курсе дзела, бо я ш ні вучылася. Ятвезь Карэл. (ХБД, 204). Але ўжо як пайду на сабраньне, так я ўжо сяджу – хаця б ўсё выслухаць, каб мне быць у курсе дзела. Ятвезь Карэл. (ХБД, 204). Мне растлумачыць тшэба, штоп я поняла, штоб я была ф курсе дзела. Шчучын Шчуч. (ХБД, 488).

КУРТА. Ідзі туды дзе курта брэша. Выкл. Выказванне непаважлівых адносін да каго-н. Ідзі тудэ дзе курта брэша! Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 144).

КУРТКА. Куртка на ваце. Выкл. 1. Выказванне здзіўлення, захаплення, пахвалы і пад. – Купілі і мы сёня халадзільнік сабе. – О! Куртка на ваці! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 44). – Марыліна малотша [дачка] вучыцца на адны пяцёркі. – Куртка на ваці! Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 44). 2. Выказванне абурэння, прыкрасці, злосці (калі што-н. не атрымліваецца так, як трэба). Куртка на ваці! Абрывіло ўжэ мне прасіць яго. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 44). А дзе ты ціпер гэтаго каня вазьмеш? Куртка на ваці! Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 44).

Куртка на ваце хромавыя боты. Выкл. Выказванне здзіўлення, захаплення. Во, куртка на ваці хромавыя боты! Ні думаў, што мы тут с табой сустрэнемся! Вензавец Дзятл.

КУРЦІШКАХ. На курцішках сядзець і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Сядзя на курцішках і сядзіць.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на какошках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КУРЧЫКАХ. На курчыках сядзець і пад. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *На курчыках сядзеў.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-2, 364). **Вар.** на какошках (кокашках, кокачках, кокішках, куркашках, куркішках, курцішках, курчыках).

КУРЧЫКІ. Курчыкі ў ногі ўпалі каму. Хто-н. страціў здольнасць хадзіць, у каго-н. адняліся ногі. Звычайна ад страху. *Алі ш і спалохалася іхнага сабакі, што аш курчыкі ў ногі ўпалі, з места ні магла зрушыцца.* Дварчаны Шчуч.

КУРЫ. І куры засмяюць каго. Хто-н. робіць тое, што варта кпінаў, насмешкі. *Ідзі, тата, не рабі гэта, бо цібе і куры засьмяюць.* Макараўцы Бераст.

І куры не клявалі чаго. Вельмі многа чаго-н. *Смарчке растуць на грудях, смарчкоў гэтых у нас і куры ні клявалі.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 460).

І куры не кудакчуць (не пяюць, не сакочуць, не спяваюць, не шчабечуць, не шэпчуць) пра каго. *Іран.* Ніхто не гаворыць пра каго-н., хто-н. не з'яўляецца аб'ектам увагі. – *Што вы тут шэпчацяся, мусіць, міне абгаварваяць?* – *Патрэмна ты нам, пра цібе тут і куры ні кудакчуць!* Старына Маст. *А пра цябе, Ганна, й куры ні кудакчуць.* Дубаўцы Ваўк. *Пра цябе тут і куры ні пяюць, а ты ўжо прыслухоўваіся, думаіш, што пра цябе пляткарым.* Косцевічы Астр. *Ідзі адгэтуль, тут пра цібе і куры ні сакочуць.* Вялікія Сцяпанішкі Маст. *Пра цібе тут і куры ні сакочуць.* Мілявічы Маст. *Вой, натта ш ты тут ужэ каму патрэбна, пра цябе тут і куры не сакочуць.* Накрышкі Дзятл. *Маўчала п!.. Уткнула свае тры грошы... Ды пра цібе тут і куры ні спяваюць.* Першамайск Шчуч. *Чаго ты сюды лезіш? Тут пра цібе і куры ні спяваюць.* Мацвееўцы Ваўк. *Пра яе ў нас ужэ і куры ні спяваюць.* Алекшыцы Бераст. *А ты сядзі і маўчы, маляўка, пра цябе і куры ні шчабечуць!* Сурынка Сл. *Чаго ты перажываіш? Пра цябе і куры ні шэпчуць, ніхто слова пра цябе ні сказаў.* Лаздуны Іўеў. *Маўчы, пра цябе й куры не шэпчуць.* Багудзенка Навагр. *Маўчала п!.. Уткнула свае тры грошы... Пра цябе тут і куры ні шэпчуць.* Зенявічы Навагр. *Ты сядзі і маўчы, бо пра цябе і куры ня шэпчуць.* Вольна Бар. *Што ушы натапырыў? Пра цібе і куры ні шэпчуць, каму ты здаўсё.* Паўлаўшчына Ваўк.

І куры не шэпчуць і сабакі не брэшуць пра каго. *Іран.* Пра каго-н. няма і гаворкі. *І чаго ты адразу надуўся, ні пра цібе ш гаворым.* Пра цібе ш і куры ні шэпчуць і сабакі ні брэшуць. Крупава Лід. (Хітр., 61).

Куры начавалі. *Асудж.* 1. у вушах у каго. Вельмі брудна (у чых-н. вушах). Звычайна пра дзяцей. *І што за дзіця? Нідаўно памыла, быў чысьцюткі, прыгожанькі, а з гуліцы прышоў – рукі як у муляра, сам мурзаты, у вушах куры начавалі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 45). *Ідзі, Грыша, памыйся, у цібе ў вушах куры начавалі.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 45). 2. у роце ў каго. У каго-н. непрыемны пры'смак, пах (з рота). *Праснуўса пасья ўчарашняго – галава трашчыць, а ў році куры начавалі.* Бабіна Гродз. *У цібе што, у році куры начавалі? Хіба падлу якую еў, што так сьмярдзіш?* Новая Руда Гродз.

Куры не клююць грошай. Вельмі многа. *У яго грошай куры не клююць, усім тром сынам машыны накупляў, а ўсё кажа, што ні капейкі за душой не мае.* Рыбакі Маст.

Куры смяюцца (смяяцца будуць) з каго. *Няўхв.* Хто-н. робіць што-н. недарэчнае, вартае кпінаў, насмешкі. *Рэйдало, заціхні, бо ўжэ куры з цябе смяюцца.* Падстарынь Івац. (ДСК, 203). *Хоць бы клін свой зашпіліў, а то куры зь цібе сьміяцца будуць.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 44). *Пакінь тырындзіць, а то куры смяяцца будуць.* Каленікі Гродз. (СНМ-2, 236).

Усе куры спаць палеглі. Сцямнела, наступіў цёмны перыяд сутак. *Паглядзі, ужэ ўсе куры спаць палеглі, нічога ні відаць, а мы ўсё сядзім.* Пагранічны Бераст.

Як куры на дождж. Доўга і ўважліва. Пра таго, хто даводзіць да ладу свой знешні выгляд. *Хучэй збірайся, а то капошыся як куры на дошч.* Чарняўка Шчуч. **Вар.** як курыца (куры) на дождж.

Як хвалючковы куры. *Смяш.* Залішне (гаваркі, балбатлівы). *Памаўчы трохі.* Ужо такі разгаворлівы зрабіўся, як хвалючковы куры. Моцевічы Лід. ● Некалі ў дзеда Хвалючка куры зімавалі ў хаце, у падпечку. Яны былі вельмі «кампанейскімі». Калі хтосьці заходзіў у хату і пачынаў размаўляць, усе куры вылазілі з падпечка і цакаталі так моцна і дружна, што заглушалі гаворку.

КУРЫЦА. Курыца аплікаўская. *Іран.* Жанчына малога росту. *Узяў ён жонку – курыцу апліканскую. Дробненькая такая, худая.* Петрыманы Іўеў.

Мокрая курыца. *Няўхв.* Слабавольны, бесхарактарны чалавек. *От, нека мокрая курыца, а ні мушчына, з бабай справіцца ні можа.* Бабіна Гродз. Ён – мокрая курыца, байца. Малі Астр. (СПЗБ-3, 76).

Як курыца грабе піша. Вельмі неразборліва і неахайна. *Піша як курыца грабе.* Гервяты Астр. (ППФВ, 51).

Як курыца з яйкам насіцца. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-н. ці чаму-н. *Ты пастаў гэты кошык, а то носісься зь ім як курыца зь яйком у магазін з магазіну. Хіба золата там носіш?* Амбілеўцы Шчуч.

Як курыца лапай пісаць і пад. *Няўхв.* Вельмі неразборліва і неахайна. *Як курыца лапай піша.* Іўе Іўеў., Бярозаўка Лід. *Як курыца лапай грэбае.* Яцыны Астр. *Сядай за стол і зноў перапісвай, бо напісаў як курыца лапаю.* Вольна Бар.

Як курыца на бяду спяваць і пад. *Няўхв.* Непрыемна, непрыгожа або недарэчна. *Расьсьпявалася як курыца на бяду.* Гожа Гродз. (ППФВ, 55). **Вар.** як курыца на бяду (на здых).

Як курыца на дождж. Доўга і ўважліва. Пра таго, хто даводзіць да ладу свой знешні выгляд. *Што за моду ты дурную ўзяў, цэлу гадзіну цярэбіцца [у пазногцях] як курыца на дошч.* Шылавічы Сл. *Усёроўно як курыца на дождж абіраецца [чысціцца].* Раціцы Гродз. (СНМ, 7). **Вар.** як курыца (куры) на дождж.

Як курыца на здых спяваць і пад. *Няўхв.* Непрыемна, непрыгожа або недарэчна. *Вось глянь, як на цілівізару пяюць дык пяюць. Так голасна, так чутна, а ты пяеш як курыца на здых.* Крэва Смарг. **Вар.** як курыца на бяду (на здых).

Як курыца на здыхату. *Няўхв.* З кепскім настроем, панура, маркотна. *Ну чаго здудулілася як курыца на здыхату? Што такая зрабілася?* Старыя Паддубы Шчуч. *Ходзіць як курыца на здыхату голаў апусьціўшы.* Мядзюшы Воран.

Як курыца на сметніку. *Асудж.* 1. Вельмі марудна (рабіць што-н.). *Ты можааш паспяшацца, а то кошкаецца, як курыца на сметніку.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 111). 2. *Фанабэрыста, ганарыста (паводзіць сябе). Раскамандавалася як курыца на сметніку, і нікога ні відзіш.* Пеляса Воран.

Як курыца ў гняздзе. *Асудж.* Вельмі марудна (рабіць што-н.). *Топчацца на адным месцы як курыца ў гняздзе.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 230).

Як мокрая курыца. *Няўхв.* Які мае ўбогі, прыгнечаны або неахайны выгляд. *Ідзі ў хату, пагрэйса, апсохні трохі, а то як мокрая курыца. Цэлы дзень пад дажджом.* Бабіна Гродз. *Чаго ты начупіўся як мокрая курыца?* Дашкаўцы Маст. (СГВ, 291). *У маго гаспадара клешні ў нагавіцах заўсёды апцяпканы, ходзіць як мокрая курыца.* Свіслач Гродз. (СНМ, 9).

КУРЫЦЫ. Курыцы на соль зарабіць. *Іран.* Вельмі мала. *Месяц у лес хадзіў на лапку [на нарыхтоўку веця для дрэвавай мукі], а зарабіў курыцы на соль.* Уселюб Навагр.

Курыцы напіцца. 1. Неглыбокая, мелкая (рэчка, возера і пад.). *У нашум возяры і рыба есьць, і паплаваць можна, а іхняя рэчка курыцы напіцца.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 45). *Пярасыхая й Котра. Увесну разалецца на паўкіламетра, а ўлетку станя, бывая, курыцы напіцца.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 45). 2. *дзе. Неглыбока, мелка (у рэчцы, возеры і пад.). Пайдзем далей, там глыбока, а тут курыцы напіцца.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 45).

Курыцы не пакрыўдзіць (не выб'е). Ухв. Вельмі ціхі, лагодны, памяркоўны, пакорлівы. Ён нікепскі чалавек, курыцы ні пакрыўдзіць. Старыя Паддубы Шчуч. *Ото гэты Вацік харошы, ён і курыцы не пакрыўдзіць, хоць ты яго да раны прыкладай.* Лычкаўцы Шчуч. (СГВ, 596). *Ой, ён такі добры, што курыцы ні выб'е.* Аздобічы Шчуч. **Вар.** курыцы (пеўня) не пакрыўдзіць (не выб'е).

Курыцы па калена. Вельмі мелка. Вады ў рэцы стала курыцы па калена. Погіры Дзятл.

Што ў курыцы розуму, мазгоў і пад. Зневаж. Мала, недастаткова. У цібе мазгоў што ў курыцы, таму лепяй сядзі, маўчы і ні сунь носа ні ў сваё дзело. Конна Зэльв.

Як да курыцы набэ'дрыка падыходзіць і пад. Іран. Зусім не (падыходзіць). *Да цябе гэтак прыстае гэта шляпа як да курыцы набэ'дрыка.* Кавалі Сл. • **Набэ'дрыка** – набадры.

Як сляпой курыцы зярня (зерне, зярнё, зярно, зярнятка) <на сметніку> папала, пашанцавала і пад. Жарт. Вельмі добра, вельмі спрыяльна, удала (папала, пашанцавала каму-н.). *Папала рас у жыці як сляпой курыцы зярнё на сметніку дзялку прэнтко скасіць, то ш о за дажджом не высушыш.* Бастуны Воран. *Пашанцавала яму як сляпой курыцы зярня.* Мілаванне Сл. *Во Міхасю ічасыя прываліла як сляпой курыцы зярнятка.* Зэльва Зэльв. *Папалася як сляпой курыцы зерне.* Копанькі Гродз. (СНМ, 190). *Папала як сляпой курыцы зярно.* Канюхі Гродз. (ППФВ, 50), Маякі Ашм. (МСГВ, 605).

КУРЭЛА. Аж толькі курэла. Вельмі моцна. *Па нас немец з Германіі біў, біў па нас аш токо курэло. Немец самалётамі стаў біць, та дзе ты там устоіш.* Кордзікі Бераст. (ДМГ, 30).

КУСКІ. Пасячы на кускі каго яны падскокваць будуць. Асудж. Хто-н. вельмі ўпарты, непакорлівы. *Знайшоў с кім спорыць. Ты ёй ніколі нічога ні дакажаш, яе пасячы на кускі яны патскокваць будуць.* Красулі Шчуч.

КУСКОМ. Адным куском удавіцца (падавіцца). Цвёрда пільнавацца аднаго каго-, чаго-н. Пераважна пра захаванне першага і адзінага замужжа. *Які п ён муш ні быў, але лепш ужэ адным куском удавіцца.* Нача Воран. (ЗНФ, 16). *Хацела п ты, каб я адным куском удавіўся. Таму й нярайшоў на хімкамбінат, бо там лепяй.* Арлова Гара Шчуч. (ЗНФ, 16). *Сьмясесься ты зь міне: нашто ш ён мне здаўся? У міне свой муж ёсьць. Дай Божа адным куском удавіцца.* Гута Іўеў. (ЗНФ, 16). *Лепш адным куском падавіцца.* Каркуцяны Воран.

Задавіцца першым куском. Захоўваць першае і адзінае замужжа. *Дай Божа, задавіцца першым куском! – кап адзін раз быць замужам.* Каўняны Гродз. (СПЗБ-2, 204).

КУСТ. Не ў куст слова. Дакладнае, адпавядае сапраўднасці (чыё-н. выказанне). – *Нехта забраў цывякі шыфярныя, рулон рубяройду, ні знаіш, хто п мог гэта зрабіць? – Здайся, у нас німа такіх. – А мне ўжо патказалі: сусет твой, што нідаўна з арміі вярнуўся. – Во, праўда, тваё слова ні ў куст, ён гэта можыць, акрамя яго ніхто ў нас ні зробіць гэтак.* Косцевічы Астр.

Як куст пры дарозе адзін. Зусім (адзін, адзінокі хто-н.) *Адзін як куст пры дарозе.* Індура Гродз. (ППФВ, 4).

КУСТАХ. Шах-мах па кустах. Няўхв. Спехам і абы-як зрабіць што-н. *Толку зь яе работы – шах-мах па кустах, а потым перарабляй нанова ўсё.* Правыя Масты Маст. *Шах-мах па кустах – і работа зроблена, а як зроблена, яму ні ў галаве.* Ашмяны Ашм.

КУСТОМ. Як пад кустом спаць. Вельмі чуйна, нямоцна. *Спаць хочацца, што не магу. А што, ноччу кожны рух чую, сьплю як пат кустом. Што са мною зрабілася?* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 70).

КУТА. З кута ў кут хадзіць і пад. Туды і назад, у розных кірунках. *Нешта ты стаў ад людзей туліняцца, адно туліняўся с кута ў кут.* Прэціма Шчуч. (СГВ, 491). *А што мае рабіць, ходзе па хаце с кута ў кут.* Заборцы Астр.

КУТНІЦУ. **Каб кутніцу выперла каму.** Выкл. Выказванне нядобрага пажадання каму-н. *Каб табе кутніцу выпярло, куды ты гэтых курэй прэш!* Заполле Івац. (ДСК, 120).

КУТОК. **Ісці ў зялёны куток.** Паміраць. *Усяго на сьвеці наглядзелася, скура і мне ўжэ ісьці ў зялёны куток.* Вензавец Дзягл.

КУТУЗ. **Як Кутуз пранцуза прагнаць** і пад. Рашуча, смела. – *То ты кажаш, што прагнаў ён гэтага чалавека. – Так. Турнуў як Кутус пранцуза.* Вуглы Навагр.

КУЦЦІ. **<Як> ад Куці да Калят.** Нядоўга, кароткі прамежак часу. *Толку, што яна замуж вышла, нажыла як ад Куці да Калят.* Копаніха Смарг. *Мая Аленка з Вайчыкавым Антосям да свадзьбы хадзілі ат Куцьці да Калят, хутка пажаніліся.* Крэва Смарг. // На кароткі час. *А мая ш ты Стасючышка! А дроўцаў жа ш у міне ані німа, толькі як ат Куці да Калят!* Заборцы Астр.

КУЦЦЮ. **Куццю таўчы.** Мітусіцца ў паветры плоймай, клубком. Пра камароў. *Камары куцю таўчуць – будзя цяпло.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 593).

Як на Куццю. 1. *наесціся* і пад. Выдатна, уволью. *Дзякуй вам, і так наелася як на Куццю.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 90). *Ні хачу, мы ў Піліпавых пад'елі як на Куццю.* Варні Ашм. (ЗНФ, 90). *Напекла бліноў, то ўжо наеліся як на Куццю.* Буцілы Лід. *Дзісь наеўся як на Куццю, столькі многа ўсяго было.* Пеляса Воран. 2. чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. Пра яду. *Яды хватала, было ўсяго як на Куццю.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 90). *А на стала панаставілі ўсяго як на Куццю.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 90).

КУЧАЧКУ. **І кучачку і горбачку нагаварыць.** Гумар. Вельмі многа і абы-чаго. *Ён табе нагаворыць і кучачку і горбачку, што ні дасі рады панясьці.* Сурынка Сл. **Вар.** і кучачку і горбачку (кучку-горбачку).

КУЧКУ. **Кучку-горбачку нагаварыць.** Гумар. Вельмі многа і абы-чаго. *Каб хто толькі слухаў, ён нагаворыць табе кучку-горбачку.* Рудзевічы Зэльв. *Ну і нагаварыла ты кучку-горбачку. У мяне аж галава разбалелася.* Падбалотце Зэльв. *Каго ты слухаш?* *Гэта радзіва бярозаўскае нагаворыць табе кучку-горбачку, а ты і вушы разьвесіў, верыш яму!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63). **Вар.** і кучачку і горбачку (кучку-горбачку).

КЭПАЛЬ. **Кэ'паль не варыць у каго.** Асудж. Хто-н. неразумны, бесталковы. *Калі кэпаль ні варыць, та і грошы ні памогуч.* Індура Гродз. (СНМ-2, 119).

КЭПАЛЯ. **Даць у кэ'паля каму.** Груб. Ударыць, пабіць, пакараць каго-н. *Даць табе ў кэпаля за тваю работу, можа, тады паразумнеў бы!* Глядавічы Маст. **Вар.** даць у кепель (кепел, кэпаля); даць па кепелю.

КЯЛОЙША. **Як кялойша хадзіць.** Неахайны, неахайна апрануты. *Ходзіць як кялойша.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 597). • *Кялойша* – калашына.

КЯРШЭЛЬ. **Даць у кяршэль каму.** Пабіць, пакараць каго-н. *Хай тылька прыдзя дахаты, ту дам у кяршэль. Гэта ш падумаць, дружбу з гэтым алкашом завёў.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** даць у каршэнь (у кяршэль). • *Кяршэль* – карак.

~ А ~

ЛАБАДЫ. **Задраць ла'бады.** Гумар. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. *Паляцеў зь дзерава і задраў лабады.* Радзавічы Маст. **Вар.** задраць лэбады (лэбарды, лабады).

ЛАБЕ. **Запішы на лабе'.** Няўхв. Цвёрда запомні. *Я другі рас гаварыць ні буду, а як зьвяду чым-коляк прас хрыбет. Так і запішы сабе на лабе!* Заборцы Астр. **Вар.** запішы (засячы) на лобе (на лэбе, на лабе).

ЛАБЫНКА. **Як Лабынка каля алтара хадзіць.** Нічога не робячы. *Ваш Голясь не прышоў рабіць, ходзіць як Лабынка каля алтара.* Бершты Шчуч. (СГВ, 616).

ЛАВАЙ. **Знайсці за лавай сякеру.** Узяць не пытаючы. *Бачыш, знайшоў за лавай сякеру, узяў мае вілы і паехаў на поля, а я тут кручуся шукаючы.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 592).

ЛАВАЧКУ. Закрыць лавачку. Няўхв. Замоўкнуць. *Эй ты, закрой лавачку, а то зара нарвесься!* Зэльва Зэльв.

ЛАВЕ. На лаве бачыць каго. Лаянк. Жадаць каму-н. смерці. *Я цібе на лаві бачыла, гат ты паршывы!* Кавалі Бераст.

На лаве і пад лаваю бываць, быць. У розных жыццёвых абставінах, добрых і дрэнных. *Ні бойся, ні прападзе твой чалавек. Бываў ён на лаве і пад лаваю, то й там ні згіня.* Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 48). *Пра Яся німа чаго й казаць, ён быў на лаве і пад лаваю.* Швабы Ашм. (ЗНФ, 48). *Бываў на лаве і пад лаваю.* Жусіны Воран. (ППФВ, 10; МСГВ, 582).

ЛАВУ. Прагрэць лаву. Праседзець доўгі час. *Дзеўка зь дзеўкай ні танцавалі. Бывала, ніхто цібе ні выявляе танцаваць, то так і прагрэеш лаву цэлы вечар.* Мігдалы Воран. (ДМГ, 104).

ЛАД. На добры лад. Па-сапраўднаму, так, як павінна быць. *Тут на добры лад і сварыцца ні было за што.* Солы Гродз. (СНМ-2, 119).

ЛАДКІ. Ладкі́ ладкава́ць. Ухв. Жыць вельмі добра, у згодзе, у дастатку. *О, як яны добра жывуць, латкі латкуюць, а ні жывуць!* Хадзілоні Шчуч.

У ла́дкі пляснучь. Быць моцна ўражаным, здзіўленым. *Дык восяка прыехалі мы стуль і ў ладкі пляснুলі. Шчэ з гары спускаліся, ужэ быў відзён дымяка.* Сурынка Сл. (ДМГ, 68).

ЛАДУ. Ані ладу ані складу. Бесталкова, недарэчна. *За што ні возьміца, у яго ўсё ані ладу ані складу.* Уселюб Навагр.

Да ладу. Грунтоўна, дакладна, талкова. *О, ён разумяць такі, у яго ўсё да ладу.* Якубавічы Шчуч. (МСГВ, 417). *Чалавек марудны зробіць да ладу.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-3, 37).

Дайсці да ладу. Дамовіцца, паразумецца. *Ну, наканец дайшлі да ладу, разабраліся.* Хадзілоні Шчуч. *Там пакуль да ладу дойдзяш, та галаву зламаш.* Баброўня Гродз. (СНМ-2, 119).

Прывесці да ладу што. Упарадкаваць. *Як узрыць марос, ужэ будзя позна падымаць лён, трэба яго зарас прывесці да ладу.* Шчорсы Навагр. (СГВ, 503).

ЛАДЫ. На ўсе лады. Неаднолькава, па-рознаму, як толькі можна. *Тады музыкі на скрытцы граюць, а мы ўсе гэтак пасядзімо на покуцях, ды на ўсе лады галосім, а старэйшыя скачуць на таку.* Малькавічы Маст. (ДМГ, 165).

ЛАДЫШ. Як ладыш. Вельмі тоўсты. Пра чалавека. *Бало, панэ панаядаюць жыватэ і ходзяць як ладышэ.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 44).

ЛАЗНІ. Лазні ў карак атрымаць. Пакаранне (атрымаць). *Палучыла лазні ў карак.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-2, 611).

ЛАЙЗА. Як лайза лазіць. Няўхв. Без справы, без занятку (хадзіць). *З самага ранку лазіць як лайза па Лунай. Пэўно, работы ніякай німа.* Лунна Маст.

ЛАКАТАРЫ. <свае> лакатары наставіць (развесіць). *Жарт-іран.* Услухацца ў што-н. уважліва, з вялікай цікавасцю, захапленнем. *А ты ўжо лакатары наставіў... Гэта гаворка ні для цябе. Малы яшчэ.* Слонім Сл. *Во дзе цікавы чалавек, вечна ходзіць наставіўшы лакатары.* Пеляса Воран. *Ну чаго ты тут свае лакатары развесіў? Ідзі пагуляй.* Малая Бераставіца Бераст.

ЛАНДЫШЫ. По́цо ландышы. Навошта. – *Ці ты думашы вучыць акзаміны? – Поцо ландышы мне яны здаліся. Як навучылі, так я ім і атвечу.* Запрудзяны Воран. • *Поцо – параўн. польск. ро со ‘навошта’.*

ЛАНЦУГА. Як з ланцуга сарваўся (сарваўшыся) бегчы і пад. Вельмі хутка, імкліва. *Чаго ты ляціш як з ланцуга сарваўся? Багудзенка Навагр. Уляцела ў хату як з ланцуга сарваўшыся.* Навасёлкі Ашм.

ЛАНЬ. Як лань. 1. Вельмі ганарысты, непадступны. *Ходзіць па падворку як лань. Ні загавары да яго.* Ацмінава Навагр. 2. Вельмі тоўсты, сыты. *Хай яно затане тоўстым быць – параз’ядаліся як лані.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-2, 257).

ЛАПАТАЙ. Хоць лапатай адкідай чаго, каго. Вельмі многа чаго-, каго-н. Раней у лесе жыўнасці было хоць лапатай аткідай. Апонаяцы Воран. У мяне грошай хоць лапатай аткідай. Дзеткі Воран. Як маладая была, то хлопцаў было хоць лапатай аткідай. Дзеткі Варан.

Хоць лапатай грабі грошай. Вельмі многа. І жывуць добра, і грошай хоць лапатай грабі. Жытомля Гродз.

ЛАПАТАК. З усіх лапатак бегчы і пад. Вельмі хутка. Ён нёсся з усіх лапатак. Лунна Маст.

ЛАПАТКІ. Разлажыць на лапаткі каго. Перамагчы каго-н. у якой-н. справе. Яна разлажыла мяне на лапаткі, я ні магла ўстаўці нават слова, як яна мяне засыпала новымі. Амбілеўцы Шчуч.

ЛАПАТКУ. На (у) гарохавую лапатку высахнуць. Вельмі моцна (пахудзець). Высахла наша дзяўчына на гарохавую лапатку. Слабены Сморг. Высахнуць у гарохаву лапатку. Ніжня Пагараны Гродз. (СНМ, 179).

Хоць лапатку адпары (адпорвай) каму. Няўхв. Немагчыма пераканаць каго-н., растлумачыць каму-н. Пра ўпартага, няўступчывага чалавека. *Алі й урэдны гэты малы. Хоць лапатку яму атпары, усё роўна шкоду зробіць.* Струбніца Маст. *А мой сын зусім ні хоча вучыцца, хоць яму лапатку атпары.* Мілявічы Маст. *Вот жа чалавек, як заеца, та хоць ты яму лапатку атпорвай, а сваяго даб'еца.* Старына Маст. *Упарты, як асёл, яму хоць лапатку атпары, сяраўно сваё меле.* Гута Дзятл. (ЗНФ, 76). *Кажаш, твой нічога вучыцца, а мой, браця, ні хоча, хоць лапатку яму атпары.* Пескі Маст. (ЗНФ, 76).

ЛАПАТЭЦКАГА. Выйсці замуж за Лапатэцкага. Жарт.-іран. Памерці. *Прыстала з гэта жаньбай... Скарэй ты выйдзаш замуж за Лапатэцкага, покуль я жанюся.* Вялікая Бераставіца Бераст. • *Лапатэцкі* – штучнае прозвішча ад апелятыва *лапата* – назвы прадмета, абавязковага ў цырымоніі пахавальнага абраду.

ЛАПАЦЕ. Хоць на лапаце вынось каго. Няўхв. Хто-н. вельмі моцна, да непрытомнасці (п'яны, напіўся). *І нікепскі хлопец, а як нап'еца – хоць на лапаце вынось яго.* Стокі Свісл.

ЛАПАЦЬ. Адзін лапаць другі галёш. Няўхв. Абодва аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *О, каб жаніўся на ёй, то жылі б адзін лапаць другі галёш.* Зачэпічы Шчуч.

Адкінуць лапаць. Жарт.-іран. Памерці. *Мусі, я ні дачакаюся яблыкаў, аткіну лапаць, пакуль гэты сат падымяцца.* Маркішы Гродз. **Вар.** адкінуць лапаць (лапці).

Сесці ў лапаць. Пацярпець няўдачу, аказацца ў нявыгадным, прайгрышным становішчы. *Жыта я тады зараней пасеяў, вось і сеў у лапаць, вымакла.* Забалаць Воран.

ЛАПКАХ. Хадзіць на задніх лапках перад кім. Няўхв. Лісліва дагаджаць каму-н., падхалімнічаць перад кім-н. *Гэты патхлябач на задніх лапках ходзіць, каб выслужыцца.* Кальчычы Карэл. (СГВ, 322). *Ага, зноў перад начальствам пачнеш на задніх лапках хадзіць.* Сакольнікі Свісл.

ЛАПКІ. Гусіныя лапкі. Бат. Лугавая расліна гусялапка. *Гусіныя лапкі рвем на балоці, даем карове.* Шчорсы Навагр. (МСГВ, 133).

Лапкі злажыць¹. на каго. Паспаднявацца на каго-н. *Вашы старыя на свайго зцяя й лапкі злажылі, бо той усяго даб'еца.* Жодзішкі Сморг. (СГВ, 591).

Лапкі злажыць². Здохнуць. *Пакуль той віцінар прыехаў, то наш Барсік і лапкі злажыў.* Алекшыцы Бераст.

Лапкі складаць на каго. Спаднявацца на каго-н. *Ты натта лапкі на яго не складай, бо гэта ні падобна, дзе ш, халеру, такая далеч, папробуй прыець.* Бастуны Воран.

Лізаць лапкі на што. Няўхв. Імкнуцца пажывіцца чужым, мець намер прысвоіць што-н., завалодаць чым-н. *Як прыехалі да Антося госьці, дык і Іван каля хаты круціцца, ліжа лапкі на чужое.* Камунарка Сморг.

ЛАПУ. **На лапу даць.** Няўхв. Хабар. *Хіба што на лапу далі, бо гэта так хутка ні робіцца.* Пескі Маст. *Некалі, як на лапу дасі, дык добра лечыць.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-2, 618).

У лапу даць. Няўхв. Хабар. *Пакуль ні дасі ў лапу, то ніхто і размаўляць с табой ні захоча.* Алекшыцы Бераст. *Наш сусет такі, пакуль яму ні дасі ў лапу, нічога для цябе ні зробіць.* Бязводна Зэльв. (СГВ, 587). *Мусі, хоча, каб у лапу дала, дык яны ўсе цяпер такія.* Малая Бераставіца Бераст. *Нібось, як ні дасі ў лапу, та нічога і ні заробіш.* Мілявічы Маст. *Кажуць, Ганкаў сын улес такі ў інстытут, мабыць, далі ў лапу.* Крывічы Зэльв.

ЛАПУХ. **Як лапух.** Няўхв. Дурны, неразумны. *Старыя людзі як лапухі.* Малюкі Воран. *Хлопец ейны як лапух.* Дварчаны Воран.

Як стане на лапух то жабе па трыбух. Іран. *Хто-н. вельмі малы, нізкарослы.* Як стане на лапух, та жабе па трыбух. Карозічы Гродз. (СНМ, 198).

ЛАПУХІ. **Лапухі развесіць.** Іран.-асудж. *Уважліва слухаць.* Сядзяць, лапухі развесілі, што ён байкі бая. *Работы вам німа ці што!..* Алекшыцы Бераст.

ЛАПЦЕМ. **Накрыцца лапцём.** Прайсці ўпустую, без толку. Пра час. *Прастаялі тут біс толку, і дзень накрывуся лапцям.* Косцевічы Ваўк.

Як лапцём па балоце ляпнуць. Няўхв. Недарэчна ці нетактоўна (сказаць). *Ну і ляпнуў, як лапцём па блоці, толькі дзяўчыну ўвёў у краску.* Дубна Маст. *Абы-што ты гаворыш! Німа як слухаць. Век ты так: як ляпняш нешта, та як лапцям па балоці.* Стокі Свісл. *Толькі глядзі зноў ні ляпні як лапцям па балоці.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 88). *Трапачка гэта, вечна была-што ляпня як лапцям па балоці.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 88). *Ляпнуў як лапцём па балоце.* Пелеўцы Шчуч. (ППФВ, 39; МСГВ, 598).

Як лапцём па вадзе сказаць, ляпнуць, пляснуць і пад. Няўхв. Недарэчна, нетактоўна, не падумаўшы (сказаць). *Сёні я ляпнуў як лапцям па вадзе, сказаў, што прыду да яе вечарам.* Яблынька Дзятл. *Ну ты, Віцька, і сказаў, як лапцём па вадзе пляснуў.* Дзявяткі Бераст. *Як лапцём па вадзе.* Паперня Лід. (МСГВ, 617). *Але ж ты сказала як лапцём па вадзе.* Гальшаны Ашм. *Нешта сказаў, як лапцём па вадзе ляпнуў, а ты разьбірайся.* Вікшняны Іўеў. *Сказаў як лапцём па вадзе.* Галавачы Гродз. (ППФВ, 57). *Як лапцём па вадзе.* Паперня Лід. (ППФВ, 73). *Ваш Генюсь маўчаў, маўчаў, потым пляснуў як лапцям па вадзе.* Шчорсы Навагр. (СГВ, 618). *Меляш ты нешта абы-што, як лапцям па вадзе.* Моруна Іўеў.

Як лапцём па ваде правядзе скажа. Няўхв. Недарэчна ці нетактоўна. *Ён кожны раз так, скажа як лапцём па ваде правядзе.* Ёцавічы Дзятл.

ЛАПЦІ. **Абуць у лапці каго.** Падмануць, ашукаць. *Ты толькі слухай, ён цябе хутка абуе ў лапці.* Сінькі Бераст. *Ты мяне ў лапці ні абуяш.* Агароднікі Дзятл. *Гулі ў лапці абулі.* Макрыцы Ашм. (МСГВ, 586).

Адкінуць лапці. Жарт.-іран. Памерці. *Усе мы некалі аткіням лапці.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** адкінуць лапаць (лапці).

Два лапці пара. Няўхв. Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *Яны ш абоі гультай – два лапці пара.* Гута Іўеў. *Ну і суседы падабраліся, абодва гультай і п'яніцы – два лапці пара.* Свіслач Гродз.

Закінуць лапці за ікону. Жарт.-іран. Памерці. *Натта цешчы сваёй ні пераварвае, ні можа дачакацца, калі тая закіня лапці за ікону, пойдзя да сваіх.* Свір Мядз.

Лапці абуваць каму. Няўхв. Хлусіць, падманваць каго-н. *Хопіць мне лапці абуваць, што бацька прыедзя, ён ніколі ні прыедзя, я знаю.* Масты Маст.

Лапці сушыць. Асудж. Гультаяваць, марнаваць час. *Ану граблі ў рукі! Досі лапці сушыць!* Бабіна Гродз. *Ты, стары, цэлы дзень лапці сушыш, пайдзі хоць палена дроў усячы.* Барташы Шчуч.

Плесці лапці. Гаварыць без толку. *Ты мне ні пляці лапці, а кажы прама.* Валеўка Навагр. (СГВ, 603). *Што ты ўсе пляцеш лапці, хоць бы рас што толкам сказаў.* Пятрэвічы Навагр.

У лапці абуць. Гл. абуць у лапці.

Як лапці вушы. Вялікія. Велькія вушы, як лапці, аблавухі як сьвіня. Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 91).

ЛАПЦЯ. Даць з-пад мікітавага лапця агню каму. Увесці ў зман, абдурыць каго-н. *Даў ён табе з-пад мікітавага лапця агню, а ты паверыў. Ні вер ні аднаму яго слову, гэта такі чалавек...* Скарбы Шчуч. • Фразеалагізм, відаць, узнік пад уплывам сюжэта п'есы Міхася Чарота «Мікітаў лапаць».

ЛАПЦЯХ. У адных лапцях ходзяць. Няўхв. Аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *С каго тут выбіраць. Гэтыя хлопцы ўсе ў адных лапцях ходзяць.* Падбалоцце Зэльв.

У лапцях ды на паркету. З неаднолькавым, няроўным сацыяльным ці матэрыяльным статусам. *Куды ты лезаш, сыноч, у лапцях ды на паркету? На што яна табе? Яна багата, а ты бедны* Ачукевічы Навагр.

ЛАПШУ. Вешаць лапшу на вушы (на гушы) каму. Няўхв. Ілгаць, расказваць непраўдападобнае. *Ні вешай лапшу на вушы, усё роўна табе ні веру.* Баброўнікі Свісл. *Слухалі мы, слухалі яго разгавор, а потым панялі, што вешая нам лапшу на вушы.* Станулянцы Воран. *Хопіць табе ўжо лапшу на вушы вешаць, усяроўна ніхто ўжо тваім словам не верыць.* Праважа Воран. *Ты мне лапшу на вушы не вешай, а кажы праўды, дзе быў.* Вольна Бар. *Не вешай лапшу на вушы, я лепей цябе знаю.* Дуброва Гродз. *Ты мне лапшу на вушы вешаеш, думаяш я нічога не панімаю.* Прывалка Гродз. (СГВ, 596). *Я зразу зразумела, што ты мне лапшу на вушы вешаеш.* Малі Астр. *Што ты мне лапшу на вушы вешаеш? Дурня знайшоў.* Трабы Іўеў. *Я ўсё знаю, не трэба мне лапшу на вушы вешаць.* Масушыны Свісл. *Мы сядзім раты паразяўляюшы, а ён нам лапшу на вушы вешае.* Копаніха Смарг. *Ты мне лапшу на вушы не вешай, усё роўна ўсё даведаюся.* Янавічы Ваўк. *Табе яна лапшы на вушы навешала, а ты і паверыла.* Монькавічы Маст. *Можна хопіць вешаць лапшу на вушы.* Агароднікі Гродз.

Лапшу на вушы вешаць. Гл. вешаць лапшу на вушы.

Лапшу сёрбаць. Жарт.-іран. Плакаць усхліпваючы. *Ну што ты лапшу сёрбаеш.* Куплю я табе гэты сьнікерс, як грошы будуць. Жупраны Ашм.

ЛАПШЫ. Лапшы аб'еўся. Зусім здурнеў. Няўхв. *Ты што лапшы аб'еўся, чаго вывяў чалавека сь сёбе?! Замасцяны Шчуч.*

ЛАСКІ. З ласкі на пацеху. Без усякай прычыны, без пэўнага намеру (рабіць, зрабіць што-н.). *З ласкі на пацеху штурхануў малога і пайшоў далей.* Налібакі Навагр. *З ласкі на пацеху.* Малыя Сцяпанішкі Маст. (ППФВ, 27).

ЛАСТАЎКАЙ. Ластаўкай віцца (слацца). Лісліва дагаджаць, падлізвацца. *Марусі, калі што трэба, то яна вакол цябе ластаўкай будзе віцца.* Ваўчкі Сл. *Ластаўкай віцца.* Зарыца Гродз. (СНМ, 185). *Вы толькі слухайце яе...* Яна ў вочы заўсёды ластаўкаю сьцэлецца, а за вочы абгаворыць. Залацеева Зэльв.

ЛАСТЫ. Ласты кінучь. Іран. Памерці, загінуць. *У адном месцы лёт як праваліўся, чуць ласты ні кінучь.* Першамайск Шчуч. **Вар.** ласты склеіць (кінучь).

Ласты клеіць да каго. Заляцацца да каго-н. *Нешта брыгадзіраў сын да цібе пачаў ласты клеіць, можна жаніцца будзяця?* Пеляса Воран.

Ласты склеіць. Іран. Памерці, загінуць. *Зарас і гэты алкаш ласты склеіць.* Талькаўцы Ваўк. *Учора чуць не склеіла ласты, так у грудзях балела.* Жупраны Ашм. *Кап тады табе ні далі гэтаго лякарства, то хутко ласты склеіў бы.* Радзевічы Зэльв. *Як дам, дык ласты склеіш!* Нягневічы Навагр. *А, гэты апівоха, ён даўно ласты склейіў.* Ваўчкі Сл. *Нарабіў людзям гора, а як склеіў ласты, то ніхто і не прыйшоў.* Масты Маст. **Вар.** ласты склеіць (кінучь).

ЛАСЦЫ. У ласцы да каго. У добрых адносінах з кім-н. *Калі ў ласцы да чалавека, ды й жыццё ляхчэйшо.* Балотца Навагр.

ЛАТАМІ. Трэсці латамі. Хадзіць у старой, парванай вопратцы. *Сама Юзэфа файна ходзіць, а маці трасе латамі.* Жодзішкі Смарг. (СГВ, 609).

ЛАТАТЫ. Даць лататы. Імкліва бегчы, без аглядкі кінуцца наўцёкі. *Я с перапуду кінула й сваю торбу, і свой хвартух з грыбамі, як дала лататы!* Глоўсевічы Сл. (СБНФ, 71). *Даў, як заяц, лататы праз дарогу ў кусты.* Моцевічы Лід. *Як трэба было буракі выбіраць, то лататы ў горад даў.* Уселяб Навагр. *Хлопця паглядзеў чым пахня і даў лататы.* Пракопавічы Гродз. (СНМ-2, 62).

ЛАТВІС. Як Латвіс з Сорай падружыцца і пад. *Іран.-асудж.* Зусім не (пасябраваць, жыць у згодзе). *Ну зышліся, падружыліся як Латвіс з Сорай, ні можаця хоць на мінуту змірыцца, сварыцца і сварыцца.* Акойца Лепі Воран.

ЛАТЫША. Як у латыша хрэн ды душа ў каго. *Іран.* Нічога няма ў каго-н., хто-н. вельмі бедны. *Вось калі назьбіраеш грошай – купім карову. – Пра што ты гаворыш, дурань! За што ты купіш карову, калі ў цібе як у латыша хрэн ды душа?! Вялікая Бераставіца Бераст.*

ЛАЎКІ. Спа'сці з лаўкі. *Іран.* Страціць ранейшы ўплыў, выйсці з даверу. *Ужэ с паўгода, як споў з лаўкі, а то ўсё ў брыгадзірах хадзіў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 66). *Не, табе ўжэ ніхто ні наверыць, ты ў нас споў з лаўкі.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 66).

ЛАХІ. Лахі пад пахі. Паспешліва схопіць свае манаткі. *Зараз лахі пад пахі і дадаму пойдзем.* Ганчары Лід. *Пакуль я прынясла воду, ён лахі пад пахі і дадому.* Вялікая Воля Маст. *Ці ён з ей пажыве, зара лахі пат пахі і ходу.* Заборцы Астр. *Лахі пат пахі і пайшлі, а то ты будзьяш шэсьць гадзін збірацца.* Сурынка Сл. *Ён, доўга ні думаючы, лахі пад пахі, і ўцякаць.* Руда Яварская Дзятл.

ЛАХІНАЎ. Як лахінаў аб'еўся. *Няўхв.* Вельмі моцна раздражнёны, разгневаны, неўраўнаважаны. *Мой посьля того забраня як лахінаў аб'еўся: крычыць, лятая як ашпараны. Што ён ні ўпадабаў?* Забагонне Зэльв. • *Лахіны* – буякі.

ЛАХМЫТКА. Як лахмытка. Кепска, бедна ці безгустоўна апрануты. *Чаму ўжэ гэта ты як лахмытка ходзіш, здаецца, і зарабляеш добра?* Жытародзь Гродз. (СНМ, 79). *Адзенься лепей, а то лазіш як лахмытка, стыдно перад людзьмі.* Бабіна Гродз.

ЛБЕ. На лбе не напісана ў каго. Адразу, па знешнім выглядзе, цяжка вызначыць, што гэта за чалавек. *Я ш не ведала, хто яна, на лбе ў яе не напісана.* Малахавічы Гродз.

ЛБОМ. Лбом дзверы адчыніць. Пайсці выгнаным. *Яго аттуль пагналі, лбом дзверы адчыніў.* Уселяб Навагр. *Так ён нам надаеў, што бацько ні выдзяржаў, пранёр яго, лбом дзверы атчыніў с хаты.* Уселяб Навагр.

ЛЕБЕДЗЬ. Белая лебедзь каму. *Выкл.* Пажаданне чыстай, добра вымытай бялізны таму, хто мые. *Белая лебядзь табе! Бакшты Іўеў.* (СПЗБ-2, 637).

ЛЕГАМ. Легам ляжаць. *Асудж.* Нічога не рабіць, лайдачыць. *Кастусь кап трохі варушыўся, то не, легам ляжыць, вось таму ў яго і марная гаспадарка.* Хвінявічы Дзятл. **Вар.** лёжма (лёжма, ложка, легам, логма) ляжаць.

ЛЕГЧЫ. Легчы нямятай устаць няклятай. Быць вольнай, не абцяжаранай сямейнымі клопатамі. – *Трэба табе замуж, Марыля. – На што. Я свабодны чалавек – лягу нямятая ўстану няклятая.* Ваўкавыск Ваўк.

ЛЕДВА. Ледва не ледва. Гл. ледзьве не ледзьве.

ЛЕДЗЬВЕ. Ледзьве не ледзьве. Нарэшце такі, пасля значных намаганняў. *Калонка была замершы ў гэтых маразы, то ледзьва ні ледзьва я тут яе дагрэў.* Дзетамля Навагр. (ЗНФ, 45). *Ледво ні ледво дастала яблыко, аш патскачыць прышлоса.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 45). *Ой, німа мне калі вязаць, я во ледва ні ледва кончыла ткаць.* Заполле Воран. (ЗНФ, 45).

ЛЕДЫ. Леды вадзіць. Пляткарыць. *Нашы жонкі сабярэўца ў кучу і леды водзяць.* Кладнікі Іўеў. (СГВ, 597).

ЛЕЖМА. Лежма ляжаць. *Асудж.* Нічога не рабіць, лайдачыць. *Не, кап хоць што, кап хоць вады прынёс, а то нічога, лежма ляжыць.* Раклевічы Дзятл. Мужыкі лежма ляжалі, у карты рэзалі, пакуль бабы ставілі снапы. Вялікія Сцяпанішкі Маст. Няўжо ты цэлы дзень будзеш лежма ляжаць, і ні брытка? Ваўчкі Сл. Мне ўжо брытка на ўсё гэта глядзець, як яны цэлымі днямі працуюць, а ён лежма ляжыць. Студзянец Ваўк. **Вар.** лежма (лёжма, ложма, легам, логма) ляжаць.

ЛЕЗЕ. *Што на што лезе і чым паганяе.* Чаго-н. вельмі многа. *Скука на скуку леза і скукаю паганяя.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-4, 468). **Вар.** сядзіць (едзе, лезе) і паганяе.

ЛЕЙБА. Як Лейба мачуліва задраўшы спаць. *Насмеі.* Бестурботна, спакойна. *Пашоў на пенсію і атпачывае сабе ні ап чом ні думачы, сьпіць сабе колькі хоча як Лейба мачуліва задраўшы.* Пілкі Маст.

ЛЕЙДЫ. Лейды лейдзіць. *Няўхв.* Многа і абы-што гаварыць. *Ты яго больш слухай, што ён лейды лейдзіць, дык ні тоя пачуяш.* Хрустава Свісл. *Напіўсё як бэля і лейдзіць лейды...* *Спаць ідзі, ноч сьвятая на дварэ!* Паўлаўшчына Ваўк. • Параўн. літ. *lédinti* ў выразе *liežuvias apsilėidinti* 'быць абгавораным'.

ЛЕЙКУ. Павесіўшы лейку стаяць, сядзець. Маркотна, заклапочана, з кепскім настроём. *Не стой павесіўшы лейку, а бярыся за работу.* Дарагляны Маст.

ЛЕЙЦЫ. Лейцы ў рукі ўзяць. Кіраваць самастойна якой-н. справай. *Ой сярдзіты быў той цяць: ні пшчоты, ні мілосьці, а ў мінуту нібы злосьці можа лейцы ў рукі ўзяць, кап паставіць па-сваёму і ў свае апцугі ўзяць.* Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

Папускаць лейцы. Паслабляць увагу, пільнасьць, кантроль над кім-н. *Добро ён васпітаў сваіх хлопцаў, не папускаў лейцы.* Ваўкавічы Навагр. *Жонцы толькі папусьці лейцы, дык на галаву сядзе.* Лунна Маст.

ЛЕНІНГРАДУ. Як з блакаднага Ленінграду. Вельмі галодны. *Дзе ш, цэлы дзень ні елі. Селі за стол як з блакаднага Ленінграду, усё паелі, нічога ні аставілі.* Масткі Іўеў.

ЛЕНЦА. Ленца важыць. Нічога не рабіць. *Усе робяць у полі, а ён сабе ленца важыць.* Малыя Пугачы Шчуч. (СГВ, 597).

ЛЕС. Аж лес гудзе дзе. Што-н. вельмі зарасло пустазеллем. Звычайна пра агарод. *У гародзе аш лес гудзе, затоя сь цілівізара цэлымі днямі ні вылазіць.* Сурынка Сл.

На лес гледзючы расці і пад. Дзіц. 1. Значным па вышыні, высокі. *Які ўжо вялікі стаў за год, расьце на лес гледзячы.* Малі Астр. *Здайся, і бацька, і матка малыя, а сын вырас на лес гледзячы.* Заборцы Астр. *За гэты гот вымахаў на лес гледзячы.* Дылева Лід. 2. Вельмі хутка. *Расьцеіш ты, хлопца, на лес гледзячы, хутка бацьку перагоніш.* Погіры Ашм. *Але ш і хутка твой сын расьце, мусіць, на лес гледзячы.* Вераб'і Астр. *Ужо ляхчэй стала, як дзеткі крыху надраслі. То ўжо і растуць на лес гледзячы.* Стадольнікі Ашм. 3. Няўхв. Без нагляду і выхаваньня. *Расьце бедна дзіця на лес гледзячы пры жывых бацьках.* *Кап ім ужэ колам стало с такімі бацькамі і с такім усім!* Лунна Маст. *Ды які толк з гэтага хлопца, ён жа рос на лес гледзячы.* Ігнатаўцы Лід. *Жылі мы ў лесі. І дзіця наша расло на лес гледзячы, ні было калі зь ім няньчыцца.* Воля Дзятл. *Нічога ні будзя з гэтаго хлопца, ні бацька ні глядзіць за ім, ні маці, расьце на лес гледзячы.* Галавачы Гродз.

На лес паляцець. Здурнець, стаць ненармальным. *Эта ш так набрала ў галаву, чуць на лес ні паляцела, бо такі малы быў хворы.* Шашкі Воран. *Каб ты здурэў і на лес паляцеў!* Рутка 2 Навагр. *А ён ужэ напіўса да ручкі, на лес паляцеў, як нінармальны стоў.* Бабіна Гродз.

Ні ў лес ні па дровы. Няўхв. Нікуды не варты, ні да чога не прыдатны. *Пашыла сукенку і ні разу ні адзела, так і ляжала ў шафі, та што зь яе ціпер, як яна ні ў лес ні па дровы.* Малая Жорнаўка Гродз.

У лес. Няўхв. Ухіляцца ад адказнасці за што-н., ад непасрэднага выкананьня чаго-н. *Нарабіў дзялоў, а ціпер у лес, хочаш, кап яна адна дзіця гадала. Так нідобро, сыноч, ні па-люцку.* Багудзенка Навагр.

У лес бегчы. Імкнуцца дзейнічаць так, як і раней, не кідаць сваіх ранейшых звычак. *Як яе ні гляджу, як ні ўнараўляю, усё роўна ў лес бяжыць. Ні можа яна ў горадзі, просіцца, кап завязла назат да свае хаты.* Карпейчыкі Шчуч. • Утвораны па матывах прыказкі *Як ваўка ні кармі, усё роўна ў лес глядзіць.*

У лес не ўцячэ работа. Нікуды не дзенецца. *Ідзея ціпер палуднаваць, а работа ў лес ні ўцячэ.* Балічы Гродз. (СНМ, 158). *Нашто так залягаць, хіба работа ў лес уцячэ?* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 47).

Хай ідзе на цёмны лес. Выкл. Выказванне засцярогі ад чаго-н. нежаданага. *Хай Бох адварочная такая гора, хай яно ідзе на цёмны лес!* Першамайск Шчуч. *Ні думай пра гэта, хай яны ідуць на цёмны лес такія думкі.* Бабіна Гродз.

Хто ў лес хто па дровы ў каго. Няма ладу, згоды, адзінства думак і дзеянняў паміж кім-н. *Вы ніколі не дагаворыціся, бо ў вас хто ў лес хто па дровы.* Тракелі Воран.

Цёмны лес. Тое, што абсалютна незразумелае, невядомае, незнаёмае. *Чужая сям'я – цёмны лес.* Кругляны Гродз. (СНМ, 196).

Цёмны лес і сто пудоў дыму. Насмеш. Хто-н. неразумны, някемлівы, нічога не ведае. *У іх у цэлага класа цёмны лес і сто пудоў дыму.* Пеляса Воран.

Як лес. Высокі, урадлівы. Пераважна пра сельскагаспадарчыя расліны. *Пасытаў салетрай, та трава паднялася як лес, у пояс, у пахі.* Бабіна Гродз. *Жыто за гумнамі як лес.* Вырасло, сярпом ні зрэжаеш. Гарны Гродз. (СНМ, 175).

ЛЕСАМ. Пахнуць лесам. Іран. Быць дзікаватым, адчуваць сябе няўтульна сярод людзей. *А гэта баба пахня лесам, ні с кім ні калягуя. Што ш, усё жыцця адна пражыла на футары, прывыкла быць адна.* Замасцяны Шчуч.

ЛЕСЕ. Нешта <вялікае> у лесе здохла (здохне). Здарылася дзіва, што-н. зусім нечаканае. *Хоць рас ногі на ноч памыў – мусі нешто ў лесі здохло.* Бабіна Гродз. *Ого, нешта ў лесе здохне, што наш Аляксандар на работу не пайшоў!* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185). *Нешта велька ў лесе здохла, калі ты прыйшоў дахаты цвярозы.* Ашмянцы Шчуч.

Ні ў лесе ні ў небе. Нідзе нічога (няма, не было). *У майго дзеда што было? Ні ў леся ні ў неба.* Газа Астр. (СГВ, 602).

У лесе вырас. Іран. Няўмелы, неспрактыкаваны. *І як это ты парнік распальваеш? Ты што ў лесі вырас, што нічога ні ўмееш, што ні напросі?* Лунна Маст. *Можно падумаць, што ты ў лесі вырас: буракі ні ўмееш чысьціць зусім.* Мілявічы Маст. *Ты ў лесі вырас ці што?* Гудзевічы Маст.

Хіба ў лесе воўк здох. Здарылася дзіва, што-н. зусім нечаканае. *Ты прыйшоў? Няўжо?* *Хіба ў лесе воўк здох?* Байканы Астр.

Як у лесе вырас. Іран. Нясмелы, нелюдзімы, дзікаваты. *Што ты людзей баіся? Як у лесі вырас.* Адзверна Маст. *Ну такі ўжо ціхі...* *Як у лесе вырас.* Закальное Любан.

<Як> у лесе гадаваны (гадованы, гадаваўся). Іран. 1. Дрэнна выхаваны, паводзіць сябе непрыстойна. *Што ты раскрычалася?! Забылася, дзе знаходзіся?! Як у лесе гадаваная.* Талмінава Ашм. *Енчыш нівядома чаго, як у лесі гадаваны.* Малая Бераставіца Бераст. *Маці маладой, як дарылі, за сталом сядзела і ўсе грошы ў цалафанавы мяшок складала, сядно як у лесі гадована, ніхто ш гэтак ні робіць.* Купры Шчуч. *Ну й выхаткі ў Андрэя, як у лесе гадаваны.* Малі Астр. *Зусім ні можа сябе вясці, як у лесе гадаваўся.* Шыганы Сл. *Ну, ты ў лесе гадаваны: сеў за стол, а шапку ні зьнімая.* Райца Карэл. (ЗНФ, 72). 2. Нясмелы, нелюдзімы, дзікаваты хто-н. *Усё маўчыць, толькі воўкам паглядаю, як у лесі гадованы.* Старына Маст. *Усіх баіся, як у лесе гадованы.* Хутар Праважа Воран. *Чаго ён такі некі дзікі, як у лесі гадаваны.* Малахавічы Гродз. *Ну ты і палахлівец, як у лесе гадаваны.* Задвор'е Зэльв. 3. Няўмелы, неспрактыкаваны. *Зяць Міхала ў лесі гадованы.* Бачыла ўчора, як гной скідаў: гняяркі ні зьнімаў, а проста віламі выкубая. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 72). *Каго вы мне далі ў напарнікі? Ён ш у лесі гадаваны, нічога ў нашай справе не разумя, як малая дзіця.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 72).

Як у лесе з бараною дзе. Вельмі нязручна, няўтульна адчуваць сябе дзе-н. Паехала ў Гронно, то там як у лесе з бараною – нічога ні ведаю, куды, як ісьці, усё трэба пытацца ў людзей. Гудзевічы Маст.

ЛЕСУ. 3 Гарачага Лесу. *Іран.* Запальчывы, нястрымны хто-н. Ён хлопец з Гарачага Лесу. Чуць што – зачырваняецца, набычыцца... ні патхоць. Бабіна Гродз. • Фразеалагізм – каламбурнае ўтварэнне ад назвы вёскі *Гарачы Лес* Шчучынскага раёна; прыметнікавы кампанент адначасова суадносіцца з назвай вёскі і з прыметнікам *гарачы* ‘нястрымны, запальчывы’.

Пайсці паверх лесу. *Няўхв.* Выйсці з-пад кантролю, кепска сябе паводзіць, стаць распушчаным. Яна ўжэ натта многа задаецца, ні слухая. Глядзі, пойдзя паверх лесу, тады яе ні перайначыш. Падзёркі Гродз. Куды там... Пайшла цяпер паверх лесу, і бацькі не ўкамандуюць. Вішнева Сморг. Кап я дзеям з малага ўсё пазваляла, то даўно ўжо паверх лесу пайшлі. Генюшы Навагр. (ЗНФ, 59). Ні давай свайму большаму волі, бо повярх лесу пойдзя. Парэчча Лід. (ЗНФ, 59).

Як з лесу вырваўшыся. *Няўхв.* Дзікаваты, паводзіць сябе не так, як прынята. Што ты як з лесу вырваўшыся, усяго баіся і палохаіся. Чуркі Ашм.

ЛЕТА. Бабіна лета. 1. Цёплыя дні ранняй восені. *Нарэшце пачалося бабіно лета, а то ўсё дажджэ лілі.* Руда Яварская Дзятл. 2. Павуцінне, што плыве ў паветры ў дні бабінага лета. *Мушчыны вазілі лубін і вешалі на плот сохнуць, а мы ляжалі на траве, лушчылі струкі і глядзелі, як праплывае над намі ў небе бабіно лета.* Бабіна Гродз.

Велькі расці каб паспеў на лета мак трасці. *Выкл.* Адказ дзецям на словы падзякі; калі ласка. – *Дзякуй, дзяцка Ігнат! – Велькі расьці кап паспеў на лета мак трасці.* Стокі Свісл. **Вар.** вялікі (велькі) расці <каб паспеў на лета мак трасці>.

Як галоднае лета цягнуцца. Марудна (ісці). *Падгані ты яго трохі: цягнецца як галоднае лета, як на заўтра трэба.* Граўжышкі Ашм.

ЛЕШЧАТКІ. Узяць у лешчаткі каго. Трымаць каго-н. пад строгім кантролем, прымушаючы дзейнічаць пэўным чынам. *Такая жонка папаласа, як узяла ў лешчаткі, та нібось, перастаў піць.* Бабіна Гродз. **Вар.** браць (узяць) у лешчаткі (у лешчоткі, у ляхчоткі). • *Лешчаткі* – дзве драўляныя пласціны, якія выкарыстоўваюцца для сцягвання і сціскання парэзаў скуры пры кастрацы жывёлы.

ЛЕШЧЫТКІ. Браць у лешчыткі каго. Трымаць каго-н. пад строгім кантролем, прымушаючы дзейнічаць пэўным чынам. *Як ажэніся, так адразу бяры жонку ў лешчыткі, бо потым бяды не абярэся.* Гуды Лід. **Вар.** браць (узяць) у лешчаткі (у лешчоткі, у ляхчоткі).

ЛЁД. Босага на лёд не загоніш каго. *Часцей няўхв.* Хто-н. не любіць падпарадкоўвацца каму-н., выконваць чыю-н. волю. *Васіль ні такі, кап раз-два й згадзіўся, яго босага на лёт ні згоніш.* Погіры Дзятл. (ЗНФ, 20). *Ні будзя яна рабіць на той фермі, вот пабачыш! Яе босу на лёт ні згоніш.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 20).

Босага на лёд не звядзеш каго. Хто-н. вельмі хітры, спрытны, здольны пастаяць за сябе. *Ой, ты ня бядуй за яе. Наша Валя такая, што, як кажуць, яе босу на лёт не звядзеш.* Мастаўляны Лід.

Як лёд на (каля) Пятра. 1. Зусім нетрывалы, ненадзейны, дрэнны. – *Як у Веры здарова? – А, так... Та ленай, та горш. – Здарова, мусі, як лёт каля Пятра, толькі гаварыць ні хочаш.* Бабіна Гродз. Ён такі трывалы як лёд на Пятра. Купіск Навагр. – *А як жа ш тваё здароўе? – Ні пытай: як лёт каля Пятра.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 88). *Падарваўся ў нашаго брыгадзіра аўтарыцет.* Ён у яго цяпер як лёт каля Пятра. Драгуці Воран. (ЗНФ, 88). 2. Ненадзейна, дрэнна (сядзець, адчуваць сябе і пад.). *У міне тус і дзісятка, а ты, я ш знаю, сядзіш як лёт каля Пятра. Кідай карты.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 88). 3. Неспадзявана (прыйсці, з’явіцца). *А во, з’явіўся як лёт на Пятра.* Хутар Праважа Воран. Ён зноў мусі так прыйдзе як лёт на Пятра. Пеляса Воран. 4. Ніяк не,

зусім не, ніколькі не (набыцца, утрымацца, адбыцца і пад). Паехала ціпер да старшай сястры, аля й там яна набудзяцца як лёт каля Пятра. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 88). Колькі ён ужэ гэтых «прафесій» перамяняў, і на гэтай утрымаецца як лёт каля Пятра. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 88). Ён зноў так прыедзя як лёт на Пятра. Пеляса Воран.

ЛЁДЗЕ. На лёдзе ўгрэецца. Ухв. Рухавы, энергічны. *Ото хлопец зух быў, на лёдзе ўгрэецца.* Альбярцін Сл.

ЛЁДЗІКА. Як у Лёдзіка перад вяселлем спраў і пад. Вельмі шмат. *Не магу с табой больш гаварыць, ні маю часу – у міне дзялоў як у Лёдзіка перат вясельлем.* Малюкі Воран.

ЛЁДЗЯ. Лёдзя бацянская. Жарт. Няўмелы, няспрытны, няўважлівы чалавек. *От ты, Лёдзя бацянская, зноўку ваду разьліла на стале.* Бацяны Воран.

ЛЁДУ. Узімку лёду не дастанеш у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі скупы. *Ні прасі ты ў яго, бо сярэўно ні дасьць, у яго ўзімку лёду ні дастаняш.* Старыя Паддубы Шчуч.

Як з лёду. Хутка, сходу. У Гродні бульба пайшла як зь лёду. *Добро, што нірускім ні здавалі.* Лунна Маст.

ЛЁЖМА. Лёжма ляжаць. Асудж. Нічога не рабіць, лайдачыць. *Пры першым мужыку лёжма ляжала, ён усё рабіў, і пры гэтым думая, але пры гэтым можа і ні палучыцца.* Вольна Бар. **Вар.** лежма (лёжма, ложма, легам, логма) ляжаць.

ЛЁЛІКІ. Усе лёлікі качаюцца ў каго. Іран. Хто-н. моцна п'яны. *Ну, у цябе ўжэ ўсе лёлікі качаюцца, да дому свайго мусіць ні дайдзяш.* Дварчаны Воран.

ЛЁН. Зязюльчын лён. Бат. Расліна з жоўтымі кветкамі. *У балоці нашым гэтаго зязюльчынаго лёну много, ён такі даволі высокі рос.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 93).

Як лён. Вельмі прыгожы. Пра чалавека. *Яся наша як лён, сватоў – ні адбіцца, усе едуць і едуць.* Баранавічы Гродз. (СНМ, 175).

ЛЁНАМ. Лёнам слацца перад кім. Лісліва дагаджаць каму-н., падлізвацца да каго-н. *Ён ужо так глядзеў яе, ну, проста лёнам перад ёй слаўся. А яна ўзяла ды кінула яго.* Буцілы Лід. *Былі ўсялякія. Як той прыкашчык, перад панам лёнам слаўсё, аж ні знаў, што рабіць.* Ананічы Дзятл.

ЛЁСТАЧКАМІ. Лёстачкамі душу выматаць (дастаць) каму. Няўхв. Спакойна, метадычна-настойліва дапяць каму-н., давесці да адчаю, да знямогі. *Ён і ні крычыць, і ні сварыцца, але так цябе ўсёць, лёстачкамі душу табе выматая.* Уселяб Навагр. *Яна лёстачкамі чалавеку душу дастаня, ты яе ні ведаяш.* Баброўнікі Гродз. (СНМ, 80).
● **Лёстачкі** (устар.) – ліслівасць.

Лёстачкамі падходзіць да каго. Лісліва дагаджаць каму-н., падлізвацца да каго-н. *Ён усё лёстачкамі да яе патходзіць, далікатне.* Бакуны Гродз. (СНМ, 80).

Лёстачкамі слацца перад кім. Няўхв. Лісліва дагаджаць каму-н., падлізвацца да каго-н. *А як ёй што ат чалавека трэба, та будзя па пятах хадзіць, лёстачкамі перад ім слацца, пакуль сваяго ні выпрасіць.* Старына Маст.

ЛІПКУ. Як ліпку абабраць і пад. Поўнасьцю, начыста. *Ён абабраў цябе як ліпку.* Саннікі Гродз. *Прыехаў сыноч і абабраў мяне як ліпку.* Дубна Маст. *Абабраў як ліпку.* Дайліды Ёеў. (ППФВ, 3). *Не звязывайся ты зь ім, а то аголіць як ліпку.* Аляксандравічы Дзятл.

ЛІПСКІ. Як Ліпскі на купіне круціцца і пад. Няўхв. Неспакойна, непаседліва. *Чаго ты шаруеся на табурэцы як Ліпскі на купіне, сядзі спакойно і глядзі, што баба робіць.* Няцеча Лід.

ЛІПУШКУ. На ліпушку бажок трымацца. Нетрывала, ненадзейна, ледзь-ледзь. *Стушка на косках на ліпушку бажок трымаецца.* Альбярцін Сл.

ЛІС. Як ліс хітры. Вельмі (хітры). *Ён хітры, як ліс, такі мае патхот.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 454).

ЛІСА. Як ліса хітрая. Вельмі (хітрая). *Мая сусетка хітрая як ліса.* Замасцяны Шчуч.

Ліса ў спадніцы. Вельмі хітрая жанчына. *Ну, ліса ў спадніцы! Куды п ні папала, усяроўна выкруціцца.* Дзеравянчыцы Сл. *Дакуль ты тут хітрыць будзеш, ліса ты ў спаніцы!* Сурынка Сл.

ЛІСЦА. Як лісіца жука пячы, варыць, гатаваць. Хутка, на скорую руку. *Ужо гавора, што бульба гатовая, а варыў ён яе як лісіца жука, можа, мінут дзесяць.* Лысая Гара Ашм.

Як лісіца пад барану схавацца. Дрэнна, ненадзейна. *Што ш ты нікуды на гуляньне ня пойдзеш, як бы цябе ў сяле ніхто ні бачыць, схавалася як лісіца пад барану.* Лешчаняты Сморг. (СГВ, 616).

ЛІСТ. Як асінавы ліст дрыжаць, трэсціся і пад. Вельмі моцна. *Я дрыжу як асінавы ліст ат страху, а гэты паўгалоўкаваты рагоча сабе.* Шылавічы Сл. (СГВ, 346). *Трасецца як асінавы ліст.* Крайванцы Ашм. *Ад страху лякаець як асінавы ліст.* Жылічы Гродз. (МСГВ, 272). *Чаго ты трасеся як асінавы ліст? Зьмерс ці што? Погіры Дзятл.*

Як банны ліст <да цела, да заду> прыстаць, прачапіцца і пад. Няўхв. Назойліва, дакучліва. *Атчапіся ты, прыстаў як банны ліст.* Жупраны Ашм. *Прыкарэў да міне як банны ліст да цела.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 140). *Усё ходзя за мной! Прычапіўся як банны ліст да заду.* Астравец Астр.

ЛІСТАМ. Падаць лістам перад кім. Лісліва дагаджаць каму-н., падлізвацца да каго-н. *Німа чаго так падаць лістам перад ёй, ні заслужыла яна таго.* Завадзічы Гродз. *Ой, які ўжо наравісты, хоць ты падай прат ім лістам і да трох не гавары.* Эйтуні Лід. (ДМГ, 232).

Як лістам слаць гаварыць і пад. Часцей ухв. Складна, гладка. *Аля ш і ўмеяш ты гаварыць – як лістам сьцеляш!* Забалаць Воран. (ЗНФ, 88). *Пачне што расказваць – заслухаяся такога, як лістам сьцэле.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 88). *Тая, бывало, гаварыла як лістам слала, а гэтая не ўмея гэтак.* Гушчыцы Гродз. (ЗНФ, 88). *Іх нявестка такая хітрая, умея гаварыць як лістам слаць.* Панара Сморг. (СГВ, 616). *Гаворыць як лістам сьцэле.* Сянькоўшчына Сл.

ЛІСЦЕМ. Лісцем слацца. Быць ціхім, памяркоўным, паслухмяным, дагодлівым. *Першыя гады пасьля вяселья Валіна нявестка лісцям слалася, а затым свой характар паказала.* Пецюкі Дзятл.

ЛІТАРУ. На літару хварэць. Мець паталагічныя адхіленні ў вымаўленні асобных гукаў мовы, слоў. *Зь дзяцінства на літару хварэя, як ні стараяцца добра гаварыць, а ўсё роўно ні палучаецца.* Дварчаны Шчуч. *Ганнін сын так моцно загікваецца, яшчэ з маленства на літару хварэя.* Васілішкі Шчуч.

ЛІХА. Да ліха чаго. Вельмі многа чаго-н. *У нас даўгу да ліха.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-2, 662). *Бульбы накапалі такрок да ліха, не ведалі куды дзяваць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 60).

Дало ліха. Здарылася. *Мне дало ліха палюбіцца с хлопцам, ды с такім бедным.* Гуды Лід. (ДМГ, 88).

Каб ліха забрала каго, што. Выкл. Выказванне незадаволенасці кім-, чым-н. *Пасварыліся, пабіліся, нарабілі валакіты, ціпер цягайся па судах, каб іх ліха забрала.* Ляхавічы Навагр. (МСГВ, 72).

Ліха з ім (з ёй, з імі). Выкл. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі. *Ліхо з імі, хай робяць, што хочуць.* Манцякі Зэльв.

Ліха на яго (на яе, на цябе, на вас, на іх). Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу і пад. *Скула, ліха на яе, села на такім месцы, што ні самому паглядзець, ні людзям паказаць.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ-2, 213).

Ліха прыкупіўшы жыць. Кепска, нешчасліва. *Жывем ліха прыкупіўшы, то адна, то другая бяда ў хату ўваліцца.* Рудзішкі Ашм.

Ліха яго (яе, іх) ведае. Невядома. *А ліхо яго ведае, адкуль ён узяўся.* Малая Воля Дзятл. *Пасьмяліся і паішлі, а кароўку ні трогалі. Ці то малага пашкадавалі, ці, можа, добрыя*

якія папаліся, ліха іх ведая. Калядзічы Ваўк. *Ліха яго ведая*. Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 662).

Ліха яму (ёй, ім, вам). *Выкл.* Выказванне абурэння, злосці, гневу. *А яны, ліхо ім, культурныя былі, чыстыя. Нават адзін казаў аднаго разу матцы: «Матка, бяры кіндэра і ўцякай».* Калядзічы Ваўк. (ДМГ, 16). *А ліхо вам, каб вы датуль не дайшлі.* Уселяб Навагр.

Ліха яму ў бок. *Выкл.* Выказванне незадаволенасці кім-н. *Ён у міне накраў бульбу, ліха яму ў бок!* Моцевічы Лід.

На ліха. Навашта. *Ён толькі ад 'яда душы, на ліха такі чалавек, што ад 'ядае сэрца.* Шаптуны Іўеў. (СГВ, 29).

Што за ліха. *Выкл.* Вокліч незадавальнення, здзіўлення, неразумення. *Гляджу, сьпіць заяц, што за ліха? А ён тут спаў пасья дарогі, расьцягнуўшы наўсцяш ногі.* Старчаняты Іўеў. (ДМГ, 234).

Як на тое ліха. *Пабочн.* Нібы знарок. *Як на тое ліха, у гумно ў гэты час прыйшоў пан.* Абруб Шчуч.

Якое ліха прыперла каго. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыйшоў, з'явіўся. Выказванне незадавальнення ў сувязі з прыходам нежаданага госця, наведвальніка. *А цібе якое ліхо сюды прыперло?* Малахавічы Гродз. (СНМ-2, 124).

ЛІХАМАНКА. Ліхаманка напала на каго. Няўхв. Што-н. нядобрае здарылася з кім-н. *Нека ліхаманка на чалавека напала, безая, як шалёны.* Васілевічы Гродз. (СНМ-2, 123).

Ліхаманка нясе каго. Няўхв. Хто-н. куды-н. ідзе. *Цібе куды гэта ліхаманка нясе?* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 123).

ЛІХАТА. Ліхата не возьме каго. Нічога кепскага не здарыцца, не зробіцца з кім-н. *Ліхата яго ні вазьме, ён выкруціцца.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 182).

ЛІХАЧКА. Ліхачка яго ведае. Невядома. *А ліхачка яго ведая, што зрабілася з гэтым хлопцам, пірастаў вучыцца зусім.* Страла Дзятл. *А ліхачка яго ведая, што ён думая.* Маўчыць. Вялікія Краглі Дзятл.

ЛІЦЫПАР. Як ліцыпар. Вельмі жвавы, рухавы. *Гэтая дзіця як ліцыпар, ніяк на месцы ні ўседзіць.* Пеляся Воран.

ЛІЧЫЦЬ. Лічыць на гарача. Разбірацца адразу, не адкладваючы, у той самы момант. *Заўсёды лічы на гарача, та будзьяш праў.* Талочкі Воран.

ЛОБ. Лоб у лоб сутыкнуцца і пад. Насустрач адзін аднаму. *Ехалі машыны і стукнуліся лоб у лоб.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 266).

Хоць у лоб страляй (стрэль) каму. Няўхв. Немагчыма пераканаць каго-н., растлумачыць каму-н. з-за яго ўпартасці, няўступчывасці. *Хоць у лоб страляй, а ён усяроўно па-свойму зробіць.* Сурынка Сл. *Ён будзе на сваём стаяць, хоць у лоб яму страляй.* Купіск Навагр. *Упёрся, хоць у лоб яму страляй, і ні паехаў да дохтара.* Уселяб Навагр. *Яму хоць у лоб страляй, а ён робіць сваё.* Рамашкі Шчуч. *Яму хоць у лоб страляй, усё роўна стаіць на сваём.* Дзенькаўцы Маст. *Яму хоць у лоб стрэль, а робіць як хоча.* Мыслава Сл. *Колькі яму можна тлумачыць, хоць у лоб страляй, нічога не хоча разумець.* Талмінава Ашм.

Што ў лоб што па лобе (па лэбе, па лбу) каму. Няўхв. Немагчыма пераканаць каго-н., растлумачыць каму-н. *Казала ш табе, кап ні купляла гэтыя боты, бо малыя будуць, дык табе што ў лоб што па лобі.* Мацвееўцы Ваўк. *Гавару, гавару яму – і нічога, яму ўсяроўно, што ў лоб што па лэбі.* Правыя Масты Маст. *Тлумачыш, а яму што ў лоб што па лбу, адно дарэмна час марнуеш.* Зэльва Зэльв.

ЛОБА. З-пад лоба глядзець. З-пад нахмураных броваў, недаверліва, злосна. *Яна і засьмяяцца ні ўмея як трэба, толькі заскерыцца, гляне с-пад лоба і зноў маўчыць.* Пагараны Гродз. (СНМ, 55). *Падлобнік, ні засміецца, глядзіць з-пад лоба.* Табольская Будка Гродз. (СНМ, 101).

ЛОБЕ. Запішы (засячы) на лобе. Няўхв. Цвёрда запомні. Запішы на лобе, што так німожна рабіць, і больш ніколі ні рабі. Купіск Навагр. Запішы сабе на лобі, калі ты ішчэ хоць рас абідзіш майго Андрэя, то я ні ведаю, што с табой зраблю. Дарагляны Маст. Нідзе ні лесь, помні, засячы на лобе! Багудзенка Навагр. **Вар.** запішы (засячы) на лобе (на лэбе, на лабе).

ЛОГМА. Логма ляжаць. Асудж. Нічога не рабіць, лайдачыць. Гэта ёй ні ў бацькоў, што логма ляжала, тут яе рабіць заставяць. Бабіна Гродз. Ніхто логма не ляжаў, усе былі пры дзелі. Восава Навагр. О дзе гаспадара маю, цэлымі днямі логма ляжыць, а ты рабі ўсё сама. Мацвееўцы Ваўк. Цалюткі дзень логма ляжыць, а мне круціся і круціся ўсё жыцьцё. Дварэц Дзятл. **Вар.** лежма (лёжма, ложма, легам, логма) ляжаць.

ЛОДКІ. Куды ты дзенешся з падводнай лодкі. Часцей жарт. Мусіш пагадзіцца, іншага выйсця няма. Хто це пытаць будзя, хочаш ты ці не. Пойдзеш як мілянкі. Куды ты дзенісься с падводнай лодкі. Алекшыцы Бераст.

ЛОЖАЧКАЙ. Пад ложкачкай сядзець у каго. Няўхв. Моцна дакучаць, абрыдзець, дапачы каму-н. Канчай выдурвацца! Ты сваімі выхаткамі ўжэ ў міне пад ложкачкай сядзіш! Талькаўцы Ваўк. • Ложачка – лыжачка ‘дыхавіца’.

ЛОЖКАЎЦЫ. Паехаць у Ложкаўцы. Гумар. Заснуць, спаць. Яшчэ куры на падворку ходзяць, а ён ужэ паехаў у Лошкаўцы. Адамова Воран. • Ложкаўцы – каламбурнае ўтварэнне ад слова ложка.

ЛОЖМА. Ложма ляжаць. Асудж. Нічога не рабіць, лайдачыць. І Гэлька Пяткейчава вышла замуш, і жартачкі, кінула работу і ўсё, і ложма ляжыць у хаця, а матка разрывацца. Навасяды Ашм. **Вар.** лежма (лёжма, ложма, легам, логма) ляжаць.

ЛОЖЦЫ. У ложцы вады ўтапіць каго. Прычыніць непрыемнасць каму-н. Ну й суседзі ў мяне. Кап прымелі, дык у ложцы вады ўтапілі п. Смалоцкія Баяры Лід. • Ложка – лыжка.

ЛОЗЫ. Шмык да лозы. Знікнуць, уцячы, схавацца дзе-н. Калі тое сабраня яшчэ кончыцца! Давайця, дзяўчаты, шмык да лозы. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 80). Яшчэ дзе той абет, а яны ўжэ шмык да лозы. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 80).

ЛОЙ. Ні лой ні масла <не гарыць і не згасла (не пагасла)>. Няўхв. Пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца, няпэўны, ні добры ні кепскі. От, што гэта за чалавек, ні лой і ні масла не гарыць і не згасла. Ліпкунцы Воран. Ні лой ні масло ні гарыць ні пагасла. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 669). Раней яго простыя людзі ўважалі, а цяпер зрабіўся, як кажучы, ні лой ні масла, бо хоча і начальству, і людзям быць добрым. Цыдовічы Гродз. Німа чаго з Рыгора вымагаць, бо ён ні лой ні масло. Мігова Гродз. (СГВ, 601).

ЛОКАЦЬ. Кусаць (укусіць) сябе за локаць. Горка шкадаваць аб чым-н. няздзейсненым, непараўна страчаным. Адаб’е хто дзяўчыну з-пад носа, хай кусае тады сябе за локаць. Падгайна Карэл. (СБНФ, 134). Укусіў бы сябе за локаць, ды не дастанеш. Чэхаўшчына Гродз. (СНМ, 193).

ЛОКЦІ. Локці кусаць (грызці). Горка шкадаваць аб чым-н. няздзейсненым, непараўна страчаным. Ты ва мне ўсе ворага бачыш, а вось прыйдзе час, будзеш локці кусаць, што не паслухаў. Шылавічы Сл. Адэлька ўсё сынам атдала, а потым сама локці грызла, але ўжо не вернеш. Дзягаўцы Ашм.

ЛОМ. Як лом з’еўшы (глынуўшы) стаяць і пад. Іран. Роўна, не згінаючыся. Чаго стаіш як лом ізеўшы?! Гніся троха да работы. Мацюкі Шчуч. Стаіш як лом глынуўшы, хоць бы памох. Малая Люцінка Валож. Алі й танцуя Вераб’ёў Тонюсь, сярэдзіну не паверня, як лом з’еўшы. Амбілеўцы Шчуч.

Як (калі) лом <у агародзе, на гарышчы, на гары> зацвіце. Іран. 1. Невядома калі або ніколі не (ажаніцца, выйсці замуж). Тады ажанюся як лом зацвіце. Палонка Дзятл. – Калі замуш пойдзеш? – Як лом зацвіце, тады й пайду. Орлі Воран. Калі жаніцца буду? Як лом у агародзе зацвіце. Валэйшы Воран. – Калі ты жэніся, скажы? – А, як лом у агародзі зацвіце. Конна Зэльв. Вось калі лом на гарышчы зацвіце, тады і жаніцца буду.

Ялуцавічы Зэльв. – *Ці жэніцца калі ваі? – Ага, жэніцца як лом зацьвіце. Шаўдзіні Лід. Наш Янак хіба ажэніцца як лом зацьвіце. Мякішы Шчуч. – Калі, Сашык, жэніцца будзяш? – А, як лом на гарэ зацьвіце. Бабіна Гродз. Наша Аня замуш выйдзя як лом на гарэ зацьвіце – той ніскі, той стары; паглядзі на сібе, я ёй кажу. Амбілеўцы Шчуч. 2. Невядома калі або ніколі не (зрабіць што-н., адбудзецца што-н.). Усе аварылі, што ў нас новы клуп пастроіць. Хіба што як лом зацьвіце гэта будзе. Падольцы Астр. Дачакайся ад яго спагады як лом зацьвіце. Падзёркі Гродз. Мусіць, як лом зацьвіце, тады я ўжо і прычакайся ад цябе ласкі. Варонча Карэл. Ні веру ўжо, што ты да міне прыедзяш. Мусі, прыедзяш як лом зацьвіце. Лагады Шчуч. Жджы, прыдзя ён да цібе! Хібо як лом у гародзі зацьвіце. Старына Маст. Глядзі, пабудуе ён табе хату калі лом у гародзе зацьвіце. Турэц Карэл. Будзя гэта, пэўна, тады як лом у гародзе зацьвіце. Кавалі Бераст. • Гара – гарышча.*

ЛОМАМ. І ломам не заб'еш каго. Хто-н. яшчэ здаровы, моцны, дужы. Ага, гэты стары такі, што і ломам не заб'еш. Гудзевічы Маст.

Ломам не падважыш каго. Няўхв. Не прымусіш каго-н. выконваць што-н. Ніколі ні зробіць адразу тоя, што яго папрашу, яго ломам ні падважыш. Кавалі Сл.

ЛОПАТАМ. Лопатам-хопатам. Абы-як, спехам (рабіць што-н.). Так яно й рабілася – лопатам-хопатам, а цяпер во перарабляць трэба. Малыя Вайшнарышкі Ашм.

ЛОПУХІ. Лопухі развесіць. Няўхв. Прыслухацца. І чаго лопухі развесіў, ні табе гавораць, ідзі лепш урокі вучы. Слонім Сл.

ЛОСЬ. Як лось спакойны. Вельмі (спакойны). Наш Ян спакойны як лось. Манцякі Зэльв.

Як малады лось цераз жыта бегчы і пад. Вельмі хутка. Сігануў як малады лось цераз жыта. Панікарты Дзятл.

ЛОТЫ. Тры лоты да здыхоты каму. Хто-н. вельмі стары, хворы, блізкі да смерці. Пра жывёлу ці чалавека. Міхайлавай цялушцы засталася тры лоты да здыхоты, адны рэбры тарчаць. Задварані Свісл. З гэтага барана, мусі, нічога ні будзя, асталося яму тры лоты да здыхоты. Задварані Свісл. Каню гэтаму ўжо тры лоты да здыхоты. Складанцы Воран. – *Як там Кульгавы пажывае? – Яшчэ соўваяцца, але ўжэ яму тры лоты да здыхоты. Мацвееўцы Ваўк. Ты глянь на гэтаго кавалера. Тры лоты да здыхоты, а ён на маладзіц заглядае. Мацвееўцы Ваўк. • Лот (устар.) – адзінка вагі, роўная прыблізна 12 грамаў.*

ЛОЮ. Ні лою ні гною ад каго. Ніякай карысці ад каго-н. Звычайна пра жывёлу. Трэба, мусі, закалоць гэтаго кабана, бо ат яго ні лою ні гною. Вялікая Бераставіца Бераст.

ЛУБА. Як з луба. Гл. як з лубу.

ЛУБЕ. Як на лубе. Пуста, гола, нічога няма. Прыехалі да міне госьці, а ў хаці як на лубе, нічагусянько німа. Пазыч хоць хлеба буханку, калі маяш. Правыя Масты Маст.

ЛУБУ. Як з лубу. 1. дождж. Вельмі моцны, праліўны. Дзісейшую ноч быў дошч як з лубу, аля байка хоць зямліца адмокла. Навасяды Ашм. 2. ісці, ліць і пад. Вельмі моцна, суцэльным патокам. Пра дождж. Навальнічны дош ідзе як з лубу. Ністанішкі Смарг. (СПЗБ-2, 674). Сёння дождж ідзе як з луба. Бор Навагр. (СГВ, 615). Дошч як з луба валіць ужэ цэлу нідзелю. Купіск Навагр.

ЛУЖУ. Як у лужу плюнуў сказаў. Няўхв. Абы-што, недарэчна. Алі ж ты й сказаў, як у лужу плюнуў. Рыдзелі Гродз.

ЛУЖЫНЕ. Гатоў у лужыне ўтапіць каго. Няўхв. Адносіцца да каго-н. непрыязна, ваража. А яна гатова сусетку ў лужыне ўтапіць, толькі п сабе не нашкодзіць. Пасека Дварчаны Воран.

ЛУКАША. Як у Лукаша на печы дзе. Вельмі добра, утульна дзе-н. У нашай новай хаце як у Лукаша на пячы. Бершты Шчуч.

ЛУПАТАГА. Заваліць лупатага. Жарг. Гумар. Напіцца гарэлкі. Хлопцы ўчора завалілі лупатага, так сёння ніяк ні ачухаюцца. Беякі Дзятл. • Каламбурны эўфемізм,

утвараны шляхам кантамінацыі выразаў *заваліць лупатага* ‘застрэліць лася’ і *заліць лупы* ‘напіцца, ап’янець’, дзе *лупы* – ‘губы, вусны’.

ЛУПАЧЫ. Вырачыць (вываліць) свае лупачы на каго, на што. *Абраж. Паглядзець, глянуць на каго-, на што-н. Чаго вырачыла свае лупачы на дзіця? Ні бачыла хіба? Мацвееўцы Ваўк. Той лупавокі хлопец, як вываліў на мяне свае лупачы, дык я аш спужалася.* Новы Двор Свісл. (СГВ, 241).

Лупачы наставіць. *Груб. Угледзецца, утаропіцца, уставіцца. Чаго лупачы наставіла, першы рас бачыш ці што?! Мацвееўцы Ваўк.*

ЛУПНЯ. Даць лу́ння каму. Пабіць, адлупцаваць каго-н. *Другі рас я табе дам лупня, папробуй толькі скажы.* Вецявічы Сл.

ЛУПУ. Адвесіць лу́пу. Няўхв. Знаходзіцца ў стане здзіўлення. *Ну, чаго адвесіў лупу і паглядаеш, варона зара ўляціць.* Малыя Вайшнарышкі Ашм. ● *Лупа* – губа.

Адкапыліць лупу. Няўхв. Зазлаваць, надзьмуцца, пакрыўдзіцца. *Як што ні на яго, так адкапыліць лупу – злуе.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 11).

Лупу адківендзіць. Няўхв. Зазлаваць, надзьмуцца, пакрыўдзіцца. *Ён калі быў меншы, зазлуе на каго, лупу адківеньдзіць і ходзіць, нікому нічога ні гаворыць.* Жытомля Гродз.

ЛУПЫ. Закапыліць лупы. Няўхв. Зазлаваць, надзьмуцца, пакрыўдзіцца. *Ужэ закапыліла лупы, ужэ ні гаворыць, а што я кепско ёй сказала? Бабіна Гродз. От не любіць, як што кепскае на яго скажаш. Малы, а ўжо так і закапыліць лупы.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 184). *Ёй два слова ні скажы, адразу лупы закапыліць.* Нясутычы Навагр. ● *Лупы* – вусны.

Лупы закапыліць. Гл. закапыліць лупы.

Лупы надуць. Гл. надуць лупы <як кот на крупы>.

Лупы наставіць. Гл. наставіць лупы.

Лупы скрывіць. Няўхв. Зазлаваць, надзьмуцца, пакрыўдзіцца. *Што ты лупы скрывіў! Баяры-Бурлакі Астр. (СНМы, 8).*

Надуць лупы <як кот на крупы>. Няўхв. Зазлаваць, надзьмуцца, пакрыўдзіцца. *Ну чаго надуў лупы? Падумайш, які далікатны. Малая Бераставіца Бераст. Ну, што сядзіш, лупы надула, мусі, ні ўгадзіла нечым? Заборцы Астр. – Нечаго Шура на цібе злуе, на рабоці жалавалася. – Ой, мая курыца ў яе гарот залезла, та яна лупы і надула. Старына Маст. Пачула гэто і адразу надула лупы. Талькаўцы Ваўк. Ня прасі нічога, бачыш як лупы надуў, ня дасьць. Купіск Навагр. (СНМы, 173). Што ты надуў лупы як кот на крупы і нічога ні гаворыш? Сцігане Іўеў.*

Наставіць лупы. Няўхв. Зазлаваць, надзьмуцца, пакрыўдзіцца. *Што ўжо лупы наставіла, ужо й слова папярэць ні скажы? Крывічы Зэльв. Ну, наш Саша ўжо наставіў лупы, нешта ні ўнаравілі яму. Жомайдзі Лід. Ну чаго ўжо наставіў лупы. Вялікая Бераставіца Бераст. Ідзі, Сьцёпка, есьці, чаго наставіў лупы, сьнеданьне астыгня. Бастуны Воран. (СГВ, 599). Чаго ты наставіў лупы? Дайлідкі Астр. Ты чо гэта на міне лупы наставіў і глядзіш, як на воўка? Брузгі Гродз. (СНМ, 81).*

Разявіць свае лупы. Слухаць з вялікай цікавасцю. *Разявіла свае лупы.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 684; СПЗБ-4, 262).

ЛУТ. Як лут выцягнуцца. Вельмі, істотна (падрасці, вырасці). *Твой Ігнат выцягнуўся за гэты год як лут, пэўня ш бацьку перарос.* Барава Іўеў. ● *Лут* – лыка; галіна, з якой дзяруць ці з якой садралі лыка.

ЛУЦА. Як Луца бянейская высокі. Вельмі (высокі). Пра чалавека. *Куды ш табе больш расьці. І так ужэ вырасла, высока як Луца бянейская.* Седліска Воран. ● *Бянейская* – ад назвы вёскі Беняконі Воранаўскага раёна.

ЛЫБУ. Давіць лыбу. Груб. Смяцца. *Я яму гавару сур’эзна, а ён сядзіць і давіць лыбу.* Новы Двор Свісл. *Ну што ты давіш лыбу! Памажы лепай малако зліць.* Ваўкавічы

Навагр. *Чаго ты давіш лыбу, я ж нічога ні сказала сьмешнага. Мінойты Лід. Я яму гаварыла, а ці ж ён слухае. Стаіць, лыбу давіць. Ці да яго, ці да сыяны. Монтацішкі Смарг. Што тут сьмешнага, што ты ўсё лыбу давіш? Дарагляны Маст. Ну, чаго лыбу давіш? Ні бачу нічога сьмешнага ў гэтым. Зэльва Зэльв. Чалавек з мосту ўпоў, німа чаго лыбу давіць. Ананічы Дзятл. Што ты лыбу давіш, дурань хіба? Талькаўцы Ваўк.*

ЛЫЖАЧКА. Як лыжачка твар. Худы. *Якая там Сабіня, сусём ужо твар як лыжачка зрабіўся.* Копаніха Смарг.

ЛЫЖАЧКАЙ. Пад лжачкай смокча (засмактала) у каго. Каму-н. *моцна захацелася есці. Я сёння цалюткі дзень нічога ў роце не мела. Ужо пад лыжачкай смокча, так хочацца есці.* Лаздуны Іўеў. *Так есці хачу – пад лыжачкай смокча.* Верцялішкі Гродз. *Я ўжо так есці захацела аш пат лыжачкай засмактала, цэлы дзень ў горадзі працягалася, а часу на яду ні хваціла.* Зенявічы Навагр. ● *Лыжачка – дыхавіца.*

ЛЫЖЦЫ. У лыжцы вады ўтапіць каго. Няўхв. *Быць вельмі жорскім, неспагадлівым да каго-н., імкнуцца прычыніць яму непрыемнасці. Такая ўрэдная, гатова цібе ў лышцы вады ўтапіць.* Янаўляны Лід. **Вар.** у лыжцы (у ложцы) вады ўтапіць.

ЛЫЖЫ. Навастрыць (нагастрыць, натачыць) лыжы куды. Пайсці, накіравацца куды-н. *Ну мой стары ўжо навастрыў лыжы на вёску. Каб дома пасядзеў, то не.* Капці Дзятл. – *Куды гэта ты навастрыў лыжы? – У лес пайду, мо якога грыба падыму.* Сакольнікі Свісл. *Сёння ўжэ мо на Забалін нагастрыла лыжы? Мацвееўцы Ваўк. Куды нагастрыў лыжы? Замасцяны Шчуч. І куды гэта ты ўжо натачыў лыжы? Сенна Навагр.*

Прывалачы свае лыжы. Няўхв. *Прыйсці, прыцягнуцца. Ну зноў прывалок свае лыжы. Што ён толькі хоча? Бершты Шчуч.*

ЛЫКА. Воўчае лыка. Бат. *Ядавітая куставая расліна. Помню, як малымі былі, та нам старэйшыя казалі: «Ні ешча, гэта воўча лыко, можна атруціцца».* Пагараны Гродз. (СНМ-2, 37).

Воўчае лыка драць. Няўхв. *Бадзяцца дзе-н., займаючыся пустой ці невядома якой справай. Во недзі цалы дзень воўчо лыко дроў, а ціпер прышоў.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 22). *Цалы дзень, як пашоў пасьнедаўшы, воўчо лыко дзярэ, ходзіць быля-дзе.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 39). – *А дзе ваш хлопца? – Недзя воўча лыка дзярэ.* Парэчча Лід. (ЗНФ, 22).

Лыка драць. Асудж. *Пляткарыць. Хваціць табе лыка драць, думаць трэба, што гаворыш на чалавека.* Ганчары Лід. *Манька сядзіць без работы, адно лыкі дзярэ на людзей.* Бастуны Воран. (СГВ, 597).

Лыка не вяжа. Асудж. *Такі п’ны, што не можа гаварыць. Ну й напіўся – лыка не вяжа.* Сурынка Сл. *Прышоў дадому і лыка ні вяжа.* Налібакі Навагр. *Ён ужо і лыка не вяжа.* Сакольнікі Свісл. *Я ў яго дарогу пытаю, а ён і лыка не вяжа.* Копаніха Смарг. *Ён сёння лыка не вяжа.* Няверавічы Ваўк. *Мой Франка такі п’янюткі прыцягнуўся, што лыкі ні вяжа.* Навасяды Ашм.

ЛЫКАМ. Адным лыкам шыты. Няўхв. *Вельмі падобныя, аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. Ай, ні гавары, ні хачу слухаць, бо вы што адзін, што другі – адным лыкам шыты.* Трокенікі Астр. *Гэтыя яго патишыванцы адным лыкам шытыя, абодва добрыя гіцлі.* Барташы Шчуч. *Мае сусеткі, тыя, што злева і што справа, адным лыкам шыты, любяць языком лапці патплятаць.* Новы Двор Свісл. *Што Піліп, што Ганна – адным лыкам шыты, абодва скупныя.* Пятралевічы І Сл.

ЛЫКІ. Лыкі драць. Гл. лыка драць.

ЛЫКІ. Лыкі не вяжа. Гл. лыка не вяжа.

ЛЫНДЫ. Біць лынды. Няўхв. *Гультаяваць, бяздзеінічаць, займацца пустымі справамі. Маці цэлы дзень на рабоці, рубель зарабляя, а гэтая дзявэля б’е лынды.* Старына Маст. *Нейкая трасца яму зрабілася, б’е лынды на цэлых днях.* Некрашы Шчуч. (СГВ, 579). *Хопіць біць лынды – сонца сядая, хучэй трохі рабеця.* Дубна Маст. *Цэлы дзень лынды б’е,*

каб хоць што памох. Лапенкі Гродз. Рабі ўрокі, колькі можна лынды біць! Азярніца Сл. Ну і мужык у мяне, толькі цэлымі днямі лынды б'е. Канвелішкі Воран. Бацькі нам ні пазвалялі лынды біць. Якубаўцы Воран. Цалюткі дзені лынды б'е, а ні за што ні возьмяцца. Дзеравянчыцы Сл. Цэлы гот лынды біў у школі і застаўся на другі гот у шостым класі. Смільгіні Воран. Вырас такі велькі хлопец, а толькі лынды б'е, ні хоча памагаць у хаці. Клеўкі Іўеў. Хаціць табе ўжо лынды біць, ідзі сена злажы. Гута Іўеў.

Лынды біць. Гл. біць лынды.

Лынды голы ў каго. Хто-н. вельмі бедны. Ціпер ва ўсіх лынды голы, такі час. Баліненты Гродз.

Лынды збіваць. Няўхв. Гультаяваць, бяздзейнічаць, займацца пустымі справамі. Лындар – гэта каторы лынды збівае, бадзяецца, лындуе. Баяры-Бурлакі Астр. (СНМы, 8).

ЛЫПАКІ. Заліць лыпакі. Асудж. Знаходзіцца ў стане моцнага алкагольнага ап'янення, быць п'яным. Ізноў ты заліў лыпакі, і дзе толькі грошы на гэтую вотку бярэш? Зэльва Зэльв. • Лыпакі – аказіянальнае ўтварэнне ад дзеяслова лыпаць.

ЛЫС. Як і не лис. Быццам зусім не мае дачынення да чаго-н. Ён сваю віну зваліў на другога чалавека, а сам як і ні лис. Зенявічы Навагр. (МСГВ, 188).

ЛЫСАГА. Як лысага ведаць. Вельмі добра, да драбніц. Зь ім у суседзях дваццаць гот пражыла, як лысага ведаю. Уселюб Навагр.

Як у лысага валасоў. Іран. Вельмі мала ці зусім няма чаго-н. У цябе грошай, то як у лысага валасоў, а задумаў хату строіць. Вольна Бар.

ЛЫСАМУ. Як лысаму расчоска (грэбень, банцік) патрэбны. Іран. Зусім не, ніколькі не (патрэбны). Ку'рта [куртка] мне гэта патрэбна як лысаму рашчоска... Ні буду браць, на дварэ такая жара. Маркуні Астр. Гэта кнішка табе трэба як лысаму рашчоска, усё роўна чытаць ня будзеш. Гальшаны Ашм. Гэтыя боты табе як лысаму рашчоска патрэбныя. У цібе ш і так тры пары ёсьць. Пагранічны Бераст. І нашто ты гэта выкупіла? Яно табе патрэбна як лысаму рашчоска. Калантаі Ваўк. Спатрэбілася табе гэта жалеззяка як тому лысаму рашчоска. Тракелі Воран. Ты мне патрэбны як лысаму рашчоска. Ляхавічы Зэльв. Ну нашто табе гэтыя штаны, яны ш табе так патрэбны, як лысаму рашчоска, дзень паносіш і кіняш. Зэльва Зэльв. Патрэбныя табе гэтыя завушніцы як лысаму рашчоска. Пілкі Маст. Ні было куды грошы дзець – пайшоў манітафон купіў, патрэбны ён як лысаму расчоска. Ананічы Дзятл. Патрэбны ты мне як лысаму рашчоска, толькі лазіш, кап нічога ні рабіць, а як да стала сядуць, дык першы. Амбілеўцы Шчуч. Нашто гэтыя клопаты, згрызоты? Яны патрэбныя як лысаму грэбнянь. Радунь Воран. Патрэбна была яму гэта спраўка як лысаму грэбень. Калдычэва Бар. Патрэбны мне твае маралі як лысаму грэбнянь, дарма вычитваеш міне. Парэчча Гродз. (ЗНФ, 88). Даўней ты бязь цёткі аніяк, а цяпер яна табе як лысаму грэбнянь патрэбна. Дварок Дзятл. (ЗНФ, 88). – Я шчэ рас зьбегаю, папытаю ўсё добра. – А патрэбна гэта табе як лысаму грэбнянь. Збяны Лід. (ЗНФ, 88). Патрэбна табе гэта дзялка як лысаму банцік. Дварэц Дзятл.

ЛЫСІНУ. Ламаць лысіну. Напружана думаць. Хай ламаюць яны лысіну, нам та што з гэтаго. Хадзілоні Шчуч.

ЛЫСЫ. Як лысы да расчоскі (да грэбня) дабрацца, дарвацца і пад. Іран. З неадольным жаданнем, з прагнасцю. Учора зусім ні еў, а сёння дарваўся да яды як лысы да расчоскі. Гарадзішча Воран. Пакінь трохі дзецям ягат, а то дабраўся да іх як лысы да грэбня. Ляпёшкі Іўеў.

ЛЫТКІ. Лыткі задрыжалі (залекаталі, затрэсліся, трасуцца) у каго. Стала каму-н. вельмі страшна. Хай яго халера возьмя! У міне лыткі задрыжалі, як яго ўбачыла. Дарані Свісл. Была ў лесе, убачыла ваўка, дык аш лыткі задрыжалі. Зенявічы Навагр. У мяне лыткі задрыжалі, як воўк выскачыў праз дарогу і засвяціў вачамі. Пустаборы Зэльв. (Стэц.-2, 250). Ну й лыткі залекаталі, як каля могілкаў ішоў, аж пабялеў увесь. Кажэ,

болей не пойдзе. Слонім Сл. (Стэц.-2, 250). У беднага аж лыткі затрасьліся, як нос у нос зь ім сутыкнуўся. Маркуні Астр. Ужо шарэло, калі ішла ад дочкі. Іду, й лыткі трасуцца, баюсё. Падгайна Карэл. (СБНФ, 142).

Стуліць лыткі на лаве. Памерці. Як стуліш лыткі на лаві, то тады ўжо нічога ні трэба: ні тых грошай, ні тога багацця. Ліпнікі Іўеў. Каб ты стуліў лыткі на лаве. Жылі Іўеў. (ППФВ, 33).

ЛЫТКУ. З камарову лытку. Жарт. Тонкі, худы. Паляжала я тады ў бальніцы мо зь месяц, то стала сама с камарову лытку. Вольна Бар.

ЛЫХТА. Як Лыхта брахаць. Асудж. Вельмі спраўна, па-штукарску (ілгачь). Чаго ты брэшаеш як Лыхта, і нясорама табе! Пражыць ні можаш, каб ні збрахаць. Во натура! Сурынка Сл.

ЛЫЧ. Адварнуць лыч. Груб. Грэбаваць, ігнараваць, не жадаць мець справу з кім-н. Чаго адварнуў лыч? Ідзі ўжэ еш, на яду ні злуйся. Паўлаўшчына Ваўк. Я гавару, гавару, а ён адварнуў лыча і нават ні слухае. О, культура! Зэльва Зэльв.

Задраць лыч. Груб. Фанабэрыцца, задавацца, несці сябе высока. Глянё, прыйшла, задрала лыч, ну хоць бы рохнула... Во як бацька з маткай навучылі. Гарэцкаўшчына Ашм.

Заліць лыч. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. Люба як залё лыч, то аш страх глядзець. Ходзіць уся сіня. Мацвееўцы Ваўк. Пайшла с хаты, бо мой заліў лыч, ні хачу бачыць. Ляхавічы Зэльв. Ідзе ўжэ, лыч заліў. Чырвонае Сяло Зэльв. Ужо заліў лыч, ледзь ногі валачэ. Кудэйшы Іўеў. Ужо другі дзень п'е, залё лыч ды толькі сьпіць, ніякай работы ні робіць. Бярозаўка Лід. А яму больш нічога ні трэба: лыч зраньня залё, і галава спакойна. Крупава Лід. (Хітр., 61).

Лыч заліць. Гл. заліць лыч.

ЛЭБ. Аж лэб будзе цвёрды паесці, пад'есці, паесціся. Іран. Вельмі мала або зусім не. Наясіся ты там аж лэб будзе цвёрды... Не тыя людзі, кап цібе накармілі. Бастуны Воран. Лепей паеш добра ў хаце, а то да вечара будзеш галодная. Знаю, што ты там так наясіся аж лэб будзе цвёрды. Бастуны Воран.

На збіты лэб казаць і пад. З вялікай ступенню запэўнівання, верагоднасці, абяцання. На збіты лэб кажучы, а гэта будзя зробляно да суботы. Талькаўцы Ваўк.

На ўзбіты лэб ісці і пад. Нічога не бачачы ў цемры. Пайшоў на ўзбіты лэп, ні глядзіць, што ноч на дварэ. Малыя Вайшнарышкі Ашм.

Праз лэб сцерабіць. Непасрэдна (ударыць чым-н. каго-н.) Адыдзіся ад мяне, бо як сьцераблю праз лэп, то больш ні захочаш. Каркуцяны Воран.

Шукае лэб гуза. Няўхв. Хто-н. сваімі паводзінамі напрошваецца на непрыемнасці. Кажу табе, ні едзь туды... Ой, шукае лэб гуза. Старыя Паддубы Шчуч. **Вар.** шукае галава (лэб) гуза.

ЛЭБАДЫ. Задраць лэ'бады. 1. Гумар. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. Яна як паехала, як задрала лэбады, а мы аж уміралі са сьмеху. Дарагляны Маст. 2. Груб. Адпачываць лежачы, спаць. Задраў лэбады і ляжыць без работы. Правыя Масты Маст. **Вар.** задраць лэбады (лэбарды, лабады).

Лэбады адкінуць. Захварэць, ляжаць хворым. – Старой твае нешто ні відаць. – Лэбады аткінула, ужэ тры дні с прастудай ляжыць. Купіск Навагр.

ЛЭБАМ. Хоць лэбам біся. Ні за што, ні ў якім разе. Алі зарас і маладзеш пашла, халера яе ведая. А ты хоць лэбам бійся, а затоя ніводны ў касьцёл ні пойдзя. Асіпаўцы Воран.

ЛЭБАРДЫ. Адкінуць лэбарды. Адпачываць лежачы. Жучка, уставай, што ты аткінула лэбарды, пара на пашу. Паўлаўшчына Ваўк.

Выцягнуць лэбарды. Памерці. За такім мужыком нідоўго й выцягнуць лэбарды. Мацвееўцы Ваўк. Каб ён лэбарды выцягнуў! Так ужэ надаеў. Зэльва Зэльв. Ат такой работы можна й лэбарды выцягнуць. Мацвееўцы Ваўк.

Задраць лэбарды. Груб. Адпачываць лежачы, спаць. *От халера!.. Задраў лэбарды і храпе на ўсю хату.* Вялікая Бераставіца Бераст. **Вар.** задраць лэбады (лэбарды, лабады).

Закінуць лэбарды куды. Фам. Прыйсці, звітаць куды-н. *Ну, кажы, чаго закінуў лэбарды да нас, якія грахі прывялі цібе сюды.* Вялікая Бераставіца Бераст.

Ледва лэбарды цягаць. Быць вельмі слабым, знясіленым. *Сёння замучылася за цэлы дзень як ніколі, ледва лэбарды цягаю.* Мацвееўцы Ваўк.

Лэбарды выцягнуць. Гл. выцягнуць лэбарды.

Пакуль лэбарды носяць. (Пакуль) ёсць сілы, магчымасць ісці, рухацца і пад. *Рабіць буду, пакі лэбарды носяць, а потым як залягу, то дзеці дагледзяць да сьмерці.* Вялікая Бераставіца Бераст.

ЛЭБАХІ. Лэбахі дастаць каму. Няўхв. Моцна надакучыць, назаліць, дапачы каму-н. *Ідзі ты лепай паляжы, а то мне лэбахі дастаў за ранак.* Мацвееўцы Ваўк. *Сядзеў бы ты лепш у горадзі, а то дастаў лэбахі мне за ўвесь дзень.* Мацвееўцы Ваўк. *Ты са сваім кіном мне ўжэ лэбухі дастаў.* Мацвееўцы Ваўк.

ЛЭБЕ. Запішы на лэбе. Няўхв. Цвёрда запомні. *Запішы на лэбе, кап добра ведаў, што так рабіць німожна.* Пеляса Воран. **Вар.** запішы (засячы) на лобе (на лэбе, на лабе).

ЛЭБУХІ. Лэбухі дастаць. Гл. лэбахі дастаць.

ЛЭХАМІ. Лэхамі трэсці. Быць кепска апранутым. *Гаш страх лядзець на яго – апушчанік некі: ні рубашкі на ём, як трэба, німа, ні ганавіцаў, адно лэхамі трасе.* Валькевічы Зэльв. (СНМЗ, 13).

ЛЮБА. Люба глянуць на каго, на што. Хто-н. прыгожы, што-н. прыгожае, мае прыемны выгляд. *Ай, як харашо падстрыхся, любя глянуць на хлапца.* Навасяды Ашм.

ЛЮБАНЬКА. Любанька мая. Выкл. Выказванне добразычлівых пачуццяў да суразмоўцы. *Увайдзеш на двор, а яна: «Ах любанька мая! Ах рыбанька мая!»* *Скоранькая така баба была.* Шылавічы Зэльв. (ДМГ, 72).

ЛЮБАЧКА. Любачка мая. Выкл. Выказванне добразычлівых адносінаў да суразмоўцы. *А любачка ты мая, а ў чатыры часа прыходзіць мушчын будзіць, кап ішлі даваць конем.* Кальчуны Ашм. (ДМГ, 118). *Манька мая добрая, мяне корміць, адзяе, абмывае, мая ж ты любачка, каб ты ж ведала.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108).

ЛЮБОЎ. Прайшла любоў завялі памідоры. Гумар. Хто-н. пастарэў, страціў жыццёвую актыўнасць. *Прайшлі ўжо твая часы, калі я магла куды высьці зь ім. Ух, прайшла любоў завялі памідоры!* Крупава Лід. (Хітр., 62). *Дзе ж мая маладосць, калі мы з бацькам на танцы бегалі? Да ночы танцавалі, а зранку на работу ішлі. Да, прайшла любоў завялі памідоры! Вярнуць бы гэты час! Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 67).*

ЛЮДА. Як Люда ляцка. Высокі. Пра чалавека. *Буць здарова, красіва і расьці як Люда ляцка!* Ізабелін Ваўк. • *Ляцка* – ад назвы вёскі Ляцк Шчучынскага раёна.

ЛЮДЗЕЙ. Вывесці да людзей каго. Дапамагчы каму-н. заняць трывалае або высокае становішча ў жыцці. *І от пражылі ўсё жыццё, і дзетак вывелі да людзей.* Ціхаволя Свісл.

Як у людзей. Добра, так, як трэба. *Тады мы і вячэру зрабілі, і сьпеваке сьпявалі, і ўсё як у людзей было.* Патока Шчуч. (ПМГ, 116).

ЛЮДЗІ. Выбіцца ў людзі. Дабіцца трывалага або высокага становішча ў жыцці. *Наша Зіна выбілася ў людзі – жыве і працуе ў Маскве.* Дарагляны Маст. *Сястра яго ў людзі выбілася, працуе настаўніцай.* Парэчча Гродз. *Наша Магда сёлета ў людзі выбілася, працуе ў аптэцы.* Лычкаўцы Шчуч. (СГВ, 610). *Як уступіў у парцію, та і хутко выбіўсо ў людзі.* Путрышкі Гродз. (СНМ-2, 38).

Выйсці ў людзі. Дабіцца трывалага або высокага становішча ў жыцці. *Раней гэта былі п вечныя паракі, памешчык бы запрох у хамут і вёг бы паганяў. А цяпер мае дзеці ўсе выйшлі ў людзі.* Пуцэвічы Навагр. (ДМГ, 150). *Дзеткі мае ўсе ў людзі выйшлі, людзьмі сталі.* Любча Навагр. (СБНФ, 44). *Алі ш нічога, дзеці і памагалі анно аннаму. Даў Бох, усе*

ў людзі выйшлі. Пескі Маст. (ДМГ, 152). *А во глянь ты, у людзі вышлі. Ірка – настаўніца, Борык – ваенны, і астатнія як людзі.* Райца Карэл. (ДМГ, 83).

Людзі не чулі. Няўхв. Ніколі не было, ніколі не сустракалася. *Такая глупства, як зрабіў Гэнусь, яшчэ людзі не чулі.* Пеляса Воран.

Людзі <ую> ноч разбяручь. Не хопіць часу паспаць. Пра позні вечар, пачатак ночы. *Кідай кнішку, спаць ідзі, людзі ўсю ноч разбяручь.* Старына Маст. *Трэба ўсці спаць, бо людзі ўсю ноч разбяручь.* Балотца Навагр. *Як позна бывая сядзіш, то кажа: лажыцеся спаць, бо позна, людзі ноч разбяручь.* Ваўкавічы Навагр. *Дачушка, кладавіся спаць, бо людзі ноч разбяручь.* Дабраволя Свісл.

На людзі ісці, паказвацца і пад. У кампанію з іншымі, туды, дзе прысутнічаюць іншыя. *Ідзі апраніся як сьлет, а то выскачыў на людзі такі расьцяляшаны.* Жупраны Ашм. (СГВ, 411–412). *Спачатку ён ахвотна браўсё за ўсялякую работу, а потым нек ататурываўсё і нават на людзі ні паказвацца.* Беражна Карэл. (ЖНС, 56). *Ясёнка ў яе файная, ні брытко на людзі паказацца.* Чамяры Сл. (ЖС, 162).

У людзі ісці, выходзіць і пад. У кампанію з іншымі, туды, дзе прысутнічаюць іншыя. *І адзецца трэбо красіва, бо ў людзі выходзіць.* Правыя Масты Маст.

У людзі выбіцца. Гл. выбіцца ў людзі.

У людзі выйсці. Гл. выйсці ў людзі.

У людзі павыводзіць каго. Дапамагчы каму-н. заняць трывалае або высокае становішча ў жыцці. *С Стасюком сваім чацьвёра дзяцей мела. Трох дзяўчат і аннаго хлопца. Усіх у людзі павыводзіла.* Салтанішкі Воран. (ДМГ, 103).

ЛЮДЗЯМ. Ні людзям ні Богу. Няўхв. Нікуды не варты, ні да чаго не здатны. *Ты, нідалэнга, нічога рабіць ні ўмеяш – ні людзям ні Богу.* Пеляса Воран. **Вар.** ні Богу ні людзям; ні людзям ні Богу.

Ні людзям паказаць ні сабе паглядзець. Няўхв. Нікчэмны, непрыглядны. *Ото ж сын выбраў жонку, што ні людзям паказаць ні сабе паглядзець.* Сенцяняты Смарг. (СГВ, 601). **Вар.** ні самому паглядзець ні людзям паказаць; ні людзям паказаць ні сабе паглядзець; ні сабе паказаць ні людзям расказаць.

Ні сабе ні людзям. Няўхв. 1. Нікому не даць. *Ужо такая ў яе натура: хоць і не патрэбна ёй тая хата, але, як гаворыцца, ні сабе ні людзям; як я гавару: ні сам ні гам і другому ні дам.* Ваўчунны Сл. *Што за чалавек, лепш згноіць, але ш ні сабе ні людзям.* Купіск Навагр. 2. Вельмі скупы. *Так нікому ён гэтых загонаў ні папусьціў, аля і сам ні пасадзіў нічога. І ва ўсём ён такі, ні сабе ні людзям.* Старая Руда Гродз. 3. Нікуды не варты, кепскі. *Аляй пашыла сукню – ні сабе ні людзям, толькі змарнавала мацяр'я.* Аколца Лепі Воран. *Але й кошык сьплёў – ні сабе ні людзям... Хоць нікому ні паказвай – засьміюць.* Уселюб Навагр. *Ну і работка – ні сабе ні людзям.* Уселюб Навагр. *Што ты наперла на сібе – ні сабе ні людзям! Хіба больш адзець ні маяш чаго?* Сянькоўшчына Сл. *Новыя боты купіў бацька на базары – ні сабе ні людзям.* Балотнікі Шчуч. *Чалавек ні жыў, а так звэйдаўсо, ні сабе, як кажуць, ні людзям.* Селюкі Гродз. (СНМ, 58). 4. Вельмі кепска (зрабіць што-н.). *Ну як гэта ты траву косіш, неўдаль ты гэтакая?! Алі ні сабе ні людзям, анічога ні ўмея добра зрабіць.* Зэльва Зэльв. *Замімонка зьділь хату сваю пакрасіла, што ні сабе ні людзям.* Лунна Маст.

Ні сабе паказаць ні людзям расказаць. Няўхв. Такі, што пакідае непрыемнае ўражанне. *Выскачыла на назе нейка халера – ні сабе паказаць ні людзям расказаць. Трэбо, мусіць, да дохтара ехаць, бо нічога ні будзя.* Лунна Маст. **Вар.** ні самому паглядзець ні людзям паказаць; ні людзям паказаць ні сабе паглядзець; ні сабе паказаць ні людзям расказаць.

Ні самому з'есці ні людзям аднесці. Няўхв. Вельмі нясмачны. *Наварыла такой капусты, што ні самому зьесці ні людзям аднесці.* Парэчча Гродз. *Наварыла ты, баба, ні самому з'есці ні людзям аднесці.* Кемяны Шчуч. (СГВ, 601).

Ні самому паглядзець ні людзям паказаць. Няўхв. Такі, што пакідае непрыемнае ўражанне. *Алі ш і зяцёк у яе – ні самому паглядзець ні людзям паказаць. Як гэта дачка адважылася за такога брыткого выйсці, прыун яе зная.* Дарані Свісл. *Скула, ліха на яе, села на такім месцы, што ні самому паглядзець ні людзям паказаць.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ-2, 213). **Вар.** ні самому паглядзець ні людзям паказаць; ні людзям паказаць ні сабе паглядзець; ні сабе паказаць ні людзям расказаць.

ЛЮДЗЯХ. Па людзях хадзіць. Не мець вайго жылля, жабраваць. *Дачка ададна замуж, хата замкнёна, маці па людзях ходзіць.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 20). *Немцы як вынішчылі вёску, та прышлося па людзёх хадзіць, каб дзе якоё прыпорыско далі.* Бабіна Гродз. (ЖНС, 29).

ЛЮДЗЯЧКІ. Вой людзячкі. Выкл. Выказванне розных пачуццяў: здзіўлення, захаплення, абурэння і інш. *Штосяка прыехалі гэтыя тоўстыя кіньдзюкі з раёна і пазабіралі ўсё, што было: гоўца, каровы, курэй, гусей. Я, кажэ, прасілася – не рушыце нічога, а яны не ўслухаліся. Вой людзячкі! А што-то, скажытыся, нарабілася.* Забагонне Зэльв.

ЛЮДСКОГА. Паўтара людскога ў каго. У каго-н. што-н. не так, як трэба, не так, як у іншых. *Божэ, Божэ, у мяне дык усё паўтара люцкога, хацела ўзяць каня бульбу пасадзіць, дык нідзе ні было, а потым конь быў, алі садзіць ні было каму.* Навасяды Ашм.

ЛЮДУ. Давесці да люду каго. Дапамагчы каму-н. заняць трывалае ці высокае становішча ў жыцці. *Выгадавала дзетак, давяла да люду, цяпер на пенсі, гадую ўнукаў і праўнукаў.* Малыя Сцяпанішкі Маст. *Выгадавала трох дзіцей, давяла да люду.* Новы Двор Шчуч.

ЛЮЛЬКА. Як люлька за тры грошы харошы. Іран. Зусім не (харошы). – *Праўда, я сёння харошы? – Харошы як люлька за тры грошы.* Хутар Праважа Воран. *Маўчы ты пра яе красату, нічога там добрага німа, хароша як люлька за тры грошы.* Аляксандравічы Дзятл. *Але ж ужо й сукенку выкупіла, такая хароша як люлька за тры грошы.* Вераскава Навагр. *Ты сёння такі харошы як люлька за тры грошы.* Чаплі Лід. – *Дзеўка ці хароша? – Як люлька за тры грошы!* Вялікае Сяло Шчуч.

Як люлька ў Адошы харошы. Іран. Зусім не (харошы). – *Ці ш харошы твой зяць? – Ат, харошы як люлька ў Адошы. Харошы бывае да вясяля.* Шчонава Карэл.

ЛЮЛЬКУ. Люльку ку'рыць. Пераспелы, з прыгнутымі ўніз каласамі (ячмень, жыта, пшаніца і пад.). *Ячмень ужо люльку курыць, алі ж ні пайду сярпом жаць, можа знайду якога камбайнёра.* Косцевічы Астр.

Шукаць люльку ў зубах. Насмеш. Не бачыць таго, што навідавоку. *Во ляжыць твой фанарык, ніхто яго ні браў. Шукаеш люльку ў зубах.* Апонаяцы Воран.

ЛЮРБУ. Даць у люрбу. Груб. Пабіць, пакараць каго-н. *Ты асьцерагайся, бо ён можа й даць у люрбу, тады наплачаш.* Біскупцы Ваўк. (СГВ, 244).

ЛЮСТРА. Як люстра. Ухв. Вельмі чысты, бліскучы. *Баба яна акуратна, нічога ні скажаш. Ты толькі паглядзі, якая ў яе падлога ў хаці, як люстро!* Старына Маст.

ЛЯВІЦУ. Закрыць ля'віцу. Іран. Замоўкнуць. *Закрый сваю лявіцу.* Клімавічы Сл. (МСГВ, 271).

ЛЯВОН(Ь). Лявон(ь) напаў на каго. 1. Хто-н. лянiвы, каму-н. не хочацца працаваць. *Некі на міне Лявонь напаў, так нічога ні хочацца рабіць, во, здаецца, цэлы дзень ляжаў бы.* Гудзевічы Маст. 2. Хто-н. сам не свой: разгублены, прыгнечаны, усхваляваны і пад. *Ты сёння ні такі. Які на цібе Лявон напаў?* Адзверна Маст.

ЛЯДЫ. Ляды драць і ге'дрыка скакаць. Сварыцца. Ён як напецца, так начыная ляды драць і ге'дрыка скакаць, нікому спакою ні дасць. *Явар Дзятл.*

ЛЯЖАК. Ляжак лежаком. Асудж. Гультаваты, неактыўны, неразваротлівы чалавек. *Ну што зь яго возьмеш, усё роўна не паслухае – ляжак ляжаком.* Ганчары Свісл.

ЛЯЖАЧАГА. *Не бі ляжачага работа.* Вельмі лёгкая, выгадная, не асабліва турботная. *Мой каля сьвірна каравуліць па начах, работа ў яго не бі ляжачага.* Міцкавічы Смарг. (СГВ, 599).

ЛЯЙДА. *Ляйда' кабузя'чка (кабызя'чка).* Няўхв. Балбатун, той, хто многа і абышто гаворыць. *Ну ты ляйда кабузячка ды больш ніхто. Нагаворыш, што ні панясыці.* Новы Двор Свісл. *Гэта цётка – ляйда кабызячка, вельмі многа трэпляцца* Поразава Свісл. ● *Кабузячка* – ад назвы вёскі *Кабузі* ў Свіслацкім раёне.

ЛЯЙЧЫНА. *Ляйчына пад хвост папала каму.* Няўхв. Хто-н. паводзіць сябе вельмі неўраўнаважана, праяўляе ўпартасць, самадурства. – *Чаго то ён такі злы? – А ён сёня цэлы дзень ні зная, чаго хоча. От, ляйчына пат хвост папала.* Стокі Свісл.

ЛЯКСЕЙ. *Як Ляксей праўдзівы.* Іран. Зусім не (праўдзівы, справядлівы). *Больш вер яму, ён праўдзівы як Ляксей, табе навядумя і вокам не міргне.* Семянякі Шчуч. ● Фразеалагізм заснаваны на каламбурнай гульні ўласнага імя *Ляксей* і паланізма *лякса* (<польск. *laksa*) – 'панос'.

ЛЯЛЬКА. *Як лялька хата і пад.* Ухв. Вельмі прыгожы, прывабны. *Васіль усё лето магляваў хату, стаіць, як лялька.* Баравічы Сл. (СГВ, 248). *О, выцацкаваў адрыну – як лялька. У другога й хата горш выглядае.* Бабіна Гродз.

Як лялька хоць учэсвайся. Вельмі прыгожы, прывабны. *О, як купіў кабылу – як лялька хоць учэсвайся, такая сытая, высокая, ні старая і ні маладая, але і тваго, пэўна, перагоніць.* Амбілеўцы Шчуч.

ЛЯЛЯК. *Як ляляк на пажарышчы сядзець.* Іран. 1. Нерухома, на адным месцы. Часцей пра чалавека, які вядзе маларухомы спосаб жыцця. *Ходзь бы праветрыўся, а то над гэтымі паперамі ўвесь дзень сядзіць як ляляк на пажарышчы.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 89). *Чаго яму с хвораю нагой ісьці на тую гулянку? Танцаваць ні патанцуюш, толькі будзь сядзець як ляляк на пажарышчы.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 89). 2. Бестурботна. Звычайна пра гультаяватага, нядбайнага чалавека-гаспадара. *Каля міне жыў сусет. Страха ў яго была як рэшата. Уся сям'я ў дошч пат стол хавалася. Во пра такога мы й казалі: «Толькі сядзіць як ляляк на пажарышчы». Бо, кажуць, ляляк – бястурботная птушка, гнязда ён ні робіць, яйкі выседжвае проста на зямлі.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 89).

ЛЯЛЯСТРЫ. *Ляля'стры разводзіць.* Няўхв. Весці пустыя, непатрэбныя размовы. *Досі ўжэ лялястры разводзіць, пара за работу брацца.* Нізаўцы Навагр. ● Гукапераймальны назоўнік, утвораны ад *ля-ля-ля*.

ЛЯМКУ. *Лямку цягнуць.* Займацца цяжкай, аднастайнай і нецікавай працай. *Чаму гэта я адна павінна гэту лямку цягнуць. Ананічы Дзятл. Пяць год лямку цягну на гаспадарцы.* Струбніца Маст.

ЛЯМПЕ. *Бі па лямпе.* Гумар.-фам. Выключаць святло. *Чэсяк, ты бліжэй да выключацяля, бі па лямпі, будзьм спаць, ба заўтра рана ўставаць.* Парэчча Гродз. *Бі па лямпі, рэж гармонік, Монік, шморгай па кішэнях [з фальклорнага].* Гродна Гродз.

ЛЯМПУ. *Даць у лямпу.* Жарт.-фам. Выпіць, дайсі да стану ап'янення. *Ці пойдзеш на вясяля да Томы? Пайшлі, там хлопцы вынясуць і выпіць, і закусіць. Добро дамо ў лямпу.* Кулёўшчына Маст. ● *Лямпа* – фанетычны варыянт дыялектызма *ляпа* 'рот', 'твар'.

Заліць (наліць) лямпу. *Асудж.* Напіцца, дайсі да стану ап'янення. *Як заліў лямпу, та лях пасьпі, а то выступаеш тут, як пяхух.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 48). *Нідаўно некуды пашоў і ўжэ ўсьпеў наліць недзі лямпу.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 48). *Як на машыні рабіў, то ні піў, а ціпер заўшы [заўсёды] налівая лямпу.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 48).

ЛЯНЯ. *Даць ля'ня каму.* Насварыцца на каго-н., правучыць каго-н. *Слухайся цётку, бо яна табе дасьць ляня! Я так ні накрыву, як яна.* Стокі Свісл. *Дадуць бацькі табе ляня за гэта.* Лойкі Гродз. ● Запазычаны з рускай мовы выраз *дать вливание*.

ЛЯПУ. *Драць ляпу.* Гл. ляпу драць.

Закрыць ляпу. Груб. Замаўчаць. *А ну, закрыў ляпу, ні бачыш, што ты ўжо ўсім засьмярдзеў.* Зэльва Зэльв. *Закрыў ляпу, а то ўжэ разявіўся!* Эйсманты Бераст.

Ляпу драць. Груб. Вельмі моцна гаварыць, крычаць, сварыцца і пад. *Не, кап спакойна гаварыць, а то вечна ляпу дзярэ.* Кастрычніцкі Зэльв. *Чаго ты ляпу дзярэш, думаяш, усё можна?* Барысаўка Іўеў. *Чаго ты тут ляпу дзярэш? Мы ні глухія, усё і так чуям.* Лунна Маст. *Чаго ты ляпу дзярэш, кап табе заняло!* Азярніца Сл. *Вечна наша Міхаліна ляпу дзярэ.* Накрышкі Дзятл. (СГВ, 598). *Здэцца, і наеласо, і напілосо, і цацок усялякіх яму наклалі – не, сярэўно ляпу дзярэ.* Старына Маст. *Чаго дзярэш ляпу, як цябе ўся роўна рэжуць!* Зенявічы Навагр. *Ні дзяры ты ўжэ ляпу!* Каменка Шчуч. **Вар.** ляпу (зяпу) драць.

Ляпу разявіць (расчыніць). Зневаж. Быць крайне няўважлівым, рассеяным. *Чаго стайш, ляпу расчыніў?* *Ужо як адабралі, то ні дагоніш, ні вернеш.* Малая Люцінка Валож. *Ты чо гэта ляпу разявіў, глядзі: варона можа ўляцець.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 127).

Разявіць ляпу. Груб. Моцна крычаць, сварыцца, лаяцца. *Ціхо ты, разявіў ўжэ сваю ляпу!* *Дадзім і табе слово, ні перажывай.* Пагранічны Бераст. *Яна як разявіць ляпу, то яе й ні чапаюць.* Солы Сморг. *Ні трэба яе чапаць, бо яна як разявіць ляпу, то зьмяшая з гразьзю нанет.* Лунна Маст.

ЛЯСКА. Як ля́ска дарога. Ухв. Роўная, гладкая, без выбоін. *Дарога хоць каціся, як ляска, адна любата ехаць.* Дарагляны Маст. *Ецьця на Шчучын, там дарога як ляска, ні то што тут.* Мякішы Шчуч. *Дарога як ляска, аш блішчыць, а зімой вот добра ехаць у санях!* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 722).

ЛЯСКАЎКУ. Закрыць сваю ля́скаўку. Груб. Замоўкнуць. *Закрыў сваю ляскаўку, нечаго зра пра чалавека гаварыць, плёткі наводзіць.* Вензавец Дзятл. ● Аказіянальнае ўтварэнне ад дзеяслова ляскаць.

ЛЯСУ. Ні да лясу ні да спасу. Няўхв. Ні да чаго не здатны. *Ну і чалавек, ні да лясу ні да спасу, толькі сьпіць і есць.* Пеляса Воран. ● ляс – лес, спас – божы храм.

ЛЯСЫ. Лясы галіць (голіць). Няўхв. Балбатаць, пустасловіць, пляткарыць. *І так усякі вечар: пасядуць на лаўку каля хаты і будуць пра кожнага лясы галіць.* Чамары Сл. *Хіба работы няма, што лясы голіць?* Сл. (Стэц.-2, 251).

Лясы драць. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. *Лепш дрэвы паскладвала п, а ні цэлы дзень толькі ведаяш што лясы драць.* Алекшыцы Бераст. *Толькі й зная што лясы драць.* Пэўня ш, *языком трапаць – ні рукамі рабіць.* Вецявічы Сл.

Лясы тачыць. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. *Гэтыя бабкі, на лаўцы, толькі сядзяць ды лясы точаць.* Бакшты Іўеў. *Ну што вы селі лясы тачыць.* Русакі Дзятл. *А лясы тачыць яна мастак.* Радзівічы Маст. *Такім работнікам я п нічога ні плаціла, толькі лясы точаць.* Ганчары Свісл. *Хопіць табе лясы тачыць, лепш працай займіся.* Малыя Эйсманты Бераст.

ЛЯТАРНЮ. Закрыць лятарню. Груб. *Пераважна ў форме загаднага ладу.* Замоўкнуць. *Колькі гарланіць будзеш?!* *Закрыў лятарню, бо трэсьняш зара!* Паўлаўшчына Ваўк. ● *Лятарня* – шкляны шар або футарал са шклянымі сценкамі, у які ўстаўляецца крыніца святла: свечка, газоўка і пад.; ліхтар.

Заліць лятарню. Груб. Напіцца спіртнога. *Ні ўсьпела адварнуцца, як заліў лятарню, п'яніцы кусок.* Хадзілоні Шчуч.

Накрыць лятарню. Гумар.-іран. Надзець галаўны ўбор. *Зіма на дварэ, а яны ходзяць голыя, як гараб'е [вараб'і], хоць накрылі п чым лятарню.* Мілявічы Маст.

ЛЯТУ. На ляту. Імгненна. *Наш шафёр цібе на ляту патхопіць на сваю машыну.* Куляшы Шчуч. (СГВ, 279).

ЛЯШЧОТКІ. Узяць у ляшчоткі. каго. Трымаць каго-н. пад строгім кантролем, прымушаючы дзейнічаць пэўным чынам. *Узяць у ляшчоткі.* Гудэлі Воран. (МСГВ, 611). **Вар.** браць (узяць) у лешчаткі (у лешчыткі, у ляшчоткі). ● *Ляшчоткі* – дзве драўляныя пласціны, якія выкарыстоўваюцца для сцягвання і сціскання парэзаў скуры пры кастрацыі жывёлы.

МАГА. **Як мага’**. 1. *бегчы* і пад. Вельмі хутка, імкліва. *Як мага паляцеў*. Жылі Іўеў. (СПЗБ-3, 7). 2. У найвышэйшай ступені (рабіць што-н.). *Стараецца як мага лепш вымалаціць збожжа*. Бракава Сл.

МАГДАЛЕНА. **Свента Магдалена**. *Іран*. Непрыступная, непадкупная, вельмі правільная ў сваіх паводзінах жанчына. *Гэта свента Магдалена нічым табе ні паможэ*. Алексшыцы Бераст.

Як Магдалена галунаўская. *Няўхв*. Нетактоўна (паводзіць сябе). *Што ты ламаяся перад намі як Магдалена галунаўская, ідзі атсюль, каб цібе ні бачылі*. Лаздуны Іўеў. ● *Галунаўская* – ад назвы вёскі Галунавічы Іўеўскага раёна.

МАГІЛА. **І магіла не ажэніць каго**. *Няўхв*. Хто-н. ніколі не ажэніцца. *Нашага Рамана ўжэ й магіла ні ажэніць. А былі ш файныя дзяўчата, чаму было ні жаніцца*. Мацвееўцы Ваўк.

Магіла ажэніць каго. *Няўхв*. Хто-н. ніколі не ажэніцца. – *Твой брат яшчэ ні жаніўся?* – *Не, яго ўжо магіла ажэніць*. Пеляса Воран.

МАГІЛАЮ. **Ажаніцца з магілаю**. Загінуць, памерці. *Такія планы строіў, гаспадарку завёў, жаніцца збіраўся, а во так выйшла – ажаніўся з магілаю*. Ражанка Шчуч.

МАГІЛЁЎ. **Пайці ў Магілёў**. *Жарт*. Памерці. *Німа ўжэ яго, ужэ з гот як пайшоў у Магілёў, сільсавет хаваў, ба радні ў яго ні было*. Рыдзелі Гродз.

МАГІЛКА. **Магілка ўпадзе**. Пройдзе вялікі прамежак часу. *Пакуль ты гэта зробіш, то магілка ўпадзе*. Кавалі Бераст.

МАГІЛУ. **Глядзец у магілу адным вокам**. Дажываць жыццё, быць блізкім да смерці. *Дзяцька ўжо глядзіць у магілу адным вокам*. Алексшыцы Бераст.

Жывым у магілу лезці (класціся). Затрачваць неверагодныя маральна-пеіхалагічныя ці фізічныя сілы для дасягнення чаго-н. *Ужэ ўсё перапрабавала, кап толькі дагадзіць яму, і ўсяроўно кепска. То што, ёй засталося жывой у магілу лезці?* Багудзенка Навагр. *Што, няўжо з-за гэтай няўдачы жывым у магілу класціся. Хай яно праваліцца!* Чаплічы Бераст.

У магілу глядзец. Дажываць жыццё, быць блізкім да смерці. *Вот наша і жыцця, вот мы й пражылі, ні бачылі добра, так і ні ўбачым, скоро нам у магілу глядзец*. Астрына Шчуч.

У магілу загнаць каго. Давесці да смерці. *Хочаш міне ў магілу загнаць?! Ні выйдзя, мало кашы еў!* Бабіна Гродз.

У магілу легчы. Памерці. *Прыходзіць да мяне загадзя. Загадзя ў магілу ні ляжаеш*. Старыя Смільгіні Воран. (МСГВ, 170).

МАДЛЕНА. **Даць мадленя каму**. Прысарамациць, паўшчуваць каго-н. *Во, прыдзя матка, дасць табе мадленя за тваю работу*. Валэйшы Воран. *Ото ш ужо дала мадленя Крыся свайму Франку. І як ён яшчэ трывае?* Асіпаўцы Воран. ● *Мадлене* – параўн. польск. *modlenie* ‘маленне’.

МАЕ. **Як мае быць**. Належным чынам, так, як і трэба. *Хай толькі ўбачу, што да Нёмна пайшлі – аддубашу як мая быць*. Лунна Маст. *Я зь ім разлічыўся як мае быць, ні пакрыўдзіў*. Лаша Гродз. (СНМ, 175). *Падчыпурылася як мае быць, у госці пайду*. Чамяры Сл. (ЖНСл., 183). *Наглякаўся ўчора як мая быць – як дахаты давалокся, ні помню*. Чамяры Сл. (ЖНСл., 182). *Ён хату атишкаваў як мая быць*. Турэц Карэл. (МСГВ, 22). *Як гостры зацёрыч, та ўторы як мая быць выражаеш, і дно добра дапасуеш*. Бандары Гродз. (СНМ, 56). *Але і адпілаваў дошку, дыхт падышла, як мая быць*. Малая Жорнаўка Гродз. (СНМ, 49). *Я сваго адмяніў як мая быць, хай ведае, як на бабу бзікаць*. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 10).

МАЖДЖАМІ. Круціць мажджамі. Няўхв. Думаць, як знайсці выйсце з цяжкага становішча. Прадасі карову, а тагды будзеш круціць мажджамі, як жыць без малака. Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 184).

МАЖДЖЭР. Мажджэр скруціць. Няўхв. Скалечыцца, загінуць. Не лётай, мажджэр скруціш! Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-3, 10).

МАЗАЛЕЎСКАГА. Пайсці пад Мазалеўскага адрыну. Памерці. Куды мне ісьці ў такіх гадах. Застаецца толькі пайсьці пад Мазалеўскага дрыну, дзе ўсе мае пайшлі. Некрашы Гродз.

МАЗАЛІ. Набіваць мазалі. Цяжка працаваць. Цэла лета набіваў мазалі, косячы сена. Завельцы Астр. (СГВ, 598). С дзяцінства мазалі набівала. Бацькі не было. Астравец Астр. Яна сядзіць у хаця, а Владук мазалі набівая, хай бы што намагла. Дзягаўцы Ашм.

МАЗАЛІЯ. З мазалі жыць. На сродкі, атрыманыя за сваю працу. Што раўняваць. Раней людзі як з мазалі жылі, то ні мелі такой выгоды, як цяпер. Заборцы Астр. Усё жыцьцё ён жыў з мазалі. Гудзевічы Маст. А хату паставіў Стась сам, жыў з мазалі. Ігнаткаўцы Лід.

МАЗГА. Мазга за мазгу зайшла ў каго. Груб. Хто-н. дзейнічае неразумна, безразважна, робіць глупства. Што ш ты нарабіў? Хіба мазга за мазгу зайшла?! Алекшыцы Бераст.

МАЗГАВЕШКА. Мазгавешка не варыць чыя. Груб. Хто-н. неразумны, някемлівы. Нешто твая мазгавешка ні варыць, рас ты гэтае задачы ні абможаш. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 71).

МАЗГАМІ. Варушыць мазгамі. Думаць, меркаваць. Хутчэй варушы мазгамі, бо няма часу. Грыцавічы Бераст. Варушы мазгамі перад тым, як сказаць. Лушчыкі Воран. Варушы мазгамі, бачыш сонцо жо хаваяцца. Навіны Навагр. – Чаго задумаўся? – Ды вось варушу мазгамі, куды пайсьці, куды сібе падзець. Нагородавічы Дзятл. Ты на ўроках мазгамі варушы, а то сьпіш толькі. Вольна Бар. Табе трэба трохі мазгамі варушыць перад тым, як рабіць. Свіслач Гродз. Паварушы мазгамі і сам зможаш дакумекаць, як лепш рашыць гэту задачу. Купіск Навагр. (НС-ць, 50).

МАЗГАЎНЁЙ. Мазгаўнёй варушыць. Няўхв. Думаць, меркаваць. Варушы мазгаўнёй трохі, мо што прыдумаш. Бабіна Гродз. От блявузгаяш абы-што – перш чым гаварыць, мазгаўнёю сваёю трэба варушыць. Чамяры Сл. (ЖНС, 124).

МАЗГАХ. Закруціла ў мазгах каму, у каго. Няўхв. 1. Хто-н. раптоўна надумаўся рабіць што-н. нечаканае, неспадзяванае, выпадковае. Яму закруціло ў мазгах, і пальцеў ягады скасіў. А нашто? Бабіна Гродз. Зноў табе закруціло ў мазгах... І нашто гэта работа? Калі ты ўжо розуму набярэсься?.. Геранёны Іўеў. Ужэ закруціло ў мазгах?! Ізноў бучу ў хаці робіш! Адумаўся, чалавек! Лунна Маст. 2. Хто-н. заблытаўся, пазбавіўся здольнасці разумна разважаць. Закруціла ў мяне ў мазгах, усё пераблытала. Алекшыцы Бераст.

Круціцца ў мазгах у каго. Хто-н. імкнецца ўспомніць што-н. Слухай, у яком та гаду было гэта, вот круціцца ў мазгах, хіба мо ў пійсят пятум? Бабіна Гродз. Круціцца ў мазгах, не магу ўспомніць. Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 11).

У мазгах завярнула (заверне, закруціць) у каго. Хто-н. страціў здольнасць цвяроза разважаць, ачмурэў. Капнеш на цукар аноды, з'ясі – так у мазгах і заверне. Ліхачы Гродз. (СНМ, 13). Як зробіш ёрш, та ад адной іхлянькі ачумеяш, у мазгах закруціць. Гібулічы Гродз. (СНМ-2, 70).

МАЗГІ. Дурныя мазгі адсохлі ў каго. Груб. Хто-н. дурны, неразумны. У яго зусім дурныя мазгі атсохлі і крыша паехала. Хадзілоні Шчуч.

Дурыць мазгі каму. Няўхв. Надакучаць глупствам, чапляцца да каго-н. з дробязямі. Не дуры мазгоў, адыдзі! Рахавец Навагр.

Завярнуць мазгі назад каму. Падмануць, увесці ў зман каго-н. *Глядзі, дзеўка, гэты хлопец заверня табе мазгі назат.* Геранёны Іўеў. (СГВ, 589).

Затуманіць мазгі каму. Няўхв. Падмануць, увесці ў зман каго-н. *Такі кавалер затуманіць мазгі каму хочаш.* Погіры Дзятл.

Кляпаць мазгі каму. Няўв. Пастаянна гаварыць каму-н. што-н. надакучліва-павучальнае, папракаць каго-н. *Кляпе мне гэты стары мазгі і ўдзень і ўранку.* Дварчаны Воран.

Мазгі адабрала каму. Хто-н. забыўся што-н. *Зусім мазгі мне адабрала, ворак с сабой забыўся прыхапіць.* Валожын Валож.

Мазгі адсохлі каму, у каго. Няўхв. Хто-н. перастаў нармальна думаць, разважаць, помніць. *Пярун яго ведае, дзе я палажыла гэту кубарку, мазгі атсохлі, старая ўжэ.* Каменка Шчуч. *Каб табе мазгі адсохлі!* Верцялішкі Гродз. *У цібе што, мазгі атсохлі, такое вытварыць?! Бабіна Гродз.*

Мазгі забіваць каму чым. Абцяжарваць каго-н. думкамі, клопатамі, абавязкамі. *Ты толькі мне гэтым мазгі не забівай.* Лунна Маст.

Мазгі заставіць. Асудж. *Дзе ты мазгі заставіў, калі гэта рабіў? Ні было чым падумаць? То ў міне папытаў бы, я табе кепскаго ні нара'дзіла п.* Пятралевічы Сл. ● *Заставіць – пакінуць.*

Мазгі кампасціраваць каму. Няўхв. Доўга гаварыць што-н. каму-н. надакучліва-павучальнае. *Сьвякор мне ўчора да ночы мазгі кампасціраваў.* Тупічаны Ваўк. *Чысто я ні знаю, як яны жывуць, так што ты тут мне мазгі ні кампасціруй.* Старына Маст. *Што ты мне мазгі кампасціруеш, знаю я твае фокусы!* Лылойці Смарг.

Мазгі курыныя ў каго. Няўхв. Хто-н. забыўчывы, мае кароткую памяць. *У міне ціпер мазгі курыныя сталі, забываюся нават калі куды выйшла ісьці.* Амбілеўцы Шчуч.

Мазгі мазоліць. Гл. мазоліць мазгі.

Мазгі наверх палезлі ў каго. Хто-н. адчуў моцнае галавакружэнне ад удару ў галаву, падзення. *Дый так галавою тузануўся, што аш мазгі наверх палезлі.* Пераходы Шчуч.

Мазгі не капуюць у каго. Зневаж. Хто-н. неразумны, някемлівы. *Мазгі ў цібе не капуюць! Чаго ты павалаклася туды?! Малюкі Воран.* **Вар.** галава не капе (мазгі не капуюць). ● *Капаваць – параўн.* польск. *karować* 'кеміць, цяміць, кумекаць'.

Мазгі павысахлі ў каго. Няўхв. Хто-н. перастаў нармальна думаць, разважаць. *Мазге ў цябе павысахлі ці што?* Куклі Воран. (МСГВ, 275). *Ты што гэта робіш!.. Ужэ зусім мазгі павысахлі!* Купры Шчуч. *У цібе што, мазгі павысахлі?! Нарбіў, называюца, усё змарнаваў.* Першамайск Шчуч.

Мазгі парыць. Доўга, напружана думаць. *Кідай ты гэту матэматыку, харош ужо мазгі парыць над гэтымі задачкамі. Не атрымліваецца – і Бог зь імі.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63).

Мазгі пудрыць каму. Няўхв. Гаварыць няпраўду, падманваць каго-н. *Што ты мне мазгі пудрыш, што нічога пра яго ні гаварыў!* Казловічы Зэльв.

Мазгі сушыць. Гл. сушыць мазгі.

Мазгі ў другі бок завярнуліся ў каго. Няўхв. Хто-н. паводзіць сябе неразумна, безразважна. *У яго сёння мазгі ў другі бок завярнуліся, вытварая абы-што.* Бердаўка Лід.

Мазгі ўпраўляць (управіць) каму. Няўхв. Прымушаць каго-н. думаць, дзейнічаць больш разумна, правільна. *Вылупак усякі мазге тут будзя табе ўпраўляць!* Чамяры Сл. (НС-ць, 32). *Скажу бацьку, хай бацька яму мазге ўправіць – цярпення з ім не хапа.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 219). *Кап хто трохо яму мазгі ўправіў, та быў бы нікепскі хлопец.* Старына Маст.

Мазгі ўставіць (устаўляць) каму. Няўхв. 1. Прымусіць каго-н. думаць, дзейнічаць больш разумна, правільна. *Я табе мазгі ўстаўлю, калі ты сам ні дойдзеш да розуму.* Вялікія Свіранкі Астр. (СГВ, 598). *Я табе мазгі ўстаўлю, рас сваіх ні маяш!* Воўпа Ваўк. *У войску мазгі не ўставілі, а ціпер так і па тым таго.* Заборцы Астр. 2. Правучыць,

адчытаць каго-н., насварыцца на каго-н. Ну я яму сёння мазгі ўставіла, а то надаеў ужо са сваім курывам, у хаці надыміў хоць сякеру вешай. Зенявічы Навагр. Малы ты яшчэ мне мазгі ўстаўляць, падрасьці трохо, тады вучыць міне будзяш! Старына Маст.

Мазгі хрушчы выелі каму. Груб. Хто-н. неразумны, бесталковы, з дзівацтвамі. Ты што агонь каля хлява распаліў?! Табе што, мазге хрушчэ выялі?! Адэльск Гродз.

Мазгі яшчэ не адсохлі (не высахлі) у каго. 1. Хто-н. дзейнічае разумна, абачліва, без глупства. Хіба я магла такая зрабіць? У мяне яшчэ мазгі ні атсохлі. Косцевічы Астр. Мазгі яшчэ ні высахлі, думаю, што раблю. Гудзевічы Маст. 2. Хто-н. помніць, не забыўся пра што-н. Думаеш, я забылася, што яна вычаўляла, як дзеўкай была!.. Помню, мазгі ў міне яшчэ ні атсохлі. Бабіна Гродз.

Мазоліць мазгі каму. Няўхв. Дакучаць, назаліць размовамі, пытаннямі і пад. Хваціць мне мазоліць мазгі! Нічога я ні знаю. Ідзі во лепей да Мані, яна табе ўсё раскажа. Купіск Навагр. Мне й так работы хватая, а ты яшчэ мне мазгі мазоліш са сваёй задачай. Услюб Навагр.

Слабы на мазгі. Няўхв. Які вызначаецца невялікімі разумовымі здольнасцямі. Ён слабы на мазге. Куклі Воран. (МСТВ, 275).

Стрэліць у мазгі <каму>. Раптоўна з'явіцца ў свядомасці. Адразу дык нічога ні помніш, а тады як ужо не трэба, дык як стрэліць у мазгі, але ўжо позна. Наркуны Воран. Тут як стрэліць мне ў мазгі, што хату ні закрыла. Апонаўцы Воран.

Сушыць мазгі. 1. Напружана думаць, імкнучыся рашыць што-н. складанае. Што ты сушыш мазгі, адкрыла п кнігу ды сьпісала б атказ. Мышацішкі Сморг. Ні хачу я мазге над гэтым сушыць. Белева Гродз. (СНМ-2, 129). 2. Знясільваць сябе разумовай працай. Дзевяць гот сушыў мазгі ў школе, а толку ніякага няма. Пагранічны Бераст.

Успіся ў мазгі каму. Моцна запомніўшыся, увесь час хваляваць, турбаваць, непакоіць каго-н. Вось ужо ўелася песня ў мазгі, ніяк ні аткараскаяся. Ваўчуны Сл. Уелася ў мазгі табе гэта ярунда, толькі й думаеш пра яе. Прудцы Шчуч.

МАЗГОЎ. Заварот мазгоў у каго. Няўхв. Хто-н. паводзіць сябе неразумна. Ні глядзі на яго, у яго калі-нікалі заварот мазгоў бывае. Алексшыцы Бераст.

Мазгоў што ў курыцы ў каго. Зневаж. Хто-н. неразумны, бесталковы. У яго мазгоў што ў курыцы. Верцялішкі Гродз.

МАЙ. Як май змаяваў (зма'яў) каго, што. Хто-н. бясследна знік, што-н. раптоўна, бясследна прапала, знікла. Помню, што во тут лажыла хустку, і ні магу знайсці, як май змаяваў. Косцевічы Астр. Дзе ш твая часы дзеліся? Здэцца, во ш тут паклаў – і німа, як май змаяў. Гнесічы Навагр.

МАЙКА. Як майка з плоту прапасці, знікнуць. Невядома куды, бясследна. Ты ні бачыў, дзе ключ ад кладоўкі? Прапаў як майка з плоту. Яманты Лід.

МАЙСТАР. Майстар-клепка. Няўхв. Чалавек, які выконвае працу няўмела, абы-як. Ну й майстар-клепка!.. Рукі паадбіваць за такую работу! Лагады Шчуч.

Майстар-піпка <ззаду скрыпка>. Няўхв. Чалавек, які выконвае працу няўмела, абы-як. Пастроіў ён мне матацыкал... Пааткручваў усё, параскідаў, а ціпер разбярэса дзе што! Майстар-піпка! Бабіна Гродз. Аля й тапарыско зрабіў: крывой, як вяроўка. Майстар-піпка ззаду скрыпка. Праўду прыкаса кажа: габлшой, сынок, прыдзя бацько, сакерай паправіць. Бабіна Гродз.

МАК. Закалаціць мак зялёны. Моцна крычаць, сварыцца. Ні руш ты яе кніх, бо зара закалоціць мак зялёны. Дзянісава Дзятл.

Затрэсі ў зялёны мак каго. Няўхв. Замучыць нападкамі, лаянкай, сваркай. Такая сварка дома была – ні раскажаць. Думаў, жонка затрэсе ў зялёны мак. Пячоўшчына Валош.

Зялёны мак трэсі <на каго>. Няўхв. 1. Моцна сварыцца, гневацца, лаяцца, клясці каго-н. Ні ідзі ціпер дахаты, бацька там зялёны мак трэсе, граціца, думая, што гэта

ты акно выбіў. Парачаны Лід. Як уляцела ў хату, пачала зялёны мак трэсці, што ні далі ей пасадзіць капусту там, дзе летась давалі. Змяёўцы Дзятл. (СГВ, 593). Раней жылі і вельмі добра, а цяпер трасуць зялёны мак адзін на аднаго. Валэйшы Воран. 2. Нагаворваць на каго-н., пляткарыць. На прыгожую дзяўчыну заўсёды маку зялёнага трасуць. Цялюкоўшчына Ёсеў. (СГВ, 598). Кап ты зноў, як Бондаравыя на цібе трасуць зялёны мак! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 70). Думаяш, ні знаю, што ты на міне ўчора зялёны мак трос? Ісаевічы Сл. (ЗНФ, 70). І німа за што, а сярэўно зялёны мак на нас трасе. Парэчча Лід. (ЗНФ, 70). **Вар.** <зялёны (сыры)> мак (боб) трэсці.

Мак таўчы. Віцца клубком у паветры. Пра насякомых, пераважна камароў. Сягодня камары мак таўкуць, то заўтра цёпла павінна быць. Заборцы Астр. Камары мак таўкуць – будзя цяпло. Соны Сморг. (СПЗБ-5, 392). Глянё, як таўкунчыкі мак таўкуць. Жукевічы Гродз. (СНМ, 144). Камары мак таўкуць – заўтра цёпла будзе. Будзёнаўка Ашм.

Мак трэсці. Няўхв. Моцна сварыцца, гневацца, лаяць, клясці каго-н. Яш табе нічога не кажу, чаго ш ты мак трасеш?! Гуды Лід. **Вар.** <зялёны (сыры)> мак (боб) трэсці.

Сеяць дробны мак. Гаварыць хутка, блытана, нязвязна. Добра, не сей дробнага маку, гавары як е. Манцякі Зэльв.

Сеяць мак у гародзе. Гаварыць бесталкова, абы-што. От, гаворыш быля-што, сеяш мак у гародзі. Аздобічы Шчуч.

Сыры мак трэсці на каго. Няўхв. Моцна сварыцца, гневацца, лаяць, клясці каго-н. Чаго сыры мак трасеш на яго? Што ён кепскага зрабіў? Ашмянцы Шчуч. Нешта, мусі, зрабілася, бо не патступіцца, на ўсіх дзёс сыры мак трасе. Бастуны Воран. Казалі, што й на жонку ён трос сыры мак. Навіянка Воран. (ЗНФ, 70). **Вар.** <зялёны (сыры)> мак (боб) трэсці.

Трэсці зялёны мак. Гл. зялёны мак трэсці.

Трэсці сыры мак. Гл. сыры мак трэсці.

МАКАМ. Як макам апоены спіць. Незадав. Вельмі моцна і доўга. – А Віця ў хаці? – У хаці, аля сьпіць як макам апоены. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 89). Недзя ходзіць да першых пятахоў, а тады будзя спаць як макам апоены. Аж да абеду. Дзеткі Воран. (ЗНФ, 89). Яны ўсе пасья ўчарашняга сьпяць як макам апоеныя. Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 89).

Як макам насыпана (пасыпана) чаго. Вельмі многа, вельмі густа. Пра што-н. дробнае. У хвайне – лісічыкаў! Як макам насыпана, праз дзён тры падраснуць, можна ўжэ будзя збіраць. Бабіна Гродз. Нідаўна апалола грады, а прас пару дзён на іх зноў зеля як макам насыпана. Дубна Маст.

Як макам пасці. Моцна змарнець ад перажывання гора, няшчасця і пад. Як макам пала Гэлька пасья сьмерці сына, зусім другая зрабілася, не чуваць яе нават. Галавічполе Шчуч.

Як макам сыпаць. Іран. Вельмі хутка гаварыць. Вунака Мірон слова ўзёў, зарас пачне як макам сыпаць. Забалаць Воран. (ЗНФ, 89). Яго гаворку цяжко разабраць: як макам сыпя. Мы яго «кулямётам» празвалі. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 89).

МАКАР. Дзе Макар цяляты пасе. Прэч, чым падалей адгэтуль. Чаго ён тут таўчэцца, напры яго дзе Макар цялята пасе. Куркежы Бераст.

МАКАРОНЫ. На макароны пакрышыць каго. Паграж. Пакараць каго-н., расправіцца з кім-н. Я цібе на макароны пакрышу, калі ты ні зробіш таго, што я табе казала. Дарагляны Маст.

МАКАЎКУ. Па самую макауку чаго. Вельмі многа (працы, клопатаў, спраў і пад.). Надаела мне гэта гаспадарка, работы па самую макауку. Страла Дзятл.

МАКЛІЦЫ. Макліцы ад'ядаць каму. Няўхв. Моцна надакучаць, дапякаць, даставаць каго-н. Што ты мне ўжо зранку макліцы ад'ядаяш, чым я табе ні дагадзіла?! Ідзі кібенімацярэ на сваю работу, то хоць спакой у хаці будзя! Гуды Лід.

МАКРАЧОК. Макрачок-рабачок. Бат. Кветка ляшчыны. *На ляшчынах макрачкі-рабачкі, яны ўжо пыляць.* Быстрыца Астр. (СПЗБ-3, 15).

МАКРЫЦЫ. Макрыцы ўсе з'есць каму. Няўхв. Вельмі моцна надакучыць, дапачы, дастаць каго-н. *І даў мне Бох такога мужыка... За два гады жыцця мне макрыцы ўсе з'еў, аш жыць ні хочацца.* Асіпаўцы Воран.

МАКУ. Драбней маку скакаць перад кім. Лісліва дагаджаць каму-н., паддобравацца да каго-н. *Што ты перад ім драбнеў маку скачаш, захоча, то сам зьесьць гэты суп.* Уселюб Навагр.

Дрыстаць драбней маку. Груб. Імкнуцца празмерна хутка зрабіць, выканаць што-н. *Давай пасядзім, атпачыням. Німа чаго дрыстаць драбней маку, да вечара спакойно ўсьпеям паставіць усе копкі.* Бабіна Гродз.

Малоць драбней маку перад кім. Гаварыць лісліва, дагодліва, імкнучыся выклікаць да сябе прыязныя адносіны з боку каго-н. *Паглядзея, як Зося перад брыгадзірам меля драбней маку, пэно хоча, кап соткі лепшыя адмераў.* Старына Маст.

Рассыпацца драбней маку. Прыкласці ўсе намаганні, каб дасягнуць чаго-н. *Рассыпся драбней маку, але дастань ёй тыя боцікі.* Лылойці Смарг. *Рассыпаўся драбней маку, а цывятоў, якія ты прасіла, не знайшоў.* Лылойці Смарг.

МАКУЛІНАЧКІ. Макуліначкі не было ў роце ў каго. Хто-н. зусім не еў. *Во такенечкай макуліначкі не было ў роце с самага раньня.* Данілавічы Дзятл. (СГВ, 478).

МАКУЛІНКІ. Ані макулі'нкі. Зусім не, ніяк не. *Ані макулінкі ні зьела.* Дакудава Лід. (СПЗБ-3, 17).

МАКУЛІНКУ. На макулі'нку. Вельмі мала. *Але Антось жадны, аставіў каню сена на макулінку.* Мікулішкі Шчуч.

Ні на макулінку. Зусім не, ніяк не. *Не заснула ні на макулінку.* Пацаўшчына Дзятл. *Ні на макулінку ні еў.* Галубы Маст.

МАЛА. Ад мала да веля. Усе без выключэння. *На сяло пайшлі ўсе, ад мала да веля. Сённячы ш сьвята.* Купіск Навагр.

Без мала. Амаль што. *І мы ў іх прабылі тры гады, бес мала што да вайны.* Кальчуны Ашм. (ДМГ, 117).

Мала не. Амаль што, чуць. *На бюро як выклікалі, мала ні захварэў.* Тупічы Ваўк. (МСГВ, 66). *Пакаўзнула на лёдзі і мала ні пакацілася.* Бабіна Гродз.

Мала не будзе каму. Здрава пападзе, дастанецца каму-н. Пра ўшчучанне, праборку, пакаранне каго-н. *Хай толькі пакажацца на вочы, мала яму ні будзя.* Бабіна Гродз. *Зара я табе дзягі як усыплю, то мала ні будзя.* Машталеры Гродз. (МСГВ, 518).

Мала-веля. 1. Трохі. *Кап хоць мала-веля ў хаці рабіла, а то ляжыць як лярва, цэлы дзень.* Старына Маст. *Мала-веля назьбіралі суніц, яшчэ не пасьпелі.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 598). *Мала-веле – і адздараवела.* Пацаўшчына Дзятл. *Хаця п каб мала-веле чым прыляпіць страху, як той казоў.* Мала-веле напратала ў хаце. Галубы Маст. *Што мала-веле прапало.* Дакудава Лід. (СПЗБ-3, 18). *Кап здэцца хто мала-веля хуць памох.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 110). 2. Чуць што. *Яму мала-веля скажы ні так, як п'яны прыдзя, – с кулакамі скача.* Марцянаўцы Ваўк.

МАЛАДАЯ. Як маладая да вянца (да шлюбу) збірацца. Марудна, не спяшаючыся. *Варушыся трохі! Выбірася як маладая да вянца.* Мастаўляны Лід. *Ну й збіраецца, як маладая да вянца.* Нагорнікі Дзятл. *Ну, доўга ішчэ будзяш адзявацца? Збіраецца як маладая да шлюбу.* Стокі Свісл.

Як маладая на вяселлі сядзець. Ганарліва, важна, напышліва. *Сядзіць як маладая на вяселлі.* Чэрнішкі Астр. (ППФВ, 60).

МАЛАДОГА. З самага маладога. Змалку, ад нараджэння. *Увесь час у Мастох жыў, с самага маладога.* Масты Маст. (ПМГ, 116).

МАЛАДОЕ. Маладое паганяць. Маладзіцца. *Табе, мой ты саколік, ужэ хутко сорах будзя, а ты ўсё маладоё паганяеш.* Савічы Зэльв. (СНМЗ, 83).

МАЛАКА. <Адно (толькі, тулькі, тылькі)> птушынага (пташынага, птасега) малака не хапае (не хватае, нестася, бракуе, не было) каму. Усяго ўволю, удосталь. Яны так добра жывуць, чаго толькі ў іх няма, адно малака птушынага не хапае. Пагарэлка Карэл. Яны пад дастаткам усяго маюць, тулькі аднаго пташынага малака ні хватае. Свіслач Гродз. (СНМ, 99). Чаго ў іх німа, тылькі пташынага малака бракуе. Лушчыкі Воран. Яму толькі птушынага малака бракуе. Малі Астр. (СПЗБ-4, 179). Ім пташынага малака нестася. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 178). Толькі птасяга малака не было. Сола Сморг. (СПЗБ-4, 178).

Як малака ў гаршку пільнаваць і пад. Вельмі пільна, уважліва (глядзець, даглядаць каго-н.). Дзяцей малых трэба пільнаваць як малака ў гаршку, каб дзе ні ўлезлі. Дзянісава Дзятл.

МАЛАКО. Вытры малако на губах. Зневаж. Замоўкні, не ўмешвайся ў якую-н. справу. У адносінах да малодшага, менш вопытнага. *Каго ты вучыш, малец! Вытры малако на губах, тады вучы!* Карпейчыкі Шчуч.

Малако на губах (у губах, каля зубоў) не абсохла (не высахла) у каго. Няўхв. Хто-н. малады і нявопытны. *Бачыш які, малако на губах не абсохла, а ўжо жаніцца сабраўся.* Малахавічы Гродз. *Малако на губах ня апсохло, а ён ужо на гулі збіраецца.* Вольна Бар. *Яшчэ малако на губах не апсохла, а ўжо да дзяўчат ліпне.* Грынкі Свісл. *У цябе яшчэ малако на губах не высахла, а ты жаніцца надумаў.* Хутар Праважа Воран. *Куды ты пойдзеш...* Малако на губах ні высахла. Караліна Стаўб. *У цябе малако ня высахла ў губах, а ты мяне вучыш.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-3, 21). *Малако яшчэ каля зубоў не апсохла, а ўжо хочаш жаніцца.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 21). *Малако на губах не абсохла, а такі шкарада, усім пад пазур залез.* Боркі Івац. (ДСК, 252). *Якая там з яе дзеўка, сікша ашчэ, малако на губах ні высахло.* Гарны Гродз. (СНМ-2, 209).

МАЛАНКА. Як маланка з неба з'явіцца і пад. Зусім нечакана, раптоўна. *Гэта навіна звалілася як маланка з неба, ніхто нават падумаць ні мох.* Прырэчча Сл.

МАЛАНКАЙ. Нібы маланкай стукнула каго. Раптоўна вельмі моцна ўразіла каго-н. *Калі я ўбачыла твой новы выгляд, мяне нібы маланкаю стукнула.* Гірдаўка Навагр.

Як маланкай смаліць. Вельмі хутка рабіць што-н. *Дзет пляце кошык проста як маланкай смаліць, за пару гадзін кошык гатовы.* Жукевічы Бераст.

МАЛАТАРНЯ. Малатарня пустая. Няўхв. Балбатун. *Ох ужэ гэта Марыся малатарня пустая, абы языком трапаці.* Занкі Свісл. *Не тарахці ты, малатарня пустая, кап с кім, а с табою рабіць не хачу.* Кашалёва Навагр. (СГВ, 598).

Як малатарня крычаць і пад. Вельмі моцна, гучна. *Раскрычалася як малатарня.* Радзівонішкі Лід. (ППФВ, 54).

МАЛАЦЭ. У малацэ купацца. Ухв. 1. Жыць без турбот і клопатаў. *Вы як прыедзяця, то я проста ў малацэ купаюся. А то прыду з работы і сам на дрова іду, печ палю, свівіям даю. А вы прыедзяця – усё за міне робіця.* Першамайск Шчуч. 2. Жыць багата, заможна. *Жывуць дык жывуць! У малацэ купаюцца.* Ваўкавічы Навагр.

Як у гарачым малацэ купаны. Вельмі рухавы, непаседлівы. *Малы твой як у гарачым малацэ купаны, ні мінуты ні ўседзіць на месцы.* Пелкаўшчына Іўеў.

МАЛЕБНЫ. Правіць малебны. Дакучліва доўга папракаць, павучаць, настаўляць каго-н. *Яму пападзіся, дык месяц будзе правіць малебны ды вучыць на ўсе лады.* Любча Навагр.

МАЛІНКУ. За малінку з'есці і пад. Са смакам, з прыемнасцю. *Ваш пірох з'елі за малінку.* Алекшыцы Бераст. *У нас на Марыськіным васэлі дык усё за малінку пашло, знайш, Ганька рабіла, а яна як зроби – і смачна, і нічога ні змарнуіца.* Навасяды Ашм. *Сало стало*

елкае, а пракапцілі едлаўцом, за малінку з'елі. Альшаніца Івац. (ДСК, 77). **Вар.** за маліну (за малінку).

Што малінку з'есці, глынуць і пад. З вялікай асалодай, з прыемнасцю. *Ішоў я ішоў, аш бачу квас прадаецца, і, ведаеш, так піць захацелася – першы выпіў, што малінку глыкнуў.* Дамейкі Лід.

МАЛІНУ. За маліну з'есці і пад. Са смакам, з прыемнасцю. *Выгаладаліса за дзень у лесі, та ўсё, што паставіла, за маліну йзелі.* Бабіна Гродз. **Вар.** за маліну (за малінку).

Перабіць маліну. Перашкодзіць ажыццявіць што-н. *За сёння ўсё сено ўбралі п, аля гэты дошч перабіў маліну.* Бабіна Гродз.

Усю маліну сапсаваць. Зрабіць учынак, які кепска адбіваецца на якой-н. справе. *Я збіраўся ехаць летам у Крым, дзед захварэў і мне ўсю маліну сапсаваў.* Юрацішкі Іўеў.

МАЛОГА. Ад малога да вялікага. Абсалютна ўсе без выключэння, незалежна ад узросту. *Немцы пазганялі ўсіх, ад малога да вялікага.* Казакоўцы Маст.

З малога. З маленства, з дзяцінства. *Нас мама да працы з малога прывучала. Працавалі да цямна.* Рыча Шчуч. (ДМГ, 51). *Вучыла маці ўсё рабіць з малога, кап пасыя ўсё ўмелі.* Казловічы Зэльв.

МАЛЫ. І малы і стары. Усе без выключэння, незалежна ад узросту. *Анагдай да касыцёлу на Вяльканац ішлі ўсе – і малы і стары.* Заборцы Астр.

МАЛЫЯ. Малыя і старыя. Усе без выключэння, незалежна ад узросту. *У пакоі ў нас ходзяць у фуртах, малыя і старыя маюць свае фурты.* Навасёлкі Шчуч. (СГВ, 522).

МАЛЯНКОСЦІ. З (ад) малянкосці. Ад нараджэння, з самага маленства. *У яго гэта хвароба з малянкосці, яшчэ хадзіць ні ўмеў, як па дахтарах вазілі.* Бабіна Гродз. *Лілька з малянкосці спрытна да работы.* Марцянаўцы Ваўк. *З малянкосці такі вырадак расьце, нікога ні слухаюцца.* Купры Шчуч. *Ля, так дзіця запустыць з малінкосці.* Мсцібава Ваўк. (МСГВ, 180). *Дзяцка цывічыць свайго хлопца, кап ня цывічыў з малянкосці, тай вырас бы распустам, а так хлопец як мае быць.* Міклашы Дзятл. (СГВ, 535). *Яна з малянкосці хварэла, яе лячылі.* Кіралі Шчуч. *Ад малянкосці я хварэла.* Паляцкішкі Воран.

У малянкосці. У часы маленства. *Яшчэ ў малянкосці, як я маленька была, маці памерла.* Альхоўцы Лях. (СПЗБ-3, 28).

МАМА. Смаляная мама. *Іран.* Высокая і мажная жанчына. *Марыся як церас рэку ідзе, то катка ўгінаюцца, от жэ ш смаляная мама.* Поразава Свісл.

МАНЕЖЫ. Як у манежы круціцца. У пастаянных занятках, клопатах. *Бывало, як прыдзя лето, та дзень і ноч круціцца як у манежы.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 96). *Ай, яна вечня круціцца як у манежы, за гэтымі малымі німа калі й прысесці.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 96). *Ты лынды б'еш цэлы дзень, а жонка круціцца як у манежы.* Баброўнікі Гродз. (ЗНФ, 96). **Вар.** як у манежы (у маняжы). • *Манеж* – конны прывод, які рухае малатарню, сячкарню, ваўначоску і пад.

МАНЕТУ. У манету абысціся. Дорага. *Усё, што вы бачыце ў маёй хаці, усё мне абышлося ў манету.* Дарагляны Маст.

МАНКА. Манка з неба падае каму. Каму-н. вельмі лёгка, як бы самі сабой дастаюцца сродкі для пражыцця. *Як ні круці, а манка з неба падаць не будзе – працаваць трэба.* Масушыны Свісл.

МАНЬКА. Як Манька з батонамі. Асудж. Нязграбны, няўкладны, няўмелы. *Нічога ні даверыш табе, усё з рук валіцца.* Як Манька з батонамі. Лежневічы Іўеў.

МАНЯ. Маня з батонамі. Няўхв. Нязграбная, няўмелая, разяватая жанчына. *Аля й Маня з батонамі, што ў рукі ня возьмаш, усё валіцца.* Пеляса Воран.

Як Маня з гаргазу гаварыць, разгаварыцца і пад. *Іран.* Залішне, безупынна. *Ну й разгаварылася як Маня з гаргазу.* Палушы Астр.

Як Маня нястанішская. *Скеп.* Без густу, абы-як (апранацца). *Ганіна дачка заўжды адзяваяцца як Маня ністаніская, зусім ні глядзіць за сабой, як чучала.* Старая Рудня Смарг.
● *Нястанішская* – ад назвы вёскі Нястанішкі Смаргонскага раёна.

МАНЯЖЫ. Як у маняжы’ круціцца. У пастаянных занятках, клопатах. *Цэлы дзень кручусь як у маняжы. Адно голаў да падушкі – адразу сьплю.* Монькавічы Маст. **Вар.** як у манежы (у маняжы).

МАР’Я. Згінь ты Мар’я прападзі. *Выкл.* Выказваненне незадавальнення, распачы, адчаю і пад. *Згінь ты Мар’я прападзі! Такоё было сухоё сено, і ні ўправіліся, змачылі.* Бабіна Гродз. **Вар.** згінь ты марна (марня, Мар’я) прападзі. ● *Мар’я* – народна-этымалагічнае пераасэнсаванне прыслоўя *марня* (марна).

МАРА. Як мара п’яны. Вельмі (п’яны). *Прышоў дахаты п’яны як мара.* Солы Смарг.

МАРАК. Як Ма’рак па (у) пекле круціцца, таўчыся і пад. Безупынна і бесталкова. *Круціся пад нагамі як Марак па пекле, зэсну табе німа.* Бастуны Воран. *Таўчэся цэлы дзень як Марак у пекле, а толку няма і работы ня відаць.* Нача Воран. **Вар.** як Марка (Марак) па (у) пекле.

МАРАМІ. Варушыць ма’рамі. Меркаваць, думаць. *Нам вады не трэба ліць, трэба хоць трохі варушыць марамі.* Мажэйкава Лід.

МАРАЦ. Які марац напаў на каго. Што здарылася з кім-н. *Які на цябе марац напаў, што на сяло ўсё бегаяш.* Варонічы Зэльв. (СНМЗ, 73). ● *Марац* – юр.

МАРДАСАХ. Заехаць па мардасах каму. Груб. Моцна ўдарыць, выцяць каго-н. *Зараз як заеду па мардасах, то будзеш ведаць, як красці ў старога чалавека.* Бялавічы Івац. (ДСК, 132).

МАРКА. Марка ганяць. Вытвараць розныя штучкарствы, забавы ў калядную ці іншую ноч, вечар. *Раней с кудзелямі, знаяця, забіраліся. Як пазьбіраюцца, прадуць-прадуць, а потым ідуць, як гэта гавораць, Марка ганяць. Па вёсцы пабегаюць-пабегаюць, пад хатамі... Там та што ўстроіць: та воз зацягнуць на страху або сані на страху зацягнуць.* Абухава Гродз.

Як Марка па (у) пекле хадзіць, таўчыся і пад. Безупынна і бесталкова. *Ды сядзь ты, а то ходзіш як Марка па пеклі.* Мікелеўшчына Маст. *Чаго ты тут таўчэся як Марка па пекле? Малахавічы Гродз. Таўкуся у хаце цэлы дзень як Марка ў пекле.* Навасёлкі Дзятл. *Таўчэцца як Марко па пекле.* Рагачы Гродз. (СНМ, 193). *Чаго ён носіцца як Марка па пекле.* Краснае Карэл. **Вар.** як Марка (Марак) па (у) пекле.

Як Марка па пекле ганяць. Раз-пораз, увесь час, не шкадуючы (пасылаць каго-н. куды-н., прымушаць каго-н. рабіць што-н.). *Такія ўжо гэта людзі, ганяюць свайго прымака як Марка па пекле.* Макрэц Навагр. **Вар.** як Марку (Марка) па пекле.

МАРКІЗЮЛЯ. Як Маркізюля Яблонская апрацуца і пад. *Іран.* Безгустоўна, неахайна. *Але ж і вырадзілася ты, як тая Маркізюля Яблонская, апраці лепяй тую суценку, што ў Ашмянах купілі.* Крэва Смарг.

МАРКУ. Марку трымаць. З годнасцю падтрымліваць гонар, рэпутацыю, быць на вышыні. *Што ты так апусьціўся, Міша, трэба марку трымаць.* Руда Яварская Дзятл.

Як Марку па пекле ганяць. Раз-пораз, увесь час, не шкадуючы (пасылаць каго-н. куды-н., прымушаць каго-н. рабіць што-н.). *Цяшка мне было жыць у брата. Братавая міне ганяла як Марку па пеклі.* Дзянісава Дзятл. **Вар.** як Марку (Марка) па пекле.

МАРОЗ. Мароз па скуры ходзіць у каго. Становіцца вельмі страшна каму-н. *Ужо колькі гадоў прайшло, алі і цяпер як успомню, як у вайну людзей жыўцом палілі, то аш марос па скуры ходзіць.* Заборцы Астр.

МАРТЫН. Як Мартын да кавы цікавы. Вельмі, празмерна (цікаўны). *Аччапіса сваімі распросамі – цікавы як Мартын да кавы.* Бабіна Гродз. **Вар.** як Мартын (Марцін) да кавы.

МАРУДНІК. Скоры маруднік. *Іран.* Чалавек, які робіць, выконвае што-н. павольна, не спяшаючыся. *Ну ты, скоры маруднік, можа, трохі хуччэй, а то цягнся як на заўтра.* Тракелі Воран.

Шпаркі маруднік. *Іран.* Той, хто хоць і імітуе энергічнасць, але не мае відавочных вынікаў дзейнасці. *Ай, ні дачакайся ад яго вялікай помачы... Толькі абяцяя. Гэта ш шпаркі маруднік.* Ражкі Сісл. (ЗНФ, 80). *Кліцьця сюды гэтаго шпаркаго марудніка.* Баброўнікі Гродз. (ЗНФ, 80). *У нас Буцька звалі шпаркі маруднік, ба ён табе, здайся [здаецца], горы зьверня, а як на яго работу гляняш, та й німа на што глядзець.* Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 80).

МАРЦІН. Як Марцін да кавы цікавы. Вельмі, празмерна (цікаўны). *Ты, Янук, цякавы як Марцін да кавы.* Свілы Воран. *Памаўчы ты!.. А то цікавы як Марцін да кавы.* Янаўляны Лід. *Які ты цікавы, як Марцін да кавы.* Крупава Шчуч. *Цікавы як Марцін да кавы.* Хлістовічы Гродз. (СНМ, 195). *Натто цікавы, як Марцін да кавы.* Карозічы Гродз. (СНМ-2, 142). *Цікавы як Марцін да кавы.* Шаўдзіні Лід. (ППФВ, 69; МСГВ, 614). **Вар.** як Мартын (Марцін) да кавы.

Як Марцін да клёцак падыходзіць. Ухв. Умела, удала (падыходзіць да каго-н.). *Ох і сьпявак ён быў! А танцор, што паішкаць такога! Да дзяўчат умеў падыходзіць як Марцін да клёцак.* Асіпаўцы Воран.

МАРЫСЯ. Як Марыся сыманцова. *Асудж.* Нехайны, нехайна апрануты. *Апусьцілася, ходзіш як Марыся сыманцова.* Алешыцы Бераст. ● *Марыся Сыманцова жыла ў вёсцы Жукевічы Бераставіцкага раёна. Была нехайнай і гультаяватай жанчынай.*

МАСКАЛЬ. Як маскаль. Здаровая, энергічная, прадпрымальная. Пра жанчыну. *Баба як маскаль, усюды дойдзя, даб'ецца сваго.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ, 175).

МАСКВУ. Маскву відаць (відно). *Жарт.* Становіцца непрыемна, прытарна ад ужывання чаго-н. кіслага або горкага. *Гэтыя яблыкі нісьпелыя яшчэ, укусіш – Маскву відаць, а яны [дзеці] ні глядзяць, ужэ паўяблыні абабралі.* Бабіна Гродз. *Ну як парэчкі, ці ўкусныя? Мусяць, Маскву відаць? Аздобічы Шчуч. Пакашталала я той канпот, а яго ў рот ні ўзяць – Маскву відаць, такі кіслы.* Ананічы Дзятл. *Ай, аш Маскву відаць ат гэтых таблетах.* Зенявічы Навагр. *Натто ўсё любіць кісло, нават яблыкі-дзічкі, што Маскву відно, будзя есьці і ні скрывіцца.* Старына Маст.

Маскву можна ўбачыць. *Жарт.* Вельмі кіслы. *Ні ўмея яна гуркоў марынаваць, ні ўясі, Маскву можна ўбачыць.* Старына Маст.

Маскву паказаць. Гл. паказаць Маскву.

Маскву ўбачыць. *Жарт.* Зрабіць грымасу ад ужывання чаго-н. непрыемна-кіслага або горкага. *Як яго есьці, гэты лімон? Як укусіла, та адразу Маскву ўбачыла.* Талькаўцы Ваўк. *Хай яго з гэтым тваім пітвом!.. Узяла ў рот, та Маскву ўбачыла. Яго толькі якім аркаголікам піць.* Бабіна Гродз.

Паказаць Маскву каму. *Часам жарт.* Падняць каго-н. (звычайна дзіця) угору, узяўшы за галаву далонямі да вушэй. *Мама, набі Сяргея, бо ён мне сёня два разы паказаў Маскву.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 57). *От зара табе пакажу Маскву.* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 57). *Хочаш, я табе Маскву пакажу.* Драгічаны Ваўк. (ЗНФ, 57). *Сам жа папрасіў, кап я яму Маскву паказаў, а ціпер плача, як я яго крыху падняў.* Лаўрынавічы Свісл. (ЗНФ, 57). – *Хадзі, малы, табе Маскву пакажу.* Ні разу ні бачыў? – *Не. – Ні руш дзіцяці.* Яно ні знае, што гэта такая, то й верыць, а потым плакаць будзя. Бабіна Гродз. – *Хочаш я табе Маскву пакажу? – Не, давай лепяй я табе, я ўжэ бачыў.* Старына Маст. *Табе што, Маскву паказаць, каб аччапілася ад міне.* Талькаўцы Ваўк.

Хоць у Маскву на выстаўку адпраўляй каго. Хто-н. ці што-н. вельмі прыгожае. *Цябе сёння не пазнаць, хоць у Маскву на выстаўку атпраўляй.* Алешыцы Бераст.

МАСКВЫ. Да Масквы ракам не пераставіш (не пераставіць, не пераступіць) каго. Груб. Вельмі многа каго-н. *У мяне такіх кавалераў, як ты, да Масквы ракам ні*

пераставіш. Чарнявічы Бар. Знайшоўся кавалер, такіх, як ты, да Масквы ракам не пераставіш. Варняны Астр. У яе кавалераў да Масквы ракам не пераставіць, а ўсё перабірае. Купіск Навагр. Такіх начальнікаў, як ты, да Масквы ракам не пераступіць. Чырвоны Груд Ваўк.

Як да Масквы ракам. 1. ісці, ехаць і пад. Далёка і доўга. Ісьці нам яшчэ ды ісьці, як да Масквы ракам. Ваўчуны Сл. Ехаць адгэтуль дахаты як да Масквы ракам. Каменка Шчуч. – Мама, ці далёка нам яшчэ ісьці? – Ой, дачушка, як да Масквы ракам. Амбілеўцы Шчуч. Да таго поля як да Масквы ракам. Пасінічы Сл. Да горада яшчэ як да Масквы ракам. Зэльва Зэльв. 2. каму да каго. Здзек. Вельмі далёка каму-н. да каго-н., не раўня каму-н. хто-н. *Што ты выскаляся зь яго – табе да яго як да Масквы ракам.* Талашкі Воран. *Знайшоў сабе раўню. Яму яшчэ да міне як да Масквы ракам.* Першамайск Шчуч.

МАСЛА. Масла згасла. Скончылася крыніца грашовага ці іншага прыбытку, дастатку. *А-а-а, ужэ ўсё, масла згасла, трэба работу шукаць, развалілася наша фірма.* Талькаўцы Ваўк. *Некалі, як лясніком быў, та часта зь лесу грошы прыносіў, а ціпер масло згасло. Які там у нашум калхозі заробак...* Бабіна Гродз.

Масла пагасла <сала патала> у каго. У каго-н. няма чаго-н. са скароміны. *А ў нас даўно масла пагасла, на гэтым тыдні будзем рабіць сьвяжаніну.* Наркавічы Свісл. (ЗНФ, 45). – *Дай і мне [каўбасы].* – Вунячы ты чаго захацела! *Масло пагасло сало патало.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 45).

МАСЛАМ. Як маслам мажа гаворыць. Вельмі складна, красамоўна. *От, залез у тэлевізар і гаворыць як маслам мажа.* Дубна Маст.

Як маслам па нырках. Вельмі падабаецца, вельмі прыемна. *Як маслам па нырках.* Дзегцяры Шчуч. (МСГВ, 617).

МАСЛЕ. Як па масле ісці і інш. Лёгка, амаль без перашкод. *Наша справа ідзе як па масле.* Навумаўцы Шчуч. *Гладка чэша [гаворыць], як па масле.* Чэрнішкі Астр. (ППФВ, 16). *Ён ужэ на гэтым руку набіў, як па масле ідзе, нічога ні скажаш.* Ферма Гродз. (СНМ-2, 139).

МАСЛЫ. Маслы маслаць. Рабіць доўгі час цяжкую работу. *Сёння цэлы дзень маслы маслаў, а вечарам як дасі рады разгнуцца.* Хадзілоні Шчуч.

МАСТА. Як з маста ў рэку. З добрага на горшае. *Як з маста ў рэку, так і мы з добрай работы перайшлі на паганую.* Асіпаўцы Воран.

МАСУ. Давіць <на> масу. Гумар.-іран. Спаць. *Сколько можна давіць на масу, абет скоро.* Варняны Астр. *Хопіць табе давіць на масу, ночу будзяш што рабіць, калі днём высьпіся?* Бракава Сл. – *Дзе ваш Янак?* – *На масу давіць, ні дабудзіцца.* Згуляўса ўчора. *Мусі, разам гулялі?* Новая Руда Гродз. *Выключы радзіво, буду давіць масу.* Замасцяны Шчуч.

МАТАМ. З матам есці сядаць. Асудж. Гаварыць вульгарна, брыдкасловіць. *Ну, выбачайця, я чалавек ні саўрымённы. Гэта саўрымённыя з матам есць сядаюць, а мы яшчэ жагнямся.* Амбілеўцы Шчуч.

МАТАЧКІ. Ах матачкі мае. Выкл. Выказванне розных пачуццяў. *У студню была ўлеішы ў Юрацішках. Ах матачкі мае, як глянула ўгору, дух у мяне перахваціло, я хутчэй перажагналася, ну знаеш, каб ні ў пекла папасьці, бо як сам сабе сьмерць зробіш, то ў пекла пападзеш, але мяне Божанька пашкадаваў, і я вылязла.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107).

МАТКА. Кацячая матка. Тая, хто вельмі любіць жывёл, пераважна катоў, даглядае іх. Звычайна пра дзяцей. *Ну й кацячая матка, цэлы дзень зь імі возіцца.* Пеляса Воран. **Вар.** каціная (кацячая) маці (матка).

Матка апусцілася ў каго. Іран. Хто-н. вельмі разгубіўся, спалохаўся. *Як пачуў я ад яго гэту новасць, та ў міне й матка апусцілася, думаю, канец мне прышоў.* Новая Руда Гродз.

Матка боска. *Выкл.* Выказанне здзіўлення, хвалявання і інш. *Матка боска, хіба гэта ты?! Вішнева Сморг. Вот аднаго брата забілі. А мы дак уцякалі. Матка боска! Баяліся, што заб'юць.* Парэчча Навагр. (ХБД, 213). *Ах, Матка боска, што ж ты нарабіў!* Саковічы Сл.

МАТОК. Маток разблытаецца. Высвятляецца якая-н. складаная, заблытаная справа. *Маці не знойдзе сабе месца, пакуль маток не разблытаецца.* Місявічы Воран.

МАТУЛЬКА. Матулька з-пад татулькі. *Жарт.* Жонка хроснага бацькі. *Дарыць вам, дзеці, матулька с-пат татулька! Жывеця ічасьлівянько!* Стокі Свісл. **Вар.** матуля з-пад татулі; матулька з-пад татулькі.

МАТУЛЯ. Матуля з-пад татулі. *Жарт.* Жонка хроснага бацькі. *Гэта мая матуля з-пад татулі.* Азёркі Маст. **Вар.** матуля з-пад татулі; матулька з-пад татулькі.

МАТУШКА. Як матушка. Тоўстая. Пра жанчыну. *Дзеўкай была худая, а цяпер як матушка разрабілася.* Нацавічы Маст. • *Матушка* – жонка святара (бацюшкі).

МАТЫЛІ. Матылі ўваччу лятаюць. Хто-н. адчувае хваравітае зрокавае мільгаценне ад сполаху ці фізічнага напружання. *Усе матылі ўвачу лятаюць.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-3, 45). **Вар.** у вачах матылі лятаюць; матылі ўваччу лятаюць. • *Матылі* – мільгаценне.

МАТЫЛІЦЫ. Матыліцы налавіць. Моцна стаміцца, змучыцца, знясілець. *А за калхозам с першых гот от рабілі дак рабілі! Жыта жалі сярамі. Снапэ вязалі. За дзень гэтулькі матыліцы наловіш, што й гаварыць цяшка.* Буцілы Лід. • *Матыліцы* – першапачаткова 'захворванне ў жывёл (авечак, козаў) унутраных органаў (лёгкіх, печані, мазгоў), выкліканае лічынкамі стужкавых глістоў'.

Матыліцы ўваччу <бегаюць> у каго. Хто-н. вельмі стомлены, фізічна знямоглы. *Ах Божэ! Старая я, то ўжэ ў міне матыліцы ўвачу бегаюць.* Ваўкавічы Навагр. *От дзісяка наляталася, матка боска, аж матыліцы ўвачу.* Дамейкі Лід.

Увагнаць матыліцы каму. Няўхв. Давесці да хваробы, да нямогласці. *Усе табе рабі й рабі – ніпоўно воко. Сколькі можна?.. Угоніш ты мне матыліцы гэтай работай.* Бабіна Гродз.

МАТЫЛЯМІ. Палянец з матылямі. Знікнуць. *Палянец з матылямі.* Гумені Сл. (ППФВ, 49; МСГВ, 604).

МАХАМ. Адным махам. 1. Вельмі хутка, адразу (рабіць што-н.). *Я зараз адным махам скажу гэта, ды будзям есьці.* Моўчадзь Бар. *Ён такі, што адным махам можа збіць з ног любога, ні ўтрымаяцца.* Баранава Гродз. (СНМ-2, 86). 2. бегчы і пад. Вельмі хутка, з усяе сілы. *Я ш як спалохалася, то адным махам пёрла дахаты.* Заборцы Астр.

МАХНІДРАЛА. Даць махнідра'ла. Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Ён спалохаўся і даў махнідрала.* Хадзілоні Шчуч. *Пакуль тыя агледзяліся, та ён даў ужэ махнідрала.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 62).

МАХУ. Даць маху. 1. Выканаць вялікі аб'ём працы. *Аля й вы далі маху сёння, за дзень усё полё скасілі, малайцы!* Зэльва Зэльв. *Ну, дала баба маху, за дзень апалола цэлу дзялку.* Мількаўшчына Гродз. 2. Дапусціць памылку. *Даў маху я ўчора, не сабраў сена сухое, а сёння дошч пайшоў.* Хадзілоні Шчуч. 3. Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Мы пакідалі ўсё і як далі маху.* Абруб Шчуч.

МАЦЕЙ. Як Мацей на яйках зарабіць. *Іран.* Зусім нічога ці амаль нічога не (зарабіць). *Заробіш як Мацей на яйках.* Дамейкі Лід.

МАЦЕРЫ. Сядзец у мацеры пад спадніцай. Няўхв. Быць несамастойным, знаходзіцца пад чыёй-н. апекай, на чым-н. утрыманні. *Усё сядзіш у мацеры пат спатніцай, а як думаяш жыць далей? Крапіўніца Свісл. Ну й дзяўчук, сядзіць толькі ў мацеры пат спадніцай, нікуды ні ходзіць.* Рамашкі Шчуч.

МАЦЕР'ЯЛ. Драцца як блгі мацер'ял. *Асудж.* Моцна гаварыць, крычаць, сварыцца непрыемным голасам. *Ды сьціхні ты. Дзярэцца як блгі мацір'ял, надаела слухаць!* Старая Рудня Сморг.

МАЦІ. Каціная маці. Тая, хто вельмі любіць жывёл, пераважна катоў, даглядае іх. Звычайна пра дзяўчынку. *Здэцца, цэлы дзень ад гэтых катоў ні атходзіла п – каціна маці.* Старына Маст. *Каціна маці – так называюць таго, хто любіць катоў.* Ражанка Шчуч. *Ідзі ўжо ката пакармі, каціная маці.* Кальчуны Ашм. **Вар.** каціная (кацячая) маці (матка).

Маці-і-мачаха. Бат. Лекавая расліна сямейства складанакветкавых; падбел. *Маці-і-мачаха – жоўценькі цвяток: адзін бок (ліста) у яго цёплы – маці, а другі – халодны – мачаха.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-3, 49).

МАЦЬ. Як маць радзіла голы. Вельмі (бедны). *Мой прышоў у прымы голы як маць радзіла.* Седліска Воран.

МАЧА. Мача ў галаву стукнула (ударыла) каму. Груб. Хто-н., як правіла, раптоўна, безразважна ўздумаў рабіць што-н. неадэкватнае, паводзіць сябе неспакойна, ненармальна. *Чаго енчыш, мача ў галаву стукнула?! Ананічы Дзятл. От, мача ў галаву ўдарыла, і пальцеў сварыцца за тых соткі, а яны яму патрэбныя як зайцу стоп-сигнал.* Новая Руда Гродз.

МАЧАНКА. Як мачанка <па патэльні> ісці, хадзіць. Няўхв. Вельмі павольна, марудна, прыгнечана. *Даганяй, бо ходзіш як мачанка па патэльні.* Гудзевічы Маст. *Ты, сыночак, сёння нейкі ні такі, ходзіш як мачанка па патэльні.* Адзверна Маст. *Міша сёння некі як ніжывы, ходзіць як мачанка.* Пілкі Маст.

МАЧАЎ. Мачаў-мачаў і по'піўкам (набгом) пачаў. Няўхв. Ад малога ці ўмеранага раптоўна перайшоў да непараўнальна большага. *Перат чужымі людзьмі дык патроху еў, а як людзі с хаты, дык поўніцай горніш.* *Мачаў-мачаў і попіўкам пачаў.* Косцевічы Астр. *А што ты думала... У школе вучыцца не хацела. А цяпер вунь дзе, універсіцеце. Як кажуць, мачаў-мачаў і набгом пачаў.* Закальное Любан.

МАШКА. Цёнгі Машка то себе. Цярпі, іншага выйсця няма. Адказ таму, хто скардзіцца на сваё цяжкое становішча. – *Цяшко жыць бяз мужыка ў хаці, усё самой трэба рабіць...* – *Цёнгі Машка то себе...* Хрустава Свісл.

МАШЫНКУ. Купіць лупазакатную машынку. Іран. Хацець усяго адразу. *І мужыка багатага ёй падавай, і хату, і машыну, а купіць лупазакатную машынку ты ні хочаш?* Хадзілоні Шчуч.

МАЯ. Мая ты <мілая, міленька, харошая>. Пабочн. Выказванне добразычлівых, даверлівых адносін да каго-н. (у размове з жанчынай, дзяўчынай). *Мы ш паришка закалолі тэш.* *Мая ты мілая, не еў саўсім, нешта ён усё рох-рох, а толку ніякуткага.* Буняны Ашм. (ДМГ, 114). *А мая ты мілая, якое там здароўе.* Крэва Сморг. *А што табе раскажаць, мая ты харошая? Пра моладасьць. А колькі яе было, той моладасьці? Гнезна Ваўк. (ДМГ, 18).* *Мая ты, што тых грошы. На адно лякарства колькі трэба дадаць, карвалолу ці лярвар'яні купіць бутэлячку, то ўжэ й дзесяць тысяч.* Буняны Ашм. (ДМГ, 115). *Што раней было, гэта не тое, што цяперака вырабляюць. Посьля вайны, сіроткі, мая ты, засталіся, і матка пакалечылася.* Гродзі Ашм. (ДМГ, 119). *І тады, мая ты міленька, трудно ш было, ужо быў калхоз.* Восава Навагр. (ХБД, 205). – *Ці залатвіла ш ты свае дзялы? – А мая ты! Надаела ўжо язэдзіць. Перш паперы с сальсавету трэбавалі, а ціперака німа начальніка гэтага – у вотпуску.* Косцевічы Астр. *Вой, мая ты, цяпер то, дзякуй Богу, а некалі то што за жыцьцё было.* Лаздуны Іўеў.

МЕДАЛІКАМ. Вісець медалікам на шыі ў каго. Асудж. Знаходзіцца на чым-н. забеспячэнні, утрыманні. *Ужо каторы гот гэты бэйбус вісіць у іх медалікам на шыі, нідзе ні робіць.* Пячоўшчына Валож.

МЕДДЗЮ. Ляпаць меддзю (медзяй). Асудж. Гаварыць непрыстойна, груба. *Каб у цібе ўжэ язык адваліўсё, як ты ляпаш медзю пры дзеях.* Дарагляны Маст. *Во як прыдзе, як ляпня медзяй, аш слухаць брытко.* Ваўкавічы Навагр.

МЕДЗЯКА. Медзяка не варты. Няўхв. Зусім кепскі, нявартасны. *Сам і мідзяка ні варты, затое дзеці важныя.* Зачэпічы Дзятл.

МЕЛЬНИЦА. Як мельниця меле. Хутка і часта неразборлива гаворыць. Ты цішэй гавары, а то як мельниця меляш, нічога ні разьбярэш. Зэльва Зэльв.

МЕРАЧКІ. І мерачкі пабраў. Вельмі падобны да каго-н. з бацькоў ці родзічаў. Такі сын, як татулёк, і мерачкі пабраў. Вугляны Сморг. (СГВ, 594).

МЕРУ. На меру стаць. У патрэбнае становішча, так, як трэба. Костка шалт-шалт, то стала на меру. Малі Астр. (СПЗБ-4, 583).

На меру вочы паставіць. Няўхв. Глядзець злосна, выяўляючы варожасць. Ну, чаго на меру вочы паставіў, даўно ні бачыў?! Скоржыкі Шчуч. **Вар.** паставіць вочы на меру; на меру вочы паставіць.

Праз меру. Звыш нормы. До табе ўжо сюды сыпаць, праз меру і свінні не ядуць. Макрэц Навагр.

У меру. Дастаткова. Я яе вучыла лазуркаваць бялізну, каб у меру было. Раготна Дзятл. (СГВ, 231).

МЕРЦВЯКА. Як у мерцвяка за пазухай дзе. Вельмі холадна дзе-н. У хаці ні паляно, як у мярцвяка за пазуай. Як будзя перабыць ноч? Ялоўшчына Гродз.

МЕРЫ. Без меры. Празмерна. Ужарыла Фэля свайму хлопцу, што расьцёгаўся бязь меры. Гальшаны Ашм. (СГВ, 500). Як хазяйство было, мы бяз меры працавалі. Соля Сморг. (СПЗБ-3, 58).

На меры. Без зменаў, без зруху. Хоць лето сухоё, аля ў нашум калодзісі вада на меры стаіць, мені ні стало. Бабіна Гродз.

МЕСТА. Места мець. Выкл. Выказванне незадавальнення, асуджэння, дакору. Гэта ш места мець!.. Цэлы кумбяк згнаіла! Не, кап пасаліць упору! А то яшчэ ў кладоўцы на слонцы палажыла... А ціпер яго толькі сабацы выкінуць. Бабіна Гродз.

МЕСЦА. Ані з месца. Не рухацца, стаяць нерухома. У бацькі наравісты конь быў, дэраж; як станя, ані з месца, хоць ты яго забі. Рацічы Гродз. (СНМ-2, 144).

Да аднаго месца каму што. Скеп. Усё роўна, не хвалюе, не кранае што-н. каго-н. Гэтану Сямёну сям'я да аднаго месца, яму абы напіцца. Зэльва Зэльв.

З месца не скрануцца. Не праявіць нават элементарнага памкнення зрабіць што-н. Каб ты ўкамлені дайшоў, нават з месца ні скранулася б. Чамяры Сл. (НЛ, 58).

Каб я з гэтага месца не сышоў. Выкл. Клятвеннае запэўненне ў чым-н. Ну праўду ш кажу, кап я з гэтага месца не сышоў. Лаздуны Іўеў. Каб я з гэтага месца не сышоў, калі я цябе амманваю. Васілевічы Гродз. Каб я з гэтага месца не сышоў. Дарагляны Маст.

Месца не вылежыць. Ніколькі не зашкодзіць, не будзе лішнім. Хай паляжыць мой чамадан у вас, пакуль я прыеду, думаю, што ён месца ні вылежыць. Дарагляны Маст.

Месца <сабе> не знаходзіць (не знаходзіць). 1. Моцна перажываць, хвалявацца. Нуд на яе нейкі напаў, месца ні знаходзіць дзеўка. Чамяры Сл. (НС-ць, 36). Чысто здурнеў чалавек, месца сабе не знаходзіць. Чамяры Сл. (ЖС, 161). Каторы рок ужэ як мужык памёр, а яна сабе ўсё мейсца ні знаходзіць. Пугачы Шчуч. 2. Моцна пакутаваць ад болю. У міне ў самага была валасяніца, месца ні знаходзіў, пакуль баба Гануся ні выліла на жытні каласэ. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 25). Пунтамі як схопіць жвот, месца сабе ні знаходзіш, так баліць. Гінавічы Гродз. (СНМ, 116). Ён як разлютаваўсо, та ледва ўгаварылі, месца сабе ні знаходзіў. Баранавічы Гродз. (СНМ-2, 196). Шчоку разносіць, зубы замэнчылі, усю ноч месца сабе ні знаходзіў. Алёнічы Гродз. (СНМ-2, 196).

Мокрага месца не застанеца ад каго, ад чаго. Хто-н. ці што-н. будзе знішчана. Прыедзя бацька, ён табе ўжо дасць, мокрага месца ад цябе ні застанеца. Раклевічы Дзятл.

Мокрае месца застанеца (засталося) ад каго, ад чаго. Хто-н. ці што-н. будзе знішчана. Каб я з гэтым сляняком спаткаўся п, та ад яго мокра месца засталоса п. Сіўкава Гродз. (СНМ, 132).

Паставіць на месца каго. Рэзкай заўвагай ці іншымі дзеяннямі прымусіць каго-н. паводзіць сябе інакш, даючы яму зразумець, чаго ён варты сапраўды. *Наш новы аграном усіх паставіў на месца, новае сітко на калочку вісіць.* Свіслач Гродз. (СГВ, 652).

МЕСЯЦ. Месяц лізун. Час сталення, кахання. *Нічога, калі так трохі і брудны. Дзе ты штодзень яму намыеся. Праз веля гадоў ні будзе такі. Прыдзе месяц лізун, то ішчэ як будзе глядзець, кап зашанаваць адзене.* Бастуны Воран.

Мядовы месяц. Пачатак сямейнага жыцця адразу пасля шлюбу. *Цяперака дак адно з маладых не разлучацца, трэба, каб мядовы месяц.* Восава Навагр. (ХБД, 204).

Рускі месяц. Вельмі доўга, працяглы час. *Памажы ты яму, а то будзя рабіць рускі месяц.* Варняны Астр. *Гэта ш трэбо! Цэлы рускі месяц тырчаў там без работы.* Старая Дубавая Гродз. *Дай ёй падыць штаны, а яна рускі месяц будзе іх рабіць.* Паляцкішкі Воран. • Фразеалагізм узнік на тэрыторыі Беларусі ў мінулыя стагоддзі ў сувязі з розніцай адлюстравання датаў у календары старога і новага стыляў. Да XVI ст. у Еўропе дзейнічаў юліянскі каляндар, уведзены з 45 г. да н. э. Юліем Цэзарам. Праз паўтара тысячагоддзя 4 кастрычніка 1582 г. папам рымскім Грыгорыем XIII быў уведзены грыгарыянскі каляндар спачатку ў такіх краінах, як Іспанія, Італія, Партугалія, Вялікае Княства Літоўскае, Каралеўства Польшча. Іншыя еўрапейскія краіны пераходзілі на новы стыль пазней. У Расіі грыгарыянскі каляндар быў уведзены дэкрэтам Саўнаркама і падпісаны У. Леніным толькі 26 студзеня 1918 г. У каталіцкай і праваслаўнай рэлігіях розніца ў календары захавалася. Адно і тое свята ў праваслаўных (рускіх) святкуецца на 14 дзён пазней. Складваецца уражанне, што яго трэба чакаць намнога даўжэй, чым каталіцкае свята. Такія ўяўленні і спарадзілі фразеалагізм *рускі месяц*. Ён занатаваны М. Федароўскім у XIX ст. (Fed.) і ў наш час у гаворках Гродзенскага, Астравецкага, Воранаўскага, Міёрскага і інш. раёнаў.

МЕСЯЦЫ. Хадзіць (ісці) па месяцы. Хварэць на лунацізм. *Месячнік ходзіць па месяцу.* Жылі Іўсё. (СПЗБ-3, 60). *Як месяц засвеціць, ён схопіцца і ідзець па месяцы: есць такія людзі.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 279). *Хто па месяцы ходзя, ён пройдзя па вадзе, прыйдзе рэку – і не ўтопіцца, толька маўчы.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 279).

МЕТАР. Метар з валасамі. Іран. Вельмі малы, невысокі, нізкарослы. *А сам усяго метар з валасамі, недаростак нейкі, а гонару колькі.* Багданішкі Ашм.

Метар з кепкай. Іран. Вельмі малы, невысокі, нізкарослы. *Пятро то гарны хлопец. Адно што ростам ні вышаў – метар с кепкай.* Дзеравянчыцы Сл.

Метар з шапкай <і на каньках>. Іран. Вельмі малы, невысокі, нізкарослы. *Тожэ мне жаніх – метар ш шапкай.* Малахавічы Гродз. *Што хочаця кажэця, а ён мне ні панаравіўся, метар с шапкай будзя, нават я вышайша.* Старына Маст. *Такі малы – метар з шапкаю.* Мядзвінавічы Дзятл. *І любілася, і хадзіў ён да мяне, але замуш ні вышла, бо быў ён метар ш шапкай.* Аздобічы Шчуч. *Але й вырас – метар с шапкай, здалёк і ні відно.* Уселюб Навагр. *Ну і кавалер, метар з шапкаю.* Альба Івац. (ДСК, 133). *Ідзі ты зь ім танцаваць. Ён жа мне да пляча ні дастае – метар ш шапкай і на каньках.* Стокі Свісл. **Вар.** метар (мэтар) з шапкай <і на каньках>.

МЕТРАЎ. Пяць метраў ды ўсё ногі. Гумар. Вельмі высокі і звычайна даўганогі. Пра чалавека. *Што там хорошага ў Сыцёны? Пяць метраў ды ўсё ногі.* Прудзяны Шчуч. **Вар.** два (тры) метры (мэтры) і (ды) усё ногі; пяць метраў ды ўсё ногі.

МЕТРЫ. Два метры і ўсё ногі. Гумар. Вельмі высокі і звычайна даўганогі. Пра чалавека. *Ужо дабрала сабе мужыка – два метры і ўсё ногі.* Зенявічы Навагр. **Вар.** два (тры) метры (мэтры) і (ды) усё ногі; пяць метраў ды ўсё ногі.

Два метры сухастою. Іран. Вельмі высокі і худы. Пра чалавека. *Але ш і хлопец вымахав! Дальбох, два метры сухастою! Пячоўшчына Валош.* *Што на ёй красівага – два метры сухастою, ды не больш.* Граўжышкі Ашм. *А кавалер у нашай Гэлі дык смешна паглядзець – два метры сухастою.* Варняны Астр. *Ну й вымахав! Усё ў рост пашло – два*

метры сухастою! Стокі Свісл. Ну твой Валерка – два метры сухастою, рос на лес гледзячы. Зеньвічы Навагр. Стамболь проста, два метры сухастою. Галавой неба падпірае, а сам аш сьвеціцца. Дзеравянчыцы Сл. **Вар.** два метры (мэтры) сухастою.

Тры метры і (ды) усё ногі. Гумар. Вельмі высокі і звычайна даўганогі. Пра чалавека. Прыехаў пазаўчарых інжынер да нас, і гэтакі высокі – тры метры ды ўсё ногі. Пячоўшчына Валож. Ну й вымахала – тры метры і ўсё ногі. Сцяпанішкі Маст. **Вар.** два (тры) метры (мэтры) і (ды) усё ногі; пяць метраў ды ўсё ногі.

МЕХ. Біцца за пусты мех. Настойліва даводзіць, даказваць відавочнае, вядомае, за што няма патрэбы спрачацца. Адзін – хоць трэсні – ехаць, гэты – хоць ты што – ісці. Б'яцця за пусты мех, і толькі. Як гэта ехаць? Машыны ж няма, машыны не ідуць. Гродна Гродз. (БФ, 65). Што вы тут не падзялілі, чаго крычэця, чаго б'ецця за пусты мех? Уселюб Навагр.

І ў мех не ўлезе чаго. Вельмі многа чаго-н. Вы пайдзіця да Цімоха, ён вам нагаворыць і ў мех не ўлезе, і так у яго файно выходзіць, ну як лістам сьцеля. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 41). У Віктара гэтых анігдотаў і ў мех не ўлезе. І як ён усё помніць! Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 41).

Мех і торбу нагаварыць. Іран. Вельмі многа і абы-чаго. О, ён табе нагаворыць мех і торбу. Ваўкавічы Навагр. Прышоў, нагаварыў мех і торбу і знік недзе. Аздобічы Шчуч. Ну, нагаварыла мех і торбу, а цяпер дай мне сказаць. Каменка Шчуч. Мая братова нагаворыць табе мех і торбу. Руда Яварская Дзятл.

Поўны мех нагаварыць. Іран. Вельмі многа і абы-чаго. З гадзіну, можа, тут сьмяшыў нас, нагаварыў поўны мех і пайшоў. Кабызі Свісл. (ЗНФ, 59). Вас толькі слухай, вы тут поўны мех нагаворыця. Струбніца Маст. (ЗНФ, 59).

Салявы мех. Няўхв. Нязграбны, нядужы чалавек. З паўвярсты ні прайшоў, а ўжо засопся, ня быў бы то салявы мех. Валеўка Навагр. (СГВ, 606).

Як мех ісці і пад. Нязграбна, няўкладна. Суняся як мех, нікога ні бачыш. Замасцяны Шчуч.

Як мех кавальскі сапці. Вельмі моцна (сапці). Сапе як мех кавальскі. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 366).

Як салявы мех ісці, рухацца, рабіць і пад. Няўхв. Марудна, няспрытна, непаваротліва. Суняцца як салявы мех... Хучэй трохі! Дайлідкі Астр. **Вар.** як салявы мяшок (мех).

МЁД. Есці мёд велькай ложкай і без хлеба. Іран. Жыць багата, раскошна. Нічога дармо ні даецца. Кап дабіцца чаго, трэба многа працаваць. А ты ні хварэючы ні балеючы захацеў есці мёт велькай ложкай і бес хлеба. Жукевічы Бераст.

Мёд з малаком. Ухв. Вельмі прыгожы. Часцей пра жанчыну. Дзіва, што ўсе хлопцы за Яськай ганяюцца. Файна дзеўка – мёд з малаком. Купры Шчуч. Красівая ў Ганны дзяўчынка, ну, мёд з малаком! Бакунова П Іўеў.

Цешчын (цёшчын) мёд. Жарт. Гарчыца. Сюды на стол кап яшчэ і цешчынаго мёду, дык і натто добра было п. Монькавічы Маст. Да гэтага мяса кап трохі цешчынаго мёду. Юрацішкі Іўеў. (ЗНФ, 78). Падай сюды цешчын мёд, ты бліжэй каля яго сядзіш. Вараны Бераст. (ЗНФ, 78). Што, смашны цёшчын мёт? Рудаўка Сл. Пакаштуй цёшчынаго мёду. Моцны, халера. Мацвееўцы Ваўк. Хапнуў цёшчынаго мёду, дык вочы на лоб палезлі. Капці Дзятл. Падмануў меншаго. Кажэ, ідзі пакаштуй мёду. Незвычайнаго, цёшчынаго мёду. Тоё дзіця й хапнула цэлу лошку гарчыцы. Як забіло яму духі, мало ні задушыласо. Бабіна Гродз.

МЁДАМ. Як мёдам мазаць гаварыць. Лісліва, дагодліва. О, ён умеа наабышчаць, гаварыць як мёдам мажа. Алекшыцы Бераст.

Як мёдам намазана (памазана) каму дзе. Каго-н. вельмі цягне куды-н., прываблівае што-н. Усё ходзіш і ходзіш да Касьцюка. Там табе як мёдам намазана. Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 89). У вашай хаці як мёдам намазана: калі ні зойдзяш, то вечна поўна людзей.

Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 89). *Німа Гены, паехаў да бапці [бабулі], яму там як мёдам намазана.* Ласосна Гродз. (ЗНФ, 89). *Што ты ўсё бегаеш туды, там табе мёдам намазана ці што?* Голдзішкі Іўеў. *Колькі раз казалі: ні йдзі ты да іх. А табе там як мёдам намазана.* Аля запомні: на добру дарогу яны цібе ні навядуць. Бабіна Гродз. *Ні вылазіць аттуль, яму там як мёдам намазана.* Монькавічы Маст.

МЁДУ. Дайце мёду атравіцца <кілбасу (каўбасой) павесіцца>. *Выкл. Іран.* Выражэнне скептычных, недаверлівых, насмешлівых адносін да чыіх-н. слоў, выказванняў. *Ой, ну ты й сказаў!.. Ой, дайця мёду атравіцца!* Правыя Масты Маст. *Я ўжо не магу са сьмеху, дайце мёду атравіцца!..* Кямелішкі Астр. *Ой, дайця мёду атравіцца кілбасу павесіцца! Ён купіць машыну!.. Та ты хоць ровар купі з сваёй зарплатай!* Бабіна Гродз. *Дайця мёду атравіцца каўбасой павесіцца! Ён гэдыку дзеўку возьма!.. Ніза што ні паверу.* Старына Маст.

Даць мёду. *Гумар.-іран.* Уджаліць. Пра пчалу. *Ну што, наскакаўся, надзыгаўся, дала пчала мёду? Ідзі ў хату, ні раві.* Свіслач Свісл. *Дала пчала мёду, але ж на пасецы пабыў.* Стары Двор Шчуч.

Ні мёду ні смуроду. *Іран.* Анічога. *Ні трэба мне яго ні мёду ні смуроду, пражыву безь яго.* Лаўрынавічы Свісл.

МЁРТВАГА. Мёртвага з магілы падыме. Які гучна гаворыць, крычыць, грукача і пад. *Ты так грамышаеш, што мёртвага з магілы падымеш.* Масаліны Бераст.

Як мёртваму клізма патрэбны. *Іран.* Зусім не (патрэбны). *Патрэбны ты мне як мёртваму клізма.* Соля Сморг.

Як мёртваму прыпарка каму што. Што-н. для каго-н. зусім нявартаснае, нязначнае. *Яму гэтыя твае яйка як мёртваму прыпарка, яму даляры трэба.* Руда Яварская Дзятл.

Як мёртваму яда патрэбны. *Іран.* Зуім не (патрэбны). *Бабы кажучь, што я яшчэ выду замуш, але мне той замуш як мёртваму яда.* Вольна Бар.

Як у мёртвага ногі. Вельмі халодны. *Печ у цябе, мама, як у мёртвага ногі, ні сагрэяшся на ёй.* Малыя Пугачы Шчуч. (СГВ, 616).

МІГ. У адзі міг. Умомант, вельмі хутка. *У адзін міг ён можа апынуцца на другом канцы сьла.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 287). *Нам сякач каваль зрабіў; буракоў каровам у адзін міг насячэш, ні трэба рукамі рэзаць.* Канявічы Гродз. (СНМ-2, 228).

МІГДАЛЫ. Думаць пра нябесныя мігдалы. *Іран.* Марыць пра нешта нерэальнае, недасягальнае. *Сьмяяліся, што ўжо вырас, а да гэтага часу думае пра нябесныя мігдалы.* Лылойці Сморг. • Параўн. польск. *mus'leć (snić, marzić) o niebieskich migdałach* 'тс'. *Migdał* – міндаль.

Нябесныя (нябескія) мігдалы. Што-н. неверагодна смачнае. *Напакла як с скваркамі, яшчэ сяго-таго паставіла – ні ядзяць, нябесныя мігдалы ім падавай.* Распусьцілі вы там іх у горадзе. Косцевічы Астр. *Ні меў нябескіх мігдалаў, але нешта падаў на стол і пачаставаў.* Вялікая Бераставіца Бераст. • Параўн. польск. *niebieskie migdały* 'штосьці нерэальнае, несапраўднае'.

МІГДЫ. На святыя (свентыя) Мігды <альбо (або, або і, а можа, а можа і) <зусім> нігды>. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Ажэніся то хіба ты на святыя Мігды.* Беньконі Воран. *Ты ўжо прыедзеш на святыя Мігды.* Акмянеі Ашм. *Чакай, то будзе некалі на святыя Мігды.* Руда Яварская Дзятл. *І калі ш то ўжо нам зарплатку дадуць, хіба на святыя Мігды.* Іўе Іўеў. *Ён прыедзе да нас на святыя Мігды альбо нігды.* Каменны Лог Ашм. *Напішы пісьмо да маткі, а то ўсё «напішу» ды «напішу», а будзе гэта на святыя Мігды альбо нігды.* Лысая Гара Ашм. *Зробіць Лявон табе слончык на святыя Мігды альбо нігды.* Семернікі Ашм. (СГВ, 599). *Прывязе ён вам абяцанае на святыя Мігды альбо зусім нігды.* Салтанішкі Воран. – *А калі яго чакаць?* – *На святыя Мігды або нігды.* Малі Астр. *Пабачымся мы с табой ужо на святыя Мігды або нігды.* Ашмяны Ашм. *На святыя Мігды або нігды.* Кавалі Лід. (ППФВ, 42). *Спагоніш ты ўжо гэтыя грошы на*

святныя Мігды або і нігды. Бастуны Воран. Папрасіла ў яе трохі бульбы, але ш яна, мусі, прынясе на святныя Мігды а можа нігды. Граўжышкі Ашм. – Паедзеш ты ў мяне! Калі? – На святныя Мігды а можа й нігды. Асіпаўцы Воран. – Грышан казаў лясніку, жэ адвязе галэндзі. – Знайшоў каго слухаць! Адвязе, адвязе на святныя Мігды а можа й нігды. Асіпаўцы Воран. Прыедзіш ты да нас, мусі, на святныя Мігды а можа і нігды. Трокенікі Астр. Калі вернешся? На святныя Мігды а можа і нігды. Суботнікі Іўеў. **Вар.** на святныя (святныя) Мігды <альбо (або, або і, а можа, а можа і) <зусім> нігды>; на святныя (святныя, святое) Нігды <а можа і нігды>; на святныя Нігды (Мігды) што не бываюць нігды.

● Параўн. польск. *na święty nikdy* ‘тс’. Мігды – псеўдаўласнае імя, назва нерэальнага свята. На святныя Мігды што не бываюць нігды. Іран. Невядома калі, ніколі. Усім гаворыць, што замуш будзя ісьці на святныя Мігды што не бываюць нігды. Шынкаўцы Шчуч. **Вар.** на святныя (святныя) Мігды <альбо (або, або і, а можа, а можа і) <зусім> нігды>; на святныя (святныя, святое) Нігды <а можа і нігды>; на святныя Нігды (Мігды) што не бываюць нігды.

МІГУЛІНКІ. Да мігулінкі. Поўнасьцю, цалкам. Алёна гэдакі чалавек, кап выпытаць усё да мігулінкі, а тады ходзіць па сяле і ўсім расказвае. Вольна Бар.

МІЗІНЦА. Мізінца не варт чыйго. Вельмі дрэнны ў параўнанні з кім-н. Ты майго мізінца не варт. Азярцо Івац. (ДСК, 134).

МІКІТУ. Па Мікіту родны Хведар. Жарт. Вельмі далёкі сваяк ці зусім не сваяк. Які ён там для нас сваяк – па Мікіту родны Хведар: можа, мая прабаба і яго прадзет былі ў якой трэцій стрэчы. Азёры Гродз.

МІКОЛЫ. На святныя Міколы альбо (а можа) ніколі. Іран. Невядома калі, ніколі. Ты ўжо прыедзіш на святныя Міколы альбо ніколі. Міхайлаўшчына Ашм. (СГВ, 599). На святныя Міколы а можа ніколі. Касілаўцы Лід. (ППФВ, 42).

МІЛАЯ. Мілая мая. Пабочн. Выказанне добразычлівых, даверлівых адносін да каго-н. (у размове з жанчынай, дзяўчынай). Перастрэлка была, страх успомніць, мілая мая. Дзеравянчыцы Сл. (ДМГ, 214). Немцаў было тут не паішчытаць. Мілая мая, і гэтак было. Дзеравянчыцы Сл. (ДМГ, 214). Я нядаўна пайшла ў лес, тут нідалёка, кап сухую галешыну на дрова ў групку, ды, мая мілая, ногу стронціла. Засецце Дзятл. (ДМГ, 76).

МІЛЕНЬКІ. Як міленькі. 1. Без пярэчанняў, абавязкова (зробіць што-н.). Як міленькі, паліцеў да кароў, а хто за яго будзя пасвіць. Чамяры Сл. (ЖНСл., 184). Яго проста німа каму ўціхамірыць, а так сеў бы як міленькі і ні пікнуў бы. Баброўнікі Гродз. (СНМ-2, 243). Сцеянні яго за каўнер, то як міленькі прызнаецца. Верашкі Івац. (ДСК, 222). Падкінуў пад хвост, то як мілянькі пабег памагаць мацяры паліць буракі. Верашкі Івац. (ДСК, 159). 2. Вельмі пакорлівы, безабаронны. Як добра прытыжыць гэтых дурняў, то будуць як міленькія. Некрашы Іўеў. (СГВ, 385).

МІЛЬЁН. Мільён і трошкі чаго. Вельмі многа чаго-н. Наша Маруся тых прыказак мільён і трошкі ведае. Ананічы Дзятл. У таго Міхася дабра было мільён і трошкі, а беднаму скарынку хлеба ніколі ні ўздзяліў. Ананічы Дзятл.

МІЛЯЎЦЫ. Як у Міляўцы па тапачкі. Безвынікова (схадзіць куды-н.). Схадзіла як у Міляўцы па тапачкі. Клявіца Ашм.

МІНУТУ. За <адну> мінуту. Вельмі хутка, зараз жа, за кароткі час (зробіць што-н.). Пасядзі ў нас трохі, а я ўнучку паілю, яна за адну мінуту зьлятая і ўзняе, ці аткрылі магазін. Цырын Карэл. (ЗНФ, 30). Такі лёхкі вершык, што я яго за мінуту вывучыла. Пагранічны Бераст.

У <адну> мінуту. Вельмі хутка, у момант. Як калупнула тоё вужово гняздо, то яны як далі на ўсе бокі, у мінуту распаўзліся. Бабіна Гродз. У мінуту зрабіў. Галубы Маст. (СПЗБ-3, 68). Такі дождж хлібнуў і ў адну мінуту сціх. Заполле Івац. (ДСК, 240). Ба, як есці захацеў: у мінуту міску капусты ўмяніў. Квасевічы Івац. (ДСК, 233).

МІНУТЫ. Ад мінуты. Вельмі часта. *Чаго ты на гадзіннік ад мінуты глядзіш, каго чакаеш?* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57).

3 мінуты на мінуту. Хутка, у найбліжэйшы час. *Сяджу вось чакаю, з мінуты на мінуту павінны прыехаць дзеці.* Дарагляны Маст.

Прасветнай (прасветлай) мінуты няма, не было і пад. (Зусім няма) вольнага часу. *Куды ш мне хадзіць, калі ў міне прасветнай мінуты німа.* Стокі Свісл. *Два тыдні бульбу капалі, прасветлай мінуты не мелі, у хаці падлогу ні было калі памыць.* Бабіна Гродз. *Цяжко даўней жылі: прасветнае мінуты ні было.* Хадоркі Івац. (ДСК, 186).

МІНУЦІ. У мінуці. Вельмі хутка, умомант. *Пасыпала курам гаўсу, дык у мінуці расхвталі.* Петрымаўшчына Іўеў.

МІРАМ. Адным мірам мазаны. Вельмі падобныя адзін на аднаго, адзін не лепшы за другога. *А іх не перагаворыш, адным мірам мазаны.* Малахавічы Гродз.

МІСАЧКІ. Як місачкі пабіўшы. Прыгнечана, разгублена, спалохана (сядзець, стаяць, хадзіць, адчуваць сябе). *Панімаюць, што кепска зрабілі, сядзелі як місачкі пабіўшы, калі я на іх накрывала.* Косцевічы Астр. **Вар.** як місачку (місачкі) пабіўшы.

МІСАЧКУ. Як місачку пабіўшы. 1. Прыгнечана, разгублена, спалохана (сядзець, стаяць, хадзіць, адчуваць сябе). *Нешта яна пасяля вясяля ходзя як місачку пабіўшы.* Падольцы Астр. *Ні сядзі як місачку пабіўшы, усё раўно нічым тут ні паможыш.* Лылойці Смарг. *Лётаў, лётаў – далётаўся, а цяпер сядзіць як місачку пабіўшы.* Заборцы Астр. *Што не праходзіш, стаіш як місачку пабіўшы?* Палушы Астр. 2. Прыгнечаны, разгублены, спалоханы. *Чаго ты сёння нейкі як місачку пабіўшы.* Хутар Праважа Воран. **Вар.** як місачку (місачкі) пабіўшы.

МІСКУ. Не ў сваю міску трапіць і пад. У няпростае, у невыгоднае становішча. *Пайшоўшы на гэту работу і папаўшы ні ў сваю міску.* Кямелішкі Астр.

МІСЦЫ. І ў місцы і ў лыжцы (ложцы) успамінаць. Пры кожным выпадку, пастаянна. *І ты думаяш, што яна забудзя гэта? Яна ш табе будзя ўспамінаць гэта і ў місцы і ў лышцы.* Драчаны Свісл. *Табе жыць ні дасць.* Будзя ўспамінаць тваю правіну і ў місцы і ў лошцы. Стокі Свісл. ● Ложка – лыжка.

Не ў сваёй місцы адчуваць сябе. Няёмка, нязручна. *У гэтай кампаніі я атчуваю сібе ні ў сваёй місцы.* Пеляса Воран.

МІХАЛ. Як свенты Мі'хал д'ябла баяцца. Вельмі моцна. *Браток ты мой! Мне кажуць, прыедзі да яе, бу яна цібе ўпадабала.* А каль ды я баюся яе як свенты Міхал д'ябла. Асіпаўцы Воран.

МІЦЬКАМ. Міцькам звалі. Хто-н. хутка знік, збег, схаваўся. *Чую, клічуць мяне.* Думаю, німа чаго мне з вамі рабіць, сеў у машыну – і Міцькам звалі. Косцевічы Астр.

МІЦЯ. Як Міця асоўская разгаварыцца. Няўхв. Без толку, без патрэбы. *Ну й разгаварылася ты як Міця асоўская.* Пагародна Воран. ● *Асоўская* – ад назвы вёскі Асава Воранаўскага раёна.

МЛЫНА. Каля млына хадзіўшы. Няўхв. Неразумны, дурнаваты. *Каля млына хадзіўшы.* Баяры, Бурлакі Астр. (СНМы, 9).

МОВУ. Мову адабрала (адняло) каму. Хто-н. страціў здольнасць гаварыць. *Я дзісь была ў Амэлькі, бедная, спараліжавана, і мову адабрала, мусіць, зь яе нічога ні будзя.* Навасяды Ашм. *Гэнюсь зусім слабы.* Гаварылі, што і мову адняло ўжо. Заборцы Астр. *Што, цяпер мову адняло, а так-та цэлы ўрок гаварыў і ні слухаў нічога.* Пагранічны Бераст. *Хрысціні зусім адняло мову, ні слова ні сказала, так і скончылася.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 11).

МОВЫ. Ні мовы ні гловы ў каго. Няўхв. Хто-н. няўдалы, някемлівы, нерашучы, негаваркі. *Ты што, у яе ні мовы ні гловы, ёй толькі цялят карміць, а ні на трыбуні выступаць.* Ваўкавыск Ваўк. **Вар.** ні гловы ні мовы; ні мовы ні гловы.

МОГЛІЩАХ. На могліцах з ліхтарамі шукаюць каго. Хто-н. скоро памрэ, загіне; каму-н. пара паміраць. – *Старая наша ўжэ доўго ні працягня. – Так, яе ўжэ на могліцах зь ліхтарамі шукаюць.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 48). *І як яго зямля носіць, нягодніка? Яго ўжэ даўно на могліцах зь ліхтарамі шукаюць.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 48).

МОДУ. Мець моду. Быць схільным рабіць што-н. *Мама вельмі перажывала, кап нас немцы за якую шкоду ні пазабівалі, бо ім што ні так зробіць, то ўсё мелі моду растрэльваць.* Сямёнаўка Бераст. (ДМГ, 24). *Ні мей моды рукамі паказваць.* Калядзічы Ваўк. (ГВР, 91).

Узяць (паняць) моду. Займець звычай рабіць што-н. *Панялі моду лазіць да цямна.* Свіслач Гродз. *Ты што ўзяў моду на старэйшых зікаць, яны што табе, раўня?* Каленікі Гродз. (СНМ, 60). *Пасядзі ты хоць рас у хаці. Узяў моду – адно са школы прышоў і ўжэ с хлопцамі навіхрыўся.* Стокі Свісл. *Ты мне глядзі, бач, узяў моду на маці крычаць, ні дарос яшчэ!* Зэльва Зэльв. *Віця кожны ранак узяў моду аблівацца, і ціпер ніколі ні хварэя.* Зэльва Зэльв. *Што-та ты ўзяў моду кожны вечар сядзець на дварэ, кажучь, зьвёзды не паявляцца.* Пеляса Воран.

МОЗГІ. Мозгі добра ходзяць у каго. Ухв. Хто-н. разумны, кемлівы. *У гэтай дзяўчыны мозгі добра ходзяць, на пяць вучыцца.* Азярніца Сл.

МОКРАЕ. Як (быдта) мокрае гарыць (паліцца). Вельмі марудна, павольна, не спяшаючыся (рабіць што-н.). *Косіш ты сёння нешта як мокра гарыць.* Буцілы Лід. *Нешта ты робіш як мокра гарыць.* Танявічы Шчуч. *Ледзь рукамі варушыць, працуе як мокрае гарыць.* Задварані Свісл. *Ты робіш як мокрае гарыць.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 76). *Ходзіць як мокрае гарыць.* Алешкаўцы Шчуч. (ППФВ, 66). *І бульбу капае як мокрае гарыць.* Шынкаўцы Шчуч. *Ну трохі хучэй! Здаецца, нешта й робіш, а ўсё на месцы, ну як мокрае гарыць.* Хамічы Зэльв. *Трохі шавяліся, а то робіш як мокро гарыць.* Дарагяны Маст. *Цяляпайло нейкі, робіць як мокро гарыць.* Рудавіцы Гродз. (СНМ, 158). *А сын яго такі ўжэ недалэнга. Як робіць што, то як мокра гарыць.* Руда Яварская Дзятл. *Рухайся хутчэй, а то робіш бытта мокрае гарыць.* Лушчыкі Воран. *Робота ў нас ідзе як мокрае паліцца, да нічога рукі не клеяцца.* Бастуны Воран.

МОЛІ. Як молі шмат. Вельмі (шмат). *Шмат як молі.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-3, 76).

МОМАНТ. У момант. Адразу ж, імгненна, вельмі хутка. *Ужэ дахаты ідучы надыбала на апенькі, у момант кош нарэзала.* Заполле Івац. (ДСК, 142).

МОНЬКАЎЦАЎ. Ці з Монькаўцаў ці з Баяр. *Зневаж.* Дурнаваты, неразумны. *У цібе на лобі напісана, што ты чы з Монькаўцаў чы з Баяр, прыдурак ты чортаў!* Навумавічы Гродз. • *Монькаўцы, Баяры* – назвы вёсак, дзе знаходзяцца псіхіятрычныя клінікі.

МОРДА. А морда не трэсне. Выкл. Груб. Вунь чаго захацеў. Адмоўная рэакцыя на чыё-н. занадта вялікае жаданне чаго-н. – *Я хачу паехаць на мора. – А морда не трэсьне?* Пеляса Воран.

Морда плечы абганяе. Груб. Хто-н. вельмі тоўсты, мардаты. *Бач ты, як разьёўся на казённых харчах – морда плечы абганяе.* Пячоўшчына Валож. *Ён хорошы то хорошы, але зь віду як паршук – морда плечы абганяе.* Каменка Шчуч. *Міхася ні ўпознаць, морда плечы абганяе, так ад'еўсё.* Ананічы Дзятл.

Морда цэгля просіць у каго. Груб. Хто-н. заслугоўвае пакарання. *У це што, морда цэгля просіць? Та зара я табе дам, што ні панясеш.* Бабіна Гродз. *У яго, мусі, морда цэгля просіць, залішня выступаць пачоў.* Новая Руда Гродз.

Сабачая морда. Лаянк. Кепскі чалавек. *Ах ты, сабача морда! Усю заплату да капейкі прапіў!.. Кап ты заліўса гэтай воткай!* Бабіна Гродз. *Гэта сабача морда пазычыла ў мяне грошы, ды ніяк ні можа аддаць.* Чаплічы Бераст.

МОРДАЙ. За мордай вушэй не відно ў каго. Груб. Хто-н. вельмі тоўсты, мардаты. *Бач ты, разьёўся... За мордай вушэй не відно!* Паўлаўшчына Валож. **Вар.** за мордай вушэй не відно; з-за морды вушэй не відаць.

МОРДЗЕ. Хоча есць хоча па мордзе мажа. Робіць, што сам захоча, нікому не падпарадкоўваецца. *Жыў пры цёццы, то паччыняўся, а цяперака сам сабе хазяін, хоча есць хоча па мордзі мажа.* Катчыно Маст.

МОРДУ. Адвярнуць (завярнуць) морду. Груб. Не хацець бачыць, заўважаць каго-н., лічыцца з кім-н. *Што ты!... Яго ні ўгаворыш. Адверня морду і слухаць ні хоча, як і ні чуя і ні бачыць.* Бабіна Гродз. Раней, бывало, зойдзе, пагаворыць, а цяпер заверне морду і – унярот на вуліцы. Жытомля Гродз.

Аж морду кры'віць каму. Груб., смяш. Каму-н. вельмі моцна хочацца чаго-н. выпіць ці з'есці. *Слухай, мо дзе маяш сто грам? Так выпіць хочацца, аж морду крывіць.* Бабіна Гродз. *Так хочацца з'есці чаго смачнага, аж морду крывіць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57).

Заліць морду. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. *Хоць анно добра: калі заліе морду, дык адразу спаць ідзе.* Любча Навагр. *Морду заліць усьпеў, а дроў – ні палена.* Старына Маст. *Заліў морду і нікога не прызнае, лаяцца на чым сьвет стаіць.* Гольні Бераст. (СГВ, 590). *Хай толькі сёньня ты зноў зал'еш морду, ляпей ні прыхоць дахаты!* Зэльва Зэльв. *Ну што, пасьпеў ужэ морду заліць?! Завадзічы Гродз. Зноў мой дурань морду сваю заліў, памагаў куму сьвіню калоць.* Крапіўніца Свісл.

Морду заліць. Гл. заліць морду.

Морду клінам нос трамплінам. Груб. Заганарыцца, зафанабэрыцца, зазлаваць. *Я ёй сказала, што так нельга рабіць, а яна морду клінам нос трамплінам і пайшла.* Гродзі Ашм.

Морду крывіць. Груб. Быць незадаволеным. *Маёй жонцы ні дагодзіш аніяк, як ні зрабі, яна ўсё морду крывіць.* Зэльва Зэльв.

Морду наліць. Груб. Напіцца, знаходзіцца ў стане алкагольнага ап'янення. *Ужэ с самага раня морду наліў, сьпіць ціпер цэлы дзень.* Малая Бераставіца Бераст.

Морду сунуць куды. Груб. Лезці туды, куды не трэба. *Ты дзе сваю морду суняш, ні бачыш, што натварыў.* Іванаўцы Гродз. (СНМ-2, 136).

Намыліць морду каму. Груб. Пабіць каго-н., сурова расправіцца з кім-н. *Міхал сёньня намыліў морду Антаку за тое, што ён над ім сьмяяўся.* Зачэпічы Шчуч. *Відаць, добра табе ўчоры намылілі морду, у сінках ходзіш.* Баброўнікі Свісл.

Хоць у морду дай (лясні) дзе. Гумар. Зусім нічога не відаць з-за цемры. *На дварэ сёньня цемрач, хоць у морду дай.* Некрашы Гродз. *Зайшоў я, а там хоць у морду лясні, на метар нічога ні ўбачыш.* Ятвезь Ваўк. *Куды ты пойдзеш? На дварэ цёмно, хоць у морду лясні.* Стокі Свісл.

МОРДЫ. З-за морды вушэй не відаць у каго. Іран. Хто-н. вельмі тоўсты, мардаты. *Дзе ш ён хуценька зробіць, калі з-за морды вушэй ні відаць.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** за мордай вушэй не відно; з-за морды вушэй не відаць.

МОСТ. Хоць мост масці чаго. Вельмі многа чаго-н. *Пойдзям с табой па грыбы, іх там хоць мост масці.* Чарняўка Шчуч.

МОСЦЕ. Як у мосце дзірка (дзюра) патрэбны. Зусім не, аніяк не (патрэбны). *Патрэбен ты як у мосце дзірка.* Подзегуці Воран. *Патрэбна гэта табе як у мосце дзірка.* Чамяры Сл. (ППФВ, 50). *Ні бегай ты за ёй. Патрэбна яна табе як у мосці дзірка.* Каменка Бераст. *Гэты зяграч ізноў паўзе да нас, патрэбны ён нам як у мосці дзірка.* Адэльск Гродз. (СНМ, 63). *Ты куды суняш сваю храпу, патрэбны ты тут як у мосці дзірка.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 250). *Ты тут патрэбны як у масце дзюра.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 78).

МОХ. Мох парос. 1. на кім. Хто-н. худы, недагледжаны. Звычайна пра старога чалавека. *Без жонкі як астаўся, то зусім бядак сыйшоў на нет, мох на ім парос.* Заборцы Астр. 2. дзе. Дзе-н. запушчана, неўпарадкавана. *У Любачкі ў гародзі мох парос ды ні толькі ў гародзі. У яе ўсюды грась.* *Што за гаспадыня такая, трэба ш такой бабе быць.* Зенявічы Навагр.

МОХАМ. Мохам абрасці (парасці). Няўхв. 1. Апусціцца, перастаць надаваць увагу сабе, свайму знешняму выгляд. *Нікога не слухае, робіць сваё, а сам ужо даўно мохам аброс.* Кронькі Шчуч. *Яго жонка як памерла, дык ён зусім мохам парос.* Варона Астр. 2. Запусціць, прывесці ў непарадак. Пра памяшканне, звычайна ўласнае жылло. *Вазьмі ты мяцёлку і ў хаце падмяці. Абрасла мохам, што ні пераступіць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57).

МОЦ. Злая моц носіць (насіла) каго дзе. Незадав. Хто-н. недарэчы, не ў пару ходзіць, бадзяецца дзе-н. *Чаго вас тут злая моц носіць? Ідзея дахаты.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 36). *Каторая пара, а яго недзі злая моц носіць.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 36). *Сабако аш заходзіўса, бо некаго ш да першых пятахоў злая моц насіла недзі бліско.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 36).

Злая моц нясе (прынесла) каго. Незадав. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыходзіць, з'яўляецца. Выказванне незадавальнення ў сувязі з прыходам нечаканага гасця, наведвальніка. *Бачу, што ўжэ зноў злая моц нясе гэтаго Стэпкаваго.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 36). *Прынясла яго злая моц на нашу галаву.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 36).

На моц. 1. З вялікімі цяжкасцямі, праз сілу. *На моц дацягнулася дахаты, так ужо замарылася.* Берагоўцы Шчуч. 2. Вельмі. *Сястра на моц прасіла, каб я не паступала ў педінстытут, а я ні ў якую.* Малі Астр.

Шатаўская моц. Няўхв. Кепскі чалавек. *Гэта шатанская моц поначы поўзая, яшчэ дахаты німа.* Пескаўцы Воран.

Што за злая моц. Выкл. Вокліч незадавальнення, здзіўлення, неразумнення. Што гэта значыць, як гэта зразумець? – *А дзе бацько? – Я й сама ні ведаю. Што за злая моц, што німа яго з лаяні так позна?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 80). *І той ні браў, і гэты кажа, што не бачыў, і канцоў ніяк не найду. Што за злая моц! Нача Воран.* (ЗНФ, 80).

Як мае моц. Вельмі моцна. *Бох веда, якая гарачыня стаіць. Слонца смаля як мая моц.* Волькавічы Ашм. (ДМГ, 115).

МОЦЫ. Да божай моцы напіцца. Вельмі моцна, празмерна. *Ідзі, сустракай сваё ічасьце. Вуньдзека, ледзь ногі валачэ. Напіўся да божай моцы.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 59).

Як мець моцы. З усіх сіл, як толькі можна (рабіць што-н.). *Рыжы, рыжы, стоў на лыжы і паехаў як меў моцы.* Бабіна Гродз. *Як пачула, што плача дзіця, та ляцела як мела моцы.* Новая Руда Гродз.

МУДРАЎ. З велькіх мудраў. Добра не падумаўшы, па дурасці (рабіць што-н.). *Навошта ты ўсё нешта выдумляеш з гэтай ядой: нажар бульбы – і паядуць з малаком. А то з велькіх мудраў прыдумляеш нешта, не ведаеш, чым карміць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 60).

МУКУ. Як муку прадаўшы спаць. Вельмі моцна, беспрабудна. *Ні дабудзісься, сьпіць як муку прадаўшы.* Погіры Дзятл.

МУЛЬКУ. Мульту давіць (травіць). Няўхв. Хлусіць, гаварыць несусвеціцу. *Ён мульту давіць, а ты слухайш вушы разьвесіўшы.* Палушы Астр. *Што ты тут мульту травіш?! Абманвай ды знай меру!* Радунь Воран. *Пірастань мульту травіць, лепей гавары праўду, я ж усё роўна дазнаюся.* Зэльва Зэльв. **Вар.** мульту (цюльку) давіць (травіць).

МУЛЬТА. Мульта ведае. Невядома. *Наша гамонка можа зьвесці нас мульты ведаю куды.* Пасека Дварчаны Воран.

МУЛЯКА. З свайго муляка жыць і пад. Здабываючы сродкі для жыцця выключна ўласнай працай. *Як ніхто ні паможа, то с сваго муляка цяжко ражжывацца.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 38). *Табе і сын, і дачка то тоя, то другая прышлюць, а я ўвесь век жыву с свайго муляка.* Белагурна Дзятл. (ЗНФ, 38). *Мы ўвесь век пражылі с свайго муляка, ніхто нам ні памагаў.* Мілявічы Маст. • Муляк – мазоль.

МУНДЗІРАМІ. З мундзірамі бульба. Неачышчаная, у лупінах. Пра вараную ці печаную бульбу. *Як зайшоў я ў хату, напрасілі сесьці, паставілі бульбу з мундзірамі есці.* Кунцаўшына Гродз. (СНМ-2, 28). **Вар.** з мундзірамі; з мундурамі; у мундзярах.

МУНДЗЯРАХ. У мундзяра'х бульба. Неачышчаная, у лупінах. Пра вараную ці печаную бульбу. *Алі на кожны дзень была свая страва: у панядзелак елі кашу з бульбы і які там суп зварачь, у аўторак елі бліны (хто ш чым) і па блінах – крупы, у сераду была бульба ў мундзярах.* Вялікія Яцыны Астр. (ДМГ, 147). **Вар.** з мундзірамі; з мундурамі; у мундзярах.

МУНДУРАМІ. З мундура'мі бульба. Неачышчаная, у лупінах. Пра вараную ці печаную бульбу. *Варылі бульбу з мундурамі, тады ставілі саладуху, ну такую рабілі мы і елі с халадніком.* Лаздуны Ёўеў. *Есьці не мелі чаго, варылі бульбу з мундурамі.* Лаздуны Ёўеў. *Параная [бульба] з мундурамі.* Быстрыца Астр. (СПЗБ-3, 83). **Вар.** з мундзірамі; з мундурамі; у мундзярах.

МУР. Ні мур-мур. Маўчаць, нічога не гаварыць, не расказваць. *Усе нешто гавораць, а я сяджу, ляджу на ўсіх і ні мур-мур.* Дараглыны Маст.

Як мур. Ухв. Моцны, здаровы, дужы хто-н. *Быў жа ш мушчына як мур. Ці калі ён хварэў, ці калі скардзіўся на што, – не, а так па-дурному голаў злажыў.* Бабіна Гродз. Ён сільны, як мур. Малі Астр. (СПЗБ-3, 83).

МУРАШАК. Мурашак па'сціць. Асудж. 1. Гультаяваць, займацца пустымі справамі. *Ізноў пацягнуўся да друшкоў, пайшоў мурашак пасьціць.* Лылойці Смарг. 2. Не працаваць, лайдачыць. *Ды гэты доўбяла [дурань] ужо з паўгода мурашак пасьціць, як выгналі з работы.* Лылойці Смарг.

МУРАШАЧКА. Як мурашачка. Вельмі працавіты, руплівы. *А ўсе людзэ як мурашачке, адзін ты як адзівот.* Залацеева Зэльв. *Працавіта, як мурашачка.* Кульбакі Лід. **Вар.** як мурашка (мурашачка).

МУРАШКА. Мурашка-пумпашка. Божая кароўка. *Мурашка-пумпашка, калі пагода – то пушчу, а калі дошч – то навешу.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-3, 85).

Як мурашка. 1. працаваць і пад. Вельмі старанна. *Працуе як мурашка.* Савічы Зэльв. (ППФВ, 52). *Ужэ зяць такі памысны, адусюль у сваё гняздо цягне, як мурашка.* Вішнева Смарг. 2. Вельмі працавіты, руплівы. *Нявеста Марысіна такая добра баба, а як мурашка, кап яна гэта села пасядзела на месцы, не, усё робіць нешта, робіць.* Амбілеўцы Шчуч. *Працавіта была дзеўка, як мурашка.* Арцюшы Шчуч. **Вар.** як мурашка (мурашачка).

МУРАШКІ. Мурашкі па скуру пабеглі ў каго. Хто-н. адчуў моцны страх, спалох. *Убачыўшы перад сабою дзікіх свіняў, у мяне ат страху ажно мурашкі па скуру пабеглі.* Аляксандраўшчына Зэльв.

Мурашкі па целе лётаюць у каго. Хто-н. адчувае моцны страх, спалох. *У міне пасьле гэтага пажару і цяпер мурашкі па целе лётаюць.* Заборцы Астр.

Мурашкі пападскурыччу бегаюць у каго. Хто-н. адчувае моцны страх, хваляванне. *Стаю я, углядаюся, што ўжэ тут будзя. А ў самой мурашкі папатскурычу бегаюць.* Старына Маст.

МУРАШЦЫ. Мурашцы па калена. Іран. Невялікага росту хто-н. *Мурашцы па калена, а героям ставіцца.* Талькаўцы Ваўк. *Надзя свайму татку мурашцы па калена.* Жукоўшчына Дзятл.

МУРЗА. Мурза папова. Брудны, нехайны чалавек. *Каця, на каго ты пахожа, Мурза папова! Цябе трэба ў балеі адмочваць.* Рахавічы Сл.

Як Мурза блох набрацца. Асудж. Вельмі многа, праз меру (набрацца, назапасіць чаго-н.). *Пабыў прасядаццям, то набраўся як Мурза блох і яшчэ ўсё горня, яшчэ мало.* Бракава Сл.

Як Мурза да маслянкі прыстаць. Назойліва, неадчэпна. *Ты да міне прыстала як Мурза да маслянкі, атчапіса, я нічога ні ведаю і нічога табе ні скажу.* Празнікі Свісл.

Як Мурза заціркі (маслянкі, жому, кішак, костак) набрацца і пад. Асудж. Вельмі моцна (набрацца, напіцца і пад.). Пра п'янага. *Ну ты, Сымон, і напіўся, як Мурза заціркі.* Казловічы Зэльв. *Учоры замачыў палучку, напіўся як Мурза маслянкі.* Залацеева Зэльв.

Пабыў на вясельлі і набраўся як Мурза жому. Алекшыцы Бераст. Налізаўся як Мурза заціркі, языком ні варочае. Альхоўка Навагр. Каб ты рэчы не ўказаў, як ты языком не варочаеш! Набраўся як Мурза кішок! Гнесічы Навагр. Набраўся як Мурза костак, і яшчэ яму мала. Закальное Любан.

Як Мурза папова. Вельмі брудны, запэцканы. *Ідзі хоць твар памый, а то ходзіш як Мурза папова. Алекшыцы Бераст.*

Як Мурза ў зацірку ўляпацца. Вельмі моцна (закахацца ў каго-н.). *Уляпаўся ў гэту фельшарку як Мурза ў зацірку: ні сьпіць, ні есьць, толькі пра яе думая. Лаздуны Ёўеў.*

Як Мурза ў студні. Няўхв. Мітусліва, неспакойна (паводзіць сябе). *Што ты ні пасядзіш мінуткі, скачаш як Мурза ў студні. Гарадзішча Воран.*

МУРКУ. Мурку тачыць. Асудж. Гаварыць абы-што, несусвеціцу. *Што ты мне тут мурку точыш, слухаць ужэ ні магу! Райца Карэл.*

МУРЛО. Садзіць сваё мурло куды. Груб. Лезці куды-н., умешвацца ў якую-н. справу. *Ты куды садзіш свае мурло? Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 136).*

МУХ. Выкінуць мух з носу. Перастаць злавацца, капрызнічаць. *Хваціць табе дуцца, пара ўжэ выкінуць мухі з носу. Дварчаны Шчуч. Ну, што, выкінула мухі з носу? А то маўчыць колькі тыдняў, ні слова ні скажэ. Дварчаны Шчуч.*

Мець многа мух у носе. Быць упартым, наравістым. *Дзяўчына тая мае многа мух у носе. Сакольнікі Свісл.*

Мух лавіць. Няўхв. Быць няўважлівым, рассеяным. *Зноў зрабіў памылку, мух ловіш, Сцяпан. Малі Астр. Ён толькі і ведае, што мух лавіць. Верцялішкі Гродз.*

Пасвіць (па'свіць) мух. Няўхв. Быць няўважлівым, разявакам. *Патцеллі сыценку, дзьверы зачынілі, агонь па краях сьвеціцца, а дзіцяці ш цікава, як яно там гарыць, хапіла ручкай за жалеза і апякася, а нянька тут жа сядзіць і ні відзіць нічога, мух пасвіць. Косцевічы Астр. Сюды глядзі, ні пасві мухі, а то ізноў памылкаў наробіш. Крывічы Зэльв.*

Як мух аб'еўшыся сядзець і пад. Маўкліва, ціха, прыгнечана. *Я яму і пра тое, і пра эта гутару, а ён сядзіць як мух аб'еўшыся. Копаніха Смарг. Усе сьмяюцца, а гэты сядзіць як мух аб'еўшыся. Кямелішкі Астр.*

МУХА. І муха не сядзела на чым. Жарт. Новае, чыстае. Пра адзенне. *Касьцюм наўоткі купіла. Прыгожы, нават і муха ні сядзела! Крупава Лід. (Хітр., 61).*

Кідацца як муха ў вару. Турбавацца, мітусіцца, паводзіць сябе неспакойна. *Я тут адзін кідаюся як муха ў вару, і нікому ні ў галаве, кап памахчы беднаму чалавеку. Калбаскі Гродз.*

Муха не сядзі. Жарт. Чыстае, выпрасаванае, дапасаванае. Пра адзенне. *А сукенка яе, а прычоска! Муха не сядзі. Сапоцкін Гродз.*

Чуваць як муха праляціць. Вельмі ціха. *Зайшла ў хату – нідзе нікога, чуваць як муха праляціць. Крэва Смарг.*

Шалёная муха ўкусіла за вуха каго. Хто-н. злосны, паводзіць сябе раздражнёна. *Шалёная муха ўкусіла за вуха. Шаўдзіні Лід. (МСГВ, 616).*

Як муха. Слабы, кволы, безабаронны. *Чалавек як муха, учора жыў, а сёння няма. Канюхі Бераст. (СГВ, 616).*

Як муха да мёду ліпнуць і пад. Назойліва, неадчэпна (дакучаць каму-н.). *Ліпнеш ты як муха да мёду, надаеў ужэ. Марцулі Навагр. Прыліп як муха да мёду. Муравана Бераст.*

Як муха да смалы прыстаць. Няўхв. Назойліва, неадчэпна. *Што ты да мяне прыстала як муха да смалы. Атчаніся. Аляксандравічы Дзятл.*

Як муха на варэнні выдурвацца і пад. Іран.-гумар. Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). *Чаго выдурваецца як муха на варэнні? Ганчары Дзятл.*

Як муха на веніку выдурвацца і пад. Іран.-гумар. Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). *Апсэдзі ты яго трохі, бо выдурваецца як муха на веніку. Жомайдзі Лід. А ўжо як прыдзе ў клуп, то выдурваецца як муха на веніку. Грыцкі Ваўк. Вар. як муха на веніку (у веніках).*

Як муха на гаўне вырабляцца і пад. Груб. Вельмі, празмерна. *Што ш ты вырабляеся як муха на гаўне, усе ўжо ведаюць, хто ты такі.* Бярозаўка Лід.

Як муха на матацыкле (на матоцыку) выдурвацца і пад. *Іран.-гумар.* Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). – *І гэта ён проўду гаворыць?* – *От, выдурваецца як муха на матацыклі.* Бабіна Гродз. *Німа чаго выдурваецца як муха на матоцыку, я тут с табой гулі гуляць ні зьбіраюся.* Новая Руда Гродз.

Як муха на сцякле выдурвацца і пад. *Іран.-гумар.* Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). *Заняцца няма чым, дык ты выдурваеся як муха на сцякле.* Любча Навагр. *Усё ёй бацька дазваляе, то і выдурняецца як муха на сцякле.* Алекшыцы Бераст. *Чаго ты выдурняеся як муха на сцякле.* Пеляся Воран. *Ды ён нічога ні варты, а выдзелваецца як муха на сцякле.* Геранёны Іўеў. *Ну што ты перад хлопцамі выдзелваецца як муха на сцякле, яны цябе ўсё роўна ні заўважаюць.* Зэльва Зэльв. **Вар.** як муха на шкле (на сцякле).

Як муха на сцяне выдурвацца і пад. *Іран.-гумар.* Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). *От распуста, выдурняецца як муха на сцяне.* Ражкі Свісл. *Усё ёй бацька дазволіў, то і выдурнялася як муха на сцяне.* Алекшыцы Бераст. *Чаго вы так расьпесьцілі малую, выдурваецца як муха на сцяне.* Трабы Іўеў. (СГВ, 583).

Як муха на шкле выдурвацца і пад. *Іран.-гумар.* Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). *Сорамна на цябе глядзець, вырабляешся як муха на шкле.* Палушы Астр. *Выколкаецца як муха на шкле.* Гарадзішча Воран. *Верын хлопец цэлы вечар перад дзяўчатамі вытанцоўваў як муха на шкле.* Кавалі Сл. **Вар.** як муха на шкле (на сцякле).

Як муха на смале ісці і пад. Вельмі марудна. *Варушыся мо троху, а то суняцца як муха на смале, так і да ранку ні справімся.* Мацвееўцы Ваўк.

Як муха пасля дусту. Знясілены, слабы, запаволены ў рухах. *З аўтобусу яна выйшла як муха пасля дусту.* Чуркі Ашм.

Як муха перад здыханнем хадзіць і пад. Вельмі павольна, затарможана. *Чаго ты поўзайш як муха перад здыханьнем, бярыся за якую-коляк работу.* Дзявяткі Бераст.

Як муха траўленая (патраўленая). 1. Вельмі хворы, слабы. *А я кажу: «Но ля, ціпер усе ходзяць як мухі траўленыя». Усе слабыя.* Пэўне, мой стары казаў, што перат канцом сьвету гэта. Невашоўшчына Навагр. (ДМГ, 80). 2. Незадаволены чым-н. *А цяпер ходзяць панадуваўшыся як мухі патраўленыя, усе недавольныя нечым, усё дрэнна нешта.* Гродзі Ашм. (ДМГ, 120).

Як муха ў вёніках выдурвацца і пад. *Іран.-гумар.* Залішне, празмерна (прыдурвацца, сваволіць і пад.). *Дурань ты ці што?.. Узбурыўся ні сьвет ні зара і выдурваеся як муха ў вёніках.* Астравец Астр. **Вар.** як муха на вёніку (у вёніках).

Як муха ў павуціне біцца і пад. Прыкладваючы ўсе сілы, намаганні. *Біцца як муха ў павуціне.* Баранавічы Гродз. (ППФВ, 9).

МУХАЕДАХ. Даць (залімоніць) на мухаедах каму. Паграж. Пабіць, пакараць каго-н. *Як дам на мухаедах, пятаму закажаеш.* Зялёны Бор Івац. (ДСК, 136). *Ад'еў усю душу, во зараз як залімоню на мухаедах, то хутка адстаняш.* Даргужы Івац. (ДСК, 86).

Па мухаедах атрымаць і пад. (Атрымаць) наганяй, пакаранне. *Адчапіся, бо палучыш па мухаедах.* Кушняры Івац. (ДСК, 136).

МУХАЙ. Пад мухай. Няўхв. У стане ап'янення. *Зноў прыйшоў пад мухай, будзе шуму на ўсю ноч.* Пагародна Воран. *Сабраліся і пайшлі. Калі твой сёньня пад мухай прыдзя, то і мой тожа ні атстаня.* Райца Карэл.

МУХАМІ. З мухамі¹. 1. У пачатку зімы, снегападу. *Выкапалі бураке рана, алі с транспартам затрымка была, то вазілі ўжэ з мухамі.* Монькавічы Маст. 2. Позна вечарам. *Сена вазілі дапазна, бу стаяла пагода. Хоць з мухамі, але ш сухое забралі.* Крупава Лід. (Хітр., 61).

З мухамі². Вельмі многа, звыш меры. Аб працяглай, інтэнсіўнай, часта непрыемнай працы. *Сёньня вам тут з мухамі будзя, натто ш много рыбы чысьціць трэбо.* Старына Маст.

З мухамі³. Няўхв. Вельмі ўпарты, капрызны, наравісты. *Мая баба, холера, з мухамі, с хаты выжыла, як убачыць, што з бутэлькай прыйшлі. Пайдзем ляпей да цібе.* Бабіна Гродз. Ён нейкі з мухамі, сказала ні ў руку, то як пачаў крычаць. Волькавічы Ашм. Дзіця з раныцы было з мухамі – увесь час плакала. Луці Карэл.

З мухамі ў галаве. Няўхв. Неразумны, бесталковы. *Хібо ён з мухамі ў галаве, што на ражон леза?* Старына Маст.

З мухамі ў носе. Няўхв. Фанабэрысты, ганарлівы. *О, ты зь ім не згаворыся! Ён жа з мухамі ў носе, на ўсіх звысоку глядзіць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 61).

МУХІ. З мухі зрабіць слана. Беспадстаўна, занадта перабольшваць што-н. *Ведаю я вашы жаночыя фантазіі. З мухі можаце зрабіці слана.* Каменка Шчуч. *Ну ты і сказаў, вечна з мухі слана зробіш.* Малахавічы Гродз.

І мухі не шэпчуць пра каго. Ніхто нічога не гаворыць пра каго-н., хто-н. не з’яўляецца аб’ектам размовы. – *Дык я ш ні вінаваты ў гэтым!* – *Ды пра цябе і мухі ні шэпчуць, я ш зусім пра другога гавару.* Зэльва Зэльв. – *Такая цяжкая задача?* – *Ага, і я не рашыў.* – *Ну, а пра цябе дык нават тут і мухі ні шэпчуць.* Падбалоцце Зэльв.

Мухі не зачэпіць. Ухв. Вельмі ціхі, лагодны, пакорлівы. *От добры мужык папаўся Стасі, ён жа ш табе мухі ні зачэпіць.* Купры Шчуч. *Ні бойся яго, ён мухі ні зачэпіць.* Гудзевічы Маст. *Файны хлопца, мухі ні зачэпіць.* Ваўкавічы Навагр. *Добры чалавек быў мой бацько. Ніколі нікому кепска нічога ні зрабіў. Такі быў, нават мухі ні зачэпіць.* Лунна Маст.

Мухі ў носе (у ноздрах) у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі ўпарты, наравісты. *У нашае дачкі ўжэ мухі ў носе, ужэ занавілася.* Малая Бераставіца Бераст. *І нашто зь ім спорыць?* *Я ш казала табе, што ў яго мухі ў ноздрах.* Баброўнікі Свісл.

Як мухі на варэнне лезці і пад. З вялікай ахвотай, неадчэпна, назойліва. *Дзе хто сьвіню заколя, ужэ радня валацэцца як мухі на варэньня, абы што ўскураць.* Зэльва Зэльв.

Як мухі на мёд ісці і пад. З вялікай ахвотай, неадчэпна, назойліва. *Панапрыжджала гэтых грыбнікоў, ды ідуць, ідуць як мухі на мёд.* Галынь Навагр.

МУХУ. Гнэмбіць муху. Прыгнятаць, здэкавацца са слабейшага, малодшага. *Ні гнэмбі гэту муху, бо ён і так ледва ногі валочыць.* Баброўнікі Свісл. ● *Гнэмбіць* – параўн. польск. *gnębić* ‘прыгнятаць, уціскаць, праследаваць’.

МУЦЁХА. Муцёха-пуцёха. Няўхв. Неахайны чалавек. *Алі ш ты і муцёха-пуцёха, увесь падол ун уюрзала.* Хадзілоні Шчуч.

МУЦЭ. У муцэ пакачаны. Ухв. Паддатлівы, уступлівы, памяркоўны. *Шчэ залатога мужыка маяш, у муцэ пакачаны ў цібе ён.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 72). *Нарвалася ты на такога чалавека, што ў муцэ пакачаны, а так бы табе столькі штрафу далі.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 72). *Гэта магазінішчыца, далібох, у муцэ пакачана.* Другая п яго даўно паперла атсюль. Генюшы Навагр. (ЗНФ, 72). *Зь іхнім Міколам можна мірыцца, ён у муцэ пакачаны.* Мацёшыцы Навагр. (СГВ, 610).

МЫ. Абысь мы жылі. Выкл. Таставае пажаданне ўсяго добрага. *Па гасьцяваньні выт’ем чапавэго, абысь мы жылі, вутка пілі.* Швейляны Астр. (МСГВ, 16). *Абысь мы жылі і капляюшам вутку пілі.* Гродна Гродз.

МЫДЛА. На мыдла. Грашовы падарунак у абрадзе хрышчэння дзіцяці. *Перад выяздам, як купуюць рабёнка, хросна ложыць «на мыдла» рублёў пяць, а потым кума пакрывае дзіця палатном.* Швайляны Астр. (МСГВ, 340).

Як мыдла. Нясмачны. *Наварыла супу, як мыдла.* Ашмянцы Шчуч. **Вар.** як мыла (мыдла).

Як мыдла з’еўшы (аб’еўшыся) хадзіць, стаяць і пад. У дрэнным настроі, з незадаволеным выглядам. *Стаяў як мыдла аб’еўшыся, сорам было.* Замасцяны Шчуч. Ён ходзя як мыдла з’еўшы, у яго неводжэньне ў жыцці. Малі Астр. (СПЗБ-3, 92). **Вар.** як мыла (мыдла) з’еўшы (аб’еўшыся, наеўшыся).

МЫЗА. Арыштанская мыза. Асудж. Нягоднік, хуліган. Гэты Сонін хлопец – арыштанска мыза – ізноў мне плот паламаў. Кавалі Сл.

МЫЗУ. Заліць мызу. Груб. Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. Паглядзі, ужэ заліў сваю мызу. Роскаш Навагр.

МЫЛА. Без мыла ў душу лезці каму. Асудж. Лісліва дагаджаць, падлізвацца, падхалімнічаць перад кім-н. Ён табе без мыла ў душу леза. Пацавічы Дзятл.

Без мыла ў сраку лезці каму. Груб. Асудж. Лісліва дагаджаць, падлізвацца, падхалімнічаць. Ты яму зарас патрэбны, дык ён без мыла ў сраку лезьці будзе. Ашмяны Ашм. Чаго ты ёй [нявесце] без мыла ў сраку лезаш? Як ні дагаджай, сярэўно кепскай будзеш. Бабіна Гродз. Покуль Маруся рабіла ў магазіні, кума яе без мыла ў сраку лезла, а як тая перайшла, то яна з Марусяю і знацца ні хоча. Ананічы Дзятл.

Зязюліна мыла. Бат. Травяністая расліна. Як малыя былі, та назбіраям гэтаго зязюлінаго мыла і мыямсо ў рэчцы. Парэчча Гродз. (СНМ-2, 93).

Сабача мыла. Бат. Расліна з сакавітым сцяблом, якая выкарыстоўваецца як дызінфекцыйны сродак. Помню, каля рэчкі нарвем сабачага мыла і мыям сабе твар, рукі, кап чыстыя былі. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 124). На гэтым кургане нічога ні хоча расьці, толькі сабачо мыло. Бабіна Гродз.

Толькі мыла звязіць. Няўхв. Безвынікова, дарэмна, упустую схадзіць, з'ездзіць куды-н. – Ну як, ці дабіўся чаго? – Ат, ні пытай... Толькі мыло звязіў. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 69). – Кап трошкі раней паехаў, то, можа п, і пасьпеў. – Я ш табе казала, што толькі мыла звозіш. Дзеткі Воран. (ЗНФ, 69). Нічога ні дастала ў магазіні, толькі мыло звязіла. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 69).

Як дурны мыла набрацца. Асудж. Напіцца, быць п'яным. Набраўся як дурны мыла і цяпер ляжыць як сабака. Апіта Гўеў.

Як мыла. Нясмачны. Нешто твае хвалёныя грыбы абы-што, як мыло, у рот ні лезуць. Бабіна Гродз. **Вар.** як мыла (мыдла).

Як мыла з'еўшы (наеўшыся). 1. ісці, стаяць, сядзець і пад. У дрэнным настроі, адчуваючы сябе няёмка, з незадаволеным выглядам. Калі с табой захочаш пагаварыць ці спытаць што, ты сядзіш як мыла з'еўшы. Крэва Сморг. Хлопчык стаяў як мыла з'еўшы, так яму было няёмка. Лойкі Гродз. У гэтым натоўпе людзей ён стаяў як мыла з'еўшы. Рахавец Навагр. Сядзіць як мыла з'еўшы. Канвельшкі Воран. Апсьмяялі чалавека, ён пашоў як мыла наеўшыся. Правыя Масты Маст. Ён пайшоў як мыла з'еўшы. Парэчча Гродз. (СПЗБ-3, 92). 2. маўчаць. Зусім (маўчаць). Ведая, што вінаваты, то ні аказваецца. Маўчыць як мыла з'еўшы. Лунна Маст. Чаго маўчыш як мыла з'еўшы. Німа нават нічога ў апраўданьне сказаць. Крупіцы Маст. Учора ён быў спакойненькі, маўчаў як мыла з'еўшы. Шынкаўцы Шчуч. Ну чаго ш ты маўчыш як мыла наеўшыся? Асіпаўцы Воран. **Вар.** як мыла (мыдла) з'еўшы (аб'еўшыся, наеўшыся).

МЫЛАМ. З мылам пайсці. Іран. Не дамогшыся свайго, ні з чым. Па яго нічога ні выйшло, пайшоў з мылам. Краскоўскія Горы Навагр. Гэта ш да міне ўчора Якімаў прывалокса, думаў, напаю й накармлю. Аля ні на тую напоў, з мылам пайшоў. Бабіна Гродз.

МЫМРА. Мымра балотная. Няўхв. Кепскі чалавек. У гэтай мымры балотнай і вады зімой ні вырасіш. Уселяб Навагр.

МЫРСУ. Мы'рсу наставіць (надуць). Груб. Зазлаваць, надзьмуцца, зрабіць незадаволены выраз твару. І слова ёй ні скажы, такі мырсу наставіць. Старына Маст. Чаго ты мырсу наставіла? Усё табе ні так. Міхалкі Свісл. Мырсу надуня і сядзіць, ні да кого ні аказваецца. Старына Маст. • Мырса – мыза.

МЫСЛЮ. На мысля прыйшло (прыйдзе). Успомнілася, прыгадалася. Доўга я хадзіла, пакуль на мысля прыйшло. Апонаяцы Воран. Раскажу можа, калі на мысля прыйдзе. Дзеткі Воран. Мне на мысля прыйшло, як мы раней вячоркі рабілі. Талочкі Воран.

МЫТЫ. Ні мыты і ні брыты. Асудж. Вельмі брудны, запэцканы. *Ні магу я сядзець зь ім за адным сталом і есьці, ён як сьвіня – ні мыты і ні брыты.* Дарагляны Маст.

МЫЧЫЦЬ. Ні мычыць <i>ні целіцца. Няўхв. 1. Нерашучы, няздольны прыняць і ажыццявіць сваё рашэнне. *Хлопец прыглядаецца ды толькі ні мычыць і ні целіцца.* Місявічы Воран. *Той яе жаніх ні мычыць ні целіцца.* Сакольнікі Свісл. 2. Нічога пэўнага не можа сказаць. *Здатны хлопец, але як станеш што пытаць, то ні мычыць ні целіцца, нічога не зразумееш.* Баброўнікі Свісл. *Я запыталася пра васэля, але яна ні мычыць ні целіцца.* Станулянцы Воран. *Ну і што ты ні мычыш ні целішся.* Дубна Маст.

МЫШ. Мыш павесілася дзе. Гумар. Нічога няма з ежы дзе-н. *Трэба зайсьці ў магазін чаго купіць паесьці, а то дома мыш павесілася, усе каструлі пустыя. Не было часу згатаваць чаго.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63).

Як мыш. 1. мокры і пад. Вельмі (мокры, спацелы). *Натто росно, а трава ў па'хі. Так уброхаліся, мокрая як мышы.* Бабіна Гродз. *Мокры як мыш, столькі дроў перапілавоў.* Бершты Шчуч. 2. змокнуць і пад. Вельмі моцна (змокнуць, спацець). *Хай яго халера! Пакуль давалак гэту вяску на плячах, та спацеў як мыш.* Бабіна Гродз.

Як мыш касцельная жыць. Бедна, у нястачы. *Мы жывем як мыш касцельная – нічога ні маям, пусты халадзільнік.* Лунна Маст.

Як мыш на крупы (на крупу). 1. надуцца, насупіцца і пад. Вельмі моцна. *Доўга ты будзьяш дуцца як мыш на крупу? Зэльва Зэльв. Я ш праўду сказала, і няма чаго надувацца як мыш на крупу.* Масушыны Свісл. *Чаго надуўся як мыш на крупу.* Рахавец Навагр. *Чаго ты сядзіш надуўшыся як мыш на крупы, нічога не гаворыш?* Бабонеўка Карэл. (СГВ, 616). *Надулася як мыш на крупы і гаварыць ні хочаш.* Верашкі Івац. (ДСК, 141). 2. глядзець і пад. Уважліва, з прагнасцю. *Цяшка было ў вайну, есьці ні было чаго. Раніцай дзеткі пастануць кругом печы і глядзяць як мышы на крупы. А што я магла ім даць? Бульбы памерзлай. Кармлю іх і плачу сама.* Дварэц Дзятл. *Чаго пазіраеш як мыш на крупу.* Чураі Дзятл. *Чаго глядзіш як мыш на крупу? Першы раз бачыш?* Жупраны Ашм. *Наставіўся як мыш на крупэ.* Скідзель Гродз. (СНМ, 187).

Як мыш на пшаніцу глядзець. Вельмі ўважліва, не зводзячы вачэй. *Глядзела п лепш за печкаю, а то заглядзлася на нешта ніякдама што як мыш на пшаніцу.* Вензавец Дзятл.

Як мыш пад венікам сядзець. Вельмі ціха, спакойна. *Ды й сяджу як мыш пад венікам.* Скідзель Гродз. **Вар.** як мыш пад венікам (у веніку).

Як мыш пад мятлой сядзець. 1. Вельмі ціха, спакойна. *Сядзіць як мыш пад мятлой.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 94). *Прытайўся недзе там і сядзіць як мыш пад мятлой.* Каменка Бераст. *Маці налупіла, дык цяпер сядзіць як мыш пад мятлою.* Яскалды Бераст. 2. У поўным падпарадкаванні ў каго-н. *Дык яна ў яго сядзіць як мыш пад мятлою.* Вераскава Навагр.

Як мыш пад памялом сядзець. Вельмі ціха, бясшумна ці спалохана. *Прыціснулі вас сёньня на сабрані добра, сядзелі як мыш пат памялом.* Пескаўцы Лід. (ЗНФ, 89). *Пацішэў, як бацьку ўбачыў! Сядзіш ціпер як мыш пат памялом.* Місявічы Воран. (ЗНФ, 89). *Палучыў, то будзьяш зарас сядзець як мыш пат памялом, а то спакою на цібе німа, вясяля прас край прэ.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 89).

Як мыш у веніку сядзець. Вельмі ціха, бясшумна ці спалохана. *Дзеці сядзелі на печы як мышы ў веніку.* Лылойці Смарг. **Вар.** як мыш пад венікам (у веніку).

Як мыш у гару'дзе сядзець. Вельмі ціха, спакойна. *Сядзеў як мыш у гарудзя.* Граўжышкі Ашм. • *Гаруд – засек.*

Як мыш у нары сядзець. Ціха, бясшумна, непрыкметна. *І я бедненькая, што адна засталася, бес мужыка, сяджу як мыш у нарэ. Ужэ трынаццаць гадоў як адна.* Жытомля Гродз. (ДМГ, 155).

Як мыш у нору цягнуць. Старанліва, рупліва. *Старалася, цягнула як тая мыш у нору, прышла нявестка, усё пагойшыла.* Старажоўшчына Івац. (ДСК, 156).

Як рудая мыш. 1. *прапасці.* Цалкам, поўнасьцю. *Як я памру, то прападзеця як рудыя мышы, то лепш цяпер слухайця мацяры.* Падгалішкі Шчуч. (СГВ, 617). *Яна прападзе, як рудая мыш.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 91). *Кап ціперашнім дзецям такое жыцьцё, як мы жылі, то прапалі п як рудыя мышы.* Заборцы Астр. *Прападуць як рудыя мышы.* Соля Сморг. 2. *сядзець.* Ціха, бясшумна, спалохана. *Сядзіць як рудая мыш і ня пісьне.* Прылукі Навагр. (ППФВ, 60). *Сядзяць як рудыя мышы, і слова не чуваць.* Старчаняты Іўеў.

МЫШКУ. **Злавіць мышку.** *Дзіц.* Упасці. Пра дзіця. *Ну што, мой маленькі, злавіў мышку.* Дзераўная Сл.

Мышку паклікаць. *Дзіц.* Вырваць зуб. *Міколка вунака даўно ўжэ мышку паклікаў, аддаў ёй свой зубок, а ты чаго байсца? Гэта ш зусім ні баліць.* Сурынка Сл.

МЫШЫ. **Мышы паелі добрых.** *Скеп.* Няма, не стала (добрых). *Кавалераў у нас німа ў вёсцы, навывяжджалі, добрых мышы паелі.* Парацаны Лід. (СГВ, 588). *Ай, якія тут хлопцы ў нашай вёсцы, адныя алкашы, добрых мышы паелі.* Жылічы Шчуч.

Мышы па кішэнях шастаюць (шасталі) у каго. Зусім няма грошай у каго-н. *Я ні атказваюся, пашоў бы, звалі ш [на вяселле], аля што калі ў міне мышы па кішэнях шастаюць.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 46). *Ні мох я, у міне на той час мышы па кішэнях шасталі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 46). *Ты казалася, што ў яго мышы па кішэнях шастаюць, а ён, паглань, усяго накупляў.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 46).

Мышы ў каморы дохнуць у каго. Няма ніякіх прыпасаў, запасаў прадуктаў харчавання ў каго-н. *А якая ў іх жыцьцё? Мышы ў каморы дохнуць: ні бульбы, ні мяса.* Дайліды Іўеў.

МЫШЭЙ. **Мышэй не ловіць.** *Няўхв.* Неактыўны, неініцыятыўны, неразваротлівы. *Юзафаў хлопец мышэй ні ловіць, мо так і будзя сам па сабе жыць.* Баброўнікі Свісл. *Ай, ён мышэй ні ловіць, на яго німа чаго спадзявацца.* Бабіна Гродз.

МЭР. **Як Мэр перцу даць.** *Няўхв.* Вельмі мала (даць каму-н. што-н.). *Надавала ты мне тых грошай як Мэр перцу.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 90). *Гэта, кажучы, быў некалі гандляр Мэр, такі скупечка, такі хцівяц, што сьвет ні бачыў. То й цяпер, як хто дае што, а рукі ў яго трасуцца, так кажам: «Што ты даеш як Мэр перцу?»* Конна Зэльв. (ЗНФ, 90).

МЭСЯ. **Мэся крывая.** *Няўхв.* Бесталковы, неразумны чалавек. *Не хадзі ты да Мані, яна ж Мэся крывая.* Бершты Шчуч.

МЭТАР. **Мэтар з шапкай.** *Іран.* Вельмі малы, невысокі, нізкарослы. *У нас тут быў такі Пецька Федакоўскі – маленькі. Усе казалі на яго мэтар с шапкай.* Лунна Маст. *Аччыняю дзверы, аш стаіць нешта, мэтар с шапкай, не венцэй.* Бастуны Воран. **Вар.** мэтар (мэтар) з шапкай <і на каньках>.

МЭТЛАХАЎ. **Мэтлахаў не астанеца чых.** *Паграж.* Хто-н. будзе знішчаны. *Я цябе на мэтлахі расправу і мэтлахаў тваіх ні астанеца.* Чамяры Сл. (НЛ, 54). **Вар.** мэтлахаў (мэтлуха) не астанеца.

МЭТЛУХА. **Мэтлуха не астанеца чыйго.** *Паграж.* Хто-н. будзе знішчаны. *Як муздану на зямлю, мэтлуха твайго ні астанеца.* Ятвезь Ваўк. (МСГВ, 290). **Вар.** мэтлахаў (мэтлуха) не астанеца.

МЭТРЫ. **Два мэтры і ўсё ногі.** *Іран.* Вельмі высокі і худы хто-н. *Ну й дылда – два мэтры і ўсё ногі.* Задвор'е Зэльв. **Вар.** два (тры) мэтры (мэтры) і (ды) усё ногі.

Два мэтры сухастою. *Іран.* Вельмі высокі і худы хто-н. *Хіба этыя мадэлі красівія? Дзеўка павінна быць спраўнай, а ні два мэтры сухастою.* Лунна Маст. **Вар.** два мэтры (мэтры) сухастою.

МЭШТАВІЧ. **З Мэштавіч уцёк.** *Няўхв.* Дурны, неразумны хто-н. *Ён што, з Мэштавіч уцёк, такое зрабіць? Зусім з глузду з'ехаў чалавек.* Конна Зэльв. • *Мэштавічы* – назва вёскі ў Зэльвенскім раёне, дзе знаходзілася псіхіятрычная клініка.

МЯДЗВЕДЗЬ. **Як мядзведзь зарасці.** Вельмі (зарасці). *Спушчу трошкі брытву і падгалюся, бо зарос як мядзведзь.* Посальч Воран. (СПЗБ-4, 553).

Як мядзведзь да танцаў спрытны. Няўхв. Зусім (непаваротлівы, няўклюдны). *Спрытны як мядзведзь да танцаў.* Сцяпанішкі Маст. (ППФВ, 58). *Спрытны як мядзведзь да танцаў.* Каркуцяны Воран.

Як мядзведзь на пасеку лезці і пад. Самавольна, без дазволу. *Куды ты лезеш як мядзвець на пасеку.* Ляткі Маст.

Як мядзведзь у бярлозе ляжаць, сядзець і пад. Бесклапотна, ні пра што не дбаючы. *А ён цяпер жыве як мядзведзь у бярлозе.* Каліноўская Свісл. *Яе Мікола нідзе не робіць, дзень будзя сядзець ля цілявізара або ляжаць у садзе, слова ні скажа, залёг як мядзведзь у бярлозе.* Юбілейны Свісл. (СГВ, 616). *Усе напрацаваліся даўно, а ён шчэ ляжыць як мядзведзь у бярлозе.* Копаніха Сморг.

Як мядзведзь на мёд глядзець. З нецярпеннем, з прагнасцю. *Ні стой, ні глядзі як мядзведзь на мёд, ні для цябе гэта.* Пелкаўшчына Іўеў.

МЯЗІНЦАМ. І мязінцам не паварушыць. Зусім нічога не зрабіць, бяздзейнічаць. *Вы тут шмат налічылі нідахопаў, але самы і мязінцам ні паварушылі, кап направіць хоць адзін зь іх.* Пецюкі Дзятл.

МЯКІНА. Мякіна ў галаве ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, бесталковы. *У яго мікіна ў галаве, што ён можа ведаць.* Левыя Масты Маст. *Ён задачы гэтай ні рошыць, у яго ні мазгі, а мякіна ў галаве.* Уселюб Навагр. *У цібе мякіна ў галаве, а ні мазгі, німа тут чаго панімаць.* Баброўнікі Гродз. *У яго мякіна ў галаве, нічога ні панімая.* Каменка Бераст.

МЯКІНАЙ. Мякінай набіта галава ў каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, бесталковы. *Мякінай набіта галава.* Караневічы Гродз. (СНМ, 187).

МЯКІНЕ. На мякіне не правядзеш каго. Не перахітруеш, не ашукаеш каго-н. *Я чалавек кручаны, мяне на мякіне не правядзеш.* Канчаны Бераст.

МЯКІНЫ. Як мякіны грошай. Вельмі многа, у вялікай колькасці. *Чаму ш яму ні выпірацца? Грошай тых як мякіны.* Глушнева Гродз. (ЗНФ, 90). *У дзеда грошай як мякіны, а ўсё прыбядняецца.* Майсеевічы Ваўк. (ЗНФ, 90). *Наскладваў Піліп грошай як мякіны, і нікому яны ні прышліся.* Дварок Дзятл. (ЗНФ, 90). *Ванька грошай назьбіраў як мякіны.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 90).

МЯККА. Мякка сцэле ды цвёрда спаць. Няўхв. Знешне ветлівы, далікатны, а спадцішка робіць ці можа зрабіць каму-н. шкоду, непрыемнасць. *Пабыў я ў брата, бачу, што ён мякка сьцэле ды цвёрда спаць.* Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 46). *Сьвякруха ні любіць міне, мякко сьцэле ды цвёрда спаць.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 46). *Умея яна зь людзьмі пагаварыць, мякко сьцэле ды цвёрда спаць.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 46). *Гаварыў файно, а нічога добрага ні зрабіў. Людзі яго слухалі ды казалі: «Мякко сьцэле ды цвёрда спаць».* Лунна Маст. **Вар.** мякка (гладка) сцэле <ды> цвёрда спаць.

МЯЛІА. Абліжы мяла. Няўхв. Не спадзявайся на большае. Адказ таму, каму чагосьці мала, чаго-н. не хапае. *Ужываецца пераважна са словамі мала, калі табе мала і пад.* Абліжы мяла, калі табе мала. Глядавічы Маст. *Ужо нічога німа, усё зьеў, мала, то абліжы мяла.* Прудзяны Шчуч. *А гэтаму ўсё мало, та хай абліжа мяло, як яму мало!* Старына Маст.

Мяла аблізаў. Іран. Лысы. *Палян на таго, што ўперадзі сядзіць, што мяла аблізаў.* Грыцкавічы Зэльв. (ЗНФ, 46). *У яго ш такая чупрына добра была, а цяпер ці бачыш, які стаў...* Мяло аблізаў. Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 46). **Вар.** мяла (качалку) аблізаў.

Мяла бульбяное. Няўхв. Павольны, марудны, непаваротлівы чалавек. *І што робіць ці ні робіць, то як мяшок які.* Зусім неко мяло бульбяное. Верцялішкі Гродз.

МЯЛІЦА. Як мяліца мяць. Многа (есці). *Наробіцца за дзень, прыдзя дахаты, дык што ні дасі есці, мне як мяліца.* Хорашава Навагр. (СГВ, 616).

МЯНЕ. Хай мяне вырве. Выкл. Выказванне скептычных адносін да каго-, чаго-н. *Ён такую сабе работу знайшоў, што хай мяне вырве!* Вікшняны Іўеў. *Хай мяне вырвіць ат твай дпамогі.* Малінавая Сморг. *Алі й хлопцы прыходзілі. Хай міне вырва! Гэта*

ціперашня такая маладзёш. Пагранічны Бераст. Як твой зяць красівы, то хай міне вырва! У яго ш нос на трох рос, а яму аднаму застаўсё. Ананічы Дзятл.

МЯНТАШКА. Як мянташка лапатаць. Без сэнсу (гаварыць). Хто цябе разбярэ, чаго ты лапочаш як мянташка? Дзегцяры Шчуч. (СГВ, 616).

МЯНЦЁЙ. Малоць мянцёй. Няўхв. Пустасловіць, займацца пустымі размовамі. Ай, ні ідзі ты лепай, сядзі ў хаці, ба зноў будзеш там цэлы дзень малоць мянцёй. Ашмянцы Шчуч.

МЯСА. Крывое мяса. Жарт. Каўбаса. Абрэзвай добра косці, болей каўбас, ці, як ты кажаш, крывого мяса, наробім. Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 184).

Мяса недаваранага пад'еў. Скеп. Не такі, як заўсёды. Штосьці з табой сёння не то, можа мяса недаваранага пад'еў. Каркуцяны Воран.

На чужое мяса як сабака ласы. Няўхв. Неабыхавы да жанчын, шукальнік любоўных прыгод. Вот той мужык быў – на чужое мяса як сабака ласы. Як убачыць свежую дзеўку ці бабу, так і круціцца каля яе. Пусявары Воран.

Хоць на мяса здавай хлопцаў, кавалераў. Гумар. Вельмі шмат. Тэрас хлопцаў у нашай вёсцы хоць на мяса здавай. І ніхто жаніцца не хоча. Дварчаны Воран.

Як сытае мяса надаець і пад. Вельмі моцна (надакучаць). Мне гэта Вольга надаела як сыта мяса са сваімі плёткамі. Масты Маст.

МЯСАМ. З мясам вырваць. Разам з кавалкам матэрыялу. Тулькі прышыла кішэнь, а ён ізноў атпалянтаваў, вырваў з мясам. Рацічы Гродз. (СНМ, 11).

МЯСЕ. У <сваім> мясе здохнуць. Без забоя, без зарэзу. Натто стары [конь]. Яго яшчэ твой бацько абучоў. Мусі, у мясі здохня. Глушнева Гродз. – Та ш у вас, помню, была кабыла, Сіва. Хіба на лісы здалі? – Не, у сваём мясі здохла, у прэшлум року. Натто старая была. Новая Руда Гродз.

МЯСТ. На тых мяст. 1. Адразу, своечасова. Мо й жыў бы, каб на тых мяст апярацу зрабілі. Стары Двор Шчуч. Усё трэба на тых мяст рабіць, ні цягнуць доўга. Першамайск Шчуч. 2. Не марудзячы, доўга не затрымліваючыся (ісці, прыходзіць і пад.). Схадзі сабе ў бібліятэку, але глядзі ні баўся доўга, каб на тых мяст узяла і вярнулася. Малюкі Воран. Пойдзеш, папытаяш, і каб на тых мяст дахаты! Чуеш ці не? Старчаняты Іўеў. Я табе казала, кап ты на тых мяст ішоў дахаты. Левыя Масты Маст. 3. Зараз жа, неадкладна, у гэты самы момант. Зыдзі з вачэй маіх на тых мяст. Малыя Вайшнарышкі Ашм. На тых мяст ляці ў магазін, бо зноў закрыя, застанёмся на нідзелю біс хлеба. Старчаняты Іўеў. Віталька, на тых мяст пастаў ровар на места, а то зара бацька прыдзе, ён табе пакажа. Прудцы Шчуч. На тых мяст аддай цацку дзіцяці, ты ж велька, нашто яна табе. Свіслач Гродз. Параўн. польск. *natychmiast* 'адразу, у гэты самы час, неадкладна'.

МЯТЛОЙ. Як мятлой падмесці. Схаваць, спарадкаваць што-н. так, што пасля гэтага цяжка адшукаць, знайсці што-н. Нічога ў хаце не нойдзеш, як ты прыбярэш, як мятлой падмяцеш. Вераб'і Астр.

МЯХА. Як з мяха сыпаць і пад. Густа, спорна. Пра снег. Але ж сыпля сягоньня сьнег, як з мяха, Бог палаткі зьмятая. Альхоўка Навагр. (МСГВ, 461).

МЯХІ. Тры мяхі пад завязкі нагаварыць. Вельмі многа і абы-чаго Слухай яго, то ён нагаворыць табе тры мяхі пад завязкі. Моцевічы Лід.

МЯХУ. Як у мяху вісіць. Аблягло нізкімі цёмнымі хмарамі. Будзя дошч – як у мяху вісіць. Бакшты Іўеў. (СПЗБ-1, 314). **Вар.** як у мяху (у мяшку) вісіць.

МЯШКОМ. Мяшком прыпылены (стукнуты). Няўхв. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. От, нека мяшком прыпылена, гаворыць ні ў плот ні ў гарот. Аздобічы Шчуч. Пасля яго сьмерці маці ходзіць мяшком прыпылена. Левыя Масты Маст. Няма чаго зь ім гаварыць, мяшком прыпылены ды й толькі. Трашчычы Карэл. А гэты Ёзік мяшком прыпылены, ходзіць нешто бомкая сабе пад нос. Малая Бераставіца Бераст. Што вярзеш сваім языком? Мяшком прыпылены? Бярозаўка Лід. Паслухала яго гаворку, то ён мусі трохі мяшком стукнуты. Ваўкавічы Навагр.

Пыльным мяшком <з-за вугла> стукнуты. Няўхв. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. Німа чаго с табою тут гаварыць. Ты такі самы, як і твая маці – пыльным мяшком стукнуты. Лунна Маст. Не злуйся на яго, ён пыльным мяшком стукнуты. Алекшыцы Бераст. Ён хіба пыльным мяшком стукнуты? Якога чорта ён сюды прэца? Старына Маст. – Лявона помніш, што сам сабе пад нос гаварыў? – А, того, што пыльным мяшком стукнуты? Помню. Вензавец Дзятл. Што ты нясеш?! Ты што, пыльным мяшком з-за вугла стукнуты?! Вараны Бераст.

Як мяшком прыбіты. Няўхв. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. Ён так гаварыць, усё роўна як мяшком прыбіты. Бароўшчына Шчуч.

Як пустым мяшком па галаве стукнуты. Няўхв. Прыдуркаваты, з дзівацтвамі. Ён як вып'я, так як пустым мяшком па галаве стукнуты. Галавічполе Шчуч.

МЯШКУ. Як у мяшку. Парыць, ахоплівае спякотай. Пра вельмі гарачае вільготнае надвор'е. Зранку ўжо як у мяшку. Кап хоць сено згрэпсыці ў копы. Масцішча Навагр. (ЗНФ, 96). Сёння так ужо паліла с самага ранку, як у мяшку было. Кямелішкі Астр. (ЗНФ, 96). Мусіць, навальніца будзіць, бо на вуліцы як у мяшку. Сівіца Смарг. (ЗНФ, 96).

Як у мяшку вісіць. Аблягло нізкімі цёмнымі хмарамі. Зранку як у мяшку вісело, а пасля абеду выпагадзіласё. Дуляўшчына Маст. (ЗНФ, 96). Ой, дасць скоро дошч! Бачыш: як у мяшку вісіць. Драгуці Воран. (ЗНФ, 96). Пэўна дошч пойдзе, бо ўжо як у мяшку вісіць. Копці Дзятл. Будзе добры дождж, вісіць як у мяшку. Алекшыцы Бераст. У палудзень на якую мінуту слонца свігнуло і зноў схаваласо, вісіць як у мяшку, цёмната. Жытомля Гродз. (СНМ, 126). **Вар.** як у мяху (у мяшку) вісіць.

Як у мяшку дзіравым. Няўхв. Безвынікова, няўдзячна. Раблю, раблю, а мне і дзякуй ніхто ні скажа заэта, усё дарэмна, як у мяшку дзіравым. Крупава Лід. (Хітр., 63).

МЯШОК. Мяшок касцей і кружык крыві. Вельмі худы. З бальніцы такі прыехаў – ні расказаць: мяшок касцей і кружык крыві. Стокі Свісл. ● Кружык – конаўка, кубак.

Пхаць (піхаць) як у блэгі мяшок. Няўхв. Вельмі многа даваць чаго-н., аказваць вялікую матэрыяльную дапамогу каму-н., але, як правіла, безвынікова, без зваротнай удзячнасці. Як толькі пажаніліся, зусём блага жылі, дык бацькі піхалі туды як у блэгі мяшок, а толку так і ні было. Завідзіненцы Астр. Бацька з маткай усё памагалі сваёй дачцэ: і грошы давалі, і мэблі купілі, і машыну падарылі, і дзяцей гадавалі – пхалі як у блэгі мяшок, а яна завярнулася і паехала да мужыковых бацькоў. Міхалішкі Астр.

Як салявы мяшок ісці, рухацца, рабіць і пад. Няўхв. Марудна, няспрытна, непаваротліва. Суняцца як салявы мяшок. Яруцічы Зэльв. Быстрэй трохі! А то паўзеш як салявы мяшок. Так і да вечара дахат ні дойдзям. Бабіна Гродз. Пляцесься як салявы мяшок! Зарас спозьнімся! Гербелевічы Дзятл. А робіць ён як салявы мяшок: пакуль жонка ў пяч выпаліць, та ён абуяцца. Маркішы Гродз. (ЗНФ, 92). Прэндзай [хутчэй] трохі, а то суняса як салявы мяшок. Забалаць Воран. (ЗНФ, 92). Як у лес ішлі, дык бех патскакваючы, а як зь лесу, дык пляцесься як салявы мяшок. Юрацішкі Іўеў. (ЗНФ, 92). **Вар.** як салявы мяшок (мех).

~ Ж ~

НА. На табе. Выкл. Вокліч здзіўлення, расчаравання з нагоды чаго-н. нечаканага. А на руках трое дзетак. І тут на табе, хата ляснула. Сурынка Сл. На табе – прыехалі! Улезлі ў гразь – ціпер ні выядзяш, і матор слабы. Аляксандраўшчына Зэльв.

НАБОР. Дзяржы набор касцей. Гл. трымай (дзяржы) набор касцей.

Набор касцей і метар (мэтар) скуру. Іран. Вельмі худы чалавек ці жывёла. Бачыла Марыліну дачку с кавалерам... Бацяхны!.. Набор касцей і метар скуру... Худзейшы за нашаго Коліка. Нізяны Ваўк. У нас у вёсцы ёсць дзяўчына, дык на яе так і кажучь: набор касцей і метар скуру, бо худая-худая. Аздобічы Шчуч. Карова зь зімы вышла, што Божы

мой, набор касьцей і мэтар скуру. Мусі, адной саломай кармілі. Скарбы Шчуч. На яго гэтыя порткі будуць завелькія, ён ш набор касьцей і мэтар скуру. Вольна Бар. **Вар.** набор (жмут) касцей і метар (мэтар) скуру.

Набор храсткоў і трошкі крові. Іран. Вельмі худы чалавек. Ён такі худы. Ну проста набор храсткоў і трошкі крові. Хадзілоні Шчуч.

Трымай (дзяржы) набор касцей. Выкл. Фамільярна-грубаваты прывітальны зварот пры сустрэчы з працягваннем рукі. *О, і ты прыехаў? Трымай набор касьцей!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 70). – *Віця, пачакай!.. Здароў!* – *Дзяржы набор касьцей!* Азёры Гродз. (ЗНФ, 70).

НАБЯЖЫЦЬ. Як набяжыць жыць. Як прыходзіцца, як атрымліваецца, здараецца. *Трэба жыць як набяжыць і не шукаць лепшай долі.* Дзеравянчыцы Сл. Ён думаў, што радасць у хаце, а тут плач. І так трэба было жыць як набяжыць. Талькаўцы Ваўк. (ДМГ, 236). *Ат, не дуры ты мне галавы, трэба жыць як набяжыць.* Малая Воля Дзятл. *Трэба жыць як набяжыць.* Задвор’е Навагр.

НАВАГРАДАК. Ездзіць у Нава’градак праз Бенявічы. Іран. Рабіць што-н. неразумна, нерацыянальна. – *Чаго гэта ён да Якубавых пайшоў на граблі, калі Стафанавы пад бокам жывуць?* – *А, гэта ўсё жыцця ездзіць у Наваградак праз Бенявічы.* Бярозаўка Лід. • *Наваградак* – Навагрудак; *Бенявічы* – вёска ў Лідскім раёне.

НАВАГРУДАК. А-ля Навагрудак. Нешта немясцовае, чужое. *Анекдоты нейкія ты расказваеш, а-ля Навагрудак, ні разу не чула такіх.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 57).

НАВАРУ. Ні навару ні тавару. 1. *не мець, не атрымаць.* Нічога. *Жыў жабраком, можна сказаць, ні маючы ні навару ні тавару.* Моцевічы Лід. 2. *з чаго.* Ніякай карысці з чаго-н. *Што я магу зрабіць з гэтых грыбоў, зь іх ні навару ні тавару.* Каменка Шчуч. • Гэты фразеалагізм сялянскага паходжання. У ім слова *навар* першапачаткова мела значэнне ‘вадкасць, насычаная рэчывамі тых прадуктаў, што ў ёй варыліся’ (у гэтым выпадку – навар з мяса), а *тавар* – ‘свойская рагатая жывёла’. У час актывізацыі таварна-гандлёвых адносін фразеалагізм зведаў вобразную трансфармацыю, пры якой актуалізаваліся іншыя значэнні слоў-кампанентаў. Сёння ў фразеалагізме *навар* успрымаецца як размоўнае слова са значэннем ‘прыбытак, нажыва’, а *тавар* – ‘тое, што з’яўляецца прадметам гандлю’.

НАВЕРХ. Наверх выйсці. Гл. выйсці наверх.

НАВОДКАЙ. Прамой наводкай. 1. Нікуды не звярочваючы, напрасткі. *Хадзем на Котру прамой наводкай.* Бершты Шчуч. *Тут суха, можна пайсьці прамой наводкай, скарэй дайдзім.* Ключчаны Астр. *Ногі ў рукі, ды прамой наводкай да аўталаўкі ідзі і хутчэй, бо зарас паедзя.* Лунна Маст. (ЗНФ, 60). 2. *Незадаў.* Прэч і найхутчэй. *Шуруй з мае хаты прамой наводкай, і кап нагі твае тут ні было.* Дашкавічы Свісл. (ЗНФ, 60).

НАГА. Адна нага тут другая там. Вельмі хутка (збегаць, схадзіць). *Зьбегай у магазін, але кап адна нага тут другая там.* Гута Іўеў. *Ану прынясі мне тых яблыкаў салоткіх, толькі адна нага тут другая там.* Багушоўка Гродз. *Яг жа так жыць яму, то ў горадзе, то ў вёсцы, адна нага тут другая там скача з вёскі ў горад і назад.* Пескаўцы Лід. (СГВ, 576). *Адно глядзі, адна нага тут другая там.* Сянькоўшчына Сл.

Нага за нагу ісці. Марудна, павольна. *Такі чалавек ні пасьпяшаецца, як выдзя ісці, та нага за нагу, ледва рухаецца.* Замасцяны Шчуч. *Што ты ідзеш, як стары, нага за нагу?* Новы Двор Свісл. (СГВ, 599).

Шлэп (шлоп, шлёп) нага. Іран. Кульгавы чалавек. Ён кульгая, дык на яго шлэп нага гавораць. Дварчаны Шчуч. *А кульгая з маленства, шлоп нага.* Правыя Масты Маст. *Хоць шлёп нага, а глянё, як чэша перад намі.* Бабіна Гродз.

Як сабача нага. Вельмі брудны. *На стала стаіць кубак як сабача нага.* Чэрневічы Іўеў.

НАГАМІ. Аж нагамі вушы дастае бяжыць. Гумар. Вельмі хутка. *Бач, як спужаўся, бяжыць аш нагамі вушы дастае.* Купіск Навагр. *Ото ш бяжыць аж нагамі вушы дастае.* Любча Навагр.

Блытацца пад нагамі <у каго>. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Перастань блытацца пад нагамі, ты мне мяшайш калоць дровы.* Навумаўцы Шчуч. *Няма чаго блытацца пад нагамі ў людзей.* Парачаны Лід. *Блытаецца пад нагамі.* Чамяры Сл. (НЛ, 48). **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Дагары нагамі. 1. *упасці, паляцець* і пад. Уніз галавой, кулём. *Зачапіўся за нештась і так паляцеў дагары нагамі, што чуць узгробся.* Свіцязь Навагр. (БФ, 118). 2. *быць, браць, трымаць* і пад. У перавернутым, перакручаным становішчы. *Баба возьмя дагары нагамі кантычку і чытая, а ні адной буквы ні ведае.* Пракопавічы Гродз. (СНМ-2, 100). *Ні трымай толькі дагары нагамі [бутэлку], ба можа выцячы.* Бабіна Гродз. 3. *дзе.* У беспарадку. *Нешта ў цябе ў складзе ўсё дагары нагамі.* Жодзішкі Смарг. (СГВ, 586).

Круціцца пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Скарэй сьнякла п блінцы, кап дзеці ні круціліся пад нагамі.* Зачэпічы Дзятл. **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Мэнтацца пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Ты тут сьраўно нічога ні робіш. І німа чаго мэнтацца пад нагамі ў людзей.* Жытомля Гродз. **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Нагамі ўперад вынесці каго. Пахаваць каго-н. *Мяне зара ўжо нагамі ўперат вынясуць, а вы мне спакою ні даеце.* Азярніца Сл.

Не сваімі нагамі ісці. Вельмі марудна, павольна. Ад стомы ці хваробы. *Так нарабілася, што дадому ішла не сваімі нагамі.* Палужжа Карэл. **Вар.** <як> не сваімі нагамі.

Паміж нагамі воз праедзе ў каго. Іран. Хто-н. крываногі. *На што яна варта, гэта раскірака, калі нават пры хадзьбе паміж нагамі воз праедзя.* Купіск Навагр. (СНМы, 174).

Плетацца пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Не плетайся пад нагамі, угамону табе німа, плетаешся як нячыстая сіла.* Доржы Ашм. (СГВ, 363). **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Плёнтацца пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Замест таго, кап плёнтацца пад нагамі, лепяй лаўку атсунуў.* Заполле Шчуч. *Забяры яго дахат, хай там гуляе, ба тут толькі пад нагамі плэнтацца, яшчэ што з арыштавання [рыштавання] на голаў упадзя.* Бабіна Гродз. *Не плэнтайся пад нагамі, а ідзі рабі другую работу.* Капцёўка Гродз. *Што ты плэнтаешся пад нагамі ў нас, сказана было ні мяшаць!* Стокі Свісл. **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі. • *Плёнтацца* – блытацца.

Путацца пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Не путайся пад нагамі, сядзі. І сядзі спакойно.* Сярадава Івац. (ДСК, 192). **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Сваімі нагамі пайсці. Самастойна (пачаць хадзіць). *Цяпер дзеці не ведаюць, што такое пасьвіць каровы ды гоўцы, а мы, бывало, як трохі пайшлі сваімі нагамі, дык на поле выпраўляюць.* Янова Ваўк. (ДМГ, 167).

Совацца пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *От савэлко гэты – адно пад нагамі совацца!* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 106). **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Таўчыся пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Ні заважай, ні таўчыся пад нагамі, ідзі на гуліцу.* Рагачы Гродз. (СНМ, 52). *Надаеў мне твой*

кейбал, усё таўчэцца і таўчэцца пад нагамі. Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 69). **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Усё дагары нагамі паставіць дзе. Учыніць поўны беспарадак дзе-н. *Дзіцей як пакіняш адных у хаці, та ўсё дагары нагамі паставяць, нічога ні знойдзяш.* Солы Гродз. (СНМ-2, 141). *Дзеці любяць сваволіць, пакінь тулькі адных, та ўсё дагары нагамі ў хаці паставяць.* Саволеўка Гродз. (СНМ-2, 206).

Шлындаць пад нагамі. Няўхв. Перашкаджаць сваёй прысутнасцю што-н. рабіць. *Ну што ты шлындаеш пад нагамі.* Рыбакі Шчуч. **Вар.** блытацца (круціцца, мэнтацца, плёнтацца, плетацца, путацца, совацца, таўчыся, шлындаць) пад нагамі.

Як не сваімі нагамі ісці і пад. Вельмі марудна, стомлена. *З поля мы ўжэ шлі як не сваімі нагамі.* Падбалоцце Зэльв. **Вар.** <як> не сваімі нагамі.

НАГАХ. Ледзь на нагах стаяць. Быць вельмі слабым, стомленым. *Пасля хваробы мой гаспадар ледзь на нагах стаіць.* Старое Сяло Зэльв.

На сваіх нагах. Здаровы, не хворы, можа сам сябе дагледзець. *Ты свае мацяры ні пагрэбуй, яна сама сібе можа дагледзяць, яна ашчэ на сваіх нагах.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 156).

Не на сваіх нагах ісці. Вельмі марудна, павольна. Ад стомы ці з-за хваробы. *Назат ён ужэ ні бех, а ішоў ні на сваіх нагах.* Падбалоцце Зэльв.

Па нагах як па асфальце хадзіць і пад. Іран. Няўключна, наступаючы на ногі каму-н. *Што гэта ты ходзіш мне па нагах як па асфальце.* Хутар Праважа Воран.

Пры нагах. Хадзячы, здольны хадзіць. *Чалавек быў пры нагах, пры свеце чалавек.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 387).

НАГІ. З левай нагі ўстаць. Быць у дрэнным настроі. *Чаго бурчыш? З левай нагі ўстоў?* Ананічы Дзятл.

З нагі на ногу. Павольна, не спяшаючыся. *Яна ўсё сваё жыццё гэдык пражыла, з нагі на ногу, нідзе яна не паспяшыла.* Хамічы Зэльв.

Нагі не варты каго, чыёй. Нікчэмны, ні ў якое параўнанне з кім-н. *Ты ж яго нагі не ворта, чаго яшчэ выдумляеш усякая глупства?* Міхнічы Сморг. (СГВ, 599).

Устаць не з той нагі. Быць у дрэнным настроі. *Устаў ні з той нагі, вот і крычыш, нарвеся, лётаеш як угарэлы, а толку мала.* Запрудзяны Воран.

Хоць да нагі прыкладай каго. Хто-н. лагодны, ціхі, пакорлівы. *Верчынага мужыка хоць да нагі прыкладай.* Дварчаны Свісл.

НАГЛА. Нагла яго ведая. Няўхв. Невядома. *А нагла яго ведая, дзе ён прападае цэлы дзень, дзе яго бура носіць.* Гарны Гродз. (СНМ, 91).

НАГОЙ. Адною нагой над магілай стаяць. Быць блізім да смерці. *Адною нагой над магілай стаіць.* Ятаўты Бераст. (ППФВ, 5; МСГВ, 579).

НАГУ. На адну нагу выпіць. Часта жарт. Адну чарку, па адной чарцы. *Паўлік з намі быў, аля выпіў толькі на адну нагу. Як ні прасілі, больш ні ўзяў.* Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 47). **Вар.** на адну нагу (ногу).

На другую нагу выпіць. Часта жарт. Яшчэ адну чарку, па другой чарцы. *Та зарас выт'ям на другую нагу, каб лёгка ісці было.* Гудзевічы Маст. *Выпі яшчэ на другую нагу, будзя вісялей.* Пеляса Воран. *Давай прпусьцім і на другую нагу.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 47). *Ну, што ты ўжэ так наказваеш сібе? Як усе, так і ты. Выпі і на другую нагу.* Крапіўніца Свісл. (ЗНФ, 47). **Вар.** на другую нагу (ногу).

На рыб'ю нагу. Мала, няшмат (працы, спраў і інш.). *Неяк справімся, тут засталася дзялоў на рыб'ю нагу.* Міцкавічы Сморг. **Вар.** на рыб'ю нагу (ногу).

Не знае на якую нагу стаць. Няўхв. Паводзіць сябе ганарліва, важна, задаецца, фанабэрыцца. *Яшчэ ў дзісяты клас ходзіць, а ўжо глядзі, як ставіць сябе.* Намалюйца, разадзеніца, першай ні паздаровайца – ні знайць на якую нагу стаць. Косцевічы Астр.

НАДАЯДА. Надаяда душы. Няўхв. Назойлівы, надакучлівы чалавек. Такі ўжэ гэты Міша надаяда душы, ні мінуты ні дасць спаконо пабыць: баба, дай, баба, раскажы – усё баба і баба. Агароднікі Дзятл.

НАДЗЕІ. Без надзеі жы'ця п'яны і пад. Няўхв. Вельмі (п'яны). – Владзя, ці твой дома? – Ды дома, каб яго халера! Прывалося п'янюткі без надзеі жыць. Стокі Свісл.

Пшы надзеі. Цяжарная. Каця наша ўжо пшы надзеі. Падольцы Астр. А хіба ваша дачка ўжэ пшы надзеі? Плябанішкі Гродз. • Пшы – польск. przy 'пры'.

НАЖА. Без нажа кончыць каго. Няўхв. Давесці каго-н. да адчаю, да невыносна цяжкага становішча. Я ні магу болей так жыць!.. Ты міне без нажа кончыш. Сцігане Іўеў. Гэта такая халера, як да каго ўвяжацца, дык бяз нажа кончыць. Сурынка Сл.

НАЖОМ. Паласнуць як нажом па сэрцы каму. Выклікаць вельмі непрыемныя пачуцці, прычыніць няцярпны душэўны боль каму-н. Гэта звестка паласнула як нажом па сэрцы. Малі Астр.

Хоць нажом рэж. Вельмі густы. Варэньне мусі трохі пераварыла, бо як астыгла, то хоць нажом рэш. Заборцы Астр.

Як нажом па сэрцы (у сэрца) каму. Вельмі непрыемна, балюча каму-н. Пра душэўныя перажыванні. Твая навіна як нажом па сэрцы. Мала мне гора, дык яшчэ і ты месца знайсці ніяк не можаш. Гот пражыла і ўжо расходзіся. Дзеравянчыцы Сл. Ён гаворыць, а мне як нажом па сэрцы. Пасінічы Сл. Як ужэ дачка што на матку скажа, то той як нажом па сэрцы. Копаніха Смарг. Даведалася, што ўнучка захварэла, дык мне як нажом у сэрца. Шылавічы Сл.

НАЖЫ. На нажы ісці. Вельмі моцна, рэзка, бескампрамісна сварыцца. Так пачалі вадзіцца – ні разняць, на нажы ішлі. Бялужышкі Воран.

НАЗАЎТРА. Як назаўтра <трэба>. Няўхв. Вельмі марудна, зусім не спяшаючыся (рабіць што-н.). Пайшлі скарэй, ні ўвідзім нічога, бу збіраюцца як назаўтра. Кунеі Воран. Хучэй ты ідзі, а то трусіш як назаўтра трэба. Пескі Бераст. (СГВ, 488). Робиць як назаўтра. Малі Астр. Здаецца, і ні стары, а ідзе як назаўтра, ледзьве ногі валачэ. Каленікі Гродз. (СНМ-2, 95). Што ты ідзеш як назаўтра, так мы нікуды не пасьпеям. Бершты Шчуч. Што ты цягнуся як назаўтра. Ганчары Свісл.

НАЗЕ. На адной назе схадзіць, збегаць і пад. Вельмі хутка, не затрымліваючыся. Схадзі ў магазін і на адной назе назат, бо пойдзем у баню. Вольна Бар. Бяжы, сыноч, толькі на адной назе! Залацеева Зэльв. **Вар.** на адной назе (пяце).

На курачай назе. Невялікі і звычайна стары. Пра хату ці іншы будынак. Стаіць хата ў лазе на курачай назе. Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 65). На курачай назе свіран паставіла. Жыдзевічы Іўеў. (СПЗБ-2, 579).

На курынай назе трымацца. Быць нетрывалым, ненадзейным, хісткім. Гэты гаршчок на курынай назе трымаецца, зара заўсём прагарыць. Бабіна Гродз.

НАКРУЧАНЫ. Як накручаны. Без упынку, без перадыху, у пастаянным руху (рабіць што-н.). Цэлы дзень ані сесць, ані стаць пастаяць – столькі работы... Як устаняш зраніцы, і лётаеш як накручаны: то карова, то свіня, то куры. Амбілеўцы Шчуч.

НАМІ. Між намі гаворачы. Пабочн. Пад сакрэтам. Усё Юрку ўдавалася, а вось ж жонкай, між намі гаворачы, не пашанцавала. Страла Дзятл.

Па-за намі. Прайшло, засталася ў мінулым. Цяшко было, але ўсё ўжэ па-за намі. Пугачы Шчуч.

НАРАЎНА. Не нара'ўна каму. Не падабаецца што-н. каму-н. Такая ганаровая, што ні скажы, усё ёй ні нараўно. Купіск Навагр.

НАСЕЯНА. Як насеяна чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці (звычайна грошай). Ды каб жа ш у міне тых грошай ні было, ці што. А то ш як насеяна. Дальбох, праўду кажу, дачушка. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 90). Гэта ў цібе грошай як насеяна, а ў міне – ат

палучкі да палучкі. Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 90). *Хватая ў іх усяго, і грошай тых як насеяно.* Пруды Дзятл. (ЗНФ, 90).

НАСПЦЬ. Насіць у сабе. Нікому не расказваць. *Ён такі чалавек, што ўсё носіць у сабе.* Ганчары Маст.

НАСОК. Чый насок глядзіць (паглядае) у пясок. Хто-н. нядужы, слабы, нядоўга будзе жыць. *Што ты маяш да старога, ужо яго насок глядзіць у пясок.* Кемяны Шчуч. (СГВ, 599). *Ты яшчэ пажывеш, ты на сем гадоў за міне малотша, а я, відаць, наўрат ці прязімую, мой насок паглядае ў пясок.* Белае Гродз. (ЗНФ, 50). *І гадоў имат, і здароўя німа, ужэ мой насок паглядае ў пясок.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 50).

Чый насок не глядзіць у пясок. Хто-н. не такі слабы, што можа сора памерці. *Ні бядуў ты на ём, ішчэ яго насок ні глядзіць у пясок, пражыве цібе.* Раўтовічы Зэльв. (ЗНФ, 49). *Ні страш ты дзяцей, ішчэ твой насок ні глядзіць у пясок.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 49).

НАСЦЯ. Здрася я ваша Насця. Выкл. Нядобразычлівая рэакцыя на чыё-н. выказванне. *Ну, здрасьця я ваша Насця! Гавары ды думай, што гаворыш.* Сурынка Сл.

НАТАШКА. Як Наташка рудзінска гаварыць і пад. Няўхв. Неразумна (гаварыць). *Што ты малоціш абы што, як тая Наташка рудзінска, аш гатко слухаць на твае разгаворы.* Лунна Маст. • Тлумачэнне інфарманта: «Шмат гадоў таму прыехала ў вёску Лунна з Гродна на жыхарства жанчына Наташка Рудзінска. На першы погляд яна здавалася разумнай жанчынай. Вяскоўцы даведаліся, што яна мае нават пэўную адукацыю. Наташка была вельмі гаваркой. Аднак пасля высветлілася, што нічога талковага яна не скажа, а наадварот, толькі глупства. Адсюль і пайшло як *Наташка рудзінска*».

НАХРАП. Ані на'храп. Ні ў якім разе, зусім не, нізавошта. *Гэта ш да Гэльці ўдаваўся нейкі міхалісны, так яна ані нахрап.* Заборцы Астр.

НАЦІНА. Як націна. Зусім, вельмі (худы, кволы, слабы хто-н.). *Трэці гот дзіцяці, а яшчэ ні ходзіць. І слабы як націна.* Куляўцы Шчуч. (ЗНФ, 91). *Старая наша стала слабая як націна.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 91). *Пабыў у тым лагеры, то прыехаў як націна.* Купіск Навагр. **Вар.** як націна (націнка).

НАЦІНКА. Як націнка. Зусім, вельмі (худы, кволы, слабы хто-н.). *На лаўцы сядзела дзе'ўчынка, ды такая ўжэ благенька, як націнка, здэцца, што й крыві ў ёй німа.* Старына Маст. **Вар.** як націна (націнка).

НАЦІНУ. У націну высахнуць. Вельмі моцна (схуднець). *Мікола цяпер высах у націну.* Суцькава Смарг.

НАЧВАЧ. Як начва'ч. Вельмі тоўсты хто-н. *Ты што жываціско атставіў, стаіш як начвач які.* Лаша Гродз. (СНМ, 11).

НАЧНІЦЫ. Начніцы падпадаюць каму. Хто-н. капрызіць, плача, не спіць уначы. Пра дзіця. *Начніцы патпадаюць малому дзіцяці.* Дакудава Лід. (СПЗБ-3, 445).

НАШАМУ. І нашаму і вашаму. І тым і другім, усім без выключэння. *Табе, Божа, і табе, Божа, служу, і нашаму і вашаму.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 490). **Вар.** і нашым і вашым; і нашаму і вашаму.

НАШЧЫКАНЫ. Як нашчыканы. Асудж. Вельмі злосны. *Што ты лётаеш як нашчыканы. От ужо хочаш, каб усё на тваё выходзіла, а калі па-мойму будзя.* Вялікія Канюшаны Лід.

НАШЫМ. І нашым віль і вашым віль. Няўхв. Адным і другім адначасова служыць, дагаджаць. *А ён такі: і нашым віль і вашым віль, глядзіць, як яму выгадней.* Явар Дзятл.

І нашым і вашым. І тым і другім адначасова, усім без выключэння. *Ты зь ім ні разьбярэся, ён і нашым і вашым добры.* Ліпнішкі Іўеў. *І нашым і вашым.* Петравічы Сл. (МСГВ, 593; ППФВ, 32). *І вашым і нашым.* Пералом Гродз. (СНМ, 183). **Вар.** і нашым і вашым; і нашаму і вашаму.

Ні нашым ні вашым. Нікому, ні адным і ні другім. *Былі па сабе: ні нашым ні вашым.* Вайцехаўшчына Бераст. *Найлепэй та ні с кім дзялоў ні мець – ні нашым ні вашым.* Бабіна Гродз.

НЕБА. Аж у неба б'е. Вельмі высокі. *Сын так вырас, аж у неба б'е.* Вялікая Воля Дзятл. *Ураджай у гэтым годзе аж у неба б'е.* Руда Яварская Дзятл.

Залезці на неба. Ухв. 1. Дасягнуць вялікіх поспехаў у чым-н. *Залес на неба наш Аўсей, стаў прэзідэціям.* Даліняны Шчуч. 2. Адчуць вялікую радасць, задавальненне ад чаго-, каго-н. *Наста на неба залезла, як яе Васік далей вучыцца пайшоў.* Турэц Карэл. *Ну, такі залезла на неба наша Франя, ажаніла сына.* Еўлашы Шчуч. (СГВ, 590).

З неба глядзець на каго. Быць на тым свеце. *Адна я асталася, мой Ваня даўно на міне зь неба глядзіць.* Навасады Свісл.

З неба зваліўся. 1. Не разумее таго, што відавочна ўсім. *Ты што, зь неба зваліўся, што нічога не знаеш яшчэ.* Геранёны Іўеў. *Хіба ты з неба зваліўся, ня ведаеш, што мая сястра замужам.* Пархімаўцы Бераст. (СГВ, 592). 2. З'явіўся нечкана, невядома адкуль. *Хіба ты зь неба зваліўся, ніхто не бачыў, як ты прыйшоў.* Праважа Воран. **Вар.** з неба зваліўся (упаў).

З неба зоры зняць. Ухв. Дасягнуць чаго-н. выдатнага, выключнага, неверагоднага. *Некалі я хацела зь неба зоры зняць, а засталася ні ш чым.* Купіск Навагр.

З неба ўпаў. Не разумее таго, што відавочна ўсім. *Ты хіба зь неба ўпаў? Уся вёска ўжэ другі дзень пра гэта гудзіць.* Лагады Шчуч. **Вар.** з неба зваліўся (упаў).

Неба галавой падпірае. Вельмі высокі. Пра чалавека. *Але і вымахаў, неба галавой падпірае.* Талмінава Ашм.

Неба з зямлёю. Вялікае адрозненне. *Ён і яна – гэта неба зь зямлёю, а ўсё ш сышліся.* Жылі Іўеў. *Як яны там ужывуцца разам? Гэта ш неба зь зямлёю.* Берагоўцы Шчуч.

Неба ў клетачку. Турма. *Чаму на работу ні ходзіш? Даўно бачыў неба ў клетачку?* Чуркі Ашм. (ЗНФ, 50). *Я, Васька, усяго на свеці пабачыў: і вайну, і голат, і неба ў клетачку – усё прайшоў.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 50). *Будзь табе неба ў клетачку, не можа быць, каб гэта ўсё так прайшло?* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 50). *Дагуляцца ён, пукі неба ў клетачку ні пабачыць.* Ашмяны Ашм.

Пад неба. Вельмі высокі хто-н. *Адна малая, а другая – гардэда, пад небо пашла.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 41). *Вырас пад неба, а дурны як трэба.* Бабіна Гродз. *Пасвісцёл некі, высокі пад небо, а дурны як трэба.* Клачкі Гродз. (СНМ, 105).

Хоць з неба дастань. Любым спосабам і абавязкова. *Яг загануў, то хоць зь неба яму тых яблыкаў дастань.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 45).

Чакаць з неба пагоды. Заставацца ў вымушаным, няпэўным чаканні. *Чаго нам чакаць з неба пагоды! Давайце будзем пачынаць. Прыйдучь – і ім будзе па чарцы. Ды яшчэ і па штрафной.* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 186).

Як з неба зваліўся. З'явіўся нечкана, невядома адкуль. *Ніхто ні думаў, што прыедзя, а ён як зь неба зваліўся.* Зачэпічы Шчуч. *Патапка як зь неба зваліўся ў суботу.* Судня Стаўб.

Як неба з зямлёй. Зусім розныя, процілеглыя. *Яна сь сястрой як неба зь зямлёй.* І харакцерам, і паводзінамі. Ходараўцы Лід.

НЕБАМ. З неба гаварыць. Вельмі высокага росту. *Вунь пайшла дзяўчына, зь неба гаварыць.* Хвілячы Дзятл. *Сын вырас, што з неба гаварыць, а бацькі малыя, нязавідныя.* Купіск Навагр. (ЖНС, 108).

НЕБЕ. На сёмым (дзясятым) небе быць і пад. Радасным, шчаслівым задаволеным (быць). *Як мама сказала, што возьме ў Вільню на кірмаш, дык я была на сёмым небі.* Гудагай Астр. *Ат ішчасьця, што Ігнат вярнуўся з вайны, я была на сёмым небі.* Дарагляны Маст. *Я на сёмым небе ад радасці быў.* Пераходы Шчуч. *Я сёння ат такой навіны на*

сёмым небе. Вераскава Навагр. Ты чула, па тэлевізары гаварылі, што чалавек сямнаццаць мілёнаў выйграў па латарэі. Мабыць, на сёмым небе ат шчасьця быў. Запрудзяны Воран. Сёння наша Зіна павінна быць на сёмым небе, натта харошу сукенку маці ёй купіла. Лелюкі Іўеў. (СГВ, 581). Алёна ад велькай радасьці была на дзісятым небе. Каменка Бераст.

НЕВЯДОМА. Як невядома што. Вельмі моцна, занадта. Сёння хадзіла на вёску, та змучылася як ніяк дома што. Што ты хочаш – такая сьпёка! Лунна Маст.

НЕДАЕДАК. Кашэчы недаедак. Іран. Невялікі, маларослы, мізэрны чалавек. Манін хлопец зусім некі кашэчы недаедак, бо нідагледжаны, які там доглят... Малая Бераставіца Бераст.

НЕДАЛЁКА. Недалёка адыходзіць (адходзіць, стаяць) ад каго. Быць амаль такім самым, мала чым адрознівацца ад каго-н. Не сьмейся ты з гэтага дурнога, бо ты ат яго нідалёка адыходзіш. Зеньвічы Навагр. Ты вот на яе нагаворваяш, што такая-сякая... А я вот табе ў вочы скажу: і ты ад яе нідалёка атходзіш. Адзінакавыя, што адна, што другая. Бабіна Гродз. Ты сьмяеся з Валодзі, што ён усё прапівая, а сам нідалёка стаіш ад яго. Дарагляны Маст. **Вар.** недалёка (ненямога) адыходзіць (адходзіць, стаяць).

НЕДАРЭЗАНЫ. Як недарэзаны крычаць, раўці і пад. Няўхв. Вельмі моцна, нястрымна. Чаго ты равеш як нідарэзаны?! Беліца Лід.

НЕЖЫВЫ. Як нежывы. 1. Павольны, затарможаны. Раскатурхай яго, а то зусім як ніжывы. Турэц Карэл. (МСТВ, 420). Трэбо ехаць, а ён нешто корпаяцца, прыбіраюцца, як ніжывы. Гарны Гродз. (СНМ-2, 111). 2. ісці і пад. Памалу, ледзь перастаўляючы ногі. Чысто даўсё пры малатарні, прышоў як ніжывы. Валькевічы Зэльв. (СНМЗ, 39). Ды ідзі ты хучэй, плёнтаеш як ніжывы. Дубна Маст. Ні магу дачакацца, зусім ні варушыцца, ідзе як ніжывы. Моцевічы Лід.

НЕМА. Хоць нема крычы (енчы) каму. Выкл. Выказванне адчаю, бяссілля. У каго-н. склалася цяжкае, бязвыхаднае становішча. Паразлазіліся ўсе с хаты, а тут сена прывезьлі, дык мне адной хоць нема крычы. Баравікі Іўеў. (ЗНФ, 76). Бяда адна ні ходзіць, у іх жа і малы захварэў, дык Марысі ціпер хоць нема енч. Шыганы Сл. (ЗНФ, 76). Мне было хоць нема енч, як убіўся ў гушчар. Малыя Азёркі Маст. (ЗНФ, 76). Муціць будзя пагода мяняцца, бо гэтак ногі круцяць, хоць немо крычы. Лунна Маст.

НЕМАРАСЦЬ. Немарасць бярэ каго. Становіцца нядобра, прыкра, няёмка. Як убачыць у каго што новае, дак пнецца сама купіць, аж яе немарасць бярэ. Селішча Навагр. (ЖС, 25). Адно немарасць бярэ ад брыткіх слоў. Беліца Лід. (СГВ, 295). На рабоці кожны дзень адно і тое: бабы сварацца, мужыкі п'юць, аж немарасць бярэ. Лаздуны Іўеў.

НЕМАЧ. Каб немач узяла каго. Выкл. Пажаданне кепскага каму-н. Каб цябе немач узяла, як ты гэтага не бачыла. Рахавец Навагр. Каб цібе немач узяла ды каб ты ні вытрымаў. Круглікі Гродз. (СНМ-2, 148).

Немач яго бяры. Няхай будзе так як ёсць, можна пакінуць без увагі. Выказванне ўступкі. Немач яго бяры з гэтым гаражом, глаўно кватэру набыць. Талькаўцы Ваўк.

Немач яго (яе, іх) знае. Невядома. – А твая дзе? – А немач яе знае, яшчэ зранку прапала, можна дзе да Дупка пайшла. Першамайск Шчуч.

Пад немач. Выкл. Выказванне незадавальнення, адмаўлення. Так абрыдлі гэтыя сьвіньня равучы. Загані ты іх пад немач у хлёр. Накрышкі Дзятл.

НЕМКА. Як немка ў бэзе. Разгублены, збянтэжаны. А яна спалохалася і сядзіць як немка ў бэзе. Гуды Лід.

НЕМЦАМ. За немцам. У перыяд нямецкай акупацыі з 1941 па 1945 гады. Я за немцам і замуш вышла, але маяго мужыка на вайну сразу забралі. Гарнастаевічы Свісл. (ДМГ, 8). Помню, яшчэ за немцам кабылу ўкралі. У мяне хароша кабыла была. Тарнова Лід. (ДМГ, 91). **Вар.** за немцам (за немцамі); пры немцах.

НЕМЦАМІ. **За немцамі.** У перыяд нямецкай акупацыі з 1941 па 1944 гады. *За немцамі людзі страдалі. Да вайны мелі кусок на калёнях, і лепяй было рабіць, уражай быў лепшы.* Старынкi Шчуч. (ДМГ, 59). *За немцамі мне было ўжэ чатырнаццаць год.* Клюкоўцы Бераст. (ДМГ, 31). *За немцамі ў нас у лапцях хадзілі старыя і дзяўчата.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 258). **Вар.** за немцам (за немцамі); пры немцах.

НЕМЦАЎ. **Як сем немцаў** дурны. Абразл. Вельмі (дурны, неразумны). *То швагер твой дурны як сем немцаў, калі ні пасьпеў ажаніцца і паехаў на заропкі.* Вішнеўка Зэльв.

НЕМЦАХ. **Пры немцах.** У перыяд нямецкай акупацыі з 1941 па 1944 гады. *Пры немцах жалезную дарогу другую ўвялі.* Дзягаўцы Ашм. **Вар.** за немцам (за немцамі); пры немцах.

НЕНАМНОГА. **Ненамнога адходзіць** ад каго. Быць амаль такім самым, мала чым адрознівацца ад каго-н. – *Гэты Гэлін хлопца натто, мусі, урэдны. – Маўчала п хоць ты, нінамного і твой ад яго атходзіць.* Старына Маст. **Вар.** недалёка (ненамнога) адходзіць (адыходзіць, стаяць).

НЕРВЫ. **Ка'паць на нервы** каму. Дакучаць прыдзіркамі, папрокамі, заўвагамі, раздражняць, выводзіць з сябе каго-н. *Перастань капаць мне на нервы, галава і так баліць.* Вераб'евічы Навагр.

Нервы церабіць. Гл. церабіць нервы.

Трапаць нервы каму. Няўхв. Нерваваць, раздражняць каго-н. *Доўга ты мне трапаць нервы будзеш?* Ашмянцы Шчуч.

Трымаць нервы ў скрутку. Захоўваць вытрымку, стрымліваць свае пачуцці. *Трымай нервы ў скрутку, калі хочаш, кап дзеўка твая была, другога разу ўжо ні будзе.* Пятрэвічы Бар.

Церабіць <сабе> нервы. Нервавацца, хвалявацца. *Не цярабі ты сабе нервы.* Апонаўцы Воран. *Не буду ўспамінаць нічога, толькі церабіць нервы.* Дзеткі Воран.

Церабіць нервы каму. Нерваваць, раздражняць каго-н. *Не цярабі мне нервы, бо зараз дастанеш.* Дварчаны Воран. *Ты мне тут нервы не цярабі, бо як зазлуюся, то мала ні пакажацца.* Апонаўцы Воран. *Ні цярабі нервы, спакойся, паглядзіш, усё будзе добра.* Першамайск Шчуч.

НЕРУШ. **Святы (свенты) неруш.** Няўхв. 1. Незачэпа, недатыка. *Ні даткніся да яго, ні зачачі. От ужэ сьвяты неруш.* Правыя Масты Маст. *Ён у нас сьвенты неруш, ніхто ні мая права да яго пальцам даткнуцца.* Лінгі Воран. *Во дзе сьвенты неруш. Пальцам не прыруш – расплачацца.* Пеляса Воран. 2. Залішне спакойны, нерашучы, нехлямяжы чалавек. *Твой мужык – сьвенты неруш, стаіць каля плоту, а зь яго й слова ні выцягняш.* Асіпаўцы Воран.

НЕТ. На (у) нет. Зусім, поўнасьцю, дашчэнтну. *А ў міне ў гэтым року яргіні зусім ні было, зьмерзла ўся ў сьцёпцы, прапала на нет.* Старына Маст. *Карова спорцілася на нет, увечара паўвадра малака дае, а ўрано ніяк ні дасьць.* Купры Шчуч. *За гэты час яна высахла на нет.* Новы Двор Свісл. *Як залезьлі сьвіньні ў гарот, зьелі капусту, усё зьмясілі на нет.* Жупраны Ашм. *Калхозныя каровы ўсе мае буракі спляжылі на нет.* Райца Карэл. *Ня есьць нічога, высахла на нет, усё па сваём Хведары плача.* Шчонова Карэл. *Дзяўчына якая ладнейша, то цэлы вечар танцуе. Здоляць яе хлопцы на нет.* Ціхаволя Свісл. *Трэбо плакаці маладой, моцно плакаці, зравеца на нет.* Індура Гродз. *Прапалі кураняты на нет.* Руда Яварская Дзятл. *У вайну хата наша згарэла на нет, начавалі ў сусецім гумне.* Руда Яварская Дзятл. *Было мокрае лета, бульба згніла ў нет.* Сялец Лід. (СГВ, 507). **Вар.** на (у) нет; на ніц.

НЕШТА. Нешта нейкае. 1. Досьць дзіўна. *Нешто нейкая, адважыўся сказаць на людзях.* Гудзевічы Маст. *Нешто неко, ніколі ні чула, каб ён сьпявоў, а тут зацягнуў песьню.* Бабіна Гродз. *Нешто неко, што Міхась на Ірцы жаніўся, у яе ш нічога пасьці німа, толькі што сама хароша.* Старына Маст. 2. Штосьці незвычайнае, адмысловае. *Надзенья караватку, прыбярэцца і думае, што ён нешто неко.* Салаўі Гродз. (СНМ, 67).

НЁМАН. Як у Нёман кануў. Прапаў, знік, не паяўляецца куды-н. *Як пашла замуш, ні разочку дахаты ні было, як у Нёман канула.* Гудзевічы Маст.

НІГДЫ. На зялёныя Нігды. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Калі яны там прыйдуць? Мо прыйдуць на зялёныя Нігды.* Ісаевічы Сл. *Дачакаеся ад яго помачы на зялёныя Нігды.* Лылойці Смарг. **Вар.** на святыя (свентыя) Мігды <альбо (або, або і, а можа, а можа і) <зусім> нігды>; на святыя (свентыя, святое) Нігды <а можа і нігды>; на святыя Нігды (Мігды) што не бываюць нігды; на зялёныя Нігды. • *Нігды* – псеўдаўласнае імя, імітацыя назвы свята.

На святыя (свентыя, святое) Нігды <а можа і нігды>. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Прыйдзе, маму, ён, мусіць, на святаыя Нігды.* Студзенікі Свісл. – *Пазычыла Нюра ў міне бойку, а адносіць ні адносіць. – Жджы, прынясе. На святыя Нігды.* Старына Маст. *Дачакаеся ат цябе праўды на святаыя Нігды.* Стары Двор Бераст. *Пазычыў, то во будзяш бачыць, што аддасць ён табе на святаыя Нігды.* Алекшыцы Бераст. *Усе казалі, што ён прыйдзе на святаыя Нігды, ажно прыйшоў.* Падольцы Астр. *Наабяцаў ён наабяцаў, але на святаыя Нігды гэта зробіць.* Індура Гродз. *Цяперака ён да нас хіба на святаыя Нігды толькі прыйдзе.* Купіск Навагр. *Ён прыйдзе на святаыя Нігды.* Пабачыш сама. Ашмянцы Шчуч. *Казалі, што на святаыя Нігды пятах яйцо зьясе.* Сянькоўшчына Сл. *На святаыя Нігды ён табе падарак купіць.* Дзянісав Дзятл. *Тут бульба ні вырасьця нігды, а мо як вырасьця, то на святаыя Нігды.* Гарадзішча Воран. – *А калі мы пойдзем да бабы? – На святаыя Нігды.* Стокі Свісл. *Чакай... А як жа... Верне ён табе на святаыя Нігды.* Пячоўшчына Валож. – *Валя, ну калі ўжэ ты за міне замуш выйдзеш? – На свентыя Нігды.* Струбніца Маст. *Ні давай Кісловічам грошы, бо на свентыя Нігды ні атдадуць.* Лунна Маст. *Аддасць ён табе на свентыя Нігды.* Алекшыцы Бераст. *Чакай, прыйдзе... На святае Нігды.* Шышкі Сл. *От, пазычыла чалавеку грошы, а аддасць, пэўна, на святаыя Нігды а можа і нігды.* Голдава Лід. **Вар.** на святыя (свентыя) Мігды <альбо (або, або і, а можа, а можа і) <зусім> нігды>; на святыя (свентыя, святое) Нігды <а можа і нігды>; на святыя Нігды (Мігды) што не бываюць нігды; на зялёныя Нігды.

На святыя Нігды што не бываюць нігды. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Дажджэся ты яго на святаыя Нігды што не бываюць нігды.* Левыя Масты Маст. **Вар.** на святыя (свентыя) Мігды <альбо (або, або і, а можа, а можа і) <зусім> нігды>; на святыя (свентыя, святое) Нігды <а можа і нігды>; на святыя Нігды (Мігды) што не бываюць нігды; на зялёныя Нігды.

НІЗКА. Нізка сесці. Пацярпець няўдачу. *Не вядзі сябе натта высока, бо ніска сядзіш.* Завельцы Астр. (СПЗБ-4, 416).

НІКОЛІ. Да святога Ніколі. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Ты тую працу зробіш да святога Ніколі!* Падгорная Сл. • *Ніколі* – псеўдаўласнае імя, імітацыя назвы свята.

На святыя Ніколі. *Іран.* Невядома калі, ніколі. *Мусіць, я ўжо другі раз у цябе на святаыя Ніколі буду?* Парэчча Сл. (Стэц.-1, 185).

НІКУДЫ. Нікуды не дзенешся. Мусіш пагадзіцца і зрабіць што-н., бо іншага выйсця няма. *Усеадно да нас прыйдзеш, нікуды ні дзенешся.* Баранава Гродз. (СНМ-2, 241). *Ён мусіць заплаціць, нікуды ні дзеняцца.* Ліпкі Гродз. (СНМ-2, 137).

НІТАЧКІ. Да нітачкі абабраць і пад. Поўнасьцю, начыста. *Ды ён ш цібе да нітачкі абабраў.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 101). *Ён прыйшоў да яе нібыта на дом. А на самым дзеле аблаташыў да нітачкі.* Заборцы Астр. **Вар.** да <апошняй> ніткі; да нітачкі.

З кожнай нітачкі льецца (цячэ) у каго. Хто-н. вельмі мокры, спацелы. *Ці можна ў вас апсушыцца? У міне с кожнай нітачкі льецца. Дзе ш, такі дошч.* Бабіна Гродз. *Бачу, што замарылася. С кожнай нітачкі ў яе цячэ, а сярэўно ні разagneцца, пакуль загон ні аполя.* Бабіна Гродз.

НІТАЧЦЫ. Як па нітаццы хадзіць перад кім. Цалкам, без адгавора падпарадкоўвацца каму-н. Яна так свайго мужыка выцьвічыла, што той як па нітаццы перад ёю ходзіць. Шабаны Гродз. (СНМ, 31).

НІТКІ. Да <апошняй> ніткі. 1. абабраць і пад. Поўнасьцю, начыста. Абабралі яго да ніткі. Еленка Дзятл. (МСГВ, 6). Зладзеі ўлезлі праз акно, апчысьцілі да апошняй ніткі. Міхалішкі Астр. 2. змокнуць і пад. Наскрозь, зусім. Такі дошч улупіў, змок да ніткі. Бабіна Гродз. Да апошняй ніткі. Плясавічы Лід. (ППФВ, 19; МСГВ, 586). **Вар.** да <апошняй> ніткі; да нітачкі.

Ніткі не рве. Няўхв. Няўмелы, неразвіты, неразваротлівы. Сасетка ў міне аднафамільца, алі яна ніткі не рве. Я і песьні ведаю, і казак вам набаю, а яна нічога добрага вам ні скажа. Купіск Навагр. Ніткі не рве – як саўсем слабы на розум чалавек, ні такі гэта, знаяць, развіты, слабы гаспадар. Каторы лодар ці які ніразвіты. Усякія людзі: ёсьць ні хочуць рабіць, ёсьць – ні ўмеюць. Краскоўскія Горы Навагр.

НІТКУ. Выцягнуцца ў нітку (на нітку). Прыкласці вялікія намаганні для ажыццяўлення чаго-н. Ну, мы пакуль усіх сваіх дзяцей навучылі, дык у нітку выцягнуліся. Падбалоце Зэльв. Наша мама выцягнецца на нітку, каб усім было добра, каб усім хапіла. Трабы Іўеў. Наша Каця выцягнецца на нітку, але ўсё зробіць як сълет. Лелюкі Сморг. (СГВ, 583). Пакуль усе работы пераробіш, то ў нітку выцягнешся. Даўтаполічы Зэльв.

На нітку распусціцца. Няўхв. Вельмі. Распусціўся на нітку, бацькоў ні слухае, вырабляе што хоча. Шчорсы Навагр.

Цягнуцца на нітку. Старацца з апошніх сіл. Мне, кажа, кап паступіць, тады б я цягнулася на нітку. Яна гэдака старанна, гэдака працавіта, яна б добра вучылася, была б добрай студэнткай. Возерск Карэл. (СБНФ, 296).

Ніц. На ніц. Зусім, поўнасьцю, дашчэнт. Спрацавалася ў гэтых заробках на ніц, стала худзюшча як ражон. Малі Астр. Сабака, халера на яго, Зойку пакусаў, то бацько зьбіў яго на ніц, ляжыць і з буды ні вылазіць. Пракопавічы Гродз. **Вар.** на (у) нет; на ніц. • Ніц – параўн. польск. піс ‘нішто’.

Ніц не будзе (не бэндзе). Не выйдзе, не атрымаецца. Ніц ні будзя, мой галубок, с свае хаты нікуды ні пайду. Кузьмічы Гродз. (СНМ, 96). Ні разу ні карміўшы хоча канём рабіць... Не, брат!.. Ніц ні бэндзя! Вазьмі пакармі добра, тады дам загон згараць. Бабіна Гродз. **Вар.** ніц (нічога) не будзе (не бэндзе). • Ніц не бэндзе – параўн. польск. піс *nie będzie* ‘нічога не будзе’.

Ніц не папішаш. Нічога не зробіш, мусіш пагадзіцца. Ну чым я табе памагу, так ужэ і будзя – ніц ні папішаш. Стокі Свісл.

Ніц не скажаш. Лабочн. Ухв. Сапраўды, няма прычын сумнявацца. Выказванне згоды з чым-н., немагчымасці прэчыць чаму-н. Файны хлопец, ніц ні скажаш. Заполле Івац. (ДСК, 237). Хлопец ладны, ніц ні скажаш. Ланявічы Гродз. (СНМ-2, 119). **Вар.** нічога (ніц) не скажаш.

Ніц нічым. Абсалютна, зусім (не рабіць, не выконваць, не дзейнічаць). Малотишы іхны такі гультай, ніц нічым ні робіць. Янаўляны Лід.

Ніц сабе. Неблагі, нядрэнны, даволі добры. Я была дзеўка так, ніц сабе, можна сказаць, нарасхват. Сухінічы Маст. Бачыла зяця Антосіхі, з твару ніц сабе чалавек, але такі клішавы. Квасевічы Івац. (ДСК, 110). **Вар.** нічога (нішто, ніц) сабе.

Ніцці. Як ніці плёнтаць гаварыць. Няўхв. Абы-як, абы-што. Як станя гаварыць, та німа на што слухаць, як ніці плётая. Шаляпкі Бераст. • Плёнтаць – параўн. польск. *plątać* ‘блытаць, зблытваць’.

НІЧОГА. Нічога не будзе. Не выйдзе, не атрымаецца. Учора на перагледы егдзілі, мусі, нічога ні будзя, ні пойдзя, кажуць, зусім ён бедны. Пышкі Гродз. (СНМ, 118). Дзяцька Арцём пачухаў патыліцу і кажа: «Браце, нічога ні будзя з гэтай задумы: грошай ні маю».

Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 171). *Ты зняш, мусі нічога ні будзя с твайёй прозьбай. Хадзіў я да яго, прасіў, а ён – не, кажа.* Бабіна Гродз. **Вар.** ніц (нічога) не будзе (не бэндзе).

Нічога не зробіш. Мусіш пагадзіцца, іншага выйсця няма. *Сталі строіцца. Паставілі выжай окнаў, прышоў нам укас, што тут ні паложана. Сколькі мы плакалі, грызьліся. А нічога ні зробіш.* Сакалы Воран. (ДМГ, 153). *Ну, брат, нічога ні зробіш – фарфал, трэбо на ново рабіць.* Рацічы Гродз. (СНМ, 153).

Нічога не скажаш. Пабочн. Ухв. Сапраўды, няма прычын сумнявацца. *Які фарсовы стаў ваш Коля, хлопяц фарсовы, нічога не скажаш.* Сялец Смагр. (СГВ, 520). *Выгадавала чацьвёра сыноў, добрыя дзеці, нічога ні скажаш, заўсёды памогуць.* Акмянеі Ашм. (ДМГ, 141). *Паквапісты конь, нічога ні скажаш, але і грошы за яго добрыя даў.* Рагачы Гродз. (СНМ, 102). *Ён ужэ на гэтым руку набіў, як па масле ідзе, нічога ні скажаш.* Ферма Гродз. (СНМ-2, 139). *Нічога ні скажаш, дзеўка – хоць вады напіса, любо паглядзець.* Пад'ятлы Гродз. (СНМ-2, 250). **Вар.** нічога (ніц) не скажаш.

Нічога сабе. Неблагі, нядрэнны, даволі добры. *Нічога сабе, хвайнае паліто.* Еленка Дзятл. (МСГВ, 528). *Некая круглавідная дзяўчына стаяла каля вас, нічога сабе, і хлопяц яе круглавіды.* Мігова Гродз. (СГВ, 218). **Вар.** нічога (нішто, ніц) сабе.

Нічым. **Нічым нічога.** Няўхв. І не думае рабіць, выконваць, дзейнічаць. *Лето гарачо, усе, як мурашкі, стараюцца, а ён нічым нічога, есці сабе ні зварыць.* Бабіна Гродз.

Нішто. **За нішто мець каго.** Асудж. Не паважаць, не лічыцца з кім-н. *Нівестка сваго дзеда за нішто мая, бэсціць, кажа: «Даўно трэбо паміраць».* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 30). *Хоць людзі за нішто яго маюць, а ён усероўно фанабэрыцца, корчыць нешто с сібе.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 245).

Нішто сабе. Неблагі, нядрэнны, даволі добры. *А бульба сёлета нішто сабе, урадзіла.* Бароўшчына Шчуч. **Вар.** нічога (нішто, ніц) сабе.

НОГ. **Без задніх ног спаць.** Вельмі моцна, беспрабудна. *Ён так замардаваўся, што спаў без задніх ног.* Навасёлкі Навагр. *Усю ноч недзя шляўся, а цяпер сьпіць без задніх нох.* Чаплявічы Сл. (МСГВ, 554). *Валодзя яшчэ дрыхня бяз задніх нох с учарашняга дня.* Старое Сяло Зэльв.

Без ног. 1. прыйсці і пад. З адчуваннем вялікай стомленасці ў нагах. *Сягодня як палётала піхатой па ўсіх фермах, то дахаты прыйшла без нох.* Заборцы Астр. *Бяз ног прыйшла дахаты з грыбоў, так зацягалася.* Пеляса Воран. 2. застацца і пад. З нямогласцю ног, з хваробай у нагах. *Столькі папахадзіць за плугам, та можна і без ног астацца.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 141). 3. бегчы і пад. Вельмі хутка. *Я ляцеў сюды без ног, а тут нічога німа.* Варняны Астр. *Ён дабег бес ног, за дзьве хвіліны.* Зенявічы Навагр.

Валіцца з ног. Адчуваць сябе стомленым, вельмі слабым. *Калі мы будзем без перапынку рабіць, то будзем валіцца з ног да канца дня.* Слонім Сл.

З ног да галавы. Цалкам, поўнасьцю. *Ахаяла чалавека з ног да галавы.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 175). *І як адзела Доська тую бліскучую сукенку, ды як прайшла на вуліцы, так яе ўсе бабы з ног да галавы абгаварылі.* Малі Астр. *Абглядзелі цябе сусеткі з ног да галавы.* Парэчча Гродз. *Нашто ты наклала гэтую сукенку? Як прайдзеш на гуліцы, бабы абгавораць з ног да галавы.* Літвінкі Гродз. (СГВ, 592).

З ног збіцца. Моцна стаміцца, змучыцца. *Ну я табе дам! Я з ног збілася цябе шукаючы!* Васілевічы Гродз. *Цэлы дзень парабіла на бураках, то аж з ног збілася.* Бянейкі Лід. (СГВ, 592). *Усе збіліся з ног, а ён сьпіць сабе спакойна.* Дварэц Дзятл.

З усіх ног бегчы і пад. Вельмі хутка, імкліва. *З усіх ног яны пабеглі ў лес.* Смільгіні Воран. *Міша кінуўся ад дзеда з усіх ног.* Клюкавічы Навагр. (СГВ, 593). *Паліцай заўважыў хлопца і пачаў страляць па ём, а той з усіх нох кінуўся ў лес.* Ацмінава Навагр. *Той скочыў з дрэва і пабег з усіх ног с саду.* Савічы Зэльв. (МСГВ, 456).

Ног не пацягнуць грыбоў, ягад, смецця і пад. Вельмі многа. *Лонскі рок ягат у гэтым месці было – нох ні пацягнуць.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 56). *Ходзь бы трохі далей ад ганку*

выносілі смецце, а то ўжэ яго нох ні пацягнуць. Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 56). Павэдлук лонскаго году грыбоў – нох ні пацягнуць. Бершты Шчуч. (ЗНС, 46).

Ног не чуць <пад сабой>. Быць вельмі стомленым ад хадзьбы, бегатні, цяжкай працы на нагах. Цэлы дзень тупаў каля хаты, здаецца ніц ні рабіў, а ног ні чую. Круглікі Гродз. (СНМ, 147). Як малыя былі, та ўсе ў патапкі гулялі, набегаесса, ног ні чуяш. Свіслач Гродз. (СНМ, 106). За цэлы дзень насоўваесса каля хаты, нох ні чуяш. Тумашы Гродз. (СНМ, 93). Ішлі ўсю дарогу пешаком, нох ні чую пат сабой. Шчорсы Навагр. (СГВ, 357).

НОГІ. Абуць ногі ў пасталы. Цвёрда намерыцца не ўдзельнічаць у чым-н., ухіляцца ад чаго-н. Кіну я зарас усё, абую ногі ў пасталы, і разьбірайцяся самыя як хочаця. Радзавічы Маст.

Абы ногі. Не важна які. Пра чалавека. Наш не пазірая на чалавека, на яго характар, яму абы ногі. Сімакава Карэл. (СГВ, 576).

Адбіць ногі. Моцна стаміцца ад працяглай хадзьбы. Я дзісь адбіла ногі, покуль кароў сваіх знашла. Навасяды Ашм. Учора хадзіла ў грыбы, адбіла толькі ногі, няма ні халеры. Амбілеўчы Шчуч. Як далёка пойдзеш дзе, то вот адбіў ногі, пакуль прыйшоў. Ваўкавічы Навагр. Ногі абіў, пакуль дастаў спраўку, аніак прадсядацель ні хацеў даваць. Балічы Гродз. (СНМ-2, 141).

Адкінуць ногі. Памерці. Аткинуў ногі, а дабро засталася ў гасударства. Іўе Іўеў.

Адкуль ногі ўзяліся бегчы, уцякаць і пад. Вельмі хутка. Уцякаў аткуль ногі ўзяліся. Налібакі Навагр.

Адпусціць ногі. Прысеўшы ці прылёгшы, адпачнуць. Прысяць трохі на зэдлі, атпусціць ногі. Завадзічы Гродз. Зайшла ў хату ногі атпусціць, кап потым зноў пайсці на дзялку. Руда Яварская Дзятл.

Аж ногі за вушы заплятаюцца ў каго. Гумар. Хто-н. вельмі хутка (бяжыць). Глян, які лёхкі: ляціць аш ногі за вушы заплятаюцца. Дзеткі Воран. Бяжыць аш ногі за вушы заплятаюцца, як віхар. Малюкі Воран.

Браць ногі ў рукі і бегчы і пад. Збірацца як найхутчэй. Бяры ногі ў рукі ды ляці, покуль дзед не агледзяў, што ты сліўку зламаў. Турэц Карэл. (СГВ, 580).

Браць у ногі. Не прымаць блізка да сэрца, не ўспрымаць чаго-н. з павышанай пачуццёвасцю. А мілянёка! Нашла за што пярэжываць! Бяры ў ногі! Драчаны Свісл. Знайшла бе'ду – сын разгулёўса... Ні бяры ў голаў, а бяры ў ногі... Ён ш у цібе ўжэ кавалер. Новая Руда Гродз. І чаго тут плакаць, бяры ўсё ў ногі, здаравейша будзеш. Ашмянцы Шчуч. Ні бяры ў голаў, а бяры ў ногі, ляхчэй жыць будзеш. Монькавічы Маст. Не слухай ты гэтых плёткаў, не бяры ў галаву, а бяры ў ногі, зямля аццягне. Казакоўшчына Воран. Ні думай ты пра гэта, бяры ў ногі, зямля аццягне. Косцевічы Ваўк.

Выцягнуць ногі. Памерці. Моцно рабіла, балю, мая баця, таму і рано выцягнула ногі. Мілявічы Маст. Пі, пі боляй, то можа хутчэй выцягнеш ногі! Задварані Свісл. Рабіў наш тата як конь, пакуль не выцягнуў ногі. Сарачаны Свісл. (СГВ, 583). Каб ён ні быў такім трывалым, та ўжэ даўно ногі выцягнуў бы. Рудавіца Гродз. (СНМ-2, 234).

Гатоў ногі паламаць (зламаць) дзе. Няўхв. Дзе-н. такі беспарадак, вэрхал, што цяжка прайсці. Як увайшла ў хату, то там гатова была ногі паламаць. Мацвееўчы Ваўк. Зашоў я да іх у хату, а там гатоў ногі паламаць. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 24). Хай дваіх астануцца і зрабляць парадак, бо тут, самі бачыця, гатоў ногі паламаць. Накрышкі Дзятл. (ЗНФ, 24). Дзіво што да яе ніхто ў хату ні ходзіць. Там гатоў ногі паламаць. Горкая Рута Карэл. (ЗНФ, 24). У яе ў хаці такі беспарадак, што там гатоў ногі зламаць. Мілявічы Маст.

Даць <у> ногі. Імкліва, без аглядкі кінуцца ўцякаць. Іду, а яны абдымаюцца, мілуюцца... Міне ні бачаць... Патходжу бліжай... Згледзялі... Як далі ў ногі!.. Думала, пакалечыцца. Бабіна Гродз. Як даў той заяц у ногі, дык толькі мы яго і бачылі. Індура Гродз. Даў у ногі ад сабак. Жалудок Шчуч. Як даў у ногі, толькі яго й бачылі. Жылі Іўеў.

Як прыгразіла, прэнтка даў у ногі. Аколіца Лепі Воран. Той злодзяй як даў ногі, то лець дагналі. Чаплічы Бераст. Даў ногі, толькі яго і бачылі. Ганчары Свісл.

Дзе ўзяліся ногі ў каго. Хто-н. знайшоў у сабе сілу, спрыт, каб хутка пабегчы. Ён, прыцэліўшы, стрэліў, а сам на дрэва. Глядзіць – тая свіння як пайшла ў лес, дзе ўзяліся ў яе ногі. Магенцы Ёўеў. (БФ, 131).

Закінуўшы ногі на бэльку ляжаць і пад. Няўхв. Без справы, без жадання працаваць. А што ён мая больш рабіць? Ляжыць цэлымі днямі закінуўшы ногі на бэльку. Каменка Шчуч. Праляжаў твой Сымон цэлую зімачку ногі на бэльку закінуўшы. Пячоўшчына Валож. Столькі работы, а ён ляжыць закінуўшы ногі на бэльку. Вензавец Дзятл. Якая ў яго хата! Хіба само што будзя рабіцца, калі ён жыве ўвесь час закінуўшы ногі на бэльку. Алекшыцы Бераст. Ён ляжыць цэлымі днямі закінуўшы ногі на бэльку. Монькавічы Маст.

Знайсці ногі. Навучыцца хадзіць. Пра малое дзіця. Аленчын малы ўжо знайшоў ногі. Тарнова Лід. О матка боска! Як ён змардуе міне за цэлы дзень. Здаецца, кап знайшоў хучэй ногі, мо ляхчэй было п. Вострава Маст. (СБНФ, 108). Мая ўнучка ўжо знайшла ногі, бегая – ні дагоніш. Доцішкі Воран. Мой унучак адно ў тры гады знайшоў ногі, аж ляхчэй стала. Шаўдзіні Лід. (СГВ, 592). Як толькі малая знайшла ногі, у хаці нічога ні магу знайсці. Глядневічы Ваўк.

Зрабіць ногі. Жарт. Уцячы. Добра, што ўсьпелі зрабіць ногі, а то ш папала п нам. Геранёны Ёўеў. Я хацеў толькі яму пару слоў сказаць, а ён ужо зрабіў ногі. Пячоўшчына Валож. Я пачуў, што за скуру могуць узяць, то адразу зрабіў ногі. Замасцяны Шчуч. Як толькі знохаў нячыстае, дык адразу зрабіў ногі. Ківанцы Воран.

Куды ногі ідуць ісці, пайсці. Без мэты, не выбіраючы пэўнага кірунку. Вазьму я на плечы торбу і пайду во, куды ногі ідуць, а то ўсім тут абрыдла. Астравец Астр.

Ледва (ледзь, ледзьве, ледзьва) ногі валачы (мяняць, цягаць, цягнуць). Вельмі марудна ісці. Баба каля хаты нічога цяжкага ні робіць, а за цэлы дзень надэбаяцца, ледва ногі валачэ. Кавалічы Гродз. (СНМ, 91). За дзень чысто занохаясса, здаецца, і нічога цяжкога ні рабіў, а ледва ногі валачэш. Лаша Гродз. (СНМ, 55). Хвароба на яго, ходзячы за гэтым дзецям, чысто прыстаў, ледва ногі валачу. Путна Гродз. (СНМ, 165). За весну маркач чысто па гоўцах зб'ецца, ледва ногі валачэ. Лойкі Гродз. (СНМ-2, 131). Ці ж гэту здохляціну ў воз запрагаць, яна ледва ногі валачэ. Рагачы Гродз. (СНМ-2, 89). Яна ідзе, як сьпіць, ледва ногі мяняе. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-3, 106). Цюлюнкаватая баба ідзе, яна здаровая, але ледва рухаецца, ледва ногі мяняе. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 379). Так напугаўся, што ледзь ногі валачэ. Эйгеры Ёўеў. (МСГВ, 306). У мяне было шэсьць курэй, ажно бачу, што адна зь іх ледзьве ногі валочыць. Воля Дзятл. Вашы стары ледзьва ногі валок, а тата патхапіў яго на машыну і прывёз дахаты. Масаліны Бераст. (СГВ, 597). Гэлена ледва ногі цягая, робіць у свінарніку, але на работу памоўка, а мужык здароўе з'еў. Дашкаўцы Маст. (СГВ, 647). Такі ўжэ млюга: ледзьва ногі цягня, нямоглік гэты. Дзярэчын Зэльв. (СНМЗ, 74). Які зь яго хадун! Ледзьва ногі цягня. Варонічы Зэльв. (СНМЗ, 130). Алёна, як згрузіла машыну лёну, дык назаўтра ледзьве ногі цягала. Жукоўшчына Дзятл.

Ледва (ледзьве) ногі прыцягнуць (дацягнуць, прывалачы) куды. Ад стомленасці з вялікай цяжкасцю прыйсці, дайсці куды-н. Старая я ўжо зусім, дзеткі, у магазін схадзіла, то ледзьве ногі прывалакла. Кусенцы Свісл. Папрацуеш цэлымі днямі, што вечарам ледзьве ногі дахаты прыцягнеш, а бывала й есьці не хочаш. Пераганцы Воран. (ДМГ, 100). Ледзьве ногі да лошка дацягням, а наранку зноў усё значала. Марцінавічы Зэльв.

На ногі падняць каго, што. Рабіць перапалох, хваляваць, бударажыць. Палян, ужэ пачала галасіць гэта галамызда, усю вёску на ногі падніма. Клепачы Бераст. (СРЛГ, 29).

На ногі паставіць каго. Выгадаваць каго-н. Колькі сьлёз я праліла, колькі нагавалася, ледзьве дзяцей на ногі паставіла. Пруд Дзятл. (ДМГ, 74). Ні ўспела дзяцей на ногі паставіць, як сама падупала здароўем. А што ён мужчына адзін зробіць. Хіба яе сястра паможэ. Генюшы Навагр.

На ногі стаць. Гл. стаць на ногі.

На ногі ўпасці. З-за хваробы ног не магчы хадзіць. *А мы выпрацаваліся, та і пахварэлі зь дзедам. Я кап ні асьлёпла, та яшчэ рабіла п, а дзет зусім ужэ на ногі ўпаў.* Мардасы Шчуч. (ДМГ, 49).

На ўсе ногі бегчы. Вельмі хутка. *Ён пабех на ўсе ногі, толькі яго і бачылі.* Ашмянцы Шчуч.

Ногі адабрала каму. Хто-н. з цяжкасцю ходзіць ці страціў здольнасць хадзіць. Пераважна з-за хваробы. *Сягодня чуць з работы прыйшла. Ногі як адабрала, што ані з мейсца. Думала, што спарыжуе ўсю і ўсё будзе мне тут, капцы.* Заборцы Астр. Раней, як маладая была, жвавая была, а цяпер ногі адабрала, дык па хаце лець хаджу. Руда Яварская Дзятл.

Ногі адбіць. Гл. адбіць ногі.

Ногі адваліць. Фам. Легчы адпачыць. *Я ўжэ нічога ні хачу, толькі каб ногі адваліць.* Багушы Шчуч.

Ногі адпусціць. Гл. адпусціць ногі.

Ногі выпруціць. Няўхв. Памерці. *Кап ты ногі выпруціў, халернік ты чортаў!* Бабіна Гродз.

Ногі выцягнуць. Гл. выцягнуць ногі.

Ногі да зямлі не прытыкаюцца ідзе. Вельмі лёгка і хутка. Пра хадзьбу. *Ідзець – ногі да зямлі не прытыкаюцца, як воздухам, нясець.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 167).

Ногі задраць. 1. Здохнуць. *Ужэ нічога ні будзя, яно [парася] ногі задзярэ.* Багудзенка Навагр. 2. Няўхв. Памерці. *Паліцыянт той, мо, дзе і жыве, як уцёк, а можа даўно ногі задраў, хто яго ведае.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 78).

Ногі заплятаюцца ў каго. Хто-н. ідзе вельмі цяжка, стомлена. *Але ж замарылася я, ажно ногі заплятаюцца.* Белевічы Лід.

Ногі здранцвелі ў каго. Ад страху хто-н. не можа ісці. *Як гласнула нешта ў кустах, дык у мяне і ногі здранцвелі.* Вішнева Сморг.

Ногі з-пад шыі. Жарт. Высокі і даўганогі чалавек. *Ніяк не магу падабраць свайму сыну штаны. Што ні памераем, усё кароткія. А што ж, ён у мяне ногі з-пад шыі.* Бярозаўка Лід. (ДСГД, 65).

Ногі калом (колам) пасталі ў каго. Хто-н. адчувае вялікую стомленасць у нагах. *Нарабіліся мы за цэлы дзень, што ногі калом пасталі.* Лозкі Дзятл. *Сёння баццошко натто доўго абедню правіў, мо тры гадзіны с цэрквы ні выходзіла, ногі колам пасталі.* Старына Маст.

Ногі носяць каго. Хто-н. ходзіць. *І так яшчэ здзіўленне, як яго ногі носяць.* Пагарэлка Карэл.

Ногі прыраслі да чаго. Жарт. Што-н. непрыкметна знікла, прапала. *Тую цацку ўсё сяло глядзець прыходзіло, тады ні ў каго гэдыкіх ні было. А патам да яе ногі прырасьлі. Некаму ш спатрэбілася, і ніхто ні ведае дзе.* Старына Маст. *Я тады шукала, шукала гэту хустку, хіба да яе ногі прырасьлі.* Верцялішкі Гродз.

Ногі рабіць. Гл. рабіць ногі.

Ногі ў рукі і бегчы, уцякаць і пад. Жарт. Сабрацца як найхутчэй. *Вот рашылі ісьці ў калхос красьці бульбу, пачалі толькі капаць – машына нейкая едзе, мы толькі гачкі хапілі, ногі ў рукі і давай ходу. Амбілеўцы Шчуч. Толькі што быў тут, але як убачыў цябе, ногі ў рукі і толькі яго й бачылі.* Талмінава Ашм. *Як убачыла нешта чорнае, дык адразу ногі ў рукі і пабегла як дала рады.* Пагранічны Бераст. *Яўхім ногі ў рукі і пайшоў.* Радзавічы Маст.

Ногі цягнуць. Ісці. *Куды ўжэ ногі цягнеш?* Ашмянцы Шчуч.

Падняцца на ногі. Выздаравець, ачуняць пасля хваробы. *Дык яна во паднялася на ногі пасля такой цяжкой хваробы.* Плянта Навагр.

Пускаць пад ногі што. Не зважаць на што-н., не трывожыцца, не задумвацца над чым-н., не надаваць значэння чаму-н. *От яшчэ, ні бяры ў галаву – пускай пад ногі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 60). *Ой, Гэлячка, пусьці пад ногі, што пра цібе гавораць, язык забаліць, прастануць гаварыць.* Наркавічы Свісл. (ЗНФ, 60).

Рабіць ногі. *Іран.* Уцякаць. *О то ж бяды нарабілі, трэба скарэй адгэтуль рабіць ногі.* Голдава Лід. *Ён ужо адразу і ногі робіць, нейкі палахлівы.* Навагрудак Навагр.

Стаць на ногі. 1. Вылечыцца, паправіцца. *Дасць Бох, праройдзе ліха, ачуняеш, станеш на ногі.* Некрашэвічы Карэл. 2. Пачынаць весці самастойнае жыццё. *Потым, здэцца, ляхчэй трохі стало як ат бацькоў адышлі. Але не ўсьпелі добра на ногі стаць, як сталі калхозы складаць.* Марцінавічы Зэльв. (ДМГ, 148). 3. Палепшыць сваё матэрыяльнае становішча. *А потым ужо патрошку сталі калхозы ўжо багатшыя, сталі на ногі. Сталі рабіць, палучаць палучку.* Геранёны Іўеў. (ДМГ, 182). *Цяпер ужо сталі на ногі, а ўярот цяшка было.* Індура Гродз. *Наш Васіль як стаў на ногі, дык адразу ў горад падаўся.* Лаздуны Іўеў. *Цяпер то ўжо трохі сталі на ногі, а раней то ўсяго было.* Вігушкі Іўеў. (СГВ, 608).

Страпаць ногі. Многа выхадзіць. *Страпаў толькі ногі і вярнуўся дадому.* Прудцы Шчуч.

Трапаць ногі. Многа хадзіць, ісці. *Напрасно тулькі ногі трапалі, так нічога й ні купілі.* Старына Маст.

У ногі. Уцякаць. *Доўга ні чакаючы, адвёў яму навоцляй, і сам у ногі.* Стрэльчыкі Гродз. (СНМ, 91). *Ён, доўго ні чакаючы, як пальня немцу ў морду, а сам у ногі, тулькі яго і бачылі.* Струбка Гродз. (СНМ, 103). *Міхась паглядзеў, што тут, брат, піво ні пераліўкі, і – у ногі, тулькі яго і бачылі.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 174).

Узяць ногі ў рукі. 1. Пачаць рухацца пешшу. *Мы ўчора ехалі ў горад, а ён узяў ногі ў рукі і шыбаваў.* Зеньявічы Навагр. *Чым чакаць, пакуль тая машына будзе, то лепш будзя ўзяць ногі ў рукі, тут ісьці ні так і далёка – кіламетраў з два.* Гудагай Астр. 2. Сыходзіць, уцякаць. *Лепш будзе ўзяць ногі ў рукі, пакуль ні прыляцеў дзяцька.* Парэчча Гродз. *Чым табе чакаць, пакуль бацька зніме дзягу, лепш будзя ўзяць ногі ў рукі.* Лунна Маст. (СГВ, 610). *Табе лепш будзя ўзяць ногі ў рукі, бо заробіш, што ні панасіў дрова.* Мілявічы Маст.

Усе ногі адтаптаць. Многа выхадзіць, дабіваючыся чаго-н. *Я ўсе ногі атаптаў, ходзячы па кабінетах.* Замасцяны Шчуч.

Устаць на ногі. Палепшыць, умацаваць сваё матэрыяльнае становішча. *Парасят сдам, карова цялока прывядзе, малако будзя, і думаю, што сумею ўстаць на ногі.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

Як (што) меў ногі ўцякаў. Вельмі хутка, з усіх сіл, з усяе моцы. *А помніш, як за табою бег Лёнік, як ты ў яблыкі лазіў? Але ж і ўцякаў ты ад яго, як меў ногі, аж пяткі выляталі.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 187). *Што меў ногі ўцякаў заяц, а сабака за ім. І от, здэцца, ужо і наступіў на яго, але дзе вы бачылі, каб гэты сабака даганіў зайца!* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 187).

НОГУ. 3 конскую ногу. Многа. *Прывалок дроў с конску ногу.* *Нашто стоко много?* Гудзевічы Маст.

На адну ногу выпіць. Часта жарт. Адну чарку, па адной чарцы (выпіць). *Дальбох, толькі на адну ногу выпілі, а ты ні верыш, сваё чаўнеш: «Напіліся, напіліся...»* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 47). *Выпіў на адну ногу, трэба й на другую, а то кульгаць будзяш, зразу пазнаюць.* Міхайлы Свісл. (ЗНФ, 47). **Вар.** на адну нагу (ногу).

На другую ногу. Жарт. Па другой чарцы (выпіць). *На адну ногу ўжэ выпілі, яшчэ трэба на другую ногу выпіць.* Яруцічы Зэльв. **Вар.** на другую нагу (ногу).

На рыб'ю ногу. Мала, няшмат (працы, спраў і інш.). *Ні перажывай, дзялоў тых на рыб'ю ногу.* Міцкавічы Сморг. **Вар.** на рыб'ю нагу (ногу).

На ўсю ногу жыць і пад. Без абмежаванняў, багата, раскошна. *Вось ім тут будзя гана, зажывуць на ўсю ногу.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 35). *Гаспадар з яго путны, у яго ўсяго было, жыў, як кажуць, на ўсю ногу.* Вялікая Альшанка Гродз. (СНМ-2, 189).

На шырокую ногу жыць і пад. Без абмежаванняў, багата, раскошна. *Жывуць яны на шырокую ногу.* Кронькі Шчуч. *На шыроку ногу жыў, ціпер зусім згалеў, усё прагуляў.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 87).

НОГЦЯ. Выцягнуць з-пад ногця ў каго. Няўхв. Рознымі спосабамі завалодаць тым, што належыць каму-н. іншаму. *Німа як на вуліцу выпускаць дзяцей, гэты Зосін хлопец усё выцягня с-пат ногця ў майго малога.* Кухары Маст. (СГВ, 584).

З-пад ногця дастаць і пад. *Часцей няўхв.* Пры любых умовах, любым спосабам і абавязкова. *Мітрафанаўна так умея падысьці, з ласкай, хітранько, што ні хочучы ёй раскажа, с-пат нохця ў цібе дастаня.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 37). **Вар.** з-пад пазура (з-пад ногця, з-пад кіпцюра).

З-пад ногця выцягне што. Такі, што ўсё выведзе, любымі спосабамі пра ўсё даведаецца. *Ужо як Антон наш, дык пэўна такога чалавека на ўсім сьвеце німа, усё з-пад ногця выцягне, а яго нічога ні ўтой.* Рамашкі Шчуч.

З-пад ногця гразі не аддасць Асудж. Вельмі скупы. *З-пад нохця гразі не аддасць – гэта на скупого выглядваіць, калі чалавек дрыжыць за сваё.* Горшавічы Астр. Скупы вот – с-пад нохця гразі ні аддасць, такі, што ў яго нічога ні дастаняш, купіць і то трудно ў гэтаго чалавека. Краскоўскія Горы Навагр. **Вар.** з-пад ногця (з-пад пазура, з-пад кіпця) гразі не аддасць (не дасць).

З-пад ногця гразі не дастане. Асудж. Вельмі лянівны, гультаяваты. *Так то й загоніш яго бульбу палоць. Нічога рабіць ні хоча, с-пад нохця гразі ні дастаня.* Купіск Навагр.

З-пад ногця гразі не дастанеш (не дастаць, не дапросішся) у каго. Асудж. Хто-н. вельмі скупы. Ён ніколі нікому ні пазычаў, у яго с-пад нохця гразі не дастанеш. Купіск Навагр. *Кажу табе адразу, не прасі, бо не дасць.* Гэта ўжэ такі чалавек, у яго з-пад нохця гразі не дастаць. Купіск Навагр. *О-о! Мая залвіца такая, што с-пат ногця гразі не дастаць.* Саленікі Карэл. (СГВ, 592). *Бываюць людзі, што табе пасьленьня аддасць, а ў другога і гразі с-пад нохця ні дапросіцца.* Старына Маст. **Вар.** з-пад ногця (з-пад пазура) гразі не дастанеш (не дастаць, не дапросішся, не возьмеш, не пазычыш).

НОЖ. Лезці на нож. Не берагчыся, легкадумна ставіцца да небяспекі, рызыкаваць. *Майму чалавеку ніц няможна піць, а ён леза на нож, аж мрэ за гарэлкай.* Кухары Маст. (СГВ, 597).

Як нож у сэрца. Няўхв. Вельмі непрыемны, такі, што выклікае душэўны боль. *Яго словы мне былі як нож у сэрца, аж жыць не хацелася.* Забалаць Воран.

НОЖКІ. Бацяновы ножкі. Бат. Касачы. Палянцы, колькі ў мяне бацяновых ножак расьце; дачка насадзіла. Ваўкавічы Навагр.

НОС. Аж нос у дугу гнецца есці. Гумар.-іран. З вялікім апетытам, прагна. *Паставіла яму міску бульбы, прынясла сала, цыбулі – жарэ аж нос у дугу гнецца.* Балотца Навагр. *Набегаліся за дзень, то ядуць аж нос у дугу гнецца.* Шчорсы Навагр.

Аж нос упрысядку(-і) ходзіць (ідзе) есць. Гумар. Са смакам, з вялікім апетытам. *Бач, як згаладаўсё, есць аш нос упрысятку ідзе.* Уселюб Навагр. *Ну ш ты, брат, і ясі – аж нос упрысяткі ходзіць.* Мяжэрычы Зэльв.

Апускаць нос. Адчайвацца, маркоціцца. *Не апускай носа, паступіш ты ў свой інсьцітут.* Малахавічы Гродз. *Чаго апусьціла нос? Вышыўка не атрымалася? А ты яшчэ раз зрабі.* Дзешкаўцы Свісл. **Вар.** апускаць (вешаць) нос.

Вадзіць за нос каго. Няўхв. Уводзіць у зман, ашукваць каго-н. *Што ты мяне водзіш за нос, гавары ўсю праўду.* Янканы Ашм. *Ты мяне столькі часу вадзіла за нос. Чаму ш не сказаць было адразу?* Курчоўцы Воран. *Сколькі ён ужо будзе вадзіць мяне за нос, няхай думае сам – ці туды, ці сюды.* Трокенікі Астр. *Вадзіць за нос.* Баранавічы Гродз.

(ППФВ, 11; МСГВ, 583). *Ды што ты мяне за нос водзіш, ды я знаю цябе і так добра.* Вераскава Навагр.

Вешаць нос. Адчайвацца, маркоціцца. *Гэта ш твая гэтая няўдача, але абыйдзеца, не трэба вешаць нос.* Бабынічы Сл. (СГВ, 581). **Вар.** апускаць (вешаць) нос.

Выткнуць (вытнуць) нос куды. З’явіцца на кароткі час, паказацца куды-н. *Бацька выткнуў нос на мороз і зноў на печ грэцца.* Ганчары Лід. (МСГВ, 99). *Кудаса, як зімой мяцеліца, завая, не можна носу вытнуць, што за кудаса!* Жылі Іўеў. (СПЗБ-2, 554).

Дзяржаць нос па ветру. Умець выгадна прыстасавацца да абставін. *Іх Міша заўжды ўмея дзяржаць нос па ветру, да любога сумея пад’ехаць.* Залесаўцы Навагр. (СГВ, 588).

Задзіраць нос. Няўхв. Ганарыцца, важнічаць, праяўляць фанабэрыю. *Тоня, як стала рабіць у школе, та ўжэ гэдык задаецца, што страх. Задзярэ нос і ходзіць.* Вострава Зэльв. (СБНФ, 93). *Антось як выяхаў у горад, задраў нос і ні здароваяцца.* Таркачы Дзягл. *Няма чаго задзіраць нос гэтаму хвастуну, няхай лепш на рабоце сябе пакажа.* Бераставіца Бераст. (СГВ, 526). *Ён надта задраў нос, думая, што мы будзем перад ім кланяцца.* Сцігане Іўеў. *Хто правініўся з дзяўчат, то ўжэ выжнуць хлопцы, выведдуць, або танцаваць з кім ні пашла, нос задрала. За руку выводзяць.* Зэльва Зэльв. (ХБД, 448). *Лядзі, як нос задраў – зухаваты натто.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 53). *Рано табе яшчэ нос задзіраць, трэба людзей паважаць.* Некрашэвічы Карэл.

Задраўшы нос пісталетам ходзіць і пад. Няўхв. Вельмі важна, фанабэрыста, ганарыста. *Усялякія былі. Адзін чалавек як чалавек, а другі – дык і ні падыдзяш, ні запытаеш, ходзіць задраўшы нос пісталетам.* Міклашоўцы Маст.

Задраць нос. Гл. задзіраць нос.

Задраць нос вышэй галавы. Асудж. Заганарыцца, праявіць фанабэрыю. *Задзярэ нос вышэй галавы і ходзіць, красатуля.* Палушы Астр.

Задраць нос да гуры. Асудж. Заганарыцца, праявіць фанабэрыю. *Нешта ты, Максім, задраў нос да гуры і ні здароваяся.* Пеляса Воран. • *Да гуры – параўн. польск. do góry ‘ўгору’.*

Закапыліць нос. Няўхв. 1. Зазнацца, заганарыцца. *Ціпер ён закапыліў нос, дзе ш, у перадавіках ходзіць, і прэмя, і грамату далі.* Бабіна Гродз. 2. Зазлаваць, пакрыўдзіцца, надзьмуцца. *Маруся не гаворыць за мною, адрозчку посьля таго закапыліла нос.* Ананічы Дзягл. *Ні зачачі такую пані – надулася ўжэ, закапыліла нос.* Чамяры Сл. (НЛ, 54). *Не пазычыла ёй вясною бульбы, дык як закапыліла нос, то па сёняшні дзень ні гловы ні мовы.* Бярозаўка Лід. *Я ёй праўду сказала, а яна нос закапыліла і пайшла с хаты.* Уселяб Навагр. *Калі мне што-нібуць ні панравіцца, то я нос закапылю, і ён ведае, што гэта мне ні наравіцца.* Дарагляны Маст.

Замурдзіць нос. Няўхв. Зазлаваць, пакрыўдзіцца, надзьмуцца. *Ну што ты ўжо замурдзіў нос, было п з-за чаго.* Касцяні Сл. *Замурдзіць нос – ні патступіся.* Чамяры Сл. (ЖС, 155).

За нос вадзіць. Гл. вадзіць за нос.

З камарыны нос. Невялікі па колькасці, па памерах і пад. *З камарыны нос.* Пыра Гродз. (СНМ, 183).

Зрабіць нос каму. Учыніць каму-н. непрыемнасць. *Твой гэты лепшы дружок зрабіў нос табе, забраў тваю дзеўку, а ты цяпер думай?* Лаўрынавічы Свісл. (СГВ, 592).

Мець доўгі нос. Быць залішне цікаўным. *Стася, ты заўсёды маяш доўгі нос, усюды яго ўсунеш, дзе трэба і дзе ні трэба.* Талькаўцы Ваўк.

На нос адзяваць што. Незадае. Малы, не падыходзіць, не па назе. Пра абутак меншага, чым трэба, памеру. *І што ты купіў, хіба твае вочы ні бачылі? Гэта ш на нос адзяваць, а ёй трэба трыццаць сёмы нумар.* Падароск Ваўк. (ЗНФ, 48). *Нават і мераць німа чаго, бу й так знаю: Віцю гэтыя чаравікі на нос адзяваць.* Чырвонае Сяло Зэльв. (ЗНФ, 48).

На нос па'даць. 1. Вельмі старанна, да знямогі працаваць. Цяшко раней было на гаспадарцы, усё – сваімі рукамі; людзі на нос падалі. Бабіна Гродз. Я іду, раблю, на нос падаю, а ты толькі гуляеш, сьвішчаш сабе на вёсцы. Рэпавічы Бераст. Я стараюся, на нос падаю, а ён нічагута ні памагая. Янаўляны Лід. Робиць, робиць, на нос падаю, а потым зноў хварэя. Парэчча Гродз. Ходзь бы памагла трохі: я на нос падаю, а яна сядзіць. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 49). Гэта ваша студэнтка, бачу, добра ўмея падбіраць картонлі, на нос падаю дзяўчук. Падвялікае Дзятл. (ЗНФ, 49). 2. Быць слабым, знясіленым. На нос падаю, а ўсё сама стараяцца рабіць, нікога ні папросіць памахчы. Радзавічы Гродз. (ЗНФ, 49). Ліда ўжэ на нос падаю, а ўсё бяжыць на работу, а ўсё цягну. Крапіўніца Свісл. (ЗНФ, 49).

Не ў нос каму. Не падабаецца. А вясельнікам ні ў нос, што так нарабілася ў хаце. Карпейчыкі Шчуч. (СБНФ, 177). Я і кажу ім усё, што было, ажно віджу – ня ў нос. Нача Воран.

Нос высоўваць (высунуць). З'яўляцца на кароткі час, паказвацца куды-н. На дварэ такі дубар, гаі страх нос высоўваць с хаты. Казловічы Зэльв. (СРЛГ, 40). На вуліцы такая дубарэча, што німа як і носа высунуць. Пруды Гродз. (СРЛГ, 40). Ну і брына на гуліцы, носу ні высунеш, сабака і той у хату леза. Чахоўшчына Лід. (СРЛГ, 18). Пайдзі хоць па дварэ паходзі, а то такі покуцянь зрабіўса – с хаты носа ні высунеш. Бабіна Гродз. (ЖНС, 28).

Нос выткнуць. Гл. выткнуць (вытнуць) нос.

Нос вышэй галавы ў каго. Няўхв. Хто-н. ганарлівы, фанабэрысты, задавака. Твая Алена ўжо такая зрабілася, прама нос вышэй галавы. Астравец Астр. Ён абы с кім ні водзіцца, у яго нос вышэй галавы. Алекшыцы Бераст.

Нос да гу'ры. Няўхв. Фанабэрыцца, зазнавацца. Як паедзеш у той горат жыць, та ўжэ на нас і глядзець ні будзеш, нос да гуры і пашла. Старына Маст. Быў нікім, а стаў цехнікам, та цяпер нос да гуры. Бабіна Гродз. Ані аказацца да яе – нос да гуры. Купры Шчуч. • Да гуры – параўн. польск. *do góry* 'ўгору'.

Нос да неба задзіраць. Няўхв. Ганарыцца, важнічаць, праяўляць фанабэрыю. Жаднай капейкі няма ў кішэні, а нос да неба задзірае. Купіск ІІ Навагр. (ЖНСл., 162).

Нос задзіраць. Гл. задзіраць нос.

Нос задраць у неба. Асудж. Заганарыцца, праявіць фанабэрыю. Як тумарам стаў, нос задраў у неба. Ятвезь Ваўк. (МСГВ, 506).

Нос задраць. Гл. задраць нос.

Нос закапыліць. Гл. закапыліць нос.

Нос звесіць. Быць у кепскім настроі, маркоціцца, сумаваць. Чаго ты нос звесіла, мо яшчэ ўсё будзе добра. Мілявічы Маст.

Нос зрывае. Рэзка пахне ці смярдзіць што-н. А надзікалоніўся, ажно нос зрывае. Жупраны Ашм.

Нос кульба'чкай не дастанеш (не дастаць) у каго, каму. Іран. Хто-н. вельмі ганарыцца, фанабэрыцца, зазнаецца. У яе нос кульбачкай ні дастанеш, задавака такая стала, што ні падступіцца. Берштты Шчуч. (ЗНФ, 56). У Сашы, як стоў рабіць у клубі, нос кульбачкай ні дастаць. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 56). • Кульбачка – падсядзёлак.

Нос на нос. Без сведак, без прысутнасці пабочных асобаў. Пра гэта можна гаварыць толькі нос на нос. А тут людзі кругом. Цырын Карэл. (ЗНФ, 56). Паклікаў да сібе, нешто пагаварылі нос на нос і абоя пацягнуліся некуды. Жухавічы Карэл. (ЗНФ, 56).

Нос павесіць. Гл. павесіць нос.

Нос паказаць куды. З'явіцца куды-н. Пры паляках паліцман адзін баяўсо ў вёску і нос паказаць, як ішлі, та ўдвох або трох з карабінамі. Баброўня Гродз. (СНМ, 103).

Нос спусціць. Гл. спусціць нос.

Нос тычынаю не дастаць у каго, каму. Хто-н. вельмі ганарыцца, фанабэрыцца, зазнаецца. Як выйшаў у людзі, то нос тычынаю не дастаць, такі паважны ходзіць. Вішняўка Зэльв.

Нос у пуху ў каго. Хто-н. малады, нявопытны. *Трактарыст новы не ведае, як да гэтае тэхнікі патходзіць, яшчэ ў яго нос у пуху.* Радунь Воран.

Нос уткнуць. Гл. утыкаць <свой> нос.

Павесіць нос. Быць у кепскім настроі, маркоціцца, сумаваць. *Чаго павесіў нос? Ні бядуі – знайдзям мы табе дзеўку.* Шастакоўцы Шчуч. *Чаго нос павесіў, прыдзя яна да цябе, прыдзя.* Крамушаўка Навагр. *Што зрабілася, чаго ты нос павесіў?* Моцевічы Лід. *Сядзіць на лаўцы нос павесіўшы.* Праважа Воран.

Паставіць нос пісталетам. Няўхв. Паводзіць сябе ганарыста, фанабэрыста, зазнавацца. *Паставіць нос пісталетам і нават ні с кім ні вітаяцца.* Сурынка Сл.

Сабе пад нос гаварыць і пад. Вельмі ціха, невыразна. *От чалавек момрыць нешта сабе пад нос, слова ні скажа добра.* Касцянева Шчуч. (СГВ, 261). *Нешта п'яніца гэты бомкая сабе пад нос, чорт яго разьбярэ.* Васілевічы Сл. (СГВ, 61). *Стары сьпіць і бурузьніць сабе нешта пад нос.* Галавічполе Шчуч. (СГВ, 69). *Момля такая, мурмыча сабе пад нос, не поймяш што.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 76). *Нешто сабе гандурыць і гандурыць – і сьмяецца сабе пад нос.* Грабава Зэльв. (ЖС, 140). *Нешто сабе шамполіць пад нос, нічога ні разьбярэш.* Белева Гродз. (СНМ, 165). *Сказала яму дзіця пільнаваць, ні ідзе, стаў і нешто брынчыць сабе пад нос.* Балічы Гродз. (СНМ, 23). *Мармытун, спяваць ні ўмея, мармыча сабе пад нос.* Гліняны Гродз. (СНМ-2, 131). *Чаго ты прамарматаў сабе пад нос? Усім праспявай, не саромся.* Сенькавічы Івац. (ДСК, 186). **Вар.** сабе пад нос (пад носам).

Свой нос уваткнуць. Гл. утыкаць <свой> нос.

Спусціць нос. Быць у кепскім настроі, маркоціцца, сумаваць. *Чаго ты спусьціла нос, аш брытка глядзець.* Карпанаўцы Шчуч. *Сядзі, кажса, нос спусьціўшы, глядзі, кажса, на гэтыя дзеці і на гэтыя трапкі, а так, кажса, што ўгуляяш, што ўгедзіш, што ўходзіш, то гэта тваё.* Астрына Шчуч. (ДМГ, 145).

Сунуць <свой> нос куды. Няўхв. Умешвацца ў якую-н. справу. *Ну што ты за чалавек, усюды сунеш нос.* Радунь Воран. *Трэба было табе сунуць свой нос туды.* Ракаўцы Смарг. *Цябе тут яшчэ не хапала, бесь цябе як-небудзь разбярэся, усюды сунеш свой нос.* Задварані Свісл.

Тнуць нос да каго. Няўхв. Звяртацца да каго-н. *Як што, то і тнуць нос да мяне, каб узяла на кватэру.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 101).

Торкаць нос куды. Няўхв. Умешвацца ў якую-н. справу. *Ты прывык усюды торкаць нос.* Калантаі Ваўк.

Трымаць нос высока. Няўхв. Паводзіць сябе высакамерна, ганарліва. *Трымае ён нос высока, калі ходзіць па вёсцы.* Скідзель Гродз. *Ваша Стася, як пабыла ў горадзе, стала трымаць нос высока.* Зарачаны Ваўк. (СГВ, 610).

Тыркнуць нос куды. Няўхв. Паказацца, аб'явіцца. *Насварылася я на свайго чалавека, што ў горад езьдзіць рабіць, то ўжо ў калхос тыркнуў нос, узяўся тут за работу.* Бершты Шчуч. (СГВ, 494).

Тыцаць пад нос. Няўхв. Указваць, паказваць што-н. каму-н. у рэзкай, дэманстрацыйнай форме. *Што ты тыцяяш сваю балячку пад нос, ні хочаш рабіць, то так і скажы.* Любішчыцы Івац. (ДСК, 229).

У нос гаварыць і пад. Гугнява, з насавым прыгукам. *Ён у нос мармыча.* Кіралі Шчуч. *Хамхаты чалавек гаворыць у нос.* Сапоцкін Гродз. (СПЗБ-5, 286).

Усадзіць (усунуць) <свой> нос куды. Няўхв. Умяшацца ў якую-н. справу. *Калізаваць дае расьці плоду, калі п ні калізаваць, дзе ты нос усадзіў бы яблыко абарваць.* Рудзевічы Зэльв. (СГВ, 193). *Набінос усюды ўсадзіць свой нос.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 90). *І трэба было табе свой нос усунуць, там і без цібе абышлося б.* Нямейшы Гродз. (СНМ-2, 242).

Утыкаць <свой> нос куды. Няўхв. Умешвацца ў якую-н. справу. *За гэтыя вывады трэба выбайсьціць яго добра, кап не ўтыкаў свайго носа, куды ні трэба.* Раганічы Шчуч.

(СГВ, 91–92). У кожную закарвашыну нос уткне. Турэц Карэл. (МСГВ, 174). Нямоглік гэты ўсюды свой нос уваткне, а сам усё збоку, збоку. Чамяры Сл. (ЖНСл., 183).

Уцерці нос каму. Даказаць каму-н. сваю перавагу ў чым-н. *Вось заўтра на кантрольнай і паглядзім, хто каму ўтрэ нос.* Слонім Сл.

Хоць на нос адзявай што. Цесны, замалога памеру. Пра абутак, адзенне. *Во боты купіў – хоць на нос адзявай. Што ш, наўгат, ні мераючы...* Волькавічы Ашм. *Якую вы мне фуфайку далі? Яе хоць на нос адзявай, рукава чуць ні да локцяў.* Бабіна Гродз.

Хоць у нос дай цёмна. Жарт. Вельмі (цёмна). *А цёмна было хоць у нос дай.* Бершты Шчуч.

Як камарыны нос мароз. Моцны, пякучы. Сёння мароз як камарыны нос, за шчокі бярэ. Вікшняны Іўеў.

НОСА. Вышай носа пуза, жывот. Іран. Вельмі вялікі, тоўсты. *Ты сьмяеса, што ў Метак пузо вышай носа, а гэта ш, мусі, у яго хвароба нека.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 23). *Глядзі: у аднаго пуза вышай носа, ледва з машыны выляс, сярэўно як баба, што радзіць будзя.* Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 23). *А жывот у цёткі вышай носа.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 23).

Далей <свайго> носа не бачыць (не ўгледзець). Асудж. Не заўважаць, што адбываецца навокал. *Багатыя заўсёды такія, толькі пра сябе дбаюць, далей свайго носа не бачаць.* Кусенчы Свісл. *Далей сваго носа не бачыць.* Балічы Гродз. (СНМ, 181). *Далей носа не бачыць.* Паперня Лід. (ПШФВ, 19; МСГВ, 587). *Напраўды, яны ўсе як адзін, ніколі далей носа не ўгледзяць.* Дуляўцы. Ваўк.

З носа. З кожнага. *З носа па бутылцы – і ўсе дзяла.* Монькавічы Маст. *З носа зьбярам па дзісяцы, і выйдзя на падарак.* Алекшыцы Бераст.

З-пад носа. Зусім зблізку, з самай блізкай адлегласці. *Адаб'е хто дзяўчыну з-пад носа, хай кусае тады сабе за лакаць.* Падгайна Карэл. (СБНФ, 110). *Алі злодзяй, з-пад носа ўкроў торбу с цыбуляй, і ніхто ні ўбачыў.* Бабіна Гродз. *Раззява, а ні чалавек, с-пад носа бяруць, а ён ні бачыць.* Рагачы Гродз. (СНМ, 120). *А ты ні буць разявакаю, ато і с-пад носа ў цябе пацягнуць!* Беражна Карэл. (НЛ, 162).

Каля носа. Зусім побач, недалёка. *Кнішка гэта каля носа ляжыць, а ты ўсё шукаеш.* Васілевічы Сл.

Не да носа каму хто, каму што. Не падабаецца, не па густу каму-н. хто-н. ці што-н. *Раней любіліся, а цяпер стала яму ні да носа.* Лішкі Бераст. *Бач, якая добрая дзяўчына, а вашаму Гэнусю не да носа.* Магуны Воран. (СГВ, 600). *Усё ёй не да носа.* Гуды Лід.

Не нашага носа то проса. Не датычыцца што-н. каго-н. *А што ў іх там далей было, ні ведаю.* *Як кажэ мая баця, ні нашага носа то проса.* Навумаўічы Гродз.

Не сунь (не садзі) носа ў чужое проса. Папр. Не лезь не ў сваю справу. *А табе што абыходзіць? Ты тут ні пры чом, ні сунь носа ў чужое проса.* Бабіна Гродз. *Не садзі носа ў чужое проса.* Казловічы Гродз. (СНМ, 188). *Не сунь носа ў чужое проса.* Воранава Воран.

Носа даваць (даць) каму. Іран. Адмаўляць таму, хто сватаецца. *Гэтаму Петрачку ўжэ другі рас носа даюць.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 56). – *Гэля ўжэ ні аднаму носа дала.* – *Дзіво што, чакая свайго каханка з арміі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 56). *Ні пойдзя яна за яго, во паглядзіш – носа дасць.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 56).

Носа не дастаць. Няўхв. Хто-н. вельмі ганарысты, нясе сябе высока. *Ціпер у вёсцы хто машыну мае, то ўжэ так выцыбульваецца, што носа ні дастаць.* Шылавічы Сл. (СРЛГ, 27).

Носа не казаць куды. Не прыходзіць куды-н., не паяўляцца дзе-н. *Трэці дзень носа не кажэ.* Орлі Воран. *Лена, тыко выхадны, та едзя і едзя, а Юра нават носа ні кажэ. Вот і гадуў дзеці!* Лунна Маст.

Носа не ўсунеш куды. Няўхв. Немагчыма зайсці, прайсці з-за беспарадку, завалаў. *Няхлюйство страшно, да іх у хату носа ні ўсунеш.* Вялікая Альшанка Гродз. (СНМ, 97).

Носа няма дзе ўсунуць. Вельмі цесна. Пра вялікае скапленне людзей. *Куды ты яшчэ лезыш, там і так носа няма дзе ўсунуць.* Алекшыцы Бераст.

Няма калі носа падцерці (уцерці). Хто-н. вельмі заняты, перагружаны працай. *Ціпер та буракі палоць, та сено варочаць, німа калі носа пацьцерці.* Каменка Шчуч. *Столькі работы сёння, няма калі носа ўцерці.* Стары Дворац Бераст. *От бапская жысь такая: ні паспеіш адно зрабіць, як ужо другое трэба ляцець, німа калі носа патицьці.* Косцевічы Астр. *Дзіцей много, а я адна зь імі, німа калі носа пацьцерці.* Бабіна Гродз. *Працавалі да ночы, ні было калі носа ўцерці.* Ваўкавічы Навагр. *Ты не абяжайся, Марыля, што я ні прыду да цібе, столькі работы, што нават німа калі носа ўцерці.* Дарагляны Маст.

Што з носа (з носу) спала (спадзе) даць, атрымаць, дадаваць і пад. Астатняе, малапатрэбнае, лішняе, горшае. Пра неданоскі, недаедкі і пад. *Гэтыя першыя прышлі, та ім хваціло адзеня, а яму мусяла даць што з носа спало: падраныя боты і фуфайку з выпаленай дзіркай на плячах.* Бабіна Гродз. *Яму ўсё, а мне – ніц, толькі што з носа спало.* Правыя Масты Маст. *Большаму ўсё дадаюць, а меншаму што з носу спадзе.* Янаўляны Лід. *Ціперыча мачаха пра ўсё гэта забылася, а можа, думая, што і я ні помню. А я ні забылася, як яна мне кідала што з носа спадзе.* Паперня Лід. (ЗНФ, 80). *Сабе ўсё лепшае набрала, а мне – што з носа спала.* Кліманцы Ашм. (ЗНФ, 80). *Паехала да сына ў госці, так паадаваў ён, казалі, што з носа спало.* Барадзічы Зэльв. (ЗНФ, 80). *Школа наша была двухкамплектная, маленькая, так нам давалі што з носа спадзе, тое, што другія браць не хацелі.* Верцялішкі Гродз. (ЗНФ, 80).

НОСАМ. Вадзіць носам. Драмаць седзячы. *Што ён там бачыў у кіно, кап хто спытаў, ён толькі вадзіў носам.* Бешанкі Лід. (СГВ, 581). *Так спаць хацела, усю дарогу ў аўтобусі вадзіла носам.* Граўжышкі Ашм.

Дзяўбці носам. Драмаць седзячы ці стоячы. *Я та бачу, што ў яго гочы пасалавелыя, кажу: «Ідзі спаць», а ён сядзіць, дзяўбе носам.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 167). *Ішоў бы спаць, а то сядзіць і калываюцца, носам у стол дзяўбе.* Саломенка Гродз. (СНМ, 65).

Вар. дзяўбці (кляваць) носам.

Заараць (загараць) носам. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. *Мой напіўся, на нагах ні дэжыцца, пайшоў да хлява і заараў носам.* Уселюб Навагр. *Ішоў, ішоў, а потым як загарэ носам, усё пазносіў.* Уселюб Навагр. *Тады ўсе бачылі, як ён ішоў зь мярлінаў. Ішоў, ішоў, а каля сьвірна гэдык загараў носам.* Напіўся – сьвіньня. Старына Маст. *Старая, ужэ за траву чапляюся. Во каля ганку зачэпілася нагой і так загарала носам, ледва паднялася.* Бабіна Гродз. **Вар.** заараць (загараць) носам; носам зямлю загараць.

Закруціць носам. Няўхв. Выявіць, выказаць незадавальненне. *Бачу, яму ні па нутру, бо закруціў носам, пашоў.* Жукевічы Гродз. (СНМ-2, 79).

З носам застацца. Ні з чым, без таго, на што разлічваў. *Я ш табе казалі, не займайся зь ім, бо застанешся з носам.* Валэйшы Воран. *Хітрыў, хітрыў і з носам застаўся.* Васілевічы Гродз.

Кляваць носам. Драмаць седзячы ці стоячы. *Так спаць хацелася, што на апошнім уроку ўсе клявалі носам.* Слонім Сл. *Чаго ты клоеш носам? Ідзі ўжо спаць, а то сядзіш тут як сава.* Аляксандраўшчына Зэльв. *Назваецца, глядзіць цілівізар, глядзіць – толькі носам клое.* Сураж Іўеў. *Усю дарогу ў аўтобусі носам кляваў.* Бабіна Гродз. *Плюшчыш вочы, ішоў бы спаць, а то сядзіш і клоеш носам.* Малая Жорнаўка Гродз. (СНМ-2, 177).

Вар. дзяўбці (кляваць) носам.

Круціць (крывіць) носам. Няўхв. 1. Адмаўляцца, упірацца, натурыцца. *Гэта каторая багатчая ўжэ круціла носам.* Зэльва Зэльв. (ХБД, 448). *Чаго носам круціш? Ідзі замуж за хлопца, хорошы хлопец.* Замасцяны Шчуч. 2. Выказваць незадавальненне. *Чаго ж ты носам круціш, хіба дрэнная гэта сукенка?* Пераходы Шчуч. *Чаго яму больш трэбо, ён і адзеты, і абуты, а ўсёроўно носам круціць.* Пагараны Гродз. (СНМ, 99). *Учора да Цацэлі сватэ прыезджалі, ніяк, ці пойдзя, нешто носам круціць.* Клячкі Гродз.

(СНМ-2, 206). *Трэба было міне паслухаць, а як ні захацела, та ні крыві ціпер носам.* Замасцяны Шчуч.

Носам вытаўчы. *Гл. носам натаўчы.*

Носам дзяўбі. *Гл. дзяўбі носам.*

Носам зямлю загараць. Упасці, не ўтрымаўшыся на нагах. *Я ні буду з табой тут цацкацца, вось як пурну – носам зямлю загарэш за парогам.* Чамяры Сл. (НС-ць, 37). **Вар.** заараць (загараць) носам; носам зямлю загараць.

Носам кляваць. *Гл. кляваць носам.*

Носам круціць. *Гл. круціць носам.*

Носам натаўчы каго. *Абур.* Паказаць непасрэдна таму, хто не бачыць, не заўважае што-н. *Ходзіць, шукаю і ні можа знайсці... Во ш яна патэльня, на ніжняй паліцы. Цібе што, носам натаўчы? Бабіна Гродз. Я зара цібе носам натаўку, калі ты не бачыш.* Слонім Сл.

Носам не пацягнуць дзе. Вельмі непрыйма пахне дзе-н. *Як ішлі па Маркішовым раскопі, та там носам ні пацягнуць, мусі, нека дзічына здохла.* Бабіна Гродз.

Пад <самым> носам у каго. Зусім побач, у непасрэднай блізкасці. *Ні бачыш, што тварыцца ў цібе пат самым носам.* Ганчары Лід. *Той кошык пад носам стаяў, а ты і ні бачыў.* Мядзвінавічы Дзятл. *Усё раўна ўзрывалі ў немцаў пад носам.* Зэльва Зэльв. (ХБД, 447). *Рана прыехаў тут і турчыць пад носам.* Гальшаны Ашм. (СПЗБ-5, 149).

Сабе пад носам гаварыць і пад. Вельмі ціха, невыразна. *Сядзіць і нешта сабе пад носам мармыча, зубамі скрыпіць.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 131). **Вар.** сабе пад нос (пад носам).

Хадзіць з задраным носам. *Няўхв.* Паводзіць сябе ганарыста, важна. *Старастам паставілі, то дзе ш, ходзіць з задраным носам – начальнік велькі.* Сакольнікі Свісл.

НОСЕ. Зарубіць сабе на носе. *Паграж.* Добра запомніць. *Зарубі сабе на носе, што цяпер за кожны дзень буду правіраць твой дзёньнік.* Будзёнаўка Ашм.

На носе. Вельмі хутка, у найбліжэйшы час. *Адно жыць ды жыць, але ўжэ і сьмерць на носе.* Аляксандраўшчына Зэльв. *А жыць ужэ няма калі, бо сьмерць ужэ на носе.* Казловічы Сл. (СБНФ, 159). *Трэба набажніцу памыць, ужэ сьвята на носе.* Грынкі Свісл. (СТВ, 268).

Не па носе каму што, каму хто. Недаспадобы што-, хто-н. каму-н. *Не па носе яму гэта дзяўчына, вот і не бярэ.* Багудзенка Навагр. *Не па носі дзеўка яму, вот і цягне зь вясельлем.* Балотнікі Шчуч.

У носе козы ў каго. *Няўхв.* Хто-н. занадта ганарысты, фанабэрысты. *У яе ў носі козы, была тут і да цёткі сваёй нават ні зашла.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 72). *Знаям мы яго!.. У носі козы, мало с кім хоча гаварыць.* Пескі Маст. (ЗНФ, 72).

НОСУ. Што з носу спадзе. *Гл. што з носа (з носу) спала (спадзе).*

НОСЭК. Стыдлівы носэк. *Бат.* Назва пакаёвай расліны. *А які быў вазон у пана. Курчык, стыдлівы носэк называўся. Як даткнешся, так ён скурчыцца, а як адыдзеш, ізноў распусьціцца.* Новая Спуша Шчуч. (ДМГ, 50).

НОТА. Нота як у старога кота. *Няўхв.* Непрыемнае выказванне. *Нота як у старога кота.* Шусцікі Ваўк. (ППФВ, 48). *Нота як у старога кота.* Данілки Бераст.

НОЧ. Багатыя ноч разабралі. Наступіла раніца. *Калі ты ўжэ спаць будзьяш? Багатыя ўжэ ноч разабралі, відно на дварэ!* Стокі Свісл.

За ноч куры склююць каго. *Насмеш.* Худы, мізэрны. Пра чалавека. *Ясі-ясі, а худы, што за ноч куры склююць. Куды ў цябе што дзяецца?* Бярозаўка Лід.

На ноч гледзячы. Позна вечарам, у позні час. *Куды гэта ты, Маня, плячешся на ноч гледзячы?* Раклевічы Дзятл.

Ноч-апоўнач. Вельмі позна. *Ноч-апоўнач, а яго ішчэ дома німа.* Райца Карэл.

Цёмная ноч (ночка) <для каго>. Зусім незразумелае, незнаёмае што-н. каму-н. *Ён гаворыць, гаворыць, а для мяне гэта цёмная ноч, нічога ні даходзіць.* Заборцы Астр. *А для*

мяне гэта – цёмная ноч. Зеньвічы Навагр. Тут са сваім ні разьбярэся, а чужая душа – цёмная ночка. Пабалеўшчына Ашм.

Як усю ноч малаціў. Вельмі стаміўся. Нешта я сёньня натта замарыўся, як усю ноч малаціў. Ураджайная Навагр.

Як цёмная ноч¹ каму што. Зусім незразумела што-н. каму-н. Яна мне тлумачыла, тлумачыла, дзе суніцы зьбірала, а мне ўсё як цёмная ноч, нічога не разабрала. Малі Астр. Як станя выдумляць, слухайш, слухайш, і ясна як цёмная ноч. Вялікія Масушыны Свісл. (СГВ, 621).

Як цёмная ноч². 1. Прыгнечаны, расстроены, засмучаны хто-н. Ну што ты ходзіш як цёмная ноч? На што ўжэ так браць да галавы. Грынкі Свісл. 2. Моцна п'яны хто-н. Мой сёньня прыйшоў дахаты як цёмная ноч, лыка не вязаў. Шыганы Сл.

НОЧКА. Цёмная ночка. Гл. цёмная ноч (ночка).

НУДА. Нуда на вошы. Абразл. Вельмі павольны, марудны ў працы чалавек. Во дзе нуда на вошы!.. Цэлы дзень выграбая гэты садок і ні можа ніяк дагрэбаць. Пеляса Воран.

Як нуда рухацца, рабіць і пад. Асудж. Павольна. Чаго ты цягнешся як нуда? Даўгялы Воран. (СГВ, 617). Ідзеш як нуда, рухайся трохі! Апонаўцы Воран.

НУДУ. Развесці нуду. Няўхв. Гаварыць абы-што, недарэчнасьць. З гэтай лахандою лепай не сустракацца, як разьвядзе неку нуду, та німа на што і слухаць. Саломенка Гродз. (СНМ, 79).

НУЛЬ. Нуль без палачкі ў чым. Зневаж. Нічога не значыць, нічога з сябе не ўяўляе. Пра чалавекі. Чаго ты горла дзярэш: сам нуль без палачкі ў палітыцы, а даказваеш сваё. Ты ж у гэтым не разбіраешся. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 65).

Нуль па фазе. Не рэагуе, не зважае, цалкам ігнаруе. Сколькі гавару яму вучыцца, а ён нуль па фазе, усё роўна робіць па-свойму, нікога не слухае. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 65).

НУЛЯХ. Сядзецц на нулях. Зусім не мець грошай, цяпець ад безграшоўя. Ужо тыдзень сядзім на нулях, а зарплата невядома калі будзь. Гродна Гродз. Праматаў усе грошы, то цяпер на нулях сядзім. Петрашулевічы Дзятл.

НУТРО. Нутро гарыць у каго. Хто-н. вельмі хвалюецца, непакоіцца, перажывае. Нешта ў мяне сёньня нутро гарыць. Мо што здарыцца? Малая Бераставіца Бераст.

<Усё> нутро выесці (пераесці) каму. Асудж. Страшэнна надакучыць каму-н., дастаць каго-н. Ён мне за цэлы гот усё нутро выяў сваімі прозьбамі. Райца Карэл. Кінь жвіндзець, ты ўжо нутро мне пераеў. Гарны Гродз. (СНМ, 50). Ні магу вытрымаць, ён мне ўсе кішке, усё нутро пераеў. Балічы Гродз. (СНМ-2, 151).

НЫРКА. Плаваць як нырка ў сале. Жыць у дастатку, без турбот і клопатаў. Яму тылькі пташынаго малака ні хватая, усяго мая, плаваць як нырка ў салі. Падазёркі Гродз.

Як нырка ў сале (у садле) жыць. Вельмі добра, багата, у поўным дастатку. Яе сястра жыве як нырка ў сале: і машыну мае, і кватэру ў горадзе, і мужык такі файны. Пагранічны Бераст. Што ёй, жыве як нырка ў салі. Навасёлкі Гродз. Як нырка ў сале. Рамуцеўцы Бераст. (ППФВ, 74; МСГВ, 617). Мая Анячка дык добра замуш вышла, жыве як нырка ў садля. Лысая Гара Ашм. А што ёй, маладая, здаровая, усё мае, жыве як нырка ў садле. Падольцы Астр. **Вар.** як нырка (почка) у сале (у садле).

НЭНДЗА. Есць (ела) нэндза каго. Хто-н. маркоціцца, сумуе. Перш ела міне нэндза, дадому хацелася. Потым прывыкла. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108).

НЭНДЗУ. Упасці ў нэндзу. Маркоціцца, сумаваць. Я яго не пазнаю, неяк зусім упаў у нэндзу. Граўжышкі Ашм.

НЭРВ. Нэрв рушыцца ў каго. Няўхв. У каго-н. узнікае раздражненне, незадавальненне ад чаго-н. Як ён ужо надаеў з гэтым сваім матоцыкам, носіцца туд-сюд, аж нэрв рушыцца на гэта глядзець. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 65).

НЭРВУ. Браць да нэрву. Хвалявацца, перажываць. А ні бяры ты да нэрву, мая мілая, нейк спараткуісься, усё будзь добра. Варняны Астр.

НЭРВЫ. Грызці нэрвы каму. Няўхв. Непакоіць, прыставаць да каго-н. з папрокамі, прыдзіркамі. *А та ж будзя грысьці нэрвы мацяры.* Заполічы Свісл.

НЮНІ. Нюні пускаць. Плакаць, хвалявацца. *Нічога ні зрабілася, а ты ўжо нюні пускаеш.* Любча Навагр.

Нюні распусціць. Гл. распусціць нюні.

Распусціць нюні. Расплакацца, расхвальявацца, разжаліцца. *Ну чаго ты распусціў нюні, як маленькі.* Нягнєвічы Навагр. *Брытко, такая велька дзеўчына, а нюні распусціла, як дзіця.* Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 151).

НЮХАЎКУ. Адварнуць нюхаўку ад каго, ад чаго. Няўхв. Грэбаючы кім-, чым-н., адварочвацца ад яго, не заўважаць. *Убачыў Марыю, дык адразу адварнуў нюхаўку.* Алексшыцы Бераст.

Даць у нюхаўку каму. Груб. Пабіць, пакараць каго-н. *Зараз як дам у нюхаўку, та дзісятаму закажаеш.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 151).

Нюхаўку сунуць куды. Няўхв. Умешвацца ў што-н. *Ты дзе гэта сваю нюхаўку суняш?* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 151).

Растаўчы нюхаўку каму. Пабіць, каго-н. *Так табе, герою, і трэба, растаўклі нюхаўку, болей не палезеш.* Драпава Сл.

НЮХАЎЦЫ. Па нюхаўцы зарабіць. Паграж. Атрымаць пакаранне, быць пабітым. *Калі ні будзеш міне слухаць, та па нюхаўцы заробіш.* Гудзевічы Маст.

НЯБОЖЧЫК. Як нябожчык на свечку глядзець і пад. Няўхв., іран. Занадта пільна, уважліва, не мігаючы. *Чаго ты ўжэ ўталопіўся на міне як нябожчык на свечку?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 91). *Начальнік быў строгі. Бывала, як што якая, устаўціца на цібе як нябожчык на свечку, і мусіш рабіць, як скажа.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 91).

НЯВЕСТА. Як нявеста на выданне збірацца. Дакор. Вельмі марудна. *Хутчэй, а то збіраеся як нявеста на выданьне.* Дубна Маст.

НЯВОЛЯ. Мус няволя. Абавязкова, нягледзячы ні на што. *Ну, ціпер трэба мус няволя хату перакрываць. Думалі на весну, алі бура шыфер паабрывала.* Лунна Маст.

НЯДЗЕЛІ. На нядзелі сем змен (змян) у каго. Іран. Хто-н. непастаянны ў сваіх думках, паводзінах, учынках. *А, яго не разьбярэш, у яго на нядзелі сем зьмен.* Жылі Іўеў. *У цябе, як заўсёды, на нядзелі сем змян – сёньня гэта, заўтра тое.* Вайкунцы Воран.

НЯДОЛЯ. Нядоля бацянская. Няўхв. Няўдалы, няўклудны чалавек. *Эх ты, нядоля бацянская... Хто ш так робіць...* Лущчыкі Воран. • Бацянская – ад Бацяны, назвы вёскі ў Воранаўскім раёне.

НЯЖОВАНА. Няжована ляціць. Выкл. Жартоўны адказ на пажаданні «прыемнага апетыту», «смачна есці». – *Смашно есьці табе! – Ніжовано ляціць. Мо табе наліць міску?* Ятвезь Ваўк.

НЯЛЁГКАЯ. Нялёгкая прэ каго куды. Груб. Хто-н. куды-н. ідзе. *Куды гэта цябе нільхкая прэ ў такую пагоду?* Лаша Гродз. (СНМ-2, 149).

Прынесла нялёгкая каго. Няўхв. Хто-н. недарэчы, несвоечасова прыйшоў. *Прынесла сюды няведама адкуль нялёгкая.* Купіск Навагр. (СНМы, 173).

НЯМА. Няма ніц. Няхай сабе, добра і так, нічога кепскага. *Німа ніц, хай так усё й будзя.* Капцёўка Гродз. *Німа ніц, што яна словы трохі шапялявіць. Важно – чалавек хорошы.* Бабіна Гродз. • Ніц – параўн. польск. піс 'нішто'.

Няма што. 1. Безумоўна, не выклікае сумнення. *Ён любіць пагасьцяваць, та німа што, што прыдзя.* Бабіна Гродз. 2. Проста, лёгка (зрабіць што-н.). *А мне зрабіць гэта няма што. Раз – і ўсё.* Валеўка Навагр.

Няма што (чо) казаць. Пабочн. Сапраўды, няма падстаў сумнявацца. *Для твае Яніны хлопця атпаведны, німа што казаць, добра будзя пара.* Адэльск Гродз. (СНМ-2, 11). *Я да гэтай хаты доўго прызіраўсо, пакуль купіў. Добра хата, німа што казаць.* Дарашэвічы

Гродз. (СНМ, 114). *У гэтым року ўраджай нізгоршы быў, німа чо казаць.* Каўпакі Гродз. (СНМ, 95).

НЯМОЦЫ. *Да нямоцы надакучыць* і пад. Няўхв. У найвышэйшай ступені. *Ужэ так надаеў, да нямоцы, сіл больш німа.* Шчорсы Навагр.

НЯЎРОКАМ. **Няўрокам кажучы.** *Пабочн.* Каб не сурочыць, каб не ўрачы. *Няўрокам кажучы, ты добра выглядаеш на свае годы.* Пяслі Гродз. (СНМ-2, 152).

НЯЧЫСТАЯ. **Нячыстая прыперла каго.** *Груб.* Хто-н. недарэчы, не ў пару прыйшоў, з'явіўся. Выказванне незадавальнення ў сувязі з прыходам нежаданага гасця, наведвальніка. *Чаго яго нічыста прыперла?* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 128).

НЯЧЫСЦІК. **Нячысцік носіць каго.** Няўхв. Хто-н. недарэчы ходзіць, бадзяецца дзе-н. *Дзе гэта цябе нячысцік носіць? Прыяжджала хрышчона, хацела цібе бачыць, а цібе німа.* Гудзевічы Маст.

НЯШЧАСЦЕ. **Няшчасце яго ведае.** Няўхв. Невядома. *А нішчасьця яго ведае, дзе ён лазіць, гіцаль гэты.* Бабіна Гродз. **Вар.** няшчасце (няшчэнсце) яго ведае.

НЯШЧЭНСЦЕ. **Няшчэнсце яго ведае.** Няўхв. Невядома. *Няшчэнсьце яго ведае, чаму ён не паявіўся.* Алексшыцы Бераст. **Вар.** няшчасце (няшчэнсце) яго ведае.

ОБСАСАМ. **О'бсасам (о'бцасам) у вочы лезці.** *Асудж.* Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць. *Зачыняй дзьверы, бо гэтыя дзеці опсасам у вочы лезуць.* Паўлаўшчына Ваўк. **Вар.** вобцасам (вэбсусам, вобсаса, вобсас, обсасам, обцасам, абцэсам, абсцэсам, абсасам, абцасам) у вочы лезці (кідацца, перціся). • *Обсасам* – гл. *абсцэсам*.

ОБЦАСАМ. **О'бцасам у вочы лезці (перціся).** *Асудж.* Назойліва прыставаць, невыносна дакучаць. *Ну й дзіця, ні дасьць ш чалавекам пагаварыць, опцасам у вочы лезя.* Старына Маст. *Будзя проста опцасам у вочы перціся, і ўсё мусяяш дагаджаць.* Старына Маст. **Вар.** вобцасам (вэбсусам, вобсаса, вобсас, обцасам, абцэсам, абсцэсам, абсасам, абцасам) у вочы лезці (кідацца, перціся). • *Обцасам* – гл. *абсцэсам*.

ОДУР. **Одур у голаў улез каму.** *Асудж.* Хто-н. страціў здольнасць разумна думаць, разважаць. *Некі одур старому чалавеку ў голаў улез, пляце нешто дурное.* Камчатка Гродз. (СНМ-2, 152).

ОЙЧА. **Як ойча наш ведаць.** Вельмі добра. *Ні бойся, я тут усе сыцешкі ведаю як ойчэ наш, так што ні заблудзім.* Заборцы Астр. *Добро вывучы, каб ведаў як ойча наш, і руку падымі, та можа яшчэ ні паставіць за чэцьвярць тройку.* Бабіна Гродз. *Каб гэта правіла ведалі як ойча наш.* Макараўцы Бераст.

ОКА. **Заскаліць ока.** Не глядзець, не зважаць на каго-н. па прычыне злосці, непрыязнасці. *Яна ідзе па воду, та цёнгля заскаліць око, нігды ні паздароўкаяцца. А я ціпер да яе хадзіць ні буду.* Ліцвінкі Гродз.

Ока можна выпараць. Зусім нічога не відаць з-за цемры. *Дзісь ночай так цёмна было, ока можна выпараць, пад раніцу карову не магла падаіць.* Запрудзяны Воран.

Хоць коль у ока цёмна. Вельмі, надзвычай (цёмна). *Ледве дабраліся да вас. Цёмна хоць коль у ока. Кап дзе з дарогі не зьбіцца, а то душой можна загавець у такую непацаць.* Бастуны Воран.

Хоць у ока пары. Вельмі цёмна. *Ну і цёмната сёння на дварэ, хоць у ока пары.* Пеляся Воран. **Вар.** хоць у вока (у ока) калі (пары, укалі).

Як ока ў лобе адзін. Зусім (адзін). *Адно ў цябе гэта дзіця як око ў лобі, і ты яго недзя ат сябе пусьціла.* Хамічы Зэльв. (ЛКГ, 117). **Вар.** як вока (ока) у лобе (у лэбе, у ілбе).

ОКАМ. **Кінуць окам.** Глянуць, паглядзець. *Кінь окам на цыбулю, кап не перасмажылася, а я пайду!* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-2, 463). **Вар.** кінуць вокам (окам).

Окам не злажыць. Вельмі многа. Пра плошчу, прастору. *Зямлі ў яго было, што окам не злажыць.* Талочкі Воран. **Вар.** вачэй (вока, вокам, окам) не злажыць (не змружыць).

ОЛУХ. Олух цара нябеснага. *Абразл. Дурань. Мартыновіч, ну ты і олух цара нябеснага, калі ты ўжо ўсё гэта раскумекаяш.* Праважа Воран.

ОЧЫ. Вылупіць очы. *Груб. Поглядам, выразам твару выказваць здзіўленне, разгубленасць, збянтэжанасць. Я яму талкую, талкую, а ён вылупіў очы, нічога ні панімая.* Воўпа Ваўк. **Вар.** вылупіць вочы (очы, зегры, зегра, зеграчы, зеркачы, зенькі, зрынкі).

Куды очы павядуць пайсці і пад. Абы-куды, у любым напрамку. *Пайду куды очы павядуць.* Даўгялы Воран.

На свае очы бачыць і пад. Непасрэдна сам. *А ей, я гэта відзела на свае очы.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 258).

Очы закінуць. Зрабіць што-н. для выгляду, для адчэпнага. *Хіба патрэбныя яму гэтыя буракі, от, узяў, кап толькі очы закінуць.* Бастуны Воран.

Очы наверх палезлі ў каго. Хто-н. вельмі моцна спалохаўся. *Як увідзяў яго, у міне аш очы наверх палезлі.* Слабада Астр.

Очы пячы каму. Выгаворваць, дакараць, абвінавачваць каго-н. *А жонак ні бралі [немцы], гэтыя паварыхі тут пааставаліся. То ім очы пяклі ўсё врэмя нашыя, што немцам служылі. Саветы іх ні наказвалі, бо яны даказвалі тое, што застаўлялі насільно немцы ім служыць.* Бандары Гродз.

Очы ў ямах у каго. Няўхв. Хто-н. скупы, прагны, сквапны. *Нашто ты назвалакаў гэтых кніжак. Чытаць хіба ты іх будзяш, пыліцца адно будуць на гарэ. А так можа каму спатрэбіліся п. Очы ў цібе ў ямах.* Стокі Свісл.

Прадзёрці очы. Прачнуцца. *Не магла прадзёрці очы.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 74). **Вар.** прадраць (прадзёрці, пралупіць) вочы (очы).

ПАБЕДЫ. Да пабеды. Да максімальна магчымага, да канца, да крайнасці. *Сёдня буду касіць да пабеды, пакуль ні скончу гэту дзялку.* Бабіна Гродз. *Віктар Іляшовых співаўся да пабеды, наглычацца і валяецца.* Бандары Гродз.

ПАБІТЫЯ. Як пабітыя. 1. ляжаць, спаць. Вельмі моцна, непрабудна, нерухома. *Малыя набегаліся, то сьпяць як пабітыя.* Уселюб Навагр. *Накасіліся за дзень, та во сьпяць як пабітыя.* Бабіна Гродз. *Саладзінаў свіня як пад'ядуць, та ляжаць як пабітыя, ні варухнуцца.* Ласосна Гродз. (СНМ-2, 204). 2. хадзіць, пасвіцца. Не разбягаючыся, на адным месцы (хадзіць, пасвіцца). Пра жывёлу. *Каровы сёння хадзілі па ржыску як пабітыя. Ведамо ш, пожня высокая, травы многа.* Уселюб Навагр.

ПАБУРЧЫШ. Толькі пабурчыш. *Паграж.* Здрава атрымаеш, будзеш пакараны. *Сьціхні, бу як дам па лупах, ту толькі пабурчыш у міне.* Дамейкі Лід.

ПАБЯГУШКАХ. На пабягушках у каго. У чым-н. падпарадкаванні, на паслугах у каго-н. *Так і пражыў усё жыццё папыхайлам – у людзей на пабягушках.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 184).

ПАВА. Як пава хадзіць. *Насмеш.* Ганарліва, важна, напышліва. *Нічога там у ёй такога няма. Толькі што ходзіць як пава.* Азярніца Сл. *Ходзіш як пава.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-3, 276). *Як пава ходзіць, бяс фігі ні да носа.* Харціца Маст.

ПАВАДЗЭННЕ. Даваць павадзэнне каму. Выражаць асабліваю сімпатыю, пашану, павагу каму-н. Пераважна пра адносінны да дзяўчыны. *Галіна іх вельмі прыгожая дзяўчына, на танцах хлопцы ёй даюць павадзэння.* Караняты Астр. (СГВ, 586).

Мець (трапаць) павадзэнне. Карыстацца павагай, поспехам на танцах, у кампаніі. *Сёння Ганціна мае павадзэнне, ат хлопцаў адбою няма. Лаздуны Іўеў. Антон заўсёды меў павадзэнне ў дзявок. Янавічы Ваўк. Хлопцаў ту дужа мела, ладная была, на кожнай вечарыне мела павадзене. Навасады Воран. Ганка Каралёвая такое поведзэнне мела на танцах, як ніколі. Заборцы Астр. Гэта ш я дзеўкай от мела павадзэнне, ніводнага танца за печкай не сядзела. Вялікія Свіранкі Астр. У маладосці ён натто павадзэнне меў, дзеўке за ім аш прападалі. Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 154). Ну, гэтая дзеўка ўмея трапаць павадзэнне, аж зайздрасьць бярэ, усе хлопцы за ёю. Клінчаны Гродз. (СТВ, 609).*

ПАВАРОТ. Паварот да варот даць. Катэгарычную адмову (даць каму-н.). *Галава ягоная сусем нічога не варыць. І дала маладая яму паварот да варот. Хадзявічы Сл. (ДМГ, 237).*

ПАВАРОТАМ. З паваротам. З вяртаннем у адваротным напрамку, на ранейшае месца. *Дарога ні бліска, с паваротам будзя гадзіны чатэры язды. Прудзяны Шчуч. (ЗНФ, 36). Вар. з паваротам (з паўротам).*

ПАВЕСМА. Як павесма стаяць. Прыгнечана, разгублена, ссутуліўшыся, згорбіўшыся. *Захоць у хату, бо стаіш як павесмо на марозі. Вішнеўка Бераст. • Павесма – жменя ці некалькі жменяў ільновалакна.*

ПАВЕТРА. Марова паветра. Эпідэмія, мор. *Ад голаду, во'іны і маровэ'го паветра выбаў нас, Пане. Баранавічы Гродз. (СНМ-2, 154).*

Наразаць (прарэзваць) паветра. Адыходзіць, ад'язджаць, уцякаць. *Пара ўжэ наразаць паветра, бар зарас сьцягмня. Баброўнікі Свісл. Каб ні сустрэцца, то наразаў паветра праз агароды. Ананічы Дзятл. Ні балтай многа, а лепяй прарэзвай паветра адгэтуль. Вензавец Дзятл.*

ПАВЕТРАМ. Паве́трам падшыты. Няўхв. Легкадумны, несур'ёзны, ветраны. *А ты зь ім дзялоў ні май, бо ён паве́трам падшыты, тут паабяшчае, тут і забудзяцца. Левыя Масты Маст.*

ПАВЕТРЫ. На паветры мух лавіць. Марыць пра нешта нерэальнае, нездзяйсняльнае, будаваць планы, якія немагчыма ажыццявіць. *Ён што задумаць, і яму здаецца, думаецца, што гэта будзіць, але так ніколі не палучыцца. Значыць, ён на паветры мухі ловіць. Горшавічы Астр. І што застаўшыся адной старой рабіць... Хіба толькі на паветры мух лавіць. Маркуні Астр.*

ПАВЕШАНЫ. Як павешаны крычаць. Вельмі моцна, гучна. *Чаго крычыш як павешаны, я ш ні глухая! Цяглевічы Зэльв.*

ПАВОДДЗІ. Адпусціць паводзі. Паслабіць кантроль над кім-н. *Недаглядзелі, адпусцілі паводзі, і вырас злодзяй. Навасады Свісл.*

ПАВУКА. Павука з'есці (глынуць). Зацяжараць. *Як бывае, дзеўка замуш пойдзя, падымаецца жвоцік, дык кажуць: «Ты, мусіць, павука зьела?» Ваўкавічы Навагр. Як хадзіла Мішай, то было сем месяцаў, але ніхто ні бачыў. А фельчар здагадаўся і кажа: «Прызнавайся, павука глынула?» Гнесічы Навагр. Як карова павука зьесьць, то яе спушыць. Так і пра жанчыну. Як яна дзіцём ходзіць, то кажа: «Што, павука ўжэ глынула?» Шчорсы Навагр.*

ПАВУКОЎ. Павукоў наплесці. Нагаварыць абы-чаго. *Сват гэтакіх павукоў напляце, што баба мая верыць. І хваліць яго. Буцілы Лід.*

ПАВУЦІННЕ. Віць павуцінне. Прыкідвацца добрым, лагодным, лаяльным у адносінах да каго-н. *Лявон ні цяпеў пана, але прыходзілася маўчаць, махляваць, віць павуцінне. Сухая Даліна Гродз.*

Ткаць павуцінне на каго. Абгаворваць, нагаворваць на каго-н. *Што за баба гатка. Зноў ччэ павуцінне на мяне. Навасёлкі Гродз.*

ПАВУЦІНУ. Наплесці павуціну. Нагаварыць абы-чаго, падмануць. *Наплёў павуціну, думаў, што паверым, але яго адразу раскусілі. Жупраны Ашм.*

ПАГАРЭЛЫЦА. **Як у пагарэлыца багаця** і пад. Вельмі мала, зусім няма. *У іх багаця як у пагарэлыца.* Падбагонікі Бераст.

ПАГАРЭНДЗЕ. **На пагарэ'ндзе.** На відным месцы, пад рукой, нападатове. *Трэба пазносіць стаўбы, паацягваць жэрткі, каб усё было на пагарэндзі, як трахтар гароды прыедзя гараць.* Бабіна Гродз. **Вар.** на падарэндзе (на патарэндзе, на пагарэндзе, на падарэнчы).

ПАГІБЕЛІ. **Горбіцца ў тры пагібелі.** Гараваць, мучыцца ад непасільнай працы. *Бацька выдаў мяне замуж, нічога ні даў, бо нічога ні меў, прышлося мне горбіцца ў тры пагібелі, бо жыццё даўней было цяжкае.* Скрышава Навагр. (СГВ, 585).

Сагнуць у тры пагібелі каго. Давесці каго-н. да маральнага ці фізічнага прыгнечання. *Ты зусім змарнела, сагнула цябе гэта жыццё ў тры пагібелі.* Геранёны Іўеў.

У тры пагібелі гнуцца, горбіцца і пад. Вельмі нізка. *Каму сказала сядзь роўна, згорбілася ў тры пагібелі.* Шылавічы Сл. *Пасья сьмерці жонкі Мацей зусім панік, скрыўіўся ў тры пагібелі.* Гарадзішча Воран.

ПАГОДУ. **На пагоду кінуць.** Каб было добрае надвор'е. Фразеалагізм выкарыстоўваецца ў сітуацыі, калі ў вадзі ці на зямлю кідаюць манету, што, паводле павер'я, можа выклікаць паляпшэнне надвор'я. – *Ля, капейку знашла! – Ой, лепяй кінь яе на пагоду, мо сонца выгляня.* Старына Маст. *Бывала, кінеш адну капейку ў воду і кажаш – на пагоду.* Аздобічы Шчуч. *Кіну дзьве капейкі на пагоду, та будзя пагода.* Талькаўцы Ваўк. *Давай кінеш на пагоду пару капейчак, кап гэтую нядзельку сонейка было, кап сена высушыць усьпець.* Зенявічы Навагр.

ПАГОНЬ. **Пайсці ў пагонь.** Ухв. Хутка расці. Пра травы, расліны. *Атава добра пайшла ў пагонь, увосень можна будзя накасіць вазэ два.* Данюшава Смарг. (СГВ, 310).

ПАДАРЭНДЗЕ. **На падарэ'ндзе.** На відным месцы, пад рукой, нападатове. *У кухні ў міне пастаянна ўсё на падарэндзі.* Грабяні Гродз. **Вар.** на падарэндзе (на патарэндзе, на пагарэндзе, на падарэнчы). • *На падарэндзе – параўн. польск. na podorędziu 'пад рукой, нападатове'.*

ПАДАРЭНЧЫ. **На падарэ'нчы.** На відным месцы, пад рукой, нападатове. *Картопля ляжала на падарэнчы.* Пілкі Маст. **Вар.** на падарэндзе (на патарэндзе, на пагарэндзе, на падарэнчы).

ПАДБОР. **Як на падбор.** Ухв. Вельмі падобныя ці аднолькавыя і добрыя па сваіх якасцях. *Дружкі на вясельлі былі ўсе як на падбор.* Карашава Шчуч. (СГВ, 617). *Дзяўчаты ўсе як на падбор – высокія і прыгожыя.* Вераб'евічы Навагр. *Вышлі дзяўчаты як на падбор, прыгожыя.* Міцкевічы Смарг. (МСГВ, 305).

ПАДВАКОННЕ. **Падваконне грызці.** Сядзець у хаце галодным. *Што гэта за маці такая, калі дзецям паесці зрабіць не можа? Ужо каторы дзень падваконне грызучь.* *Хто с суседзяў дасць паесці, тым і сытыя.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 65).

ПАДВОДА. **Старая падвода.** Іран. Немаладая, у гадах жанчына. *Во, старая падвода, намалявалася як лялька.* Цыдовічы Гродз.

ПАДВОРКА. **З падворка снегу не выпрасіш** у каго. Асудж. Хто-н. вельмі скупы. *Во суседа маю, у яго с падворка снегу ні выпрасіш, такая скупяга.* Зенявічы Навагр.

ПАД'ЁМ. **Цяжкі на пад'ём.** Няўхв. Лянівы, марудлівы, які неахвотна бярэцца за якую-н. справу. *Ён быў зануда і вельмі цяжкі на пад'ём.* Апонаяўцы Воран.

ПАДЖЫЛКІ. **Паджылкі дрыжаць** у каго. Хто-н. адчувае страх. *Аёянкі, зарас каля могілак будзям праходзіць.* У мяне ўжо пачынаюць паджылкі дрыжаць. Лаздуны Іўеў.

ПАДЗЯКА. **Адна падзяка.** Тое самае, не мае значэння. *Ты ім дагаджай ці не – адна падзяка.* Верцялішкі Гродз.

ПАДМАЗКА. **Як падмазка брудны** і пад. Няўхв. Вельмі (брудны). *Дзе ты лазіў?.. Гразны як падмазка?* Славацічы Зэльв.

ПАДМЕЦЕНЬ. **Як падмецены** *хадзіць, бегаць* і пад. Вельмі хутка, увішна, спрытна. *Такая ўжо спрытная, ходзіць як падмеценыя.* Косцевічы Астр. *Лятаю як падмецяна, ні ўспяваю нічога зрабіць. Мо памажы трохі.* Бабіна Гродз. *Як дала я яму ў косьці, пайшоў ад міне як падмецены.* Уселюб Навагр. *Калі казалі, што прывязлі палучку, то пайшоў да канторы як падмецены.* Новы Двор Свісл. **Вар.** як падмецены (як падмяцёны).

ПАДМЕЦІ. **Як на падмеці** *пайсці.* Хутка, жвава. *Пайшоў як на падмеці, як яму дала.* Гнесічы Навагр. *Прыбралася і пайшла на вяселё як на падмеці.* Гнесічы Навагр.

ПАДМЁТКІ. **Аж падмёткі гараць (гарэлі).** Гумар. 1. *танцаваць.* Заўзятая і доўга. *Як вытілі, та асьмялелі і танцуюць аш падмёткі гараць.* Бабіна Гродз. 2. *бегчы, уцякаць.* Вельмі хутка. *Як толькі ўбачыла, што я іду, то пабегла аш падмёткі гарэлі.* Орля Шчуч. **Вар.** аж падэшвы (падмёткі) гараць (гарэлі).

На хаду падмёткі адарве <і прыб'е>. Ухв. Вельмі знаходлівы, спрытны, лоўкі ў сваіх справах. *Далёка майму да твайго, твой дык на хаду падмёткі адарве, а мой цішэйшы.* Ваўкавічы Навагр. *Яму паляц у рот ні кладзі, на хаду падмёткі адарве.* Левыя Масты Маст. *О, з гэтым табе ні справіцца ні ў рабоце, ні ў гавэндзе. Ён табе на хаду падмёткі адарвець і прыб'ець.* Горшавічы Астр.

ПАДМОЧАНЫ. **Як падмочаны** *хадзіць.* Ціха, нясмела, прыгнечана. *Ён ходзіць заўсёды як падмочаны.* Новы Двор Свісл.

ПАДМЯЦЁНЫ. **Як падмяцёны** *хадзіць, бегаць* і пад. Вельмі хутка, увішна, спрытна. *Старая та старая, а ходзіць як падмяцёна, вот табе й піньсіянерка.* Старына Маст. *Карынка бегая па хаці як падмяцёна. Ані мінуты ні пасядзіць.* Лунна Маст. **Вар.** як падмецены (падмяцёны).

ПАДНЯБЕННЕ. **Чорнае паднябенне** ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі злосны, люты. *І што гэта ў цібе сёння чорная паднябення, зноў с кім пасварыўся? Зэльва Зэльв.*

ПАДНЯБЕССІ. **Лунаць у паднябессі.** Марыць пра што-н. недасягальнае. *Я, брат, стаю на зямлі, а не лунаю ў паднябессі, як ты.* Уша Карэл. (СГВ, 597).

ПАДНЯЦЬ. **Як падняць.** Важкі, цяжкі. *Жыто ўрадзіло, снапэ цяжкія, як падняць.* Вялікая Кракотка Сл. *Як добра гаўца, та руно як падняць, такое велька.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 201). *Камень як падняць – здымак.* Руда Івац. (ДСК, 93). *Прыдзе ўжэ, такі мяшок прынясе, што як падняць, і дзьве посьцілкі прынясе, пойдучь ноччу цераз лес, залезе туды, напічкуе, на санкі ўжэ там зложачь, а потым ужэ вязуць дахаты.* Шчачынова Гродз.

ПАДОЛЕ. **Прынесці ў падоле.** Нарадзіць пазашлюбнае дзіця. *Лазіць цалюткімі начамі, кап хаця ў падолі ні прынясла.* Баброўнікі Гродз. *Бацько казаў: прынясеш у падолі – выганю с хаты.* Стокі Свісл. *Пабегла зь дзеўкамі ў суседню вёску, маці нічога ні сказала. Ту яна з дубцом прыйшла туды і пры ўсіх міне пабіла, тады баяліся, каб у падоле ні прынясла.* Янчукі Шчуч. *Ой, глядзі, кап і твая Галінка ні прынясла ў падолі.* Юрацішкі Іўеў. *Некалі Райцы хлопец адзін пасьля вайны зрабіў дзіця, а браць ні хацеў – прынясла ў падолі.* Лунна Маст. **Вар.** прынесці ў прыполе (у пры'пале, у падоле, у падолку, у пялёнцы, у фартуху).

ПАДОЛКУ. **Прынесці ў падолку.** Нарадзіць пазашлюбнае дзіця. *Бало, маці так асцерагала мяне: «Глядзі, каб у падолку дзіця ні прынясла, выжану з хаты, на парог ні пушчу».* Гічыцы Івац. (ДСК, 160). **Вар.** прынесці ў прыполе (у пры'пале, у падоле, у падолку, у пялёнцы, у фартуху).

ПАДСТРЭЛЕНЬ. **Як падстрэлены** *хадзіць, бегаць* і пад. Няўхв. 1. У кароткім адзенні. *Трэба купіць табе нейку апрапаху даўжэйшу, бо бегаяш як патстрэлены.* Гарнастаевічы Свісл. (ЗНФ, 91). *Не, ні гэты, а вун той, што як патстрэлены, ну, што ў кароткіх ганавіцах [нагавіцах, штанах].* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 91). *Перш было нек нілоўка глядзець [на міні-моду], ходзяць як патстрэленыя.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 91). *Ходзя ў гэтых портках як патстрэленыя.* Волькавічы Ашм. *Прыдумала неку моду і ходзіць як патстрэляна, аш страх узірацца.* Монькавічы Маст. 2. Вельмі хутка. *Пасядзі, атпачні, а*

то цэлы дзень як патстрэляная носіса. Алекшыцы Бераст. Пабех як патстрэлены, нават не аглянуўся. Пасека Дварчаны Воран.

ПАДЦЯТЫ. Як падцяты ўпасці. Імгненна. Ніхто того стрэлу ні пачуў, аш бачылі: наш камандзір упаў як патыты. Старына Маст.

ПАДЭШВЫ. Аж падэшвы гараць. Гумар. Заўзята і доўга (танцаваць). Так яны ўжэ вытанцоўваюць аж падэшвы гараць. Гудзевічы Маст. **Вар.** аж падэшвы (падмёткі) гараць (гарэлі).

На хаду падэшвы рэжа. Ухв. Вельмі знаходлівы, спрытны, лоўкі ў сваіх справах. Такі ўжэ шустры, ён табе што хочаш зробіць, на хаду падэшвы рэжа. Струбіца Маст.

Падбіць падэшвы. Стаміцца ад хадзьбы, нахадзіцца. Дарэмна схадзіла ў лес, нічога ні набрала, толькі падбіла падэшвы. Шчарбавічы Маст.

Падэшвы не варты каго, чыёй. Вельмі дрэнны, нікчэмны ў параўнанні з кім-н. Хлопця добры, багаты, узяў яе як стой, а яна шчэ нос дзярэ, хаця і падэшвы яго ні варты. Старына Маст.

ПАЖАВАЎШЫ. Не пажаваўшы пляснучь. Іран. Сказаць што-н. непрадуманая. Наш Васіль можа не пажаваўшы пляснучь. Руда Яварская Дзятл. (СГВ, 600).

ПАЖАРНІКА. Здаваць на пажарніка. Жарт.-іран. Многа, доўгі час спаць. Ну й ты сьпіш, хіба здаеш на пажарніка. Мілявічы Маст. Калі ні прыду, ты ўсё сьпіш. Хіба сабралася здаваць на пажарніка? Пеляса Воран. Будзеця ўжэ яго, хваціць яму на пажарніка здаваць. Гэта ш катора пара, а ён сьпіць. Галынка Зэльв. (ЗНФ, 49). Сёньня выхадны, дык наша Люда на пажарніка здае. Гродна Гродз. (ЗНФ, 49). Ні чапайця іх, яны сёньня на пажарніка здаюць. Гніліца Навагр. (ЗНФ, 49). Паднімайся да работы! Хваціць на пажарніка здаваць! Стокі Свісл. Летам што качагару рабіць... Прыдзяш на работу, заваліса і здаеш на пажарніка, пакуль ні надаесць. Бабіна Гродз. Ноч гуляла, а ціпер на пажарніка здае. Старына Маст. – А дзе ваша Даша? – А яна на пажарніка здае. Сьпіць ужэ трэцю гадзіну. Лунна Маст.

ПАЖАРНІКІ. У пажарнікі запісацца. Жарт.-іран. Многа, доўгі час спаць. Коля сёня нешто ў пажарнікі запісаўсё, да абеду сьпіць і сьнедаць ні ўставаў. Вензавец Дзятл.

ПАЖАРУ. Як з пажару выскачыць. Раптоўна, нечакана. Ён выскачыў як с пажару, пачаў даказваць, гаварыць абы-што. Заполле Маст.

ПАЖОВАНЫ. Як пажованы. Скамечаны. Сукенка тая на ёй гразна, як пажована. Ніўжэ ж ні можна трохо за сабою пасьлядзіць? Хай сабе і дзеці малыя. Старына Маст.

ПАЗНОГАЦЬ. На пазногаць. Трошкі, ледзь-ледзь. Скажы слова на пазногаць, а даложачь на локаць. Гліняны Гродз. (ППФВ, 57).

ПАЗНОГЦІК. Ні на сіні пазногцік не шкадаваць, не атрымліваць і пад. Ніколькі, зусім. Якая ты яму сястра, калі ні шкадуяш яго ні на сіні пазногцік? Бершты Шчуч. (ЗНФ, 54). Як ты ні слухаяш міне, то ні на сіні пазногцік ні палучыш. Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 54). ● Генетычна сіні тут абазначае «чорны»; першапачатковы сэнс выразу – «ні на чорную палоску пад ногцем» (ЗНФ, 54).

ПАЗНОГЦЯ. 3-пад пазногця дастаць каго. Часцей няўхв. Абавязкова адшукаць каго-н., дзе б ён ні быў. Нікуды ты ні дзеняся, я цібе с-пад пазногця дастану. Доўгая Шчуч.

ПАЗУР. Залезці пад пазур каму. Надакучыць каму-н., даняць каго-н. Малако на губах не абсохла, а такі шкарада, усім пад пазур залез. Боркі Івац. (ДСК, 252). ● Пазур – ногаць.

І (нават) на пазур няма і пад. Зусім (няма). – Калі маяш, пазыч цукру. – Не, усенькі кончыла, дзісь тожа варэня варыла, што і на пазур ні маю. Пеляса Воран. Бедната ў хаці была: ні крупы, ні мукі нават на пазур німа. Лунна Маст.

Лезці пад пазур каму, да каго. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. Каб ты спрогся, каб па табе вячэру з'елі, як ты мне пад пазур залез! Альшаніца Івац. (ДСК, 216).

ПАЗУРА. 3-пад пазура дастаць (даставаць). Часцей няўхв. Пры любых умовах, любым спосабам і абавязкова. Такі ўжо яна чалавек, нічога ні зробіш. Кап прымела,

то с-пат пазура дастала п, абы толькі знаць усё. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 37). С-пат пазура дастану, а будзя, рас трэба. Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 37). **Вар.** з-пад пазура (з-пад ногця, з-пад кіпцюра).

З-пад пазура гразі не возьмеш (не пазычыш) у каго. Асудж. Хто-н. вельмі скупы. А ў яго с-пат пазура гразі ні возьмаш. Новы Двор Свісл. Хіба ў яго выпрасіш... У гэтай скупяндзе с-пат пазура гразі ні пазычыш. Дубінка Гродз. **Вар.** з-пад ногця (з-пад пазура) гразі не дастанеш (не дастаць, не дапросішся, не возьмеш, не пазычыш).

З-пад пазура гразі не дасць. Асудж. Вельмі скупы. Во скупы, нават с-пад пазура гразі ні дасць. Правыя Масты Маст. **Вар.** з-пад ногця (з-пад пазура, з-пад кіпця) гразі не аддасць (не дасць).

ПАЗУРАХ. На пазурах панесці (разнесці) што. Вельмі хутка, умомант разабраць, расхапаць што-н. *Харошыя мае антонаўкі! Прадаваць вазіла, та людзі як убачылі іх, на пазурах панясці, нават за цану ні таргаваліся.* Бабіна Гродз. *Німа ўжэ ў магазіні памідораў, людзі на пазурах панясце.* Падазёркі Гродз. *Сіцяц з магазіна на пазурах разьнесці, у той самы дзень.* Малая Бераставіца Бераст. *Як прывязлі хлеба мало, то яго на пазурах усей і разьнесці.* Гудзевічы Маст. *Купі, купі! Я там і ні даступілася. За якую гадзіну ўсё на пазурах разьнесці.* Стокі Свісл.

ПАЗУРЧЫК. На пазурчык. Вельмі мала. *Якая там добрая карова, калі малака дае на пазурчык.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 49). *Знаю я яе дабрату: дасць на пазурчык, а забярэ жменяю.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 49). *Верчына ўнучка ні будзя гэдакая скупая, як яна. Калі хоць есьць [ёсць] што-нібуць на пазурчык, адна ні зьесьць, падзеліцца заўсягды.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 49).

ПАЗУХАЙ. За пазухай. У наяўнасці, у запасе. *Казаў, што за пазухай хоць нейкія, але мая грошы.* Куляшы Шчуч.

За пазухай камень трымаць. Няўхв. Нешта задумваць кепскае. *Здаецца, добры чалавек, а за пазухай камень трымая.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 160).

Як за пазухай жыць. Пад апекай каго-н., прывольна, без турбот і клопатаў. *За такім мужыком будзяш жыць як за пазухай.* Рудзевічы Зэльв.

ПАЗУХУ. Залезці за пазуху каму. Няўхв. Выкарыстоўваць каго-н. для задавальнення сваіх інтарэсаў, патрэбаў. *Вера, ні дай залезьці за пазуху, бо будзя бяда. Пусьціць па свеці с пустымі рукамі.* Талькаўцы Ваўк.

Хоць за пазуху палажы (кладзі) <каго>. Ухв. Вельмі добры, памяркоўны, спакойны. *Мой зяць добры, і ні п'е, і ні курыць, хоць ты яго за пазуху палажы.* Чарнявічы Бар. *Ну ўжо такі ён быў добры, хоць за пазуху палажы.* Масты Маст. *От харошы чалавек, хоць за пазуху кладзі.* Правыя Масты Маст.

ПАЙСЦІ. Пайсці да сваіх. Памерці. *Сястра йшчэ ў тым годзі да сваіх пайшла, трэба й мне ў дарогу збірацца.* Першамайск Шчуч. *Зусім слабая стала, зарас, мусі, пойдзя да сваіх.* Калантаі Ваўк.

ПАКАЛАТКУ. Заткнуць <сваю> пакалатку. Груб. 1. Перастаць гаварыць абы-што, замоўкнуць. *Абрыдло ўжэ, заткнуў бы ён сваю пакалатку!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 34). *Заткні пакалатку, і кап я боляй ні чуў такога!* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 34). 2. чыю. Прымусіць каго-н. перастаць гаварыць, замоўкнуць. *Маўчы, ба зара заткну тваю пакалатку.* Бершты Шчуч. (НЛ, 44).

ПАКАТЫНКУ. Да пакаты'нку напіцца і пад. Няўхв. Вельмі моцна, да немагчымасці трымацца на нагах. *Напіўся да пакатынку.* Гнесічы Навагр. *Учора набраўся да пакатынку, сёння атходзіць.* Мінойты Лід. **Вар.** да пакаццюшкі (да пакатынку, да пакатых).

ПАКАТЫХ. Да пакаты'х напіцца і пад. Няўхв. Вельмі моцна, да немагчымасці трымацца на нагах. *Выпі ты трохі, але ш ні так – напіўсе да пакатых...* Сьмяюцца ўсе. Балотца Навагр. **Вар.** да пакаццюшкі (да пакатынку, да пакатых).

ПАКАЦІСТУЮ. **На пакацістую гуляць, танцаваць** і пад. Без меры. *Олесь тры дні гуляў на пакацістую, а потым за грудзіну хапаўся, гэдак хварэў.* Урцішкі Ёўеў. (СГВ, 585).

ПАКАЦЮШКІ. **Да пакацю'шкі напіцца** і пад. Няўхв. Вельмі моцна, да немагчымасці трымацца на нагах. *Нап'ецца да пакацюшкі, а потым ішчэ біцца леза.* Старына Маст. *Напіўся да пакацюшкі.* Правыя Масты Маст. **Вар.** да пакацюшкі (да пакатынку, да пакатых).

ПАКЛАД. **У паклад ляжаць.** Покатам. *Гляджу – а яны ўсе ў паклат ляжаць.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-3, 341).

ПАКЛОНЫ. **Паклоны біць каму.** Прасіць, упрошваць каго-н., часта прыніжаючыся, падлізваючыся. *Меў чалавек сякоё-такоё канчля [каня], то ні трэ было людзям паклоны біць – запрагай, калі хочаш, ды едзь, куды трэба.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 180).

ПАЛЕНА. **Стане на палена вераб'ю па калена.** *Іран.* Вельмі малога росту, недаростак. *Глянця, які вілікан знашоўся, станя на палена – вераб'ю па калена.* Зосіна Лід. **Вар.** <стане на палена> вераб'ю па калена.

Стане на палена жабе па калена. *Іран.* Вельмі малы, нізкарослы хто-н. *Глян, як задаецца. Кап хоць хто і праўда быў, а то станя на палено жабі па калено.* Мацвееўцы Ваўк. *Аля ш у Марысі й зяць – стане на палена жабе па калена.* Варняны Астр. **Вар.** як стане (станеш) на палена (на палені) <то, дык, і> жабе па калена (па калені); стане на палена жабе па калена.

Стане (станеш) на палена <то> свінні па калена. *Іран.* Вельмі малы, нізкарослы хто-н. *Во, бачыця, бацьке такія рослыя людзі, а ён станя на палено, та сьвіне па калено.* Старая Руда Гродз. – *Я ўжо магу сам на каня конна сесці. – Ой, ён залеза... Малы зусім. Ты ш станяш на палена сьвіне па калена.* Амбілеўцы Шчуч. **Стане на палена – свінні па калена.** Пасека Воран. (ППФВ, 59). *Станеш на палена свінні па калена, а яшчэ нешта крычыш, падрасьці крыху.* Зенявічы Навагр. **Вар.** як стане (станеш) на палена <то, дык> свінні па калена; стане (станеш) на палена <то> свінні па калена.

Сырое палена. Няўхв. Няўклюдны, нерастаропны, ні да чаго не здатны чалавек. *Сырое палена – гэта каторы такі цюхман, ні здатны ні на што. Сырое палена ні гарыць, так і ў яго і ў рабоце, і ў жыцці ні клеіцца.* Горшавічы Астр.

Як палена дурны. Няўхв. Вельмі (дурны). – *Ён і так ні натто разумны, а як падае, тады дурны як палено, тады зусім фяўраль. – Як гэта фяўраль? – Ніўжэ ш ты першы рас чуяш гэта?! Ну, калі ні хватая клёпкі. Усе месяцы як месяцы: па трыццаць дзён маюць і больш, а ў фяўраля ні хватая.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 91).

Як стане (станеш) на палена то (дык) вераб'ю па калена. *Іран.* Вельмі малы, нізкарослы хто-н. *Ужэ ў гадах, аля як дзіця, як станя на палено та вераб'ю па калено.* Канюхі Гродз. *Аля ш ты ўжэ й вырас – як станяш на палено дык вераб'ю па калено.* Пілкі Маст. *Ну чым ён хваліцца? Хай пагляне на сябе, як стане на палена то і вераб'ю па калена.* Явар Дзятл.

Як стане (станеш) на палена (на палені) <то, дык, і> жабе па калена (па калені). *Іран.* Вельмі малы, нізкарослы хто-н. *І што ты ў ім нашла? Ён ш нідаростак, як стане на палено та жабе па калено.* Байкі Пруж. *Як стане на палена дык жабе па калена.* Міратычы Карэл. *Які зь яго кавалер – стане на палена і жабе па калена.* Пасінічы Сл. *Ну сь цябе й гірой... Як станіш на палена дык жабе па калена... І ён яшчэ некуды лезіць.* Масцяны Астр. *Ой!.. Ну й велькая мне знайшлася... Як станяш на палена то жабі па калена.* Ранявічы Свісл. *Вой, які ты велькі вырас... Як станяш на палена дык жабе па калена.* Сурынка Сл. *Якая Нэліна дачка зрабілася гаткая, натто сь сябе паненку строіць, а сама як стане на палені то жабі па калені.* Мацвееўцы Ваўк. *Хлопця зусім малы, як станя на палено то жабе па калено.* Хацькаўцы Ваўк. *Ой, я такіх хлопчаў не люблю, як стане на палена то жабе па калена.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 668). **Вар.** як стане (станеш) на палена (на палені) <то, дык, і> жабе па калена (па калені); стане на палена жабе па калена.

Як стане (станеш) на палена <то, дык> свінні па калена. *Іран.* Вельмі малы, нізкарослы хто-н. *Алі ш ужэ й дружбанта майё дзеўчыні падабралі, сьмех адзін! Як станя на палено та сьвіне па калено, а яна ш у міне росла.* Старына Маст. *Сам як станя на палено дык сьвіні па калено, алі ш як задаецца, колькі гонару...* Каліноўская Свісл. – *Мама, глянь, ці велькі я? – Велькі, велькі – як станеш на палена сьвіне па калена.* Дзірванцы Шчуч. *Ага, такі ўжо велькі – як станеш на палена, то сьвіні па калена.* Забалаць Воран. *Ён як станя на палена сьвіні па калена, такі быў малы.* Бершты Шчуч. *Як стане на палена, то свінні па калена.* Рудаўка Свісл. (ППФВ, 75; МСГВ, 618). *Як станя гузрык на палена дык сьвіні па калена.* Пагарэлка Карэл. (СРЛГ, 35). **Вар.** як стане (станеш) на палена <то, дык> свінні па калена; стане (станеш) на палена <то> свінні па калена.

Як станеш на палена кату па калена. *Іран.* Вельмі малы, нізкарослы хто-н. *Ну ты й малы, як станеш на палена кату па калена.* Гута Ёўеў.

ПАЛЕНАМ. Падапрэся як гнілым паленам кім. *Асудж.* Не атрымаеш ніякай падтрымкі, дапамогі ад каго-н. *Во памочнік знайшоўся. Ён мне памагаіць... Напамагаў. Табой падапрэся як гнілым паленам.* Страча Астр. *Такі чалавек у хаце – цэлае гора. Ём падапрэся як гнілым паленам, нічога яго ні рупіць.* Косцевічы Астр. *Німа на каго чакаць, сынам падапрэся як гнілым паленам.* Заборцы Астр.

Як паленам па сагане сказаць. *Няўхв.* Неўпапад, абы-што (сказаць). *Ой ён быў сьмежны, як скажа што, як паленам па сагане.* Старынкi Шчуч.

ПАЛЕРУ. Даваць па'леру каму. 1. *Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. Жвіру ні прывязьлі, ну і прастой атрымоўса. А брыгадзіру трэба ш на кім адыграцца, так ён мне пачоў даваць паляру.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 25). *Сёня на бураках працьядацьяль доў нам паляру.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 25). 2. *Суроу распраўляцца з кім-н., біць, караць каго-н. Жані каровы у поля! А не – дам паляру.* Краснае Шчуч. *Дзе мая дзяга? Дам я табе паляру!* Забалаць Воран. (ЗНФ, 26).

ПАЛЕСТЫНУ. Папасці ў Палестыну. *Памерці. Якая яно, здаровя маё... Скоры, як тая Ганка, пападу і я ў Палястыну.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 58). *І ты сьветам ні пацячэш, і ты некалі пападзеш у Палестыну.* Голдава Лід. (ЗНФ, 58). ● *Палестына* – дыялектная назва Палесціны, дзе ў I ст. н. э. зарадзілася хрысціянства.

ПАЛЕЦ. Голы як палец. *Бедны, нічога не мае. Мужык мой быў голы як палец, то я яго ў людзі вывела.* Жупраны Ашм. *Дахаты вярнуўся голы як паляц, нічога ні меў.* Варняны Астр.

На <цэлы> палец закалец, акалец. *Іран., няўхв.* Залішне тоўстага слою (закалец). Пра няўдала выпечаны хлеб. *У другой хлеп як хлеп, а ў гэтай закаляц на паляц.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 32). *Ну й хлеп! Закаляц на паляц!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 32). *У іх, бывало, старая пякла хлеп, і добра ў яе выходзіло, а як Ніна сьпячэ, дак закаляц на паляц.* Баранавічы Карэл. (ЗНФ, 32). *Нам ціпер з гарацкой пярні хлеп прывозяць, а даўней у мястэчку пярні, так часам пападаліся буханкі – закаляц на паляц.* Драгічаны Ваўк. (ЗНФ, 32). *Хлеб меў закалец на палец.* Эйгеры Ёўеў. (МСГВ, 174). *Ну і гаспадыня! Як сьпячэ пірох – закаляц на паляц – аж за зубы клеіцца.* Стокі Свісл. *Сыраваты хлеп – закаляц на паляц, не зняло добра яго, як печ не палілася добра.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-2, 323). *Хлеб ні вырас, а асеў на скарынку.* *Кажуць, закалец на палец.* Альшаніца Івац. (ДСК, 85). *Закалец на цэлы палец, во якая з яе гаспадыня.* Грандзічы Гродз. (СНМ-2, 78). *У яе ніколі хлеп ні ўдаецца, заўсюды акаляц на паляц, а мякіш хоць у сьцену пуляй.* Беражна Карэл. (ЖНС, 56).

Палец аб палец <не стукнуць (не стыкаць, не ўдарыць)>. *Няўхв.* Нічога не рабіць. *Другую нядзелю сядзіць дома і палец аб палец ні стукне.* Лешчанка Навагр. *Ён дома палец аб палец не стыкае.* Багудзенка Навагр. *Франук усю работу хатнюю на жонку зьвярнуўшы.* *Сам палец аб палец не ўдарыць.* Заборцы Астр. *Дзісь цэлы дзень палец а палец ні ўдарыў.* Шчапанавічы Ашм. *Цэлы дзень сядзеў ў хаце і паляц ап паляц, да нічагутага не дакрануўся.* Пагранічны Бераст.

Палец з пальцам не стачыць (не стыкаць, не стыкнуць). Няўхв. Нічога не рабіць. *Палая с пальцам ні сточыць, то ляжыць, цілівізар глядзіць.* Горкая Рута Карэл. (ЗНФ, 58). *Мой ужо зусім разленаваўся, цэлы дзень палая с пальцам ні стыкая.* Мастаўляны Лід. *Натта ш ты мондра, на другіх гаворыш, а сама палая с пальцам ні сточыш.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 58). *Палец з пальцам не стыкне за цэлы дзень біёміна гэта, трэба прывучаць да работы.* Трахімавічы Дзятл. (СГВ, 58). **Вар.** палец з пальцам не стачыць (не стыкаць, не стыкнуць); пальца з пальцам не саткнуць.

Палец не палажыць на каго. Адносіцца да каго-н. беражліва, не крыўдзіць. *Я на яе палая ня палажыў, а ўсё кепскі.* Купіск Навагр. (ЖНС, 108).

Палец смактаць. Галадаць, быць галодным. *Панакупляла нейкай ерунды, а цяпер не маеш за што паесці купіць!? Ну і будзеце да зарплаты палец смактаць.* Галавой трэба думаць, а не іншым месцам. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 66). *Думай пра большую зарплату, а тут ат гэтых вершаў ты будзіш толькі палая смактаць.* Крупава Лід. (Хітр., 61).

Палец у рот не кладзі каму. Хто-н. бойкі, умее даць адпор, пастаяць за сябе. *Ёй палец у рот ні кладзі, яна любога апсадзіць.* Сямягі Шчуч. *Гэтай бабе палец у рот не кладзі – аткусіць.* Нягнєвічы Навагр. *Міхась хлопца вушлы, яму палая у рот ні кладзі.* Бялавічы Івац. (ДСК, 47). **Вар.** палец (палец) у рот не кладзі.

Хоць палец у рот пакладзі каму. Хто-н. спакойны, ціхі. *А ён такі, што яму хоць палая у рот пакладзі, то не выкіна – будзя маўчаць.* Запрудзяны Воран.

Як палец адзін. Зусім (адзін, адзінокі). *Засталася я адна цяпер як палец.* Гута Дзятл.

Ясны палец. Безумоўна, несумненна. *Ясны палец, што здам усе экзамены, бес хвастоў.* Варняны Астр.

ПАЛІ. У палі пабегчы. Здурнець, звар'яцець. *Кап ты ў паля была пабегла, можа п я ат цібе збавілася п!* Стокі Свісл.

ПАЛІНА. Паліна астрынска. Асудж. Дурны, неразумны чалавек. *І калі ты трохі розуму набярэся, Паліна астрынска ты!* Хадзілоні Шчуч.

ПАЛКАЙ. Палкай носа не дастанеш каму. Няўхв. Хто-н. фанабэрыцца, задаецца, ставіць сябе вышэй за іншых. *Цяпер Лёдзя ражэжылася: паліто зь лісіным каўняром, боты за сорок рублёў, хустка польска, а задаецца, што палкаю носа не дастанеш.* Вострава Зэльв. (СБНФ, 204).

ПАЛКУ. Памяняць палку на кій. Зрабіць што-н. неабдуманая і не мець з гэтага ніякой выгады. *Сваю карову прадаў, а купіў у Ясіка, думаў, што лепша будзя, ажно памяняў палку на кій – і гэта няўдалая.* Цудзенішкі Ашм.

ПАЛЫНУ. Палыну напіўся. Няўхв. Зусім здурнеў, перастаў разумець. *Што ты гаворыш, ты што, палыну напіўся?! Казловічы Зэльв.*

Што палыну напіцца для каго. Вельмі непрыемна што-н. для каго-н. *Для Марусі бачыць свайго кавалера з другою было што палыну напіцца.* Ананічы Дзятл.

ПАЛЫЦА. Абвесці вакол (круга, кругом, круг, наўкруга) пальца каго. Абхітрыць, спрытна ашукаць, падмануць каго-н. *Ну і надурыв мяне, абвёў вакол пальца.* Дубна Маст. *А калі ён і цябе вакол пальца абвёў?* Рудня Стаўб. *Гэтага дурня можна абвесці вакол пальца.* Галавачы Гродз. *Дзе ш гэта было, каб малы старога абвёў вакол пальца.* Дубна Маст. *Абвёў мяне гэты сусед вакол пальца, і зноў засталася ні ш чым.* Вішнева Смарт. *Выйшла так, што яго абвёў вакол пальца.* Верцялішкі Гродз. *Ты заўсёды абвядзеш вакол пальца мяне.* Малыя Эйсманты Бераст. *Яго лёгка абвесці вакол пальца.* Новы Двор Свісл. *Дальбу, абвёў мяне круга пальца.* Куклічы Свісл. *Ён цібе абвёў круга пальца ў гэтай справе.* Ашмянцы Шчуч. *А хітры які!.. Запраста любога абвядзе круга пальца.* Хадзілоні Шчуч. *Ён усіх круга пальца абвёў: грошы забраў, а цэлы ні прывёс.* Старына Маст. *Гэты спраўны Тосё любога абвядзе круга пальца.* Воўпа Ваўк. *Абвёў цябе Міхал круга пальца, а цяпер сьмяецца з дурня.* Аляксандраўшчына Зэльв. *Ты глядзі, а то абвядзе круга пальца, і вокам не міргнеш.* Трокенікі Астр. *Ну што ты зь ім зробіш? Ён абвёў цібе круга пальца.*

Куклічы Свісл. (СГВ, 576). Ты гэто паглянь, як Ганна абвяла круга пальца нашаго старшыню. Крывічы Зэльв. Ну і ўдала ж я абвёў яго кругом пальца. Задвор'е Зэльв. Абвёў кругом пальца яго. Хадзілоні Шчуч. Абвёў ён мяне круг пальца. Міроўшчына Дзятл. Гэтым прыезджым я й ня веру. Абвядуць наўкруга пальца ды і паедуць. Быковічы Карэл. **Вар.** абвесці (правесці) вакол (круга, кругом, круг, наўкруга) пальца.

З пальца выламаць што. Іран. Прыдбаць, дастаць, знайсці нерэальным спосабам. Пра немагчымасць чаго-н. Дзе я табе вазьму тых грошай, с пальца выламаю? Пячоўшчына Валож. Дай яму во ў гэтую мінуту. Во зараз з пальца выламаю і дам. Косцевічы Астр. Няма ў мяне больш цукерак. Я табе іх с пальца хіба выламаю? Ваўчуны Сл. Бачыш жа, што няма. Дзе я табе вазьму? С пальца выламаю ці што? Закальное Любан.

Пальца з пальцам не саткнуць. Няўхв. Нічога не зрабіць. Цэлы дзянёк правалындаўся, нават пальца з пальцам ні саткнуў. Ляхавічы Навагр. (МСГВ, 386). **Вар.** палец з пальцам не стачыць (не стыкаць, не стыкнуць); пальца з пальцам не саткнуць.

Пальца не ўбіць (не ўваб'еш) у што, куды. Што-н. вельмі цвёрдае. Пра зямлю на градах, агародзе. Дзе тут будзя расьці, калі ў зямлю пальца ні ўбіць. Забалаць Воран. (ЗНФ, 58). Калі ўжэ той дошч будзя? Сёня палола буракі, та ў зямлю на градах пальца ні ўбіць. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 58). Трэба й нам паліць капусту, бо там ужэ пальца не ўваб'еш. Радзівічы Гродз. (ЗНФ, 58).

Пальца ў рот не кладзі каму. Хто-н. бойкі, умее даць адпор, пастаяць за сябе. Гэта такі чалавек, яму пальца ў рот не кладзі. Малахавічы Гродз. Ён хлопец ушлы, яму пальца ў рот ні кладзі. Заполле Івац. (ДСК, 236). **Вар.** палец (пальца) у рот не кладзі.

Правесці кругом пальца каго. Абхітрыць, спрытна ашукаць, падмануць каго-н. Дзет Талаш быў чалавек нахотчывы, немцаў правёў кругом пальца. Дарагляны Маст. **Вар.** абвесці (правесці) вакол (круга, кругом, круг, наўкруга) пальца.

Хоць з пальца выламай. Абавязкова, нягледзячы ні на што, любым спосабам (зрабі). Хоць з пальца выламай. Кальчуны Ашм. (ППФВ, 66; МСГВ, 613).

ПАЛЬЦАМ. Не пальцам роблены. Іран. Не горшы за іншых, не пазбаўлены ведаў, здольнасцяў. Ты думаў, мы ўжэ такія, горшыя за ўсіх, нічога ні можам. Не, брат, і мы ні пальцам робляныя. Стокі Свісл.

Пальцам не кіўнуць (не паварушыць). Асудж. Абсалютна нічога не зрабіць. Гэта ш тыле часу прашло, а ён нават пальцам ні кіўнуў. Караліно Гродз. (СНМ-2, 236). Бачыш, які легкабыты, хоча ўсё мець, але пальцом не паварушыць. Заполле Івац. (ДСК, 123).

Папасці пальцам у неба. Іран. Сказаць што-н. неўпапад, недарэчна. Ага, ты я крас папаў пальцам у неба. Гэта было, але зусім ні так. Запрудзяны Воран.

Папасці пальцам у срачку. Груб. Няправільна, неўпапад, недарэчна сказаць, зрабіць што-н. – У мяне ў атказі выйшла дзесяць. Правільна? – Ага, папала пальцам у срачку! Ты ш ні так умову пірапісала. Зэльва Зэльв. Ага, угадала... Папала пальцам у срачку... Ты ш, мусі, як стоўп у гэтай мацімаціцы. Зэльва Зэльв.

Хоць пальцам вока выткні. Зусім нічога не відаць з-за цемры. Мы канём едзе. А цёмна, хоць пальцам вока выткні. Красны Лес Навагр. (ХБД, 207).

Хоць пальцам папіхай наесціся. Жарт. Вельмі шмат, праз меру. Наеўся так, што больш ні лезе, хоць пальцам папіхай. Малі Астр.

Як пальцам у неба тнуць ляпнуць і пад. Скеп. Неўпапад, недарэчна (сказаць). Ну ты й разумны, ляпнуў як пальцам у неба тнуў, дзе такія разумнікі былі? Валеўка Навагр.

ПАЛЬЦАМІ. Пальцамі паказваць (пароць) на каго. Адкрыта, публічна асуджаць, дакараць, ганіць, насміхацца з каго-н. Я стыдаюся людзям сказаць. Людзей стыдаюся – усе пальцам паказваюць. Стадаюся ісці, дзе маладзяхі якая там танцую. Крэва Сморг. (СПЗБ-4, 615). Хіба можна так па-свінску рабіць, каб на цябе пальцамі паролі? Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-2, 251).

ПАЛЬЦАЎ. З сваіх пяці пальцаў жыць, нажываць. Самастойна, з працы сваіх рук. *Замуш вышла тожа за сірату, жыў пры мачасі, усё с сваіх пяці пальцаў нажывалі.* Навасёлкі Сл. (ЛКГ, 146).

За пяць пальцаў не купіш і пад. Без грошай, задарма. *За пяць пальцаў не купіш.* Канюшаны Лід. (ППФВ, 28; МСГВ, 591). *За пяць пальцаў не купіш.* Лужкі Гродз. (СНМ, 182).

Сунуць (усунуць) свае пяць пальцаў. Няўхв. Умешвацца ў чужыя справы. *А ты і тут суняш свае пяць пальцаў?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 67). *Ні сунь свае пяць пальцаў, дзе цібе ні просяць.* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 67). *Яна такая, што кругом усуня свае пяць пальцаў.* Качаны Карэл. (ЗНФ, 67).

Як свае пяць пальцаў ведаць. Вельмі добра, грунтоўна, да дробязей. *Ведае як свае пяць пальцаў.* Масты Маст. (ППФВ, 12). *Я вем гэты лес як свае пяць пальцаў.* Талочкі Воран.

ПАЛЬЦЫ. Пальцы абліжаш. Ухв. Вельмі смачны, прыемны на смак. *От ужо і пірог – пальцы абліжаш.* Місявічы Воран.

Пальцы кусаць. Горка шкадаваць аб чымсьці раней здзейсненым ці няздзейсненым. *Даверылася Марысі, усё ёй расказала, а цяпер пальцы кусаю, бо ўся вёска ўжо пра гэта ведае.* Бастуны Воран.

Пальцы рэдкія. Гл. рэдкія пальцы.

Пальцы ў зубы не лажы каму. Будзь абачлівым, не спяшайся давярацца каму-н. *Не гарачы, пальцы ў зубы яму не лажы, перш лепей прыгледзіцца трэба, што эта за чалавек.* Бастуны Воран.

Рэдкія пальцы ў каго. Няўхв. Хто-н. не ўмее ашчадна, эканомна расходаваць свой набытак (часцей грошы). *У нашай сусеткі рэткія пальцы, усё пазычаю і пазычыю.* Медзюны Ашм. (ЗНФ, 63). *Дваіх робяць, дзьве палучкі палучаюць, аля ш і пальцы рэткія, дык нічога ў хату і ні купяць.* Галімшчына Іўеў. (ЗНФ, 63).

У пальцы дзьмухаць (дмухаць). Горка шкадаваць аб чым-н. непапраўна страчаным. *Кап так зрабіў, як я казаў, то цяпер бы ў пальцы ні дмухаў.* Нача Воран. (ЗНС, 72). *У нас яшчэ кажуць і так: хто маці ні слухаю, той у пальцы дзьмухаю.* Баяры Шчуч. (ЗНС, 72). *Ня слухаю бацькоў – будзяш потым у пальцы дмухаць, але позна будзя.* Навіянка Воран. (ЗНС, 72).

Як два пальцы аб асфальт зрабіць. Гумар. Вельмі лёгка, запроста, без якіх-н. намаганняў (зрабіць што-н.). *Мне гэта зрабіць як два пальцы аб асфальт.* Райца Карэл.

ПАЛЬЧЫКАХ. На пальчыках хадзіць. Вельмі асцярожна, бясшумна. *Як дзеці сьпяць, я хажу на пальчыках, шкадую іх разбудзіць.* Каменка Бераст.

На пальчыках хадзіць перад кім. Паддобрывацца, падхалімнічаць, моцна дагаджаць каму-н. *Яна перад ім на пальчыках хадзіць, хоча задобрыць, бо, мусі, хоча, каб дачку яе ўзяў.* Старадворцы Шчуч.

ПАЛЯВАННЕ. Знімаць (зняць) паляванне з каго. Моцна сварыцца на каго-н., рэзка прабіраць каго-н. *Прыходжу ў хату, а там і свае, і чужыя [дзеці], усё дагарэ нагамі прыварочвалі, та я зняла зь іх паляваня, – скоро аспакоіліся.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 36). *– А чаго ў іх крык такі? – Насьця з Мішы знімая паляваня.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 36).

ПАЛЯКАМ. Пад палякам. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *А пад палякам мы былі аж дваццаць год.* Масеевічы Воран. (МСГВ, 65).

ПАЛЯКАМІ. За (пад) палякамі. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *Помню, як у школу пашоў, пашоў я за палякамі, а кончыў пры саветах.* Бердзікі Ваўк. (ДМГ, 19). *А то это за палякамі, пры паляках это, помню.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 107). *Пад палякамі я была, канешно, то я дваццаць чацьвёртага года, а вайна стала ў трыццаць дзевятым.* Вялікія Сцяпанішкі Маст. (ДМГ, 139).

ПАЛЯКАХ. Пры паляках. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь знаходзілася ў складзе Польшчы. *Пры паляках натта ш акуце было дарагое, ні даступіцца.* Ферма Гродз. (СНМ, 12). *Лапці тыя абуге – вот як раней жылі пры тых паляках.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 200). *Пры паляках ні можна было садзіць табаку, нават за самасей штрафавалі, як дзе якое кальво знойдуць у гародзі.* Абухава Гродз. (СНМ-2, 205).

ПАЛЯНДРА. Паляндра ўчамярылася да каго. Спасцігла бяда, прыйшло вялікае гора да каго-н. *У хату да Мацкевічаў Паляндра ўчамярылася, памерлі ў адзін гот маці і сын.* Бартэшышкі Воран.

ПАМЕРЦІ. І памерці не будзе калі каму. Хто-н. увесь час заняты, не мае ні хвіліны часу. *Табе вечна няма часу, няма ні выхадных ні прахадных, і памерці не будзе калі.* Варняны Астр.

ПАМІН. Лёгкі на памін. Які прыходзіць, з’яўляецца тады, калі пра яго гавораць. *А вось і з’явілася. Лёгкая на памін.* Кямелішкі Астр.

ПАМІРАЙ. Хоць памірай. Нягледзячы ні на што. *Як які чалавек сцэльніца, то ні на каго ні зважаю, сябе глядзіць, а другі хоць памірай, ніякай помачы ні дасць.* Гута Дзятл. (СГВ, 472).

ПАМОРАК. Паморак занёс куды каго. Хто-н. куды-н. пайшоў, знік, прапаў. *Куды яе паморак занёс?! Навасёлкі Свісл. (СПЗБ-3, 380).*

Паморак на цябе (яго, яе, вас, іх). Выкл. Няўхв. Выказванне адмоўных пачуццяў. *А паморак на вас, вы чо гэта да хлопца ўчапіліся.* Славічы Гродз. (СНМ-2, 163). *А паморак на цібе, што ты нарабіў!* Майсеевічы Ваўк.

Паморак яго (яе, іх, цябе, вас) знае. Невядома. *Паморак іх зная!* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 380).

ПАМОСТ. Як памост ляжаць. Шырока, шчыльна. *На дарозі ляжалі як памост забітыя, парэзаныя.* Капці Дзятл.

ПАМРЭ. Калі не памрэ то жыць будзе. *Іран.-жарт.* Не настолькі і хворы, паправіцца. *Ні бядуй, калі ні памрэ то жыць будзе, думаю, што прас тыдзень прыляціць дахаты.* Ваўкавыск Ваўк.

ПАМЫЯМІ. Як памыямі абліты стаяць і пад. Няўхв. Зняважаны, зганьбаваны, зніжакавелы. *Стаяў як памыямі абліты, а ўсе глядзелі на яго, як на дурнога.* Студзенікі Свісл. *Як пачала крычаць яна, дык стаяў бедны чалавек як памыямі абліты.* Завідзіненцы Астр.

ПАМЯЛО. Памяло таптаць. Стаяць у парозе ці праходзе і назіраць за ходам вясельнага абраду. Пра людзей, спецыяльна не запрошаных на вясельле. *Кажуць, Гарман неблагое вясельле спраўляець, пойдзім памяло таптаць, сёння ш маладых дарыць будуць.* Косцевічы Астр. *Вішняўскія дзеўкі збіраюцца на вясельле памяло таптаць.* Вішнева Смарт.

Як памяло. Няўхв. Які гаворыць многа і абы-што. *Ты як памяло, плешчаш абы-што.* Уселюб Навагр. *Яго толька зачпі, то ён як памяло, такога наладоча, што і сам ні разбярэцца.* Крупава Лід. (Хітр., 63).

ПАМЯЛОМ. Памялом месці (лязгаць, мянціць, трапаць). Няўхв. Пляткарыць, весці пустыя размовы. *Толькі памялом мяце, усё ёй кепска.* Галубы Маст. *Кінь памялом мянціць, ляпей патсмай яёк, ні бачыш – госьць у хату зайшоў.* Цыдовічы Гродз. *Што ні сусетка, ды ўсё толькі памялом лязгая й лязгая.* Каўшы Маст. *Бабы толькі ведаюць, што памялом трапаць.* Талькаўцы Ваўк.

ПАМЯЦІ. Без памяці бегчы і пад. Вельмі хутка. *Як пазнаў мяне нехта ў лесе, то паляцела без памяці.* Руда Яварская Дзятл. *Бэс памяці ляцела.* Гальшаны Ашм. (СПЗБ-3, 386).

Дайсці да памяці. Успомніць, апомніцца. *У хаце толькі дайшла да памяці.* Гута Дзятл.

За памяці чыёй. Пры жыцці каго-н., хто быў сведкам чаго-н. *За мае памяці бондачкі няклі.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 178). **Вар.** за памяццю (за памяці, за памяць).

На памяці чыёй. Пры жыцці каго-н., хто быў сведкам чаго-н. *На нашай памяці яшчэ была курная хата бяз коміна. На нашай памяці яшчэ былі такія хаты, дым ішоў праз дзірку ў страсе.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 155).

Пры памяці чыёй. Пры жыцці каго-н., хто быў сведкам чаго-н. *Ой, дзеткі, гэта ўжо было пры нашай памяці. Уселяб Навагр. Ёсць лес далекавата. Гэта вот ужо пазаросталі, эта цяпер во пры маёй памяці.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 201). *Там некалі была мельніца даўнейшая яшчэ, ні пры маёй памяці.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 470). *Пры маёй памяці саладухі ўжэ ні варылі, вышлі з моды.* Дзекалавічы Гродз. (СНМ-2, 204).

Стаяць у памяці каму, у каго. Вельмі добра помніцца. *Мне і цяпер усё гэта стаіць у памяці, сярэўно як сёння было.* Бабіна Гродз. *Як я замуш выходзіла, стаіць у мяне ў памяці. Добра вельмі, мне я крас было тады дваццаць гадоў.* Ціхаволя Свісл. (ДМГ, 192).

У памяці каму. Помніцца каму-н. *Мне ўсё ў памяці.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 385).

У сваёй памяці. Не страціў фізіялагічную здольнасць разважаць, свядома мысліць. *Гэты дзед яшчэ ў сваёй памяці.* Бершты Шчуч.

ПАМЯЦЦЮ. За памяццю чыёй. Пры жыцці каго-н., хто быў сведкам чаго-н. *За маёй памяццю дзавіцы насілі каптуры з вушамі.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-2, 406). *Даўней канаву капалі, не за нашай памяццю.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-3, 385). *Гэта, брат, было даўным-даўно, ні за нашай памяццю.* Белева Гродз. (СНМ-2, 61). **Вар.** за памяццю (за памяці, за памяць).

ПАМЯЦЬ. Дацца ў памяць. Добра запомніцца. *Мне даўся ў памяць той дзень, калі Гэлька Рыбачкова замуш выходзіла.* Косцевічы Астр. *Даўно гэта было, і мне гэта кумунія нешта не далася ў памяць.* Вугляны Сморг.

За памяць чыю. Пры жыцці каго-н., хто быў сведкам чаго-н. *За маю памяць гэтага не было.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-3, 385). **Вар.** за памяццю (за памяці, за памяць).

Курыная памяць у каго. Няўхв. Хто-н. кепска памятае што-н. *Ну і курыная памяць у цябе.* Дзям'янаўцы Дзятл. *Што ў вас за курыная памяць, што нічога ўжо не запамнілі.* Хутар Праважа Воран.

На памяць настала. Успомнілася. *Чаму Усялюп называюць? На памяць настало, людзі казалі: Усялюп – усе любяць тоё мейсцо, таму Усялюп.* Уселяб Навагр.

Памяць адбіла каму. Няўхв. Хто-н. не памятае што-н. *Табе што ўжэ, памяць адбіло, ні помніш, што цётка прыедзя?* Стокі Свісл.

ПАН. Сам сабе пан. Самастойны, ні ад каго не залежны чалавек. *Тэрас я, як адзяліўся, та сам сабе пан, ні тое, што тады было.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 50). *Каго ж папросіш, калі кожны сам сабе начальнік, сам сабе пан.* Косцевічы Зэльв.

Як даў пан грош так даў пан грош. Іран. Доўга, манатонна адно і тое гаварыць. *Больш ужэ ні магу цібе слухаць: як даў пан грош так даў пан грош, цэлу гадзіну анно і тоя бубніш.* Дзембрава Шчуч.

Як пан. 1. жыць. Багата, заможна. *Хіба Філімонавічу чаго бракуя. Жыве як пан. Ні быў бы то ляснічы.* Бабіна Гродз. 2. хадзіць, сядзець, ляжаць і пад. Нічога не робячы, не хочучы рабіць. *Мушчыны косяць, а ён ходзіць як пан, рукі за зад залажыўшы.* Бабіна Гродз. *Яму рабі, рабі, а ён разлѣхся як пан і ляжыць.* Алешавічы Маст. 3. прыгожа, шыкоўна апрануты. *Дам табе дзюгнастага пояса заперазацца, будзяш як пан.* Зарудаўе Маст. (СГВ, 130).

Як пан пшэнны жыць. Вельмі добра, у поўным дастатку, раскошна. *Дачакаўся жыцьні! Нічога ні робіць, усё людзі за яго робяць, і ўсяго мае.* Жыве як пан пшэнны. Малыя Вайшнарышкі Ашм.

Як пан у брыццы выпасца, паспаць. Іран. Дрэнна, няважна. – *Ну, ці троху выпасца? – Як пан у брыццы. Выспісься тут за малымі, бегаюць то ў хату, то с хаты.*

Ласосна Гродз. (ЗНФ, 91). *Паспаў як пан у брыццы, толька галава разбалелася*. Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 91).

ПАНА. Збірацца да пана Пясэцкага. Быць блізкім да смерці. *А я ўжэ нічога добрага ні чакаю, збіраюся да пана Пясэцкага*. Алекшыцы Бераст. • *Пясэцкі* – каламбурнае ўтварэнне ад пясок.

На пана хварэць (захварэць). *Жарт*. Ленавацца, дазволіць сабе не працаваць. *Ён на пана хварэе*. Карпейчыкі Шчуч. (ППФВ, 42; МСГВ, 599). *На пана хварэць*. Каленікі Гродз. (СНМ, 187). *Я сёння на пана захварэла, у поле ні пашла. Спала да дзівяці часоў*. Уселюб Навагр.

Пайсці да пана Пясэцкага. Памерці. *Чаго ты, Ганьця, бядуіш?.. Ці адна твая матка пайшла на той сьвет, усе мы пойдзім да пана Пясэцкага, усім нам туды дарога*. Навасяды Ашм. *Ужэ восімдзісят, хутка пайду да пана Пясэцкага*. Каменка Шчуч. **Вар.** пайсці да <пана> Пясэцкага.

Пана па халявах відаць, пазнаць. (Відаць) па знешнасці, паводзінах, справах, што за чалавек. *Ужо ня пойдзя Сяргей з вамі пілаваць дровы, відаць пана па халявах*. Ваверка Лід. (СГВ, 628). *Відаць пана па халявах*. Эйсманты Бераст. (ППФВ, 12). *Раскрычаўся на ўсю акаліцу, пазнаеш пана па халявах*. Вялікае Сяло Шчуч.

ПАНАМ. З панам Богам. *Выкл.* Вокліч пажадання поспеху, удачы ў якой-н. справе. *Ідзі з панам Богам, хай анёл цібе сцяражэ*. Лойкі Гродз. (СНМ-2, 14).

ПАНЕ. Не дай пане Божа. *Выкл.* Выказванне папярэджання, засцярогі ад чаго-н. нежаданага, недапушчальнага. *Ось такоё маё жыццё, не дай каму пане Божа*. Марцінавічы Зэльв. (ЛКГ, 117).

Ніц ні бэндзе пане сэндзе. Не выйдзе, не атрымаецца. *Ніц ні бэндзе пане сэндзя*. Квасоўка Гродз. (СНМ, 96).

Ніц ні бэндзе пане швэндзе. Не выйдзе, не атрымаецца. *Ні прасі і ні малі, ба сцяраўно ні дам. Ніц ні бэндзя пане швэндзя*. Бабіна Гродз.

ПАНЕСЦІ. Як панесці. Досыць цяжкі. *Кошык у цябе як панесці. Што ты туды налажыла?* Купіск Навагр. *Нарваў тых гарэхаў цэлы мяшок, як панясці*. Бабіна Гродз.

ПАНІ. Як (бы) пані. 1. *жыць*. Вельмі добра. *Ціперака жыве там як пані*. Ну а я тутака засталася. *Петрыманаўшчына Іўеў*. (ДМГ, 110). 2. Раскошная, у найлепшым выглядзе. *Фацэтна на табе сядзіць сукенка, ты ў ёй бы пані*. Альшаніца Івац. (ДСК, 237).

ПАНТАЛЫГІ. Збіцца з панталыгі. Разгубіцца, забытацца. *Збіўся з панталыгі*. Міхалкі Свісл. (ППФВ, 30; МСГВ, 592). **Вар.** збіцца з панталыку (з панталыгу, з панталыкі, з панталыгі).

Збіць з панталыгі каго. Выклікаць замяшанне, разгубленасць, забытаць каго-н. *Пачакай, збіў ты міне з панталыгі, дай падумаць*. Вензавец Дзятл. *Не туды мы пайшлі, гэта ты міне збіла з панталыгі*. Калантаі Ваўк. **Вар.** збіваць (збіць) з панталыку (з панталыгу, з панталыгі).

ПАНТАЛЫГУ. Збіваць з панталыгу каго. Выклікаць замяшанне, разгубленасць, забытаць каго-н. *Ні збівай ты мяне з панталыгу*. Аляксандраўшчына Зэльв. **Вар.** збіваць (збіць) з панталыку (з панталыгу, з панталыгі).

Збіцца з панталыгу. Разгубіцца, забытацца. *Збіцца з панталыгу*. Скамарошкі Гродз. (СНМ, 183). **Вар.** збіцца з панталыку (з панталыгу, з панталыкі, з панталыгі).

ПАНТАЛЫКІ. З панталыкі збіцца. Забытацца, памыліцца. *Збіла дух – нек с панталыкі збіўся*. Галубы Маст. (СПЗБ-2, 276). **Вар.** збіцца з панталыку (з панталыгу, з панталыкі, з панталыгі).

ПАНТАЛЫКУ. З панталыку. Знянацку, безразважна. *Бывае, засьпіш, прыляціш збянтэжыўшыся на ферму. Не знаіш, за што сханіцца, але ўсе ш гэта с панталыку робіш*. Гродзі Ашм. (ДМГ, 120).

Збіваць (збіць) з панталыку каго. Выклікаць замяшанне, разгубленасць, забытаць каго-н. *Яна міне збіла з панталыку, нічога я ціпер ні панімаю*. Уселюб Навагр. *Збіў ты*

мяне з панталыку сваёй балтаўнёй. Вераб'і Астр. Кап браўшы Марысю, то можа быў бы жыўшы, алі ш бацькі яго – ні туды, і гаварыць пра яе ні хацелі. Зьбілі толькі хлапца з панталыку, а цяпер каюцца. Заборцы Астр. Не гавары абы-што, ты мяне зусім зьбіў з панталыку. Купіск Навагр. Усё на сьвеце забылася, зьбіў мяне гэты чорт с панталыку. Зенявічы Навагр. Ні мяшай, ні зьбівай мяне з панталыку. Малахавічы Гродз. Кажу табе, памаўчы, не зьбівай міне с панталыку. Дубна Маст. Не зьбівай ты мяне с панталыку! Аляксандраўшчына Зэльв. **Вар.** збіваць (збіць) з панталыку (з панталыгу, з панталыгі).

Збіцца з панталыку. Разгубіцца, забытацца. Збілася с панталыку, ні ведаю за што брацца. Пагародна Воран. Пачакай, нешто я зьбіўся з панталыку. Раскажы яшчэ раз, дзе тоя поля знаходзіцца. Дзеравянчыцы Сл. Сукенкі былі ўсе прыгожыя, і я зьбілася с панталыку – не ведала, якую браць. Стральцы Маст. Галава слабая стала, збіўсо з панталыку, ні ведаю, што рабіць. Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 85). **Вар.** збіцца з панталыку (з панталыгу, з панталыкі, з панталыгі).

Звесці з панталыку каго. Забытаць, падмануць, ашукаць каго-н. Зьвёў дзеўку з панталыку, пажыў год і кінуў. Лунна Маст. (СГВ, 591). Токі зьвёў мяне з панталыку. Ацмінава Навагр. Ні веру табе, ты зьвёў мяне з панталыку. Янава Воран. Зьвёў ты мяне з панталыку, што я нічога ні разумею. Жылі Іўеў. Умеюць цыганкі зьвесці з панталыку. Індурна Гродз. Хацела ўчорачы купіць халадзільнік, ды Маня зьвяла мяне з панталыку – ня купіла. Вольна Бар.

ПАНУ. Аднаму пану Богу вядома. Невядома. Прагрэс ідзе, але ш да чаго дайдуць аднаму пану Богу вядома. Усё цяпер ня тое, і сьвет другі, сьвет атручаны. Вялікая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 28).

Пры пану Зыгмунду. Вельмі даўно. Некалі і я с сваім былі маладыя. Але калі тоя было, пры пану Зыгмунду. Мяшэтнікі Маст. Гэтая хатка старая, ставілася мо яшчэ пры пану Зыгмунду. Старчаняты Іўеў. • Фразеалагізм увабраў у сябе імя Зыгмунт (Сігізмунт, Жыгімонт), якое ў перыод з 1432 па 1622 год насілі аж тры вялікія князі Вялікага Княства Літоўскага і адзін кароль Рэчы Паспалітай.

ПАНЦАК. Як панцак сядзець. Спакойна, нерухома. Быў дошч, але я адзеў плашч і сядзеў як панцак на возі. Задвор'е Навагр.

ПАНЧОХА. Як панчоха сунуцца і пад. Вельмі павольна, не спяшаючыся. Дзе мне, старому, з вамі зайсьціся! Сунуса як панчоха. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 91). Што вы суняцесья як панчоха? Давайце трохі хуччэй, а то вечар на носі. Клінчань Гродз. (ЗНФ, 91). Мы ўжэ нарабіліся, а яна толькі вун суняцца як панчоха. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 91).

Як старая панчоха распусціцца. Вельмі моцна. Распусціўся як старая панчоха. Нявалы Воран. (ППФВ, 55).

ПАНЧОХУ. Набіць панчоху. Назбіраць нямала грошай, не трацячы іх і захоўваючы звычайна дома. Ужо, мусіць, набілі панчоху? Дачка ўжэ падрасла, прыйшла пара замуш аддаваць. Курчоўцы Воран.

Трэсці панчоху. Гумар. Раскашэльвацца, разлічвацца. Трасі панчоху, расплочвайся скарэй, і пойдзям. Вольна Бар.

ПАНШЧЫНЕ. Як на паншчыне рабіць. Без жадання, без задавальнення, абы-як. Робіць як на паншчыне. Рыдзелі Гродз. (ППФВ, 55).

ПАНШЧЫНУ. Як на паншчыну ісці. Асудж. Неахвотна, марудна. Халернік, ідзе, як на паншчыну, людзі нарабіліся, а ён тулькі паўзе. Круглікі Гродз. (СНМ- 2, 95).

ПАНЮ. Хварэць на паню. Нічога не рабіць, гультайнічаць. Яна ўсё жыццё хварэя на паню. Сапоцкін Гродз.

ПАПА. Апошняя ў папа жонка. Выкл. Рэакцыя нязгоды на слова апошні. Зноў апошні раз? Як кажуць людзі, апошняя ў папа жонка. Дварэц Дзятл. Апошняя ў папа жонка. Круглікі Гродз. (СНМ, 177). Апошняя ў папа жонка. Енчы Воран. (ППФВ, 6).

Знаць без папа што ў нядзелю свята. Ігнар. Вельмі добра і сам, без падказчыкаў (ведаць). Слухай, Сьцяпан, каб ты не сказаў, то мы і не ведалі б, што Лявон заўтра жэніцца. Знаем без папа што ў нядзелю свята. Калбаскі Гродз. Знаю я і біс папа што ў нядзелю свята, ні трэба мне аб гэтым сто разоў гаварыць. Алекшыцы Бераст. Хопіць міне ўжэ вучыць, знаю біс папа што ў нядзелю свята. Мілявічы Маст. Знаем без папа што ў нядзелю свята. Губінка Гродз. (СНМ, 183).

Не адна ў папа жонка. Не адзінкавы, ёсць і іншыя не горшыя. *Не бядуі, дачушачка, такі доўга ні дружыць з анной. Знойдзеш яшчэ сабе хлопца, ні адна ў папа жонка. Сенна Навагр.*

Як папа Карла працаваць, рабіць і пад. *Часцей ухв. Напружана, з затратамі значных сіл. Ну й працавалі мы сёння, як папа Карла, усю работу зрабілі. Зэльва Зэльв. Ну правяльна! Я цэлы дзень укалваў як папа Карла, а яна сабе вылежваяцца! Стокі Свісл. Робіш як папа Карла, а ніякой благодарнасьці. Алекшыцы Бераст. Ой, які стаў Іван худы, а праця дзень і ноч як папа Карла. Чуркі Ашм. (ЗНФ, 91). Яна ні разу ні пасядзіць, усё жыццё робіць, як цяпер кажучы, як папа Карла. Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 91). • Выраз склаўся пад уплывам аповесці-казкі А. Талстога «Залаты ключык, або Прыгоды Бураціна» і тэлевізійнага фільма па гэтай аповесці.*

ПАПАЛА. Як папала. Абы-як, як прыйдзеца. *Садзіліся за стол як папало. Асташына Навагр.*

ПАПАРЫЦЦА. Не папа'рыцца ў каго <дзе>. *Надоўга не захаваецца, не зберажэцца, не набудзе што-н. у каго-н. У гэтага малага цукеркі не папарацца. Задвор'е Зэльв. У міне ў хаці бутэлька ні папарыцца, такі знойдзя і выхлышча. Старына Маст. У п'яніцы капейка не папарыцца ў кішані. Янавічы Ваўк. Табе раскажы, та ўся вёска будзя знаць, у цібе на языку нічога ні папарыцца. Дарані Свісл. За гэтымі дзяццямі тут нічога ні папарыцца, усё парасцягаюць, павыносяць. Хамякі Гродз. (СНМ, 104).*

ПАПАРЫШСЯ. Не папа'рышы ў каго. Хто-н. такі патрабавальны, строгі, што ў яго не зможаш паводзіць сябе вольна, як захочаш. – *Глянь, калі Дуброўскага ўнукі бульбу выйшлі паліць, ужо ш ноч на дварэ. – Дык жа ш п'яны дахаты прыйшоў і наводзіць параткі. – А што, гэта ён закамандаваў? – А ты думала! У Дуброўскага не папарысься. Косцевічы Астр.*

ПАПЕРА. Адна папера. Аднолькавае, тое самае. *Што сын, што бацька – адна папера. Руда Яварская Дзятл.*

ПАПОМ. Дурным папом хрышчаны. *Асудж. Не ў меру рашучы, неўраўнаважаны, непрадказальны ў сваіх учынках. Ад гэтага ўсяго чакаць можна, ён жа дурным папом хрышчаны. Старая Рудня Сморг. Наша ўчыцелька дурным папом хрышчана. Як разыдзяцца, хоць пат парту хавайся. Лунна Маст.*

ПАПРАДУХІ. На папрадухі. На вячоркі. *Раней на папрадухі хадзілі. Маладыя дзяўчаты збіраліся, хто рукавіцы рабіў, хто шкарпэткі. Мацвееўцы Ваўк. (ДМГ, 20). Прыдзя на папрадухі і як станя расказваць, то толькі слухай. Калядзічы Ваўк. (МСГВ, 349). Калі я была дзеўкаю, мы хадзілі на папрадухі, сыявалі песьні, весяліліся. Гнезна Ваўк. Бывала, кажам адна адной: «Бяры кудзель, пайшлі на папрадухі». Папрадухі – гэта вечарам дзяўкі і бабы прыходзяць з нейкай работай, звычайна с кудзеляй. Ляткі Маст.*

ПАПРУГА. Папруга плача па кім. *Абур. Хто-н. заслугоўвае пакарання. Звычайна пра дзяцей. Ды што ты тут з ім гаворыш! Па ім ужэ даўно папруга плача. Хрустава Свісл. Бацька даўно ўжэ гаварыў, што па табе папруга плача, глядзі, дажджэсся. Зэльва Зэльв.*

ПАПУ. І галавацкаму папу хваціць табе, вам, яму і пад. *Ужываецца як запэўненне каго-н. у дастатковасці, нават лішку чаго-н. Чаго ты баіса?.. Там яго [камбікорму] цэлыя тоны прывязьлі. Хваціць табе і галавацкаму папу. Бабіна Гродз. Бяры больш мяса, ні шкадуі, хваціць табе і галавацкаму папу. Сарокі Шчуч. І колькі табе ўжэ ўсяго трэба,*

хваціць да сьмерці табе і галавацкаму папу. Каменка Шчуч. • *Галавацкі* – ад *Галавачы*, назвы вёскі ў Гродзенскім раёне.

Як папу гармонік патрэбны. *Іран.* Зусім не (патрэбны). *Патрэбна табе гэта машына як папу гармонік.* Бабіна Гродз. *Нашто табе гэтая піяніна? Кап хоць граць умела...* *Патрэбна яна табе як папу гармонік.* Вензавец Дзятл.

Як папу на споведзі гаварыць, расказваць і пад. Вельмі шчыра, адкрыта, нічога не ўтойваючы. *Я ш табе гавару як папу на сповядзі, а ты ня верыш.* Пеляса Воран. *Расказаў яму ўсё як папу на сповядзі.* Займішча Маст.

ПАПЯРОСЫ. Голы-босы толькі па'лі папяросы. *Няўхв.* Бедны, нічога не мае. *Ні знаю, што зь яго будзя, як ён будзя даляй жыць. Ён нічога ні мая – голы босы толькі палі папіросы.* Лунна Маст. • *Палі* – па'ліць; параўн. польск. *palic* 'куруць'.

ПАРА. Другая пара калошаў *гэта. Часцей жарт.* Тое, што не адносіцца да справы, да дадзенай тэмы. – *Давай, Мікола, па рубліку скінямся. – А дзе гэта ты ўчора быў? – А гэта ўжэ другая пара калошаў. Ты зубы ні загаварвай. Ну, як, згода?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 29). *Гэта другая пара калошаў, і ты адно з другім ні мяшай.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 29).

Інна па'ра галёш. Зусім не тое, іншая справа, інакш. *Я ш казаў табе, што гараць гэтым канём – інна пара галёш, ні той што Сівай.* Баброўнікі Свісл. • *Інны* – іншы.

Каторая пара. 1. Доўга, працяглы час, даўно. *Як паехала да дачке, то каторая пара німа.* Руда Яварская Дзятл. *Дзе той Віця падзеўся? Ужэ катора пара німа.* Пугачы Шчуч. *Што ты катора пара цімчыш тут, Хведар твой не прыйдзя.* Шчарбавічы Маст. (СГВ, 538). *Катора пара як пайшоў, а дахаты німа.* Аляксандраўшчына Зэльв. *Цыбуля гэта ўжэ катора пара ў ганку ляжыць.* Сухары Гродз. 2. Прайшло шмат часу. *Каторая пара, а іх яшчэ няма.* Ліпск Лях. *Дзе ш наша дзіцё магло падзецца, катора пара, а яе дахаты німа.* Замасцяны Шчуч.

Не пара каму. Не падыходзіць хто-н. каму-н. *Вэдлук сваёй жонкі ён даволі стары, ні пара ёй.* Старая Дубавая Гродз. (СНМ, 32). *Сватаўся хлопец, але мусіць ні пара.* Чуркі Ашм. (СПЗБ-5, 306).

ПАРАДЗІМОСЦІ. З парадзімосці. Ад нараджэння, з самага маленства. *Дзіцёй трэба с парадзімосці да акуратнасьці прывучаць.* Бабіна Гродз. *З парадзімосці.* Берагоўцы Шчуч.

ПАРАДУ. Сесці ў парад у расаду. *Няўхв.* Заняць недарэчы віднае, шануюнае, ганаровае месца. *Псік пашоў! Сеў у парад у расаду, найшоў мейсца, якрас у самыя агуркі.* Бастуны Воран. • *Парада* – шануюнае месца; параўн. літ. *parada* 'ўрачыстасць'.

ПАРАЙ. Як парай абдало каго. Раптоўна ўразіла, моцна ўсхвалявала каго-н. *Сьвета гаварыла пра таго знаёмага і кажэ, ці чула я, што Пеця жаніўся. А я як учула, то міне як парай абдало.* Амбілеўцы Шчуч.

ПАРАЛЮШ. Пара'люш яго ведае. *Няўхв.* Невядома. *А паралюш яго ведая, які ён. На выгляд хіба неблагі хлопец.* Зачэпічы Дзятл. *Паралюш яго ведая, я ш за гэтым лайданом поруч ні швэндаюся. Ні бачу, што ён вырабляе.* Краблі Дзятл.

ПАРАСЁ. Як парасё ў плот ушчаміўшыся *крычаць* і пад. *Іран.* Вельмі моцна. *Як малому рвалі зуп, то крычаў як парасё ў плот ушчаміўшыся.* Доры Валош.

ПАРАСЯ. Абмяняць парася на кураня. *Іран.* Зрабіць што-н. неабдуманая, неабачлівая, тое, што не прыносіць карысці. *Бацька вучыў мяне быць прадбачлівай, адно дзела абмяняць парася на кураня, другое – прыняць добры савет, зрабіць з розумам.* Новая Мыш Бар.

Як парася ў плоце пішчаць і пад. *Асудж.* Голасна і непрыемна-пісклява. Звычайна пра плач дзяцей. *На стол запёрса, а зьлесьці ні можа, тулькі пішчыць як парася ў плоці.* Старына Маст. *Што вішчыш як парася ў плоці? Хто цібе набіў?* Касцяні Сл. *Вішчыць як парася ў плоце.* Рыбніца Гродз. (СНМ, 179). *Чаго пішчыш як парася ў плоці?!* Радзавічы Маст.

Як скажэннае парася бегаць і пад. Няўхв. Хутка, нястрымна і бязмэтна (бегаць). Твой Васіль носіцца па двары як скажэннае парася, ніяк сабе месца не нойдзе. Восава Навагр.

ПАРАЧОМ. Хоць парачо́м пары́ каго. Няўхв. Немагчыма прымусіць каго-н. устаць ці зрабіць што-н. *А гультай, ой, гультай быў! Залеза на за́п'як і сьпіць, хоць ты яго парачом пары.* Старына Маст. Нічога ні хоча рабіць, хоць ты яго парачом пары. Чамяры Сл. (ЖНСл., 184).

ПАРОГ. На парог не пусціць каго. Не прымаць у сваім доме, не дазваляць заходзіць у свой дом. *Бало, маці так асьцерагала мяне: «Глядзі, каб у падолку дзіця ні прынясла, выжсану з хаты, на парог ні пушчу».* Гічыцы Івац. (ДСК, 160).

ПАРОГА. З парога не сходзіць. 1. Часта бываць у каго-н., заходзіць да каго-н., як правіла, дакучаючы сваім наведваннем. *Пажычыла рас рубля, паказала моду, так ён ціпер с парога ні сходзіць – дай і дай.* Заборцы Астр. *Хто заходзіць часто ў хату, бывае й дакучны, то с парога ні сходзіць.* Краскоўскія Горы Навагр. *Хлопец у Вольгі настырны, с парога ні сходзіць, мусі, вяселе такі будзе.* Хутар Праважа Воран. 2. Доўга знаходзіцца на адным месцы. *Што рабілася на Дану... То белыя, то красныя. Тры гады с парога ні сходзілі.* Харосіца Навагр.

ПАРОГІ. Абабіваць (абіваць) парогі. Шматразова паяўляцца дзе-н., просячы што-н., дабіваючыся чаго-н. *Пасья вайны я, дзеткі, абабівала парогі, кап далі людзі добрыя які кусок хлеба.* Дарагляны Маст. *Доўга яшчэ я хадзіла, абівала парогі, пакуль мне выпісалі сто кілаграм сена.* Новы Двор Свісл.

ПАРОЖНІМ. Туды з парожнім назад з пустым хадзіць і пад. Без толку, без карысці. *Рас схадзіла ў магазін, другі – і ўсё бяс толку: лажу туды с парожнім назат с пустым.* Стокі Свісл.

ПАРСУНУ. Усунуць сваю парсуну. Няўхв. Умяшацца ў што-н. *Каб твая парсуна згінула! Усюды ўсуня сваю парсуну.* Чамяры Сл. (НЛ, 55). ● *Парсуна* – воблік, твар, пыса.

ПАРТКІ. Скроіць парткі каму. Жарт. Укусіць. Пра сабаку. *Ні драчы сабаку, бо ён натто злы, можа скроіць партке.* Зачэпічы Шчуч.

ПАРТЫЗАНЫ. У партызаны хадзіць. Гумар. Прагульваць заняткі ў школе. *Мы некалі ў школе часто ў партызаны хадзілі, ні хацелі вучыцца.* Зенявічы Навагр.

ПАНУ. Пускаць пару з рота (з горла, з зубоў). Няўхв. Гаварыць. *Маўчы! Німа чаго пускаць пару з рота! Глядзі, каб усё было ціха, каб нават пару з рота ні пускаў.* Новы Двор Шчуч. *Ні пускай пары з рота! Ведаю я твае байкі.* Бабіна Гродз. *Ляпей ні пускай пару з горла, а то злосьць слухаць гэтую дурноту.* Пеляса Воран. *Ці ты даб'есься ад яго слова, ён пару з зубоў не пускае.* Монтацішкі Смарт.

У добрую пару выгаварыцца. Пабочн. Выказванне засцярогі ад чаго-н. нядобрага, нежаданага. *Дзеці, у добрую пару выгаварыцца, павырасталі люцкія, ні стыдно за іх.* Новая Руда Гродз.

У пару. Своечасова. *Ні магу ўскураць, каб усё зрабіць у пару.* Чамяры Сл. (ЖС, 160).

ПАНУКУ. На пануку ўзяць каго. Ручацца за каго-н. *Першы раз Казюка на пануку ўзялі, як сядзеў пры паляках у цюрме, уняслі дзвесця золтых.* Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 166).

ПАНШНЯМІ. Варушыць (шавяліць) паршніямі. Фам. Паспяшацца ісці. *Трэба быстрэй, бо без нас пачнуць. Варушы паршніямі!* Навасады Свісл. *Чаго там цягнецца ў хвасце, шавяліце троха паршніямі, а то на абед спознімся.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 70).

ПАНШУК. Як паршук. 1. наесціся. Многа, уволу. *Наеўся як паршук, аш дыхаць цяшко.* Налібакі Навагр. 2. Тоўсты хто-н. *Мусі, добра жывецца без работы, ба як паршук зрабіўся, скоро ў дзьверы ні ўлезь.* Бабіна Гродз. ● *Паршук* – парсюк.

Як паршук на камбікорм уз'есціся. Гран. Вельмі моцна (уз'есціся на каго-н.). *Цёшча узьелася на міне як паршук на камбікорм, і чым гэта я ёй ні данаровіў?* Хадзілоні Шчуч.

ПАРЫ. Без пары. Нечакана, не ў свой час, датэрмінова. *Ні хацеў лячыцца – бес пары пайшоў на той сьвет.* Бабіна Гродз. *Тармантоўка бяс пары зламалася, няма чым пісаць.* Залессе Шчуч. (СГВ, 480).

Да пары да часу. Часова, не заўсёды так будзе. *Пачакай, гэта ўсё да пары да часу, як прыйдзе бацька, ён другім стане.* Каменка Бераст.

І пары з губы (з губоў, з зубоў) не пусціць (не выпусціць). Не сказаць нічога лішняга, маўчаць. *От ёй можна даверыць, яна і пары з губы ні пусьціць, чалавек надзежны.* Старчаняты Іўеў. *А яе бі ці ні бі – ўсё раўно будзя маўчаць, і пары з губоў ні пусьціць.* Задвор’е Зэльв. *Стары і пары з зубоў не выпусьціў, віду не падаў, што ведае.* Вішнева Смарг. *Лісоўскі як трэба заступіцца за каго, то сядзіць і пары з губы не пусьціць.* Гальшаны Ашм. (ЗНФ, 40). *А Мішка толькі слухая цэлы вечар, а сам і пары з губы ні пусьціць.* Таркачы Дзятл. (ЗНФ, 40). *Стась і пары з губы ні пусьціў усю дарогу.* Майсеевічы Ваўк. (ЗНФ, 40).

Ісці з пары’. Моцна турбавацца, непакоіцца, перажываць. *Юлясь паехаў у Ліду ўчора, і яшчэ дзісь няма, то старая ідзе с пары, ня ведае, дзе дзеўся.* Пеляса Воран.

На па’ры прыехаць. *Іран.* Прыйсці са школы з атрыманай на ўроку адзнакай «два». *Наш хлопчак ізноў на пары дахаты прыехаў, разьбярыся ты зь ім.* Талькаўцы Ваўк. *Што ходзіш як міскі пабіўшы, можа, на пары сёння прыехаў?* Граўжышкі Ашм.

Прыехаць на пары сваіх. *Гумар.* Прыйсці пешшу. *Ад нашай вёскі нідалёка – сь пяць кіламетраў, то я аттуль прыехаў на пары сваіх.* Сімакава Карэл.

ПАСАДУ. Сесці ў пасаду як чорт у расаду. *Няўхв.* Заняць важнае ці выгоднае, даходнае месца (на працы, на службе). *Іванавіч цяпер рукі пагрэя, як стаў старшынёю сельсавета, сеў у пасаду як чорт у расаду.* Бярозаўка Лід.

ПАСАЛІЎШЫ. Пасаліўшы можна есці (з’есці). *Жарт.* Не самы горшы, які пры адпаведных умовах можа прыгадзіцца. *Пасаліўшы, можна есці.* Тужаўляны Гродз. (СНМ, 190). *Пасаліўшы можна з’есці.* Лаша Гродз. (ППФВ, 50).

ПАСВЕНЧАНЫ. Як пасвенчаны. Ціхі, спакойны, рахманы. *Янак Лёнчыкаў такі ўжо ш, як пасвенчаны ўсядно, ні ён каму ў вочы кідаіцца.* Мардасы Ашм. *Палучыў дзягі, то цяпер як пасвенчаны.* Паляны Ашм.

ПАСВІСЦЁЛ. Як пасвісцёл. *Іран.* Высокі і худы. *Хлопца яе як пасвісцёл вырас... Вырас пад небо, а дурны, як трэбо.* Карозічы Гродз. (СНМ, 175).

ПАСЕДУШКІ. На пасе’душкі. На вячоркі. *Хадзіла да сусеткі на паседушкі.* Заполле Маст. (СГВ, 341). **Вар.** на пасядушкі (на паседушкі).

ПАСЛЕДНЯЕ. Як паследняе ў жорны засыпаўшы. Вельмі марудна, памалу (рабіць што-н.). *Каня ні паганялі, бацька вёс нас як паследняе ў жорна засыпаўшы.* Седліска Воран.

Як паследняе ў печ кінуўшы хадзіць і пад. Прыгнечана, разгублена, з дрэнным настроем. *Пасля ад’езду бацькі яна хадзіла як паследняе ў печ кінуўшы.* Чуркі Ашм. **Вар.** як апошняе (паследняе) у печ высыпаўшы (усыпаўшы, кінуўшы).

Як паследняе ў печ усыпаўшы. У стане засмучанасці, маркоты, упадку сіл (сядзець і пад.). *Зайшла да яе, а яна сядзіць як паследняе ў печ усыпаўшы. Адно парася было і тоя здохла.* Таўрэлі Воран. **Вар.** як апошняе (паследняе) у печ высыпаўшы (усыпаўшы, кінуўшы).

ПАСТАВІЦЬ. Паставіць на сваім. Дамагчыся свайго, зрабіць па-свойму. *Такі малы, а настырны, хоць што, то паставіць на сваём.* Турэц Карэл. (МСГВ, 309). *Усё ты любіш прававацца, каб на сваём паставіць.* Загор’е Карэл. (СГВ, 370). *Заценты хлопца, як упрэцца, усероўно на сваім паставіць.* Навасёлкі Гродз. (СНМ, 56). *Ён ведае, што ні праў, а ўсероўно стараецца пераперці, паставіць на сваім.* Солы Гродз. (СНМ-2, 172).

ПАСТАЛА. Як з пастала’ лягнуць. *Няўхв.* Абы-што (сказаць). *Ні падумаў, што сказаць, і лягнуў як с пастала.* Машталеры Гродз.

ПАСТАЛЕ. **Як на пастале на стале.** Вельмі брудна, неприбрана. *На стале як на пастале, а няма калі й прыбраць.* Равіны Карэл.

ПАСЦЕЛІ. **На божай (на боскай) пасцелі ляжаць.** У перадсмяротным стане. *Маці ляжыць другі гот на божай пасцелі, не ўлада нагамі, яшчэ не такая і старая.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 200). *Ляжаць на боскай пасцелі.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 438).

У чым у пасцелі ў тым <i> у касцелі. Няўхв. На кім-н. адно і тое, на ўсе выпадкі жыцця адзенне. Пра нешаноўныя адносіны да свайго адзення. *Ты п хаця перадзела сукенку, а то ў чым у пасьцелі ў тым і ў касьцелі.* Баброўнікі Гродз. *На ім адзежа заўсёды паапшэргана, бо ў чым ходзіць, у тым і сьпіць, у чым у пасьцелі у тым і ў касьцелі.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 98). *У чым у пасцелі у тым у касцелі.* Багданаўцы Шчуч. (ППФВ, 64). **Вар.** што ў касцелі то (тое) <i> у пасцелі; што ў пасцелі то (тое) <i> у касцелі; у чым у пасцелі ў тым <i> у касцелі; у чым у касцелі ў тым і ў пасцелі; як у касцелі так і ў пасцелі.

Што ў пасцелі то (тое) <i> у касцелі ў каго. Няўхв. На кім-н. адно і тое, на ўсе выпадкі жыцця адзенне. Пра нешаноўныя адносіны да свайго адзення. *Ты што ўваліўся на канану ў новум касьцюмі, марш здымаць! Алі ў цібе што ў пасьцелі то ў касьцелі.* Зэльва Зэльв. *Што ў пасцелі то ў касцелі.* Зарэчані Свісл. (ППФВ, 71). *Няма ў яе ніякага паняцьця, што і куды адзец, што ў пасьцелі то і ў касьцелі.* Алекшыцы Бераст. *Скінула п швэдар, а то ў цібе што ў пасьцелі то і ў касьцелі.* Ганчары Лід. *У яго што ў пасьцелі тое і ў касьцелі.* Дубрава Шчуч. **Вар.** што ў касцелі то (тое) <i> у пасцелі; што ў пасцелі то (тое) <i> у касцелі; у чым у пасцелі ў тым <i> у касцелі; у чым у касцелі ў тым і ў пасцелі; як у касцелі так і ў пасцелі.

ПАСЯДЗЁНКАЮ. **За пасядзёнкаю няма калі паляжаць каму.** Іран. Хто-н. гультайнічае, не працуе. *Зусім часу ёй, беднуй, ні хватая што рабіць, то с суседзямі пагаварыць трэба, то ішчэ с кім, адным словам, за пасядзёнкаю няма калі паляжаць.* Стокі Свісл.

ПАСЯДУШКІ. **На пасядушкі.** На вячоркі. *Абходзіўсо, ціпер можна ісці на пасядушкі да мужчын.* Зарубічы Гродз. (СНМ, 8). *Унатры ў на пасядушкі хадзіць, і рады німа: ідзе ні прытыняцца, а ты адна ў хаці што хочаш рабі.* Гарны Гродз. (СНМ, 106). *Бывало, дасі коням, каровам нанач, а тады ўжэ ідзеш да мушчын на пасядушкі.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 143). *Бывало, вечарам пайдуць бабы на пасядушкі і ўсякія плёткі, новасьці расказваюць, а ціпер гэтаго німа.* Аздобічы Шчуч. *Як пашла на пасядушкі, то й ішчэ німа, мусіць, забылася, што мае сваю хату.* Хвалава Карэл. **Вар.** на пасядушкі (на пасядушкі).

ПАТАЛОК. **У паталок пляваць.** Няўхв. Зусім нічога не рабіць, гультаяваць. *Глян, ляжыць і ў паталок плюе! Ідзі, дроў прынясі.* Малахавічы Гродз.

ПАТАРЭНДЗЕ. **На патарэндзе.** На відным месцы, пад рукой, нападатове. *Зноў шукаеш шапку? Колькі казала разоў, кладзі на патарэндзі, каб ведала, дзе ўзяць.* Мацвееўцы Ваўк. *Ото ш на патарэндзі ляжыць, а я яго шукаю.* Стокі Свісл. **Вар.** на падарэндзе (на патарэндзе, на пагарэндзе, на падарэнчы). ● *На патарэндзе – параўн. польск. na podorędziu ‘пад рукой, нападатове’.*

ПАТАЧКУ. **Даць патачку каму.** Распусціць каго-н., быць нястрогім, патураць каму-н. *Тут бес строгаьці нельго, як толькі даў патачку, на шыю сядуць.* Палужжа Карэл. *Дзіця як дзіця, але як дасі патачку на рукі браць, то і не злазіцьме.* Пляцянчы Зэльв. (Стэц.-1, 184).

ПАТЛЫ. **Аж патлы трасуца (трэсліся) бегчы і пад.** Вельмі хутка. *Стары так замяцеліў яго, што той панёсься аш патлы трэсьліся.* Ляпёшкі Іўеў.

ПАТОЎ. **Сем (сто, дванасця) патоў выцекла (выпеча, сцякло, сцячэ, звалілася, зваліцца) з каго.** Хто-н. патраціў шмат намаганняў для выканання чаго-н. *Такі ўтробны гасьцінец з выбоінамі, прыедзяш па такой утробнай дарозе, то сем патоў выцяча.* Амбілеўцы Шчуч. (СГВ, 515). *Ды з нас сто патоў сцякло, пакуль мы ўсе гэтыя копы*

паставілі. Налібакі Навагр. Працуям, бывала, аж дванасьця патоў зваліцца. Пасека Дварчаны Воран.

ПАТРАХАМІ. З патрахамаі глынуць каго. Няўхв. Знішчыць каго-н. Гэта такі чалавек урэдны, каб ён прымеў, с патрахамаі глынуў бы цябе. Залесаўцы Навагр. (СГВ, 592).

ПАТРЫК. Свенты патрык. Выкл. Выказванне розных пачуццяў: здзіўлення, захаплення, абурэння і інш. Ах свенты патрык, што ш гэта нарабілася – усю хату заліло! Пагранічны Бераст.

ПАТРЭБАЙ. За сваёй патрэбай. Для выдалення натуральных рэчываў арганізма. Выйду я ўжэ за сваёй патрэбаю ў лес – кругом кветкі цьвітуць, пташкі сьпяваюць. Алешавічы Маст. Вышаў ночай на двор за сваёю патрэбай, а мне – стрэльбай у плечы і голас: «Стой! Руки ўверх!» Бабіна Гродз.

ПАТЫЛІЦУ. Скрабаць (часаць, чухаць) патыліцу. Быць азадачаным, заклапочаным, засмучаным. Чашы патыліцу, дачка вунь замуж збіраецца. Райца Карэл. Пакіне жонка цябе, тады будзеш часаць патыліцу. Алекшыцы Бераст. Бяжы скарэй у сваё кіно, а то месца ні станя, тады будзеш скрабаць патыліцу. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 65). Ні паслухаў, а цяпер скрабе патыліцу. Нача Воран. (ЗНФ, 65). Зьвязалася з гэтым прайдзісьветам, а цяпер скрабе патыліцу. А што будзя далей? Качаны Карэл. (ЗНФ, 65). Ці табе ні казалі, што ты яшчэ ні рас патыліцу паскрабеш? Савічы Шчуч. (ЗНФ, 65). Як жонка перайшла да мацяры, наш Адам чухая патыліцу, ды позна ўжо. Асташын Карэл. (СГВ, 612). Вось і чухай патыліцу, а карову ўсё ш пойдзеш на балота шукаць. Ігнатаўцы Лід. Дачка замуж ідзе, а ты, бацьку, скрабі патыліцу, шыкуй грошы на вяселе. Жыгарадз Гродз. (СНМ-2, 271).

Як сваю патыліцу ўбачыць. Зусім не, ніколі не (убачыць). Убачыш ты яе як сваю патыліцу. Капцёўка Гродз. Убачыш ты яе як сваю патыліцу. Конна Зэльв. (ППФВ, 64).

ПАТЭЛЬНЯ. Як патэльяня глухі. Іран. Вельмі (глухі). Не стары яшчэ, а глухі як патэльяня. Шынкаўцы Шчуч.

ПАЎЗЦІ. Ні паўзці ні лезці. Незадава. Ісці вельмі марудна. Вунь і Макарыха ні паўзе ні леза, ты трохі пачакай яе тут, а нам няма калі. Красная Шчуч. (ЗНФ, 54). Там ужэ ўсе сабраліся, а ты ні паўзеш ні лезаш. Саковічы Сл. (ЗНФ, 54).

ПАЎРОТАМ. З паўротам. З вяртаннем у адваротным напрамку, на ранейшае месца. Начаваць збіраюся ў Шчуціні ці с паўротам? Бершты Шчуч. (ЗНФ, 36). Вы сабе начуйця, а мы едзем с паўротам сёня. Шаўры Воран. (ЗНФ, 36). – Народу сёння ў аўтобусі! – А с паўторам ішчэ больш будзя. Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 36). **Вар.** з паваротам (з паўротам).

● Параўн. польск. powrot – вяртанне.

ПАХ. Каб пах. Выкл. Зламоўн. Пажаданне найгоршага каму-н. І адкуль такія людзі на сьвеце бяруцца? Гэта трэба чалавека так згрысьці. Каб ён пах, гадасьць такая! Скарбы Шчуч.

ПАХВАЛА. Адна пахвала. Усё адно, тое самае. Колькі ты гэтым дзяцём ні давай, ні сунь, усё роўна адна пахвала, ніякуткай помацы ні дачакаіся ад іх. Заборцы Астр.

ПАХВАЛЁНЫ. Даць пахвалёны каму. Прывітацца з кім-н. Яны далі яму пахвалёны, а ён маўчыць. Тады ўсім пахвалёны давалі, калі спатыкаліся. Цыдовічы Гродз. (ДМГ, 44).

ПАХВІНЫ. Аж пахвіны распірае з'есці і пад. Вельмі многа, празмерна. Столькі зьеў зацеркі, што аж пахвіны распірае. Баляненты Гродз.

ПАЦ. Як пац мокры і пад. Вельмі (мокры, спацелы). Такая навальніца была. Мокры як пац. Старая Руда Гродз. ● Пац – пацук. **Вар.** як пацук (пац, бац).

ПАЦАН. Пацан з рагаткай. Малады, малалетні і нявопытны чалавек. А што, я тады быў яшчэ пацан з рагаткай, што я мог зрабіць. Руда Яварская Дзятл.

ПАЦЕРАЎ. Больш пацераў чым хлеба. Залішне шмат клопатаў, турбот. Ты думаяш, у вёсцы кілбасы на дзераві растуць. Гэта кап толькі сьвінчо выгадаваць, трэба й грошы

зарабіць, і мукі купіць, і накарміць упору. Больш пацяраў чым хлеба. Бабіна Гродз. Каля гэтай каровы больш пацяраў чым хлеба. Правыя Масты Маст.

ПАЦЕРКІ. Пацеркі шаптаць. Гаварыць вельмі ціха, пад нос. *Што ты там пацеркі шэпчаеш? Гавары, кап усе чулі.* Лунна Маст.

ПАЦЕРЫ. Велькія пацеры. Тое, што не хутка можа быць зроблена, што патрабуе значнага часу для свайго завяршэння. *Пакуль да той Руды дайду німогучы, гэта – велькія пацеры.* Бабіна Гродз. **Вар.** доўгія (велькія) пацеры.

Доўгія пацеры. Тое, што не хутка можа быць зроблена, што патрабуе значнага часу для свайго завяршэння. *Мусі, табе скварак сьляку, ба рабіць што другоё – доўгія пацеры.* Бабіна Гродз. *Рабіць самому гуляе' [вулі]* – доўгія пацеры, ляпей купляць магазінныя. Забалотнікі Гродз. *Ну во, ждэжы ціпер, пакуль яны зьбяруцца – доўгія пацеры, мы б ужэ на месцы былі, а так чакаць трэба.* Стокі Свісл. *Пакуль што рашыцца – доўгія пацеры.* Ні чакай, рабі сам як табе трэба. Алекшыцы Бераст. *Не дачакаюся мы яе, пакуль яна там з усімі пагаворыць, гэта доўгія пацеры.* Швабы Ашм. (ЗНФ, 28). – *Вот ён, і дакумент аб рабілітацыі. – А завошта яны вас? – Ой, раскажаць усё – доўгія пацеры.* Чуркі Ашм. (ЗНФ, 28). **Вар.** доўгія (велькія) пацеры.

Як пацеры ведаць. Вельмі добра (ведаць). *Ну, Антось, кап ведаў ты мне гэту кніжку як пацеры.* Пальніца Гродз. *Ведая як пацеры.* Сваятычы Лях.

ПАЦУК. Як пацук. 1. мокры, спацелы. Вельмі (мокры, спацелы). *Старасьць бярэ сваё... Толькі адзін пракос вышаў – і мокры як пацук.* Бабіна Гродз. 2. змокнуць, спацець. Вельмі моцна (змокнуць, спацець). *Давай атсапнемса [аддыхаемся] трохі – спацеў як пацук.* Бабіна Гродз. **Вар.** як пацук (пац, бац).

ПАЧАКАЙ. Няма <доўга> пачакай у каго. Хто-н. дейнічае адразу, доўга не думуючы, рашуча і бесцырымона. *О, гэты табе зразу дасьць аткас, у яго няма пачакай.* Алекшыцы Бераст. *У нашай Янькі няма пачакай, як ні па-ейнаму, дык возьме і выкіне за каўнер.* Заборцы Астр. *У яго, каб што кепска сказаць, дык няма пачакай.* Тракелі Воран. *У міне няма пачакай, я ім усё проста з моста і сказаў.* Кронькі Шчуч. *У гэтай языкатай няма пачакай, яна быстра адпор дасьць.* Руда Яварская Дзятл. *А ў яго німа доўга пачакай, ён тут жа табе дасьць здачы.* Нягнєвічы Навагр.

Як жыдоўскі пачакай. Тое, што не хутка будзе выканана, чаго доўга чакаць. – *Пойдзім, Максімачка, таблетачкі вып'еш. – Скора. – Тваё скоры як жыдоўскі пачакай, цярдзеньне лопніць чакаючы.* Косцєвічы Астр.

ПАШАВЭЛАК. Як пашавэлак. Няўхв. Неахайны. *Ходзіш тут як пашавэлак.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 473).

ПАШАК. На паша'к. Пад паху. Бывала, як толькі маці прыляжа ў запечку, мы бярэм свае анучы на пашак і ідзём у кусты адзявацца. Суцькава Сморг.

ПАШЧЭНКІ. Аж пашчэнкі сцягвае. Становіцца непрыемна ў роце ад ужывання чаго-н. кіслага. *У Жэні чарэшні салоткія, а ты прынясла такіх кіслых, што аш пашчэнкі сцягвае.* Дварэц Дзятл. ● *Пашчэнкі – сківіцы.*

ПАШЭТА. Як пашэ'та. Асудж. Неахайны хто-н. *Якая-то баба ходзіць. Кажуць, чаго ходзіш як пашэта. Хутка раз'ехалася. Неахайная ты баба.* Шчорсы Навагр.

ПАЯЗДАМ. <З> ціхім пая'здам ісці, ехаць і пад. 1. Павольна, не спяшаючыся. *З ціхім паяздам да вечара мо дойдзіш.* Старына Маст. *Адпачылі трошкі, а прас нядзельку атправіліся сь ціхім паяздам.* Алекшыцы Бераст. *Разьвітаўся, узяў сумку і пайшоў ціхім паяздам.* Дварчаны Шчуч. *Ціхім паяздам ехалі, пагэтакі і спазьніліся.* Старына Маст. *Вы ецьця, а мы напраткі ціхім паяздам пойдзем.* Гудзєвічы Маст. 2. Непрыкметна, каб ніхто не бачыў, не чуў. *Устаў ранянько і пашоў сь ціхім паяздам, ніхто ні бачыў калі.* Бабіна Гродз. *Ужэ німа нашаго Міці. Паглядзеў, што работы многа, заброўся і пашоў, мусі, у вёску с ціхім паяздам.* Дубінка Гродз. (ЗНФ, 38). *Збірайся хуччэй і ець ціхім паяздам, каб*

дзіця ні бачыла, а то будзя плакаць. Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 38). Ці я ведаю, дзе ён? Пасунуўся недзя сь ціхім паяздам. Лагады Шчуч. (ЗНФ, 38). Ідзі ты ціхім паяздам атсюль, покуль тут табе баке ні памялі. Вангі Лід. (ЗНФ, 38). Дзет сабраўсо ўранку і пайшоў на грыбы ціхім паяздам, а ты яго шукай! Лунна Маст. Ніхто ні бачыў, як яна зьнікла ціхім паяздам. Шаўдзіні Лід.

ПАЯЛА. Закрый (заткні) <сваё> пая'ла <каб не ваяла>. Груб. Замоўкні. – Сьвіня ты, вот хто! – Закрый паяло каб ні ваяло! Сьвіня – тваё імя! Бабіна Гродз. Закрый ты сваё паяло ў канцы канцоў, а'та ўжэ слухаць надаела! Старына Маст. Хаціць табе ўжэ балтаць, закрый паяло! Монькавічы Маст. Хаціць трыньдзець, заткні сваё паяла каб ні ваяла. Хадзілоні Шчуч. • Паяла – ад формы дзеяслова паяць 'спяваць' з зацвярдзелым гукам [п] (параўн. пая, паяць і інш.).

ПАЯСЕ. Завязаць на паясе'. Запомніць, не забыць. Глядзі, каб ні забыўся, завяжы на паясе. Вензавец Дзятл.

ПАЯСОК. Па марусін паясок наліваць і пад. Жарт. Крыху няпоўна, не да самага верху чаркі. Ну давай, вып'ям, толькі налі па марусін паясок. Руда Яварская Дзятл.

ПАЯЎКУ. На паяўку'. Навідавоку. Палажы, сыночак, дзе на паяўку, кап я ні забылася. Лылойці Смарг.

ПЕВЕНЬ. І певень не пая пра каго. Іран. Ніхто не гаворыць пра каго-н., хто-н. не з'яўляецца аб'ектам увагі. Не, ніхто не пытаўся. Пра цябе тут, браце, і певень не пая. Стральцы Маст.

Певень дзяўбне каму. Хто-н. сустрэнецца з пэўнымі цяжкасцямі, складанасцямі. Шосты дзень не выходзіць на работу. Пачакай, калі певень дзяўбне, калі есьці ні будзя за што купіць, то тады хутка прыбяжыць. Кватары Бераст.

ПЕДАЛІ. Круціць педалі. 1. Ездзіць на веласіпедзе. За'ра ўжэ дваціць гот будзя, як кручу п'далі, гэдык на работу дабіраюся. Што ш зробіш? Старына Маст. 2. Іран. Ісці прэч, уцякаць. Бачыш дзверы?.. Давай круці п'далі, пакуль я цібе сам ні выкінуў. Бабіна Гродз. Круці педалі, пакуль ні далі! Талькаўцы Ваўк. Круці педалі, пакуль не далі, бо як дам, то і ногі ўверх задзярэш! Дзям'янаўцы Дзятл. Бач, якая спраўна... Круці п'далі пакуль ні далі! Ананічы Дзятл. Круці п'далі, німа табе тут што рабіць. Градаўшчына Астр. (ЗНФ, 44). Круці п'далі, пакуль ні далі. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 44). Ціпер трэба мне круціць п'далі, бо лян, дзе ўжэ слонцо. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 44). Як яшчэ машына ні паехала, то хай круціць п'далі, калі хоча пасьпець. Можэ, Васіль і паткіня яго да Руднік. Баранавічы Карэл. (ЗНФ, 44).

ПЕКЕЛ. Стомпел (стомпіл) да пек'кел. 1. Вельмі даўно. Успомніў пра што... Калі гэта было? Стомпіл да пек'ял. Старчаняты Іўсё. 2. Невядома калі. Гэта будзе яшчэ стомпел да пек'кел. Курчоўцы Воран. • Фразеалагізм, відаць, утварыўся скарачэннем польскай прыказкі *Wstąpił do piekiel, po drodze tu było*.

ПЕКЛА. Стомпел да пек'кла. 1. Вельмі даўно. Калі што было вельмі даўно, то гавораць «стомпел да пекла». Левыя Масты Маст. 2. Вельмі многа. У магазін навалілася людзей стомпел до пекла. Левыя Масты Маст. Што я. Вы да бабы Евы схадзіце, во, яна вам стомпел да пекла нагаворыць. Кашалёва Навагр.

ПЕКЛЕ. Як у пекле. Вельмі цяжка. Во жыццё настала, жывём як у пеклі. Талочкі Воран.

ПЕЛЮСЦІ. Як у пелюсці дзе. Вельмі холадна. Пераважна ў памяшканні. Зайшлі мы да іх у хату пагрэцца, а там як у пелюсці. Мілявічы Маст. **Вар.** як у пелюсці (у пелюсцях).

• Пелюсь (пелюсі) – чалеснікі.

ПЕЛЮСЦЯХ. Як у пелюсцях дзе. Вельмі холадна. Пераважна ў памяшканні. Трэба прапаліць печку, бо ў хаце як у пелюсцях. Дарагляны Маст. **Вар.** як у пелюсці (як у пелюсцях).

ПЕНЬ. Адзін пень гарэў другі зубы грэў. Далёкая радня. Аляксандар даводзіцца ёй ці дваюрадным, ці траюрадным братам, адным словам, адзін пень гарэў другі зубы грэў. Ёдкі Лід.

Дзе пень дзе калода <а дзе і сабача перавода>. Няўхв. 1. прасці і пад. Абы-як, не вытрымліваючы аднолькавай таўшчыні нітак (прасці). Бывало, як пралі, то казалі: ну й прадзе – дзе пень дзе калода, напала дзе пень дзе калода і ўсё. Гэта ніроўна прадзе. Краскоўскія Горы Навагр. От брытко напала – дзе пень дзе калода. Балотца Навагр. Прадзіва – халера б яго набрала! Дзе пень дзе калода, стыдна людзям будзе паказаць. Аляксандраўшчына Зэльв. 2. Абы-як (зробіць што-н.). От зробіў – дзе пень дзе калода а дзе й сабача перавода. Правыя Масты Маст. Згароў загон дзе пень дзе калода, дзе прыхваціў плугам, дзе не. Бабіна Гродз.

Дзе пень дзе калода дзе кусок валавода. Няўхв., іран. Няроўнай таўшчыні нітка (пры прадзенні ўручную). Толькі, бало [бывала], адыду, а яна за вярацяно і нападзе мне дзе пень дзе калода дзе кусок валавода. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 28). У нас, як катора ніроўна прадзе, та кажучь, што ў яе дзе пень дзе калода дзе кусок валавода. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 28). Ні ўмеяш – ні лесь! Во напала – дзе пень дзе калода дзе кусок валавода. Драгуці Воран. (ЗНФ, 28). Але ш ты напала: дзе пень то калода дзе глянь кусок валавода. (СПЗБ-1, 271). • Валавод – вяроўка для навязвання жывёлы.

Ідзі ў пень. Выкл. Лаянк. Выказванне злосці на каго-н., незадаволенасці кім-н. Пра што ты гаворыш, дурань стары?! Ну цябе, ідзі ў пень! Праважа Воран.

На пень брахаць <на калоду ту́каць>. Няўхв. Гаварыць недарэчнае, неразумнае, непрыстойнае. Іван нічога добраго нігды ні кажа, от, на пень брэша на калоду тукая. Дарагляны Маст. Кап я цібе боляй ні бачыла з гэтым Віцькам! Навучыць ён цібе на пень брахаць на калоду тукаць. Куклічы Свісл. (ЗНФ, 49). Ну й масьцяяр ты на пень брахаць на калоду тукаць! А рабіць ні хочаш. Дарагляны Маст. (ЗНФ, 49). Хопіць табе на пень брахаць, хоць бы раз маці паслухаў і зробіў, як я кажу. Яблынька Дзятл. Ты слухай, што ў школе вучаць, а гэтыя твае гіцлі адно навучаць на пень брахаць. Старое Сяло Зэльв. (СТВ, 598). Не слухай яго, чаму ён навучыць, хіба што на пень брахаць. Гарадзечна Навагр. Хай набрэша на пень, мо ляхчэй стане. Капці Дзятл.

Не ў пень укінуў <што>. Сказаў вельмі дарэчы, прадбачліва. Аля ш ты той рас ні ў пень укінуў слово: ужэ наша цётка аш на Літве, у Варэні. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 52). Я такі ні ў пень укінула: от і дошч пачынаецца. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 52).

Ні ў пень ні ў грушу. Няўхв. Зусім кепскі, нікуды не варты, непрыгодны. Даў Бог душу – ні ў пень ні ў грушу. Малькавічы Маст. (ППФВ, 20).

Ні ў пень ні ў калоду. Няўхв. 1. Зусім недарэчна, неўпапад, не так, як трэба (сказаць). Заўшы так: ляпня што-кольвяк ні ў пень ні ў калоду. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 55). Што ты гаворыш ні ў пень ні ў калоду. Аздобічы Шчуч. 2. Вельмі дрэнна, абы-як (рабіць што-н.). Папрасіла Васіля, кап дзверы ў хляве напавіў, дык зробіў ні ў пень ні ў калоду. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 55). 3. Вельмі дрэнны. Пашыў, называецца! І работка яго ні ў пень ні ў калоду, і сам ён ні ў пень ні ў калоду. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 55).

Ні ў пень ні ў калоду ні ў плот ні ў агарод. Няўхв. Недарэчы, неўпапад, не да месца (сказаць што-н.). Ні ў пень ні ў калоду ні ў плот ні ў агарод. Зенявічы Воран. (ППФВ, 48; МСТВ, 603).

Пень дубовы. Груб. Тупы, бесталковы чалавек. От пень дубовы! Гавары яму ні гавары, усяроўна па-свойму зробіць. Скідзель Гродз. Ну чаму ты ў міне такі пень дубовы? Я табе гавару адно, а ты робіш зусім другога. Зэльва Зэльв. Ну й пень дубовы! Што ні папытайся, нічога не ведае. Пеляса Воран.

Пень з вачамі. Зневаж. Тупы, бесталковы, неразумны чалавек. Няўжо ты не ведаеш, як гэта напісаць? Ці ты пень з вачамі, ці хто? Як табе тлумачыць, каб ты зразумеў і запамніў? Бярозаўка Лід.

Пень маляваны (малёваны). Груб. Тупіца, бесталковы чалавек. *Абоя рабоя, абоя пні маляваныя.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 58). *Аля ш і пень маляваны!.. Гавары яму ні гавары, нічога ні даходзіць.* Галімшчына Іўеў. (ЗНФ, 58). *Маўчаў бы ўжэ, пень малёваны!* Вараны Бераст. (ЗНФ, 58).

Пень пнём. Груб. Тупы, бесталковы чалавек. *От жа дзе пень пнём, ні аднаго слова ні выцягнеш.* Чарнявічы Бар.

Пень сабачы. Абразл. Тупы, бесталковы, неразумны чалавек. *Пень ты сабачы, што ж ты робіш? Ці ты не бачыш, што вядро дзіравае і вада ліецца па ўсёй хаце? Куды ты яго паставіў? Скарэй вынось на двор!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 66). *Ужо ш такі нідарэчны, нязграбны, у руках ні патрымая, нагамі зачэпляецца.* Пень сабачы! Крупава Лід. (Хітр., 61).

Пень трухлявы. Груб. Стары, нядошлы мужчына. *Гэты пень трухлявы прыцягнуўся, яму б на печы грэць косьці.* Ашмяны Ашм. *Куды яму танцаваць! Гэты пень трухлявы можа і косьці свае парастрасаць.* Ваўчуны Сл. *Гэты пень трухлявы хадзіць ужэ ні можа.* Пеляса Воран. *Яе мужык – пень трухлявы, а яна йшчэ нічога.* Падольцы Астр.

Пень цераз калоду. Няўхв. Дрэнна, абы-як (рабіць што-н.). *Апалола сёння моркву пень цераз калоду, асот сухі надта рукі дзярэ.* Навасёлкі Іўеў. (СГВ, 603). **Вар.** праз (чэраз) пень-калоду; пень цераз калоду; як праз пень-калоду.

Пень яловы. Груб. Тупіца, дурань, бесталковы чалавек. *Пень ты яловы, усё дзела мне заваліў!* Навасады Свісл. *Пень яловы, так крычала на мяне мамка.* Капці Дзятл.

Праз пень-калоду. Няўхв. Дрэнна, абы-як (рабіць што-н.). *Зрабіў работу прас пень-калоду.* Вераб'і Астр. **Вар.** праз (чэраз) пень-калоду; пень цераз калоду; як праз пень-калоду.

Скакаць цераз пень на калоду. Няўхв. Абы-як, нядбайна (рабіць што-н.). *Скакаць церас пень на калоду.* Сухары Шчуч. (ППФВ, 57; МСГВ, 608).

У пень. 1. Ушчэнт, поўнасьцю (вытаптаць, збіць і пад.). Пра грады, пасевы і пад. *Пастух заснуў, а каровы – прас плот. Зьбілі ў пень гароды.* Пагародна Воран. 2. Вельмі (папсаваць, змарнаваць і пад.). *Штаны ў пень збяёдаў, німа на што глянуць.* Квяткоўцы Іўеў. 3. Зусім, поўнасьцю (забыцца). *Гэта ш у пень забылася, што ў мяне газ гарыць, палячу выключу, а то, цьфу-цьфу, можа ўсякае зрабіцца.* Гнесічы Навагр.

Чэраз пень-калоду. Няўхв. Дрэнна, абы-як (рабіць што-н.). *Досіць ужэ плявузгаць чэрас пень-калоду, усё адно цябе ніхто ні слухае.* Падольцы Астр. **Вар.** праз (чэраз) пень-калоду; пень цераз калоду; як праз пень-калоду.

Што пень глухі. Гл. як пень.

Як пень. Няўхв. 1. адзін. Зусім (адзін, адзінокі). *Ну вось, дзяўчаткі, так я і жыву. Няма ў мяне ўжо родных, засталася я ўжо адна як пень.* Руда Яварская Дзятл. 2. глухі. Вельмі (глухі). *Гавары, не бойся, стары не чуе, ён глухі як пень.* Балотнікі Шчуч. *Глухі як пень.* Лаздуны Іўеў. (ППФВ, 16). *От ты, дзед, глухі што пень.* Дубна Маст. *Зь ім ці гавары, ці не, ні чуе, што пень.* Уселяб Навагр. 3. дурны. Зусім (дурны, неразумны). *Ён з малога дурны як пень.* Талькаўцы Ваўк. *Дурны як пень.* Крэйванцы Ашм. 4. стаяць, сядзець. Без руху, без актыўнасьці (стаяць, сядзець). *Дык ты чаго ш стаіш як пень, памог бы што зрабіць.* Казакоўшчына Воран. *Чаго стаіш як пень?! Дай прайсьці.* Юцёны Воран.

Як пень маляваны стаяць. Груб. Нерухама, на адным месцы і, як правіла, разгублена, не разумеючы, што адбываецца. *Стаіць як пень маляваны, вачыма лытая, ніц ні кажа.* Цыдовічы Гродз.

Як пень сабачы. Груб. Ні да чаго не здатны, бесталковы. *Такі ўжо ён урадзіўся бязмозглы, у нішто не варты, як пень сабачы.* Наркуны Лід.

Як пень у белы дзень сядзець, стаяць. Асудж. Збянтэжана, зніякавала, разгублена. *У яго пытаюць, а ён стаіць як пень у белы дзень.* Чаплі Лід. *Уставай!.. Прышлі госьці, а ты сядзіш як пень у белы дзень.* Чаплі Лід. *Да Васіля прышоў участковы, стаў бадаць, а ён стаіць як пень у белы дзень.* Ваверка Лід. (СГВ, 617).

Як пень яловы маўчаць. Груб. Тупа, без толку (маўчаць). *Што ш ты маўчыш як пень яловы, хоць бы сказаў што!* Капці Дзятл.

Як праз пень-калоду. Няўхв. Абы-як, нядбайна (рабіць што-н.). *Ты сёння вокны мыла як прас пень-калоду. Я хацела перамыць.* Гальшаны Ашм. (ЗНФ, 91). **Вар.** праз (чэраз) пень-калоду; пень цераз калоду; як праз пень-калоду.

Як у пень. Вельмі ахвочы (рабіць што-н. кепскае). *Вось ужо гэтыя Дамчуры, як вып'юць, дак біцца як у пень. З гэтым сваім лапіндарам старэйшым чуць свадзьбу не разагналі.* Крэва Смарт.

Ясны пень. Безумоўна, канечне, не выклікае сумнення. *Дурню зразумела, што сьвякроўка ні будзе заступацца за нявестку, ясны пень.* Косцевічы Астр. *Я яго ўжо даўно знаю, ясны пень.* Варняны Астр.

ПЕРАГАРАЦЬ. Ні перагараць ні перакасіць каму. Не зрабіць нічога дрэннага каму-н. *Файны чалавек асьцярагаюцца, кап нікому ніколі ні пярэгаараць ні пярэкасіць.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 54). *Жывём дружна, ні перагараў ні перакасіў я яму, ні было за што сварыцца.* Навасёлкі Лід. (ЗНФ, 54). *Што ты да яго маяш? Ён ш табе ні пярэгаараў ні пярэкасіў.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 54).

ПЕРАГЛЯДЫ. У перагляды хадзіць. Жарт. Абменьвацца позіркамі, пераглядвацца. *Пытаюся, ці ні змарнавалі тыя яблыкі, што даваў, ці нарабілі соку, аж маўчаць, толькі ў перагляды ходзяць, дык я адразу й паняў.* Косцевічы Астр.

ПЕРАМЫТЫ. Як перамыты. Ухв. Прыгожы, здаровы, у росквіце хто-н. *Прыехаў яе зяць. Хлопца во!.. Як перамыты: поўны, круглы, сьвежы!* Гнесічы Навагр.

ПЕРАЦ. Дзе горкі перац расце ісці, найсці, гнаць, прагнаць і пад. Прэч. Выказванне злосці на каго-н., жадання пазбавіцца каго-н. *Што ты міне ўсё ганіш ы ганіш? Надаела, ідзі ты дзе горкі перац расьце.* Агрызкі Маст. (ЗНФ, 28). *Пражэнь ты гэтаго п'яніцу дзе горкі перац расьце.* Машталеры Маст. (ЗНФ, 28). *Ні зьвязвайся з гэтым цюрэмічыкам, пажэнь яго дзе горкі перац расьце.* Жылічы Маст. (ЗНФ, 28).

Як горкі перац надакучыць, абрыдзець і пад. Вельмі моцна, невыносна. *Абрыдла мне такая работа як горкі перац.* Бабіна Гродз. *Надаеў мне як горкі перац, праходу ні дае.* Уселюб Навагр. *Ты, стары, надаеў мне як горкі перац, усё бурчыш ды бурчыш цэлымі днямі.* Вензавец Дзятл. *Ну вот прычэпіцца чалавек чаго-то. Ну што яму атвеціць: надаеў як горкі перац.* Правыя Масты Маст. **Вар.** як горкі перац (яблык, чэмер).

ПЕРАЯДА. Перая'да душы. Асудж. Назойлівы, надакучлівы чалавек. *Ён такі пераяда душы, сьвет ні бачыў.* Самуйлавічы Маст.

ПЕРАЯДЫЧ. Перая'дыч сэрца. Асудж. Назойлівы, надакучлівы чалавек. *На, бяры, і каб болей ні прыходзіла! Як ты мне надаела, пераядыч ты сэрца!* Старына Маст. **Вар.** пераядыч (выядыч) сэрца.

ПЕР'Е. Брацца ў пер'е. Станавіцца больш сталым, дарослым, моцным; падростаць. *Бяруцца дзеці ў пер'я, сора навялятаюць у сьвет, адны мы з бацькам застанемся ў хаці.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 20).

Пер'е абіраць каля каго. Дагаджаць, наравіць каму-н., падхалімнічаць перад кім-н. *І што ты тут каля яго пер'я абіраеш, ні варты ён, кап зь ім так абыходзіліся.* Старына Маст. **Вар.** абіраць пер'е (пер'ечка, пушок).

Пер'е наставіць. Няўхв. Стаць яршыстым, задзірыстым. *Чаго пер'е наставіў? Ні любіш, як праўду кажу?* Галынка Зэльв.

Пер'е перабіраць каго, чыё. Абгаворваць каго-н. *Чаго раскудахталіся, ужэ ўсіх пер'я перабралі?* Бракава Сл.

Распушыць пер'е. Няўхв. Фанабэрыцца, зазнавацца, несці сябе высока. *Распушыў пер'е, як індык, сам не ведае, хто ён.* Жупраны Ашм.

Убрацца ў пер'е. Няўхв. Празмерна асмялець, паводзіць сябе незалежна, з выклікам. *На цібе я ўправу найду, калі ты ўбраўся ў пер'я.* Сцігані Ёўеў.

Увабрацца ў пер'е. 1. Вырасці, пасталець. *Дзеці ўвабраліся ў пер'я, цяпер нам са старым адно радавацца.* Шаршні Дзятл. (СГВ, 610). 2. Няўхв. Асмялець, паводзіць сябе незалежна, з выклікам. *Відзіш ты яе, як увабралася ў пер'е!* Курчоўцы Воран. *Дзелавы, ужо ў такія гады ў пер'я ўвабраўся.* Валеўка Навагр. *Зяць ужэ ў пер'е ўвабраўся, ужэ руку на міне паднімаў.* Доўгая Шчуч.

Узяцца ў пер'е. 1. Вырасці, пасталець. *Мой Васіль як узяўся ў пер'я, то адно кажэ, паеду ў сьвет і ўсё.* Татарцы Лід. (СГВ, 610). 2. Няўхв. Выяўляць сваю незалежнасць, паводзіць сябе фанабэрыста. *А ён такі важны з гораду прыехаў, узяўся ў пер'е, галаву задзірае, ні с кім гаварыць ні хоча.* Пасека Дварчаны Воран.

ПЕР'ЕМ. З пер'ем прапасці. Надоўга, зусім (знікнуць, прапасці). *Як пайшоў да суседзяў, дык прапаў з пер'ем, катора гадзіна німа.* Стары Двор Бераст. **Вар.** з пер'ем (з пер'ямі).

Пер'ем слацца каля каго. Лісліва дагаджаць каму-н., падлізвацца да каго-н. *Ён каля Ганны пер'ям сьцеляцца, а яна на яго нават ні глядзіць.* Дарагляны Маст.

ПЕР'ЕЧКА. Абіраць пер'ечка каля каго. Дагаджаць, наравіць каму-н., падхалімічаць перад кім-н., далікатна ставіцца да каго-н. *Паглядзі, як абірае пер'ячко каля яго, як сакоча. Умея хадзіць каля начальнікаў.* Левыя Масты Маст. *Як зойдзя зяць да іх, то яна каля яго пер'ячко абірае.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 59). *Хітры, як ліса: у вочы пер'ячко абірае, а за вочы мак трасе.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 59). **Вар.** абіраць пер'е (пер'ечка, пушок).

ПЕРУНА. Да перуна' чаго. Вельмі многа. *У краме было да перуна розных тавараў.* Салтанішкі Воран. **Вар.** да перуна (да пярэна, да перуноў, да перуноты).

На перуна'. Навошта, з якой мэтай. *На пярэна табе гэты горад, у вёсцы лепай.* Апонаяцы Воран. *На пярэна мне гэта ўсё здалося?* Хвалава Карэл. *На перуна ён патрэбны, ты і без яго добра жывеш.* Хорашава Навагр. *Каб што добрае, а то гнілоце гэтае! На перуна мне такія яблыкі!* Крывічы Зэльв. (Стэц.-2, 251). **Вар.** на перуна (на пярэна).

ПЕРУНОМ. Каб перуном зайшоўся. Выкл. Груб. Выказванне незадавальнення кім-н., кепскага пажадання каму-н. *Каб ён ужо перуном зайшоўся! Колькі ён мне нерваў перапаліў, гадасьць гэта!* Каркуцяны Воран.

Каб перуном пайшоў (пайшла). Выкл. Незадав. Выказванне незадавальнення кім-, чым-н. *Во бяда, ні ў адну суценку ні ўлезу. Каб ты перуном пайшла!* Сурынка Сл.

Як перуном спаліла каго. 1. Хутка, імгненна знік хто-н. *Была, была і прапала, як перуном спаліла яе.* Крывічы Зэльв. *За паўмінуты яго як пярэном спаліла.* Замасцяны Шчуч. 2. Хто-н. моцна пачырванеў з твару. *Як пярэном спаліла яе – чырвоная зрабілася, як казалі праўду ў вочы.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 218).

Як перуном спаліць. Хутка, імгненна зрабіць што-н. *Наталля падлогу памыла, усё ў хаце прыбрала, як перуном спаліла.* Панара Смарг. (СГВ, 617).

ПЕРУНОТЫ. Да перуноты чаго. Вельмі многа. *Там гэтых буракоў да пяруноты, на цалу нядзелю хваціць.* Пруд Дзятл. **Вар.** да перуна (да пярэна, да перуноў, да перуноты).

ПЕРУНОЎ. Адвесіць перуноў каму. Накрычаць, насварыцца на каго-н. *Вось зарас я яму адвешу пярэноў, то ўспакоіцца.* Ельна Шчуч. *Ох, я свайму й пярэноў адвешу, хай анно дахаты прыпаўзе, апівоша!* Вішнеўка Зэльв. *Ну й адвесіла я сёня свайму перуноў, што і цяпер ходзіць як мыла зьёўшы.* Задвор'е Зэльв.

Да перуноў каго, чаго. Вельмі многа. *Сабралася народу да перуноў.* Гнесічы Навагр. **Вар.** да перуна (да пярэна, да перуноў, да перуноты).

Даць перуноў каму. Накрычаць, насварыцца на каго-н. *Ну і дасць яму сёння жонка перуноў, зноў напіўся.* Абруб Шчуч.

ПЕРУНЫ. Пад перуны. Выкл. Выказванне незадаволенасці, злосці, раздражнення. *Які там калхос, каб яго разгнаў пат пярэнэ, с тым калхозам.* Руда Яварская Дзятл. *Надаела слухаць, як ты цэлы вечар усё нешта вякаеш!* Лёг бы ўжэ пад пярэнэ. Крупіцы Маст.

ПЕРЦАМ. Жабруючы і з перцам есці захацець. Жывучы ў нястачы, марыць пра лепшае, маладаступнае. *Відзіш, чаго захацела, жабруючы і с перцам есьць, радуйся, што ўсьпела пабудавацца і што-кольвек купіць у хату.* Бастуны Воран.

ПЕРЦУ. Даць перцу каму. Пабіць, пакараць каго-н. *Ну й дам перцу малому, што ў яблыкі да людзей лазіць.* Асташын Карэл. (СГВ, 587).

Насыпаць перцу на хвост каму. Моцна правучыць, пакараць каго-н. *Як ні паслухая, то я яму насыплю перцу на хвост.* Прудзяны Шчуч. **Вар.** насыпаць (усыпаць) перцу на (пад) хвост.

Паддаць перцу каму. Сурова распрэіцца з кім-н., бязлітасна пабіць каго-н. *Ох і падаў перцу Лукаш сваёй жонцы, казалі, што ўся сьпіна сьсінела ў беднае.* Зэльва Зэльв.

Падсыпаць перцу каму. Пабіць, пакараць каго-н. *Трэба малому патсыпаць перцу, бо распусьціўся, ні слухаюцца.* Шчорсы Навагр.

Усыпаць перцу пад хвост каму. Моцна правучыць, пакараць каго-н. *Ні можа бацька яму ўсыпаць перцу пат хвост, кап больш ні рабіў людзям гадасьці.* Зэльва Зэльв. **Вар.** насыпаць (усыпаць) перцу на (пад) хвост.

ПЕРШЫ. Першы-лепшы. Абы-які, які трапіцца. *От няма чаго перабіраць. Першы-лепшы бяры – і добры будзе.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185). *І я не буду выбіраць, вазьму першу-лепшу, мо і някепская будзе.* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 185).

ПЕР'ЯМІ. З пер'ямі прапасці. Надоўга, назусім. *Паехаў нядзелю назат і прапаў с пер'ямі.* Алешыцы Бераст. **Вар.** з пер'ем (з пер'ямі).

ПЕС. Ні пес ні выжал хоць з хаты выжань. Няўхв. Кепскі чалавек. *Пераварнуўся чалавек: ні пес ні выжал хоць с хаты выжань.* Жылі Іўеў. (СПЗБ-3, 484).

ПЕСНЯ. Доўгая (длуга) песня. Тое, што патрабуе доўгага часу для ажыццяўлення, выканання. *Ні зробіш ты, дзеўка, сама нічога, доўгая гэта песня, павучыся ў Волькі, як ткаць дываны.* Сіманы Лід. (СГВ, 588). *Покуль ты кончыш раманціравацца, то гэта длуга ішчэ песня.* Кандрацішкі Воран.

Песня спета чыя. Чыё-н. жыццё блізіцца к канцу. *Дзетачкі, няўжо ж мая песня сьпета?* Малі Астр. (СГВ, 603).

ПЕТУХА. Даваць (даць) петуха. Жарт., фам. Ужываецца пераважна ў форме загаднага ладу і, як правіла, суправаджаецца поціскам рукі. 1. *Выказаць прымірэнне, згоду з кім-н. Ну ўсё, што было, тая сплыло, дай пяць! Хваціць ваўком глядзець! Дай петуха!* Старына Маст. 2. *Выказаць пахвалу каму-н. за што-н. Я да гэтаго ні дадумаўся п. Давай петуха! Во, гэта та хлопец, настайшчы салдат! Дай пяць, друх!* Старына Маст. **Вар.** даваць (даць) пяць (петуха).

ПЕТУХАМІ. З петухамі ўставаць, класціся спаць і пад. Вельмі рана. *А Тэкля сь петухамі лажыцца і сь петухамі ўстае.* Поразава Свісл.

ПЕТУХАХ. Па петухах. Арыентуючыся на чарговасць спеваў пеўня ў начны і ранішні час. *Ак мы хадзілі ў школу, то часоў не было. Ужо па петухах глядзелі, ішлі па трэціх.* Будраўцы Шчуч. (ДМГ, 61).

ПЕТУХІ. <І> петухі нясуцца ў каго. 1. Каму-н. вельмі шанцуе. *Што калі ў яго ўсё жыццё і петухі нясуцца.* Нача Воран. (ЗНФ, 40). *У яго петухі нясуцца – гэта значыць шыхуе чалавеку.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 40). *Ён ішчасьцё мая, у яго і петухі нясуцца.* Чырвонае Сяло Зэльв. (ЗНФ, 40). 2. *Іран. Хто-н. любіць выхваляцца. І ты верыш ёй? У яе й петухі нясуцца. Гэта ш выхваляцца!* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 40).

ПЕТУХОЎ. Да другіх петухоў. За поўнач. *Петухе сьпяваюць у поўнач, а другі раз пасья поўначы, то кажуць: сядзела да другіх петухоў.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 408).

ПЕТУХУ. Па петуху. Арыентуючыся на чарговасць спеваў пеўня ў начны і ранішні час. *У хаці зімою пат печу трымалі курэй. Часоў у хаці не было. Уставалі па петуху.* Пасінічы Сл. (ДМГ, 148).

Петуху па калена. *Іран.* Малы ростам. Да ты ш пяхуху па калена. Мядзвінавічы Дзятл.

ПЕЎНЕМ. Пеўнем хадзіць. *Няўхв.* 1. Трымацца зухавата, ганарыста. *Скончыў вучыцца, то ўжэ й пеўням ходзіць.* Малая Бераставіца Бераст. 2. Раззлавацца, раз'юшыцца. *З самага раня ўжэ пеўням ходзіць, і што яго ўкусіло?* Малая Бераставіца Бераст.

ПЕЎНЮ. Пеўню да костак. *Іран.* Малога росту, невысокі хто-н. *Вырас пеўню да костак, а гонару многа.* Пастарыні І Смарг.

Пеўню па костачку. Вельмі мелкі, неглыбокі. Пра вадаём. *Ха, нашоў рэчку! Як там купацца? Яна ш пеўню па костачку!* Стокі Свісл.

ПЕЎНЯ. Пеўня не пакрыўдзіць. *Ухв.* Вельмі ціхі, лагодны, пакорлівы. *Гэты – ні малочы, гэты пеўня ні пакрыўдзіць, ні то што яго брат на галаве ходзіць.* Хадзілоні Шчуч. **Вар.** курыцы (пеўня) не пакрыўдзіць (не выб'е).

Пусціць пеўня ў што. Падпаліць, спаліць што-н. (звычайна будынак). *Што за галава ў яго, ні ведаю. Кажэ, што калі хата ягона ні будзэ нікому патрэбна, то пусціць пеўня ў яе.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

Як у пеўня мяса на шпорах сорама. *Іран.* Зусім няма (сорама). *У яго сорама як у пеўня мяса на шпорах.* Кальчуны Ашм. *Сорама – як у пеўня мяса на шпорах.* Макрыцы Ашм. (ППФВ, 58; МСГВ, 609).

ПЕЎНЯХ. Хадзіць у пеўнях. Уставаць вельмі рана. *Мая маці заўсёды ходзіць у пеўнях, пакуль на работу ісьці, у хаця ўсё ўладзіць.* Пагараны Гродз. (СГВ, 611).

ПЕЧ. Як печ. *Гумар.-іран.* Вельмі тоўсты хто-н. *Ваша матка зрабілася як печ.* Зара ні ў водныя дзьверы ні ўлезэ. Лунна Маст.

ПЕЧАНІ. Уесціся ў печані каму. Моцна надакучыць, стаць прыкрым, нязносным. *Ты мне так уеўся ў печані, што я гатова пайсьці ад цябе куды вочы глядзяць.* Біцеўцы Шчуч. (СГВ, 610). *Гэта работа мне ўелася ў печані.* Даліняны Шчуч.

ПЕЧАНЫ. Ні печаны ні вараны. *Няўхв.* Пасрэчны, неакрэслены, якога цяжка кваліфікаваць. *Ён мне ні падыходзіць, некі ні печаны ні вараны, такія мне ня наравяцца.* Вольна Бар.

ПЕЧАНЬ. Печань ад'есці каму. *Няўхв.* Моцна надакучыць каму-н. *Забірайця вы ўжо яе, бо за месяц яна мне печань ад'ела.* Лаздуны Іўеў.

Печань дастаць каму. Пабіць, пакараць, зрабіць кепскае каму-н. *Дамахлюяцца і ён, нехто і яму печань дастаць.* Бракава Сл.

ПЕЧАЎ. З сямі печав хлеб есці. Быць у розных складаных сітуацыях, многае зведаць у жыцці. *З сямі печав хлеб есці.* Дабраволя Свісл. (ППФВ, 28; МСГВ, 591).

ПЕЧКІ. <І, усе> печкі і (ды) лаўкі каму дзе. Добры прытулак каму-н. дзе-н. *Яе там і печкі і лаўкі.* Індура Гродз. (МСГВ, 616). *Табе ў Гэлі ўсе печкі ды лаўкі і пра дом забылася?* Касцянева Шчуч. (СГВ, 603). *Там у іх печкі і лаўкі.* Пракопавічы Гродз. (СНМ, 193).

ПЕЧКУ. Хоць крычы ў печку. Склалася цяжкае, безвыходнае становішча. *Не магу справіць табе новую сукенку, хоць крычы ў печку.* Пагараны Гродз. (СГВ, 596).

ПЕЧЫ. Ад печы да парога хадзіць. Без толку, без справы (хадзіць). *Што ты зрабіла за цэлы дзень? Ходзіш ад печы да парога.* Купіск Навагр.

ПЁНТАК. Хоць у пёнтак замуж. Самы час; у любы момант. *Яна ўжо дзеўка, замуш хоць у пёнтак.* Орлі Воран. • *Пёнтак* – параўн. польск. *piątek* 'пятніца'.

ПЁРКІ. Увабрацца ў пёркі. Набыць трывалае становішча, упэўненасць у сабе, у сваю сілу. *Ото ш глядзі, як хутка ўвабралася ў пёркі, а раней і голасу не чуваць было.* Асіпаўцы Воран.

ПЁРУН. Адзін пёрун. Незадаў. Усё роўна, тое самае. *Ціпер ужэ адзін пёрун нічога ні напавіш, та й плакаць німа чаго.* Дзембжава Шчуч. *Ты яе кармі ці ні кармі, адзін пёрун малака ні дасьць – ялавіца.* Бабіна Гродз. **Вар.** адзін пярун (пёрун).

Нех яго пёрун. *Вykl. Няўхв.* Выказванне незадавальнення ці адмаўлення. *І мы муселі расказаць усю праўду. Нех яго пёрун, як мы дасталі. Тата нас пагнаў уперадзе сябе, а мы нясьлі гуркі.* Кямелішкі Астр. (ДМГ, 128).

Пёрун яго (яе, іх) ведае (знае). *Няўхв.* Невядома, няясна. *А пёрун яго ведае, дзе ён пайшоў.* Хутар Праважа Воран. – *Ці скоро на Высмалах сенакос дзяліць будуць?* – *А пёрун іх зная, пакуль нічога ні чутна.* Бабіна Гродз. **Вар.** пярун (пёрун, пярунь) яго (яе, іх) ведае (знае).

ПЁРЫ. Натапырыць пёры. *Няўхв.* Зазлаваць, пакрыўдзіцца, надзьмуцца. *Сьвякруха ўжэ пёры натапырыла – не падыйсьці. А чаго?.. Ці я ні так што сказала, ці ні так па хаце прайшла?..* Закальное Любан. *І чаго ўжо натапырыў пёры? Нічога ш такога дрэннага я табе ні сказала.* Апіта Іўеў.

ПІВА. Заячае піва. *Бат.* Травяністая расліна – майнік двухліставы (*mainthemun bifolium*). *Увосянь німа ўжэ ніякіх ягадаў, а заячо піва яшчэ есьць.* Бабіна Гродз. *Пайдзем вун пат тыя хвойкі, там имат заячаго піва.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 34). *Адны кажучь «заяча віно», другія – «заяча піва».* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 34). **Вар.** заячае віно (піва).

Піва не зварыш з кім. *Няўхв.* Не дамовішся, не дойдзеш да згоды з кім-н. *Ды не чапай ты яго, зь ім піва не зварыш.* Ганчары Лід. (СГВ, 603). *Гэ, брат, гэта хлюст ашчэ той, ты з ім піва ні зварыш.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 249). *Я казала, што гэта благі чалавек, з ім піва ні зварыш.* Адэльск Гродз. (СНМ-2, 24).

Піва не пераліўкі. *Справы сур'ёзныя.* *Міхась паглядзеў, што тут, брат, піва ні пераліўкі, і – у ногі, тулькі яго і бачылі.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 174). *Піва не пераліўкі.* Соля Гродз. (СНМ, 190).

Піва ў бочцы таўчы. *Няўхв.* Займацца пустымі, непатрэбнымі справамі. *Ідзі якую работу рабі, піва ў боцы ні таўчы.* Вераскава Навагр.

Хоць да піва сушы каго. *Жарт.* Вельмі худы. *Тваго мужыка хоць да піва сушы. Ты хіба яго зусім ні корміш?* Некрашы Гродз.

Як маладое піва разысціся. *Іран.* Са злосцю, нястрымна (паводзіць сябе). *Чаго та ты разышоўся як маладоя піва?! Ансяць троха!* Мастаўляны Лід.

ПІВОНЯ. Цвісці як півоня. *Быць у вельмі добрым настроі.* *Ну што ўжо цьвіцеш як півоня, мабыць, пяцёрку атрымала?* Зэльва Зэльв.

Як півоня ў лапухах. *Ухв.* Моцна вылучацца сярод іншых прыгажосцю, сваімі лепшымі якасцямі. – *Усе дзеўкі красівыя, а як гляну, та мая, здэцца, як півоня ў лапухах сярод іх. – Ведамо, кажнуй мацяры сваё дзіця найкрасіўш.* Старына Маст. *Сярод гэтых старых бабаў ты як півоня ў лапухах.* Пеляса Воран.

ПІЛАВІННЕ. Пілавінне ў галаве ў каго. *Няўхв.* Хто-н. бесталковы, някемлівы, непамятлівы. *Што ты зь ім, дзяўчо, ходзіш? У яго жа ш пілавінё ў галаве. Нашы дзеўкі яго й знаць ні хочуць.* Купіск Навагр. *Пілавінне ў цябе ў галаве, дзе там ты будзеш помніць.* Жылі Іўеў.

ПІЛАТА. Ад піла'та да піла'та хадзіць. *Няўхв.* Без справы, без мэты. *Ходзіць ат пілата да пілата як сьвет велькі, нідзе месца яму німа.* Лунна Маст.

Ад пілата (ад пілату) да гарода (да гароду) хадзіць. *Няўхв.* Без справы, без мэты. *Што ты ходзіш ат пілата да гарода?! Вялікія Свіранкі Астр. Схадзі ты бульбы набяры, што ты ходзіш цэлы дзень ад пілату да гароду.* Падольцы Астр. *Ідзі дроў нагатуі, што ты ходзіш ад пілату да гароду.* Гудагай Астр. (СГВ, 577). *Хадзіць то хаджу, але што з гэтага, хаджу ад пілату да гароду, а толку нікага.* Дзірванцы Шчуч. **Вар.** ад гарода да пілата (да плота); ад пілата (ад пілату) да гарода (да гароду).

ПІЛІП. Як Піліп да Каські прыліпнуць. *Іран.* Вельмі моцна, неадчэпна (прыстаць, прычапіцца да каго-н.). *Прыліп як Піліп да Каські.* Дуды Ашм. (ППФВ, 53).

Як Піліп з канпель выскачыць. *Няўхв.* Зусім нечакана, знянацку. *Чаго ты выскачыў як Піліп с канпель.* Дубароўшчына Дзятл. *Выскачыў як Піліп з канпель.* Лакно Гродз. (ППФВ, 14; МСГВ, 584; СНМ, 179). *Выскачыў як Піліп с канпель.* Баяры Шчуч.

ПІЛКУ. **Пілку на сваю шыйку ўзяць.** (Узяць) клопат, турботы сабе на шкоду. *Узяў пілку на сваю шыйку.* Глаўсевичы Сл. (ППФВ, 64).

ПІНСКА. **З Пінска да Мінска.** Паўсюдна. *З Пінска да Мінска тады ўжо ведалі пра вайну.* Руда Яварская Дзятл.

ПІНЬКА. **Як Пінька ў грош глядзець, углядацца** і пад. Вельмі засяроджана, уважліва. *Ну што ты тут ні бачыла: пакой як пакой. Заглядаеш як Пінька ў грош.* Стокі Свісл.

ПІРАГІ. **Адпячы пірагі каму.** Адпомсціць каму-н. за прычыненае зло. *Ой, глядзі, атпячэ яна табе пірагі за гэта.* Правыя Масты Маст. *Пачакай, я табе атпяку пірагі, ты міне запомніш!* Ганчары Дзятл.

ПІРУС. **Як Пірус на Куццю адзецца.** Не па сезоне лёгка, няцёпла (апануцца). *На дварэ такі холат, а ты адзеўся як Пірус на Куццю. Вярніся і складзі цёплу куртку.* Мацеўчукі Шчуч.

ПІСАР. **Паказаць куды пісар гусі ганяе каму.** Паграж. Пакараць, правучыць каго-н. *Нягонік, я табе пакажу куды пісар гусі ганяе!* Ананічы Дзятл.

ПІСКУ. **Да парасячага (свінскага, свінячага) піску напіцца.** Іран., няўхв. Вельмі моцна. *Але ш ты напіўся ўчорачы, да парасячага піску.* Вольна Бар. *Гэта ш трэба ўмець – кажды дзень да свінскага піску набірацца.* Кулёўшчына Маст. *Хлопця малады, а набраўся да свінячага піску.* Рымуцёўцы Бераст. *Нап'ецца да свінячага піску, то галюнікі здаюцца.* Заполле Івац. (ДСК, 56).

ПІСНУЦЬ. **Ні піснуць ні міснуць.** Не мець права голасу, магчымасці аспрэчваць што-н. *А ён што – ні пісне ні місне, бо з работы могуць паперсці.* Падлясейкі Бар.

ПІСТАЛЕТ. **Пісталет навесіўшы сядзець.** Іран. Нявесела, панура, сумна. *Кап хоць слово якоё скажоў, а то сядзіць пісталет навесіўшы.* Бабіна Гродз.

ПІЦЬ. **Піць-есць не просіць.** Не перашкаджае, не абцяжарвае сваім існаваннем і можа спатрэбіцца. *Можэ вам сема прывясці, а то потым як патрэбна будзя, то нідзе не знайдзеца, а зарас купіця, хай ляжыць.* Усё роўна *піць-есць не просіць.* Амбілеўцы Шчуч. *Навука піць-есць не просіць.* Канюхі Ваўк.

Піць просіць. Вельмі знасіўся, патрабуе рамонт. Пра абутак. *Ах, Божа мой Божа!.. толькі што купіла чаравікі новыя, а ўжо левы піць просіць.* Швабы Ашм. (ЗНФ, 59). *Ой, мамачка, мне трэба ўжэ новыя боты, бо гэтыя даўно піць просяць.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 59).

Піць хочуць боты, чаравікі і пад. Знасіліся, з адарванай падэшвай. *Да таго абнасіўся... І штаны парваліся, і боты піць хочуць.* Аздобічы Шчуч. *Глянё на мае ногі – боты піць хочуць.* Клімавічы Дзятл.

Як піць даць. Бясспрэчна, абавязкова, дакладна. *Запрасі толькі ў госьці, усе сабяруцца як піць даць.* Суботнікі Іўеў. *Як піць даць.* Пешчаны Шчуч. (МСГВ, 618). *У другі раз яны тых хлопцаў адмалоцяць як ціць даць.* Гута Дзятл. *Кінуць яго на хутары – цераз год-два як піць даць акулачыцца.* Васілішкі Шчуч. *А ўжо як на кані ўночы, то як піць даць дарогу заступяць.* Пелкаўшчына Іўеў. (ДМГ, 238). *Да таго леса як піць даць кіламетраў пяць будзе.* Руда Яварская Дзятл. *Карова тая як піць даць пойдзе ў жыто.* Талочкі Воран.

ПІША. **Не піша і не чытае.** Няўхв., іран. Такі п'яны, што ледзь гаворыць. *Ён ужо да таго набраўся, што ні піша і ні чытая.* Навасёлкі Гродз. *Ні чапай ты яго. Хіба ні бачыш, які ён п'янюткі? Ужэ ні піша й ні чытая.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 51). *Ото ш ужо набраўся, ня піша й не чытае!..* Пелкаўшчына Іўеў. (ЗНФ, 51).

Як піша. 1. *ідзе.* Жарт. Роўна, важна, павольна. Звычайна пра дзяўчыну. *Ідзе як піша.* Чамяры Сл. (ППФВ, 32). *Ну ты ідзеш як пішаеш.* Пескі Маст. *Твой Васіль ідзе як піша.* Шашкі Стаўб. *Яна ідзе як піша.* Дайлідкі Астр. *Паглядзі, ні была п то гарацкая – ідзе як піша.* Дарагляны Маст. *Ідзе як піша, ні то што я, калываюся як мядзьвець.* Вялікія

Эйсманты Бераст. 2. Вельмі добра, спраўна (рабіць). *Гладка робіць, як піша*. Суботнікі Ёўеў. (МСГВ, 585).

ПЛАКАЦЬ. Як мне плакаць патрэбны і пад. Зусім не (патрэбны). *Здаўсо табе эты Барэйша як мне плакаць. Ніякі табе ён ні друх*. Лунна Маст.

ПЛАСТОМ. Хоць пластом ляж. Нягледзячы ні на якія намаганні, што ні рабі. *Як заўпарціцца, то хоць ты пластом ляж, а слова зь яго ні выцяняш*. Дзянісава Дзятл.

ПЛАЎСКІ. Як Плаўскі на Багача прыбрацца і пад. Без густу (апануцца). *Але ж ты прыбраўся як Плаўскі на Багача*. Прэціма Шчуч. (СГВ, 617).

ПЛАЧ. Хоць плач. Склалася складанае, цяжкае, безвыходнае становішча. *Хто думаў, што ў чэрвяні марос будзя. Так добра бульба пачала расьці і ўся зьмерзла, хоць плач*. Бабіна Гродз. *На работу трэбо ісці, а лэбуся свайго німа с кім пакінуць, хоць ты плач*. Сухая Даліна Гродз. (СНМ, 82). *Малы ўшчырэпіўся за валасы, ні атпуская, хоць ты плач*. Бершты Шчуч. (ЗНС, 51). *Абмарыў сон, хоць плач*. Альшаніца Івац. (ДСК, 14).

ПЛАЧА. Ні плача ні скача. Няўхв. Паводзіць сябе залішне спакойна, неактыўна. *Іхны Болісь прыдзя да нас і стаіць як стоўб, ні плача ні скача*. Казіміраўка Гродз. (СГВ, 601).

ПЛЕМЯ. Воўче племя. Няўхв. Кепскія людзі. *І ўсе іх дзеці гэтакія*. Вядома ж, воўча племя. Падзамча Шчуч.

ПЛЕНУ. Як з плену ісці. Павольна. *Дык чаго гэта ты так ідзеш як з плену*. Пескаўцы Лід. (СГВ, 615).

ПЛЕЧ. Збыць (скінуць) з плеч што. Вываліцца ад чаго-н. цяжкага, непрыемнага. *Тую работу яны стараліся як мага хучэй скончыць, збыць с плеч*. Валянчыцы Шчуч. *Ужо пасадзілі ўчора картоплю – адну назолу скінулі с плеч*. Лунна Маст.

Як з плеч вон (далоў). Нарэшце мінула, прайшло, скончылася што-н. клопатнае, непрыемнае. *Пасья тваіх уколаў, дакторка, такі дужы стаў, хвароба як сь плеч вон, забыўся, дзе і што балела*. Зэльва Зэльв. *Ну, яшчэ адзін экзамен як с плеч далоў, а ўперадзі яшчэ два такіх самых*. Пагранічны Бераст.

ПЛЕЧЫ. Закінуць за плечы што. Прытрымаць, прыхаваць што-н. у запас. *Плоцяць добра, назьбіраў грошай і палажыў на кніжку, закінуў за плечы, няхай будзе, мо калі прыгадзяцца*. Уселюб Навагр.

Зваліцца на плечы чые. Выпадаць на чыю-н. долю, абцяжарваючы каго-н. *Хазяйство ў нас было немалое: дзьве карові, сьвіні – усё зваліласё на мае плечы*. Будраўцы Шчуч. (ДМГ, 61).

Піхаць у плечы каго. Асудж. Прымушаць рабіць, падганяць у рабоце каго-н. *Ці ж гэты цяляпей чаго даб'ецца, яго самого трэбо піхаць у плечы, каб дзе йшоў*. Солы Гродз. (СНМ-1, 158).

Свіныя плечы. Жарт. Сала. – *Бяры во катлет с памідорам. – Дзякуй, я ляпей налягу на сьвіныя плечы*. Як кажуць, бяс сала куса німа жыцця ў беларуса. Бабіна Гродз. *Няма лепшай рэчы, як свіныя плечы*. Каўпакі Гродз. (СНМ, 189). *Няма лепшай рэчы, як свіныя плечы*. Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 394).

У плечы гнаць. Няўхв. Груба, пад прымусам. *Куды ты спяшаеся, хто цябе гоніць у плечы?! Таркачы Дзятл*.

Шырокія плечы мець. Падтрымку, апякунства з боку ўплывовых людзей. *Шырокія плечы мая, ніхто пат яго ні паткапаяцца, дый пабаяцца*. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 82). *Чаму ш яму добра ні жыць, калі бацько мая шырокія плечы? Дуляўшчына Маст*. (ЗНФ, 82). *Паступіў, кажуць, на юрыста, бо шырокія плечы мая*. Мілявічы Маст. (ЗНФ, 82). *Кажуць, Вольчын хлопец і ў горадзе шырокія плечы мае*. Катчыно Маст.

Як за плечы кінуць. Вельмі хутка, спехам з'еці. *Зьеў кусочак пірага, як за плечы кінуў*. Яблынька Дзятл. *Але ж гэта сала так пабыло ў яго мала, як за плечы кінуў*. Міклашы Дзятл. (СГВ, 615).

ПЛЕШКІ. Да <самай> плешкі. Поўнасцю, да адказу. *Ні насытай да плешкі мяшок, бо цяшко завязаць будзя.* Бабіна Гродз. *Набрала вады ў ве́дра да самай плешкі.* Сурынка Сл. *А што табе э́тыя ямы? Газу да плешкі – ды пячы!* Лунна Маст. **Вар.** да <самай> плешкі; па плешку.

ПЛЕШКУ. Па плешку. Поўнасцю, да адказу. *Мато́чык – зьвер, і доро́га спраўна; як даў газу па плешку, аж у вушах сьвістало.* Падазе́ркі Гродз. **Вар.** да <самай> плешкі; па плешку.

ПЛІСКА. Плі́ска рэ́пы пасе́яла но́гі, ру́кі. Парэ́панья, брудныя. *Цяпер усе абутыя ходзяць, а некалі – толькі босыя. Як на пасту пойдзіш па гразі, па пожні, то ногі стануць – пліска рэ́пы пасе́яла, брудныя, патрэ́сканыя. Памы́ш, матка тлу́шчам намажы́ць – пячэ́ць... Пішчы́ш... Горшаві́чы Астр. А Бо́жа, а ногі як урабі́ў, пліска рэ́пы пасе́іла! Ідзі мый, с такімі нагамі спаць ні пушчу!* Спонды Астр.

ПЛІШЧОМ. Плі́шчом у ду́шу лезці́ каму. Няўхв. Вельмі мо́чна турбава́ць, даку́чаць, назалё́ць. Плі́шчом у ду́шу леза́. Чамяры Сл. (ЖНСл., 185).

ПЛОТ. Гара́дзіць плот. Няўхв. Гавары́ць глупства, абы-што, пустасло́віць. *Гэта наша сусетка заўжэды гара́дзіць плот, анічо́гачка ні разьбя́рэш у яе.* До́гі Шчуч. (СТВ, 584). – *Ну што яна вам сказала. – От, гара́дзіла плот, то мы яе пераста́лі слуха́ць.* Вялі́кія Сцяпа́нішкі Маст.

На плот гатовы лезці. Няўхв. Кра́йне ўзру́шаны, раздражнё́ны. *Настра́паліла суседку, нагавары́ла чорт ве́дама што, і тая на плот ад злосці́ гато́ва лезці́.* Чамяры Сл. (НЛ, 54).

Ні ў плот ні ў <а>гарод <і> ні ў ляску (ні ў дубовую ляску, ні паміж лясак, ні пасярод лясак, ні ў крывыя ляскі). Няўхв. 1. Няўдалы, нікуды не варты, ні да чаго не здатны. *Што с табой гавары́ць, калі ты як той баран, ні ў плот ні ў гарот ні ў дубову ляску.* Каменка Шчуч. *І трэ́ба ш такім урадзі́ца: ні ў плот ні ў гарот ні памі́ш лясак.* Шаўдзі́ні Лід. *Ён некі́ ні ў плот ні ў гарот ні памі́ш лясак.* Ваўкаві́чы Навагр. *Што ш мне ці́пер рабі́ць з гэтым па́ришком?.. Ні ў плот ні ў гарот ні пасяро́т лясак.* Дзі́рванцы Шчуч. *Да чаго ё́й гэтыя ту́флі – ні ў плот ні ў гарод ні памі́ж лясак.* Галубы Маст. *Ну й жані́х – ні ў плот ні ў гарот ні ў крывы́я ляскі.* Ры́скі Шчуч. 2. Недарэ́чна, неўпапа́д, не да месца (сказаць што-н.). *А шчэ́ хвалі́цца, што вучаны́, інсьсьці́тут кончы́ў, а як ля́гнуў, та́ ні ў плот ні ў гарот і́ ні ў ляску.* Ашмя́нцы Шчуч. *Ды ня злуй ты на яго, ё́н заўсе́ды гаворы́ць ні ў плот ні ў гарот ні памі́ж лясак.* Амбіле́ўцы Шчуч. *А то быва́я, ля́пняш што́сь быля́кое, а яно́ ні ў плот ні ў ага́рот ні ў ляску.* Дварча́ны Воран.

Ні ў плот ні ў <а> гарод (ні ў азярод). Няўхв. 1. Недарэ́чна, неўпапа́д, не да месца (сказаць што-н.). *Ну ты ўжо́ і сказа́ў, ні ў плот ні ў гарот.* Перага́нцы Воран. *Ну як ска́жа – ні ў плот ні ў гарот, аж вушы́ вяну́ць.* Бе́лякоўшчы́на Гродз. *Сьплёў ні ў плот ні ў ага́рот.* Ганча́ры Сві́сл. Пятро́віч, гаворы́ш ні ў плот ні ў гарот, дава́й с толкам. Ге́рбелеві́чы Дзя́тл. *Нешто́ ў цябе́ язы́к заблы́твае́цца, і гаворы́ш ні ў плот ні ў гарот.* Алякса́ндраўшчы́на Зэ́льв. *Нешта́ ты сё́ньня гаворы́ш ні ў плот ні ў гарот.* Ге́ранёны Іўе́ў. *Ну, сказа́нуў – ні ў плот ні ў гарот.* Пескі́ Маст. *Во сказа́ў – ні ў плот ні ў ага́рот, куры́ сьмяю́цца.* Усе́люб Навагр. *Яна заўсе́ды так: як ска́жа, то́ ні ў плот ні ў гарот.* Мо́цевічы Лід. *А сказа́ў у́жэ ні ў плот ні ў гарот.* Ся́нькоўшчы́на Сл. *Нешто́ ты ўсе́ гаворы́ш ні ў плот ні ў гарот.* Тума́шаўцы Шчуч. *Ну ты ў́жэ ля́гнуў так ля́гнуў, ні ў плот ні ў ага́рот.* Астры́на Шчуч. *Гаворы́ць ні ў плот ні ў ага́рот.* Сло́нім Сл. (ППФВ, 15). *Ад Ві́таля ат ця́вяроза́го ні дачака́яся разу́мнаго слова́, а ў́жэ калі па́дапе, та́ як панясе́ ні ў плот ні ў гарот... Бершты́ Шчуч. (ЗНФ, 55). Плёшча́ нешто́ ні ў плот ні ў гарот.* Конна́ Зэ́льв. (ЗНФ, 55). 2. Абы-я́к, неаха́йна, неаку́ратна (зрабі́ць што-н.). *Зрабі́ў та́ зрабі́ў та́бе, ні ў плот ні ў гарот.* Кула́кі Ваўк. *Нешта́ ты зрабі́ў гэ́та кары́та ні ў плот ні ў ага́рот.* Дзя́нісава Дзя́тл. *Адзела́ся ты, Га́нна, ні ў плот ні ў азя́рот.* Баку́нова Іўе́ў. *Ты ў́жэ як зрабі́ш што́, ды́к ні ў плот ні ў ага́рот.* Купі́ск Навагр. *Па́дзі́віса, як ё́н бульбу́*

павытрасаў – ні ў плот ні ў гарот. Уся бульба засталася ў зямле. Лунна Маст. 3. каму. Зусім не падыходзіць, не пасуе што-н. каму-н. Ні ў плот ні ў гарот ёй гэта ўбранне. Скоржыкі Шчуч. Купіў сабе пальто, а яно ш ні ў плот ні ў гарот: само доўгае, а рукавы кароткія. Талашкі Воран. Гэта шапка яму ні ў плот ні ў гарот. Геранёны Іўеў. 4. Няўдалы, ні да чаго не здатны хто-н. У Алены тры сыны такія ўдалыя, а чацьвёрты ні ў плот ні ў гарот: ні с кім ні гаворыць, ні с кім ні вітаяцца. Дварчаны Шчуч. І чаму такая дзеўка ўдалася, ні ў плот ні ў агарот? Наваельня Дзятл. Алі ш ты й удача – ні ў плот ні ў гарот. Струбніца Маст. 5. Зусім кепскае, нікуды не вартае, непрыгоднае што-н. Пашылі мне спадніцу ды такую, што ні ў плот ні ў гарот. Гута Іўеў. Гэты мой касцюм ні ў плот ні ў агарот: ні на свята адзець, ні дома насьціць няма як. Ваўчуны Сл. Хата ўжо наша стала ні ў плот ні ў агарот, трэба нову будаваць. Каліноўская Свісл. Твая гэта работа ні ў плот ні ў гарот. Складанцы Воран. Купіла сукенку, ды ні ў плот ні ў агарот. Апіта Іўеў.

Ні ў плот ні ў чарот папасці. У няпэўнае, няпростае становішча (трапіць). Што ты дзяцька Мікола гаворыш? Папаў ні ў плот ні ў чарот. Асіпаўцы Воран. (СГВ, 603)

ПЛОТКА. Дробная плотка. Няўхв. Мізэрны, нікчэмны чалавек. Маўчаў бы ўжо! Сам дробная плотка, ні да чаго не вартая, а рот аткрывае на каго-та. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 60).

ПЛОТУ. Ад плоту да плоту ісці, хадзіць і пад. Няўхв. 1. Хістаючыся з боку ў бок. Пра п'янага. Палян, як ідзе дахаты – ат плоту да плоту, хіба з балю якогасьці. Пеляса Воран. Вітос сёння зноў з работы пашоў ад плоту да плоту. Кажны дзень ні прасыхая. Амбілеўцы Шчуч. 2. Без справы, без занятку, без клопату. Ходзіць ат плоту да плоту, нічога ні робіць, ніяк чого. Ваўкавічы Навагр. Ну й чаго ты швэндаеся ат плоту да плоту, рабіць больш німа чого? Гаравічы Навагр.

ПЛОЦЕ. Як у плоце дзірка трэба. Іран. Зусім не (трэба што-н. каму-н.). Ні брала я твайго ровара, трэба ён мне як у плоці дзірка. Сялявічы Сл.

ПЛУГ. Хоць у плуг запрагай каго. Іран. Хто-н. вельмі тоўсты, дужы, здаровы. Такога бугая хоць у плуг запрагай. Алекшыцы Бераст. Зрабіўсё здаровы, хоць у плух запрагай. Монькавічы Маст. Быў здаровы, хоць у плух запрагай. Азёркі Маст. Ганна ўсё бядуя, што схуднеў яе Васілёк, а гэтага Васілька хоць у плуг запрагай. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 77). Абое дзеці адной маткі, аля адзін усю дарогу некі хворы, а другога хоць у плух запрагай. Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 77).

ПЛУГАМ. Спаць за плугам. 1. Марудзіць у працы. Янкоў, не сьпі за плугам, а то з гэтае гусцярыні [густога лесу, зарасніку] да зімы ня вылязім. Копаніха Смарг. 2. Быць няспрытным, неразваротлівым, упускаць зручны момант. Не сьпі за плугам, бо адаб'юць дзеўку. Гродзі Ашм.

ПЛЫТОЎ. Як з плытоў. Вельмі стомлены. Што ты як с плытоў? Хіба дзе якую работу меў? Падольцы Астр.

ПЛЮНУЎ. Што плюнуў сказаў. Няўхв. Абы-што, недарэчы. Сказаў што плюнуў, кажа, у цябе вочы, як у кроліка. Ляшчанка Шчуч.

ПЛЮНЬ. Плюнь на каго дык зашыпіць. Няўхв. Хто-н. вельмі раззлаваны, раздражнёны. Зусім жа размаўляць німахчыма – раве, крычыць, здаецца, плюнь на яго дык зашыпіць. Навасёлкі Ашм.

ПЛЮТО. Як плюто'. Няўхв. Дрэжны хто-н. Як плюто, ты дрэнны. Вострава Маст. (СПЗБ-4, 21).

ПЛЯГА. Пляга яго (яе, іх, цябе, вас) бяры. Выкл. Няхай будзе так. Выказванне згоды, уступкі. Захоць у хату, пляга ўжэ цібе бяры. Талькаўцы Ваўк. • Пляга – параўн. польск. *plaga* 'бяда, няшчасце'.

ПЛЯГІ. Да плягі. Шмат, многа. У нашым леся да плягі кветак. Моргавічы Іўеў. (МСГВ, 138).

Няма плягі на каго. Выкл. Вызванне нядобразычлівых адносін да каго-н. Кап ты згарэў, німа на цябе якой плягі! Жылі Іўеў. (СПЗБ-4, 22).

ПЛЯТНЮ. Плєсці плятню. Няўхв. Гаварыць абы-што, выдумляць. *Пляцеш, цётка, плятню, сама ні знаяш што.* Жадзейкі Шчуч. *От, пляцеш плятню, услуха'цца ні хочацца.* Бабіна Гродз. *Не пляці плятню, бо ўсё роўна табе ніхто ні навера.* Солы Сморг.

ПЛЯЧАХ. На плячах трымаць каго. Дапамагаць ва ўсім каму-н. *Цесьць на плячах трымае, вось і жывуць добра маладыя.* Майсеевічы Ваўк.

ПЛЯЧО. Плячо ў плячо рабіць. Дружна, зладжана. *Плячо ў плячо рабіць.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 10).

ПЛЯЧЫМА. Скружыць плячыма. Збянтэжыцца. *Як стала пытаць, дзе ён учора прабыў да ночы, адно скружыў плячыма і нічога не сказаў.* Бязводна Зэльв. (СГВ, 606).

Як за плячыма жыць. Пад надзейнай апекай, на ўтрыманні каго-н. *Жыву ў мужа як за плячыма.* Навасёлкі Ашм. *Жыве ў сьвякрухі як за плячыма – і мужык любіць, і сьвякруха натто добра.* Ашмянцы Шчуч.

ПЛЯЧЭЙ. З плячэй далоў. Што-н. перастае абцяжарваць каго-н. Пра завяршэнне якой-н. справы. *Напісала я гэты даклад – і з плячэй далоў.* Жукоўшчына Дзятл. *Добра, што пацярэбіла я гэтыя цукровыя буракі – і с плячэй далоў.* Малыя Краглі Дзятл.

Скінуць з плячэй што. Вызваліцца ад якога-н. клопату, які непакоіў, абцяжарваў. *Ну, ськінуў с плячэй я і дровы – парубаў і злажыў.* Сцігані Іўеў.

ПНЯ. З пня зваліўся. 1. Груб. Дурны, неразумны. *Ты што, с пня зваліўся, ужэ хіба зусім мазгі ні вараць?!* Калі сам ні датумкаяш, як зрабіць, то ты запытайся. Уселяб Навагр. 2. Іран. Не заўважае таго, што відавочна ўсім. *Ты што, с пня зваліўся? Аб гэтым усе ведаюць ужэ даўно.* Алешчыны Бераст.

Як да пня піць, выпіць¹. Асудж. Вельмі ахвочы (да выпіўкі). *Што ш, ён лоб здаровы... Выпіць – як да пня, а рабіць – не хачу.* Гнесічы Навагр. *Ён да гарэлкі як да пня, за чарку на каленях на край сьвету дойдзе.* Купіск Навагр. (ЖНС, 108). *Як да пня ён да гарэлкі.* Гольманцішкі Варан.

Як да пня² каму, да каго. Асудж. Зусім не даходзіць каму-н. што-н. *Колькі разоў гаварыць – рабі ўрокі, а да цібе як да пня.* Ваўчуны Сл. *Яму гавары ні гавары – як да пня.* Шыганы Сл. *Яму скажы што – ні чуя, ні панімаю, як да пня.* Малая Бераставіца Бераст. *Гаворыш, а яму як да пня.* Жылі Іўеў.

ПОВАДЗЕ. Ісці на повадзе за кім. Дзейнічаць самастойна, падпарадкоўваючыся чыёй-н. волі. *Ты не пытайся ў Стася, а пытайся ў Хведара, бо Стась заўсёды за ім ідзе на повадзе.* Гарнастаевічы Свісл. (СГВ, 594).

ПОВАР. Як повар з бульбай разабрацца. Жарт. Лёгка, хутка (разабрацца з кім-н., з чым-н. *З ім разбіраюся, як повар з бульбай.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 245). *Ні ведала, куды гэтыя лахманы спараткаваць, што дзеці прывезьлі, а Сьветка прыйшла і зразу разабралася зь імі як повар з бульбай: што ў шафу, што на вешалку, што ў агонь, што на сьметнік.* Гродзі Ашм.

ПОВІДКУ. На повідку. На відным месцы. *Ні люблю, калі каўбаса ляжыць на повідку, мушу адрэзаць і ўкінуць у рот.* Ліхачы Гродз.

ПОДМАЗКА. Як подмазка брудны. Вельмі (брудны, запэцканы). *Дзе ты лазіў? Брудны як подмазка.* Славацічы Зэльв.

ПОЕДОМ. Есці поедом каго. Няўхв. Бесперастанку папракаць, дакараць, зневажаць каго-н. *Як з'ездзіць мой мужык да сваіх бацькоў, то жыцця ў хаці німа, так настрапаляць на мяне, што поедом есць.* Альба Івац. (ДСК, 147).

ПОЗВЫКІ. У позвыкі ісці. Пазычаць. *Казала яму, кап у позвыкі ні ішоў, можа як выкруцімся сваімі сіламі.* Селішча Навагр.

ПОЗРАНКІ. На позранкі. У ранішні час. Перыяд выпасу жывёлы летам. *Помню, спаць хочацца, а тут татко будзіць, кажэ, кап вёў коні на позранкі.* Балічы Гродз. (СНМ, 111).

ПОЗУ. Стаць у позу. Няўхв. Катэгарычна не пагаджацца, не прымаць чыё-н. меркаванне, стаяць на сваім. *Антосеў Міхась такі ўпарты, як стане ў позу, анічога ты яму не дакажаш. Дольбо, баран!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 68).

ПОКАЗКІ. На показкі. Дзеля выгляду, для паказухі. *Рабіць на показкі.* Чэхаўшчына Гродз. (СНМ, 191).

ПОКАЛАТКУ. На ўсеньку покалатку. Вельмі гучна. *Нечыя гусі да нас прышлі і гагочуць на ўсеньку покалатку.* Бершты Шчуч. (СГВ, 599).

ПОКАТАМ. Зайсціся покатам. Моцна рассмяяцца. *Ад яго баяк зайшоўся покатам.* Вялікае Сяло Шчуч.

Покатам лажыцца (палегчы). Моцна, нястрымна смяяцца. *Як Франя Зосю за калтуны цягала, то ўсе покатам лажыліся.* Заборцы Астр. *Ну і ўмеяш брахаць, ат тваіх байкаў усе покатам палялі.* Бабінск Іўеў.

ПОКЛАД. Жабін поклад. Няўхв.-іран. Кепскі чалавек. Экспрэсіўна-адмоўная характарыстыка дзіцяці, падлетка. *То ты яшчэ агрызацца будзеш!.. Ах ты жабін поклад!* Ану нясі сюды вушы! Ваўкавічы Навагр.

ПОКУЙ. Вечны покуй каму. Выкл. Выказванне добрай памяці пра нябожчыка. *Кап мама была, вечны покуй, то ўжэ і ляхчэй было п нам.* Кронькі Шчуч. (ДМГ, 57). *Даўно нямашака, памёр яшчэ як у калхозы зганялі. Перавёс с хутара гэты дом, а потым адышоў, вечны яму покуй.* Баруны Ашм. (ДМГ, 122). *Вечны яму покуй.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 39). *У міне натто ж лядашча сванька была, вечны ёй покуй, жыць ні давала.* Лойкі Гродз. (СНМ, 126).

ПОКУТ. На покут садзіць каго. Аддаваць замуж. *Ну, Жана, бачу, мусі, гэтым летам на покут садзіць цібе будзем.* Якубаўцы Воран.

ПОКУЦЕ. Хоць у покуце стаў каго. Часцей ухв. Хто-н. прыгожа апануўся, прыбраўся. *Сёня Ніну хоць у покуце стаў, гэтак ужэ ўвабралася.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 77). *Ну і разадзелася – хоць у покуці стаў.* Заполле Маст. (ЗНФ, 77). *І касцюм новы, ціпер цібе хоць у покуце стаў.* Гута Дзятл. (ЗНФ, 77).

ПОЛЕ. Вывесці на чыстае поле каго. Паграж. Выявіць, выкрыць чыё-н. цёмныя справы, нядобрыя ўчынкі. *Я яго выяўду на чыстае поле, любым спосабам даведаюся, што было.* Пеляса Воран. *Добро зрабіў наш стары, што выяў гэтаго зладзюгу на чысто поля, пасядзіць, то троха адумаяцца.* Цыдовічы Гродз.

Не поле насеяна. Няшмат каго-, чаго-н. – *Каго хочаш, дзяўчынку ці хлопчыка? – А ні тога ні другога ні хачу. – Чаму ш так, у цябе ш іх не поле насеяна: адзін сыноч толькі.* Косцевічы Астр.

ПОЛІ. На полі пабегчы (лётаць, паляцець). Страціць розум, звар’яцець. *Зь ім ужэ такрок [мінулы год] зрабілася нешто, на полі пабех. І зробіцца ш чалавекам. За якую такую кару? Старына Маст. Так была згрышышыся, знерваваўшыся, так набрала ў галаву, што, думалі, на полі паляціць.* Косцевічы Астр. *Каб яна на полі лётала!* Альхоўка Астр.

Як у полі вецер. Легкадумны, пусты, ветраны. *Мужык мой быў як у полі вецер.* Дзеткі Воран.

ПОЛЬКУ. Пад польку. Від прычоскі. Мужчыны валасэ патстрыгаюць пат польку, пад ёрш, жанчыны падрэзваюць валасэ пад гаршчок. Вострава Сл. (МСГВ, 333). *Я ўсе пат польку патстрыгаю, мой сусед добра стрыжэ.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 178).

ПОЛЬСКАЮ. За польскаю. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *За польскаю гэта яшчэ было.* Гарадзечна Навагр.

ПОЛЬСКІМ. За польскім. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *Як ішлі замуш за польскім, мелі куфры гадзеньня, свой палатна, гавечак.* Пераганцы Воран. (ДМГ, 101). *Раскажу, як за польскім жылі, якія гаспадаркі былі.* Петрымаўшчына Іўеў. (ДМГ, 110). *За польскім было цяшка жыць.*

Лысая Гара Ашм. (ДМГ, 116). *Двары былі, а за польскім маёнткі. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-3, 10). За польскім былі ўсё спроншкі з арламі. Каралін Зэльв. (МСГВ, 468).*

ПОЛЬСКІМІ. За польскімі. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *У першы клас пашла за польскімі, перашла ў другі за польскімі. Клюкоўцы Бераст. (ДМГ, 31). Раней хадзілі вучыцеля па хатах і прасілі, кап бацька выпраўляў дзяцей у школу, а я за польскімі пацалавала старосту ў ногі, то ўзяў у гаспадарчую школу. Галубы Маст. (ДМГ, 40). Мы ш за польскімі жылі ў той час, дык тата на лета нам лапці плёў, а на зіму калодачкі драўляныя. Мардасы Шчуч. (ДМГ, 48). У школу хадзілі. Я тры класы за польскімі коньчыла. Рыча Шчуч. (ДМГ, 51).*

ПОЛЬСКУЙ. Пры польскуй. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *У школе дзеці пры польскуй ні памяшчаліся, таму што там кварціры для ўчыцелей былі: Яцэк жыў і Стэнька, яны патам зышліся, пажаніліся. Бандары Гродз.*

ПОЛЬСКУМ. За польскум. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь знаходзілася ў складзе Польшчы. *За польскум ішла дзеўка замуш. Старое Сяло Зэльв. (СПЗБ-2, 178).*

Пры польскум. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *Пры польскум яўрэі драхмамі стрыхлін прадавалі, атруту для зьвяроў. Альхоўка Навагр. (МСГВ, 151). У нас і памавіско было, што пры польскум нават пацу пры сустрэчы «здравістуйця» баяліся казаць, а ўсё па-польску казалі. Галавачы Гродз. (МСГВ, 345). Пры польскум на долі куплялі сахарыну, гэта зусім малюсенькі вес, але ціпер ні ўжываюцца. Альхоўка Наваг. (МСГВ, 148).*

ПОЛЬШЧАЙ. За Польшчай. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь знаходзілася ў складзе Польшчы. *Другі мост строілі тожа яшчэ за Польшчай. Рышыняты Смарг. (ДМГ, 123). За Польшчай была ў нас пастырка. Ністанішкі Смарг. За Польшчай ні было ў вёсцы п'яніц. А пасья вайны, ужэ як прышлі сюды рускія, наўчылі людзей гнаць вотку. Шчачынова Гродз.*

ПОЛЬШЧУ. За Польшчу. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь знаходзілася ў складзе Польшчы. *За Польшчу быў цымант, але дарагі: два злоты, і пуд жыта – два злоты. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-5, 369).*

ПОЛЬШЧЫ. Пры Польшчы. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь знаходзілася ў складзе Польшчы. *Раскажу вам, дзеткі, як жылі пры Польшчы. Булкі і цукерак ніколі ні ела. У сем гадоў трэбало ў школу хадзіць і каровы пасьвіць. Галубы Маст. Так вот, гэта завіўка пры Польшчы наatto дораго стоіла: два злотыя. Андрэвічы Ваўк. Пры Польшчы і дзьверы каўбасамі завязвалі. Мілявічы Маст. Лінькі ў нас праводзіліся яшчэ пры Польшчы, і цяпер лінькі робяць. Альхоўка Навагр. (МСГВ, 264). Мусі адзін клас кончыла пры Польшчы. Ужэ ні спомню я гэтых літараў. Кронькі Шчуч. (ДМГ, 57). А пры Польшчы быў магазін у Пырцінуў хаці. У іх жа ш хата на два канцэ. Бандары Гродз. Пры Польшчы на гумовыя чаравікі казалі абліванцы. Хадакі Івац. (ДСК, 13). Даўней плацілі вазавое. Пры Польшчы за воз бярозавых дроў плацілі 3 злотыя, за сасновыя – 2 злоты. Заполле Івац. (ДСК, 38). Дзе пры Польшчы гута была, ціпер шклозавод разбудаваў, тае гуты і ні пазнаць. Гродна Гродз. (СНМ-2, 58).*

ПОЛЯ. Аднаго поля ягадкі. Няўхв. Аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *Гэтыя прайдзісьветы аднаго поля ягадкі. Навумаўцы Шчуч.*

З поля не сходзіць. Вельмі многа працаваць. *Сям'я велька-велька ў хаці, у гэдыкум горы, у гэдыкум сьціслум. Зямлі много, бацько і маці с поля ні сходзяць, а тая Хвядорка і Ульянка знай дзісьціпліну дзяржаць. Крывічы Зэльв. (ДМГ, 64). Ужэ як пад восень, ізноў бацькі с поля ні сходзяць. Крывічы Зэльв. (ДМГ, 64).*

ПОМАК. Як помак. Тоўсты, непаваротлівы. *А што з яе, калі яна як помак.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 46).

ПОНТ. Браць на понт каго. Няўхв. Рознымі спосабамі правакаваць каго-н. на тое, каб выведаць ад яго што-н., змусіць прагаварыцца, раскрыцца. *Ён, халернік, хацеў браць на понт міне, але нічога ні вышло, ні на такога нарваўсо.* Гродна Гродз. (СНМ-2, 26).

ПОНЧЭК. Як пончэк у масле жыць. Прывольна, у поўным дастатку, без турбот і клопатаў. *Жыве як пончэк у масьле, а ўсё жыцьцё наракае.* Сапоцкін Гродз.

ПОНЮХ. На понюх кату чаго. Вельмі мала чаго-н. *Трэба зьбіраць сьмятану, бо масла таго засталася на понюх кату.* Косцевічы Астр.

ПОП. Дурны поп хрысціў каго. Абразл. Хто-н. неразумны, бесталковы. *І што ён меле, хіба дурны поп яго хрысціў!* Ляпёшкі Іўеў.

П'яны поп хрысціў каго. Іран.-абразл. Хто-н. неразумны, бесталковы. *П'яны поп цябе хрысціў ці што? Выгады сваёй ні бачыш?..* Алекшыцы Бераст.

Шалёны поп хрысціў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі неўраўнаважаны, паводзіць сябе рашуча, агрэсіўна. *Чаго ты ўсё фыркаеш, што табе ні наравіцца?! Цібе што, шалёны поп хрысціў!* Дарагляны Маст.

Як поп бялавіцкі. Насмеш. З доўгімі валасамі. Пра хлопца, мужчыну. *Хібо ж гэта красіво... Ходзіць, трасе каўтунамі, як поп бялавіцкі.* Старына Маст. • Бялавіцкі – ад назвы вёскі Бялавічы Мастоўскага раёна.

Як поп па калядзе хадзіць. Няўхв. Па вёсцы, з хаты ў хату. *Чаго ты ходзіш як поп па калядзе, думаяш, людзі натто радыя, што ты ладзіш па хатах.* Задварані Свісл.

Як поп у талацэ завіхацца і пад. Няўхв. Нічога не робячы, прыкідваючыся. *Ты добра выглядаеш, бо ніякага клопату ні маяш, напэўна завіхаешся як поп у талацэ.* Буцілы Лід. (СГВ, 617).

ПОПЕЛ. Попел высыяваць каму. Замаўляць ад прырэпалаху. *Маю малую так сабака напалохаў, цэлу ноч дзіця ні спало. Трэба Ольгу Вінскаву пазваць, кап попял высыяла ёй.* Стокі Свісл.

ПОПЛЕСКА. Як поплеска. Высокі і худы. *Вырасла вялікая, але худая як поплеска.* Стральцы Гродз. (СПЗБ-4, 49). *Худы як поплеска.* Стральцы Гродз. (ЗНС, 34).

ПОРАХУ. Мала пораху ў парахаўніцы ў каго. Хто-н. слабы, нядужы ці няздольны зрабіць што-н. *Пастаў ты, сыноч, эты кош. Алі ў цябе яшчэ мала пораху ў парахаўніцы.* Сурынка Сл.

Ні пораху ні сіняга. Анічога. *Ні было ж у іх ні пораху ні сіняга.* Эйсманты Бераст.

Пораху мала ў каго. Хто-н. слабы, нядужы ці няздольны зрабіць што-н. *У цябе яшчэ пораху мала, падрасьці крыху, тады і падымаш гэты слуп.* Сурынка Сл.

ПОРТАЧКІ. Скроіць портачкі каму. Жарт. Укусіць каго-н. Пра сабаку. *Учора скроіў наш сабака яму портачкі.* Бяцёны Ашм.

ПОРТКІ. Драцца як падраныя (парваныя) порткі. Асудж. Непрыгожа, непрыемна, няправільна спяваць. *Хай бы яна ўжэ сьціхла з гэтымі сьпевамі, арцістка мне знашлася!.. Дзярэцца як падраныя порткі!* Бабіна Гродз. *Што ты дзярэсся як парваныя порткі, лепай во памагла п мне!* Каменка Шчуч.

Накласці ў порткі. Іран. Спалохацца, струсіць. *Толькі мех на плечы, а тут, бачу, брыгадзер ідзе. Алі Бох яшчэ стаяў пры мне. Ён [брыгадзір] міне ні ўбачыў, алі я ту наклала ў порткі.* Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** налажыць (накласці) у порткі (штаны, ганавіцы).

Налажыць у порткі. Іран. Спалохацца, струсіць. *Як убачыў воўка, то адразу налажыў у порткі, ні ведаў, куды ўцякаць.* Пецюкі Дзятл. **Вар.** налажыць (накласці) у порткі (штаны, ганавіцы).

Порткі праседжваць. Нічога не рабіць, марна траціць час. *Вольчын хлопец анічагуткі ў школе ня робіць, толькі порткі праседжвае. Вотдзека ўдалося дзіцятка: ні на рукі ні да навукі.* Бярозаўка Лід.

Як порткі з плоту знікнуць, прапасці. Гумар. Бясследна, невядома дзе. Шукаю во акуллары і знайсці ні магу, зніклі як порткі з плоту. Воўпа Ваўк. Дзе ён дзеўся? Пайшоў на двор і прапаў як порткі з плоту. Котра Гродз. Толькі быў тут і прапаў як порткі з плоту. Замошша Шчуч. Адно ш павесіла слоік, ужо знік як порткі з плоту. Вольна Бар.

ПОРУ. У добрую пору выгаварыцца а ў ліхую змаўчаць. Пабочн. Выказванне засцярогі ад чаго-н. нядобрага, нежаданага. *Максімка, у добру пору выгаварыцца а ў ліхую змаўчаць, больш ужэ ні мая гэтай ляргіі, шчочкі чысыцянка, ні чырвоныя.* Бабіна Гродз.

ПОРХАЎКУ. Порхаўку наставіць. Іран. Паводзіць сябе важна, ганарыста, нахабна. *Порхаўку наставіць і суняца, як ініцілігент. А які ён к чорту ініцілігент: як быў Яначак, так і застаўся Яначкам.* Буцілы Лід.

ПОСТ. Залажыць пост. Іран. Адмовіцца ад яды. *Паставіла заціркі, дык залажылі пост – давай смачнейшага!* Зэльва Зэльв. (Стэц.-2, 250).

ПОТУ. Да поту. Да поўнай стомы, знямогі (рабіць што-н.). *Ясь прынясе сваю скрыпку і як станя вытылінкваць на ёй, то ўсе скачуць аж да поту.* Шылавічы Сл. (СГВ, 100). *Сёньня добра на сенакосі папрацавалі нават дзеці. Правільна гавораць: працуй да поту, пад'ясі ў ахвоту, вот і паямо зара з апяцітам.* Любча Навагр.

Да сёмага поту працаваць. Да поўнай стомы, да знямогі. *Учора паехалі на балота сена граці, працавалі да сёмага поту.* Дарагляны Маст.

ПОТЫ. Дзясятая поты выйдучь з каго. Хто-н. затраціць шмат намаганняў для выканання чаго-н. *Пакуль тае плітоўкі наб'еш, та дзісятая поты сь цібе выйдучь, так цяшкі было.* Зарубічы Гродз. (СНМ, 110).

ПОЎНІЦЫ. На поўніцы есці. Прагна, з прагнасцю. *Гэты год сено ядка, карова па поўніцы есць, і об'ядзеў німа.* Заполле Івац. (ДСК, 257).

ПОЦЕНГ. Поцэнг не аб'еде каго. Іран. Хто-н. вельмі тоўсты. *За гэты рок такая стала, што і поцэнг не аб'еде.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** <едным разам> поцэнг не аб'еде.

● *Поцэнг – цягнік; параўн. польск. *rosiąg* 'тс'.*

ПОЧАПКАХ. На почапках сядзець. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Сядзела на почапках і дупіла цыбулю, то так ногі забалелі.* Калеснікі Бераст. (СГВ, 609).

ПОЧАПКИ. На почапкі сесці. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Як сярэдзіна забаліць згорбіўшыся, сяць на почапкі – трохі адыдзя.* Пацавічы Маст. **Вар.** на почапкі (на почапку).

ПОЧАПКУ. На почапку сесці. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *На почапку села і сядзіць.* Каўняны Гродз. (СПЗБ-4, 63). **Вар.** на почапкі (на почапку).

ПОЧКА. Як почка ў сале жыць. Вельмі добра, багата, у поўным дастатку. *Ірка жыве сабе як почка ў сале.* Малая Бераставіца Бераст. *За сваім мужыком жыве як почка ў сале.* Ляпёшкі Іўеў. *Чаго ў іх толькі німа, жывуць як почка ў сале.* Каменка Бераст. *Як булка стала, відаць, жыве як почка ў сале.* Шылавічы Сл. *Жыве як почка ў сале.* Эйсманты Бераст. (ППФВ, 26). **Вар.** як почка (нырка) у сале (у сядле). ● *Почка – нырка; параўн. рус. почка 'тс'.*

ПОЧКАЎ. Ні почкаў ні шмочкаў не засталася. Нічога, ніякіх звестак (не засталася ад каго-н.). *Пашоў недзе, ні почкаў ні шмочкаў не засталася.* Дварчаны Воран.

ПОЧУТУ. Почуту няма пра каго, пра што. Зусім адсутнічаюць звесткі пра каго-, пра што-н. *Як паехаў з дому ў Карэлафінск, то нідзе і почуту німа, што зь ім.* Угрынь Карэл. (СГВ, 369).

ПОШТА. Вулічная пошта. Няўхв. Той, хто збірае і разносіць плёткі, пляткар. *Трэба ў гэтай вулічнай пошты папытацца, хто да нас заходзіў, чые гэты сьляды на надворку.* Ён усё ж на сьвеце ведае пра ўсіх. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 59).

Лапцевая пошта. Іран. Аператыўная сістэма распаўсюджвання мясцовых звестак, чутак, плётак. *А ў той Волькаўшчыня – лапцевая пошта.* Адзін сказаў другому – і ўсё мястэчка ведае. Вішнева Сморг.

Палявая пошта. *Іран.* Пляткарка. *Калі ня прыдзяш да яе, то ў хаці няма. Ходзіць усё с хаты ў хату – палявая пошта.* Крупава Лід. (Хітр., 61).

Свіная пошта. *Няўхв.* Пляткарка. *От ужо гэта сьвінная пошта, так прыложыць, так дабавіць, што й ні падумаеш.* Асіпаўцы Воран. *Ой, любіць паляпаць языком, нідарма яе клічуць сьвіной поштай.* Забалаць Воран.

Як пошта. *Няўхв.* 1. Аператыўна (разносіць плёткі). *Ні пасьпеяш пры ёй што сказаць, адразу як пошта разьнясе.* Алекшыцы Бераст. 2. Вельмі хутка (хадзіць, лятаць і пад.). *А дзе ш я с табой зыдуся, калі ты ляціш як почта.* Красляны Шчуч. *Спраўна дзяўчук, лятая як пошта, ні пасьпеяш слова сказаць, а ўжо ўсё зробіць, яна ўжэ тутака.* Бершты Шчуч. (СГВ, 618).

ПОЯС. **Заткнуць за пояс каго.** Пераўзысці каго-н. у якой-н. справе. *Ужо што да печаві, то дзяўчка цябе заткне за пояс, бо майстар даўні, умея добра класьці печы.* Шылавічы Сл. (СГВ, 591). *Хоць і гады мая, але любога заткне за пояс.* Старыя Паддубы Шчуч.

ПРАВА. **Сваё права правіць.** Кіравацца сваімі прынцыпамі, настойваць на сваім, дабівацца, свайго. *Джэгаю кажын дзень, як скаціну якую, а ён усяроўна сваё право правіць.* Чамяры Сл. (НЛ, 50). *Управы яму няма, сваё право правіць.* Купіск Навагр. (ЖНСл., 165).

ПРАВАМ. **Вечным правам права правіць.** Быць заўсёды наперадзе, на вышыні. *Ну і хітры наш брыгадзір, хоча ўсё жыцця вечным правам права правіць.* Задварані Свісл.

Ніжадным правам. Ніякім чынам. *Ты ў яго нічога ні даб'еся.* *А ніжадным правам.* Рыбалы Свісл.

ПРАГРАМЕ. **Па поўнай праграме.** Поўнасьцю, цалкам. *Білеты па гісторыі вывучыў па поўнай праграме, цяпер толькі паўтарыць засталася.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 66). *Усё мусіў раскажаць, раскруцілі яго па поўнай праграме.* Путрышкі Гродз.

ПРАЕХАЦЬ. **Ні праехаць ні прайсці.** 1. Вельмі непраходны. Звычайна пра дарогу. *Дарога наша раскешкалася, ні праехаць ні прайсці на ёй.* Загор'е Карэл. (СГВ, 407). *Балото вадой паняло, ні прайсці ні праехаць.* Лікоўка Гродз. (СНМ, 104). *У нас з зімы на дарозі такая калюга, што ні прайсці ні праехаць.* Абухава Гродз. (СНМ, 65). *За Рудавіцамі была такая трансавы, што ні прайсці ні праехаць, а ціпер хоць бокам каціса – сухо.* Свіслач Гродз. (СНМ, 144). 2. Вельмі многа (людзей знаходзіцца дзе-н.). *Калі быў фэст, людзей сабралася ні праехаць ні прайсці.* Парэчча Гродз. *Тады ў Якубавічах быў кірмаш.* *Людзей збіралася ні прайсці ні праехаць.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 54). *Аля ш і людзей набралася ні прайсці ні праехаць!* Нача Воран. (ЗНФ, 54). *Ні йдзі ты ў той клуп, там сёння людзей будзя ні прайсці ні праехаць.* Дуляўшчына Маст. (ЗНФ, 54).

ПРАЙСЦІ. **Не прайсці.** Вельмі многа (людзей знаходзіцца дзе-н.). *На Радуніцу як пойдзем на магілкі, та людзей там столькі, што ні прайсці.* Клачкі Гродз. (СНМ, 119).

Ні прайсці ні праехаць. Гл. ні праехаць ні прайсці.

ПРАКТЫКУ. **Практыку зняць.** Спрактыкавацца, набрацца вопыту. *Яно і не цяжка рабіць у нас, як практыку знімеш.* (Крывічы Зэльв. (Стэц.-1, 184).

ПРАНЕЦ. **Як пранец уцякаць, бегчы.** Вельмі хутка. *Я табе нацягаю дрыва з майго падворку.* *Будзяш ляцець як пранец.* Танявічы Шчуч.

ПРАНІКАМ. **Як пранікам па вадзе пляскаць і пад.** *Іран.* Вельмі недарэчна, нетактоўна (казаць што-н.). *Сьціхні лепш, пляшчаш як пранікам па вадзе.* Пархімаўцы Бераст.

ПРАНІКАЎ. **Пранікаў падсыпаць каму.** Пакараць, правучыць каго-н. – *Ваш сын зноў кепска паводзіць сябе.* – *Ну я яму пакажу, такіх пранікаў патсыплю, больш ні захоча!* Стокі Свісл.

ПРАНЦА. **Каб цябе пранца з'ела.** *Выкл.* *Няўхв.* Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. *Каб цябе ўжо пранца з'ела, як ты мне надаеў.* Свіслач Свісл. **Вар.** каб цябе (яго, яе, вас, іх) пранцы (францы) з'елі (панца з'ела).

Пранца яго (яе, іх, цябе, вас) ведае. Няўхв. Невядома. Бывало, як пойдзеш на сяло, дык пранца яго ведае, калі прыдзеш дахаты. Шчорсы Навагр. **Вар.** пранцы яго (яе, іх, цябе, вас) ведаюць; пранца яго (яе, іх, цябе, вас) ведае.

ПРАНЦАМ. Пранцам у вочы лезці каму. Няўхв. Неадчэпна, назойліва прыставаць, дакучаць. Ні лесь пранцам у вочы. Масты Маст.

ПРАНЦЫ. Каб цябе (яго, яе, вас, іх) пранцы з'елі. Выкл. Груб. Выказванне абурэння, злосці, гневу, пажадання нядобрага каму-н. Такі кусок лубіну каровы йзелі, каб іх пранцы йзелі с пастухом разам! Бабіна Гродз. Каб яе пранцы йзелі, гэту пагоду – нігоднаго дня бяз дажджу. Бабіна Гродз. Гэта ш дахаты ніяк ні магу прыгнаць, каб яго ўжэ пранцы зьелі! Зарас паламаю ўсе гэтыя равары. Скарбы Шчуч. Ой, каб пранцы на цябе найшлі. Каб цябе пранцы зьелі! Правыя Масты Маст. Учора ў нас нехта ўсю цыбулю пакраў. Ах, каб іх пранцы зьелі, як яны не нажаруцца ніяк! Старына Маст. Зноў усё ў гароччыку павыграбаяш, кап цябе пранцы зьелі! Свіслач Гродз. **Вар.** каб цябе (яго, яе, вас, іх) пранцы (францы) з'елі (панца з'ела).

Пранцы не возьмуць каго. Няўхв. Нічога не здарыцца з кім-н. Пацягаяцца, пацягаяцца і дахаты верняцца, пранцы яго ні возьмуць. Мілявічы Маст.

Пранцы яго (яе, іх, цябе, вас) ведаюць. Няўхв. Невядома. Пранцы яго ведаюць з гэтым марозам. Ці будзя ён, ці не, ці накрываць бульбу на ноч? Бабіна Гродз. Хадзіў да Змітрачыхі любіцца: як ім там было, пранцы іх ведаюць. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 90). **Вар.** пранцы яго (яе, іх, цябе, вас) ведаюць; пранца яго (яе, іх, цябе, вас) ведае.

ПРАСВЕТНАЕ. Прасветнае не бачыць. Не мець палёгкі, адпачынку, супакою. Якое наша было маладое жыццё: прасветнае не бачылі за работаю. А што з таго? Хіба болей мелі? Залацеева Зэльв. (Стэц.-1, 185). **Вар.** прасвету (прасветнае) не бачыць.

ПРАСВЕТУ. Прасвету не бачыць. Не мець палёгкі, адпачынку, супакою. Я ў сваім жыцці прасвету ні бачыла, адно й знала, што працаваць ды працаваць. Зэльва Зэльв. Кожны дзень п'е, ні бачыць прасвету прас сваю вотку. Калбаскі Гродз. **Вар.** прасвету (прасветнае) не бачыць.

Прасвету не відаць. Не прадбачыцца ніякіх змен да лепшага. Ну і жыццё пайшло, нічога добраго німа, і ніякого прасвету ні відаць. Новыя Бяляны Гродз.

ПРАСОВЫ. Прасо'вы соўваюць. Адчуваецца востры, пранізлівы боль, калаццё. Ой, я прастудзіўся, на сквазняку пасядзеў, то ў плячы прасовы соўваюць. Балотца Навагр. Каб це прасовы соўвалі. Балотца Навагр.

ПРАЎДА. Калхозная праўда. Іран. Той, хто ведае ўсе мясцовыя навіны, плёткі. От жа калхозная праўда, нічога ад яе ні ўтоіш. Малі Астр.

ПРАЎДЗЕ. Па праўдзе сказаць. Пабочн. Калі быць шчырым, дакладным. А ўдоў колькі... Я тожэ так во асталася, па праўдзе сказаць. Шылавічы Шчуч. (ХБД, 462).

ПРАЎДУ. Пусціць у праўду каго. Выкрыць, абвінаваціць каго-н. у цёмных справах. За сірочыя грошы, што вы прыбралі сабе, я вас пушчу ў праўду. Міцкавічы Смарг. (СГВ, 605).

ПРАЎДЫ. Дось праўды. Пабочн. Шчыра кажучы. Дось проўды, хіба ён гэта зробіць?! І ні спадзявайся, ні дачакайся ад яго. Бабіна Гродз.

ПРАЎЗАКА. Даць праўзака каму. Пабіць, пакараць каго-н. А маці злосна была: і праўзака, і карбунцоў дасць, бо трэба было нас і адзець, і накарміць. Заполле Івац. (ДСК, 268). ● Праўзак – завязка, тонкая палоска матэрыі.

ПРАХАМ. Пайсці прахам. Прапасці, згінуць, змарнавацца. Прыйшло махам і пайшло прахам. Шылавічы Сл. (МСГВ, 606). Як татусь быў, та і гаспадарка трымалася, а ціпер усё прахам пайшло. Сапоцкін Гродз. (СНМ, 144).

ПРАХОДУ. Не даваць праходу каму. Няўхв. Неадступна праследаваць каго-н. просьбамі, пытаннямі, гаворкай. Бацько, бывало, ніводнай маладзіцы праходу ні даваў, а сын, відно, у матку пайшоў. Падгайна Карэл. (СБНФ, 170).

Праходу няма каму за кім. Няўхв. Хто-н. даймае каго-н. надакучлівымі просьбамі, пытаннямі, размовамі, прыставаннем і інш. *Сыны ўжо так разбазырыліся, што старому праходу німа за імі.* Дзягенева Астр. (СГВ, 399).

ПРАЦЫ. З працы рук жыць. На самастойна здабытыя, самастойна заробленыя, вырабленыя сродкі існавання. *Рабочай зямлі мало было, усе людзі жылі з працы рук – хто бочкі рабіў, хто кошыкі плёў, хто чым займаўся.* Кашалёва Навагр. *У дзівяностым годзе памёр ён, а я асталася адна. Цяпер жыю, чакаю, калі прыйдзе врэмя да яго ісьці. Усё з рук працы. Жывёлку гадала, усё чыста.* Акмянеі Астр. (ДМГ, 141).

ПРАЧУХАНКІ. Даць прачуханкі каму. Адлупцаваць, пакараць, насварыцца на каго-н. *Ой, дам прачуханкі, як не будзеш слухаць.* Крывічы Зэльв. (Стэц.-1, 184). *Алі ші і нягодны хлопец, трэба даць яму добрай прачуханкі.* Палужжа Карэл. *Хай толькі вернецца, то я яму дам прачуханкі.* Залужжа Стаўб. **Вар.** даць прачуханца (прачуханкі).

ПРАЧУХАНЦА. Даць прачуханца каму. Адлупцаваць, пакараць, насварыцца на каго-н. *Ай, як даў мне бацька прачуханца...* Талочкі Воран. *Даў мне бацька прачуханца.* Старое Сяло Зэльв. **Вар.** даць прачуханца (прачуханкі).

ПРОЛАМКУ. Як у проламку ўваліцца. Трапіць у вельмі непрыемнае, складанае становішча. *От, дзеткі, улез я тады то ўлез з гэтымі пазыкамі, як у проламку ўваліўся. Ні ведаў, як выкруціцца.* Нача Воран. • *Проламка* – палонка.

ПРОПАДАМ. Хай яно прападам прападзе. Выкл. Выказванне моцнага раздражнення, злосці з прычыны чаго-н. *Анігдачкі больш рабіць так ні буду, хай яно прападам прападзе!* Каменка Гродз. (СНМ, 13).

ПРОПАСЦЬ. Як у пропасць прапасці і пад. Бясследна, невядома куды (знікнуць, прапасці). *Ні магу знайсці хустку, як у пропасць прапала.* Вераб'і Астр. *Як пайшоў на тую вайну, та як у пропасць упаў, ні слуху ні духу.* Белякоўшчына Гродз. (СНМ-2, 183).

ПРОРВУ. Як у прорву. Няўхв. 1. *есці* і пад. Вельмі многа, ненасытна. *Есць як у прорву, куды толькі леза.* Нячеча Лід. *Як пасадзіш майго швагра за стол, то меле як у прорву.* Накрышкі Дзятл. (СГВ, 620). 2. Безвынікова, упустую. Пра траты, расходы. *У іх ідзе ўсё як у прорву якую, колькі ні давалі, усероўно нічога ні маюць.* Вусенікі Гродз. (СНМ-2, 183). *У каго дочки, та грошы ляцяць як у прорву, ні накупляюцца ім.* Баранава Гродз. (СНМ-2, 128).

ПРОСТ. На прост жаць. Устар. Спосаб жаць сярпом, калі жмені жатага жыта не складаюцца для вязання снапоў, а раскладаюцца на пожны для прасушкі. *Як табе жаць? Лепей будзь на прост, хай трохі прасохня, а снапы пасья зьвяжам.* Вераб'евічы Навагр.

ПРОСТУ. Пад просту. У зеніце. Пра сонца. *Скоро пойдзям на абед, бо слонцо ўжо пат просту стала.* Заполле Маст. (СГВ, 319).

ПРОСУ. Без просу не сунь носу. Асудж. Не лезь, не ўмешвайся не ў сваю справу, не рабі недазволенае. *А ты ляпей намаўчы, слова табе ні давалі, бес просу ні сунь носу.* Бабіна Гродз. **Вар.** без <с>просу(-а) не сунь носу(-а).

ПРОСЫПУ. Без просыпу піць. Без перапынку, запоем. *Ці ты ні знаеш? У яго ж запой ціпер. Другую нідзелю н'е бес просыпу.* Стокі Свісл.

ПРОЧКІ. У прочкі пайсці. Невядома куды, кінуўшы хату, сям'ю. *Ах Божжа, што ш гэта робіцца на сьвеці, толькі сваркі адныя кругом. Во ты чула, Таня зноў пайшла ў прочкі.* Амбілеўцы Шчуч. *Мая баба здурэла, у прочкі пайшла.* Гуды Лід. *Ні шкадуяця вы міне, пайду ад вас у прочкі.* Касцяні Сл.

ПРУД. Хоць пруд прудзі. Вельмі многа. *Некалі той рыбы было хоць пруд прудзі, і дзе яна падзеласа.* Хамякі Гродз. (СНМ-2, 183).

ПРУЖЫЦЬ. Аж пружыць каго. Не церпіцца каму-н., узнікае неадольнае жаданне зрабіць што-н. *Кажаш ёй маўчаць, а яе аш пружыць, кап сказаць.* Першамайск Шчуч.

ПРУСАК. Як прусак на марозе прапасці. Зусім, канчаткова (прапасці). *Як закінуць куды далёка рабіць, прападзе як прусак на мароза.* Волькавічы Ашм.

Як прусак у саладуху папасці і пад. У няёмкае, складанае, безвыходнае становішча (трапіць). *Спісваю кантрольную, а тут – настаўнік, і глядзіць. Во, думаю, папаў як прусак у саладуху.* Вялікая Мыса Смарг.

ПРЫБІТЫ. Як прыбіты сядзець. У стане разгубленасці, распачы, адчаю. *Я табе паўгадзіны тлумачу пра машыну, а ты сядзіш як прыбіты.* Копаніха Смарг.

ПРЫВЯЗІ. Як з прывязі сарваўшыся бегчы і пад. Няўхв. Вельмі жутка, стрымгалоў. *Чаго ты так ляціш як с прывязі сарваўшыся?* Некрашэвічы Карэл.

ПРЫДУРАК. Прыдурак лагерны. Зневаж. Неразумны, бесталковы чалавек. *І аткуль ты ўзяўся такі, прыдурак лагерны!* Алянцішчаўка Шчуч.

ПРЫЙСЦІ. Прыйсці да сябе. Выйсці са стану непрытомнасці, забыцца. *Алесь ёй падаў конаўку вады, яна папіла і накрыве прыйшла да сябе.* Засецце Дзятл. (ДМГ, 76).

ПРЫЙШЛО. Прышло знаць. З’явіліся звесткі, паведамленні, чуткі. *Хаваліся ў лесі, а потым ужо прыйшло знаць, каб ішлі дадому, ужо немцаў німа.* Руда Яварская Дзятл.

ПРЫКІПЕЛІ. Як прыкіпелі да каго. Моцна зблізіліся, пасябравалі. *Нашы маладыя як прыкіпелі адно да другога.* Бакшты Шчуч. (СГВ, 618).

ПРЫКЛЁПУ. Дзеля прыклёпу. Для бачнасці, для выгляду. *Ну пайшлі хуччэй, хоць дзеля прыклёпу настайш.* Бярдовічы Сл.

ПРЫКУПІЎШЫ. Прыкупіўшы і прадаць можна што. Жарт. Вельмі мала, малая колькасць чаго-н. – *Ці многа картофлі накапалі? – Многа... Прыкупіўшы і прадаць можна. Ні ўрадзіла сёлета.* Белякі Дзятл.

ПРЫМЕЎ. Каб прымеў бы то (дык) з’еў бы каго. Асудж. Вельмі злосны, люты ў адносінах да каго-н. *Наляцеў с кулакамі, кап прымеў бы та з’еў бы.* Талькаўцы Ваўк. *Ну і харакер у яго: кап прымеў бы дык з’еў бы. Такая ўжо гадасць урадзілася.* Хвалава Карэл. *Каб прымелі б то з’елі б адзін другога.* Смаргонь Смарг.

Каб прымеў бы то ўсё з’еў бы. Асудж. Вельмі скупы, прагны, сквапны. *Каб прымеў бы то ўсё з’еў бы; калі свайму сыну грошай нашкадаваў, то што казаць чужому.* Хутар Праважа Воран. *Горло ў яго шырока, кап прымеў бы то ўсё з’еў бы.* Паўлаўшчына Ваўк. *Такі ж зазроны [зайздросны], кап прымеў бы то ўсё з’еў бы.* Гудзевічы Маст. **Вар.** *каб прымеў бы то з зямлі з’еў бы (злізаў бы); каб прымеў бы то па зямлі лізаў бы; каб прымеў бы то зямю лізаў бы; каб прымеў бы то ўсё з’еў бы.*

ПРЫНАДА. Як прынада ляжаць. Без руху. *Напіўся і ляжыць як прынада.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 150).

ПРЫПАЛЕ. У пры’пале прынесці. Нарадзіць пазашлюбнае дзіця. *Лётаіш і лётаіш, глядзі мне, кап у прыпале ні прынясла, я табе калыхаць ні буду.* Падольцы Астр. **Вар.** *прынесці ў прыполе (у пры’пале, у падоле, у падолку, у пялёнцы, у фартуху).*

ПРЫПЕКА. З прыпека ды ў печ. З адной непрыемнасці ў другую. *Дый заўсёды так, ні адно, дык другая, як кажуць, з прыпека ды ў печ.* Першамайск Шчуч.

ПРЫПЕЧКА. З прыпечка злезці. Дзіц. Падрасці, пачаць хадзіць. *Здэцца, нідаўно с прыпячка злес, а які ўжэ файны хлопчык вырас, нат ні верыцца, дальбо ні верыцца.* Старына Маст.

З прыпечка на печ схаваць і пад. Ненадзейна, непадалёку ад ранейшага месца. *Знайшоў сха’ву – у гародзі. Та ўжэ аднёс бы дзе даляй ат хаты, а то схаваў с прыпечка на печ.* Бабіна Гродз. *Дзе ты схаваў?.. Далёко ш ні схаваў. Што гэта за схаванё – с прыпячка на печ.* Краскоўскія Горы Навагр.

ПРЫПЁКУ. Збоку прыпёку. Няўхв. 1. Непатрэбны, лішні, чужы. *Які ён там сваяк, так вот збоку прыпёку.* Руда Яварская Дзятл. *Сын яго будзе ўжо збоку прыпёку ў чужой сям’і.* Любча Навагр. *Ён хацеў дазнацца, карэнны ты, або так, збоку прыпёку.* Радзавічы Гродз. 2. Зусім недарэчы. *Анюта ходзіць збоку прыпёку ды толькі губамі варушыць. Усё сьпяваюць, а яна слоў гэтай песні ні ведае.* Жукоўшчына Дзятл. *І ён збоку прыпёку цягнецца.* Парэчча Дзятл.

ПРЫПОЛЕ. **Прынесці ў прыполе.** Нарадзіць пазашлюбнае дзіця. Глядзі, дагуляся, прынясеш у прыполі, як твая сястра. Купры Шчуч. *Некалі маці ў прыполі прынясла і ат дачкі того ш дажджэцца.* Старына Маст. – *Ну, ні прынясла нічога ў прыполі з гораду? – Ты што, здурнела ці што?! Пагранічны Бераст. Ужэ адна прынясла ў прыполі, і ты яшчэ хочаш!* Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** прынесці ў прыполе (у пры’пале, у падоле, у падолку, у фартуху).

ПРЫСАКАМ. **Прысакам у вочы каму.** Вельмі агрэсіўна, злосна паводзіць сябе ў адносінах да каго-н. *Як суседкі скажуць што, дык ён мне прысакам у вочы, усім веры дае, а што я кажу, то так сабе.* Пагарэлка Карэл. (СГВ, 604).

ПРЫСАЛІЎШЫ. **Прысаліўшы прыбяліўшы можна з’есці.** *Жарт.* Ні дрэнны і ні добры, пасрэдны, не самы горшы. *Кватэра то не натто добрая, не новая, шмат работы будзе, але от, прысаліўшы прыбяліўшы можна з’есць, трэба Богу дзякаваць і за такую.* Бастуны Воран.

ПРЫСКУ. **Як у прыску.** У вельмі неспакойным, неўраважаным стане. *Што ты сёння скачаш як у прыску, нідзе табе месца няма.* Магуны Воран. (СГВ, 620).

ПРЫЧЫНЫ. **Без дай прычыны.** Без ніякіх на тое падстаў, выпадкова. *Чаго ён прычапіўся да цябе без дай прычыны? Аляксандраўшчына Зэльв. І чаго ж яна да міне прычапілася без дай прычыны. Шурычы Свісл. Паляцела яна да яго ды давай крычаць без дай прычыны. Гуды Лід. Прышла да нас Волька бяз дай прычыны і пачала тралі-валі разводзіць. Крышылоўшчына Карэл. (СГВ, 578). Бес дай прычыны наваліўся... Што ты да яе маяш?! Крывічы Зэльв.*

ПРЫШЫЙ. **<Ні> прышый <ні> прысцяба’й.** Няўхв. Зусім непатрэбны, лішні, не мае дачынення да чаго-н. *Што за людзі!.. Ні стыда ні совясьці... Прыцягнуліся на вясяля ніяк хто, ні прышый ні прысцябай. І яшчэ за стол залезлі. Старчаняты Ёўеў. – А чаго тутака Лёнік таўчэцца? Мо троху памагая? – Можаш забіраць сабе, ён тут так сабе, ні прышый ні прысцябай. Старына Маст. От, такі зь яго тут таварыш, ні прышый ні прысцябай. Аля хоць аказацца да каго есць. Бабіна Гродз. Прышый-прысцябай. Галавачы Гродз. (СНМ, 190; МСГВ, 606).*

ПСА. **Не для пса кілбаса’.** Не падыходзіць, не пара хто-н. каму-н. *Ты на яго нават ні паглядвай – ні для пса кілбаса. Табе трэба добрага чалавека.* Адэльск Гродз. ● Запазычанне з польскай мовы – *nie dla psa kielbasa* ‘не для цябе (яго) прызначана’.

ПСТРЫКАЧА. **Даць пстрыкача’.** Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Даў малы такога пстрыкача, што чуць матку з нох ні збіў.* Маркуні Астр. *Такога пстрыкача даў, што аж пяткі заблішчэлі.* Варняны Астр. ● Фразеалагізм – народнаэтымалагічная трансфармацыя выразу з рускай мовы *дать стрекача* з аналагічным значэннем, дзе незразумелы кампанент *стрекача* пераасэнсаваны адпаведна беларускаму *пстрыкача*, утворанаму ад дзеяслова *пстрыкнуць* ‘хутка, імгненна знікнуць, збегчы’.

ПТАШКА. **Як пташка на моры жыць.** Вельмі добра. *Наша Зося ўжо жыве як пташка на моры.* Заполле Маст. (СГВ, 618).

ПТУШКАМІ. **З птушкамі не паляцець.** Не змагчы жыць вечна. – *Німа ўжэ на сьвеці Пракопа. – Мая ты мілая, усе там будзям, с птушкамі ні паляцім.* Лаўрынавічы Свісл. (ЗНФ, 37). *Нашто яны мне, тыея запасы? Уся роўно с птушкамі ні палячу, мне ўжэ за семдзясят.* Старое Сяло Зэльв. (ЗНФ, 37).

ПТУШКІ. **Дурной птушкі дурныя песні.** *Зневаж.* Неразумнае, бесталковае, недарэчнае выказванне. *Дурной птушкі дурныя песні.* Маякі Ашм. (МСГВ, 589).

ПУГА. **Пуга плача на кім.** Няўхв. Хто-н. заслугоўвае пакарання. *Гэта карова леза і леза да шкоды, на ёй даўно пуга плача.* Каменка Шчуч. *Па гэтаму вадзючаму дзіцяці даўно пуга плача.* Гудзевічы Маст.

Як дзедаўская (дзядоўская, дзедава, жыдава, жыдоўская, пастырская, фурманская) пуга распусціцца. Няўхв. Вельмі, празмерна. *Біць трэба, паглядзець, ці*

жывы, і шчэ біць, бу распусьціўся як дзедаўская пуга. Дамейкі Лід. Ну й распусьціўся ты як дзядоўска пуга. Янаўляны Лід. За лето распусьціліся [дзеці] як дзядоўска пуга. Будзя вам, як пайдзеця ў школу! Савічы Шчуч. (ЗНФ, 85). Бываюць такія бацькі, што песьцяць усё сваіх дзяцей, а яны распусьцяцца як дзядоўска пуга, рады зь імі потым німа. Жупраны Ашм. (ЗНФ, 85). Распусьціўся як дзядоўская пуга. Макоры Лід. (ППФВ, 55). Ну й распусьціўся ты як дзядоўска пуга. Янаўляны Лід. Ану, дзеўка, ідзі сюды, я с табой разьбяруся, а то распусьцілася як дзедава пуга. Трашчычы Карэл. Бяз бацькі й дзеткі яе распусьціліся як дзедава пуга, нічога ні слухаюць. Цырын Карэл. (ЗНФ, 85). Міхась распусьціўся як дзедава пуга. Таркачы Дзятл. Паглядзі ты на яе, распусьцілася як жыдава пуга. Левыя Масты Маст. Распусьцілася ты, я гляджу, як жыдоўска пуга, ніякой управы на цібе німа. Гуды Лід. От бэстыя, нікого ні слухая, распусьціўся як жыдоўска пуга. Бабіна Гродз. Бацька цягнеў, а тады кажа: «Распусьціўся ты, сыноч, як пастырская пуга, пара за цябе брацца». Вішнева Сморг. У Галі троя дзяцей, ды такія ш спакойныя, а ў дачкі маёй адно, распусьцілася як фурманска пуга. Зінявічы Воран. (ЗНФ, 96). – Ой, Маша, які ў цябе файны хлопца! – Быў файны, а цяпер распусьціўся як фурманска пуга. Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 96).

Як мокрая пуга цягнуцца. Памалу, марудна (ісці). Падгані іх трохі, бо цягнуцца як мокра пуга. Шыганы Сл.

Як папоўская пуга разысіся. Няўхв. Вельмі, празмерна (разысіся, раскрыцацца, сварыцца). Разышоўся як папоўская пуга, упынку на яго няма. Апіта Іўеў.

Як пуга цыганская. Гл. як цыганская пуга.

Як цыганская пуга. Няўхв. 1. распусьціцца. Вельмі, празмерна. Банэдыкаў большы распусьціўся як цыганска пуга, такія словы брыткія гаворыць, што ні дай Божа. Кватары Бераст. (ЗНФ, 96). Німа на іх унімку, як цыганска пуга распусьціліся. Лаўрынавічы Свісл. (ЗНФ, 96). Распусьціўся сыночак як цыганска пуга, і цяпер рады даць ні магу. Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 96). Міхась распусьціўся як цыганская пуга. Гезгалы Дзятл. Зь ім німа ніякаго зладу, распусьціўся як цыганска пуга, німа для яго закону... Стокі Свісл. 2. хадзіць і пад. Пастаянна і без справы, без толку (хадзіць і пад.). Ні пасядзіць на адным месцы, лазіць як цыганска пуга па вёсцы з аднаго канца ў другі. Купіск Навагр. Ты цэлы дзень як пуга цыганская, ні ўсэдзіш на анным месцы. Мілявічы Маст. Цэлы ранак цягнуўся як пуга цыганска, німа таго, каб што пасабіць. Даўцялы Воран. (СГВ, 618).

ПУГАЙ. Лавіць пугай вецер. 1. Жарт. Пасвіць жывёлу. Ну, сёня ваша очараць лавіць пугай вецяр, хіба забыліся, што трэба ўжэ выганяць кароў? Стокі Свісл. 2. Няўхв. Гультаяваць. Хваціць ужэ лавіць пугай вецяр, займіся чым пунным! Стокі Свісл.

Пугай па вадзе пісана. Невядома, ці ажыццявіцца што-н. Пра няпэўнае, маламагчымае. Прыдзя сёньня Гэлька ці ня прыйдзе, яшчэ пугай па вадзе пісана. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 60). – А ты ці чула, ці будуць сёньня зарплату даваць? – Пугай па вадзе пісана. Мусіць, ішчэ грошы ні прывязьлі. Шаўдзіні Лід. (ЗНФ, 60).

Як (што) пугай па вадзе. Няўхв. Няма ніякага знаку, толку, карысці ад чаго-н. Як пугай па вадзе, так ты мне памох. Малі Астр. (СПЗБ-4, 179). Ці рабіў, ці ні рабіў – што пугаю па вадзе. Апонаяцы Воран. Я акручуся, што і не згледзіш, як пугай па вадзе. Старчаняты Іўеў. Твая работа што пугай па вадзе. Стрыжаняты Іўеў.

ПУГІ. Да пугі дайсі, давесці. Да нястачы, да поўнай непрыгоднасці. Ну і дзеткі, зарас давядуць бацькоў да пугі, а самі паехалі. Тракелі Воран. Як стаў пераяжжаць туды-сюды наш сусед, дайшоў да пугі. Любянцы Воран. (СГВ, 586). Гэты калгас дайшоў да пугі. Малюкі Воран.

Пугі няма на каго. Няўхв. Хто-н. заслугоўвае пакарання. Баке вам ужэ параспірало, ні ведаяця, што вычаўпляць, а пугі на вас німа. Караневічы Гродз. (СНМ-2, 188).

Як дзедавай пугі баяцца. Зусім не (баяцца). Чаго ты лямантуаш? Напалохаць хочаш? Баюся я цібе як дзедавай пугі. Сабаляны Гродз.

ПУГУ. Як дзядоўскую (жыдоўскую, цыганскую) пугу распусціць. Няўхв. Вельмі, празмерна (распусціць каго-н.). *Усё паттакваяш ёй, ніякой дзісьціпліны ні трымаюш, распусціла ты яе як дзядоўскую пугу.* Старыя Паддубы Шчуч. *Распусцілі як жыдоўскую пугу, нікога ні слухае.* Дварчаны Воран. *А вот ходзь бы й наш Кастусь, распусціў свайго хлопца як цыганскую пугу.* Пытаяцца, а чаму цыганскую? Бо кажуць, што цыган папрасіў у мужыка сена «ў пугу», а тады як распусціў сваю доўгую-доўгую пугу, то набраў ліха ведая колькі. Васілевічы Лід. (ЗНФ, 97). Німа на каго абіжацца, бо самі вінаватыя: з маленька распусцілі яго як цыганску пугу. Вараны Бераст. (ЗНФ, 97).

ПУДА. **З пуда.** З вынікаў сваёй працы. *А с пуда трэбало скаціну карміць. Коні зьядалі многа збожжа, то, можа, на ўсю Беларусь хваціла п хлеба.* Чалавек сам ні еў, а карміў коней, бо слабы конь ні пагарэ. Галубы Маст. (ДМГ, 39). *Жылі з пуда.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 180).

ПУДЗЕЛЯЎ. Пудзеляў надаваць каму. Пабіць, пакараць каго-н. *Бач, чаго надзялаваў, але і бацька яму пудзеляў надаваў.* Баяры Шчуч.

ПУДЛА. **Даць пудла.** Памыліцца, зрабіць памылку. *Гэтакага куды хочаш, ён не дасць пудла нідзе.* Навагрудак Навагр. (БФ, 126). *Тут мы пудла далі, – не вучылі хлопца.* Гродна Гродз. (БФ, 126).

ПУДОЎ. **Сто пудоў.** Несумненна, дакладна. Запэўніванне ў чым-н. *Сто пудоў, Віталік Сашкоў жаніцца будзя гэтым летам.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 68).

Як сто пудоў дыму дурны. Здзек. Вельмі (дурны, неразумны). *Ну, ты, браце, й дурны.* *Як сто пудоў дыму.* Крэва Сморг.

Як сто пудоў звалілася з каго. Хто-н. адчуў палёжку, пазбавіўся ад якіх-н. клопатаў, перажыванняў. *Ну, дзякуй Богу, і я пасадзіла ўжо дзісь бульбу на полі, ды як сто пудоў звалілася зь мяне.* Навасяды Ашм.

Як сто пудоў звалілася з плячэй (з плеч) у каго. Хто-н. адчуў палёжку, пазбавіўся ад якіх-н. клопатаў. *Скапалі бульбу, то як сто пудоў звалілася з плячэй.* Пеляса Воран. *У міне як сто пудоў звалілася с плеч, як палучыў кватэру.* Правыя Масты Маст.

ПУЖАЛНА. **Да пужална дабіць.** Да развалу, да поўнай непрыгоднасці. *Дабіў да пужална матаровік і кінуў пат плот.* *Егдзіць любіць, а кап паправіць, то не хачу!* Гнесічы Навагр.

Дабіцца да пужална (да пужаўна). Дайсці да мяжы, да безвыходнага, распачнага становішча. *Што ш, я ўжэ дабілась да пужална: здароўя нема, лець хату пераходжу.* Гнесічы Навагр. *Дабіўся да пужаўна, нічога не маіць, толькі ў пастухі йсьці.* Горшавічы Астр.

ПУЖАЎНА. **Дабіцца да пужаўна.** Гл. дабіцца да пужална.

ПУЖКІ. **Да пужкі дайсці.** Да поўнай нястачы, да безвыходнага становішча. *Я дайшла зусім да пушкі, як будзе дажыць да палучкі?* Янавічы Ваўк.

ПУЗА. **Ад пуза есці.** Уволю, удосталь, без абмежаванняў, колькі захацацца. *А ўжэ на Коляды ад пуза елі.* Заполле Івац. (ДСК, 268).

Аж пуза трашчыць есць і пад. Жарт. Вельмі шмат, колькі ўлезе. *Добро наядайся, кап аш пузо трашчала.* Пасінічы Сл.

Пуза лопае ў каго. Жарт. Хто-н. адчувае цяжкасць у жываце. Ад празмернага ўжывання ежы. *Мама, я так наелася, што аш пуза лопая.* Малыя Краглі Дзятл.

Пуза на нос узлазіць у каго. Хто-н. у стане цяжарнасці. *Вяселья павінна быць, бо ў яе ўжэ пуза на нос узлазіць.* Хадзілоні Шчуч.

ПУЗЫР. **Як <мыльны> пузыр надуцца.** Вельмі (надзьмуцца, насупіцца). *Яму абы-чаго ні скажы – надуцца як мыльны пузыр.* Дубна Маст. *Ужэ надуўся як пузыр, і што я такога кепскага сказала?* Кульбакі Лід.

ПУЛЮ. **Пулю зліць на каго.** Асудж. Абгаварыць каго-н., нагаварыць на каго-н. *Ціперака людзі як сабакі жывуць, такую пулю зьлюць адзін на аднаго, што і ні падумаяш.* Уселюб Навагр.

ПУНТ. Падкруціў пунт каму. Няўхв. Хто-н. здурнеў, паводзіць сябе ненармальна. *Ой, што-та ты гаворыш. От жа ш як паткруціў чалавеку які пункт.* Мастаўляны Лід.

ПУП. Аж пуп трашчыць крычаць. Вельмі моцна з вялікім напружаннем. *Крычыць аш пуп трашчыць.* Арцюшы Шчуч. (ППФВ, 37).

Браць на пуп. Высільвацца, перанапружвацца фізічна. *Не бяры на пуп, а вагаю падваж дзеравіну.* Юкавічы Івац. (ДСК, 38). *Аспадар падае ў карыцца, а ты, брат, на пуп бяры.* Дабясі Ашм. (БД, 120).

Як гусіны пуп малы. Вельмі (малы). *Дзіця гэтая як гусіны пуп малая.* Ігнацова Астр.

Як пуп гусіні сіні, пасінець і пад. Вельмі (сіні, ссінець ад холаду). *Ад холаду зрабіўся сіні як пуп гусіні.* Морына Іўеў. *Сіні як пуп гусіні.* Бакшты Іўеў. (ППФВ, 57). *Пасінець як пуп гусіні.* Крэйванцы Ашм.

Як пуп курачы ссінець. Вельмі (ссінець ад холаду). *Малы так змерс, што нават скура на яго руках сссінела як пуп курачы.* Хвінявічы Дзятл.

ПУПА. Ад пупа наесціся. Уволю, удосталь, без абмежаванняў. *Дзякуй, больш не хачу, ат пупа наеўся.* Жупраны Ашм.

Не чуюць пупа на чэраве. Нястрымна паводзіць сябе. *Ой, дзетачкі, чаго ты да ўсіх чапляўся? Не чуеш ты пупа на чэраве.* Негрымава Навагр. (СГВ, 600).

ПУПАМ. Голым пупам па пяску паехаць. Іран. Зусім не (паехаць куды-н.). *Ні будзеш слухацца, то я крас, паедзеш ты заўтра да бабы, голым пупам па пяску паедзеш.* Масткі Іўеў.

Цягнуць сваім пупам. Цяжка працаваць без дапамогі, без падтрымкі іншых. *Вось і цягну сваім пупам усё жыццё, аніхто ні памагае.* Каліноўская Свісл.

ПУСТАПАШ. Пайсці ў пустапа'ш. Няўхв. Распусціцца, весці распуснае жыццё. *Такі хлопец акуратны быў, а цяпер сьпіўся, скуруўся, пашоў у пустапаш. Ведама, без нагляду.* Драчаны Свісл. *Павінна, кап нат кожным дзецям была пільнасць, тады будзе дзіця дзецям, ні пойдзе ў пустапаш.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 109). *Хлопец пашоў у пустапаш, ні слухае нікого, німа з ім рады.* Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 149). *Ціпер дзіцей трэба ў руках трымаць, а то пойдучь у пустапаш.* Путрышкі Гродз. (СНМ-2, 234).

Пусціць у пустапа'ш каго. Няўхв. Пакінуць без догляду, без клопату, без кантролю каго-н. Звычайна пра дзяцей. *Калі ёй што рабіць, яна ш век п'яна. Дзяцей пусціла ў пустапаш: рабеця, што сабе хочаця, жывеця, як хочаця.* Стокі Свісл.

ПУСТОГА. З пустога ў парожняе трэйліць і пад. Няўхв. Абы-што, упустую, без толку (гаварыць). *Трэйліць невядома што! Трэйліць з пустога ў парожняе.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-5,140). *Што за чалавек гэты Юзаф, гатоў цэлы дзень перабіліндаваць с пустога ў парожняе.* Гудзінішкі Вор. (СГВ, 353).

Пераліваць з пустога ў парожняе. Няўхв. Весці пустыя размовы, займацца балбатнёй, пустаасловіць. *Некалі ў нідзелю грэх было працаваць. Бабы пасядуць пат хатай на лавачцы і пераліваюць с пустога ў парожнё.* Бабіна Гродз. *Пералівае з пустога ў парожняе пустаплін гэты.* Чамяры Сл. (ЖС, 158). *Сядзелі і гаварылі штосьці, пералівалі с пустога ў парожняе.* Азярніца Сл. *Ні былі б то бабы, пераліваюць с пустога ў парожняе.* Старое Сяло Зэльв. *Як зьбяруцца жанкі, то і пачынаюць пераліваць с пустога ў парожняе.* Рэпавічы Бераст. *Ужэ надаела яго слухаць, пералівае с пустога ў парожняе, а толкам нічога ні скажа.* Каменка Бераст. *Зышліся двух і пераліваюць с пустога ў парожняе, лепей зрабілі б што.* Доўгая Шчуч.

ПУСЦІ. Пусці <мяне> павалюся. Няўхв. Вельмі самастойны, нічога не можа рабіць без дапамогі, уздзеяння іншых. *Жанчына паказалася мне пусці павалюся, нейкая такая – што ўбіў то і ўехаў.* Навасёлкі Гродз. *Пусці мяне павалюся.* Загор'е Сл.

- Фразеалагізм узнік скарачэннем прыказкі *Пусці – павалюся, падымі – не ўстану.*

ПУТА. Пута калхознае. Няўхв., груб. Нікуды не варты чалавек. *Што зь яго возьмеш – путо калхозна, нічога ні ўмеа.* Сурынка Сл.

ПУХ. *Пух пад носам не вырас у каго. Няўхв.* Хто-н. малады, нявопытны. *Ах ты, бэстыя, гэта ж пух пад носам ні вырас, а ён ужэ абманваць!* Чамяры Сл. (НЛ, 48).

ПУХАМ. *Пухам слаць перад кім. Няўхв.* Лісліва дагаджаць каму-н. *Яна прыат ім пухам сьцеля, абы толькі ні раззлаваўсё.* Мілявічы Маст. (ЗНФ, 60). *Як за вочы, дык усяго хапая, а ў вочы пухам сьцеляюць.* Турэц Карэл. (ЗНФ, 60). *Учора сварылася, а сёньня ўжэ пухам сьцеля, мусіць, прасіць нешта будзя.* Горкая Рута Карэл. (ЗНФ, 60).

ПУХІРОМ. *Пухіром пухнуць.* Знаходзіцца ў стане цяжарнасці. *Яна ўжэ скоро дзевяць месяцаў як пухіром пухне, зара народзіць.* Азяраны Дзятл.

ПУЦЁЎКУ. *Выпісаць пуцёўку напругую каму. Іран.* Выгнаць вон, прагнаць каго-н. *Будзеш яшчэ агрызацца – выпішу пуцёўку напругую, пойдзеш с хаты як мілянкі.* Дайлідкі Астр.

ПУЦКІ. *Аж пу'цкі трасуцца есць. Іран.* З апетытам, са смакам. *Во есць, аш пуцкі трасуцца.* Любары Лід. (СГВ, 390). • *Пуцкі – шчокі.*

ПУЦЫ. *Набіваць пу'цы.* Есці. *Набівай пуцы, а то, пэўна, быў галодны цэлы дзень.* Доўгая Шчуч. • *Пуцы – шчокі.*

ПУШКАЙ. *Хоць пушкай страляй каму. Хто-н.* вельмі моцна, непрабудна спіць. *Дзеці так моцна крычаць, а бацьку хоць пушкай страляй. Будзя спаць – ні працнецца.* Пагранічны Бераст.

ПУШКІ. *Пушкі заліваць. Няўхв.* Гаварыць няпраўду, ілгаць. *Ты мне пушкі ні залівай, а прызнавайся, чаму палучыў двойку па пісьму.* Навасяды Ашм.

ПУШОК. *Пушок абіраць каля каго.* Вельмі дагаджаць каму-н., далікатна ставіцца да каго-н. *Жывуць добра, а ўжо Васіль дык пушок абірае каля яе.* Гарнастаевічы Свісл. (ЗНФ, 59). **Вар.** абіраць пер'е; пер'ечка (пушок) абіраць.

ПУШЧЫ. *У пушчы вырас. Іран.* Адсталы, які выяўляе няведанне правілаў паводзін, культурных узаемаадносін паміж людзьмі. *Ты што, у пушчы вырас? Гасьцей па-люцку прыняць не можаш!* Дубраўляны Сморг.

ПЧАЛА. *Не тая пчала ўкусіла каго. Няўхв.* Хто-н. у дрэнным настроі, паводзіць сябе раздражнёна. *Што гэта зь ім, мусі, ні тая пчала ўкусіла.* Падольцы Астр.

Як пчала да мёду. *Іран.* Настойліва, настырна. *Яна над Мар'янам зухвала сьмяецца, а ён да яе, як пчала да мёду.* Дарашэвічы Гродз. (СГВ, 184).

Як пчала да смалы прыліпнуць. *Няўхв.* Неадчэпна, назойліва (прыстаць да каго-н.). *Надаеў Іван мне, прыліп як пчала да смалы.* Шаптуны Іўеў. (СГВ, 618).

ПЧОЛКА. *Як пчолка рабіць і пад. Ухв.* Вельмі старанна, рупліва (працаваць). *Мая Таня і хвілінкі нават ні пасядзіць, усё робіць як пчолка.* Вольна Бар.

ПЧОЛКІ. *На пчолкі сесці і пад.* На трэшкі, на кароткі час. Прапанова ці запрашэнне, паводле звычаю, прысесці перад адыходам, развітанням. *Прысяць ты хоць на хвілінку, усё сьпяшаіся кожны раз... Ну хоць на пчолкі.* Косцевічы Астр.

ПЧОЛЫ. *Як пчолы на мёд зляцецца і пад.* Дружна, ахвотна (сабрацца, прыйсці). *Як дзялку палоць, дык іх німа, а кабана дзяліць – як пчолы на мёд зляцеліся.* Бракава Сл.

Як пчолы пакусалі каго. *Іран.* Хто-н. неспакойны, злы, раздражнёны. *Яго сёньня як пчолы пакусалі: на ўсіх крычыць, лаяцца.* Дарагляны Маст.

Як пчолы ў вулі разгудзецца і пад. *Жарт.* Гучна, звонка, моцна. *Што гэта нашы дзеці разгудзеліся як пчолы ў вулі.* Пескі Бераст. (СГВ, 401).

Як шыманелевы пчолы разляцецца. *Шпарка, хутка.* *Нешта вашы госьці разляцеліся як шыманелевы пчолы.* Вугляны Сморг. (СГВ, 622).

Якія пчолы пакусалі каго. *Што здарылася з кім-н.* Выказванне здзіўлення з прычыны незвычайных паводін каго-н. *Чаму такія злы, якія пчолы цябе пакусалі? Мо ж жонкай пасварыўся?* Ваўчуны Сл.

ПШАНІЦА. *Пшаніца красуе (красавала) у каго.* Каму-н. вельмі шанцуе, добра жывецца. *Са мной некалі ў школу бегаў, а цяпер так пайшоў угору, недзі ў анкомі робіць,*

ціпер у яго піаніца красуя. Налібакі Навагр. (ЗНФ, 60). *О, у Васілька гэтаго ні рас піаніца красавала. Цяпер на шык з'ехаў – зьнялі с працьсядацяля. Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 60).*

ПШАНІЦУ. Як піаніцу прадаўшы спаць і пад. Вельмі моцна, доўга, беспрабудна. *Такому сну пазаздросьціць можна: сьпіць як піаніцу прадаўшы. Масты Маст. Вымучыўся, то цяпер сьпіць, як піаніцу прадаўшы. Радзюкі Навагр. Бацька як наробіцца, то сьпіць як піаніцу прадаўшы. Ваўчкі Сл. Зараз яго шкода будзіць, храпе як піаніцу прадаўшы. Сцігані Іўеў. Спала як піаніцу прадаўшы. Рудня Стаўб. Сьпіць як піаніцу прадаўшы, ні ап чым ні думая. Беражкі Зэльв. Гэта ш так пярэны стралялі ўночы, а мы спалі як піаніцу прадаўшы, што нічога не чулі. Заборцы Астр. Дзеці бегалі цэлы дзень і цяпер сьпяць як піаніцу прадаўшы. Новы Двор Свісл. На раніцы бэткаяш, а ён сьпіць, як піаніцу прадаўшы. Ферма Гродз. (СНМ, 24). Пасля гэтай траптоўкі спіш як піаніцу прадаўшы. Купіск Навагр. (НЛ, 155). Сьпіць як піаніцу прадаўшы, хоць за ногі з хаты вынось. Грынкі Свісл.*

ПШЫК. З'ехаць на шык. Страціць вартасць, сілу, значэнне. *Некалі быў працовік, ці с касой, ці с сакерай – усюды першы, а цяпер зьехаў на шык, стаў стары, нідужы. Бабіна Гродз. Цяпер на шык з'ехаў – зьнялі с працьсядацяля. Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 60).*

У шык завесці. Няўхв. У заняпад. *Такія начальнікі во і завялі калхоз у шык. Пётрымаўшчына Іўеў.*

ПШЫПАЛЁНКІ. Даць пшыпалё'нкі каму. Насварыцца на каго-н., прабраць, пакараць каго-н. *Помню, як прыдзіш нараніцы з танцаў, то маці як дасць пшыпалё'нкі, а пасья атпусьціцца. Косцевічы Астр. Вар. даць (даваць) прыпаліць (пшыпаліць, пшыпалё'нкі, пшыпалё'нкі, прыкурыць).*

ПШЫПАЛЯНКІ. Даць пшыпалё'нкі каму. Насварыцца на каго-н., прабраць, пакараць каго-н. *Пайдзі толькі ў гарот, я табе дам пшыпалё'нкі. Мастаўляны Лід. Вар. даць (даваць) прыпаліць (пшыпаліць, пшыпалё'нкі, пшыпалё'нкі, прыкурыць).*

ПЫ. І пы не скажа. Насмеш. Моцна п'яны. *Напіўся так, што языком ні варочая, і пы ні скажа. Шыганы Сл.*

ПЫК-МЫК. Пык-мык. Асудж. Гаварыць няпэўна, няўпэўнена, нязвязна і пад. *Здаецца, і рызыкант быў, а як вызваў судзя, запытаў, як гэта было, та ён пык-мык і нічога ні мог сказаць. Балічы Гродз. (СНМ-2, 190). Вар. пык (тык)-мык.*

ПЫЛ. Аж (толькі) пыл курыць (курэў, пайшоў). Вельмі хутка, заўзята, імкліва (рабіць што-н.). *Езьдзіць конна аш пыл курыць. Сухінічы Маст. Мы ехалі аж пыл курэў. Малыя Эйсманты Бераст. Бех Сьцяпан аж пыл курэў. Навумаўцы Шчуч. Паўкоўнікі драпанулі сразу, аш пыл курэў, аставілі толькі лейцэнанцікаў. Кордзікі Бераст. (ДМГ, 31). Так уцякаў ад бацькі, што аж пыл курэў. Руда Яварская Дзятл. Кудэ ты ляціш аш пыл курыць? Пугачы Свісл. Во папёр, толькі пыл курыць. Дубна Маст. Як садзіцца гэты Барыс на каня, то аш пыл курыць. Уша Карэл. (СГВ, 577). Во пабегла – аш пыл пайшоў. Уселюб Навагр. Пабех да лаўкі аш пыл пайшоў, вядома ш, чарніло прывязьлі. Уселюб Навагр. Аш пыл курыць, як ён ягады зьбірае. Руда Яварская Дзятл. Але ш маці хвастала ўчорачы Андрэя, аш пыл курэў. Вольна Бар.*

Выбіць пыл з галавы каму. Паграж. Строга ўздзейнічаць на каго-н., адвучваць ад дрэнных звычак. *Я табе выб'ю пыл з галавы, калі ні ведаяш, як сібе вясьці! Сланева Навагр.*

Пускаць пыл у вочы каму. Няўхв. Маніць, хлусіць, ашукваць, заблытываць каго-н. *Ты мне ні пускай пыл у вочы, а кажы праўду. Мэйры Лід. Не трэба мне пускаць пыл у вочы, я ўсё ведаю. Навумаўцы Шчуч.*

Як пыл прапасці і пад. Бяследна, невядома дзе. *Што гэта робіцца, карова стапнела як пыл, ні прышла дадому. Філявічы Шчуч. (МСГВ, 471).*

ПЫЛАМ. **Пайсці пылам ды дымам.** Прапасці, змарнавацца, страціцца. *Нажываў, сквапны быў, а пашло пылам да дымам усё.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 205).

ПЫЛІНКІ. **І пылінкі ў роце не мець.** Зусім не паесці, быць галодным. *І пылінкі ў роце не мела.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 184).

ПЫСК. **Замкнуць пыск.** *Абур.* Замоўкнуць. *Замкні свой пыск, і ні крычы, цібе тут ніхто ні байца.* Талочкі Гродз. (СНМ, 117).

Стуліць пыск. *Груб.* Замоўкнуць, перастаць гаварыць. *Ану стулі пыск! Бо зарас так і перацяну дзягай.* Лунна Маст.

ПЫТЛЮ. **Даць (задаць) пытлю¹ каму.** Моцна правучыць, пакараць каго-н. *Уранку я яму дала пытлю, аж потым шкода стало.* Купіск Навагр. *Добра ты яго апыліла, Ганна, дала пытлі.* Альшаніца Івац. (ДСК, 23). *Як прыйдзяш дамоў, бацька задасць пытлю табе.* Гольні Бераст. (СГВ, 590).

Даць пытлю². Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Выпусьцілі сабаку, ту гэты чалавек як даў пытлю з гарода, што аш ні ведаў, куды дзецца.* Валэйшы Воран. *Даць пытлю.* Сімакова Карэл. (ППФВ, 20; МСГВ, 587).

ПЫХІ. **Падняць пыхі.** Ззнацца, заганарыцца. *Так падняла пыхі, што нават нікога не заўважала.* Бершты Шчуч.

ПЫЦКАХ. **Даць па пыцках каму.** *Груб.* Ударыць каго-н. звычайна па твары. *Маўчы, ба зара як дам па пыцках, та толькі абліжаса.* Бабіна Гродз. **Вар.** даць па пыцках (па пыцку). • *Пыцкі* (устар.) – шчоки.

ПЫЦКУ. **Даць па пыцку каму.** *Груб.* Ударыць каго-н. звычайна па твары. *Ні лесь, бо дам па пыцку, і пойдзяш плачучы.* Стокі Свісл. **Вар.** даць па пыцках (па пыцку).

ПЫЦУ. **Надуць пы'цу.** *Няўхв.* Зазлаваць, пакрыўдзіцца, надзьмуцца. *Ну чаго ты ўжэ надула пыцу, што я такая сказала?* Зэльва Зэльв. • *Пыца* – пыса.

ПЫЦЫ. **Па пыцы атрымаць.** Быць пакараным. *Ты, відаць, хочаш па пыцы атрымаць, лезыш слатою.* Альшаніца Івац. (ДСК, 193).

ПЭНДАМ. **Адным пэндам.** Вельмі хутка, умомант. *Тры кілометры прайсцьці ляніцца.* *Вязі яе, як барышню. А кап спатрэбіласё, то адным пэндам заляцела п.* Купіск Навагр. *Зеро сена адным пэндам.* Новы Двор Свісл. *Забяры ў бабы ровар і назад адным пэндам.* Гальшаны Ашм. *Няхай Шурка адным пэндам зьбегая і пакліча іх.* Ражкі Свісл. *Кажу, зьбегай, сыноч, адным пэндам да бабы, хай прыдзя да нас.* Каменная Русота Гродз. (СГВ, 577). *Як Валя вам так натто трэба, то я ўнука пашлю, і яна тут будзя адным пэндам.* Абухава Гродз. (ЗНФ, 17). • *Пэнд* – параўн. польск. *peń* 'імклівы, хуткі рух; бег, палёт'.

Едным пэндам. За раз, за адно. *Едным пэндам і бацькоў забярэм с сабой.* Алекшыцы Бераст.

Тым пэ'ндам. Адразу ж, хутка, у той самы час. *Атпасіла кароў да абеду, а потым жа ш агледзілася на абет і тым пэндам зьлётала памагла Лене палучыць камбікорм.* Навасяды Ашм. *Як тыко казалі, што хлеп прывязьлі, я тым пэндам пашла ў магазін, а кап паждала трохо, та й ні было п.* Грабяні Гродз. *Пакуль я есьці зварыла, яна тым пэндам у хаці замяла.* Гудзевічы Маст. *Мушчыны пашлі пакурыць, а я тым пэндам салка ўрэзала, гуркоў прынясла.* Паўлаўшчына Ваўк. *Ну, бацька тым пэндам каня ў воз і – па доктара.* Мацюкі Шчуч. *Валя тым пэндам зьбегала прынесла вады.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 610). *Анно казалі, што ў магазін муку прывязьлі, Самусёва тым пэндам за грошы – і паляцела.* Мацвееўцы Ваўк. *Бяжы, накажы дзеду і кап тым пэндам назад вярнуўсо.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 236).

ПЭНДЗАЛЬ. **Свенты пэндзаль.** *Насмеш.* Чалавек, які прыслужвае ў касцёле. *На гэтага сьвентага пэндзала глядзець ні магу. У касьцелі ўжэ ш такі набожны, а выйшаў с касьцёлу – мат на маці.* Амбілеўцы Шчуч.

ПЭНДУ. **З пэнду.** 1. Сходу, адразу. *Аля й лятонца дзеўка. Як угледзяла хлопцаў на равах, так с пэнду сарвалася з лаўкі – і за імі.* Першамайск Шчуч. 2. Не падумаўшы, не

разабраўшыся (зробіць што-н.). *Натта сьняшалася і с пэнду ні на той аўтобус села. Страчаны Іўеў. То ш я с таго пэнду накрывала на Веру, а яна нівінавата.* Монтацішкі Смарг.

ПЭНКНІ. Хоць пэнкні каму. Няўхв. Каму-н. трэба выконваць адразу многа спраў. *Усё сама. Ён едзе ў Мішавічы, калоды вязе, а мне зь дзецьмі хоць пэнкні.* Пераганцы Воран.
● **Пэнкнуць** – лопнуць, разарвацца.

ПЭНТУ. Даходзіць да пэнту. Станавіцца зразумелым. *Толькі цяпер дайшло да пэнту, што гэта за чалавек.* Галубы Маст.

ПЯЁМ. Жывём і пяём. Ухв. Вельмі добра (жывём). *Зараз жывём і пяём. Каб заўсёды так было, то гора ні зналі п.* Капці Дзятл.

ПЯЛЁНЦЫ. Прынесці ў пялёнцы. Нарадзіць пазашлюбнае дзіця. *Бацька казаў, што яна прынясе ў пялёнцэ, так і вышло.* Бародзічы Зэльв. **Вар.** прынесці ў прыполе (у пры'пале, у падоле, у падолку, у пялёнцы, у фартуху).

ПЯЛЁСТКІ. Пялёсткі развесіць. Іран. Ныць, румзаць. *Чаго пялёсткі развесіць? Я ш цібе німоцно стукнула.* Шчорсы Навагр.

П'ЯНАГА. У п'янага дарогу пытаць, пытацца. Няўхв. (Пытаць) пра тое, што невядома таму, у каго пытаюць. *Во, у п'янага дарогу пытаю. Я сам ні ведаю.* Задвор'е Зэльв. **Вар.** у сляпога (у п'янага) дарогі (дарогу).

П'ЯНЫ. Як п'яны да плоту прычапіцца і пад. Няўхв. Неадчэпна, назойліва, дакучліва. *Чаго прычапіўся як п'яны да плоту? Вікшныны Іўеў. Прывязаўся як п'яны да плоту. Ты яму – адно, ён табе – другое.* Сурынка Сл. *Прычапіўся як п'яны да плоту.* Тупічаны Ваўк. (ППФВ, 53).

ПЯНЬКУ. Як пяньку прадаўшы спаць. Вельмі моцна, доўга, беспрабудна. *Спіць як пяньку прадаўшы.* Індура Гродз. (СНМ, 192).

ПЯРУН. Адзін пярун каму. Незада. Усё роўна, без розніцы, не мае значэння што-н. для каго-н. *Мне цяпер адзін пярун, няма ад каго чакаць палёхкі.* Алекшыцы Бераст. *Казала ш табе, кап гуркі накрыв, бо туман будзя. Кажы ні кажы, адзін пярун, самой прыдзецца ісьці.* Мацвееўцы Ваўк. *Чы гэту сукенку адзеняш, чы тую – адзін пярун.* Зэльва Зэльв. **Вар.** адзін пярун (пёрун).

Пярун прынёс каго. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыйшоў, з'явіўся. *Зноў яго пярун прынёс, ні ханала тут толькі яго.* Каркуцяны Воран.

Пярун стрэліць дык у бульбу не пападзе. *Жарт.-іран.* Вельмі рэдкі (суп). *Ну ўжо й супу наварыла – адна вада і больш нічога, пярун стрэліць дык у бульбу не пападзе.* Пераганцы Воран.

Пярун яго (яе, іх) бяры. Няўхв. Няхай будзе так. *Пярун яе бяры с каровай. Колькі яе можна шукаць. Занахуя ў лесі, та хай начуя.* Бабіна Гродз. *Пярун іх бяры, хай ужо бягуць і яны ў лес.* Дзянісава Дзятл.

Пярун яго (яе, іх) ведае (знае). Няўхв. Невядома, няясна. – *Каторы час? – А пярун яго ведае.* Гуршчына Іўеў. *Пярун яе ведае, калі яна вернецца с тае Люпчы.* Купіск Навагр. *А нейкія, пярун іх, дзяўчатка, ведае, белыя шчэ былі.* Васілевічы Навагр. (ЖНСл., 294). *Пярун яго знае, дзе гэта ён бадзяецца ўвесь час.* Радзівілаўцы Лід. *Пярун яго ведае, як яно далей будзя. Ці добра, ці кепска, пакуль нівядома.* Лунна Маст. *А пярун яго ведае, што ён думае рабіць, возіць усяку ламату дахаты.* Амбілеўцы Шчуч. *Дзе яго носіць цэлымі днямі, пярун яго ведае.* Вераскава Навагр. *Пярун яго зная, дзе ён падзеўся с тым дзіцём.* Бракава Сл. *Пярун яго зная, прыедзя ён сёня ці не, нек пагода спорцілася.* Задвор'е Зэльв. **Вар.** пярун (пёрун, пярунь) яго (яе, іх) ведае (знае).

Пярун яго (яе, іх, цябе, вас) не возьме. Няўхв. Нічога не здарыцца з кім-н., усё будзе добра. – *Монька, твая карова с хлява ўцякла, бяжы даганяй. – А пярун яе ні возьма, захоча есьці – сама прыляціць.* Зэльва Зэльв. *Пярун яго ня возьма, калі яшчэ рас сходзіць у магазін.* Пеляса Воран. – *Куды гэта твой стары пайшоў у такую пору, і яшчэ няма? – Прыдзя,*

пярун яго ні возьме. Пагранічны Бераст. Пярун яе ні возьме зь яе хваробаю; старое дзерава рыпіць, але ні ламаяцца. Паніжаны Маст.

Стрэліць як пярун у зацірку (у зацерку). *Іран.* Сказаць недарэчнае, абы-што. Веля стыду мела. Трэба ш так дадумацца. Стрэліў як пярун у зацірку, хоць ты очы было пат стол хавай. Бастуны Воран. *Алі Пецька стрэліў як пярун у зацірку, усе ажно зьдзівіліся, як гэта ён дадумаўся.* Пагранічны Бераст. *Думай, што гаворыш, а то стрэліў як пярун у зацерку.* Няцеча Лід.

Як пярун злы. Вельмі (злосны). *Якая злая, як пярун!* Малі Астр. (СПЗБ-4, 218).

Як пярун з неба з'явіцца і пад. Нечакана, раптоўна. *Зіма настала як пярун зь неба.* Ашмянцы Шчуч.

Як пярун на галаву з'явіцца і пад. *Няўхв.* Нечакана, раптоўна. *Наш працьсядацэль заўсёды наскочыць як пярун на галаву. Толькі возьмаш бурак пат паху дахаты нясці, а ён тут як тут.* Жукоўшчына Дзятл.

Як пярун у зацірку (зацерку) ляпнуць. *Іран.* Недарэчна, неўпапад (сказаць). *Але ж ты і ляпнуў перад усімі як пярун у зацерку.* Навасёлкі Лід. (СГВ, 618). *Ляпнуў як пярун у зацірку.* Кульбакі Лід.

Як пярун у сухую грушу ўтрэскацца і пад. *Іран.* Вельмі моцна (захахацца). *Але ш ты ў гэтую Наташку ўрэзаўся як пярун у сухую грушу.* Вольна Бар. *Ну ўсё, прапаў чалавек, утрэскаўся ў дзеўку як пярун у сухую грушу.* Шылавічы Сл.

ПЯРУНА. Да пярү'на. 1. <каго, чаго>. Вельмі многа. *У цібе гэтых кветак да пярүна, дасі мне насеня на развот.* Мэйры Лід. *Адна за дзень да пярүна буракоў прапалола, а кап пад'ехалі ўсе, та мы іх быстра кончылі п.* Стараўшчына Шчуч. *Ён сёдня да пярүна зрабіў.* Малая Бераставіца Бераст. *Такога добра ў міне самой да пярүна есьць.* Заполле Шчуч. *У гэтым року агуркоў у міне да пярүна, а вось памідораў няшмат.* Пагранічны Бераст. *Зютак ціпер да пярүна грошай мае, недзя з Амерыкі насьлецтва прыйшло.* Мацвееўцы Ваўк. *Апенькаў у гэтым годзе ў лесе да пярүна.* Гольманцішкі Воран. *І ягад было там да пярүна.* Беліца Лід. 2. Вельмі. *Да пярүна цяшко такрок кароў пасьвіць, сабака ж наш здох.* Воўпа Ваўк. *А такі праўда, да пярүна сліско на дарозі.* Новая Руда Гродз. **Вар.** да перуна (да пярүна, да перуноў, да перуноты).

На пярү'на. Навошта, з якой мэтай. *А на пярүна ты мне здаўся? Будзям толькі блытацца пад нагамі.* Першамайск Шчуч. *А на пярүна нам карова? Безь яе абыдзямся.* Бабіна Гродз. *На пярүна табе гэты дурань здаўся.* Апонаўцы Воран. *На пярүна ты гэта робіш?* Плябанскія Гродз. *На пярүна табе пераплачавць, купіш другі рас.* Пеляса Воран. **Вар.** на перуна' (на пярү'на).

ПЯРУНАМ. Адным пярү'нам. Вельмі хутка (зрабіць што-н.). *Як казалі, што жонка прыехала, то адным пярүнам дахаты заляцеў.* Мацвееўцы Ваўк. *Так та паўгода ні было, а як шчулі, што паріука калоць будзям, та адным пярүнам папрыляталі.* Бабіна Гродз. *Скажы, што бутэльку дасі, то адным пярүнам зробіць.* Мацвееўцы Ваўк.

Польскім пярү'нам. Вельмі хутка. *На машыні ганяяцца польскім пярүнам.* Аздобічы Шчуч. *Алі ш і капаіш – польскім пярүнам, пакуль я баразну, то ты – дзьве.* Трокенікі Астр.

ПЯРУНЬ. Пярүнь яго (яе, іх) ведае. *Няўхв.* Невядома, няясна. *А пярүнь яго ведае, што ён думая даляй рабіць.* Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** пярун (пёрун, пярүнь) яго (яе, іх) ведае (знае).

ПЯРЫНАХ. У пярүнах качацца. Жыць багата, заможна, у раскошы. *Палядзела, як яна жыве, та ні расказаць! У пярүнах качаяцца, нам с табой і ні сьніласо такоё!* Бабіна Гродз. *Адзін у пярүнах качаяцца, а другі і капейкі ні мая.* Правыя Масты Маст. *Ні робіш, як людзі, а хочаш у пярүнах качацца.* Белагурна Дзятл. (ЗНФ, 73). *Гэта не тоя, што раней было.* Ціпер у нашай вёсцы мало ні ўсе ў пярүнах качаюцца. Івязанка Дзятл. (ЗНФ, 73).

ПЯРЭЛІЎКІ. Не пярэліўкі. Справы сур'ёзныя ці небяспечныя. *Яны хацелі паплысці пад мост, ужо відаць, што тут ні пярэліўкі.* Голдава Лід.

ПЯРЭПЛАТ. Як пярэ'плат. Гумар. Вельмі высокі хто-н. За адно лета як пярэплат зрабіўся. Варняны Астр. Сядзеў у машыня, дык нічога глядзеўся, а як выляс, то як пярэплат. Варняны Астр. ● *Пярэплат* – азярод.

ПЯСКОМ. Пяском пахне. Блізкі да смерці. Учора да Франака скорая помашч прыяжжала. Слабы ён ужэ, пяском пахня. Крупава Лід. (Хітр., 62).

ПЯСКУ. Пяску на вочы мала будзе каму. Асудж. Хто-н. вельмі пражны, каму-н. заўсёды не хапае чаго-н. Двох душою жывуць, усяго хватая, а за памідоры такія грошы бярэ! От чалавек, яму пяску на вочы мала будзя. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 61). *Калі ўжэ яна набярэцца таго сена... Ёй пяску на вочы мала будзя.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 61).

ПЯСОК. Пясок у вочы кідаць каму. Няўхв. Падманваць, ашукваць, дурыць каго-н. Ты мне пясок у вочы ні кідай, усероўна дазнаюся, дзе яна. Ашмянцы Шчуч.

ПЯСОЦКАГА. Пайсці да Пясоцкага. Памерці. Надаела ўжэ логма ляжаць, хучэй бы ўжэ пайсці да Пясоцкага. Моцевічы Лід. (ЗНФ, 57). **Вар.** пайсці да <пана> Пясоцкага (Пясоцкага).

ПЯСОЦКІ. Пясоцкі чакае каго. Хто-н. у хуткім часе памрэ. Звычайна пра жанчын. А ўжэ сёмы дзісяткак размінала. Міне ўжэ Пясоцкі чакае. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 61). **Вар.** Пясоцкі (Пясоцкі) чаке.

ПЯСОЦКІМ. 3 Пясоцкім ажаніцца. Жарт.-іран. Памерці. Німа і ў міне здароўя. Скро і я сь Пясоцкім ажанюся. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 37). **Вар.** ажаніцца з Пясоцкім (з Пясоцкім).

ПЯСТРАК. Як пястрак да спадніцы прычапіцца. Іран. Учэпіста, моцна (прычапіцца да каго-н.). Прычапілася ты да мяне, як пястрак да спадніцы. Угрынь Зэльв. (СГВ, 394). ● *Пястрак* – 'дзядоўнік'.

ПЯСЭЦКАГА. Выйсці за Пясэцкага. Памерці. Што ты мне ўсё сватаеш, я сваё пражыла ўжэ, астаецца толькі выйсці за Пясэцкага. Нізяны Ваўк.

Да Пясэцкага збірацца. На той свет, у магілу. І яна шчэ пра нешта думая, ужэ да Пясэцкага пара збірацца. Ашмянцы Шчуч. Стары я, трэба ўжэ да Пясэцкага збірацца. Балічы Шчуч.

Пайсці да Пясэцкага. Памерці. Час ляціць, зарас і мы пойдзем да Пясэцкага. Вострава Маст. Вас пагадала, а сама ўжо зараз да Пясэцкага пайду. Пілкі Маст. Уся яго радня пайшла да Пясэцкага. Некрашы Гродз. Надаела ўжо ляжаць, хучэй бы пайсці да Пясэцкага. Навасады Воран. Ай, годзя ўжэ на зямлі хадзіць, пайду да Пясэцкага. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 57). **Вар.** пайсці да <пана> Пясэцкага (Пясоцкага).

ПЯСЭЦКІ. Забраў Пясэцкі каго. Хто-н. памёр. Забраў Пясэцкі старога. Яшчэ вясной пахавалі. Талькаўцы Ваўк.

Пясэцкі чакае каго. Хто-н. у хуткім часе памрэ. Звычайна пра жанчын. Вера, можа, яшчэ і пажыве трохі, яна ш малотшая за Раю, а Раю Пясэцкі чакае. (ЗНФ, 61). **Вар.** Пясэцкі (Пясоцкі) чаке.

ПЯСЭЦКІМ. Ажаніцца з Пясэцкім. Жарт.-іран. Памерці. – А ці жыве Турык, пра якога вы гаварылі? – Не... Ужэ даўно там, даўно ажаніўся с Пясэцкім. Купіск Навагр. – Чаго ты, дзет, усё адзін ды адзін. Столькі бабаў-удавіц. Узяў бы ды жаніўся на каторай. – Мне, хлопцы, ужэ ні да бабаў, ужэ даўно пара с Пясэцкім ажаніцца, а вы гаворыця... Харосіца Навагр. Добра, што ты, унучка, прыехала, хоць пагляджу на цібе, можа, у пасьледні разок, я ш ужэ сь Пясэцкім збіраюся ажаніцца. Забалаць Воран. (ЗНФ, 37). **Вар.** ажаніцца з Пясэцкім (з Пясоцкім).

ПЯТ. Ад пят да галавы абгаварыць. З усіх бакоў, поўнасьцю, цалкам (абгаварыць каго-н.). Абгаварыць ад пят да галавы. Дубна Маст. (ППФВ, 3; МСГВ, 579). *Ад пят да галавы.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 177).

Пят не нагрэць (не асушыць). Няўхв. 1. у каго. Не ўжыцца з кім-н., не затрымацца на доўгі час у каго-н. Там такая сьвякруха, што ў яе пят ні нагрэеш, скоро яна цібе выпра.

Бершты Шчуч. (ЗНФ, 61). *Яму ш казалі, што ён у Мікітавых пят ні асушыць. Лаўрынавічы Свісл. (ЗНФ, 61). 2. Атрымаць спагнанне. Трэба мне ўжо ісьці, бо як прыду позна дахаты, то пят не асушу. Мыслава Сл. (СГВ, 605).*

ПЯТА. Крывая пята. Дзіц. Дзіця, якое плача. *Ну, чаго расплакаўся, крывая пята? Зарас дам табе тваю дунду. Стокі Свісл.*

ПЯТАГА. 3 пятага праз дзясятае. 1. Прапускаючы падрабязнасці, бязладна, непаслядоўна (расказваць, гаварыць і пад.). *Я й сама добра ні ведаю, мой [сын] прыляцеў у хату, нешто сказоў сь пятаго празь дзісято і зноў пабех. Пайдзем хіба на вёску, самі даведаемся. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 37). Я ім сь пятаго празь дзісятая расказаў, дак яны мо нічога й ні панялі. Цырын Карэл. (ЗНФ, 37). 2. Няўхв. Абы-як, нядбала (рабіць што-н.). *Ну й прапалала бульбу, сь пятага празь дзісята, абы з рук. Забалаць Воран. (ЗНФ, 37). Ай, ужэ прывыклі так рабіць – сь пятаго празь дзісято. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 37).**

ПЯТАЕ. Пятае праз дзясятае. 1. расказваць і пад. Прапускаючы падрабязнасці, бязладна, непаслядоўна. *Як выйшаў Іван, ды пачаў расказваць пятае праз дзясятае. Рахавец Навагр. 2. помніць. Не вельмі добра, фрагментарна (памятаць што-н.). А ё, дзеткі вы мае! Што ш я магу вам расказаць, калі я пята прас дзесята помню. Талочкі Воран.*

ПЯТАМІ. Ісці пятамі назад. Няўхв. Адмаўляцца, адступаць ад раней сказанага, зробленага. *Ты ш хваліў яе, заступоўся, а цяпер перад начальствам ідзеш пятамі назат: ужэ кепска стала. Нідобро так. Бабіна Гродз.*

Назад пятамі ісці. У адваротны бок (ісці, звычайна спалохаўшыся). *Яг дам табе ў каршэнь, то будзьяш ісьці назат пятамі. Грынкі Свісл. (СГВ, 594).*

Пайсці наперад пятамі. Памерці. *Чаго ты зноў прышоў мне здароўе порціць, каб ты пайшоў наперад пятамі! Ваўчуны Сл.*

Пятамі назад. 1. Адыходзіць у адваротны бок, задам (звычайна спалохаўшыся). *Таня мая пятамі назат, бо бачыць, што гэта некі дзівак ні нашаго бога. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 61). 2. Няўхв. Адмаўляцца, адступаць ад раней сказанага, зробленага. Ты ш мне абяшоў, што гарот згарэш і плот загародзіш, а цяпер пятамі назат. Бабіна Гродз. Вар. пятамі (пяткамі) назад.*

ПЯТАМУ. Пятаму заказаць. Зарачыся ніколі больш не рабіць чаго-н. *Як дам па мухаеда, пятаму закажаш. Зялёны Бор Івац. (ДСК, 136). Вар. дзясятаму (пятаму) заказаць.*

ПЯТАХ. Па пятах хадзіць і пад. Неадступна, услед (хадзіць за кім-н.). *Ні могуць пасядзець на адным месцы, па пятах ходзяць за мной. Лапенкі Гродз.*

ПЯТКАМІ. Пяткамі назад. 1. Адыходзіць задам (звычайна спалохаўшыся). *Што ш ты пяткамі назад? Ні бойся, гэты сабако ні кусаецца. Забалаць Воран. (ЗНФ, 61). 2. Часцей няўхв. Адмаўляцца ад ранейшага намеру, абяцання. Абяцала, што паедзьяш на вясяля, а цяпер пяткамі назат. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 61). Зміцяр як пачуў, што там больш заробиць, дык адразу пяткамі назад і паехаў. Старыя Нягнєвічы Навагр. (СГВ, 605). Вар. пятамі (пяткамі) назад.*

ПЯТКІ. Адно (толькі, аж) пяткі (пяты) заблішчэлі (заблішчалі, блішчалі, бліснулі) у каго, каго, чые. Хто-н. вельмі хутка пабег, стаў уцякаць. *Малыя так уцякалі, адно пяткі заблішчалі. Парэчча Дзятл. Як ён хутка пабег, змыўся, адно пяткі заблішчэлі. Шаршні Дзятл. (СГВ, 577). Бег без агляткі, толькі пяткі блішчалі ў хлопца. Вераскава Навагр. Я як выскачыў с кустоў, ды як сьвісну, дык толькі пяткі яго бліснулі, як папёр. Воля-Крупіцы Маст. Вар. адно (толькі, аж) пяткі (пяты) заблішчэлі (заблішчалі, забрашчалі, блішчалі, бліснулі).*

ПЯТЛЮ. Шукаць сабе пятлю. Няўхв. Паводзіць сябе неабачліва, лезці ў небяспечную, рызыкаўную справу. *Іх Пятрок нап'ецца і б'ецца з усімі, шукая сабе пятлю. Касцянева Шчуч. (СГВ, 613).*

ПЯТЛЯ. **Пятля плача** на кім. *Асудж.* Хто-н. заслугоўвае суромага пакарання. Як ён усім у косьці ўеўся. Па ім даўно ўжэ пятля плача. Стокі Свісл.

ПЯТНІЦ. **Сем пятніц на (у) нядзелю (на нядзелі, на тыдню, на тыдні)** у каго. *Іран.* Хто-н. часта і лёгка мяняе свае намеры, рашэнні, думкі і пад. *Ні звязвайся зь ім: у яго сем пятніц у нядзелю.* Вялікае Сяло Шчуч. *А што яму верыць, у яго сем пятніц на нядзелю, ён табе што хочаш нагаворыць.* Купры Шчуч. *О, на яго то ні спадзявайся, у яго сем пятніц на нядзелю.* Іўе Іўеў. *У яго заўсёды сем пятніц на нідзелю.* Сакольнікі Свісл. *У яго сем пятніц на нядзелі.* Воранава Воран. *У нашай бабулі сем пятніц на тыдню.* Місявічы Воран. *Што ты ад яго хочаш талковага пачуць, у яго сем пятніц на тыдні.* Ракаўцы Смарг.

ПЯТНІЦУ. **Хоць у пятніцу** замуж. У любы момант, у самы блізкі час. *Замуш хоць у пятніцу, а гузіка ні ўмеяш прышыць.* Урпішкі Іўеў. *Ні ткаць, ні прасці, а замуж хоць у пятніцу.* Казловічы Зэльв. (МСГВ, 603; ППФВ, 48).

ПЯТОЙ. **Пад пятой** у каго. У поўнай залежнасці, у падпарадкаванні каго-н. Ён у жонкі ўсю жыццёвую пап пятой ходзіць. Дубна Маст.

ПЯТРОЎКУ. **Пятроўку мерзлага жадаць** і пад. Чагосьці нерэальнага, незвычайнага, неверагоднага (хацець, жадаць). Ты сама ня ведаеш, чаго хочаш, жадаеш Пятроўку мерзлага. Дарагляны Маст. – Так хочацца ягат. – Захацела... Зімою ягат... Зажадала Пятроўку мерзлага. Мілявічы Маст. • Пятроўка – дыялектны варыянт назвы свята Пятро.

ПЯТРУЛЯ. **Як Пятруля ў торбе.** Няўхв. Павольна (рабіць што-н.). Яй Богу, ні хватая на цябе цяргеньня, таўчэсся як Пятруля ў торбе. Сураж Іўеў. (СГВ, 618). Чаго ты капошышся як Пятруля ў торбе, хутчэй памый падлогу і бяжы гуляй на вуліцу. Бярозаўка Лід. **Вар.** Як Пятруля (Пятруса) у торбе.

ПЯТРУСІ. **Як Пятрусі карова цягацца.** Няўхв. Без справы, без мэты, без толку (бадзяцца). Цэлы дзень у хаце не быў, цягацца як Пятрусі карова. Орлі Воран.

ПЯТРУСЯ. **Як Пятруса ў торбе.** Няўхв. Павольна (рабіць што-н.) Як пачне ўжэ выбірацца, то як Пятруса ў торбі. Лапенкі Гродз. Глубаясся як Пятруса ў торбе. Стрыжаняты Іўеў. **Вар.** Як Пятруля (Пятруса) у торбе.

ПЯТРУШКУ. **Пятрушку прадаваць.** *Іран.* 1. Не мець поспеху на танцах. Пра дзяўчыну. *Валя сёня ўсе танцы пятрушку прадавала, ніводзін хлопец ні вывеў пагуляць.* Падольцы Астр. *Тожса мне дзяўчаты, цэлы вечар пятрушку прадавалі.* Хугар Праважа Воран. 2. Паводзіць сябе нерашуча, пасіўна на танцах. *Што за маладзёш пашла: вуглы аціраюць, пятрушку прадаюць.* Гэта ш некалі як пойдзеш вальс танцаваць – зямлі пат сабой ні чуеш. Малюкі Воран. *Ну што, як там танцы былі? Мусі, ізноў цэлы вечар пятрушку прадавалі?* Падольцы Астр.

ПЯТУ. **Даць на (у) пята.** Імкліва ўцякаць. *Вось дык даў на пята, як пачуў бяду.* Зенявічы Навагр. *Убачыў бацьку, то як даў на пята, духу яго байца.* Вялікія Краблі Дзятл. *Мы пабаяліся зь імі сустрэцца, далі на пята.* Варняны Астр. *Во як даў у пята, пальцеў толькі пыл курыць.* Калеснікі Бераст.

На пята. Пусціцца наўцёкі. *Марыля выйшла с хаты, а мы – на пята, толькі нас і бачылі.* Жукоўшчына Дзятл. *Круціўся ён тут, круціўся, а як убачыў старога, дык на пята.* Пелкаўшчына Іўеў.

Пяту не асушыць¹. *Асудж.* Больш не прыйсці, не з'явіцца, не пабываць, не затрымацца дзе-н. *Ідзі, каб мае вочы цібе ні бачылі! Ты тут пята больш ні асушыш!* Левыя Масты Маст.

Пяту не асушыць². Працаваць без перапынку, не адпачыць. *За цэлы дзень пята ні асушыла, а табе ніяк ні дагодзіш.* Паўлаўшчына Ваўк.

ПЯТУХ. **Пятух падсмажаны.** Няўхв. Нецяглівы, гарачы, запальчывы чалавек. *Ну й пятух падсмажаны, слово ні так – і панёс на чом сьвет стаіць.* Дзеравянчыцы Сл.

Смажаны пятах не кляваў каго. Хто-н. не сустракаўся з сапраўднымі жыццёвымі цяжасцямі. *Жывеш ты з мамкай, бяды ні знаяш, смажаны пятах цібе ні кляваў!* Стокі Свісл.

Чыста мікалаеў пятах ісці. *Іран.* Хістаючыся з боку ў бок. Часцей пра п'янага. *Только зь лесу вышла, бачу настрэчу чалавек ідзе. А гразны, чорны. А ідзе та чысто мікалаеў пятах, калываяцца з боку на бок.* Старына Маст.

Як пятах на сметніку разысціся. *Няўхв.* Вельмі моцна, нястрымна. *Разышоўся як пятах на сметніку, хоць с хаты ўцякай.* Марцінаўцы Маст.

Як пятах у гаросе мітусіцца і пад. *Іран.* Вельмі моцна. *Сяць пасядзі трохі, ні трапячыся як пятах у гаросі.* Зэльва Зэльв.

ПЯТЫ. Адкінуць пяты. *Іран.* Памерці. *Так жа ш у вотку ўлягоў, та во й аткінуў пяты, а мог жа ш яшчэ жыць.* Бабіна Гродз. *Ат такога жы'ця быстро пяты аткіняи.* Ашмянцы Шчуч.

Аж пяты забрашчалі каго, чые. Хто-н. вельмі хутка пабег, стаў уцякаць. *Вырабіў нечага і пайшоў аш пяты яго забрашчалі.* Падлабенне Гродз. **Вар.** адно (толькі, аж) пяткі (пяты) заблішчэлі (заблішчалі, забрашчалі, блішчалі, бліснулі).

Намыліць пяты не да тае хаты. Пайсці, паехаць не туды, куды трэба, займацца не тым, чым трэба. *Колькі разоў яна цібе амманвала, а ты, як асёл, упёрся і нічога ні панімаеш! Чаго табе туды лазіць? Ты, брат, намыліў пяты ні да тае хаты.* Амбілеўцы Шчуч.

Паказаць пяты. Уцячы. Толькі і бачылі, як ён паказаў пяты. *Талочкі Воран. Хацелі бліжэй да козаў паткрасыцца, але яны нас шчулі і паказалі пяты.* Карпейчыкі Шчуч.

Пяты адкінуць. Гл. адкінуць пяты.

Пяты намазаць куды. Сабрацца ісці, ехаць куды-н. *Куды ўжэ пяты намазаў, мо зноў да дзяўчыны?* Квасевічы Івац.

Пяты намыліць куды. Сабрацца ісці, ехаць куды-н. *Мусі да кавалера ўжэ пяты намыліла?* Галубы Маст.

Пяты сушыць. Не працаваць, адпачываць. *Пайду. Мае калегі ўжо даўно пяты сушаць, а я тут яшчэ з вамі баўлюся.* Міжава Маст.

Толькі пяты заблішчалі каго, чые. Хто-н. вельмі хутка пабег, стаў уцякаць. *Палахлівы хлопец, як даў ат сабакі, то толькі пяты заблішчалі.* Дзешкаўцы Свісл. **Вар.** адно (толькі, аж) пяткі (пяты) заблішчэлі (заблішчалі, забрашчалі, блішчалі, бліснулі).

У пяты пайшло (пойдзе) <колючы> каму. Каму-н. стала не па сабе ад спалоху, хвалявання і пад. *Як убачыла, што мой на трактары п'янюткі едзя, дык мне ў пяты пайшло.* Тухавічы Лях. *Зара раскажу гэто Васілевічу, та яму ў пяты пойдзя колючы.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 17).

Шараваць пяты. *Жарт.* Танцаваць. *Хопіць ужэ сёні шараваць пяты, ідзем дадому.* Рыбалы Свісл.

Як пяты нізянскія хадзіць. Усюды разам. *Ну ідзе зіма, надаядуць ужэ Танюшка з дочкаю, будуць хадзіць с хаты ў хату як пяты нізянскія.* Навасёлкі Сл.

П'ЯЎКА. Як п'яўка¹ мокры і пад. Вельмі (мокры). *Гэтая дзяўчо прыляцела змокшы як п'яўка.* Вішнева Смарг.

Як п'яўка² прычэпіцца і пад. Неадступна, назойліва. *Дзе ш яго ў хаці пакіняш – прычэпіцца як п'яўка.* Росцевічы Зэльв.

ПЯЦЕ. На адной пяце бегчы і пад. Вельмі хутка. *Давай на адной пяце ляці ў магазін, бо закрывоць, і ні купіш.* Пеляса Воран. **Вар.** на адной назе (пяце).

Ні ў пяце ні ў галаве каму. *Няўхв.* Не рупіць, не хвалюе, не цікавіць каго-н. *Мы тут лятаем, нарвуемся, а яму ні ў пяце ні ў галаве.* Струбніца Маст.

ПЯЦЕЛЬКА. Крывая пяцелька. Плаксівая дзяўчынка. *Гэ, гэта крывая пяцелька, тулькі плача і плача, сцішэня німа.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 114).

ПЯЦЬ. Даваць (даць) пяць. *Жарт., фам.* Выказаць прымірэнне, згоду з кім-н. Ужываецца пераважна ў форме загаднага ладу і, як правіла, суправаджаецца поціскам рукі. *Хай будзь па-твойму, давай пяць, на тым і разыдзямся.* Алекшыцы Бераст. *Ну от і дагаварыліся, дай пяць.* Заборцы Астр. *Ну ўсё, што было, тоя сплыло, дай пяць! Хваціць ваўком глядзець! Дай пятаха!* Старына Маст. **Вар.** даваць (даць) пяць (петуха).

Ні ў пяць ні ў дзесяць. *Няўхв.* 1. Зусім недарэчна, неўпапад, не тое, што трэба (сказаць). *Як скажыць што – ні ў пяць ні ў дзесяць.* Косцевічы Астр. *Што та ты гаворыш ні ў пяць ні ў дзесяць.* Стары Дворац Бераст. *Ну і сказаў ты ні ў пяць ні ў дзесяць.* Косцевічы Ваўк. *Ты даеш парады ні ў пяць ні ў дзесяць.* Алекшыцы Бераст. *Ні ў пяць ні ў дзесяць.* Нямейшы Гродз. (СНМ, 189). *Ні ў пяць ні ў дзесяць.* Ятвезь Ваўк. (МСГВ, 603; ППФВ, 48). 2. Кепска, не так, як трэба, як хацелася б (зрабіць што-н.). *Зьвязала кофту ні ў пяць ні ў дзесяць: рукавы задоўгія і пульсэты [манжэты] вускаватыя.* Косцевічы Астр. *Ну ты зрабіў, што ні ў пяць ні ў дзесяць.* Ятвезь Ваўк. *Вырасло тут гэта дзерава ні ў пяць ні ў дзесяць, хоць ты яго сьпілуй.* Рудзевічы Маст. 3. каму. Зусім не падыходзіць што-н. каму-н. *Ёй гэта спадніца ні ў пяць ні ў дзесяць.* Ганчары Свісл.

ПЯЧАЙКА. Як пячайка пячэ. Выклікае моцны душэўны боль. *Алі ш як пачне гаварыць, то гэта яго гаворка ўся раўно як пячайка пячэ.* Крапіўніца Свісл.

ПЯЧОНКА. Пячэцца пачонка ў каго. Асудж. Хто-н. выяўляе злосць, раздражненне. *Ад яго добрага слова не прыжджэш, вечна ў яго пячэцца пачонка.* Баброўнікі Свісл. (СГВ, 605).

ПЯЧОНКІ. Залезці ў пачонкі каму. *Няўхв.* Моцна надакучыць каму-н., раздражняць каго-н. *Залезла ў пачонкі яна мне сваімі «чаму?», так усё ведаць хоча.* Чамяры Сл. **Вар.** залезці ў пачонкі (у пачонку).

Пячонкі выесці каму. *Няўхв.* Вельмі моцна, нязносна надакучыць каму-н. *Ты мне ўжэ пачонкі ўсе выеў седзячы ў хаце.* Ятвезь Свісл. **Вар.** пачонкі (пачонку) выесці.

Уесціся ў пачонкі каму. *Няўхв.* Моцна надакучыць каму-н. *Ты мне ўжо ўеўся ў пачонкі са сваімі дзеўкамі, дагуляюся некалі.* Крамушаўка Навагр. **Вар.** уесціся ў пачонкі (у пачонку).

ПЯЧОНКУ. Залезці ў пачонку каму. *Няўхв.* Моцна надакучыць каму-н., раздражняць каго-н. *Не пайду я да яго, ён ужо мне залез у пачонку.* Макрэц Навагр. **Вар.** залезці ў пачонкі (у пачонку).

Пячонку выесці каму. *Няўхв.* Вельмі моцна, нязносна надакучыць, дапячы каму-н. *Як прыйдзе дадому, то і жонцы і дзецям пачонку выесць.* Лунна Маст. **Вар.** пачонкі (пачонку) выесці.

Уесціся ў пачонку каму. *Няўхв.* Моцна надакучыць каму-н. *Ён мне гэтай сваёй работай так уеўся ў пачонку, што слухаць дажа ні хачу.* Хадзілоні Шчуч. **Вар.** уесціся ў пачонкі (у пачонку).

ПЯЧЫ. Пячы начырвона. Рабіць што-н. з максімальнай напружанасцю, з найбольшай інтэнсіўнасцю. *Кабыла парвала ланіух і паляцела за Дубішча. Каб на матоцыку, та яшчэ, можа, дагноў бы па сьлядах. Аля трэба пячы начырвона, каб дагнаць, бо як пайдзе на Сьвятоё балото, та там ужэ яе ні знойдзяш.* Бабіна Гродз.

ПЯЧЭЦЦА. Ні пячэцца ні варыцца ў каго. Не ладзіцца, не выходзіць так, як трэба, як хацелася б. *Нешто ў нас сёння з работай ні пячэцца ні варыцца, толькі адзін гэты калідор і пабялілі да абеду.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 54). – *Ну як у цібе тут, Антон? – Ай, нешто ні пячэцца ні варыцца.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 54).

ПЯШЭЧКАМ. Пяшэчкам ды з мяшэчкам ісці. Нялёгка і звычайна далёка дабірацца куды-н. не транспартам, а на сваіх нагах. *Апаздала на аўтобус, то йшла с Слоніма пашэчкам ды з мяшэчкам.* Ваўчуны Сл.

РАБАКІ. Рабакі точаць каго. Няўхв. Хто-н. у пастаянным руху, не можа уседзець на адным месцы. *Ні аднае мінуты ні можаш пасядзець – то туды то сюды. Цібе што, рабаке точаць?* Амбілеўцы Шчуч. ● **Рабак** – чарвяк.

РАБАТУН. Рабатун напаў на каго. Хто-н. працуе з ахвотай, з імпэтам. *Хопіць на сёня ўжо капаць, тыле баразён бульбы выбрала. Нейкі рабатун на цябе напаў.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 67).

РАБОТЫ. Сваёй (свае) работы. Не куплены, выраблены ў хатніх умовах. *Раней марынарка сваёй работы насілі, ніхто іх ні купляў.* Адэльск Гродз. (СНМ, 86). *Анучы свае работы ёсьцека і куплена носяць.* Вострава Сл. (МСГВ, 29).

РАБЯТЫ. Вясёлыя рабяты. Жарт. Хамса. *Ой, што мне ў сумцы нарабілі гэтыя вясёлыя рабяты! Папер размок, а яны распаўзліся па ўсёй сумцы.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 23). *А йшчэ купіла вясёлых рабят на трыццаць капеек. Я ш ведаю, што ты любіш салёная.* Радзавічы Гродз. (ЗНФ, 23).

РАВОК. Каб ты равок завярнуў. Выкл. Лаянк. Выказванне злосці, гневу на каго-н. *Бывала, як мужык ж жонкай сварацца, жанчына скажа: кап ты равок завярнуў. Гэта як пажаданне самага кепскага.* Ваўкавічы Навагр.

РАГАМІ. Рагамі ўперціся. Няўхв. Праявіць выключную ўпартасць, непакорлівасць, непаслухмянасць. *А ён, як баран, у сваё рагамі ўпёрся – і канец.* Геранёны Іўеў. **Вар.** рогам (рагамі) уперціся.

РАГАХ. На рага'х прыходзіць і пад. Няўхв. Нецвярозым, у стане моцнага ап'янення. *Зноў прыйшоў на рагах! Калі ш ты ўжэ нап'есся, кап ты заліўся!* Мілявічы Маст. *На рагах прыйшоў дахаты, ужэ другую нідзелю ні высыхая.* Малая Бераставіца Бераст. *Кожны вечар прыходзіць на рагах, і дзе ён толькі знаходзіць!* Алекшыцы Бераст. *Ні чапайця яго, ён сёння на рагах прывалокса.* Новыя Бяляны Гродз. *Учора прыйшоў на рагах дахаты.* Пеляса Воран. *Сёняка Мартына на пеньсію атпраўляюць, зноў мой стары на рагах прыйдзе.* Рудзевічы Зэльв.

На рага'х стаяць. Няўхв. 1. Сваюліць, дурэць. *Колькі ні кажы, колькі ні прасі, а ўсё роўна цэлы дзень на рагах стаяць.* Вішнева Сморг. *Як настаўнік с класу, дык на рагах стаяць.* Пятралевічы Сл. 2. Моцна сварыцца, буяніць. *Чаго ўжэ на рагах стайш? Ані табе што кепска зрабіла.* Дварчаны Шчуч.

РАГОЧА. Аж рагоча хоча. Вельмі моцна (хоча). *Дык пацалуй ты яе ўжо, а то яна хоча аж рагоча.* Погіры Дзятл.

РАДА. Адна рада. Такі самы, тое самае. *Ці гэты, ці другі начальнік будзя – адна рада, ляпей ні станя.* Бабіна Гродз. *Мужык і баба – адна рада.* Ціхаволя Свісл.

РАДАСЦЬ. Сабачая радасць. Няўхв. Самая танная каўбаса, звычайна ліверная. *Купіла сабачай радасці. Можна больш ніхто і есці не будзя, кромь міне.* Алекшыцы Бераст. *Накупляла ўжо зноў гэтай сабачай радасці, то й еш яе сама.* Градаўшчыны Астр. (ЗНФ, 63). *Ні было, мама, другой каўбасы ў магазіні, то купіла кусок сабачай радасці.* Рупейкі Ваўк. (ЗНФ, 63). ● Выраз грунтуецца на ўяўленні, што каўбаса самай нізкай якасці з'яўляецца радасцю толькі для сабакі.

РАДАЧКІ. Даць радачкі <каму, чаму>. Спраўляцца з кім-, чым-н., адольваць каго-, што-н. *Што ты куўдзіўся дзень і нічога не зрабіў з гэтым плотам, радачкі яму ні дасі.* Новы Двор Свісл. (СГВ, 223). *Як шмат у нашай картонлі сувалкі, ні даць радачкі, калі як ад яе абяруся, на ўсім полі многа сувалкі.* Бердаўка Навагр. (СГВ, 464). *Абдуло карову, ту ледва радачкі даў.* Патока Шчуч. (ПМГ, 101). *Не даць радачкі.* Перстунь Гродз. (СНМ, 188). **Вар.** даваць (даць) раду (рады, радачкі).

Ні радачкі. Немагчыма справіцца з кім-, чым-н., не адолець каго-, што-н. *Як апанавалі ў лесі камарэ, ту ні радачкі.* Дашкаўцы Маст. (ПМГ, 102).

Няма радачкі. Гл. радачкі няма (не было).

Радачкі даць. Гл. даць радачкі.

Радачкі няма (не было). Немагчыма справіцца з кім-, чым-н., не адолець каго-, што-н. *Мышэй столькі завялося, што радачкі німа, наш валачун па хатах валочыцца, другім мышэй ловіць, трэба гадаваць другога ката.* Ляхавічы Навагр. (МСГВ, 73). *Як пацяпіў Казік да нас, радачкі ніякай не было, пакуль ні жаніўся.* Станчыняты Смарг. (СГВ, 350). *Гэта ші трэба быць такому сьлінятаму дзіцяці, сьліна цячэ, няма радачкі.* Новы Двор Свісл. (СГВ, 442). *У нас увечары на вуліцы як расшалеюцца дзеці, дык радачкі няма іх суняць.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 412). **Вар.** рады (радачкі) няма (не было).

РАДЗІ. Хоць радзі’. Абавязкова, не зважаючы ні на што, любымі сродкамі зрабі, дастань і пад. *Хоць радзі яму гэты клей, калі няма яго, прысьпічыла яму клеіць сёньня.* Пеляса Воран. *Як сабе хочаш і дзе сабе хочаш шукай, хоць радзі, а прынесі мне такіх таблеткаў.* Бабіна Гродз. *Бяры дзе хочаш, хоць радзі.* Курчоўцы Воран.

РАДЗІВА. Радзіва пераводнае. Чалавек, які разносіць плёткі, распаўсюджвае чуткі. *Мая баба – радзіва пераводнае, ёй нічога ні кажы, а то церас паўчася ўся вёска знаць будзя.* Аляксандравічы Дзятл.

Савецкае радзіва. Гумар. Той, хто ведае ўсе навіны, плёткі і любіць распаўсюджваць іх. *Марусяка, савецка радзіва, усім пра гэта раскажа.* Ананічы Дзятл.

Ці радзіва слухаў ці газету чытаў паеў. *Жарт.-іран.* Вельмі мала, недастаткова (паеў). *Слабы абет мне сгатавала на работу. Паеў – ці радзіва слухаў ці газету чытаў.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

Ці то еў ці то радзіва слухаў. Гумар.-іран. Не наеўся, не насыціўся. *Дай яшчэ чаго, бо наліла некаго супчыку, міску зьёў і ні паняў, ці то еў ці то радзіва слухаў.* Навасёлкі Сл. **Вар.** ці то еў ці то радзіва слухаў; ці паеў ці радыё паслухаў.

Як радзіва паслухаў паеў. Гумар.-іран. Кепска, слаба (паеў). *Накарміла яна там... Паставіла паранай бульбы і кіслай капусты... Паеў як радзіва паслухаў.* Кульбакі Лід.

РАДЗІМЕ. Даць радзіме вугалю. Хутка і многа зрабіць. *Вось гэта я разумею, даў радзіме вуглю, ну малайчына!* Сянькоўшчына Сл.

РАДЗЮШКАХ. У радзюшках. Няўхв. У стане моцнага ап’янення. – *А ці Янак у хаці? – Янак ужэ даўно ў радзюшках! Такі п’яны, што гаварыць ні можа!* Драчаны Свісл.

● **Радзюшка** – дзяруга.

РАДЗЮШЦЫ. Прыносіць у радзюшцы каго. Няўхв. Прыводзіць, дастаўляць п’янага, які не трымаецца на нагах. *І як гэту бедную бабі цяргеньня хватае? Як тулькі палучка, такі яго дадому прыносяць у радзюшцы.* Старына Маст.

РАДНЮ. У радню набівацца каму, да каго. Гумар. Наступаць на нагу каму-н. – *Мусі, да мяне ў радню набівайся?.. Наступіў на нагу і ішчэ пакруціўся. – Ну, выбачай, калі так табе забалела.* Косцевічы Астр. *А гэтая дзеўка мне ўсе не-не й стане на нагу... У радню набіваецца.* Вішнева Смарг. **Вар.** у радню (у сваты) набівацца.

Усю радню сабраць. Гумар. Наморшчыць лоб. *Чаго ўсю радню сабраў? Ні рабі так, бо вырасьціш, і лоб будзіць марскаты.* Косцевічы Астр. *Не чапайце, ён думае. Бачыце, усю радню сабраў, як лоб наморшчыў.* Рэмезава Воран. ● Асновай фразеалагізма стала народнае павер’е, паводле якога колькасць дзяцей, суджаных мець чалавеку, адпавядае колькасці маршчын на ілбе пры яго зморшванні.

РАДУ. Даваць (даць) раду (рады) <каму, чаму>. Спраўляцца з кім-, чым-н., адольваць каго-, што-н. *І не трэба нікога прасіць, я сама дам раду.* Шылавічы Шчуч. (ХБД, 463). *Дзеці ўдаліся ўдачныя, самі сабе раду давалі. Пабралі жонка і мужоў, якіх самі выбіралі, я ім не бараніла.* Попішкі Астр. (ДМГ, 130). *Як ён зьлѣх, думала скаціну збываць, алі ші посьля стала неяк даваць раду, бо жыць на нешта трэба было.* Заборцы Астр. *Каб толькі даць рады пажыць і ўмёрці, каб ніхто за мною нічога ні рабіў.* Свіслач Гродз. *Цяшко жылі людзі ў гэнум сяле бес старых: некаму было рады даць, ні*

гаспадаркаю пакіраваць. Вярэйкі Ваўк. (СБНФ, 62). Тады я ні дала рады бехчы дахаты. А там хата Вінцэскава стаяла. Я ў тую хату. Лазы Ваўк. (ДМГ, 21). Яна нас водзіць па панох, кап якія ходачкі купіць, ба ні было ў што абуцца, не даць рады с хазяйства выручыць. Пятакі Ваўк. (ДМГ, 20). Памажы мне ў каморцы напратыць, а то адна не даю рады. Равіны Карэл. (ДМГ, 85). Дак я ў поля атходзячы, прывяжу яго вярочкай за нагу. Начай ні маглі даць рады. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 205). Паказвае на міне і кліча, кап памох ім. Пхнулі-пхнулі, а дзе, ні дамо рады. Малая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 238). Устаём заранне, трэба памагаць. Маці ж адна ні дасць рады. Зэльва Зэльв. (ХБД, 449). Гэту тоўбу трэба на вос патсаджваць, сама ўжэ ні дае рады залесьці. Карозічы Гродз. (СНМ, 144). Датуль ужо гніла ў яе гэта нага, што яна не рабіла, усю вайну. Нічога рады не дала. Парэчча Навагр. (ХБД, 209). – Дык ты зь ім справіцца ні можаш? – Дзе там, ён такі здаровы стаў, я яму ўжо рады не дам. Драпава Сл. Паршук як застрак паміш лясак, та ледва рады дала. Бершты Шчуч. (ЗНС, 43). Гарачэ, строк на каровы нападае, рады ні даеш, бегаюць хвастэ пазадзіраўшы. Рацічы Гродз. (СНМ, 137). **Вар.** даваць (даць) раду (рады, радачкі).

РАДЫ. Няма (не было) рады. Гл. рады няма (не было).

Рады даваць. Гл. даваць (даць) раду (рады).

Рады даць. Гл. Даваць (даць) раду (рады).

Рады няма (не было) <з кім, з чым>. Нельга што-н. зрабіць, здзейсніць, з чым-н. справіцца. Соўма лезя ў лубін скаціна, ніякай рады няма. Міцкавічы Смарг. (СГВ, 447). Як упатранаву гэты канцавы хадзіць да нашай Марусі, ну проста рады не было. Варонча Карэл. (СГВ, 508). Удурбаўся заяц у наш сат, рады няма. Вядравічы Дзятл. (СГВ, 500). Ужо ўманерыла Марыся кожную раніцу хадзіць да вас, вадзіцца, то няма рады. Пагарэлка Карэл. (СГВ, 506). У нас быў брыкашчы конь, а то такая ўжо брыкашчая карова цяпер, што рады няма. Парачаны Лід. (СГВ, 65). Як гарэлку у рот возьмя, то аткуль словы, такі гаманкі, што рады няма. Купіск Навагр. (СНМ, 170). Як на капусту нападзе зялёны рабак, то рады німа. Бражэльцы Воран. (МСГВ, 410). Як завёўсо пад печку сьвярчок, та рады ні было, нікому ні даваў спаць, пакуль ні выкурылі. Каленікі Гродз. (СНМ, 127). Курыца ў гарод навадзілася, німа рады. Алекшыцы Бераст. І як засунеш у той сьнег, как скачын, кажыцца няма рады – па шыю саму! Зэльва Зэльв. (ХБД, 446). Прывык гарэлку лактаць, і рады з ім ніякай німа. Рыбніца Гродз. (СНМ, 77). Раскол гэты, чалавеку адурыву галаву, рады з ім німа. Коматава Гродз. (СНМ, 121). Спанатрыло дзіця рано ўставаць, і рады німа, ашчэ ўсе сьпяць, а яно ўжэ крычыць. Хамякі Гродз. (СНМ, 134). Хлопца пашоў у пушташ, ні слухае нікого, німа з ім рады. Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 149). Той рок, як пачалі пчолы раіцца, рады ні было; толькі прышак асадзіў у ўлей, як за ім ашчэ тры рае вышло. Ласосна Гродз. (СНМ-2, 191). Хлопец мой уклапаўсо ў неку старую дзеўку, і рады німа, кажэ, жаніцца будзе. Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 239). **Вар.** рады (радачкі) няма (не было).

РАДЫЁ. Бярозаўскае радыё. Няўхв. Чалавек, які разносіць плёткі, пляткар. Не кажы ты гэтаму Даніку нічога, а то гэтае бярозаўскае радыё па ўсёй вуліцы разьнясе ды ашчэ дабавіць, што было і чаго не было. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 58). ● Бярозаўскі – ад назвы горада Бярозаўка Лідскага раёна.

Ці паеў ці радыё паслухаў. Жарт.-іран. Не наеўся, не насыціўся. Дай чаго тужэйшага пад'есьці, а то што гэты халаднік: ці паеў ці радыё паслухаў. Праз паўгадзіны зноў есьці хочацца. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 69). **Вар.** ці то еў ці то радзіва слухаў; ці паеў ці радыё паслухаў.

Як радыё. Які любіць разносіць чуткі, разводзіць плёткі. А той Ірцы што ні скажы, усе Пушкарэ адразу будуць знаць, яна ж як радыё. Навумавічы Гродз.

РАДЫСКУ. Хоць радыску сей на кім. Хто-н. вельмі брудны, запэцканы. Дзе ты так запэчкаўся, на табе хоць радыску сей. Дварчаны Шчуч.

РАЖКІ. На чатыры ражкі цукар. Кавалкавы. *У нас у сям'і было ўчытырох, сядзям за стол есьці, матка насыпа на стол адному, другому цукру на чытыры рашкі. Мы ўжо ўглядаімся: Ірцы венцай насыпала, мне меняй. Плачу тады. Сакалы Воран.*

РАЖНА. Ні ражна. Няўхв. Анічога. *Ты тут ні ражна ні палучыш, так што ідзі адгэтуль.* Масцяны Астр. *Пасьля пажару ў яго ні ражна ні засталася.* Талькаўцы Ваўк.

Ражна ў зубы каму. Выкл. Груб. *Выказванне незадаволенасці, абурэння і пад. у адносінах да таго, хто чаго-н. просіць, дамагаецца і пад. – Мо дасі трохі гарэлачкі? Натто галава баліць, пахмяліцца хочацца. – Ражна табе ў зубы! Зну нахлешчасся як тая свёйна!* Старына Маст.

Якога ражна. Груб. *Што, для чаго, з якой мэтай. Ты ш у вотпуску быў, і якога ражна рабіў... Ні мох дровы парубаць.* Дабраўляны Смарг.

РАЖНАХ. Як на ражнах сядзець. 1. У стане крайняй фізічнай актыўнасці, немагчымасці спакойна ўседзець на адным месцы. *Што за дзіця такая. Ніяк ні можа спакойна. Як на ражнах усядно сядзіць.* Навасяды Ашм. 2. З хваляваннем, неспакоем, трывогай. *Госьці веселяцца, жарты строяць, прыстаўляюць, а я сяджу як на ражнах – зусім другою рупіць.* Бабіна Гродз.

РАЖНЕ. На ражне бачыць каго. Няўхв. *Жадаць каму-н. кепскага, непрыемнага. І што цяпер за сьвет пайшоў, што за людзі, адзін другога на ражне бачыць.* Пачарнейкі Свісл.

Як на ражне вісець. Вельмі нязграбна, зусім не аблягаючы цела. Пра адзенне, якое завялікае памерам. *Такі худы зрабіўся, што ні адзеня, усё як на ражне вісіць.* Крывічы Зэльв.

РАЖНОМ. Ражном пароць каго. Няўхв. *Моцна дапякаць, раздражняць каго-н. Дзе ш ты будзяш спакойны, калі пацікі кожны ражном пора.* Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 61). *Трэ было Гандзі змаўчаць на той час, а цяпер хоць і ні суняцца нікуды, а сярэўно ражном поруць.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 61).

РАЖОН. Лезці на ражон. Рабіць што-н. рызыкаўнае не думаючы пра вынікі. *Хто прасіў цябе на ражон лесьці? Парэчча Дзятл. На што было браць той пошар, лесьці на ражон.* Заборцы Астр. *Не лезь на ражон, еслі апасна, то не сунься.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 244). *Ні лезь на ражон, бачыш, што бацька ні ў гуморы. Танявічы Шчуч. Ну чаго ты на ражон лезыш, цібе што, просяць гэта!* Тракелі Воран.

На ражон высахнуць. Моцна (пахудзець). *Чаму ты нічога ні ясі, паглядзі – высахла на ражон.* Задварані Свісл. *Еш, еш, высахла на ражон у гэтым горадзі.* Азёры Гродз.

Як ражон у горле каму. Няўхв. *Вялікая перашкода каму-н. Ён мне як ражон у горле.* Падольцы Астр.

РАЗ. Іншы раз. Часам, зрэдку. *Іншы раз ён нават сьпявая.* Загарані Свісл. (МСГВ, 203).

На раз аблізаць. Іран. *Нізкарослы, мізэрны хто-н. Вот кавалер найшоўся – на рас аблізаць, пат спадніцай схаваетца.* Волькавічы Ашм.

На раз вераб'ю дзюбнуць чаго. Вельмі мала. Пра ежу. *Купілі семячак на раз вераб'ю дзюбнуць.* Аздобічы Шчуч. **Вар.** <на> раз вераб'ю дзюбнуць.

На раз у зубы ўзяць. Вельмі мала. Пра ежу. *Што ш тут гэтай заціркі, на рас у зубы ўзяць, і ўсё па ўсім.* Заборцы Астр.

На раз укусіць. Вельмі мала. Пра ежу. *Яму гэтага сала на раз укусіць.* Уселюб Навагр.

На раз у рот. Вельмі мала. Пра ежу. *Што ты тут дала? Хібо я гэтаго наелася? Гэтай банкі тулькі на рас у рот, паткінь кілька кавалкаў.* Старына Маст. *Куды ты галодны?.. З'еш хоць на рас у рот чаго.* Бабіна Гродз. *Вазьмі варэня, ну хоць на рас у рот.* Гудзевічы Маст.

На той раз. 1. Часова. *Анно потым быў перагаворшчык, аўстрыец, ат нас тут быў, вельмі ў немцаў прасіў і атстояў, што людзі добрыя, што німа тут парцізанаў. І гэто*

нас атпусьцілі на той рас. Малыя Азёркі Маст. 2. Для першай неабходнасці. Прывёз бы дроў хоць на той рас, а то ўжэ ні палена на дрыватніку німа. Бабіна Гродз. 3. Нетрывала, для часовага карыстання (зрабіць што-н.). – Ці пастроіў калясо ў возі? – От, закруціў дротам на той рас, мо ні разваліцца, пакуль сено прывязем. Бабіна Гродз.

Не першы раз замужам. *Жарт.* Вопытны, не ўпершыню мае справу з чым-н. Я ведаю яго палітыку, не першы рас замужам. Нягнєвічы Навагр.

Па той раз. З таго моманту, з таго здарэння. *Па той раз нігды ні выпраўлялі мяне нідзе. Бацька баяўся, каб дзе ні задушылі такога дурня, як я.* Карпейчыкі Шчуч. (СБНФ, 209). *Як правучылі, на той раз – як адрэзала: больш ні разу не прыходзілі.* Ярэмчы Карэл. (БФ, 307).

Праз раз дыхаць. *Іран.* Быць нядошлым, фізічна слабым. Звычайна пра старога чалавека. *Гэтыя банкі ўжэ праз рас дыхаюць, але ўсё роўна ні сядзяць у хаці, на аўтобусах чапляюцца, некуды едуць.* Ліда Лід. *Ды ён у цібе праз рас дыхав, а ты прымушаеш яшчэ недзя ісьці.* Мацвееўцы Ваўк. *Зусім слабы зрабіўсо – праз рас дыхаю. Што ты хочаш – старасьць ахапіла.* Лунна Маст. *А што старыя могуць, калі яны ўжо праз раз дыхаюць.* Смілавічы Чэrv.

Раз вераб'ю дзюбнуць чаго. Вельмі мала. Пра ежу. *Сколько ты мне кашы палажыла – рас вярб'ю дзюбнуць. Дапраўды, паткінь болей.* Уселюб Навагр. **Вар.** <на> раз вераб'ю дзюбнуць.

Раз-два <i>. 1. Вельмі хутка, адразу ж (зрабіць што-н.) *Што значыць кампанай рабіць: раз-два і зграблі сена.* Косцевічы Астр. *Ад нас бліска хадзіць па грыбэ, раз-два і ў лесі.* Аздобічы Шчуч. *Скажы, хай раз-два ідуць.* Хадзілоні Шчуч. 2. Вельмі лёгка, проста, без намаганняў (зрабіць што-н.). *Во што значыць майсьцяяр. Я цэлы дзень каля гэтаго матацыкла сядзеў і ніяк пастроіць ні мох, а ён як узяўся, та раз-два зрабіў.* Бабіна Гродз. *Курсанты сядуць на каня, то глядзі – рас-два й прывезьлі.* Лушчыкі Воран. (ДМГ, 97). *Ні лесь ты сам ў цілівізар, гэта ш табе ні трактар. Пакліч лепяй Васілевіча, ён табе раз-два і направіць.* Маркішы Гродз. (ЗНФ, 61). *Ой, гэта ш я кошык забылася.* Пачакайця, я раз-два і нават вярнуся. Галынка Зэльв. (ЗНФ, 61). *Нашто нам мэнчыцца, давай лепш клікням свінабоя, ён нам раз-два паршук а ўхайдакая.* Лаша Гродз. (СНМ, 152). *Бяжы скажы, хай рас-два ідуць, кагалам рас-два ўсё зробім.* Гостраў Ваўк. (СГВ, 401). *Распастры дыван на траве, то рас-два высахня.* Ліпнікі Шчуч. (СГВ, 408). *Сёніка мёт – пакупны тавар: адно падай – раз-два разьбяруць.* Грабава Зэльв. (СРЛГ, 85).

Раз на раз. Вельмі часта, зноў і зноў, шмат разоў запар. *Сёдня рано трэбуло ўстаць, та цэлу ноч, можна сказаць, ні спала, рас на рас прасыналася на часы глянуць.* Бабіна Гродз. *Бегаў цалюткі дзень па дварэ, а ціпер кашляе рас на рас.* Дубінка Гродз. (ЗНФ, 61). *Ці ні захварэў ты? Цэлу ноч рас на рас схватваўсё і ўсё нешто мармытаў.* Струбніца Маст. (ЗНФ, 61).

Раз на раз не прыходзіцца (не служыць). Не заўсёды аднолькава атрымліваецца. *Рас на рас, браток, не прыходзіцца.* Зенявічы Навагр. – *Ой, Маня, той рас на рынку так добра ўсіх парасят прадалі, а гэтым разам ніаднаго.* – *Што зробіш, рас на рас не прыходзіцца.* Пеляся Воран. *На гэты рас пірагі не атрымаліся, як бачыш, рас на рас не прыходзіцца.* Мілявічы Маст. – *Вот думала, прыеду так, як летась, памагу, а тут захварэла, і вот як выйшла.* – *Ну, што, дзеткі, зробіш, рас на рас ні служыць, налета [на наступны год] прыедзіш.* Косцевічы Астр.

Раз на ўказ. Часта няўхв. Вельмі рэдка, з вялікімі працяглымі прамежкамі (з'яўляцца куды-н., бываць дзе-н., сустракацца з кім-н.). *Натто яна набожна... Вы паглядзеця, калі яна ў цэркві бывае – рас на ўкас. А так толькі па суседзях ходзіць ды людзей абгаворвае, во табе й веруюшча.* Старына Маст. *Прыехала да цібе рас на ўкас, а ты недзі швэндаяся, скуль я ведаю, дзе цібе шукаць.* Васілішкі Шчуч. *Ды ўжо й ні пазнае шмат каго, бо рас на ўказ прыяжджэе да нас.* Ліпнішкі Іўеў. (ЗНФ, 61). *Паказаўся рас на ўказ, і то сьпяшыць.*

Гудзінішкі Воран. (ЗНФ, 61). *Даўней так часта прыяжджаў, а цяпер рас на ўказ пакажацца, начальнікам стаў, заганарыўся.* Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 61).

Раз-параз. Зноў і зноў. *Па'ля і па'ля Пярун, раз-параз страляе.* Солы Сморг. (СПЗБ-4, 245). *Рас-парас страляе.* Солы Сморг. (СПЗБ-4, 594).

Самы (само) раз. Тое, што трэба, што найлепш падыходзіць. *Для міне васьміручка самы рас каса, добра косіць.* Струбка Гродз. (СНМ, 27). *Кіянкай цвікі ні б'юць, а вось вокны падганяць – само раз: матэрыял ні пашкодзіш.* Альшаніца Івац. (ДСК, 110).

Той раз. Тады. *І ўчора быў на Сівуй гарэ, але той рас грыбоў было, а сёння нешто слаба.* Бабіна Гродз. *Назьбірала зёлак, напарыла, трохі палепшала. Той раз узёў гэтыя зёлкі ў рот, дык ні мог вытрымаць.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 193).

У адзін раз. Адразу, тут жа. *Для задаваў жэрткі выбяры доўгія і здаровыя, а то трухлявыя трэснуць у адзін рас пры тормазя.* Купіск Навагр. (НЛ, 153).

Як раз плюнуць. Вельмі проста, лёгка, без намаганняў (зрабіць што-н.). *Мне гэту работу зрабіць як рас плюнуць.* Вераб'і Астр.

РАЗАМ. Адным разам. Вельмі хутка (зрабіць што-н.). *Наліла кубак малака, то адным разам выпіў.* Дукойні Ашм. *Адным разам прынясі вады.* Астравец Астр. *Васіль адным разам рашчапіў калотку.* Гейстуны Ашм. (СГВ, 577).

Адным разам поцэнг ні аб'едзе каго. *Іран.* Хто-н. вельмі тоўсты. *Яго адным разам поцэнг ні аб'едзя, такі трыбухаты.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** <адным разам> поцэнг не аб'едзе. • *Адным – адным, поцэнг – цягнік; параўн. – польск. ednym 'тс', rociqd 'тс'.*

За кожным разам. Рэгулярна, кожны раз. *Часто ў яе збіраліся бабы сь сяла. Глаўно, набіралі с сабой работы, сьпіцамі плёнцаць, вышываць, маткі матаць. Дзяўчаткі мае за кожным разам бегалі.* Сурынка Сл.

Тым разам. Тады, тым часам. *А мы тым разам яблыкаў напывозілі.* Скрагі Шчуч.

РАЗБОР. На разбор шапо'к прыйсці, з'явіцца і пад. Пад самы канец, на заканчэнне чаго-н. *А сюды мы, сдаецца, на разбор шапок пасьпелі.* Краблі Дзятл.

На шапачны разбор прыйсці, з'явіцца і пад. Пад самы канец, на заканчэнне чаго-н. *За твае выбары дык мы ўсюды пасьпяваем толькі на шапачны разбор.* Вішнева Сморг.

РАЗБЯРЫ. Не разбяры-бяры. 1. Невядома, незразумела. *Яны натто сварыліся. А чаго, та хто іх знае. Там у іх ні разбяры-бяры што рабілася.* Старына Маст. 2. Незразумелы, няпэўны хто-н. *Гэта пацёмнік нейкі, такі чалавек ні разбяры-бяры.* Калядзічы Ваўк. (МСГВ, 361). *Такі чалавек ні разбяры-бяры.* Калядзічы Ваўк. (СПЗБ-3, 468). *Гэты Піліп то ні разбяры-бяры, як пачне гаварыць.* Дарагляны Маст.

РАЗГУЛЯЕШСЯ. Не разгуляешся. Не многа чаго зробіш, ажыццявіш. *У гэтым лесе мало сушняку, тут асобо ні разгуляешся. Ідзеця да Пераходнай трыбы, там напілуця колькі хочаця.* Бабіна Гродз. *Тады ш нам [тэхнікам] па трыццаць рублёў плацілі, а на гэтыя грошы ні вельмі разгуляешся.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 51).

РАЗЕ. На разе. 1. Пакуль што. – *Ці рэзаць больш сечкі? – На разі хваціць. На вечар будзяця рэзаць, як бацько скіня саломы.* Бабіна Гродз. *На разі дзякуй! А там будзя відно, мо і я калі чым табе адгаджуса.* Старына Маст. 2. Калі-небудзь, пры выпадку. – *Нешто ты ўжэ даўно ні заходзіў. – Можэ, калі на разе й зайду.* Стокі Свісл.

РАЗЁВУ. Разёву купляць. *Іран.* Паводзіць сябе няўважліва, быць разявакам. – *І я хачу ў школу ісці з табою, мамачка. – Чаго, разёву купляць пойдзеш? Ты ж яшчэ не вучанік.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185).

РАЗІНЬКУ. Разіньку прадаваць. *Іран.* Паводзіць сябе няўважліва, быць разявакам. – *Ізноў сарваўся ішчупак. – А лепей глядзі і патсякай упору, разіньку ні прадавай.* Новы Двор Шчуч. *А ты прыглядайся, як я раблю, разіньку ні прадавай.* Праважа Воран.

РАЗНОС. Пайсці ў разнос. Павозіць сябе нястрымна, не кантраляваць свае дзеянні, учынкi. *Дзяцька Мацей як добра выпіў, дык і пайшоў у разнос.* Куляшы Шчуч.

РАЗУ. Аднаго разу. Адночы. *Аднаго разу мы з бацькам узалі сьвіньню і павязьлі яе ў лес, кап там закалоць.* Малая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 238).

РАЗЫ. Два разы. І пагатоў. *Думаю цяпер да дачкі зьездзіць, бо як пачнецца капане бульбы, то тады два разы ні зьездзіш.* Косцевічы Астр. *Калі сёня ні купіла, то заўтра два разы ні купіш.* Падольцы Астр.

Тыя разы. Раней. *Тыя разы дак і кароўку трымала, а ўжэ два гады, бачу сама, нічога я, то і збыла людзям.* Пагарэлка Карэл. (ДМГ, 87). *Цяпер большы мароз, як тыя разы.* Ліпск Лях.

РАЗЯВУ. Злавіць разяву. *Іран.* Рассеяна, немэтанакіравана разглядаць што-н., выяўляючы пустую цікавасць. *Ну што, нічога ні купіла на тым базары, разьязву злавіла толькі.* Нізяны Ваўк. *Аўтобус ужо пайшоў, пака ты злавіў разяву.* Алекшыцы Бераст.

РАІ. У раі. У вельмі добрых, спрыяльных умовах. *Ну вось цяпер я ў раі. Дзьве дачкі маю, адна пры мне, другая – у Сібіры.* Лаздуны Ёўеў. (ДМГ, 108).

РАК. Рак на языку не спячэцца ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты. *Пярат ім гэтаго не кажэця: у яго рак на языку ні спячэцца.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 62). *У сьвёкра рак на языку ні спячэцца: што ні зробіцца ў хаці, а ўжэ ўся вёска чуя.* Палонка Дзятл. (ЗНФ, 62).

Як печаны рак смак. *Іран.* Звычайны, неадметны. Пра страву. *От, такі там смак, як печаны рак. Яда як яда, нічога там мудрага няма.* Бастуны Воран.

Як рак за гарой сьвісне. *Іран.* Ніколі ці невядома калі. *Усё пытаюцца ў Рамана, калі жаніцца будзя, а ён адзін аткаса мая – як рак за гарой сьвісьня.* Мацвееўцы Ваўк.

Як рак на Багданаўскай гары сьвісне. *Іран.* Ніколі ці невядома калі. *Я зь ёю паміруся як рак на Багданаўскай гарэ сьвісьня.* Ананічы Дзятл.

Як рак на гары сьвісне. *Іран.* Ніколі ці невядома калі. – *Калі ж ты ўжэ замуш пойдзеш? – Як рак на гары сьвісьне.* Вензавец Дзятл. *Прынясе ён табе гэтую кніжку як рак на гары сьвісне.* Малахавічы Гродз. *Я вярнуся тады, як рак на гары сьвісне.* Дарагляны Маст.

Як рак на Дзямянішкаўскай гары сьвісне. *Іран.* Ніколі ці невядома калі. – *І калі ўжэ, Толічак, я на тваём вяселі трохо тупну? – А во як рак на Дзямянішкаўскай гарэ сьвісьня, тады начынайца грошы на падарак зьбіраць.* Старына Маст.

Як рак на Лысай гары засьвішча. *Іран.* Ніколі ці невядома калі. – *Ну, калі ш ты жаніцца, Рысёк, думаеш? – А знаеш, цёця Гэня, як рак на Лысай гары засьвішча, тады адразу буду жаніцца.* Навасяды Ашм.

Як рак у пролубцы таўчыся і пад. Няўхв. Без толку (таўчыся дзе-н.). *Кажу табе, пайшлі, а то таўчэсься тут як рак у пролупца.* Альхоўка Астр. ● *Пролубка* – палонка.

РАКАМ. Ракам устаць. Няўхв. Быць у дрэнным настроі, у раздражнёным стане. *Хіба ты сёньня ракам устала, што ходзіш надута, бурчыш на ўсіх?* Мацвееўцы Ваўк. *Нешта ты не ў гуморы, напэўна, сёньня ракам устаў.* Баравічы Лід. – *Трактарысты казалі на цібе, што ты ўчора ракам устаў. – Трохі пакрычаў я на іх, бо каторая пара, а яны сядзяць сабе і ў карты рэжуць.* Цырын Карэл. (ЗНФ, 62). *Сёня брыгадзірава баба ракам устала, ні падыходзь да яе.* Чырвонае Сяло Зэльв. (ЗНФ, 62). *Лепяй ні чапіце яго: ён сёня ракам устоў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 62).

РАКЕТА. Як ракета астрыханская стаяць. Гумар. Роўна, задраўшы галаву. *Стаіш як ракета астрыханская, нічога нідзе не бачыш.* Лозкі Дзятл. ● *Астрыханская* – ад назвы горада *Астрахань*.

РАКІ. І ракі распаўзліся. Што-н. адбылося позна ноччу, надосвітку. *Ужэ і ракі распаўзліся, пакуль мы з гулянку дахаты прышлі.* Алешавічы Маст.

Паказаць дзе зімуюць ракі. Паграж. Жорстка расправіцца з кім-н., пакараць каго-н. *Прыйдзі ты сёньня позна, я табе пакажу дзе ракі зімуюць.* Малахавічы Гродз. *Я табе*

пакажу дзе ракі зімуюць! Яшчэ сапляк, а ўжэ – на танцы. Мядзвінавічы Дзятл. Пачакай, псяюха, я табе ашчэ пакажу дзе раке зімуюць. Баброўня Гродз. (СНМ-2, 188).

Як ракі ўчхнулі каго. Хто-н. стаў паводзіць сябе ціха, спакойна, стоена. Ён раней усюды першы вытыкаўсё, а цяпер як ракі ўчхнулі, і з дому рэтка вылазіць. Беражна Карэл. (ЖНС, 64).

РАКІЦКІ. Як Ракіцкі халаднік даводзіць і пад. Жарт. Доўга і мудрагеліста (гатаваць што-н.). Пра ежу. Ты гэта цеста даводзіш як Ракіцкі халаднік. Ні бліны, а нейкія марцыпаны будуць. Косцевічы Астр. • У аснове фразеалагізма – рэальны выпадак. Жыхар вёскі Жукойні Астравецкага раёна па прозвішчы Ракіцкі аднойчы гатаваў халаднік. Спрабуючы на смак, ён кожны раз адчуваў, што з кампанентаў чагосьці замнога, а чагосьці замала, і паступова дабаўляў то кіслю, то соль, то ваду. У выніку атрымалася цэлае вядро халадніку.

РАКУ. Як у печаным раку смаку. Іран. Зусім няма (смаку). Такія грошы аддалі на кілбасу, а смаку як у печаным раку, лепей сала купілі п. Варняны Астр.

РАЛЛЯ. І ралля не пасобіць. Немагчыма змяніць, выправіць што-н. Нарабіў спраў, што і ралля не пасобіць. Капці Дзятл.

РАМА. Адна рама. Жарт.-іран. Вельмі худы хто-н. А што зь ёй сталася?.. Высахла – адна рама. Першамайск Шчуч. Прыехала Нініна Лена з гораду – адна рама, а была ш такая круглаціца. Вензавец Дзятл. Так схудзеў бедны на вучобі – адна рама. Зенявічы Навагр.

РАМАНА. Як у Рамана пацеры ідзе, пойдзе, выходзіць і пад. Часта іран. Вельмі хутка, спорна, спраўна. Нам толькі кап сыцены прэндзэй [хутчэй] выгнаць, а там пойдзя работа як у Рамана пацеры. Бастуны Воран. У яго ўсё ідзе як у Рамана пацеры, але ні заўжды выходзіць так, як трэ было п. Лагады Шчуч. (ЗНФ, 96). Не, лепяй ты зрабі, у цібе гэта выйдзе як у Рамана пацеры. Нача Воран. (ЗНФ, 96). Аля ш і прэнтко [хутко] ты ачыятаў – як у Рамана пацеры! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 96).

РАМЕНЬ. Рамень плача на кім. Хто-н. заслугоўвае пакарання. Вот дзеўку выгадаваў, рамень на ёй плача. Стары Дворац Бераст. **Вар.** дзяга (рамень) плача.

РАМКУ. Ні ў адну рамку не змесціш каго. Насмеш. Хто-н. вельмі ганарысты, задавака. Нашага Лявона ні ў адну рамку ні зьмесціш, так ужэ сібе высока нясе. Гудзевічы Маст.

РАНДЭЛЬКАМ. Як рандэлькам па зубах каму. Няўхв. Вельмі сорамна каму-н., хто-н. перажывае знявагу, абразу. Як сказала яна мне, што сын гэтак вырабляе, дык мне як рандэлькам па зубах. Копаніха Сморг. • Рандэлек – каструля з доўгай ручкай; параўн. польск. *rondel* ‘тс’.

РАНКІ. На (над) ранкі. У перыяд ад світаньня да поўдня. Пра парадак выпасу жывёлы летам. – Сёння наша калейка, та ўжэ хлопцы на ранкі пагналі. – А мы, шчэ ні сьпяшымо, хваціць часу. Старына Маст. Найпервей выгані карову на ранкі, а тады пойдзяш пасьпіш яшчэ трохі. Лапухова Сл. (СГВ, 277). Заўтра, казалі, кароў выганяць на ранкі’. Пеляса Воран. Над ранкі ганяюць у поля каровы, як аваднёў много, ба тады ў абет каровы ні выдзержваюць, заядая іх увесь гэты брут. Бабіна Гродз.

РАННЯ. Ад (з) рання да змяркання. Цэлы дзень. У вёсках ні так, як у гарадах, працуюць ад раньня да змярканьня. Руда Яварская Дзятл. Лета як прыдзе, то няма часу ні паесці, ні папіць. Рабілі з раня да змярканя. Пераганцы Воран. (ДМГ, 100).

З рання да рання. Круглыя суткі. Хаваліся і ад немцаў, і ад бандытаў з раньня да раньня. Капці Дзятл.

РАНТКІ. На ранткі пайсці і пад. На спатканне. – Куды ты, Ёзік, з самага раня? – А, пайду на ранткі, бабы на вёсцы па мне с самага раня сохнуць. Новая Руда Гродз. **Вар.** на ранткі (на рантку).

РАНТКУ. На рантку пайсці і пад. На спатканне. Сёння ў Лены рантка ў садзе, пойдзя да Алеся на рантку. Пагараны Лід. (СГВ, 406). **Вар.** на ранткі (на рантку).

РАНЫ. *Хоць да раны прыкладай (прыкладзі, прылажы).* Добры, ціхі, спакойны, памяркоўны, пакорлівы. *Як цьвярозы, то чалавек як чалавек, хоць да раны прыкладай.* Заборцы Астр. *У маёй сястры такі сын, хоць да раны прыкладай.* Новы Двор Свісл. *Добры, хоць да раны прыкладай.* Бяляны Гродз. (ППФВ, 24). *Наш начальнік сёння нейкі надта добры, хоць да раны прыкладай.* Масты Маст. *Марына наша стала хоць да раны прыкладзі.* Бакунова П Іўеў. *Як трэбо, та ён знябожыцца, стане такім, хоць да раны прыкладзі.* Адэльск Гродз. (СНМ, 62). *А хлопця у яе хорошы, спакойны, хоць да раны прылажы.* Чарнявічы Бар.

РАП'ЁМ. Лезці рап'ём у вочы. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць каму-н. *Чаго ты лезыш рап'ём у вочы?* Еленка Дзятл. (МСГВ, 420). *Аддызіце! Ну чаго вы рап'ём у вочы лезеце?! Пячоўшчына Валож.*

РАПУХА. Рапу'ха распоўзлая. Груб.-абразл. Поўная, непаваротлівая, няўклудная жанчына. *Чаго тут расьселася, рапуха распоўзлая!* Лылойці Смарт.

РАСА. Як раса'. Надта ўрадлівы. *А ячмень той як раса – аж каласы да зямлі гнуцца.* Парэчча Сл. (Стэц.-2, 252).

РАСАДА. Камсамольская расада. Іран. Кіраўнік БРСМ. *Камсамольская расада запрашала на аўта-, матапрабег на Дзень Перамогі. Трэ схадзіць.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 62).

РАСІНКА. Расінка ў роце не была ў каго. Хто-н. нічога не еў. *Дальбох, ашчэ расінка ў році ні была, а нічавотко ні ела.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 198).

РАСІНКІ. <І> расінкі <божай (божае, боскае)> у роце (у губе) не было ў каго. Хто-н. зусім нічога не еў. *Рано як пераграшыўся, то яшчэ і расінкі ў році ні было.* Альба Івац. (ДСК, 177). *З раніцы ў Марыны і расінкі божае ў роце не было.* Пагор'е Карэл. *Я так заматалася, што ўжо полудзьянь, а ў роце і расінкі божай не было.* Пеляса Воран. *Ужэ пасьці што вечар на дварэ, а ў міне шчэ і расінкі ў губе ні было.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 40). *Так зарабілася за дзень, што толькі ціпер спомніла, што ад рана і расінкі ў губе не было.* Карабы Ашм. (ЗНФ, 40). *Покуль адно, покуль па каня схадзіў, покуль з Вандзяй зьездзілі, і да падвячорка расінкі боскае ў роце ні было.* Левыя Масты Маст. *З раніцы ў мяне расінкі ў році ні было, а ўжо слава Богу вечар.* Зенявічы Навагр. **Вар.** <і> расінкі (расы, росачкі) <божай (божае, боскае)> у роце (у губе) не было.

РАСКРЫЖУЙСЯ. Хоць раскрыжуйся <перад кім>. Як ні старайся, што ні рабі (не выходзіць, не атрымліваецца што-н.). *Хоць раскрыжуйся перад ім – нічога не дакажаш.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 76). *Але й упарты! Яго ні ўгаворыш хоць раскрыжуйся.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 76).

РАСОЛАМ. Як расолам умыты. Пануры, засмучаны, прыгнечаны. *Як кінуў мужык, то ходзя як расолам умытая і ні гавора ні сь кім.* Астравец Астр.

РАСПЕРАЖЫСЯ. Хоць расперажыся. 1. *перад кім.* Як ні старайся, што ні рабі (не выходзіць, не атрымліваецца што-н.). *Перат ім хоць расьперажыся, усё адно не пойме.* Жупраны Ашм. 2. *еш.* Колькі хочаш. *У мяне яды не бракуе. Еш хоць расперажыся. Абы ў рот лезла.* Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 251). *Добрую жызь далі саветы, працуюць лёгка, і еш хоць расьпіражыся.* Бабінск Іўеў.

РАСУ. Абагнаць <раннюю (летнюю)> расу. Устаць вельмі рана, да ўсходу сонца. *Абагнала раннюю расу, унь колькі зрабіла ад раніцы.* Ясенавіца Ваўк. *Рана ўстаў – абагнаў раннюю расу.* Ваўкавічы Навагр. *Вунь Адольф ужо косіць. Ён заўсёды абгоніць раннюю расу.* Гуды Лід. *На дварэ яшчэ цёмна, а я абжэ'ну расу і многа што зраблю.* Агрызкі Маст. *Кароў пагнаў, расу абагнаў. Ён за'ўша [заўсёды] расу абганяя.* Правыя Масты Маст. *Яна абагнала летнюю расу, яшчэ ўсе сьпяць, а яна лён палала.* Дзявяткаўцы Ваўк. (МСГВ, 6).

Спраўляць расу. Абрад. *Хадзіць босым у летнюю ноч. Яе ні бралі дзяўчаты з сабой спраўляць расу, расу спраўляюць у сярэдзіне лета, праводзяць ноч у полі да расы.* Турэц Карэл. (МСГВ, 467).

РАСЫ. І расы ў роце не было ў каго. Хто-н. зусім нічога не еў. У мяне з раныцы і расы ў роце не было. Палонка Дзягл. **Вар.** <і> расінкі (расы, росачкі) <божай (божае, боскае)> у роце (у губе) не было.

РАТУНКУ. Ратунку няма ад каго. Няўхв. Ніяк нельга адвязацца ад каго-н., справадзіць, адагнаць каго-н. *Агароджваць трэбо, бо ат качак ратунку німа.* Радзівілка Гродз. (СНМ-2, 9).

РАТЫ. На раты’. На кожнага. *Некалі, як хто ні мог заплаціць падатак, раскладалі на раты, кап толькі плаціў.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 198).

РАЎНЯ. Не раўня каму. Не падыходзіць хто-н. каму-н. *Яна вашаму не раўня, яна велька.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 292).

РАЦЫ. Без дай ра’цы. Беспадстаўна, без прычыны. *Ні гавары, без дай рацы чалавек за бліскі сьвет ні паедзя, чаго ёй перціса гэдык далёко, га?* Старына Маст. *Без дай рацы палез біцца.* Жупраны Ашм. *Гэты Павал прычапіўся да маёй Зіны без дай рацы і ходу нікуды не даваў.* Алекшыцы Бераст. (СГВ, 578). *Што ходзіш без дай рацы на падворку?* Багушоўка Гродз. **Вар.** без дай рацы (рацыі).

РАЦЫІ. Без дай ра’цыі. Беспадстаўна, без прычыны. *Матка цябе ня біла бы бяз дай рацыі, мусіць, недзя нешта ўтварыў?* Навасяды Ашм. *Ты вечна прыстанеш без дай рацыі.* Пеляса Воран. *Ну чаго ён леза да міне бес дай рацыі.* Якубаўцы Воран. **Вар.** без дай рацы (рацыі).

РАЦЫЮ. Мець рацыю. Правільна, абгрунтавана думаць, гаварыць, паступаць, не памыляцца. *Жонка мела рацыю, трэбо было даўно так зрабіць, як яна казалася.* Лугавая Гродз. (СНМ-2, 200).

РАЮ. Як у раю дзе. Ухв. 1. *жыць.* Вельмі добра, прывольна і бесклапотна. *Добра, у дастатку, як у раю, жыць.* Альшаніца Івац. (ДСК, 199). 2. *дзе.* Вельмі прыгожа, утульна дзе-н. *Ты знаіш, Броня, я дзісь была ў вашай Гэлі ў Граўжышках, аля вот ужо ў яе ў хаця як у раю – чысьцінька, парадачак, і чужому чалавеку ня стыдна зайсьці.* Навасяды Ашм.

РВОТЫ. На рвоты цягне <каго ад чаго, ад каго>. Няўхв. Становіцца непрыемна каму-н. *Міне ат тваіх разгавораў на рвоты цягне.* Аздобічы Шчуч. *Якая ціпер маладзёш у вёсцы?.. Панапіваюцца і вычаўпляюць быля-што. Глядзець ні хочацца, на рвоты цяня.* Бабіна Гродз. *Ты такую ірунду пляцеш, што на рвоты цяня.* Пеляса Воран.

РЖА. Як ржа жалеза есці, грызці і пад. Пастаянна, неадчэпна, невыносна (ушчуваць, наракаць на каго-н., дапякаць каму-н.). *Дзеткі, німа як жыць з вашым бацьком: такі жмінда стаў. Есць як ржа жалезо. Шукайце яму рады.* Бялавічы Івац. (ДСК, 79). *Грызе як ржа жалезо.* Ключоўцы Бераст. (ППФВ, 18).

РОВАР. Як ровар. Жарт. Вельмі худы. *Што з таейных грошаў, сюды лятае, туды лятае, зрабілася як ровар.* Копаніха Смарт.

РОГ. Загнаць у казіны рог каго. Няўхв. Замучыць, знішчыць каго-н. *Няма сіл, загоняць яны мяне ў казіны рох.* Эймінэўцы Бераст.

З рог да капыт (да хваста). Няўхв. Поўнасьцю, цалкам, з усіх бакоў. *Прыехала з гораду, выйшла на вёску, і ўсе адразу з рог да капыт абгледзелі.* Дварчаны Шчуч. *Во, абгледзела цібе з рог да хваста. Красіва ты стала, і сукенка на табе модна.* Дварчаны Шчуч.

РОГАМ. Рогам уперціся. Няўхв. Праявіць выключную ўпартасць, непакорлівасць, непаслухмянасць. *Прасіла, маліла: прывязі кастрыцы – каровы ў хляве топяцца бес посьцілу, а ён рогам упёрся – і ні ў якую.* Бабіна Гродз. *Казаў бацька пайсьці на поля, алі ш той як упёрся рогам – і ні зь месца.* Варняны Астр. *А малая як упрэца рогам, ту нівядома што й рабіць, каб яе змякчыць.* Усе крошкі набрала сваёй бапці Зосі. Асіпаўцы Воран. *Як бацька ўпрэца рогам, то ніхто яго ні піраспорыць.* Пеляса Воран. *Я ўжо мо з год малю мужыка, давай купім пыласос, а ён рогам упёрся і ні ў якую, усё грошай шкадуе.* Зэльва Зэльв. *Звалі, звалі мы сястру на вуліцу, а яна ўперлася рогам – ні пайду і ўсё.* Пагранічны Бераст. **Вар.** рогам (рагамі) уперціся.

Уперціся рогам. Гл. рогам уперціся.

РОГІ. Абламаць рогі каму. Паграж. Правучыць, паставіць на месца каго-н. Ты свайму Мішы крыху абламай рогі, а то натта дарослы стаў. Ты яму слова, а ён табе – пяць. Сурынка Сл. Вось я табе зараз рогі ды абламаю, калі ты ўжо за рамкі вышаў. Радзівілаўцы Лід. Ён вельмі высока ўзнёсся, трэба яму рогі паабламаць. Грыцавічы Бераст.

Адкруціць рогі каму. Паграж. Правучыць, паставіць на месца каго-н. Ужо даўно пара яму адкруціць рогі, а то заганарыўся зусім. Юшкавічы Свісл.

Задзіраць рогі. Няўхв. Сваюліць, станавіцца непакорным, упартым, непаслухмяным. Малы яшчэ, а ўжэ й ён задзірае рогі. Скажу бацькам, кап яны табе патпілавалі іх. Шыганы Сл. (ЗНФ, 31). Рогі ні задзірай, бо хутко ўціхаміру. Кабузі Свісл. (ЗНФ, 31). Трымай сына ў руках, каб ні задраў рогі.

На рогі стаць. Выяўляючы нязгоду, рэзка запырэчыць, запратэставаць. Забрала рыдлёўку і ні аддае, а мне самой у гародзі капаць трэба, дык я на рогі стала, пашла й выгаварыла ёй. Зыбалы Шчуч.

Наставіць рогі. Няўхв. Зазлаваць, заўпарціцца. Я табе настаўлю тут рогі!.. Будзьяш рабіць, што скажу!. Міжэвічы Сл.

Паабцінаць (паадцінаць) рогі каму. Паграж. Уціхамірыць, утаймаваць, сагнаць пыху. Я табе паапцінаю рогі, калі ты стаў вышэй за бацьку! Жыбарты Дзятл. Пара ўжэ твайму Лёшы паатцінаць рогі, бо натта разышоўся. Мацвееўцы Ваўк. Паадцінаць рогі. Вострава Сл. (ППФВ, 49). Міхалка пааццінаў рогі Пятру. Доўбневічы Дзятл.

Пазбіваць рогі каму. Паграж. Уціхамірыць, утаймаваць, сагнаць пыху. Бачыш, які вупар, я табе зарас пазбіваю рогі, калі ты ўжэ сам ні ведаяш, што хочаш! Гарнастаевічы Свісл.

Прыцерці рогі каму. Паграж. Уціхамірыць, утаймаваць, сагнаць пыху. Я табе хутка прытру рогі. Гэта табе не дома з дзецьмі сябе наказваць! Даўгаполічы Зэльв. (Стэц.-2, 251).

Рогі абламаць. Гл. абламаць рогі.

Рогі адваліліся ў каго. Хто-н. уціхамірыўся, страціў фанабэрыстасць, стаў памяркоўным, пакорлівым. Вот быў начальнікам, а цяпер рогі адваліліся. Зьнялі. Больш ні пакамандуя. Шчорсы Навагр.

Рогі выраслі <і пазакручваліся> у каго. Няўхв. 1. Хто-н. стаў непакорлівым, непаслухмяным. Ты ёй і слова ні скажы, рогі вырасьлі. Ашмяны Ашм. Што, рогі вырасьлі?! Скажу бацькаві – ён табе іх паабламая. Левыя Масты Маст. Нешта ты ўжэ разгуляўся, нікого ні слухайш! Што, рогі вырасьлі? Хутко паабіваю! Стокі Свісл. 2. Хто-н. заганарыўся, нясе сябе высока. Што, ужэ ціпер рогі вырасьлі, а як так, та сядзеў ціха, маўчаў. Пагранічны Бераст. Ну й спраўны стаў, рогі вырасьлі і пазакручваліся. Правыя Масты Маст. **Вар.** рогі <на галаве (на лбе)> выраслі <і пазакручваліся>.

Рогі на галаве (на лбе) выраслі ў каго. 1. Хто-н. стаў непакорлівым, непаслухмяным. Я гляджу, што ў цябе рогі на лбе вырасьлі. Ацмінава Навагр. 2. Хто-н. заганарыўся, нясе сябе высока. О, ды ў цябе ўжо й рогі на галаве вырасьлі, нат не вітаяся. Аляксандравічы Дзятл. **Вар.** рогі <на галаве (на лбе)> выраслі <і пазакручваліся>.

Рогі настаўляць. Няўхв. Пярэчыць, супраціўляцца, паводзіць сябе з выклікам. Яшчэ больш рогі настаўляя, як ты паттакняш. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 86).

Рогі паабламаць. Гл. абламаць рогі.

Рогі растуць у каго. Няўхв. Хто-н. становіцца непакорлівым, непаслухмяным. Бач, у яго ўжо рогі растуць, зусім распусьціўся. Ходараўцы Лід. Колік, Колік, а ў Коліка рогі растуць. Бабіна Гродз.

Рогі ўцерці. Гл. уцерці рогі.

Уцерці рогі каму. Няўхв. Уціхамірыць, прымусіць каго-н. скарыцца. Я табе ўтру рогі, калі ты ўжо сілу пазнаў, будзеш слухаць як мілы. Монтацішкі Сморг. Уцерці рогі, стаў

спакайнейшы. Правыя Масты Маст. Глядзі ты, разышліся тут. Я вам быстра рогі ўтру. Валэйшы Воран. Доўга ён не здаваў свае правы, алі пат канец яму рогі ўцерлі. Каменка Шчуч.

РОДУ. Без роду і племені застацца. Зусім адзін, без родных. А я засталася без роду і племені. Казакоўцы Маст. Усе загінулі, я засталася без роду і племені. Вялікія Сцяпанішкі Маст.

Ні роду ні плоду <як камень у воду>. Нікога з родных, сваякоў (няма, не засталася). Ні роду ні плоду. Бердаўка Лід. (МСГВ, 603; ППФВ, 47). Ні роду ні плоду як камень у воду. Балічы Гродз. (СНМ, 189).

РОЖКІ. Зняць рожкі каму, з каго. Паграж. Збіць пыху, упартасць, задзірыстасць; скарыць, пакараць. Бачыш, які у'пар... Што ні скажыш – ні хачу, ні пайду. Вот прыедзіць бацька, ён табе хутка зьніміць рошкі. Горшавічы Астр. Чакай, сыноч, чакай, пойдзеш у войска, зьнімуць сь цябе там рошкі, калі ўжо пасьпелі вырасьці. Хутар Праважа Воран. Нягодны чалавек, біцца леза, то кажучь, трэба яму зняць рошкі, каб ні быў гэдзкі, каб быў мякчэйшы. Краскоўскія Горы Навагр.

Рожкі да ножкі засталіся. Нічога ці амаль нічога. Пасля таго як ат Пятрука пайшла жонка, засталіся ў яго рошкі ды ношкі. Бершты Шчуч. Зарэжаеш кабанчыка – аднаму, другому, трэцяму, а нам – рошкі ды ношкі. Драгічаны Ваўк. (ХБД, 442).

РОЗА. Як майская роза ў лапухах (у сметніку). Не да месца, не ў час (усміхацца). Чаго ты лыбішся як майская роза ў лапухах. Грыцавічы Свісл. (ППФВ, 69). Што за сьмех, чаго сьміеся як майская роза ў сметніку! Хутар Праважа Воран.

РОЗУМ. Брацца за розум. Станавіцца больш разважлівым, разумнейшым; спахапляцца, разумнець. Што ты сваёй мазгавешкай думаш? Дакуль дурэць будзеш? Бярыся за розум. Яблонка Івац. (ДСК, 129).

За розум узяцца. Гл. узяцца за розум.

Моцны задні розум у каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, бесталковы. У яго моцны задні розум, калі да такога дадумаўся. Замасцяны Шчуч.

На мой розум. Пабочн. Як мне здаецца. На мой розум, ты заставайся ў нас, тут будзе бліжэй да школы хадзіць. Грынкі Свісл.

На розум не хварэе. Ухв. Кемлівы, здагадлівы. Ён малайчына, на розум ні хварэя! Адразу разаброўса, што проўда, а што ніпроўда. Бабіна Гродз. Гэты хлопец на розум ні хварэя, быстра кватэру палучыў. Новы Двор Свісл.

Не ведаць куды розум прыставіць. Не магчы разабрацца, зразумець, асэнсаваць. Не ведаю куды розум прыставіць, як гэта выйшла. Нагорнікі Дзятл.

Пайсці па розум да гловы. Падумаць, дадумацца. Трэба пайсці па розум да галавы, кап да такога дадумацца. Алекшыцы Бераст.

Пусціць розум на сваёй галаве. Падумаць, адумацца, асэнсаваць. Што ш ты робіш?! Ты ш пусці розум на сваёй галаве, ці можна так рабіць. Янаўляны Лід. Пусці розум на сваёй галаве і зрабі так, як трэба, не абы-як. Пеляса Воран.

Розум адняло каму. Хто-н. перастаў цвяроза, нармальна думаць, разважаць. Табе ад воткі зусім розум адняло. Руда Яварская Дзятл.

Свой розум мець. Быць самастойным, дзейнічаць правільна, без падказкі іншых. Ні трэба табе яе пільнаваць, свой розум мая, ні малая ўжэ. Чамяры Сл. (НС-ць, 37).

Узяцца за розум. Станавіцца разумнейшым, паразумнець, адумацца. Спачатку вучыўся дрэннавата, а потым узяўся за розум. Купіск Навагр. Пара ўжэ й за розум узяцца. Завадзічы Гродз. У Зосі мужык такі бабабула, якога сьвет ні бачыў, але ш некалі возьмацца за розум. Данілавічы Дзятл. (СГВ, 143). Як мяне гэты дурань замучыў, мо жэніцца, ды хоць за розум возьмецца. Азярніца Сл. Янак як ажэніўся, то і за розум узяўся. Шурычы Свісл. Мо ў людзях як пабудзя, то возьмацца за розум. Рыбакі Сморг. (СГВ, 580). Калі ты ўжо за розум возьмешся? Гута Іўеў. Ні хадзі ты з гэтымі хлопцамі, бо гэта да добра ні прывядзе, вазьміся за розум, пакуль ні позна. Слонім Сл. І калі ўжо гэты афэлак

за розум возьмецца. Ятвезь Ваўк. (СРЛГ, 13). Думала, як прыйдзе з войска – за розум возьмецца. Дзе там, як пазнаў смак у воццы, то шчытай прапаў чалавек. Заборцы Астр. Кінь ты свае выхількі, за розум вазьміся. Чамяры Сл. (ЖС, 154).

РОЗУМАМ. Дайсці сваім розумам. Дадумацца да чаго-н., зразумець што-н. самастойна. Ніна такая ціхая, а маці, ох прайдачка, да ўсяго дойдзя сваім розумам. Руда Яварская Дзятл. (СГВ, 372).

Жыць сваім розумам. Быць самастойным у сваіх дзеяннях, учынках, прытрымлівацца сваіх поглядаў. Ён добра ведаў, што тут каб ні згінуць, трэба жыць сваім розумам. Станкаўцы Ваўк. Валя нават не шыманае на ўсе словы мацяры, сваім розумам хоча жыць. Вікторышкі Астр. (СГВ, 569).

Жыць чужым (людскім) розумам. Няўхв. Не мець сваёй думкі, дзейнічаць несамастойна. Усё жыццё жыў чужым розумам, і жонка папыхала, як хацела. Кавалі Астр. Вечна ты жывеш люцкім розумам, хоць бы сам зрабіў што-небудзь. Маркуні Астр. Сам нічога ні зробіць, жыве толькі люцкім розумам. Алешыцы Бераст.

Розумам рагаты. Няўхв. Бесталковы, неразумны. Усім стала вядома, што хлопец хоць і багаты, але розумам рагаты. Галава ягоная сусем нічога не варыць. Хадзавічы Сл. (ДМГ, 237).

Сваім розумам жыць. Гл. жыць сваім розумам.

РОЗУМЕ. У самым розуме ажаніцца, выйсці замуж. Своечасова, у прыдатным для гэтага ўзросце. Маладзец хлопец, у самым розуме ажаніўся, і добра жывуць. Кашалёва Навагр.

РОЗУМУ. Ад розуму адбіцца. Няўхв. Страціць здольнасць нармальна думаць, разважаць, дзейнічаць. У гэтыя дні столькі работы, што я ўжэ ад розуму адбілася: сама ні ведаю, што рабіць. Малятычы Шчуч. Глян, Сьцяпан сусім ад розуму адбіўся, некі ўжэ ераплант строіць. Мядзвінавічы Дзятл. Саша зусім ад розуму адбіўся, да мацеры з кулакамі дзыгаў. Курылавічы Маст.

Выйсці з розуму. Перастаць нармальна мысліць, звар'яець. Вой, а ў нас такая бяда. Генячка зусім выйшла з розуму, на сваю дачку мама гаворыць, у лютэрка глядзіць, сябе ўжо нават ні пазнае, от гэта горш за сьмерць, хай лепш Бог ні дае. Амбілеўцы Шчуч.

Дайсці да розуму. Зразумець, уцяміць што-н., здагадацца аб чым-н. Пачакай, я так быстро ні магу паняць, дай дайсці да розуму. Бабіна Гродз. Ніяк ні дайду да розуму, што зь ім такая робіцца. Як падмянілі хлопца. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 50). Каб жа ш я ведала, што тут зрабіць, а то ш ніяк ні дайду да розуму. Гута Іўеў. (ЗНФ, 50). Сказаць сказала, а ціпер ні дайду да розуму, як яно зьяецца зь языка. Дакудава Лід. (ЗНФ, 50). І чаго я тады ні паехала зь ім, ні дайду да розуму. Забалаць Воран. (ЗНФ, 50).

З велькага розуму. Іран. З-за лішніх разважанняў, сумненняў, празмернага аналізу; не падумаўшы (зрабіць што-н. не тое). А я зь велькага розуму давай запытаюся, колькі вам грошай даць. Та ён так раззлавоўся, думала, зара выжана вон. Бабіна Гродз. З велькага розуму не ведае, што рабіць далей. Пеляса Воран.

Крануцца розуму. Перастаць нармальна мысліць, звар'яець. Адны з іх вёскі казалі, што той хлопец крануўся розуму. Сімакава Карэл. (СГВ, 595). Ад гора й пакут яна кранулася розуму. Рахавец Навагр.

Прыйсці да розуму. 1. Выбраць правільнае рашэнне. Нарэшце ты прыйшоў да розуму, адумаўся ісці ў такую пагоду ў лес на згубу. Сіняўшчына Іўеў. (СГВ, 604). 2. Паразумнець, адумацца. Калі ты прыдзяш да розуму, ні малады ўжэ. Котчына Маст.

Розуму да галавы не прыстаўлю. Не магу зразумець, уцяміць што-н., здагадацца аб чым-н. Як будзя гэта сена спратаць, розуму да галавы ні прыстаўлю. Касцянева Шчуч. І як гэта яно сталася, дальбох, розуму да галавы ні прыстаўлю. Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 62). Ах, мой Божа, розуму да галавы ні прыстаўлю, як мне майго хлопца жаніць, цягаяцца адзін. Сямашкі Лід. (ЗНФ, 62).

Розуму набрацца. Стаць разумнейшым. *Так набраўся розуму, што і бацькоў не слухае.* Слонім Сл. *Перавалачы б яго на спіне лемцінай якой, мо б розуму набраўся.* Чамяры Сл. (НС-ць, 36).

Розуму не мець. Няўхв. Быць неразумным, бесталковым. *Ты што за гэтаго шасцідзённіка дачку замуш хочаш дадаць, хіба розуму ні маяш?* Пад'ятлы Гродз. (СНМ, 166).

Розуму не пытае. Няўхв. Неразумны, бесталковы. *Ужо шосты дзясятак пайшоў, а розуму не пытае.* Накрышкі Дзятл.

РОЙСЦЕ. Як у ройсце дзе. Няўхв. Брудна, непрыбрана, беспарадак дзе-н. *У Гэлі ў хаця як у ройсьця: і саганы на падлозя валяюца, лошкі параскіданыя стаяць, і нават курэй яшчэ дзяржыць пат печкай.* Мардасы Ашм. • *Ройст (ройста) – параўн. літ. raistas 'зарослае балота, звычайна ў лесе'.*

РОК. Як рок. Штогод. *Як рок яна ўсё хварэе.* Купіск Навагр.

РОЛІКА. Аднаго роліка не хапае (не хватае) у каго. Часцей скеп. Хто-н. дурнаваты, з дзівацтвамі. *І так усе гавораць, што ў Віці аднаго роліка не хватае.* Сямашкі Лід. (ЗНФ, 52). *Яго ш і ў войска ні ўзялі, бо роліка аднаго ні хапае.* Заборцы Астр. *Што зь яго возьмаш, калі ў яго ні хватае аднаго роліка.* Баравічы Лід. *Я ні баюся, ідзі сабе і ўдавай [выдавай], калі ў цябе ні хватае аднаго роліка.* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 52). *Кап разумнейшы быў, такога п ні зрабіў, а як у яго ні хватае аднаго роліка, та ад яго можна чакаць усяго.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 52).

Не хватае аднаго роліка. Гл. аднаго роліка не хапае (не хватае).

Роліка аднаго не хапае. Гл. аднаго роліка не хапае (не хватае).

РОЛІКІ. Ролікі згубіць. Страціць розум, здурнець. – *Старая Агата ўжэ зусім ролікі згубіла. – Ні дзіво – ёй ужэ за восемдзісят.* Дарагляны Маст.

РОСАЧКІ. І росачкі ў губе не было ў каго. Хто-н. зусім нічога не ёў. *У мяне з раныцы нават і росачкі ў губе ні было.* Дакудава Лід. *Цэлы вечар гараў, і росачкі ў губе не было.* Кутнікі Ваўк. (ЗНФ, 40). **Вар.** <i>расінкі (расы, росачкі) <божай (божае, боскае)> у роце (у губе) не было.

РОТ. Глядзец у рот каму. Дагаджаць каму-н., падхалімнічаць перад кім-н. *Ці ні надаело табе глядзец яму ў рот? Помні, чым больш мужыку сраку ліжаш, тым больш лядашты становіцца.* Ляткі Маст.

Заклейваць (заклеіць) рот каму. Няўхв. Не даваць гаварыць каму-н., прымушаць замоўкнуць каго-н. *Што ты мне ўсё рот заклеиваеш, ні дасі і слова сказаць!* Дарагляны Маст. *Растрашчалася тут... І ні заткне табе! Прыдзе мужык, то хутка табе заклеіць рот.* Каменка Шчуч. *Хоць ты яму заклеі рот, бо ніяк ні застаўлю замаўчаць.* Пеляса Воран. *Я яму заклею рот, калі ён многа ведае.* Алекшыцы Бераст.

Закрыць рот. Замоўкнуць. *Калі ты закрываш рот? З самай раныцы ўсё тараторыць.* Алекшыцы Бераст.

Закрыць рот на замок. Замоўкнуць. *Слухай, ці ні пара табе закрыць рот на замок, ці шчэ што хочаш сказаць.* Баравікі Іўеў.

Замураваць рот. Няўхв. Замоўкнуць. *Замуруй рот і ні пілікай!* Суботнікі Іўеў.

Затыкаць (заткнуць) рот. Няўхв. 1. каму. Не даваць гаварыць каму-н., прымушаць замоўкнуць каго-н. *Ты мне тут рот не затыкай!* Гута Дзятл. *Заткнуць бы табе рот, каб памаўчаў трохі.* Каменка Шчуч. 2. Замоўкнуць. *Заткнуў бы ты ўжо рот, а то ён у цябе не закрываецца!* Зенявічы Навагр.

На поўны рот есці. Уволлю, удосталь, колькі хочаш. *Памідоры родзяць у мяне, бо я саджу іх як ужэ стане цёпла, прымерно ў сярэдзіне мая. Такія вядроныя родзяць і сьпеюць прэнтко. Летась дак я цэло лето ела іх на поўны рот, прадала можа пудоў з паўтара і яшчэ насаліла сабе цэлу сяледзяўку.* Старыя Дзявяткаўцы Сл. (СБНФ, 85).

Разявіўшы рот слухаць, глядзец. 1. Уважліва, з вялікай цікавасцю. *Пасядуць, бывала, і слухаюць цэлы вечар разявіўшы рот.* Каменка Шчуч. *Як Галёнка да шлюб у ішла, то бабы*

глядзелі рот разявіўшы. Заборцы Астр. 2. Вельмі здзіўлена, разгублена. А яна зьякалася і стаіць рот разявіўшы. Восяка, дзеткі, так што ні баўцеся з вагнём, а то ш вельмі ўжэ страшно. Сурынка Сл. (ДМГ, 68).

Разявіць рот як варона. Няўхв. Гаварыць, спяваць, сварыцца і пад. Чаго разьзявіў рот як варона? Сянькоўшчына Сл. **Вар.** разявіць (раскрыць) рот як варона.

Разявіць рот як халюву. Няўхв. Гаварыць, спяваць, сварыцца і пад. Разявіць рот як халюву. Галубы Маст. (СПЗБ-4, 262).

Раскрыць рот як варона. Няўхв. Гаварыць, спяваць, сварыцца і пад. Ну чаго раскрыў рот як варона? Ганчары Свісл. **Вар.** разявіць (раскрыць) рот як варона.

Рот ад вуха да вуха ў каго. Няўхв. Хто-н. сварлівы, крыклівы. Вы на яе ні глядзея, яна такая, у яе ўвесь час рот ад вуха да вуха, ні закрываюцца. Алекшыцы Бераст.

Рот без варот у каго. 1. Хто-н. залішне гаваркі, балбатлівы. У нашай цёткі рот без варот, усё гаворыць, можа дзень і ноч гаворыць. Аздобічы Шчуч. 2. Хто-н. не захоўвае тайну, не трымае ў сакрэце што-н. Табе нічога нельга даверыць, бо рот без варот, усім парасказваеш. Пячоўшчына Валож.

Рот дзіравы ў каго. Хто-н. неакуратна есць, у каго-н. з рота праліваецца, выпадае частка ежы. У цябе вечна рот дзіравы, хоць ты з лошкі кармі, як малога. Забагонне Зэльв. – Акуратняй трохі! Чыстыя ганаўцы абліў, іх ш так цяшко мыць. – Ну што я зраблю, каль у міне рот дзіравы. Бабіна Гродз. Во, глядзі, як ты ясі, рот дзіравы ці што? Зенявічы Навагр. Што, рот дзіравы?! Запэкаў усю рубашку. Лунна Маст.

Рот зашыты ў каго. Хто-н. маўчыць, не жадае гаварыць. Перат сьвякрухай за мяне ніколі не заступіцца, на гэта ў яго рот зашыты. Лаўрынавічы Свісл.

Рот паскудзіць. Асудж. Гаварыць абы-што, пустое, недарэчнае. А хіба ты нашай Галі ні ведаеш! Ёй абы толькі рот паскудзіць. Не ўслухайся ты на яе. Лунна Маст.

Рот разявіўшы. Гл. разявіўшы рот.

Рот разявіць. Гаварыць, спяваць, сварыцца і пад. Было ўжэ жнеш-жнеш летам, хочацца пайсьці на гуліцу, зьбіраліся, весяло было – уся маладзёш па кампанях, весь сьвет ат песьняў дрыжаў, а цяпер нідзе ніхто рота не разьзявіць, анно цілівізары, больш нікай вясёласьці няма, банда анно пайшла. Малыя Азёркі Маст. (ДМГ, 163). Дзеці і рота разявіць баяліся. Азёры Гродз.

Рот хало́даць. Асудж. Гаварыць абы-што, пустое, недарэчнае. Што ты гаворыш... Табе абы толькі рот халодаць. Памаўчы лепш. Ніхто ў цябе ні пытаюцца. Лунна Маст.

Укусіць і рот закрыць. Няўхв. Паступаць няшчыра, крывадушнічаць. Вы яго ні знаея, а мы знаем. Гэта такі чалавек, што ўкусіць і рот закрыць. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 72).

У рот не браць чаго. Зусім не піць або не есці чаго-н. Мой жа Іван гарэлкі ў рот не бярэ. Лелюкі Іўе. (СГВ, 111). У вялікую пятніцу ўсе пасцілі, ніхто ў рот нічога ні браў. Баранава Гродз. (СНМ, 32). Была атруцілася грыбамі, то гэдак апалохалася, ічо і ў рот не бярэ. Бялавічы Івац. (ДСК, 22).

Хоць рот зашывай (зашый). 1. каму. Хто-н. залішне гаваркі, балбатлівы. Ну й баўбатун, табе хоць рот зашывай, то ўсё роўна гаварыць будзеш. Равіны Карэл. Калі ты ўжэ сьціхнеш! Лапоча хоць рот зашывай. Мацвееўцы Ваўк. Разгаварыўся, хоць рот зашывай. Карпейчыкі Шчуч. Ты яму хоць рот зашывай, а ён усё роўна сваё. Складанцы Воран. Хоць ты яму рот зашывай, гаворыць бес перастанку, нікому сказаць нічога не дасьць. Пеляса Воран. Маёй Маньцы хоць рот зашый, а яна ўсё роўна сваё слова ўстаіць. Зэльва Зэльв. А Ленцы с Танькаю хоць рот зашывай, ніяк ні могуць нагаварыцца. Пагранічны Бераст. А гэтай Сьвеццы хоць рот зашывай, ніколі ні можа ціха пасядзець. Зенявічы Навагр. 2. Вельмі моцна (хапець спаць). Ужываецца, калі жаданне спаць суправаджаецца частым пазяханнем. Спаць так хочацца, што ні магу, хоць рот зашывай, вывіх папчэнкаў [сківіцаў] можа палучыцца. Бабіна Гродз. Ой, ні магу сёння, хоць рот зашывай, пазяхаю й пазяхаю. Рана ўстала. Косцевічы Астр.

Што не есць то ў рот не кладзе. Вельмі рацыянальны, мэтанакіраваны, абачлівы. *О-о, гэты хлопец што ні есць то ў рот ні кладзе, ён проста так да дзеўкі хадзіць ні будзя, калі ні думая жаніцца.* Задварані Свісл.

Як у сухі рот. Незадаў. Дарэмна, марна, бескарысна (аддаваць, плаціць і пад.). *Што ён ужэ там такоё сказоў, што аш на трыццаць рублёў укаралі? А ціпер плаці як у сухі рот.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 96). *Пры такім гаспадары ўсё пойдзя як у сухі рот.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 96). *Адоў як у сухі рот, а ціпер ішчадуя.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 96).

РОТА. 3 рота дастаць чыйго. Сказаць тое, што хацеў сказаць суразмоўца, але не паспеў. *Ты сказала тое, што я хацела – з роту майго дастала.* Лунна Маст.

Ні да рота. Няўхв. 1. Вельмі нясмачны, зусім не выклікае апетыту. *На мярлінах (памінках) Канстанцініхі многа было смайнаго, а кваіаніна – ні да рота.* Наркавічы Свісл. (ЗНФ, 53). *Ні хачу я гэтаго булёну, ён ні да рота.* Канюхі Гродз. (ЗНФ, 53). 2. Зусім не есці. *Усяго ёй накупляла смайнаго, а яна ні да рота.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 53). *Першае дзіцятка ў яе памярло, нават ні ўзяло есці, ні да рота.* Ананічы Дзятл. *Натта ш нідобра, што сын есці абы-што ні можа.* Скваркі ні да роту. *Масла прывезлі кіло тры, ён ні да роту.* Кагаліншчына Лід. (СБНФ, 180).

Хоць з рота бяры. Вельмі многа, празмерна (наесціся). *Яна мяне так накарміла, што хоць з рота бяры.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-1, 216).

РОТАМ. Поўным ротам есці. З вялікім апетытам, са смакам. *Добра згатавала, елі поўным ротам.* Алехшыцы Бераст.

Як не сваім ротам есці. Не хочучы, без усякага апетыту. *Нешто ты ў міне ясі як ні сваім ротам, можа, нісмаіно?* Малая Бераставіца Бераст. *Відаць, нігалодная, што ясі як ні сваім ротам.* Задвор'е Зэльв. *Ідзі ты Змітрука есці застаў, а то як не сваім ротам есць: што ўваліў у рот, тое і сядзіць.* Дзярэчын Зэльв. (Стэц.-1, 187). *Ужо такі ўнук няўдалы да яды, як сядзя есці, дык як ні сваім ротам.* Ананічы Дзятл. *Ясі ты як не сваім ротам.* Атравец Астр. *Ясі ніхочучы, як ні сваім ротом.* Бялавічы Івац. (ДСК, 151).

Як чужым ротам есці. Не хочучы, без усякага апетыту. *Есць як чужым ротам.* Галяшонкі Смарт. (ППФВ, 25).

РОХА. Як Роха. Неахайны. *Ты сёння ходзіш як Роха, нават расчасацца не можааш.* Нязнавава Навагр. (СГВ, 618).

РОЦЕ. <Аж> у роце расце. Няўхв. Так нясмачна, што няма ніякага жадання есці. *Яго жонка так кепско варыць, што ясі, аш у році расьце.* Лунна Маст. *Як еў Мікола тую траву, то яна ў роце расла.* Ляпёшкі Іўеў. *І чаму такія дзеці пайшлі цяперака? Не хочучь есці, і ўсё.* А як і корміш іх, то ў роце расце. Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 186).

У роце і парашыначкі не было. Хто-н. нічога не еў, вельмі галодны. *У роця сёдня яшчэ і парашыначкі ня было за гэтымі лётамі.* Купіск Навагр. (НС-ць, 45).

У роце макавага зерня не было. Хто-н. нічога не еў, вельмі галодны. *Людзячкі, дайце чаго ўкусіць.* Зранку ў році макавага зерня ні было. Першамайск Шчуч.

У роце не мець. Не паесці, быць галодным. *Пасьціла во цэлы дзень, яшчэ зусім ў році ні мела.* Новая Руда Гродз. *Гэта ш махоў да абеду касой нічога ў році ні меўшы!.. Так і ашлягнуць можна.* Бабіна Гродз. (ЖНС, 22).

У роце расінкі божаі не было. Хто-н. нічога не еў, вельмі галодны. *Я так заматалася, што ўжо палудзянь, а ў році расінкі божаі ні было.* Пеляса Воран.

У роце чорна ў каго. Хто-н. вельмі злосны. *Я баюся цётку чапаць, яна зноў пачне сварыцца, у яе ш у році чорна.* Беякі Дзятл.

РОШЫНЫ. Рошыны не было ў роце. Хто-н. нічога не еў, вельмі галодны. *Так старалась зрабіць усё скарэй, то да абеду нават рошыны ня было ў роця.* Купіск Навагр. (НС-ць, 47).

РУБ. 3 руб у руб наліваць. Вельмі поўна, да самага верху. *А нашто было наліваць з руп у руп? Я столькі ні выто.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 38). *Слоік мёду наліла я ёй з руп у*

руп, аш пацякло. Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 38). • *Руб* – бераг (вадаёма); параўн. літ. *rumbas* ‘край, узлесак’.

РУБА. *Да руба змокнуць, змачыць.* Наскрозь, поўнасьцю. *Кашуля змокла да руба.* Турэц Карэл. (МСГВ, 427). *Ніцяны дошч змачыў нас да руба.* Сімакава Карэл. (СГВ, 298). *Такі ўлеўны дошч падаў, што я змок да руба.* Каробчыцы Гродз. (СГВ, 505). *Дошч змачыў да руба, але прычлапаў да хаты.* Загор’е Карэл. (СГВ, 386). **Вар.** да руба (да рубінкі, да рубіны). • *Руб* – край якога-н. прадмета.

РУБЕЛЬ. *За рубель бацьку роднага прадасць.* Асудж. Вельмі скупы, прагны, хцівы. *За рубель бацьку роднага прадасць.* Гожа Гродз. (СНМ, 182).

За рубель сабакам гаўкне. Асудж. Вельмі скупы, прагны, хцівы. *Ідзі наймай вун таго, ён табе за рубель сабакам гаўкня.* Навасёлкі Гродз. *На міне гаварыў, што я за рубель сабакам гаўкну, а сам ні лепшы, а можа, горшы.* Дашкаўцы Маст. (ЗНФ, 33). *Гэтаму абы заплацілі добра, ён за рубель сабакам гаўкня.* Пелкаўшчына Іўеў. (ЗНФ, 33).

Пад рубель чаго. Поўна, дастаткова, болей не змясціць. *І ў самога ношкаў гэтых насабіралася пад рубель.* Дзе я табе памагу – рук не хваціць. Марачы Зэльв. (Стэц.-2, 252).

• *Рубель* – жэрдка, якой уціскаюць сена на возе.

Рубель рубля не даганяе ў каго. Хто-н. не ашчаджае грошы, у каго-н. не затрымліваюцца грошы. *Які зь яго будзя гаспадар. У яго й цяпер рубель рубля ні даганяе, усё прап’е.* Мастаўляны Лід.

Як новы рубель. Ухв. Вельмі прыгожа, прыстойна (выглядаць, быць апранутым). *Але й прыбраўся, як новы рубель.* Бакунова І Іўеў. **Вар.** як новы рубель (як новая капейка).

Як рубель вінаваты глядзець. Нядобразычліва, недаверліва. *Чаго ты глядзіш на мяне так, як я табе рубель вінавата.* Жамыслаў Іўеў.

РУБІНКА. *Да рубінкі змокнуць.* Поўнасьцю, наскрозь. *Смокла да рубінкі.* Ністанішкі Сморг. (СПЗБ-4, 309). **Вар.** да руба (да рубінкі, да рубіны).

Ні рубінкі. Зусім нічога. *Як памерла мама, то мне ні рубінкі ні далі.* Тракелі Воран.

РУБІНЫ. *Да рубіны змокнуць.* Поўнасьцю, наскрозь. *Такі дошч ліў, што я прамок да рубіны.* Малінавая Сморг. (СГВ, 415). **Вар.** да руба (да рубінкі, да рубіны).

РУБЛЁМ. **Як рублём падарыў (адарыў)** паглядзеў і пад. Нядобразычліва, злосна (паглядзеў на каго-н.). *Глянула Марыся як рублём падарыла.* Монькавічы Маст. *Палядзеў на міне як рублём падарыў, ні ўзьлюбіў, што проўду ў вочы сказала.* Бабіна Гродз. *Паглядзела як рублём падарыла.* Сенна Навагр. *На міне паглядзеў як рублём адарыў.* Пеляса Воран.

РУБЛЁЎ. **Сто рублёў убытку.** Няўхв. Той, з каго няма ніякай карысці, а толькі адны непрыемнасці. *З ім няможна што-нібуць рабіць, толькі мяшая, ні чалавек, а сто рублёў убытку.* Каркуцяны Воран.

Як сто рублёў падарыў сказаў. Вельмі даспадобы (сказаў). *Ой, ты мяне парадавала, сказала як сто рублёў падарыла.* Дубна Маст.

РУБЛЯ. **Без рубля не чхне.** Іран. Вельмі меркантильны, своекарыслівы. *Такі ўжэ чалавек: нічога так ні зробіць, без рубля ні чхне.* Сурынка Сл.

За рубля блыху ў Маскву загоніць. Асудж. Хто-н. вельмі скупы, прагны. *У каго ён удаўся такі? За рубля блыху ў Маскву загоніць.* Лаздуны Іўеў.

З рубля жыць. На зарплату, на ўсім купленым. *А што ш ты думаіш, мая ты, пражыві ў горадзе з рубля. І млека, і менса, і масла трэба купіць, а ўсё – капейка.* Заборцы Астр. *Няма каму дапамагчы, жыву толькі з рубля.* Алекшыцы Бераст.

Ля-ля тры рубля. Няўхв. Праводзіць час за пустымі размовамі. *Ніякой работы з гэтымі памагатымі, толькі і знаюць, што ля-ля тры рубля ўвесь дзень напалёт.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 63).

Рванага рубля не варты. Няўхв. Непатрэбны, нявартасны, нікчэмны. *І куды ты гэты хлам павязеш? Ён рванага рубля ні варты.* Уселюб Навагр. *Які зь яго кавалер, рванага рубля не варты.* Уселюб Навагр.

Рубля не варты. Няўхв. Вельмі дрэнны. *Хто капейкі ні беражэ, той сам рубля ні варт.* Бандары Гродз. (МСГВ, 77).

РУЖА. Як ружа-квята. Ухв. Вельмі прыгожая. Пра дзяўчыну, жанчыну. *Тая дзеўка як ружа-квята, на ўсю вёску.* Лінгі Воран. • *Квята* – параўн. польск. *kwiat* ‘кветка’.

Як ружа ў крапіве сядзець. Моцна выдзяляючыся сярод іншых найлепшымі якасцмі. *Паглядзі, як Сьвета сядзіць пасярот хлопцаў, як ружа ў крапіве.* Вольна Бар. *Яна сядзіць з гэтымі калхознікамі як ружа ў крапіве.* Дзянісаўка Дзятл.

РУК. Абы з рук <збыць, пазбыць, вон>. Няўхв. Вельмі надбала, без ахвоты і старання, недабраякасна (працаваць, рабіць). *Усё ў цябе выйшла навоцля, бо робіш ты абы як, абы з рук.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 270). *Абламоха гэта нігды па-люцку ні зробіць, усё абы з рук.* Стральцы Маст. (СРЛГ, 6). *Робя абы з рук, абы колейку адбыць.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 312). *Слабая зь яе швачка, шые абы з рук.* Ліпнішкі Іўеў. *Сыла сукенку абы з рук, як ты толькі ў ёй хадзіці будзеш.* Дубна Маст. *Апалолі вы градкі абы з рук.* Кронькі Шчуч. *Сьцёпка за што ні возьмецца, дык усё абы з рук зробіць.* Ліжэйкі Дзятл. *Працуе абы з рук.* Зінякі Шчуч. (ППФВ, 3). *Не рабі абы з рук, людзі сьмяяцца будуць.* Лазы Ваўк. *Яна ўсё робіць абы з рук.* Старадворцы Шчуч. *Якая тут яго работа? Як ён тут стараўся? От, абы з рук.* Трубыцы Шчуч. *Дзьверы зрабіў абы з рук, а яшчэ майстрам шчытаяцца.* Аляксандраўшчына Зэльв. *Як яны тых дроў наклалі – накастрычылі абы з рук.* Чамяры Сл. (ЖС, 156). *Ну і гультай ты ў мяне, робіш – абы толькі з рук збыць.* Задварані Свісл. *От зрабіў дык зрабіў, абы з рук збыць.* Суботнікі Іўеў. *Абы з рук пазбыць.* Дубна Маст. (МСГВ, 578; ППФВ, 3). *Ніколі па-люцку ні зробіць – абы з рук вон.* Эмінаўцы Бераст. *Ты што ні робіш, то ўсё абы з рук, і зноў да дзяўчат.* Быльчыцы Гродз. (СНМ-2, 8).

Адбіцца ад рук. Няўхв. Перастаць слухацца каго-н., падпарадкоўвацца каму-н. *Хлопец зусім адбіўся ад рук, нічога рабіць не хоча.* Трокенікі Астр. *Зусім хлопец адбіўся ад рук.* Лінск Лях. *Ні хоча вучыцца, зусім адбіўся ад рук.* Дабраволя Свісл. *Гэты Сямён зусім адбіўся ад рук.* Навумаўцы Шчуч. *Адбіцца ад рук.* Плюскаўцы Бераст. (ППФВ, 3). *Мая дзеўка зусім адбілася ад рук.* Старое Сяло Зэльв. *Што мне зь ім рабіць? Зусім ад рук адбіўся.* Яшчэ як маці жыва была, то так-сяк, а што я гавару, то ён мне: «Што ты мяне вучыш, бабо?» Падвялікае Дзятл. (СБНФ, 15). *Валерын Яначак зусім ад рук адбіўся.* Ігнатаўцы Лід. *Не ведаю, што рабіць з гэтым хлопцам.* Ну зусім ад рук адбіўся. Нёман Маст. *За дзецьмі трэба глядзець ды глядзець, пакуль яны не адбіліся ад рук.* Рахавец Навагр.

Ад рук адбіцца. Гл. адбіцца ад рук.

Давесці да рук што, дзе. Зрабіць адпаведны парадак, чысціню дзе-н. (часцей у хаце, у кватэры). *Трэбо перат Вялікадням хату давясьці да рук, кап ні было брытко ат людзей.* Лунна Маст. *Мне сёня німа калі. Трэбо хату давясьці да рук.* Узоўтра ш сьвято. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 26). *С поля прышла, дзяцей пакарміла, у хаце давяла да рук, карову падаіла, і бачыш, сьцімнела ўжэ.* Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 26). *Няма часу с табой гаварць, трэба ў хаце ўсё давесці да рук.* Вішнева Сморг.

З рук рабіць. Уручную. *Касіць, бывала, пойдзім, касцоў дзесяць – пятнаццаць ішлі, бабы нам тэж памагалі: грабалі, сушылі, насілі ў гумны, потым жывёлу кармілі.* Цяшка было з рук рабіць, алі ш нікому ні пажаліся. Кавалеўшчына Воран.

З рук ва’ліцца ў каго. Каму-н. не ўдаецца, не атрымліваецца зрабіць што-н. *Да гу’ляў першы, а да работы няўдалота, усё з рук валіцца.* Заборцы Астр. *А ў нашай гаспадынькі дзісь дык усё з рук валіцца.* Янканцы Ашм. *Які ш ты цяляпаваты, за што ні возьмесься, усё з рук валіцца.* Задворанцы Ваўк. (СГВ, 535). *От ужэ нішкарадны чалавек, як возьмецца што рабіць, усё з рук валіцца.* Каты Сморг. (СГВ, 298). *Ну і апэнча ты, усё з рук у цябе валіцца.* Пагародна Воран. (СРЛГ, 12).

З рук вон. Вельмі дрэнны. *Але работа, што з рук вон.* Вострава Сл.

З рук збыць. Гл. збыць з рук.

З рук з ног п'яны. Няўхв. Вельмі моцна (п'яны). *Прышоў учоры з рук з нох п'яны.* Задварані Свісл. *Як ён дахаты давалакса, проста ўдзіўляюся, з рук з нох пяны, пераступіў парох і зразу паваліўся.* Бабіна Гродз.

З рук з ног садраць. Асудж. Забраць, прысвойць апошняе. *Думаеш не даць, дык ён з рук з ног зьдзярэ.* Алекшыцы Бераст.

З рук не злазіць. Пастаянна знаходіцца на руках, патрабаваць насіць каго-н. Пра дзіця. *А мой ты ўнучак, з рук не злазіш, ты мяне ўсеньку высіліў, рук не чую.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 99).

З рук працы. Гл. з працы рук.

З рук рваць што, каго. Вельмі актыўна, бойка раскупляць што-н., каго-н. *Сягодня так ніхто і ні пытаўся, а той кярмяш парсят з рук рвалі.* Заборцы Астр.

Збыць з рук. Пазбавіцца ад чаго-, ад каго-н. *Прывязла дзіця і кінула ў мацяры, абы збыць з рук.* Бабіна Гродз. *Каб скарэй з рук збыць, больш нічога не хачу.* Струбніца Маст. *Толькі б з рук збыць.* Савічы Зэльв. (МСГВ, 610).

Не дзесяць рук у каго. Каму-н. не пад сілу за раз зрабіць што-н. *Сам чорт табе ні дастрэнчыць – у мяне ш ні дзесяць рук!* Беражна Карэл. (НС, 86).

Не пакладаючы рук працаваць. Старанна, самааддана. *Наша мама працавала дваццаць год на ферма не пакладаючы рук.* Купіск Навагр. (СГВ, 600). *Наша брыгада працягвае рук не пакладаючы.* Вялетава Карэл. (СГВ, 606).

Ні рук ні ног <не чуць>. Быць вельмі стомленым. *А я цалюткімі днямі кручуся, ні рук ні нох не чую, сярэдзіну вун усю адабрала, але ш затое што-кольвек маю за душой.* Буняны Ашм. (ДМГ, 115). *Пакуль прышлі з горада, то ні рук ні ног, аўтобусы цяпер зусім не ходзяць.* Шылавічы Сл. *Да беду ні мох, а па бедзе – ні рук ні нох.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-1, 32).

Плысці з рук. Хутка расходавацца, траціцца. *Грошы, што заробіць, у Наталлі так і плывуць з рук.* Шылавічы Сл. (СГВ, 604).

Прыняць да рук каго. Падпарадкаваць сваёй волі, прымусіць слухацца каго-н. *Яна хутка прыняла яго да рук, куды дзеліся яго дурныя замашкі.* Завідзіненцы Астр.

Рук не завярнуць. Няўхв. Не зрабіць, не выканаць якой-н. працы. *Папалуднуя, а міскі, лышкі, відэльцы пакіны, а кап прыбраць са стала – рук ні заверня.* Альбярцін Сл.

Рук не падложыш пад каго. Не выратуеш каго-н. ад смерці, нічым не дапаможаш. *Пэўна, што шкода бабы, што памярла, аля ш нічога ні зробіш, рук ні падложыш.* Навасяды Ашм. **Вар.** <сваіх> рук не падложыш.

Рук не пакладаючы. Гл. не пакладаючы рук.

Рук не чуваць. Адчуваецца вялікая стомленасць у руках. *Павашуй цэлы дзень мяшке, дак пад вечар і рук не чуваць.* Беражна Карэл. (НС, 85).

Рук не чуць. Вельмі стаміцца ад працы рукамі. *А мой ты ўнучак, з рук не злазіш, ты мяне ўсеньку высіліў, рук не чую.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 99). *Цэлы дзень лён парвеш, то рук ні чуяш, адзеравянеюць.* Заполле Івац. (ДСК, 17). *Малаценне – цяжкая работа, за дзень так намахаюшыся, што рук ні чуяш.* Грыўда Івац. (ДСК, 130).

Рук няма ў каго. Асудж. Хто-н. зусім бездапаможны ў працы, неспрактыкаваны. *От тырыць што-нібудзь – ён майстар, а зрабіць што добрае – на гэта ў яго рук німа.* Скраблякі Гродз. (СНМ-2, 224).

Сваіх рук не падложыш. Не выратуеш каго-н. ад смерці, нічым не дапаможаш. *Як доўгім векам, то выжывя, а сваіх рук ня падложыш.* Купіск Навагр. (ЖНС, 113). **Вар.** <сваіх> рук не падложыш.

Скінуць з рук што. Вываліцца, пазбавіцца ад чаго-н. клопатнага, непрыемнага. Дзякаваць Богу, ськінула гэту работу з рук, цяпер можна й аддыхнуць. Сенькі Астр. *Кап скарэй гэту работу скінуць з рук, та ляхчэй было п.* Гудзевічы Маст.

Як (што) без рук без чаго. Зусім немагчыма абысціся без чаго-н. *Бес патхваціка каля печы як без рук, што трэба ў печ паставіць ці дастаць – та ўсё ім.* Камчатка Гродз. (СНМ, 101). *Прывыкла да гадзіньніка так, што без яго як без рук.* Шылавічы Сл. *Без грошай што без рук.* Малюкі Воран.

РУКА. Адна рука з кім. Заадно з кім-н. *Яна зь ёю стала адна рука, і вадою не разальеш.* Шынкаўцы Шчуч.

Каму рука каму нага <а хто і цэлы выскачыў>. *Жарт.-іран.* Абы-як, неакуратна, збольшага (зробіць што-н.). *Некалі бацька наняў касца з Міхалішак, то з гэтым касцом цэлае гора было: і бацька вучыў, і Гэлька Рыбачкова вучыла, як касіць. А ён як возьміцца касіць – каму рука каму нага а хто і цэлы выскачыў. Зато за сталом ніводнай чаркі ні прапусьціў.* Косцевічы Астр. – *Ты ўжо недзе прарвала буракі? – От, прарвала – каму рука каму нага.* Горшавічы Астр. *Каму рука каму нага – гэта як-нібуць зробіць.* Правыя Масты Маст.

Лёгкая рука ў каго. Хто-н. удачлівы, прыносіць поспех. *У Зіны лёгкая рука, што ні пачне рабіць, усё добра атрымліваецца.* Замасцяны Шчуч.

Правая рука чыя. Першы памочнік каго-н. *О, ён у міне першы ўсё зробіць. Гэта ш мая права рука.* Мацвееўцы Ваўк.

Рука ў руку з кім. Заадно з кім-н. *Спачатку гаворыць са мною, а затым усё роўна з Марыляй рука ў руку.* Праважа Воран.

РУКАМ. Прыбраць к рукам. 1. *што.* Прысвоіць што-н., завалодаць чым-н. *Усе бачылі, як ты хацеў прыбраць к рукам нашае дабро.* Індура Гродз. *Пакуль да мяне дашло, дык ужо ўсе буракі прыбралі к рукам.* Струбніца Маст. 2. *каго.* Заняцца выхаваннем каго-н., паўплываць на каго-н. *Маці Аленку прыбрала к рукам, ні дапусьціла, кап хадзіла з гэтай кампанай.* Доўгялавічы Дзятл.

РУКАМІ. З голымі рукамі ісці і пад. Без нічога, нічога не маючы пры сабе, каб даць, падарыць што-н. каму-н. *Хай сабе і да Волькі, усё роўна з голымі рукамі не пойдзеш. Трэба нешта купіць.* Крывічы Зэльв. (Стэц.-2, 250). *Хоць смактулёў якіх купіць, а то як з голымі рукамі пойдзеш.* Варняны Астр. (ДМГ, 131). *З голымі рукамі ні пойдзеш на радзіны!* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 35). **Вар.** з голымі (з пустымі) рукамі.

З'есці з рукамі і нагамі каго. Няўхв. Замучыць прыдзіркамі, абвінавачваннямі, нападкамі, ганеннямі. *Куды ш ты лезыш. Ён ш цібе зьесьць з рукамі і нагамі.* Струбніца Маст. *Ні хапая, каб жонка твая даведлася – зьесьць з рукамі і нагамі.* Алектрыцы Бераст. *Так ужэ сварыліся, што маглі адзін аднаго зьесці з рукамі і нагамі.* Каменка Шчуч. *Гэта табе так ні абдызціца, ён табе ні даруя, зьесьць з рукамі й нагамі.* Галімшчына Іўеў. (ЗНФ, 35). *Ні заядайся ты з мяханікам, гавару табе падабру, бо зьесьць цібе з рукамі й нагамі.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 35). *Баюса патходзіць да яго, ён ш міне ізесьць з рукамі й нагамі.* Бабіна Гродз.

З пустымі рукамі ісці і пад. Без нічога, нічога не маючы пры сабе, каб даць, падарыць што-н. каму-н. *Я ж не пайду да людзей у хату з пустымі рукамі, там дзеткі малыя.* Шылавічы Сл. *Як гэта ты паедзеш у госьці з пустымі рукамі.* Ляпёшкі Іўеў. **Вар.** з голымі (з пустымі) рукамі.

З рукамі адарваць што. З вялікай ахвотай, сходу, не вагаючыся купіць, прыдбаць што-н. *Каб убачыла такую хустку, з рукамі адарвала п.* Агароднікі Дзятл.

Круціцца пад рукамі. Няўхв. Замінаць у працы сваёй прысутнасцю. *А гэта чый тут смэргаль круціцца пад рукамі, забярэця яго, каб ні мяшаў.* Бычкі Гродз. (СНМ, 132). *Не круціся пад рукамі, кажу табе! Дай апалоць хоць гэту градку.* Лаздуны Іўеў. *Ні круціся пад рукамі, бо ўсё роўна ні паможаш.* Дзешкаўцы Свісл. **Вар.** круціцца (таўчыся) пад рукамі.

Пад рукамі. Зусім побач, так блізка, што ў любы момант можна ўзяць. *У мяне рагач заўша стаіць пад рукамі, бо патрэбны кожную хвіліну.* Сапоцкін Гродз. (СНМ, 119). **Вар.** пад рукой (пад рукамі).

Разводзіць рукамі. Бянтэжыцца, губляцца, здзіўляцца, не ведаючы, што рабіць, што параіць. *Кажу, сам натварыў нядобра, цяпер разводзь рукамі.* Корнадзь Свісл. (СГВ, 605). *Быў такі начальнік, у яго што ні запытай, ён разводзіць рукамі.* Уселюб Навагр.

Рукамі і нагамі ўпірацца. Рашуча і неадступна (супраціўляцца). *Людзі ўпіраліся рукамі і нагамі, каб не йсці на хутары.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-5, 217).

Сваімі рукамі. Самастойна, саматужна (рабіць што-н.). *Нігды нашы дзяды ні думалі аб машынах, рабілі ўсё сваімі рукамі.* Зязі Воран. (МСГВ, 314). *Сям'я бальная, што нядзелю тые два пуды трэба сьнячы, замясіць было ўсё сваімі рукамі.* Перстунь Гродз. (ДМГ, 176).

Таўчыся пад рукамі. Няўхв. Замінаць у працы сваёй прысутнасцю. *Як хлест пяклі, та мы, дзеці, так і таўкліся пад рукамі – раговіша чакалі.* Бяляны Гродз. (СНМ, 119). *Таўчэсса тут пад рукамі ўсяроўно, як патрэбу якую маяш.* Скамарошкі Гродз. (СНМ-2, 169). **Вар.** круціцца (таўчыся) пад рукамі.

Ухапіцца рукамі і нагамі за што. З вялікай ахвотай выкарыстоўваць што-н. *Я сказала маме, што хачу паехаць зь ёю ў горад, і яна ўхапілася рукамі і нагамі за маю просьбу.* Дарагляны Маст.

Чужымі рукамі жар заграбаць. Няўхв. Карыстацца вынікамі чужоў працы. *Сам то ён не вельмі да работы, а любіць чужымі рукамі жар заграбаць.* Любча Навагр. *Любіць чужымі рукамі жар заграбаць.* Адэльск Гродз. (СНМ, 186). *Гэты чалавек свайго нічога нікому ні дасць, а так і глядзіць, каб дзе што ўрваць, любіць чужымі рукамі жар заграбаць.* Моцевічы Лід.

Як не сваімі рукамі. Неахвотна, неакуратна, нязграбна (рабіць што-н.). *Глядзі зь левага боку, бо ўпадзе ўся пасуда, а то нясеш як ні сваімі рукамі.* Пагранічны Бераст. *Так я і рабіў, як не сваімі рукамі, а цяпер во перарабляць трэба.* Курчоўцы Воран. *Ты чысто мяці, а то робіш як ні сваімі рукамі.* Бершты Шчуч. (СГВ, 617).

РУКАЎ. Плакаць у рукаў. Няўхв. Скардзіцца на жыццё, на свой лёс, каб расчуліць каго-н., выклікаць спагаду. *Прыдзя ў хату і пачыная скардзіцца, плакаць у рукаў.* Жукевічы Гродз. *Ганна цэлы дзень плакала ў рукаў – і тое кепска, і гэта ні так, аж надаело слухаць.* Багудзенка Навагр.

РУКАХ. Гарыць (гарэла) у руках у каго, чыіх. Ухв. Хто-н. робіць, выконвае што-н. энергічна, хутка. *Мой гаспадар як возьмецца, то ў яго дзела гарыць у руках.* Галубы Маст. *У яго проста ўсё гарыць у руках, за што ні возьмяцца.* Зарачаны Ваўк. (СГВ, 584). *Спраўная баба, усюды падбегам, усё ў яе руках гарыць, куды ні глянь – парадак. А то другая капышкайца цалы дзень, а знаку німа.* Косцевічы Астр. (СРЛГ, 55). *Усё гарыць у руках у гэтага ўмекі, што ня возьмя.* Купіск Навагр. (НС-ць, 48). *Гаспадыня мая рухля, усё ў руках у яе гарыць.* Каты Сл. (СГВ, 416). *Маёй сястры чалавек быў такі сібірны, што не любіў размаўляць, а рабіць усё рабіў, аж гарэла ў руках.* Рыбакі Сл. (СГВ, 430). *Хапаткі, Іван, твой сын, за шчо ні возьмяцца, усё гарыць у яго руках.* Заполле Івац. (ДСК, 238). *Звінны чалавек, у яго руках усё гарыць, за шчо ні возьмяцца.* Заполле Івац. (ДСК, 92).

На руках чыіх. На чым-н. утрыманні, забеспячэнні, клопаце. *Засталася адна-адненькая. Няма што, давай як рабіць: гаспадарка на маіх руках.* Галавачы Гродз. (БФ, 76).

На руках насіць каго. Вельмі шанаваць каго-н., аказваць асабліваю ўвагу каму-н. *Як жаніўся, абяшчаў міне на руках насіць.* Грынкі Свісл. *Мужык яе вельмі цаніў, на руках насіў.* Азярніца Сл.

У руках гарыць. Гл. гарыць (гарэла) у руках.

У руках трымаць каго. Кантраляваць каго-н., не даваць каму-н. паводзіць сябе не так, як трэба. *Ціпер дзіцей трэба ў руках трымаць, а то пойдуць у пустапаш.* Путрышкі Гродз. (СНМ-2, 234).

РУКІ. Абедзве рукі левыя ў каго. Асудж. 1. Хто-н. нязграбны, не можа ўтрымаць якія-н. рэчы, прадметы. *Ізноў талерку разьбіла. Ну што ты зробіш, як абедзьвя рукі левыя.* Смаргонь Сморг. 2. Хто-н. няўмелы. *Такого няўмеку я яшчэ ні бачыла. У цябе што, абедзьве рукі левыя?* Герваты Астр.

Аж рукі апалі ў каго. Хто-н. моцна разгубіўся, збянтэжыўся, расхвалываўся. *Як убачыла, ідуць да нас, аж рукі апалі.* Калеснікі Бераст. (СГВ, 578). *Спалохалася, аж рукі апалі.* Алекшыцы Бераст. *Я як убачыла твар сына заліты крывёй, то аж рукі апалі.* Малыя Эйсманы Бераст.

Апускаць (апусціць) рукі. Губляцца перад цяжкасцямі. *Яшчэ можа ўсё абыйдзецца, не спяшаіся апускаць рукі.* Багудзенка Навагр. (СГВ, 578). *Чаго апусьціла рукі, і ні такое перажыле.* Багушоўка Гродз. *Перат такім горам апусьціла яна рукі і нічога не хацелася рабіць.* Палужжа Карэл. *Бацько не апускаў рукі.* Альшаніца Івац. (ДСК, 261).

Атрасці (атрапаць) рукі ад каго, ад чаго. Рашуча адмаўляцца ад каго-, чаго-н. *Вой, дзіцятка, атрасі рукі ад яго, покуль маладая. Знойдзяш яшчэ сабе добрага хлопца.* Бракава Сл. *Атрасі ты рукі ад гэтага галаварэза, пакуль ні позна.* Ашмянцы Шчуч. *Ён табе саўсем ні патходзіць, п'е, курцыць, атрасі рукі ты лепей ад яго.* Вольна Бар. *Дзяўчук, атрасі ты ад яго рукі, пака ні позна.* Баяры Шчуч. *Атрапі ты рукі ад гэтай дзеўкі, яна ж нічога рабіць не ўмеє.* Вензанц Дзятл. *Здайся, ні дурны ты хлапец, а звязьдзюся с такой бадзінняй.* *Атрасі ты ад яе рукі, бо цяпніш гора.* Косцевічы Астр. *Нашто табе гэты ўчастак, тут адзін пясок, нічога ні родзіць, атрапай рукі ад яго, та будзя галава спакойна.* Бабіна Гродз.

Браць сябе ў рукі. Супакойвацца, дабіваючыся самавалодання. *Не трэба, браце, так адразу кіпяціцца, а трэба ўмець браць сябе ў рукі.* Малыя Эйсманы Бераст. (СГВ, 580). *Вазьмі ты сябе ў рукі, ну што ш ты зробіш, калі ён такі дурань.* Васілевічы Гродз. *Пракоп крыху супакоіўся і ўзяў сябе ў рукі.* Грынкі Свісл.

Грэць рукі. Няўхв. Нажывацца несумленным спосабам. *Хопіць грэць рукі ля чужога кармана.* Мінчыкі Бераст.

Доўгія рукі. Схільнасць да крадзяжу. *Гэты Пецька іх мая доўгія рукі, можа ён там быў каля крамы.* Зарачаны Ваўк. (СГВ, 588).

Заваліць рукі. Гл. завальваць рукі.

Заваліць сабе рукі. Гл. завальваць сабе рукі.

Завальваць рукі каму. Няўхв. 1. Абцяжарваць каго-н клопатам, станавіцца перашкодай, пазбаўляючы каго-н. свабоды дзеянняў. *Прывязлі ўнукаў на лета, завалілі рукі, і што хочаш тут рабі, ніякай работы за імі.* Зенявічы Навагр. *Зваліў усю работу на міне, заваліў мне рукі, а сам – на машыну ды паехаў.* Струбніца Маст. (ЗНФ, 30). *Дзеці мне рукі завальваюць, німа калі і с хаты высьці.* Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 30). *Уся кантора наша пайшла на бульбу, а міне адну пакінулі тут, завалілі мне рукі, як хочаш, адна спраўляйся.* Дварэц Дзятл. (ЗНФ, 30). *Не хацела нікому рукі завальваць, таму і падалася ў горад на заробкі.* Куляшы Шчуч. 2. Рабіць чыё-н. жыццё бязрадасным, нешчаслівым. *Вот жа мужык папаўся, нічога рабіць не хоча толькі рукі мне заваліў.* Лежневічы Іўеў. *От дзе гультайна! Як жэніцца, заваліць некаму рукі.* Бабіна Гродз. *Казала, ні выхоць за яго замуш, бо заваліць рукі.* Старыя Паддубы Шчуч. *Анічагутко ні ўмея, заваліць некаму рукі.* Монькавічы Маст. *Ты мне так заваліў рукі, што ўжо і цярэць немагчыма.* Гарадзішча Воран. *І заваліць жа рукі некаму твая ўнучка.* Рупейкі Ваўк. (ЗНФ, 30). *Аля ш і заваліш некаму рукі: ні стравы ні ўмеяш гатовіць, ні парадак у хаці трымаць.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 30).

Завальваць сабе рукі. Няўхв. Рабіць сваё жыццё несвабодным і бязрадасным (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа). *Як той казоў, заваліла яна сабе рукі на ўсю*

жызыню. Бершты Шчуч. *Якая гэта жонка?! Я яму ні рас казаў, каб ні завальваў сабе рукі гэтым вясялям.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 30). *От, заваліць сабе рукі. І чаго яе ў гэты замуш прэ гэтак рана?..* Гута Дзятл. (ЗНФ, 30). *Гаварылі ш, аля ні паслухала, пашла за гэтаго пняіцу, рукі сабе заваліла.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 30).

Завязваць сабе рукі. Няўхв. Рабіць сваё жыццё несвабодным і бязрадасным (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа). *Навошта яму было рукі сабе завязваць, ідучы ў гэтыя прымакі?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 31). *Ой, і ні кажыця! Завязала яна сабе рукі і ні ведае цяпер, што й будзе далей.* Швабы Ашм. (ЗНФ, 31). *Васіль кап узёў якую талкову, та жыў бы, а так завязоў сабе рукі.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 31). *Выскачыла рана замуш, завязала сабе рукі.* Мілявічы Маст. *Узяў эту нягожу – ні рабіць ні варыць. Тыко рукі сабе завязав, а жыцця німа.* Лунна Маст.

Залатыя рукі ў каго. Ухв. Хто-н. вельмі здольны да работы, умее ўсё рабіць. *Мой татачка ўсё ўмеў рабіць, залатыя рукі ў яго былі.* Руда Яварская Дзятл. *Рукі залатыя, але горла смалёное.* Граўжышкі Ашм. (ППФВ, 55). *Такая ткаля – рукі залатыя ў яе.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 99).

Згарнуўшы рукі сядзець, стаяць і пад. Няўхв. Без справы, без занятку. *Ой, ліха ты, чаго вы сядзіце? Зараз снег падае, а яны не капаюць, сядзяць згарнуўшы рукі!* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 186).

Каб рукі адсохлі каму. Выкл. Асудж. Выказванне абурэння, злосці ў адносінах да таго, хто кепска зрабіў што-н. *Кап таму пняіку рукі атсохлі, як ён гэтую печ так зрабіў, што яна дыміць.* Пеляса Воран.

Кусаць рукі. Шкадаваць чаго-н. непараўна страчанага. *Бяры, а то пасля будзеш кусаць рукі.* Ашмяны Шчуч.

Ламаць рукі. Даходзіць да адчаю, узрушэння (ад вялікага гора). *Як казалі, што Мікола папаў пат трактар, стары са старою ламалі рукі, але ж нічога не зробіш.* Уша Карэл. (СГВ, 596). *Маці ламала рукі, лямантарыла каля дачкі.* Сакольнікі Свісл. *А на Пятро жанілі яго на другой. Плакала я і рукі ламала, ды нічога ш ні зробіш.* Лылойці Смарг. (ДМГ, 124). *Алесьява баба рукі ламала, плакала, пасья села на эдліку.* Засецце Дзятл. (ДМГ, 76). *Усе так галасілі па гэнаму брыгадзіру. Ото ш быў чалавек. А жонка бедная рукі ламала.* Заборцы Астр. *А маці разьлівалася, рукі ламала, як пачула, што с сынам так зрабілася.* Дабраволья Свісл.

Лёгкія рукі мець. Іран. Быць схільным да бойкі. *Адно людзі казалі: вельмі ўжэ ніхарошы, лёгкая рукі меў. Што зь ім гора мела, то ні раскажаць. Ён жа ўсе свае грошы праграў у карты.* Бераставічаны Бераст. (ДМГ, 23).

На рукі чые. На чыю-н. адказнасць, у чыё-н. распараджэнне. *Гэтаго мыцення канца краю не відно, бо ўсё на мае рукі.* Альба Івац. (ДСК, 137). *Цяля гадуе, а яно зусім нядошлае, ано клопат на мае рукі.* Быч Івац. (ДСК, 152).

На ўсе рукі. Ухв. Здольны на вельмі многае, здатны да ўсяго. *Мой бацько на ўсе рукі быў, дык ён парабіў такія хорошыя лошка.* Парэчча Навагр. (ХБД, 213). *Добрая рукадзельніца гэтая дзяўчына, на ўсе рукі спрытна.* Шчорсы Наваг. (МСГВ, 428). *Пятровіч – майстар на ўсе рукі, што хочаш можа зрабіць.* Дубна Маст. *Ён у мяне на ўсе рукі майсьцер.* Солы Смарг. (СПЗБ-3, 13). *Ош мы то напрацаваліся за свой век. Антось мой быў майстар на ўсе рукі.* Енчы Воран. (ДМГ, 102). *Бацька быў спраўны: і сталярку рабіў, і што толькі трэба, усё рабіў.* *На ўсе рукі быў.* Клюкоўцы Бераст. (ДМГ, 31). *У нашум калхозі рабіць токар – ну майстар на ўсе рукі.* Зарачаны Ваўк. (СГВ, 598).

Не ідуць рукі. Не хочацца рабіць што-н. *Ні ідуць рукі бураке палоць.* Уселюб Навагр.

Не лезе ў рукі работа. Не ладзіцца, не спорыцца. *Як паедуць дзеці з дому – плачу, не лезе работа ў рукі.* Солы Смарг. (СПЗБ-2, 640).

Нячысты на рукі. Асудж. Схільны да крадзяжу. *Глядзеця, каб што ні ўкраў, бо ён нячысты на рукі, можа прыхапіць дзе што кепска ляжыць.* Васілевічы Гродз.

Паганиць рукі аб каго. Няўхв. Звязвацца з кім-н., прычыняючы яму непрыемнасць. *Я ні буду паганиць рукі аб цябе, сам знойдзіш гуза на сваю галаву.* Ракаўцы Сморг.

Пагрэць рукі. Няўхв. Пажывіцца чым-н. несумленным спосабам. *Добра яна тут сумела пагрэць рукі, пакуль ні разаблачылі.* Завадзічы Гродз.

Пад рукі лезці. У непасрэдную блізкасць, замінаючы, перашкаджаючы рабіць што-н. *Гэтых курэй напускала, ціпер німа спасу. Толькі высуніся на ганак, то адразу лезуць пад рукі.* Заборцы Астр. *Забяры дзіця, ба лезь пад рукі, нізнарок палено можа атскочыць і стукнуць па лобі.* Бабіна Гродз.

Рукі аглаблёвыя ў каго. Няўхв. Хто-н. нязграбны, няўмелы. *Ото ш рукі аглаблёвыя, нат нітку ў голку ні зацягня.* Поразава Свісл.

Рукі адабраць (адарваць, абарваць). Вельмі сцімаць каго-н. Пра цяжкую работу рукамі. *А хай яе, гэту работу, усе рукі адабрала.* Залацеева Зэльв. *Гэта грабенё рукі адарве.* Казловічы Зэльв. (МСГВ, 126). *А я гэтай сумкай усе рукі сабе абарвала.* Васілішкі Шчуч.

Рукі апалі ў каго. У каго-н. страцілася жаданне з ахвотай рабіць што-н., актыўна дзейнічаць звычайна па прычыне ўзрушэння, перажывання. *Зоя як пахавала сына, так у яе і рукі апалі.* Глядневічы Ваўк. *А як казалі мне, што памярла мая мамка, так у міне і рукі апалі.* Мілявічы Маст. *Як усё добра, то такі залаты чалавек, але як якая няўдача, адразу ў яго ў рукі апалі.* Пацавічы Маст. (СГВ, 605).

Рукі валасатыя ў каго. У каго-н. моцная, уплывовая падтрымка. *О, у яго рукі валасатыя! Так што паступіць вучыцца.* Тракелі Воран.

Рукі выпрастаць. Памерці. Намучылася са сваім гаспадаром, ні падымаўся цэлы год, пакуль рукі выпрастаў. Шылавічы Сл. (СГВ, 605). *Хварэла доўга, нядаўна рукі выпрастала.* Міжэвічы Сл.

Рукі гараць (гарэлі) у каго да чаго. Хто-н. вельмі ахвотна і добра выконвае якую-н. працу. *Лоўкая дзеўка, грашні кепскае гаварыць. І харакцяр залаты, і рухавая, да работы ажні ш рукі гараць. І тварам някепская.* Падгайна Карэл. (СБНФ, 227). *Прышоў у вёску, стаў кавалём, а рукі ажно гарэлі да працы.* Валеўка Навагр. (ДМГ, 79).

Рукі гароховыя ў каго. Няўхв. Хто-н. не змог утрымаць у руках якую-н. рэч. *Рукі ў цібе гароховыя, такі кубак разьбіў... Дзе ты ціпер такі купіш...* Ігнатаўцы Лід.

Рукі граблі вочы яма ў каго. Хто-н. вельмі прагны, хцівы, сквапны. *Рукі – граблі, вочы – яма.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-1, 471).

Рукі завальваць. Гл. завальваць рукі.

Рукі залажыць за што. Заняцца якой-н. карыснай працай як сродкам для існавання. *Вы падумайця і раішчытайця, якая жысць прыходзіць на старасць, як жыць, што рабіць, за што рукі залажыць.* Камяніца Ваўк. **Вар.** рукі зацяць (зачапіць, залажыць).

Рукі заламаць. Дайсці да адчаю, узрушэння (ад вялікага гора, распачы). *Цёшча рукі заламала, дзеда згледзеўшы здалёк, бо я борану цягала – цесць з хамутом дамоў уцёк.* Эйтуні Лід. (ДМГ, 232).

Рукі залатыя. Гл. залатыя рукі.

Рукі зацяць за што. Заняцца якой-н. карыснай працай як сродкам для існавання. *Будзя жаніцца – не будзя рукі за што зацяць.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-2, 268). **Вар.** рукі зацяць (зачапіць, залажыць).

Рукі зачапіць за што. Заняцца якой-н. карыснай працай як сродкам для існавання. *Як немца адагналі, стала лепей, але не было за што рук зачапіць.* Хварэлі на тыфус. Васілевічы Гродз. (ДМГ, 43). **Вар.** рукі зацяць (зачапіць, залажыць).

Рукі злажыць. Памерці. *А праз тыдзень ці мо больш і жонка ягоная рукі злажыла.* Скідзель Гродз. *Іваніха маладая яшчэ рукі злажыла, а дзеткі сіротамі засталіся.* Бастуны Воран. (СГВ, 606). *Калі так працаваць, то можна і рукі злажыць.* Куклі Воран.

Рукі змываць. Наведваць жанчыну пасля яе родаў. *Пойдзім рукі змываць да яе.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-4, 312).

Рукі ламаць. Гл. ламаць рукі.

Рукі на сябе накласці (налажыць). Скончыць жыццё самагубствам. *Як памёр мой Ваня, то думала рукі на сябе накласці, але потым перастала цахлець і жыву.* Загор'е Карэл. (СГВ, 534). *Гэта ж жартачкі, дадумаўся, рукі на сябе налажыў.* Дроздава Лід. *Жыў чалавек, будаваўся, усё ш добра было, а пасля на табе – узяў і рукі на сябе налажыў.* Заборцы Астр.

Рукі не адваляцца (не адсохнуць) у каго. Нічога не зробіцца з кім-н., калі ён выканае якую-н. работу. *Калі ішчэ й насячэцца трошкі дроў, дык можа ж рукі ні адваляцца.* Лаздуны Іўеў. *Ні бурчы, а ідзі дай сьвіням, рукі ў цібе ні атсохнуць ад гэтаго.* Вярэйкі Ваўк. *Нічога зь ім ні зробіцца, як прынясе пару вёдзяр вады – рукі ні атсохнуць.* Лунна Маст. *Можа ў цябе рукі не адсохнуць, як мне паможааш.* Азёркі Маст. (СГВ, 606). *Яшчэ рас пафарбуеш, рукі не атсохнуць.* Дубна Маст.

Рукі не даходзяць (не дайшлі) да чаго. Не хапае часу зрабіць што-н. *Усё збіраюся сьцёпку апрацаць, ды ніяк рукі не даходзяць.* Залацеева Зэльв. *Рукі не даходзяць да гэтага саду.* Пераходы Шчуч. *Думала, сёння пасьнею памыць, а пачала прыбіраць, то да мыцця рукі не дайшлі.* Слонім Сл. *Навазілі дзерава, ляжыць от, бутля, рукі ні даходзяць у дзело пусціць.* Чамяры Сл. (ЖС, 153). *Зрабіў бы, ды рукі ўсё неяк не даходзяць.* Янканцы Ашм.

Рукі не з таго месца растуць у каго. Зневаж. Хто-н. няўмелы, неспрактыкаваны, нязграбны. *Ты паглядзі, як ты разору выкінуў. Ну што гэта за града атрымалася?* Брыдка ад людзей. *Рукі не з таго месца растуць, нічога не скажаш.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 67). *Што ты ні можаш цвік нават прыбіць? Што, рукі ні с таго места растуць?* Крупава Лід. (Хітр., 62).

Рукі не туды глядзяць у каго. Няўхв. Хто-н. няўмелы, неспрактыкаваны. *У гламазды рукі ні туды глядзяць.* Ятвезь Ваўк. (МСГВ, 120).

Рукі паласкаць аб каго. Зняважліва адносіцца да каго-н., не лічыцца з кім-н., здэкавацца з каго-н. *Падумаць сёні, дажылася... Мне семсят гот, а яны аб мяне будуць рукі паласкаць.* Навасады Свісл.

Рукі прыбіваць. Заклучаць здзелку. *Рукі прыбіваць: «Я столькі даю» – і стукаю рукой, а другі: «Столькі даю» – і стукае рукой.* Плябанцы Ашм. (СПЗБ-4, 122).

Рукі прыкласці да чаго. Заняцца чым-н. *Расьце такім нерабам, ні да чога рук ні хоча прыкласці.* Чэхі Астр. (МСГВ, 313).

Рукі прылажыць. Пастарацца зрабіць. *Каб вырасла ў гародзі, нада рук прылажыць.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-4, 144).

Рукі распускаць. Біцца, збіваць каго-н. *Па гаспадарцы быў добры чалавек мой, але, як вып'е, любіў рукі распускаць.* Ведаеш, имат разоў я бітая была. Геранёны Іўеў.

Рукі свярбляць (свярбелі) у каго, каму. 1. Хто-н. вельмі хоча заняцца чым-н. *Зяць у мяне добры, бо ў яго ажно рукі свярбляць да працы.* Скідзель Гродз. *Нашто ты разбурыв загараду ў хляве, хіба табе рукі свярбелі?* Літвінкі Гродз. (СГВ, 606). *Пайду, ната ш рукі свярбляць дроў папілаваць.* Багушоўка Гродз. *У яго аж рукі свярбляць, кап што чужое ўхапіць.* Капцёўка Гродз. *Зладзюга, што і казаць, яму рукі аж свярбляць, каб чужое ўзяць.* Сколабава Гродз. (СНМ-2, 90). 2. Каму-н. вельмі хочацца пабіцца з кім-н. *Што, у цябе так рукі свярбляць, што скачаш як павень, ні церпіцца пабіцца?!.* Краснае Карэл.

Рукі спусціўшы. Гл. спусціўшы рукі.

Рукі стыкнуць. Адпачнуць. *Няма калі рукі стыкнуць, работы сьвет.* Купіск Навагр. (ЗНС, 62).

Рукі ў брукі. Асудж. Без працы, без занятку, без справы (хадзіць, стаяць і інш.). *Ходзіш толькі рукі ў брукі. Не, кап што памох.* Хамічы Зэльв. *Цэлы дзень прахадзіў рукі ў брукі.* Багудзенка Навагр. *Дык жа зь ім толку не знойдзеш. Рукі ў брукі й пайшоў.* Гарадзішча Воран. *Такі ўжэ пан. Усе робяць, а ён стаіць рукі ў брукі.* Бабіна Гродз. *Ні можыш памахчы, стаіш рукі ў брукі!* Косцевічы Астр. *Бацьке хворыя душацца на яго, а*

ён руки ў брукі і пайшоў. А ні да чэго, толькі гулі на ўме. Лунна Маст. Чаго стаіш руки ў брукі, нясі вядро ў хату! Нягневічы Навагр. І як гэта Івану ні сорамна, бацькі цалюткі дзень картоплю пірабіраюць, а ён ходзіць руки ў брукі, бугай гэтакі. Зэльва Зэльв.

• Параўн. рус. руки в брюки 'тс'.

Рукі ў ногі і бегчы, уцякаць і пад. Жарт. Сабрацца як найхутчэй. Я зь ім пагаварыла – ён руки ў ногі і пабег даганяць сваіх. Рахавец Навагр. Рукі ў ногі і бяжы, ба апаздаяш. Каменка Гродз. Рукі ў ногі, і каб я вас тут ні бачыў! Берагоўцы Шчуч. **Вар.** ногі ў рукі (рукі ў ногі).

Рукі цалаваць каму. Вельмі моцна прасіць каго-н. Мая маці не хацела, кап я за яго выходзіла, бо ён бедны быў, але ш я прасілася, рукі цалавала, мама і благаславіла. Марцінавічы Зэльв. (ДМГ, 148).

Склаўшы рукі сядзець. Няўхв. Нічога не робячы, бяздзейнічаючы. Ён робіць быля-як, абы лічылася, што ні сядзіць склаўшы рукі. Каліноўская Свісл. (СГВ, 71). Не сядзі склаўшы рукі. Крыніцы Ваўк. І чаго ты сядзіш склаўшы рукі, ідзі памажы бульбу перабіраць. Грынкі Свісл.

Спавіць рукі каму. Пазбавіць каго-н. магчымасці свабодна дзейнічаць. Ну й спавіў гэты п'яніца і баньдзюга ёй рукі, нідзе ш ні выйдзя маладзіца. Сцігані Іўеў.

Спусціўшы рукі сядзець, стаяць і пад. Няўхв. Без справы, без занятку. Бяры венік ды замяці падворак, што ты стаіш спусціўшы рукі, што гэта адно мне трэба рабіць. Лелюкі Іўеў. (СГВ, 607). І няма паратунку, калі станям рукі спусціўшы. Вялікая Бераставіца Бераст.

У рукі даць. Хабар. У рукі далі, дык стала ўсё добра. Жылі Іўеў. (ПСЗБ-4, 312). **Вар.** у руку (у рукі).

Узяць сябе ў рукі. Гл. браць сябе ў рукі.

Узяць у <свае> рукі каго. Падпарадкаваць каго-н. сваёй волі, прымусіць быць паслухмяным. Як пажаніліся, то яна адразу ўзяла яго ў свае рукі. Ракаўцы Сморг. Добра ўзяла ў рукі свайго мужыка, шагу безь яе каманды ні ступіць. Азярніца Сл.

РУКОЙ. Мае'ю рукой біць. Моцна, не шкадуючы (біць каго-н.). Хай у вас пагадуюцца, а як шкоду зробіць, та ні шкадуйця, беця маею рукою. Бабіна Гродз.

Пад рукой. Зусім побач, у непасрэднай блізкасці, так, што можна ў любы момант узяць. Дзежачку маеш пад рукой, то прандзэй узяць. Быстрыца Астр. (СПЗБ-4, 89). **Вар.** пад рукой (пад рукамі).

Пайсці рукой. Пачаць добра весціся, гадавацца, пладзіцца. Пчолы пайшлі яму рукой: с кожнаго гуля вядро мёду дастоў! Бабіна Гродз. (ЖНС, 23). Кармі парсюка мукой, пойдзе рукой. Буйкі Дзятл. (МСГВ, 595). У сына ўсё пайшло рукою: карова з цялушкай пасецца, свіньня парасят прывяла, жывіны поўны двор. Ківанцы Воран. (СГВ, 653). Красуля пайшла рукою, многа малака дае. Дроздава Лід. У сына ўсё пайшло рукою, жывіны поўны двор. Талочкі Воран. Кармі свіню мукою, та пойдзя рукою. Лугавая Гродз. (СНМ-2, 102).

Рукой махаць на каго, на што. Перастаць звяртаць увагу на каго-н., на што-н., перастаць цікавіцца чым-н., кім-н. Ні натто яна скажа што, на ўсе маччыны распыткі адно рукой махая. Варонча Карэл. (СГВ, 409).

Рукой падаць да чаго. Зусім блізка да чаго-н. Ад вёскі да возера рукой падаць. Бершты Шчуч. Мне да магазіна рукой падаць. Моцевічы Лід. Сабраліся ехаць аўтобусам, але нам казалі, што да вёскі рукой падаць. Станкаўцы Ваўк. Да таго мястэчка рукой падаць. Палужжа Карэл. **Вар.** <як> рукой падаць.

Як рукой зняло (здыме) што. Што-н. зусім знікла, прайшло. Звычайна пра хваробу. Выпіла я гэтае лякарства, і ўсё як рукой зняло. Навумаўцы Шчуч. Завары мялісы і выпі, пал як рукой здыма. Чэхі Астр. (МСГВ, 279). Быў гэтакі боль, а потым як рукой зняло. Некрашэвічы Карэл. Стому як рукою зняло. Сакольнікі Свісл.

Як рукою падаць да чаго. Зусім блізка да чаго-н. Дзецям добра, ад нас да школы як рукою падаць. Грынкі Свісл. (СГВ, 618). **Вар.** <як> рукою падаць.

РУКУ. Застраміць руку. Зарабіць, атрымаць многа грошай. У гэтым годзі жураўліны па два пійсят прынімаюць. Каторыя бабы дужся, кажды дзень хадзілі на багно, застрэмяць руку. Бабіна Гродз. – Ці добра ш хаця застраміў руку? – Дзе ты бачыў! На дзьве пляшкі выграў [на латарэйны білет]. Навіянка Воран. (ЗНФ, 33). Працаваў ні працаваў, а руку застраміў нікепско. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 33). – У Якупчыка дзьвесьця рублёў укралі. – От нехто добра застраміў руку. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 33).

Лёгкі на руку. Ухв. Працавіты, ахвочы да працы. Иван то лёхкі на руку, рас-два і ўсё дома параткуе, покуль Зося з работы прыдзя. Вольна Бар.

Набіць руку <на чым>. Набыць вопыт у якой-н. справе. Спачатку трудна было, а потым, як набіла руку, ляхчэй пайшло. Жамайтукі Іўей. Ён ужэ на гэтым руку набіў, як па масле ідзе, нічога ні скажаш. Ферма Гродз. (СНМ-2, 139).

На голую руку ісці і пад. Без нічога, без ніякага гасцінца. Наша баба ніколі не прыходзіла на голую руку, заўсёды прыносіла ўнукам цукеркаў. Кемейшы Воран. (СГВ, 599).

На першую руку. 1. Перш, спачатку. На першую руку ты паеш, а потым будзеш гаварыць. Сухая Даліна Гродз. Паполам бульбу на першую руку, а тады – у ягады. Кастровічы Сл. На першу руку трэба падаць карову. Ваўкавічы Навагр. На першу руку трэба поле заараць. Рахавец Навагр. 2. Для пачатку. На першу руку хопіць. Граўжышкі Ашм. От, у іх на першую руку ўсё есьць. Масты Маст.

На прэнткую руку. Спехам. На прэнткую руку выскачыш. Быстрыца Астр. (СПЗБ-4, 176).

На ру́ку даць, браць, узяць і пад. Грошы. Дробная, сімвалічная сума даецца гаспадаром пакупніку пры куплі-продажы або гаспадару, калі ён бясплатна дае каму-н. сельскагаспадарчыя прадукты, жывёлу, каб не было зводу, шанцавала ў гаспадарцы. Во, вазьмеця на руку. Дай Божэ, каб добра елі, гадаваліся і вырасьлі велькія [парасяты]! Ецьця з Богам! Бабіна Гродз. – Учора гэты твой зь нірсіцету, Валік... А як фаміля, забылася. – Лучко. – Ага, та два рае' табе прывёс. І асадзіць памох, так добра пайшлі ў гуляе. – А ці хоць на руку далі? – Далі. Алёшка дваццаць пяць рублей і ў адну раўню, і ў другую палажыў. Бабіна Гродз.

На сваю руку. Па-свойму. Як стала пад дзеўку, то ён перакруціў яе на сваю руку, як хацеў. Боблава Ваўк. (МСГВ, 367).

На скорую руку. Спехам, хутка (зрабіць што-н.). Зрабі мне што на скорую руку пасьнедаць. Радунь Воран. Але як бывая на скорую руку, німа калі там ехаць, так у жарнах змея, хлеб зарасчыняіш і пячэш. Баяры-Бурлакі Астр. (СНМы, 278). Ды як я рыхтавалася – усё на скору руку рабіласё. Мацвееўцы Ваўк. Мы на скорую руку зрабілі плыт і пераплылі рэчку. Шастакоўцы Шчуч. Перакусіў на скору руку і зноў пабех на работу. Дарагляны Маст.

Па адну руку ад каго. З аднаго боку ад каго-н. Па адну руку ад яго [гарманіста] старэйшыя хлопцы і дзяўчаткі гулялі, а па другую – мы, малочшыя. Бярозаўка Лід.

Пад гарачую руку нападацца і пад. У момант злосці, раздражнення. Папаў пат гарачую руку і палучыў сваё. Ашмяны Ашм. Кап ты ўчорачы папала мне пат гарачую руку, я цібе хіба забіла п. Вольна Бар.

Падкруціцца пад руку каму. Выпадкова аказацца побач з кім-н. На тую бяду, як бацька цьвічыў сына, і Аленка падкруцілася яму пад руку. І яна пакаштавала бярозавай кашы ад бацькі. Малыя Краглі Дзятл.

Падымаць (падняць) на сябе руку. Рабіць замах на сваё жыццё. Гэта ш грэх – падымаць на сібе руку. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 57). Ні ведаю, як я пражыла ўсё гэта, хацела нават на сібе руку падняць. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 57).

Руку застраміць. Гл. застраміць руку.

Руку падняць на каго. Спрабаваць ударыць, біць каго-н. *І нігды руку ён на яе не падыме.* Пасека Дварчаны Воран. *Яе праз два разы білі – хай на міне руку падыма.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 80).

У адну руку. Суладна, згодна, адзінадушна (гаварыць, дзейнічаць). *Толькі нам трэба ў адну руку гаварыць, ба, як ты адно, а я другое, та ён адразу дагадаецца.* Бабіна Гродз. *Відзіш, Літва натто мела ўсяго, а ім дастаўляла Амэрыка, бо яны ішлі ў адну руку, а нам, хто ў саветах быў, ніхто ні дастаўляў.* Поліпніца Воран.

У першую руку. Спачатку, найперш (зрабіць што-н.). *Што – а гэта зрабіць у першую руку.* Ятра Навагр.

У ру́ку¹ даць. Хабар. *Як толькі даў у руку, то і дзеля выйграла.* Завадзічы Гродз. **Вар.** у руку (у рукі).

У руку² гаварыць. Дагодліва, так, як каму-н. хочацца. *Гаварыць у руку ён умеє, на гэта ён мастак.* Капці Дзятл. *Міша такая падліза, усё у руку гаворыць, абы ўсім добрым быць.* Зенявічы Навагр.

У руку³ сон. Аказаўся прарочым, спраўдзіўся. *Сон у руку – прыехаў мой сыноч!* Гальшаны Ашм. (СПЗБ-4, 520). *Кажуць, як сьніш пакойніка, та гэта на зьмену пагоды. Та во, сон у руку – ні было, ні было, а тут пайшоў дошч.* Бабіна Гродз.

У сваю руку. Дзеля сябе, на сваю карысьць. *Як сталі дзяліць дзедавы спаткі, то кожны з радні ў сваю руку цягнуў.* Боблава Ваўк. (СГВ, 611).

Як у руку даў (дасць) сон. Аказаўся прарочым, спраўдзіўся. *Акрас тады сьніласо, што мой нібошчык Мацей да сібе клікаў. Ну та ля, сон як у руку даў, назаўтра ў бо'льніцу забралі.* Старына Маст. *Сон як у руку даў. Прарочы сон, усё так і вышлі.* Малюкі Воран. *Сон як ў руку даў. Даўгялы Воран. Іншы сон як у руку дасць.* Крычнікі Іўеў. (СГВ, 620).

РУПАР. Як у рупар бухаць і пад. Моцна (кашляць). *Дзіця прастыло і бухае як у рупар на ўсю хату.* Дарагляны Маст.

РУЧКА. Ручка ад халадзільніка. Скеп. Чалавек-выскачка. Адказ таму, хто ў размове любіць выстаўляць сваё «я». *Я-я-я... Ручка ты ат халадзільніка, а не я, вось хто ты.* Кямелішкі Астр.

РУЧКІ. Да голай ручкі дажыцца. Да беднасці, да нястачы. *Што за гаспадары! Дажыліся да голай ручкі, і нішто іх ні рупіць.* Слесары Іўеў.

Да ручкі 1. дайсі, дабіцца, дажыцца і пад. Да мяжы, да крайняй ступені заняпаду ў чым-н. *Зусім дайшоў да ручкі – нічога не хоча рабіць.* Геранёны Іўеў. *Стары-стары, дажыўся да ручкі.* Ваўчкі Сл. *Дажыўся да ручкі, нічога німашака, ні хлеба ні да хлеба.* Каменка Шчуч. *Ад гэтай хваробы Алесь дайшоў да ручкі.* Малыя Эйсманты Бераст. *Ну, дакаціўся ты ўжэ да ручкі, браток.* Зенявічы Навагр. *Вось хлапец зьмяніўся, зусім зьехаў да ручкі.* Алекшыцы Бераст. *Дажыўся да ручкі.* Лаздуны Іўеў. (ППФВ, 19; МСГВ, 586). *Перш у яго ўсё было, а як стаў жыць адзін, то й дабіўся да ручкі.* Валэйшы Воран. *Дажыўся да ручкі.* Цвіклічы Гродз. (СНМ, 180). *Мая каляжанка ўжо дайшла да ручкі, нічога не мае.* Кямелішкі Астр. *Янук ужо сьпіўся зусім, да ручкі дайшоў.* Трокенікі Астр. *Андрэй ужо зусім дайшоў да ручкі, бо хварэе.* Алекшыцы Бераст. (СГВ, 586). *Яшчэ раней пры дзецях то трымаўся трохі, а цяпер зусім з'ехаў да ручкі.* Бубны Гродз. (СГВ, 591). *Бес жонкі дайшоў да ручкі, не пазнаць.* Крывічы Зэльв. 2. **давесці, дабіць** і пад. Да безвыходнага, распачнага становішча, да поўнай непрыгоднасці, заняпаду. *Покуль я на апараты ляжала, то мой усё хазяйство да ручкі давёў.* Заборцы Астр. *Усё давёў да ручкі, падла гэты!* Капці Дзятл. *Свістун ні гаспадар, у яго вецяры у галаве, гаспадарку да ручкі давёў.* Барбарычы Гродз. (СНМ-2, 207). *Адзін прадсядацель быў, та калхоз дабіў да ручкі, цяпер другі – зусім іначай стало.* Горніца Гродз. (СНМ-2, 180). *Вось гэтыя шыкі нас і згубілі, давалі да ручкі.* Рацічы Гродз. (СНМ-2, 271).

РЫБА. Біцца (кідацца) як рыба аб лёд. З вялікімі намаганнямі старацца знайсці выхад з цяжкага, гаротнага становішча, але, як правіла, безвынікова. *Біліся як рыба ап лёд, усё жыццё нешта рабілі, дык засталіся цяпер адныя.* Студзянец Ваўк. *Б'ецца як рыба аб лёд.* Пальніца Гродз. (МСГВ, 581; ППФВ, 9). *Б'юся як рыба аб лёд.* Сакольнікі Свісл. (ППФВ, 11). *Адна жыве зь дзецьмі, б'ецца як рыба аб лёт.* Азярніца Сл. *Б'ецца яна як рыба аб лёд з гэтым алкаголікам.* Воля-Крупіцы Маст. *Біцца як рыба аб лёд.* Кулёўцы Гродз. (СНМ, 178). *Сыцяпан кідаўся як рыба аб лёт у сваёй гаспадарцы.* Свілы Воран.

Ні рыба ні мяса. Няўхв. Неакрэслены, без ярка выражаных якасцей чалавек, які нічым асаблівым не вызначаецца. *Ні нароўны той мне, якісь ні рыба ні мяса.* Баброўнікі Свісл. *Ці ж гэта настаўнік у школе? Нейкі ні рыба ні мяса.* Рось Ваўк. *Які з цябе чалавек – ні рыба ні мяса.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 322). *Гэты хлопец некі нікчэмны, як кажучь, ні рыба ні мяса.* Верцялішкі Гродз.

Рыба ў рацэ. Невядома, ці ажыццявіцца што-н. *Ні радуйся заранёў. Яшчэ рыба ў рацэ, яшчэ ці возьма ён цібе.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 63). *Ці мало што людзі кажучь! А гэта яшчэ рыба ў рацэ.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 63). • Паходзіць з прыказак *Рыба не ў руцэ, а ў рацэ; Не рыба, што ў рацэ, а рыба, што ў руцэ.*

Як рыба з вадой жыць. Вельмі дружна, у згодзе. *Вот і нічога, жыве зяць з Міцкейчыхай як рыба з вадой.* Лысяя Гара Ашм.

Як рыба ў вадзе. 1. Вельмі свабодна, натуральна і проста (паводзіць, адчуваць сябе). *Каця паводзіла сябе як рыба ў вадзе.* Радунь Воран. 2. Ціха, маўкліва. *На судзе Коля дык сядзеў як рыба ў вадзе.* Вольна Бар.

Як рыба ў масле жыць. У поўным дастатку, без турбот і клопатаў. *Вунь Янка жыве як рыба ў масьле.* Цудзенішкі Ашм.

РЫБАНЬКА. Рыбанька мая. Выкл. Выказванне добразычлівых пачуццяў да суразмоўцы. *Увайдзеш на двор, а яна: «Ах любанька мая! Ах рыбанька мая!»* Скоранька така баба была. Шылавічы Зэльв. (ДМГ, 72).

РЫБЕ. Як рыбе парасон патрэбны. Іран. Зусім не, ніколькі не (патрэбны каму-н.). *Патрэбен ён табе як рыбе парасон.* Дубна Маст. *Каб і нага твая тут не ступала, ты мне як рыбе парасон.* Сухінічы Маст. (СГВ, 618). *Патрэбны ты мне як рыбе парасон.* Жупраны Ашм.

РЫБУ. За гнілую рыбу. 1. прадаць. Танна, за бясцэнак. – *Ну, ці много за парасята ўзялі? – Ай, ні пытайса... Парасят было больш, чым купцоў. Прадалі за гнілую рыбу – пійсят рублей парачка.* Бабіна Гродз. *За ягады ўжэ много ні возьмаеш, ні цэняцца, сённячы за гнілую рыбу прадала.* Купіск Навагр. 2. прапасці. Зусім дарэмна, без усякай прычыны. *За гнілую рыбу прапаў.* Еленка Дзятл. (МСГВ, 591).

Рыбу вудзіць. Драмаць седзячы. Толькі сядзя ў аўтобус, так адразу пачыная рыбу вудзіць. Багудзенка Навагр.

Толькі рыбу глушыць чым. Насмеш. Што-н. нявартаснае, непрыгоднае. Пра рэчы, прадметы. *Гэтай спаніцай толькі рыбу глушыць, а ні на гулі ў ёй хадзіць.* Вольна Бар.

РЫБЫ. Ад рыбы ногі засталіся. Іран. Нічога не (засталося). *Дахат ляцеў, думаў, пад'ем смайнаго, а там усё ўжэ ізеўшы, нічога мне ні асталося, асталіся ад рыбы ногі.* Старая Руда Гродз.

Налавіць рыбы. Звыч. дзіц. Абмачыцца. *Што, ужэ налавіў рыбы? А я думаю, што ты ўжэ велькі, на гаршчок просіся.* Квасевічы Івац. *Ідзі мяняй падгузьнікі, Настуля налавіла рыбы.* Бабіна Гродз.

РЫГНІ. Хоць рыгні а давай і пад. Абавязкова, не зважаючы ні на што, любымі сродкамі. *Хоць рыгні, а давай ёй гэтыя джынсы.* Аляксандраўшчына Зэльв. *Яму калі што захочацца, хоць рыгні, а давай.* Бастынь Лун.

РЫГУ. Паехаў (з'ездзіў) у Рыгу. Іран.-смяш. Званітавала каго-н. – *О-о-о, добро пайшла [самагонка]. – Як гаворыцца, добро пайшла, але абяшчала вярнуцца.* Глядзі, каб

ні паехаў у Рыгу. Нягневічы Навагр. Нечым мусі атравіўся, ба ўжэ два разы зьездзіў у Рыгу, рвало як с сабакі. Бабіна Гродз.

РЫЗІНУ. Цягнуць рызіну. Няўхв. Гаварыць павольна, расцягнута, не адразу выказваючы асноўную сутнасць. Ну ні цяні ты рызіну, што зрабілася, хутчэй гавары! Моцевічы Лід. Што ты цягнеш рызіну, гавары хутчэй. Ганчары Свісл.

РЫКЛІЦКІ. Як Рыкліцкі ў сельсавеце прагаварыцца. Іран. Неспадзявана (прагаварыцца). Сымон прагаварыўся як Рыкліцкі ў сельсавеце, і прыйшлося яму ўсю праўду вылажыць. Вялікія Канюшаны Лід.

РЫЛА. Начысціць рыла каму. Груб. Пабіць каго-н. Начысцілі яму хлопцы рыла. Будзя ведаць, як браць чужоё. Сакольнікі Свісл.

РЫЛАМ. Рылам не весці. Груб. Ніяк не рэагаваць, не звяртаць увагі на што-н. Напісаў жалабу і ўжэ два месяцы як паслаў у райспалком, аля там і рылам ні вядуць – ні адвету ні прывету. Алекшыцы Бераст.

РЫЛЬЦА. Рыльца ў пуху (у пушку) у каго. Хто-н. малады, нявобразны. Пра хлопца, падлетка. На ўсё табе дзела! Не бярыся вучыць, калі ў самага яшчэ рыльца ў пушку. Лылойці Смарг. У Яся яшчэ рыльца ў пуху, а, бач, ужэ на дзевак паглядае. Плябанскія Гродз.

РЫМ. Абысці і Рым і Крым. Шмат дзе пабываць. Я ў маладосці абышоў і Рым і Крым, дзе толькі ні быў у гэтым сьвеце. Бародзічы Зэльв.

РЫНКУ. Як на ўрваным рынку дзе. Няўхв. Дзе-н. беспарадак, рэзрух, неразбярыха. Прахоўцыя ў хату, аля ў нас тут як на парваным рынку, красім усё пярэд Вялікадням. Бабіна Гродз. Падмяцеця падворак, а то тут як на ўрваным рынку. Забалаць Воран. (ЗНФ, 90). Ніні кватэру далі, але з вопіскаю кухняю. То гэта ўжэ там, мусі, як на ўрваным рынку. Заполле Шчуч. (ЗНФ, 90). У хаці ў нас як на ўрваным рынку, за дзецьмі ніякаго паратку ні ўпільнуеш. Парэчча Гродз. (ЗНФ, 90).

РЫСК. Паказваць рыск. Фанабэрыцца, ганарыцца. Чаго ты тут паказваеш рыск, быццам цябе ні знаюць, ні паказвай нам тут свае форсы. Вензавец Дзятл. (СГВ, 602).

РЫХТЫК. Як рыхтык. Вельмі дакладна, належным чынам. У нас усё зроблена як рыхтык, мы браку ні робім. Баяры Свісл. • Рыхтык – параўн. ням. richtig ‘якраз, дакладна, правільна’.

РЫШТОКА. Ад рыштока да рыштока ісці. Няўхв. Хістаючыся з боку ў бок. Пра п’янага. Кап ты бачыла, як твой Барыс ішоў – ад рыштока да рыштока. Мацвееўцы Ваўк. Ну, наш зноў ідзе ад рыштока да рыштока, ужэ цёплянкі. Крамяніца Зэльв. (ЗНФ, 17).

РЭБРЫ. Адны рэбры <тырчаць>. Вельмі худы, змарнелы. Прас пяць месяцаў тату выпусцілі, вярнуўся худы, адны рэбры тырчаць. Жукевічы Бераст. Нешто мая карова зусім перапала, адны рэбра тырчаць. Альшаніца Івац. (ДСК, 178). Сухі, худы, адны рэбры, вось табе і сухарэбрык. Бусяж Івац. (ДСК, 222).

Рэбры палічыць (пералічыць) каму. Пабіць каго-н. Зноў хадзіў у клуб, мусіць, мала атрымаў у суботу, даходзіся, што зноў табе рэбры палічаць. Шылавічы Сл. Хай ідзе, там яму рэбры палічаць, то больш не захоча. Горна Зэльв. Напіліся і рэбры пералічылі адзін аднаму. Падольцы Астр.

Рэбры палічыш у каго. Хто-н. вельмі худы. Пасьля хваробы саўсім ні правіцца, рэбры ў яго палічыш. І есьці ні ўгаворыш. Уселяб Навагр.

Уеспіся ў рэбры каму. Няўхв. Вельмі надакучыць, становячыся прыкрым, нязносным. Няхлюйны іх зяць, так ім уеўся ў рэбра. Навасёлкі Ёўеў. (СГВ, 303).

РЭДЗГІНІ. Як рэдзгіні. Гумар.-іран. 1. З рэдка сатканых нітак (тканіна). Алі ш і хустку выкупіла, хібо ты ў ёй нагрэяса? Яна ш як рэдзгіні. Старына Маст. 2. Парванае, з дзіркамі (адзенне). Той андарак на ёй стары-растары, як рэдзгіні, дзірка на дзірцы сядзіць і дзіркай паганяе. Старына Маст. • Рэдзгіні – рэзгіны.

РЭДЗЬКА. Як горкая рэдзька надакучыць, абрыдзець і пад. Няўхв. Вельмі моцна, нязносна. Надаеў ты мне сёньня як горкая рэцька. Аколава Стаўб. Надаела мне ўжо такая работа як горкая рэцька. Пелкаўшчына Іўеў. Забірай сваіх бэхаў, надаелі за цэлы дзень як горка рэцька. Дубоўка Гродз. (СНМ, 25). Пакінь джэмгаць, надаеў як горка рэцька. Свіслач Гродз. (СНМ, 46). Гэты сабака сваім брэхам надаеў як горка рэдзька. Новы Двор Свісл. Ты мне ўжо надаела за цэлы дзень як горка рэдзька. Плянта Навагр.

РЭДЗЬКІ. Рэдзькі з перцам. Зусім нічога (даць, узяць і пад.). Часам суправаджаецца жэстам: указальны палец правай рукі аскрабае «рэдзьку» – указальны палец левай рукі. *Позно ты прышоў, мы ўжэ ўсё папілі-паелі, а табе рэцькі сь перцам дадзім.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 63). *Вазьмеш ты ў іх рэцькі сь перцам.* Піліпаўцы Шчуч. (ЗНФ, 63). 2. Не, зусім не. Выказванне катэгарычнага адмаўленьня, прырачэньня і пад. – *Мо і я чаго дастану? – Рэцькі сь перцам! Позно ўжэ.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 63). *Нічога, браця, ні выйдзя. Рэцькі сь перцам!* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 63).

РЭЖУЦЬ. Як быццам рэжуць каго. Вельмі моцна (крычаць). *Чаго ты так крычыш як быццам цябе рэжуць.* Масты Маст.

РЭЗГІНЫ. Як старыя рэзгіны. Насмеш. Непрыгожы, нязграбны, няўклудны. *Хто на яе паглядзіць? Яна ж як старыя рэзгіны – ні складу ні ладу.* Навасёлкі Ашм.

РЭЙ. Весці рэй. Быць завадатарам, верхаводзіць, аказваць уплыў на ход чаго-н. *У кампані ён заўсёды вядзе рэй, усе яго слухаюць.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 202).

РЭЙДАЛА. Адкрылася рэйдала чыё. Няўхв. Хто-н. залішне разгаварыўся. *Адкрыласо ўжэ яго рэйдало, ціпер доўго ні замоўкня.* Бершты Шчуч. (НЛ, 45). • *Рэйдала – утварэньне ад дыялектнага дзеяслова рэйдаць ‘гаварыць абы-што’.*

Заткнуць <сваё> рэйдала. Груб. Перастаць гаварыць абы-што, замоўкнуць. *Ні слухайця вы яго, а ты лепяй заткні рэйдало.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 34). *Во разышоўса! Калі ты ўжэ рэйдало сваё заткнеш?* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 34).

Рэіды тачыць. Пляткарыць. *На вёску пойдзе рэіды тачыць, а ў горадзе ў дом не ўвойдзе ніхто цэлы дзень.* Навасёлкі Лід. (СПЗБ-4, 332).

РЭПА. Буслава рэпа. Бат. Раска. *Ні лезь у ваду, там шмат буславай рэпы, яшчэ каросты якой набярэсься.* Бершты Шчуч. (СГВ, 70). *3-за гэтай буславой рэпы і пакупацца німожна, заягнула вун аш да сіняга.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 20).

РЭПУ. Рэпу пасеяць на чым, у чым. Вельмі запэцкаць, забрудзіць (рукі, ногі, вушы). – *Нешто ты на нагах рэпу пасеяла. – От ля, была ў гародзі, та ўрэмя ні было памыць.* Старына Маст. *Э, кавалер, ты ўжэ рэпу ў вушах пасеяў. Калі пасьледні рас мыўся?* Купры Шчуч.

Хоць рэпу сей. 1. *на чым, у чым.* Вельмі брудна (на нагах, на руках, на шыі). *Вымый ты схадзі рукі, а то на іх хоць рэпу сей.* Ліпнішкі Іўеў. *У яго на шыі хоць рэпу сей, такая брудная.* Лойкі Гродз. *На яго руках хоць рэпу сей.* Задвор’е Зэльв. 2. Вельмі брудныя (ногі, рукі, вушы). *Вушы ў яго хоць рэпу сей.* Ялуцавічы Зэльв. *Дзе ж ты так рукі вымазала, чарнюткія, хоць рэпу сей.* Грынкі Свісл. *Ну і ногі ў цябе – хоць рэпу сей.* Малахавічы Гродз. *Ногі – хоць рэпу сей.* Жылі Іўеў. (СПЗБ-5, 319). *Але ж у цябе ногі чорныя, хоць рэпу сей.* Лунна Маст.

Як рэпу грызці (рэзаць) чытаць, гаварыць. Ухв. Бойка, гладка, без запінкі. *У першым класі, а чытае як рэпу грызе.* Вайкунцы Воран. *Гаворыць як рэпу грызе.* Місявічы Воран. (ППФВ, 15). *Насыя як прыйдзя на вячоркі, то гаворыць як рэпу рэжа.* Новы Двор Свісл.

РЭЧ. Удавярона рэч. Несумненна, канечне. *Гэта ўжо ўдавярона рэч, што лета халодным будзя.* Агароднікі Лід.

РЭШАТАМ. Рэшатам ваду насіць (нанасіць). Займацца малаэфектыўнай ці пустой, непатрэбнай справай. *Цэлы дзень працаваў, а вышла, што рэшатам ваду насіў.* Кямелішкі Астр. *Назарабляш ты там. От, наносіш рэшатам вады.* Сакольнікі Свісл.

РЭШАЦЕ. Як у рэшаце вада праўда. Іран. Ніякая не (праўда). *Слухай ты венцэй [больш] этыя байкі. Праўда эта як у рэшаце вада. Ніхто ешчэ толкам нічога не ведае.*

Бастуны Воран. *Праўда як у рэшаце вада*. Сімакава Карэл. (ППФВ, 52). *У цябе праўда як у рэшаце вада*. Малі Астр. (СПЗБ-4, 101, 334).

Як у рэшаце вады праўды. *Иран*. Зусім няма (праўды) у каго-н. *Нагаварыла многа, а праўды ў цябе як у рэшаці вады*. Шаўдзіні Лід. *У яго праўды як у рэшаце вады*. Волькавічы Ашм. *Хіба ты ні ведаеш, што ў таго Мішы праўды як у рэшаці вады?* Крываконна Зэльв. (ЗНФ, 96). *Каму ты верыш?* *У яго праўды як у рэшаце вады*. Турэц Карэл. (ЗНФ, 96).

САБАК. На сабак брахаць (гаркаць) навучыць, навучыцца. Няўхв. Гаварыць недарэчнае, неразумнае. *Ты зь ім ні звязвайся, нічому добраму ён цябе не навучыць, можа толькі навучыць на сабак брахаць*. Солы Смарг. *І чаго ён пайшоў вучыцца ў гэты хабзай, навучыцца толькі на сабак гаркаць*. Аляксандраўшчына Зэльв.

Сабак ганяць дзе. Няўхв. Хадзіць дзе-н. без справы, без сур'ёзнага занятку. *Ты доўга йшчэ будзеш сабак па вёсцы ганяць, бярыся за ксёніку*. Пугачы Шчуч. *Хваціць табе пазавугламі сабак ганяць, бярыся за работу*. Асташа Гродз. *От швэнда гэта, цэлу раніцу недзе сабак ганяў*. Чарнявічы Бар. *Прыехалі да яе ўнукі налета, то толькі сабак ганяюць, а помачы ніякой*. Дварэц Дзятл.

Сабак пасвіць. Няўхв. Знаходзіцца невядома дзе, гультаяваць. *Ты ўжэ вялікі, трэба табе дзелама заняцца, а ні сабак ўсё пасвіць*. Машталеры Маст. (ЗНФ, 63). *Што, зноў на цэлы дзень сабак пасвіць пайдзеш?* Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 63). *Мішкі ў хаці німа, пайшоў недзе сабакі пасвіць*. Чуркі Ашм. (ЗНФ, 63). *Зноў недзе сабак пасе, у хаце не стыкайца*. Солы Смарг.

Сем сабак не абрэша каго. Хто-н. вельмі гаваркі, языкасты, дасціпны. *Нашу Феону сем сабак не абрэша*. Урцішкі Іўеў. (СГВ, 606). **Вар.** сем сабак не абрэша (не перабрэшуць).

Сем сабак не збрэшацца з кім. Хто-н. вельмі гаваркі, языкасты, дасціпны. *С кім ты спорыць здумаў, зь ім сем сабак ні збрэшацца*. Крывічы Зэльв. *Што за баба, зь ёй сем сабак не збрэшацца, пашукаць такую трэба*. Запрудзяны Воран. *Зь ім сем сабак не збрэшацца, ніхто не перагаворыць*. Гуршчына Іўеў.

Сем сабак не перабрэшуць каго. Хто-н. вельмі гаваркі, языкасты, дасціпны. *Жонку маю сем сабак не перабрэшуць*. Смілавічы Чэрв. **Вар.** сем сабак не абрэша (не перабрэшуць).

Усіх сабак перабрэша. Вельмі гаваркі, балбатлівы, языкасты. *Стасява Верка ўсіх сабак перабрэша, ну й баба*. Малая Бераставіца Бераст. *Хто яго перагаворыць, ён усіх сабак перабрэша, хоць і ні малады*. Пагранічны Бераст.

Хоць сабак вешай на кім. *Иран*. Хто-н. вельмі высокі, вялікага росту. *Гэта рэтка якая дзеўка такой бывая, вырасла, хоць сабак на ёй вешай*. Уселяб Навагр. *Ні пайшоў у бацькоў, тыя нівялікія, а ён высокі, хоць сабак на ім вешай, як жэртка*. Гірдаўка Навагр. **Вар.** хоць сабак (сабаку) вешай.

Хоць сабак ганяй хата і пад. Вялікая, прасторная. *У іх там і хата хоць сабак ганяй*. Караневічы Гродз. *Хата вялікая, хоць сабак ганяй*. Малі Астр. (СПЗБ-4, 336).

Як сабак нярэзанных каго, чаго. Няўхв. Вельмі многа каго-, чаго-н. *Этых мух паналятало як сабак нірэзанных*. Лунна Маст.

Як сабак шэсць есць. Няўхв. Спяшаючыся і ненасытна. *Паглядзі на Віңука: есць як сабак шэсць*. Забалаць Воран. (ЗНФ, 92). *Мой як стаў есць як сабак шэсць*. Казаў, цэлы дзень у році нічога ні было. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 92).

САБАКА. І сабака не валяўся ў каго, дзе. Нічога не роблена, не пачата, не падрыхтавана. *Буракі папалолі ні ўсе, у многіх яшчэ і сабака ні валяўся*. Паніжаны Маст.

За гэтым цілівізарам та й рабіць німа калі. Сьвіня галодныя равуць у хляве, а тут яшчэ і сабака ні валяўся, яшчэ бульбу ні ставіла варыць. Правыя Масты Маст.

І сабака не панюхае чаго. *Іран.* Вельмі нясмачны, кепска прыгатаваны. Ну й бацьвіня – і сабака ні панюхае, дзе ш яно ў горла палеза. Купры Шчуч. Зварыла называюцца. Гэтаго супу і сабака ні панюхае, а ты міне ім корміш. Уселяб Навагр. Алі ш і суп... Яго і сабака ні панюхае. Хутар Праважа Воран. Ну ты, бацька, і суп зварыў – яго і сабака не панюхае. Я такога есьці не змагу. Пеляса Воран. Што ты даеш мне есьці!.. Гэтага супа і сабака ні панюхае. Уселяб Навагр. **Вар.** і сабака не панюхае; сабака есці не будзе.

Кожны сабака. Усякі, любы чалавек. Яшчэ кожны сабака будзе да мяне лесьці... Я гэтага цярэць ні буду. Місявічы Воран.

На чым сабака хвост носіць ведаць. (Ведаць) якія бываюць цяжкасці, выпрабаванні, складанасці. Будзе ведаць, на чым сабака хвост носіць. Альшаніца Івац. (ДСК, 23).

Сабака есці не будзе чаго. *Іран.* Вельмі нясмачны, кепска прыгатаваны. – Ну як суп? – Хай Бог бароніць такі суп, яго сабака ні будзе есці, ні то што ты хочаш міне ім накорміць. Пагранічны Бераст. Ну ты і зварыла булён – сабака есці ні будзе. Няўжо німожна было чаго другога зварыць. Задвор’е Зэльв. **Вар.** і сабака не панюхае; сабака есці не будзе.

Сабака ёсць у каго. Няўхв. Зусім няма ў каго-н. чаго-н. і не можа быць. Хай не хваліцца, ніхто яму не паверыць. Сабака ў яго ёсць – не цялявізар. Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 250).

Сабака не пераскочыць. Няўхв. Значных памераў. Пра што-н. насыпанае, наваленае і пад. Пасярот хаты столькі ўсякаго хламу наваляно – сабака не пераскочыць. Новы Двор Свісл. Наваліў такую кучу, што сабака ні пераскочыць. Нізяны Ваўк.

Сабака хваста не мае (не меў) дзе палажыць. *Іран.* Вельмі малая плошча. Які там загон у іх быў, шэсць баразён і дзве разоры, сабака хваста ні меў дзе палажыць. Бросты Гродз. (СНМ-2, 196).

Што сабака брэша гаварыць. Няўхв. Абы-што, глупства, несусвеціцу. Не слухайце яе, яна гаворыць што сабака брэша. Абруб Шчуч.

Як сабака¹ Асудж. 1. брахаць і пад. Моцна (крычаць, сварыцца, лаяцца, нагаворваць на каго-н.). Чаго ты брэшаеш як сабака, і бесь цябе вушы закладвая ад гэтага шуму. Клепачы Бераст. Чаго ты брэшаеш як сабака? Кап табе завязаў хто гэты язык ці што! Пагранічны Бераст. Брэшыш як сабака, але паглядзім, як у рабоце сябе пакажыш. Астравец Астр. Што я табе зрабіў кепскаго, што ты на мяне брэшаеш як сабака? Мікелеўшчына Маст. Чаго ты ходзіш і на яго ўсё брэшаеш як сабака? Няўжэ думаяш, людзі ні бачаць, што праўда, а што не? Верцялішкі Гродз. Чаго ён тут лаецца як сабака? Іўе Іўеў. 2. злосны, злы. Вельмі (злосны). Прыйшоў злы як сабака і пачаў сварыцца. Ананічы Дзятл. Ён злосны як сабака с суседзямі. Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 336).

Як сабака² галодны. Вельмі (галодны). Як папасадзіш бульбу цэлы дзень, то галодны як сабака, тады ўсё зьясі. Алешавічы Маст. Дай чаго ў рот, ба галодны як сабака. Бабіна Гродз. Галодны як сабака. Зэльва Зэльв.

Як сабака без хваста ў чым. *Іран.* Непрыгожа, нястройна выглядаць у якім-н. адзенні. Ты ў гэтым пінжаку як сабака бес хваста. Бабіна Гродз. Закароткі на цібе гэты швэдар, ты ў ім выглядаеш як сабака бес хваста. Берагоўцы Шчуч. **Вар.** як сучка (сабака) без хваста.

Як сабака блох набрацца. Асудж. Вельмі моцна (напіцца, ап’янець). Ну й набраўся, як сабака блох, чуць ногі перастаўляя. Каменка Шчуч. **Вар.** як сабака (цюцька) блох (вошай).

Як сабака вошай набрацца. Асудж. Вельмі моцна (напіцца, ап’янець). Ах божухны! Набраўся як сабака вошай. Краснае Карэл. **Вар.** як сабака (цюцька) блох (вошай).

Як сабака да году дурны. Груб. Вельмі (дурны, неразумны). Дурны ты як сабака да году! І яшчэ нешто даказвая мазгоў ні маючы. Балотца Навагр. **Вар.** як сабака (шчаня) да году.

Як сабака дзеда любіць. Зусім не (любіць каго-, што-н.). *Любіць як сабака дзеда.* Бяццоны Ашм. (ППФВ, 39).

Як сабака з кацюком жыць. Няўхв. У пастаяннай варожасці, сварцы. *От ужо і суседзі, жывуць як сабака с кацюком.* Місявічы Воран.

Як сабака калёсы цягнуць. Іран. Вельмі марудна, занадта павольна (рабіць што-н.). *Лянь, дзе слонца, а што ты зрабіў? Толькі ўсё цягнеш як сабака калёса.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 92). *Ну й маруды ш вы! З літоўскім літрам [0,75 літра] пяцёра ні ўправяцца, цягнуць як сабака калёса.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 92).

Як сабака ката любіць. Зусім не, ніколькі не (любіць). *Любіць як сабака ката.* Залескія Воран. (ППФВ, 39).

Як сабака клёцкі хватаць. Вельмі хутка, прагна. *Андрэй не хватай гэтыя драпікі як сабака клёцкі.* Доры Валожа.

Як сабака на гумнішчы брахаць і пад. Зневаж. Бесперапынна, надакучліва (гаварыць, крычаць). *Змоўкні ты, разбрахалася як сабака на гумнішчы!* Петрыманы Іўеў.

Як сабака на костку глядзець. Вельмі ўважліва, зацікаўлена, з захапленнем (глядзець на каго-н., на што-н.). *Што ты глядзіш на яе як сабака на костку.* Забалаць Воран.

Як сабака на ланцугу. Няўхв. Зняволена, пад прыгнётам. *Замужам цяшка, жывеш як сабака на ланцугу.* Партызанская Гродз.

Як сабака на поўню выць. Скеп. Непрыгожа ці надакучліва (спяваць). *Так надаела сваімі сьпевамі. Цэлы вечар сядзела і выла як сабака на поўню.* Васілевічы Гродз.

Як сабака на разніцы выць. Іран. Непрыгожа ці надакучліва (спяваць). *Што ты як сабака на разніцы выяш, упынку табе німа.* Восава Навагр.

Як сабака палку любіць. Іран. Зусім не (любіць). *Ага, любіш ты мяне як сабака палку.* Копаніха Смарг. *Любіць ён цябе як сабака палку.* Тракелі Воран.

Як сабака сякеру з'еў праўда. Іран. Зусім не (праўда). *Тое, што яна табе сказала, гэта такая праўда як сабака сякеру з'еў.* Займішча Маст.

Як сабака ў блыхах сядзець у даўгах. Няўхв. Моцна, у вялікай меры (сядзець у даўгах). *Напазычаў на крыжыкі, а тэрас [цяпер] хоць здохні. Сядзіць у даўгах як сабака ў блыхах.* Асіпаўцы Воран.

Як сабака ў дзесянцёры верыць. Зусім не (верыць, не давяраць каму-н.). *Але ш верыш ты яму. Як сабака ў дзесянцёры.* Лынтуп Іўеў. • *Дзесянцёры – параўн. польск. dziesięćciory ‘дзесяць рэлігійных заповедзяў у Бібліі, дэкалог’.*

Як сабака ў збан улезці. Асудж. Недарэчы, не да месца (сказаць, зрабіць што-н.). *Што ты гаворыш?! Улес у гутарку як сабака ў збан.* Вярэйкі Ваўк.

Як сабака ў рошчыне круціцца. У няспынных клопатах, турботах. *Як устану пацёмну, дык кручуся цэлы дзень як сабака ў рошчыне.* Чарняўка Шчуч.

Як сабака хвастом. 1. *віляць.* Вельмі спрытна (выкручвацца). *Віляе як сабака хвастом.* Слонім Сл. (МСГВ, 583; ППФВ, 12). *Не віляй як сабака хвастом.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 300). 2. *малоць.* Няшчыра (гаварыць). *У яе ні дазнаеся праўды, гаворыць як сабака хвастом меле.* Заполле Лід. (СГВ, 618).

Як сабака хвост паджаўшы хадзіць і пад. Асудж. Спалохана, прыгнечана. *Стыдно стало, то пайшоў як сабака хвост паджаўшы.* Куцавічы Карэл. *Паплёўся як сабака хвост паджаўшы.* Куцавічы Карэл.

Як семянякаў сабака брэшучы гаварыць і пад. Няўхв. Адварнуўшыся (гаварыць). *Што ты, Ганначка, гаворыш з намі як сімянякаў сабака брэшучы, стань пагавары, чаму ты вечна сьпяшыш, малых дзяцей ні маеш, каровы ніскора прыдуць.* Амбілеўцы Шчуч.

САБАКАМ. Круціць сабакам хвасты. Гл. сабакам хвасты круціць.

Паехаць сабакам па сена. Іран. Бадзяцца невядома дзе і невядома чаго. – *А дзе твой дзеўся? – А чорт яго знае, паехаў сабакам па сена.* Зенявічы Навагр. *Паехаць сабакам па*

сено. Тумашы Гродз. (СНМ, 189). *Недзі цягаяцца бяз дзела, паехаў сабакам па сено.* Рэпавічы Бераст.

Сабакам на смех. Няўхв. Недарэчна, смехатворна. *Ну ты й адзелася – сабакам на смех.* Струбніца Маст.

Сабакам сенаваць. Асудж. Бадзяцца дзе-н., займаючыся пустой, нікому не патрэбнай справай. *Другія людзі ў гаспадарцы працуюць, стараюцца, а гэты мой лайдак сабакам сянуе.* Дварчаны Воран.

Сабакам сена касіць. Няўхв. 1. Бадзяцца дзе-н., займаючыся пустой ці невядома якой справай. *Пайшоў сабакам сена касіць.* Тумашы Гродз. (ППФВ, 49). *А я і ні ведаю, дзе ён, недзі сабакам сена касіць.* Монькавічы Маст. 2. Кінуўшы сям'ю, бадзяцца невядома дзе. Пра мужчыну. *Беднае дзяўчо гадуецца без бацькі, а ён, злыдзянь, дзесьці сабакам сена касіць.* Пагародна Воран. *Грысься, грысься ж жонкай, а цяпер так і саўсем с хаты выйшаў, пайшоў недзя сабакам сена касіць.* Заборцы Астр. *Пайшоў твой татка сабакам сена касіць.* Геранёны Іўеў. *Кінуў сваю сям'ю і пайшоў сабакам сена касіць.* Залацеева Зэльв.

Сабакам хвасты круціць. Няўхв. Хадзіць дзе-н., сноўдацца без справы, лайдачыць. *Кап чым добрым займаўся, а то сабакам хвасты круціць.* Плянты Шчуч. *От гэтыя малыя вы рвусы як зьбяруцца, дык нічога ні робяць, толькі сабакам хвасты круцяць.* Байкі Пруж. *Каб што ў хаце зрабіў, то не, па вуліцы ганяецца, сабакам хвасты круціць.* Шыганы Сл. *А малочыі нічога ні робіць, цэлы дзень у хаці ні застаняш, недзя сабакам хвасты круціць.* Старына Маст. *Як прыдзя лето, то зноў будзяш круціць сабакам хвасты.* Нізяны Ваўк. *Ён ужэ катора пара сабакам хвасты круціць.* Пескі Маст.

САБАКАМІ. Сабакамі не ўгоніш каго. Хто-н. вельмі хутка бязыць, уцякае. *Во паляцеў – сабакамі ні ўгоніш.* Руда Яварская Дзятл. *Стары, а пабех, што сабакамі не ўгоніш.* Вялікая Воля Дзятл.

САБАКІ. Аж сабакі гілю'юць (гілявалі) дзе. Вельмі холадна, сцюжна. – *Ці зімна на дварэ? – Ага, аш сабакі гілююць.* Варняны Астр. *Сёньня на вуліцы марозна, аш сабакі гілююць.* Малі Астр. *На тым тыдні ў нас быў такі марос... Аш сабакі гілявалі.* Варняны Астр. • *Гіляваць – гізаваць.*

Была ў сабакі кілбаса на шыі. Гумар. Хто-н. неберажліва, неэканомна адносіцца да чаго-н. свайго. *Вотка ў яго ўстаіць? Была ў сабакі кілбаса на шыі.* Бяцёны Ашм.

І сабакі здохлага не варты. Няўхв. Зусім нікчэмны, нявартасны. *А той пятах і сабакі здохлага ні варты, пяць рублёў заплаціла, а ён адны косьці ды скура.* Зенявічы Навагр. **Вар.** і сабакі <здохлага> не варты; не варты ні сабакі.

І сабакі не брахалі. Ніхто не чуў і не бачыў. *Укралі і сабакі не брахалі.* Кальчуны Ашм. (ППФВ, 64). *І сабакі не брахалі, а куды ўсё дзяецца, невядома.* Лозкі Дзятл.

І сабакі не брэшуць пра каго. Няўхв. І гаворкі няма пра каго-н., хто-н. не з'яўляецца аб'ектам размовы. *А пра цябе зусім і сабакі не брэшуць.* Казляны Воран. *А пра гэтага п'яніцу і казаць німа чаго, пра яго і сабакі ні брэшуць.* Дзеткі Варон.

І сабакі не варты. Асудж. Зусім нікчэмны, нявартасны. *Лотка твая і сабакі ні варта.* Рудня Стаўб. **Вар.** і сабакі <здохлага> не варты; не варты ні сабакі.

І сабакі не збрэшуцца з кім. Хто-н. вельмі гаваркі, дасціпны. *Гэты хлопец даволі вышчаканы [балбатлівы, гаваркі], з ім і сабакі ні збрэшуцца.* Сцяцкі Гродз. (СНМ, 32).

Майго сабакі цёткі дваюродны дзядзька. 1. *Жарт.* Вельмі далёкая радня. *У ваішум рацтве ніхутка разьбярэсься. Натто вы дальнія, можна ні лічыць – маго сабакі цёткі дваюродны дзядзька.* Стокі Свісл. 2. *Іран.* Нікая не радня. *І шчэ ты мне будзяш казаць, што сваяк... Маго сабакі цёткі дваюродны дзядзька – вот які ты сваяк.* Стокі Свісл.

Не варты ні сабакі. Асудж. Зусім нікчэмны, нявартасны. *Ні варты ні сабакі, калі ён двара нават ні агародзіць.* Вензавец Дзятл. *Купіла новы прас, але ж вэн нэ варты ні сабакі.* Глінная Ивац. **Вар.** і сабакі <здохлага> не варты; не варты ні сабакі.

Сабакі місы ліжуць каму. Хто-н. вельмі неахайны. *Акалух яна, ёй сабакі місы ліжуць.* Альшаніца Івац. (ДСК, 20).

У сабакі вочы (воч, гочы) пазычыўшы. Няўхв. Страціўшы сумленне, сорам, набраўшыся нахабства. *Пазірае ў сабакі воч пазычыўшы.* Чэхі Астр. (МСГВ, 604; ППФВ, 49). *Хіба, у сабакі воч пазычыўшы, прыйшоў да нас.* Дуды Іўеў. (ППФВ, 13). *У сабакі гочы пазычыўшы пазірае.* Новая Бярэзіна Іўеў. (ППФВ, 63).

Што ў сабакі да году розуму. Няўхв. Мала, не хапае (розуму). *У цябе розуму што ў сабакі да году.* Шчорсы Навагр. **Вар.** як (што) у сабакі да году.

Як дарашкевічавы сабакі здружыцца і пад. Няўхв. Няшчыра, для выгляду, для паказухі (пасябраваць). *Здружыліся яны як дарашкевічавы сабакі, а пару дзён назат забіць адна адну гатовыя былі, паглядзім, што будзя заўтра.* Моцевічы Лід. • Этымалагічнае тлумачэнне наступнае. У паляўнічага Дарашкевіча былі два сабакі. На паляванні яны дружна ганялі дзічыну, а на падворку, асабліва калі гаспадар даваў есці ці лашчыў аднаго з сабак, гатовыя былі адзін аднаму перагрызці горла.

Як сабакі костку. Цалкам, поўнасю (абакрасці). *Абсмакталі [абабралі, абакралі] мяне як сабакі костку.* Заполле Івац. (ДСК, 15).

Як сабакі рвуць (дзяруць) ногі. Стомленыя, навярэджаныя, моцна баляць (ногі). *Столькі вёрст прайшоў па балоце. Ногі як сабакі рвуць.* Дварчаны Свісл. *Сёння раней лягу спаць: нахадзілася прас цэлы дзень – ногі як сабакі рвуць.* Косцевічы Астр. *Пакуль прыдзеш с поля, то ногі як сабакі дзяруць.* Гнесічы Навагр. *Так я змэнчыўся, што ні магу стаяць, а ногі як сабакі рвуць.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 43) .

Як у сабакі блох чаго. Вельмі многа чаго-н. *Што зь яе – галота, а гонару як у сабакі блох.* Лаздуны Іўеў. *Машын у міне як у сабакі блох, любых марак.* Лунна Маст. *Гонару больш, як у сабакі блох.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 339).

Як у сабакі да году. Няўхв. 1. *розуму.* Мала, не хапае. *У цябе яшчэ розуму як у сабакі да году.* Шчорсы Навагр. 2. *розум.* Слабы (розум). *Алі ў цібе й розум. Ні мяркуючы як у сабакі да году, ніякога што вытваряеш.* Ацмінава Навагр. **Вар.** як (што) у сабакі да году.

Як у сабакі кілбаса на шыі. Жарт. Зусім нядоўга, кароткі час (набудзе, захаваецца што-н. у каго-н.). *Набудуць у яго цукеркі як у сабакі кілбаса на шыі.* Дамейкі Лід. *Даўно тут купіла новыя гаці [штаны], а ўжо парваў. Набудзе што ў яго як у сабакі кілбаса на шыі.* Бастуны Воран. *Убудзя ў цібе гэта бутылка як у сабакі кілбаса на шыі.* Урцішкі Іўеў. *Дай табе грошы, то найдзеш, астануцца як у сабакі кілбаса на шыі.* Пеляса Воран.

САБАКУ. З ляжачага сабаку. Іран. Малога росту, маларослы хто-н. *Хлопца мой ужо ў шосты клас ходзіць, а вырас зь ляжачага сабаку.* Уселюб Навагр.

На сабаку. Няўхв. Вельмі нясмачны, кепска прыгатаваны. *Сёння суп звараны на сабаку, ніякага смаку.* Навасады Свісл.

На сабаку выйсьці. Асудж. Распусціцца, разбэсціцца. *Толку зь яго ўжо мала, ён ужо на сабаку вышаў.* Падольцы Астр.

Не прышыі сабаку хвост. Насмеш. Зусім непатрэбны, лішні, не мае дачынення да чаго-н. *Я да вашай сям'і нічога ні маю, я тут ні прышыі сабаку хвост, вы да міне ўсё роўна ні прыслухаецеся.* Пеляса Воран.

Сабаку дарогі не паказаць. Асудж. Нічога не зрабіць, правесці час без сур'ёзнага занятку, спраў. *Дзе ш ты тую справядлівасць тэрас знайдзеш. Вазьмі ты яе – цэла жыцця сабаку дарогі не паказала, а жыве лепей, чым ты, чалавек, цэлы век выпрацаваўшы.* Бастуны Воран. **Вар.** сабаку (сабаццы) дарогу (дарогі) не ўказаць (не паказаць).

Сабаку з'еў на чым, у чым. Набыў вялікі вопыт у якой-н. справе. *Ты Мішу напрасі зрабіць матыгу, ён на гэтым сабаку з'еў.* Крэва Сморг. *Ён на гэтым дзеле сабаку з'еў.* Задвор'е Зэльв. *Ён у сваёй рабоце ўжо сабаку з'еў.* Жамайтукі Іўеў.

Сабаку не выганіш на двор. Надвор'е вельмі кепскае. *А ні відзіш, сабаку ні выганіш на двор – такая слата.* Жылі Іўеў. (СПЗБ-4, 478).

Хоць на сабаку вылі (лі, злі). Няўхв. Зусім нясмачны, нясмачна прыгатаваны. Сягонячы наварыла капусты – хоць на сабаку вылі. Вострава Зэльв. (СБНФ, 293). Ах, міленькая мая, якая там яда была – хоць на сабаку лі. Ваўкавічы Навагр. Суп гэты хоць на сабаку злі. Некрашы Гродз.

Хоць сабаку вешай на кім. Іран. Хто-н. вельмі высокі, вялікага росту. Во ўжо вымахаў Юрась, хоць сабаку вешай. Саленікі Карэл. (СГВ, 612). **Вар.** хоць сабак (сабаку) вешай.

Як сабаку. Няўхв. 1. аблаяць. Вельмі моцна (накрычаць, насварыцца на каго-н.). Прыйшоў стары п'яны – аблаяла як сабаку. Нёўда Навагр. 2. біць і пад. Вельмі моцна (біць). Маці пірыць яго як сабаку, а ён усероўно ні слухая, робіць сваё. Баброўнікі Гродз. (СНМ, 110). Пабілі міне як сабаку. Камяніца Ваўк.

Як сабаку другі хвост патрэбны. Іран. Зусім не, ніколькі не (патрэбны каму-н.). Ой, патрэбны ты мне як сабаку другі хвост. Геранёны Іўеў.

Як сабаку пятая нага патрэбны. Зусім не (патрэбны каму-н.) Ідзі, кап я цібе ні відзяла, патрэбны ты мне як сабаку пятая нага. Урцішкі Іўеў. Патрэбен ёй Бладысь як сабаку пятая нага. Рудня Стаўб. Патрэбен ты мне як сабаку пятая нага. Малі Астр. Патрэбен табе матоцык як сабаку пятая нага. Маіш ровар і езьдзі. Заборцы Астр. **Вар.** як сабаку (сабаццы) пятая нага (лапа).

САБАЦЦЫ. Прышый сабаццы хвост. Няўхв. Зусім непатрэбны, лішні, не мае дачынення да чаго-н. Прышый сабаццы хвост – сядзеў дзеля прыклёпу. Чамяры Сл. (НС-ць, 37). Прышый сабаццы хвост, як у яго свой ёсць. Чамяры Сл. (ППФВ, 53).

Сабаццы дарогі не ўказаць. Асудж. Нічога не зрабіць, правесці час без сур'ёзнага занятку, спраў. За ўсю жыццё нідзе сабаццы дарогі ні ўказала, а ціперака яна гірой, бо сын выхадзі [у калгас] на яе пісаў. Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** сабаку (сабаццы) дарогу (дарогі) не ўказаць (не паказаць).

Сабаццы дарогу аддаць. Няўхв. Дарэмна, безвынікова схадзіць, з'ездзіць куды-н. Ну і з'ездзіў, толькі сабаццы дарогу аддаў, так нічога й ні купіўшы. Сачыўляны Дзятл.

Сабаццы не дарога. Гумар. Пераадольваецца без цяжкасцей, лёгка. Пра адлегласць, дарогу. З Русакоў у Амбіляўцы шэсьць кіламетраў дарогі німа, адно балота, а ён дзень у дзень хадзіў, а сам гаварыў: шэсьць кіламетраў сабаццы ні дарога. Амбілеўцы Шчуч. Зойдзяш, нічога с табой ні зробіцца, дзесяць вёрст сабаццы ні дарога. Свіслач Свісл.

Як на сабаццы зажываць. Досыць хутка, без ускладненняў (зажываць, загойвацца на кім-н.). Так руку разваліў. Другі ўжэ ўмёр бы, а на ём як на сабаццы зажывае. Гудзевічы Маст. Колькі ён ужэ ламаў сабе косыці, аля на ём як на сабаццы зажывае, і халера яго ні бярэ. Бабіна Гродз.

Як на сабаццы блох чаго. Вельмі многа чаго-н. Сёлета ягат як на сабаццы блох. Канюхі Ваўк.

Як на сабаццы праехаць пражыць. Вельмі дрэнна, няўдала. Маладосць наша прайшла, як сказаць, аткрыта, пражылі як на сабаццы праехалі мы. Нацкава Маст.

Як сабаццы легчы. Іран. Вельмі мала. Пра плошчу. Але ш і ўскапала ты градаў, як сабаццы лехчы. Сялявічы Сл.

Як сабаццы палка патрэбны. Зусім не, ніколькі не (патрэбны). – Выхоць за міне замуш, будзяш жыць як у Бога за пазухай. – Ой, патрэбны ты мне як сабаццы палка. Пагранічны Бераст.

Як сабаццы пятая нага (лапа) патрэбны. Зусім не, ніколькі не (патрэбны). Патрэбен мне той касцюм як сабаццы пятая нага. Новы Двор Свісл. Патрэбны ты ёй як сабаццы пятая нага. Старынцы Бераст. Трэбо гэта хазяйство як сабаццы пятая нага. Сурынка Сл. Бало, жонка сварыцца з мужыком: патрэбны ты мне як сабаццы пята нага. Дубна Маст. Патрэбны ён табе як сабаццы пята лапа, кінь яго, пойдзям дахаты. Зэльва Зэльв. **Вар.** як сабаку (сабаццы) пятая нага (лапа).

САБАЧКА. Як сабачка дворны прыгаворны. Іран. Вельмі (гаваркі, балбатлівы). Зьбяруцца бабы і, знаяш, пачынаюць языкамі малоць. І ён зь імі. І ні ўступіць нікому, перабівая, дабаўляя. Пагаворны як сабачка дворны. Залацеева Зэльв.

САБЕ. Ат сабе. Не зусім добры, не вельмі вартасны, не вельмі што. Які там ён добры! Ат сабе садок ды і усё. У людзей не такія сады. Міратычы Карэл. (БФ, 59).

Па сабе. 1. жыць Асобна, незалежна адзін ад другога. Жылі ў адной хаці, алі па сабе. Бакшты Іўеў. (СПЗБ-3, 268). Дваццаць гадоў па сабе жывуць. Яны то жывуць па сабе. Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 268). 2. Паасобку. Нашыя маладыя ўжо перагаварыліся, бо па сабе да хаты прыйшлі. Галімшчына Іўеў. (СГВ, 341). 3. Адзінока, замкнута. Есьць у нас разлучніцы і жывуць па сабе, ні выходзяць другі раз замуж. Альхоўка Навагр. (МСГВ, 417).

Пры сабе. 1. Цяжарная. Карэнчыкава Маня ўжэ зноў ходзіць пры сабе. Лунна Маст. Мусі, Маня зноў пры сабе ходзіць. Шурычы Свісл. 2. Поўны, мажны. Дзеўчына тая пры сабе, аля хароша, зь ліца натта. Падазёркі Гродз.

САВА. Сава дзён не паела. Яшчэ хопіць часу зрабіць што-н. Ні піражывай, другі рас паедзеш і купіш гэту калыску, сава дзён не паела. Студзянец Сморг.

Як сава грудавая сядзець. Празмерна спакойна. Сядзіць як сава грудавая. Дубінка Гродз.

САБЕ. Як сабе жывецца. Кепска, непамысна. А пра маё жыццё лепш не пытайся, жывецца як сабе той. Асіпаўцы Воран. (СГВ, 618). Тую бабу ні любяць, ні даюць ходу ёй, жывецца як сабе. Жукевічы Бераст.

САВЕТАМІ. За саветамі. У часы савецкай улады. Кукурузы раней ні было, а за саветамі ў калхозі сеюць кукурузу. Куклі Воран. (МСГВ, 249). Мой бацька рабіў у пана ўсё жыццё, бо галец быў, гэта ўжо за саветамі сталі жыць, як людзі. Міжэвічы Сл. (СГВ, 107).

За тымі саветамі. У перыяд з 1939 па 1941 год, калі на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі ўсталявалася савецкая ўлада. Гэта было яшчэ за тымі саветамі, у саракавом гаду. Такі велькі марос быў, што ўсе сады павымярзалі. Бабіна Гродз. Бывало, пойдзеш за тымі саветамі ў магазін – ну, усё есьць, што толькі хочаш. Першамайск Шчуч.

САВЕТАХ. Пры другіх саветах. У перыяд пасля 1945 года, калі зноў усталявалася савецкая ўлада. Пры другіх саветах Скарупчыну хату перавязьлі ў Бандары і зрабілі фан. І леснічоўку недзе перавязьлі. А Амерыканцавы дзеці хату прадалі. Бандары Гродз.

Пры першых саветах. У часы савецкай улады з 1939 па 1941 год. Пры першых саветах пастроілі ў нас магазін. Перавязьлі аднекуль і паставілі на гародзі Любы Зорко. На магазіні даўней быў ганац зроблены. Пры першых саветах тут усе очарадзі ўстанаўлялі. У два, у тры часа ночы ўставалі, ішлі очарадзь занімали, каб булку хлеба дастаць. Хлеба ні было. Віктар Іляшовых тады таргаваў, Якуб Зорко таргаваў. Водка была разьліўная пры першых саветах. Бандары Гродз.

Пры саветах. У часы савецкай улады. Калі вучыліся пры саветах, то тых, хто меў два – чатыры класы, атсаджвалі назат. Залацеева Зэльв. Помню, як у школу пашоў, пашоў я за палякамі, а кончыў пры саветах. Бердзікі Ваўк. (ДМГ, 19). А пры саветах у вашуй хаці школы ўжэ ні было. Бандары Гродз. Ціперака жалество стало дарогое, а пры саветах дарэмшчына была, танно прадавалася. Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 61).

Пры тых саветах. У перыяд з 1939 па 1941 год, калі на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі ўсталявалася савецкая ўлада. Пры тых саветах ён працядацелям быў, першы калхос у раёні арганізаваў. Караліно Гродз. (СНМ, 124).

САВЕТЫ. Першыя саветы. Савецкая ўлада з 1939 па 1941 год. Першыя саветы ўстрачалі сь цвятамі, з музыкай, ігралі, сталы ставілі на гуліцы, выпівалі, што ўжэ прыйшлі саветы, будзем жыць. Азёры Гродз.

САВІЧА. Адправіць да Савіча пад бярозу каго. Няўхв. Давесці да смерці каго-н. Ох і атправіць мяне гэты прайдзісьвет да Савіча пад бярозу, ні ведаю, як зь ім далей жыць, што рабіць. Лылойці Сморг.

САВІЧАХ. У Савічах большыя родзяцца як ты ёсць. *Скеп.* Малога росту. Пра чалавека. Маўчы ўжэ! Вунака ў Савічах большыя родзяцца як ты ёсць і то так многа ні брэшуць. Першамайск Шчуч. ● Савічы – назва вёскі ў Шчучынскім раёне.

САГАНЕ. Як у сагане. Парыць, ахоплівае спякотай. Пра гарача-вільготнае надвор'е. Зграбаймо сено, бо стало як у сагане, відаць, скоро будзя велька навальніца. Ашмянцы Шчуч. **Вар.** як у гаршку (у сагане).

САД. Як сад на пагодзе жыць. Вельмі добра, у росквіце. Нехта жывець як сад на пагодзе, а некаму ні шэньціць. Косцевічы Астр.

САДЛА. Садла завязаць. Гумар. Адпачыць, паляжаць пасля прыёму ежы. От смачна паеў, тэраз пайду садла завяжу. Дайнава Воран. **Вар.** сала (садла, сальцэ) завязаць.

САДОМА. Садома і гамора. Крайняе бязладдзе, поўная неразбярыха, сумятня. Што там тварылася – расказаць цяжка: садома і гамора, малыя і старыя беглі, лямантавалі, усё гарэло. Занявічы Гродз. (СНМ-2, 203).

Садома яго мора. Крык, шум, бязладдзе. Мае мама і тата булі супраць нажычонага, таму як ён часам любіў зазірнуць у чарку, а потым садома яго мора на ўсю нашу вёску. Пагарэлка Карэл. А ён любіў пабуяніць, дзе садома яго мора, там заўсёды і ён. Студзенікі Свісл.

САЖА. Як сажа бяла дзяла. Кепскія (справы). Дзяла ў мяне, унучак, як сажа бяла. Старынцы Бераст.

САКЕРА. Як сакера плаваць. Іран. Вельмі дрэнна. Толькі вы, людзі, знайця, што плаваю я як сакера, таму ў воду лесьця самыя, безь міне. Бабіна Гродз. **Вар.** як сякера (сакера).

САКЕРКУ. Знайшоў (нашоў) сакерку за лаўкай. Выкл. Іран. Выказванне іранічных адносін да каго-н., яго дзеянняў, слоў. Знайшоў сакерку за лаўкай. Пагараны Гродз. (СНМ-2, 204). – Мам, а я сушаныя грушы на печы нашоў, а ты ні знала! – Ага, нашоў сакерку за лаўкаю, я сама іх там палажыла. Стокі Свісл. **Вар.** знайшоў (нашоў) сякеру (сякерку, сакерку) за (пад) лаўкай.

Хоць сакерку на нос вешай. Няўхв. Дзе-н. спёртае паветра, няма чым дыхаць. Хоць сакерку на нос вешай. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 195).

САКЕРУ. Сакеру можна вешаць. Няўхв. Дзе-н. спёртае паветра, няма чым дыхаць. У хату ня зайсці, як бздзюха пабудзя: сакеру можна вешаць. Купіск Навагр. (СНМы, 170).

Хоць сакеру вешай. Няўхв. Дзе-н. спёртае паветра, няма чым дыхаць. Ну і накурылі мужчыны ў хаці, хоць сакеру вешай. Кавалічы Гродз. (СНМ-2, 250). **Вар.** хоць сякеру (сакеру) вешай.

САКЕРЫ. З-пад сакеры. Зроблены груба, неакуратна. Раней швэдар быў як швэдар, акуратна рабілі, а ціпер з-пад сакеры. Руда Яварская Дзятл. **Вар.** з-пад сякеры (з-пад сакеры).

САКОЛ. Гол як сакол. Вельмі бедны, нічога не мае. Уваходзіў у хату ён гол як сакол. Хілякі Бераст. Дочку за Міхала ні атдалі, бо ён быў гол як сакол. Салтанішкі Воран. Ён і пасах мне добры даў: карову сь целям, авец, дабра ўсякага. Фэля ж мой гол як сакол быў. Гнезна Ваўк. (ДМГ, 18). Ціпер дзеці-выгоднікі. І матоцыкі, і машыны бацькі паспраўляюшы. А я так і жаніцца ніяк не мог, бо быў гол як сакол. Заборцы Астр. Сам гол як сакол і жонку такую саму знайшоў. Старына Маст.

САКОЛЯ. Як Саколя з Марцісяю. Зусім розныя, не пара адно другому. Ну й Ясюк і выбраў жоначку, ходзяць як Саколя з Марцісяю. Заборцы Астр.

САЛА. Несалёнае сала. Асудж. Няўдзячны чалавек, які незаслужана робіць каму-н. непрыемнасці. Скажу табе ў вочы, што рас ты так зрабіў, то нясалёнае ты сало! Кайшоўка Карэл. (ЗНФ, 51). Падумаць толькі, што нагаварыў на міне Антон, гэта нясалёнае сало! Русацін Карэл. (ЗНФ, 51).

Сала завязжацца (завязалася). Гумар. З'едзенае добра засвоіцца. Пайдзі ціпер паляжы, хай сала завязжацца, бо шкодна рабіць адразу пасля яды. Пагранічны Бераст. Ну вось паелі, трэба паляжаць, хай сало завязжацца. Мацвееўцы Ваўк. Ну добра паелі, ціпер трэба, кап сало завязалася, а пошла пойдзям. Мацвееўцы Ваўк.

Сала завязаць. Гумар. Адпачыць, паляжаць пасля ўжывання ежы. Так добра наелася, трэба ісьці паляжаць, сала завязаць. Кямелішкі Астр. **Вар.** сала (садла, сальцэ) завязаць.

Сала навісла на галаві́сла ў каго. Няўхв. У каго-н. брудныя, непамытныя валасы. Ідзі памый галаву, а то ўжэ сала навісла на галавісла. Хадзілоні Шчуч.

Як сала без хлеба (без солі) дурны. Абразл. Зусім (неразумны, дурны). *От, што с табой гаварыць, дурны як сала бес хлеба.* Ашмяны Ашм. *Што ты ад яго хочаш, ён жа дурны як сало бес солі.* Драчаны Свісл.

Як сала ў бочцы жыць. Вельмі добра, прывольна, без турботаў і клопатаў. – *Як дачка ваша жыве? – А што для яе бракуя, жыве як сало ў бочцы.* Індура Гродз.

САЛАЎЮ. Як салаўю свісток патрэбны. Насмеш. Зусім не (патрэбны). *Патрэбен ты мне як салаўю свісток.* Пяскі Шчуч.

САЛДАТЫ. Ні ў салдаты ні ў матросы і ні ў загваздку ў калёсы. Іран. Ні да чаго не здатны, нічога не хоча рабіць. *Куды ш ты будзеш варт беш школы? Ні ў салдаты ні ў матросы і ні ў загвазтку ў калёсы.* Закальное Любан.

Ні ў салдаты ні ў матросы ні да зі́мнэй во́ды. Іран. Ні да чаго не здатны, нічога не хоча рабіць. *Табе, Стэфця, хоць сын заўжды паможа, а мой дык, як кажуць, ні ў салдаты ні ў матросы ні да зімнэй воды.* Канвельшкі Воран.

Ні ў салдаты ні ў матросы ні падмазываць (адно змазваць) калёсы. Іран. Ні да чаго не здатны, нічога не хоча рабіць. *Работнік зь яго... ні ў салдаты ні ў матросы ні падмазываць калёсы.* І, здэцца, у вёсцы вырас. Малюкі Воран. *Вось дзе бандыта расьце – ні ў салдаты ні ў матросы ні падмазываць калёсы.* Вішнева Смарт. *Вучыся, сынку, каб была якая сьпецыяльнасць, а то як той будзеш – ні ў салдаты ні ў матросы ні падмазываць калёсы.* Вензавец Дзятл. *Ды ён нігодны нікуды – ні ў салдаты ні ў матросы адно змасаць калёсы.* Дубна Маст. *Ні ў салдаты ні ў матросы адно змазваць калёсы.* Малыя Сцяпанішкі Маст. (МСГВ, 603; ППФВ, 48).

САЛЁНІКІ. Салёнікі студзіць. Цалавацца. *Маму, а чаму, калі цалуюцца, та дзет кажа, што яны салёнікі студзяць?* Студзенікі Свісл. ● Салёнікі – адвараная ачышчаная бульба.

САЛЁНКІ. Даваць (даць) салёнкі каму. Рэзка прабіраць каго-н., моцна сварыцца на каго-н. *Мусі, рэтка даеш салёнкі свайму старшаму, бо распусьціўса натто.* Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 25). *Ну й дам я сёня свайму гаспадару салёнкі! Гэта ш катора пара гавару й гавару, кап дзьверы наладзіў.* Даўлюдаўшчына Шчуч. (ЗНФ, 25).

САЛОМА. Салома ў галаве ў каго. Няўхв. Хто-н. бесталковы, неразумны. *Алі што ні кажы, усё роўна ў яго салома ў галаве.* Кавалі Бераст. *Няўжо ты думаш, што ва ўсіх салома ў галаве, а толькі ты адзін разумны?* Гудзевічы Маст.

Як гнілая салома размякнець. Вельмі моцна (збянтэжыцца, расстроіцца, расслабіцца). *Размяк як гнілая салома.* Сімакава Карэл. (ППФВ, 54).

САЛОМАЙ. Саломай крыты. Светлавалосы. *Такія ўжэ белянкія валасы, саломай крыты.* Малая Бераставіца Бераст.

САЛОМІНКІ. Саломінкі не пераламаць. Асудж. Зусім нічога не рабіць, не дапамагаць каму-н. *Анічога ні хоча рабіць, саломінкі ні пераломіць.* Залацеева Зэльв. *Ваш зяць Васілю вам ва ўсім памагая, а наш саломінкі ні прыломіць.* Уселяб Навагр. (ЗНФ, 64). *Рукі баіцца запэкаць. Тыдні два прабыў у бацькі і саломінкі ні прыламіў.* Галынка Зэльв. (ЗНФ, 64). **Вар.** саломіну (саломку, саломінкі) не пераламаць.

САЛОМІНУ. Саломіну не пераламаць. Асудж. Зусім нічога не рабіць, не дапамагаць каму-н. *Ой, што ты кажаш, што Люся работніца?! Яна сядзіць у хаці, нат саломіну ні*

пераломіць. Лаўрыновічы Зэльв. **Вар.** саломіну (саломку, саломінкі) не пераламаць.

САЛОМКАЙ. І саломкай заламаць каго. Выкінуць з памяці, забыць назаўсёды каго-н. – *І як гэта так выйшла: хадзіў, хадзіў за табой, а ажаніўся з другой? – Патрэбен ён мне, я яго ўжо й саломкай заламала.* Косцевічы Астр.

САЛОМКУ. Саломку не пераламаць. *Асудж.* Зусім нічога не рабіць, не дапамагаць каму-н. *Даўней у хаце маладая паненка сядзіць і нават саломку не пераламая, чакая, пакуль пакаёўка прыдзя прыбярэ ўсё.* Старая Дубавая Гродз. (СГВ, 606). **Вар.** саломіну (саломку, саломінкі) не пераламаць.

САЛЬЦЭ. Сальцэ завязаць. *Гумар.* Адпачыць, паляжаць пасля яды. *Добро паела. Трэбо лехчы сальцэ завязаць.* Лунна Маст. *Якая можа быць работа пасля палудня, трэбо хоць сальцэ завязаць.* Старына Маст. **Вар.** сала (садла, сальцэ) завязаць.

САМ. <І> сам не гам і другому (і нікому, і каму) не дам. *Асудж.* Вельмі скупы, не падзеліцца з іншымі нават тым, што сам не скарыстае. *Прасілася, кап яблык дала – усё ф пустую. У самой пагнілі, а ні дала ш. Во чалавек – і сам ні гам і другому ні дам!* Лунна Маст. *Калі яно табе не патрэбна, то аддай мне, а то й сам ні гам і другому ні дам.* Дзембрава Шчуч. *І сам не гам і другому не дам.* Ятвезь Ваўк. (ППФВ, 32). *І што ты ў яго просіся, гэта ні такі чалавек. Ён і сам ні гам і нікому ні дам.* Мардасы Шчуч. *Калі яно табе ні патрэбна, то аддай мне, а то і сам ні гам і другому ні дам.* Дзембрава Шчуч. *От ужэ чалавек: сам ні гам і каму ні дам.* Монькавічы Маст. *Сам не гам і каму не дам.* Баранавічы Гродз. (СНМ-1, 191).

Сам да сябе прысці. Выйсці са стану моцнага ўзбуджэння, непрытомнасці, забыцця і г. д. *Сполаху я ні магу сама да сябе прысці, у вачах матылі лятаюць, ногі паткашваюцца.* Слабасць. Леснікі Лід. (ДМГ, 211).

Сам-насам. Без сведак. *Яны пагаварылі сам-насам і разышліся.* Крывічы Зэльв. (СГВ, 423).

Сам па сабе. 1. Адзін, без нікога. *Дзеці мае навывяжджалі, стары мой памёр, жыву сама па сабе.* Вострава Сл. (СГВ, 423). *Усе разам ідуць, а стары сам па сабе.* Турэц Карэл. (СГВ, 423). 2. Замкнёны, нелюдзімы, некампанейскі. *Эдзікаў бацька, дзет Валоцька, такі быў сам па сабе. А мой бацька быў дабрэйшы, гарэхаў назьбірае, насушыць, прынясе, падзеліць.* Шчачынова Гродз.

Сам праз сябе. Самастойна, без чыёй-н. дапамогі. *Вот здатны хлопца, многаму чаму сам прас сібе навучыўся.* Бабіна Гродз. *Бацька твой у Куцю радзіўся, таму ён такі шчаслівы, у школу хадзіў, пайдзеш, ту выхваляны ад усіх учыццель, і тут на мейсцу, і ў цехніцы, і ў акадэміі. Многія і самыя прас сібе падабіваліся.* Поліпніца Воран. *Потым сама праз сябе вучылася, вучылась па славянску, мяне троху бацюшка ў царкве вучыў.* Ашмяны Ашм. *У нас у аднаго хлопца гармонік быў, сам прас сібе навучыўся іграць.* Белева Гродз. (СНМ-2, 49). *Нідзе ні вучылася, бо грошай ні было ў бацькоў, сама прась сібе чытаць навучылася.* Уселюб Навагр. *У людзі вышаў сам прас сібе.* Правыя Масты Маст.

Сам пры сабе. Поўны, мажны. *Ну дзе ш яна худая!.. Наабарот, сама пры сабе.* Малюкі Воран.

Сам сабе. 1. жыць. Адзінока. *Багдан век пражыў сам сабе, як той пень у леся.* Мыслава Сл. (СГВ, 606). *Так і пражыў ён усё жыццё сам сабе пасья яе сьмерці.* Скідзель Гродз. 2. Для сваіх патрэбаў, на сваю карысць (рабіць што-н). *Сам сабе кжыды сеяў лён.* Васілевічы Гродз. (СПЗБ-4, 359). 3. Без чыёй-н. дапамогі, апекі, самастойна (жыць, рабіць што-н.). *Адваротны ён чалавек, як воўк той, усё сам сабе.* Старажоўшчына Івац. (ДСК, 17).

Як сам велькі чаго. Вельмі многа (пераважна работы, клопатаў, турботаў у каго-н.). *Работы ў міне сёдня як сам велькі, ні знаю, за што хватацца.* Бабіна Гродз. ● *Велькі – вялікі.*

Як сам не свой. Моцна ўсхваляваны, у стане разгубленасці, распачы, адчаю. *Калі яму прыбачыцца нябошчыца-жонка, то ходзіць цэлы дзень як сам ні свой.* Сімакава Карэл. (СГВ, 377). *3 усяго гэтаго ён, мусі, звар'яець, ходзіць як сам ні свой.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 87). *На яго як надыйдзя затлумене, та ходзіць як сам ні свой.* Пагараны Гродз. (СНМ-2, 84).

САМА. Хоць сама лажыся есці. *Іран.* Зусім няма чаго (есці). *Дажыліся да ручкі, у халадзільніку пуста, есці хоць сама лажыся.* Косцевічы Астр.

САМАВАРА. Як з самавара пара. *Іран.* Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. Звычайна пра мужа і жонку. *Глядзі ты, як сышліся: і харакцерам, і выглядам.* Ну, пара як с самавара. Пастарыні І Смарг.

САМАЕ. Самае што. Якраз, самы раз. *Самае што во ў час пасьпеў, толькі збіраліся за стол садзіцца.* Дзеравянчыцы Сл.

САМО. Само сабой. Асобна. Нічальніцы само сабой, а клешні само сабой у кроснах. Вострава Сл. (СМГВ, 231).

САНДАЛІ. Сандалі адкінуць. Памерці. *Ай, якое там здарова: сандалі зара аткіну.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 64). *Аддызі па-добраму, а то як дам – і сандалі аткіняш.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 64). *Хварэя ўсё і хварэя, сора, мусі, сандалі аткіня.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 64). *Яна чуць сандалі не адкінула.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-4, 364). *С Косцікам кепско зрабіласё, чуць сандалі не аткінуў.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-5, 435).

Часаць сандалі адкуль. *Пераважна ў форме загаднага ладу.* Ісці адкуль-н., уцякаць. *Чашы сандалі адгэтуль, пакуль я добры, а не – позна будзя.* Бабіна Гродз.

Шараваць (пашараваць) сандалі. *Жарт.* Танцаваць. *Хопіць ужэ сёння шараваць сандалі, ідзем дахат.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 80). *Хадзем хіба і мы, бабкі, пашаруем сандалі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 80).

САНІ. На паповы сані глядзець. Быць моцна хворым. *Які там бацька, ужэ на паповы сані глядзіць.* Копаніха Смарг.

На ўсе сані. 1. *пані.* Багатая, заможная. *Бач, яка пані – на ўсе сані.* Гласевічы Сл. (ППФВ, 7). 2. *разваліцца.* Асудж. Шырока, займаючы многа месца (рассесціся). *Патсунься, дай сесці! Разваліўся на ўсе сані!* Малыя Вайшнарышкі Ашм. *Я зь дзіцём стаю, а яна развалілася на ўсе сані, з месца ні зрушыш.* Левыя Масты Маст.

Як шыткавыя сані падыходны. *Ухв.* Вельмі (падыходны). Пра чалавека, які ўмее падысці да кожнага, дагадзіць кожнаму. *Хоць малады, а падыходны як шыткавыя сані.* Кронькі Шчуч. • *Шыткін* – вясковая мянушка мужчыны. Ён быў на ўсе рукі: і кавалём, і краўцом, і стэльмахам. Меў зробленыя сваімі рукамі вельмі зручныя сані, якія часта прасілі суседзі, каб з'ездзіць куды-н.

САНЯМІ. Як з санямі на стол. Не да месца. *Куды ты суняся як с санямі на стол? Табе даўно пара збірацца дахаты.* Сенцяняты Смарг. (СГВ, 615).

САНЯХ. Ні па санях ні па калёсах каму. Нейтральнае, бесстаронняе для каго-н., без падтрымкі якога-н. боку (у спрэчцы). *Васіль думаў, што я за яе буду, аля мне ні па санях ні па калёсах.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 54). *Што ты ўмешваяся? Табе гэта мусова быць ні па санях ні па калёсах.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 54).

САПУНЦЫ. У Сапу'нцы пайсці. *Жарт.* Спаць, звычайна пасапваючы. *Толькі лёх і адразу ў Сапунцы пайшоў.* Нача Воран. **Вар.** у Сапуны (у Сапунцы) пайсці. • *Сапунцы* – каламбурнае ўтварэнне ад *сапці*.

САПУНЫ. У Сапуны' пайсці. *Жарт.* Спаць, звычайна пасапваючы. *Нічога, я дзе-небуць на тапчанчыку ціхенька ў Сапуны пайду, мне много ні трэбо.* Вензавец Дзятл. **Вар.** у Сапуны (у Сапунцы) пайсці. • *Сапуны* – каламбурнае ўтварэнне ад *сапці*.

САРОКА. Сарока на хвасце панясе каго. Хто-н. вельмі чыста вымыўся. Пра дзяцей. *Так ужо вымылася, што сарока на хвасце панясе.* Шчорсы Навагр. *Кажуць «сарока на хвасце панясе», калі чысты, вымыты, чысьцянько адзеты, глаўнае, што сам чысьцянькі.*

Балотца Навагр. *Хваціць, хваціць, унучак, мыцца, бо сарока на хвасьце панясе.* Краскоўскія Горы Навагр. **Вар.** сарока на хвасце панясе; сарокі на хвасце панясуць.

Як сарока балбатаць і пад. Многа, залішне. *Балбочаі як сарока, а толку ніякага няма.* Вераб'і Астр. *Зоська тарахцела як сарока, не разабраць было, што гаворыць.* Сіняўшчына Іўеў. (СГВ, 619). *Сьціхнеш ты ці не, трашчыш як сарока!* Дубна Маст.

Як сарока на падворку. Цікаўна, пранырліва, пранікліва (заглядваць, выведваць). *Хведар усюды заглядаў, шырыў як сарока на падворку.* Пагарэлка Карэл. (СГВ, 619).

Як сарока на хвасце разносіць. Вельмі хутка (разносіць плёткі, чуткі, навіны і пад.). *Пры Любачы нічога ні гавары, бо яна разьнясе на сяле як сарока на хвасьце.* Мацвееўцы Ваўк. *Толькі й шые, кап дзе што пранюхаць, ды так потым прэнтко [хутка] разьнясе, як сарока на хвасьце.* Не знаеш, дзе скуль і ўзялося. Бастуны Воран.

САРОКІ. Сарокі на хвасце панясуць каго. Хто-н. вельмі чыста вымыўся. Пра дзяцей. *Хваціць кашарыцца, сарокі на хвасце панясуць.* Купіск Навагр. (СНМы, 172). **Вар.** сарока на хвасце панясе; сарокі на хвасце панясуць.

САРОЧКА. Як новая сарочка з плоту згінучь і пад. *Жарт.* Бясследна, невядома дзе. – Ці бачылі Юрыка? – Не. – Згінучь як новая сарочка з плоту. Мацвееўцы Ваўк.

САРОЧКІ. Свае сарочкі баяцца. Быць надта палахлівым. *І чаго ён такі? Свае сарочкі баіцца! А яшчэ кавалер! Хто з табою пойдзе каля магілкаў уночы?* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185).

САРОЧЦЫ. У сарочцы радзіўся. Шчаслівы, удачлівы, вязучы. *У сарочцы ты радзіўся, мала хто вярнуўся з таго пекла.* Хілякі Бераст. *Я, мусіць, у сарочцы радзіўся, бо ўсю вайну прашоў і пуля нат ні зачпала.* Дарагляны Маст.

САСНОЎСКІ. Сасноўскі абнімае каго. *Жарт.* Хіліць на сон каго-н. – Нівідома, што ночай рабіла, калі цябе днём Сасноўскі абнімаіць?... – Гэта ш во з марозу прышла, прысела да цёплай сьценкі [печкі] – і на сон пацягнула. Косцевічы Астр. • Сасноўскі – каламбурнае ўтварэнне, звязанае са словам сон.

Сасноўскі пад'язджае (пад'ехаў) <да каго>. *Жарт.* Хто-н. дрэмле седзячы, стоячы ці знаходзіцца ў паўсонным стане. *Што, Сасноўскі пад'язджаіць?.. Носам дзюбаіш.* Глядзі, кап стала ні пашкодзіў, як дзяцел. Ідзі лепей спаць, то хоць польза будзіць, а то – ні адно, ні другое: ні кіно, ні сон. Косцевічы Астр. *Пэўня, ужо Сасноўскі пад'ехаў [да дзіцяці], бо ўсё ходзіць і хныкаіць.* Трэба лажыць спаць, алі ні еўшы яшчэ. Косцевічы Астр.

САСУ. Ні да са'су (спасу) ні да лясу. Няўхв. Нікуды не вартае што-н., нікуды не варты хто-н. *Што гэта за адзенья, што за ладнасьць – ні да сасу ні да лясу, хвост некі с тылу вісіць.* Бастуны Воран. *Ну й чалавек!.. Ні да спасу ні да лясу, толькі сьпіць і есьць.* Пеляса Воран. • Параўн. польск. *Sas* уст. 'саксонец', 'кароль саксонскай дынастыі'; *las* 'лес'. Відаць, узнік на аснове польск. прыказкі *jeden do Sasa, drugi do lasa* 'хто ў лес хто па дровы'.

САТАНОЙ. Сатаной у вочы лезці. Асудж. Назойліва, неадчэпна прыставаць, дакучаць. *Сатаной у вочы лезе – дай ды дай.* Ну а дзе ш я яму вазьму той гарэлкі. Уселяб Навагр. *Нап'ецца, і не, кап спакойна лехчы, так будзя чапляцца, сатаной у вочы лесьці.* Правыя Масты Маст.

САЎКА. Як збянтэжаны Саўка. Разгублены, прыгнечаны, устрыжаны. *Чаго гэта ты як збянтэжаны Саўка? Хіба што нядобрае зрабілася?* Аколца Лепі Воран. *Чаго ты стаіш як збянтэжаны Саўка? Ідзі сюды, ні бойся.* Берагоўцы Шчуч. *Ну, во табе... стаіць як збянтэжаны Саўка, ні ведаю, у якія дзверы падацца.* Сянькоўшчына Сл.

Як Саўка з рэшатам хадзіць, бегаць і пад. Бяссэнсавы, неадарэчны. *Бегая с той кнігай як Саўка з рэшатам.* Сурынка Сл.

СВАЁ. Сваё ўзяць. Выявіць сябе, праявіцца ва ўсёй паўнаце. *Быў некі здохлы, а гадэ сваё ўзялі – мажнея хлопец на вачох.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 71).

Як не ў сваё пхаць і пад. Шмат, празмерна (есці). *Можна ўжо хопіць есьці, пхаіш як ні ў сваё.* Іўе Іўеў.

СВАІМ. На сваім паставіць. Гл. паставіць на сваім.

На сваім стаяць. Гл. стаяць на сваім.

СВАІХ. Да сваіх збірацца, сабрацца. На той свет, у магілу. *Жывеця, дзеткі, вы маладыя, а мне ўжэ пара збірацца да сваіх.* Вараны Бераст. (ЗНФ, 27). *Аніся ўжэ да сваіх была сабралася, а цяпер напавілася трохі, ун нешта ў гародзі корпаяцца.* Падароск Ваўк. (ЗНФ, 27). *Ну, Маня, прыбрала я ўжэ ўсё на сьмерць, трэба да сваіх збірацца. А то і жыць ні жыву, і Бох сьмерць ні дае.* Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 27).

Да сваіх пайсці. Гл. пайсці да сваіх.

СВАТ. Ні сват ні брат. Зусім чужы чалавек, не сваяк, не родны. *Ён мне чужы чужанец, ні сват ні брат.* Баброўня Гродз. (СНМ, 164).

Як сват на васэлі. Няўхв. Бесклапотна, без справы, без занятку (сядзець). *Як прыедзя да нас, ты і рукі да работы ні прытуліць, сядзя і сядзіць сабе рукі склаўшы як сват на васэлі.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

СВАТА. Ні свата ні брата. Нікога з родных. *Ганна жыла адна. Ні свата ні брата.* Колкі Дзятл.

СВАТЫ. У сваты набівацца каму. Гумар. Наступаць на нагу каму-н. *Ты хіба мне ў сваты набіваеся, па нагах топчась?* Ваўкавічы Навагр. **Вар.** у радню (у сваты) набівацца.

СВАЦІЯ. Пераезная свацця. Дзіця, якое прывыкла быць на руках, якое пераходзіць з рук на рукі старэйшых. *Ну хадзі да мяне, пераезная ты свацця, толькі ў сядзела п на руках.* Косцевічы Астр.

Як свацця на вяселлі сядзець. Вельмі важна, ганарліва. *Сядзіць як свацця на вяселлі.* Чэхі Астр. (ППФВ, 60).

СВЕНТА. Як свента турэчка сядзець. Нічога не робячы, без справы. *У Марысі пытаюцца, чаму сядзіць яна як свента турэчка.* Кодзеўцы Гродз.

СВЁНТКІ. І на свёнткі і на пёнткі. Няўхв. На ўсе выпадкі жыцця. Пра неахайныя адносіны да свайго адзеньня. *І на свёнткі і на пёнткі тую марнатку цягае, доўга яна ў яго ні набудзя.* Ятвезь Ваўк. *У нас быў Сюдак такі. Усё ў адным адзеньні і да дзяўчат, і на работу ў тым самым.* Як гаворыцца, і на свёнткі і на пёнткі. *Ні ўмеў ніяк адзежу шанаваць.* Лунна Маст. • Параўн. польск. w świątki i piątki ‘заўсёды аднолькава’.

У чым у свёнткі ў тым у пёнткі. Няўхв. На ўсе выпадкі жыцця. Пра неахайныя адносіны да свайго адзеньня. *У чом у свёнткі ў том у пёнткі.* Багданаўцы Шчуч. (ППФВ, 63).

СВЕНТЫ. Све́нты-недаткне́нты. Няўхв. Вельмі далікатны, крыўдлівы, які не церпіць вольнасьці ў абыходжанні, жартаў і г. д. *Такая ўжо свента-недаткнента. Нічога ш кепскага ёй ні сказала, а ўжо надулася.* Косцевічы Астр.

СВЕТ. Адкрыўся свет каму. Стала намнога лепш, вальней жыць каму-н. *Настала новае жыццё бес паноў, папоў і царквы, аткрыўся сьвет людзям.* Казловічы Сл. (БД, 211).

Белы свет. Навакольная рэчаіснасьць – сусвет, зямля, з усім, што на ёй існуе; жыццё ва ўсіх яго праявах. *Хачу паўзірацца, што робіцца на белым свеце, а то век пражыла і нічога ні бачыла.* Пальніца Гродз. (СНМ-2, 169).

Блізкі свет ісці, ехаць і пад. Вельмі далёка. *Гэта ш трэба бліскі сьвет ісці на музыкі, а ён жа навіхрыўся на тую вечарке.* Вострава Зэльв. (СБНФ, 29). *Ісці бліскі свет.* Лукавіца Гродз. (СНМ, 184). *Гэта ні жарты – ісці бліскі свет, дзе тое Грайно.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 95). *Ці варта ехаць бліскі свет на два дні.* Доневічы Іўеў. (ППФВ, 9). *Куды ты сабраўся бліскі сьвет.* Руда Яварская Дзятл. *Дзе гэта ты бліскі сьвет пайдзеш?* Парэчка Гродз. *І трэба ж было табе ісці бліскі сьвет.* Дзегцяры Шчуч. (СГВ, 579). *І хочацца вам цягнуцца бліскі сьвет.* Геранёны Іўеў. *Ні ідзі бліскі сьвет.* Ліпск Лях. *Як пацягнецца бліскі сьвет – шукай яго потым.* Пескі Маст. **Вар.** бліскі свет (блізкага свету).

Брыдзіць свет. Няўхв. 1. Жыць без пэўнай справы, без карысці для іншых. *Колькі можна брыдзіць сьвет?! Сь цібе ўжэ куры сьмяюцца, валацуга ты чортаў!* Марцянаўцы Ваўк. 2. Паводзіць сябе непрыстойна. *Не брыдзь, дзеўка, сьвету, пасаромся людзей.* Галавічполе Шчуч. (СГВ, 580).

Было б <тут> каму свет губіць. *Выкл. Няўхв.* 1. Выказванне скептычных адносін да таго, хто паводзіць сябе самаўпэўнена, ганарліва, з выклікам і пад. *Дзе ў халеры, такі ўжэ начальнік знашоўса. Было п тут каму сьвет губіць.* Бабіна Гродз. *Вынайшоўся тут ффраер, было п каму сьвет губіць.* Жырмуны Воран. 2. Вокліч прыкрасці, абурэння ці здзіўлення з прычыны чаго-н. нечаканага, непрадбачанага. *Маленькая страмяка [стрэмка], а такі боль! Было п тут каму сьвет губіць!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 20). *Ці чула, што нарабіў Алёша? Здайся, было п тут каму сьвет губіць!* Нача Воран. (ЗНФ, 20). *Было п тут каму сьвет губіць! Гэта ш Казікаў нідаростак урэзаў такую штуку!* Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 20).

Вывесці на свет божы каго. Дапамагчы каму-н. заняць больш надзейнае, трывалае становішча ў жыцці. *Ні натта ён разумны, але Маруся нек сумела яго вывясці на свет божы.* Дзембрава Шчуч.

Выйсці ў свет. Дабіцца высокага становішча ў жыцці. *Геніныя сыны ўсе выйшлі ў сьвет, а мацяры радасць.* Сураж Іўеў. (СГВ, 583).

Га'дзіць свет. *Асудж.* Паводзіць сябе непрыстойна. *Як напіўся, та лепай лях спаць і ні гаць сьвету, бо людзі глядзяць.* Красляны Шчуч.

Гатоў увесць свет забраць. *Асудж.* Вельмі скапны, прагны. *Апкасіў усе дарогі, усе равы, гатоў увесць сьвет забраць, а яму ўсё мало.* Глядавічы Маст. *Гатоў увесць сьвет забраць. І ні скарыстая, аля й і ні ўпусціць сваго.* Каменка Шчуч. *Яна гатова ўвесць сьвет забраць, і аткуль такія людзі бяруцца?* Зенявічы Навагр. *Памёр Чэкай і ўсё аставіў, а то гатоў быў увесць сьвет забраць.* Монькавічы Маст. *Гэты кап змох, то ўвесць сьвет забраў бы.* Алексшыцы Бераст.

Гэты свет. Зямное жыццё як супрацьпастаўленне замагільнаму жыццю. *Нядоўга ён пражыў на гэтым сьвеце. Прас пару гот пасья вяселья забілі яго хапуны.* Лылойці Сморг. (ДМГ, 124). *То ты ні плач, ужо ні падымяш мацяры, яна адмэнчылася на гэтым сьвеце.* Пархімаўцы Бераст. (СГВ, 24).

За блізкі свет ісці і пад. Далёка. *Гэта ж мае дзеўкі цягнуцца за бліскі сьвет на тую свадзьбу.* Татарцы Лід. (СГВ, 589).

Завязаць белы свет каму. *Няўхв.* Зрабіць чыё-н. жыццё бязрадасным, нешчаслівым, цяжкім (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа). *Завязаў ты мне белы сьвет, і цяпер жыві як хочаш.* Курчоўцы Воран.

Загнаць на той свет каго. *Няўхв.* Прывесці да смерці, выклікаць смерць каго-н. *Ён міне сваімі выбрыкамі загоніць на той сьвет.* Клепачы Бераст.

За далёкі свет ісці і пад. Далёка. *Я, як маладою была, то хадзіла, кап навучыцца крою, да адной удавы. Хаця й далекавата яна жыла, але ш і хадзіла за далёкі сьвет.* Равіны Карэл. *Ой жа і заслалі мяне за далёкі сьвет.* Астрына Шчуч. *Адзін за далёкі сьвет паехаў, і другая намывляюцца.* Літараўшчына Карэл.

За свет ісці і пад. Далёка. *Пацягнуўся ён недзе за сьвет.* Кашалёва Навагр. *Чаго за свет ехаць да радні? Дакудава Лід.* (СПЗБ-2, 177). *Ано была адна дачка ў мяне, як вока ў ілбе, і тая за свет замуж пашла.* Заполле Івац. (ДСК, 21).

Звесці на той свет каго. *Няўхв.* Прывесці да смерці, выклікаць смерць каго-н. *Зьвяла на той сьвет майго старога гэтая праклятая ўдуха, пасья запаленьня стаў удушлівым і сканаў.* Крывічы Іўеў. (СГВ, 500).

На свет божы глядзец. Жыць, існаваць. *Ледзьве ногі да лошка дацягням, а наранку зноў усё значала. І іншы рас і на сьвет Божы глядзец ні хочацца.* Марцінавічы Зэльв. (ДМГ, 148).

На той свет адвесці каго. *Няўхв.* Прывесці да смерці, выклікаць смерць каго-н. *Я сказала сыну: «Давай падзелімся. Мая нявеста на той свет адвядзе мяне».* Стральцы Гродз. (ЗНС, 33).

На той свет папасці. Загінуць. *А крыніцы ой якія глыбокія былі, кап у яе ўпаў, то й на той свет папаў бы.* Падбалотце Зэльв.

На чым свет біць і пад. Вельмі моцна (біць каго-н.). *Іх бацька Антон жаніўся на няўдачай жонцы. Настулька яе звалі, ні ўмела ні ткаць, ні прасьць. Ён яе лупіў на чом свет.* Бандары Гродз.

На чым свет <стаіць (стаяў)> крычаць, сварыцца, лаяцца і пад. Вельмі моцна. *Як стала яна міне лаяць на чым свет стаіць, та думала, што заядусо зь ёй.* Лунна Маст. *Чаго ты крычыш на чым свет стаіць, аж з суседняй вуліцы чуваць?* Зэльва Зэльв. *Чула як Марыся брэша на чым свет стаіць.* Табала Лід. *Соня давала свайму на чым свет стаяў.* Радунь Воран. *Енчыла на чом свет.* Галубы Маст. (СПЗБ-2, 122). *Ну й абносяць міне бабы нашыя, на чом свет стаіць.* Руда Яварская Дзятл. (СРЛГ, 7).

Ні свет ні зара. Вельмі рана, на світанні. *Чаго пралупіўся ні свет ні зара? Сьпі яшчэ, яшчэ рано кароў гнаць.* Каралін Зэльв. *Кінь ты дурыкамі займацца, узяняўся ні свет ні зара.* Сакольнікі Свісл. *Патрэбна – устаю ні свет ні зара, прыгатовіць якую вірашкачу с білінамі, кап мужык паеў пірат работай.* Гальшаны Ашм. *Ускруціўся ні свет ні зара і мяшаіш мне работу рабіць.* Вераб'і Астр. *Ускруцілася ні свет ні зара і пабегла на Сож.* Ятвезь Ваўк. (МСГВ, 517). *Чаго вы так рана падняліся ні свет ні зара?* Дзям'янаўцы Дзятл.

Пад свет. На світанні. *Рас пат свет прыходзіць Альбіна і гаворыць, што мацяру ўзяло.* Амбілеўцы Шчуч. (ДМГ, 51).

Пайсці на той свет. Памерці, загінуць. *Колькі здароўя забрала гэта хата, бацькі бесь пары на той свет пайшлі.* Хамічы Зэльв. *Мне пайшоў усяго шосты гадок, як памёр бацько, а цераз два ці тры месяцы пайшла на той свет і маці.* Старыя Дзявяткаўцы Сл. (СБНФ, 120). *Татачка, дай Бох яму неба, добры быў, але рана пашоў на той свет.* Янаполь Воран. (ДМГ, 150). *Загнэмбіў Васіль сваю жонку, без пары на той свет пайшла.* Альшаніца Івац. (ДСК, 83).

Поўны свет чаго. Вельмі многа чаго-н. *Той работы ў мяне поўны свет.* Куцавічы Карэл.

Свет абыдзі не знойдзеш каго. Няўхв. *Хто-н. вельмі кепскі, нялюдскі. Нявестка такі мутач, што свет абыдзі ні знойдзяш.* Ёдчыкі Івац. (ДСК, 136).

Свет божы. Навакольная рэчаіснасць, жыццё, сусвет. *Іншы рас й на свет божы глядзець ні хочацца.* Марцінавічы Зэльв.

Свет божы не бачыў. Няўхв. *Ніколі не было, ніколі не сустракалася. Наш Мішка такі апояк, што свет божы ні бачыў.* Забагонне Зэльв. (СРЛГ, 12). **Вар.** свет <божы> не бачыў.

Свет завалены каго, чаго. Вельмі многа каго-, чаго-н. *А хлопцаў было ў мяне свет завалены.* Міклашоўцы Маст.

Свет завязаць каму. Няўхв. *Зрабіць чыё-н. жыццё бязрадасным, нешчаслівым, цяжкім (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа).* *Ты мне свет завязаў.* Магуны Воран. (МСГВ, 607; ППФВ, 56). *Раскол гэты адно свет дзеўчыні завязаў.* Каралін Зэльв. (СНМЗ, 104).

Свет загарэўся каму. *Стала нясцерпна балюча каму-н. Размахнуўся сакерай, а яна – ні ў палено, а ў ногу.* *Свет мне загарэўся! Думаў, ні вытрываю.* Бабіна Гродз.

Свет з'еў каго. *Хто-н. знік, прапаў без следу.* *Хто яго ведае, дзе ён падзеўся.* *Хіба свет яго з'еў.* Віганцы Воран.

Свет марочыць каму. Няўхв. *Збіваць з толку, уводзіць у зман каго-н.* *Што ты мне тут свет марочыш, я ш сама добра бачыла, як усё было.* Крупіцы Маст. *Ужэ або жылі п, або свет ні марочылі п адзін аднаму, разьвяліса п – і ўсё па ўсём.* Старына Маст.

Свет не бачыў якога, такога. Няўхв. *Ніколі не было, ніколі не сустракалася.* *У Зосі мужык такі забабула, якога свет не бачыў, але ш некалі возьмяцца за розум.* Данілавічы

Дзятл. (СГВ, 143). Ты не слухай, што табе твой сусет кажа, гэта ш такі калатня, сьвет такога не бачыў. Сінкі Смарг. (СГВ, 192). Немцаў мы ўведаль добра, такіх хіжакоў сьвет не бачыў, як яны. Урцішкі Іўеў. (СГВ, 527). Нявестка Аўдоліна ўжо такая калтыга, што сьвет такой не бачыў. Вароны Бераст. (СГВ, 194). Ужо такога пахракі, як Сымон, сьвет не бачыў. Куляўцы Шчуч. (СГВ, 348). Нека лідкава [ліслівае] дзіця, свет не бачыў. (СПЗБ-2, 653). Разьвяла гэтых качок, а ціпер сама ні рада: такія нінажоры – сьвет ні бачыў. Бершты Шчуч. (ЗНС, 46). Такого абібока свет ні бачыў, людзі наробяцца, а ён завалай ляжыць, ні збэткае. Лаша Гродз. (СНМ-2, 6). Я думала, што ён цямя-лямя, а гэта такі праныра, што свет ні бачыў такога. Славічы Гродз. (СНМ-2, 256). **Вар.** свет <божы> не бачыў.

Свет не бачыў і людзі не чулі такога. Няўхв. Ніколі не было, ніколі не сустракалася. Пра незвычайнага ў нейкіх (як правіла, адмоўных) адносінах чалавека, людзей. За маёй памяцю іх тут памяналася мо зь дзесяць. Усялякія былі. А гэтага паганца ўсе помняць, такога сьвет ні бачыў і людзі ні чулі. Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 64). І старшы, і малочы з аднаго цеста сьпечаны. Абоё рабоё. Такіх сьвет ні бачыў і людзі ні чулі. Балотца Навагр. (ЗНФ, 64).

Свет не мілы каму. Няўхв. Каму-н. вельмі надакучыла, стала невыносна ад нейкіх неспрыяльных абставін ці фізічнага болю. Ці яна здурэла, што за гэтаго стрынгля замуж ідзе, што ёй сьвет ні мілы? Лаша Гродз. (СНМ, 138). Ад гэтае грыжы сьвет ні мілы. Савічы Зэльв. (СНМЗ, 36).

Свет пераварочваецца (пераварнуўся). Адбываецца што-н. незвычайнае, змяняецца карэнным чынам. Кап такіх мудрыкаў больш было, та свет пераварнуўся п. Круглікі Гродз. (СНМ, 88). Свет пераварачваіць. Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 388).

Свет сабе завяззаць. Няўхв. Зрабіць сваё жыццё бязрадасным, нешчаслівым, цяжкім (звычайна з-за няўдалай жаніцьбы, замужжа). Як пайшла я замуш у сямнаццаць гаткоў, так сьвет сабе завязала. Ананічы Дзятл. Дзяўчына толькі сьвет сабе завязала, выйшаўшы за гэтага лайдака. Заборцы Астр. Ні сьпяшай замуш, пасьпеяш яшчэ сьвет сабе завяззаць, яшчэ наплачасься. Залацеева Зэльв.

Свет светам. Вельмі рана, на світанні. Маці мая ўставала сьвет светам і мяне паднімала. Руда Яварская Дзятл.

Свет убачыць. Ухв. Звездаць добрае, спакойнае, бестурботнае жыццё. Я за ім хоць сьвет убачыла, а так чэзла б можа да гэтаго часу на хутары. Залацеева Зэльв.

Свет у клін сышоўся каму. Звузілася жыццёвая прастора для каго-н. Ого, сьвет вялікі, але п'янаму і сьвет у клін сышоўся. Ганчары Лід. (МСГВ, 441).

Стрэліць у белы свет. Іран. Сказаць ці зрабіць што-н. неўпапад, недарэчна. Ну ты й сказаў – стрэліў у белы сьвет, лепш бы маўчаў і ні сьмяшыў курэй. Талмінава Ашм.

Тамты свет. Замагільны свет як супрацьпастаўленне зямному жыццю. Наш дзет ужо чалавек пералезлы, ён сам кажа, што яму трэба ўжо збірацца на тамты свет. Быстрыцы Астр. (СГВ, 354). ● Тамты – той.

Той свет. Замагільны свет як супрацьпастаўленне зямному жыццю. Адзін, а то і два ружаньчыкі за ноч згавару. Думаю, памадлюся, ту можа ім на тым сьвеце, бядачкам, лёгка і добра будзя. Янаполь Воран. (ДМГ, 151).

У белы свет як у капейку¹ страляць. Не цэлячыся. Бывала, едуць і страляюць з пулямёта ў белы сьвет як у капейку. Кашалёва Навагр.

У белы свет як у капейку² паехаць, пайсці. Далёка, у невядомым напрамку, невядома куды. Ужэ даўно паехаў у белы сьвет як у капейку, і да гэтаго часу няма ні слыху ні дыху. Купіск Навагр.

У свет ісці, пайсці, ехаць. Далёка, у невядомым напрамку, невядома куды. Бацька як ня ўломваў Васіля, ніяк не застаўся ўдома, выехаў у сьвет. Касцянева Шчуч. (СГВ, 504). Прыйшлі да нас валагоньнікі і сьпяваюць, а я плачу, бо ні знаю, дзе мой сын, што паехаў

у сьвет. Падрось Ваўк. (СГВ, 77). *Мама маіх дзетак пелянгуе, кажэ, пелянгуаі, пелянгуаі дзіця, а сын пойдзя ў сьвет і німа яго.* Нача Воран. (СГВ, 352). *Паехала ў свет, мяне кінула.* Дакудава Лід. (СПЗБ-4, 387). *Тады бацько сказаў ім: «Пойдзямо ўсе трох у сьвет, паглядзіце хоць, што людзі робяць».* Любча Навагр. (ДМГ, 78).

Цэлы свет. Вялікая колькасць людзей адусюль. *Цэлы свет прыязжаў да яе.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 375).

Чманіць свет. Няўхв. Паводзіць сябе непрыстойна, жыць без пэўнай справы, без карысці для іншых. *Лазіць цэлымі днямі па вёсцы. Ні работы, ні заботы зь яго. Тыко чманіць сьвет.* Лунна Маст.

Чуць свет. Вельмі рана, досвіткам. *Юлька сёння чуць сьвет недзя папітэхла [памалу пайшла].* Стукалы Маст. (СГВ, 338).

Як за свет зачэплены. Вельмі худы і хворы. *А Божэ! А высах, а страшны зробіўсо! Нічога ні есьць, тыко ходзіць як за сьвет зачэпланы.* Лунна Маст.

Як свет велькі¹. 1. Вельмі, надзвычай. *У школу прыехаў новы вучыцаль, кажуць, разумны як сьвет велькі.* Жадзейкі Шчуч. 2. Вельмі моцны ў сваім праяўленні, незвычайны. *Гэты Стась расьце гультаём як сьвет велькі, і бацькі нівядомо куды глядзяць.* Радзюкі Навагр.

Як свет велькі² ісці, хадзіць і пад. 1. Далёка і невядома куды. *Цяля як зарваласо, та пашло як сьвет велькі, папробуй знайдзі.* Гудзевічы Маст. 2. Няўхв. Без справы, без занятку (хадзіць). *Ходзіць ат пілата да пілата як сьвет велькі, нідзе месца німа яму!* Лунна Маст.

Як свет светам стаў. Заўсёды, спрадвеку. *Як свет светам стаў, та поп не свістаў, а цяпер і поп свішча.* Балічы Гродз. (СНМ, 198).

СВЕТАМ. **Майначыць светам.** Гаварыць абы-што, без толку. *Майначыць светам, а талковаго слова ад яго не пачуеш ніколі.* Селішча Навагр. (ЖС, 25).

Светам пацячы. Ніколі не памерці, жыць вечна. *Яму ш, як с палігону звозілі, та далі грошай хоць купайса, але дзяржыць іх недзі ў панчосі, нікому ні дае.* Разьмяняў ужэ восьмы дзісятка, мусі, думая, што ён сьветам пацячэ. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 64). *Сяраўно сьветам ні пацячэш, мусіш уміраць.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 64). *Сама сабе шкадавала, думала, што сьветам пацячэ, а тады нек за адзін дзень і памярла.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 64).

СВЕТУ. **Ад свету.** На світанні. *Гаспадарка велька. Як пойдзем ат свету, дык аш покуль слонца не зойдзя.* Парачаны Лід.

Адысці ад белага свету. Памерці. *Жыцьцё наша гаротнаё, толькі і чакаеш, кап скарэй адысьці ад белага свету.* Валеўка Навагр. (ДМГ, 80).

Блізкага свету. Вельмі далёка. *Куды ты пайдзеіш бліскага свету, ноч на дварэ.* Пасінічы Сл. **Вар.** блізкі свет (блізкага свету).

Да свету. Да канца ночы, да раніцы. *Бывала, як ноч малая, цяплом, то да свету скакалі. Ідзём зь вечарыны, то й добра вывідня, мама ўжо каровы доіць.* Мігдалы Воран. (ДМГ, 104). *Пойдзем на танцы і танцуем да свету, а заўтра наранку трэба ш уставаць раненька.* Астрына Шчуч. (ДМГ, 56).

З белага свету. Аднекуль здалёк, невядома адкуль. *Ці я знаю скуль ён: зь белага свету недзя прышоў і жыве сабе.* Стокі Свісл. *З белага свету.* Лаздуны Іўеў. (МСГВ, 590; ППФВ, 26).

Збяёдаць са свету каго. Загубіць, знішчыць каго-н. *Колькі людзей гэта вотка нішчасная збяёдала са свету.* Заборцы Астр. **Вар.** звесці (пэравесці, зжыць, збяёдаць) са свету. ● *Збяёдаць – збаёдаць.*

Звесці са свету каго. Загубіць, знішчыць каго-н. *Яны яго звялі са свету.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 286). *Самахоць сібе са свету звёў, нікого ні слухаў, сам сабе пятлю шукаў.* Радзівілка Гродз. (СНМ, 125). *Колю рашылі зьвясьці са свету.* Дарагляны Маст. **Вар.** звесці (пэравесці, зжыць, збяёдаць) са свету.

Зводзіць са свету каго. Няўхв. Падманваць, хлусіць, гаварыць няпраўду. Колькі ты мяне будзьяш зводзіць са свету, абманичык пракляты! Геранёны Іўеў.

Зжыць са свету каго. Загубіць, знішчыць каго-н. Ён яе бес пары са свету жжыў, кожны дзень да хаты п'яны валокся, а матка то перажывала. Дзешкаўцы Свісл. **Вар.** звесці (перавесці, зжыць, збяёдаць) са свету.

З-за свету. Здалёк, невядома адкуль. Людзі з-за свету сюды ездзяць, лецаца. Валеўка Навагр. (СПЗБ-4, 387). Ніхто ні ведаў, адкуль яны, казалі, што аж за свету прыехалі. Дварчаны Воран.

З таго свету прыйсці. Выздаравець, ачуняць пасля цяжкай хваробы. Наша мама была такая слабая, можна сказаць, з таго свету прыйшла, а потым памаленьку стала есці і напавілася. Навасяды Ашм.

З цемна свету. З самай раніцы. Іду на работу сь цемна свету, і так кожны дзень. Барацін Карэл.

З цэлага свету. Аднекуль здалёк, невядома адкуль. Гэты Іванчанка с цэлага свету, ні нашай гаворкі, ні нашага звычаю. Галавічполе Шчуч. (СГВ, 593). Столькі многа людзей было на вясельлі ў Люткі, с цэлага свету панакрыважджала. Пагранічны Бераст. Гэты з цэлага свету: бацька, кажуць, татарын, дзед нейкі турак, маці палячка. Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 250). З цэлага свету пазьбіраліся на вясельле да Саверкі. Даліняны Шчуч.

Не бачыць свету. Гл. свету <белага (божага)> не бачыць за чым, за кім.

Па <белым> свету пайсці і пад. У розных напрамках, у розных мясціны. Ест дзе пайсці, ест дзе нам памаліцца, напросіць Бога здароўя, кап даў Бох здароўя дзеткам, кап даў Бох здароўя ўнучкам нашым, прасіць Бога, кап нам Бох там загатаваў месца, кап нас прыняў туды, кап мы ні хадзілі па свету, кап па свету ні балталася наша душа. Астрына Шчуч. (ДМГ, 145). Параспужоўвалі ваўкоў, пайлі па свету. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 411). Жэнічын растралілі, а дзеці пайлі па белым свету. Жукевічы Бераст.

Перавесці са свету каго. Загубіць, знішчыць каго-н. Той немяц перавёў майго сына са свету, а сам мо жыве недзя. Шаршні Дзятл. (СГВ, 603). **Вар.** звесці (перавесці, зжыць, збяёдаць) са свету.

Са свету звесці. Гл. звесці са свету.

Са свету сысці. Памерці. Дайшоў, са света сышоў, памёр. Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-2, 15).

Свету <белага (божага)> не бачыць за чым, за кім. Не ведаць спакою, супынку. Пераважна з-за работы, вялікіх клопатаў. Маці за работаю свету белага не бачыць. Ракаўцы Смарг. Працуе так, што за работаю свету божага не бачыць. Налібакі Навагр. Ляжыць, як той вол, цэлымі днямі, а тут свету божага ні бачыш за работаю, рукі паадбірала. Вострава Маст. (СБНФ, 236). Яна ў магазіне робіць, кажэ, свету ні бачыць. Зэльва Зэльв. (ХБД, 446). А Маніна дачка дык за хлопцамі свету не бачыць. Варняны Астр. Гэта вам цяпер навукаў столькі, і ведаеце ўсё, як старыя. А мы за работаю свету ні бачылі. Мардасы Шчуч. (ДМГ, 49). Гэты чалавек свету ні бачыць за работаю. Кукалкі Ваўк. Як ён трывая, за гэтай работаю не бачыць свету, бедны. Бабіна Гродз. Ён за гульнёй ні бачыць свету. Першамайск Шчуч. (МСГВ, 132).

Свету <божага> не відаць (не відно) <дзе>. Непагадзь або цемра незвычайная. Пераважна на вуліцы. На дварэ такая цемрадзь, што свету божага не відаць. Аляксандраўшчына Зэльв. Яг даў дошч, то свету божага ні відно было. Крывічы Зэльв. (СРЛГ, 37). Глядзі, на дварэ якая кудаса, свету ні відаць. Карозічы Гродз. (СНМ, 74). Такі дошч, аш свету ні відно. Крывічы Зэльв. (СРЛГ, 29).

Свету не бачыць. Не мець жыццёвага вопыту. Дзіцё яшчэ свету не бачыла, а ўжэ разбэшчана: дай яму тое, дай яму гэта. Янова Ваўк. (ДМГ, 167).

Цэлага свету. Асудж. Самы заўзяты, надзелены самымі кепскімі якасцямі (жулік, злодзей і пад.). Ён жа гадота цэлага свету. Старыя Смільгіні Воран. (МСГВ, 106).

Як з таго свету. Вельмі ціха, ледзь чутна. Дзісь мало што ні праспаў. Будзільнік зьвінеў як з таго свету. Ледзьво ўчуў. Лунна Маст.

Як з таго свету <устаў>. Вельмі худы, змарнелы, знясілены. На яго глядзець было страшно: як с таго свету ўстоў. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 87). Вот браты, аля розныя: Піліп як с таго свету ўстаў, а Васіль нічога. Цяравічы Карэл. (ЗНФ, 87). – А чаму яна такая... як с таго свету ўстала? – Хварэла доўга. Нача Воран. (ЗНФ, 87). Яго цяпер ні пазнаць, як з таго свету ўстаў. Парэчча Гродз. І чым яна толькі корміць свайго мужыка, ён як з таго свету. Сенна Навагр.

СВЕЦЕ. Каб на тым свеце ікалася каму. Выкл. Выказванне нядобрага пранябожчыка. Ох, і нідобры быў чалавек, кап яму на тым свеце ікалася. Хацькоўцы Ваўк.

На свеце¹ ўсё, нічога. Абсалютна, зусім. Ні было ні трусоў, ні шараваараў, а цяперака – усё на свеце. Кальчычы Карэл. (ХБД, 202). І жыто, і ячмень – усё на свеце сеялі, а яго тады рукамі жалі. Восава Навагр. (ХБД, 205). Усё чысто згніло, усё на свеце. Парэчча Навагр. (ХБД, 209). Усё вязано было: і плацця, і юпкі, і ўсё на свеце. Зэльва Зэльв. (ХБД, 444). Но дзело ў том, есьлі ляціць самалёт, то і окна дражаць, усё на свеце. Шчучын Шчуч. (ХБД, 482). А гэты гатоў усё на свеце забраць, ускінуць на плечы і панесці. Зенявічы Навагр. Павыпорвалі ўсё на свеце яе дзеці, як напрыяжджалі. Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-3, 284). Так спаць хацелася, што, кажашца, кап выспацца, нічога на свеце ні хацела п. Галубы Маст. Дай Бох, што п такога гора ні зналі, як я ўсё перажыла на свеце. Багушоўка Гродз. (ДМГ, 46).

На свеце². У рэчаіснасці. Як матка памярла, я паняла, што на свеце ёсць бяда. Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 394). Вот я добру памяць маю, усё помню, як жыла на свеце. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-3, 385).

На тым свеце. Глыбока ў зямлі. Тры разы стукнуў – і кол на тым свеце недзя. Чамяры Сл. (НЛ, 59).

На ўсім свеце. Усюды. На свеце ніспакойна, людзі на ўсім свеце ні хочуць вайны. Альхоўка Навагр. (МСГВ, 441).

Не ведаць (не знаць) на якім свеце жыць¹. 1. Адчуваць сябе незвычайна, перажываць моцнае пачуццё страху, гора і пад. Сьляриша думала, што сабака, адно гэта воўк! Та я ні ведала на якім свеце жыву. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 50). Чула я пра тваю бяду. Ты ціпер, мусі, ні ведаяш на якім свеце жынеш. Белазораўцы Іўеў. (ЗНФ, 50). За вайну ўсяго нагледзіліся. Бывало, што і ні ведаяш на якім свеце жынеш. Радзавічы Гродз. (ЗНФ, 50). Пакіньця вы яго, ён, бедны, і так ні зная на якім свеце жыве. Верцялішкі Гродз. 2. Моцна хварэць, быць бліскім да смерці. Ай, зусім нядужая, каторы дзень ні ўстаю, ужо я ні зная на якім свеце жыву. Косцевічы Астр.

Не ведаць (не знаць) на якім свеце жыць². 1. Мець усяго ў дастатку, купацца ў раскошы. Томакава дачакалася жы'ця сабе, кожны дзень што ў золаці купаюцца, ні зная на якім свеце жыве. Купры Шчуч. А яны ўжо так нахапаліся дабра, нават не знаюць на якім свеце жывуць, але гэта ўсё да пары. Хутар Праважа Воран. 2. Няўхв. Паводзіць сябе без абмежаванняў, рабіць што захочацца. Ужэ дайшло нівядома да чаго. Раней та хоць бацьку трохі слухаў, а ціпер і гэтаго німа, вырабляя, што хоча, ні зная на яком свеце жыве. Бабіна Гродз. Гэтая дзіця ня ведае на якім свеце жыве, усё дазваляна, то і вырабляе ўсякую дурасць. Пеляса Воран. 3. Няўхв. Паводзіць сябе ганарліва, важна, напышліва. Есьць і ў нас такая. Як ідзе па галіцы, нос задзярэ, ні зная на якім свеце жыве. Аздобічы Шчуч.

Па свеце пайсці паехаць і пад. У розныя краі, у розныя мясціны. Як мая дочка старэйшая гаварыла, яна, як паехала ўчыцца, паехала ўсё па свеце, патам яна рабіла, паехала правадніцай на пездзе. Астрына Шчуч. (ДМГ, 144).

Па ўсім <белым> свеце. Усюды, у розных мясцінах. Дзеці па ўсім свеце, толькі на велькіх святах і наведваюць нас. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 108). Паразьяжджаліся па ўсім белым свеце: і ў Смаленск, і ў Талін, і на цаліну. Навасёлкі Зэльв. (ДМГ, 71).

Пры свеце. Відушчы. Чалавек быў пры нагах, пры свеце чалавек. Парэчка Гродз. (СПЗБ-4, 387).

У свеце ніколі, нідзе, няма і пад. Абсалютна, зусім. Кап ведала, што зноў ні куплю насення, нігды ў свеці ні паехала п. Пеляса Воран. Ціпер стало такоё жыцця, што нідзе ў свеці табе за так ніхто нічога ні зробіць. Бабіна Гродз. У свеці німа лепай, як у сваёй хаці. Бабіна Гродз. Такого незграбоця як ты, у свеце не бачыў. Рудня Свісл. (СГВ, 294).

СВЕЦІЦЦА. Аж свеціцца. Вельмі худы. Аля й худы – аш свеціцца. Варняны Астр. Чыя то карова такая худая, аш свеціцца – адны косьці? Дзеравянчыцы Сл. **Вар.** аж свіціцца (свеціцца).

СВЕЧКА. Як свечка стаяць. Няўхв. Нерухома, у вертыкальным становішчы. Прышоў і стаў як свечка і кап хаць слово сказаў. Азёры Гродз. (ЗНФ, 92). Ну, стала тут як свечка, і нічога ні відаць за табой. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 92). Ідзі ты выйдзі да хлопца, а то стаіць ужэ катору гадзіну на вуліцы як свечка, цібе ш чакая. Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 92). Як свечка стаў. Няцеча Лід.

Як свечка згаснуць. Нечакана, неспадзявана памерці. Ніхто й ня думаў, што яна як свечка згасня. Яшчэ ш нядаўна бегала, смяялася, а тут раптам захварэла. Чуркі Ашм. (ЗНФ, 92). Вярнуўся с той Сібіры і якісьці хутка як свечка згас. Клінчаны Гродз. (ЗНФ, 92). Як свечка згасла маладзенькая дзяўчына. Майсеевічы Ваўк.

Як свечка маёва стаяць. Няўхв. Роўна, нерухома, на адным месцы. Што ты тут стаіш, як свечка маёва, што табе тут трэба? Забалаць Воран.

СВЕЧКАЙ. Са свечкай не знойдзеш, не знайсці і пад. Ніякім чынам, аніяк. Недзе, як мармыне, та і за свечкай яго ні знойдзеш. Вялікая Жорнаўка Гродз. (СНМ, 86). Палажыў, што цяпер са свечкай не знайдзеш. Ганчары Лід. Нашаго брыгадзіра, як прыдзяцца, са свечкай ні знайсці. Жылічы Маст. (МСГВ, 442). Вечором Тэжля ў хаці не сядзіць, яе і ўдзень за свечкою не знойдэш. Глінная Івац. І за свечкай не найдзеш таго пакуля. Каменка Гродз.

СВЕЧКІ. Толькі свечкі загасіць з'явіцца, прыйсці, паспець. Пад самы канец, на завяршэнне чаго-н. З-за цябе мы ізноў пасьпелі толькі свечкі загасіць, ужэ людзі пачалі разыходзіцца. Вішнева Сморг.

Усе свечкі гараць з-за каго. Усчаўся шум, вэрхал, справа з-за каго-н. Ты ні шукай вінаватых, бо ўсе свечкі з-за Лёні гараць. Беражна Карэл. (ЖНС, 62).

Усе свечкі на тым свеце папалілі шукаючы каго. Часта няўхв. Каму-н. даўно пара паміраць. Уладаку гэтаму ўжэ дзівяты дзісятак пашоў. Усе свечкі на тым свеці папалілі шукаючы яго. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 73). Ай, унучак, надаело мне ўжэ жыць, ні бачу нічога, ні чую, ледва хаджу па хаці, ужэ усе свечкі на тым свеці папалілі шукаючы міне. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 73).

СВІНАРНІКУ. Як у свінарніку дзе. Іран.-няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. Колькі ні прыбірай, а ў нашай хаце ўсё роўна як у свінарніку. Вішнева Сморг. **Вар.** як у свіненчыку (у свінінчыку, у свінінцы, у свінінцу, у свінарніку).

СВІНЕЙ. Пайсці свіней пасвіць. Няўхв. Быць знятым з пасады ці пераведзеным на пасаду ніжэйшага ўзроўню. І парэцкі ляснічы пайшоў свіней пасвіць, і рудніцкі. Абодва пайшлі свіней пасвіць. Та гэты ўстроіўся ў паляўніцко хазяйство, а парэцкі – ні ведаю дзе. Бабіна Гродз.

Свіней не пасвіў з кім. Часцей грэбл. Не раўня каму-н., не аднолькавы з кім-н. Чаго ты тыхаяся, я ш свіней с табою ні пасвіў. Чарнявічы Бар. Што ты тут выстаўляся, лезаш да міне ў кампаню! Ідзі адгэтуль, я с табой свіней ні пасвіў! Бабіна Гродз. Прашу ні тыкаць, я с табою свіней ні пасвіў. Хутар Праважа Воран. Знаяш, ні магу так усё ў вочы сказаць. Я зь ім свіней ні пасвіў, ён усё ш такі вучоны чалавек. Скарбы Шчуч.

СВІНЕНЧЫКУ. Як у свіненчыку дзе. Іран.-няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. Пайду пратаць хату, ба мае хлопцы за тыдзень столькі смяця нанасілі, што ў хаці як у

сьвіненчыку. Бабіна Гродз. Ты, Крыся, дзеўка ўжо, а ў хаце як у сьвіненчыку, хоць падлогу замяла п. Бершты Шчуч. (СГВ, 620). **Вар.** як у сьвіненчыку (у сьвінчыку, у сьвінінцы, у сьвінінцу, у сьвінарніку).

СВІНІМА. Як з сьвініма еў. Іран. Брудны, з запэцканым тварам ці часткамі твару (ротам, носам, шчакамі). Ідзі памый свой твар, а то як сь сьвініма еў. Пеляса Воран. **Вар.** з сьвіннямі (з сьвіньмі) еў; як з сьвініма еў.

СВІНІНЦУ. Як у сьвінінцу дзе. Іран.-няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. Пайдзі ты памый падлогу, а то як у сьвінінцу, ні ўвайсьці ў хату. Лунна Маст. **Вар.** як у сьвіненчыку (у сьвінчыку, у сьвінінцы, у сьвінінцу, у сьвінарніку).

СВІНІНЦЫ. Як у сьвінінцы дзе. Іран.-няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. І жонка гэдыксамо гультайско. Таму і ў хаці як у сьвінінцы. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 37). **Вар.** як у сьвіненчыку (у сьвінчыку, у сьвінінцы, у сьвінінцу, у сьвінарніку).

СВІНІНЧЫКУ. Як у сьвінінчыку дзе. Іран.-няўхв. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. У гэтай маладзіцы ў хаце як у сьвінінчыку. Новы Двор Шчуч. **Вар.** як у сьвіненчыку (у сьвінчыку, у сьвінінцы, у сьвінінцу, у сьвінарніку).

СВІНКА. Як свінка ў дождж прыгож. Іран. Зусім не (прыгожы, брудны). Паглядзі на свае рукі, твар. Прыгож як свінка ў дождж. Танявічы Шчуч.

СВІННЁЙ. Сьвіннёй закусіць. Няўхв. Зрабіць дрэнны, несумленны ўчынак. Здаецца, і нікепскі чалавек, і ў сусесці добры, а вот сьвіннёй закусіў – зарэзаў Аленіну гуску і кажка, што гэта яго. Зыбалы Шчуч.

СВІННІ. Ні сьвінні ні цілівізара. Гумар. Нічога; ні з чым. – Твой Іван з заробаткаў мо многа грошай прывёс? – Ні сьвіні ні цілівізара. Добро, што сам вярнуўся. Старына Маст. ● Фразеалагізм узнік на аснове апавядання пра чалавека, які вазіў прадаваць свінню, каб на выручаньня грошы купіць тэлевізар, і які праз некалькі дзён вярнуўся дадому без свінні, без грошай і без тэлевізара.

Ні сьвінні сесць ні каню паесць. Мала. Ну ты ж і прынесла травы: ні сьвіне сесць ні каню паесць. Навасёлкі Лід. (СГВ, 601).

Сьвінні з сабачымі мордамі. Абразл. Кескія людзі. Сьвіні вы с сабачымі мордамі! Кямелішкі Астр.

Сьвінні па калена. Іран. Вельмі малы, нізкарослы. Пра чалавека. Які ж ён мне кавалер, сьвіне па калена. Дзітва Лід. Здаецца, дарослы чалавек, а ростам сьвіні па калена. Пеляса Воран. Які зь яго жаніх, калі ён сьвіне па калена. Якубаўцы Воран. Сам сьвіні па калена, а яшчэ нешта хоча. Барысаўка Іўеў. Алі ш і малы, сьвіне па калена. Правыя Масты Маст. Ганаровы хадзіў, хоць сам быў сьвіні па калена. Валеўка Навагр.

Сьвінні па каўнер кавалер. Іран. Малы, невысокі, нізкарослы. Ну і хлопца ты сабе знайшла, кавалер – сьвіні па каўнер. Купіск Навагр. Тожса мне жаніх, кавалер сьвінні па каўнер, а і ён туды ш. Ашмяны Ашм. Такі там кавалер – сьвінні па каўнер. Каліноўская Свісл. Учора Гэля з гораду прыяжджала, кавалера прывозіла, а той кавалер сьвіні па каўнер. Трашчычы Карэл. (ЗНФ, 64). Алі ш у цібе, Галя, і кавалер – сьвінні па каўнер. Пелкаўшчыны Іўеў. (ЗНФ, 64). Адыдзі ты ад міне – такі кавалер сьвіні па каўнер. Савані Стаўб. (ЗНФ, 64).

Ці сьвінні елі ці шляхта папасвалася дзе. Іран. Вельмі брудна, непрыбрана дзе-н. Пераважна на стале. Гэтыя дзеці як паядуць, то не разьбярэш, на стале чы сьвіні елі чы шляхта папасвалася. Пераганцы Воран.

Як да сьвінні кульба́чка падыходзіць, ісці і пад. Іран.-насмеш. Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. Ідзе гэта адзяваня да цібе як да сьвіне кульбачка. Бабіна Гродз. Да цябе гэтыя штаны йдуць як да сьвіньні кульбачка. Вензавец Дзятл. Купіў Язэп капялюш, а ён яму йдзе, як да сьвіньні кульбачка. Ананічы Дзятл. Прыстало так да яе гэта пальто як да сьвіньні кульбачка. Белагурна Дзятл. (СГВ, 614). **Вар.** як <да> сьвінні кульбачка. ● Кульбачка – падсядзёлак.

Як да свінні набэдрыкі падыходзіць, ісці і пад. *Іран.-насмеш.* Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. *Падыходзіць да яго шапка як да свінні набэдрыкі.* Новы Двор Свісл. **Вар.** як <да> свінні набэдрыкі. • *Набэдрыкі* – набадры.

Як да свінні сядло падыходзіць, ісці і пад. *Іран.-насмеш.* Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. *Сукенка гэта ідзе да цібе як да свінне сядло, складзі лепай тую, што хрышчона падарыла.* Бабіна Гродз. *Падыходзіць да яе гэта пальто як да свінне сядло.* Хутар Праважа Воран. *Ідзе да цябе гэта паліто, як да свінні сядло.* Парэчча Дзятл. **Вар.** як <да> свінні сядло.

Як ку'льшыцкія свінні хадзіць і пад. *Насмеш.* Без справы, без сур'ёзнага занятку. *У Кульшыцах тых свінней ніхто ў хляве ні дзяржаў. Та ля, яны цалюткі дзень рыліса, пат платамі ляжалі, хадзілі па сяле, як бяздомныя. Ну і сталі называць людзей, што ходзяць без дзела – шатайца як кульшыцкія сві'ня.* Старына Маст. • *Кульшыцкія* – ад назвы вёскі Кульшычы Мастоўскага раёна.

Як на рабой свінні праехаў пражыў. Вельмі дрэнна, няўдала. *Вазьмі ды пахваліся сваім жыццём ды доляй. Нічагусенькі добрага ні чула, ні бачыла, пражыла як на рабой свінні праехала.* Асіпаўцы Воран. *Нічога добрага ні бачыла. Жыцьце пражыла як на свінняй рабой праехала.* Пілкі Маст. **Вар.** як на <рабой> свінні праехаў (пераехаў).

Як на свінні набэдрыкі сядзець. *Іран.* Нязграбна, дрэнна, не аблягаючы цела. *Як е гарцыля: на ёй гэтая шляпка сядзіць, як на свінні набэдрыкі.* Альшаніца Івац. (ДСК, 59). • *Набэдрыкі* – набадры.

Як на свінні блох гонару. *Іран.-насмеш.* Вельмі многа (гонару). *Пятрусёва дачка і знацца ні с кім ні хоча, гонару як на свінне блох.* Ананічы Дзятл.

Як на свінні праехаў (пераехаў) пражыў. Вельмі дрэнна, няўдала. *А Божы мой, пражыла век як на свінняй праехала, і ўспомніць німа чаго.* Парачаны Лід. *Гора зьведала шмат, працавала да ночы. Што і гаварыць, пражыла як на свінні праехала.* Пераганцы Воран. *Каб нікому такога жыцця. Пражыла сама як на свінні пераехала.* Глушні Шчуч. *Пражыў жыццё як на свінне пераехаў.* Малахавічы Гродз. *Чаго толькі гэтыя маладыя ні маюць, а мы ўсё жыцця як на свінні пераехалі.* Бастуны Воран. *Што я на гэтым свеці добрага відзяў, пражыў як на свінне праехаў.* Сцігані Іўеў. *Што ў цябе за жыццё, пражыў як на свінняй праехаў.* Дакудава Лід. *Ён і тоя рабіў, і за тоя браўся, але нічога добрага ні зрабіў у жыцці, век пражыў як на свінне праехаў.* Дзітва Лід. *Ужэ семсят, а што, жыцьне пражыў як на свінне праехаў.* Азёркі Маст. *Наш дзед гараваў век пры панох, пражыў як на свінняе праехаў.* Кадзішкі Лід. (СГВ, 617). *Што ён відзяў у сваім жыцці – пражыў як на свінні пераехаў.* Брастуны Воран. **Вар.** як на <рабой> свінні праехаў (пераехаў).

Як на свінні сядло на кім. *Іран.* Вельмі кепска ляжыць, выглядае апанутае што-н. *На табе гэтая сукенка як на свінняй сядло.* Лапенкі Гродз.

Як свінні апельсіны патрэбны. *Іран.* Зусім не (патрэбны). *Табе гэтыя доўгія кудлы парэбныя як свінні апільсіны.* Хадзілоні Шчуч.

Як свінні кульбачка. *Іран.-насмеш.* 1. *падыходзіць, ісці і пад.* Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. *Капялюш ідзе як свінняй кульбачка.* Лылойці Сморг. *Алі ш і патходзіць табе гэты капялюш як свінні кульбачка.* Саковічы Сл. *Ну ты і прыбралася, а гэты капялюш ідзе табе, як свінне кульбачка.* Старыні Шчуч. *Гэтае адзеньне яму як свінні кульбачка.* Руда Яварская Дзятл. *Табе гэта блуска падыходзіць як свінні кульбачка.* Аляншчаўка Шчуч. *Ідзе табе гэтае ўбраньне як свінне кульбачка, як карове сядло.* Засецце Дзятл. *А прычоска якая, кап вы толькі паглядзелі! Ідзе яна ёй як свінне кульбачка.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 92). *Паглянь, як фарсіста Ганька ў бабчыных чаравіках вытанцоўвае! І ні думая нават, што падыходзяць яны ёй як свінне кульбачка.* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 92). 2. *патрэбны.* Зусім не (патрэбны).

Патрэбны ты мне як сьвіне кульбачка. Ашмянцы Шчуч. Вар. як <да> свінні кульбачка.

● *Кульбачка – падсядзёлак.*

Як свінні набэдрыкі. *Іран.-насмеш. 1. падыходзіць, ісці і пад. Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. Табе гэта сукенка йдзе як сьвіні набэдрыкі. Пятралевічы Сл. Ідуць яны [акуляры] табе як сьвіні набэдрыкі. Апіта Іўеў. Табе гэта хустка як сьвіньні набэдрыкі. Вольна Бар. 2. патрэбны. Зусім не (патрэбны). Патрэбна табе гэта хата на старасьць як сьвіне набэдрыкі. Дзірванцы Шчуч. Вар. як <да> свінні набэдрыкі.*

Як свінні падсядзёлак. *Іран.-насмеш. 1. падыходзіць, ісці і пад. Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. Паішыла спадніцу клёшанаю, а тая спадніца ўходзіцца ёй як сьвіні патсядзёлак. Косцевічы Астр. Табе йдзе гэта шапка як сьвіне патсядзёлак. Геранёны Іўеў. Мая ты, табе ш гэты шарафан як сьвіні пацьсядзёлак. Заборцы Астр. Ідзе так, як свінні падсядзёлак. Баравыя Астр. (ППФВ, 32). Табе тая сукенка ідзе як сьвіньні патсядзёлак. Навіянка Воран. Табе гэта сукенка як сьвіньні патсядзёлак. Руда Яварская Дзятл. 2. патрэбны. Зусім не (патрэбны). А табе гэта сукенка патрэбна як сьвіні патсядзёлак. Каменка Навагр.*

Як свінні парасон *падыходзіць, ісці і пад. Іран.-насмеш. Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. Ён табе, гэты капялюш, падыходзіць як сьвіньні фарасон. Падольцы Астр.*

Як свінні сядло *падыходзіць, ісці і пад. Іран.-насмеш. Зусім не (падыходзіць). Пра неадпаведнасць адзення паводле памеру, колеру і інш. Здымі ты гэтаго капялюша, ён табе падыходзіць як сьвіні сядло. Нізяны Ваўк. Табе гэта сукенка ідзе як сьвіні сядло. Малюшычы Карэл. Табе гэтая сукенка як свінне сядло. Баяры Шчуч. Ёй гэта сукенка як сьвіне сядло. Манцякі Зэльв. Вар. як <да> свінні сядло.*

СВІННЮ. Купіць <каваную, рабую> свінню. *Няўхв., іран. Моцна напіцца, быць п'яным. Каторы п'яны, п'яны йдзець, гавораць – каваную сьвінню або каваную сьвінку купіў. Паткуй сьвінню, дык яна будзіць ісьці туды-сюды. Алі хто ш сьвінню куюць?.. Такое ўжо саабражэньне. Горшавічы Астр. Нешто німа і німа нашаго дзеда. Ці ні купіў дзе рабую свінню. Валокі Карэл. Учора Мікола, казалі, зноў купіў рабую свінню. Кайшоўка Карэл. (ЗНФ, 44). Вяроўка яго ведае, ці прыдзя ён сёння палуднаваць, зноў, можа, с кім рабую свінню купяць. Табала Лід. (ЗНФ, 44). Ці бачылі, як учора нашаго Уладзіміра Сяргеявіча с кузава вымалі? Паехаў купляць свінню, а купіў дзьве, другую – рабую. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 44). Купіў сьвінню – гэта напіўсё. Нават было такоё. Мая сусетка кажа: «Пасылала мужыка купіць барана, а ён купіў сьвінню». А я ні зразумела й кажу: «Дык во, добра, прыбыль у хату». А яна: «Каго добра?.. Напіўся й ляжыць як сьвіньня». Балотца Навагр. Алі ты ўчора добрую сьвінню быў купіўшы. Мусіць, ні адну бутэльку пакацілі? Хугар Праважа Воран.*

Падкладваць (падлажыць) рабую свінню каму. *Няўхв. Цішком падстройваць непрыемнасць, подласць каму-н. Знаю я, што ты за вочы гаворыш на Ганну! Ты ш ёй рабую свінню паткладваеш. Машталеры Маст. (ЗНФ, 56). Не, кот у гарышкі ні схаваяцца, а шыло ў мяшку ні ўтоіцца. І я некалі дазнаюся, які гэта нягоднік мне падлажыў рабую свінню. Русацін Карэл. (ЗНФ, 56).*

Свінню падлажыць (падкінуць) каму. *Няўхв. Цішком падстройваць непрыемнасць, подласць каму-н. От якую ён мне свінню падлажыў. Ананічы Дзятл. Ну ён цёшчы і свінню паткінуў, век будзя помніць. Задвор'е Зэльв.*

Як свінню ссаўшы. *Іран. Вельмі брудны, запэцканы з твару. Алі ш ты, малы, й ходзіш – як сьвінню ссаўшы, ідзі дахаты памыйся. Маркуні Астр. Паглядзі ты на сябе... Як сьвінню ссаўшы. І ні стыдаіся на вуліцу паказвацца. Міхалішкі Астр. Ну ты і мурзаты, як свінню ссаўшы. Тарасавічы Мін.*

СВІННЯ. Галу'-галу' свіння ў калу'. *Іран.* Залішне доўга, надакучліва гаварыць, размаўляць, гутарыць. *Так часу шкада, на полі столькі работы, а яна як пачала – галу-галу свіння ў калу. Ніяк выбавіць с хаты ні магла.* Бабіна Гродз. **Вар.** галу-галу <свіння ў калу>. • *Кал* – бруд, іл.

Заракалася свіння. *Скеп.* Наўрад ці будзе выканана абяцанае, сказанае кім-н. – *Я ўжо з новаго году ні пайду на работу, хваціць мне пенсiі. – Ой, заракалася свіння.* Амбілеўцы Шчуч.

Не знае на чым свіння хвост носіць. *Іран.* Вельмі ганарысты, манерна важны, напышлівы хто-н. *Як вышла замуш за прасядацця, то задрала нос, ні зная на чым свіння хвост носіць.* Нёўда Навагр. **Вар.** не ведае (не знае) на чым свіння (сучка) хвост носіць.

Паперці як свіння дзверы. Вельмі хутка пайсці, пабегчы адкуль-н. *Зарас як наганю, то папрэш як свіння дзверы.* Партызанская Гродз.

Свіння без дроту. *Няўхв.* Кепскі чалавек. *Ах ты, свіння без дроту! Цэлы вечар чакаў цібе, а ты ні прышоў.* Адамавічы Гродз. *Ну хто цібе прасіў лесьці, свіння ты без дроту! Хто ціпер тут будзя ўбіраць усё?* Стокі Свісл.

Свіння маньчына. *Абраж.* Шкодлівы, бессаромны чалавек. *Думаяш, яна прабачэння напросіць, вядома ш, як яна да людзей адносіцца. От, свіння маньчына.* Моцевічы Лід. • *Тлумачэнне інфарманта:* Манька сваіх свіней летам не трымала ў хляве, выпускала на волю, і яны бадзяліся па вёсцы, робячы шкоду: у двары каму-н. зрыюць, здрагуюць грады, бульбу выкапаюць і інш.

Свіння ніскрэбаная (нямытая). *Асудж.* 1. Брудны, запэцканы чалавек. *Вымазаўся, свіння ніскрэбана! Хіба памыцца ні дасі рады?! Купры Шчуч. Ты палян на сібе, свіння ніскрэбана, якія ў цібе рукі, адзежа.* Мацвееўцы Ваўк. *Пайдзі ў лазню, свіння немытая.* Струга Стол. 2. Неахайны, неакуратны чалавек. *Паглядзі на сібе, свіння ніскрэбана, да цібе ў хату ні ўлесьці, чорт ногу зломіць.* Купры Шчуч. *Цяшко ногі выцярсьці, свіння ніскрэбана!* Правыя Масты Маст. 3. Кепскі чалавек. *Ах ты, свіння ніскрэбана! І як табе ні брытко такое гаварыць!* Бабіна Гродз.

Свіння рабая. *Асудж.* Кепскі чалавек. *О, гэты Мянтус добрая свіння рабая. На тваіх вачах будзя табе шкоду рабіць і навэт ні пачырваняе.* Зэльва Зэльв.

Як свіння. *Груб.* 1. усунуцца. Бессаромна, бесцырымонна (увайсці, наведацца куды-н.). *Гэты недарэка заўсёды ўсунецца як свіння ў хату.* Бандары Гродз. 2. набрацца, напіцца, наесціся. Залішне, празмерна. *Але ж ужо набраўся, як свіння, ледзь ногі перастаўляе.* Любча Навагр. *Напіўся як свіння, языком ні варочая, і яшчэ мало.* Бабіна Гродз. *Ідзі трохі прасьпіся, а то набраўся як свіння і лазіш тут.* Дзембжава Шчуч. *У людзей мужыкі як мужыкі, а гэты зноў набраўся як свіння.* Копаніха Смарг. *На вяселі ён як свіння набраўся.* Гуршчызна Іўеў. *Ну, наеўся я як свіння, аш пузо рвецца.* Вольна Бар. *Здаецца, трохі выпіў бы, а то наліжацца як свіння, і паўзе дахаты.* Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 143). 3. есці і пад. Неахайна, неакуратна. *Ты ясі як свіння, – і сам зацялескаўсё, і стол зацялескаў.* Беражна Карэл. (НС, 86).

Як свіння аблавуха. *Асудж.* Вельмі брудны, запэцканы. *Улезла ў балота, вытацкалася як тая свіння аблавуха.* Кунеі Воран.

Як свіння анучу дзярэ сцяваць. *Іран.* Непрыемным голасам, немілагучна. *Сьлевы тут такія твае...* Спяваяш як свіння ганучу дзярэ. Ляхавічы Зэльв.

Як свіння брагі набрацца. *Асудж.* Вельмі многа, празмерна. *Набраўся як свіння брагі.* Буйкі Дзятл. (ППФВ, 43).

Як свіння вушы апусціўшы хадзіць. *Няўхв.* Маркотна, засмучана, прыгнечана. *Чаго ты ходзіш як свіння вушы апусціўшы? Мо што зрабілася?* Купіск Навагр.

Як свіння гарбуз запэчкаць і пад. *Няўхв.* Вельмі моцна, да непазнавальнасці (запэчкаць што-н.). Пра адзенне. *Згавэньдзіў штаны як свіння гарбус.* Вялікая Бераставіца Бераст.

Як свіння дворна пагаворна. Асудж. Вельмі, залішне (гаваркая). Ну й баба, нікого ні прпусьціць, каб ні абмыць – пагаворна як сьвіня дворна. Станкаўцы Ваўк.

Як свіння дзверы панесці. Скеп. Бяздумна, вераломна (панесці, ухапіць што-н.). Нашто ты панесла [карты] як сьвіня дзьверы? Трэ было козыр даць, та ш можна было п адбіцца [пра гульню у карты]. Руда Яварская Дзятл.

Як свіння мыла набрацца і пад. Няўхв. Празмерна (напіцца). На нагах ні стаіць, ідзе і падае, наеўся як сьвіня мыла. Шылавічы Сл.

Як свіння на бязмене разбірацца і пад. Асудж. Зусім не (разбірацца ў чым-н.). Да чацьвёртаго класа яшчэ памагала дзецям задачы рашаць, а далей – усё, разьбіраюся ў іх як сьвіня на бізьмені. Сколькі ш той грамаці... За польскім толькі два класы скончыла. Бабіна Гродз. Панімаеш ты ў модзі як сьвіня на бязьмені. Мякішы Шчуч. Німа чаго слухаць яго, ён у цехніцы разьбіраюцца як сьвіня на бізьмені. Маркішы Гродз. А табе чаго сюды лесьці? Тут ты разьбіраешся як сьвіня на бязьмені. Пяроўцы Воран. Прыехаў да нас на пракціку маладзенькі аграном. Мы думалі, што разьбіраюцца ён як сьвіня на бізьмені. Ажно не. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 93). Разьбіраешся ты ў музыцы як сьвіньня на бязьменя. Мыслава Сл. (СГВ, 619). Разьбіраецца як свіня на бязьменя. Гудзэлі Воран. (ППФВ, 54).

Як свіння на вяроўцы. 1. Іран. Кепска або зусім не (пагуляць, патанцаваць, павесяліцца). Думала, на вяселі хоць натанцуюся, аля дзе там – прышлося гаспадыні памагаць. Пагуляла як сьвіня на вяроўцы. Старая Руда Гродз. Закрыла яго ў хаця і ні пусьціла на танцы. Нагуляўся як сьвіньня на вяроўцы. Лылойці Смарг. Я ж вам казала, што там няма нідзе павярнуцца ў Міколы, паскачаця як сьвіньня на вяроўцы. Вугляны Смарг. (СГВ, 619). 2. Асудж. Не ў меру, залішне (разгуляцца, раздурэцца). Ты, бацька, апсэдзі яго трохі, бо разгуляўся як сьвіньня на вяроўцы. Геранёны Іўеў.

Як свіння на дождж разысціся, раздурэцца, разгуляцца і пад. Асудж. Залішне, празмерна. Што гэта ты разышоўся як сьвіня на дошч? Забалаць Воран. (ЗНФ, 93). Дзе гэто мая дзяга? Я цібе зара супакою, разышоўся ты як сьвіня на дошч. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 93). Разышоўся як сьвіньня на дошч і во слоік разьбіў. Лылойці Смарг. Трэба браць дзяшку, бо разышлася як сьвіньня на дошч. Падольцы Астр. Разьвесяліўся як сьвіньня на дошч. Чуркі Ашм. Дольбух, зара дзягу зьніму, сядзь, раздурэўся як сьвіня на дошч, німа на цябе ўгамонку. Бершты Шчуч. (СГВ, 619). Разгуляўся як свіня на дождж. Тупічаны Ваўк. (ППФВ, 54).

Як свіння неба ўбачыць. Іран. Зусім не, ніколі не (убачыць). Убачыш як свіня неба. Моцеўцы Шчуч. (ППФВ, 64).

Як свіння падарожна набожна. Іран. Зусім не (набожна). Набожна як свіння падарожна. Гібулічы Гродз. (СНМ, 187).

Як свіння пятніцу знаць. Іран. Зусім не, нічога не (знаць, ведаць). Знае як сьвіня пятніцу. Залескія Воран. (ППФВ, 31).

Як свіння рэзаная вішчаць і пад. Няўхв. Вельмі гучна і, як правіла, непрыемным для слыху, пісклявым голасам. Пра лямант, плач, спяванне каго-н. Ну што ты там вішчыш як сьвіня рэзаная, зарас іду. Студзенікі Свісл.

Як свіння ў апельсінах разбірацца. Іран.-насмеш. Зусім не (разбірацца). Разьбіраешся ты ў гэтым як сьвіня ў апальсінах. Кавалі Бераст. Разьбіраешся ты ў модзі як сьвіня ў апальсінах. Старынкi Шчуч. Дзе ш ты, ён у гэтым разьбіраюцца як сьвіньня ў апальсінах. Гнезна Ваўк. Ага, слухай ты яе, яна ў гэтым разьбіраюцца як сьвіньня ў апельсінах. Капці Дзятл. Віцька кажэ, што цілівізар можа ўправіць – ды ён разьбіраецца ў іх як сьвіня ў апальсінах. Геранёны Іўеў. Разьбіраешся ты ў пасудзе як сьвіньня ў апельсінах. Гута Іўеў. Ды разьбіраешся ты ў машынах як сьвіня ў апальсінах. Бярозаўка Лід.

Як свіння ў бульбу ўнадзіцца. Асудж. Рэгулярна, пастаянна (набыць звычку хадзіць куды-н.). Унадзіўся к дзеўкам як свіня ў бульбу. Старыя Смільгіні Воран (СПЗБ-5, 210).

Як свіння ў завуголлі раўці і пад. Няўхв. Вельмі моцна. Гэты Коля раве як сьвіньня ў завуголлі. Навагрудак Навагр.

Як свіння ў капустае разбірацца. Іран.-насмеш. Зусім не (разбірацца). *Што ты яго пытаеш, ён у гэтых матацыклах разбіраецца як сьвіня ў капустаці.* Лунна Маст.

Як свіння ў карыце рыцца і пад. Няўхв. Залішне (корпацца ў чым-н.). *Што ты там рыжыся як сьвіня ў карыце, у кошыку ўсе яблыкі добрыя.* Валожын Валож.

Як свіння ў лужы дужы. Іран. Зусім не (дужы). *Дужы як сьвіня ў лужы.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 67).

Як свіння ў памідорах разбірацца. Іран.-насмеш. Зусім не (разбірацца ў чым-н.). *Маўчы ўжо, ты там разбіраецца як сьвіньня ў памідорах.* Дабраўляны Сморг.

Як свіння ў пастах разбірацца. Асудж. Зусім нічога не (разбірацца ў чым-н.). *Гэта [адзенне] ўжо даўно ні модна. А ты разбіраецца ў гэтым як сьвіня ў пастах.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 93). *Ні лесь, куды ні просяць, ты тут разбіраецца як сьвіня ў пастах.* Ігнаткаўцы Лід. (ЗНФ, 93).

Як свіння ў плот убіцца і пад. Няўхв. У непрыемную сітуацыю (трапіць). *Убіўся ў гэтую зьдзелку як сьвіня ў плот, а цяпер напробуй прыдумай, як выкруціцца.* Пасінічы Сл.

Як свіння ў плот увязшы вішчаць. Няўхв. Вельмі гучна і, як правіла, непрыемным для слыху, пісклявым голасам. *Чаго ты вішчыш як сьвіньня ў плот увязшы?! Галяшонкі Сморг.*

Як свіння ў плоце пішчаць, крычаць і пад. Няўхв. Вельмі гучна і, як правіла, непрыемным для слыху, пісклявым голасам. Пра лямант, плач, спяванне каго-н. *Выключ ты гэту вопяру, пішчыць як сьвіня ў плоці – на ваніты цяня ад яе сьпеваў.* Бабіна Гродз. *Чаго ты крычыш як сьвіня ў плоце.* Уселяб Навагр. *Ходзь бы ўжэ добра сьпявала, а то пішчыць як сьвіня ў плоці.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 93). *Слухаў, як яна пела; так хацелася сказаць: «Хваціць табе пішчаць як сьвіня ў плоці!»* Кайшоўка Карэл. (ЗНФ, 93). – *Мне наравіцца, як пая Люся. – От, нашла сьпевы, пішчыць як сьвіня ў плоці.* Голдава Лід. (ЗНФ, 93). *Чаго ты пішчыш як сьвіньня ў плоце! Сцяпанішкі Маст. Маруська, калі сварыцца, крычыць, як сьвіньня ў плоці. Ананічы Дзятл. Чаго там твая енчыць як сьвіня ў плоці? Котра Гродз. Май совясць, ні крычы як сьвіня ў плоці. Шурычы Свісл. Нічога ні чуваць за табой, крычыш як сьвіня ў плоці. Пагранічны Бераст. Чаго крычыш як сьвіньня ў плоці? Радунь Воран. У Марылі такі голас... Станя гаварыць, та як сьвіня ў плоці. Мастаўляны Лід. Чаго ты лямантуеш як сьвіньня ў плоці? Сянькоўшчына Сл. Цішэй трохі, а то пішчыш як сьвіня ў плоці. Ашмянцы Шчуч. Вішчыць як сьвіня ў плоце. Клюкоўцы Бераст. (МСГВ, 583). Чаго пішчыш як сьвіньня ў плоце. Малі Астр. Чаго ты крычыш як сьвіня ў плоці? Яш ні глухая. Уселяб Навагр. Кажу, сьціхні хаця, ні пішчы як сьвіня ў плоці, дык, бач, надулася. Навасёлкі Ашм. Енчыць як сьвіня ў плоці, хоць ты вушы затыкай. Мілявічы Маст. Чуць што-якая – вішчыць як сьвіньня ў плоці. Дварэц Дзятл. От, сьпевы нашла. Пішчыць як сьвіня ў плоці. Волькавічы Ашм. Яшчэ сьпяваць леза. Голасу ні мая, пішчыць як сьвіня ў плоці. Дуброва Гродз. Лепш ужэ зусім маўчаць, а то ні сьпявая, а енчыць як сьвіня ў плоці. Мацвееўцы Ваўк. Тваё дзіця цэлы дзень пішчыць як сьвіня ў плоце. Кавалі Сл. І чаго ён пішчыць і пішчыць як сьвіня ў плоці? Дай якую цукерку, кап успакойлася. Плянты Шчуч. От старэйшы ўнук, паб'е малога, а той вішчыць як сьвіньня ў плоце. Чураі Дзятл. Ну і разашліся дзеўкі, вішчаць як сьвіня ў плоці. Лапенкі Гродз. Што тут разьвіжджаўся як сьвіня ў плоці. Давай дахаты валі! Петрыманаўшчына Іўеў.*

Як свіння ў плоце ўшчамілася. Няўхв. Вельмі гучна і, як правіла, непрыемным для слыху, пісклявым голасам. Пра спяванне каго-н. *Цягня наша Рэнька да неба песьню як сьвіньня ў плоці ўшчамілася.* Дзегцяры Шчуч. (СГВ, 619).

СВІННЯМ. Свінням хвасты круціць. 1. Няўхв. Не працаваць, бязмэтна праводзіць час. *Ні ўгаворыш да работы, толькі ходзіць па вёсцы ды сьвіням хвасты круціць.* Уселяб Навагр. 2. Іран. Рабіць тое, што не патрабуе ўмення, кемлівасці. *Ну й зрабіў! С такой*

работай табе толькі сьвіням хвасты круціць. Каменка Шчуч. Ні хочаш учыцца – будзяш сьвіньням хвасты круціць. Пеляса Воран. Вучыўся ў інсьцітуця, вучыўся, а ціпер сьвіням хвасты круця, на ферма робя. Варняны Астр.

СВІННЯМІ. З сьвіньмі еў. *Иран. Брудны, з запэцканым тварам ці часткамі твару (ротам, носам, шчакамі). Чаму такі гразны нос? Ты што, разам з сьвінямі еў? Вішнева Смарг. Вар. з сьвіннямі (з сьвіньмі) еў; як з сьвініма еў.*

СВІНЬМІ. З сьвіньмі еў. *Иран. Брудны, з запэцканым тварам ці часткамі твару (ротам, носам, шчакамі). Верка, цібе ні пазнаць, сь сьвіньмі ела напэўна. Алекшыцы Бераст. Дзе гэта ты так вымазаўся, сь сьвіньмі еў ці што? Баравікі Іўеў. Ты хібо сь сьвіньмі еў – шчокі як у парасяці вымазаныя? Старына Маст. Вар. з сьвіннямі (з сьвіньмі) еў; як з сьвініма еў.*

СВІРЭПА. Як свірэпа з посцілкі ўсміхацца. *Гумар. Прыветна (усміхацца). Што ты яму ўсё ўсміхаўся як свірэпа с посцілкі. Зарэчка Навагр. (СГВ, 619).*

СВІТАЕ. Не світае каму. *Асудж. Хто-н. незадаволены, мае змрочны, невясёлы выгляд. Сікша гэта, ей нігды ні світае, абы-што – так і зноў плача. Гарны Гродз. (СНМ-2, 209). Кныпа гэта, нігды ёй ні світая, заўсёды скрыўлена ходзіць. Ферма Гродз. (СНМ-2, 109).*

СВІТАНАК. Чуць світанак. *Золак, прыцемак пасля ночы. Тады ён прычакаўся чуць світанку і стаў выбірацца аттуль. Слабсны Смарг. (ДМГ, 227).*

СВІЦІЦЦА. Аж свіціцца (свеціцца). 1. *Вельмі худы хто-н. Гэдака худая, аш сьвіціцца. Ваўкавічы Навагр. Аш сьвіціцца, адныя скабы наварху!.. Як гэта такім быць нідагледжаным?! Бабіна Гродз. Ну і хлопец, аш сьвіціцца, так выхудаў ат хваробы. Зеньвічы Навагр. 2. Вельмі чысты, вымыты хто-н. Дзіцятко тое чысьцянько, аш сьвіціцца, а даўней не былі гэтакія. Кашалёва Навагр. Вар. аж свіціцца (свеціцца).*

СВОЙ. Свой свайго не знойде дзе. *Няўхв. Неахайна, непрыбрана, усё ў беспарадку дзе-н. У яе ў хаце свой свайго не знойдзе, і лышкі заўсёды ідуць на рэчку мыцца. Задварані Свісл.*

Як не свой. *Моцна ўсхваляваны, у стане разгубленасці, распачы, адчаю. Некі ты зосну як не свой. Міхалкі Свісл. (СГВ, 182). Наш сусет стаў некі падэйжаны, ходзіць як не свой. Геранёны Іўеў. (СГВ, 324).*

СВЯДКУ. За свядку стаяць. *Иран. Не ўдзельнічаць у працы, а толькі назіраць за працай каго-н. – А дзе то вашы дзяўчаты? – А на гародзі: адна поля, а другая за сьвятку стаіць. Стокі Свісл. • Свядка – сведка.*

СВЯТА. І свята. *Так і павінна быць. Пра канчатковую развязку чаго-н. Вызаву доктара, што ён скажа, то і свята. Гальшаны Ашм. (СПЗБ-4, 404).*

СВЯТЛА. Няма святла на гарызонце ў каго. *Хто-н. заўсёды змрочны, незадаволены, з кепскім настроем. Што ні спытай, то ўсё кепско. У гэтаго чалавека ніколі німа святла на гарызонце. Задварані Свісл.*

СВЯТОЧКУ. На святочку. *Перад світаннем. І есьць ні было, то людзі прыносілі то хлеба булачку, то малачка кісьленькаго, і пасуда – усё на святочку згарэла, засталіся такія голяя-босыя. Ваверка Лід.*

СВЯТЫЯ. За сватыя пайсці, паехаць. *Вельмі далёка. Вышла замуж за ваяку і паехала за сьвятыя. Алекшыцы Бераст. Пайшоў у заробаткі недзі за сьвятыя, аж у Калінінграцкуй вобласці. Малая Бераставіца Бераст.*

Усе сватыя. *Свята памінання нябожчыкаў. Трэба закупіць панафіну на Усе сьвятыя, на правады ці к Новаму году. Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 389). Скажы Віці каб у суботу прыехаў, трэба навясьці парадак на магілках, каб быў парадак на Усе сьвятыя. Бабіна Гродз.*

СВЯЦІ. Ні свяці ні застуй каму. *Няўхв. Каму-н. вельмі цяжка дагадзіць, хто-н. не ў гуморы. Гаспадар прышоў з работы, дала вячэраць, а ён нешто такі злосны, ні свяці ні застуй яму. Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 54). – Дзе граблі нашы? – Дзе дзела, там і вазьмі! – Бач ты! Аказацца німожна, ні сьвяці ні застуй ёй. Балотца Навагр. (ЗНФ, 54).*

СЕВЕРАМ. Северам дыхаць. Быць празмерна ганарлівым. *Гарды чалавек, як ты да яго не патхоць, усё роўно ён северам дыша. Прышлі хлопцы, яна да іх северам дыша, гардавата да хлопцаў.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 407).

СЕЛА. Ні села ні пала <ні прапала>. Неспадзявана, нечакана і без якіх-н. падстаў. *І была ж яна здарова, а тут ні села ні пала хвароба прыйшла. Ліпнішкі Іўеў. Ні села ні пала, а ўжэ ўсе знаюць. Канюхі Ваўк. Ні села ні пала, а яна ўжэ куранята прывязла, я ш яе прасіла, кап прывязла на той нядзелі. Вольна Бар. Ні села ні пала ўзняліся, як тыя птушкі з перапуду, і толькі іх бачыў. Вайцехаўшчына Бераст. Ні села ні пала ўжэ замуш пашла. Мацюкі Шчуч. Ні село ні пало, а ён тут як тут. Сакольнікі Свісл. Ні села ні пала, а ўсяму сьвету расказала. Загараны Ваўк. (МСГВ, 603). Ні села ні пала дай кошыцы сала. Каргаўды Воран. Ні села ні пала, а бабе давай сала. Радзявічы Гродз. (СНМ, 189). Ні село ні пало, а бабе рабі Купало. Зарыца Гродз. (СНМ, 189). Я шчэ не пасьпела агледзеца, нат с хаты выйсьці, і тут ні села ні пала ні прапала трэба было бехчы ўжэ. Дварчаны Воран.*

СЕМЯ. Ні семя ні емя. Няўхв. Пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца. Ён, кавалер гэты, некі ні семя ні емя. Навасёлкі Гродз.

СЕНА. Ні сена ні салома. Няўхв. Пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца і якога цяжка кваліфікаваць. *Гэты твой ухажор ні сена ні салома. Талькаўцы Ваўк. – Як табе Лілін кавалер? – А хто ш яго ведае, некі ні сена ні салома. Пруды Дзятл. (ЗНФ, 54). Гэта вам здаецца, што ён ні сена ні салома, вы яшчэ пазнаяця яго! Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 54). Квацярэнт ваш – мямля нека, ні сена ні салома. Якубавічы Шчуч. (ЗНФ, 54).*

Сена-ела. Выкл. Вокліч незадавальнення, прыкрасці, абурэння. *Я ш пярэат вайной на лесапільні рабіў. У нас у саміх тады бракавала, а яны, сена-ела, кажны дзень атпраўлялі ў тую Германію цалы састаў сараковок, цалёвак, усяго-ўсякага. Гродна Гродз. (ЗНФ, 65). Сена-ела! Патруцілі ўсю рыбу, нічога ні ловіцца. Азёры Гродз. (ЗНФ, 65).*

Як сена сабацыцы патрэбны. Зусім не патрэбны. *Мне твая любоў як сена сабацыцы. Вялікія Эйсманты Бераст.*

СЕНДЫ. Сенды-тэнды. Збольшага, павярхоўна, для выгляду (зрабіць што-н.). *Ты сенды-тэнды падмяці сьмеця, а то брытко, калі хто зойдзя. Карозічы Гродз.*

СЕРАДА. Серада з-пад пятніцы відаць. Ніжняе адзенне з-пад верхняга (відаць). *У хлюндры заўсёды сярэда з-пад пятніцы відаць. Купіск Навагр. (ЗНС, 62).*

Як серада на пятніцу (на пёнтак) скрывіцца, надзьмуцца, глядзець, касіцца і пад. Няўхв. З вялікім незадавальненнем. *Яна с самага ранку скрывіўшыся як серада на пятніцу. Буцілы Лід. І чаго ж гэта ты надуўся як серада на пятніцу? Стральцы Маст. Чаго ты схмыліўся як серада на пятніцу, мо што баліць? Саленікі Карэл. (СГВ, 469). Ні пусьціла я яе ў той рас, гляджу, села і паглядзела на міне як серада на пятніцу. Чураі Дзятл. Што ты глядзіш на мяне як серада на пёнтак. Больцінікі Воран.*

СЕРАДЗІНКА. З серадзінка на палавінку. Ні дрэнна і ні добра, пасрэдна. – *Ну, як маясься? – От, так сабе живу, с сярэдзінка на палавінку. Алякшыцы Бераст. (СГВ, 593).*

СЕРАДЫ. Як з серады на пятніцу (на пёнтак) скрывіцца і пад. Няўхв. З вялікім незадавальненнем. *Чаго нос круціш? Скрывіўся як сь серады на пятніцу. Крывіся не крывіся, а на буракі прыдзеца ісьці. Дзе ш я адна ўсё апсягну. Бастуны Воран. Што ты зморшчыўся як сь серады на пятніцу? Я толькі адну ноч пабуду. Малая Люцінка Валож. Чаго скрывіўся як сь серады на пятніцу? Малі Астр. Ну чаго ш ты так скрывіўся як сь серады на пёнтак, мусі, на двойцы са школы прыехаў? Зязі Воран.*

СЕСЦІ. Сесці конна на каго. Пакарыць, падпарадкаваць сабе каго-н. *Дык ён на цябе ўжо сеў конна, а ты ўсё церпіш. Казлоўшчына Воран.*

СЕЧКАЙ. Набіта сечкай галава ў каго. Зневаж. Хто-н. дурны, неразумны. *Набіта сечкай галава. Калантаі Ваўк. (МСГВ, 600; ППФВ, 43).*

СЕЧКУ. Пайшоў ты ў сечку. *Выкл.* Выказванне нядобразычлівых адносін да каго-н. *Пашоў ты ў сечку, калі я за цібе замуш пайдзеш!* Шашкі Воран.

Сечку рэзаць. *Іран.* П'янстваваць. *А яны цэлымі днямі сечку рэжуць. Так нарэжжыца, што на нагах ні стаяць.* Варняны Астр. *Хаця вам тут сечку рэзаць, бо паўпіваяцца, то рабіць не зможыцца.* Варона Астр.

Як сечку рэзаць гаварыць. *Іран.* Вельмі хутка і невыразна, неразборліва. *Я ні ўсё паняў, бо ён гаворыць як сечку рэжа.* Грыцкавічы Зэльв. (ЗНФ, 93). *Твой бацько гаворыць як сечку рэжа.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 93).

СЁЕ. Сёе-тое. Штосьці, што-небудзь, што-нішто. *Яна зара раз – выпіла, дабавіла сёе-тое.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 469). *Гавораць людзі сёя-тоя.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 421).

СЁННЯ. З сёння на заўтра. Спехам, негрунтоўна, у апошнюю хвіліну (зрабіць што-н.). *Абоі паклеяныя то абы-як, ведама ш, робляна сь сёння на заўтра.* Іўе Іўеў.

Як сёння помніць. Вельмі добра, выразна (помніць што-н.) *Помню як сёня, як са сваім Стасям хадзілі за хлебам.* Пасінічы Сл. (ДМГ, 148). *А што нажнеш, намалоціш, помню як сёння, запражэш кабылу, роўна з дугою накладу мяшкоў і павязу.* Тарнова Лід. (ДМГ, 90). *І помню як сёння: далі бальшую мне карзіну і адзін рубаль.* Помню як сёння: тут у нас у адных магазін тагда быў. Біскупцы Ваўк. (ХБД, 434). **Вар.** як сёння (сягоння).

Як сёння нарадзіўся. Не ведае чагосьці відавочнага, усім даўно вядомага. *Прама ты не ведаў, што Пятро ад жонкі пайшоў!* Уся вуліца гаворыць, а ты як сёння нарадзіўся. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 71).

СЁРБАЛКУ. Закрыць <сваю> сёрбалку. Няўхв. Замоўкнуць. *Закрый сёрбалку, калі не хочаш зарабіць у патыліцу.* Камаровічы Карэл. *Закрый сваю сёрбалку, у цібе ніхто пра гэта ні пытае.* Алекшыцы Бераст.

СІКАМ. Бычым сікам. Насмеш. Няроўна, крыва. *Алі ш ты й лінію правяла, бычым сікам.* Хадзілоні Шчуч.

Сікам-брыкам. 1. Няроўна, не па прамой лініі. *Раней тут ні было гуліцы, та дамы строілі хто як здумая, сікам-брыкам, хто перадам, хто задам, хто бокам.* Лунна Маст. *Сікам-брыкам плот загарадзіў, трэба было пад нітачку.* Крапіўніца Свісл. *Палань, як ты боразны нарэзаў – сікам-брыкам.* Вялікія Ёдкавічы Бераст. 2. Абы-як (зрабіць што-н.). *Ужэ лепш зусім не зачапай работы, чым так, як ты робіш – сікам-брыкам.* Мацвееўцы Ваўк. *Сікам-брыкам паставіў нову хату.* Шылавічы Ваўк. *Ні палажыў, а параскідаў адзежу, сікам-брыкам.* Малая Бераставіца Бераст. *Як заўсёды ўсё па-своёму, сікам-брыкам зрабіў.* Свіслач Свісл. *Але ж і зрабіў баразну, вывеў сікам-брыкам і ашчэ любуюцца.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 209). **Вар.** сікам-брыкам (чыкам-брыкам).

СІКАСІ. Сікасі-накасі. Няўхв. Няроўна, коса, абы-як (зрабіць што-н.). *Ну й намаляваў ты – сікасі-накасі.* Пагранічны Бераст. **Вар.** сікась-накась; сікісь-накісь; сікасі-накасі.

СІКАСЬ. Сікась-накась. Няўхв. Няроўна, коса, абы-як (зрабіць што-н.). *Ліштву прыбіў сікась-накась, бач, якая шчыліна.* Бабіна Гродз. *Нейкая ты ніўдалая, што ні зробіш, усё ў цябе сікась-накась палучаецца.* Дварчаны Шчуч. *Зрабіў граткі сікась-накась.* *Перарабі, бо людзі сьмяяцца будуць.* Пеляса Воран. **Вар.** сікась-накась; сікісь-накісь; сікасі-накасі.

СІКІСЬ. Сікісь-накісь. Няўхв. Няроўна, коса, абы-як (зрабіць што-н.). *Як то ты грады парабіла?! Сікісь-накісь.* *Перарабляй.* Струбніца Маст. *Стол зробіяны сікісь-накісь.* Каменка Шчуч. **Вар.** сікась-накась; сікісь-накісь; сікасі-накасі.

СІЛ. З усіх сіл. 1. Напружана, затрачваючы шмат энергіі (рабіць што-н.). *Додня ўставала, працавала, з усіх сіл старалася, а толку ніякуткага ш няма.* Заборцы Астр. 2. Вельмі хутка (бегчы). *Пёр дахаты з усіх сіл.* Вайшчукі Шчуч. (МСГВ, 371).

СІЛА. Велька сіла чаго. Вельмі многа чаго-н. *У том року было велька сіла грыбоў.* Янавічы Ваўк. (ХБД, 425).

Гасподня сіла колькі. Вельмі многа чаго-н. *У гэтым годзе гасподня сіла колькі малін будзе.* Купіск Навагр.

Носіць шата'нская сіла каго дзе. Няўхв. Хто-н. невядома чаго ходзіць, бадзяецца, ездзіць дзе-н. *Сёння с самай раніцы носіць яго шатанская сіла на полі.* Галімшчына Іўеў. (СГВ, 557). • **Шатанскі** – злы, чартоўскі, д'ябальскі.

Нячыстая сіла носіць каго дзе. Няўхв. Хто-н. невядома чаго ходзіць, бадзяецца, ездзіць дзе-н. *Нячыстая сіла носіць яго, ні на мінуту ні прысядзя. Дзе цябе нячыстая сіла носіць?* Морына Іўеў. (МСГВ, 319).

СІЛАХ. Не ў сілах. Не магчы, не мець магчымасці (зрабіць што-н.). *Дзяржаць на трацяку дзве каровы ні ў сілах, ні пракорміш.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ, 46).

СІЛЫ. Ад сілы. Сама болей. *У кудзелю ўлазіло дзве ат сілы клецкі лёну.* Рудавіцы Гродз. (СНМ, 70).

Выбіцца з сілы. Вельмі стаміцца. *Выбіліся сь сілы рыбакі, і дахат нават ні хацелася ісьці.* Дабраволя Свісл. *Выбіцца з сілы.* Сімань Лід. (МСГВ, 584). *Выбіцца з сілы.* Хамякі Гродз. (СНМ, 179). *Ну та сядзь жо, сяць! За цэлы дзень зусім сь сілы выбіўся.* Раклевічы Дзятл.

З сілы выбіцца. Гл. выбіцца з сілы.

Сколька сілы крычаць. Вельмі голасна, на ўсю моц. *А я выбегла і крычу сколько мне сілы.* Біскупцы Ваўк. (ХБД, 434).

Што сілы стае галасіць, крычаць і пад. Вельмі голасна, на ўсю моц. *Адзяюць мяне ў вясельнае, жаніх павінен прыехаць, а я галашу што сілы стае.* Лылойці Смарг. (ДМГ, 197).

СІНЬКУ. Сіньку прадаваць. *Жарт.* Мерзнуць, сінець ад холаду. *Ідзі адзенься цяплей, няма чаго тут сіньку прадаваць.* Вішнева Смарг.

СІТА. Сіта-сіта-рэшата. *Выкл. Іран.* Выказванне насмешлівых адносін да таго, хто мае кепскую памяць, хто забываецца. *Нешта во хацела сказаць табе й забылася. От галава стала, сіта-сіта-рэшата.* Косцевічы Астр. • Фразеалагізм утвораны на аснове анекдота. Пайшла жанчына да суседкі пазычыць сіта. Каб не забыцца, па што ідзе, прыгаворвала ўсю дарогу: сіта-сіта-рэшата, сіта-сіта-рэшата. А пакуль уваходзіла ў хату, то забылася, па што ідзе, і кажа: «Пазычце мне таўкача».

Як праз сіта дождж. Дробны і густы. *Дошч ідзе як прас сіто, кажуць, такі дошч на грыбы, будуць грыбы расьці.* Пасінічы Сл.

СКАБАХ. Даць па скабах каму. *Часцей паграж.* Пабіць, збіць каго-н. *Зараз як дам па скабах, то хутка супакою!* Краснасельскі Ваўк. **Вар.** даць па скабах; даць у скабы.

• Скабы – рэбры.

СКАБКІ. Ска'бкі пералічыць каму. Пабіць, збіць каго-н. *Гэты бандыта не раз людзям скабкі пералічыў.* Казакоўшчына Воран. **Вар.** палічыць (пералічыць, палатаць) скабы (скабкі).

СКАБЫ. Абабраць скабы каму. Сурова расправіцца з кім-н., збіць, адлупцаваць каго-н. *Мусіць, добра яму ўчора абабралі скабы, калі сёння і ні паказвае носу.* Енавічы Дзятл. (ЗНФ, 15). *Усё крычоў, што абярэ нам скабы, а ціпер самому папало.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 15).

Адны скабы засталіся. Вельмі худы. *Адны скабы засталіся.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 433).

Даць у скабы каму. *Часцей паграж.* Пабіць, збіць каго-н. *Ты ў міне зарас пагаворыш! Дам у скабы – хутка сьціхнеш!* Стокі Свісл. *Рассакаталася тут мне... Зара як дам у скабы, та быстра заціхнеш.* Бабіна Гродз. **Вар.** даць па скабах; даць у скабы.

Палатаць ска'бы каму. Пабіць, збіць каго-н. *Ні лесь ты да яго, а то палатае скабы.* Левыя Масты Маст. *Гэту карові, як яна будзя ў шкоду лесьці, добра скабы палатай, ні шкадуі пугі.* Мацюкі Шчуч. **Вар.** палічыць (пералічыць, палатаць) скабы (скабкі).

Палічыць ска'бы каму. Пабіць, збіць каго-н. *Будзяш лазіць адзін вечарамі, то хутко палічаць скабы.* Мацвееўцы Ваўк. *Зарас табе скабы палічу, паскачаеш тады.* Дварчаны Шчуч. *На вечарыны аднаму хлопцу чуць скабы ні палічылі.* Каменка Шчуч. **Вар.** палічыць (пералічыць, палатаць) скабы (скабкі).

Скабы палатаць. Гл. палатаць скабы.

Скабы палічыць. Гл. палічыць скабы.

СКАЖЫ. Скажы ты. *Пабоч.* Ужываецца для пацвярджэння чаго-н., ўзмацнення выказанай думкі. *Якая ўпярот была моладасьць, скажы ты. Да семнаццаці лет кароў пасьвіла.* Жытомля Гродз. (ДМГ, 154). *Ну й чаго, скажы ты, яму трэбуло туды персіца?! Бабіна Гродз.*

СКАЖЭННЫ. Як скажэнны бегчы, ляцець і пад. Вельмі хутка і неасцярожна. *Ляціць на кані як скажэнны, яшчэ зваліцца і паб'ецца.* Міжэвічы Сл. (СГВ, 432-433).

● *Скажэнны* – 'здурэлы, звар'яцелы'.

СКАЛА. Як скала цвёрды. Вельмі (цвёрды). *І яечня стала як скала, цвёрдая.* Ністанішкі Смарг. (СПЗБ-5, 341).

СКАЛІКІ. Скалікі строіць. *Няўхв.* Весці доўгія пустыя размовы. *Ты туды ні пойдзеш, бо як пачнеш скалікі строіць, дык цібе і да ночы ні дажджэся.* Занкі Свісл.

СКАНАННІ. На скананні. Пры смерці. *На скананні ляжыць.* Ністанішкі Смарг. (СПЗБ-4, 437).

СКАРБ. На скарб панства (панскі). *Іран.* У глум, безвынікова; упустую, дарэмна (пайсці, рабіць і пад.). *Я ш табе казаў: нашто было рабіць на скарп панства? Гарачкі Гродз. Зьбіроў, зьбіроў за польскім часам грошы на землю, а тады, у трыццаць дзівятым, усё пайшло на скарп панскі, прапалі яго грошыкі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 49). ● Выраз склаўся на аснове польскага састаўнога тэрміна *skarb panstwa* 'дзяржаўнае казначэйства' як іранічная рэакцыя заходнебеларускага сялянства на штрафныя квіткі, што выдаваліся секвестратарамі пры грашовым ці іншым спагнанні за нядоімкі, недазволенае рыбаўства, збіранне ў лесе грыбоў, ягад і пад. (ЗНФ, 49).

СКАЦІНА. Скаціна бязрогая. *Груб.* Кепскі чалавек. *Ах ты скаціна бязрогая, паглядзі, што нарабіў! Увесь клей выварнуў на падлогу! А яшчэ ўсе абоі ні паклеілі!* Пагранічны Бераст.

СКЛАД. Ні ў склад ні ў лад гаварыць і пад. *Няўхв.* Неўпапад, недарэчна. *Ну што ш ты плячеш ні ў склад ні ў лад?! Хадзявічы Сл. Ні ў склад ні ў лад, пацалуй кабылу ў зад.* Радзевічы Гродз. (СНМ, 189).

У склад. Спосаб ворыва, пры якім пласты зямлі скіраваны адзін да аднаго. *Вясной гаруць у склад, а восенью – у роскідзь.* Заполле Івац. (ДСК, 210). *Гэты загончык трэба згараць у раскід, а ні ў склад, ба пасярэдзіні бугор велькі будзя.* Бабіна Гродз.

СКЛАДУ. Ні да складу ні да ладу пацалуй кабылу ззаду сказаць і пад. *Груб.* Бесталкова, бязладна, без пэўнай логікі, без сэнсавай сувязі. *Ты на яго нават ні звяртай увагі, хіба ні ведаеш, што ён заўсёды як скажа, так скажа – ні да складу ні да ладу пацалуй кабылу ззаду.* Амбілеўцы Шчуч. *Ні да складу ні да ладу пацалуй кабылу ззаду.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ).

СКЛЮТ. Як склют худы. Вельмі (худы). *Худы як склут стаў ваш Іван, хіба мо захварэў?* Студзенікі Свісл. *Вялятаўса за лето на канікулах, стоў худы як склют.* Бабіна Гродз. ● *Склут* – спецыяльная сякера для абчэсвання бярвёнаў.

СКОБЛЯ. Як скобля худы. Вельмі (худы). *Як худыя ходзяць, то кажуць: «Ходзіць, як тая скобля».* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 454). *Паршук худы як скобля, дзе ш, на адном зелі гадуецца.* Бабіна Гродз.

СКОК. На зайцаў скок. Вельмі неістотна, на зусім кароткі адрэзак часу (прыбыць, павялічыцца). Пра дзень. *Бач ты, дзень павялічвацца стаў, на новы рок дзень прыбыў на зайцаў скок.* Навасёлкі Ашм.

СКОКАМ. Скокам-бокам. Абы-як, неакуратна (зробіць што-н.). *Гэты Казік зробіў – не зробіў, а скокам-бокам ды даляй пайшоў, а ты за ім падграбай усё.* Забалацце Карэл. (СГВ, 606).

То скокам то бокам. Як-небудзь, усяляк, рознымі спосабамі. *То скокам то бокам – і неяк жа жывём.* Парэчча Навагр. (ХБД, 213).

СКОРЖЫК. Як у Скоржык на вяселлі шумець і пад. *Чаго раішшумеліся як у Скоржык на вяселлі, угамону на вас німа! Першамайск Шчуч.* • *Скоржыкі* – назва вёскі ў Шчучынкам раёне.

СКРУЦЭННЕ. На скруцэнне галавы бегчы, ляцець і пад. Вельмі хутка, імкліва, стрымгалоў. *Як даведаўся, што грыбы растуць, на скруцэнне галавы папёр у лес.* Вугляны Смарг. *Пабёх на скруцэння галавы, хіба я яго ўтрымаю?* Бабіна Гродз.

СКРЫВА. Скрыва паглядаць на каго, на што. Няўхв. Непрыязна, з недаверам адносіцца да каго-н. *Ён даўно на міне скрыва паглядае, а за што – ні ведаю.* Трычы Гродз. (СНМ-2, 155).

СКРЫДЛЫ. Скрыдлы апусціўшы хадзіць. Разгублена, страціўшы рашучасць, актыўнасць. *Дзеўка ходзя, скрыдла апусціўшы, як пава.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 462). • *Скрыдла* – крыло; параўн. польск. *skrzydło* 'тэ'.

СКРЫНКУ. Лезці ў скрынку. Паміраць. *Трэба ўжо збірацца лесці ў скрынку.* Івашкаўцы Смарг. (СПЗБ-4, 464).

СКРЫПАМ. За адным скрыпам. Разам, за раз, заадно. *Хай бы ўжо выходзілі ўсе за адным скрыпам, ато хату толькі выстуджваяця.* Беражна Карэл. (ЖНС, 62). *Прынясі вядро за адным скрыпам.* Дроздава Лід.

СКРЫПКУ. У скрыпку высахнуць. Вельмі (схуднець). *Высахла баба ў скрыпку.* Радзевічы Гродз. (СНМ, 179). *Вось да чаго гора даводзіць, высахла ў скрыпку.* Старынцы Бераст. *Кап ты яе бачыў, высахла ў скрыпку.* Алекшыцы Бераст.

СКУЛА. Ліхая скула. Няўхв. Кепскі чалавек. *Гэта ліхая скула як прыстаня як смала, то ад яго аццаніцца нельга.* Любянцы Воран. (СГВ, 597). *Ну і ліхая скула тая дзяўчына.* Малюкі Воран.

Скула пагнала каго куды. Няўхв. Хто-н. пайшоў, паехаў куды-н. *Куды ш яго скула пагнала? Столькі часу німа.* Малюшычы Карэл.

Як ліхая скула прычэпіцца. Няўхв. Неадчэпна (прычэпіцца, прыстаць і пад.). *Прычэпілася да міне эта хвароба як ліхая скула і ніяк ні атпуская.* Лунна Маст.

Як скула ў роце замінаць. Няўхв. Вельмі, моцна (замінаць). *Кап цібе куды-нібуць збыць, а то ты прамо як скула ў році замінаеш.* Дарагляны Маст.

СКУЛАЙ. Як з балючай скулай насіцца. Неапраўдана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. *Носіцца са сваім Ванем як з балючай скулай.* Свір Мядз.

СКУЛЕ. Як скуле не дагадзіць і пад. Зусім (не дагадзіць). *Яму ніяк не ўгодзіш, як скуле.* Чамяры Сл. (ППФВ, 75).

СКУЛУ. Скулу ў бок каму. Выкл. Выказванне незадаволенасці кім-н. *Скулу табе ў бок, каб табе скула выскачыла на носі.* Нагародавічы Дзятл. (МСГВ, 456).

Хоць скулу дай каму. Няўхв. Немагчыма пераканаць, спыніць дзеянні каго-н. *Як уб'юць сабе што ў галаву, дык хоць ім скулу дай, усё роўна будуць рабіць сваё.* Купіск Навагр.

СКУР. Сем скур спусціць і голым у Афрыку пусціць каго. Паграж. Моцна насварыцца на каго-н., прабраць, пакараць каго-н. *Папробуй толькі ні прыдзі да дванастанай дахат, сем скур спушчу і голым у Афрыку пушчу.* Новая Руда Гродз.

СКУРА. Адна (адны) скура ды косці. 1. *у каго.* Хто-н. вельмі схуднеў. *У яго адна скура ды косці.* Квасоўка Гродз. *Божа ж мой, і есці хватая, а ты толькі паглядзі на яго, у яго адныя ш косці ды скура.* Дзям'янаўцы Дзятл. 2. Вельмі худы, змарнелы. *Посья хваробы страшна глянуць было на яе – адны скура ды косці.* Старынцы Бераст. **Вар.** <толькі (адна, адны)> скура (шкура) ды (да, і) косці <засталіся>.

Адна скура і арматура. Вельмі худы, змарнелы. *Такі ш быў конь, а ціпер адна скура і арматура.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 69). **Вар.** <толькі, адна> скура (шкура) і (ды) арматура.

Адно скура да рэбра. Вельмі худы, змарнелы. *Такі здохлік, адно скура да рэбра.* Бялавічы Івац. (ДСК, 93).

Аж скура гаворыць (гаварыла) на кім. Ухв. і няўхв. Хто-н. вельмі рухавы, няўрымслівы, спрытны, бойкі. *Такая, пане ты муй, баявая дзеўчына, аж на ёй скура гаворыць.* Дамейкі Лід. *Яна як пойдзе танцаваць, аж скура на ёй гаворыць.* Новы Двор Свісл. *На ём аж скура гаворыць.* Зоражкі Шчуч. (МСГВ, 599). *На ём аж скура гаворыць.* Баброўня Гродз. (СНМ, 187). *На ім аж скура гаворыць.* Збрыткі Шчуч. (ППФВ, 42). *Так бушаваў тут, аш скура на ім гаварыла.* Уселяб Навагр. **Вар.** <аж> скура (шкура) гаворыць (гаварыла).

Аж скура гарыць на кім. 1. Ухв. Хто-н. вельмі рухавы, няўрымслівы, спрытны, бойкі. *Хоць маладая, алі бойкая, на ёй аш скура гарыць.* Правыя Масты Маст. *Наш Алесь ні можа ўсядзец на месцы, на ім аш скура гарыць.* Табала Лід. *На лічанька яна харошая, алі яна віхрыца, аш на ёй скура гарыць.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 289). *Так і лётаць усюды, так і бегаць, аж скура на ім гарыць.* Уселяб Навагр. *На ім аж скура гарыць.* Воранава Воран. 2. Хто-н. адчувае вялікае напружанне ад вельмі клопатных спраў, працы, інтэнсіўных дзеянняў і пад. *Столькі работы. Лятаю цэлы дзень, аш скура на мне гарыць. Кап хоць на мінуту прысела. А ён, заваліна, уключы і храпе сабе.* Бабіна Гродз. *А як начне ўжо што рабіць, то так цэлы дзень, аж скура на ём гарыць.* Кусенцы Свісл. **Вар.** <аж> скура (шкура) гарыць (гіжыць).

Засталіся <толькі> скура ды косці. Гл. толькі скура ды косці засталіся.

Каб ні скура то і косці рассыпаліся б у каго. Хто-н. вельмі худы. *Ты так схудала, каб ні скура, то ў цібе і косці рассыпаліся.* Ні ясі, мусі, нічога. Левыя Масты Маст.

Скура гаворыць на кім. Ухв. і няўхв. Хто-н. залішне рухавы, неспакойны, няўрымслівы. *Маладзязу многа было, усе рухавыя, скура на іх гаворыць.* Зенявічы Навагр. (ЗНФ, 65). *На хлопцы скура гаворыць, і ні пасядзіць ні мінуты.* Дашкавічы Свісл. (ЗНФ, 65). *На Валі скура гаворыць.* Навасады Воран. **Вар.** <аж> скура (шкура) гаворыць (гаварыла).

Скура гарыць на кім. Ухв. і няўхв. Хто-н. залішне рухавы, неспакойны, няўрымслівы. *Ён раздзеты, алі ветрам падшыты, на ім скура гарыць.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 324). *Я сяджу, а ў мяне скура гарыць.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 471). **Вар.** <аж> скура гарыць (гіжыць).

Скура гіжыць на кім. Ухв. Хто-н. вельмі рухавы, няўрымслівы, спрытны, бойкі. *Гэты хлопец такі здатны танцор! Як пачуя музыку, ту на ім скура гіжыць.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** <аж> скура (шкура) гарыць (гіжыць).

Скура ды косці. Вельмі худы, змарнелы. *Але ты то й заштучыняў – скура ды косці.* Хіба няеўшы ходзіш! Клявіца Ашм. (СРЛГ, 47). **Вар.** <толькі (адна, адны)> скура (шкура) ды (да, і) косці <засталіся>.

Скура злезе на доску ў каго. Паграж. Хто-н. будзе вельмі моцна пакараны. *Бацька прыдзя, та ў цібе ўжэ скура злезе на доску, ён табе пакажа, як загарак [гадзіннік] чапаць.* Падазёркі Гродз.

Скура і (ды) арматура. Вельмі худы, змарнелы. *На Толіка доктар казаў: «Скура і арматура! Ці ні з Буханвальда ён вышаў?»* Забалаць Воран. (ЗНФ, 69). *Што яго біць... Страсяні – рассыплецца, скура ды арматура.* Пячоўшчына Валож. **Вар.** <толькі, адна> скура (шкура) і (ды) арматура.

Скура ходзіць на кім. Ухв. Вельмі рухавы, энергічны. Пераважна ў працы. *Глянё на яго, скура так і ходзіць на ім, а колькі балота ўжэ скасіў!* Талькаўцы Ваўк.

Толькі скура ды косці засталіся на кім, у каго. Хто-н. вельмі схуднеў. *Як выйшаў з бальніцы, дык толькі скура ды косці на ім засталіся.* Залацеева Зэльв. *Пахуджэў мой*

стары, толькі скура ды косьці засталіся. Дзятлава Дзятл. У яе засталіся толькі скура ды косьці. Дабраволя Свісл. **Вар.** <толькі (адна, адны)> скура (шкура) ды (да, і) косці <засталіся>.

Толькі скура і арматура. Вельмі худы, змарнелы. – *А Васіль як? – Яшчэ покуль жывы, але толькі скура і арматура.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 69). **Вар.** <толькі, адна> скура (шкура) і (ды) арматура.

СКУРАТ. Як скурат на агні. Няўхв. 1. *круціцца, выкручвацца.* Неспакойна, залішне актыўна. Пра фізічныя рухі. *Што ты выкручваюся як скурат на агні, ні можаш як усе пасядзець?* Семернікі Ашм. (СГВ, 619). 2. *направіцца.* Зусім не (направіцца, стаць лепшым). *Паправіўся як скурат на агні.* Лелюкі Іўеў. (ППФВ, 50). *Паправіўся як скурат на агні.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 472). – *Як там іхня Ленка, трэ было п схадзіць да іх, ніяк ні дабярэся, ці хоць трохі напавілася?* – *А, натта там... Як скурат на агню.* Бастуны Воран.

СКУРУ. Адзецца ў сабачую скуру. Няўхв. Сапсаватца маральна, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Ат, што пра яго казаць, хіба гэта чалавек – п'е, б'ецца. Адзеўся ў сабачую скуру, яго ўжэ ні пераробіш.* Ліхінічы Маст. **Вар.** пусціцца (пайсці, адзецца) у сабачую (у воўчую) скуру (шкуру).

На валовую скуру не спішаш (не спішаце, не спісаць) чаго. Вельмі многа чаго-н. Ён напавычаў столькі, што на валовую скуру ні спішаш. Скідзель Гродз. (СНМ-2, 37). *Я вам столькі гэтых прыказак нагавару, што на валову скуру ні сьпішаця.* Мацюкі Шчуч. Многа песняў знаю, калі пачну сьпяваць, то іх на валову скуру не сьпісаць. Купіск Навагр.

Пайсці ў сабачую скуру. Няўхв. Сапсаватца маральна, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Ат, матка твая таксама ні слухалася, пайшла ў сабачую скуру, потым паехала вучыцца бліскі сьвет.* Дамейкі Лід. **Вар.** пусціцца (пайсці, адзецца) у сабачую (у воўчую) скуру (шкуру).

Пусціцца ў сабачую скуру. Няўхв. Сапсаватца маральна, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Нікескі хлопец быў, аля звязоўся з гэтай кампаніяй, та пусьціўся ў сабачую скуру, ціпер во судзіць будучь.* Бабіна Гродз. **Вар.** пусціцца (пайсці, адзецца) у сабачую (у воўчую) скуру (шкуру).

Садраць чортаву скуру. Няўхв. Настойліва, бесцырымонна, нягледзячы ні на што завалодаць чым-н., прысвоіць што-н. *Дзе ён табе ўступіць, абы можна, абы удаецца, то зьдзярэ чортаву скуру.* Лепей с такімі людзьмі нічога не мець. Бастуны Воран.

Скуру драць з каго. Няўхв. 1. Браць высокую цану за што-н., абіраць каго-н. *І за гэтыя нішчасныя соткі скуру дзяруць, і абрабляць ужэ німа чым.* Малыя Азёркі Маст. 2. Моцна біць, лупцаваць каго-н. *Скуру з іх дзяры і слухай: ці жывоё?! Кіралі Шчуч.* (СПЗБ-4, 472).

Скуру звалачы з каго. Няўхв. Моцна пабіць, пакараць каго-н. *Няхай толькі прыдзя дахаты гэты шкоднік, я зь яго скуру звалаку.* Бабіна Гродз. *Зноў нешта ўтварыў? Трэба зь яго добра скуру звалачы, каб ведаў.* Жылі Іўеў.

Скуру спусціць з каго. Няўхв. Моцна пабіць, пакараць каго-н. *Яны б зь яго скуру спусьцілі, каб ні надышлі хлопцы.* Граўжышкі Ашм. *Лядзі мне, калі палучыш двойку, скуру спушчу сь цібе.* Навумаўцы Шчуч. **Вар.** скуру (шкуру) спусціць.

Убрацца ў чортаву скуру. Няўхв. Страціць сумленне, разбэсціцца; стаць нягоднікам. *Табе трэба добрая бізуна даць, калі ты ўбраўся ў чортаву скуру.* Сцігані Іўеў. **Вар.** убрацца (убіцца) у воўчую (чортаву) скуру (шкуру).

У скуру зарабіць, атрымаць і пад. Пакаранне. *Пярастань дурэць, а то заробіш у міне сёня ў скуру.* Ліпнікі Шчуч. *Жэнька ўчора дастоў у скуру – аштрафавалі на трыццатку за рыбу.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 73). *Атчапіса, ні лесь пад рукі, ба зара заробіш у скуру.* Бабіна Гродз.

СКУРЫ. Вылезці са скуру. Вельмі шчыруючы, пастарацца выканаць амаль немагчымае. *Мікола вылезе са скуру, а ўсё зробіць, такі чалавек.* Малыя Эйсманты Бераст. (СГВ, 583).

Выпінацца са скуру. Няўхв. Вельмі актыўна, бурна даводзіць, даказваць што-н. *А ты ш крычаў, ты ш выпінаўся са скуру, што ён вінаваты, а цяпер маўчыш як вады ў рот набраўшы.* Турэц Карэл.

Вырабляцца са скуру. Выходзіць з нормы паводзін. *Іхня дзеўка вырабляцца с скуру, жывучы на бацькавым усём.* Раманавічы Шчуч. (СГВ, 583).

Да скуру прамокнуць, вымакнуць. Цалкам, поўнасьцю, наскрозь. *На дварэ такі лівянь, што я пакуль дабег дахаты, то да скуру прамок.* Пеляса Воран.

Лезці са скуру. Вельмі шчыруючы, старацца выканаць амаль немагчымае. *Ну ўжо сёньня Наташа атказвала на ўроку, то прама лезла са скуру.* Масты Маст. *Я тут ужо са скуру лезу, абы яму добра было, а ён хоць бы пра здароўечка спытаў.* Дзягавіцы Ашм. **Вар.** лезці са скуру (са шкуру).

Лупіцца са скуру. Вельмі старацца, рабіць амаль немагчымае, каб дасягнуць чаго-н. *Яг зьбяруць гуляць увечары, дык Ірэна лупіцца са скуру, а ён і ўвагі не зьвяртае на яе.* Падгаі Ашм. (СГВ, 597).

Са скуру выверчвацца. Ажыццяўляць неверагодна актыўныя рухі пад уздзеяннем болю ці іншых фізічных раздражняльнікаў. *Кручок [авадзень] як хопіць ці карову, ці каня, дык ён з скуру выверчваецца.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-2, 536).

Са скуру вылазіць. 1. Паводзіць сябе вельмі рухава, энергічна. *Ён усё танцуе і танцуе, проста с скуру вылазіць.* Алешкаўцы Шчуч. 2. Вельмі старацца, рабіць амаль немагчымае. *Ты глядзі ўжэ там, старайся, каб аж са скуру вылазіў.* Завадзічы Гродз. *От цяпер у нас ёсьць дзеўкі, што ні можна глядзець, с скуру вылазяць, абы іх бачылі і дзіву даваліся.* Сіманы Лід. (СГВ, 593).

Са скуру лезці. Гл. лезці са скуру.

У сваёй скуру ведаць. Са свайго вопыту. *У сваёй скуру ведаю, як цяшка ў такія гадэ.* Крывулькі Маст.

У скуру не ўстаяць. Быць вельмі рухавым, непаседлівым. *Дай хоць мерку зняць, круцісься, у скуру ня ўстоіш!* Мастаўляны Лід.

СЛАБА. Слаба нашых ведаеш. Выкл. Выказванне пачуцця гонару, выхвалення, самазадавальнення. *Ты думайш, я ўступлю гэтаму крыкуну?! Слабо нашых ведаеш!* Бабіна Гродз. – *А гэты чаго прысунуўса? Карціна Рэпіна – «Ні ждалі»! Можаш заварочваць адгэтуль! – Ой-ёй-ёй!.. Якая дзялавая! Некалі й ты да нас прыдзяш.* Паглядзіш, што будзя. Слабо нашых ведаеш! Новая Руда Гродз.

СЛАВА. Слава Богу. Пабоч. Выказванне радасці, задавальнення, палёгкі, супакою з якой-н. прычыны. *Слава Богу, памаленьку жывём.* Бяляўшчына Ваўк. (ДМГ, 142). *Слава Богу, што хоць гэта ўсё скончылася.* Руда Яварская Дзятл. *Толькі слава Богу, што бачу.* Галавачы Гродз. (СПЗБ-3, 455). *Слава Богу, зямля зашорхла, цвярдзей пад нагамі будзя.* Скураты Івац. (ДСК, 89).

Слава табе Госпадзі. Пабоч. Выказванне радасці, задавальнення, палёгкі, супакою з якой-н. прычыны. *Цяшко было, яды не ханала. Прышоў, слава табе Госпадзі, дык зноў узяў малаток у рукі.* Валеўка Навагр. (ДМГ, 80).

СЛАВУ. На славу. Вельмі добра, найлепшым чынам. *Выпіў цесьць і зьеў на славу, хоць жывот расьперажы.* Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

СЛАНУ. Як слану паземкі чаго. Іран. Вельмі мала чаго-н. *Мне гэтай яды як слану паземкі.* Доргішкі Ашм. • Паземка – суніца.

СЛАТА. Як слата ў вочы лезці. Няўхв. Неадчэпна, назойліва. *Чаго ты лезаш як слата ў вочы?! Бягені Ваўк. Паішлі зь лесу, а то мошкі як слата ў вочы лезуць.* Дварэц Дзятл.

Як (чыста) слата прыстаць, прычаницца і пад. Няўхв. Неадчэпна, назойліва. Прычанилася да мяне як слата. Тухавічы Лях. (СПЗБ-4, 479). Напалі як слата свінні на бульбу. Жылі Іўеў. (СПЗБ-4, 479). Камарэ напалі – чысто слата. Стральцы Гродз. (СПЗБ-4, 479).

СЛАТОЙ. Лезці слатой <у вочы>. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. Не лезь слатою ў вочы. Заполле Івац. (ДСК, 212). Абрэдзіла, абганіла, а зара слатою ў вочы леза. Аўсто Івац. (ДСК, 15). Ты, відаць, хочаш па пыцы атрымаць, лезаеш слатою. Альшаніца Івац. (ДСК, 193). Што за баба! Леза слатою ў вочы, хоць с хаты выганяй. Старына Маст. Аччапіся! Слатой у вочы лезаеш! Ваўкавічы Навагр. Слатой у вочы лезіць: дай і дай! Косцевічы Астр.

СЛЕД. І след прастыў каго. Хто-н. бясследна знік, уцёк, схаваўся. Я тут сяджу, расьпінаюся, а яго і сьлет прастыў. Смільгіні Воран. Хацела яму пару ласкавых сказаць, а яго і сьлет прастыў. Каменка Шчуч. Глянуў у акно – стаяць тры зьвярэ, велькія, сытыя, харошыя, з доўгімі вушамі, напэўна, ласе. Выскачыў на двор, а іх і сьлет прастыў. Жыбарты Дзятл. (СБНФ, 119). А я шукаю, шукаю Зінку, а яе і сьлет прастыў. Калеснікі Бераст. (СГВ, 594). Я толькі павярнулася сказаць слова, а яго ўжо і сьлет прастыў. Малыя Эйсманы Бераст. Як мы павадзіліся, Марылі і сьлет прастыў у нашым доме. Семернікі Ашм. (СГВ, 607). Зымаў тато велькі рой, асадзіў у новы ўлей, а назаўтро яго і след прастыў, паляцеў. Ласосна Гродз. (СНМ-2, 16).

У той след ісці. Неадступна за кім-н. Я ішла ў той сьлет за бацькам, а за мной ужо завая замятала сьляды, і адразу стала ні відаць. Пеляса Воран.

Як след. Належным чынам; так, як і трэба (рабіць, зрабіць што-н.). Апаніся ты як сьлед, а то ходзіш пёнтры павыпускаўшы. Геранёны Іўеў. (СГВ, 357). Чаму ты не сказаў мне ўчэсьняй, што прыедуць да нас госьці, трэба б было як сьлед нашыкавацца. Старая Дубавая Гродз. (СГВ, 518). Усе бярэны ў зрубе добра самшоныя, мох клалі як сьлет. Лазы Воран. (СГВ, 423). Ідзі апаніся як сьлет, а то выскачыў на людзі такі расьцяляшаны. Жупраны Ашм. (СГВ, 412). Чаму ты наспод надзеў сарочку? Надзень як сьлет. Міцкавічы Сморг. (СГВ, 285). Цяпер на гуліцы ні пачуеш лайкі, бабы ні сварацца, бо кожна за работу ўзялася як сьлет, няма калі лайкацца. Сямёнавічы Дзятл. (СГВ, 231).

СЛЕДАМ. Следам за дзедам. Ісці ўслед за кім-н. Пасядзела п у хаці, дык не, следам за дзедам. Грынкі Свісл.

СЛЕДУ. І следу няма чаго. Што-н. знікла, цалкам страціла прыкметы свайго існавання. Тато казаў, што за сялом сакарэ раслі, а цяпер іх і следу німа, альшына парасла. Свіслач Гродз. У майго дзіцяці было загарава, кінулася да бабоў, то адкінулі, зара і следу німа таго загарава. Альшаніца Івац. (ДСК, 18).

Кап і следу не было чыйго дзе. Няўхв. Выказванне катэгарычнага патрабавання, каб хто-н. знік і больш тут не паказваўся. Гані гэту пошасць с хаты, кап тут іх і следу ні было. Рагачы Гродз. (СНМ-2, 180).

СЛЕПАКІ. Заліць слепакі. Груб. Выпіць залішне спітнага, быць п'яным. Ну, ужэ зноў заліў сьлепаке, чуць ногі валачэ. Дарагляны Маст. Хадзіў мой на вясельля паглядзець, ды гэтак заліў сьлепакі, што ледва на возі прыцянулі. Зачэпічы Шчуч. Калі ўжо заліў сьлепаке, то не мяшай, ідзі ўварніся і сьпі. Райца Карэл. **Вар.** заліць вочы (бельмы, зегры, зеграчы, зрынкі, зрыны, зрэнкі, слепакі).

СЛЕПАКОМ. Слепаком у вочы лезці. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. Ні дасьць пасядзець, сьлепаком у вочы леза, і рады німа. Красулі Шчуч. Чаго ты сьлепаком у вочы лезаеш?! Студзенікі Свісл. **Вар.** сляпіцай (сляпцом, слепакой, слепаком) у вочы лезці.

СЛЕПАНДА. Слепанда' курыная (курача). Іран.-асудж. Чалавек, які не бачыць, не заўважае што-н., каго-н. Сьляпанда ты курыная! Во ляжыць на лаўцы хлел, а ён леза недзя, шукая чорт ведая дзе. Будзёнаўка Ашм. Алі я й сьляпанда курына, нічога ні бачу, калі

прыходзіць аўтобус, калі адыходзіць. Пагранічны Бераст. Лазіць паўгадзіны і ні можа знайсці, сьлепанда курына! Я во адзін рас вокам кінула і зразу ўбачыла. Бабіна Гродз. Аля ты й сляпанда курыная: гэта ш соль, а ні цукар. Пеляса Воран. Сьляпанда курача! Чуць на шчыраго [баравіка] ні наступіў. Старына Маст. **Вар.** сляпанда (сляпандзя, сляпяндзя) курыная (курача).

СЛЕПАНДЗЯ. Сляпандзя курыная. *Іран.-асудж.* Чалавек, які не бачыць, не заўважае што-н., каго-н. Ён сьлепандзя курыная, не заўважае нічога. Макараўцы Бераст. Да вунь жа яно здаду, сьлепандзя ты курыная! Паляны Ашм. Сьлепандзя курыная, тры разы прайшла каля хусткі і ні бачыш яе. Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** сляпанда (сляпандзя, сляпяндзя) курыная (курача).

СЛЕПАТА. Курыная сляпата. *Бат.* Казялец, кураслеп. Курыная сляпата разраслася па ўсёй сялібі. Моруна Іўеў. (МСГВ, 253). Курыную сляпату не даюць есці курам. Харосіца Навагр. Усё балото пажаўцело, хіба курына сляпата расьцьвіла. Мацвееўцы Ваўк. Курыная сляпата цвіце вясной. У яе жоўтыя дробныя бліскучыя кветкі, яна ядавітая. Заполле Івац. (ДСК, 119). Па балотці адна курыная сляпата жаўціць, травы зусім німа. Кавалічы Гродз. (СНМ-2, 118). **Вар.** курыная (курача) сляпата (сляпята).

СЛЕПАТОЙ. Лезці сляпатою у вочы. *Няўхв.* Назойліва прыставаць, дакучаць. Адчапіся ад міне са сваімі дурнымі разгаворамі, а то лезыш сляпатою у вочы. Пеляса Воран. Унук яе ну проста сляпатою у вочы леза, ну ні дасьць пагаварыць. Першамайск Шчуч. Як выпьне, то сляпатою леза ў вочы, нешта даказаць хоча. Чудоўшчына Дзятл. **Вар.** сляпіцай (сляпцом, сляпатою, сляпаком) у вочы лезці.

Сляпатою у вочы лезці. *Гл.* лезці сляпатою у вочы.

СЛЕПЯНДЗЯ. Сляпяндзя курыная. *Іран.-асудж.* Чалавек, які не бачыць, не заўважае што-н., каго-н. Сляпяндзя ты курына! Та ш пад носам ляжыць шапка, а ты ні бачыш. Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** сляпанда (сляпандзя, сляпяндзя) курыная (курача).

СЛЕПЯТА. Курача сляпята. *Бат.* Казялец. Курача сляпята натта пякушчая, хай троху ў руках пабудзе, і рукі горкія. Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 213). **Вар.** курыная (курача) сляпата (сляпята).

СЛЁЗЫ. Адальюцца слёзы каму чые. Хто-н. паплаціцца за прычыненае зло. Усё адно адальюцца ім сьлёзы нашыя. Казакоўцы Маст.

Горкія слёзы ліць. Моцна плакаць. Каб яна не томіла яго – дзіця, дай мне яго, яно горкія слёзы льець. Валеўка Навагр. (СПЗБ-5, 104).

Каціныя слёзы. Вельмі малая колькасць чаго-н. Можаш сама выпіць гэтыя каціныя сьлёзы, а мне лі, як і ўсім. Вялікія Эйсманты Бераст.

Кукушкіныя слёзы. *Бат.* Балотныя кветкі. На балоце многа кукушкіных слёз расьце. Гагарына Навагр. (СГВ, 224).

Ліць слёзы. Плакаць. Праз тры гады я хварэла. Праз чатыры ліла слёзы. Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-4, 78). Сеў хлапец каля гэтага каменю і пачаў сьлёзы ліць. А тут яруны пачалі страляць, дожджэ уліў. Альхоўка Астр. (ДМГ, 221). **Вар.** ліць слёзы (слязьмі).

Слёзы ліць. *Гл.* ліць слёзы.

Слёзы пусціць. Заплакаць. Паглядзі, ужо губы склала, а зарас і сьлёзы пусціць. Купіск Навагр. (ЖНС, 108).

У слёзы. Пачаць плакаць. Маладзіца тут у сьлёзы, бэсыціць мужа і кляне, а бадай яго пагрозы, вокам ласкі ні зірне. Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

СЛІНА. Што сліна да губы (да губ, да губоў, на язык, на языку) прынясе (прынесла) плесці, вярзці, гаварыць і пад. *Асудж.* Зусім не думачы і абы-што. Слухайця вы яго, лайду [балбатуна]. Ён заўша [заўсёды] пляце што сьліна да губы прынясе. Крапіўніца Свісл. (ЗНФ, 81). Ні лемзай, чаго ні трэба, прывык ляскаць, што сьліна да гуп прынясе. Бершты Шчуч. (ЗНС, 45). Ай, я ёй ні веру, яна як завядзецца, так вярзе што сьліна да губоў прынясе. Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 81). Кап што добрая сказаў, а то плёў

што сьліна да губоў прынесла. Галынка Зэльв. (ЗНФ, 81). Дзіцяці таму дзясяты гадоў, ніколі ў тым Слонімі ні быў, а ты выпраўляеш. Гаворыш што сьліна да губ прынясе. Чырвоны Бор Дзятл. (ЗНФ, 81). Малоціць як сячкарыя, што сліна да губ прынясе. Дзеткі Воран. Сядзіць, меля што сьліна да губ прынясе, услухацца брытко. Напавічы Маст. От, трындоліш што сліна да губ прынясе. Квасоўка Гродз. (СНМ, 146). Плешча, што сьліна да губоў прынясе, а потым і каяцца, ды позна. Старына Маст. Галэндзіць, што сліна на язык прынясе. Квасевічы Івац. (ДСК, 56). Што сьліна на языку пранесла, тое ты і гаворыш. Вераб'евічы Навагр.

СЛІНКУ. Глытаць слінку. Зайздросна глядзець на што-н. спакуслівае, але недаступнае. Ты, мой міленькі-даражэнькі, ні глытай слінку, а схадзі да бацькі і папрасі, каб ён і табе купіў ровар, то ні трэба будзь папрашайнічаць. Жукоўшчына Дзятл.

Слінку пускаць на кім. Марыць, імкнуцца завалодаць кім-н., хто (звычайна дзяўчына) з'яўляецца прывабным, спакуслівым. Зінка лёгка на ўторы, па ёй вунь колькі мужчынаў слінку пускае. Чамяры Сл. (ЖНСл., 188).

СЛОВА. Даць слова. Цвёрда абяцаць што-н., запэўніваць у чым-н. Даў слова, што больш не будзе. Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-2, 32). Коль слова даў, та трэба трымацца, а ні пяціцца назад. Парэчка Гродз. (СНМ-2, 192). Я мушу гэта зрабіць, бо даў слова. Карозічы Гродз. (СНМ-2, 137).

Закінуць слова за каго. Папрасіць, пахадаініць за каго-н. перад кім-н. Калі пайдзеш да прасядацця, дык закінь там слова і за мяне. Грынкі Свісл.

Ні слова не сказаць. Зусім нічога. Пасунуўся як сугнет, ні сказаўшы ні слова. Беражна Карэл. (НЛ, 163).

Слова адварнуць. Адгукнуцца, сказаць што-н., уступіць у размову з кім-н. Чаго ты маўчыш, што табе слова цяжка адварнуць? Белазораўцы Іўеў. (ЗНФ, 65). Ганаровая стала цяперачы наша Танька, сустрэнься, дык і слова ні адверня. Дакудава Лід. (ЗНФ, 65). А чаму ты прайшоў і слова ні адварнуў? Нача Воран. (ЗНФ, 65).

Слова выхапіць чыё. Апырэдзіўшы, сказаць тое, што хацелася сказаць каму-н. Ты, Рая, маё слова выхапіла. Як сярэўна адной галавой думалі. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 65). – Што ты паўтараеш за ім, як папугай? – Я ні паўтараю. Гэта ён маё слова выхапіў. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 65).

Слова выцягнуць з каго. Прымусяць гаварыць каго-н. З яго слова выцягнуць цяжка – усё маўчыць. Малі Астр. (СПЗБ-5, 386).

Слова даць. Гл. даць слова.

Слова закон у каго. Чыё-н. выказванне абавязковае, канчатковае, непахіснае. У яго слова закон, ён слоў на весяр ні пускае. Хадзілоні Шчуч.

Слова за слова. Спрачаючыся, прэрэчачы адзін аднаму (пасварыцца). Слова за слова і хлопцы схопіліся ўгрудкі. Жупраны Ашм. (СГВ, 498).

Слова не абярнуць. Маўчаць, быць маўклівым. Маўмыга, слова не абярня. Аўсто Івац. (ДСК, 133).

Слова не выб'еш (не выціснеш, не выцягнеш) з каго. Хто-н. маўклівы, негаваркі, не хоча гаварыць. Гэта такі поцемак, зь яго слова не выб'еш. Міклашы Дзятл. (СГВ, 369). Нямкіня гэта хіба скажа – слова з яе ні выціснеш. Чамяры Сл. (ЖНСл., 183). Такая дачка мая зацінлівая, слова ні выцягнеш, як затнецца. Баравікі Сл. (СГВ, 164).

Слова не ў куст кінуць. Ухв. Сказаць праўдзіва, правільна, дакладна. Маці слова не ў куст кінула, я ўсё правярэў, так яно і ёсь, як яна сказала. Астравец Астр.

Слова па слове разгаварыцца. Паступова, па меры развіцця гаворкі. Слова па слове разгаварыліся, і не заўважылі, як вечар прайшоў. Слонім Сл.

Слова свята чыё. Чый-н. загад, абяцанне канчатковае, абавязковае, непахіснае. Мая маці што сказала, тоя трэба рабіць, бо яе слова свята. Саленікі Карэл. (СГВ, 607).

Стрымаць сваё слова. Выканаць абяцанне. *Галіна Сяргееўна стрымала сваё слова.* Парачаны Лід.

У адно слова гаварыць. Адзінадушна, згодна, несупярэчліва. *Не ўсе гавораць у адно слова.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 486). *Калі двое скажуць у адно слова, то прыйдзе шчэ адна разёва.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 256).

Як слова сказаць. Хутка, спраўна (рабіць што-н.). *Рыська мой тожа такі ўдалы хлапец, ён работу якую робя як слова сказаць і акуратна.* Навасяды Ашм.

СЛОВАМ. Адным словам. 1. *Пабоч.* Карацей кажучы, завяршаючы сказанае. *Адным словам, падэйсны [ліхі, подлы] ён чалавек, гэты падэйсны чалавек капаецца пад табою, хоча зрабіць ліха.* Касцянева Шчуч. (СГВ, 324). *Ну, адным словам, ужо лякчэй было, як на плячах насіці.* Потым недзе другога гэтакаго коніка купілі, нейкія салдаты цягнулі паранянаго. Квасоўка Гродз. (ДМГ, 43). *Пажаніліся ў трыццаць шостым, вяселя згулялі, я ў белай сукенке была.* З бале, усё як трэба, адным словам. Акмянеі Ашм. (ДМГ, 141). *Адным словам, усіх забралі немцы.* Руда Яварская Дзятл. 2. Вельмі добры, выдатны. *А той зь Мінску разумны і харошы, адным словам хлопця.* Ліпск Лях. *Ні не, ні курыць, адным словам хлопця, ціпер мало такіх есьць.* Бабіна Гродз. *Хіба ён табе раўня, паглядзі, хлопця адным словам.* Зарыца Гродз. (СНМ-2, 200). *Дзеўка – адным словам, тулькі фэлер мае – вугрэ на твары.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 37).

За словам у кішэню (у карман) не палезці. Ухв. Быць знаходлівым, дасціпным, не стрымліваць сябе ў размове. *Я маўчаць ні буду, за словам у кішэню ні палезу.* Чарняўка Шчуч. *А еты Вовік малайчына, за словам у карман не палезе.* Чарнявічы Бар. *За словам у карман не палезу.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 486).

СЛОВАХ. У двух словах сказаць і пад. Коротка, сцісла. *Сваю думку выказаў у двух словах.* Шастакоўцы Шчуч.

СЛОВЕ. На адным слове трымацца. Зусім ненадзейна, нетрывала, нямоцна. *Плот на адным слове трымаецца, яго ні напраўляць, а рабіць занавя трэба.* Косцевічы Астр. *І як яны ездзяць на гэтых мапедах, там у іх усё на адным слове трымаецца.* Уселюб Навагр.

СЛОВЫ. Каб чые словы ды Богу ў вушы (у божае вушка). Выкл. Выказванне пажадання, каб збылося тое, пра што сказаў суразмоўца. *Родненька ты мая, каб гэта твае словы ды Богу ў вушы, то мо што і зьмянілася п.* Парэчча Гродз. *Як ладня ты кажаш, кап твае словы ды ў божае вушка. Але ці зафіша ты так думаеш, як кажаш?* Бастуны Воран.

СЛОІК. Як слоік з плоту прапасці, знікнуць. Гумар. Бясследна, невядома дзе. *Дзе ты быў? Пайшоў і прапаў як слоік з плоту.* Вострава Сл.

СЛОН. Як слон задаволены і пад. Жарт. Вельмі (задаволены). *Давольны як слон.* Масты Маст. *Гляджу – ідзе давольны як слон, значыць, удалося ўгаварыць.* Жалудок Шчуч. *Ну што, атрымала пяцёрку і давольна як слон?* Зэльва Зэльв.

Як слон па бутэльках хадзіць. Асудж. Няўклудна, нязграбна, няспрытна. *Памалу ш ты, а то як слон па бутэльках, усе кветкі ўжо павытаўкаў.* Бастуны Воран.

СЛОНІМЕ. Як у Слоніме танк выстраліць. Скеп. Ніколі не (будзе, адбудзецца што-н.). *Муціць, Сьцяпан дадому прыйдзе цывярозы як у Слонімі танк выстраліць.* Сянькоўшчына Сл. • Фразеалагізм заснаваны на неадпаведнасці з'яў. У Слоніме на пастаменце ў якасці помніка пастаўлены танк у памяць аб Другой сусветнай вайне. Танк натуральны, але непрыгодны для стральбы і ніколі не зможа выстраліць.

СЛОЎ. Слоў не жуе. Вельмі гаваркі, дасціпны ў размове. *Ён слоў не жуе.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 486).

СЛОЎЦА. Як адрэзаў слоўца. Сказаў рэзка, катэгарычна. *Размаўлялі, размаўлялі, а потым як адрэзаў слоўца, што посьля самому брытка стала.* Басіна Навагр.

СЛУЖКА. Служка ў лапцях. Няўхв. Чалавек, які слугуе каму-н., паслугач. *Выкарыстоўваецца ў адмоўным адказе на чыю-н. просьбу, загад. – Прынясі мне малаток.*

– *Я табе хто, слухка ў лапцях? Сам вазьмі.* Малюкі Воран. *І сама можаш прыбраць за сабой, я табе ні слухка ў лапцях.* Каменка Бераст. • Фразеалагізм утвораны скарачэннем прыказкі *Служка ў лапцях, а пан босы* ‘асуджэнне таго, хто просіць зрабіць што-н., хоць мог бы выканаць гэта і сам’.

СЛУП. **Слуп асінавы.** Груб. Тупы, бесталковы чалавек. *Чаго стаіш, слуп асінавы? Вунь кулейка твая падышла.* Стадольнікі Ашм. *Я яму й маргаю, і разныя знакі паказваю, кап пярстаў пра тоё гаварыць, а ён, слуп асінавы, і ў вус ні дуня.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 66). *А што ты хацеў ад яго, калі гэта слуп асінавы?* Гінэлі Воран. (ЗНФ, 66).

Слуп маляваны (малёваны). Груб. Тупы, бесталковы чалавек. *Што ты стаіш, слуп маляваны?! Цялё з буракоў атхіліў бы.* Лаздуны Ёўеў. *Чаму ш ты нічога ні робіш, слуп ты малёваны?! Агрызкі Маст.* *Чаго ты стаіш, слуп малёваны?! Ці ні чуяш, што кажу?!* Салагубаўцы Шчуч. **Вар.** слуп (стоўб) маляваны (малёваны).

Як слуп зацвіце жаніцца. Іран. Невядома калі ці ніколі не (ажаніцца). Ён жэніцца хіба тады як слуп зацвіце. Ляхавічы Зэльв.

Як слуп пры дарозе адзін. Зусім (адзін, адзінокі). *Дзеці разъехаліся, і я зноў астаўся адзін як слуп пры дарозе.* Пеляса Воран.

СЛУПАК. **Як слупак пры дарозе стаяць.** Няўхв. На адным месцы, не праяўляючы актыўнасці, нерухома (стаяць). *І чаго ты тут стаіш як слупак пры дарозі?! Ужэ дахат даўно пара.* Ашмянцы Шчуч. *Чаго стаў як слупак пры дарозе?* Алякшыцы Бераст. **Вар.** як стоўб (слупак) пры дарозе.

СЛУПКІ. **У слупкі станавіцца з кім.** Няўхв. Рэзка пратэставаць, выяўляць нязгоду, прэчыць каму-н. *Шчэ такі малакасос, а ўжо з бацькам у слупкі становіцца.* Гуды Лід.

СЛУПКУ. **Як на слупку кветкі зацвітуць.** Іран. Невядома калі, ніколі. *Ужо ш ні адзін гот клянецца, просіцца, што піць ні будзя, алі як піў, так і пье.* Мусі, кіня піць як на слупку кветкі зацвітуць. Амбілеўцы Шчуч.

СЛУХАЦЬ. **І слухаць не хацець.** Катэгарчна адмаўляць што-н., не пагаджацца з чым-н. *Я прыжэкла [сказала], што пайду замуш, але мама і слухаць не хацела.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 137).

СЛУХУ. **Ні слуху ні духу.** Ніякіх вестак няма пра каго-н. *Зінін хлопца як паехаў на заробаткі, то ні слуху ні духу аб ім.* Мілявічы Маст. *А мой учорачы як павалокся, то ні слуху ні духу.* Уселюб Навагр. *Ні слуху ні духу.* Кашэўнікі Гродз. (СНМ, 189). *Як пайшоў на тую вайну, та як у пропасць упаў, ні слуху ні духу.* Белякоўшчына Гродз. (СНМ-2, 183). **Вар.** ні слуху ні духу; і ні слыху і ні дыху.

СЛЫХАМІ. **З слыхамі пайсці, знікнуць і пад.** Невядома куды, неведома дзе. *Коні пайшлі недзі с слыхамі, ціпер іх ніведама дзе й шукаць.* Машталеры Гродз.

СЛЫХУ. **І ні слыху і ні дыху.** Ніякіх вестак няма пра каго-н. *Як паехаў наш Іван да Івацэвіц, то і ні слыху і ні дыху.* Ні звоніць і ні прыяжая. Лунна Маст. **Вар.** ні слуху ні духу; і ні слыху і ні дыху.

СЛЯДКІ. **Слядкі праграбаць.** Успамінаць са шкадаваннем, спачуваннем, настальгіяй. *От ні будзя міне – што ты тады рабіць будзяш? Сьляткі будзяш праграбаць, ды позна будзя.* Стокі Свісл.

СЛЯДЫ. **Сляды цалаваць чые.** Успамінаць са шкадаваннем, спачуваннем, настальгіяй. *Будзеш ты мае сляды цалаваць.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-4, 480).

СЛЯЗА. **Сляза слязу даганяе (падганяе, падпірае, пабівае, б’е) у каго.** Хто-н. горка і несупынна плача. *Усе рыдая, а ў яе сляза слязу даганяе.* Студзенікі Свісл. *Так ужэ плакала, аж сляза слязу даганяла.* Студзенікі Свісл. *Ты паглядзі на яго: сядзіць, ды сляза слязу падганяе.* Казакоўшчына Воран. *Паглядзі на яе, сляза слязу падганяе.* Ураджайная Навагр. *Марылька ні можа стрымацца, сляза слязу патпірае.* Дзянісава Дзятл. *Дзіва што ў яе сляза слязу пабівая, калі нагаварылі на дзяўчука німаведама што.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 66). *У старой сляза слязу пабівая, а ім ходзь бы што.* Яшчэ,

бачыш, гэты патшываняц і лыбіцца. Вярэйкі Ваўк. (ЗНФ, 66). І ў цябе п сляза слязу пабівала, кап такоё зрабілася. Уселюб Навагр. (ЗНФ, 66). Учорачы на пахарунках дачка меншая Таніна плакала, аш сляза слязу біла. Вольна Бар.

СЛЯЗАМІ. Слязамі абліцца. Горка плакаць ад распачы, безвыходнасці. *А еслі толькі не пападзе харошы чалавек, не саўпадзе добрая пара, тады кончацца, толькі ўспомніш, слязамі абальсесься, і тоя на том кончыцца.* Астрына Шчуч. (ДМГ, 145). Як ухаджу з дома, та дзіця менша прывязваю за сьпіну да сталовай наге, а дзіця адно ўдома сядзіць і наробіць, што захоча. Як вярнуся дамой, пагляджу на сваё дзіця, та я слязьме абальюся. Як нам было жыць цяшка. Багушоўка Гродз. (ДМГ, 46).

СЛЯЗОЙ. Слязой умывацца. Плакаць, бедаваць, гараваць. *Сорамна нашаму брату слязой умывацца.* Старыя Паддубы Шчуч. **Вар.** слязой (слязьмі) умывацца.

СЛЯЗУ. З катову (з камараву) слязу. Вельмі мала (было, засталася і пад. чаго-н., звычайна вадкасці). *Купі мёду, бо ў хаці асталося с катову слязу, а лячыцца трэба.* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 36). *Выпі, ні ламайся. Сколькі ш тут, с камарову слязу.* Гніліцы Навагр. (ЗНФ, 36).

Слязу пусціць. Заплакаць. *Даўней трэба было, каб маладая на вяселлі плакала. А суседка мая, Барчыха, казалі, усё смялася. То бацько драўлянай ложкаю па лабэшніку дачцэ пляснуў, каб слязу пусціла.* Альшаніца Івац. (ДСК, 121).

Трымаць слязу ў сэрцы на каго. Затойваць крыўду на каго-н. *На тога зладзея даўно трымаю слязу ў сэрцы, нігды ні забуду яго здэкаў.* Самаравічы Зэльв. (СТВ, 610). *Ні трымай слязу ў сэрцы на міне, атпусьціся, я нічога кепскага ні хацела табе зрабіць.* Пруд Зэльв.

СЛЯЗЬМІ. Зайспіся слязьмі. Моцна, няўцешна плакаць. *Што ты яе мучыш? Што ты гаворыш абы-што? Ці ты ні бачыш, яна і так зайшлася слязьмі.* Азёры Гродз.

Слязьмі ліць. Горка плакаць. *А мужык тожэ быў віціран вайны. Посьле далі яму першу групу. Я ўсё слязьмі ліла й ліла.* Восава Навагр. (ХБД, 206). **Вар.** ліць слёзы (слязьмі).

Слязьмі ўмывацца. Плакаць, бедаваць, гараваць. *Як мужык памёр, Аришулька слязьмі ўмывалася, пакуль дзяцей пагадала.* Вальнішкі Воран. (СТВ, 607). *Ай, нярастань ты слязьмі ўмывацца.* Палонка Дзятл. **Вар.** слязой (слязьмі) умывацца.

СЛЯПІЦАЙ. Сляпіцай у вочы лезці. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *О дзе кураняты ш Бох даў, сляпіцай у вочы лезуць, ні дадуць карову падаіць.* Чураі Дзятл. *Нельга адчапіцца ад яе, сляпіцаю лезе ў вочы.* Мілявічы Маст. (СБНФ, 242). **Вар.** сляпіцай (сляпцом, слепатой, слепаком) у вочы лезці.

СЛЯПОГА. У сляпога дарогі пытаць, пытацца. Няўхв. (Пытаць) пра тое, што невядома таму, у каго пытаюць. *Як даехаць да Азёркаў? Бытта я езьдзіў туды. Пытаяш у сляпога дарогі.* Масты Маст. *Пытаясься ў сляпога дарогі. Скуль я магу ведаць пра гэта.* Мацвееўцы Ваўк. *Ты пытаеш у сляпога дарогі, ці я гэта магу ведаць.* Алехшыцы Бераст. *Што ты пытаеш у сляпога дарогі? Міне ш тады на сьвеці ні было.* Табала Лід. (ЗНФ, 73). *Пытаяш у сляпога дарогі. Я толькі чула, што пра гэта людзі кажуць, а на свае вочы нічога ні відзела.* Драгуці Воран. (ЗНФ, 73). **Вар.** у сляпога (у п'янага) дарогі (дарогу).

Як у сляпога ў торбе дзе. Няўхв. Непрыбрана, вялікі беспарадак дзе-н. *У цібе на стале як у сляпога ў торбі, што дзе хоча, там і валяецца.* Мацвееўцы Ваўк. *Што ў цібе на стале робіцца! Як у сляпога ў торбі.* Кулёўшчына Маст. *У шафі як у сляпога ў торбі, нігды нічога ні найдзеш.* Зэльва Зэльв.

СЛЯПЦОМ. Сляпцом у вочы лезці. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Гавару табе, што не рашу гэту задачу, а ты сляпцом у вочы лезеш – рашы, рашы.* Ваўчуны Сл. *Не лесь сляпцом у вочы! Так надаеў за цэлы дзень.* Уселюб Навагр. *Ён цібе ўжэ ні хоча бачыць, а ты ўсё лезаш сляпцом у вочы.* Гарадзечна Навагр. *Ён сляпцом у вочы лезе, а я*

цярпець яго ні магу. Зеньвічы Навагр. Я яму кажу – адыдзіся, а ён усё роўна сляпцом у вочы лезе. Тракелі Воран. **Вар.** сляпіцай (сляпцом, слепатой, слепаком) у вочы лезці.

СЛЯПЫ. Сляпы лысага стрыжэ. Іран. Хто-н. займаецца не сваёй справай. Ну чаго ты лезаш ні ў сваё, ці ш твая гэта работа. От, сляпы лысага стрыжэ. Стокі Свісл.

Як сляпы глядзіць гарыць. Вельмі кепска, цмяна, няярка (гарыць што-н.). Мусі, у це сырыя дрова: у пячэ гарыць як сляпы глядзіць. Дубраўка Маст.

Як сляпы да плоту прыстаць і пад. Няўхв. Неадчэпна, дакучліва. Ён прыбіўся да яе як сляпы да плоту. Малі Астр. (СПЗБ-4, 123).

Як сляпы дарогі пытацца. Няўхв. Без патрэбы, недарэчы (пытання). Што ты пытаецца як сляпы дарогі? Быццам сам ні разу ні рабіў. Пераганцы Воран.

Як сляпы каля плоту хадзіць. Нерашуча, няўпэўнена. Ходзіць як сляпы каля плоту. Рулевічы Лід. (МСГВ, 618; ППФВ, 66).

Як сляпы палкі трымацца, дзяржацца. Учэпіста, прыкладаючы ўсе намаганні (трымацца каго-, чаго-н.). Васілеўна – ой, до-о-бра кабета! І кап Сарока гэты ні быў узьвей-вечяр, то трымаўся п яе як сляпы палкі. Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 93). Хай ужэ хоць гэтай работы дзяржыцца як сляпы палкі. Дзеткі Воран. (ЗНФ, 93).

Як сляпы ў торбе. Няўхв. 1. капацца, корпацца і пад. Вельмі марудна, павольна. Варушыся трохі, а то капаецца як сляпы ў торбе. Альхоўка Навагр. Віңуку казала, кап прынёс мне пяць рублей, там у сумца ляжаць, а то аўталаўка павінна прыхаць, дык ён пашоў і корпаіцца як сляпы ў торбе. Навасяды Ашм. Абувайся хуччэй і пайдзём, а то капаецца як сляпы ў торбе. Ваўчуны Сл. Нешта наш Ромусь ня ідзе да гаёвага, каб дамовіцца аб дрывах, капаецца, як сляпы ў торбе. Асіпаўцы Воран. (СГВ, 619). Капаецца як сляпы ў торбе. Павяжы Ашм. (ППФВ, 35). 2. шукаць і пад. Без карысці, без патрэбы, безвынікова. Чаго ты корнаецца ў гэтых паперах як сляпы ў торбе, усё роўна нічога тут патрэбнага няма. Камунарка Смарг. Німа чаго табе рабіць, ды нешта шукаеш як сляпы ў торбе. Шчорсы Навагр. Клаў бы дзе ў адным месцы, а то штодзень шукае як сляпы ў торбі. Мацвееўцы Ваўк. Перад самым носам ляжыць, і ні бачыш, шукаеш як сляпы ў торбе. Гальшаны Ашм. 3. Нічога не бачыць, не арыентавацца. З-за цемры. Я ў гэтай цемнаце як сляпы ў торбе. Тумашаўцы Шчуч.

Як сляпы ў торбу глядзець. Няўхв. Доўга, бесперапынна (глядзець на каго-, на што-н.). Ад здзіўлення, неразумення ці збынтэжанаці. Што ты на міне ўсё лядзіш як сляпы ў торбу? Першы раз бачыш ці што? Лаўрыновічы Зэльв. Ні можа паняць што да чаго, глядзіць як сляпы ў торбу. Гуршчына Іўеў. Ну што ты заглядаеш як сляпы ў торбу? Усё раўно нічога ні ўбачыш. Стокі Свісл. Глядзіць як сляпы ў торбу. Эйсманы Бераст. (ППФВ, 17). Ён табе знайдзе... Глядзіць як сляпы ў торбу бес толку... Ідзі сама пашукай. Ашмяны Ашм.

СМАГА. Смага смажыць каго. Каму-н. вельмі хочацца піць. Дай малому хоць малачка, яго смага смажыць. Купіск Навагр. (СГВ, 607).

Чорная смага. Няўхв. Дрэжны чалавек, прысутнасць якога дзе-н. непажаданая. Вун чорт зноў нясе да нас гэту чорну смагу. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 78). Чула ўчора, што зноў да нас чорна смага едзе... Ну, рэвізор гэты самы, правяральчык. Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 78).

СМАК. Не ў смак каму што. Недаспадобы, не падыходзіць што-н. каму-н. Як стары чалавек, то ні лежня, ні седня яму не ў смак. Ліпнікі Шчуч. (СГВ, 428).

У смак увайсці. Праяўляючы цікавасць, паступова прывыкнуць да чаго-н., адчуваць патрэбу ў чым-н., задавальненне ад чаго-н. Ціпер старых і ні аджанеш ад гэтых сірыялаў, у смак увайшлі, ні адной серыі ні прапусьцяць. Навумаўцы Шчуч.

СМАКУ. Смаку не чуць. Не адчуваць задавальнення, радасці ад чаго-н. Век гаруе і смаку не чуе. Вольдзікі Іўеў. (ППФВ, 12). Працуем і смаку ні чуем. Бабіна Гродз.

СМАЛА. Каб смала спіла каго. Выкл. Лаянк. Выказванне адмоўных адносін да п'яніцы, да таго, хто напіўся. Кап цібе смала спіла, калі ты ні можаш ніяк гэтай заразы

напіцца! Старына Маст. *А каб цябе сьпіла смала, калі ты дзень і ноч ні прасыхаяш!* Ваўкавічы Навагр. *Кап цябе смала сьпіла, як ты век зальеш гэтыя зрынкі!* Жомайдзі Лід.

Як смала. Няўхв. 1. прыстаць і пад. Неадчэпна, дакучліва. *І чаго ён прывязаўся як смала?* Загорцы Гродз. *Прыстоў як смала, каб грошай пазычыла, ніяк адвязацца ні магла, пакуль ні дала пяць рублей.* Бабіна Гродз. *Ну чаго ш ты да міне прыліп як смала?* Ганчары Свісл. *Ну што ты прыстаў як смала?! Німа мне с табой калі байкі гаварыць.* Дзянісава Дзятл. *Нічога я табе ні скажу, чаго ты прыстаў як смала?! Моцевічы Лід. А што ж я зь ім зраблю, прычапіўся як смала, нідзе праходу ні дае.* Завадзічы Гродз. *Хлопця чэпіцца як смала да яе, можа і будзе вяселье.* Малейкаўшчына Лід. *Чаго ты прыстала як смала?* *Я ш табе сказала, што ні дам.* Монькавічы Маст. *Згадзіўся, быля атчапіцца ад яго, ба прыстоў як тая смала.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 39). *Сцяпан мне ўвечары дзісь так збрыд, ні ведала, куды ад яго ўцячы, і чаго ён прывязаўся як смала?* Парачаны Лід. (СГВ, 619). 2. Назойлівы, дакучлівы. *Яна такая як смала.* Дайлідкі Астр.

Як смала гарачая прычапіцца, прыстаць і пад. Няўхв. Неадчэпна, дакучліва. *Чаго ты прычапіўся як смала гарачая.* Слабодка Ашм. *Што ты да мяне ўвязалася як смала гарачая.* Стары Дворац Бераст.

Як смала да дрэва (да дзерава) прыліпнуць, прычапіцца і пад. Няўхв. Неадчэпна, дакучліва. *Прыліп як смала да дрэва.* Пагараны Гродз. (ППФВ, 53). *Чаго ты прычапіўся да мяне як смала да дзерава.* Курчоўцы Воран.

Як смала да кала прыстаць, прычапіцца і пад. Няўхв. Учэпіста, назойліва, неадступна (прыставаць, чапляцца да каго-н.). *Прыстаў да дзеўкі як смала да кала, а яна й абараніцца ні ўмее.* Лылойці Смарг. *Чаго ты прыстала да мяне як смала да кала?! Волькавічы Ашм. Што ты прычапіўся да міне як смала да кала! Стокі Свісл. Твой Ванька праходу ні дае маёй дзеўцы, як смала да кала прыстаў, хоць ты гвалт крычы.* Сніганы Смарг. (ЗНФ, 93). *Чаго ты прыстала як смала да кала? Я ш сказаў табе, што ні дам, а ты зноў тоя самая.* Жупраны Ашм. (ЗНФ, 93). *Прыліп як смала да кала.* Красноўцы Лід. (ППФВ, 53).

Як смала да падэшвы прыставаць, прыліпнуць і пад. Няўхв. Вельмі рашуча і неадступна. *Іван, ты да міне як смала да падэшвы прыстаў, цяшка аць цібе атчапіцца.* Глушнева Гродз. (ЗНФ, 93). *Як смала да падэшвы прыліп, німа на цібе здыхаты.* Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 93). *Наварыла дранкі с салам, а ён прыстае як смала да падэшвы: дай яму вярашчакі.* Дварэц Дзятл. (ЗНФ, 93). *Чаго ты прыліп да міне як смала да падэшвы?* Янаўляны Лід.

Як смала да настала прыставаць, прычапіцца і пад. Няўхв. Вельмі рашуча і неадступна. *Прыстаў як смала да настала.* Рыдзелі Гродз. (ППФВ, 53). *Прычапілася ты да міне як смала да настала. Хай цібе качкі стопчуць!* Новы Двор Свісл.

Як смала да плоту прычапіцца і пад. Няўхв. Неадчэпна, дакучліва. *Я так сьпяшалася ў калхос, а ён прычапіўся да міне як смала да плоту, хоць плач.* Вялікія Канюшаны Лід. *І што ты ўсё чэпісься да дзіцяці як смала да плоту.* Ашмянцы Шчуч.

Як смала да цела прычапіцца і пад. Няўхв. Неадчэпна, дакучліва. *Прычапіўся як смала да цела.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 498).

СМАЛІЦАЙ. Лезці смаліцай у вочы <каму>. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Аччапіся, ні лесь смаліцай у вочы.* Дарагляны Маст. *Што ты лезяш смаліцай у вочы, ні даеш пагаварыць ш чалавекам.* Рыдзелі Гродз. *Кожны дзень ты мне смаліцай у вочы лезяш са сваімі задачамі і ўраўненнямі.* Ваўчуны Сл. *Дай жа ты мне што-нібудзь зрабіць – лезеш смаліцай у вочы.* Шыганы Сл. *Не лезь смаліцай у вочы.* Такарышкі Іўеў. *Хваціць ужэ лесьці смаліцай у вочы, аччапіся!* Макараўцы Бераст. *Смаліцаю леза ў вочы, ні аччапіцца ад яго!* Савічы Зэльв. (СНМЗ, 113). *Кап ты знала, як ён мне надаеў!* Ганяю, ганяю, а ён усё раўно смаліцаю мне ў вочы леза. Драчаны Свісл. **Вар.** смалой (смаліцай, смальцом) у вочы лезці.

Смаліцай лезці ў вочы. Гл. лезці смаліцай у вочы.

СМАЛОЙ. Смалой у вочы лезці. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Чаго ты смалой у вочы лезыш, дай ш чалавекам пагаварыць.* Шыганы Сл. *Як чаго зажадаю, то смалой лезе ў вочы.* Парфёнавічы Маст. (СГВ, 607). *Мая дачка як чаго захоча, та смалою леза ў вочы.* Мілявічы Маст. *Гэтыя мухі і паесці нават ні дадуць добра, смалою лезуць у вочы.* Замасцяны Шчуч. **Вар.** смалой (смаліцай, смальцом) у вочы лезці.

СМАЛОЎКУ. У смалоўку ўскочыць. Знайсці сабе ліха, набыць непрыемнасць. *Адно не паглядзі за імі, так і ў смалоўку ўскочаць.* Варонічы Зэльв. (Стэц.-2, 251).

СМАЛЬНЯК. Як смальняк. Ухв. Вельмі моцны, здаровы, трывалы. Пра чалавека. *Пацсухі чалавек здаравейшы бываю, як сыты, ён як смальняк, хвароба ні бярэ.* Жукевічы Гродз. (СНМ, 101).

СМАЛЬЦОМ. Смальцом лезці ў вочы. Няўхв. Назойліва прыставаць, дакучаць. *Гэная цётка ўсё смальцом лезла ў вочы, усё ёй было мала.* Чуркі Ашм. **Вар.** смалой (смаліцай, смальцом) у вочы лезці.

СМАРКАТЫМ. Як з смаркатым есці гаварыць. Няўхв. Без толку, безвынікова (гаварыць з кім-н.). *Ой, зь ім гаварыць як з смаркатым есці.* Зачэпічы Шчуч.

Як з смаркатым наясі (наясію) пагаворыш і пад. Няўхв. Зусім не (пагаворыш, дайдзеш да згоды з кім-н.). *С табой нагаворыся як з смаркатым наясію. Я табе кажу адно, а ты ўсё сваё талкуеш.* Прудзяны Шчуч. *Я яму расказаў усё, як было, а ён мне: «С табой разбярэся як з смаркатым наясію».* Азярніца Сл.

СМАРКАЧЫ. Смаркачы папусціўшы стаяць і пад. Плачучы, усхліпваючы. *Наб'е нас маці, і стаім смаркачы папусціўшы.* Руда Яварская Дзятл.

СМЕРЦІ. Да смерці. 1. Да канца жыцця. *Во, даю табе клятву да смерці!* Солы Сморг. (СПЗБ-2, 489). *Яго да смерці прызывалі сватам.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 503). 2. Увесь час, пастаянна. *Першая любоў не гіня да смерці.* (СПЗБ-4, 503). *Да смерці буду помніць, як гэты гат мне рукі заломваў.* Бабіна Гродз.

Як да смерці да чаго. Вельмі далёка, няхутка да чаго-н. *Пытаўся, калі ў міне будзя машына, а да той машыны яшчэ як да смерці.* Пагранічны Бераст.

СМЕРЦЬ. Зрабіць сабе смерць. Пакончыць жыццё самагубствам. *Як я не пайду за яго, я зраблю сабе смерць.* Правыя Масты Маст.

Смерць казіная. Вельмі худы, змарнелы. Пра чалавека. *Еш, смерць казіная! На такую худуюшчую ні адзін кавалер не гляне.* Гнесічы Навагр. **Вар.** <як> смерць казіная.

Смерць у вочы глянула (паглядзела) каму. Каго-н. сударгава страсянула. – *Што с табой, Марыля? – От, смерць мне ў вочы глянула.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 66). *Трэба, мусі, да доктаркі схадзіць, ба сёня мне другі рас смерць у вочы глянула.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 66). *Кажуць, што як цябе страсяне ні то ат холаду, ні то ат так чаго, та гэта смерць у вочы паглядзела.* Мілявічы Маст.

Смерць хадзячая. Вельмі худы, змарнелы. Пра чалавека. *Лазіць па хаце гэта смерць хадзячая, хучэй бы паехаў, то цішэй ды спакойней было п.* Пасека Дварчаны Воран.

Толькі па смерць пасылаць каго. Незадава. Хто-н. вельмі доўга, марудна вяртаецца адкуль-н., каго-н. цяжка дачакацца. *Цібе толькі па смерць пасылаць.* Няверавічы Ваўк. *Дзе ты так доўга быў, цябе толькі па смерць пасылаць? Уселяб Навагр. Яго толькі па смерць пасылаць, ніколі ў час ні прыдзіць.* Страча Астр. *Нівядома, чы прыжджэс таго кума, бо яго толькі па смерць пасылаць.* Альбярцін Сл. *Цібе толькі па смерць пасылаць.* Як пашла, дык прапала, суп выстыў зусім. Мілявічы Маст. *Цібе, брат, ні па касу, а толькі па смерць пасылаць.* Задворані Свісл. *Во, з'явілася, цябе толькі па смерць пасылаць.* Ляхавічы Зэльв. *Цібе ні па воду, а толькі па смерць пасылаць, як пайшоў, то і прапаў.* Дзешкаўцы Свісл.

Як конская смерць па выгане хадзіць і пад. Няўхв. Без справы, без сур'ёзнага занятку. *Лазіць як коньска сьмерць па выгані, ні мая чым заняцца.* Задвор'е Зэльв.

Як па смерць пайсці. Надоўга. Пра чаканне хутчэйшага вяртання каго-н. *І колькі ш чакаць гэтага Владука. Пайшоў як па сьмерць.* Дзягаўцы Ашм.

Як смерць белы, збялець. Вельмі (бледны, пабяднець). *Твой мужык зусім худы і белы як сьмерць, ні крывіначкі німа.* Струбніца Маст. *Ды ты белы як сьмерць, ідзі ляш паляжы.* Сцяпанішкі Маст. *Як убачыў немцаў, то як сьмерць зьбялеў.* Уселюб Навагр.

Як смерць казіная. Вельмі худы, змарнелы. Пра чалавека. *Гэта ш мая што дадумалася...* Фігуру саблюдаць. *Ходзіць як сьмерць казіная, голадам сябе морыць.* Гнесічы Навагр. **Вар.** <як> смерць казіная.

СМЕТНІКУ. На сваім сметніку. Ва ўласнай хаце, сялібе, ва ўласнай прасторы жыццядзейнасці. *Што хачу, то і зраблю на сваім сьметніку. На чужом сьметніку ні рызыкнеш.* Талькаўцы Ваўк.

Як на сметніку дзе, у чым. Непрыбрана, вялікі беспарадак дзе-н. *Нядобра гэта, калі ў дзяўчыны ў хаце як на сьметніку. Такая зь яе і гаспадыня будзя.* Ятвезь Ваўк.

СМЕХ. Злажыць смех. Пажартаваць, пасмяяцца. *Хоць і няма з чаго, так зложаць смех, скалазубы гэтыя.* Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 250).

І смех і грэх. Адначасова весела і сумна. *Ой, людзячкі! Наніўсо ўчора наш стары і сьпяваў па хаці песьні, а сёньня ледзьво ходзіць. Во як – і смех і грэх.* Лунна Маст. **Вар.** і смех і грэх; смех ды грэх.

На смех падымаць каго, што. Высмейваць каго-, што-н. *Што ты робіш, хлопец, ад людзей будзя брытко, на смех падымуць.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 126).

Смех бабам сказаць. Выкл. Іран. Выказванне незадавальнення, абурэння з прычыны чаго-н. недарэчнага, смешнага. *От ужо і надумаў, сьмех бабам сказаць.* Табала Лід.

Смех ды грэх. Адначасова весела і сумна. *Ён за ёй як прыпусціцца, а яна як капыне – смех ды грэх.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 180). **Вар.** і смех і грэх; смех ды грэх.

Смех жывы. Надта пацешна, смешна. *Смех жывы з гэтага хлопца: гуляе і прытупае, як стары.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 185).

СМЕХУ. Залягацца (класісія, падаць, пэнкаць, кіснуць) са (ад) смеху. Гучна, нястрымна смяяцца. *Зробіць дурноў – і аж залягаецца са смеху.* Чамяры Сл. (НС-ць, 34). *Астат быў інцярэсны чалавек, калі што расказваў, усе клаліся са смеху.* Алеکشчы Бераст. *Ён расказваў, а ўсе аж падалі ад смеху.* Гірдаўка Навагр. *Наш дзед так сьмешно расказваў, што пэнкнуць можна са смеху.* Дарагляны Маст. *Калі Антон казаў, як ён учорачы п'яны ішоў дадому, то я пэнкала са смеху.* Вольна Бар. *Мала са смеху не пэнкнула.* Вострава Маст. (СПЗБ-4, 210). *Чуць не ськісьлі са смеху – так весела было.* Жупраны Ашм.

СМЕШНАЕ. З'есці нешта смешнае. Смяяцца доўга, не могуць стрымацца. *І чаго ты сьмяеся, кап цібе хто папытаў? Зьела нешто сьмешно, ці якой бяды? Стокі Свісл. І чаго гэта ты так заходзіса? Мусі, зьела нешто сьмешно? Бабіна Гродз.*

СМОК. Смок няшчасны. Лаянк. Горкі п'яніца. *Ты смок нішчасны, бутэльку шукаеш!.. Зара я табе дам бутэльку... Больш ні захочаш!..* Бершты Шчуч.

СМУРОД. Як смурод па кальсонах ісці і пад. Груб. Вельмі марудна, павольна. *Ты можаш хоць трохі хучэй хадзіць? Соваясья як смурот па кальсонах!* Хрустава Свісл.

СМЫК. Як смык. Худы, тонкі. *Бачыш, як майму чалавеку жывот падцягнула, ходзіць як смык.* Мігова Гродз. (СГВ, 619).

СМЫЧКОМ. Не так смычком як язычком. Больш нагаварыць, чым зрабіць. *Яго Міхаліну ўсе ведаюць, натта не пераробіць, яна ўмеє... не так смычком як язычком.* Балічы Шчуч.

СМЭРА. Смэра гудзяніцкая. Няўхв. Неахайны чалавек. *Усю сукенку выпаккала гэта Смэра гудзяніцкая, ніяк ні беражэ сваё адзенья.* Варняны Астр. ● *Смэра – мянушка; гудзяніцкая – ад Гудзянікі, назвы вёскі ў Астравецкім раёне.*

СМЭРГЛІ. Смэрглі папусціць. Няўхв. Плакаць, усхліпваць. *Чаго ты смэрглі папусьціў?* Калантаі Ваўк. (СГВ, 445). • *Смэрглі* – смаркачы.

СМЯЕЦЦА. І смяецца ляжыць. На бачным месцы, пад рукой, зусім побач. *Перакапала ўсе шуфляды, ніяк чорну шпульку ні магла знайсці, а яна во на акне, ляжыць і сьміецца.* Бабіна Гродз. – *Ты ні відзяла, дзе я ножны палажыла, ніяк найсці ні магу.* – *Вунь ляжаць і сьмяюцца.* Пеляса Воран.

СМЯТАК. На смята'к збіць і пад. Вельмі моцна, бязлітасна (збіць і пад. каго-н.). *Мой чалавек та малога за крадзеж на смятак зьдзяжыў.* Паплаўцы Бераст.

СМЯЦЮХ. Як смяцюх на сметніку. Гумар. Старанна. *Ты, Марыська, сёння прызлалася як смяцюх на сметніку.* Прэціма Шчуч. (СГВ, 619).

СНЕГ. Як леташні (лонскі, пазатакрошні) снег патрэбны і пад. *Іран.* Зусім не, ніколькі не (патрэбны, трэба). *Патрэбны ты мне як леташні снег.* Конна Зэльв. (ППФВ, 50). *Патрэбны як леташні снег.* Конна Зэльв. (МСГВ, 605). *Як лонскі сьнех патрэбны табе гэтыя вусы.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 88). *Ні бачыў я тваіх сігарэт. Патрэбны яны мне як лонскі сьнех! Я ш ні куру, ты ведаеш.* Радзівічы Гродз. (ЗНФ, 88). *Мне грошы твае як пазатакрошні сьнех патрэбныя. У міне і сваяго дабра поўныя катухі.* Старына Маст. • *Пазатакрошні* – пазамінулагодні.

Як снег на галаву прыйсці, прыехаць і пад. Нечакана, раптоўна. *З Гродна бацькі прыехалі як сьнег на галаву.* Тапілішкі Шчуч. *Яна з'явілася як сьнег на галаву.* Гарнастаевічы Свісл.

Як снег на галаву зваліцца. Нечакана, раптоўна з'явіцца. *Ты так прыехаў, што ніхто не чакаў, як сьнег на галаву зваліўся.* Малі Астр.

Як снег сярод лета з'явіцца і пад. Нечакана, раптоўна. *Мой таксама ні пазвоніць, ні напіша, а заўсёды заявіцца як сьнех сярод лета.* Сенна Навагр.

СНЕГУ. Зімой снегу не дапросішся (не выпрасіш, не возьмеш) у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі скупы. *Усё меў у сваём хазяйстве: і жывіна добра была, і набытку ўсякаго много, алі ш натто скупы быў, у яго, бывалачы, зімою сьнегу не дапросіцца.* Старына Маст. *Кап паміраў, дык ні дасьць вады папіць. У нас пра такіх гавораць: зімою сьнегу ні дапросіцца.* Дварэц Дзятл. *У яго зімой сьнегу ні дапросіцца, а ты хочаш, кап касу даў пакасіць.* Аляксандраўка Ваўк. *Ні кланяйся ты ёй: у яе сьнегу зімой ні дапросіцца, ні то, каб яшчэ што.* Квяткоўцы Ёўеў. *Нават ні ідзі й ні прасі, у яе зімой сьнегу ні дапросіцца.* Шаўдзіні Лід. *Ён табе дасьць, ты ў яго нават зімой сьнегу не дапросіца.* Парэчча Гродз. *Ды што зь ім гаварыць, у яго ж зімою нават сьнегу ні дапросіцца.* Чарнявічы Бар. *У Міхася сьнегу зімой ні дапросіцца, а вы захацелі, каб ён з вамі нечым дзяліўся.* Салтанішкі Воран. *Прыйшоў я да Ёзіка сьвердзял пазычыць, то кажэ, што німа. Во чалавек, зімой сьнегу ні выпрасіш.* Пархімаўцы Бераст. *І сьмяяліся заўсёды, што ў гэтага пана зімою сьнегу ні возьмеш.* Дубрава Шчуч.

Зімой снегу не дасць. Няўхв. Вельмі скупы. *Ага, Сталюк дасьць каня бульбу пасадзіць, ды ён зімой сьнегу ні дасьць.* Навасяды Ашм.

Не выпрасіш пазалеташняга снегу ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі скупы. *У гэтага скупянджы ня выпрасіш пазалеташняга сьнегу, а ня то што грошай.* Купіск Навагр. (НС-ць, 47).

Як з леташняга снегу карысці. Няўхв. Абсалютна ніякой. *Круціся тут пад рукамі... Ідзі лепш пагуляй, карысці тут сь цябе як зь леташняга сьнегу.* Монтацішкі Смарг.

Як такрошняга снегу баяцца. *Іран.* Зусім не (баяцца). Вельмі ш я яго баюся, акрас як такрошняга сьнегу. Трашчычы Карэл. • *Такрошні* – мінулагодні.

СНЕДАННЕ. Кашэчае сьнеданне. *Іран.* Невялікі, маларослы, мізэрны чалавек. *Ну што ты зь ім зробіш... Біць жа ні будзеш. Колькі яго там есьць – кашэча сьнеданьне.* Стокі Свісл.

СНОМ. Сном-духам не сніць. Зусім не прадбачыць, не падазраваць, не здагадацца пра што-н. *Я й сном-духам ні сьніла, што яна так зробіць.* Гуды Лід.

СНОП. Як сноп ляжаць, паваліцца і пад. Нерухома. *Ляжыш як сноп, ідзі да работы!* Замасцяны Шчуч. *І што такая, паваліўся як сноп наш Макара, а быў ш такі здаровы мушчына.* Грынкі Свісл.

СОЙКА. Як сойка за мора. Няўхв. 1. збірацца. Вельмі марудна, не спяшаючыся (збірацца куды-н.). *Ты вечна збіраеся як сойка за мора, усё чакай цібе.* Забалаць Воран. *Давай варушыся, а то збіраеся як сойка за мора.* Хацькаўцы Ваўк. *Збіраеся як сойка за мора.* Верцялішкі Гродз. 2. хадзіць, пайсці. Невядома дзе, доўга не вяртаючыся. *Цібе лепш ні насылаць, ходзіш як сойка за мора.* Малюкі Воран. *Пашла як сойка за мора, дачакацца ні можам.* Няцеч Лід.

Як сойка ў вырай збірацца. Няўхв. Вельмі марудна, не спяшаючыся. *Скарэй трохі, а то збіраеся як сойка ў вырай.* Бярозаўка Лід. *А няхай цябе Божа любіць! Як пачнеш выбірацца, то як сойка ў вырай.* Ганчары Лід. *Ну й збіраеся ты як сойка ў вырай.* Гута Іўеў. *С табой куды ехаць – адна пакута.* Збіраеся як сойка ў вырай. Першамайск Шчуч. *Ну і кашкадэйла, збіраеца на работу, як сойка ў вырай.* Стукалы Маст. (СГВ, 207). *Ну, ты, брат, у лес сабіраеся, як сойка ў вырай.* Сураж Іўеў. (СГВ, 617). *Збіраецца як сойка ў вырай.* Дятлавічы Ваўк. (ППФВ, 30).

СОКІ. Апошнія сокі выцягнуць з каго. Няўхв. Бязлітасна эксплуатаваць, прыгнятаць, даводзіць да беднасці каго-н. *Яна зь мяне апошнія сокі выцягнула.* Уселяб Навагр.

Выцмакаць усе сокі ў каго. Няўхв. Бязлітасна эксплуатаваць, прыгнятаючы, давесці да беднасці каго-н. *Старэйшы сын выцмакаў у Марылі ўсе сокі, патрабуючы грошай на гарэлку.* Зачэпічы Дзятл.

СОЛІ. Насыпаць солі на хвост каму. Зрабіць непрыемнасць каму-н. *А што ён мне зробіць? Солі на хвост насыпля? Ні палучыцца ў яго.* Ятвезь Свісл.

Ні солі ні долі. Зусім нясмачна. Часцей з-за недасолу. *Гэтак ш як што зварыць, дык ні солі ні долі.* Гудагай Астр. – *Напарыў цэлу каструлю ракаў і кажа: папробуй, ці смашно.* Ну я там аднаго раскалупоў, узёў у рот – ні солі ні долі, як мыло. Бабіна Гродз. ● Фразеалагізм утвораны на аснове прыказкі, параўн.: *Як урадзіўся без долі, то і еш без солі.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 80).

СОЛО. Ні соло нахлябаўшы пайсці. Ні з чым, нічога не атрымаўшы. *Чакалі, што ўжэ нарэйсці хату дадуць. А зноў жа некім маладым, што прыехалі, далі. Так і пайшла яна с канторы ні соло нахлябаўшы.* Лунна Маст.

СОЛЬ. Соль у вочы каму. Выкл. Выказванне засцярогі ад уроку, ад нядобрага погляду, ад кепскага слова. *Ні хвалі, соль табе ў вочы, ба ні пашыхуюць [парасяты].* Бабіна Гродз. *Соль табе ў вочы, што ты гаворыш?* Малі Астр. (СПЗБ-4, 520).

Соль у вочы дзяркач (драпкач) у зубы <каму>. Выкл. Выказванне засцярогі ад уроку, ад нядобрага погляду, ад кепскага слова. *Як зойдзеш у хлеў, та скажы: соль у вочы дзяркач у зубы.* Гудзевічы Маст. – *Якая ваша карова хороша!* – *Соль табе ў вочы драпкач у зубы.* Шчорсы Навагр.

Соль у вочы дзяркач у зубы таўкач у плечы <каму>. Выкл. Выказванне засцярогі ад уроку, ад нядобрага погляду, ад кепскага слова. – *Якія добрыя парасяткі!* – *Соль у вочы дзяркач у зубы таўкач у плечы.* Запрудзяны Воран.

Соль у вочы перац у нос каму. Выкл. 1. Выказванне засцярогі ад уроку, ад нядобрага погляду. *Хай Бох сьцеражэ, але ш яна й глядзела, соль ёй у вочы перац у нос.* Іўе Іўеў. 2. Выказванне нядобрага пажадання таму, хто гаворыць не тое, што трэба. *Соль табе ў вочы перац табе ў нос, калі ты бачыла, што я брала тыя буракі.* Пятчыцы Ваўк.

Соль у гочы вожах (дзяркач) у зубы а гарачы камень на пуп каму. Выкл. Выказванне засцярогі ад уроку, ад нядобрага погляду, ад кепскага слова. *Каб ні ўраклі*

дзіця, казалі: «Соль табе ў гочы вожых у зубы а гарачы камень на пуп». Лаша Гродз. (СНМ-2, 36). *Каб баба ні магла дзіця ўрачы, трэбо тры разы плюнуць і сказаць: «Соль табе ў гочы дзярках у зубы а гарачы камень на пуп».* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 241).

Сыпаць соль на раны каму. Хваляваць, непакоіць каго-н. напамінкам пра што-н. непрыемнае, балючае. *Сыпаць соль на раны.* Дзегцяры Шчуч. (МСГВ, 609; ППФВ, 60).

Як соль на ране добры. Зусім не, ніколі не (добры). *Ага, ён добры... Добры як соль на ране.* Капці Дзятл. *Добры як соль на ране.* Дубна Маст. (МСГВ, 589; ППФВ, 24).

СОН. Заячы сон. Бат. Від асенняй кветкі. *Заячы сон – гэта перша кветка асення.* Пагараны Гродз. (СНМ, 57).

Прысніўся вечны сон каму. Хто-н. памёр. *Ну вужо бабулька адмучылася, прысніўся ёй вужо вечны сон.* Калдычэва Бар.

СОНЕЙКА. Як зімовае сонейка з'яўляцца і пад. Вельмі рэдка (з'яўляцца дзе-н., прыходзіць куды-н.). *Заглядвай часьцей, бо прыходзіш як зімова сонейка.* Правыя Масты Маст. *Убачыш ты яго [заатэхніка] на фермі, паяўляцца як зімовае сонейка.* Новы Двор Свісл.

СОНЦА. Аж праз сонца свеціцца. Жарт. Вельмі худы. *Кап дзет ні курыў, то, можа, і ні быў бы такі худы. А то аш прас сонца сьвеціца.* Лунна Маст. **Вар.** аж праз сонца (на сонцы) свеціцца.

Да сонца. Перад світаннем, з самай раніцы. *Да поўначы чысьціш, кашэрыш, падходжваеся, а нараніцы да сонца, як падаіла кароўку, то й да вечара не прыткнесься сапануць хоць трохі.* Пагарэлка Карэл. (ДМГ, 87).

І ад сонца і ад ветру. Легкадумны, несур'ёзны хто-н. *Бронісь гаспадар, а яго брат і ат сонца і ад ветру.* Сіняўшчына Іўеў. (СГВ, 593).

Сонца ззаду чыё. Чыё-н. жыццё блізіцца да канца. *Гэта ён на выгляд яшчэ такі, але сонца яго ўжо ззаду.* Вераб'евічы Навагр.

Сонца на плячах прынесці. Прыйсці з гулянку на світанні. *Як можна так позна хадзіць – сонца на плячах прынёс.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-4, 521).

Сонца ў вочы. Выкл. Выказванне радасці з прычыны таго, што нехта прыйшоў, прыехаў, з'явіўся. *Галя прыехала! Сонцо ў вочы! Я думала, што цібе ўжэ больш ні ўбачу.* Мацвееўцы Ваўк.

Сонца ўзышло. Выкл. Выказванне радасці з прычыны таго, што нехта прыйшоў, прыехаў, з'явіўся. *Ой, сонцо ўзышло! Якая радасць!.. Марынка!.. Давай я цібе абніму... А вырасла як, нарасівела! Прахоўца, госьцікі, у хату.* Бабіна Гродз.

Цыганскае сонца. Месяц на небе. *Пачакай, зараз цыганскае сонца ўзыдзе – пасвятлее.* Варонічы Сл. (Стэц.-1, 186).

СОНЦАМ. І сонцам запаў прапаў. 1. Бясследна, без вестак, невядома дзе (прапаў). *Паслала па хлеп у магазін, а ён прапаў і сонцам запаў, да гэтага часу німа.* Альхоўка Навагр. *Дзет яе ні вярнуўся з вайны, як пайшоў на фронт, то прапаў і сонцам запаў.* Вензавец Дзятл. 2. Зусім (апусціўся, дайшоў да самага нізкага). *Ён ужэ ні справіцца. Вотка ўсё нутро пераела, прапаў і сонцам запаў.* Дарагляны Маст.

СОНЦЫ. Аж на сонцы свеціцца. Жарт. Вельмі худы. *Калі ні будзяш есьці, то зробіцца такі, як Насця. Страшно паўзірацца – аш на сонцы сьвеціца.* Лунна Маст. **Вар.** аж праз сонца (на сонцы) свеціцца.

СОПЕЛЬ. Як сопель на паццяжках. Іран. Малы і худы. Звычайна пра хлопчыка. *Ну і сынок у цябе, як сопель на паццяжках.* Юрацішкі Іўеў.

СОПЛІ. Соплі жаваць. Няўхв. Гаварыць павольна, расцяжна, невыразна. *Што ш ты соплі жуеш – расказвай хутчэй!* Капці Дзятл.

СОПУХА. Як сопуха чорны. Вельмі (чорны, брудны). *Ідзі памыйся, ба лазіш чорны як сопуха, людзі сьміяцца будуць.* Бабіна Гродз. *Чорна як сопуха.* Масілавічы Сл. (СПЗБ-4, 522). • Сопуха (устар.) – сажа.

СОПУХУ. Сопуху цалаваць. Сядзець на печы каля коміна. *Дзе, старыха, зімаваць будзеш? Ці сопуху цалаваць будзеш?* Крэва Смарг. (СПЗБ-4, 522).

СОРА. Як Сора за мора. Няўхв. 1. збірацца. Вельмі марудна, не спяшаючыся (збірацца куды-н.). *Зьбіраіся як Сора за мора, цярпеньне лопніць, пакуль дачакаіся.* Падольцы Астр. 2. ісці і пад. Павольна, не спяшаючыся, нага за нагу. *Чаго, ты цягніся як Сора за мора!.. Хадзі скарэй, то зарас аўтобус прыдзя.* Навасяды Ашм.

Як Сора то шые то пора. Які што-н. робіць, а пасля перарабляе. *Што ты як Сора то шые то пора. Вяжа, вяжа, а назаўтра раскідае. Ці зрабі што, ці ні марнуй часу дарма.* Амбілеўцы Шчуч.

СОСНАХ. Заблудзіцца (блудзіць) у трох соснах. Забытацца, не магчы разабрацца ў чым-н. *Што ш ты, такая простая задача, а ты заблудзіўся ў трох соснах.* Кронькі Шчуч. *Гэту задачку так лёгка рашыць, а ты блудзіш у трох соснах.* Дарагляны Маст.

СПАВІТЫ. Як спавіты спаць. Вельмі моцна (спаць). *Нахадзіліся на леся за цэлы дзень, то сьпяць як спавітыя.* Косцевічы Астр. *Дзе ш ты яго разбудзіш – сьпіць як спавіты.* Ваўкавічы Навагр.

СПАДЗІВЕНЯ. На спадзівеня. На дзіва. *Напускаў цягачоў на спадзівеня.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 526).

СПАДЗІВОСЫ. На спадзівосы. На дзіва. *На спадзівосы, гэта выйшла так цікава!* Бярдовічы Сл.

СПАДНІЦУ. Браць спадніцу ў зубы. Вельмі хутка збірацца, каб пайсці, пабегчы куды-н. *Маруся, у магазін муку прывязьлі, бяры спадніцу ў зубы ды хутчэй, людзей многа, разьбяруць.* Чарнявічы Бар.

За спадніцу трымацца чыю. Іран. Быць у поўнай залежнасці ад жанчыны. *Ну й чалавек, трох дзяцей мая, самому ўжо сорок, а ён усё за маччыну спадніцу трымаецца.* Зэльва Зэльв.

Спадніцу ў зубы. Сабрацца хутка, энергічна (і пайсці куды-н.). Пра жанчыну. *Баба курыцы дзьве возьмя, масла, спадніцу ў зубы – і ў Навагрудак.* Уселюб Навагр.

Спадніцу ў зубы ўзяўшы. Старанна, завіхаючыся, трацячы шмат сіл (працаваць, рабіць што-н., хадзіць, бегаць). Пра жанчыну. *Цэлы дзень раблю работу на хаці, спадніцу ў зубы ўзяўшы, ды яшчэ мацяры тваёй памагаю, а табе ўсё ніяк ні дагадзіць.* Пеляса Воран. *Сяць ты трохі пасядзі, а то ўсё летаяш спадніцу ў зубы ўзяўшы.* Сцігані Іўеў. *Цалюткі дзень прабегала спадніцу ў зубы ўзяўшы. То ў камітэт, то назат на працу.* Алексшыцы Бераст. *Маю жонку як напалохаў бык, ту ўцякала спадніцу ў зубы ўзяўшы.* Запрудзяны Воран.

СПАЛАНЕЎШЫ. Як спаланеўшы крычаць і пад. Моцна. *Чаго крычыш як спаланеўшы, напужала токі.* Дабраўляны Смарг.

СПАЛІЛА. Не спаліла <каму>. Не выйшла так, як думалася, як хацелася. *Думаў міне зрабіць вінаватым, ажноў не, ні спаліло, самому адвячаць прышлоса.* Бабіна Гродз. *Ужэ нешто ні спаліло – надуўся і ні гаворыць.* Дзенькаўцы Маст. *Зну Мані нешто ні спаліло, ішла, чысто ведзьма, злая, ні падыхоць.* Старына Маст. *Думаў, што працьсядаццаль за яго станя гарой, ажно ні спаліло яму на гэты рас.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 51). *Ідзі сабе, бяс чорта балото абыдзяцца. Тут табе не спаліло!* Забалаць Воран. (ЗНФ, 51).

СПАМІНАК. Лёгкі на спамінак. Які з'яўляецца якраз тады, калі пра яго гавораць, думваюць, успамінаюць. *Захоць, захоць, Чэсяк, толькі гаварылі пра цібе, лёгкі ты на спамінак.* Капцёўка Гродз.

СПАРОВАНЫЯ. Як спарованыя. Іран. Вельмі дружныя, неразлучныя. *Яны хадзілі як спарованыя, куды адзін, туды другі.* Гольні Бераст. (СГВ, 449).

СПАСУ. Ні да спасу ні да лясу. Жарт. Ні да чаго не здатны. *Ну й чалавек, ні да спасу ні да лясу, толькі сьпіць і есьць.* Пеляса Воран.

Спасу няма. Немагчыма трываць, цярпець што-н. ці каго-н. *Гэта ш вун у гародзе пасеялі ячмень, так ат курэй спасу ніякуткага німа.* Заборцы Астр. *Малы ён быў нічога хлопця, а цяпер стаў такі нігодны, што спасу німа.* Беражна Карэл. (НС-ць, 53). *Спасу няма, кожны вечар сядзіць у нас.* Алекшыцы Бераст. *Так рыя, так рыя – спасу німа, ад сыяны дошкі паадрываў.* Буняны Ашм. (ДМГ, 114). *Ну і кусаюцца камары – спасу няма.* Уселюб Навагр. *Прычапіўсо хадзіць да нас, і спасу німа, ідзе і ідзе.* Скамарошкі Гродз. (СНМ-2, 218). *Пазаганяло ўсе грады зельем, спасу німа.* Куляшы Івац. (ДСК, 162).

СПЕВЫ. Другія спевы. Іншая справа. *Ну, калі ты хочаш працаваць у свабодны час, то гэта ўжо другія спевы.* Хрустава Свісл.

СПІНУ. Хавацца за чужую спіну. Жыць безадказна, спадзяючыся на іншых. *У яго брат прадсядацаль, ён прывык хавацца за чужую спіну.* Прывалка Гродз. (СГВ, 611).

СПІЦЫ. Спіцы рабіць. Гумар. Спаць. – *Гаспадыні нешто твае ні відаць.* – *Сьпіцы робіць.* Казала натто замучылася ў дарозі. Бабіна Гродз.

СПІЦЬ. <і> спіць і сніць пра каго, пра што, аб кім, аб чым. Вельмі моцна жадае каго-, чаго-н., думае, марыць пра каго-, пра што-н. *Ні хочыць рабіць у вёсцы, сьпіць і сьніць пра гора, кап скарэй выехаць.* Косцевічы Астр. *Што ён так яе ўпадабаў? Сьпіць і сьніць пра яе.* Геранёны Іўеў. *Так ужэ хочацца ёй, кап куртку купіць, цэлымі днямі сьпіць і сьніць пра яе.* Мацвееўцы Ваўк. *Задумаў купіць машыну, то ціпер і сьпіць і сьніць пра яе.* Пагранічны Бераст. *Жоржык сьпіць і сьніць, кап хучэй каня купіць, але грошай яшчэ мало насьбіраў.* Лунна Маст. *С палучкі купіла Марынцы модну сукеначку. Так ёй хацелася, бывала, сьпіць і сьніць аб ёй.* Дварчаны Шчуч.

Спіць і бачыць каго, што. Вельмі моцна жадае каго-, чаго-н., думае, марыць пра каго-, пра што-н. *Сьпіць і бачыць ён тую хату, так панаравілася.* Гудзевічы Маст.

СПЛЁЎВАЕ. І не сплёўвае махлюе. Няўхв. Не выяўляючы ніякай збянтэжанасці, сорама, нічым сябе не выдаючы (гаворыць няпраўду). *Ці вы яму верыця? Ён жа махлюя і ні сплёўвае.* Так падасьць, што любы паверыць. Яскалды Бераст.

СПОКУЙ. Дай <ты> спокуй. 1. каму. Адчапіся, не назалай каму-н. *Дай спокуй, цэлы дзень галава кругам, а тут і ты прычапіўся.* Дзеравянчыцы Сл. *Усё, нічога я табе больш казаць ні буду! Дай ты мне спокуй!* Стокі Свісл. *Дай мне, чалавеча, спокуй, не дуры галавы.* Міхнавічы Івац. (ДСК, 216). *Не гракай, дай спокуй.* Мілейкі Івац. (ДСК, 64). 2. Выкл. Выказванне адмаўлення чаго-н., нязгоды з чым-н. – *І што, насця гэтаго вярнуўса да яе? – Дай ты спокуй! Мо зь дзён тры пабыў, а тады ізноў пайшоў.* Бабіна Гродз. – *Як пастарэла, та можа палепшала? – А дай ты спокуй! Якая была, такая і цяпер.* Гарбатага ... *сама знаяш што!* Косцевічы Астр. • *Спокуй – параўн. польск. spokój ‘спакой’.*

Даць свенты спокуй каму. Адчапіцца, не назалай каму-н. *Дзеці, дайце мне свенты спокуй, і без вас кругам галава ідзе.* Кадыш Гродз.

СПРАВА. Адна справа. Ухв. Вельмі добры, выдатны. *Дзяўчына ў яго адна справа.* Кавалі Астр.

Панская справа. Табе (вам) асабіста вырашаць, як дзейнічаць. *Не хочаш слухаць бацькоў, то панская справа: рабі як хочаш.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 66).

СПРОСУ(-А). Без спросу(-а) не сунь носу(-а). Асудж. Не лезь, не ўмешвайся не ў сваю справу, не рабі недазволенае. *Добро, што хоць аднаго злодзя злавлі, натто ўжэ наўчыліся цягнуць у свой хлеў.* Правільно, *бес спросу ні сунь носу.* Старына Маст. *Хто цябе прасіў лесьці да іх! Бес спроса ні сунь носа, я табе ўжэ даўно гаварыла!* Аляксандравічы Дзятл. *Бяз спросу не сунь носу.* Лелюкі Іўеў. (ППФВ, 8). **Вар.** без <с>спросу(-а) не сунь носу(-а).

СПРЭЖАНЫЯ. Як спрэжаныя. Вельмі дружныя, неразлучныя. *Яны яшчэ ў школе як спрэжаныя былі, жыць адзін без другога ні маглі.* Бабіна Гродз. *Прышла Іра, то зарас і Тома будзя тут.* Яны ўсюды разам, як спрэжаныя. Ваўчуны Сл. *Яны ўжэ такія дружныя, як спрэжаныя ходзяць.* Напавічы Маст.

СРАЙ. **Срай-гвалт.** Груб. Вялікі шум, вэрхал. Бабы паднялі срай-гвалт, кожда хацела, кап ёй лепшы соткі намералі. Бабіна Гродз. *А ну пасыціхайця, я вам сказала! Што тут за срай-гвалт устроілі!?* Стокі Свісл.

СРАКА. **Будзе срака дразда пняць.** Груб, паграж. Хто-н. будзе пакараны. *Калі яшчэ раз атрымаеш двойку, будзе срака дразда пняць.* Копаніха Смарг. *Сапсуў толькі ты мне радзіва, то будзе срака дразда пняць.* Косцевічы Астр.

СРАКІ. **Хоць да сракі прылажы каго.** *Іран.-груб.* Хто-н. добры, пакорлівы, памяркоўны. *У вочы такі ўжэ хоць да сракі яго прылажы, а за вочы так і стараяцца гадасьць зрабіць.* Бабіна Гродз. *Нешто сёння Жэнічак добры, хоць да сракі прылажы, мусі, жонка з дубінай устрэла, як п'яны прышоў.* Старына Маст. *Учора сварыліся, сёння ён добры, хоць да сракі прылажы.* Яманты Лід.

СРАНЫМ. **І ў сраным і ўбраным.** *Асудж.-груб.* У адным і тым жа адзенні. *Ты ходзь бы перадаеўся, а то ўсюды і ў сраным і ўбраным.* Дварчаны Воран.

СРАЧКІ. **І ад срачкі і ад балячкі** *лякарства.* *Іран.-груб.* Ад усіх хваробаў. *Раней было кожную хворобі сваё лякарства, а цяпер адно лякарства і ат срачкі і ад балячкі.* Драчаны Свісл.

СТАВІЦЬ. **Ставіць сябе.** Паводзіць сябе ганарыста, высакамерна. *А той ставіць сабе, што ні падысьці.* Бершты Шчуч.

СТАНАВІЦЦА. **Станавіцца дуба (дубаса).** Няўхв. Рэзка пратэставаць, прэрэчыць, выяўляць нязгоду. *Прывык змалку станавіцца дуба, та цяпер на яго ў управы німа.* Зінявічы Воран. (ЗНФ, 66). *Яму нічога ні дакажаш. Як станя дуба, та хоць кол на галаве чашы.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 66). *Малое, але такое ўпарта. Як што ні па яго, так і станя дуба.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 66). *Як стала дуба – не хачу за гэтага хлопца замуш ісьці.* Казляны Воран. *Як дазналася, што на яе думаюць, та як яна даказвала, дубаса станавілася, што гэта ні яе работа.* Новая Руда Гродз. *От ужэ ўпарто дзіця. Як што ні па яго, так і становіцца дубаса.* Пагранічны Бераст.

СТАРАНУ. **На старану.** Ідзі прэч. Ён можа ісьці са мной, а ты на старану, ты мне не патрэбны. Харосіца Навагр.

СТАРОМУ. **Ні старому ні малому.** Кожнаму, усім без выключэння. *Камароў вечарам пройма, жыць ні даюць ні старому ні малому.* Малая Альшанка Гродз. (СНМ, 113).

СТАРЫ. **І стары і малы.** Усе без выключэння. *Дзісяка і стары і малы прытуляны, нарот папрытульваны.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 166). *Цытра, ты і старому і малому вочы выпараіш.* Стайкі Івац. (ДСК, 245). **Вар.** і стары і малы; і старыя і малыя (маладыя).

СТАРЫЯ. **І старыя і малыя (маладыя).** Усе без выключэння. *У Журовічы пакланіцца іконі божай мацяры хадзілі і старыя і малыя.* Клачкі Гродз. (СНМ, 16). *Ціпер на лыжбах усе егдзяць – і старыя і малыя.* Пышкі Гродз. (СНМ, 81). *Пасьля сваты, а калі справяцца ў полі, вяселі гуляла ўся вёска: і старыя і маладыя.* Гальшаны Ашм. (ДМГ, 149). *Як ставілі камэдыйку ў сельскім клубе, та ўся вёска збягалася: і старыя, і малыя.* Жукевічы Гродз. (СНМ-2, 99). **Вар.** і стары і малы; і старыя і малыя (маладыя).

СТАСІК. **Стасік мураванскі.** *Насмеш.* Неразумны, някемлівы чалавек. *Я думала, што ты разумны, а ты ш Стасік мураванскі.* Дзірванцы Шчуч. ● **Мураванскі** – утварэнне ад назвы вёскі Мураванка Шчучынскага раёна.

СТАСЯ. **Як Стася пняццю'леўская** *хадзіць.* *Іран.* Начапіўшы на сябе шмат недарэчных упрыгожанняў. *А паначапляла на сібе... І завушніцы, і пацяркі, і на кожным пальцы па пярсьцёнку.* *Ходзіць як Стася пняццю'леўска.* Хадзілоні Шчуч. ● **Пняццю'леўская** – утварэнне ад назвы вёскі Пняццюлеўцы Шчучынскага раёна.

СТАЎБА. **Як да стаўба каму.** *Асудж.* Зусім не даходзіць каму-н. што-н. *Таня, табе гавары ні гавары – як да стаўба.* *Хутко ідзі есьці, а то астыня!* Пагранічны Бераст.

СТАЎБУ. **Як стаўбу каму.** *Асудж.* Зусім не даходзіць каму-н. што-н. *Я табе соты рас кажу, а табе як стаўбу, хоць бы што!* Гарнастаевічы Свісл.

СТАЎКА. Відавочная стаўка. Адначасовы перакрываючы допыт абвінавачанага і сведкі. *Паставілі іх на відавочную стаўку.* Жылічы Маст. (МСГВ, 82).

СТАЦЬ. Стаць дуба. Гл. станавіцца дуба (дубаса).

СТАЮ. Як стаю выбегчы і пад. Без нічога, без рэчаў, маёмасці. *Згарэлі мы ў вайну, адны асмолкі засталіся. Выбег з хаты як стаю.* Бялавічы Івац. (ДСК, 24).

СТАЯЦЬ. Стаяць на сваім. Строга прытрымлівацца адной якой-н. думкі, не адступаючы ад яе. *Як упёрся наш Вацак, то нічым яго ня возьмеш, даводзь, што хочаш, а ён на сваім стаіць, кажы – стрыжана, а ён – голена.* Свіслач Гродз. (СГВ, 641). *Нек такі ўпрамы, усё стаіць на сваім.* Любча Навагр. *Як затнецца, то хоць кол на галаве чашы, на сваём стаяць будзя.* Дубітава Івац. (ДСК, 88).

СТАЯЧКА. На стаячка. Стоячы. *Усю дарогу ехала на стаячка, шмат людзей ехала ў аўтобусе.* Навасады Воран. (СГВ, 285).

СТВАРЫ. Хоць ствары. Абавязкова, не зважаючы ні на што, любымі сродкамі (зробіць што-н.). *Убачыла ў сусецай Галі неку дзіўну ляльку, так прыстала да міне – дай ёй такую хоць ствары.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 76). *Я і сказаў яму, што няма болей, а ён сваё: дай хоць ствары.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 76).

СТВАРЭННЯ. Стварэння не знаць на кім. Асудж. Хто-н. вельмі запэцканы. *На дзіцяці тваём стварэння не знаць, недзі мусі ў шмаравідло ўлезло.* Лікоўка Гродз. (СНМ, 137). *Вядзі гэту мурзу да рэчкі, стварэння на ім ні знаць.* Славічы Гродз. (СНМ-2, 136).

СТОЙ. Хоць стой хоць падай. 1. Вельмі смешна, камічна. *Але ты ўжо і скажаш, хоць стой хоць падай.* Новы Двор Свісл. *Дадому ні даехаць, ніадзін аўтобус ні ходзіць, хоць стой хоць падай.* Дварчаны Шчуч. *Юзюк такі ўжо сьмешны чалавек, як скажа што-коляк, то хоць стой хоць падай.* Заборцы Астр. 2. Вельмі смешны, камічны. *Прама табе скажу, што від у цябе хоць стой хоць падай.* Ганчары Лід.

Як стой. 1. голы. Залішне лёгка, не цёпла (апануты). *Паглядзі на сібе, ты і голы як стой і збіраюся на марос ісьці.* Воля-Крупіцы Маст. *Як дазналася пра гэта, то і паляцела як стой, нічым не акрыўшыся.* Косцевічы Астр. *Свой светрычак аддала, асталася як стой.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-4, 390). *Хіба табе накінуць на плечы няма чаго, ці што? Чаго ты голы як стой выперся на мароз?* Кабакі Сл. (Стэц.-1, 184). 2. Без нічога, без рэчаў, без маёмасці. *Бацька кажыць ягоны: «Дачка, ты любіш майго сына? Мы цябе бярэм як стой, нічога ні нада, ні пасагі, нічога».* Альхоўка Астр. (ДМГ, 133). *Немец атступаў, спаліў міне, усё як стой асталася. Усё, праўда, было. І ўсё як стоя асталася: і боса, і гола, і вайна тут, і дзеці, двое малых дзяцей было.* Паляжын Зэльв. *Пасля вайны мой брат застаўся як стой, і мы яму намагалі чым маглі.* Яблынька Дзятл. 3. Вельмі (бедны). *У вёсцы столькі багатых дзяўчат, а ён узяў гэту Зоську, а яна і як стой галютка, біс прыданага.* Рудзевічы Зэльв. *Бачыш, якой паняй стала, а ён жа і браў яе голу як стой.* Старына Маст. *Тады прышоў у нову хату голы як стой.* Асіпаўцы Воран. *Прузына таксама пайшла за Вінцэся, хоць той голы як стой быў, і не пабаялася.* Грабава Зэльв. (Стэц.-1, 184). *Дзяцей у яго нецярэ, голы як стой, але вельмі ўдалы, што хочаш змайструя.* Хорашава Навагр. (СГВ, 584).

СТОЙЛЕ. На стойле. На корані. *Дзерава на стойле ссохла.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 588).

СТОЛ. Пад стол пяхком (пешачкам, пяхэчкам, пеша) хадзіў (топаў). *Жарт.* Быў зусім малы, малалетні. *Ты яшчэ пад стол пяхком хадзіў, як я за плугам гнуўся.* Малыя Краблі Дзятл. *Мне было чатырнаццаць, а ты пат стол пешачкам хадзіў.* Моцевічы Лід. *Даўно гэта было, ты яшчэ пат стол пяхэчкам хадзіў.* Ганчары Свісл. *Тут яшчэ пан добра сядзеў, калі я пад стол пеша хадзіў.* Алешавічы Маст. *О, гэта было даўно, наша Лёдзя мела лет дваццаць, а ты яшчэ пяхком пат стол топаў.* Капцёўка Гродз.

СТОЛКІ. У тры столкі. 1. жылот і пад. Вельмі вялікі, тоўсты (жылот). *І дзе ў яго што дзяецца? Есьць і есьць, жылот у тры столкі.* Дарані Свісл. *Хваціць мне тых*

картопляў. Што, у міне кішка ў тры столкі? Пачарнейкі Свісл. 2. У некалькі разоў больш, з лішкам (зрабіць што-н.). Ты мне зрабіла дабро, а я табе аддзячу ў тры столкі. Левыя Масты Маст.

СТОЎБ. Стоўб малёваны. Груб. Тупы, бесталковы чалавек. Стоўп малёваны ты! Трэба было перш бульбу ўкінуць, а потым макароны. Пагранічны Бераст. **Вар.** слуп (стоўб) маляваны (малёваны).

Як стоўб. 1. *стаяць.* Нерухома (стаяць). А ён нават добра ні ведаў, дзе яны, ну ля, пірапалохаўся, стаў як стоўп і стаяў, яго зь месца ні маглі зварушыць. Косцевічы Ваўк. Баран станя як стоўп і ніяк у хлеў ні ідзе, хоць ты яго за рогі валачы. Зэльва Зэльв. Чаго ты стаіш тут як стоўп адна? Клепачы Бераст. Унурыцца і стаіць як стоўб, слова ад яго ні даб'ешся, ён у міне такі. Каменка Гродз. (СНМ-2, 240). 2. Неразумны, неадэкватны. Ты яму даказвай ні даказвай – як стоўп, да яго ні даходзіць. Бабіна Гродз. А бацька прывёў міне дахат і кажа: «Біць цібе ці прасьціць цібе?» А я сплакалася, як стоўп, кажу: «Што хочаш, рабі». Бандары Гродз.

Як стоўб малёваны (маляваны) стаяць. Груб. Нерухома, на адным месцы (стаяць ад неразумення чаго-н.). Я яму гавару, гавару, расказваю, а ён стаіць як стоўп малёваны, нічога ні панімае. Свіслач Гродз. Чаго стаіш як стоўб малёваны, першы раз бачыш?! Панямунь Гродз. А ён стаіць як стоўп маляваны, слова не можа сказаць. Апіта Іўеў.

Як стоўб пры дарозе стаяць. Няўхв. Нерухома, на адным месцы, без справы (стаяць). Стаіш як стоўп пры дарозі. Верцялішкі Гродз. **Вар.** як стоўб (слупак) пры дарозе.

СТРАКАЧА. Даць стракача. Вельмі хутка ўцякаць. Перапалохаўся хлопец, так даў стракача, што і заяц не дагоніць. Бакшты Іўеў. **Вар.** даць стракача (стрыкача).

СТРАЛА. Страла яго (іх) знае. Няўхв. Невядома. Алі во што за бабы ціпер, страла іх знае! Мая хату, дачку, і трэба перціся аш з Воранава сюдэ ніведама на чым. Гурнофель Шчуч. Колькі тых кабет наляцела, страла іх знае. Вярбілкі Шчуч.

СТРАЛУ. На стралу'. Навошта. Стары шчэ кошык грыбоў прыпёр, алі на стралу яны ўжэ, тых хватая. Мардасы Шчуч.

СТРАЛЬЦОЎ. Прыстаўляць стральцоў да каго. Заляцацца да каго-н. А Андрэй усё прыстаўляе стральцоў да мяне. Януцічы Зэльв. Ubачыў Міша дзяўчыну і ў краску ўвёў, пачаў прыстаўляць стральцоў. Конна Зэльв. (СГВ, 604).

СТРАЛЯЙ. Хоць страляй каму. Няўхв. Немагчыма пераканаць каго-н., растлумачыць каму-н. што-н. Чы ты прасі, чы ні прасі, а яму адно то само. Хоць ты страляй яму. Лунна Маст. Алі ўжэ й гадасьць. Кажы, што ні можна, дык яму хоць страляй – ні слухая. Мацвееўцы Ваўк. Хоць страляй яму, усё роўна ведаць нічога ні будзя. Пеляса Вораўн.

СТРАПЁНЫ. Як страпёны ісці, бегчы. Вельмі хутка, спяшаючыся. На астаноўку беглі як страпёныя, а прышлося яшчэ доўга чакаць аўтобуса. Голдзішкі Шчуч.
● Страпёны – утрапёны.

СТРАХ. Страх глядзець (пазіраць) на каго, на што. Асудж. Хто-н. ці што-н. сваім знешнім выглядам выклікае вельмі непрыемнае ўражанне. Кудлач, аш страх глядзець, на чорта падобны. Віцькі Гродз. (СНМ-2, 115). Як сядзіць гэта курапа ў разоры, аш страх пазіраць на яе. Хацькоўцы Ваўк. (СГВ, 226). Посьля пажару было страх пазіраць на вёску. Купіск Навагр.

СТРАХА. Страха паехала ў каго. Асудж. Хто-н. дурны, з дзівацтвамі, паводзіць сябе неразумна. Хіба ў яго страха паехала? Што ён робіць?! Аздобічы Шчуч. Ад гэдакай жызьні страха паехала, сам ні ведае, што робіць. Лапеніца Ваўк. **Вар.** страха (стрэха) паехала.

СТРАХОЙ. Пад богаваю страхой. Пад адкрытым небам, не ў памяшканні. Маразы як стукнулі, имат што так і засталося на полі пад богаваю страхой. Стары Двор Шчуч.

Добра адно, што лета было цёпла. Пакуль зрабілі зямлянку, так і жылі пад богаваю страхой. Спуша Шчуч. Згарэла наша хата, засталіся мы пад богаваю страхой. Ваўкавічы Навагр.

СТРАХОЮ. Пад адною страхой жыць. Разам, сумесна. *Мы з вятроўкаю пад адною страхой пяць гадоўкаў жылі.* Руда Яварская Дзятл.

СТРОМ. На стром галавы (галоў) бегчы, ляцець і пад. Вельмі хутка, імкліва, стрымгалоў. *Уцякаў ат сабак на стром галавы. Займішча Маст. Рынуўся на стром галавы дахаты. Ісаевічы Сл. Хлопцы ўбачылі, што с хаты валіць дым і пабеглі на стром галоў на вёдра. Новы Двор Свісл. Куды ляціш на стром галоў? Струга Маст. Вар. на стром галавы (галоў); стрым галоў.*

СТРОЧКУ. Не ў строчку сказаць, адказаць і пад. Няўхв. Неўпапад, недарэчы, не да месца. *Сьціхні, гаворыш ні ў строчку.* Старына Маст. *Гэты камандзір нешто камандуа, алі ўсё ні ў строчку.* Гудзевічы Маст. *Гаворыць, але ўсё ні ў строчку.* Новы Двор Свісл. *Ну ты ўжэ ні ў строчку ляпаяш языком абы ляпаць, не, кап падумаць добра. Зенявічы Навагр. Ну што ты ляпаяш ні ў строчку, няўжэ цяшка памаўчаць! Зэльва Зэльв. Што ты тут гаворыш не ў строчку, аткуль ты ўзяў гэтую ерунду? Пеляса Воран.*

СТРУП. Свой струп засвярбіць (засвярбеў) у каго. Каму-н. прыйдзеца непасрэдна самому сутыкнуцца з жыццёвымі клопатамі, адчуць жыццёвыя цяжкасці. *Пачакай, пачакай трохі. Во свой струп засьвярбіць, тады заварушыся, забегаяш.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 65). *Нічога, навучыцца і яна рабіць, як свой струп засьвярбіць.* Талмінава Ашм. (ЗНФ, 65). *Паразумеяш і ты, а ціпер яшчэ ні засьвярбеў свой струп.* Грыцкавічы Зэльв. (ЗНФ, 65).

Струп прыціснуўшы сядзець. Вельмі ціха, бясшумна ці спалохана. *Глянцё ш, як ён прэнтка хвост падняў, а то сядзеў струп прыціснуўшы.* Бастуны Воран.

СТРУПАМ. Адным струпам па галаве крыць каго. Даваць каму-н. адмоўную ацэнку аднолькава, агулам, без разбору. *Што ты ўсіх адным струпам па галаве крыяш? Усе ў цібе кепскія, ніхарошыя.* Вішнеўка Бераст.

СТРЫЖАНЫ. Ні стрыжаны ні голены. Асудж. Вельмі бедны, нічога не мае. *Ні хоча рабіць – гульта. Тylko спаць і смачно есць, а сам ні стрыжаны ні голяны.* Лунна Маст.

СТРЫІ. У першай стрыі. Дваюрадныя. Яны сёстры ў першай стрыі. Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 608). **Вар.** у першай стрэчы (устрэчы, стрыі).

СТРЫКАЧА. Даць стрыкача. Вельмі хутка ўцякаць. *Эх ты!.. Як так, то герой, а як прыйшлося, то даў стрыкача.* Масалыны Бераст. **Вар.** даць стракача (стрыкача).

СТРЫМ. Стрым галоў бегчы, ляцець і пад. Вельмі хутка, імкліва, стрымгалоў. *Сядзела-сядзела, а цяпер прэцца стрым галоў.* Орлі Шчуч. **Вар.** на стром галавы (галоў); стрым галоў.

СТРЫМБУЛЬ. У стрымбуль пайшоў. 1. Тонкі і не па гадах высокі. *Ваши Толік у стрымбуль пашоў, ужэ міне пярарос.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 73). *Яны хоць і аднагоці, але адзін некi недаростак, а гэты пашоў у стрымбуль.* Баброўнікі Гродз. 2. *Іран.* Стары халасцяк; той, хто і не думае пра жаніцьбу. *Ні ажэніця вы яго, нават і ні думаіця. Ён ужэ ў стрымбуль пашоў.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 73). *Абодва – і Ваня, і Міша – у стрымбуль пайшлі, ім ужэ за трыццаць.* Нача Вор. (ЗНФ, 73).

СТРЭЛКУ. На стрэлку пайсці, паляцець і пад. *Іран.* На спатканне. *Не пасьпела й прыямнець, а яна ўжэ на стрэлку паляцела.* Закальное Любан.

СТРЭЛЬБА. Стрэльба стрэленая. Вельмі вопытны, спрактыкаваны хто-н. *Сьцяражыся, дачушка, яго, гэта стрэльба ўжо стрэяна, ні да цібе першай вяжацца.* Малькавічы Маст.

СТРЭЛЬБУ. Хоць у стрэльбу закладай. *Жарт.* Вельмі дробныя. Пра яблыкi, бульбу і пад. *У гэтым годзе яблыкi хоць у стрэльбу закладай.* Скробава Бар.

СТРЭХА. Стрэ́ха паехала ў каго. *Асудж.* Хто-н. дурны, з дзівацтвамі, паводзіць сябе неразумна. *У цібе што, стрэха паехала?* Празнікі Свісл. *На старасьць зусім стрэха паехала. Німа зь яго толку ўжэ ніякаго.* Лунна Маст. **Вар.** страха (стрэ́ха) паехала.

СТРЭХУ. Стрэ́ху збіла ў каго. Хто-н. пачаў дзейнічаць, паводзіць сябе неразумна, не так, як трэба. *У міне зусім стрэху збіла тады, нагаварыў нечаго за злосьці.* Бародзічы Зэльв.

СТРЭЧ. Другая стрэч. Дваюрадны брат ці дваюрадная сястра. *Лёнік табе другая стрэч, а мы з яго бацькам родныя браты.* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 185).

СТРЭЧА. Першая стрэча. Родны брат ці родная сястра. *Перша стрэча – родныя, другая стрэча – дваюрадныя, так што мы с табой у другой стрэчы, ашчэ зусім блізкія, сваяке.* Карозічы Гродз. (СНМ, 139).

СТРЭЧЫ. У другой стрэчы. 1. Дваюрадны, дваюрадныя. *Перша стрэча – родныя, другая стрэча – дваюрадныя, так што мы с табой у другой стрэчы, ашчэ зусім блізкія, сваяке.* Карозічы Гродз. (СНМ, 139). 2. Траюрадны, траюрадныя. *От калі ўбачыш у касьцэле сястру сваю ў другой стрэчы, то яна скажа: тады й тады прыхоць да нас на танцы.* Лушчыкі Воран. (ДМГ, 97). *Яна яму нека сваячына, мусі ў другой стрэчы сястра, ці што, прыходзіцца.* Адэльск Гродз. (СНМ, 126).

У першай стрэчы. Дваюрадны, дваюрадныя. *Браты і сёстры ў першуй стрэчы – дваяродныя.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-4, 610). *Яна мне сястра ў першуй стрэчы на бацькавай лініі.* Белякі Дзятл. **Вар.** у першай стрэчы (устрэчы, стрыі).

СТУДНІ. Каля студні хадзіць і вады прасіць. *Іран.* Шукаць тое, што знаходзіцца побач, і не заўважаць яго. *Што ты каля студні ходзіш і вады просіш? Ун жа ш на шафцы твае акуляр.* Навіянка Воран. (ЗНФ, 42). *А ты кладзі сваю шапку на адно месца і помні, куды кладзеш, то ні будзяш каля студні хадзіць і вады прасіць.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 42).

СТУЖКУ. Чырвоную стужку зрабіць. Умярцвіць: забіць, зарэзаць, засекчы. Пра жывёлу. *Нешта курыца закульгала, кап толька ні сдохла. Трэба ёй чырвоную стушку зрабіць.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

СТУКАЦЬ. Ні стукаць ні грукаць. Не прыходзіць, не наведваць, не турбаваць каго-н. *Анна жыву, і ніхто ні стукае ні грукае.* Красны Лес Навагр. (ХБД, 206).

СТУЛЬ. Ні стуль ні ссюль. Раптам, нечакана. *Учора да мяне ні стуль ні ссюль госьці прыехалі, і іх ні чакала.* Уселяб Навагр. *Мы наўкрух ішлі – ні стуль ні ссюль сабака паявіўся!* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-4, 613). *Як ішлі ўжо дахаты, ні стуль ні ссюль раптам хмара насунулася, гром даў.* Бародзічы Зэльв. (СГВ, 601).

СТУПА. Як ступа. Вельмі поўная, тоўстая. Пра жанчыну. *Людвіна як ступа, от цяшка такому чалавеку.* Яцыны Астр.

СТУПЕ. Як у ступе таўчыся. *Іран.* Нетрадыцыйна, не парамі, групавым спосабам (танцаваць). *Альбо цяперашнія танцы падобныя на даўнейшыя, цяпер прыйшоўшы нібыта на танцы і таўкуцца як у ступа.* Навасяды Ашм.

Як у ступе пратаўчы пражыць. Вельмі дрэнна, няўдала, нешчасліва. *Вось і жызьня прайшла, пражыла як у ступі пратаўкла, нічога добрага ні бачыла.* Янавічы Клец.

СТУПЕНЬ. На ступень. Мера даўжыні, роўная прыкладна ступні. *Садзілі картошку, коньмі гаралі, а бабы садзілі, на ступень называлі, гэто на нагу.* Кавалі Бераст. (ДМГ, 25).

СТУПІЦЬ. Ступіць не даваць каму. Няўхв. Скоўваць, абмяжоўваць чые-н. паводзіны, жаданні, магчымасці і інш. *Такая ўрэдна сьвякроў, ступіць ні дае. І сына на міне нацкоўвая.* Залацеева Зэльв.

СТЭЛЬМАКУ. Як на стэльмаку вісець. Знаходзіцца ў стане няпэўнасці, няведання. *Зарас калхос ня ўсім дае сена, і мы як на стэльмаку вісім, ці нам дадуць.* Кулёўшчына Маст.

СТЭМПУ. Ні да стэмпу. Ганарлівы. *Наш новы настаўнік ні да стэмпу.* Гаранцы Воран. (СГВ, 601).

СУДЗЕ. Як у судзе праўды. Іран. Зусім няма (праўды). У тваім апавяданні праўды як у судзе. Сухмяні Гродз.

СУК. Сук плача на кім. Пагард. Хто-н. заслугоўвае суролага пакарання. О, гэта добры прайдак. Колькі гарачка прынёс людзям. Па ём даўно ўжэ сук плача. Старына Маст.

Хоць на адзін сук вешай каго. Няўхв. Аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. Німа чаго заступацца, абодва яны такія, хоць на адзін сук вешай. Харосіца Навагр. Я табе казала. Іх хоць на адзін сук вешай. Калі навесіць аднаго на адзін сук, а другога на другі, то не пераважылі б адзін аднаго. Закальное Любан.

СУКА. Сука з хвастом. Груб. Кепская жанчына. Паслухаць гэтую суку с хвастом, дык увесь сьвет кепскі, адна яна добрая. Глядавічы Маст.

Сука ў галаве зацяць каму. Паставіць перад кім-н. складаную, цяжкавырашальную жыццёвую задачу, праблему. Ён мне такога сука ў галаве зацяў!.. Або, кажэ, касуй гаспадарку, або я с табой разьвядуся. І гэта на поўным сур'ёзі. І ні ведаю ціпер, што думаць, што чыніць. Гарны Гродз.

Як сука круціцца. Груб. З празмерна актыўнымі сексуальнымі запатрабаваннямі. Пра дзяўчыну. Аня такая няўдалая, а круціцца каля хлопцаў як сука, быць такога ні можа, каб яна ў прыполі маццы ні прыперла. Амбілеўцы Шчуч.

Як сука ў каробцы круціцца. Асудж. Нястрымна, непаседліва, залішне актыўна (паводзіць сябе). Сяць пасядзі! Чаго ты круціса як сука ў каропцы. Клепачы Бераст. Німа на цібе спакою, ніяк ні ўсядзесса, круціса як сука ў каропцы. Пагранічны Бераст.

СУКІ. Аднае сукі дзеці. Асудж. Такія самыя, аднолькавыя. Вой, які Стась ціпер стаў. Сьпіўся – страх. Падабняўкі да Анэлі. А чаго ш ты хочаш – аднае сукі дзеці. Амбілеўцы Шчуч.

З-пад сукі яйкі выбера. Часцей няўхв. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. Яна дзеўка спакойна, а ён дык з-пад сукі яйкі выбера, такі даходны. Сарокі Шчуч.
Вар. з-пад сучкі (сукі) яйка (яйкі) выбера (вынесе, выкрадзе).

СУКОЎ. На сем сукоў сесці. Адразу выканаць некалькі работ. Як ачыхвосьціла свайго пасья ўчарашняга, то сёння на сем сукоў сеў: і дрова папілаваў, і плот падбіў, і нават сам кашулю залатаў, што на цэвік парваў. Уселюб Навагр.

СУРВЭТКУ. Сурвэтку вязаць. Няўхв. Абгаворваць каго-н., займацца плёткамі. А што ім астаецца рабіць... Грошы дармовыя палучаюць, толькі цэлымі днямі сурвэтку вяжуць. Гута Іўеў. (ЗНФ, 67). Зьбяруцца на гуліцу бабы ды давай сурвэтку вязаць. Нача Воран. (ЗНФ, 67).

СУТКІ. На пятыя (на сёмыя, на дзясятыя) суткі даходзіць. Іран. Не адразу, марудна, з цяжкасцю (становіцца зразумелым што-н. каму-н.). Думаяш, дагадаяцца? Да яго ш даходзіць на пятыя суткі. Алекшыцы Бераст. Мо паўгадзіны талкавала, пакуль да яго дайшло, на пятыя суткі. Косцевічы Астр. Ты мне ўжо цалкам збыт, да цібе ш даходзіць на сёмыя суткі. Мусіць, лепш ісьці самой усё зрабіць і ні дурыць галаву. Амбілеўцы Шчуч. Да яго даходзіць як да уткі – на сёмыя суткі. Бародзічы Зэльв. Ты такі тупы, што да цібе даходзіць на дзісятыя суткі. Краснасельскі Ваўк.

СУТРА. Як сутра. Няўхв. Неахайна, неакуратна. Ты робіш як сутра, ходзіш як сутра. Смільгіні Воран. (СПЗБ-5, 23). • Сутра – параўн. літ. *sùtros* 'гнойная жыжа', *sutrà* 'мурза'.

СУТУНАЧКУ. На сутуначку. На захадзе сонца, перад змярканнем. Каровы прыгналі зусім на сутуначку. Шаршні Дзятл. (СГВ, 286).

СУХАР. Як здобны сухар у памыйніцы круціцца. Няўхв. Вельмі. Пра рухавага, непаседлівага. Сядзі ціхенька, не круціся як здобны сухар у памыйніцы! Орлі Воран.

СУХАРЫ. Сушыць сухары. Рыхтавацца да горшага, чакаць суролага пакарання. Нарабіў шкоды – ціпер сушы сухары, сам дзірэктар бацьку ў школу пазывае. Мікелеўшчына Маст. Злавіў бучай трыццаць шчупакоў, і рыбаадзор накрыў,

фоталавушку неку былі павесілі. Во ўліп, прыдзеца сушыць сухары, за такоё ціпер мало ні дадуць. Дубінка Гродз.

СУХІ. Ні сухі ні мокры. Няўхв. Пасрэдны, які нічым не вызначаецца і якога цяжка кваліфікаваць. Старшы каваліхін сын цікаўны, а Віця некі ні сухі ні мокры. Куляўцы Шчуч. (ЗНФ, 55). Сказалі на яе, што ні сухая ні мокрая, дык пакрыўдзілася. Генюшы Навагр. (ЗНФ, 55). Зь ім лепяй ні мець ніякага дзела, ён ні сухі ні мокры. Парэчча Лід. (ЗНФ, 55).

СУХОТЫ. Упалі сухоты ў кішэнь. Гумар. Наступіла безграшоўе. У кішэні німа грошай, упалі сухоты ў кішэнь. Куклі Воран. (МСГВ, 230).

Хварэць на кішаньковыя сухоты. Гумар. Не мець грошай, цярпець ад безграшоўя. Помню, быўшы студэнтамі, часта хварэлі на кішаньковыя сухоты, паесыці ні было за што купіць, селянка самая лепшая яда была. Стары Двор Шчуч.

СУЧКА. Міхалачкава сучка хлеба не ела. Выкл. Скеп. Выказванне сумнення ў праўдзівасці абяцанняга, сказанага, зробленага. Ага, купіць ён табе ровар – міхалачкава сучка хлеба ні ела. Ён толькі языком умее. Купіць на святаў Нігды, пабачыш. Косцевічы Астр. • Паводле інфарманта, этымалогія фразеалагізма наступная. Міхалачка быў скупы чалавек. Яго сучка ўвесь час была недакормленая, галадала, што выклікала насмешкі вяскоўцаў. Каб апраўдацца перад імі, ён пусыціў чутку, быццам сучка худая таму, што не хоча есці, «не мае апетыту». Для доказу гэтага аднойчы Міхалачка ўзяў сухую скарынку хлеба і, робячы выгляд, што хоча пакарміць сучку, на вачах вскоўцаў непрыкметна з сілай тыцнуў скарынкай сучцы ў нос. Тая заскуголіла ад болю, ад страху і скарынку не ўзяла.

Не ведае на чым сучка хвост носіць. Скеп. Паводзіць сябе ганарліва, ганарыста. Галька, як паехала зь вёскі, то і заганарылася, ні ведая на чом сучка хвост носіць. Хрустава Свісл. Кап ты бачыла, якая Ната прыехала... Ходзіць такая дзлавая, ні ведая на чом сучка хваста носіць! Стокі Свісл. **Вар.** не ведае (не знае) на чым свіння (сучка) хвост носіць.

Паказаць на чым сучка хвост носіць каму. Паграж. Пакараць, правучыць каго-н. Пачакай, у хаці я табе пакажу на чым сучка хвост носіць. Алекшыцы Бераст.

Сучка езулёва. Лаянк. Вельмі злосная жанчына. Ах ты сучка езулёва! Да цібе ні загорыш як да чалавека, на людзей кідаеш! Дзягаўцы Ашм.

Сучка з'ела і дым не пайшоў. Іран. Што-н. бяследна згубілася, прапала, страцілася. – Я пытаюся, дзе мае кніжкі? – А я знаю, сучка з'ела і дым ні пайшоў, німа нідзе. Рыбалы Свісл.

Сучка каравай з'ела. Іран. Разладзілася вяселле. Усе казалі, што во-во вяселя будзя, ажноў сучка каравай з'ела, разышліся як у моры караблі. Стокі Свісл. Ага, вазіла, вазіла хлопца сюды, і ўсё – сучка каравай з'ела. Драчаны Свісл.

Як манькава сучка разгаварыцца і пад. Няўхв. Залішне, празмерна. Нешта ты разгаварылася як манькава сучка, што на цябе найшло? Палашкі Воран.

Як панская сучка далікатны. Насмеш. Занадта (далікатны). Палян ты якая: гэта табе груба, тоя ні падабаяцца, слова моцнаго ні скажы... Далікатна як панска сучка. Стокі Свісл.

Як сучка без хваста ў чым. Іран. Непрыгожа, нястройна выглядаць у якім-н. адзенні. Ні рас казалі свай, што ў гэтых модных жынсах яна як сучка бес хваста. А мо слухая... Здэца й спала п у іх. Бабіна Гродз. Ты знайш, Рэня, мусіць, трэба мне гэтую сукню шыць з дзугім рукавом, а то буду як сучка бяс хваста. Навасяды Ашм. **Вар.** як сучка (сабака) без хваста.

Як сучка бясхвостая круціцца. Асудж. Непрыстойна, амаральна (паводзіць сябе). Пра дзяўчыну, жанчыну. Аш брытко на такую дзеўку глядзець. Людзі кругом, а яна круціцца с кавалерамі як сучка бясхвостая. Падазёркі Гродз.

Як сучка дзёгаць піла гэта праўда была. Іран. Зусім не (праўда). І ты яшчэ верыш? Хіба так яно было? Гэта праўда была як сучка дзёгаць піла, вот што я табе скажу! Буйкі

Дзятл. Будзя казаць ішчэ, што за Танькай хлопцы чарадой бегалі. Праўда то была як сучка дзёгаць піла. Хрустава Свісл.

Як сучка ў плот ушчаміўшыся крычаць і пад. Няўхв. Вельмі гучна, пранізліва, непрыемным для слыху голасам. Прыдзіць на ўрок [настаўніца] і крычыць як сучка ў плот ушчаміўшыся, аж галава ад яе баліць. Падольцы Астр.

Як сучка ў рашчыну ўскочыць. Няўхв. У непрыемнае становішча (трапіць). Навошта я гаварыла ёй пра гэты тэлефонны званок? Маўчала п сабе і ўсё добра было п. А то ўскочыла як сучка ў рашчыну, цяпер сама перажываю, і Манька месца сабе не знаходзіць. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 71).

Як сучка ў рошчыне круціцца. Няўхв. Неспакойна, непаседліва (паводзіць сябе). Чаго круціся як сучка ў рошчыне, сядзі спакойна! Нача Воран.

Як сучка ў студні. Няўхв. 1. гаварыць і пад. Недарэчна, бесталкова. Гаворыш ты як сучка ў студні. Апіта Ёеў. 2. разгуляцца. Празмерна. Што ты разгулялася як сучка ў студні? Геранёны Ёеў.

СУЧКІ. 3-пад сучкі яйка (яйкі, яйца) выбера (вынясе, выкрадзе, выме, выграбе, дастане). Ухв. і няўхв. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. О, зь ёй ні зраўняся, яна с-пат сучкі яйкі выбяра. Баранавічы Лід. Што пра яго й гаварыць! Ён с-пат сучкі яйкі выбяра. Вангі Лід. (ЗНФ, 37). Гэта ж зладзюга, ён табе з-пат сучкі яйка выкрадзе. Лаўрынавічы Свісл. А спраўная якая. Пра яе так і гавораць: с-пад сучкі яйка вынясе. Радзівілаўцы Лід. Чаго ты дзівіся? Гэта ўжэ чалавек такі ўдаўся, што захоча, то і зробіць, с-пат сучкі яйка выбяра. Стокі Свісл. Глядзі, не звязвайся ты зь ёю. Гэтая прайдоха з-пат сучкі яйкі выбера і вокам не міргне. Застанеся ў дурнях. Папомніш маё слова. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 61). Але ш і хітры гэты Мішка, с-пад сучкі яйко дастане. Зеньвічы Навагр. Гэта ш такі праныра, што ён табе с-пат сучкі яйка выне, а ні то што матэрыялы з базаў дастаня. Зэльва Зэльв. Каторы гот у магазіні робиць, а ні папалася. Яна, брат, с-пат сучкі яйка выграбя. Логвіны Шчуч. (ЗНФ, 37).

3-пад сучкі яйка выбера і хваста не зачэпіць. Ухв. Вельмі хітры, пранырлівы, здольны зрабіць нечаканае ці, здавалася б, немагчымае. Ну й хлопца у Гарасіма: с-пат сучкі яйка выбяра і хваста ні зачэпіць. Ёцавічы Дзятл. (ЗНФ, 37).

Як ад рабой сучкі як дачакацца. Няўхв. Ніяк, зусім не (дачкацца чаго-н. ад каго-н.). Чаму ні памагая?.. Дачакася ад яго помачы як ад рабой сучкі як. Пагранічны Бераст.

Як у сучкі блох каго, чаго. Вельмі многа каго-, чаго-н. А людзей там як у сучкі блох. Верцялішкі Гродз.

СУЧКУ. Зганяць сучку да Мянькоў. Схадзіць, з'ездзіць куды-н. дарэмна, безвынікова, не дасягнуўшы мэты. Зьбіраўся столькі ўсяго зрабіць, ажно толькі зганяў сучку да Мінькоў – нідзе нікого ні бачыў, ні с кім ні пагаварыў. Вялікія Ёдкавічы Бераст.

● **Мянкi** – назва вёскі ў Бераставіцкім раёне.

Сучку ссаў. Няўхв. Брудны, з запэцканым тварам хто-н. Звычайна пра дзяцей. Скуль ты такая мурзатая прыбегла, ты што, сучку ссала? Стокі Свісл.

СЦЕЖКАМІ. Свінымі сцешкамі. Няходжаным, няезджаным, бязлюдным шляхам. Прыбылі ў Беларусь, а тут палякі. Прышлося дадому дабірацца свінымі сцешкамі – баяліся. Вострава Маст. (СБНФ, 238). Кругом стаялі немцы, а як жа яны [партызаны] прайшлі? Напэўно, жытамі, аўсамі дабіраліся, свінымі сцешкамі ішлі. Халаімаўшчына Стаўб. (СБНФ, 238).

СЦЕЖКІ. Сцешкі-бежкі. Актыўнае гулянне. Дзецям адно на ўме сцешкі-бежкі, у хаце ня хочуць сядзець. Касцянева Шчуч. (СГВ, 469).

СЦЕНАХ. Па сценах хадзіць. Дзіц. Няўхв. Шумець, дурэць, сваволіць. Пераважна ў хаце. Аля ш і дзеці разбэйшчаныя, толькі с хаты выйдзяш, пачынаюць па сценах хадзіць, аш хата хадуном ходзіць. Шурычы Свісл.

СЦЕНКІ. Як да сценкі да каго. Няўхв. Чые-н. словы, ушчуванні абсалютна не дзейнічаюць на каго-н. Я на яго ўжо і крычу, і прашу, і перу, а да яго як да сценкі, усё роўна па-свойму робіць. Зэльва Зэльв. Я с табой гавару, а ты сядзіш, і табе ўсё як да сценкі. Васілішкі Шчуч. **Вар.** як да сцяны (як да сценкі).

СЦЕНКУ. Хоць аб сценку галавой бі каго. Няўхв. Выказванне немагчымасці ўздзейнічаць на каго-н. Хоць аб сценку галавой яго бі, усяроўна нічога не скажа. Вераб'і Астр.

Што аб (у) сценку гарохам каму, да каго. Няўхв. Не дзейнічае, не даходзіць што-н. да каго-н. Яго просіш, просіш памагчы, а яму што аб сценку гарохам, нічога не даходзіць. Тракелі Воран. А да яго што аб сценку гарохам, нічога ні разумея. Ганчары Свісл. Хіба ж ад Івана даб'еіся толку. Ты гаворыш, а яму што ў сценку гарохам. Масты Маст.

Як у сценку гарох даходзіць. Няўхв. Зусім не (даходзіць што-н. каму-н.). Даходзіць як у сценку гарох. Чамяры Сл. (ППФВ, 20).

СЦЕНУ. У сцену ўлезеш. Паграж. Будзеш моцна збіты, пакараны. Ні натта скачы, бо як дам, дык у сцену ўлезаш! Першамайск Шчуч. Як дам, та ў сцену ўлезеш! Ляхавічы Зэльв. Што глядзіш? Як дам, то ў сцену ўлезаш! Дварчаны Шчуч. Зарас як дам, дык у сцену ўлезеш. Зенявічы Навагр.

Хоць на сцену лезь. 1. Немагчыма трываць ад болю. Так сьпіну скруціла, што хоць ты на сцену лезь. Месца сабе не знаходжу. Спаць ужо каторую ноч не магу. Бярозаўка Лід. 2. балючы. Невыносна (балючы). А рана тая доўго ні гавілася, балюшчая, што хоць на сцену лезь. Салаўі Гродз. (СНМ, 18).

Хоць у сцену пуля'й. Цвёрды. Пра хлеб ці іншыя прадукты. У яе ніколі хлєп ні ўдаецца, заўсёды акаляць на паляц, а мяккі хоць у сцену пуляй. Беражна Карэл. (ЖНС, 56).

Як аб сцену гарох каму. Няўхв. Не дзейнічае, не даходзіць што-н. каму-н. Яму гавары ні гавары, усё раўно як ап сцену гарох. Шурычы Свісл.

Як за сцену заваліўся спіць. Моцным, беспрабудным сном. Мы тут шумім, а ён нічога ні чуя, сьпіць як за сцену заваліўся. Вензавец Дзятл. **Вар.** як за сцяну (за сцену) заваліўся.

Як у сцену ісці. Вельмі цяжка, натыкаючыся на перашкоды. На вы'дзіры гараць – цэло горо: конь як у сцену ідзе, ведамо ш, колькі гот не роблена. Гнесічы Навагр. Ну й ноч... І батарэйкі няма. Ідзеш як у сцену. Гнесічы Навагр.

СЦЕНЫ. Сцены абклеіваць грашыма. Мець вельмі многа (грошай). Яго цесьць сьцены грашыма абклеівае, дзіво што машыну купіў. Старына Маст. Грашыма сьцены абклеіваюць, а ўсё стогнуць, што грошай німа. Аляксандраўка Ваўк.

СЦІХОТ. Сціхот бярэ. Становіцца страшна, вусцішна. Аж сціхот бярэ, як паглядзіш на яе бялюшчыя ногі. Кайшоўка Карэл. (СГВ, 608). **Вар.** сціхот (усціхат) бярэ.

СЦЯГ. Сцяг у рукі каму. У каго-н. ёсць усе магчымасці зрабіць што-н. дабіцца чаго-н. Пажаданне каму-н. зрабіць што-н. самастойна. Хочаш ісьці ў хабзай – сцяг табе ў рукі. На мой розум, ішоў бы ў дзясяты клас, і галава была п спакойная. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 68).

СЦЯГАМ. Адным сцягам ісці і пад. Адзін за адным. Вунь паішлі гусі адным сцягам па выгане, запыні, каб у шкоду ні ўлезьлі. Чаплі Лід. Помню, як у бежанство ішлі людзі: адным сцягам хто пяшком, хто на падводах ехалі на Расею і дзень і ноч. Пугачы Шчуч. Сёння ваенныя машыны адным сцягам ідуць па нашай дарозе. Белеўцы Лід. (СГВ, 577).

● Сцяг – рад, палоска.

СЦЯМНА. Ад сцямна да сцямна. Увесь светаваы дзень. Хоць было мало зямлі, але біс хлеба ні былі дзеці, ні галадалі і самі, хватало ўсяго, рабілі ат сцямна да сцямна, як біс працы німа каляцы. Мацвееўцы Ваўк.

СЦЯНА. Як сцяна¹ жыта і пад. Густое і высокае. На полі Журневічавым адзін гарабінец рос, нічога ні было, ціпер жыто як сцяна, расце. Квасоўка Гродз. (СНМ, 36).

Як сцяна² пабалець. Вельмі моцна (пабляднець, звычайна спалохаўшыся). *Чаго ты пабалеў як сцяна, хіба чорта ўбачыў?* Курчоўцы Воран.

СЦЯНОЙ. Як за каменнай сцяной жыць. Пад аховай, пад апекай каго-н., без турбот і клопатаў. *Жыве Маруся за Мішам як за каменнай сцяной.* Зенявічы Навагр.

СЦЯНУ. Як за сцяну заваліўся спіць і пад. Моцным, беспрабудным сном. *А я й ні чула, калі вы прышлі, заснула як за сцяну завалілася.* Косцевічы Астр. **Вар.** як за сцяну (за сцену) заваліўся.

СЦЯНЫ. Як да сцяны гаварыць. Няўхв. Безвынікова, упустую (гаварыць каму-н.). *Яны нічога ні слухаюць, ім гаворыш як да сцяны.* Зенявічы Навагр. (ЗНФ, 97). *Я вам скажу, што Казіка ўжэ ні прывучыця. І гаворыця вы яму ўсё гэта як да сцяны.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 97). *Я с табой гавару, а ты ні слухаш.* Гавару як да сцяны. Стокі Свісл. *Нават ні старайся, бо да яго гаварыць як да сцяны.* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** як да сцяны (да сценкі).

Як спіць да сцяны зубамі то з калом прайдзеш. Асудж. Нягодны, вельмі дрэнны, злы. *Ну й паганы чалавек! Ён жа як сьпіць да сцяны зубамі та с калом прайдзеш.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 94). *Піліп як сьпіць зубамі да сцяны то с калом прайдзеш. Лежай ты ні зачапай яго.* Падароск Ваўк. (ЗНФ, 94). **Вар.** як спіць <то> з калом прайдзеш (прайдзеш, прайсці можна); як спіць <то, дык> з кіем прайдзеш (прайдзеш, прайсці можна); як спіць да сцяны зубамі то з калом прайдзеш.

СЦЯПАН. Як Сцяпан лявонаўскі зарасці. Няўхв. Вельмі (зарасці). Пра нябрытага. *Пабрыўся, а то зарос як Сцяпан лявонаўскі.* Ананічы Дзятл. • *Лявонаўскі* – утварэнне ад назвы вёскі Лявонавічы Дзятлаўскага раёна.

СЦЯПУРА. Як Сцяпура з бізуном бегаць і пад. Вельмі актыўна. *Чаго ты лятаеш як Сцяпура зь бізуном.* Краснае Карэл. • *Сцяпура* – прозвішча мясцовага паліцэйскага ў часы нямецкай акупацыі.

СЦЯТЫ. Ні сцяты ні павешаны. У няўпэўным становішчы, збянтэжаны, разгублены. *Хай бы сказаў точна, што будзім сена вазіць, а то ходзіш ні сцяты ні павешаны, ні знаіш, ці прасіць людзей, кап памаглі, ці не.* Косцевічы Астр. *А хай яно праваліцца с такой жызьняй, жывеш ні сцяты ні павешаны, ні ведаеш, што рабіць, што чыніць.* Палубнікі Лід. *Матуля апынулася ў такім становішчы, што ні сцята ні павешана – ні на рабоце, ні без работы.* Хвінявічы Дзятл. *Як машыну адабралі, ходзіць цяпер ні сцяты ні павешаны.* Геранёны Іўеў. (СГВ, 601). *Мая дачка з мужам не жыве, яна ні сцятая ні павешаная, ні такая ні сякая.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 48).

СШЫЦЬ. Ні сшыць ні спароць. Няўхв. Няўмелая, няздатная, нічога не ўмее ці не хоча рабіць. Часцей пра дзяўчыну. *Вучылася, вучылася, а толку ніякага, ні шшыць ні спароць.* Варняны Астр. *Вось удалася – ні шшыць ні спароць. І каму яна патрэбна?* Бадзюкі Бераст. *Дажылася дочка, замуш хоць у пятніцу, а як прыдзецца што зрабіць, то ні шшыць ні спароць.* Хутар Праважа Воран. *Каб занялася чым, а то ні шшыць ні спароць, толькі сядзіць малююцца.* Вензавец Дзятл. *Яна табе ні шшыць ні спароць, адно швэндаецца па хатах.* Залацеева Зэльв. *Што за польза сь цібе ў полі, калі ты ні шшыць ні спароць.* Буцілы Лід. *Яна нічога ні зробіць як трэба, ні шшыць ні спароць.* Перазава Свісл. *А дачка ў яе ні да чаго: ні зрабіць, ні сказаць, адным словам, ні шшыць ні спароць.* Чамяры Сл. *З ім ні шшыць, ні спароць.* Пяслі Гродз. (ППФВ, 27).

СЫЗМА. Як сызма. Абур. Вельмі злосны. Часцей пра жанчыну. *Ідзі сам зь ёй гавары, я ні магу, як сызма – ні падысьці.* Бабіна Гродз. *Як сызма лезе ў вочы.* Дакудава Лід. (СПЗБ-5, 51). *Во злая, як сызма.* Жодзішкі. Іўеў. (СПЗБ-5, 50).

СЫМОН. Як Сымон з адвакатам пагаварыць. Іран. Безвынікова. *Ну ці дабіўся чаго? – Дзе там! Пагаварыў як Сымон з адвакатам, і на гэтым ўсё.* Бердаўка Навагр. (ЗНФ, 94). *Трэба да працьсядацця ісьці, бо брыгадзір нічога сам ні рошыць, зь ім пагаворыш як Сымон з адвакатам і пойдзеш ні ш чым.* Генюшы Навагр. (ЗНФ, 94).

СЫН. Сукін сын. Груб. Кепскі чалавек. *Ні скігічы ты, сукін сын, сам жа вінаваты.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 187).

СЫНОЧАК. Мамін сыночак. Распешчаны, ні да чаго не прывучаны хлопчык, малады чалавек. *Натта ўжэ аберагалі бацькі, то во расьце – мамін сыночак, нічога рабіць ні ўмея.* Дзям’янаўцы Дзятл.

СЫР. Катацца (качацца, купацца, плаваць) як (бы) сыр у масле. Жыць прывольна, у поўным дастатку. *Ідзі за яго замуж, будзеш катацца як сыр у масле.* Трабы Іўеў. *Бы сыр у масле качаецца.* Сакалы Воран. (МСГВ, 582; ППФВ, 10). *От жыцьцё мая – купаецца як сыр у масле.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 54). *Яна за ім вот добро живе, купаецца як сыр у масле.* Радзюкі Навагр. *Плавая як сыр у масле.* Грандзічы Гродз. (ППФВ, 51).

Сыр ды малако. Ухв. Здаровы, моцны чалавек. *Іх Васіль прыехаў з войска сыр ды малако.* Голы Бор Астр. (СГВ, 609). *Бацька быў прыгожы, крэпкі, сыр ды малако.* Астравец Астр.

Як сыр у масле (у смятане) жыць. Прывольна, у поўным дастатку. *Валя наша як выйшла замуш за Сашку, ды цяпер живе як сыр у масле.* Пагранічны Бераст. *Наша Зося живе як сыр у масле.* Лозкі Дзятл. (СГВ, 620). *Усё ў іх ёсьць, адным словам, живуць як сыр у масле.* Варняны Астр. *Жыве як сыр у масле і бяды не зная за мужыковымі плячыма.* Васілевічы Гродз. *Яна за ім як сыр у масле.* Солы Сморг. (СПЗБ-5, 54). *Паеду ў горах, вось ужэ заживу, як сыр у смятане.* Дзявяткі Бераст.

СЫРЫ. Ні сыры ні вараны. Без настрою, прыгнечаны, разгублены. *Сённяшні мой пасажыр ні сыры ні вараны. І чаму ж без настрою?* Сакольнікі Свісл. *Чаго ты сёння такі ні сыры ні вараны?* Німа як нават пагаварыць. Каменка Шчуч.

СЫЧ. Як сых надзьмуцца. Вельмі моцна (надзьмуцца, пакрыўдзіцца). *Што ты надзьмуўся як сых. Ці не пакрыўдзіўся?* Партызанская Гродз.

Як сых на плоце сядзець. Няўхв. Надзьмуўшыся, пакрыўджана. *Сядзіць як сых на плоце с самага ранку.* Лозкі Дзятл.

СЭРЦА. Абуць сэрца ў лапці. Страціўшы цяпенне ці скарыўшыся, зрабіць што-н. насуперак уласным прынцыпам. *Абуй сэрца ў лапці, падыдзі да брата, памірыся, ні спадзе с цябе карона.* Бершты Шчуч. (СГВ, 576). *Я ўжо ні ап чым ні думаю, сэрца ў лапці абула.* *Што Бох паішле, тоя і будзя.* Бярозаўка Лід. *Трэба мусі абуць сэрца ў лапці, зьмірыцца, інашай рады німа.* Бастуны Воран. *Цярплю, цяплю, а тады як абую сэрца ў лапці, та выбайшчу, як сабаку.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 40) .

Ад’есці сэрца каму. Няўхв. Вельмі надакучыць каму-н., давесці да адчаю каго-н. *Ад’еў ён мне сэрца зусім, цяпець больш ні магу.* Ваўкавічы Навагр.

Ад <цэлэга> сэрца. Сардэчна, шчыра. *Жадаю ад сэрца вам усякаго шчасьця.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 158). *Павінавала іх ад цэлага сэрца.* Алекшыцы Бераст. *У даніне можа быць шчыры: усё дае ат сэрца.* Солы Сморг. (СПЗБ-5, 524).

Адышло ад сэрца ў каго. Хто-н. супакоіўся, перастаў хвалявацца. *У яго адышло ад сэрца, калі ён убачыў, што ўсе жывыя і цэлыя.* Чаплічы Бераст.

Аж да сэрца даходзіць. Вельмі моцна, нясцерпна баліць. *Але ш і садзяя рука, аш да сэрца даходзіць.* Лаздуны Іўеў. (СГВ, 421). *Так рука баліць, аж да сэрца даходзіць.* Пасінічы Сл.

Без сэрца. Бессардэчны, неспагадлівы. *Хіба ён бяз сэрца, што ні дасьць бацьком хлеба?* Нагародавічы Дзятл. (МСГВ, 487).

Браць <блізка> да сэрца. Уражліва ўспрымаць якое-н. здарэнне, падзею, непакоіцца, хвалявацца. *Не бяры блізка да сэрца ты, усё яшчэ ўладкуецца.* Грыцавічы Бераст. *Ні бяры да сэрца, усё будзя добра.* Новы Двор Шчуч.

Выкінуць з сэрца каго. Прымусяць сябе забыцца пра каго-, пра што-н. *Выкінь яе с сэрца, бо яна ніколі сюды ні верняцца.* Мінчыкі Бераст.

Запасці ў сэрца каму. Запомніцца на доўгі час. *Твае словы запалі мн'е ў сэрца і па сёння.* Талькаўцы Ваўк.

За сэрца хапаць каго. Вельмі моцна непакоіць каго-н. *Не хацелася мне выяжджаць, бацькава шкадоба за сэрца хапала.* Лелюкі Іўеў. (СГВ, 559).

Зламаць сэрца каму. Няўхв. Падмануць у каханні. *Зламаў дзеўцы сэрца, а тады кінуў, а яна, бедна, перажывая.* Талькаўцы Ваўк.

З цалэго сэрца. Сардэчна, шчыра. *З цалэго сэрца вінішчым вас!* Сапоцкін Гродз.

З'яда' сэрца. Няўхв. Надакучлівы чалавек. *Вот з'яда сэрца, як прыстане, то не адвяжацца.* Бершты Шчуч.

Не мець сэрца <да каго>. Быць непрыязным, неспагадлівым, чорствым, жорсткім у адносінах да каго-н. *Яна да міне не мела сэрца.* Малі Астр. (СПЗБ-3, 63). *Страшне злы быў гэты выпладак адэльскі, не меў літасці, ні сэрца.* Каробчыцы Гродз. (СГВ, 98).

Рваць сэрца па кім. Моцна хвалявацца, непакоіцца, перажываць па кім-н. *Цябе цэлы дзень няма, а я па табе рву сэрца.* Куклічы Свісл. (СГВ, 605).

Спаліць сэрца. Моцна перанервавацца. *Гэдакія дзеці лайдачыя, за цэлы дзень зь імі спаліла сэрца.* Нязнавава Навагр. (СГВ, 607).

Сэрца абрасло (абрасце) мохам у каго. Хто-н. апусціўся, страціў актыўнасць, цікавасць да жыцця. *Нашы дзяўчаты загардушкі парылі, палі хлопцаў, каб любілі. Калі перастаюць паіць, сэрца ў хлопца абрасце мохам.* Селюкі Гродз. (СНМ, 53).

Сэрца ад'ядаць у каго, каму. Моцна хваляваць каго-н., дакучаючы чым-н. непрыемным. *Валера ў цябе датуль будзя сэрца ад'ядаць, пакуль ні жэніцца, тады ніхай жыўе, як хоча.* Семернікі Ашм. (СГВ, 609). *Дай ты яму тую кніжку, хай сэрца ні ад'ядае ад'яда гэта.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 12). *Цябе прасі – яшчэ сэрца ад'ясі.* Сасноўка Смарг. (СПЗБ-5, 60).

Сэрца вяне ў каго. Хто-н. адчувае задавальненне, замілаванне, прыемнае хваляванне ад чаго-, каго-н. *Яна была на ўсю акругу сьпявачка, як засьпявая, бывало, – сэрца вяня!* Бабіна Гродз. **Вар.** душа (сэрца) вяне.

Сэрца добрае мець. Быць добрым, лагодным, спагадлівым. *Наш Сідар прымлівы чалавек, сэрца добрае мае.* Дзятлавічы Ваўк. (СГВ, 387).

Сэрца ёкнула ў каго. Хто-н. адчуў хваляванне, неспакой. *У мяне сэрца ёкнула, як убачыла яго: чорны, нібрыты, абарваны.* Агароднікі Дзятл.

Сэрца закрамянее (закрамянела) у каго, чыё. Каго-н. нечакана ахоплівае хваляванне, трывога, неспакой, цяжкі душэўны боль. *Бывало, сэрца маё закрамянее ат такой абіды, і ні слова ні скажаш ім на гэта.* Куцавічы Карэл. (ЗНФ, 68). *Сэрца закрамянела, як пачула, што з Васілём такоё няшчасся.* Азёры Гродз. (ЗНФ, 68). *Бачу: гадзіна леза! У міне сэрца закрамянела...* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 68). *Села на ганку й плакаць ні магу, сэрца закрамянела.* Ваўкавічы Навагр.

Сэрца залекацела ў каго. Хто-н. адчуў моцны страх, жак. *Як увідзела гэтага бандзюгу, сэрца залекацела, ісьці не магу.* Жупраны Ашм. • *Залекаець – задрыжаць.*

Сэрца замерла ў каго. Хто-н. нечакана адчуў моцнае хваляванне ад убачанага, пачутага. *Насьця як убачыла, куды забраўся яе коцік, дык адразу сэрца замерла.* Бакунова ІІ Іўеў.

Сэрца замірае. Нечакана каго-н. ахоплівае хваляванне, трывога, неспакой. *Бывае, успомніш вайну, дык сэрца аж замірае.* Місявічы Воран.

Сэрца заходзіцца ў каго. Хто-н. адчувае хваляванне, душэўны неспакой. *Як учую я цяпер, што гавораць пра вайну, так сэрца заходзіцца.* Нізы Сл. (БД, 210).

Сэрца згарэла (згарыць) на вуголь у каго. Хто-н. адчуў моцны страх, трывогу, раптоўна прыйшоў у адчай. *Паехаў учора ў Слонім, і німа й німа, то ў міне сэрца згарэла на вуголь.* Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 68). *Ішчэ нівядома, ці атпусьцяць вас. У міне сэрца згарыць на вуголь, пакуль дачакаюся вас.* Збочна Сл. (ЗНФ, 68).

Сэрца крывёй абліваецца (аблягае) у каго. Хто-н. зазнае пачуццё глыбокай спагады, жалю, каму-н. невыносна цяжка, тужліва ад чаго-н. *А як здумаеш на прошае жыццё, так, як я пражыўшы, сэрца крывёй абліваецца.* Вайшнарышкі Ашм. (СБНФ, 253). *Мне так шкода гэтых малых, што аш сэрца крывёю аблягае.* Падлабенне Гродз.

Сэрца ные на кім, на чым. *Спачув.* Хто-н. адчувае трывогу, неспакой за каго-, за што-н. *Не салоткая ў Ганны жыця. Сэрца ныець на дзецях, на роднай хаціні.* Жукоўшчына Дзятл.

Сэрца пайшло ў пяткі. Гл. сэрца ў пяткі (у пяты) закацілася (заляцела, зайшло, заскочыла, пайшло, схавалася).

Сэрца пэнкла ў каго. Хто-н. нечакана адчуў моцнае хваляванне ад убачанага, пачутага. *Як паглядзела – сэрца пэнкла.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 210).

Сэрца разрываецца ў каго. Хто-н. адчувае пачуццё трылогі, моцнага страху, адчаю. *А ён астаўся сірата, то ён, бедны, сем гадоў пасвіў. Ды басюткі. Сэрца разрываецца проста, як успомню.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 475).

Сэрца ў лапці абуць. Гл. абуць сэрца ў лапці.

Сэрца ўпала ў каго. Каго-н. нечакана ахапіў моцны страх, жах ад убачанага, пачутага. *Як пабегло гэта дзіця, а ўперадзі машына, у міне адразу сэрца ўпала.* Чарлёна Маст.

Сэрца ў пятках у каго. Хто-н. перажывае пачуццё страху. *Ні крычы, у яго і так сэрцо ў пятках.* Вайцехаўшчына Бераст.

Сэрца ў пяткі (у пяты) закацілася (заляцела, зайшло, заскочыла, пайшло, схавалася) у каго. Хто-н. моцна спалохаўся, каго-н. ахапіў моцны страх. *Кот с парогу шуць мне ў ногі, аш сэрцо ў пяткі закаціласё.* Дарагляны Маст. *Я як угледзела, што яна боўтнулася ў рэчку, то сэрцо ў пяткі заляцело.* Ліпск Лях. *Табе смешна, а мне сэрца ў пяткі зайшло.* Заляшаны Шчуч. *Так дзеці перапалохаліся, што аш сэрца ў пяткі пайшло.* Дабраволя Свісл. *А ты п ні забаяўса? І ў цібе п сэрцо ў пяты пашло.* Масцішча Навагр. (ЗНФ, 68). *Казала: як глянула ўніс с самалёта, так сэрцо ў пяты пашло.* Стральцы Гродз. (ЗНФ, 68). *Я так спалохалася, калі яна падала, што сэрца ў пяткі схавалася і самой усё забалела.* Шылавічы Сл. *Калі на міне напаў твой сабака, то я думаў, што сэрцо ў пяткі заскочыло.* Старое Сяло Зэльв. *Ты міне так спалохаў, што аш сэрцо пайшло ў пяткі.* Монькавічы Маст. *Пайшла дзісь у лес і наступіла на вужа. Так моцно спалохалася, аш сэрцо пайшло ў пяткі.* Лунна Маст. *Прызнаюся, і ў міне тады сэрцо пашло ў пяткі.* Баяры Шчуч. (ЗНФ, 68). *Ішла ўвечары, нехта з-за хлява як выйшаў, дык сэрцо пайшло ў пяткі.* Мацвееўцы Ваўк.

Сэрца шчыміць у каго, чыё. Каго-н. ахоплівае хваляванне, перажыванне. *Ой, дзеткі, што немцы зь людзімі рабілі, як успомніш – сэрца шчыміць.* Забалаць Воран. *Васэля гуляе ўся вёска, а маладой сэрца шчыміць.* Гальшаны Ашм.

Узвярэдзіць сэрца чыё. Выклікаць неспакой, хваляванне, трывогу ў каго-н. *Дачка ўзвярэдзіла маё сэрца, прыехала, пабыла і паехала, як яна там з малымі дзецьмі абыходзіцца?* Сімакава Карэл. (СГВ, 502).

Цісне за сэрца каго. Моцна непакоіць каго-н. што-н. *Цісне за сэрца.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 361).

Чуць сэрца не абарвалася ў каго. Хто-н. адчуў вельмі моцнае хваляванне ад убачанага, пачутага. *Сказалі, дак у мяне чуць сэрца не абарвалася.* Дабраволя Свісл.

Шчымам шчыміць сэрца на кім. Хто-н. адчувае трывогу, неспакой за каго-н. *Шчымам шчыміць сэрца на дачцэ.* Першамайск Шчуч. (МСГВ, 567).

СЭРЦУ. Даць волю сэрцу. Не кантраляваць свае эмоцыі, пачуцці. *Як Маня памярла, то Казя ўжо дала волю сэрцу. Чаго яна толькі ні вычитвала, успамінала кожны гадок іх жыцця.* Амбілеўцы Шчуч.

Не па сэрцу. Няўхв. Які не падабаецца. *Як задумаў, загадаў, ні па сэрцу жонку ўзяў.* Кахаў белу бялянчанку, а ўзяў чорну цыганчанку. Свіслач Гродз. (СНМ-2, 76).

СЮД. Сюд-туд. Вельмі часта, з кароткімі прамежкамі (рабіць што-н.). *Жонка сюд-туд і зноў пачне дакараць, якім ён калісьці быў, што вычаўпляў.* Караневічы Гродз. (СНМ-2, 60). *Як гарэў Гібуліцкі лес, та, здавалася, ужэ пагасілі, і ўсёроўно сюд-туд і зноў агонь уздымаецца, нібыта хто натпальваў.* Гібулічы Гродз. (СНМ-2, 227). *Німа што казаць, швагрук у міне добры, ні забывае, сют-туд і зноў заедзя паглядзець, як мы жывем.* Цвіклічы Гродз. (СНМ-2, 264). *Рады німа, кабыла сют-тут і зноў зубамі глым за бульбавене.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 53). *Я ні магу ўслухацца, як гэты іпанюк сют-тут так і зноў на дзеда накінецца, вызвярыцца.* Баранава Гродз. (СНМ-2, 39). *Сют-тут так і зноў счубяцца, адзін аднаго цягае, мірна ні могуць жыць.* Гневашчына Гродз. (СНМ-2, 227). 2. Час ад часу. *Гаварылі сюд-туд аб вайне.* Міжэвічы Сл. (МСГВ, 487). *Каля балота коні чысто жыто стаянтавалі, бо хто іх упільнуя – сют-тут і зноў катора ўскочыць.* Старая Дубавая Гродз. (СНМ, 136). *Яна сют-тут і купляе.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-5, 62).

СЮДЫ. То сюды то туды. У розных напрамках, у розныя бакі. *Старэйшыя парасходзіліся то сюды то туды.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 474).

СЮСЮ. Курыную (курачу) сюсю і (дый) тую не ўсю ведаць і пад. *Скеп.* Кепска, мала або нічога не (ведаць). *Ой, а хваліўся – знаю, знаю. Пачалі ісьці – тры гадзіны блукалі. Ат, і гаварыць німа чаго – зная ён курыну сюсю дый тую ні ўсю.* Амбілеўцы Шчуч. *Ну і чаго ты лезыш у разгавор, ні ведаеш, так і маўчы. Ведаеш ты толькі курачу сюсю і тую не ўсю.* Крупава Лід. (Хітр., 61). – *Я ўсё ведаю. – Маўчы, ведаеш ты курыну сюсю і тую ні ўсю.* Старыя Паддубы Шчуч. *Знаю, як яна ведае. Ведае курыную сюсю дый тую не ўсю.* Лысая Гара Ашм.

СЯБЕ. Пад сябе падгрэбі што. Няўхв. Завалодаць чым-н., прысвоіць што-н. *Паглядзі, якія людзі цяпер злыя сталі, што зьвяры ў лесе, усё п, здэцца, пат сябе падграбі п.* Марцінавічы Маст.

Як за сябе закінуў (выліў) з'еў, выпіў. Лёгка і хутка. *Зьеў кашу як за сябе закінуў. Маладзец, вырасьціш сільны!* Сурынка Сл. *Наліла міску супу – мігам зьеў як за сябе выліў.* Пасінічы Сл.

Як не ў сябе есці. Вельмі многа і хутка. *Ты ясі як не ў сябе.* Нягневічы Навагр. *Есць як ні ў сібе, як з галоднага краю.* Бабіна Гродз.

СЯВЕНЬКА. Як сявенька галава. Няўважлівая, схільная да забывання. *Галава як сявенька зробіцца ад работы.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-5, 63).

СЯГОННЯ. Як сягоння помніць. Вельмі добра, выразна (помніць што-н.). *А як жа ш паедзіш – порткі парваныя. Ну што ш, давай мы, помню як сягоння, сь сястрой зашылі гэтыя порткі.* Альхоўка Астр. **Вар.** як сёння (сягоння).

СЯДЗІЦЬ. Сядзіць хто на кім, што на чым і паганяе кім, чым. Вельмі многа каго-, чаго-н. *Той андарак на ёй стары-расстары, як рэдзгіні, дзірка на дзірцы сядзіць і дзіркай паганяе.* Старына Маст. **Вар.** сядзіць (едзе) і паганяе.

СЯК. Ні сак ні так. Няўхв. Недарэчны, несур'ёзны, нявартасны. *Тады пашла ўжэ на той замуш, той замуш мой некі ні сак ні так.* Зарудаўе Маст.

Сяк-так. Нейкім чынам, з пэўнымі намаганнямі. *Сяк-так машыну мы яшчэ купілі.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 196). *Сяк-так вяселле зрабілі.* Восава Навагр. (ХБД, 205). *Даўней квітаваліся сяк-так, дзяцей пагадавалі, цяпер жывем добра.* Макараўцы Бераст. (СГВ, 208). *Мой Гена ў задачках ні цяўне, а сяк-так піша.* Міклашы Дзятл. (СГВ, 544). *От, яшчэ сяк-так прыкльбаю хлеба ўзяць у магазін.* Верашкі Івац. (ДСК, 189). *Кідаюся сяк-так, якое тут жыць без гаспадара.* Агароднікі Гродз. (СНМ-2, 106).

Сяк-так накасяк абы не па-людску. Няўхв. Як папала, абы-як (рабіць, выходзіць, атрымлівацца). *Сяк-так накасяк абы не па-людску.* Каўпакі Гродз. (МСГВ, 610). *Сяк-так накасяк абы не па-людску.* Каўпакі Гродз. (СНМ, 193).

СЯКЕРА. **Як сякера плаваць.** *Іран.* Вельмі дрэнна. *Плавае як сякера.* Ярэмічы Карэл. *Ён добра ўмея плаваць... Як сякера.* Сакольнікі Свісл. *Ну й ты плаваюш, як тая сякера.* Мардасы Шчуч. **Вар.** як сякера (сакера).

СЯКЕРАЙ. **Як сякерай адрубаў сказаў.** Катэгарычна, як пра канчаткова вырашанае. *Сказала як сякерай адрубала.* Ліпаўка Ашм.

СЯКЕРКА. **Спадручная сякерка.** Чалавек, які знаходзіцца на паслугах, якога ў любы час можна выкарыстаць для выканання якой-н. працы. *І тое яму прынясі, і гэта падай.* *Хваціць! Я табе больш не спадручная сякерка.* Косцевічы Астр. *Меншая дачка ў іх трошкі недаразьвітая, трыццаць гадоў, а замуш ні выйшаўшы.* *То вот у хаця за спадручную сякерку, усю гаспадарку на сабе цяніць, а бацька толькі камандуіць.* Міхалішкі Астр.

СЯКЕРКУ. **Знайшоў сякерку за лаўкай.** *Выкл.* Выказванне іранічных адносін да чых-н. слоў, дзеянняў. *Як я прыгатовіла, то ты знайшоў, знайшоў сякерку за лаўкай.* Дубна Маст. **Вар.** знайшоў (нашоў) сякеру (сякерку, сакерку) за (пад) лаўкай.

СЯКЕРУ. **Знайшоў (нашоў) сякеру за (пад) лаўкай.** *Выкл.* Выказванне іранічных адносін да чых-н. слоў, дзеянняў, якімі хто-н. імкнецца давесці, што ён што-н. адшукаў, выявіў. – *Глядзі, я знайшоў на паліцы цэлы слоік мёду.* – *Знайшоў сякеру за лаўкай, я яго знарок туды схавала.* Крупіцы Маст. *Нашоў сякеру пад лаўкай.* Стральцы Гродз. (СПЗБ-5, 68). **Вар.** знайшоў (нашоў) сякеру (сякерку, сакерку) за (пад) лаўкай.

Хоць сякеру вешай. Няўхв. Дзе-н. спёртае паветра, няма чым дыхаць. *Адзін, а начвэндзіў за сямёх, хоць сякеру вешай.* *Аччынні акно, дыхнуць німа чым.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 46). *Прыходжу з работы, а ў хаце хоць сякеру вешай.* *Владзюк хэўру сабраўшы, у карты іграюць і цыгарэты смаляць.* Заборцы Астр. **Вар.** хоць сякеру (сакеру) вешай.

СЯКЕРЫ. **З-пад сякеры.** *Іран.* Вельмі груба, непрыгожа (зрабіць што-н.). *Ну і выразаў ён табе палічку, с-пат сякеры.* Алекшыцы Бераст. *Калі што зробіяна абы-як, абы з рук, то кажуць – с-пат сякеры.* Дзераўная Сл. **Вар.** з-пад сякеры (з-пад сакеры).

СЯКІ. **Сякі-такі.** 1. Некаторы. *Меў чалавек сякоё-такое канчля [каня], то ні трэ было людзям паклоны біць – запрагай, калі хочаш, ды едзь, куды трэба.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 180). 2. Нязначны. *А мой нажычоны збіраўся завітаці ў нядзельку да мяне ў сваты, а на Вяльканац згуляці сякое-такое вяселе.* Пагарэлка Карэл. *Сякі-такі цяляпей і то будзе ляпей.* Гібулічы Гродз. (СНМ-1, 193).

СЯЛЕ. **Ветраць па сяле.** Не сядзець дома. *Яго баба любіць ветраць па сяле, цалюткі дзень дома не спыняюцца.* Змяёўцы Дзятл. (СГВ, 581).

СЯЛЁДКІ. **Як сялёдкі ў бочцы каго дзе.** Вельмі шмат каго-н. дзе-н. *Людзей у аўтобусі было як сялёдкі ў бочцы.* Свіслач Гродз.

СЯЛО. **Дурное сяло.** Зневаж. Дурань. *Ах ты, дурное сяло! Як ты толькі мох да гэтаго дадумацца!* Скідзель Гродз. *От, дурное сяло, што ад яго можна было добраго чакаць.* Бабіна Гродз.

На сяло пайсці, схадзіць. За межы ўласнага дома, каб сустрэцца і пагутарыць з аднавяскоўцамі. *На сяло надумала схадзіць, ды сын прыехаў, дзе ўжэ пойдзаш.* Воўкаўцы Лід. *Схадзі на сяло, да Кацярыні, мо новае што пачуеш.* Восава Навагр.

Пагнала (пажане) на дзясятае сяло каго. Хто-н. хварэе (захварэе) на панос. *А гэтыя апенькі такія смажныя былі, та ён мо місак тры ўзеў, а тады як узяло яго, як пагнало на дзісято сяло, аляй мучыўса.* Бабіна Гродз. *Ні еш гэтай гадасьці, ба пажане на дзісято сяло.* Бабіна Гродз.

СЯЛУ. **Ні к сялу ні к гораду.** Няўхв. Зусім недарэчна, неадпаведна. *Ну цяпер і маладзёш адзяецца, ні к сялу ні к гораду.* Праважа Воран.

СЯМНАСТКА. **Як сямнастка.** Па-маладому. *Алена ўбралася, ідзе як сямнастка.* Грыўда Івац. (ДСК, 224).

СЯРПОМ. **Як сярпом адрэзаў сказаў.** Катэгарычна, рашуча, канчаткова. *Зрабіць гэта – і ўсё!* *Сказаў як сярпом адрэзаў.* Талькаўцы Ваўк.

Як сярпом па шыі (па яйцах) каму што. Вельмі непрыемна каму-н. што-н. *А мацяры такія сваркі як сярпом па шыі, вельмі перажывая.* Зэльва Зэльв. Ён як сказаў, а мне гэта як сярпом па яйцах. Райца Карэл.

СЯРЭДЗІНКУ. Кругом кругом і ў сярэдзінку. Паступова, хітрыкамі дабівацца задуманага, намечанага. *Яна хітра, паўдня будзя зубы загаварваць, а свайго даб'ецца, як тая ліса, кругом кругом і ў сярэдзінку.* Ананічы Дзятл.

СЯРЭДНЯ. Сярэ́дня-бяле́дня. Днём, у поўдзень. *Ужо сярэдня-бяледня, а ён усё сьпіць сабе, уставай, сыноч, ужо даўно пара сьнедаць ды зьбірацца табе на ток малаціць, твая зьмена заступае.* Пескі Маст. (СГВ, 476).

СЯЧЭ. Перадам сячы зад валачы. Імітаваць сур'ёзную працу, а на самай справе рабіць абы-як. *Ты толькі адну баразну апалола? Здалёк я думала, што ты так хутка поляш, а ты, мусі, перадам сячэш зат валачэш.* Амбілеўцы Шчуч.

ТАБАКЕРКУ. Сваю табакерку садзіць куды. *Іран.-незадав.* Умешвацца не ў сваю справу. *Ты куды гэта сваю табакерку садзіш, і без цібе разбярцуца.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 229).

ТАБАР. Як цыганскі табар прайшоўся дзе. Усё развалена, непрыбраная, вялікі непарадак дзе-н. *Заходжу ў хату, а там як цыганскі табар прайшоўся.* Юрацішкі Іўеў.

ТАБЕ. От табе і маеш. *Выкл.* Выказванне здзіўлення ці расчаравання. *Ну і ну, от табе і маеш...* *Як ты ўмудрыўся ў такую дзірку ўлесьці?* Зэльва Зэльв.

ТАВАР. Як тавар збыўшы спаць. Вельмі моцна, беспрабудна. *Сьпіць як тавар збыўшы.* *Спрацаваўся за дзень.* Індура Гродз.

ТАГО. Ні з таго ні з сяго. Нечакана і невядома чаму, без усякіх на тое прычын. *Маё дзіця ні с таго ні с сяго чырванавоччам захварэла.* Прывалка Гродз. (СГВ, 550). *Первава аўгуста мама ўмерла. Ні с таго ні с сяго...* Янчукі Шчуч. (ХБД, 478). *Я ў гародзі гачкавала, як ні с таго ні с сяго Габрывелава дачка да мяне прышла.* Крывулькі Маст. *Ні з таго ні з сяго падышоў да мяне ды як жарня пад вухо, я і скруціўся.* Заполле Івац. (ДСК, 79). **Вар.** ні з таго ні з сяго; ні з таго ні з сёга.

ТАДОРА. Як тая Тадора то шые то пора. Які перарабляе сваю работу. *А што на яе крычаць, яна ніколі адразу ні зробіць, кожны рас перарабляе, як тая Тадора то шые то пора.* Зарачаны Свісл.

ТАДЫ. Тады і тады. У пэўны час. *А так, калі ш Дзеды? Дзеды ў нас казалі: вот тады і тады.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 203). *Усё дакладно расказоў, што тады і тады мы бачыліся ў магазіні.* Бабіна Гродз.

ТАК. Не так сабе. Добра, не абы-як (зрабіць што-н.). *Дзверцы да шафы і то ў філінг зрабіў, ні так сабе.* Дзекалавічы Гродз. (СНМ, 153).

Ні так ні сям. Неахайна, абы-як (зрабіць што-н.). *Каўган як зробіць ні так ні сям, дык кажуць, скаўганіў.* Старое Сяло Зэльв. (СПЗБ-4, 443).

Так а так. Між іншым. *Гавару, а так а так на яго паглядаю.* Шутавічы Сморг.

Так і так. 1. Ужываецца як уступ пры пераказе ранейшага чыйго-н. ці свайго маўлення. *Рас пат сьвет прыходзіць Альбіна і гаворыць, што мацяру ўзяло. Я да брыгадзіра – так і так. Той кажа: вязі.* Амбілеўцы Шчуч. 2. Усё роўна. *Так і так табе ў кантору трэба, та можа зайдзі да сакратара сільсавета і папытай, ці трэба плаціць падатак за землю.* Бабіна Гродз.

Так сабе. Ні добры, ні дрэнны, сярэдні, які нічым асаблівым не вылучаецца. *Мікола то забатняк, пра ўсё клапоціцца, а жонка яго так сабе.* Прывалка Гродз. (СГВ, 143).

І пасватаўся да мяне хлопец з другой вёскі. На выгял так сабе. Але клапатлівы гаспадар, ціхі. Лылойці Смарг. (ДМГ, 124).

ТАКАМ. З та'кам. Без нічога. – *А ш чым у нас булка будзя? Зь ізіюмам ці з макам? – С такам, даўно ні мака, ні ізіюма німа.* Стокі Свісл.

ТАКВЕЛЯ. Таквеля таго. Не бяда, не трэба звяртаць увагі. *Таквеля таго, хай сабе тут ляжыць гэты мех.* Бабонеўка Карэл. (СГВ, 609).

ТАКІ. Ні такі ні сякі. Няварты, няважны. Пра чалавека. *Ні такі ні сякі – папрака [недарэка].* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 343).

ТАКТ. Знайсці адзін такт з кім. Дасягнуць поўнага ўзаемапаразумення з кім-н. *А Коля заўсёды знойдзя адзін такт зь дзецьмі.* Індура Гродз.

ТАКТУ. У та'кту. Акурат, у самы раз, у патрэбны час. *Прышла ў магазін, а там акрас хлеп прывязьлі. Дабро, думаю, у такту папала.* Старына Маст.

ТАЛЕНТЫ. Усе таленты пабраць. Ухв. Стаць разумным, дасведчаным. *Наўчыўшыся чытаць, пісаць, усе таленты пабрала.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-5, 81).

ТАЛЕРЦЫ. Не ў сваёй талерцы. 1. Прыгнечаны, у дрэнным настроі. *Нешта ён дзісь ні ў сваёй талерцы, мо што здарылася.* Аколіца Лепі Воран. 2. Няёмка, нязручна (адчуваць сябе). *Усё гэта так абрыдла дзеўчыні, што яна аччувала сібе ні ў сваёй талерцы.* Кавалі Свісл. *Жыўшы там, я аччувала сібе ні ў сваёй талерцы.* Малахавічы Гродз.

ТАМ. Там дома. На тым сьвеце. *Не беспакойся, Сьцяпанаўна, усе там дома будзям.* Шчорсы Навагр.

Там і там. У пэўнае месца. *Прыдзі ты там у крыжавыя дарогі, там і там стань.* Патока Шчуч. (ПМГ, 109).

То там то там. У розных мясцінах, то ў адным, то ў другім месцы. *То там то там укусіць – нацягаў сена.* Жыдзевічы Іўеў. (СПЗБ-5, 196).

ТАМАШ. Тамаш няверны. Няўхв. Чалавек, якога цяжка прымусіць паверыць у што-н. *Яму, гэтаму Тамашу нівернаму, што ні кажы, та ўсё: «Ні можа быць!»* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 68). **Вар.** Тамаш (Томаш) няверны.

ТАНЦА. Ні да танца ні да ружанца (ражанца). Няўхв. Ні на што не здатны, няўмелы. *Што ўжо за чалавек удаўся – ні да танца ні да ружанца.* Гуды Лід. *Якаясь яна ні паняць якая: ні рабіць нічога ні наўчаная, ні навесяліца ні ўмея – ні да танца ні да ружанца.* Стокі Свісл. *Але гэты хлопец Марыін бесталковы, ні да танца ні да ружанца.* Даргунь Гродз. *Васілеў сын ні да танца ні да ружанца.* Радунь Воран. *Недалэнга нека, ні да танца ні да ружанца, толькі таго, што жыве.* Казловічы Гродз. (СНМ, 95). *Яна ні да чого ні здатна: ні да танца ні да ружанца.* Падкрыжакі Гродз. (СНМ, 59). *Ну й чалавек урадзіўся: ні да танца ні да ружанца.* Буцілы Лід. (СГВ, 601). *Вот урадзіўся – ні да танца ні да ражанца, ні да чаго ні спасобны.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 311). *Такая ўжо дзявуля, магла п што маццы і дапамахчы, хоць у хаце, так ні да танца ні да ражанца.* Заборцы Астр. *Ну і мужыка сабе Марыся знайшла – ні да танца ні да ражанца.* Багушоўка Гродз. **Вар.** ні да танца (-у, -аў) ні да ружанца (ражанца) (-у, -аў) <ні свенты Божа спе'ваць>; ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа.

Ні да танца ні да ружанца ні свенты Божа спе'ваць. Няўхв. Ні на што не здатны, няўмелы. *А што ён зрабіць умее? Ні да танца ні да ружанца ні свенты Божа сьпеваць.* Поразава Свісл. **Вар.** ні да танца (-у, -аў) ні да ружанца (ражанца) (-у, -аў) <ні свенты Божа спе'ваць>; ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа.

ТАНЦАЎ. Ні да танцаў ні да ружанцаў (ражанцаў). Няўхв. Ні на што не здатны, няўмелы. *Так і сядзіць у хаця, нідзе ні вылазя, ні да танцаў ні да ружанцаў.* Лысая Гара Ашм. *Вырас хлопец, а ні да танцаў ні да ружанцаў.* Навасёлкі Дзятл. *Што за нявеста, ні да танцаў ні да ружанцаў.* Забалаць Воран. *От, які там зь яго чалавек: ні да танцаў ні да ружанцаў.* Бастуны Воран. *Гэты хлопец зусім абы-які, ні да танцаў ні да ружанцаў.*

Солы Смарг. *Марысю ніхто ні браў замуш, бу была ні да танцаў ні да ружанцаў.* Салтанішкі Воран. *Ён ні да танцаў ні да ружанцаў, але ж жонкай добра жыве.* Падкасоўе Навагр. *Аля ш у яе дачка, ні да танцаў ні да ражанцаў.* Стаўбуры Астр. **Вар.** ні да танца (-у, -аў) ні да ружанца (ражанца) (-у, -аў) <ні свенты Божа спе'ваць>; ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа.

Ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа. Няўхв. Ні на што не здатны, няўмелы. *А што яна ўмея – ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа.* Малыя Краглі Дзятл. **Вар.** ні да танца (-у, -аў) ні да ружанца (ражанца) (-у, -аў) <ні свенты Божа спе'ваць>; ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа.

ТАНЦУ. Ні да танцу ні да ружанцу (ражанцу). Няўхв. Ні на што не здатны, няўмелы. *Нічога ні ўмея рабіць, ні да танцу ні да ружанцу.* Чарняўка Шчуч. *А ён у нас ні да танцу ні да ражанцу.* Гудзевічы Маст. **Вар.** ні да танца (-у, -аў) ні да ружанца (ражанца) (-у, -аў) <ні свенты Божа спе'ваць>; ні да танцаў ні да ружанцаў ані сваты Божа.

Як да танцу так і да ружанцу. Ухв. Умелы, здольны, спрытны. *Яна – агонь дзеўка, як да танцу так і да ружанцу, усё гарыць у яе руках.* Варняны Астр. *Як да танцу так і да ружанцу.* Чэхі Астр. (ППФВ, 73).

ТАНЦУЙ. Хоць танцуй дзе, у чым. Вольна, прасторна, шмат месца дзе-н. Пра памяшканне. *Дастроілі ганак – хоць танцуй, то месца хваціць.* Пеляса Воран. *Зайшла анойдачы ў лаўку, а там хоць танцуй, пуста.* Стральцы Маст. (СРЛГ, 11).

ТАПАРОМ. Як тапаром адрубаў сказаў. Катэгарычна, як пра канчаткова вырашанае. *Сказаў як тапаром адрубаў.* Малі Астр. (СПЗБ-4, 434). **Вар.** як сякерай (тапаром) адрубаў.

ТАПОЛЯ. Як таполя. Ухв. Прыгожая, статная, стройная. Пра дзяўчыну. *Дачка ў яе вырасла як таполя, аш вачэй не адвядзеш.* Зэльва Зэльв.

ТАПОР. Хоць тапор вешай. Няўхв. Дзе-н. спёртае паветра, няма чым дыхаць. *Дыму поўна хата – хоць тапор вешай.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 87). **Вар.** хоць сякеру (тапор) вешай.

Як тапор без тапарышча плаваць. Смяш. Вельмі кепска (плаваць). *Як пойдзіця да Нёмна, то хоць ат Алешкі ні адыхоць ні на шах, бо ён плавае як тапор бес тапарышча.* Лунна Маст.

ТАРАН. Як таран худы. Вельмі (худы). *Ён быў худы як таран.* Дабрасельцы Зэльв.

ТАРАПАНЫ. Тарапа'ны зрабіліся каму. У чым-н. уяўленні ўзніклі розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здалося. *Тарапаны ёй зрабіліся.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 88).

ТАРАПАЧЫ. Тарапачы' ў вачах пасталі ў каго, каму, чых. У чым-н. уяўленні ўзніклі розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здалося. *Ці гэто тарапачэ ў вачах пасталі, ці праўды нешто было за кустам, але я ўвесь ацапянеў.* Беражна Карэл. (НС, 84). **Вар.** тарапы (тарпы, тарапачы, тарапкі, вытарапкі, чарапы) у вачах становяцца (стаяць, пасталі, робяцца); вотарапецень у вачах становіцца.

ТАРАПКІ. Тарапкі' ў вачах становяцца (пасталі, робяцца) у каго, каму, чых. У чым-н. уяўленні ўзнікаюць розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здаецца. *Табе што, тарапке ў вачах становяцца? Дзяляцічы Навагр. Да калодзежа па воду ні выйдзе, усё тарапке ў вачах пасталі: нехто схопіць яе, укусіць.* Балотца Навагр. *Што, у цябе тарапке пасталі ў вачах, нешта мніцца? Балотца Навагр. А ў маіх вачах тарапы робяцца: стаіць ён перад вачыма ды не знікае.* Уселяб Навагр. **Вар.** тарапы (тарпы, тарапачы, тарапкі, вытарапкі, чарапы) у вачах становяцца (стаяць, пасталі, робяцца); вотарапецень у вачах становіцца.

ТАРАПЫ. Тарапы' паставіць. Памерці. *Покуль да дахторкі даляцела, то стары й тарапэ паставіў.* Буцілы Лід.

ТАРПЫ. Тарпы ў вачах становяцца ў каго, каму, чых. У чым-н. уяўленні ўзнікаюць розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здаецца. *Так спалохалася, што аш тарпэ ў вачах становяцца.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 92). **Вар.** тарапы (тарпы, тарапачы, тарапкі,

вытарапкі, чарапы) у вачах становяцца (стаяць, пасталі, робяцца); вотарапецень у вачах становіцца.

ТАТА. Як свіны тата. Няўхв.-іран. Вельмі нізка, залішне (сагнуцца, згорбіцца, скурчыцца і пад.). *Сяць роўно, а то згарнулася як свіны тато.* Шылавічы Сл. *Згарнуўсо як свіны тато.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 127). *Зноў ты сагнуўся як свіны тато.* Сянькоўшчына Сл. **Вар.** як свіны татка (тата).

ТАТКА. Кашачы татка. Той, хто вельмі любіць жывёл, пераважна катоў, даглядае іх. Звычайна пра хлопчыка. *Якісь кашачы татко: то катоў разьвёў, то сабак.* Талькаўцы Ваўк. **Вар.** каціны (кашачы) бацька (тата).

Сабачы татка. Той, хто вельмі любіць сабак, даглядае іх. *Ты ўжо мусіць усіх сабак папярэцалоўваў, от дзе сабачы татка.* Зэльва Зэльв.

Як свіны татка. Няўхв.-іран. 1. Вельмі нізка, залішне (сагнуцца, згорбіцца, скурчыцца і пад.). *Чаго ты сагнуўся як свіны татко, ні стары ш яшчэ?* Пятрэвічы Навагр. *Ну чаго скруціўся як свіны татка? Што, холат?* Красулі Шчуч. *Чаго ты згарнуўся як свіны татка?* Буцілы Лід. *Ён як наляціць на яго, як накрычыць, а той скурчыўся як свіны татка і маўчыць.* Вялікія Канюшаны Лід. 2. Вельмі, залішне (зморшчыцца, скрывіцца). *Янэк зморшчыўся як свінны татка.* Погіры Дзятл. *Чаго скрывіўся як свіны татка?* Гезгалы Дзятл. 3. Вельмі (выпацкацца, забрудзіцца). *Ну, вымурзаўся як свіны татко, макароны на барадзе вісяць.* Сурынка Сл. **Вар.** як свіны татка (тата).

ТАЎКАЧ. Таўкач аблізаўшы пайсці. Скеп. Ні з чым, не дасягнуўшы мэты. Думаў, што тут ніведама чаго набярэцца, надаюць яму, ажно пайшоў таўкач аблізаўшы. Старчаняты Іўеў.

Таўкач кашы пакажа. Гумар.-іран. Хто-н. будзе пакараны. Часцей як пагроза ў дачыненні да дзяцей. *Ой, таўкач кашы пакажа, калі ні кінеш дурэць!* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 68). *Ідзі, кажу табе, есці, а то зара таўкач кашы пакажа!* Забалаць Воран. (ЗНФ, 68).

Таўкач кукурузны. Асудж. Някемлівы, бесталковы, ні на што не здатны чалавек. *Мой таўкач кукурузны за што ні возьмяцца, нічога с толкам ні зробіць.* Шаўдзіні Лід.

Таўкач на гнілыя картоплі. Асудж. Някемлівы, бесталковы, ні на што не здатны чалавек. *Нічога сам ні зробіш, таўкач на гнілыя картоплі!* Пасінічы Сл.

ТАХТ. У тахт. У адпаведнасці з чым-н. *Наўгад сказаў і якраз папаў у тахт, як трэба.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 146).

ТАХТУ. Даць у тахту. Выканаць усё, што трэба. *Сямён прывёз усе запчастыці, якраз даў у тахту.* Тоўсцікі Маст. (СГВ, 587).

У тахту. 1. У адпаведнасці з рытмічнымі дзеяннямі. *Як у тахту пападзеш, то ў тры цэты малацілі.* Альшаніца Івац. (ДСК, 226). 2. Тактоўна, вытрымана. *Мікола можа казаць у тахту, а ў цябе німа ніякай тахты.* Малькавічы Маст. (МСГВ, 496).

ТВАР. Твар у твар сустрэцца і пад. Вельмі блізка адзін да другога. *Сустрэліся зь ім твар у твар.* Куклі Воран. (МСГВ, 496).

ТВАРАМ. Улезці тварам у гразь. Асароміцца, паказаўшы сябе з найгоршага боку. *Не рабі гэтак, бо ўлезеш тварам у гразь.* Дубрава Шчуч.

ТВАРУ. Да твару каму што. Ідзе, падыходзіць, пасуе што-н. каму-н. *Гэты цэльны світар табе да твару.* Грандзічы Гродз. (СГВ, 535). *А табе гэтая дрыпоўка ідзе да твару.* Нягневічы Навагр. (СГВ, 133). *Завяжы маліноўку, табе да твару.* Лозкі Дзятл. (СГВ, 251). *Табе, Ленка, да твару валошкавая пілётка.* Заляшаны Ваўк. (СГВ, 358). *Гэты каптур ёй да твару.* Міцкевічы Сморг. (МСГВ, 217). *Філітовы коляр кожнаму да твару: і старому, і маладому.* Альшаніца Івац. (ДСК, 237).

Твару няма на кім. Хто-н. вельмі змучаны, змарнелы, мае вельмі дрэнны выгляд. *Старога Івана ні пазнаць, на ём твару няма.* Міжэвічы Сл. (СГВ, 609).

ТВАРЫ. У чорным твары. Вельмі змарнелы, страшны з выгляду. *На клатцы як пачаў мне балець жывот, як нож усадзілі. Я кончыла, узяла ўсё на руку і на дзевачку кажучы: «Маня, якая я?» Яна як глянула, зьбялела і кажэ: «Ты ш у чорным твары». Гэдак мне жывот балеў.* Задворнікі Астр.

ТЛА. Да тла згарэць, спаліць. Цалкам, поўнасьцю. *Вёска згарэла да тла, немцы спалілі.* Буйкі Астр. (МСГВ, 497).

ТЛУШЧ. Ні тлушч ні лой ні менсо ні рыба. Няўдалы, няздатны чалавек, недарэка. *Стась то ні тлушч ні лой ні менсо ні рыба. Усе як усе – зь дзеўкамі і даўно, а ён – ні с кім.* Сапоцкін Гродз.

ТО. То бо (ба) то' ж. Пабочн. Канечне, так, сапраўды. *То бо то ж, кап гэта ён адразу прыехаў, та ніякай бядэ ні было п.* Красляны Шчуч. *То бо то ш, кап слухаў мацяру, та гэтага ні было п.* Дзембжава Шчуч. – *Бабу, як вы жывеця з адным зубам? Мусі, цяшко перажоўваць яду? – То ба то ж, дзеткі, то ба то ш. От, жмакаю, як жаба ганучу.* Бабіна Гродз. *Табато ж, дзеткі, табато ж, а як без тата жыці будзям, хто хлеба дасць?* Гарны Гродз. (СНМ-2, 74).

ТОГА. Ні з тога ні з сёга. Нечакана і невядома чаму, без усякіх прычын. *Прычапіўся да міне ні с тога ні с сёга.* Яславічы Ёўё. **Вар.** ні з таго ні з сяго; ні з тога ні з сёга.

ТОЕ. І тое тым. І так абыдзеца, уладзіца, будзе добра і так. *Нашто табе спраўляць вясяля? Зрабі нівельку вячэру, і тоё тым.* Бабіна Гродз. *Вот ні пойдзяхі на танцы, і тое тым.* Янаўляны Лід. *Ні выпрасоўвай ты так ужэ гэтыя занавескі. Працягні пару разоў жаляскам, і тоё тым.* Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 68). *Адай яму за гэто сваю сетку, кап аччапіўся, і тоё тым.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 68).

На тое са'ма. Знарок, спецыяльна. *Я вот на тоё само скажу бацькаві, што ты да Рыгаровых у яблыкі лазіў, няхай ён цібе трохі пасьвеныціць.* Бабіна Гродз. – *Глядзі, у наш канец ні прыхоць, ба будзяхі біты. – А вот на тоя сама прыду, ні баюся вас.* Старына Маст.

Ні тое ні сёе. Нейкі невыразны, неакрэслены, якога цяжка кваліфікаваць. – *Ці спадабаўся табе Лідзін жаніх? – От, нейкі ні тое ні сёе.* Мілявічы Маст. *Гэты хлопец ні тое ні сёе, цяшка зь ім.* Ганчары Свісл. *Гэтая шафа ў кватэры ні тое ні сёе.* Сакольнікі Свісл. *Выглядае, як пачвара, ні тоё ні сёе.* Мсцібава Ваўк. (СПЗБ-3, 471).

Тое на тое выходзіць, выйдзе, атрымаецца і пад. Амаль аднолькава, без прыкметнага выйгрышу, перавагі ў чым-н. *Лонскі рок я сама рабіла тушонку, але й сало, і мяса купляла, та яно і вышло тоё на тоё.* Лежай гатову ў сьляпе ўзяць. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 68). *Я с сваго кватаранта толькі сем рублёў бяру, але ён і дроў прывязе, і напілуя, і наколя, а то й вядро вады калі прынясе. Яно тоя на тоя й выходзіць.* Заблаць Воран. (ЗНФ, 68).

Тое-сёе. 1. Нямногае, некаторыя рэчы. *Усей мёт упанаваў [выгадна прадаў] за зіму, таго-сяго прыдбаў у хату.* Мір Карэл. (СГВ, 508). 2. пакуль. (Пакуль) што-н. рабілася, адбывалася. – *Ну от покуль тоё-сёе, каблук і зрабіў, а рэшту другім разам. – Добра рэшта!* Бершты Шчуч. (ЗНС, 43).

Тое што рые. Зневаж. Кепскі чалавек. – *Ты – абібок і няўмека! – А ты знаяхі, хто, ты тоя, што рыя!* Стокі Свісл.

Тое што ходзіць і тое што рые. Гумар. Малаякасныя мясныя рэшткі свіной тушы: ногі, лыч, хвост, вушы і пад. *Прыехалі дзеці на свежыну, то мне адны мотлахі пакінулі: тое што ходіць і тое што рыя.* Быч Івац. (ДСК, 135).

То тое то сёе. Што-небудзь, рознае. *Гэтак было цяшко, усё на аджон бярэш, то картофлю, то тоё то тоё.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 111). *Даўней хадзіў пабірайло, прасіў у людзей то таго то сяго.* Загор'е Карэл. (СГВ, 306).

ТОЙ. Ашчэ той. Самы сапраўдны. *Гэ, брат, гэта хлюст ашчэ той, ты з ім піва ні звярэш.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 249). **Вар.** яшчэ (ашчэ) той.

Той і той. Які-небудзь чалавек. *Бывае, што скажучь, во, пайшоў да іх той і той. Бывае, скажучь, бывае, і ні скажучь.* Лявонавічы Дзятл. (ДМГ, 219).

Той-сёй. Хто-небудзь, некаторы. *Дык тады браў хлопец сваіх дзяцькоў, цёткаў, там яшчэ таго-сяго з радні.* Задворані Свісл. (ДМГ, 201).

Як той казаў. *Пабоч.* Як прынята гаварыць. *Хто хацеў працаваць, той жыў добра, як той казаў, і на хлел, і на сала хапала.* Будзёнаўка Ашм. (ДМГ, 237). *Рабіць, як той казаў, німа каму, а ядуноў – поўна хата, тулькі падавай.* Баброўнікі Гродз. (СНМ-2, 274). **Вар.** як той (гэны) казаў.

ТОКАМ. **Як токам прабіла каго.** Каго-н. раптоўна моцна ўразіла што-н. *Ксёню вычытаў заповедзі: «Букель Чэслава с Попішак». І мяне як токам прабіла з нох да галавы.* Попішкі Астр. (ДМГ, 129).

ТОЛКУ. **Дабрацца толку.** Разабрацца ў чым-н., асэнсавачь, зразумець што-н. *Я якось дабярўся толку.* Галавачы Гродз. (МСГВ, 573).

Да толку казаць і пад. Дарэчы, да месца. *Нічога да толку ён і не скажа.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-5, 104).

Збіцца з толку. Дайсці да замяшання, разгубленасці; забытацца. *Збіцца з толку.* Вялікая Альшанка Гродз. (СНМ, 183).

ТОЛЬКІ. **Толькі так.** Проста, лёгка, без асаблівых намаганняў (зрабіць што-н.). *Ой! Зраблю я гэта толькі так.* Каменка Шчуч. – *І ты бярэса абучыць гэту дурную кабылу? – Толькі так. Вот будзяця бачыць.* Новая Руда Гродз. *Усё прас цібе раскажу Васілю. Ён с табой толькі так разьбярэцца.* Лунна Маст.

Як толькі дык зразу. *Іран.* Вельмі няскора, а, можа, і ніколі. – *І калі ты ўжэ нахлышчасься гэтае чамарыцы? – Як толькі дык зразу.* Сянькоўшчына Сл.

ТОМА. **Як тая Тома ніколі няма дома.** *Жарт.* Якая заўсёды адсутнічае, недзе ходзіць, прападае. *А яна то як тая Тома ніколі німа дома.* Васілішкі Шчуч.

ТОМАШ. **Томаш няверны.** *Няўхв.* Чалавек, якога цяжка прымусіць паверыць у што-н. *І ў Раі, і ў міне, і ў Марылі нярапытая, а тады ўжэ запіша. Ну й Томаш ніверны!* Радзьявічы Гродз. (ЗНФ, 68). *Праўду гавару, а ён ні верыць – Томаш няверны.* Горшавічы Астр. **Вар.** Тамаш (Томаш) няверны.

ТОРБА. **Торба аброчная.** *Зневаж.* Тоўстая жанчына. *Табе, торбе аброчнай, яно і танцаваць.* Яглевічы Івац. (ДСК, 14).

Як торба без поварзаў жыць. Нічога не маючы, без сродкаў. *Чалавек, які нічога ні мая, то жыўе як торба без поварзаў. Трэба за розум брацца, каб нажыць нешто.* Замасцяны Шчуч. • *Поварзы* (устар.) – завязка.

Як торба жыта прапасці. Невядома дзе, зусім, бяследна. *Можаш ні шукаць ножнаў, я ўжэ цэлы тыдзень шукала, прапалі як торба жыта.* Драчаны Свісл.

ТОРБАЙ. **З торбай <па свеце> ісці, пайсці, хадзіць.** Жабраваць. Гуляй, брат, але глядзі, каб з торбай ні прышлось ісці. Рагачы Гродз. (СНМ-2, 95). *Кап ты пайшоў с торбай па свеці!* Саволеўка Гродз. (СНМ-2, 231). *Ні будзяш рабіць – с торбаю будзяш хадзіць. А хто дасьць хлеба гультая?* Новы Двор Бераст.

Пусціць з торбай каго. *Няўхв.* Давесці да беднасці, да галечы, да жабрацтва каго-н. *Ён ні аднаго апкалупачыў, пусціў с торбай, а цібе німа што.* Аульс Гродз. (СНМ, 7).

ТОРБЕ. **Як у дурнога ў торбе дзе.** *Асудж.* Вялікі беспарадак дзе-н. *Тут такі парадак, як у дурнога ў торбе.* Галаўнічы Гродз. (СНМ, 193).

ТОРБУ. **Як торбу з плеч скінуць.** Пазбавіцца якіх-н. клопатаў, цяжкасцяў, непрыемнасцяў. *Скончыла гэту работу, то як торбу с плеч скінула, весялей на сьвет стала глядзець.* Новы Двор Свісл.

ТОРБЫ. **Да торбы давесці.** Да беднасці, да поўнай галечы. *Такі гаспадар, як ты, мог бы ўсіх давесці да торбы.* Дарнішкі Ашм. (СГВ, 586).

ТОРМАЗ. **Тормаз перастройкі.** *Насмеш.* Някемлівы, нездагадлівы чалавек. *Няўжо гэты тормаз перастройкі не здагадваецца, куды яго жонка бегая.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 68).

ТОРМАЗУ. З тормазу зняцца. Страціць розум, здурнець. – *Ці ведала ты, што ён зусім з тормазу зняўся? – А што ш зь ім зарас рабіць будуць, мо ў бальніцу павязуць?* Асіпаўцы Воран.

ТОРУ. Не мець свайго тору. Быць несамастойным у сваіх думках, дзеяннях. *Ні мая сваго тору, бо ўсё жонкі слухая.* Турэц Карэл. (МСГВ, 498). • *Тор* – дарога, след.

ТОЎКУ. Без тоўку гаварыць і пад. Неразумна, бяссэнсава. *Трэліш бяс тоўку.* Быстрыца Астр. (СПЗБ-5, 104).

ТОЧ. Точ у точ. Абсалютна такі самы. *Точ у точ у міне такая сукенка, як у цібе.* Ятвезь Свісл.

ТПРУ. Ні тпру ні мя. Няўхв. Нехлямяжы, няздатны, няўдалы хто-н. *Той дзяцка быў ні тпру ні мя, толькі месца займаў.* Старынкi Шчуч.

ТРАВА. Хоць (і) трава не расці каму. Няўхв. Зусім не хвалюе, не кранае, не турбуе што-н. каго-н. *А яму хоць трава не расці, нічога не турбуе.* Янаўляны Лід. *Заўтра з раёну праверка прыяжджае, а яму хоць трава не расці.* Погіры Дзятл. *А што яму, што дзеці ня кормлены, ён прыдзя і сьпіць, яму і трава ні расці.* Забалоцце Карэл. (СГВ, 609).

ТРАВой. Травой зарасці <і вадою сплысці>. Стаць даўно забытым. *А тая гісторыя пра зубра ўжо травой зарасла, і ніхто пра яе ні гаворыць і не ўспамінае.* Зенявічы Навагр. *Гэта ўжэ травой зарасло і вадою сплыло, ціпер ніхто ні помніць, некалі дзет мой расказваў.* Барэйшышкі Шчуч.

Травой слацца перад кім. Лісліва дагаджаць каму-н., выслужвацца перад кім-н. *Ты паглядзі, як яна перат сваім мужыком травой сьцеляцца.* Дубна Маст. *Нешто ты травой сьцелясся, мусі, грошай трэба.* Нізяны Ваўк. *Перад начальнікам травой сьцеляцца.* Волькавічы Ашм. *Ты глянь, як перад Мар'яновічам травой сьцеляцца, мабыць, у начальства захацеў.* Зэльва Зэльв.

ТРАЙДА. Як трайда' гаварыць і пад. Многа, паспешліва, часта нязвязна, блытана. *Яна гусьценька гавора, як трайда.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 112). • *Трайда* – параўн. літ. *traidà* 'балбатуха, лапатуха'.

ТРАЛА. Як трала' гаварыць і пад. Многа, паспешліва, часта нязвязна, блытана. *Брэшаеш як трала.* Каўняны Гродз. (СПЗБ-5, 112). • *Трала* – параўн. літ. *traila* 'балбатуха, лапатуха; балбатун, лапатун'.

ТРАЛІ. Тралі-валі. Пустыя размовы. *Сталі тралі-валі заліваць, сталі з яе падрачацца, а яна адрабляла свае ўрокі, ні хацела з імі гаварыць.* Есенавіца Ваўк. (МСГВ, 332).

ТРАПАЧ. Як цыганскі трапач. Асудж. Няшчыры, хлуслівы. *Ні вер Надзі, бо яна як цыганскі трапач, я яе ведаю.* Дарагляны Маст.

ТРАПАЧКА. Як трапачка гаварыць і пад. Шмат і несур'ёзна (гаварыць). *Дзяўчына меле як трапачка.* Жупраны Ашм.

ТРАПЁНЫ. Як трапёны бегаць, хадзіць і пад. Хутка і неспакойна. *Ні пасядзіць спакойна ні минуткі, носіцца як трапёны.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 50).

ТРАПКАЧОМ. Трапкачом трапаць. Няўхв. Гаварыць пустое. *Табе абы трапкачом трапаць, нісюр'ёзны ты чалавек.* Уселяб Навагр.

ТРАПЛО. Трапло вавілонскае. Няўхв. Балбатун. *Замаўчы, трапло ты вавілонскае, сам нічога ні робіш і другім мяшаеш.* Кямелішкі Астр.

ТРАПУНКІ. Трапу'нкі на яго. Выкл. Выказванне розных адмоўных пачуццяў. *Трапункі на яго, ня ведаю, куды ён пайшоў.* Падбалоцце Зэльв. (СГВ, 485). • *Трапункі* – ліха.

ТРАСОК. Не з трасок квасок. Не абы-які, вельмі смачны. *Квасок ні з трасок.* Чамяры Сл. (НЛ, 52). • *Квасок* – ад *квас* 'супавая страва з дабаўленнем мяса, нарэзанай бульбы, грыбоў, цыбулі і іншых прыправаў'.

ТРАСЦА. Адна трасца. Няўхв. Тое самае, аднолькава. *Адна трасца, што сын, што дочка – дапамогі няма ні ад кога.* Усё толькі ім ды ім. Дзеравянчыцы Сл.

Затрасі яго (яе, іх) трасца. *Выкл.* Выказванне розных адмоўных пачуццяў. *Не паедзеш жа нанач, затрасі іх трасца, няхай самыя едуць.* Бердаўка Лід. (МСГВ, 184).

Трасца на тваю (яго, вашу) галаву. *Выкл.* Выказванне прыкрасці, абурэння кім-н. *Што ты тут ужо паразьліваў, трасца на тваю галаву, горла дзіравае ці што?* Зэльва Зэльв.

Трасца не ўцісне (не ўрэжа) каго. *Няўхв.* Абсалютна нічога не здарыцца, не зробіцца з кім-н. *Трасца цябе не ўцісне, калі трохі і паможаш ёй.* Дзянісава Дзятл. *Ідзі, трасца цябе ні ўрэжа, усе ходзяць.* Квасевічы Івац.

Трасца табе (вам, яму, ім) у бок. *Выкл. Груб.* Выказванне незадавальнення, абурэння і пад. *Кінь той камянь, трасца табе ў бок, яшчэ дзе надарвешся.* Струбніца Маст.

Трасца яго ведае. *Няўхв.* Невядома, незразумела. *Дзе ён дзеўся, трасца яго ведае.* Багатырэвічы Маст.

Хай яго трасца возьме. *Выкл. Няўхв.* Выказванне незадавальнення, абурэння і пад. *Хай яго трасца возьме, гэтага хлопца, усё здароўе ў міне забраў.* Моцевічы Лід.

Якая трасца нясе каго. *Няўхв.* Чаго, з якой мэтай не дарэчы, не ў пару прыходзіць хто-н. куды-н. *Якая іх трасца сюды нясе?! Багудзенка Навагр. І якая трасца нясе яго ў такую буру.* Семянякі Шчуч.

ТРАСЦУ. Трасцу ў бок каму. *Няўхв.* Зусім нічога (не даць каму-н.). *Трасцу табе ў бок, а не хлеба.* Харосіца Навагр.

ТРОП. Паставіць на троп каго. Дапамагчы каму-н. дзейнічаць у правільным кірунку. *Сам навучыўся і ўсю сям'ю паставіў на троп.* Турэц Карэл. (МСГВ, 501).

ТРОПУ. Збіцца з тропу. Дайсці да замяшання, разгубленасці, заблытацца. *Я сама с тропу збілася, не магу спакойна чакаць, як у іх жыцця пойдзе.* Ліпнікі Шчуч. (СГВ, 593). *Забачыўшы яе, Мікола збіўся с тропу, ажно ні мох слова сказаць.* Вярэйкі Ваўк. *Збіўся з тропу.* Сімакава Карэл. (ППФВ, 30).

Збіць з тропу каго. Выклікаць замяшанне, разгубленасць, заблытаць каго-н. *Я ўсё правільно рабіла, нашто ты міне збіў с тропу?* Лойкі Гродз.

ТРОХ. Да трох апошніх дажыцца. Да беднасці, да поўнай нястачы. *Захварэў гаспадар, лячыўся. Рабіць ні было каму. От і дажыліся да трох апошніх, дайшла гаспадарка да ручкі.* Вангі Лід.

Да трох не гавары каму. Хто-н. вельмі рашучы, рэзкі, не церпіць пярэчання. *Такі пэрсткі, што да трох не гавары.* Купіск Навагр. (СНМы, 174). *Ой, які ўжо наравісты, хоць ты падай прат ім лістам і да трох не гавары.* Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

ТРОЦКІ. Як Троцкі. *Іран.-жарт.* Вельмі лёгка, па-штукарску (ілгачь, гаварыць няпраўду). *Што вы слухаеце?! Ён ш трындзіць як Троцкі, а вы вушы разьвесілі.* Сакольнікі Свісл. *Да, нарыбачыў ён там... Мо дзе няны праляжаў пат кустом цэлы дзень, а кажа, што цэлы кошык злавіў.* Трындзіць як Троцкі. Новая Руда Гродз. ● У аснове фразеалагізма – прозвішча ідэолага антыленінскага, антысавецкага руху Л. Д. Троцкага.

ТРУБУ. Зайграць у трубу. *Жарт.* Памерці. *Добры быў хлопец, але ні ўмеў піць, то во бес пары зайграў у трубу.* Пілкі Маст.

Залезці ў трубу. Займець даўгі. *Трэба трохі ўжо аканоміць, а то і так ужо залезлі ў трубу.* Сцігані Іўеў.

ТРУБЫ. Прайсці <медныя> трубы і чортавы зубы. Многае зведаць у жыцці, пабываць у розных цяжкіх абставінах. *Чалавек, вядома, бывалы, прайшоў трубы і чортавы зубы.* Батароўка Гродз. (СНМ, 195). *Гэта такі прайдзісвет, якога людзі ашчэ ні ведалі; як кажуць: прайшоў медныя трубы і чортавы зубы.* Падліпкі Гродз. (СНМ-2, 181).

Прайсці праз медныя трубы. Многае зведаць у жыцці, пабываць у розных цяжкіх абставінах. *Я вялікая мучаніца, прайшла праз медныя трубы, папала мне грэянка ў губы; спасі, Госпадзі, міне.* Заполічы Свісл.

ТРУДОМ. Трудом накрыцца. Жыць за кошт вынікаў сваёй працы. *Мае спаткі забяруць, што ў домя, мне цяпер ніякай карысьці, трудом накрывося.* Дакудава Лід. (СПЗБ-5, 129).

ТРУНУ. Палажыць ў труну. Пахаваць. Пра нябожчыка. *Я свайго бацьку маладзейшага ат цябе палажыла ў труну.* Вайшнарышкі Ашм. (СБНФ, 203).

ТРУП. Труп хадзячы. Вельмі хворы, слабы чалавек. *Бачыла сёньня адну бабу зь Нізян – труп хадзячы, высахла, ледва ходзіць.* Мацвееўцы Ваўк.

ТРУСЫ. Як <новыя> трусы з плоту прапасці, згінуць і пад. *Жарт.* Бясследна, невядома куды. *Гэтыя шчэрці, дзеці Томкіныя, у сат улезьлі! Як спусьціў сабаку на іх, то згінулі як новыя трусы с плоту.* Стокі Свісл. *Хадзіў во тут во, а дзе дзеўса, чорт яго зная, прапоў як трусы с плоту.* Бершты Шчуч. *Кінула каптан на калотку. Назаўтра прышла – німа, прапаў як трусы с плоту.* Хадзявічы Сл. *Быў тут, а прапаў як трусы с плоту.* Бародзічы Зэльв.

ТРУХА. Труха сыплецца з каго. Пагард. Хто-н. вельмі стары, слабы. *Старпер гэты – труха з яго сыплецца, а ён усё да дзевак падсядая.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 187).

ТРУЦЕНЬ. Як труцень у калодзе. Няўхв. Гультаяваты, які не хоча працаваць. *Малады мушчына, а як труцянь у калодзі, толькі ляжыш і ляжыш.* Радзюкі Навагр.

ТРЫ. Ні ў тры ні ў чатыры. Няўхв. *Часцей ужываецца ў спалучэньні з дзеясловамі маўленьня.* Зусім недарэчна, неўпапад, не так, як трэба. *Нешто ўсё гаворыць ні ў тры ні ў чатыры, аш слухаць брытко.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 55).

Тры замнога два замала ў каго. Зневаж. Хто-н. неразумны, дурны. *Што ты зь ім гаворыш?! У яго ж во... [жэстыкулюе пальцам каля скроні] тры замнога два замала.* Цыдовічы Гродз.

ТРЫБУХ. Напачкаваць трыбух. Іран. Уволю наесяцца. *Некалі пасьцілі сем нядзель. Елі толькі картофлю, грыбы, сьлётку, саладуху. А ўжэ як скончыцца пост, напачкуяш трыбух, то глядзець на яду ні хочацца.* Рудня Стаўб.

ТРЫБУШ. Як Трыбуш хадзіць. Без шапкі. *Зіма, халадно ўжо, а ён ходзіць як Трыбуш.* Шчонова Карэл.

ТРЫНДЗІ. На трындзі паехаць. Іран. Нічога не рабячы, бавіць час за пустымі размовамі. – *Ганна, дзе твой хазяін?* – *Ат, на трындзі паехаў. Нездзі там у парку з мушчынамі.* Дубна Маст. • *Трындзі* – аказіяналізм ад дзеяслова *трындзець*.

ТРЭ. Што трэ. Выдатны, адмысловы. *У яго апетыт што трэ, цэлы саган зацеркі ўладзіў.* Машталеры Гродз. (МСГВ, 513).

ТРЭБА. Як трэба. 1. Належным чынам. *Не паспеў як трэба пад'есьці, як накіткай узьдзеў халацік і пабех да дзяцей на вуліцу.* Нагорнікі Дзятл. (СГВ, 278). *Гэты каруза [нехайны чалавек] заўсёды ходзіць на людзей ні падобны, бо жонка ні дбая, кап мужык быў дагледжаны як трэба.* Дудзічы Дзятл. (СГВ, 203). *Прычпі падагонь [набадры] да хамута, зара паедзям у дарогу, пастарайся як трэба запрэхчы каня.* Цярэшкі Ваўк. (СГВ, 311). *Яна і засмяцца ні ўмея як трэбо, толькі заскерыцца, гляне с-пад лоба і зноў маўчыць.* Пагараны Гродз. (СНМ, 55). *Ён заўсёды аднекваецца, але калі возьмецца за работу, то зробіць як трэбо.* Грыўкі Гродз. (СНМ-2, 11). *Здаецца, дапасаваў дзверы як трэбо, усероўно холад ідзе ў хату.* Дзекалавічы Гродз. (СНМ-2, 60). *Рамы стараўсо дапусціць да вокан як трэбо, каб камар носа ні патсунуў.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 60). 2. У поўнай меры. *Тут Язэпа павалілі, насадзілі фанароў, адлупілі так як трэба і пайшлі самы дамоў.* Голдава Лід. (ДМГ, 234). *Здаецца, атпірыў кабылу як трэбо, а яна ізноў у шкоду.* Лаша Гродз. (СНМ, 11). *Налізаўся як трэбо, ацарапіў дзераво і стаіць, пакуль ні зваліцца.* Зарыца Гродз. (СНМ, 16).

ТРЭСКА. Як трэска. 1. *высахнуць.* Вельмі моцна (пахудзець). *Сын старэйшы высах як трэска ў апошні час.* Подзі Воран. 2. Вельмі худы. *За год, што я цібе ні бачыла, ты стала як трэска.* Хіба захварэла? Вайцехаўшына Бераст.

ТРЭСКІ. *Да трэскі давесці. Няўхв. Да беднасці, да галечы (давесці каго-н.). Тая мая нявестка, Гэлья наша, ня ўмее жыць. Абоя робяць, абоя на грашах, і грошай ніколі няма. Яна яго давядзе да трэскі, ужо апошняя кашуля с плеч злазіць.* Кагаліншчына Лід. (СБНФ, 64).

ТРЭСКУ. *У трэску высахнуць.* Вельмі моцна (схуднець). *Але ш Аляксеява дзеўка й высахла ў трэску. Ці то ёй чаго ні хватая, ці захварэла, ці можа пералюбілася.* Вострава Зэльв. (СБНФ, 47). *У трэску вырабілася – от худая стала!* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 183). *Зусім у трэску высахла.* Сінькі Бераст.

ТРЭСНІ. *Хоць трэсні.* Нягледзячы ні на якія жаданні, намаганні (не атрымліваецца што-н.). *Некія работы ўсё паяўляюцца, а швэдар паўгода ляжыць, давязачь німа калі, хоць трэсні.* Прудзяны Шчуч.

ТУБЫЛЕЦ. *Як тубылец наесціся.* Сытна, уволю. *Наеўся як тубылец, як за стала ўстаць?* Міцковічы Бар.

ТУГУ. *На тугу трымаць.* Моцна нацягваючы лейцы. Пра стрымліванне руху каня. *Як ехалі лесам, каня трымаў на тугу, каб не спужаўся чаго і не панёс.* Кадзішкі Іўеў. (СГВ, 610).

ТУДЫ. *Ні туды ні сюды.* 1. Нейтральны, ні за таго ні за другога. *Завяліса, та хай самыя й разьбіраюцца, а я ні туды ні сюды.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 55). *У яго такая тактыка: кап ні туды ні сюды.* Гінэлі Воран. (ЗНФ, 55). *О, гэта такая, што яна заўсёды ні туды ні сюды.* Баіцца, кап каго ні пакрыўдзіць. Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 55). *Колькі я цібе ўжэ ведаю, ты заўсёды ні туды ні сюды.* Парэчча Гродз. 2. Абы-які, малавартасны. *От, хлопцы ў нас ні туды ні сюды.* Дварчаны Воран.

Туды <i>сюды хадзіць і пад. У розных бакі, у розных напрамках. *Ходзіць туды і сюды.* Завельцы Астр. (СПЗБ-5, 278). *І снаўдаіца чалавек туды-сюды, як п'яны.* Старыя Смільгіні (СПЗБ-4, 515). *Пачынаюць гараць туды-сюды – склат злажылі.* Солы Сморг. (СПЗБ-4, 450). *Шарыць – туды-сюды ходзіць.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 468). *Шоўгаецца па хаце туды-сюды.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 493). *Ён плавае туды-сюды.* Ністанішкі Сморг. (СПЗБ-3, 527). *Пакуль туды-сюды зьвярнуліся, уехалі яны ў лес, а тутака ж ужо зусім цёмна.* Пелкаўшчына Іўеў. (ДМГ, 239).

Туды паехаў туды пайшоў. *Асудж.* Гаварыць абы-што, не тое, што трэба. *Зноў ты мне пачынаеш туды паехаў туды пайшоў.* Сянькоўшчына Сл.

ТУДЭМА. *Ні тудэма ні сюдэма.* Няўхв. Абы-які, малавартасны. *Алі ш ты і куртку купіў – ні тудэма ні сюдэма, у ёй хіба толькі ў грыбы хадзіць, а ні да людзей.* Гарадзішча Воран.

ТУЗ. *Як туз.* 1. наесціся і пад. Вельмі добра, многа, сытна. *Ху-у-у! Наеўся як туз, а то ж дзісь цэлы дзень няеўшы быў.* Навасяды Ашм. *Конь як тус наеўся, бачыш, бокі якія круглыя.* Бабіна Гродз. – *Ах ты мой жэўжычак малюсянькі! Ці пад'еў хаця ты? – Мамуся, я наеўся як тус.* Асіпаўцы Воран. 2. жыць. Вельмі добра, у дастатку, у раскошы. *Жыве як тус, ні аб чым ні дбае.* Дарані Свісл. *Жыву я цяпер як тус, усё маю і ні ат каго ні завішу.* Дубна Маст. *Што ў яго раней было? А цяпер за Саветамі жыве як туз.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 620). *Я табе казала, што выбірай лепшую жонку, а ту жыў бы як тус.* Крупава Лід. (Хітр., 63). 3. ляжаць. Нерухома. *Тут Язэпа навалілі, насадзілі фанароў, адлупілі так як трэба і паілі самы дамоў. Ужо ў пад бочкамі патухла, а Язэп ляжыць як тус.* Голдава Лід.

Як туз званковы. Вельмі многа (напрацавацца). *Хай яно гарыць с такой работай! Нарабіўся як туз званковы! Жаўнеркавічы Стаўб.*

ТУК. *Макаць у тук каго.* Няўхв. Абгаворваць каго-н. *Гэтыя гнёткі як зыдуцца, дык усіх макаюць у тук, нікога іхныя плёткі ні мінуць, пасыцаюць усіх.* Хадзілоні Шчуч.

ТУМАН. *Пускаць туман у вочы каму.* Няўхв. Уводзіць у зман, ашукваць каго-н., гаварыць няпраўду. *Што ты мне тут пускаеш туман у вочы, кажы праўду.* Зэльва Зэльв. *Ты, браток, мне ні пускай туман у вочы, я цібе насквозь бачу.* Крывічы Зэльв. *Слухай ты яго! Восіп умеа пускаць туман у вочы добрым людзям.* Дакудава Лід. (СГВ, 605). *Ты мне*

не пускай туман у вочы. Вераскава Навагр. Ты мне не пускай туман у вочы, усё роўна праўды даб'юся. Монтацішкі Смарг. Няпраўда гэта ўсё, ты мне туман у вочы пускаеш! Скідзель Гродз.

Туман на бульбу. *Иран.* Чалавек, які падманвае, махляр. *Туман ты на бульбу, плячеш быля-што, што с табой гаварыць, калі ты слова праўды ні кажаш.* Цыдовічы Гродз.

Як туман на (па) сенажаці ісці, цягнуцца і пад. *Иран.* Павольна, не спяшаючыся. *Рухам, рухам! Ні цягніся як туман на сенажаці.* Казакоўшчына Воран. *Чаго ты цягнешся як туман на сенажаці.* Гарадзішча Воран.

Як туман на бульбе хадзіць і пад. *Иран.* Без справы, без толку (хадзіць). *У хаце работы непачаты край, а ён сноўдаецца як туман на бульбе.* Юрацішкі Іўеў. *Чаго ты лязіш як туман на бульбі? Ідзі лепей сена зграбі.* Лаздуны Іўеў.

ТУМАНАМ. Як туманам атуманіць каго. *Няўхв.* Абдурыць, абмануць, падмануць каго-н. *Гэта сукенка і паловы ні стоіць таго, што ты ўплаціла. Яны цібе як туманам атуманілі.* Палонка Дзятл. (ЗНФ, 94). *Ці паверыця ш вы, бабачкі? Гэта ш цыганка міне як туманам атуманіла, выцягнула ўсе грошы.* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 94). *Як туманам атуманіў, як маладою была, здуру і пайшла за яго, а тады ўсё жыццё мучылася.* Бастынь Лун.

ТУМАНЕ. Як у тумане. У стане вялікай разгубленасці, глыбокай безразважлівасці. *Вянчалася я зь ім як у тумане, не помню анічога.* Пражылі гот, усяго было, хіба толькі ічасьця не ставала. Лылойці Смарг.

ТУМАРНІК. Як тумарнік сядзець. З незадаволеным ці прыгнечаным выглядам. *Лепей сьняі што, а ні сядзі як тумарнік.* Лылоці Смарг.

ТУНДЫ. Тунды-сюнды. З боку на бок. *Села я ў антобус, а антобус тунды-сюнды, тунды-сюнды. Ну, даехала я да Масквы.* Крапіўна Смарг. (ДМГ, 235).

ТУПІЦА. Пляскатая тупіца. *Абразл.* Неразумны, бесталковы чалавек. *Кап цябе ўжо не бачыць, пляскатая ты тупіца!* Драпава Сл.

ТУР. Як тур здаровы. *Ухв.* Вельмі (здоровы). *Здаровы як тур, нічога яму не ўрадіць.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 147).

Як тур у гарах жыць. Прывольна, без турбот і клопатаў. *Жыве Мэгда ў дачкі як тур у гарах.* Навасёлкі Свісл.

ТУРМА. Турма плача на кім. *Няўхв.* Хто-н. заслугоўвае суролага пакарання, зняволення. *Па табе, Вася, даўно турма плача.* Гудзевічы Маст.

ТУРЫКА. Як у Турыка ў шкафу дзе. Вельмі пуста, ціха дзе-н. *Паехалі ўнукі, то ў хаце стала як у Турыка ў шкафу, аказацца няма да каго.* Купіск Навагр.

ТУРЭЦКІ. Як свенты турэцкі сядзець. *Иран.* Без справы, без клопату. *Чаго ты, Марыся, сядзіш як сьвента турэцка, хоць слово якоё скажы.* Кодзеўцы Гродз. **Вар.** як свята (свенты) турэцкі. • Фразеалагізм – семантычна трансфармаванае запазычанне з польскай мовы; параўн. польск. *goly jak święty tyrecki* 'вельмі бедны, не мае грошай'.

Як свята турэцкі сядзець. *Иран.* Без справы, без клопату. *Усе стараюцца, робяць нешто, а ён сядзіць як свята турэцкі.* Бабіна Гродз. **Вар.** як свята (свенты) турэцкі.

ТУТ. То тут то там. У розных мясцінах, то ў адным, то ў другім месцы. *Перастрэлка чуваць была ту тут ту там, саветы уцякаць пачалі, атступаць.* Пруд Дзятл.

Тут як тут. Адразу, раптам, у гэты ж самы момант з'явіцца. *Як пачуе кот цёплае малако, то адразу тут як тут.* Руда Яварская Дзятл. *Ні ўсьнеў на падворак заехаць, а яны тут як тут.* Бабіна Гродз.

ТУЧА. Як туча. Тоўстая. Пра жанчыну. *Маці яго як туча.* Бракава Сл.

ТХОР. Як тхор у жалезе прытаіцца і пад. Ціха, непрыкметна (паводзіць сябе). *Зрабіў шкоду, то цяпер сорамна, с хаты ні выходзіць на людзі, прытаіўся як тхор у жалезе.* Пагарэлка Карэл. • **Жалеза** – пастка.

ТЫ. Каб ты запаве'трыўся. *Выкл.* Часцей незласлівае, добразычліва-паблаглівае выказванне як рэакцыя на чые-н. словы, учынкi. *А кап ты запаветрыўся! Ужэ паракхня*

сыпляцца, а ён зь дзеўкамі фокусы вычаўпляя. Бабіна Гродз. **Вар.** каб ты запаветрыўся (спаветраў). • **Запаветрыцца** – ад старажытнага слова *паветрые* ‘хвароба, мор, эпідэмія’.

Каб ты затануў. *Выкл.* Выказванне незадавальнення, абурэння. *Зноў плот паламаў сваім трахтарам, каб ты затануў!* Яблынька Дзятл.

Каб ты скіс (скісла). *Выкл.* Незласлівае ўшчуванне каго-н. *Кап ты скіс, трэпляш, трэпляш сваім языком, абы трапаць.* Забалонне Бар. *Кап ты скісла!* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-4, 450). *А каб вы скісьлі, дзеці, ясьце і ясьце. Вас ляпей адзяваць, чым карміць.* Бабіна Гродз.

Каб ты спаве’траў. *Выкл.* Часцей незласлівае, добразычліва-паблаглівае выказванне як рэакцыя на чые-н. словы, учынкi. *Кап ты спаветраў с сваім сабакам! Прывяжы на ланцух, бо яго кот заесьці можа.* Гуменікі Сл. **Вар.** каб ты запаветрыўся (спаветраў). • **Спаветраць** – ад старажытнага слова *паветрые* ‘хвароба, мор, эпідэмія’.

Каб ты так жыў. *Выкл.* Выказванне недаверлівых адносін да сказанага кім-н. *Каб ты так жыла, як ты там рабіла.* Уселюб Навагр.

Каб ты так не вісеў. *Выкл.* Выражэнне незадавальнення ад чыйго-н. выказвання, паводзінаў, дзеянняў. – *У школу ці хадзіла? Альфабэт ці знаіш? – Чаму та я ні знаю, каб ты так ні вісеў. Я знала тады па-руску, наўчыўшыся была. Мама мяне выпісала на курсы.* Баяры Астр. (СНМ-ы, 276).

Каб ты ўвяў. *Выкл.* Выказванне абурэння ў адносінах да каго-н. *Каб ты ўвяў, ух як ты мяне дастаў, малы!* Капці Дзятл.

Каб ты хварэў (хварэла). *Выкл.* Незласлівае ўшчуванне каго-н. *А кап ты хварэў с хлопцам, чаму ты такі ніпаслухмяны.* Бабіна Гродз. *А каб ты хварэла, як табе ўсё часу німа.* Купіск Навагр.

Хай ты згары. *Выкл.* Абур. Выказванне незадавальнення, абурэння, нядобразычлівасці. *Хай ты згары с хлопцам, так абдурыць дзеўчыну.* Бабіна Гродз. *Больш анігды да вас ні паедзямо, хай вы згарэце з вашай гасцінай!* Малая Алышанка Гродз. (СНМ, 13).

Хоць ты душы каго. *Няўхв.* Нягледзячы ні на што, ні на якія захады, намаганні. *Хоць ты душы яго, ні прызнаюцца.* Замошша Шчуч.

Хоць ты здохні. *Выкл.* Выказванне безнадзейнасці, немагчмасці выйсці з цяжкага становішча, адчаю, распачы. *Як мне ўжо такая жыццця надаела, то хоць ты здохні.* Сцігані Іўеў. *Вады пражэ, хоць ты здохні.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-4, 77).

Хоць ты што хочаш (хоч). Зусім, ніякім чынам, нягледзячы ні на якія старанні, намаганні (не выходзіць, не атрымліваецца што-н.). *Кажэ, ні пайду за яго і ўсё, хоць ты што хочаш.* Старына Маст. *Хвойка пахілілася ні ў той бок, куды хацеў, і заціснула пілу.* Я й так, і гэтак – ні магу ніяк выбавіць пілу, хоць ты што хочаш. Бабіна Гродз. *Усё расказала, як рабіць, ды хоць ты што хочаш, яна зноў па-свойму.* Алехшыцы Бераст. *Колькі ні бегаў за гэтым быком, ніяк загнаць у хлёў ні магу, хоць ты што хочаш.* Дубінка Гродз. (ЗНФ, 77). *Аля і і вымучыў міне твой каніску, упёрса задам у воз, ушмуліў вушы і стаіць. Я да яго з ласкай, а ён – ні зь месца хоць ты што хочаш.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 77). *Яе ніхто ні зможа перастанавіць – такі ўжэ характар у бабы: хоць ты што хочаш, а будзя сваё тварыць.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 184). *У тым року як ні ставіла гурке – усе чысто настралялі. Хоць ты што хоч.* А ціпер добра стаяць. Лунна Маст.

ТЫК. Тык-мык. *Асудж.* Неразборліва, невыразна гаварыць, сказаць. *Тык-мык, і не даб’ешся ад яе ні слова.* Валеўка Навагр. (СПЗБ-5, 153). **Вар.** пык (тык)-мык.

ТЫЛ. У тыл даваць. Брыкацца, біць, біцца заднімі нагамі. Пра каня. *Асьцярожна зь ім: наравісты конь, у тыл дае.* Граўжышкі Ашм.

ТЫЛАМ. Тылам-тылам і ў студню. *Няўхв.* Адмаўляцца ад раней сказанага. *Ты ўчора што гаварыла? А цяпер тылам-тылам і ў студню.* Палашкі Воран.

ТЫМ. За тым. Таму, з гэтай прычыны. *Як тут на яго ні крычаць? Першы рас адзеў касьцюмчык і збалоціў [запэцаў]. За тым і крычу, што варты.* Косцевічы Астр.

На тым і стала (стане). Адбылося так, як хацелася, гаварылася, думалася, планавалася. – *Ажанюся, пасья вясяля стану зусім другім чалавекам. – Глядзі, каб на тым і стала, пара ўжэ за розум брацця.* Петакі Ваўк.

Па тым таго. Пагатоў. *Трэба схадзіць у чарніцы, бо як пачнецца сенаваньня, то тады па тым таго ні сходзім.* Горшавічы Астр. *Бацька яго гуляць любіў на танцах, а ён і па тым таго, дык яго й празвалі Танцорам.* Косцевічы Астр.

ТЫПУСА. Якога тыпуса. Груб. Чаму, для чаго, з якой мэтай. *Якога тыпуса ты палезыш туды? Заб'юць як камара.* Эймінаўцы Бераст. • Тыпус – тыф.

ТЫФУС. Тыфус яго не бярэ. Груб. Нічога кепскага не робіцца з кім-н. *Цягаяцца па сьвеці ўсё жыццё, і тыфус яго ні бярэ.* Алекшыцы Бераст. • Тыфус – тыф.

ТЫЧКА. Як тычка стаяць. Асудж. Нічога не робячы, без патрэбы. *Ну што стаіш як тычка, хто за цябе надворак падмяце?! Маркавічы Дзятл.*

ТЭЛАХ. Тоўсціцкі тэ'лах. Няўхв. Грубы, некультурны чалавек. *У ты, тоўсціцкі тэлах! Ніяк ні можаеш зь людзьмі па-добра.* Лунна Маст. • Пазамоўныя вытокі фразеалагізма наступныя. Недалёка ад вёскі Лунна Мастоўскага раёна знаходзіцца вёска Тоўсцікі. Жыхары Тоўсцікаў вылучаліся сваёй грубасцю. За гэта іх празвалі тоўсціцкімі тэлахамаі. Адсюль і пайшоў фразеалагізм *тоўсціцкі тэлах*. Так цяпер называюць таго, хто размаўляе ці паводзіць сябе груба.

ТЭНГІ. Ні да тэнгі ні да лэнгі. Няўхв. Ні на што не здатны, няўмелы. *Мой сынку, як ажаніўся, так зусім другі стаў, а то быў ні да тэнгі ні да лэнгі.* Шчорсы Навагр. • Фразеалагізм утварыўся як стылізацыя пад польскую мову. Кампаненты яго – зымітаваныя на польскі лад утварэнні, з якіх не выпякае лагічная ўнутраная форма фразеалагізма. Яны ствараюць эўфанічную вобразнасць, якая надае фразеалагізму іншамоўны каларыт і адпаведную экспрэсію. У ім няма непасрэднай матываванай сувязі паміж кампанентамі і канкрэтнымі словамі польскай мовы. Кампанент *тэнгі*, які ўяўляецца назоўнікам роднага склону, фармальна найбольш блізка да мнагазначнага прыметніка *tegi* 'поўны, тоўсты', 'буйны, высокі, здаровы', 'дужы, моцны', 'добры, выдатны'. Другая частка фразеалагізма *ні да лэнгі* – хутчэй за ўсё вынік раскладання дыялектнага слова *нідалэнга* (< польск. *niedolega*) 'недалуга' на ўзор першай часткі. Існаванне гэтага фразеалагізма з невыразнай унутранай формай падтрымліваецца прадуктыўнасцю і семантычнай акрэсленасцю мадэлі, па якой ён пабудаваны: бінарныя фразеалагізмы з паўторным злучнікам *ні – ні* і адмоўнай ацэначнасцю (тыпу *ні да танцаў ні да ружанцаў, ні да рады ні да звады*) характарызуюцца прадуктыўнасцю і актыўнасцю ўжывання.

ТЭНДУ. Ні з тэнду ні з пэнду. Нечакана, знянацку. *Ой, як твой сыноч мяне сёня напалохаў, як выскачыў ні с тэнду ні с пэнду, як зароў, то ў мяне аж мову адняло, гадзіну да сябе даходзіла.* Грабава Зэльв. • Фразеалагізм – стылізаванае пад польскамоўнае вымаўленне ўтварэнне, якое структурна і сэнсава пераклікаецца з беларускім агульнаўжывальным фразеалагізмам *ні з таго ні з сяго*.

УБІЎ. Ці ўбіў ці ўехаў каму. Асудж. Каму-н. не даходзіць што-н., хто-н. не хоча разумець што-н. *Яму ці ўбіў ці ўехаў – зробіць па-свойму.* Замасцяны Шчуч.

УБОГІЯ. На ўбогія. Міластыня. *Дзісека хацеў бы даць на ўбогія – і німа каму, німа бедных.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-5, 165).

УБОЙ. На ўбой карміць. Вельмі моцна, вялікай колькасцю ежы. *Мы тых дзявок накармілі на ўбой.* Харосіца Навагр.

УБУДЗЕ. Не ўбудзе. 1. з каго. Чые-н. страты будучь нязначныя, амаль непрыкметныя. *На табе трохо сьвежаныны. Зь мяне ні ўбудзя. Адзін зьеш вала, то адна хвала.* Лунна Маст. 2. каго. Нічога не здарыцца з кім-н. *Бач ты якая – прасіць ні буду! І папросіш чалавека! Каторы рас папросіш. Ні ўбудзя цібе.* Стокі Свісл.

УВАМРЫ. Хоць увамры. Нягледзячы ні на што, ні на якія старанні, намаганні. *От зазроны – ні крошкі ні дасьць, хоць ты ўвамры.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 46).

УВАТКНЁНЫ. Як уваткнёны сядзець і пад. Без руху, на адным месцы. *Два сыны і дочка ў Мінску, але к ім не паеду: туды не ступі, сюды не сядзь, гэта не зачачі. Сядзі ў куце як уваткнёны.* Пагарэлка Карэл.

УВАЧЧУ. Уваччу стаяць. Неадчэпна ўзнікаць, з'яўляцца ў зрокавым уяўленні. *Та бізунюм як пацягнулі – мне сёньня ўвачу гэта ўсё стаіць. Ён токо за твар о ўхапіўса, нічога ні сказаў, і пагналі.* Сухары Гродз. (ДМГ, 45). *Гэта даўно было, а ўваччу стаіць ён і цяпер.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 168).

УВЕСЬ. Як не ўвесь. З дзівацтвамі, быццам ненармальны хто-н. *Ты нейкі як ні ўвесь, як скажыш што, то трэба падумаць, ці жарты строіш, ці с табой нешта зрабілася.* Косцевічы Астр.

УВЯЗАНЫ. Як увязаны раўці. Няўхв. Вельмі моцна (крычаць, сварыцца. лямантаваць). *Хіба цібе душаць, што равеш як увязаны!* Петрымаўшчына Ёўеў.

УГАРЭЛЫ. Як угарэлы бегаць. Няўрымсліва, несупынна. *Прыйдзя са школы і потым усей дзень як угарэлы бегая на гуліцы.* Кавалі Свісл. (СГВ, 498).

УДОД. Як удод. Няўхв. Насуплены, надзьмуты, пакрыўджаны. *Да яго й так і гэтак, а ён як удот – ні слова.* Навасёлкі Маст. *Дзе ў халеры! Такі ўжэ далікатны...* Слова проціў ні скажы – надуныцца і сядзіць як удот. Бабіна Гродз.

УДРАНЦВЕЛЫ. Як удранцвелы стаяць. Нерухома. Ён як спалохаўся, так і стаяў як удранцвелы мінут зь дзесяць. Калечыцы Шчуч.

УДУПКІ. Удупкі стаць з кім. Упарціцца, не слухацца, пярэчыць каму-н. *Хлапец удупкі з бацькам стаў.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 306).

УДЭПНЯ. Як удэ'ння піць, выпіць. Асудж. Вельмі ахвочы. *Што гэты Харлам думая сабе. У хаця ні палена дроў, платы палыцелі, а піць дык як удэпня.* Навасяды Ашм. ● Магчыма, фразеалагізм сваім утварэннем звязаны з польскім словам *wderneć* 'улезці, увайсці, уступіць' (параўн. таксама выразы *wderneć w błoto* 'ўлезці ў бруд', *wderneć w kołuzę* 'ступіць у лужу'). Першапачатковая вобразная аснова выразу грунтуецца на асацыятыўнай сувязі п'янага з яго ўласцівасцю ўступаць, улазіць у бруд, у лужу.

УЗАД. Ні ўзад ні ўперад. Ні ў адным з напрамкаў (не магчы рухацца). *Я сваю кабылку паганяю, а яна, хоць ты трэсьні, ні ўзад ні ўперад.* Дарагляны Маст. *Палка не дае атпушчаць вал, укрпляя, ён ні ўзад ні ўперад ні ідзе.* Бражэлыцы Воран. (МСГВ, 342).

То ўзад то ўпярод хадзіць. У розных бакі, у розных напрамках. *Узяў дзеўку, і яна толькі ходзіць то ўзат то ўпярот.* Калядзічы Ваўк. (ГВР, 90).

УЗЯЦЬ. Ні ўзяць ні ўцяць. Гл. ні (ані) уцяць ні ўзяць.

УКАСПЬ. Ні ўкасіць ні ўгрэбі. Няўхв. Няўмелы, няздатны. *Яна ні ўкасіць, ні яна ўгрэпі, ні да чаго не здатна.* Бакшты Ёўеў. (СПЗБ-5, 176).

УКОПАНЫ. Як укопаны стаяць і пад. Нерухома. *Калі госьці зайшлі ў хату, малая стала як укопана.* Пераганцы Воран. *Я яго клічу, а ён стаіць як укопаны.* Руда Яварская Дзятл. *Сьцяпан як ішоў, дык і стаў як укопаны.* Суцькава Сморг. *Стаяў як укопаны, калі пачуў, што памярла маці.* Вольна Бар. *А хто тут будзе тушыць, пасталі ўсе як укопаныя.* Я скарэй пабегла, вядро прынесла, тут яшчэ нехта прынёс. Лозкі Дзятл. (ДМГ, 74). *Мы яму крычым, каб уцякаў, а ён стаіць як укопаны.* Любанічы Карэл. (СГВ, 620). *Гэты конь стаў і стаіць як укопаны.* Радзівічы Маст. *Хлапец як глянуў, што робіцца, так і апешыў, стаў як укопаны.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 13). *Ён стаіць як укопаны.* Даўгялы Воран.

УКРАЇШЫ. Як украўшы даць. Няўхв. Вельмі мала, шкадуючы. Але й даў... Толькі два яблыкі, як украўшы. Лылойці Смарг. *Адрэши больш пірага, бо даў як украўшы.* Вялікая Бераставіца Бераст. – *То ш табе Лёдзя насеньня пазычала.* – *Колькі там яна пазычыла...* Дала як украўшы. Пастарыні І Смарг.

УКРЭСУ. Да самага ўкрэсу. Да канца, да завяршэння чаго-н. (быць, знаходзіцца). *Мой стары як пайшоў на вяселье, дык, як малады, да самага ўкрэсу, аж раніцой вярнуўся.* Зеньвічы Навагр. **Вар.** да самага крэсу (укрэсу); да самых крэсаў.

УЛІВАННЯ. Даць улівання каму. Моцна насварыцца на каго-н., прабраць каго-н. *Хай толькі дахаты заявіцца, от ужо дам уліваня.* Наваельня Дзятл. *Кап ты яму трохі даў улівання, дык можа і слухаў бы.* Турэц Карэл. (СГВ, 587). *Такі харошы чалавек, а яна яму кожны дзень дае ўліваня, кап хоць было за што.* Бераставічаны Бераст.

УЛІТЫ. Як уліты. Вельмі адпаведны, якраз па фігуры. Пра адзенне. *На табе гэты касцюм як уліты.* Дварэц Дзятл. *А сукеначка ёй я крас, як уліта і туфляўкі новыя.* Бабіна Гродз.

УЛІЦЫ. Як на вырванскай уліцы дзе. Няўхв. Вялікі беспарадак, бязладдзе дзе-н. *Як зведучца ўсе ўнукі, так у хаця як на вырванскай уліцы, нідзе ні прыляжышы, ні атпачыніш.* Заборцы Астр. **Вар.** як на вырванскай (варванскай, варварскай, урванскай, абарванскай, разарванай, рванай) вуліцы (гуліцы, уліцы); як на вырванскай.

УЛОСУ. Да ўлосу. Без шапкі, без хусткі і пад. (хадзіць). *Я табе кажу завязвай хустку! Досіць ужо хадзіць да ўлосу – зіма.* Навасяды Ашм. *І чаго гэто ты ходзіш да ўлосу? Холат такі на дварэ.* Мякішы Шчуч. **Вар.** да влосу (да ўлосу). ● Улос – параўн. польск. włos 'волас'.

УЛЬФЫ. Як Ульфы бязмен справядлівы. Зусім не (справядлівы). Ён як Ульфы бязмен справядлівы, а ты яшчэ яму давяраеш, будзеш потым плакаць. Пеляса Воран. ● Фразеалагізм заснаваны на рэальным мясцовым факце. Калісьці жыла жанчына Ульфа, якая займалася гандлем. Яна мела бязмен, які паказваў няправільна вагу на яе карысць.

УМА. З ума сысці (тронуцца). Стаць псіхічна ненармальным, звар'яцець. *А на старасьці з ума сышоў, і жана яго тожа.* Маякі Воран. *Мая мама з ума тронулася. Ат пажару.* Янавічы Ваўк. (ХБД, 425).

УМЕ. Круціцца на ўме. Успамінацца, як правіла, з цяжкасцю. *Мне круціцца на ўме, но ні скажу.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-2, 535).

На ўме каму. З'яўляецца мэтай, намерам каго-н. *Такі ўжо хлопец удаўся, яму ўсё рагаткі і гуляня на ўме.* Міцкавічы Смагр. (СГВ, 414). *Дзецям адно на ўме сьцешкі-бешкі, у хаце ня хочуць сядзець.* Касцянева Шчуч. (СГВ, 469). *Каб рабіць што, так яго няма, адно яму бегі на ўме.* Калантаі Ваўк. (СГВ, 56). *Што ў цвярозага на ўме, тое ў п'янага на губе.* Пагараны Гродз. (СНМ, 196).

Сам сабе на ўме. Вельмі хітры, скрытны. *Гэты хлопец сам сабе на ўме.* Навасёлкі Свісл.

УНЭТ. На ўнэт. Цалкам, поўнасцю, ушчэнт. *Усе памідоры згнілі на ўнэт.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-5, 212). *Свінья на ўнэт з'елі буракі.* Дзяніскавічы Ганц. (СПЗБ-5, 212).

УПАДАК. Упадак на яго (на цябе, на яе, на іх, на вас). Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу і пад. *А ўпадак на цібе, дзе так доўго быў?* Лаша Гродз. *А ўпадак на яго, як ён мне надаеў.* Купіск Навагр.

УПАДУ. Да ўпаду танцаваць, танцы. Да знямогі, да поўнай страты сіл. *На Блажавешча нічога ні робяць, старыя моляцца ў царкве, а маладыя танцуюць да ўпаду.* Нагородавічы Дзятл. (МСГВ, 52).

УРА. На ўра падымаць і пад. Угору, віншуючы з чым-н. *На ўра паднімаюць, зарас будзем за стол сядзець.* Верцялішкі Гродз. *Маго старога як на пенёсю праводзілі, та на*

ўра падымалі. Бабіна Гродз. *Наліваюць чаркі маладым, зычаць ім добра, ішасця, падкідваюць, пасадзіўшы на зэдлік, на ўра.* Заполле Івац. (ДСК, 221). *Маладых і дружбантоў частуюць і падкідаюць на ўра.* Заполле Івац. (ДСК, 156).

УРЭМЯ. Урэмя не дрэмя. 1. Гады праходзяць, ідуць; прайшло шмат часу. *Праўду кажуць, што ўрэмя ні дрэмя. Гэта ш мы з вамі ўжэ ні бачыліся, мусі, гадоў сем.* Стральцы Гродз. (ЗНФ, 73). – *С кіёчкам ходзіць ужэ наш Касьцевіч, а быў жа ш такі дужы, быстры.* – *А што ты хочаш, урэмя ні дрэмя.* Ражанка Шчуч. (ЗНФ, 73). 2. Неабходна спяшацца з выкананнем чаго-н. *Ну, дзяўчаткі, урэмя ні дрэмя, пойдзям ужэ падбіраць бульбу. Пад'ём! Нізяны Ваўк.* (ЗНФ, 73). *Усё, усё... Разьвітваюся з вамі, бо ўрэмя ні дрэмя, а ў міне работы яшчэ дай Божы.* Струбніца Маст. (ЗНФ, 73).

УС. Матаць на ус. Цвёрда запамінаць, улічваць на будучае. *Тэрас маладыя працаваць не хочуць, вучы іх не вучы, усё адно, яны мала матаюць на ус.* Забалаць Воран. **Вар.** матаць (круціць) <сабе> на вус (на ус).

УСЕ. На ўсе пяць. Вельмі добра, выдатна. *Пераехала я сюды, работу знайшла і жыву на ўсе пяць.* Руда Яварская Дзятл.

На ўсе сто. Вельмі добра, выдатна. *Пажыў на ўсе сто, а цяпер можна пакавельчыцца.* Ігнаткаўцы Лід. *Вяселье было на ўсе сто.* Дзеравянчыцы Сл.

На ўсе чатыры. 1. бегчы, гнаць і пад. Наўскач, галопам. *Конь як даў на ўсе чатыры, думалі, вяс разьнясе.* Бабіна Гродз. *Калі немяц дазнавоўся, што хто зь вясковых с партызанамі страчоўся, таго яны прывязвалі да галобяў за рукі і гналі коней на ўсе чатэры.* Рыскі Шчуч. *Сямон гнаў каня на ўсе чатэры, толькі пыл стаўбом.* Пескі Маст. *Сядзіш сабе ў сядле, а конь на ўсе чатэры.* Ганчары Лід. (МСГВ, 488). 2. падкаваць. Цалкам: і пярэднія, і заднія капыты (падкаваць). Пра коней. *Я сваго Дэраша хачу на ўсе чатыры паткуць, бо дзераво з лесу буду вазіць.* Квасоўка Гродз. (СНМ, 100). 3. бегчы і пад. Вельмі хутка (бегчы). Пра чалавека. *На магілках нешто паказалася, та ўцякалі на ўсе чатыры, без духу дахат прыбеглі.* Бабіна Гродз. *А ён як прыпусьціў на ўсе чатыры.* Левыя Масты Маст.

Не ўсе дома (удома, удому) у каго. Няўхв. Хто-н. прыдуркаваты, ненармальны. *Што ты нясеш? Уцябе што, не ўсе дома?* Ваўчкі Сл. *Што ты, Кацярына, гаворыш? Мо ў цябе не ўсе дома?* Сіняўшчына Іўеў. (СГВ, 600). *Што гэтая баба меля, відаць, у яе не ўсе дома.* Малі Астр. *Не звязвайцеся, дзеці, з гэтым Колькам. Запусціць якой палкай па вас, і вокам не міргнеце.* У яго ж не ўсе ўдома. Бярозаўка Лід. (ДСГВ, 64). *У яе не ўсе ўдому.* Соны Смарт. (СПЗБ-5, 182). *Не ўсе дома.* Сабаляны Гродз. (СНМ, 188).

УСЕЧ. Ні ўсеч ні ў печ. Няўхв. Нікуды не варты. *І ў каго гэты ты такая ўдалася – ні ўсеч ні ў печ, аш страшно на людзях за цябе, усе пальцамі тыкаюць.* Хвалава Карэл. *Гэтая дзяруга ні ўсеч ні ў печ.* Гарадзечна Навагр.

УСЁ. І ўсё па ўсім. На гэтым ўсё скончана, канчатковая развязка чаго-н. *Наладзілі следства, доказу ні было – і ўсё па ўсім.* Алекшыцы Бераст. *Аддай ты яму гэтыя апцэнгі, і будзь ўсё па ўсём, ні будзьш вінаваты.* Бабіна Гродз.

Усё роўна (раўно). 1. Абсалютна аднолькава, тое самае. *У нас пякуць бонды і выхваткі, гэта ўсё роўна.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 55). *А цяпер-то капуста ўжо ні, галупцы ўсё робяць замест капусты – усё роўна ш там капуста ёсьць.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 203). 2. Быццам. *Галошы харошыя, як чуі ўсё роўна.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 200). *Кожны год гэтыя мярнічыя агароды ў людзей мераюць, як усё раўно гэтыя агароды гумаваы.* Альшаніца Івац. (ДСК, 138). 3. Нягледзячы ні на што. *Якая ж бедната была! Усё роўна людзі ставілі румку.* Зэльва Зэльв. (ХБД, 450). *Як простыя этыя ніткі, расцягнуцца ўсё раўно, але ш іншых ні было.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 476). 4. Усё-такі. Ён палучаў шэссот, но ўсё раўно атдаі за кварціру, атдаі за газ, сьвет... Янчукі Шчуч. (ХБД, 477). *Яго раніла ў правую ногу і тую, вродзе, ногу залечылі.* *І ўсё раўно аткрылася тая балячка.* Сарокі Шчуч. (ХБД, 480). *Я ш веціран труда.* *Я цяперака правяла цяляфон.*

Но ўсё раўно – шэсьдзсят тысяч заплаціла. Шчучын Шчуч. (ХБД, 489). Бывало, мароз трашчыць, бацько мне кажуща пашыў, а калені ўсё раўно сінія з холаду. Альшаніца Івац. (ДСК, 263).

УСІХ. З усіх чатырох панесці, пабегчы і пад. Наўскач, галопам. Пра каня. *Каня загелзаў, каб ні панёс з усіх чатырох.* Даўгаполічы Зэльв. (СНМЗ, 45). *Моцна не едзь! А то як панясе ён цябе з усіх чатырох, то парастрасае і воз, і вас усіх пазабівае.* Крывічы Зэльв. (Стэц.-1, 184).

УСРАЧКІ. Да ўсрачкі напіцца. Груб. Вельмі моцна, празмерна (напіцца спіртнога). *Ён ш ні можа выпіць чарачку, і на гэтым – стоп, яму ш трэба напіцца да ўсрачкі.* Зэльва Зэльв.

УСТРЭЧЫ. У першай устрэчы. Дваюрадны. *А мой брат у першай устрэчы ў парцізаны пашоў.* Рутка П Навагр. (ДМГ, 217). **Вар.** у першай стрэчы (устрэчы, стрыі).

УСЦІХАТ. Усці'хат бярэ каго. Каму-н. становіцца страшна, вусцішна. *Што ціпер у сьвеці робіцца, як паглядзіш цілівізар, то ўсціхат бярэ, б'юцца, страляюць, забіваюць, хай Бох бароніць.* Шчорсы Навагр. **Вар.** сціхот (усціхат) бярэ.

УСЫПАНА. Аж усыпана чаго. Вельмі многа чаго-н. Пра дробныя прадметы, густа размешчаныя на чым-н. *Яблыні павырасталі, а ні авацуюць [пладаносцяць], цвету аж усыпана, а яблыкаў німа.* Круглікі Гродз. (СНМ, 9). *Папінка нівелька, але ўрадліва, яблыкаў на ёй як усыпана.* Батароўка Гродз. (СНМ-2, 165).

УСЮДЫ. Усюды поўна каго. Ухв. і няўхв. Хто-н. вельмі рухавы, актыўны, энергічны. *Нідзе бес цібе ні абыдзяцца, усюды цібе поўна.* Лагады Шчуч. *Дзе б ні палянуў, усюды цябе поўна.* Задвор'е Зэльв. *Чаму ты за ўрокі ні сядзеш, чаму цябе ўсюды поўна?! Малыя Вайшнарышкі Ашм. Тры гады ў натэрнаце рабіла. Усюды працавала, усюды міне поўна было.* Пераганцы Воран. (ДМГ, 100). – *У якой ты ўжэ, Карынка, бабы будзяш, як мамка вучыцца паедзя? – У бабы Лены і бабы Ані. – О, як добра – і там, і там, усюды цібе поўна.* Лунна Маст. *Вот поўпрык [малое дзіця], усюды ён улезь, дзе трэбо і ні трэбо, усюды яго поўна.* Адэльск Гродз. (СНМ, 112). *Сын мой такі кіткі, што ўсюды яго поўна.* Азярніца Сл. (СРЛГ, 58). *Гэта ні хпопця, а некі ззарві-галава, усюды яго поўна, усюды улезь.* Свіслач Гродз. (СНМ, 60).

УТОРЫ. Лёгкі на ўторы. Лёгкіх паводзінаў. *Зінка лёгка на ўторы, па ёй вунь колькі мужыкоў сьлінку пускае.* Чамяры Сл.

УХУ. Як у боскім уху ціха. Вельмі (ціха). *Калі ні зойдзеш у хату, зафша [заўсёды] ціха як у боскім уху, не скажаш, што і дзіця гадуецца.* Бастуны Воран. **Вар.** як у божым (боскім) вуху (вухку, уху).

УЦІХУ. Без уціху. Несціхана. *Але ж плача бяз уціху, няма на цябе няматы.* Нагародавічы Дзятл. (МСГВ, 313).

УЦЯЦЬ. Ні (ані) уцяць ні ўзяць у каго. Няма абсалютна нічога, ніякага запасу ў каго-н. *У іх жа ні ўцяць ні ўзяць, у гультаёў гэтых.* Залацеева Зэльв. *Дажыліся, што ні ўцяць ні ўзяць, хоць зубы на паліцу палажы.* Граўжышкі Ашм. *Ані ўзяць ані ўцякаць.* Лікоўка Гродз. (СНМ, 177).

Як уцяць. У меру, колькі трэба. *Як уцяць хваціла.* Мыто Лід. (СПЗБ-5, 251).

УЦЯЧЭ. Не ўцячэ. Нікуды не дзенецца. *Ні бойса, ні ўцячэ тваё кіно, палядзіш другі рас, а ціпер намажы бацьку.* Бабіна Гродз. *Не ўцякуць твае буракі, а ты садзіся і пасьнедай як чалавек.* Першамайск Шчуч.

УЧАРАШНЯГА. Пасля ўчарашняга. З прычыны папярэдняй выпіўкі, перапою. *Пасьля ўчарашняга так галава баліць, і нашто было столькі піць, сам ні знаю.* Бабіна Гродз. *Яны ўсе пасьля ўчарашняга сьпяць як макам апоеныя.* Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 89).

УШАХ. На ўшах стаяць. Няўхв. Вельмі сваволіць, дурэць; рабіць што захацацца. Звычайна пра дзяцей. *Патходжу пат хату, чую, што на ўшах стаяць мае хлопцы.* А як зайшла, бачу: там і Мікітавы двоя. Нача Воран. (ЗНФ, 47). *У хаці ні ўседзяць, як дзеці пазьяжжаюцца, на ўшах стаяць.* Мацвееўцы Ваўк. *Дзеці сёння цэлы дзень на ўшах*

стаялі, мне аж галава разбалелася. Пеляса Воран. **Вар.** на вушах (на ўшах) стаяць (хадзіць).

УШВАЛАК. **Як ушва'лак тоўсты.** Вельмі (тоўсты). Ён тоўсты як ушвалак, чуць ідзе. Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 255).

УШМІ. **Слухай ушмі а рот зажмі.** Уважліва, не перабіваючы (слухай). *А ты слухай ушмі а рот зажмі, то ні трэба будзя перапытваць.* Стокі Свісл.

УШЫ. **Ажно ушы ў трубку скручваюцца.** Становіцца непрыемна, прыкра слухаць што-н. брыдкаслоўнае, шматслоўнае, пустое. *Цябе так брытка слухаць, ажно ушы ў трубку скручваюцца.* Трабы Іўеў. **Вар.** <аж, ажно> вушы (ушы) у трубочку (у трубочкі, у трубки, у трубку) круцяцца (скручваюцца, скруціліся).

Па ушы. Вельмі моцна (забрудзіцца). *Пайшла я ўчора напразткі па полі. Як улезла ў грась па ушы.* Кругом, пэўна, хучэй абышла п. Мацвееўцы Ваўк.

Ушы растапырыўшы слухаць. З вялікай цікавасцю, прымаючы ўсё сказанае на веру. *Мой мужык быў такі ўжэ даверлівы чалавек, хто што ні скажа, та ён слухая ушы растапырыўшы.* Рудзевічы Зэльв.

УШЫСТКО. **Ушы'стко е'дно каму.** Усё роўна, без розніцы, не мае значэння для каго-н. *А мне ўшыстко едно, ці пойдзеш ты з намі, ці не.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** вшыстко (ушыстко, фшыстка) едно (една). • Запазычанне з польскай мовы: *wszystko jedno* 'ўсё роўна'.

УШЭЙ. **3-за ўшэй і шчокі відно ў каго.** Насмеш. Хто-н. вельмі тоўсты, круглатвары. *Ты знаеш, поўнянько дзіцятко, файная такая, але ўжэ як 3-за ўшэй і шчокі відно, то гэта лішня.* Стокі Свісл.

УЮН. **Як уюн круціцца.** Неспакойна, залішне рухава (паводзіць сябе). *Вечна гэты Ігнат круціцца як уюн, ні хвілінкі спакойно ні пасядзіць, некуды спяшайца.* Дзешкаўцы Свісл.

Як (што) уюн на <гарачай> патэльні круціцца. Неспакойна, залішне рухава (паводзіць сябе). *Чаго ты круціса як уюн на гарачай патэльні?! Лунна Маст. Што ты гэта, Валера, круцісся што ўюн на гарачай патэльні.* Шылавічы Сл. (СГВ, 612). *Дзе ты яго там знойдзеш, ён жа як уюн на патэльні, заўсёды некуды бяжыць, круціцца.* Ашмяны Ашм.

ФАЛЬДЫ. **Фальды на грудзях збіраць.** Дзіц. Навучыцца варушыць, матляць рукамі. Пра немаўля. *Мой Валоцька ўжэ фальды на грудзях збірае і сьміецца так файна.* Першамайск Шчуч. • Фальды – зборкі, складкі; параўн. польск. *falda* 'тэ'.

ФАМА. **Як Фама на воўне зарабіць.** Вельмі мала (зарабіць). *Зарабіў як Фама на воўне.* Глядавічы Маст. (ППФВ, 29).

ФАМУ. **Біць Фаму за Яраму.** Вінаваціць таго, хто на самай справе вінаватым не з'яўляецца. *Ты разьбярыся добра, хто тут вінен, а потым гавары, ні бі Фаму за Яраму.* Старынцы Бераст.

ФАНАБЭРЫ. **Фанабэры ставіць (строіць).** Капрызнічаць, злавацца, упарціцца. *Чаго ўжэ ціпер фанабэры ставіш? Ніхто ш табе ні пярэчыць, робіш, што хочаш.* Мацвееўцы Ваўк. *Яго чэрці падиштурхваюць, і ён фанабэры строіць, робіць ні так, як трэба.* Пасека Дварчаны Воран.

ФАНДАХ. **Дастваць па фандах.** Іран. 1. Атрымаць наганяй. Баба, кажуць табе: *ні пырскай п'янаму ў вочы, а то дастаняш па фандах, будзеш потым каяцца.* Голдава Лід. (ЗНФ, 27). *От дастаў Міша па фандах ад рыбакоў! Я бачыла, як ён уцякоў ад іх.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 27). 2. Не дабіцца жаданага, атрымаць непрыемнасць. *Наш Ыгнась дастоў*

па фандах: паехаў у сваты, а яму атказалі. Красная Шчуч. (ЗНФ, 27). Я табе й казала: ні йдзі нават, бо сяроўна дастаняш па фандах. Драгуці Воран. (ЗНФ, 27).

ФАНЕРА. Пралянец як фанера над Парыжам. *Иран.-гумар.* Пацярпець няўдачу. Зноў праляцела як фанера над Парыжам: на трактар толькі дзявятай буду. Мусі, трэба каня шукаць бульбу пасадзіць. Дварэц Дзятл. Што ні кажы, а праляцела як фанера нат Парыжам. Такая ўжэ ў міне ішчасьця. Мацвееўцы Ваўк.

ФАРДУК. Як фардук. *Асудж.* Неахайны, непрыгожа апрануты. Адзенься акуратней, а ту як фардук лазіш. Крупава Лід. (Хітр.).

ФАРТУХУ. У фартуху прынесці. Нарадзіць не будучы замужам. *Марыліна дачка прынясла ў фартуху, а тая ні вытрымала пазору ды памярла.* Уселюб Навагр. **Вар.** прынесці ў прыполе (у пры'пале, у падоле, у падолку, у фартуху).

ФАФАРУ. Даваць фа'фару каму. Сварыцца на каго-н., у рэзкай форме выгаворваць каму-н. *Прагор ж жонкаю ня ладзіць, а дома на яго злуюцца, даюць фафару.* Кайшоўка Карэл. (СБНФ, 75). **Вар.** даваць (даць) фэ'эру (фафару, фефяру).

ФЕДЗЯ. Федзя з бомбасклада. *Непаваж.* Чалавек, які паводзіць сябе нерашуча, прыгнечана, спалохана. *Некі ён Федзя з бомбасклада, паздароўкася, а ён голаў угне ў плечы і ні зная, што сказаць.* Галынка Зэльв.

ФЕІ. Феі ў галаве гаспадараць у каго. *Няўхв.* Хто-н. легкадумны, несур'ёзны. У яго феі ў галаве гаспадараць, зусім не думае, што кажа. Гальшаны Ашм.

ФЕЙ. Як фей стаяць, хадзіць, сядзець і пад. Паглыбіўшыся ў свае думкі, задуменна, засяроджана. *Што ты як фей стаіш? Хоць бы што сказаў.* Чуркі Ашм.

ФЕНІ. Да фені што каму. *Жарг.* Усё роўна, не хвалюе што-н. каго-н. *Тоя, што ты тут гаворыш, усё яму да фені, ён зробіць па-свойму.* Зэльва Зэльв. *Мне да фені, што людзі скажуць, так зраблю, як думаю.* Пеляса Воран.

ФЕФЯРУ. Даць фе'фяру каму. Насварыцца на каго-н., у рэзкай форме выгаворваць каму-н. *Але ж і даў свайму хлопцу фефяру, будзя знаць, як другі раз бзыкаць на дзеда.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 62). **Вар.** даваць (даць) фэ'эру (фафару, фефяру).

ФІГА. Да фіга' <і трошкі> чаго. *Зніж.* Вельмі многа чаго-н. *Шукаю дзе зарабіць, бо даўгоў да фіга маю.* Алекшыцы Бераст. – *Табе на сёння ці многа работы? – Ой, да фіга і трошкі, кап хоць да вечара ўправіцца.* Зэльва Зэльв.

ФІГАЙ. Фігай ні да носа. *Иран.* Ганарысты, фанабэрысты, самаўпэўнены, задавака. *Як адвучыўсё ў інсьцітуці, так ужэ стаў фігай ні да носа.* Дарагляны Маст.

ФІГАРА. Фігара тут фігара там. *Жарт.* Туды-сюды. *На месцы ён ніколі ні сядзеў – фігара тут фігара там.* Хадзілоні Шчуч.

ФІГІ. Без фігі не падыдзеш (не падходзь) да каго. *Иран.* Хто-н. ганарысты, фанабэрысты, ставіць сябе вышэй за іншых. *Быў чалавек у канторы, да яго без фігі не падыдзяш.* Косцевічы Ваўк. *Да Гэлінай Люткі бяс фігі ні патхоць, гаварыць ні хоча нават.* Ашмянцы Шчуч. **Вар.** без фігі (без хвігі) не падыдзеш (не падходзь).

Без фігі ні да носа (носу). *Иран.* Ганарысты, фанабэрысты, самаўпэўнены, задавака. *Ён у нас бес фігі ні да носа, абі с кім гаварыць ні будзя.* Крывічы Зэльв. *Сьцяпан як купіў машыну, то зусім стаў бес фігі ні да носа.* Зэльва Зэльв. *Ён чалавек без фігі ні да носа, гаварыць будзе ні с кожным.* Талькаўцы Ваўк. *Пажыла год у горадзе, то зараз без фігі ні да носа, хоць раней у адной вёсцы жылі.* Купіск Навагр. *Ні пайшла за таго хлопца, а вельмі ш харошы быў, ды ўжэ ш нічога ні зробіш, бо яна такая, бес фігі ні да носу.* Чураі Дзятл. *Два браты... Сьцяпан хлопец як хлопец, а Васіль бес фігі ні да носу.* Замасцяны Шчуч. *Хіба ш яму цяпер са мною гаварыць? Ён ш у нас бес фігі ні да носа.* Верцялішкі Гродз. *Як да яе за чым прыйдзяш, дык бяс фігі ні да носа.* Адразу гонар свой напакат. Дзеравянчыцы Сл. *Ганьбіста гэта дзеўка, бяс фігі ні да носу.* Стральцы Маст. (СРЛГ, 30). *Гэта такая дзеўка, што бес фігі ні да носу.* Райца Карэл. *Бранюк гоноравы, даўней лаяліся, біліся, а*

тэрас без фігі ні да носа. Перавознікі Астр. (НС-ць, 279). **Вар.** без фігі (без хвігі, без кукіша) ні да носа (ні да носу).

ФІГНОС. Фігнос пад нос каму. Груб. Зусім нічога не даць, не атрымаць. *Вам за гэта грошы дадуць, а нам – фігнос пад нос.* Алекшыцы Бераст. **Вар.** фігос (фігнос) пад нос.

ФІГОС. Фігос пад нос каму. Груб. Зусім нічога не даць, не атрымаць. *Фігос табе пад нос, а ні мячык! Той рас мне ні давоў, а ціпер і сам ні палучыш.* Бабіна Гродз. **Вар.** фігос (фігнос) пад нос.

ФІГУ. Фігу даць касе. Гумар. Парэзацца (пры неасцярожным вастрэнні касы). *Фігу даў касе, кроў ішла.* Граўжышкі Ашм. (СПЗБ-5, 266).

Фігу з макам. Груб. Зусім нічога не (атрымаць). *Фігу з макам ты палучыш, а ні кварціру, глядзі, каб зусім з вочарадзі ні выкінулі.* Варняны Астр.

ФІЁЛКАМІ. З фіёлкамі. Насмеш. Прыдуркаваты, ненармальны, з дзівацтвамі. – *Слухай, а Стась чаму якісь ні такі? – Бо й ні такі, як усе. Ці ты ні знаеш, што ён с фіёлкамі? Ён жа ў домі для нінармальных лячыўся.* Стокі Свісл. • **Фіёлкі** – параўн. польск. *fiolka* – ‘фіялка’, ‘дзівацтва’.

ФІЁЛКІ. Фіёлкі ў галаве <скачуць, цвітуць> у каго. Няўхв. Хто-н. несур’ёзны, легкадумны, ветраны. *У цібе яшчэ фіёлкі ў галаве цвітуць, а ты замуш зьбіраяся.* Студзенікі Свісл. *У гэтай дяўчыны яшчэ фіёлкі ў галаве скачуць.* Валеўка Навагр. *Што ты яму парадзіш, калі ў яго яшчэ фіёлкі ў галаве скачуць!* Альхоўка Навагр. (ЗНФ, 74). *Чаго было ўчора на танцы цягнуцца? Ты ш, сыноч, жаніўся і дзетак гадуеш, а ішчэ фіёлкі ў галаве скачуць!* Драгуці Воран. (ЗНФ, 74). *Німа чаго табе думаць пра замуства, у цібе фіёлкі ў галаве скачуць.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 74). *Куды яму жаніцца, у яго яшчэ фіёлкі ў галаве скачуць.* Біскупцы Лід. (СГВ, 611). *У цябе яшчэ фіёлкі ў галаве, а захацеў так далёка паехаць.* Апіта Іўеў. *Яшчэ фіёлкі ў галаве, а ўжо замуш сабралася.* Алекшыцы Бераст. *Іхі хлопця зарас школу канчая, а ў яго яшчэ фіёлкі ў галаве.* Зь дзецьмі гуляя. Лунна Маст.

Фіёлкі ў носе мець. Няўхв. Быць упартым, капрызным. *От дзе флёндра, а тожа до фіёлкаў у носе мая.* Гарэцкаўшчына Ашм.

ФІКСЫ. Фіксы скаліць. Груб. Смяяцца, рагатаць. *Ты мне тут фіксы ні скаль, нічога смешнаго я ні бачу.* Хадзілоні Шчуч.

ФІЛАРМОНІЮ. Развесці філармонію. Гумар. Размаўляць моцна, гучна. *Забраліся тры бабы ў хаці і разьвялі такую філармонію, што гаш на дварэ чутно.* Дарагляны Маст.

ФІТ. Фіт канчаніноўскі. Ухв. і няўхв. Пранырлівы, лоўкі, хітры чалавек. *Канчаніны – кіломятраў чатыры ад нас. Быў там хлопец...* *Фіт празывалі...* *Быў такі вёрткі і таргаваць умеў...* *Усюды ўлезіць. Так ужо даўно Фіт канчаніноўскі – гэта калі чалавек усюды ўлезіць, усюды можыць прабіцца і выйсьці сухім з вады.* Косцевічы Астр. • **Канчаніноўскі** – ад назвы вёскі Канчаніны Астравецкага раёна.

ФІЧ. Фіч пад (у) лыч каму. Груб. Зусім нічога не даць, не атрымаць. *Віці і Мані – куплю, а табе за ўчарашняю двойку – фіч пад лыч.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 75). *А ты за гэта ў міне нічога ні дастаняш. Табе за гэта фіч пад лыч.* Радзявічы Гродз. (ЗНФ, 75). *Люся прасіла атступіць пачачак параіку.* *Фіч пад лыч ёй.* Сямашкі Лід. (ЗНФ, 75). *Бутэльку яму падавай. Фіч у лыч табе, а ні бутэльку.* Новая Руда Гродз. **Вар.** фіч пад (у) лыч; фічку ў лычку (у лыч).

ФІЧКУ. Фічку ў лычку (у лыч) каму. Груб. Зусім нічога не даць, не атрымаць. – *Казоў, што прыедзя да вас на кілбасы. Кажа, у кілбасі, што пальцам пхана, натто много вітамінаў, натто палезна.* – *Чаго захацеў...* *Фічку ў лычку яму, а ні кілбасу.* *Навару бульбы, і хай чаўкая.* Бабіна Гродз. – *Жонка, дай сто грам.* – *А фічку ў лыч – ты й так языком ні варочаяш.* Зэльва Зэльв. **Вар.** фіч пад (у) лыч; фічку ў лычку (у лыч).

Фічку ў нос каму. Груб. Зусім нічога не даць, не атрымаць. *Табе ш захацацца, каб я дала табе ладну сукенку, алі фічку табе ў нос за тваё павядзенья.* Шашкі Воран.

ФОКУСЫ. Фокусы выкідваць. Рабіць ці гаварыць што-н. недарэчнае, нечаканае. *Табе ўжо дваццаць гадоў, а ты ўсё фокусы выкідваеш, як дзіця маленька.* Зэльва Зэльв.

ФОНФРЫ. Ставіць фо'нфры. Не слухацца, фанабэрыцца, капрызнічаць. *Манька любіць ставіць фонфры, так што вам прыдзяца звыкнуцца да яе бзікаў.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** ставіць (наставіць) фунфары (фонфры). • *Фонфры* – параўн. польск. устар. *fąfry* ‘капрызы, прыхамаці’.

ФОРСЫ. Форсы паказваць (ставіць). Няўхв. Капрызнічаць, паводзіць сябе з выклікам. *Ты яшчэ малая тут свае форсы паказваць, падрасыці лепей крышку, тады.* Аляксандраўшчына Зэльв. *Глянй ты, такі малы, а ўжо форсы ставіць.* Жыжма Іўеў. (СГВ, 611).

ФРАК. За фрак і ў балота каго. Няўхв. Выгнаць, вытурыць каго-н. *Ты тут многа ні брашы, бо зара за фрак і ў балота.* Першамайск Шчуч.

ФРАНАК. Як Франак у аўтобусе. Іран. Важна, фанабэрыста (паводзіць сябе). *Пажыў у горадзі, то ўжэ выдзелваецца як Франак у аўтобусі.* Пескі Маст. *Ну што ты ламаеся перад намі як Франак у аўтобусе, адыдзі адсюль.* Выдзішкі Іўеў. (СГВ, 620).

ФРАНЦЫ. Каб цябе францы з'елі. Лаянк. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу. *Каб цябе францы з'елі, сабака ты няшчасны!* Гарадзішча Воран. **Вар.** каб цябе (яго, яе вас, іх) пранцы (францы) з'елі (пранца з'ела). • *Францы* – венерычная хвароба.

ФРОНЦЕ. Дзевяноста дзевяць на фронце <і, а> адзін (адна) у (на) рамонце ў каго. Асудж. 1. Хто-н. разумова адсталы, псіхічна ненармальны. *А што ты зь яго сьміся, у яго ш дзівяноста дзевяць на фронці адна ў рамонці.* Паўлаўшчына Ваўк. 2. Хто-н. неразумны, легкадумны, дурань. *Вясельнікі паехалі, а ты йдзі пехатой, калі ў цібе дзівяноста дзевяць на фронці і адзін на рамонці.* Гербелевічы Дзятл. *Чаго ты сьмяеся бес прычыны? Што, у цябе дзевяноста дзевяць на фронце, а адзін на рамонце?! Сэнна Навагр.* **Вар.** дзевяноста дзевяць <на фронце <і, а> адзін (адна) у (на) рамонце>.

ФУНФАРЫ. Ставіць (наставіць) фу'нфары. Не слухацца, фанабэрыцца, капрызнічаць. *Ні стаў фунфары, лепш разьбярыся.* Малюкі Воран. *Што, наставіла фунфары?! Каб каля цібе тут усе лёталі, дагаджалі?! Запрудзяны Воран.* **Вар.** ставіць (наставіць) фунфары (фонфры). • *Фунфары* – параўн. польск. устар. *fąfry* ‘капрызы, прыхамаці’.

ФУРЫЧЫЦЬ. Не фурычыць у чым. Не мае ніякага разумення чаго-н. *Сьцёпка ў матыматыцы нічога ні фурычыць, і што яму рабіць?* Зенявічы Навагр.

ФУРЫЯ. Як фурыя. Дакор. Вельмі злосная. Пра жанчыну. *Зноў Сьцяпан зьнік недзе, паехаў некуды, то жонка ходзіць як фурыя.* Суцькава Смарг.

ФШЫСТКА. Фшы'стка е'дна каму. Усё роўна, без розніцы, не мае значэння для каго-н. *Ці ты яму гавары, ці ні гавары, то яму фшыстка една, нічога не даходзіць.* Косцевічы Астр. *Мне фшыстка една, што ты мне тут балбочаш.* Чэхі Астр. **Вар.** фшы'стко (ушыстко, фшыстка) едно (една). • Запазычанне з польскай мовы: *wszystko jedno* ‘усё роўна’.

ФЭЁРУ. Даць фэёру каму. Насварыцца на каго-н., у рэзкай форме выгаворваць каму-н. *Ужэ тыдзянь як газет ні прыносілі, трэба даць пачтару фэёру.* Пушчыкі Свісл. **Вар.** даваць (даць) фэёру (фафару, фефяру). • *Фэёр* – параўн. ням. *Feuer* ‘агонь’.

ФЭЛЬКА. Як Фэлька апануцца і пад. Насмеш. Безгустоўна, неахайна. *Ну ты й прыбраўся, як Фэлько, куры засьмяюць.* Паўлаўшчына Ваўк.

Як Фэлька з Палестыны. Няўхв. Неахайна апануты. *Ходзіш як Фэлька с Палястыны, ні можаш лепай адзецца.* Баляненты Гродз.

ФЭЛЯ. Фэля зарубская. Асудж. Нерастаропная, разяватая жанчына. *Чаго стаіш рот разявіўшы, Фэля ты зарупска, памагай во курыцу лавіць!* Індура Гродз. • *Зарубская* – ад назвы вёскі Зарубічы Гродзенскага раёна.

ФЭСТ. Як на фэст апануцца, прыбрацца і пад. Прыгожа, па-святочнаму. *Апануліся як на фэст... Куды гэта вы забраліся?* Моцевічы Лід. *Адзелася як на фэст які, а ні ў буракі.* Баброўнікі Гродз. *Што гэта ты сярод будня прыбралася як на фэст?* Ражанка Шчуч.

ХАВАЛА. Закрыць ха'вала. Груб. Замоўкнуць. *Закрый хавала і не крычы больш!* Слонім Сл. **Вар.** закрыць хавала (хавальнік). • *Хавала* – аказіяналізм ад жаргоннага *ха'ваць* 'есці'.

ХАВАЛЬНІК. Закрыць ха'вальнік. Груб. Замоўкнуць. *Ану закрой хавальнік! Яшчэ адно слова, і я ні выдзяржу!* Зэльва Зэльв. **Вар.** закрыць хавала (хавальнік). • *Хавальнік* – аказіяналізм ад жаргоннага *ха'ваць* 'есці'.

ХАВАНКІ. Гуляць у хава'нкі з кім. Хітраваць, падманваць каго-н. *Ты ні хітры, німа чаго гуляць за мной у хаванкі. Прызнавайся, дзе напіўся.* Нагородавічы Дзятл. • *Хаванкі* – хованкі.

ХАДАКІ. У хадакі абуць каго. Падмануць, ашукаць каго-н. *Ты зь ім будзь асьцярожна, ён можа цябе ў хадакі абуць.* Янканцы Ашм. (СГВ, 611).

ХАДАЛА. Даць ха'дала. Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. *Як дала хадала, то ніхто дагнаць ні мох.* Лапенкі Гродз. *Валя дала хадала за дзьверы, хлопцы і ні дагналі.* Грынцы Ашм. (СГВ, 587).

ХАДУ. На хаду. На кароткі час, адначасова з другім заняткам. *Яна на хаду ляціцца, заляціць.* Крэва Смарг. (СПЗБ-2, 227).

На хаду блыху падкуе. Ухв. Вельмі знаходлівы, спрытны ў сваіх справах. *Іван добры мужык, на хаду блыху падкуе, але ж, халера, любіць заглянуць у бутэльку.* Вялікая Бераставіца Бераст.

ХАДУНОМ. Хадуном хадзіць. Моцна хістацца, хаатычна калыхацца, рухацца ў розных, супрацьлеглых напрамках. *Нагадаў бахуроў, ажно хата хадуном хадзіць ад піску, енку, крыку.* Вішняўка Зэльв. *Але ш і нявестка Ганны, як пашла гуляць аш усё на ёй хадуном хадзіла.* Вольна Бар. *Такі вецяр узяўсо, што хата хадуном хадзіць.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 247). **Вар.** ходырам (ходарам, хадуном) хадзіць.

ХАЙКА. Як Хайка з-пад Вільні раўці. Няўхв. Вельмі моцна (крычаць, сварыцца). *Чаго равеш як Хайка з-пад Вільні, тут, здаецца, няма глухих!* Орлі Воран.

ХАЛАДКІ. На халадкі'. Для любоўных, інтымных зносін (хадзіць, вадзіць каго-н. на вуліцу, пераважна ў час танцаў). *На танцах як упадабайць хлопца дзеўку, так і стараіцца, кап вывясць яе на двор на халаткі. Значыцца, далей ад людзей. Там і абніміць, і пацалуць. У нас тады кажалі: на халаткі павёў.* Косцевічы Астр.

ХАЛЕРА. Адна халера. Незадава. Абсалютна аднолькава, тое самае. *Ці поп, ці ксёнь – адна халера.* Скрагі Шчуч. *Рабі, рабі – адна халера, грошай німа.* Залацеева Зэльв. *Будзя дошч ці ні будзя, адна халера, гэта жыто ўжэ ні ўзыдзя.* Новы Двор Свісл.

Аж халера бярэ каго. Няўхв. Хто-н. вельмі неспакойны, усхваляваны, злосны, раздражнёны. *Во с самага ранку ходзіць як аса. Бач, ні ўгадзіў, та гатова разарваць, аш халера яе бярэ.* Бабіна Гродз. *Аш халера яго бярэ, калі што-нібуць папросіш. Надуняцца, адверняцца і нічога ні дасьць.* Сурынка Сл. *Хоць бы пасья апяраць кінуй піць, а то як убачыць гарэлку, аш халера яго бярэ.* Вольна Бар. *Вунь як свіня спрындзяцца, аж іх халера бярэ – есці так захацелі.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 187). *Не то сказаў, та яна гатова забіць, аж халера яе бярэ.* Юравічы Дзятл. **Вар.** аж халера бярэ (носіць).

Аж халера душыць каго. Няўхв. Вельмі моцна (крычыць, лямантуе, сварыцца і пад. хто-н.). *Як што ні па яму, та адразу ў сьлёзы, раве аш халера яго душыць. Мусіш наравіць.* Бабіна Гродз. *Што за сьвякроў?... Як пачне гаварыць пра нівесту, та ўжэ такой кепскай на цэлым сьвеці німа. Валіць на яе рознымі сьловамі, брэша аш халера яе душыць.* Дубінка Гродз.

Аж халера носіць (насіла) каго. Няўхв. Хто-н. вельмі неспакойны, усхваляваны, злосны, раздражнёны. *Скажы яму што ні так, то закрычыць, затрапечацца, аж халера яго носіць.* Пескі Маст. *Хай што ні па ёй, то яе аш халера носіць.* Мілявічы Маст. *Яго аш*

халера насіла, як даведаўся, што конь уцёк. Рудаўка Сл. Як казалі Любачцы, што буракоў далі дзьве дзялкі, то аш халера насіла яе. Мацвееўцы Ваўк. Ні лесыця, дзеці, да сабакі, бо яго аш халера носіць! Зарас зарвецца з ланцуга і пакусая. Лунна Маст. Яе аш халера насіла, як пачула, што соткі абрэзалі. Зінявічы Воран. (ЗНФ, 17). **Вар.** аж халера бярэ (носіць).

Каб на яго (на яе, на іх, на цябе, на вас) халера. Выкл. Абур. Выказванне адмоўных адносін да каго-, чаго-н. Тыля ўсяво ў гародзі пасадзіў, аля завялася грыгаўка, каб на яе халера, усё зьвяла. Старая Руда Гродз. (СРЛГ, 34).

Каб яго (яе, іх, цябе, вас) халера <узяла, забрала, заела, упратала>. Выкл. Абур. Выказванне адмоўных адносін да каго-, чаго-н. Адныя кажуць, давай у лес уцякаць, а другія: а каб вас халера, куды ж вы ў лес? Скарводы Воран. (БД, 124). Кап іх халера, мне яшчэ дзялоў. Нёўда Навагр. Яна плюнула, пашла назат, плетучыся, і кляла яго: «Кап цябе халера, што ты мяне абмануў». Замасцяны Шчуч. (ДМГ, 53). Каб іх халера ўзяла. Плябанаўцы Ваўк. (ГВР, 86). Чужых гусей ішчэ тут ні хапала, кап вас халера заела. Мацвееўцы Ваўк. Каб цябе халера забрала, зьеў усёю банку варэня! Быковічы Карэл. Каб це халера ўпратала жэбы цібе, як ты мне ўсё жыцця паламаў! Бабіна Гродз.

Нех це халера. Выкл. Выказванне дакору, асуджэння, незадавальнення. А нех це халера з твай работай! Кап хоць зарабляў, а то – сьлёзы. Амбілеўцы Шчуч. Семсят гадоў дзеду, і да маладой пацянуло. Нех це халера, зусім падурэлі людзі! Бабіна Гродз.

● *Нех* – польск. *niech* ‘няхай’; *це* – цябе.

Ніякая халера не бярэ (не брала) каго. Нічога дрэннага не робіцца з кім-н. Вунь Гэня цэла жыцця адна, і з гаспадаркай, і з дзецьмі спраўлялася, і ніяка халера яе ні брала, а ты з мужыком, і ні можаш справіцца з работай. Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** <ніякая> халера не бярэ (не брала, не возьме).

Хай яго (яе, іх) халера <возме>. Выкл. Абур. Выказванне абурэння, злосці, гневу і пад. Усё роўна, кажуць, дзе яна ўкусіць, дак гэты ят пройдзе і ўсё раўно знак паложыць свой. Хай іх халера! Уселяб Навагр. (ДМГ, 82). Хай іх халера! Ой. Дахтары ш ні памагаюць ад гада – толькі замовы. Уселяб Навагр. (ДМГ, 81). А што песьні цяпер сьпяваюць, та хай іх халера. Ужо ўнук з Гронна як прыедзе, як уключыць свой хлітахон, та хоць с хаты цякай. Вялікая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 208). Дахаты с Германіі ішлі пеша, прас Польшч. Цяшко было ваяваць сь немцамі, хай яго халера возьме. Кордзікі Бераст. (ДМГ, 31). Хто меў радзіва, тых усіх забілі. Ксёньці наш у касьцёле слухаў радзіва, і там знайшлі і забілі. Хай яго халера с такой жывыню, нацярпеліся людзі гора ў вайну. Вялікая Бераставіца Бераст. (ДМГ, 29). Хай яго халера з гэтым вазіскам: цэлы дзень правазіўсё і ні направиў, так знасіўсё ён. Крывічы Зэльв. (СРЛГ, 21). Хай яго халера, з гэтым лубінам: усей высыпаяцца, трашчыць, ледзьва дамэнчылі яго. Грабава Зэльв. (СРЛГ, 36). Ну й падняла яна грайт, хай яе халера, такую бабу! Куляшы Шчуч. (СРЛГ, 34). Хай іх халера, з грыбамі гэтымі, гаі ногі гудуць. Ведама, вёрст зь дзесяць праджгалі ў адзін канец. Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 37). Хай яго халера, такую далеч трапаць, ляпей заўтро паеду. Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 232).

Халера ведае (знае) дзе, куды, як і пад. Невядома. Як пайшла з раныцы, дык яшчэ няма, халера ведае, дзе яе носіць. Вострава Зэльв. Ні дай Божа нашага жыцця, і так халера знае, як жыву. (ХБД, 202). Халера ведая, куды гэта кабыла пабегла, дзе яе шукаць. Бабіна Гродз.

Халера ведае які. Надзвычайны, неверагодны. Касьцёр бывае, як яліна, высакі-высакі, дык як падпаляць, дык халера ведае які... Кальчычы Карэл. (ХБД, 199).

Халера з ім. Ніяк не, ніякім чынам не. Халера зь ім справіцца, з рыдваном гэтым, лепш адной ісьці, як за ім бехчы. Калантаі Ваўк. (СГВ, 417).

Халера на яго (на яе, на іх, на цябе, на вас). Выкл. Абур. Выказванне абурэння, злосці, гневу. І хутка, халера на яго, гэты шуляк задраў курыцу. Пакуль я дабегла, яна ўжэ геўгая: усю голаў разьдэўп. Старое Сяло Зэльв. (СРЛГ, 32). Халера на цябе, я табе

пакажу, як у хлеў лазіць! Акмянеі Ашм. Я яе апяць гэтай палачкай зноў падлажыла і давай біць. Я навесіла, а яна звалілася, халера на яе. Уселяб Навагр. (ДМГ, 81).

Халера не бярэ (не брала, не возьме) каго. Нічога дрэннага не робіцца з кім-н. Халера бабаў нідзе ні бярэ, так лыткі зьмёрзлі, дзьве мінуці пабыла ўдома і зноў пабегла на поля. Калантаі Ваўк. (МСТВ, 527). І жалі, і жывыя, і халера ні брала, і вясёлыя былі. Заполле Івац. (ДСК, 50). Хай ціпер цягае жалеза, халера яго ні возьма, калі ён ні меў розуму. Сцігані Іўеў. Ні пражывай, халера ні возьма гэтаго твайго патсочніка, малады, вытрымая. Бабіна Гродз. **Вар.** <ніякая> халера не бярэ (не брала, не возьме).

Халера не ўдушыць каго. Груб. Нічога дрэннага не здарыцца з кім-н. Хай сама ідзе, ні малая, халера яе не ўдушыць. Квасевічы Івац.

Халера носіць (насіла) каго дзе. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару ходзіць, бадзяецца дзе-н. Абабех накруга, цяляці іскоў і ні нашоў. Дзе яго халера носіць? Бершты Шчуч. (ЗНС, 45). Я цібе цэлу гадзіну чакала, і дзе цібе халера насіла? Верцялішкі Гродз. Бацько сабе месца ні знаходзіў, дзе цібе халера насіла? Парэчча Гродз.

Халера нясе каго. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыходзіць, з'яўляецца. У накатку ні лезуць, да халера іх нясе ў скрыню – у піаніцу. Валькевічы Зэльв. (СНМЗ, 87). Глянь у акно, каго там халера нясе. Бабіна Гродз.

Халера пагнала каго куды. Няўхв. Хто-н. пайшоў куды-н., бадзяецца дзе-н. Куды яго халера пагнала ў такую сьцюжу, ні ведаю. Мо дзе да брата заехаў у Дзявяткі ці што. Пагранічны Бераст. І чаго цібе туды халера пагнала?! Ну, як мазгоў німа, та што зробіш!.. Бабіна Гродз.

Халера серпавітая. Лаянк. Кепскі чалавек. Халера ты серпавітая! Міратычы Карэл. (СПЗБ-5, 283).

Халера яго (яе, іх, цябе, вас) бяры. Выкл. Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. Халера яго бяры, ён гэта заслужыў. Міхалкі Свісл. Халера цябе бяры, думаю, ні хочаш, то і ні трэба. Руда Яварская Дзятл. А мама кажэ: «Хай ідзе, хай гаруе, халера яе бяры». Восава Навагр. (ХБД, 205).

Халера яго (яе, іх, цябе, вас) ведае (знае). Няўхв. Невядома. А халера яго ведае, куды я гэта светар палажыў. Талочкі Воран. А халера яго ведае, што пры гэтым даўней казалі. Дварчаны Воран. Нейкія шчэ памешчыкі былі, халера іх знае. Кальчычы Карэл. (ХБД, 196). Яго застрэлілі можа парцізаны, халера іх знае. Кальчычы Карэл. (ХБД, 201). Халера іх зная, нага баліць і ўсей бок круціць. Тупічаны Ваўк. (ГВР, 83). Малотшы брат старэйшаму кажэ: «Халера яе ведае, што зь ёю рабіць. Давай навесім і скажам, што сама навесілася». Гуды Лід. (ДМГ, 89). Ой, дай Божа ножачкі, так я паляцела, лоб абабіла аб хвойку, але ш уцякла. Халера яго ведае, чаго ён ад мяне хацеў, пэўна, сканаваліць. Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107). Халера яго ведае, куды гэтыя кураняты падзеліся. Руда Яварская Дзятл. А халера яго ведае, што ў каго на ўме. Старчаняты Іўеў. Халера яго зная, калі Януль прыедзя, ён нічога ні сказаў. Пеляса Воран. Прыдзя ён сёня ці ні прыдзя, халера яго зная. Самуйлавічы Горныя Маст. Халера яе знае, цэлымі днямі ў хаце не прыседзіцца. Амбілеўцы Шчуч. Халера цябе знае, што табе трэба. Руда Яварская Дзятл. **Вар.** халера (холер) яго (яе, іх, цябе, вас) ведае (знае).

Халера ясна. Выкл. Выказванне здзіўлення, захаплення, раздражнення і пад. От хаціна, халера ясна! Малая Бераставіца Бераст. О, халера ясна! Слова ёй ні скажы. Такая важнасьць... Бес фігі ні да носа. Бабіна Гродз.

Што за халера. Выкл. Пытальны вокліч здзіўлення, неразумення, незадавальнення і пад. Што за халера? Нікого ў хаці німа, дзьверы на замку. Бабіна Гродз. Не ведаю, што за халера такая, ні вязе ніколі. Шынкаўшчына Воран.

ХАЛЕРАЧКА. Нех яго халерачка. Выкл. Выказванне незадавальнення ці адмаўлення чаго-н. Нех яго халерачка з маім жыццям, успамінаць ні хочацца. Пайшлі ў калхос, там рабіць сілаю застаўлялі. Вялікія Масушыны Свісл.

ХАЛЕРАЮ. Каб ты халераю пайшоў (пайшла). Выкл. Выказванне непрыязных адносін да каго-н. *А кап ты халераю пайшоў, пашкадавоў каня пару баразён выгараць!* Бабіна Гродз. *Кап ты халераю пайшла, кап ты, ніколі ты ні нап'еся, заўсёды табе мала!* Гуменікі Сл.

ХАЛЕРСТВО. Ніякое халерства не бярэ каго. Нічога дрэннага не робіцца з кім-н. *І на вуліцы начуя, і ніяко халерство яго ні бярэ.* Алекшыцы Бераст.

ХАЛЕРУ. На халеру. Навошта, для чаго. *Алі ж і дурны ты, стары. На халеру табе гэтыя кашы? Хібо мо ты іх с сабою да Чуділоўскага панясеш.* Старына Маст. *На халеру велькаго цягаць кажуха, малага злажы.* Калядзічы Ваўк. (МСГВ, 194). *Дзяўчаткі, на халеру вас ганяюць сюды? Аздобічы Шчуч.* На халеру мне гэта добра. Капцёўка Гродз. *Як перайначваць нешта ўсё, на халеру гэта? Хай сабе былі п Шнуравічы.* Ашнравічы Сл. (ДМГ, 223). *На халеру так далёка ехаць рабіць іх! Дадуць нам, старым, і бліжэй трохі.* Шусцікі Ваўк. (Стэц.-2, 251).

Пад халеру. Няўхв. 1. ісці і пад. Прэч, вон. *Не ный тут! Ідзі пат халеру, каб мае вочы цябе не бачылі!* Трашчычы Карэл. 2. Выкл. Выказванне незадавальнення, адмаўлення. *А ну яго пад халеру.* Макараўцы Бераст. *Гэта ш Сашык так далёка ланіух прыляпіў пат халеру, трэба было каля дзьверэй.* Скідзель Гродз. *Трэба выкінуць гэта крэсла пат халеру, яно тут зусім ніпатрэбна.* Граўжышкі Ашм. *Ня лезь на грэп, а то звалісься пат халеру.* Харосіца Навагр. (СРЛГ, 34).

Якую халеру. Незадава. Што. *А ён прыяжджася с кароўніка, с канём прыяжджася і кажася: «А якую тут халеру робіцца?» А маці кажася: «А во мяям паперу».* Верцялішкі Гродз.

ХАЛЕРЫ. Аднэй халеры каму. Не мае значэння для каго-н., усё роўна каму-н. *Яму ўжэ аднэй халеры, ці жыць, ці паміраць.* Пракопавічы Гродз.

Да халеры. 1. Вельмі шмат. Верачка і Зойка ўсё каля міне. *Памагалі гарот палоць, да халеры цыбулі мы кожны гот садзілі.* Дубна Маст. *Акунёў гэтых у рэках да халеры.* Пасека Дварчаны Воран. *Танцаў шмат было: і кадрэля, і лявоніха, і полька, і казачок. Да халеры іх было.* Жупраны Ашм. (ДМГ, 122). *Як прышлі туды, нас аш закалаціло – людзей да халеры пабіто было, і немца, і нашых.* Цяглевічы Зэльв. (ДМГ, 210). *Да халеры часу прайшло, сьвет зьмяніўся, і людзі зьмяніліся.* Капці Дзятл. *Драсён горкі ўвесь гарот заваліў, драгну да халеры.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 87). *У лесе было да халеры грыбоў.* Руда Яварская Дзятл. *У лушкі здыхатэ да халеры: хто здохня, тудэ кідаюць.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 303). 2. Вельмі. *А Сьцяпан быў хлопцам красівым, да халеры красівым.* Бярозаўка Лід. *Яна мне платок падарыла да халеры прыгожы.* Ананічы Дзятл.

Дзе ў халеры. Выкл. Выказванне іранічных адносін пры пацвярджэнні таго, пра што паведамляецца. – *Пайду на танцы, та ўсе дзеўкі мае будуць.* – *Дзе ў халеры, перат такім чубам ні адна ні ўстоіць!* Бабіна Гродз. – *Ну ў гэтым року й заробіць на лісічыках.* – *Та дзе ў халеры, завалімса грашыма, пліту патпальваць будзям.* Новая Руда Гродз. *Ганарова дзеўка, дзе ў халеры!* Мілявічы Маст.

Ні халеры. Няўхв. 1. Зусім нічога. *Топчася, топчася, а ні халеры з гэтага няма.* Талькаўцы Ваўк. *Яшчэ ні пара, то й грыбоў ні халеры німа.* Пеляса Воран. *У гэтай навуцы ён ні халеры ні цяня.* Поразава Свісл. 2. Не, не так. *Думая, што ў яго за парэпка буду.* *Ні халеры! Ні выйдзя!* Бабіна Гродз. *Ні халеры, будзя так, як я кажусь.* Левыя Масты Маст.

Ні халеры сабе. Выкл. Выказванне здзіўлення, захаплення. *Ні халеры сабе! Дзе ты столькі сена ўзяў?* Каменка Шчуч. – *Пеця, бывая, за дзень цэлы мільён за лісічыкі зарабляя!* – *Ні халеры сабе! Во дзе грыбовік!* Бабіна Гродз.

Якой халеры. Чаго, для чаго, навошта. *Чаго сядзець, якой халеры?* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-5, 284). *Якой халеры ўставіўся, даўно ні бачыў ці што?!* Бабіна Гродз. *Вышмугляецца за цэлы дзень перад люстэркам, то якой халеры – будзя харошай выглядаць цнота гэтая яго, хай бы на работу ў калхоз прыходзіла.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 177).

ХАЛЫ. **Халы развесіўшы сядзець.** Няўхв. Няўважліва. Сядзіш тут халы развесіўшы, ні чуяш, што мама кажа. Петрыманы Іўеў.

ХАЛЯВУ. **На халяву.** Бясплатна, дарэмна, за чужы кошт. Любіў паесці на халяву. Вішнеўка Бераст. Я на халяву ніколі ні жыў, нават калі грошай ні было. Бабіна Гродз. Рыгор дзедом стаў, унучку замочвоў, то і мне на халяву сто грам папало. Верашкі Івац. (ДСК, 238).

Разявіць (раскрыць) халяву. Груб. Моцна крычаць, сварыцца, лаяцца. Чаго ты разьзявіў сваю халяву на ўсю хату?! Ні бачыш, што дзеці яшчэ сьпяць?! Пагранічны Бераст. Ты нічога ні гавары, бо Сьвета разьзявіць халяву ні ведаючы ні пра што. Мацвееўцы Ваўк. Ну ты натта ні бойся, што я так халяву раскрыў. Зачэпічы Шчуч.

Халяву драць. Груб. Вельмі моцна гаварыць, крычаць, сьпяваць і пад. Ты чо гэта сваю халяву дзярэш, разышоўсо! Свіслач Гродз. (СНМ, 155). Рабіць ні хоча, а тулькі халяву дзярэ! Грошай, бачыш, яму мало плацяць... І гэтых німа за што даваць! Старына Маст. Ты чо гэта сваю халяву дзярэш, разышоўсо! Дубоўка Гродз. (СНМ, 155).

Халяву раскрыць. Гл. раскрыць халяву.

ХАЛЯЎКІ. **Спаліць халяўкі.** Пасватацца безвынікова. Наш Юрка паехаў у сваты і спаліў халяўкі. Геранёны Іўеў. (СГВ, 607).

ХАМА. **Як Хама з кумою гаварыць, разгаварыцца і пад.** Што вы як Хама с кумою разгаварыліся, канчайце, пара ўжо дамоў. Сурынка Сл.

ХАМУТ. **Біць у хамут.** 1. Дзейнічаць актыўна, рашуча. Ні бі ў хамут, Ганно, мідалі ні дадуць. Райца Карэл. Ды ні бі ты ў хамут, пасьнеяш напрацавацца. Гудзевічы Маст. 2. Палохацца. Ідзем, брат, разбяромся, хто там вінен, чаго ты б'еш у хамут. Новы Двор Свісл. (СГВ, 579).

Вешаць хамут на шыю. Абцяжарваць, ускладняць сваё жыццё, ажаніўшыся ці выйшаўшы замуж. І захацелася яму вешаць хамут на шыю. Яшчэ такі малады і жэніцца. Вялікія Краглі Дзятл. **Вар.** надзець (вешаць, павесіць) хамут на шыю.

Даць у хамут. Няўхв. Рашуча адмовіцца рабіць, выконваць што-н. Да сваёй маладзіцы два разы сватаўся. Першы рас дала ў хамут, і толькі з другога разу дзела пайшло. Горшавічы Астр. Ужо дзела да свадзьбы йшло, а раптам малады даў у хамут, і ўсё расстроілася. Горшавічы Астр. Быў у яе некалі хлопец, ды ў хамут даў. Вішнева Сморг. Ні люблю такіх людзей. Пагаварылі, дагаварыліся. Ціпер сустракаю яго, а ён даў у хамут – ні паеду, кажыць. Косцевічы Астр. Пабыў, пабыў на тым вучэні, паглядзеў, што кепско, і даў у хамут, уцёк. Шчорсы Навагр.

Запрэгчы ў хамут каго. Падпарадкаваць сваёй уладзе, эксплуатаваць каго-н. Пры Польшчы мае дзеці былі б вечныя паракі, памешчык бы запрох у хамут і век бы паганяў. Лозкі Навагр. (СБНФ, 98).

Надзець хамут на каго. Падпарадкаваць, эксплуатаваць каго-н. Да яго лепш не пападацца, а то надзене хамут – за гот ні выкруціся. Тракелі Воран.

Надзець хамут на шыю. Абцяжарыць, ускладніць сваё жыццё, ажаніўшыся ці выйшаўшы замуж. Ой, дзеўка, не сьпяшайся надзець хамут на шыю, ты ж яго мала знаеш. Вугляны Сморг. (СГВ, 599). **Вар.** надзець (вешаць, павесіць) хамут на шыю.

Нацягваць хамут на каго. Падпарадкоўваць, эксплуатаваць каго-н. Ні нацягвай на міне хамут. Ні выйдзя, хоць ты старшы. Ашмянцы Шчуч.

Павесіць хамут на шыю. Абцяжарыць, ускладніць сваё жыццё, ажаніўшыся ці выйшаўшы замуж. І нашто так рана жаніцца? Павесіш хамут на шыю – будзеш сядзець у хаці, дзецям сракі пацьціраць. Краглі Дзятл. Не выхоць яшчэ замуш, усьнеяш павесіць хамут на шыю. Сэнна Навагр. **Вар.** надзець (вешаць, павесіць) хамут на шыю.

Рваць (рвануць) у хамут. Уцякаць. Вун бацько йдзе! Рві скарэй у хамут! Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 62). Як згледзяў, што йдуць Павядайкавы хлопцы, та як рвануў у хамут, толькі яго і бачылі! Бершты Шчуч. (ЗНФ, 62).

Спаць у хамут. Не праяўляць актыўнасці, бяздзейнічаць. *Не сьпі ў хамут, хлопец, бо бяды не абярэсься, адаб'юць дзеўку.* Вішнеўка Зэльв.

У хамут даць. Гл. даць у хамут.

Хоць у хамут запрагай каго. Хто-н. вельмі дужы, здаровы. *Ого, хворы... Прыкідваяцца, каб ні рабіць. Яго хоць у хамут запрагай.* Навасёлкі Гродз.

Хоць хамут на шыю вешай каму. Няўхв. Хто-н. вельмі пакорлівы, цяплівы. *Табе хоць хамут на шыю вешай. Ты ўсё выцяпніш, ні можаш за сябе пастаяць.* Логвіны Шчуч. (ЗНФ, 77). *Многа ўсякіх дзірэктараў бачыла, а гэты та ўжэ нейкі... Хоць яму хамут на шыю вешай.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 77).

ХАПУН. Хапун не ўхопіць каго. Нічога дрэннага не здарыцца з кім-н. *Хапун ні ўхопіць гэтых кацянят, хай папішчаць, мо зарас і кошка верняцца.* Багушоўка Гродз.

ХАРОШАЯ. Хорошая мая. Пабоч. Выказванне добразычлівых пачуццяў да суразмоўцы. *От як было, хорошая мая. Пытаеш, ці ішчаслівая была? А хто ш яго знае.* Гнезна Ваўк. (ДМГ, 18).

ХАРУ. Заехаць у хару каму. Груб. Ударыць, пабіць каго-н. *Як заеду зараз у хару – вочы на лоп вылезуць!* Глядавічы Маст.

Заліць хару. Груб. Знаходзіцца ў стане моцнага алкагольнага ап'янення, быць п'яным. *Зноў заліў хару, а дома жывіна ні кормляна стаіць.* Глядавічы Маст.

ХАРЫТОНА. Панесці пад Харытона. Пахаваць. Пра нябожчыка. *Старая, нідужа стала, хутка ўжэ панясуць пат Харытона.* Купіск Навагр.

ХАТА. Развалачы-хата. Няўхв. Кепская, неашчадлівая, неэканомная гаспадыня. *Ты ўсё гатова параздаваць!.. Прышла на ўсё гатовянько, сама то нічога ні прынясла! Ні будзя сь цібе нічога, развалачы-хата ты!* Стокі Свісл.

Хата з краю чыя. Часцей няўхв. Каго-н. не датычыцца што-н., хто-н. не хоча мець справу з чым-, кім-н. *Есьць жа такія людзі, на любую бяду аткажуць – мая хата с краю.* Грынкі Свісл. *А чаго я туды пайду, мая хата з краю.* Ліпнішкі Іўеў.

Хоць хата гары. Ні ў якім разе, нягледзячы ні на што (не зрабіць чаго-н.). *Наш Раман як глядзіць фудбол, то хоць хата гары – ні адыдзе ат цілівізара.* Мацвееўцы Ваўк.

ХАТКУ. Падвесці пад дурнога хатку каго. Няўхв. Падманам ці іншымі паводзінамі ставіць каго-н. у цяжкае, няёмкае, непрыемнае становішча. *Я ш панадзеяўся на яго, а ён падвёў мяне пад дурнога хатку.* Геранёны Іўеў. **Вар.** падвесці (завесці) пад дурнога (пад дурную) хату (хатку).

ХАТУ. Завесці пад дурнога хату каго. Няўхв. Падманам ці іншымі паводзінамі ставіць каго-н. у цяжкае, няёмкае, непрыемнае становішча. *Чаго ты зь ім сьплёталася, паглядзіш, завядзе пад дурнога хату!* Багушоўка Гродз. **Вар.** падвесці (завесці) пад дурнога (пад дурную) хату (хатку).

<І> у хату не ўлезе. Іран. Вельмі тоўсты, мажны. *Вунь наша Галька разрабілася, што і ў хату ня ўлезе.* Шчарбавічы Маст. (СГВ, 404). *Узяў жонку як абэрджу, у хату ні ўлезе.* Стральцы Гродз. (СНМ-2, 8).

Падвесці пад дурнога (пад дурную) хату каго. Няўхв. Падманам ці іншымі паводзінамі ставіць каго-н. у цяжкае, няёмкае, непрыемнае становішча. *Казала табе, не звязвайся зь ім, бо ён падвядзе цябе пад дурнога хату.* Хамякі Гродз. *Падвядзеш пад дурнога хату, а потым выпутвайся як сама ведаеш.* Ражкі Свісл. *Лепш ні звязвайся ты зь ім. Гэты лыгма мяне ўжо рас падвёў па дурнога хату.* Сцеркава Лід. *Ні трэба зь ім звязвацца і ніякіх дзілоў мець. Ён ўжэ ні аднаго падвёў пат дурнога хату. Усе сядзяць, а яму хоць бы што.* Лунна Маст. *Паслухаў я яго, а ён падвёў мяне пад дурнога хату.* Моцевічы Лід. *Ён слухаў Васю, а той падвёў яго пад дурнога хату.* Сурынка Сл. *Яська падвёў Манюся пад дурную хату, і што цяпер?* Акмянеі Ашм. *Ты больш слухай яго, ён падвядзе пат дурную хату.* Стары Двор Шчуч. *Я на яго так спадзявалася, а ён падвёў*

мяне пат дурную хату. Жупраны Ашм. *Падвёў ты мяне пад дурную хату сваімі абяцанкамі. Апіта Іўеў. Вар. падвесці (завесці) пад дурнога (пад дурную) хату (хатку).*

Хату ме'це клёцкі гне'це в дупе колу'пе. Няўхв. *Робіць некалькі спраў адразу. Рабі што адно, лепшы толк будзя, а то хочаш усе работы зарас парабіць. Як кажучь, хату меце клёцкі гнецце в дупе колупе.* Драчаны Свісл.

Хату на вуліцу выкіруе. Ухв. Вельмі актыўны, энергічны, знаходлівы, спрытны ва ўсіх справах. *Паўла ў іх ціхі чалавек, а яго баба хату на вуліцу выкіруе.* Геруцева Свісл.

Як праз хату <прайсці>. 1. Вельмі блізка да чаго-, каго-н. *Стаю я гэта за кустам, чакаю. Тады ляджу, вылазіць зь ельніку воўк. І так бліско, во як прас хату.* Бабіна Гродз. *Сколько да таго сенакоса дарогі – як прас хату прайсці.* Косцевічы Астр. 2. Невялікі па плошчы (загон, лужок, палянка і пад.). *Там той загончык як прас хату. Ты яго раз-два і ўзгарыш.* Дубінка Гродз. (ЗНФ, 92). *Нагледзіў у лесі палянку як прас хату, трэба пайсці скасіць, пакуль хто другі ні скасіў.* Нача Воран. (ЗНФ, 92). *У мяне гарот як прас хату, што німа дзе садзіць.* Пеляса Воран.

ХАТЫ. З хаты ветрам з двара дымам што. Выкл. Выказванне засцярогі ад чаго-н. нежаданага, непрыемнага, недапушчальнага. *Вун у іх пажар нядаўна быў, але ні дай Бох такога нікому, с хаты ветрам з двара дымам такое! Іўе Іўеў. О, Божа мой! Што за сямейка! С хаты ветрам з двара дымам такую сям'ю! Нікому такога не жадаю.* Зубковічы Іўеў.

З хаты не вылезеш (не вылезці). 1. Вельмі непагодліва. Пра дажджлівае, снежнае ці ветранае надвор'е. *Аля й сьняжніца і завея – с хаты ні вылязаш.* Бабіна Гродз. 2. Цяжка прайсці. Пра бездараж. *На дварэ такая халяпа, што з хаты ня вылясці.* Юрацішкі Іўеў. (СГВ, 524-525). *Стадо кароў як пражсана пастух, та чысто гуліцу разьмесьцяць, с хаты ні вылязаш.* Свіслач Гродз. (СНМ, 135).

Ні хаты ні лапаты. Зусім нічога няма з маёмасці. *Таксама мне гаспадар знайшоўся – ні хаты ні лапаты.* Кальчуны Ашм.

ХАЎТУРЫ. На панскія хаўтуры. Невядома калі, ніколі. *Так я табе і паверыла, што ты гэта заўтра зробіш. Ага, зробіш, на панскія хаўтуры.* Астравец Астр.

ХАЦЕ. Не ўсе ў хаце ў каго. Часцей асудж. Хто-н. прыдуркаваты, ненармальны. *Старэйшаго сына Марыя некуды вазіла лячыцца, але сярэўно ў яго ні ўсе ў хаці. Нінармальны ён.* Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 52). *Не чапайце Гэльку, бу яна дурнавата. Кіня на вас камянь і атвяхаць ні будзя, бу ў яе ні ўсе ў хаці.* Крупава Лід. (Хітр., 61). *Ты мне гэтым Васілём усе вушы пратрубіў. Ну, паехаў і хай едзя. Як хочаш, то й ты ець, калі і ў цібе ні ўсе ў хаці.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 52). *Хібо ў цібе не ўсе ў хаці, што нясеш некую бязглуздыцу?* Машталеры Маст. (ЗНФ, 52). *Паглядзі, што ён робіць, напэўна, ні ўсе ў хаці ў чалавека.* Чарняўка Шчуч. *Хіба ў цябе не ўсе ў хаце, калі так думаяш.* Пеляса Воран. *Што гаварыць... У яго ні ўсе ў хаці, бо барануя абы-што.* Ашмянцы Шчуч.

ХАЦЕЙ. Хацей не даў. Іран. Не ўдалося здзейсніць тое, што хацелася. *Хацела паехаць на магільке пачысціць, ды Хацей ні даў.* Літвінкі Гродз.

ХВАЙНА. Як хвайна'. Вельмі прыгожая. Пра дзяўчыну. *Як хвайна была дзяўчына.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-5, 294).

ХВАЛА. Адна хвала'. Усё адно, тое самае. *Ніўдачы мой паршук, ужэ два месяцы мукою кармлю, й адна хвала – ні хоча правіцца.* Бабіна Гродз. *Ці робиш цалы дзень, ці паўдня – адна хвала, грошы тые самыя.* Падзёркі Гродз. *Адзін з'еш вала – адна хвала.* Парэчка Гродз. (СНМ, 177). *З'еш адзін хоць вала – адна хвала.* Хлістовічы Гродз. (СНМ, 183). *Адзін з'еш хоць вала, адна хвала, а як станеш з людзьмі есці, будзеш у чэсці.* Суботнікі Іўеў. (ППФВ, 4).

ХВАРОБА. Хвароба гоніць каго. Незадава. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыходзіць, з'яўляецца. *Куды цябе хвароба гоніць.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-5, 296).

Хвароба на яго (на яе, на іх). *Выкл.* Выказванне незадавальнення, неадабрэння і пад. *Хвароба на яго, цюркач як завяззеца ў хаце, та яго ўжэ ні выжанняш, ні дасьць заснуць.* Гродна Гродз. (СНМ, 160). *Хвароба на яго, як наступіў на некі ражон, так ногу і прастраміў.* Калеты Гродз. (СНМ, 113). *Карова, хвароба на яе, у гарот улезла, чысто ўсе буракі згрызла.* Бабіна Гродз. *Камарэ, хвароба на іх, смаліцай усюды лезуць, пякуць, рады ад іх німа.* Карозічы Гродз. (СНМ, 132). *Хвароба на іх, мышы салому ў адрыні пераелі, пасяклі.* Навумавічы Гродз. (СНМ-2, 172). *Хвароба на яго, у збанку вушко адбіласо, німа за што трымаць.* Навасёлкі Гродз. (СНМ-2, 38). *Хвароба на яго, як стала выкачваць бялізну, та і забылася, што вячэру трэба варыць.* Хамякі Гродз. (СНМ-2, 40). *Хвароба на яе, цыбуля змарнавалася, у стаўбунэ пашла.* Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 221).

Хвароба панесла каго. *Няўхв.* Хто-н. недарэчы, не ў пару пайшоў, паехаў куды-н. *І куды гэта цябе хвароба панесла?* Малышычы Карэл.

Хвароба яго (яе, іх) знае. *Невядома.* *Хвароба яго знае з гэтым дажджом, кругом ідзе, а нас ахподзіць.* Кашалёва Навагр. *Хвароба яе зная, куды яна пайшла.* Уселюб Навагр. *Ну так па ёй б'ю – ні разаб'ю, ана тоўста, ці яна мо паросна была, хвароба яе знае.* Уселюб Навагр. (ДМГ, 81). *У мяне даўней много палосак было, а зарас хвароба іх зная, дзе яны.* Кашалёва Навагр.

ХВАРОБЕ. Як у хваробе святэго Левантэго дрыжаць, трэсціся і пад. *Іран.* Вельмі моцна (дрыжаць, трэсціся ад страху, хвалявання ці холаду). *Чаго трасецься як у хваробе святэго Левантэго? Ідзі адзень куртку, а то зарас соплі папусьціш.* Гродзі Ашм. ● Фразеалагізм утвораны на аснове польск. *choroba świętego Walentego* 'эпілепія' з метатэзай у апошнім кампаненце.

Як хваробе кашаль. *Іран.* 1. *паможэ.* Ніяк не, зусім не (паможэ). *Яна мне паможэ як хваробе кашаль.* Жупраны Ашм. *Ты мне памагла як хваробе кашаль.* Занцавічы Ваўк. *Ты так мне паможаш як хваробе кашаль.* Карозічы Гродз. 2. *патрэбны.* Зусім не (патрэбны). *Патрэбны ты мне як хваробе кашаль.* Погіры Ашм. *Усё нос свой суня да нашай работы. Камандзерам выбіваўся. Каль ды ён нам як хваробі кашаль патрэбны.* Асіпаўцы Воран. **Вар.** як хваробе (для хваробы) кашаль.

ХВАРОБУ. На <якую> хваробу. *Няўхв.* Для чаго, навошта. *На хваробу трэба было ісьці туды.* Уселюб Навагр. *А на хваробу табе гэтыя куры здаліса, ціпер у магазіні ўсё есьць: і мяса, і яйка – дурыцца ні трэба.* Бабіна Гродз. *Апхоць ты яе за сем вёрст, на якую хваробу яна табе здалася.* Нізяны Ваўк.

Хваробу ў бок каму. *Выкл.* Выказванне рашучай нязгоды з чым-н. *Раз да нас прылез некі нямчурыско і кажа: «Матко, шпэк ё?» А маці яму: «А хваробу табе ў бок, ні шпэк».* Свіслач Гродз. (СНМ, 171).

ХВАРОБЫ. Да хваробы чаго. Вельмі многа чаго-н. *У прошлым року гэтых чорных ягадаў было да хваробы, вёдрамі з лесу насілі.* Іванаўцы Гродз. (СНМ-2, 274). *Разэля казала, што ў лесі была, грыбоў да хваробы прынясла.* Цыдовічы Гродз.

Ні хваробы. *Няўхв.* Зусім нічога, зусім не. *Хацеў гэта поля купіць, аля ні хваробы ў яго ні выйдзя, ніхто яму ні дасьць.* Бабіна Гродз. *Казоў, як збуду карову, та адразу ёй аддам сячкарно. І думаяш, аддаў? Ні хваробы! Мо дзе прадаў каму.* Прыдоўгае Шчуч. *Ні хваробы ў іх няма, адны голыя сьцены ў хаці.* Круглыя Ваўк. (ЗНФ, 56).

Як для хваробы кашаль паможэ. *Іран.* Ніколькі не, зусім не (паможэ). *Памогучь тутак твае сьпевы як для хваробы кашаль.* Дварчаны Воран. **Вар.** як хваробе (для хваробы) кашаль.

ХВАСТА. Падкруціць хваста каму. Павялічыць патрабаванне да каго-н., пакараць каго-н. *Я ўжо бачу, што ты зусім вучобу закінуў, ну глядзі, паткруціць бацька хваста.* Зэльва Зэльв.

ХВАСТОМ. Віляць хвастом. Не хацець працаваць, ухіляцца ад працы. *Хто рабіў, а хто віляў хвастом.* Алекшыцы Бераст.

Закруціла (закруціць) пад хвастом у каго. Няўхв. Каму-н. вельмі моцна захацелася, зажадалася чаго-н. *Гэта бывае часта! Закруціць пат хвастом у яго, і ўжэ будзя хадзіць сьледам, прасіць, кап купіла што.* Стокі Свісл.

За хвастом хадзіць. Няўхв. Следам, неадступна (хадзіць за кім-н.). *Аччапіся ты ад міне, што ты ўсё за хвастом ходзіш! Пагранічны Бераст. Я да дзяўчат хачу пайсьці, а вы, малыя, усё за хвастом ходзіця, нікуды ні ўцячэш, бывало. Аш плачу, так надаясьце.* Старына Маст. *Ходзіш за хвастом, як дзіця малое.* Мілявічы Маст. *Малая наманула была хадзіць за хвастом, а я рас – крапівой яе, больш ні ідзе.* Паўлаўшчына Ваўк.

Круціць хвастом перад кім. Няўхв. Ліслівасцю, хітрыкамі дабівацца чыёй-н. прыхільнасці. *Якая тут любоў, яна проста круціць хвастом прад табою, бо замуш хоча.* Руда Яварская Дзятл.

Накрыцца хвастом. Няўхв. 1. Знікнуць, звычайна ўчыніўшы што-н. *Гэта ш прыляцеў, сханіў у маткі грошай і хвастом накрыўся. От і чакай ат такіх помачы.* Заборцы Астр. *Пазычыла суседу грошы, а ён хвастом накрыўся – і ў той бок не глядзіць.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 300). 2. Страціцца, перайсці ў карыстанне да каго-н. іншага. *А што, я ні казала табе – ні давай ёй! То во, хвастом накрылася твая хустка.* Ражкі Свісл. *Накрылася хвастом твая цацка. І ні ўдобно назат забіраць. Нічога, купім другую.* Левыя Масты Маст. 3. Прыкінуцца, зрабіць выгляд, што гэтага раней і не было, што хто-н. зусім не памятае што-н. *Ты думаеш, што я ўжо такі на галаву слабы, ні помню, што даваў табе гэблік. Ні бойся, добра помню. А ты ўжо накрыўся хвастом, маўчыш. Думаеш, як мне, ды можна і ні аддаваць.* Горшавічы Астр.

Пад хвастом у казы. Іранічна-грубы адказ таму, хто просіць паказаць што-н. Ужываецца з абавязковым словам *пакажы*. – *Што там купіў, пакажы?* – *Пакажы, пакажы...* Пат хвастом у казы! Шчытай, што ўжэ паказоў. Бабіна Гродз. – *Што ў жмені трымаеш?* Пакажы. – *Пат хвастом у казы. А вазьмі адгадай.* Дубна Маст. – *Што купіў, пакажы?* – *Пат хвастом у казы! За паказ грошы плацяць.* Пеляса Воран. – *Дзе газеты палажыла, што паштальёнка прынясла, пакажы?* – *Пад хвастом у казы. Нідзе я іх ні лажыла, сама шукай.* Талькаўцы Ваўк.

Хвастом малоць. Няўхв. Гаварыць абы-што. *Яе сястра так ужэ хвастом меля, што ні поймаш, ці праўду кажа.* Дварчаны Шчуч. **Вар.** хвастом трэсці (малоць).

Хвастом накрыцца. Гл. накрыцца хвастом.

Хвастом трэсці. Няўхв. Гаварыць абы-што. *Пыталася пра Максіма, дзе ён цяпер, ці ажаніўся, а яна мне нешто другая барозьніць. Ёй дык абы хвастом трэсьці.* Дварчаны Шчуч. **Вар.** хвастом трэсці (малоць).

ХВАСТЫ. Як мышыныя хвасты косы. Маленькія і тоненькія (косы ў дзяўчыны). *Адрэш ты гэтыя свае косы, што зь іх, калі яны як мышыныя хвасты.* Бабіна Гродз. (ЗНФ, 90). **Вар.** як мышыныя хвасты (хвосцікі).

ХВАСЦЕ. Завінула (завіне) у хвасце каму. Няўхв. Каму-н. раптоўна захацелася, уздумалася рабіць што-н. *Яму завінуло ў хвасьце, і пашоў на рыбу, а ты тут душыся адна.* Воўпа Ваўк. *Гэтуі Марысі як завіне ў хвасьце, та яна зробіць што хочаш.* Дарагляны Маст. **Вар.** завінула (закруціла, завіне, закруціць) у хвасце.

Закруціла (закруціць) у хвасце каму. Няўхв. Каму-н. раптоўна захацелася, уздумалася рабіць што-н. *Ой! Нашай Іры ні ўгадаяш: раз – добра, а другі – як закруціць у хвасьце.* Сурынка Сл. **Вар.** завінула (закруціла, завіне, закруціць) у хвасце.

У хвасце плесціся. У ліку апошніх. *Даганяй скарэй, а то плясця ў хвасьце.* Вераб'і Астр. *Такая марудніца, усе бабы паканчаюць садзіць барозны, а яна пляцецца ў хвасьце, каню прыходзіцца чакаць, каб разгараць нову баразну.* Бабіна Гродз.

ХВАТКА. Мёртвая хватка. Ухв. Здоўнасьць настойліва дабівацца свайго. *У Каці ўсё атрымаецца, зь яе мёртвай хваткай яна чаго хочаш даб'еца.* Суботнікі Іўеў.

ХВІГІ. Без хвігі не падыдзеш да каго. *Іран.* Хто-н. ганарысты, фанабэрысты, ставіць сябе вышэй за ішых. *Гэта такі начальнік, да яго біс хвігі ні падыдзяш.* Гарадзішча Воран. **Вар.** без фігі (без хвігі) не падыдзеш (не падходзь).

Без хвігі ні да носа (ні да носу). *Іран.* Вельмі ганарысты, фанабэрысты, ставіць сябе вышэй за ішых. *А Настуля і дзеўкай была фанабэрыста, што ты! Бяс хвігі ні да носа, на ўсіх каляжанак тулькі зверху і глядзела.* Старына Маст. *Бяс хвігі ні да носу.* Бяцёны Ашм. (ППФВ, 8). **Вар.** без фігі (без хвігі, без кукіша) ні да носа (ні да носу).

ХВІГУ. Хвігу паказаць каму. *Няўхв.* Нічога не даць каму-н., не праявіць ніякай увагі да каго-н. *Я памагаю, а мне аткуль помачы чакаць, толькі хвігу пакажуць.* Малая Бераставіца Бераст.

ХВІЛІНУ. На хвіліну. На вельмі кароткі час, зусім ненадоўга (выйсці, зайсці, змоўкнуць і пад.). *Выйдзі на хвіліну, нешто табе скажу.* Клячкі Гродз. (СНМ-2, 249).

ХВІЛІНЫ. З хвіліны на хвіліну. У самы бліжэйшы час. *Мы ўжо чакалі, што с хвіліны на хвіліну Косыцік заверня да Рэні ў сваты.* Уша Карэл. (СГВ, 593).

ХВІНДОНЫ. Біць хвіндоны. *Няўхв.* Нічога не рабіць, гультайнічаць. *Цэлы дзень білі хвіндоны, нічогінька ні рабілі.* Хадзілоні Шчуч.

ХВІЧКУ. На хвічку завязаць. Спецыяльным вузлом (завязаць). *Звяжы на хвічку, а то ўсё пагубляеш.* Вялікая Воля Дзятл.

ХВОЙКА. Хвойка зашуміць чыя. Хто-н. памрэ, будзе пахаваны. *Ужэ два года, як німа на сьвеці майго Андрэя, і ў міне німа здароўя, скоро й мая хвойка зашуміць.* Каменка Шчуч. (ЗНФ, 75). – *А ці многа ш Сытаму гадоў?* – *Хватая, скоро й яго хвойка зашуміць.* Стральцы Гродз. (ЗНФ, 75).

ХВОСТ. Абламаць хвост каму. *Паграж.* Прымусіць паводзіць сябе інакш, уціхамірыць каго-н. *Ці зачынеш ты сёння свой рот?! Я зараз табе абламаю хвост, калі ты не знаеш, на якую нагу стаць!* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 69).

Адкінуць хвост. *Няўхв.* 1. Адпачываць, спаць лежачы. *Гэта вот часамі ці ён залянуўца рабіць ці захварэя, то кажуць: ўжо аткінуў хвост, ўжо ляжыш.* Ваўкавічы Навагр. *Чаго разваліўся, хвост аткінуў?! Марш да работы.* Праважа Воран. *А што ёй, ляжыць сабе хвост аткінуўшы, а маці хай робіць.* Ражкі І Свісл. 2. Захварэць, ляжаць хворым. – *Твая дзе? – У хаце. Пайдзі палядзі. Нешто хвост аткінула, другі дзень ні ўстае, ні можа.* Уселяб Навагр. *Ні лятайца па холадзі, зарас ізноў хвасты аткіняця, тады хадзі толькі каля вас.* Купры Шчуч. *Малая ўчорачы лётала па дажджы, то ціпер хвост аткінула, у школу ні пайшла.* Уселяб Навагр. *Ні слухаў мяне, бегаў голы, то цяпер ляжыць хвост аткінуўшы.* Руда Яварская Дзятл. 3. Памерці. *Яна ўжэ аткінула хвост, ўжэ даўно атплакалі.* Купіск Навагр.

Даваць (даць) пад хвост (у хвост) каму. *Часцей жарт.* Рэзка прабіраць каго-н., моцна сварыцца на каго-н. *Трэба ім [дзецям] часцей даваць пат хвост, тады, можа, слухаць будуць і сваіх, і чужых.* Пескі Маст. (ЗНФ, 25). *За гэтыя соткі Ладыку на праўленьні ўчора далі пат хвост.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 25). *Дай ты свайму хлопцу пат хвост, бо сёня зноў у мой сат залес.* Цырын Карэл. (ЗНФ, 25). *Ні мяшало п табе даць пат хвост, а то ўжэ зусім разбэсьціўся.* Мацвееўцы Ваўк. *Гэдыкуй дзеўцы ішчэ трэба даць добро пат хвост, будзя знаць, як с кавалерамі круціцца.* Старына Маст. *Дай ты яму пат хвост, што ён ні слухая, усё там цяніцца заду.* Варняны Астр. *Як маці дала яму пат хвост, бягом пабех.* Вензавец Дзятл. *Учора на сабрані далі яму ў хвост, і даўно было пара.* Першамайск Шчуч. *Пачакай, прыдзя Генюсь, ён табе дасць у хвост.* Купры Шчуч.

Залупіўшы хвост пайсці, пабегчы і пад. *Няўхв.* Не зважаючы на абставіны, не лічачыся з чыімі-н. інтарэсамі, абы-куды, невядома куды (пайсці, пабегчы і пад.). *Хіба яе калі дома застанеш, сумку кія і пабегла залупіўшы хвост.* Мілявічы Маст.

І ў хвост і ў грыву. Пакаранне, праборка, строгая вымова. *Хай толькі папарыцца тут, тады ёй ня здабраваць, палучыць і ў хвост і ў грыву.* Купіск ІІІ Навагр. (ЖНСл., 165).

За разьбіты нос і падраную кашулю Сёмка палучыў і ў хвост і ў грыву. Турэц Карэл. Ні пайшла ты сёньня на сабраня, будзя табе і ў хвост і ў грыву. Ліпнішкі Іўеў. **Вар.** <i> у хвост <i> у грыву.

Набрахаць на свой хвост. Асудж. Нагаварыць лішняга, што ў далейшым выкліча непрыемнасці для таго, хто нагаварыў. *Набрахала на свой хвост, цяпер расхлёбвайся.* Вішнева Сморг. *Гэта вот як гаворыш, а тады гэта табе вылязла бокам, дык гэта набрахаў на свой хвост.* Балотца Навагр. *Набрэшаеш ты на свой хвост, потым сама плакаць будзеш.* Берагоўцы Шчуч.

Накруціць хвост каму. Паўшчуваць, прабраць, пакараць каго-н. *Хай толькі прыйдзе, я яму накручу хвост.* Моцевічы Лід. *Накруці яму хвост, ба ўжэ заўсём распусьціўся, раскол гэты, вытварая, што хоча.* Бабіна Гродз.

Намыліць хвост каму. Пабіць, пакараць, сурова расправіцца з кім-н. *Я табе намылю хвост, ні ціпер, дак пасья!* Малая Люцінка Валож. *Хваліўся, што такі дужы, такі спрытны, аля я яму намыліў хвост, а ні ён мне.* Пеляса Воран.

На свой хвост. Сабе на шкоду (зрабіць што-н.). *Бегала і набегалася на свой хвост, а цяпер ляжы ды хварэй.* Пастарыні Сморг. *Набегалася на свой хвост.* Радзівонішкі Лід. (МСГВ, 600; ППФВ, 43). *Нагаворыш на свой хвост, а потым ні будзеш знаць, што рабіць, пмаўчы лепей.* Зенявічы Навагр.

На свой хвост аглянуцца. Ацаніць свае ўчынкi, дзеянні, паводзіны і пад. *Міне судзіла й так і гэтак, а на свой хвост аглянуцца ні хоча.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 49). *Ты лепей на свой хвост агляніса, а тады будзеш на другіх трэсьці зялёны мак.* Новы Двор Шчуч. (ЗНФ, 49).

На свой хвост паглядзець. Звярнуць увагу на ўласныя ўчынкi, паводзіны. *Чым пра некага гаварыць, хай перш на свой хвост паглядзіць. А ён у яе ун які велькі, нібойсь забылася.* Бастуны Воран.

Не паспеў на хвост аглянуцца. Вельмі хутка, нечакана (адбылося што-н.). *Не паспеў на хвост аглянуцца, як застаўся адзін, мая каханая выйшла замуш за другога.* Асіпаўцы Воран.

Падагнуўшы хвост пайсці, пабегчы і пад. Няўхв. Прыніжана, прыгнечана, спалохана. *Учора лаяўся на ўсіх, а сёньня ходзіць падагнуўшы хвост.* Новы Двор Свісл. *Як далі наганяй, та пабег падагнуўшы хвост.* Левыя Масты Маст.

Падкінуць пад хвост каму. Правучыць, пакараць каго-н. *Падкінуў пад хвост, то як мілянкі пабег памагаць мацяры палюць буракі.* Верашкі Івац. (ДСК, 159).

Паднімаць хвост. Няўхв. Не лічыцца з кім-н., з выклікам ставіцца да каго-н. – *Ты чаго гэта, нявестачка, паднімаеш хвост? Можна ад мужыка свайго храбрасьці набралася?! Жукоўшчына Дзятл.*

Падцяць хвост. Спалохаўшыся, страціць самаўпэўненасць, стаць больш сціплым, асцярожным. *Крыху падцяў хвост, а то жыццё не было, то плот зломіць, то стох патпаліць.* Дзеравянчыцы Сл. *Калі мужыка пасадзілі ў цюрму, то Ніна трохі хвост паццяла, а то ўсё хвалілася сваёй сямейкай.* Дарагляны Маст. *Нібось паццяў хвост, калі прышоў бацька.* Мардасы Шчуч.

Схаваць хвост у хварост. Спалохаўшыся, страціць самаўпэўненасць, стаць ціхім, пакорлівым. *Ну што, схаваў хвост у хварост, а казаў, што не баіся.* Каркуцяны Воран.

Схіліць хвост. Стаць сціплым, збавіць самаўпэўненасць. *Табе б трэба схіліць хвост, а то здружылася з гэтай сукай бясхвостай, нікога знаць ні хочаш.* Галавічполе Шчуч. (СГВ, 608).

Трубіць у хвост каму. Няўхв. Вельмі дагаджаць каму-н. *Такая дзіця сьпешчаная, трубіш, трубіш яму ў хвост, а яно зусім не есць.* Слесары Іўеў. (ЗНФ, 69). – *Паляцела на гуляне, а патхадзіцца [управіцца з хатняй работай] німа каму.* – *Ніхай болей трубяць ёй у хвост, яшчэ ні так будзя.* Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 69).

Трымаць хвост пісталетам (трубой). Трымацца ўпэнена, незалежна, з гонарам, не сумуючы. *Трымаць хвост пісталетам.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 193). *Ён хоць нічога ні мае, але хвост пісталетам трымае.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 234). *Трымаць хвост трубай.* Зацэпічы Шчуч. *Бачыла Валю вашу, нічога сабе такая, трымая хвост трубай.* Кулёўшчына Маст. *Нічога, на людзях ён трымаў хвост трубай.* Даўгінава Карэл.

У мышыны хвост згуляцца. Вельмі моцна (пахудзець, знясілець, змарнець ад гуляння). *Колькі ўжэ можна на вечарах на гулянкі бегаць, паглядзі на сібе, згулялася ў мышыны хвост, адны вочы блішчаць.* Грынкі Свісл.

У хвост хадзіць. Неадступна, следам (хадзіць за кім-н.). *Што ты за мной у хвост ходзіш, месца табе німа.* Зенявічы Навагр.

У хвост у грыву. Пакаранне, праборка, строгая вымова. *Ідзі, бо будзе табе у хвост у грыву.* Руда Яварская Дзятл. **Вар.** <i> у хвост <i> у грыву.

Хвост адкінуць. Гл. адкінуць хвост.

Хвост задраўшы (залупіўшы) пайсці, пабегчы і пад. Няўхв. Не зважаючы на абставіны, не лічачыся з чымі-н. інтарэсамі, абы-куды, невядома куды (пайсці, пабегчы і пад.). *Ужо паляцела хвост задраўшы.* Глядавічы Маст.

Хвост задраць. Няўхв. Заганарыцца. *Паехаў у горах, так ужо ш і хвост задраў, здаровацца перастаў.* Заборцы Астр. *Пабыў у начальніках, так ужо і хвост задраў.* Заборцы Астр. *Так хвост задрала, што нават ні паздароваяцца.* Першамайск Шчуч. *Бачыш, хвост задрала, ужэ што-то яна ходзіць. Ці надоўго? Зарас ізноў апусціць.* Купры Шчуч.

Хвост залупіць і пайсці, пабегчы і пад. Няўхв. Не зважаць на абставіны, не палічыцца чымі-н. інтарэсамі, кінуць усё (і пайсці, пабегчы). *А ёй што ні кажы, хвост залупіць і пайшла.* Алексшыцы Бераст.

Хвост паджаць. Спалохаўшыся, страціць самаўпэўненасць, стаць больш сціплым, асцярожным. *Бач, як хутка хвост паджаў, калі з брыгадзіра скінулі.* Задварані Свісл.

Хвост падцяць. Гл. падцяць хвост.

Хвост паказаць. 1. Знікнуць з поля зроку. *Я зноў спазьнілася, аўтобус толькі хвост паказаў.* Пеляса Воран. 2. З'явіцца на кароткі час. *А мой сыноч дахаты рэтка прыедзе, хвост пакажа і назат прэцца.* Заборцы Астр.

Хвост сабаку палажыць. Вельмі мала. Пра надзел, участак, плошчу. *Зямлі ў нас было столькі, што хвост сабаку палажыць толькі.* Дварчаны Воран.

Як авечы хвост нарабіцца. Іран. Зусім мала, слаба (папрацаваць). *Глянё, ужэ цягнуцца дахаты. Нарабілася ўжэ, ага.* *Як авечы хвост нарабілася.* Сялявічы Сл.

Як кацячы хвост. Неадступна, следам (хадзіць за кім-н.). *І што ты ўвязаўся да мяне, ходзіш за мной як кацячы хвост.* Ісаевічы Сл.

Як парасячы хвост змерзнуць. Вельмі моцна. *Ну і марос сёння, я змерзла як парасячы хвост, аш трасе.* Вялікія Канюшаны Лід.

ХВОСЦІКІ. Як мышыныя хвосцікі косы. Маленькія і тоненькія (косы ў дзяўчыны). *Вой, якія ў міне тут коскі. Як мышыныя хвосцікі.* Моцевічы Лід. (ЗНФ, 90). *Ніхай сабе росціць [косы]. Трохі боўтаюцца.* *Як мышыныя хвосцікі.* Вердамічы Свісл. (ЗНФ, 90). *Якія там косы...* *Як мышыныя хвосцікі.* Алексшыцы Бераст. **Вар.** як мышыныя хвасты (хвосцікі).

ХВОЯ. Як хвоя аб зямлю ўпасці, стукнуцца і пад. Вельмі гучна, моцна, усім целам. *Грымнуў як хвоя аб зямлю.* Пасека Воран. (ППФВ, 18).

ХЕР. Хер лысы. Груб. Кепскі чалавек. *А той хер лысы кінуў. Што тэраз адной зь дзіцячым малым рабіць?* Віганцы Воран. (ДМГ, 154).

ХІХАНЬКІ. Не хіханькі. Вельмі важна, справа сур'ёзная. *Да работы трэба больш сур'ёзна ставіцца, гэта табе ні хіханькі.* Алексшыцы Бераст.

ХЛЕБ. Адданы хлеб. Расплата за дрэнныя паводзіны, учынкi. *Сам такi гiцаль быў, iцiпер хай на сiбе пабачыць, гэта яму адданы хлеб.* Лазы Ваўк. (МСГВ, 20). *Хлеп адданы, якiм хлебам кармiў ён сваiх бацькоў, такiм хлебам кормяць i яго родныя дзецi.* Свiслач Гродз. (СНМ, 156). **Вар.** адданы (дзякаваны) хлеб.

Дзякаваны хлеб. Расплата за дрэнныя паводзіны, учынкi. *Як гэтак зрабiў яму, то i ты атрымай дзякаваны хлеб.* Белае Гродз. (БФ, 132). **Вар.** адданы (дзякаваны) хлеб.

Есцi хлеб поўным ротам. Быць багатым, жыць у дастатку, заможна. *Есць хлеп поўным ротам i жыве бес клопату.* Правыя Масты Маст. *Мой сусед есць хлеп поўным ротам, нi то што мы працуем i нiчога нi маям.* Каменка Шчуч. *Дурная!.. Выйдзiш за яго – будзiш хлеп поўным ротам есць. Нi глядзi, што стары кавалер, глаўно – багаты.* Першамайск Шчуч.

Зайцаў (зайчы, зайчыкаў, заячы) хлеб. Дзiц. Рэшткi ежы, прынесены дадому i падараваныя дзецям. Пра ежу, якая засталася нескарыстанай ад той, што бралi дарослыя з сабой на працу. *Во заяц хлеба перадаў. Мой хлопчык, вазьмi пакаштуй зайцавага хлеба.* Кальчуны Ашм. *Калi на поля хадзiлi, бралi ўсягда абет с сабою, i што астануцца куске хлеба, то прынослi да дзяцей, гаварылi, што гэта зайчы хлеп. Дзецi аш бiлiся за яго, так любiлi.* Вялiкая Бераставiца Бераст. (ДМГ, 27). *Бяжы, унучак, сюды, дам табе зайчыкавага хлеба, зайчык мiне на дарозi перапынiў i даў, каб я табе прынёс.* Бабiна Гродз. *«Наця, дзеткi, заячаго хлеба, гэта зайчык вам прыслаў», – казалa мацi, i мы верылi.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 57).

I хлеб i да хлеба. Самы неабходны харч для пражытку i не толькi ён. *Цяжолый быў трут, але ўжо рукi не дрыжалi, бо быў i хлеп i да хлеба, дванаццаць ектараў зямлi, чатэры ўчасткi балота.* Чураi Дзятл. *Ёсцяка й хлеб i да хлеба.* Кагалiншчына Лiд. (БД, 127). *Цяпер усяго хапае: i хлеба i да хлеба.* Лапенкi Гродз. **Вар.** <i>хлеб i да хлеба.

Лёгкi хлеб. Праца, крынiца даходаў, якая не вымагае значных працоўных выслкаў, намаганняў. *Усе пайшлi ў горад вучыцца на лёгкi хлеб, а хто горад кармiць будзья? Уселяб Навагр. Нам з бацькам цяжко было, то хай дзецi разумней за нас жывуць, няхай шукаюць ляхчэйшага хлеба.* Мiлявiчы Маст. (СБНФ, 139). *Лёхкi хлеб.* Мiратычы Карэл. (СПЗБ-2, 649). *Ён пражые лёхкiм хлебам.* Малi Астр. (СПЗБ-5, 307). *Их Сярожа нi хацеў працаваць у калхоза, а паехаў у сьвет шукаць лёхкага хлеба.* Калантаi Ваўк. (СГВ, 613). *Такiя, як ён, рабiць нi любяць, толькi шнырыць прывыклi, шукаюць лёхкага хлеба.* Абуховiчы Гродз. (СНМ-2, 267).

На хлеб не намажаш што. *Жарт.-iран.* Не атрымаеш матэрыяльнай карысцi ад чаго-н. *Што мне твой «дзякуй», дзякуй на хлеп нi намажаш.* Гродна Гродз. *Ну й што, што ён цябе любiць. Любоў на хлеп нi намажаш, а жыць нейк трэба.* Белiца Лiд.

Пайсцi на свой хлеб. Пачынаць жыць самастойна. *Табе ўсё бацькi дрэнныя, пачакай, пойдзеш на свой хлеб, кожны дзень будзеш успамiнаць нас.* Слонiм Сл.

Пакiнуць хлеб пабегчы па крошкi. *Асудж.* Не цэнячы па-сапраўднаму таго добрага, што ёсць, хацець лепшага. *Пакiнуць хлеб пабегчы па крошкi.* Глiняны Гродз. (ППФВ, 49).

Праз хлеб хлеба (крошкi) шукаць. *Асудж.* Не цэнячы па-сапраўднаму таго добрага, што ёсць, хацець лепшага, большага, невядома чаго. *Ёй бы радавацца, што яе любiць, ажно не, прас хлеб хлеба шукае, перабiрае кавалераў.* Лылойцi Смaрг. *Такi добры мужык: i працавiты, i нi пьець, i нi курыць, а яна носам круцiць, нечага яшчэ хочыць, прас хлеп крошкi шукаiць.* Косцевiчы Астр.

Сабачы хлеб. Няўхв. Невялiкi заробак, здабыты цяжкай працай. *Цi ж гэта работа, робiш як катаржны.* *Сабачы хлеп, заропку нiякага.* Навасёлкi Ашм.

Свой хлеб у руках мець. Ухв. Забяспечваць самастойна, уласнай працай сваё iснаванне. *Нi спадзявайся, мая дачка нi дасьць панявярацца нат сабой, бо вучаная, свой хлеп у руках мая.* Паляцкiшкi Воран. (СГВ, 335).

Спяваць на хлеб. Зарабляць міластыню, жабраваць. *Трэба другую работу шукаць, бо з гэтай ні пражывеш, сьпяваць на хлєп прыдзеца ісьці.* Цыбары Лід.

Хлеб <i> соль. Пачастунак. *Выходзіць бацько маладое с хлебам-солю і просіць усіх у хату.* Плябанаўцы Маст. (ДМГ, 195). *Як маладыя прыяжджаюць назат, музыканты граюць, а бацькі с хлебам і соляй спатыкаюць.* Галавенчыцы Гродз. (ДМГ, 193). *Тады едуць да маладой. Выходзіць бацька с хлебам с солью. Просіць у хату.* Дзям'янаўцы Дзятл. (ДМГ, 192).

Хлеб адданы. Гл. адданы хлеб.

Хлеб аддаць каму. Адпомсціць каму-н. *Нічога, хай пачакае, я яму хлєп аддам, надоўга запомніць.* Волькавічы Ашм.

Хлеб і да хлеба. Самы неабходны харч для пражытку і не толькі ён. *Быў хлєп і да хлеба.* Пасінічы Сл. *Вайной партызанам людзі давалі хлеба і да хлеба.* Вялікая Воля Дзятл. *Хватае хлеба і да хлеба, і двух свіней колім на гот.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 297). *Ціперачы маям хлеб і да хлеба.* Кулакі Гродз. (СНМ, 158). *Ціпер, дзякаваць Богу, маем усяго ўдастатку, маем хлеб і да хлеба.* Адэльск Гродз. (СНМ-2, 237). *Ціперачы трэбо працаваць, каб мець хлеб і да хлеба.* Кукалі Гродз. (СНМ-2, 253). *Будзе хлеб і да хлеба.* Руда Яварская Дзятл. **Вар.** <i> хлеб і да хлеба.

Хлеб ламаны крупы драны ў каго. Хто-н. жыве на поўным забеспячэнні, ні аб чым не клапацічыся. *Дай я табе хоць на кухні памагу, а то ў нас другі дзень хлеб ламаны крупы драны, а ты адна нас і корміш, і поіш.* Красная Шчуч. (ЗНФ, 75).

Хлеб ногі ад'еў каму. 1. Няўхв. Хто-н. ідзе павольна ці, ідучы, чапляецца за што-н. нагамі. *Табе што, хлєп ногі ад'еў?.. Ідзеш, ідзеш, а нас ніяк не дагоніш.* Хутар Праважа Воран. *Хлєп ногі ад'еў табе ці што?.. За кожны камянь зачэпіцца.* Падазёркі Гродз. 2. Асудж. Хто-н. сядзіць, рассеўся. *Уставай! Што распасьцёрса?! Хлєп ногі ад'еў?* Забалотнікі Гродз. *Табе што, хлєп ногі ад'еў, падняцца не можаш?! Жылі Іўеў.*

Хлеб рукі ад'еў каму. Асудж. Хто-н. нязграбна трымае што-н. ці абы-як робіць, зрабіў што-н. *Глядзі, як ты робіш! Табе што, хлєп рукі ад'еў?! Тракелі Воран.*

Хоць на хлеб намазвай каго. Хто-н. вельмі добры, лагодны, памяркоўны. *Гэта ціпер яны сталі хоць на хлєп намазвай.* Дарані Свісл.

Як апошні хлеб спёкшы. У стане задуменнасці, маркоты, упадку (быць, сядзець і пад.). *Дзяўчаты нашыя нешто сядзяць як апошні хлєп спёкшы.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 83). *Чаго гэто ты сёня прыціх як апошні хлєп спёкшы?* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 83).

ХЛЕБА. Мала хлеба з'еў (з'елі). Няўхв. Недастаткова вопытны, замалады. *Мало вы хлеба зьелі.* Дварчаны Воран.

Паесці хлеба гродзенскага. Іран. Заганарыцца, несці сябе высока, пажыўшы ў горадзе. *Як паела хлеба гродзенскага, дык абы с кім ні гаворыць.* Алекшыцы Бераст.

Паслаць далёка і без хлеба каго. Выказаць крайне негатыўныя адносіны да каго-н. *Я яго як убачыла, то адразу паслала далёка і без хлеба.* Гродна Гродз.

Хлеба кусок. Сродкі для існавання. *Зразу пасья вайны вываска лесу была, пілілі лес, на берах, на Шчару вазілі лес, а потым, ну хто меў каня, то вазілі, а хто не меў, то не езьдзіў, так хадзіў зарабляць, кап на хлеба кусок зарабіць.* Лявонавічы Дзятл. (ДМГ, 159).

ХЛЕБАМ. Хлебам не кармі каго, а дай і пад. Каму-н. нічога іншага не трэба, апрача таго, пра што гаворыцца. *Яна такая – любога згадзіць, хлебам ні кармі, а дай абліць чалавека гразёю.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 180). *Пад'ялдыкваць ён любіць: яго хлебам не кармі, дай паздзеквацца над чалавекам.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 184).

Хоць з хлебам еж <каго>. Ухв. Вельмі добры, лагодны, з мяккім характарам. *І ні думай, выхоць замуш, хлопяц – хоць с хлебам еш.* Рудаўка Сл. *Гэтакі хлопяц стаў, хоць з хлебам еш яго.* Левыя Масты Маст. (ЗНФ, 76). *Нешта ў лесі здохла: Васіля дзісяка хоць с хлебам еш.* Якубаўцы Воран. (ЗНФ, 76). *Во паглянь, якая файна дзяўчук, хоць с хлебам еш.* Ражанка Шчуч. (ЗНФ, 76).

ХЛЕБАРЭЗКУ. Закрыць (заткнуць) <сваю> хлебарэзку. Груб. Замоўкнуць. Надаело слухаць, закрыў хлебарэзку хоць на мінуту! Марцянаўцы Ваўк. А ты закрыў хлебарэзку, разявіўса на цэлу вёску! Бабіна Гродз. Закрыў хлебарэзку! Хваціць пустая малоць! Першамайск Шчуч. Няўжо ты ні можаш закрыць хлібарэзку сваю? Янова Воран. І калі ты ўжэ закрыяш сваю хлібарэзку? Надаеў, гаварыць пра адно і тое ш. Мілявічы Маст. Калі ты ўжэ заткнеш сваю хлябарэзку? Навасёлкі Ваўк.

Хлебарэзку драць. Груб. Моцна крычаць. Чаго хлябарэзку дзярэш? І так усе чуюць. Масалыны Бераст.

ХЛЕБЕ. На ласкавым хлебе жыць. На чым-н. утрыманні. Ні гавары ты пра Аленку, ні жыла ты сама на ласкавым хлебе? Гірдаўка Навагр.

На хлебе чым жыць. На ўтрыманні каго-н. Наша Стася дзяцей гадуя, нідзе не робіць, на мужыковым хлебе жыве, унь якая тумбаватая стала. Дакудава Лід. (СГВ, 491–492).

На чужым хлебе жыць. На чым-н. утрыманні. Ён жа жыве на чужым хлебе. Нідзе ні робіць. Мацярыну пенсю праядая. Рудня Стаўб.

ХЛЮБАЎКУ. Задраць хлю'баўку. Асудж. Важнічаць, несці сябе высока. Такі ўжэ ганаровы, задраў хлюбаўку і ходзіць, як пятах. Масалыны Бераст.

ХЛЮШЧ. Як хлюшч. 1. мокры. Вельмі, наскрозь. Як з вады выняты, хоць выкручвай. Цэлы ранак па расе хадзіў – мокры як хлюшч. Каб не злёг! Давай я яго паіць параным малаком ды на печ. Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 250). Гэта ш трэба так змокнуць – мокры як хлюшч прыйшоў дахаты. Залужжа Стаўб. 2. Вельмі мокры. Прышоў с поля як хлюшч, так дошч уліў. Кайшоўка Карэл. (СГВ, 620).

ХЛЯБАХ. Даць (уваліць) па хля'бах каму. Груб. Пабіць, пакараць каго-н. Ні лесь, а то дадуць па хлябах, і пойдзеш плачучы. Няцеча Лід. За такую работу табе трэба так даць па хлябах, каб доўга помніў. Кунеі Воран. Каб уваліў па хлябах, та знаў бы, як лесьці ні ў сваё дзело. Правыя Масты Маст. • Хлябы – пазадунныя ўпадзіны на целе.

ХЛЯБНО. Ні хлябно ні грыбно. Няма добрага ўраджаю ні ў полі, ні ў лесе. Гэта лета нейкае халоднае і галоднае – ні хлябно ні грыбно. Морына Іўеў.

ХЛЯБЫ. Адлажыць хлябы каму. Пабіць каго-н. Што тут учора рабілася, адлажыў ён добра ей хлябы. Катавічы Воран.

Вы'ладаваць (вылажыць) хлябы. Наесціся. Добра, што зарплату сёння палучыла. Пайду ў магазін, куплю якіх прысмакаў, выладаю ўжэ хлябы. Амбілеўцы Шчуч. Сёння за абедам добра вылажыў хлябы, аж рабіць ні магу. Мядзвінавічы Дзятл. Як вылажыў хлябы, то і працаваць пачаў. Багуславава Шчуч.

ХЛЯВА. Ад (да) пустога хлява' за'тычка. Няўхв. Малавартасны, нікчэмны чалавек. Гэта ж не чалавек, а ат пустога хлява затычка. Гудзянаты Іўеў. (СГВ, 577). Ад пустога хлява затычка. Дукелі Ашм. (ППФВ, 6). На што ён табе здаўся, такі чалавек, да пустога хлява затычка. Варанкі Шчуч. (СГВ, 586).

ХМАРА. Цёмная хмара. Змрочная часіна. Але пажыць хазяіну тут было мало, забіла токам яго. Засталася я адна, надыйшла над намі цёмная хмара. Будраўцы Гродз. (ДМГ, 61).

Як хмара. Густы, высокі. Пра сельскагаспадарчыя расліны. Жыто як хмара, заяц ні пралеза. Баранава Гродз. (СНМ, 175).

Як хмара глухая. Пануры, змрочны. Сядзіць як хмара глухая. Вострава Сл. (ППФВ, 66).

Як чорная хмара хадзіць. У кепскім настроі, пануры, сярдзіты, злосны. Чаго ты наставіўся? Ходзіш па хаці, як чорная хмара, бойся зачатиць. Альшаніца Івац. (ДСК, 146).

ХМАРЫ. Як цёмныя хмары разысціся. Канчаткова, назаўсёды (разысціся, развітацца). А бацька ляжаў на печы, ён не змох болей этао відзяць, выскачыў і закрычаў: «На што ты яе б'еш? Рас яны любяцца, хай жэняцца». А матка не дала. І разышліся мы як цёмныя хмары. Вайкунцы Воран. (ДМГ, 98).

ХНЫ. Хоць бы хны каму. Каму-н. усё роўна, не хвалюе, не кранае каго-н. *Мама кажа, вучы ўрокі, а яму хоць бы хны, сядзіць, глядзіць цівілізар.* Гарадзечна Навагр.

ХНЫК. Хоць бы хнык каму. Нічога не робіцца з кім-н., нічога не дзейнічае на каго-н. *У нас была валока, два валокі зямлі, зямлі многа. Тата выправіць рабіць, а я пралюбіся на мяжы, і хоць бы хнык.* Альхоўка Астр. (ДМГ, 135).

ХОБАТ. Узняць хобат. Асудж. Заганарыцца, паводзіць сябе важна. *Раней такі ж ужо сябар быў, а цяпер узняў хобат, ходзіць, ні здароўваяцца.* Невашоўшчына Навагр.

ХОВАНКІ. Жабіны хованкі. Бат. Папараць. *На папараць кажучь «жабіны хованкі».* Вострава Маст. (СПЗБ-2, 128).

ХОД. Ісці ў ход. Знаходзіць сабе прымяненне, скарыстоўвацца. *У нас і ёлка сало ідзе ў ход.* Каралін Зэльв. (МСГВ, 157).

Пайсці ў ход. Хутка пабегчы, уцячы. *Яны акно выбілі ды й пайшлі ў ход, ішлі-ішлі, заходзяць у лес і гавораць: давай мы тут абначлежымся.* Свіслач Свісл.

ХОДАЛЯ. Даць ходаля. Даў ходаля з коўба – збаяўся, каб ні адлупцавалі хлопцы. Чамяры Сл. (ЖНСл., 188).

ХОДАРАМ. Ходарам хадзіць. Моцна хістацца, хаатычна калыхацца, рухацца ў розных, супрацьлеглых напрамках. *Як пачне Ганна гуляць, здаецца, ногі ў яе ходарам ходзяць.* Навіны Навагр. **Вар.** ходырам (ходарам, хадуном) хадзіць.

ХОДУ. Даць ходу. Імкліва пабегчы, уцякаць. *Ну яны і далі ходу, толькі пяткі блішчалі.* Вераскава Навагр. *А пазьней як толькі немцы ходу, так і ён даў ходу.* Лаздуны Іўеў.

ХОДЫ. Прывалачы свае ходы. Прыйсці куды-н. *Прывалок свае ходы толькі праспяць гадзін.* Бародзічы. Зэльв.

ХОДЫРАМ. Ходырам хадзіць. Моцна хістацца, хаатычна калыхацца, рухацца ў розных, супрацьлеглых напрамках. *Так крычыць, аж хата ходырам ходзіць.* Ганчары Гродз. *Ходзіць ходырам уся хата, як тыя дзеці разойдуцца.* Ашмяны Ашм. **Вар.** ходырам (ходарам, хадуном) хадзіць.

ХОЛЕР. Хай яго (яе, іх) холер возьмя. Выкл. Выказванне абурэння, злосці, гневу і пад. *Хай яе холяр возьмя, хата збрыдла, цешча ні дае жыць.* Рацічы Гродз. (СНМ-2, 249).

Холер яго (яе, іх, цябе, вас) ведае (знае). Невядома. *А дзе я падзела тую старую кніжку, холер яго ведае.* Руда Яварская Дзятл. *Холер яго знае, калі яны прыедуць.* Алекшыцы Бераст. *А холер цябе знае, калі ты ўжо за розум возьмешся.* Голдава Лід. **Вар.** халера (холер) яго (яе, іх, цябе, вас) ведае (знае).

ХОРТ. Як хорт лёгка. Вельмі (лёгка). *Хто з ім зыдзецца, ён лёгка як хорт.* Трычы Гродз. (СНМ, 80).

ХОЦЬ. Хоць яго (яе, іх) ведае. Невядома. *А хоць яе ведае, можа і пахадзіўшы [карова]. А не, так перадойкай астанецца. Такой бяды.* Заборцы Астр.

ХРАПАВІК. Храпавік рамантаваць (рэгуляваць). *Жарт.-іран.* Спаць, храпіць. *Бацька ўжо ў ложку, храпавік рамантуе.* Сурынка Сл. *Выгуляўся, цэлы дзень храпавік рэгулюе, нават есці ні ўставаў.* Пагранічны Бераст.

ХРАПАВІЦКАГА. Задаваць Храпавіцкага. *Жарт.-іран.* Моцна спаць, звычайна храпучы, пахрапваючы. *Мой гаспадар так задае Храпавіцкага, хоць с пушкі страляй, не пачуя.* Вялікая Палонка Дзятл. (СГВ, 590).

Чытаць Храпавіцкага. *Жарт.-іран.* Моцна спаць, звычайна храпучы, пахрапваючы. *Любіш ты чытаць Храпавіцкага, абы галаву да падушкі.* Вялікая Бераставіца Бераст. *Мой жа сёння цэлы дзень Храпавіцкага чытаў, ажно сыцены дрыжалі.* Пячоўшчына Валож.

● *Храпавіцкі* – каламбурнае ўтварэнне ад *храпіць, храп*.

ХРАПАКА. Даваць (даць) храпака. Моцна спаць. *Змарылася на сені за цалюткі дзень. Во і дае храпака цяпер.* Раклевічы Дзятл. *Даваць храпака.* Пракопавічы Гродз. (СНМ, 180). *Во гэты дурак учора даваў храпака, а ў клубе столькі народу сабралася.*

Зенявічы Навагр. *Бацька ўжо даўно храпака дае, а ты яшчэ тут бадзяесяся.* Лынтуп Іўеў. *Ён ужо як дасьць храпака, то да раніцы.* Падзамча Шчуч. (МСГВ, 140). *Даць храпака.* Лычкаўцы Шчуч. (МСГВ, 587; ППФВ, 20). *Ну ж я ўчора й доў храпака, ваш Антось ужо пайшоў на работу, а я ўсё споў.* Вугальнікі Шчуч. (СГВ, 587). *Ну ты даў храпака, хоць усё с хаты нясі, ні пачуў бы.* Парэчча Гродз. *Як прыехаў тады, та як даў храпака, аж да палудня спаў.* Балічы Гродз. (СНМ-2, 62).

ХРАПАХ. *Даць (надаваць) па храпах каму.* Груб. *Ударыць, пабіць каго-н. Адыдзі, ба будзяш бачыць, дам па храпах.* Бабіна Гродз. *Як прыдзяш п'яны, лепш ні захоць у хату, бо так дам па храпах, што скруцісься.* Зэльва Зэльв. *Ні хадзі лепій да яго, а то надае па храпах, тады будзіш ведаць.* Варняны Астр. **Вар.** даць (надаваць) па храпах (па храпках).

Палучыць па храпах. Груб. *Быць пакараным, бітым. А штэ, палучыла па храпах? Я ш казала табе, што сёння лепяй ні лесь да яго.* Зэльва Зэльв.

ХРАПКАХ. *Даць па храпках каму.* Груб. *Ударыць, пабіць каго-н. Так давяла, што не стрываў, даў ёй па храпках.* Зенявічы Навагр. **Вар.** даць (надаваць) па храпах (па храпках).

ХРАПУ. *Заліць храпу.* Груб. *Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. І гэта ты ўжэ ўспеў заліць храпу?* Заполічы Свісл. *Як заліў храпу, то да міне лепей не падыхоць.* Пеляса Воран. *Кап ты быў спруцянеў, як ні можаш і дня пражыць, кап храпу сваю ні заліць.* Стрына Маст. **Вар.** заліць храпу (храпы).

Сунуць сваю храпу куды. Груб. *Умешвацца ў якую-н. справу, імкнуцца ўдзельнічаць у чым-н. Ты куды суняш сваю храпу, патрэбны ты тут як у мосці дзірка.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 250).

Храпу заліць. Гл. заліць храпу.

ХРАПЫ. *Даць у храпы каму.* Груб. *Сурова распраўляцца з кім-н. От пачакай, прыдзе матка, яна табе дасьць у храпы.* Гарэчкаўшчына Ашм.

Заліць храпы. Груб. *Выпіць залішне спіртнога, быць п'яным. А мой прышоў дахаты ўжо заліўшы храпы.* Праважа Воран. **Вар.** заліць храпу (храпы).

Надуваць храпы. Груб. *Выяўляць незадаволенасць, крыўду. Ты мне тут ні надувай храпы, сама ш ва ўсім вінавата.* Зэльва Зэльв.

Раздуць храпы. Груб. *Заганарыцца. Феня за мужавымі плячамі раздула храпы, як бы ніхто ня ведае, які яна гультай.* Раманавічы Шчуч. (СГВ, 605).

ХРУШЧ. *Як хрушч высахнуць.* Вельмі (пахудзець). *Такі быў глаткі хлопчык! А па такой рабоці высах, стаў як хрушч.* Стокі Свісл.

ХРЫБЕТ. *Праз хрыбет злезці і пад.* Непасрэдна па целе (стукнуць, ударыць каго-н.). *Я другі рас гаварыць ні буду, а як зьвяду чым-коляк прас хрыбет. Так і запішы сабе на лабе!* Заборцы Астр.

ХРЫБЯЦІНУ. *Хрыбцяціну скруціць каму.* Пабіць, пакалечыць, знішчыць каго-н. *Мусі так і будзяш вычаўпляць, пакуль хто хрыбцяціну табе ні скруціць.* Хлістовічы Гродз. (СНМ, 156).

ХРЭН. *Хрэн у вочы каму.* Выкл. *Выказванне незадаволенасці, абурэння. Чаго ты да міне чапляся, хрэн табе ў вочы!* Дзераўная Сл.

Хрэн у вочы дзяркач у зубы. Выкл. *Выказванне засцярогі ад уроку, ад нядобрага погляду. Дзіця малая, то як хто прыдзя паглядзець і дзівіцца, то адразу кажы: хрэн у вочы дзяркач у зубы. Каб ні ўраклі.* Амбілеўцы Шчуч.

Хрэн у зубы каму. Груб. *Зусім нічога. Пра адмову даць каму-н., завалодаць чым-, кім-н. Хрэн табе ў зубы, а ні маю дачку!.. Ты пяты яе ні варты.! Паніжаны Маст.*

ХРЭНА. *Хрэна з перцам каму.* Груб. *Зусім нічога. Хрэна табе с перцам, а ні выпіць, і так ледва на нагах стайш!* Баброўнікі Гродз.

Хрэна смалянога дуба атрымаць і пад. Груб. *Зусім нічога не (атрымаць). Я сказала ні хадзіць сюды: хрэна смалянога дуба ты палучыш у міне, а ні грошы!* Стокі Свісл.

ХТО. Хто ведає. Невядома (хто, дакуль і пад.). *Хто ведая, хто жыву! Мо павысыланыя людзі.* Стральцы Гродз. (СПЗБ-3, 285). *І хто ведае, дакуль гэта было бы, ажно запяў пяху у вёсцы.* Слабены Смарг. (ДМГ, 227).

Хто куды. Разысціся ў розныя бакі. *Хараішо было, весяло, смяяліся, а патам хто куды: хто ў цэркву, хто на сабрані ў бапцістыя пайшоў.* Бібікі Зэльв. (ДМГ, 63). *А ў нашай вёсцы паліціканты былі. І піннавалі. Гэдак піннуюць, як ідзе міліца, то хто куды ўцякаюць з таго дому.* Паляжын Зэльв. (ДМГ, 160). *Кончылася вайна. І хто куды. Я асталася тут.* Біскупцы Ваўк. (ХБД, 434).

Хто куды пашле. Падсобны працаўнік, рознарабочы. *У мяне такая праца – хто куды пашле.* Апонаяцы Воран.

Хто хочаш. Усе без разбору. *Цяшко пільнаваць гарох, то дзеці, то гусі, хто хочаш – проста атланення німа.* Русакі Бераст. (МСГВ, 37).

Хто яго (яе, іх) ведае (ве, знае). Невядома. *Вышла няпорнае качаня, ці выжывя, хто яго ведая?* Галубы Маст. (СГВ, 301). *Свіньска трава, а якая, хто яго ведае.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 393). *Чаму мая вёска Ашнаравічы называецца? А хто яе ведае.* Ашнаравічы Сл. (ДМГ, 223). *А нас за парцізанаў і вывзялі. Можна хто дзе й шапануў, хто ведае. Немцы прышлі, тата забралі, білі так.* Сухары Гродз. (ДМГ, 45). *Хто ш яго ведае. Ну але гэты натто харошы, натто зямлі имат, багаты быў.* Геранёны Іўсё. (ДМГ, 112). *Цягніцца гэты хот аж да Вільні, да нейкага касьцёла. Можна да касьцёла Пятра і Паўла, а хто яго ве.* Трокенікі Астр. (ДМГ, 131). *Але, можна ты і праўду кажаш, хто яго ведае.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 13). *А патам куды дзеліся, хто яго знае.* Біскупцы Ваўк. (ХБД, 434). *Як будзе далей, хто яго знае.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 470). *Хто яго зная, можна хто ішоў курьў ды кінуў акурак, і загарэўся гэты стох.* Лозкі Дзятл. (ЛКГ, 157). *Ён трайла такі, хто яго знае. Ходзіць трайла, трылочыць.* Старыя Смільгіні Воран. (СПЗБ-5, 112). *Хто яго знае, ці праўда, але ў некаторых збывалася.* Павіланцы Воран. (ДМГ, 187).

ХУСТКУ. У хустку плакаць. Скардзіцца на свой лёс з мэтай выклікаць спачуванне. *Няма чаго ціпер у хустку плакаць, нічога ўжэ ні верняш.* Шастакі Шчуч.

ХУСЦІНАК. Сем хусцінак. Іран. Жанчына, якая апранае на сябе шмат адзежы, залішне кутаецца. *Прасядзела эта, сем хусцінак, як пава, усё жыццё. Мужык зусім зрабіўсо стары, а яна як маладзіца выглядае.* Гродзі Ашм.

ЦАГЕЛАЧКАХ. У цагелачках цукар. Кавалкавы (цукар). *Як калі ў Вільню хадзілі, што-кольвек куплялі: соль ці цукар у цагелачках такі быў.* Вялікія Яцыны Астр.

ЦАДЗІЛАК. Вісець як падзілак на плоце над кім. Гумар.-няўхв. Надакучаць, назаліць каму-н. *Чаго ты ві'сіш нада мною як падзілак на плоці!.. Атчапіса ты ад міне! Дай пасядзець спакойно!* Падбершты Шчуч.

ЦАП. Цап-лап. Пашукаць, абмацаць, абшарыць. *Туды-сюды цап-лап – а нідзе німа ножнаў.* Ёдкі Лід.

ЦАПАМІ. Як цапамі збіты. Вельмі стомлены, знясілены. *Ой, сёня і нарабілася на сянавані [касавіцы]! Я ўся як цапамі збітая.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 96). *І на адной рабоці былі, але Віктар прышоў, паеў і на гулянку паляцеў, а Васіль ні пойдзя, ён, кажэ, як цапамі збіты.* Нача Воран. (ЗНФ, 96). *Ніхай робіць быля-хто, я ўжэ і так як цапамі збіта.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 39).

ЦАПКІ. Цапкі звязаць. Памерці. *Цапкі звязаць.* Зіновічы Лід.

ЦАПСТРЫКІ. Ца'пстрыкі злажыць. Памерці. *Дальбых, ніхто й ні падумаў. Яшчэ ўчора гэдык шывітка хадзіў па хаці, а ўночы і цапстрыкі злажыў.* Асіпаўцы Воран.

ЦАПУ. Цапу'-лапу' <нажаў капу'>. Няўхв. Вельмі хутка, спехам і, як правіла, абы-як зрабіць што-н. *Сказала падмесьці падворак, а ён цапу-лапу і паляцеў на вёску.* Купіск

Навагр. *За гадзіну буракі апалола, цапу-лапу і гатова. Альхоўка Лід. Зрабіў як папала, цапу-лапу, і дзесь даўся. Нача Воран. Папрасіла, каб у хаце прыбрала, а яна цапу-лапу нажаў капу, параскідала адно сюды, другое туды і пабегла на танцы. Косцевічы Астр. Я і так на рабоце да пазна прабываюшы, у хаце цапу-лапу і спаць паклалася. Заборцы Астр. Цапу-лапу. Сімакава Карэл. (МСГВ, 614).*

ЦАР. Як Цар танявіцкі. *Іран. Абы-як, без густу (апануцца). Тожэ мне, гарацкая! Вырадзілася як Цар танявіцкі, як чучало. Танявічы Шчуч. • Цар – мянушка; танявіцкі – ад назвы вёскі Танявічы Шчучынскага раёна.*

ЦАРА. Цара <Гароха> помніць. *Гумар. Даўнейшы, створаны, зроблены вельмі даўно і які захаваўся да цяперашняга часу. Пра рэчы. Гэта каса яшчэ цара помніць, яшчэ польска. Бацько толькі сам ёю касіў, нікому ні давоў. Бабіна Гродз. Пакажу табе й жорна. Яны цара Гароха помняць, можа нават дзет майго дзеда іх рабіў. Дубна Маст. Цара Гароха помніць. Дубна Маст. (МСГВ, 614, ППФВ, 68).*

ЦАРАМ. За ца'рам. *Вельмі даўно. Яшчэ быў маленькім, яшчэ за царам матка вычча с пачасніцы, груба зробіць, на паліц, і да дзесьці гадоў дзеці хадзілі ў кашулях. Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-2, 178). За царам дзядуня служыў дваццаць пяць гадоў у салдатах, а як царыца радзіла сына, то пяць гадоў знялі. Солы Смаг. (СПЗБ-5, 338). Вар. за царом (за царам) <Гарохам>.*

ЦАРКА. Без царка ў галаве. *Няўхв. Дурны, неразумны. Што ш ты робіш!? Зусім бас царка ў галаве, думай трохі! Хадзілоні Шчуч.*

ЦАРОМ. За царом <Гарохам>. *Вельмі даўно. Прывязкі з лагчыны і бярозавых дубцоў, прывязкамі прывязваюцца саломы, за царом Гарохам латы лацілі дупцамі, бяровеньне абчэсвалі склютамі. Вострава Сл. (МСГВ, 395). Даўно было, за царом, яшчэ дзет майго дзеда пра гэту расказваў. Бабіна Гродз. Вар. за царом (за царам) <Гарохам>.*

ЦАРСТВА. Царства нябеснае праспаць. *Жарт. Замнога, доўгі час (спаць, разаспацца). Уставай, дванацаты час ужэ, прасьпіш царства нябеснае. Ананічы Дзятл.*

ЦАРУ. Пры цару Гароху. *Вельмі даўно. Гэта было пры цару гароху, мой дзед жыў пры Мікалаю-скамароху. Хадзявічы Сл. (ДМГ, 236). Даўно было, нават не прыпомню калі, пэўна, пры цары Гароху. Радзюкі Навагр. Гэта было яшчэ пры царэ Гароху. Пеляса Воран.*

ЦАРЫЗМАМ. За царызмам. *У часы Расійскай імперыі. Ён быў аканомам яшчэ як пані жыла, за царызмам. Кашалёва Навагр.*

ЦАРЫЦА. Царыца Марго. *Прыгожая дзяўчынка. Галю завуць царыцай Марго, бо вельмі прыгожая. Бершты Шчуч.*

ЦАЦА. Ца'ца-ля'ля. *Іран. Капрызны, з прэтэнзіямі чалавек, той, хто патрабуе да сябе павышанай увагі. Ну й цаца-ляля, дзе нам да яе, такую паню сь сябе строіць. Бабіна Гродз. Ужэ такая цаца-ляля, у магазін пяшком схадзіць ні можа, вазіць гэту паню трэба. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 69).*

ЦАЦКА. Як цацка. *Ухв. Вельмі прыгожы, прывабны. Столькі дзён унучок рабіў слончык, вымагляваў, стаў слончык як цацка. Заполле Івац. (ДСК, 50). Ганак як цацку выцацкаваў, залатыя рукі ў хлопца! Бабіна Гродз.*

ЦВЕТ. Як макау́ цвет. *Вельмі прыгожы. Надзела нову сукенку, кофту, то вочы ні атарваць, як макау́ цьвет. Уселюб Навагр.*

ЦВІК. Як цвік. 1. *Ухв. Вельмі (моцны, здаровы, пруткі). Ваша бапка яшчэ здарова як цвік. Па сто рас на дзень да Дуні бегая. Кап хвора была, то ў хаці ляжала п. Лунна Маст. Мой дзяцька Кастусь быў ва ўсёй акрузі здароўшы за ўсіх і моцны як цвік. Ананічы Дзятл. Урач вырывае зуб і кажа ў вас зуб моцны як цвік. Дубна Маст. 2. Іран. Вельмі п'яны, не можа ісці не хістаючыся. Віктар учора з гандэлаўкі [закусачнай] вышоў, бачу: ужэ як цвік. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 96). 3. Роўна, нерухома (стаяць, сядзець). Сядзеў як цвік. Міратычы Карэл. (СПЗБ-5, 339). Вар. як цвік (цвічок).*

ЦВІКУ. *У цвіку трымаць.* Вельмі строга, патрабавальна, суро́ва. Як з дзяці́нства і́х ня будзя́ш трымаць у цві́ку, то пасья́ цяшка будзя́. Шылавічы Сл. (СГВ, 610). Яна сына трымала ў цві́ку, то во выра́с і чалавека́м стаў. Міжэвічы Сл.

ЦВІЧОК. *Як цвічок.* 1. Ухв. Вельмі (моцны, здаровы, пруткі). Хлопчы́к маленькі, а стаі́ць на но́шках – прудзе́нькі, як цвічо́к, стаі́ць. Кіра́лі Шчуч. (СПЗБ-4, 117). 2. Іран. Вельмі п'яны, не можа і́сці не хі́стаючыся. Даку́ль гэ́то будзя́? Ко́жны дзе́нь ты як цвічо́к. Пяроўцы Воран. (ЗНФ, 96). **Вар.** як цві́к (цвічо́к).

ЦЕЛАМ. *Мёртвым целам ляжаць, стаяць.* Без выкары́стання, без патрэ́бы. Плі́тка стаі́ць мёртвым це́лам, а ба́лон атня́лі. Любча Навагр.

ЦЕЛЕ. *Не ў сваім целе адчуваць сябе.* Няёмка, няўту́льна. У гэ́тай кампа́ніі я атчу́вала сябе ні ў сваім це́ле. Жупра́ны Ашм.

Пры целе. Здаровы, дагледжа́ны. Мы глядзі́м – пры це́лі дзі́ця. Завельцы Астр. (СПЗБ-5, 345).

У целе. Тоўсты, здаровы. Бабы ка́залі, што была́ яна ў це́ле, а ця́пер худо́я ста́ла зу́сім. Хмя́льніца Сл.

Як не ў сваім целе. З кепскі́м самаадчу́ваннем. Мне та́к ця́жка, усё роўна́ як не ў сваім це́ле. Пеля́са Воран.

ЦЕЛЬНЯ. *Ні цельня ні ельня.* Пасрэ́дны, які ні́чым аса́блівым не вы́лучаецца. А Со́ня та́я была́ ні це́льня ні е́льня, нія́к вучы́цца ні ха́цела. Ваўкаві́чы Навагр.

ЦЕМЯ. *У цемя даць, атрымаць.* Пакара́нне. І ча́го ў́сё кру́ці́сься як ю́ла, зарас па́лучыш у це́мя. Дарагя́ны Маст.

ЦЕНЖАРЫ. *У ценжары.* У стане ця́жарна́сці. Яна ў́жо ў це́нжары. Швейля́ны Астр. (МСГВ, 520). **Вар.** у це́нжу (у це́нжары).

ЦЕНЖУ. *У ценжу.* У стане ця́жарна́сці. Яна хо́дзя ў це́нжу – з бру́хам заму́ш па́шла. Ма́лі Астр. (СПЗБ-5, 347). **Вар.** у це́нжу (у це́нжары).

ЦЕНЬ. *Як цень.* 1. Нямо́цны, нетрыва́лы. Пра тка́ніну. Дзе́ ты зь яго ў́жо па́шыеш што? Вына́сі́ўся – як це́нь стаў гэ́ты твой ку́жаль. Пустабо́ры Зэльв. (Стэ́ц.-2, 252). 2. Няду́жы, сла́бы. Ча́го ты сця́гнуўся з па́сцелі? Як це́нь, а яшчэ́ бярэ́цца хадзі́ць! Ле́жаў бы, паку́ль ачу́няеш до́бра. Кры́вічы Зэльв. (Стэ́ц.-2, 252). З гэ́тых пера́жыванняў ма́ці та́к па́бляжэ́ла, хадзі́ць як це́нь. Купі́ск ІІ Навагр. (ЖНСл., 164). Ё́н да та́го да́йшоў, што стаў як це́нь. Ка́ласы Бе́раст. Яна са́йшоўшы́ як це́нь, не ма́е сі́лы. Па́ляцкі́шкі Воран. (СПЗБ-5, 349).

Як цень цяняцца. Быць хворым, фі́зічна сла́бым. Хво́рая яна зу́сім ста́ла, як це́нь ця́няецца. Гу́менікі Сл.

ЦЕНЮ. *Баяцца свайго ценю.* Паводзі́ць сябе вельмі а́сцяро́жна, бая́зліва. Ё́н ле́дзь жы́ве, хадзі́ць і баі́цца свайго це́ню. Верця́лішкі Гродз.

ЦЕРНІЦУ. *Малоць (мняць) як у церніцу.* Гу́мар. Мно́га, ху́тка, а́петы́тна есці́. Во вы́галада́ўся, ме́ля як у це́рніцу. Ма́лая Бе́раставі́ца Бе́раст. Ні ў́сьнява́ю яду па́даваць, мне як у це́рніцу. Ста́рына Маст. Хо́ць ста́ры, а мне́ як у це́рніцу, і ку́ды то́лькі яно ў́ яго дзя́ецца. Ма́сты Маст.

Як у церніцу есці. Гу́мар. Ху́тка і мно́га. Ні́колі га́лонны ні́ будзя́. Як пры́сядзя да ста́ла, та е́сьць як у це́рніцу, то́лькі ў́сьнявай па́дносі́ць. Ста́рына Маст.

Як у церніцу церці. Гу́мар. Мно́га, ху́тка, а́петы́тна есці́. Ну́ й я́сі ты, як у це́рніцу трэ́ш. Хі́лякі Бе́раст. (СГВ, 620). Во а́пяці́т у ча́лавека, усё́ як у це́рніцу трэ́, што то́лькі ні па́дай я́му. Бе́рагоўцы Шчуч.

ЦЕСТА. *З аднаго цеста вылепленыя.* Вельмі падо́бныя, адно́лькавыя. Я́ны а́бодва з адна́го це́ста выле́пленыя. А́зярні́ца Сл.

Здуцца як цеста на апа́ры. Няўхв. Мо́цна за́капры́знічаць, надзьму́цца, за́цяцца. Я́ш ця́бе яшчэ́ ні ча́паў. Ча́го ты зду́ўся як це́ста на а́пары? Мо́цеві́чы Лід.

Змясіць на цеста *каго*. Моцна пабіць, знявечыць каго-н. *Зьмесіць цібе на цеста, кап ведала як сябе паводзіць*. Алекшыцы Бераст. *Зьмесяць цібе на цесто, то ні палезыш больш куды ні трэба*. Алекшыцы Бераст. *Трэ было зьмясіць яго на цеста, кап больш такога не рабіў*. Жупраны Ашм.

ЦЕШЧУ. Толькі цешчу вазіць дарога. Няўхв. Вельмі кепская, ухабістая. *Да Новага Двара ехалі асфальтам, а потым і пачалася дарошка – толькі цешчу вазіць!* Савічы Шчуч. (ЗНФ, 69). *Ш шашы як зьехалі, так нас аўтобус і пачоў паткідаць. Там жа дарога толькі цешчу вазіць*. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 69). **Вар.** толькі цешчу (цешчу) вазіць.

ЦЁМНЫ. Хай яго цёмны ведае. Выкл. Выказванне пажадання не ўдзельнічаць у чым-н., не ўмешвацца ў што-н., не мець дачынення да чаго-н. *Ні вяжыся зь ім, сыноч, хай яго цёмны ведае*. Гарны Гродз. *Ні пайду я зь ім, хай яго цёмны ведае!* Правыя Масты Маст.

ЦЁНГ. Як цёнг цягне. Неадольна, вельмі моцна. *Яго на раку як цёнг цягня, абы толькі, так і ляціць туды купацца*. Чуркі Ашм. • Цёнг – параўн. польск. *ciąg* ‘цяга’.

ЦЁНГАМ. Адным цёнгам. 1. *гаварыць, крычаць, енчыць і пад*. Бесперапынна-надакучліва і доўга. *Завялася і крычыць адным цёнгам, супакоіць нельга*. Купіск Навагр. *Ні енч адным цёнгам, ужэ аш у вушах зьвініць*. Струбніца Маст. *Сьвіня не кормленыя, енчаць цэлы дзень адным цёнгам*. Нача Воран. *І як яго горла стрывае? Адным цёнгам крычыць мо з гадзіну*. Грабава Зэльв. (Стэц.-2, 249). *Ні даваў жыць, адным цёнгам крычаў: паедзям да цёткі і паедзям*. Кругляны Гродз. (СНМ, 158). *Спаць ні спіць, адным цёнгам енчыць*. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 133). 2. Вельмі хутка, у адзін момант. *Я ш як спужалася, то адным цёнгам пёрла дахаты*. Заборцы Астр. *Бач ты яго, увесь слоік малака адным цёнгам парашыў*. Радзівілаўцы Лід. 3. Заадно, разам з тым, адначасова з чым-н. *Будзеце касіць Жарку, то адным цёнгам скасілі п і мой загончык*. Купіск Навагр. *Будзяш ісьці ў магазін, то заглянь да іх адным цёнгам*. Ельна Шчуч. 4. Бесперапынна. *Дзеці швэндаюцца адным цёнгам, аш надаела ўжо*. Асіпаўцы Воран. (СГВ, 577). • Цёнг – параўн. польск. *ciąg* ‘ход, цячэнне (падзей, спраў)’.

ЦЁТКА. Цётка за дзядзькам жыве. Гумар. Без турбот і клопатаў, пад апекай каго-н., на ўтрыманні каго-н. *Як калгас стаў памагаць, то яна цяпер і бяды не мае, жыве цётка за дзядзькам*. Пастарыні І Смарг. *А што ёй на работу хадзіць – мужык і за сябе і за яе зарабляя, жыве цётка за дзядзькам*. Каменка Шчуч.

ЦЕШЧУ. Толькі цешчу вазіць дарога. Няўхв. Вельмі кепская, ухабістая. *Там жа дарога толькі цешчу вазіць*. Малая Воля Дзятл. **Вар.** толькі цешчу (цешчу) вазіць.

ЦІВУН. Цівун на язык каму. Выкл. Нядобрае пажаданне таму, хто сказаў не тое, што трэба. *Цівун табе на язык, цётка, за такая прарочаня*. Скоржыкі Шчуч. **Вар.** ціпун (цівун, ціпук) на язык.

ЦІК. На цік набегла каму. Успомнілася каму-н. *Нешта яна мне на цік набегла, царства ёй нябеснае. Даўно ўжо гэта было*. Глоўсевичы Сл.

На цік не прыходзіць. Не з’яўляцца ў свядомасці. *Колькі ні стараўся прыдумаць, як гэту прыбудову зьяліць, алі нічога на цік ні прыходзіць, можа, ты што патскажаш*. Мяшэтнікі Маст.

ЦІПУК. Ціпук на язык каму. Выкл. Нядобрае пажаданне таму, хто сказаў не тое, што трэба. *Як хто дурна гаворыць, то кажаш: «Ціпук табе на язык!»* Малі Астр. (СПЗБ-5, 361). **Вар.** ціпун (цівун, ціпук) на язык.

ЦІПУН. Ціпун на язык каму. Выкл. Нядобрае пажаданне таму, хто сказаў не тое, што трэба. *Ціпун табе на язык, што ты гаворыш!* Верцялішкі Гродз. **Вар.** ціпун (цівун, ціпук) на язык.

ЦІСКАХ. У цісках трымаць. Вельмі строга, патрабавальна, суро́ва. *С самага дзяцінства Ігнат трымаў сваіх дзяцей у цісках*. Мілявічы Маст.

ЦІХАН. Ці́хан за пазуху залез каму. Хто-н. лянiвы. Яму Ціхан за пазуху залез. Стайкі Івац. (ДСК, 243).

ЦІШКАМ. Ці́шкам-ні́шкам. Непрыкметна, каб ніхто не бачыў, не чуў (зробіць што-н.). Як, бывало, маці дзе зазлueца, я збярусо і цішкам-нішкам пайду с хаты. І нікды ні дастала. Лунна Маст.

ЦО. Цо-то я. Няўхв. Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. Такі ўжэ га'рды, цо-то я, куды ўжэ нам да цібе. Бабіна Гродз. З усімі гаварыць не будзе – цо-то я. Алекшыцы Бераст. **Вар.** цо-то я; цо-то я камузэлька (кумузэлька) мая; цо-то я цо-то мая камізэлька; цо-то я і мая камузэлька. ● Цо – параўн. польск. со 'што'.

ЦОПАМ. Цопам-лопам. Абы-як, спяшаючыся (зробіць што-н.). Убярэцца ў доктара, ходзя, людзей хеліць, жартуя, байкі розныя пляце. Мая Вікія цопам-лопам, дзела справіла галопам. Дайлідкі Астр. Зноў цопам-лопам памыла падлогу, перамывай быстра! Паляны Ашм. Цопам-лопам. Паляны Ашм. (МСГВ, 614).

ЦУБАРЫ. Выцягнуць цу́бары. Памерці. Як ні будзяш сам сiбе глядзець, то выцягнеш цубары, і ніхто шкадаваць ні будзя. Галубы Маст. ● Цубары – відаць, утворана ад дьял. цыбы 'ногі', 'доўгія ногі'.

ЦУГУ. Даць цугу. Кінуцца наўцёкі, імкліва ўцякаць. Ён тады на ровар ускочыў і даў цугу, наспрабуў яго дажаны. Лойкі Гродз. (СНМ, 122). Паглядзеў на ўсё гэта, ды як даў цугу, тулькі міне і бачылі. Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 62).

ЦУД. Цуд над Віслай. Выкл. Выказванне здзіўлення, радасці, захаплення нечым незвычайным, неверагодным. Палянь, вярхаваты кошык баравікоў прывалок! А дзе ж ты іх назьбіроў?! Цуд над Віслай! Бабіна Гродз. Вэ, цуд над Віслай! Вусаты сваю жонку пад ручку вядзе! А ніколі такога ў сьвеці ні было, каб ён гэдык с сваёй Петрай абыходзіўса! Новая Руда Гродз.

Цуд панскі. Выкл. Выказванне здзіўлення, захаплення нечым незвычайным, неверагодным. Ну, цуд панскі, такі малы, а столькі ягат нашморгаў! Бабіна Гродз.

Цуд у пер'ях. Штосьці незвычайнае, неверагоднае. Бачыла, як унучка Федзянькі адзета была? Цуд у пер'ях! Такой красаты на сваім жыці ні бачыла! Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** чуда (цуд) у пер'ях (у пёрках).

Цуд у рэшаце. Штосьці незвычайнае, неверагоднае. Такая малая, а такая спраўная. Цуд у рэшаце! Апонаяцы Воран.

ЦУДА. Цуда ў пер'і. Дзіўны, смешны, дзівакаваты чалавек. Алі ш ужэ і цуда ў пер'і! Апануўсо, чысто насмешка, і думая, што модно. Лунна Маст.

ЦУДЫ. Цуды з праявамі. 1. Штосьці незвычайнае, неверагоднае. Кап у маі шчырыя грыбы раслі – я такія цуды з праявамі першы раз бачу. Бабіна Гродз. (ЗНФ, 78). Просто цуды з праявамі: столькі кавалераў сваталасо да яе, як маладая была. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 78). Трэба было ш такое ўвідзяць, во дзе цуды с праявамі! Пеляса Воран. 2. Выкл. Выказванне захаплення, здзіўлення нечым незвычайным, неверагодным. За чорта прыбраўся. Такі сьмешны быў, ну, цуды с праявамі! Дварчаны Шчуч. Цуды з праявамі! Такога ў нашуй вёсцы яшчэ ні было, ні бачылі ні дзяды ні прадзяды. Бабіна Гродз.

ЦУКАР. Салодкі цукар. Добрае, бесклапотнае жыццё. Салоткі цукар было панам, бо работы ні зналі, акрамя паляжаць. Бародзічы Зэльв.

ЦУКЕР. Не цукер. Не просты, які выклікае складанасці, непрыемнасці. Мая малодшая сястра была не цукер. Шынкаўшчына Воран.

ЦУКЕРКА. Як цукерка за тры грошы хорошы. Няўхв. Зусім не (хорошы). Ламая дзеўка сабе жызьню, выходзіць за этаго пасьледняго. Усе кажа, што хорошы. А ён такі хорошы як цукерка за тры грошы. Лунна Маст.

ЦУКЕРЭК. Як цукерэк пшэз паперэк. Недаступны, які пазбягае ўвагі, прыхільнасці да сябе з боку каго-н. Ну Марыська така ладна, така акуратненька, але нікога да сябе не допуса, як цукерэк пшэз паперэк. Сапоцкін Гродз.

ЦУРАЧКІ. *Цурачкі не было ў роце ў каго. Хто-н. зусім нічога не еў. З раніцы ніводнай цурачкі не было ў роце, ужо паелі, як скончылі палоець.* Данюшава Сморг. (СТВ, 539). • *Цурачка – крышачка, кавалачак.*

ЦУСІ. *Аб цу'сі аб ду'сі жыць.* Бедна, у нястачы. *Казала Соня, што жывуць яны ў горадзі ап цусі аб дусі. Усё трэба купіць, а зарплата малая.* Мацвееўцы Ваўк.

ЦУЦЫК. *Што цуцык змерзнуць.* Вельмі моцна. *Прастаяў ніведама колькі і ні дачакаўся яго. Толькі змёрс што цуцык.* Лунна Маст.

ЦЫБУЛІНКІ. *Ні цыбулінкі ні ўкрышыць.* Зусім нічога няма. Пра ежу. *Сёння ў нас як ніколі, у халадзельніку ні цыбулінкі ні ўкрышыць.* Жонка на пару дзён да сястры паехала, то во я такі гаспадар. Волькавічы Ашм.

ЦЫГАН. *Як цыган на аброці выгуляцца.* Вельмі дрэнна (пагуляць, адпачыць). *Паехаў да цешчы, думаў атпачыну, гарэлкі пап'ю, ажно выгуляўся як цыган на аброці: у першы ш дзень – касу ў рукі, і пайшоў сенаваць. Аж на дзёве каровы трэба.* Косцевічы Астр.

Як цыган сляпую кабылу любіць. Зусім не (любіць). *Ага, любіць ён яе як цыган сляпую кабылу.* Морына Іўсё. *Ты, мусі, любіш сваю жонку як цыган сляпую кабылу.* Рудзішкі Ашм. *Любіць як цыган сляпую кабылу.* Віштокі Ашм. (ППФВ, 39).

Як цыган сыраваткай залівацца. Моцна, без прычыны (смяяцца). *Нешта наша Яня цэлы дзень заліваецца як цыган сыраваткай, і с чаго б гэта.* Шаўдзіні Лід. (СТВ, 621).

ЦЫГАНЫ. *У цыганы ісці, хадзіць.* Інсцэніраваны фрагмент вясельнага абраду, дзе галоўную ролю выконваюць пераапанутыя ў цыганы асобы. *А чаму ш вы ні пайшлі з намі ў цыганы? Кажце, на вашай радзіне такога німа? Дзіўно: якоё ш гэта вясяля бяс цыганоў? Бершты Шчуч.* (ЗНФ, 74). *Учора хадзіла ў цыганы, то так міне размалявалі, што ледзьва адмылася.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 74). *У Квасевічах на вясельях у «цыганы» перадзяюцца, а ў нас, у Заполлі, ужэ німа таго, у нас заправа другая.* Заполле Івац. (ДСК, 88).

ЦЫМАНТ. *Як (што) цымант воду цягнуць.* Няўхв. Вельмі многа і часта (піць, напівацца віна, гарэлкі). *Што да воткі, то цягня як цымант воду.* Вярэйкі Ваўк. – *Твой мусі ні п'е? – Ну, ні п'е ... Цягня як цымант воду.* Старына Маст. *Цягня як цымант воду і ніяк ні здаволіцца.* Чаплі Лід. *Мой яшчэ так-сяк, а той цягня як цымант воду.* Лотвічы Бар. *Як тыя бедныя дзеткі жывуць. Бацька ш іх цягня як цымант воду.* Алекшыцы Бераст. *Во як п'е! Цягня што цымант воду.* Лунна Маст. *А што ім гэта паўлітра на двоух? Яны яшчэ пойдуць недзе шукаць, прывыклі, здаровыя і цягнуць як цымант воду.* Дубінка Гродз. (ЗНФ, 97). *Быў хлопец як хлопец, а ціпер расьпіўсё, цягне як цымант воду.* Навасёлкі Маст. (ЗНФ, 97). **Вар.** як цымант (цэмант, цэмент) воду.

ЦЫМБАЛЫ. *Вялікія цымбалы.* Тое, што патрабуе шмат часу для ажыццяўлення. *Я вам заўтра раскажу пра гэта, гэта вялікія цымбалы.* Крэва Сморг. (СПЗБ-5, 370).

ЦЫНДАЛЕ. *Адкінуць цындале.* Памерці. *Адкінуў, бедны, цындале.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-5, 370).

ЦЫПАЧКАХ. *На цыпачках хадзіць і пад.* На пальцах ног. *Каб напалохаць яе, ён так будзя цікіняцца: крадучыся на цыпачках патходзя.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 360).

ЦЫПКІ. *Цы'пкі вязаць з кім.* Пярэчыць каму-н., сварыцца з кім-н. *О дзе сына выгадаваў. Бач, як цыпкі вяжа з бацькам, ані слова ні прапусьціць.* Чураі Дзятл.

ЦЫРЛАХ. *Хадзіць на цырлах перад кім.* Лісліва дагаджаць каму-н., падхалімнічаць, паддобрывацца да каго-н. *Яна ўвесь век хадзіла перад ім на цырлах.* Падольцы Астр.

ЦЫРЫ. *Даць цыры пад хвост каму.* Правучыць, б'ючы, распраўляючыся з кім-н. *Дай цыры пад хвост яму, хай ні леза туды, куды ні просяць.* Улезлы Ваўк. • *Цыра – вырабленая губа-трут для здабывання агню.*

ЦЬМА. *Цьма цьмушчая каго, чаго.* Вельмі многа, вялікая колькасць каго-, чаго-н. *Сколькі галубоў! – То цьма цьмушчая.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-5, 374). *Цьма цьмушчая народу.* Лоск Валож. (СПЗБ-5, 374). *Мухаў у хаці цьма-цьмушча, аж у гаршке паналазілі, ратунку ад іх німа.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 255).

ЦЭ. **Ні цэ ні бэ.** Няўхв. Неразумны, бесталковы. *Нейкі гэты хлопец ні цэ ні бэ.* Харосіца Навагр.

ЦЭБАР. **Як у цэбар** бухаць, бухікаць. Вельмі моцна і часта (кашляць). *Застудзіўся недзі і ціпер бухікая як у цэбар.* Цяглевічы Зэльв. **Вар.** як у бочку (у вядро, у кадушку, у цэбар).

Як цэбар. 1. галава. Вялікая (галава). *Галава як цэбар у таго галавача.* Грабава Зэльв. (СНМЗ, 31). *Галавень некі, галава як цэбар.* Рагачы Гродз. (СНМ, 33). 2. напіцца. Вельмі моцна напіцца, ап'янець. *Ты ўчора напіўся як цэбар, аж мне брыдка за цябе было.* Зэльва Зэльв.

ЦЭБРА. **Як з цэбра.** 1. ліць. Моцна, сучэльным патокам. Пра дождж. *Надышла хмара, грымоты, пярунэ страляюць ды дошч як с цэбра лье.* Пугачы Шчуч. *А на двор то й сабаку ні выжаныш, дошч лье як с цэбра.* Шурычы Свісл. 2. дождж. Вельмі моцны, праліўны. *Ну й вымак, што сабака, дошч як с цэбра.* Янавічы Клец.

ЦЭМАНТ. **Як цэмант воду цягнуць.** Няўхв. Вельмі многа і часта (піць, напівацца віна, гарэлка). *От ужо сабе бедачку нажыла з мужыком. П'е, цягня як цэмант воду.* Поразава Свісл. **Вар.** як цымант (цэмант, цэмент) воду.

ЦЭМЕНТ. **Як цэмент воду цягнуць** і пад. Няўхв. 1. Вельмі многа і часта (піць, напівацца віна, гарэлка). *Ён сабе як цэмент воду хлешча, а там і ўстаць ні можа.* Талькаўцы Ваўк. *Я думала, што ён ні п'е, ажно й ён цягне як цэмент воду.* Васілевічы Навагр. (ЗНФ, 97). *Міця Падлесны цягня гэту гару як цэмент воду.* Мілявічы Маст. *Пасья нічога добрага не бачыла за ім: піў, халерны конь, піў як цэмент ваду.* Кавалічы Гродз. (ДМГ, 216). *Мілянська мая! Яе за стол пасадыш – мужыка любога перап'е, яна п'е як цэмент воду.* Стокі Свісл. 2. Пастаянна (цягнуць, браць, прасіць, патрабаваць, вымагаць што-н. у каго-н.). *Надаела ты мне, усё грошы просіш, цягняш як цэмент воду.* Суботнікі Іўеў. *Мой Міша цягня грошы як цэмент воду. І ні думая, што іх трэба зарабіць.* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** як цымант (цэмант, цэмент) воду.

ЦЭП. **Цэп у цэп** з кім. Роўны з кім-н. Пераважна ў працы. *Наша Маня цэп у цэп з мужчынамі трактар водзіць.* Карэвічы Шчуч. (СГВ, 612). *О, як сварыцца, та цэп у цэп са старою, ніза што ні апсварыш.* Дварчаны Воран.

Як цэп. Асудж. 1. п'яны. Вельмі (п'яны). *Бачу, ідзе п'яны як цэп.* Дакудава Лід. *Трэці дзень прыходзіць п'яны як цэп, і што тут зь ім рабіць.* Мацвееўцы Ваўк. 2. напіцца. Вельмі моцна (напіцца). *Пананіваліся як цапы, языком ні варочаюць, і яшчэ мало.* Бабіна Гродз. 3. Вельмі п'яны. *Зарплату палучыў, дык дахаты прышоў ужо як цэп.* Дзягаўцы Ашм.

ЦЭПАМ. **Цэпам у печы малаціць.** Насмеш. Быць малым, малага росту. *Што зь яго – і мяшка ні падыма, будзя цэпам у печы малаціць.* Гурнефель Шчуч.

ЦЭЎКІ. **Як з цэўкі.** 1. ліць. Моцна, сучэльным патокам (ліць). Пра дождж. *Пабуць у хаці – дошч лье як с цэўкі.* Сцігані Іўеў. *Дошч лье як с цэўкі.* Палаткова Гродз. *Дождж лье як з цэўкі.* Рыдзелі Гродз. (ППФВ, 24). 2. дождж. Вельмі моцны, праліўны (дождж). *А дзе ты ціпер пойдзеш? Сядзі, перачакай, на дварэ дошч як с цэўкі.* Дубінка Гродз.

ЦЮ. **Цю-цю.** Скеп. Цалкам знікнуць, страціцца, зрасходавацца. *Ну што, чэшаі сабе патыліцу? Знайшоў, каму грошы даваць. А грошыкі то цю-цю.* Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 70).

ЦЮКІ. **Цю'кі ў рукі чаго.** Вельмі мала чаго-н. *У нас тых яец цю'кі ў рукі – куры перасталі нясыціся.* Пачарнейкі Свісл.

ЦЮЛЬКУ. **Цюльку травіць.** Няўхв. Хлусіць. *О, брат, табе ці можна верыць, мусіць, ізноў цюльку травіш.* Слонім Сл. **Вар.** мульку (цюльку) давіць (травіць).

Цюльку ў лапці абуваць. Няўхв. Гаварыць няпраўду, хлусіць. *Ты мне цюльку ў лапці ні абувай, а гавары па дзелу.* Старына Маст.

ЦЮХА. **Цюха-мацюха.** Няспрытны, неадважны, нерашучы чалавек. *Твой Алег зусім некі цюха-мацюха, нават да маёй Лены не падыйдзе.* Азёркі Маст.

Цюха-мацюха і калупай з братам. *Асудж.* Група несур'езных, гультаяватых, ні да чога не здатных людзей. *Во сабраліся цюха-мацюха і калупай з братам!.. Ні сена згрэці, ні злажыць і ні ў хаце памахчы.* Пераганцы Воран.

ЦЮЦЕЛАВА. Як Цю'целава з катамі вазіцца. Клапатліва (важдацца з кім-, чым-н.). *Гэта малое ні адарвеш ад ляляк, возіцца зь імі як Цюцелава з катамі.* Пераганцы Воран.

● **Цюцелава** – прозвішча ці мянушка адзінокай жанчыны, якая жыла ў вёсцы. У яе было шмат катоў, пра якіх яна вельмі клапацілася.

ЦЮЦЕЛЬКА. Цюцелька ў цюцельку. Абсалютна дакладна, без якіх-н. адхіленняў (рабіць што-н.). *Прыйдзе Марыся, як усягда цюцелька ў цюцельку.* Місявічы Воран. *Зусім дакладна, капля ў каплю, цюцялька ў цюцяльку.* Багданаўцы Шчуч. *У гэтай вёсцы людзі прыходзяць цюцялька ў цюцяльку на аўтобус.* Галынка Бераст.

ЦЮЦІ. І ў цюці і ў людзі хадзіць. Няўхв. Усюды ў адным і тым жа адзенні. *Адзень другую кашулю, а то ходзіш у ёй і ў цюці і ў людзі.* Орлі Воран.

ЦЮЦІК. Як цюцік вымакнуць і пад. Моцна, наскрозь. *Ну і надвор'е, я пакуль прыйшоў з магазіна, вымак як цюцік.* Доры Валож.

ЦЮЦЬКА. Далікатны як панскі цюцька. *Асудж.* Лісліва-няшчыры. *Гэты Болісь далікатны як панскі цюцька, цябе так падвядзе, што ты не пасьпеяш ухмыльнуцца.* Новы Двор Свісл. (СГВ, 617). *Такі ўжо далікатны як панскі цюцька.* Алекшыцы Бераст.

Як цюцька блох набрацца. *Асудж.* Вельмі моцна (напіцца, ап'янець). *Лець дахаты прыцягнулі, набраўся як цюцька блох.* Голдава Лід. **Вар.** як сабака (цюцька) блох (вошай).

Як цюцька ў гразь уліпнуць, улезці і пад. У непрыемнае, у недарэчнае, у нялёгкае становішча (трапіць). *Як убачыў, што Мікола б'е нашага Чэсіка, лёдва разняў гэтых дурняў, сам уліп як цюцька ў грась.* Пескі Маст. (СГВ, 621). *Што за хлопец, што зь ім рабіць...* *Як дзе якая бойка, то заўсёды і ён улезь як цюцька ў грась.* Катчыно Маст.

ЦЯБЕ. Каб цябе. *Выкл.* Выказванне розных, пераважна адмоўных пачуццяў. *Кап цябе! Але ш ты мяне й запаланіў – лець сэрца не стала.* Клявіца Ашм. (СРЛГ, 45).

ЦЯГНІК. Цягнік пайшоў чый. Хто-н. занадта позна адумаўся, намерыўся рабіць што-н. *Усё, ваш цягнік пайшоў, трэба было раней думаць пра падарак, а ціпер нічога ні зробіш.* Ашмяны Ашм.

ЦЯЛЕПКАЛА. Як цялепкала ісці і пад. Няўхв. Вельмі павольна. *Трохі шыпчэй ідзі! Ато валачэшся ззаду як цялепкало.* Беражна Карэл. (НЛ, 164).

ЦЯЛЁ. Цялё нялізанае. *Зневаж.* Дурань, разява, няўдаліца. *Нясьмелы, такая вяпла, башмак, нічога ні панімаіць. Гэта як аскарбленія. Карова ні ліжыць цяляці, як ні любіць яго. Так і чалавека, калі ні любяць, то – цялё нялізанае.* Горшавічы Астр. *Што ты тут стаіш, цялё нялізанае! Ні слова ад цябе ні пачуеш.* Закальное Любан.

Як цялё на вяроўцы разгуляцца. *Незадав.* Вельмі, празмерна. *Апсяцця, лятаяця тут як чэрці, разгуляліся як цялё на вяроўцы.* Геранёны Іўеў.

Як цялё язык аткусіла каму. Няўхв. Хто-н. маўклівы, не жадае гаварыць. *Сядзіць адзін, нічога ні гаворыць, як цялё язык аткусіла.* Дзям'янаўцы Дзятл.

ЦЯЛЮК. Як цялюк на вяроўцы гуляць, пагуляць, адгуляць і пад. *Незадав.* З абмежаваннем у свабодзе дзеянняў. *От пагуляў як цялюк на вяроўцы, трэба было дахаты пачці адразу ісьці.* Пеляса Воран. – *Лявон, як пагуляў на васэлі? – Як цялюк на вяроўцы.* Пеляса Воран. **Вар.** як цяля (цялюк) на вяроўцы (на прывязі).

ЦЯЛЯ. Няўпорнае цяля. *Асудж.* Нерашучы, нясмелы, няспрытны чалавек. *Вот і давер такому ніўпорнаму цяляці што важна...* *Скажуць яму слово – вочы апусьціць і будзя маўчаць як рыба.* Бабіна Гродз.

Як цяля. Няўхв. Негаваркі, нерашучы, ціхі. *А што там дзеўкам зь ім гаварыць, ён як цяля.* Падгаі Ашм. (СГВ, 621). *Ён негаваркі, ціхі, як цяля.* Галышаны Ашм. *Ну што ты*

сядзіш, нічога ні гаворыш, як цяля. Граўжышкі Ашм. Сядзіць як цяля, хоць бы слова сказаў. Даргунь Гродз. Стаіць як цяля. Алекшыцы Бераст.

Як цяля з гілёсу танцаваць. Насмеш. Вельмі кепска, няўмела. Танцуе як цяля з гілёсу. Каменны Лог Ашм. (ППФВ, 61). • Гілёс – сляпні, авадні; параўн. літ. *gyliūs* ‘тс’.

Як цяля за каровай хадзіць і пад. Неадступна, услед (хадзіць за кім-н.). Чаго ты валочыся за мной як цяля за каровай. Зенявічы Навагр. (МСГВ, 73).

Як цяля на вяроўцы гуляць, пагуляць, адгуляць і пад. Незадав. 1. З абмежаваннем у свабодзе дзеянняў. І ні агледзелася, як водпуск прайшоў. Якое там «адгуляла»! Як цяля на вяроўцы. Гродна Гродз. (ЗНФ, 97). Ты ш казалася, кап нікуды далёка ні ішоў, дык я вот і пагуляў як цяля на вяроўцы. Пескаўцы Лід. (ЗНФ, 97). Дзеўкаю як была, ня было калі і аддыхнуць, ні то што гуляць. Як кажучы, нагулялася як цяля на вяроўцы. Мастаўляны Лід. – Ну, як гулялася на васэлі? – А... Пагуляў як цяля на вяроўцы. Палубнікі Лід. 2. Вельмі кепска, няўмела. Які зь міне танцор... Вот, танцую як цяля на вяроўцы. Бабіна Гродз. Ніяк ні ўмеяш танцаваць, скачаш як цяля на вяроўцы. Янаўляны Лід. **Вар.** як цяля (цялюк) на вяроўцы (на прывязі).

Як цяля на прывязі гуляць. Незадав. 3 абмежаваннем у свабодзе дзеянняў. Ні хочацца мне ехаць на гэто вясельё, нікога я там ні ведаю і буду гуляць як цяля на прывязі. Дарагляны Маст. **Вар.** як цяля (цялюк) на вяроўцы (на прывязі).

ЦЯЛЯТКА. Ліслівае цялятка. Дагодлівы чалавек. Маруся заўсёды была лісьлівым цяляткам, таму і да яе ўсе добра адносяцца. Апонаяцы Воран.

ЦЯЛЯТЫ. Цяляты язык аджавалі (адкусілі, адтапталі) каму. Няўхв. Хто-н. маўчыць, не можа ці не хоча гаварыць. Хіба табе цяляты язык аджавалі, што слова сь цябе ні выцягнуць. Купіск Навагр. Ну, скажы хоць слова, ці мо табе цяляты язык аджавалі? Беякі Дзятл. Хіба табе цяляты язык аткусілі, што маўчыш? Рачэнь Любан. Ну а ён, я ні знаю, што зь ім такоё, хіба яму цялята язык аттапталі, што слова сказаць ні мох. Калбасіна Гродз. **Вар.** цяляты (каровы) язык аджавалі (адкусілі, адтапталі).

Як валеркавы цяляты. Моцна (пасябраваць). Лёдзя з Манькай спрагліся як валеркавы цяляты. Вугляны Сморг. (СГВ, 614).

Як цяляты язык аджавалі каму. Няўхв. Хто-н. маўчыць, не можа ці не хоча гаварыць. Што ш ты, мой унучак, нічога ні скажаш, як цяляты язык аджавалі. Вайневічы Дзятл. (СГВ, 621). Хоць бы слоўца сказаў, а то маўчыці, як цялята язык аджавалі. Яблынька Дзятл.

ЦЯЛЯЦІ. Гнілому цяляці хвост абарвалі. [Значэнне не высветлена]. Гнілому цяляці хвост абарвалі. Свіслач Гродз. (СНМ, 180).

ЦЯМНА. Ад (з) цямна да цямна. Вельмі доўга, бесперапынна, увесь светлавы дзень. Але ж робяць етыя людзі ад цямна да цямна. Зэльва Зэльв. (ХБД, 446). Працую як той вол рабочы, ад цямна да цямна гну карак. Дарагляны Маст. На сваёй аспадарцы мало чаго мелі, а рабілі ад цямна да цямна. Стральцы Гродз. (ЗНС, 31). Вельмі ж бацько заядлы да работы быў, хватой сь цямна да цямна. Нясутычы Навагр. (СБНФ, 116). Ідзе вясна, то страх бярэ: палонне замучвая, у градах ад цямна да цямна. Бялавічы Івац. (ДСК, 166).

ЦЯМНЕ. Па цямне. Позна вечарам. Ня можаш ты прыйсьці ў пару, прыплячэся па цямне, калі ўжо павячэралі. Паляны Ашм. (СГВ, 350).

ЦЯМЦЯ. Цямця-лямця. Няўхв. Няспрытны, марудлівы чалавек. Я думала, што ён цямця-лямця, а гэта такі праныра, што свет ні бачыў такога. Славічы Гродз. (СНМ-2, 256). Цямця-лямця, ідзе і спіць. Заполле Івац. (ДСК, 246).

ЦЯП. На цяп-ляп зрабіць і пад. Спехам, абы-як, безадказна. Ну як так можна! Зрабіў на цяп-ляп карыто, та сьвіня яго адразу і развалілі. Бабіна Гродз. Такія работнікі... Накрылі страху на цяп-ляп. Пры першым даджы адразу і пацякло. Косцевічы Астр.

Цяп-ляп і гатова. Спехам, абы-як, безадказна зрабіць, выканаць што-н. *Усё ў яе так, цяп-ляп і гатова.* Варняны Астр. *Ні думая, каб добра зрабіць – цяп-ляп і гатова.* Бабіна Гродз.

ЦЯРЭДНЯ. Цярэдня-бяледня. Сярод белага дня. *Гультай гэты, ляжа цярэдня-бяледня і спіць.* Зарачаны Свісл. (СГВ, 612). *Дравіска валакуць зь лесу і лясьніка ні баяцца.* *І ўсё – цярэдня-бяледня.* Старое Сяло Зэльв. (СНМЗ, 135).

ЦЯЦЕРА. Глухая цяцера. *Іран.-асудж.* Чалавек, які кепска чуе. *Глухая цяцера, злазь, прыхалі.* Бялавічы Івац. (ДСК, 246).

Сляпая цяцера. *Іран.-асудж.* Чалавек, які не бачыць, не заўважае што-н., каго-н. *Во ш ляжыць шалёноўка, а ты й ні бачыш, сляпая цяцера!* Струбніца Маст.

ЦЯЦЬ. Як цяць. Напагатове. *А гэты Стэльмахаў хлопца стаіць толькі як цяць, чакая моманту, кап кінуцца ў бойку.* Янаўляны Лід. • *Цяць – параўн. польск. cięć ‘рэзаць, сячы, кусаць’.*

ЧАБАН. Чабан задраўшы ісці і пад. *Насмеш.* Фанабэрыста, ганарліва, з высока ўзнятай галавой. *Ідзе чабан задраўшы, нікого перат сабой ні бачыць.* Лайкоўшчына Лід.

ЧАДУ. Даць чаду. Праявіць сябе незвычайна, максімальна ў чым-н. *Дальбук, колькі жыву, такога ні бачыла... Як пайшоў наш прымак у танцы, як даў чаду, ту ўсе паразяўляліся.* Асіпаўцы Воран. *Ну й далі яны сёдня чаду – усе буракі апалолі.* Бабіна Гродз. *Дурань, даў чаду на гэтым дрындулецці.* Талькаўцы Ваўк.

ЧАЙ. Хоць чай заварвай сена і пад. *Прыемнае на пах, духмянае.* *Сянце такое пахучае, хоць чай заварвай.* Квасевічы Івац. (ДСК, 224). *Атаўка, як высахла, ну ўжэ такая пахуча, хоць бяры і чай заварвай.* Бабіна Гродз.

ЧАЙКА. Як чайка за мора збірацца. Вельмі марудна, не спяшаючыся (збірацца куды-н.). *Ты збіраеся ў госьці як чайка за мора, ужо даўно там была п, а яшчэ тут порася.* Салтанішкі Воран. *Збіраеся як чайка за мора.* Жупраны Ашм.

ЧАЙНІК. Чайнік павесіць каму. *Іран.* Адмовіць таму, хто сватаецца. *Казалі, што яна яму чайнік павесіць, ажно не, ужо скоро вяселе будзя.* Вялікія Шастакі Дзятл. (ЗНФ, 78). *Я свайму Міколу першы рас таксама чайнік павесіла.* Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 78). *Каб знала, што такі будзяш, то чайнік павесіла п.* Тоўсцікі Маст. (ЗНФ, 78). *Так улягаў за маёй дачкой, але яна яму чайнік павесіла.* Даўлюдаўшчына Шчуч. (ЗНФ, 78).

ЧАКАНКІ. Усе чаканкі паесці. Страціць надзею дачакацца каго-, чаго-н. *Ну, с прыездам! А мы вас чакалі, чакалі і ўсе чаканкі паелі, думалі, ужо ні прыедзіця.* Косцевічы Астр.

ЧАМЕР. Як чаме’р горкі. *Няўхв.* Вельмі (дрэнны). *Мой стары п’яніца стаў мне горкі як чамер.* Масцяны Астр. (СГВ, 585). *Жыцьцё стала горкае як чамер.* Ятвезь Ваўк.

ЧАНСТАХОВА. Як з Чанстахова адмыслова. Вельмі (добра, выдатна). *Ён строіў хату дзуга [доўга], алі пастроіў адмыслова як с Чанстахова.* Шашкі Воран.

ЧАПАСУ. Чапасу даць каму. Сурова расправіцца з кім-н., пабіць, пакараць каго-н. *Я яму такога чапасу даў, што доўго будзя помніць.* Беражна Карэл. (ЗНС, 95).

ЧАПЛЯ. Як чапля поўзаць. *Няўхв.* Павольна (хадзіць). *Чаго ты тут поўзаеш як чапля?* Куркежы Бераст.

ЧАПЦЫ. У чапцы радзіцца. Быць шчаслівым, удачлівым. *Хібо яна ў чапцэ радзілася?* Галаўнічы Гродз. (СНМ-2, 257). **Вар.** у чапцы (у чэпцы) радзіцца.

ЧАРАПКУ. У чарапку не варыць у каго. *Груб.* Хто-н. неразумны, някемлівы. *У сраўнені с тваім хлопцам у гэтаго хіба ў чарапку ні варыць.* Седліска Воран. *Во дурань, у чарапку ні варыць зусім.* Правыя Масты Маст. *Я вам можа што і сказала п, але сёня ў міне нешта ў чарапку ні варыць.* Рамашкі Шчуч.

ЧАРАПОК. *Чарапок не варыць чый. Груб.* Хто-н. неразумны, някемлівы. *Як я бачу, твой чарапок зусім ні варыць, нічога ты ні разумеяш.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 162).

ЧАРАПЫ. *Чарапы ў вачах становяцца (стаяць) каму.* У чым-н. уяўленні ўзнікаюць розныя страхі, здані, каму-н. што-н. здаецца. *Табе ўжо чарапы ў вачах становяцца, нівядома што здаецца.* Вераскава Навагр. *Табе што ўжо хіба чарапы ў вачах стаяць?* Вераскава Навагр. **Вар.** тарапы (тарпы, тарапачы, тарапкі, вытарапкі, чарапы) у вачах становяцца (стаяць, пасталі, робяцца); вотарапецень у вачах становіцца.

ЧАРВЯКУ. *<Як> чарвяку на вяку прыйшлося і пад.* Аднойчы і нечакана. Пра рэдкі і шчаслівы выпадак. *Прыйшлося чарвяку на вяку выйграць машыну.* Сенна Навагр. *Няма чаго тут хвастацца, табе проста павязло як чарвяку на вяку.* Крупава Лід. (Хітр., 63).

ЧАРВЯЧОК. *Чарвячок смокча ў каго.* Каму-н. хочацца есці. *Пайшлі есці, а то ў мяне ўжо чарвячок смокча.* Лозкі Дзятл.

ЧАРГУ. *У першую чаргу.* Спачатку. *У першую чаргу здымаюць падчаровак, а пасля выразаюць грудзінку.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-3, 324).

ЧАРКУ. *Дацца ў чарку.* Запіць, знаходзіцца ў стане запою. *Даўся чалавек у чарку, ужо тыдзень як ні высых.* Пячоўшчына Валож.

У чарку заглянуць. Выпіваць. *Праўда, па гаспадарцы добры быў мой чалавек, усё ўмеў рабіць, але ж любіў у чарку заглянуць.* Геранёны Ёўеў.

ЧАРТА. *Да чарта каго, чаго.* Вельмі многа. *Зеля ў гародзі было да чарта.* Алёхнавічы Дзятл. *Да чарта ў яго было ў гуме зярна.* Гарнастаевічы Свісл. **Вар.** да чорта (да чарта).

Да чарта і <яшчэ> трошкі чаго, каго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. *Іх, гэтых яблык, сёліта да чарта й яшчэ трошкі.* Ніхай і дзеці сарвуць. *Кап толькі сучча ні ламалі.* Круглая Ваўк. (ЗНФ, 27). *Работы той перат сьвятам да чарта й трошкі.* Шаўдзіні Лід. **Вар.** да чорта (да чарта) і <яшчэ> трошкі.

Мець чарта за пазухай. Няўхв. Затойваць нядобрыя намеры. *З віду выглядае такім ужо спакойным, але мае чарта за пазухай.* Каркуцяны Воран.

Ні чарта ні харта. Нічога (не мець). *Гэты халасьяк ні чарта ні харта не мае.* Дварчаны Воран. *Аднаму зямлі колькі хочаш, а другому ні чарта ні харта.* Дзеткі Воран. *Пасля вайны людзі не мелі ні чарта ні харта.* Казляны Воран.

Падняць як чарта на вілах каго. Іран. Залішне ці незаслужана ўзнесці, узвысіць, усхваліць каго-н. *Паднялі яе як чарта на вілах.* *Усюды пра яе: і ў газетах, і па радзіві.* *А там дык і нічога такога няма – баба і ўсё.* Вішнева Сморг.

ЧАРТОМ. *З чартом у адной лазні памыўся.* Няўхв. Кепскі, нялюдскі. *Зусім сумленне патраціў, мусіць, с чартом у адной лазні памыўся.* Гальшаны Ашм.

Чартом чхаць. Асудж. Непрыязна ставіцца да каго-н., выяўляць сваю незадаволенасць кім-н., злавацца. *Мішка, хопіць чартом чхаць, бацька ш праўду сказаў, а на праўду злаваць няма чаго.* Гальшаны Ашм. (ЗНФ, 78). **Вар.** чортам (чартом) чхаць.

ЧАРТУ. *К чарту.* Пабочн. Выказванне непрымальных адносін да чаго-н. *Памарожу, к чарту, ногі ці зусім замёрзну, што вы!* Голдава Лід. (ДМГ, 233).

ЧАРЦЕЙ. *Ганяць чарцей.* Пераважна дзіц. Седзячы на чым-н., матляць спушчанымі ўніз нагамі. *Сядзі спакойно, ні ганяй чарцей!* Бабіна Гродз. *Перастань чарцей ганяць.* Капцёўка Гродз. **Вар.** ганяць (вазіць, калыхаць) чарцей.

Калыхаць чарцей. Пераважна дзіц. Седзячы на чым-н., матляць спушчанымі ўніз нагамі. *Пасядзі ты спакойна! Хопіць ужо калыхаць чарцей!* Сморгонь Сморг. **Вар.** ганяць (вазіць, калыхаць) чарцей.

Чарцей вазіць. Пераважна дзіц. Седзячы на чым-н., матляць спушчанымі ўніз нагамі. *Колькі табе рас казаць, перастань чарцей вазіць!* Падбалоцце Зэльв. **Вар.** ганяць (вазіць, калыхаць) чарцей.

Чарцей паганяць каму. Пакараць, адлупцаваць каго-н. *От, я табе чарцей паганяю!* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 79). **Вар.** чорта (чарцей) ганяць (паганяць).

ЧАРЫ. Адны чары засталіся ад каго. Хто-н. вельмі схуднеў, збляжэў. *Паеш вазьмі, ат цябе адны чары засталіся.* Куцэвічы Карэл.

ЧАС. Бавіць час. Знаходзіцца, быць дзе-н. *І дзе ты бавіла час? Тут усе цябе чакалі.* Калеснікі Бераст. (СГВ, 578).

Не ў доўгі час. Хутка. *Так і гадаваліся ўсе разам, калі горш, калі лепей, а ні ў доўгі час бацько таксама адышоў на той сьвет.* Адэльск Гродз.

У добры час сказаць. *Пабочн.* Каб толькі і далей было гэтак жа добра; каб толькі не сурочыць, не прагаварыцца. *І на той выхадны, казалі, да міне прыедуць. І сама бачу, і Галя расказвала: зяць, у добры час сказаць, файны чалавек.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 71).

У час па чайнай ложцы. Рэдка, пакрысе і павольна. Пра гаворку. *Я ні магу зь ім гаварыць, мне памахчы яму хочацца: цэдзіць словы ў час па чайнай ложцы.* Стокі Свісл.

Час ад часу. Зрэдку. *Час ад часу брат з жонкай да нас заходзілі.* Руда Яварская Дзятл. *Час ат часу вып'я.* Амбілеўцы Шчуч.

ЧАСАМ. За польскім часам. У перыяд з 1921 па 1939 гады, калі Заходняя Беларусь уваходзіла ў склад Польшчы. *Хачу ўчыся, хачу раблю, хачу зразу замуш іду. Ун як наша Марыся. А за польскім часам так ні было.* Янаполь Воран. (ДМГ, 150). *За польскім часам адно паны елі пярнікі.* Альхоўка Навагр. (МСГВ, 407). *Яшчэ за польскім часам такоё насілі, ціпер німа такога мацерыялу нат.* Шчорсы Навагр.

Тым часам. 1. Тады ж. *Вы тут пасядзеця, а мы тым часам на рэчку збегаям, пакупаямсо.* Жукевічы Гродз. (СНМ-2, 236). 2. *Пабочн.* Дарэчы, у сувязі са сказаным. *Дык ужго стары, тым часам, не малады.* Кашалёва Навагр.

Часам з квасам а парой з вадой (<ці то> з бядой). Па-рознаму – і добра, і кепска. *Жылі ўсяляк: часам с квасам а парой з вадой.* Воранава Воран. *Рознае ў жыцці бывае: і добрае і благое ў адносінах да іншага чалавека – часам с квасам а парой зь бядой.* Ашмянны Ашм. *Часам з квасам а парой з вадой ці то з бядой.* Шайбакі Лід. (МСГВ, 615).

ЧАСЕ. На скорым часе. Хутка, своечасова. *Каб на скорым часе, то і атравалі п, а так памёр.* Горка Дзятл.

ЧАСНЫК. Заячы часнык. *Бат.* Чарамша. *На Схадоўскім полі заячы часнык усё рос, многа было.* Літвінкі Гродз. (СНМ, 57).

ЧАСТАКОЛ. Частакол гарадзіць. Няўхв. *Гаварыць няпраўду, выдумляць, перабольшваць што-н. А я яго й слухаць ні хачу, ён добро ўмея частакол гарадзіць, нат ні змаргне.* Старына Маст.

ЧАСТАКОЛУ. Нагарадзіць частаколу. *Нагаварыць пустога, абы-чаго. Цэлу гадзіну гаварыў да міне, нагарадзіў частаколу, што ніяк ні магу разабрацца.* Паўлаўшчына Ваўк.

ЧАСУ. Даць часу. Кінуцца наўцёкі, уцякаць. *Давай часу адгэтуль! Гаспадар ідзе.* Ашмянны Шчуч. *Даў часу, адно пяткі заблішчалі.* Новы Двор Свісл.

ЧАЦВЕР. Не цяпер то ў чацвер. Калі-небудзь, у бліжэйшым будучым і абавязкова (будзе што-н.). *Усім вядома, што ні ціпер та ў чацвер, а паміраць трэба.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 43).

Ні цяпер і ні ў чацвер. Ніколі. – *Калі мы зноў сустрэнемся? – Ні цяпер і ні ў чацвер.* Ні трэба. Гербелевічы Дзятл.

ЧВЭРЦІ. Тры чвэрці да смерці. Зусім нямнога (засталося каму-н. да смерці). *Сколькі яму тут жыць засталося – тры чвэрці да сьмерці.* Уселяб Навагр. *Што с табою робіцца?! Мо трэ чвэрці да сьмерці, а ты што вытваряеш?! Кавалі Бераст.*

ЧЛУНКАХ. Па члунках разбіраць каго. Абгаворваць каго-н. *Бабы збяруцца і па члунках разбіраюць другіх бап.* Жылі Іўеў. (СПЗБ-5, 423). ● Члункі – суставы.

ЧМУР. Чмур у вочы пускаць каму. Няўхв. *Падманваць каго-н., гаварыць няпраўду. Ды ні слухай ты гэтага круцяля, ён табе чмур у вочы пускае.* Газа Астр. (СГВ, 612). **Вар.** пускаць чмут (чмуту, чмур) у вочы.

ЧМУТ. Пускаць чмут у вочы каму. Няўхв. Падманваць каго-н., гаварыць няпраўду. *Да ні слухай ты яго, ён табе толькі чмут у вочы пускае.* Заборцы Астр. *Навучыўся пускаць чмут у вочы, ту ні вераць людзі.* Вялікае Сяло Шчуч. **Вар.** пускаць чмут (чмуту, чмур) у вочы.

ЧМУТУ. Пускаць (пусціць) чмуту’. Няўхв. 1. каму. Падманваць, ачмурваць каго-н. *Ты мне тут чмуту ні пускай, сяроўно дазнаюся праўду.* Старына Маст. 2. Разносіць пагалоску, плёткі. *Нехто пусціў чмуту, што ў лесі чалавека забітаго знашлі.* Старына Маст.

Чму’ту ў вочы (у гочы) пускаць каму. Няўхв. Падманваць каго-н., гаварыць няпраўду. *Ён табе чмуту ў вочы пускае, а ты яго слухайш.* Багушоўка Гродз. *Цыганка ёй, мусі, чмуту ў гочы пусціла, калі яна нічога ні помніць, што рабіла.* Зарубічы Гродз. (СНМ-2, 258). **Вар.** пускаць чмут (чмуту, чмур) у вочы.

ЧОП. Як чоп наесціся. Вельмі многа, празмерна. *Наеўся як чоп, уночы спаць цяшка будзе.* Асіпаўцы Воран.

ЧОПАЧКАХ. На чопачках сядзець. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках ног. *Сядзіць на чопачках – пачэрплі ногі.* Старое Сяло Зэльв. (СПЗБ-5, 425).

ЧОРНА. Аж чорна каго, чаго. Вельмі многа каго-, чаго-н. Пра прадметы цёмнага колеру. *Калюшка – рыба такая, яна па ручаёх, там яе аш чорна, яе рыбы не чапаюць, бо яна калючка мае.* Быстрыца Астр. (СПЗБ-2, 384). *Як гарэш, та на ралі грачоў аш чорна, за плугам ідуць.* Скамарошкі Гродз. (СНМ-2, 197). *Мухаў пазьляталасо, на сьцяне сядзяць, аш чорна.* Гудзевічы Маст. *Хадзіла ўчора бульбу сваю глядзець. Што там робіцца жукоў, аш чорна.* Мусове травіць. Першамайск Шчуч.

Ні чорна ні бела сказаць і пад. Няпэўна, неканкрэтна. *Папытала, ці ехаць у Сьвіра, ці не, а ён – ні чорна ні бела, як хочыш, так і рабі.* Горшавічы Астр. *Што я табе скажу? Нічога ні скажу, ні чорна ні бела.* Талькаўцы Ваўк. **Вар.** ні чорна ні бела (ні бела ні чорна).

Чорна па белым запісана і пад. Вельмі дакладна, выразна, зразумела. *Чорна па белым запісана.* Плябанцы Ашм. (СПЗБ-5, 425).

ЧОРТ. Даў чорт. Незадава. Трэба ж было. *А то доў чорт мне прагаварыцца, та во ціпер усе паляцелі туды па грыбы.* Бабіна Гродз.

І чорт не раўня каму. Асудж. Хто-н. ганарысты, фанабэрысты. *Вось урадзілася дык урадзілася! Нікога ні слухая, і чорт ёй ні роўня.* Конна Зэльв. *Ходзіць па вёсцы і не здароўкаецца! Ганарова стала, і чорт ёй не раўня.* Даўгаполічы Зэльв.

Ні чорт ні хорт. Той, хто развёўся з жонкай ці з мужам. *Ні чорт ні хорт.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 318).

Носіць чорт на басінах каго дзе. Няўхв. Хто-н. невядома дзе знаходзіцца, бадзяецца, прападае. – *А дзе ваш сын цяпер? – Хто яго ведае, носіць яго дзесьці чорт на басінах.* Пастарыні І Смарг. *Ужэ нядзелю дома ні быў, недзе носіць яго чорт на басінах.* Левыя Масты Маст.

Сам чорт. Абсалютна ніхто (не зробіць што-н.). *Праз багон познай восеню сам чорт ні прабярэцца.* Галаўнічы Гродз. (СНМ, 17). *Гэта, брат, мутарная справа, тут сам чорт ні разбярэ.* Мігова Гродз. (СНМ, 89). *Замест літараў некіх загігулінаў навыводзіць, сам чорт ні прачытая.* Дубоўка Гродз. (СНМ, 53). *Ого, ёй сам чорт ні ўнаровіць, як ні рабі, та ўсё ні так.* Агароднікі Гродз. (СНМ-2, 152). *Ён так патрапіў схавання, што яго сам чорт ні знайшоў бы.* Бычкі Гродз. (СНМ-2, 226). *Сам чорт табе ні дастрэньчыць – у мяне ш ні дзесяць рук!* Беражна Карэл. (НС, 86). *Ні буду я з вамі гаркацца, вам сам чорт ні дакажа.* Мілейкі Івац. (ДСК, 58).

Сам чорт галаву (голаў) зломіць (зламаў бы, скруціць) у чым, дзе. Цяжка ці немагчыма разабрацца ў чым-н., аддзяліць адно ад другога. *У тваіх гэтых запісках сам чорт галаву скруціць, не відаць, дзе тут пачатак і дзе канец.* Ваўчуны Сл. *У гэтым заканурку чаго тулькі німа, тут сам чорт голаў зламаў бы.* Табала Гродз. (СНМ-2, 79).

Сам чорт не збрэшацца з кім. Хто-н. вельмі гаваркі, дасціпны, языкасты. Хлопцы ў нас языкастыя, з імі сам чорт ні збрэшацца. Карозічы Гродз. (СНМ-2, 274).

Сам чорт ногі паломіць дзе. Дзе-н. (пераважна ў хаце) вялікі беспарадак. У іхняй хаце сам чорт ногі паломіць. Грынкі Свісл.

Самы чорт. Вельмі энергічны, лоўкі, шустры чалавек. Яшчэ я грала ў клубе на дарах і ўсіх хлопцаў зводзіла, была самы чорт. Дайнава Воран. (ДМГ, 199).

Чорт асядлаў каго. Хто-н. стаў злосны, ліхі, нядобры. Ну, ужэ пашло... Чорт асядлаў ужэ бабу, ціпер ні скоро сыціхня. Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 78). Яго як чорт асядлая, тады лепяй на вочы не трапляйса. Нача Вор. (ЗНФ, 78).

Чорт ведае (ве, знае). Невядома (хто, што, куды, як, дзе і пад.). Чорт ведае, хто той хлапчак, што прыходзіў да нас. Руда Яварская Дзятл. Адзін вывяў мяне гуляць, нізнаёмы, і як укусіў, то прама кроў пашла, хоць ты яму ў морду дай. І чорт ве, што рабіць, і няма як крычаць. Лушчыкі Воран. (ДМГ, 97). Цягалі ўсё ўручную. Прэш чорт зная дзе тыя вёдры. Сакалы Воран. (ДМГ, 153). Ён толькі адвячоркам з'явіўся ў хату, а так чорт ведае дзе прападаў. Путрышкі Гродз. (СНМ-2, 10). Палохало некае ні баба – такі мужчыніско, пане мой, а жыве чорт ведае з кім. Чамяры Сл. (ЖНСл., 184). Цяпер старыя чорт знае як напрыбіраныя. Я была ў цэркві, дак тамака ж старыя бабы напрыбіраныя чорт знае як. Парэчча Навагр. (ХБД, 211).

Чорт ведае (ведама, знае) што. Штосьці неверагоднае, незвычайнае, незразумелае. Чорт ведае што робіцца ў гэтай хаце. Макуці Іўеў. Чмуціць нешта, гаворыць чорт ведае што. Жылі Іўеў. (СПЗБ-5, 424). Зьзеш, а то поўну гагавіцу напхаў і бармочаш чорт ведама што. Грабава Зэльв. (ЖС, 140). Наstrapаліла суседку, нагаварыла чорт ведама што, і тая на плот ад злосці гатова лезці. Чамяры Сл. (НЛ, 54). От трындзіць гэты стары чорт ведама што. Чамяры Сл. (ЖНСл., 188). Пусцілі на людзях буйду некую, дык от жыцця німа – з хаты ні выйсі, напикаюць усе чорт ведае чым. Чамяры Сл. (ЖНСл., 176). Уроіцца цётцы чорт яго зная што, от і страх наганяе на малых дзяцей. Чамяры Сл. (ЖНСл., 188).

Чорт галаву (го'лаву, голаў) скруціць (зломіць) <дзе, у чым>. Няўхв. Дзе-н. вялікі беспарадак. Добро гэдак, што прыбралі, а то было чорт галаву скруціць. Купіск Навагр. У цібе ў гэтай шафі чорт голаву зломіць. Гудзевічы Маст. Прыйшла да яе, а ў яе ў хаці чорт голаў зломіць. Новы Двор Свісл. Як ня п'е – у хаці парадак, а як зап'е, дак у хаці чорт голаў зломіць. Вольна Бар.

Чорт голаў заламаў каму. Асудж. Хто-н. мае схільнасць рабіць па-свойму, насуперак жаданню іншых. Нашаму гаспадару чорт голаў заламаў. Кажу яму картоплю садзіць, бо ўсе садзяць, а ён ні хоча, гаворыць, што яшчэ рано, усьпеям яшчэ. Заполле Навагр. (ЗНФ, 79). Кадук яго бяры, хай едзя хоць на край сьвету, калі яму чорт голаў заламаў. Генюшы Навагр. (ЗНФ, 79).

Чорт жыве дзе, у чым. Дзе-н. сваркі, разлад, непарадак (у чыёй-н. хаце). – У гэтай хаце заўсёды чорт жывець: крык, шум, сварка, у міры жыць ні могуць. – А чаму чорт? – Ну, як чаму... Калі ні Бог, то чорт, дзе німа Бога, там – чорт. Горшавічы Астр.

Чорт жэніцца <дзе>. 1. Віхор падымае клубы пылу, пяску ці іншыя рэчы. Глянёца туды, на поля, там, бачыця, чорт жэніцца, як круціць пясок. Прудцы Шчуч. Як вецяра дуя, пясок падымаецца, та кажуць, чорт жэніцца. Правыя Масты Маст. Як віхор круціць, та гэта чорт жэніцца. Кажуць, калі кінуць туды нажа, то на нажэ кроў будзя. Дзертніца Гродз. 2. Надвор'е кепскае. З завірухай, крутаверцю, ветрам. На вуліцы холад, вецер, чорт жэніцца. Лежневічы Іўеў. Порціцца надвор'е, зноў чорт жэніцца. Правыя Масты Маст.

Чорт закруціў каго. Хто-н. збіўся з дарогі, заблудзіўся. Дзве гадзіны егдзіў і ні мох выбрацца. Гэта міне чорт закруціў так. Нягневічы Навагр.

Чорт занёс каго куды. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару пайшоў, паехаў невядома куды. *Дзе ты згаеў на цэлы дзень? Патходжвацца даўно пара, а цябе чорт недзя занёс.* Беражна Карэл. (НС-ць, 51).

Чорт з балота. Няўхв. Невядома хто. *Чорт з балота.* Кямелішкі Астр.

Чорт з ім. Выкл. Няхай будзе так, можна не звяртаць увагі. *Чорт зь ім, прывык сядзець на бацькавых харчах, хай сядзіць. Некалі свая вош укусіць.* Міхалкі Свісл.

Чорт з крыніцы. Няўхв. Невядома хто. – *А гэта што за чэрці з крыніцы? – А ці ж я знаю. Прышлі некія...* Стокі Свісл.

Чорт знае колькі. Вельмі многа. *А тэрас іх чорт знае колькі.* Паляцкішкі Воран. (СПЗБ-5, 158).

Чорт лысы. Няўхв. Невядома хто. *Зьбірала ўсё жыцця на капейцы, а памрэ – дастануцца грошы чорту лысаму, дзіцей ні мая.* Бабіна Гродз. *Карміць чорта лысага.* Адэльск Гродз. (СНМ, 185). *Сабе ні робіць, што трэба, а некаму чорту лысаму пайшоў рабіць.* Руда Яварская Дзятл. *Напіўся той Алех, ні далі кварціры, дасталася чорту лысаму.* Свіслач Гродз.

Чорт маці жэніць дзе. Дзе-н. непрыбрана, усё ў беспарадку. *Выбачайце, што ў хаце непрыбрана, у нас тут чорт маці жэніць.* Ашмяны Ашм.

Чорт машонку (мех) шые на што. Што-н. (звычайна грошы, багацце) пойдзе не на карысць, не скарыстаецца кім-н. самім. *Пашкадаваў ты мне два чырвонцы, але нічога: на тваё багацце чорт машонку шыя.* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 79). *Думала прадаць, трохі грошы выручыць, а яно цёнгля [заўсёды] чорт машонку на іх шыя.* Парэчча Гродз. (ЗНФ, 79). *А як пайшлі вельмі разумныя ды пачалі вымышляць, пачалі й Бога вучыць, дак настала такая жытка, што хоць ты жыўцом лезь у землю. Колькі ты ні працуй, колькі ні старайся, як ні зьбірай дабро, а на яго чорт мех шые; запхнеш адну дзірку, а тут табе – дзесяць.* Канвельшкі Воран. **Вар.** чорт машонку (мех, торбу) шые.

Чорт на басіны (на басінкі) панёс каго. Хто-н. куды-н. пайшоў, паехаў і доўга не вяртаецца. *І куды гэты Янка дзеўся? Дапраўды, чорт на басіны панёс.* Яцыны Астр. *Чорт на басінкі як панёс, то толькі вечарам дахаты прыйшоў.* Бастуны Воран.

Чорт на гару не занёс бы што. Вельмі многа (багацця, грошай у каго-н.). *Яны ш за адну трускаўку таку выручку маюць! У іх грошай чорт на гару ні занёс бы.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 79). *У нашага рыбака багацце чорт на гару ні занёс бы.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 79).

Чорт нагу (ногу, ногі) зломіць (скруціць, паломіць, паламае). Няўхв. Дзе-н. (пераважна ў хаце) вялікі беспарадак. *У гэту хату чорт нагу зломіць.* Мацюкі Шчуч. *А Божачкі, а ў хаце ў яго чорт нагу зломіць.* Стары Дворац Бераст. *У гэту хату лепш ні заходзіць, бо там чорт нагу скруціць.* Старое Сяло Зэльв. *У іхняй хаце чорт ногі паломіць.* Грынкі Свісл. *Алі й было ў тым пакоі – усё параскідана, чорт ногі паломіць.* Ганчары Свісл. *У хаце чорт ногі паламае, усюды усё параскідана.* Танявічы Шчуч.

Чорт на форму ўзяў каго, што. Хто-н. знік, што-н. прапала. – *Дзе мае штаны? – А я знаю, дзе ты іх кінуў! Чорт на форму ўзяў!* Стокі Свісл. *Хіба чорт на форму ўзяў.* Тумашы Гродз. (МСГВ, 613). **Вар.** <як> чорт на форму ўзяў (збраў).

Чорт на хвасце панёс (панясе). Няўхв. 1. *што.* Што-н. бясследна знікла, прапала. *Сакеру чорт на хвасце панёс, ляжала во тут, каля калоткі, й німа.* Бабіна Гродз. *А міску чорт на хвасце панёс, шукала і ні знашла.* Уселюб Навагр. *Пяткейчыха, бывала, усё сьціскала, усё хавала, нават перат сьмерцаў і дзецям ні раздала, а потым, як памярла, дык чорт усё на хвасце панёс яе багацтва.* Знайдзі, дзе яна захавала тыя грошы. Навасяды Ашм. *Хіба хустку чорт на хвасце панёс, нідзе ні найду.* Малюкі Воран. *Ададай лепш дзецям, што назьбірала дабра за цэлы век, а то як памрэш, усё роўна чорт на хвасце панясе, бо ў магілу с сабой ні забярэш.* Пеляса Воран. 2. *каго куды.* Хто-н. знік, пайшоў, паехаў невядома куды. *Недзі чорт на хвасце панёс твайго дзяцку, як паехаў зранку на ровары, то й ціпер німа.* Правыя Масты Маст. *Во нідаўна брыгадзіра бачылі*

тут, і ўжэ німа. Куды яго чорт на хвасьце панёс? Новая Руда Гродз. (ЗНФ, 79). А хіба я ведала, што цібе кудысьці чорт на хвасце панясе? Гінэлі Воран. (ЗНФ, 79).

Чорт не бярэ (не возме, не забярэ) каго. Нічога не здараецца, не робіцца з кім-н., не шкодзіць каму-н. Яму зусім нікепско, чорт яго ні бярэ. Новы Двор Свісл. На добрага – усе прычыны, а благога і чорт не бярэ. Малі Астр. (СПЗБ-4, 171). Чорт яго не возьме, вернецца, пацягаецца па сьвеце і вернецца. Хутар Праважа Воран. Конь ні галодны – цэлюю торбу аброку зьеў гын, чорт яго ні возьмя. Чамяры Сл. (НС-ць, 30). Чорт яго не забярэ, вернецца жывы. Мацеўчукі Шчуч.

Чорт нёшы кінуй каго. Хто-н. вельмі хітры, спрытны. Ён хітры – яго чорт нёшы кінуй. Малі Астр. (СПЗБ-5, 304).

Чорт носіць (насіў, панясе) каго дзе. Няўхв. Хто-н. невядома дзе ходзіць, бадзяецца, знаходзіцца. Правалэндаўсо недзя, тулькі пад вечар прылез дахаты, цібе дзе гэта чорт насіў. Гарны Гродз. (СНМ-2, 180). Ён непаседлівы, дзе яго чорт ні насіў, усю Сібір аб'ехаў. Кунцаўшчына Гродз. (СНМ-2, 148). Куды зноў цібе чорт панясе, ні прыпыняешся, ідзеш і ідзеш! Рагачы Гродз. (СНМ-2, 164).

Чорт нясе каго. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыходзіць куды-н. І зноў паўзе да нас Ёдаль клыбаты, чаго яго чорт нясе. Адэльск Гродз. (СНМ, 71).

Чорт пагнаў каго куды. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару пайшоў, паехаў куды-н. Чаго чорт пагнаў?! Кемялішкі Астр. (СПЗБ-5, 427).

Чорт падсыкне (падсыкнуў) каго. Хто-н. можа трапіць у небяспечную сітуацыю. Ні перагінайся ў калодзісь, ба чорт патсыкне, і паляціш уніс галавой. Бабіна Гродз. Якая прычына, цяшко сказаць. Ні ў добру мінуту чорт патсыкнуў, і накінуў чалавек на сібе пятлю. Бабіна Гродз.

Чорт памяць загараў каму. Незадава. Хто-н. перастаў помніць што-н., забыўся. Гэта ш мне чорт памяць загараў, увесь дзень помніла, што пасья работы трэба да вас забехчы, і забылася, прышлося вярнуцца. Уселяб Навагр. (ЗНФ, 79). Дзе ш я тыя лейцы павесіла? От чорт памяць загараў, бадай ты згарэла с такой галоўкай. Старынкi Шчуч. (ЗНФ, 79).

Чорт панёс (панясе) каго куды. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару пайшоў, паехаў куды-н. І куды яго чорт панёс, катора пара няма. Купіск Навагр. Куды зноў цібе чорт панясе, ні прыпыняешся, ідзеш і ідзеш! Рагачы Гродз. (СНМ-2, 164).

Чорт прынёс каго. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару прыйшоў куды-н. І чаго ш чорт прынёс яго ў гэтую хвіліну? Свіслач Гродз.

Чорт старшы (старэйшы) чый. Чыя-н. перавага, перамога, слушнасьць. Добро, я маўчу, нічога ні гавару. Няхай твой чорт будзя старшы. Бабіна Гродз. Ні квялі дзіця, уступі малому, хай будзя яго чорт старшы. Бабіна Гродз. Халера іе бяры с той газэтай, лепей маўчы, хай ужо будзе іх чорт старшы. Бастуны Воран. Ну ніхай, я ні ганаровы, ніхай будзіць твой чорт старшы. Косцевічы Астр. Хай твой чорт старшы будзя, хай майго ярун забе. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 79). Чаго ты так аш расьпінаясься? Ну, хай твой чорт старшы будзя. Гудзевічы Маст. (ЗНФ, 79). Яшчэ паглядзім, чый чорт старэйшы. Нізяны Ваўк. (ЗНФ, 79). Думаяш, так і будзя, як ты казаў? Ішчэ пабачым! Хай ціпер будзя твой чорт старшы, аля ў маго рогі большыя! Драчаны Свісл.

Чорт сядзіць у кім. Хто-н. занадта рухавы, энергічны. Ох, і хлопця у іх шыбуны, проста чорт у ім сядзіць. Каменка Навагр. (СГВ, 569).

Чорт там. Часц. Пра немагчымасць, адмаўленне чаго-н. Капусту паліваема нанач пад карань, гурке паліваема, бураке, але чорт там навалочыць вады. Занямонь Навагр. (МСГВ, 341).

Чорт торбу шые на што. Што-н. (звычайна грошы, багацце) пойдзе не на карысьць, не скарыстаецца кім-н. самім. Я яму ні рас казаў: сабірай, сабірай, ужэ на твае грошы

чорт торбу шыя. Грыцкавічы Зэльв. (ЗНФ, 79). Ну ўсё, Олько, на твае грошы ўжэ чорт торбу шыя. Яруцічы Зэльв. Вар. чорт машонку (мех, торбу) шые.

Чорт у спадніцы. Вельмі смелая, жывая, актыўная жанчына. *Гэта не мама, а чорт у спадніцы. Макараўцы Бераст.*

Чорт усяліўся ў каго. Хто-н. злосны, раздражнёны, нястрымны. *Мусіць, у цябе чорт усяліўся, што ты такі злы. Морына Іўеў. (МСГВ, 550).*

Чорт цягае каго. Няўхв. Хто-н. невядома дзе, не ў пару, недарэчы ходзіць, бадзяецца дзе-н. *Шукала, шукала я свайго дурня, ці ш ты нойдзеш, чорт недзе яго цягае. Дварчаны Воран.*

Чорт яго (яе, іх) ведае (знае). Невядома. *Іньцярэсно вельмі зваліся яны, ці то рхіёлагі, ці то архіёлагі. Чорт яго ведае. Любча Навагр. (ДМГ, 77). Усё ў хаці перавярнулі, пад лошамі заглядалі, штосьці шукалі, а што шукалі, чорт іх ведае. Сямёнаўка Бераст. (ДМГ, 24). Курай, мусі, – ні курьця, ні пяхух, чорт яго ведае, што купіла. Радзевічы Гродз. (СНМ, 75). Трэба ў бальніцу ісці, але ў бальніцы той, ай, чорт яе ведае... Зэльва Зэльв. (ХБД, 450). І куды ён пайшоў, чорт яго знае. Каменка Бераст. Чорт іх знае, ці будуць яны сёння, ці не. Руда Яварская Дзятл. І тут жа лесам, такі густы, і Бох мой, ні знаю ні ведаю, чорт яго знае, хадзіла. Уселюб Навагр. (ДМГ, 82). А я думала, чорта яго знае, мо якая драгацэннасць. Морына Іўеў. (ДМГ, 110). А чорт яго знае, а можа яны ў тым будынку сядзяць, а можа на страху залезлі. Морына Іўеў. (ДМГ, 111). Чорт яго ведае, дзе падзеўся той хлопец. Руда Яварская Дзятл. Чорт яго ведае, куды ён пайшоў. Гута Дзятл. Чорт яго ведае, дзе ён згінуў. Новы Двор Свісл. Чорт яго ведае, куды ён падзеўся. Верцялішкі Гродз. Што ён там бубніць, чорт яго ведае. Лукавіца Гродз. (СНМ, 23). Во тут, здаецца, палажыў пласкакіджы, і куды яны падзеліся, чорт іх ведае. Саннікі Гродз. (СНМ, 110). Дзе цэлы дзень яго носіць, чорт яго ведае. Вераскава Навагр. Як ён выглядаў той сурдук, чорт яго ведае, тулькі ведаю, што такія сурдуке ў нас былі. Круглікі Гродз. (СНМ, 140). Немцы збегліся і пачалі нешто гарцаваць, а што – чорт іх ведае. Лаша Гродз. (СНМ-2, 50).*

Чорт яго (яе, іх, цябе, це, вас) бяры. Выкл. Няхай будзе так, можна пакінуць без увагі. Выказванне згоды, прымірэння, уступкі і пад. *А чорт яго бяры, а каб ён выпрудзіўся. Руда Яварская Дзятл. А чорт це бяры с тваім карацтвам, ні хачу знацца с такім багацтвам. Дзявяткаўцы Ваўк. (ГВР, 85). Я ўжэ ні помню, но ў нас усё ішло к таму, што не нада было ехаць. Кінуць тые візы і чорт іх бяры. Янчукі Шчуч. (ХБД, 478). Чорт іх бяры. Бераставіца Бераст.*

Чорт яго разбярэ. Цяжка ці немагчыма зразумець, разабрацца, размежаваць адно ад другога. *Нешто п'яніца гэты бомкая сабе пад нос, чорт яго разбярэ. Васілевічы Сл. (СГВ, 61).*

Які чорт напаў на каго. Няўхв. Што здарылася з кім-н. *Апомніса, што ты вытваряеш, які на цібе чорт напаў?! Гудзевічы Маст.*

Як чорт. 1. ісці, бегач і пад. Вельмі хутка. *Чаго носісься як чорт? Замасцяны Шчуч. Ты за ім не пасьпееш, шабуніць як чорт, дзіва што такі цыгаты. Вострава Сморг. (СГВ, 552). Худая, цыбатая, а бегая як чорт. Малі Астр. (СПЗБ-5, 368). Скачуць як чэрці. Кульбакі Лід. Жавы як чорт. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-2, 146). 2. злосны. Вельмі (злосны). Ні лесь лепай, нічога ні дапытаяся, бо злы як чорт. Алекшыцы Бераст. Як чорт злы. Жалудок Шчуч. Злосны як чорт. Каменка Гродз. 3. брудны і пад. Вельмі (брудны). *Унь твой чалавек стайць выдзеланы як чорт. Зарачаны Ваўк. (СГВ, 94). Андрэй прыйшоў ад Віці як чорт, трэба было мыць. Малыя Эйсманы Бераст. Пара табе стрыгчыся, а то аброс і гразны як чорт. Буцілы Лід. Алесь быў зусім чорны, карэлы як чорт. Ракаўцы Сморг. Вечарам прылеціш, а меншо сьпіць, а большо плача, а ўсе мурзатыя як чэрці. Пагарэлка Карэл. (ДМГ, 87). Упуцкаліся як чэрці, а ну, зараж жа мыцца! Скідзель Гродз. (СНМ, 150).**

Як чорт вады свянцонай баяцца. Вельмі моцна. *А Ленка яго баіцца як чорт вады свянцонай.* Занкі Свісл.

Як чорт варону пагнаў бегчы і пад. Вельмі хутка. *Ну і панёсся малы як чорт варону пагнаў.* Руда Яварская Дзятл.

Як чорт да смалы прыстаць, прыліпнуць і пад. Няўхв. Вельмі, неадчэпна. *Што ён за чалавек, прыліп як чорт да смалы...* Казала яму, што ні буду продаць карову, а яму нійначай прадай і прадай. Грабяні Гродз.

Як чорт да хворага прыбрацца, апрануцца. Іран. Непрыгожа, неакуратна, нястройна. *Паглаць касьцюм і рубашку другую знайдзі, а то прыбраўся як чорт да хворага.* Каменка Шчуч. *Ну й прыбралася...* Як чорт да хворага! *Халера це зная, што ты за дзеўка!* Мацюкі Шчуч.

Як чорт дзверы перці. Вельмі хутка. *Тпру! Куды прэш як чорт дзверы?! Погіры* Дзятл.

Як чорт з бабі́нцу ўцякаць. Хутка, імкліва. *І што за напасць такая? Хто ні зойдзя да іх у хату, ту заўша [заўсёды] уцякая ад іх як чорт з бабі́нцу.* Асіпаўцы Воран.

Як чорт з балота. Няўхв. 1. *выскачыць, выбегчы і пад.* Зусім нечакана, знянацку і вельмі хутка, імкліва. *Выскачыў аднекуль як чорт з балота.* Алекшыцы Бераст. *Выпярся с хаты як чорт з балота, кап толькі ўбачыць яе.* Праважа Воран. *Вылецяў як чорт з балота, я аш спалохаўся.* Пеляса Воран. *Васіль ваш сярэўно як некi дурань. Гэта ш так учора вечарам напалохаў міне, калі выскачыў з-за вугла як чорт з балота.* Сянежычы Навагр. (ЗНФ, 97). *Ужо набралі былі тых яблыкаў, а тут Піліпіха аднекуль выскачыла як чорт з балота, дак дзеці тыя давай Бох ногі!* Турэц Карэл. (ЗНФ, 97). 2. *выскачыць.* Нечакана і неадарэчы (умяшаванне ў гаворку). *Выскачыла Райка як чорт з балота с сваёй гаворкай, лепяй сядзела п і маўчала.* Шынкаўцы Шчуч. *Кап ні ты, то было п усё ў паратку. А ты выскачыў як чорт з балота, усунуў нос, куды цібе ні прасілі.* Грамавічы Шчуч. (ЗНФ, 97). 3. Вельмі брудны, запэцканы. *Алі ш і гразны. Па якіх сьметніках лазіў?.. Як чорт з балота.* Міхалкі Свісл. *Так замазалася. З мылам ніяк адмыць ні магу.* Як чорт з балота. Каменка Бераст. *Бацько чысьціў комін, то выляс як які чорт с балота.* Міжэвічы Сл. *Ты як чорт з балота, ідзі хоць рукі памый.* Пеляса Воран.

Як чорт з велькімі рагамі. Вельмі шустры, рашучы, энергічны. *Зь блізьнятаў дзяўчына была як чорт з велькімі рагамі, а хлопец натта спакойны.* Станулянцы Воран.

Як чорт з кананель (з канопляў) выскачыць, вылецець і пад. Зусім нечакана, знянацку і вельмі хутка, імкліва. *Ну і напалохаў ты, выляцяў як чорт с кананель.* Вайцехаўшчына Бераст. *Во даў драпака як чорт с канопляў.* Асіпаўцы Воран.

Як чорт з коміна вылезшы. Няўхв. Вельмі брудны, запэцканы. *Кожную раніцу ідзе на работу ў чыстым, а прыходзіць дахаты як чорт з коміна вылешышы.* Хутар Праважа Воран.

Як чорт з лялькаю насіцца. Няўхв. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі (насіцца з кім-, чым-н.). *А гэта ш Маня Мішкава казала, што купіла такія дрэнныя, такія дрэнныя парасята, што й ні ведае, што рабіць.* Баюся, каб і я такіх ні купіла, тады насіся зь імі як чорт зь лялькаю. Воўкаўцы Лід.

Як чорт з-пад крыжа гдзець. Няўхв. Насуплена, варожа, агрэсіўна. *Чаго глядзіш, як чорт з-пад крыжа.* Лаша Гродз. (ППФВ, 59). *Чаго ты глядзіш як чорт с-пат крыжа?* Моруна Іўеў.

Як чорт з пісанай торбай насіцца. Няўхв. Незаслужана ўдзяляючы шмат увагі каму-, чаму-н. *Усё носіцца з гэтым сваім трансістрам як чорт с пісанай торбай.* Пескі Маст.

Як чорт з пісьмом бегчы і пад. Вельмі хутка, імкліва. *Пёрся як чорт сь пісьмом, кап толькі яе ўбачыць.* Хутар Праважа Воран. *Кап сказаць, што на сенажаці пусьцілі каровы, Юльян пёрся як чорт сь пісьмом.* Доўгая Шчуч. (СГВ, 621).

Як чорт крыжа баяцца. Вельмі моцна. Ён яго байца як чорт крыжа. Занкі Свісл. Байца бацькі як чорт крыжа. Задвор’е Зэльв. Наша Ядзька ўжо і стала, а нябошчыкаў байца як чорт крыжу. Навасяды Ашм.

Як чорт наварожыць. Як наканавана лёсам. Ні гадай напярот, кажучь, – кепска. Чаму быць, таму ні мінаваць. Будзя так, як чорт наварожыць. Асіпаўцы Воран.

Як чорт на калясніцы хадзіць, бегаць і пад. Вельмі хутка, імкліва. Рэня летае як чорт на калясьніцы. Што ш, маладзіца. Як пастарэя, ні будзя гэтага. Гуменікі Сл.

Як чорт на папа глядзець і пад. Пільна, уважліва. На нашу Соню Янка ўгледзяўся як чорт на папа, не зміргне. Доўгая Шчуч. (СГВ, 621).

Як чорт на пудэ’лку круціцца. Вельмі актыўна. Вон з маіх воч, ні круціса як чорт на пудэлку. Пачарнейкі Свісл. • Пудэлак – параўн. польск. *pudefko* ‘каробачка’.

Як чорт на слізгаўку выбрацца. Лёгка апрагнуўшыся. Апаніся ў зімова пальто, бо выбраўся як чорт на слізгаўку. Хацькоўцы Ваўк.

Як чорт на тачыdle круціцца. Вельмі актыўна, непаседліва. Апсяць трохо, а то круціся як чорт на тачыdle. Верцялішкі Гродз.

Як чорт на форму забраў каго, што. Хто-н. знік, што-н. прапала. А гэтага як чорт на форму забраў, ужо дзве гадзіны чакаю яго тут. Пятрэвічы Навагр. **Вар.** <як> чорт на форму ўзяў (забраў).

Як чорт нячыстую душу везці. Вельмі хутка і неакуратна, неасцярожна. Вёс ён мяне сёння як чорт нячыстую душу. Бакшты Шчуч.

Як чорт пад крыжам. 1. хадзіць і пад. Сагнуўшыся, згорбіўшыся. Шчо ты ходзіш як чорт пат крыжом. Калі халадно, то сьвітку накладзі. Квасевічы Івац. 2. згнэмбіцца і пад. Вельмі моцна (прыкінуцца няшчасным, гаротным, пакрыўджаным). Згнэмбіўся як чорт пат крыжам. Каўпакі Гродз. (СНМ, 59).

Як чорт падсмалены бегчы і пад. Вельмі хутка. Чаго ты прэсься як чорт патсмалены, хіба цішэй нельга. Пятровічы Іўеў. (СГВ, 621). Не насіся як чорт патсмалены – лоб разаб’еш. Астравец Астр.

Як чорт перад хмарай круціцца, скакаць і пад. Мітусліва, неспакойна. Апсік, круціцца тут як чорт перад хмарай. Масалены Бераст. (МСГВ, 244). Што ты ні пасядзіш мінуткі, скачаеш як чорт перат хмарай. Міжава Маст. (СГВ, 621). Чаго ты скачаеш як чорт перад хмараю? Улезлы Ваўк.

Як чорт сваю матку перці. Няўхв. Вельмі хутка і неасцярожна (ехаць, везці). Чуць галовы не паразьбівалі, бо дарога благая, а шафёр прэ як чорт сваю матку. Будраны Астр. (ЗНФ, 97). Зь ім ехаць – лепей ні ехаць, бо прэ як чорт сваю матку. Канюхі Гродз. (ЗНФ, 97).

Як чорт сеў на каго. Няўхв. Хто-н. стаў злосны, ліхі, нядобры. Быў нікепскі чалавек, а ціпер як чорт на яго сеў. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 97). А што зь ім такая зрабілася, што на яго як чорт сеў? Шаўры Воран. (ЗНФ, 97).

Як чорт у бабінец убіцца. Не да месца, не да часу (прыйсці, зайсці куды-н.). Прышоў учора да Адамушкаў і ўбіўся як чорт у бабінец, хлопцы сварачца, бабы плачуць, што бацьку ўкрыўдзілі. Заполле Лід. (СГВ, 621).

Як чорт у балота папасці. У непрыемнае, нязручнае становішча (трапіць). Папала я ў іхню бражку як чорт у балота. Дуброва Шчуч.

Як чорт у балоце скачаўшыся. Брудны, запэцканы. Мой дзісь Стаська дахаты прышоў як чорт у балоце скачаўшыся, дзе ён быў, што ён рабіў, толькі Бох ведае. Навасяды Ашм.

Як чорт у ваду плюнуў сказаў. Няўхв. Абы-што, недарэчна. Сказаў як чорт у ваду плюнуў, бо ні падумаў, а трэба ш нешто сказаць. Пасінічы Сл. **Вар.** як чорт у ваду (у лужыну) плюнуў.

Як чорт у гнілыя грыбы ўлезці і пад. Няўхв. Вельмі моцна (улезці, ублытацца, убіцца ў якую-н. справу). Што за чалавек, ні слухаў, што казалі старыя, а ціпер ублытаўся ў

абэлгу як чорт у гнілыя грыбы. Асіпаўцы Воран. **Вар.** як чорт у гнілыя (у кіслыя) грыбы (бліны).

Як чорт у грэблю ўперціся. Няўхв. Вельмі моцна (заўпарціцца). Упёрся як чорт у грэблю і, хоць ты яго рэж, ні хоча рабіць. Нача Воран. Прасіла памахчы пасьвіць кароў, а яна ўпёрлася як чорт у грэблю – ні буду і ўсё. Правыя Масты Маст. Упёрся як чорт у грэблю. Нявошы Воран. (ППФВ, 65). Паслухай, сыноч, мяне, напрасі пратсядацця, кап паслоў цябе вучыцца на трактарыста, чаго ты ўпёрся як чорт у грэблю? Бандары Лід. (СГВ, 621).

Як чорт у засланку ўгледзецца і пад. Іран. Вельмі пільна, уважліва. Чуяш ты ці не?! Гавару, гавару, а ён узорыўся ў гэты цілівізар як чорт у засланку!.. Падбалоцце Зэльв.

Як чорт у кіслыя бліны ўлезці і пад. Няўхв. Вельмі моцна (улезці, ублытацца, убіцца ў якую-н. справу). Не можаш язык патрымаць за зубамі, вечна ты ўлезеш як чорт у кіслыя бліны, нігды спакою за табой не маю! Бастуны Воран. **Вар.** як чорт у гнілыя (у кіслыя) грыбы (бліны).

Як чорт у лужыну плюнуў сказаў. Няўхв. Абы-што, недарэчна. Нешта ты тут ніяк дамо што сказаў. Як чорт у лужыну плюнуў. Балічы Шчуч. Нешта ты, брат, выдумаў як чорт у лужыну плюнуў. Прэціма Шчуч. (СГВ, 622). **Вар.** як чорт у ваду (у лужыну) плюнуў.

Як чорт у пекла лезці і пад. Няўхв. Настырна, упарта. Чаго ты лезяш як чорт у пекла? Сьпяраша даў бы прайсьці старэйшым, а потым і ты сьледам. Ацмінава Навагр. (ЗНФ, 97). Прагналі нядаўна, а ён зноў прэціца як чорт у пекла. Чуркі Ашм. (ЗНФ, 97).

Як чорт у пекле крычаць і пад. Вельмі моцна. Стэфусь і Маня!.. Цішком гуляйца, а то распішчэліся як чэрці ў пекла. Мусіць, ні відзіця, што бабе баліць галава. Навасяды Ашм. Хлопцы крычаць усё роўна як чэрці ў пекле. Правыя Масты Маст.

Як чорт у саладуху ўлезці і пад. Несвоечасова, недарэчна (улезці куды-н.). Умалоўся як чорт у саладуху. Макары Лід. (ППФВ, 64).

Як чорт у сухую асіну (грушу, грушку) утрэскацца. Іран. Вельмі моцна (закахацца). От дзеўка ўтрэскалася як чорт у сухую асіну, нічога слухаць ні хоча, што маці кажа. Савічы Шчуч. (СГВ, 622). Любіць ён яе. Утрэскаўся як чорт у сухую грушу. Калантаі Ваўк. Утрэскаўся ў яе як чорт у сухую грушу, рады німа, высах зусім. Вензавец Дзятл. Яна на восім гадоў старэйша, алі ш ён утрэскаўся ў яе як чорт у сухую грушу, і ні адгаварыць, мусі, будучь жаніцца. Алекшыцы Бераст. Утрэскаўся як чорт у сухую грушу. Студзянец Смарг. (ППФВ, 65). Бывало, хлопца як чорт у сухую грушу ўтрэскаецца, а бацькі ні назваляюць жаніцца. Сухары Гродз. І трэба ж так утрэскацца як чорт у сухую грушку! Як бы другіх дзяўчат няма?! Падольцы Астр.

Як чорт хмару перці. Вельмі хутка, імкліва (ехаць). На матацыкле Антон прэ як чорт хмару. Ваўкавічы Шчуч. (СГВ, 622).

Як чорт цёшчу перці. Гумар. Вельмі хутка і неасцярожна (ехаць, везці). – Як вы сюды ўсьпелі? – А ён жа ш пёр на машыні як чорт цёшчу. Квяткоўцы Іўеў. Ну ён нас і пёр на машыне, як чорт цёшчу. Тракелі Воран.

ЧОРТА. Аж чорта відаць. Незадава. Посны, без мяса і тлушчу. Бало, паставіць маці на стол буракі – аш чорта відаць, і будзяш есьці, як захочаш. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 17). Еш сама гэта сваё ічаўё, яно аш чорта відаць. Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 17).

Да чорта каго, чаго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. Ну, прынёс ты іх да чорта. Квасоўка Гродз. Ягад у лесе да чорта. Гурышчына Іўеў. **Вар.** да чорта (да чарта).

Да чорта і трошкі чаго, каго. Вельмі многа, у вялікай колькасці. Там гэтых грыбовікаў да чорта і трошкі, валам валяць. Бабіна Гродз. **Вар.** да чорта (да чарта) і <яшчэ> трошкі.

Да чорта на кулічкі пайсці, паехаць і пад. Вельмі далёка. Занясла яго да чорта на кулічкі, і ні слуху ні духу. Васілевічы Гродз. Запёрлі нас аж да чорта на кулічкі, ні ведаем,

як вярнуцца. Зэльва Зэльв. *Ішоў бы ты падалей, да чорта на кулічкі. Лішкі Бераст. Куды гэта можна пайсьці, гэтыг доўга быць, хіба да чорта на кулічкі. Алекшыцы Бераст. (СГВ, 587). От паехаў да чорта на кулічкі, а навошта, каб хто запытаў. Муравана Бераст. Пойдзеш да чорта на кулічкі. Міроўшчына Дзятл.*

Можна чорта з лапцямі купіць дзе. Гумар. Вельмі многа чаго-н. дзе-н. *Чаго там толькі на тым базары ў Вільні няма!.. Можна чорта з лапцямі купіць! Балотца Навагр.*

На чорта. Навошта, для чаго. *На чорта табе зь ім зьвязвацца, адно сабе горш зробіш. Дзянісава Дзятл. Калі маркотна табе, вазьмі дзіця, на чорта сабака. Солы Смарг. (СПЗБ-3, 33). На чорта яно мне, гэта вядро? Дубна Маст.*

Толькі чорта ажаніць. Дарэмна, безвынікова патраціць час, робячы што-н. *Трэба было ні ісьці ў лес, ягат няма, толькі чорта ажаніў. Глядавічы Маст.*

У чорта хто, што. У знач. мадальнай часціцы. Выказванне іранічных, скептычных і пад. адносінаў да каго-, чаго-н. *На выгані адны плехі, слонца павысмальвала, якая тут у чорта паша. Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 176).*

У чорта на кулічках. Вельмі далёка (знаходзіцца). *Стаіць яго хата недзе ў лесе, у чорта на кулічках, зь вёскі ні відаць. Навасёлкі Ашм. Так доўга быў, хіба ў чорта на кулічках? Алекшыцы Бераст.*

Чорта ганяць (паганяць) каму. Караць, лупцаваць каго-н. *Табе, мусі, чорта маці ганяла, бо крычоў на ўсю гуліцу? Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 79). Як чорта паганяла, стаў зусім другі хлопец. Савічы Шчуч. (ЗНФ, 79). Вар. чорта (чарцей) ганяць (паганяць).*

Чорта з два. Зусім не, ні пры якіх абставінах. *Бяднейшая чорта з два будзе задавацца. Гэта қаторая багачая ўжэ круціла носам. Зэльва Зэльв. (ХБД, 448).*

Чорта ўкінуць (кінуць) у хату каму, да каго. Пасварыць, унесці разлад у сям'ю. *Яна баба ніхарошая, ніспагадная. Так і глядзіць, каб каму чорта ўкінуць у хату. Учора Альфучысе нагаварыла, што яе Альфук да Гэлі Рыбачковай паткатваіць. Дык у Альфуковай хаце цэлы вечар вайна была. Косцевічы Астр. Да іх усё роўна як чорта кінулі ў хату: сварацца, чуць ні б'юцца. Верцялішкі Гродз.*

Што чорта ажаніць. Няўхв. З вялікімі цяжкасцямі, намаганнямі (прымусіць каго-н. зрабіць што-н.). *Яго заставіць дрова пасекчы што чорта ажаніць. Разрубая адно палено і паляцеў. Каменка Шчуч. Адправіць цібе ў школу што чорта ажаніць. Курьлавічы Маст.*

Як у чорта <скалак> грошай. Вельмі многа. *Яны такія багатыя, грошай у іх як у чорта скалак. Подзі Воран. Грошай як у чорта скалак. Залескія Воран. (МСГВ, 586; ППФВ, 18). Грошай як у чорта. Караневічы Гродз. (СНМ, 180).*

Як чорта з'еўшы бегаць, лятаць і пад. Хутка, імкліва, энергічна. *Ні можа спакойна пасядзець, лятае як чорта з'еўшы. Астрына Шчуч.*

ЧОРТАМ. З чортам змешаны. Нядобры, вельмі злы. *Тая баба ш чортам змешана, чуць што, так і ў сварку кідаецца. Навасёлкі Гродз.*

З чортам папалявала. Вельмі бойкая, спраўная, спрытная. *Пра дзяўчыну, жанчыну. – Бачна, што ёй пальца ў рот ні кладзі – можа аткусіць. – О, так, мы тут яе ведаем, яна, як кажуць, ш чортам папалявала. Асіпаўцы Воран.*

З чортам у адной лазні памыўся. Жарт.-іран. Вельмі брудны, запэцканы. *А дзе ш ты так замурзаўся? Хіба ш чортам у адной лазні памыўся? Гальшаны Ашм.*

Чортам падшыты. Вельмі спрытны, бойкі. *Ну й даходны хлопец, чортам падшыты. Ківанцы Воран. Чортам падшыты. Скарводы Воран. (МСГВ, 615; ППФВ, 70).*

Чортам чхаць. Асудж. Непрыязна ставіцца да каго-н., выяўляць сваю незадаволенасць кім-н. *Я да яго па-харошаму, а ён чортам чхае. Баравікі Іўеў. (ЗНФ, 78). Не, пайду. Жонка чортам чхае, калі трошкі пазьней дахаты прыдзе. Малыя Вайшнарышкі Ашм. Вар. чортам (чартом) чхаць.*

Як чортам падшыты. Вельмі злы. *Гэта натура яго такая, вечна злы, як чортам падшыты. Шастакі Шчуч.*

Як чортам шыты. Залішне рухавы, непаседлівы. Ён ні пасядзіць на месцы, як чортам шыты. Моцевічы Лід.

ЧОРТУ. Ні к чорту не варты. Няўхв. Вельмі (дрэнны). Твая гэта сукенка ні к чорту ні варты. Поразава Свісл. Паможэ табе гэты дзет... Ён ужэ ні к чорту не варты. Каменка Шчуч.

Ні чорту вожак (ожах, ожэх) ні Богу свечка. Няўхв. Пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца. Ну й кавалера знайшла – ні чорту вожак ні Богу свечка. Рэпля Ваўк. *Што зь яго будзя, то не ведаю, вырас, як дубіна, а ні чорту ожэх ні Богу свечка.* Вялікая Бераставіца Бераст. Ён та нікепскі на віт, а яна нідалэнга нека, ні чорту ожах ні Богу свечка. Крапіўніца Свісл. **Вар.** ні Богу свечка ні чорту качарга (качарэжка, галавешка, кацуба, малітва, ожах, чапяла); ні чорту вожак (ожах, ожэх) ні Богу свечка; ні чорту качарга (памяло) ні Богу свечка.

Ні чорту качарга (памяло) ні Богу свечка. Няўхв. Пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца. *І была Зоська ні чорту качарга ні Богу свечка.* Бароўшчына Шчуч. *А ён ні чорту памяло ні Богу свечка.* Крапіўніца Свісл. **Вар.** ні Богу свечка ні чорту качарга (качарэжка, галавешка, кацуба, малітва, ожах, чапяла); ні чорту вожак (ожах, ожэх) ні Богу свечка; ні чорту качарга (памяло) ні Богу свечка.

Чорту на кулічкі зайсці, заехаць і пад. Вельмі далёка. *Заехаў чорту на кулічкі – ні дайсці ні даехаць да цябе.* Сенна Навагр.

Чорту рогі скруціць. Зрабіць неверагодна вялікую ці важную справу. *О, з гэтымі хлопцамі я ні прападу, зь імі можна чорту рогі скруціць.* Бабіна Гродз.

Як чорту пацеры пэтрэбны. Іран. Зусім не, нікольні не (патрэбны каму-н.). *Кап ты толькі ведаў, як ты патрэбны! Як чорту пацеры!* Дзеткі Воран. (ЗНФ, 97). *А яны мне, гэтыя твае начлежнікі, патрэбныя як чорту пацеры.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 97). *Трэба мне яго гэтыя заляцанкі як чорту пацеры!* Падліпкі Гродз. (ЗНФ, 97).

ЧОРЦІКАЎ. Да чорцікаў. Да крайняй ступені. *Змарыўся да чорцікаў.* Гродна Гродз. Ён напіўся да чорцікаў. Лазы Ваўк.

ЧОСУ. Даць чосу каму. Правучыць, пакараць каго-н. *Ну табе сёньня бацька дасць чосу.* Кальчуны Ашм.

ЧУБЫ. Аж чубы трашчаць у каго. Вельмі зацята б'юцца. *Як шчубіліся залап, гаи чубэ трашчаць.* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 46).

Узяцца за чубы. Няўхв. Уступіць у бойку. *Былі развялі, а яны і зноў узяліся за чубэ, давай цягацца па падворку.* Сухая Даліна Гродз. (СНМ-2, 238).

ЧУДА. Чуда у пер'ях (у пёрках). Дзіўны, смешны, дзівакаваты чалавек. *Ганячка, чуда ты маё ў пер'ях! Як жа можна было насыпаць цукру замест солі?* Пагранічны Бераст. *О, ужо прыйшло гэта чудо ў пер'ях, цяпер да раньня будзя людзей сьмяшыць.* Ваўкавічы Навагр. *Ну, гэты Квецень то на самай справе чуда ў пёрках; як скажа што, то зусім у неўпад.* Хутар Праважа Воран. *Ну вы пагляньце на гэта чуда ў пер'ях... Як ты штаны надзеў? Зэльва Зэльв. Вось выадзялася як чуда ў пёрках.* Рамашкі Шчуч. **Вар.** чуда (цуд) у пер'ях (у пёрках).

ЧУПАРАЧКАХ. На чупарачках сядзець. Сагнуўшы ногі ў каленях і трымаючыся на насках. *Вазьмі слончык і сяць, ці ж гэта старому чалавеку на чупарачках сядзець, ногі адбярэ.* Баранава Гродз. (СНМ, 164).

ЧУПАЧКАХ. На чупачках стаяць, ісці і пад. На пальцах ног. *Я на чупачках паціху прашла, каб іх не разбудзіць, і жывей лягла.* Грабяні Гродз. (СНМ, 164).

ЧУПАЧКІ. На чупачкі станавіцца і пад. На пальцы ног. *Хоча быць большай, та ўсе на чупачкі падмошчваюцца.* Жукевічы Гродз. (СНМ, 164).

ЧУЦЬ. Не чуць і не бачыць чаго. Ніколі не ведаць чаго-н. *Не чула і не бачыла такой зайздрасці.* Альшаны Карэл.

ЧУЧАЛА. Чучала агароднае (гарохавае). Няўхв. 1. Смешна, непрыгожа ці безгустоўна апрануты чалавек. *Ды паглядзі ты на сябе, чучала агародная!* Малі Астр. *Ну і надзелася – чучала гарохавае нейкае.* Трокенікі Астр. 2. Непрыгожы з выгляду, брыдкі чалавек. *Маці як маці, а дачка – дык чучала гарохавае.* Дабраволя Свісл. 3. Кепскі чалавек. *Чучала ты гарохавае, што ты нарабіў мне тут, усе мае паперы перамяшаў, як ш я ціпер разьбяруса.* Пагранічны Бераст.

ЧЫКАМ. Чыкам-брыкам. Абы-як, бесталкова. *Што ні возьмяцца рабіць, усё ў яго чыкам-брыкам выходзіць, бо цярпеня ні мая.* Зэльва. **Вар.** сікам-брыкам (чыкам-брыкам).

ЧЫКІ. Чыкі-пікі. Найлепшым чынам (будзе што-н.). *Усё будзя чыкі-пікі, абы пагода, а там высахня тоё сено.* Вольна Бар.

ЧЫМ. Ні пры чым. Не мае ніякіх адносін да чаго-н., не з'яўляецца прычынай чаго-н. *Ніза што хлопца адлупцаваў, ён ні пры чым тут быў.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 10). *Паклёп на чалавека наводзілі, а ён тут ні пры чым быў.* Тапалёва Гродз. (СНМ-2, 161).

У чым стаіць. Без якіх-н., рэчаў, без маёмасці, без нічога. *Ты такая дзеўчына! Ні грашы Богу – такіх замуж бяруць у чом стаіць.* Стокі Свісл.

ЧЫН. Чын чынам (чынаром). 1. Так, як трэба, як належыць, як прынята. *Франук добры гаспадар, у хаце і ўсюды чын чынаром.* Суботнікі Іўеў. *Чаму ш Люська ні будзя хадзіць на работу, калі ў яе ўсюды чын чынаром: і ў хаця, і на падворку яна ўюды дзяржыць парадак.* Навасяды Ашм. *У мяне ўсё чын чынаром, так што правяраць няма чаго.* Вольна Бар. *Хату атстроіў чын-чынам, тулькі самому ў ёй ні прыйшлося жыць.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 260). *Кошык атрымаўсо чын-чынаром.* Лікоўка Гродз. (СНМ-2, 260). 2. Упэўнена, не ведаючы праблем (паводзіць сябе). *Чаго яму бядаваць, ён усюды мая блат, ходзіць сабе чын чынаром.* Сцігані Іўеў. 3. каму што. Вельмі добра, удала павыходзіць што-н. каму-н. *Табе гэта сукня чын чынаром.* Стрыжаняты Іўеў.

ЧЫРВАН. Чырван стаў хто каму, што каму. Няўхв. Хто-, што-н. каму-н. вельмі надакучыў, невыносна абрыд. *Дзень у дзень ляжыць, не працыхаецца. Ён мне чырван стаў, здэцца, застрэліла.* Гнесічы Навагр. *Мне гэта работа чырвана стала, ніякого перадыху.* Лаўрышава Навагр.

ЧЫРВАНА. Аж чырвана (чырвона) чаго, каго. Вельмі многа чаго-, каго-н. Пра прадметы чырвонага колеру. *Як дошч прайдзя – чарвей аш чырвана.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-4, 81). *На высмалах шмат ягат, аш чырвона.* Майсеевічы Ваўк. (МСГВ, 98).

ЧЫСЛО. Па першае чысло ўсытаць і пад. Моцна (пакараць каго-н.). *Алі ж і палучыў сёньня малы ад бацькі.* Усытаў яму на першае чысло. Дубна Маст.

ЧЫСТА. Чыста-глатка. У поўным парадку. *Назаўтра ўстала, было чыста-глатка.* Гальшаны Ашм. (СПЗБ-5, 443).

ЧЭГО. Ні да чэ'го. Нікуды не варты хто-н., нікуды не вартае што-н. *Не, брат, ты ні майстар, ні да чэго ты, нат цьвіка ўбіць ні дасі рады.* Старына Маст. *А гэты новы аграном ні да чэго, токо да стакана.* Галынка Зэльв. *Ён жа ш ні да чэго, а, бачыш, спадабаўся ёй.* Галавічполе Шчуч. *Ні да чэго ўсё гэта, бяры сібе ў рукі, ба прападзеш, людзі пальцам запоруць.* Бабіна Гродз. *Яна на рабоце зусім ні да чэго.* Алекшыцы Бераст.

ЧЭМЕР. Як горкі чэмер надакучыць і пад. Вельмі моцна. *Зяць за лета надаеў як горкі чэмер.* Чураі Дзятл. **Вар.** як горкі перац (яблык, чэмер).

ЧЭМЕРУ. Чэмеру аб'еўся. Няўхв. Зусім здурнеў, перастаў разумець, кеміць. *Ты што, чэмеру аб'еўся. Такая сказаць, і, здаецца, вучаны чалавек.* Вішнева Сморг.

ЧЭПЦЫ. У чэпцы радзіцца. Быць шчаслівым, удачлівым. *Хіба ты, Васька, у чэпцы радзіўся, лічы, на валаску ад бяды стаяў, і ўсё абышлося добра.* Ганчары Лід. **Вар.** у чапцы (у чэпцы) радзіцца.

ЧЭРАП. Чэрап добра варыць у каго. Хто-н. разумны, кемлівы. *Чэрап у яго добра варыць.* Шчорсы Наваг (МСГВ, 553).

Чэрап няправільны чый. Груб. Хто-н. неразумны, дурань. *Што ш ты нарабіў, чэрап твой ніправільны! Такого сабаку змаршчыў!* Новая Руда Гродз.

ЧЭРЦІ. Чэрці дужаюцца дзе. Дзе-н. вялікі беспарадак, вэрхал. *Галіна аткрыла шафу, а ў міне там чэрці дужаюцца.* Дылева Лід.

Чэрці жэняцца. 1. Надвор'е кепскае. З завірухай, крутаверцю, ветрам. *Што робіцца! Такого ветру яшчэ ні помню. Чэрці жэняцца.* Пусявары Воран. *На дварэ вецер, марос і мяце, хіба недзя чэрці жэняцца.* Солы Смарг. 2. <у каго> дзе. Дзе-н. вялікі беспарадак, вэрхал. *У хаце чэрці жэняцца, і німа калі прыбраць за капанем бульбы.* Вераб'і Астр. *Кап ты ведала, што ў яе ў хаці робіцца. Чэрці жэняцца, хіба ўжэ зь месяц ні падмятала.* Уселюб Навагр. *Што гэта за гаспадыня, калі ў яе ў хаце чэрці жэняцца.* Навасёлкі Ашм. *Хлопцы яшчэ малыя, дык у хаце вечна чэрці жэняцца.* Лылойці Смарг. *У хаце ейнай чэрці жэняцца, нічога свайго мейсца ні мая.* Волькавічы Ашм. *У Рагінкі Бацявай дальбог у хаця чэрці жэняцца.* Копаніха Смарг. *У Вэрці ў хаці ні ступіць, чэрці жэняцца.* Заборцы Астр. *Тыдзянь была ў Гродні, прыехала дахаты, а там чэрці жэняцца.* Слонім Сл.

Чэрці за бокі кусаюць каго. Няўхв. Хто-н. паводзіць сябе не так, як трэба. *Што, чэрці за бокі кусаюць?! Скачаш тут, людзей пазорыш!* Падзітва Воран.

Чэрці злуюцца. Няўхв. Завіруха разгулялася. *Куды гэта ты сабраўся? Паглядзі ў акно: на дварэ чэрці злуюцца.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 79–80). *Пацягнуліся зранку да сілоснай ямкі, а што яны там наробяць, калі гэтак чэрці злуюцца.* Нача Воран. (ЗНФ, 79–80).

Чэрці на кулачках спяць. Вельмі рана, перад світаннем. *Мама ні давала мне спаць, чэрці яшчэ на кулачках сьпяць, а я ўжэ на нагах.* Агрызкі Маст.

Чэрці на кулачкі (на калачыкі) не ідуць (не сходзіліся, не сыходзіліся). Вельмі рана, перад світаннем. *Чаго ты ўстаў? Сьпі. Яшчэ чэрці на кулачкі не йдуць.* Мікелеўшчына Маст. *Шчэ чэрці на калачыкі не ідуць, а ўжо тая баба на пашу карову паперла.* Копаніха Смарг. *Чалавек неаспалы, ашчэ чэрці на кулачкі ні сходзіліся, а ён ужэ нешта робіць.* Жылічы Гродз. (СНМ, 94). *Устаў яшчэ чэрці на кулачкі не зыходзіліся.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 194). *Устаў рана-рано, ашчэ чэрці на кулачкі ні зыходзіліся.* Азёры Гродз. (СНМ-2, 197).

Чэрці пагулялі дзе. Дзе-н. непрыбрана, беспарадак. Пераважна ў хаце. *У міне сённячы ў хаці чэрці пагулялі. Дзеці пананошвалі за нагамі пяску, а прыбраць ні было калі.* Моцевічы Лід.

Чэрці падкарчэўныя носяць каго дзе. Няўхв. Хто-н. недарэчы, не ў пару ходзіць, бадзяецца дзе-н. *Чэрці паткарчэўныя цябе носяць німаведама дзе, у хаце ні пасядзіш ніколі.* Цырын Карэл. (СГВ, 316).

Чэрці падштурхоўваюць каго. Хто-н. пачынае паводзіць сябе нядобра. *Пачаў біць яе муш, як толькі прыйдзе дамоў, дык яго чэрці патштурхоўваюць, і ён фанабэры строіць, на жонцы злосьць спаганяе.* Пасека Дварчаны Воран.

Як чэрці на кулачкі. Позна вечарам (ісці, выпраўляцца куды-н.). *Цяпер маладзёш ідзе на танцы як тыя чэрці на кулачкі, покуль ні сьцімнея добра.* Навасяды Ашм.

Як чэрці пад каўняром калдычуць каму. Каму-н. вельмі хочацца, не церпіцца зрабіць што-н. *Мой як ні вып'я, соўгаяцца па хаця, ня церпіцца яму, сядно як чэрці пад каўняром калдычуць.* Крапіўніца Свісл. (СГВ, 622).

ЧЭСЦЬ. Не пра нашу чэсць. Не для нас. *Да яе ў магазін прывозяць усё, але гэта ні пра нашу чэсць.* Дзянісава Дзятл. *Сёння была ў колхозі прэмя, але это ні пра нашу чэсць, бо тыко сьпіцыялістам далі.* Лунна Маст.

ЧЭШАЦЦА. Не чэшацца. Няўхв. Нават не думае рабіць што-н. *Ужэ даўно пара сьвіньні карміць, а ён сядзіць сабе і ні чэшацца.* Гута Іўеў.

ШАБАЙ. Шабай цябе бяры. *Выкл.* Пажаданне здзяйснення чаго-н. нядобрага для каго-н. *Шабай цябе бяры, калі ты мацяры ня слухаяш.* Коцькі Дзятл. (СГВ, 552).
● *Шабай* – міфічная істота, чорт.

ШАВАЛУ. Шавалу-шавалу. *Павольна, не спяшаючыся рухацца. Пакуль маці зьлезя с тае печы, та я ні чакаючы, шавалу-шавалу ды на двор, дый дроў ёй прынясу.* Свіслач Гродз. (СНМ, 165).

ШАВЕЦ. Ні шавец ні жнец ні ў дуду ігрэц. *Няўхв.* Ні да чаго няздатны, няўмелы чалавек. *Ні шавец ні жнец ні ў дуду ігрэц.* Малыя Сцяпанішкі Маст. (МСГВ, 603).

Як шавец напіцца. *Няўхв.* Залішне, празмерна. *Напіўся як шавец, языком ні варочая, дзіво што, – папало дармово.* Бабіна Гродз. *П’е гарэлку як шавец.* Парэчча Гродз. (СНМ, 190).

Як шавец на Божа ця’ла напіцца. *Няўхв.* Залішне, празмерна. – *Ну, наш стары па сватох вярнуўся. – А як там яго здароўячка? – Як заўсёды, напіўся як шавец на Божа цяла.* Асіпаўцы Воран. ● *Божа цяла* – параўн. польск. *Boże Ciało* ‘свята Цела Богага’.

ШАЕР. На шаер-маер. *Асудж.* Абы-як, без толку (рабіць што-н.). *Я тут бачу, у вас усё робіцца на шаер-маер, ні так, як трэба.* Малая Жорнаўка Гродз. (СНМ-2, 261).

Шаер-маер. *Няўхв.* Ашуканства, падман. *Гэта табе ні шаер-маер, плаці грошы, калі згадзіліся.* Індура Гродз. (СНМ-2, 261).

ШАЙТАН. Шайтан нясе каго куды. *Няўхв.* Хто-н. куды-н. ідзе. *Гэта куды цібе шайтан нясе, табе што ў голаву ўлезло?* Клячкі Гродз. (СНМ-2, 261). *А цібе куды гэта шайтан нясе, ты куды лезаш?* Кузьмічы Гродз. (СНМ-2, 263).

Шайтан яго ведае. *Невядома. А шайтан яго ведае, хто тут з вас праўду кажа.* Свіслач Гродз. (СНМ-2, 261).

ШАЛ. Шал узяў каго. *Хто-н. стаў паводзіць сябе бурна, неспакойна, раздражнёна. Як сказала малому, што ў горат ні вазьму, аш шал яго ўзяў, так хацеў ехаць.* Уселюб Навагр.

ШАЛДА. Шалда-балда. *Няўхв.* Несур’ёзны, бесталковы чалавек. *Такога шалду-балду туды пасылаць не варта, там трэба акуратны, талковы чалавек.* Лазы Ваўк.

ШАЛДУ. Шалду-балду. *Няўхв.* Як папала, нядбала, без ахвоты і старання рабіць што-н. *Што гэта, табе надаела ўжо рабіць? Шалду-балду і ідзеш ужо гуляць.* Забалоцце Карэл. (СГВ, 612).

Шалду-балду ды на лапату. *Няўхв.* Як папала, нядбала, без ахвоты і старання (рабіць што-н.). *Падмяла п, пачысьціла п усё па-люцку, дык не – зробіць шалду-балду ды на лапату і пайшла.* Лапкі Стаўб. (ЗНФ, 80). *Яму ці кажы ці ні кажы, а ён сяраўно прывык рабіць усё шалду-балду ды на лапату.* Апечкі Стаўб. (ЗНФ, 80).

ШАЛДЫ. Шалды-балды. *Няўхв.* Як папала, нядбала, без ахвоты і старання рабіць што-н. *От, толку зь яе таго паланя, праляцела с капачкай шалды-балды пару баразён і дахат пайшла.* Бабіна Гродз.

ШАЛЕНЦУ. Шаленцу аб’еўся (наеўся). *Няўхв.* 1. Зусім здурнеў, перастаў разумець, кеміць. *Што гэта сталася з табой? Ты што, шаленцу аб’еўся? Ражкі Свісл.* (ЗНФ, 80). *Ты хіба шаленцу аб’еўся? Такі холат, а ён думая ехаць біш шапкі.* Таркачы Дзятл. (ЗНФ, 80). *Што ты гаворыш?! Шаленцу наеўся ці што?! Кукалкі Ваўк.* 2. Моцна раззлаваўся, раз’ятрыўся. *Мой мужык сёньня шаленцу наеўся, з самай раніцы злы як чорт.* Дварчаны Шчуч.

ШАЛЁНЫ. Як шалёны. *Няўхв.* Нястрымны, паводзіць сябе неадэкватна. *Глядзі хоць пад ногі, а то ляціш як шалёны.* Стаўбуцева Сморг. Ён як нап’ецца, дык як шалёны. Загараны Ваўк. (МСГВ, 306). *Паляцеў як шалёны, утрымаць ні змаглі, так рвануў.* Рацічы Гродз. (СНМ-2, 163).

ШАЛТАЙ. Шалга’й-балга’й. *Няўхв.* Той, хто ходзіць туды-сюды без справы, без пэўнага занятку. *Што за хлопец! Шалтай балтай некі. Так і лядзіць, кап с хаты вільнуць.*

Бабіна Гродз. *О, гэты шалтай-балтай толькі й зная, што лазіць па вёсцы.* Пагранічны Бераст. *Алі ш унук. Ну шалтай-балтай.* Рамашкі Шчуч. *О, гэты шалтай-балтай вядомы, уся вёска гаворыць пра яго.* Пагранічны Бераст.

ШАЛЯПКІ. Вынесці за Шаляпкі’. Пахаваць. Пра нябожчыка. *Напііся яшчэ рас гэтай атруты, і вынясуць цябе пат Шаляпкі, а дзеці сіротамі застануцца.* Вялікая Бераставіца Бераст.

ШАМРЭЙ. Як Шамрэй. Неахайна апрануты, у брудным адзенні. *Адзенса ляпей, пабрыіса, а то ходзіш як Шамрэй, бытто ні знаяш, што сёдня сьвято.* Бабіна Гродз.
● Фразеалагізм заснаваны на рэальных фактах: мужчына, мянушка якога Шамрэй, працаваў на смалакурні і заўсёды хадзіў брудны, у брудным адзенні.

ШАМШУРКУ. На шамшу’рку. Вельмі моцна (пабіць, знявечыць). *Галава яго была пабіта на шамшу’рку.* Чуркі Ашм.

ШАПКА. Шапка гарыць на кім. Хто-н. непаседлівы, рухавы, увішны. *Яму ш усё спакою німа, шапка на ім гарыць.* Ёдкі Лід.

Шапка на галаве гарыць у каго. Хто-н. непаседлівы, рухавы, увішны. *Каб гэта ўседзяў на месцы, то – не, у яго шапка на галаве гарыць, лятая як апараны.* Уселяб Навагр. *Ён усе работы робіць мігам, у яго шапка на галаве гарыць.* Юцыоны Воран. *Такі ўжо шустры, шапка на галаве гарыць.* Гуршчына Іўеў.

Шапка на галаве расце (расла) у каго. Каму-н. становіцца вельмі страшна. *Як палядзіш з высаты ўніс – шапка на галаве расьце.* Новы Двор Шчуч. *Як праз лес ноччу ідзеш, то шапка на галаве расьце.* Ятвезь Ваўк. *Як быў у разьніцы, аш шапка на галаве расла, бо бачыў, як каровы плачуць.* Калантаі Ваўк. (СГВ, 612).

Шапка не ўпадзе з каго. Нічога асаблівага не здарыцца з кім-н., чый-н. гонар не будзе закрануты. *Схадзі хоць дроў прынясі, мо шапка ні ўпадзя.* Сухары Гродз.

Шапка паднімаецца <на галаве> у каго. Каму-н. становіцца вельмі страшна. *Як гляну ў бок могілак, шапка паднімаецца на галаве.* Вулька Гродз. (СПЗБ-5, 460). *Шапка паднімаецца са страху.* Вулька Гродз. (СПЗБ-4, 336).

Шапка расце на кім. Каму-н. становіцца вельмі страшна. *Ляджу ўперад – і шапка на мне расьце: праз дарогу сьвецяцца два чырвоныя агоньчыкі.* Новы Двор Шчуч.

ШАПКАЙ. Пад шапкой вецер ходзіць у каго. Няўхв. Хто-н. неразумны, пуставаты, легкадумны. *У яго пат шапкой вецяр ходзіць, а ты хочаш, кап ён табе штось парадзіў.* Алекшыцы Бераст.

ШАПКУ. Спаць у шапку. Не праяўляць актыўнаці, бяздзейнічаць. *Валодзя маладзец, хату перавёз у мястэчка, ня сьпіць у шапку.* Ваверка Лід. (СГВ, 600).

Шапку збіць. Перастаць паводзіць сябе высакамерна, ганарліва. *Некалі хадзіла голаў задраўшы, а цяпер шапку зьбіла.* Дарагляны Маст.

ШАПСКАГА. Як Шапскага ад касцёла адбіць. Зусім, цалкам (адахоўціць ад чаго-н.). *А што такая зь ім сталася? Ат гарэлкі яго адбіла як Шапскага ат касцёла.* Асіпаўцы Воран.

ШАПТУНА. Шаптуна пусціць. Дакор. Спадцішка сапсавач паветра. *У аўтобусе людзей як сялёдак у бочцы, цесна, душына, а тут яшчэ нехта шаптуна пусьціў, то людзі насы адварочвалі, дыхаць ні было чым.* Гродна Гродз.

ШАПЦЫ. Даць па шапцы каму. Выгнаць, прагнаць каго-н., звольніць, зняць з пасады. *А потым ні стала паноў, народ ім даў па шапцы.* *Настала новае жыцьцё, бес паноў і царквы.* Казловічы Сл. (СБНФ, 72).

ШАРВАРАК. Шарварак адрабляць. Няўхв. Без ахвоты і старання выконваць якую-н. працу. *Што ты капаясься, чысто ні на сёбе робіш, што ты шарварак адрабляеш?! Стокі Свісл. Вы тут, хлопцы, ні робіця, а шарварак арабляця.* Зарачаны Свісл. **Вар.** шарварак (шарварку) адрабляць.

ШАРВАРКУ. Шарварку адрабляць. Няўхв. Без ахвоты і старання выконваць якую-н. працу. *Кіньця вы гэту работу, толькі шарварку адрабляця, а толку ніякого, ідзеця да міне, я вам дам настаяшчу работу.* Зарачаны Свісл. **Вар.** шарварак (шарварку) адрабляць.

ШАРОМ. *Хоць шаром пакаці дзе.* Зусім пуста, нічога няма. Пра адсутнасць ежы. *Прыйшли госьці, а ў нас – хоць шаром пакаці.* Праважа Воран. *У хаце хоць шаром пакаці, на стол німа чаго даць.* Сурынка Сл. *Думаў наем, але ш у халадзільніку пуста, хоць шаром пакаці.* Крэва Смарг. *Дома няма чаго есьці, хоць шаром пакаці.* Дабраволя Свісл. *Зайшла ў краму, а там хоць шаром пакаці.* Масты Маст. *Гола, хоць шаром пакаці.* Рагачы Гродз. (СНМ, 180).

ШАРОШ. *Прайшоў шарош па целе ў каго.* Хто-н. адчуў дрыжыкі ад моцнага страху, хвалявання. *І цяпер прайшоў шарош па целе, як успомніла пра гэта, цела пашло шурпамі.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-5, 465). ● *Шарош* – ‘дрыжыкі’.

Шарош па скуры пайшоў у каго. Хто-н. адчувае дрыжыкі ад моцнага страху, хвалявання. *Як глянула я на яго твар у крыві, дык аш шарош па скуры пайшоў.* Навасёлкі Іўеў. (СГВ, 556).

ШАРСЦЕНЬ. Як шарсцень. Вельмі злосны. *Дзет стаіць як шарсцень, курыць яму забыліся купіць.* Аславеняты Смарг. **Вар.** як шэршань (шаршон, шарсцень). ● *Шарсцень* – шэршань.

ШАРШОН. Як шаршон. Вельмі злосны. *Выпаўс неяк на дарогу і папоўс дахаты ён, ні падымацца на ногі, злы, надуты, як шаршон.* Голдава Лід. (ДМГ, 234). *Што ты яму такоё сказала? Як шаршон, ні падысьці.* Бабіна Гродз. **Вар.** як шэршань (шаршон, шарсцень). ● *Шаршон* – шэршань.

ШАРЫК. Шарык за ролік зайшоў (заскочыў) у каго. Няўхв. Хто-н. дзейнічае неразумна, безразважна, робіць глупства. *Гэта можа зрабіць толькі той чалавек, у якога шарык за ролік зайшоў.* Кашубінцы Гродз. *Гаворыш абы-што. Хіба шарык за ролік заскочыў? Пячоўшчына Валош.* **Вар.** шарыкі за ролікі зайшлі (заехалі, закаціліся); шарык за ролік зайшоў (заскочыў).

ШАРЫКА. <Аднаго> **шарыка ў галаве не хапае ў каго.** Асудж. Хто-н. прыдуркаваты, з дзівацтвамі. *І чым ты толькі думаш?! Пэўня, аднаго шарыка ў галаве ні хапае.* Суботнікі Іўеў. *Што ш, калі ў яго шарыка ў галаве не хапае, дык і ў войско не бяруць.* Зенявічы Навагр.

ШАРЫКІ. Шарыкі за ролікі зайшлі (заехалі, закаціліся) у каго. Няўхв. Хто-н. дзейнічае неразумна, безразважна, робіць глупства. *У яго шарыкі за ролікі зашлі. Чаго ён біцца палес? Рук ні знаю куды дзяваць.* Алешавічы Маст. *Ты што дурны?! Шарыкі за ролікі зайшлі? І даўно? Паляны Ашм. Што ты робіш?! У цібе што, шарыкі за ролікі заехалі?! Вялікая Бераставіца Бераст. У майго дзеда ўжэ шарыкі за ролікі закаціліся, ніяк-тома што робіць.* Рамашкі Шчуч. **Вар.** шарыкі за ролікі зайшлі (заехалі, закаціліся); шарык за ролік зайшоў (заскочыў).

ШАТАН. Як ша’тан. Няўхв. Вельмі рухавы, хуткі, бурны хто-н. *Гэта дзіця як шатан, ні пасядзіць на месцы, усюды даляціць, усялякіх штукаў нарбіць.* Казакоўшчына Воран. *Як шата’не, уляцелі ў хату і ўсё дагары нагамі паставілі.* Бабіна Гродз. *Алі вот лётая. Як шатан.* Захварэя, а потым лячы яго балячкі. Амбілеўцы Шчуч.

ШАФЭ. На шафэ’. У стане ап’янення, захмялелы. – *Можна, сядзеш за руль? – Не, не магу, на шафэ я.* Піва папіў. Бярозаўка Лід. (ДСГБ, 64).

ШАХЕР. На ша’хер-ма’хер рабіць і пад. Абы-як, ненадзейна, для выгляду. *Як я паглядзеў, та ў вас усё робіцца на шахер-махер, абы больш грошай зарабіць.* Кавалічы Гродз. (СНМ, 167).

ШВАБРАЙ. За швабрай хаваецца. Насмеш. Вельмі худы. *Што гэта за кавалер, як ражон, за швабрай хаваецца.* Радунь Воран.

ШВО. У адно шво. Аднолькава, без змяненняў. *«Давай вады! Давай вады!» – што ты заладзіла ў адно шво.* Масты Маст. (ПМГ, 116).

ШВОМ. Адным швом. 1. Бесперапынна (ісці, гаварыць, рабіць што-н.). *Дзверы ні закрываюцца, браскаюцца і браскаюцца, а яны ідуць і ідуць адным швом.* Задварані Свісл.

Усё адным швом, то на двор, то з двара ў хату. Міхалкі Свісл. (ППФВ, 5). *От адным швом давай і давай піць – ці малака, ці кавы якое, абы ў роце мокра было.* Міжэвічы Сл. (Стэц.-2). *У яго пытаюцца, куды хадзіў, а ён усё адным швом: «Нічога ні чуў, нічога ні бачыў».* Старына Маст. 2. Аднолькава, без змяненняў (рабіць што-н.). *Веле [колькі] не вальчыла [сварылася], веле не ўчыла, а ўсё роўна адным швом гоніць [піша], як сядзіш, то ёшчэ можна мірыцца, а ока спусьціў, і не разабраць, што там напісана.* Бастуны Воран. 3. бегчы і пад. Напрасткі, па прамой лініі. *Конь, як укусіла пчала, дык адным швом аш у рэку і там упаў у воду.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 475).

ШКВАРНІКУ. Даць па шква'рніку каму. Груб. Ударыць, пабіць каго-н. *Гэдакі дзяціна, як дасьць па шкварніку, ту адразу спружыся.* Кунеі Воран. • *Шкварнік – аказіянальнае ўтварэнне ад назойніка шкварка (скварка).*

ШКІЛЕТ. Шкілет хадзячы. Вельмі худы чалавек. *Паглядзі ты на сябе, якая ты ўжо ёсьць – шкілет хадзячы.* Горшавічы Астр.

Як шкілет высахнуць. Вельмі моцна (пахудзець). *Ну ты за сваю вучобу высах як шкілет.* Дубна Маст. *Высах як шкілет.* Нявалы Воран. (ППФВ, 14).

ШКІРКУ. За шкірку ды на сонейка (слонейка) каго. Гнаць, прагнаць каго-н. *Ты доўго зь ім ні цырымонься. Як ні так, дак за шкірку ды на сонейко!* Качаны Карэл. (ЗНФ, 34). *Прышоў у чужую хату й яшчэ камандуя. Трэ было яго за шкірку ды на слоняйко.* Прудзяны Шчуч. (ЗНФ, 34). *Мы тут доўго зь ім цацкацца ні будзем. За шкірку ды на соняйко яго.* Парэчча Гродз.

ШКЛА. Як ля шкла хадзіць. Няўхв. Залішне далікатна, ветліва, паслужліва (хадзіць каля каго-н., абыходзіцца з кім-н.). *Другая п ні ўжыла зь ім, а гэта як ля шкла ходзіць, дагаджая.* Забалаць Воран. (ЗНФ, 89). *Што тут за пані такая, што трэба ля яе як ля шкла хадзіць!* Лозкі Шчуч. (ЗНФ, 89). *Не, ён і даўней ёй дагаджаў, а цяпер, як брыгадзірам стала, то ўжэ як ля шкла ходзіць.* Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 89).

ШКЛЯНКА. Шклянка з галавы не ўпадзе ў каго. Іран. Хто-н. роўна, не хістаючыся, не паварочваючы галавы (ідзе, ходзіць і пад.). *Аля й ходзіць – шклянка з галавэ ні ўпадзя.* Падзёркі Гродз. *Нават ні глянула, так пашла, што шклянка з галавы ні ўпадзя.* Гудзевічы Маст.

Шклянка на галаве ўстаіць у каго. Іран. Хто-н. роўна, не хістаючыся, не паварочваючы галавы (ідзе, ходзіць і пад.). *Глянё як ідзе, шклянка на галаве ўстаіць.* Малая Бераставіца Бераст.

Як (што) шклянка. Ухв. 1. Новы, прыгожы, толькі што пабудаваны. Пра хату ці іншае збудаванне. *Во дзе майсьцяравы чалавек! Усё ўмея рабіць. Паглядзі, якую хату выбудаваў, як шклянка!* Бабіна Гродз. *Каля жалезнай дарогі стаіць хатка як шклянка, відна, гаспадары файныя. Клеўкі Іўеў. Мой сват хату адбухаў на ўсё сяло: як шклянка стаіць.* Сенькавічы Івац. (ДСК, 17). *У яго печ, што шклянка – ні дыму, нічога, а ў нас во там абдыміць, там абдыміць.* Завельцы Астр. (СПЗБ-5, 480). 2. Цудоўны, рупліва дагледжаны. *Гаспадарка як шклянка, чаго ў іх тулькі німа.* Батароўка Гродз. (СНМ, 175).

ШКЛЯНКІ. Вылупіць шклянкі. Груб. Угледзецца, утаропіцца, уставіцца. *Думала, зьзесьць шкляр гэты, як вылупіў свае шклянкі.* Савічы Зэльв. (СНМЗ, 139).

Шклянкі пабіць. Жарт. Упасці. Пра чалавека. *Глядзі пат ногі, а ту зачэпісься і шклянкі пабьеш.* Крупава Лід. (Хітр., 62).

ШКЛЯНКУ. Глядзець у шклянку. Іран. Выпіваць, напівацца. *Пашоў ужэ некуды. Учора глядзеў у шклянку і сёння ці ні захацелася.* Ляхавічы Навагр. (ЗНФ, 24). *Ужо с самага ранку пасьпеў глянуць у шклянку. Я на гаворцы і на вачах бачу.* Краснае Карэл. (ЗНФ, 24).

Сесці на шклянку. Пазнаць смак у гарэлцы, уцягнуцца ў п'янства. *Сеў на шклянку, і яму ўжэ нічога ні трэба.* Нёман Маст.

ШКОДЫ. Драць за шкоды. Браць вялікую плату, заломваць высокую цану. *Зарас усе дзяруць за шкоды, у кашальку доўга не ляжыць.* Ашмяны Ашм.

ШКОЛУ. Ні ў школу ні ў Красную армію. Асудж. Нікуды не варты, ні на што не здатны хто-н. *А які зь яго толк, на што ён гадзіцца?! Ні ў школу ні ў Красную армію.* Праважа Воран.

ШКУР. Пяць шкур спусціць з каго. Паграж. Моцна пабіць, пакараць каго-н. *Пяць шкур сь цібе спусчу, алі ты ў міне запомніш, як красьці.* Прудзяны Шчуч.

Сем шкур садраць з каго. Няўхв. Браць высокую плату, абіраць каго-н. *Пан быў да таго скупы, што гатоў быў з мужыка сем шкур садраць.* Купіск Навагр.

ШКУРА. Адны шкура да косці засталіся ў каго. Хто-н. вельмі схуднеў, змарнеў. *Так збалеў, што адны шкура да косці засталіся.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-5, 482). **Вар.** <толькі (адна, адны)> скура (шкура) ды (да, і) косці <засталіся>.

Аж шкура гарыць на кім. Ухв. Вельмі ўвішны, рухавы, актыўны, спрытны. *Сааа такі працавіты, як працуе, то на ім аж шкура гарыць.* Дубна Маст. *Так танцуюць, што аж шкура на іх гарыць.* Руда Яварская Дзягл. **Вар.** <аж> скура (шкура) гарыць (гіжыць).

Аж шкура шорхне на кім. Хто-н. адчувае моцны страх. *Як убачыў гэта відовішчо, так спалохаўся, што аш шкура на мне шорхня.* Плянты Шчуч.

Шкура барабанная. Асудж. Кепскі, нялюдскі чалавек. *Зноў Ганна пабегла на магазін. Гэта ўжэ ні чалавек, калі спойвае знарок, а гэта шкура барабанная.* Амбілеўцы Шчуч.

Шкура гаворыць на кім. Ухв. і няўхв. Хто-н. залішне рухавы, неспакойны, няўрымслівы, спрытны, бойкі. *Ці запрагая, ці выпрагая, ці да чаго п ні дайшоў, то на ём шкура гаворыць.* Чырвонае Сяло Зэльв. (ЗНФ, 65). *Такі храбры, быстры, на ўсё спасобен: і да гутаркі, і да работы – на ім шкура гаворыць.* Краскоўскія Горы Навагр. *Алі ш і ўрадзіўся – шкура на ём гаворыць, толькі шкоду й робіць.* Уселюб Навагр. *Але ш і дзеці ў цябе ўрэдня, ні мінуткі ні пасядзяць, аш шкура на іх гаворыць.* Вольна Бар. **Вар.** <аж> скура (шкура) гаворыць (гаварыла).

Шкура гарыць на кім. Ухв. Хто-н. вельмі рухавы, няўрымслівы, спрытны. *У нас такі начальнік, на ім шкура гарыць.* Стары Двор Бераст. *Ну й Танька, на ёй шкура гарыць.* Місявічы Воран. *У яго ні баба, нячайка некая, на ёй шкура гарыць.* Чамяры Сл. (НЛ, 56). **Вар.** <аж> скура (шкура) гарыць (гіжыць).

Шкура ды арматура. Вельмі худы, змарнелы. *Мы пра такіх худых кажам «шкура ды косьці», а ад маладых ціпер чуяш: шкура ды арматура.* Райца Карэл. (ЗНФ, 69). **Вар.** <толькі, адна> скура (шкура) і (ды) арматура.

Шкура і косці. Вельмі худы, змарнелы. *Такі ўжо мізэра ўрадзіўся, што шкура і косці.* Купіск Навагр. (СНМы, 173). *Як нарадзіла дзіця, так далася, што ня пазнаць – шкура і косьці.* Купіск III Навагр. (ЖНСл., 162). **Вар.** <толькі (адна, адны)> скура (шкура) ды (да, і) косці <засталіся>.

Шкура ходзіць на кім. Хто-н. вельмі рухавы, увішны, няўрымслівы. *На ім шкура ходзіць, за адзін час вакол зямлі апскача.* Карпейчыкі Шчуч.

ШКУРУ. Берагчы сваю шкуру. Клапаціцца пра сябе, пра сваё жыццё, пра сваю бяспеку. *Кожны бярох сваю сям'ю і сваю шкуру. А дзяцька Антона, роднаго татава брата, забралі былі.* Рутка 2 Навагр. (ДМГ, 217).

Вынесці сваю шкуру. Выратавацца, уцалець ад гібелі. *Стало немцам не да юру – абы вынесці сваю шкуру.* Гродна Гродз. (СНМ, 192).

Даваць у шкуру каму. Біць, караць каго-н. *Валік, але табе бацька сёння добра будзя даваць у шкуру.* Корнадзь Свісл. (СГВ, 586).

Зняць шкуру з каго. Паграж. Пабіць, пакараць каго-н. *Яшчэ рас залезеш бес просу ў агарот, далібох, здыму шкуру.* Першамайск Шчуч.

Нацягнуць авечую шкуру. *Асудж.* Прыкінуцца нявінным, быццам не заўважаць папрокаў, асуджэння. *Але зная, што вінавата, а ўсё роўна нацягня авечу шкуру і нават ні прызнаецца, зробіць выгляд, што яе гэта ні касаяцца.* Зэльва Зэльв.

Пусціцца ў воўчую (у сабачую) шкуру. *Асудж.* Распусціцца, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Харошы хлопец быў, але во, пусціўся ў воўчу шкуру, звязаўся зь некай бандай, цяпер добра ні ждзжы.* Мілявічы Маст. *Як паехаў у заробаткі, та стаў гэтакім распустам, пусціўся ў воўчу шкуру.* Кулікі Бераст. *Уршуля была добрая дзеўка, але ж пусцілася ў воўчую шкуру, то гэта ўжо да добра ні давядзе.* Крышылоўшчына Карэл. (СГВ, 605). *Пусціўся ў сабачую шкуру.* Адэльск Гродз. (СНМ, 191). **Вар.** пусціцца (пайсці, адзецца) у сабачую (у воўчую) скуру (шкуру).

Сцягнуць на сябе воўчую шкуру. *Асудж.* Распусціцца, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Малады хлопец, а сцягнуў на сябе воўчу шкуру, сядзіць у хаце, нідзе ні робіць, толькі гуляе.* Краснае Карэл.

Убіцца ў воўчую (чортаву) шкуру. *Асудж.* Страціць сумленне, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Іванаў хлопец убіўся ў воўчу шкуру, нікого ні слухае, вырабляе што хоча.* Хацькоўцы Ваўк. *І сын ужо ўбіўся ў чортаву шкуру, вечна цяпер наробіць нейкіх ждайгаў.* Пеляса Воран. **Вар.** убрацца (убіцца) у воўчую (чортаву) скуру (шкуру).

Улезці (уцягнуцца) у сабачую шкуру. *Асудж.* Распусціцца, разбэсціцца, стаць нягоднікам. *Улес у сабачу шкуру твой Віцік. Ціперака такі гаткі зрабіўся.* Мацвееўцы Ваўк. *І піць піцьме, раз уцягнуўся ў сабачую шкуру.* Старое Сяло Зэльв. (Стэц.-1, 186).

Шкуру спусціць з каго. *Няўхв.* Моцна пабіць, пакараць каго-н. *Кап дазнаўся бацька, што ты без дзела лятаеш на матоцыку, ён сь цябе шкуру спусціў бы.* Заборцы Астр. **Вар.** скуру (шкуру) спусціць.

ШКУРЫ. Са шкуры лезці. Вельмі старацца, рабіць амаль немагчымае. *Ён для дзяцей са шкуры лезе.* Геранёны Іўеў. **Вар.** лезці са шкуры (са шкуры).

ШЛУННІ. Усе шлу'нні пераесці каму. *Асудж.* Моцна надакучыць, абрыдзець каму-н. *Ты мне ўсе шлу'нні пераеў сваёй гарэлкай.* Хадзілоні Шчуч. **Вар.** усе шлу'нні (шлуннічкі) пераесці.

ШЛУННІЧКІ. Пераесці ўсе шлу'ннічкі каму. *Асудж.* Моцна надакучыць, абрыдзець каму-н. *Захацеў балю, а грошы ідзе браць? Да ты мне гэтым балям пераеў усе шлуннічкі.* Хадзілоні Шчуч. **Вар.** усе шлу'нні (шлуннічкі) пераесці.

ШЛЮБУ. Як да шлюбу выбірацца. *Іран.* Марудна, не спяшаючыся. *Як пачала выбірацца, так усяроўна як да шлюбу.* Танявічы Шчуч. *Ты так доўго ўбіралася, як да шлюбу выбіралася сянно.* Ятвезь Свісл.

Як <маладая> да шлюбу прыбрацца. Вельмі прыгожа, шыкоўна. *Прыбралася як маладая да шлюбу.* Новая Бярэзіна Іўеў. (ППФВ, 52). *Чаго гэта ты сёння прыбраўся як да шлюбу?* Балотнікі Шчуч.

ШЛЯГА. Што шляга тупы. *Зневаж.* Вельмі (тупы, неразумны). *Ледва гэта вучылішча кончыў, сам тупы што шляга, а ўсё ў начальства рвецца.* Амбілеўцы Шчуч.

ШЛЯГІ. Толькі шлягі па галаве каму. *Асудж.* Хто-н. заслугоўвае асуджэння, пакарання. *Во галаву садову маяш, толькі шлягі табе па галаве, гэта ш трэба было дадумацца, у студні хацела наплаваць.* Амбілеўцы Шчуч. *Але што яму, кажы ні кажы, толькі шлягі па галаве.* Амбілеўцы Шчуч.

ШЛЯХТА. Шляхта засцяпковая. *Іран.* Чалавек, які адмаўляе наяўнае, якога не задавальняе тое, што яму прапануюць. *Купіла рубашку, то ні адзеў нават, сама, кажэ, насі гэтую рубашку.* *От шляхта засцяпковая.* Косцевічы Астр.

ШНУРКІ. Шнуркі развяжуцца. *Паграж.* Здрава пападзе, дастанецца каму-н. *Зарас як дам, то шнуркі развяжуцца.* Студзенікі Свісл. *Ні лесь, бо як умяшу, то шнуркі развяжуцца.* Гродзі Ашм.

ШОРАЎ. Не пацягнуць шораў. Не змагчы хадзіць (ад бяссілля, слабасці). *Яг будзя есьці ў дзень на праніку, то ні пацягня шораў.* Пушчыкі Свісл.

ШОРЫ. Апусціўшы шоры хадзіць, сядзець і пад. Прыгнечана, разгублена, без настрою. *Што ты, Ясь, ходзіш апусціўшы шоры, хіба жонка с хаты выгнала?* Праважа Воран. *Пайшоў шоры апусціўшы. Хіба што зрабілася ў яго?..* Танявічы Шчуч. *На вечарыне Іван стаяў шоры апусціўшы.* Доры Валож. *Бедная Агатка, ходзіць шоры апусціўшы, як забралі Міхася ў войска.* Курчоўцы Воран.

Ледзьве (ледва) шоры цягаць (цягнуць). Быць вельмі слабым, знясіленым. *Так накапалася бульбы – ледзьве шоры цягаю.* Жупраны Ашм. *Нарабілася за дзень, што ледва шоры цягаю.* Бібікі Зэльв. *Задратуяцца балю Ладусь за дзень, ледва шоры цягая, ак заработак быў малы.* Бершты Шчуч. (ЗНС, 42). *Аліна ледва шоры цягнула, так ат работы балелі ногі.* Дарагляны Маст. *Ён лець шоры цягня, так напрацаваўся.* Берагоўцы Шчуч.

Паджаць шоры. Перастаць важнічаць, задавацца. *Ціпер паджаў шоры, ні тоя што раней.* *А то ні ведаў на якім небі знаходзіцца, строіў сь сёбе нівядома каго.* Асіпаўцы Воран.

Падняць шоры¹. Ачуняць, акрыяць, прыйсці ў сябе. *Мы думалі, усё яму, а ён падняў шоры.* Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 493).

Падняць шоры². 2. Зазлаваць, зафанабэрыцца. *З-за такой мелачы падняла шоры і ні гаворыць. Было п з-за чаго! Малюкі Воран. О! Яна падняла шоры, што й не ведалі, зь якога боку падысьці.* Апіта Ёўеў. *Ды што гаварыць, шоры ўжэ падняў, на нас, бедных, глядзець не хоча, а калісьці разам у нясочку гулялі.* Пасека Дварчаны Воран.

Ставіць шоры. 1. каму. Знарок перашкаджаць каму-н. зрабіць што-н., дабіцца, дасягнуць чаго-н. *Тры рокі дабіваецца праўды, і ніяк ні ўдаецца. Нехта ш, мусі, ставіць яму шоры.* Радунь Воран. 2. Пратэставаць, прэчыць, выказваць нязгоду. *Што ты тут шоры ставіш, калі ўсё, што сказала баба Мар'я, праўда.* Пеляса Воран.

Цягнуць шоры. Павольна ісці. *Ну як с табою ісьці, калі ты цягнеш шоры.* Магуны Воран. (СГВ, 612). *Быстрэй ты трохі, а то цягнеш шоры як на заўтра.* Берагоўцы Шчуч. *Ну што ты цягнеш шоры, ідзі хутчэй.* Пескі Маст.

Шоры апусціўшы. Гл. апусціўшы шоры.

Шоры падняць. Гл. падняць шоры².

Шоры ставіць. Гл. ставіць шоры.

ШПАК. Як шпак на Бароўскім клёне балбатаць і пад. Іран. Абы-што, пустое (гаварыць). *Балтай як шпак на Бароўскім клёне, не хачу слухаць.* Косцевічы Астр. ● *Бароўскі клён* – мікратапонім, назва дрэва на сядзібе Бароўскага – жыхара вёскі Косцевічы Астравецкага раёна.

ШПАКА. Шпака запусціць куды. Падгледзець, зазірнуць куды-н. *А ён так і стараяцца дзе што выядаць, куды свайго шпака запусціць.* Елка Зэльв.

ШПАР. Узяло ў шпар каго. Стала вельмі моцна непакоіць што-н. каго-н. *Сына так доўга ні было, што міне ажно ўзяло ў шпар.* Каробчыцы Гродз. ● *Шпар (шпара)* – шчыліна, прамежак паміж пальцамі; параўн. польск. *szpara* 'тс', ням. *Sparren* 'тс'.

ШПАЦЫР. Як на шпацыр апрагнуцца і пад. Вельмі прыгожа, шыкоўна. *Бач, як выладзілася, як на шпацыр.* Трахімавічы Дзятл. (СГВ, 96).

ШПКА. Шпіка дастаць а раны не зрабіць. Няўхв. Несупынна, назойліва прабіраць каго-н., рабіць заўвагі, дапякаць каму-н. *Пат старасьць такі зрабіўся: усё бубніць і бубніць. І гэто ні так, і тое ні так. За дзень шпіка дастаня а раны ні зробіць.* Студзенікі Свісл. ● *Шпік* – косны мозг.

ШПІКУ. Да шпіку прамокнуць. Вельмі моцна, наскрозь. *Не ідзіце, мамка! Так лье, што чуць адыдзеце і прамокнеце да шпіку.* Зэльва Зэльв. (БФ, 129).

Да шпіку дайсці каму. Няўхв. Вельмі надакучыць, абрыдзець, апрыкраць, стаць нязносным. *Лёс, лёс... Ды кінь ты ўжэ с сваім лёсам! Да шпіку ён мне дайшоў, твой лёс.*

Пугачы Шчуч. *Да шпіку дайшла мне гэта работа. Вечна рабі й рабі, а толку ніякаго.* Ражанка Шчуч.

ШПІЛЬКАЙ. Як шпількай даць. Востра, здзекліва, з папрокам сказаць, упікнуць. *Зь ёй та ні дагаворыса, як шпількай дасьць, так уесьць, што ні захочаш ніякіх дзялоў зь ёю мець.* Кулі Бераст.

ШПІЛЬКУ. Падкінуць шпільку каму. Зрабіць непрыемнасць каму-н. *Ён жыць ні можа, каб каму ні падкінуць шпільку.* Дубна Маст.

ШПІЛЬЦЫ. Як на шпільцы сядзець. 1. Неспакойна, узбуджана. *І чаго гэта ты ніяк не ўседзіш, сядзіш як на шпільцы.* Ваўкавічы Навагр. 2. Вельмі спакойна, нерухома. *Глянё ты, якая харошая дзіця. Каторы час і ні варухнецца, як на шпільцы сядзіць.* Ашмяны Ашм.

ШПОНКІ. Шпонкі вылупіць на каго. Груб. Глядзець, угледзецца. *Чаго свае шпонкі вылупіў на міне? Ні бачыў ці спалохаць хочаш, га?* Крывічы Зэльв. (СНМЗ, 140). Енчыць, як той дурны, на міне шпонкі вылупіўшы. Грабава Зэльв. (СРЛГ, 129).

Шпонкі ўставіць на каго, на што. Няўхв. Пільна, уважліва ўгледзецца на каго-, на што-н. *Чаго ты свае шпонкі ўставіў на міне? Думяш, баюсё цябе?* Грабава Зэльв. (СРЛГ, 129).

ШПОРЫ. Шпоры падымаць. Асудж. Паводзіць сябе задзірыста. *Сядзеў бы струп прыціснуўшы і не рытаўся, а то рана яшчэ шпоры падымаць.* Бастуны Воран.

ШПУНТ. Шпунт ад бочкі. Іран. Малога росту чалавек. *Сам шпунт ад бочкі, а жонку сабе вялікую выбраў.* Косцевічы Астр.

Як шпунт ад бочкі. Іран. Маларослы, невысокі. *Падрасьці яшчэ трэба, а то як шпунт ад бочкі.* Лылойці Смарг.

ШТАНОЎ. Дзеля падтрымкі штаноў. Для прыліку, для адчэпнага. *Дзеля падтрымкі штаноў дабавілі пару рублёў, каб ні бурчалі.* Пячоўшчына Валож.

ШТАНЫ. Налажыць у штаны. Іран. Спалохацца, струсіць. *Што, налажыў у штаны? Помні, што каня трэба асьцярагацца ззаду: можа так нагой трапнуць, што й касьцей ні пазьбіраіш.* Косцевічы Астр. **Вар.** налажыць (накласці) у порткі (у штаны, у ганавіцы).

Як лейбіны штаны падыходзіць. Іран. Зусім не (падыходзіць). *Але якую сукню ні накладзе, падыходзіць, вісіць на ёй як лейбіны штаны.* Альбярцін Сл.

ШТО. Ні за што ні пра што. Без усякай прычыны, зусім дарэмна. *Я яшчэ і ціпер ні разумею, за што ён на міне крычаў, міне тады зусім у школі ні было, а ён ні за што ні пра што наляцеў на міне.* Азярніца Сл. *Ні за што ні пра што аглавушыў чалавека па галаве калом.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 174). *Пакрыўдзілі дзяўчынку ні за што ні пра што.* Хадзілоні Шчуч. *Але ж і ўсыпаў хлопцу ні за што ні пра што.* Агароднікі Гродз. (СНМ-2, 242).

Хоць бы што. 1. Свабодна, без перашкод (рабіць што-н.). *У Беластоку нашы самалёты пабіў, а яго ляталі хоць бы што.* Кордзікі Бераст. (ДМГ, 30). 2. каму. Нічога не дзейнічае на каго-н., нічога не робіцца з кім-н. *Усім холадна, а яму хоць бы што, цёпла.* Старадворцы Шчуч. *Людзі наробяцца, а ён табе можа ўстаць у свіныя галасы, і хоць бы што яму.* Цвіклічы Гродз. (СНМ-2, 241).

Што-анішто. Усё магчымае, усё, што толькі можна. *Сямёра дзяцей мела. Я іх падгадоўвала, а яны паміралі. Што-анішто я ні рабіла, куды ні вазіла, нідзе нічога.* Лаздуны Іўеў. (ДМГ, 107).

Што будзе то і будзе. Выкл. Выказванне гатоўнасці да ўсяго – і добрага, і кепскага. – *Не, дзеткі, мы нідзе не падзем. Што будзе то і будзе.* Шылавічы Шчуч. (ХБД, 462).

Што <і> да чаго казаць, пытаць і пад. 1. У чым сэнс чаго-н. *У Асаўцэ немец нас разьбіў, пабраў у палон. Як у палон пабраў, то пытаў, дзе быў, як, што да чаго.* Кордзікі Ваўк. (ДМГ, 30). *Ты, брат, добра намазгуй, што і да чаго, як трэба рабіць, і тады прыходзь.* Рыбніца Гродз. (СНМ-2, 163). 2. Невядома што, незразумела што і чаму. *Я зусім пра другоё кажу, а ты пра памідоры. Што да чаго, пры чым тут тыя памідоры?* Бабіна Гродз. *Як уеў, то сядзі і маўчы, а то што і да чаго плячеш.* Заборцы Астр.

Што зробіш (зрабіць). Мусіш пагадзіцца, бо іншага выйсця няма. *Ні раз я заракаўсо з ім кампані ні мець, але што зробіш, свой усё-такі.* Падкрыжакі Гродз. (СНМ-2, 83). *Цяшко было гадаваць, але ш што зрабіць, за гэта старавацца лёгка.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 115). *Нявыробленыя шкуры пашые дзецям. Насілі, што зробіш.* Кальчычы Карэл. (ХБД, 201). *Мне цяперака цяшка, паясніца, ногі баляць. Што ты зробіш – годы.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 473). *Прыйшли, ядуць усё. Што ты ім зробіш.* Драгічаны Ваўк. (ХБД, 440).

Што і казаць. *Пабочн.* Сапраўды, няма чаго сумнявацца. *Дзеўка спанадліва, яе й бес пасагу возьма, што й казаць.* Абухава Гродз. (СНМ, 134). *Што й казаць, добры ўшвалак, яго ўсе баяліся навокрэх.* Кунцаўшчына Гродз. (СНМ, 152). *Што й казаць, цягашчы чалавек, ужэ другую жонку кінуў і зноў недзі пацягнуўсо.* Кульбакі Гродз. (СНМ, 161). *Жыта жалі сярпамі. Бульбу капалі ўручную. Цяшка жыць было, што й казаць.* Сакалы Воран. (ДМГ, 152). *Што і казаць, вэдлук Франі ён замалады, ні падыходзіць у мужыке.* Гушчыца Гродз. (СНМ-2, 81). *Што і казаць, пасля вайны людзі доўго ў нэндзы жылі, потым усё направиласо.* Капцёўка Гродз. (СНМ-2, 151).

Што не з'есць то пакусае. *Няўхв.* Вельмі скупы, імкнецца ўсё прысвоіць. *Гэта такі чалавек, усё цягне да сібе, здэцца, што ні зьесць то пакусае, але ўсё забраў бы.* Вялікая Берастаўца Бераст.

Што ні гавары (ні кажы). 1. Нягледзячы ні на што, пры любых абставінах. *Што ні кажы, цябе ні перапрэчыш, яг бы ты адна праўду любіш.* Загор'е Карэл. (СГВ, 355). 2. Сапраўды, безумоўна, няма падстаў сумнявацца. *Ну яг жывем? Як прыйдзецца. Цяшка, што ні кажы. Здаровя таго чалавек ні мая, а работу рабіць трэба.* Рыча Шчуч. (ДМГ, 51). *Другі рас вышла замуш, але, што ні гавары, айчым та не бацька родны.* Янова Ваўк. (ДМГ, 167).

Што прыйшло тое пайшло ў каго. 1. Хто-н. не клапаціцца пра свой дабрабыт, матэрыяльны набытак, жыве адным днём. *Жыла гэта сям'я абы-як. У іх, як кажуць, што прыйшло тоя і пайшло, што купяць, тоя за рас зьядуць ці змарнуюць.* Пелкаўшчына Іўеў. 2. Хто-н. не здольны трымаць сакрэты, любіць распускаць плёткі. *Найшла каму сказаць, у яе ш што прыйшло тое пайшло.* Дубна Маст.

Што там (тут) гаварыць. Сапраўды, няма падстаў сумнявацца. *Ціпер саўсім па-другому пайшло, што там гаварыць, а тады – куфар.* Буйнічы Шчуч. (ХБД, 468). *Ды што там гаварыць! Як успомніш, аш млосна становіцца. Паглядзіш цяпер, у хатах харашыня, каўры ўсюды.* Янова Ваўк. (ДМГ, 177). *Гаравалі ўсе людзі, што тут гаварыць.* Некрашэвічы Карэл. (ДМГ, 88).

Што-та я. *Іран.* Ганарысты, фанабэрысты, нясе сябе высока. *На танцах і з Зыгмусям пазнаёмілася. Тады ўцякла ад яго, а ён дагнаў сядно. А што ш, кавалер! З войска прыйшоў, вучоны, усё па-руску закладвая, паказвая – што-та я. Так і замуш пайшла.* Красулі Шчуч.

Што трэба. 1. Вельмі добры, выдатны. *Спрыт мае што трэба.* Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-4, 550). 2. Вельмі добра (рабіць што-н.). *Змайстравоў гулей што трэба, аніякого браку.* Бабіна Гродз.

Што ты будзеш рабіць. *Выкл.* Выказванне безвыходнасці, распачы. *І здаваласо, памагла п, аля ні магу, старая ўжэ. Ну што ты будзеш рабіць.* Бабіна Гродз. *Ну та што ты будзеш рабіць, як трэба было хадзіць на заробаткі.* Уселюб Навагр.

Што ўбіў (удоўб) то (тое) ўехаў. *Асудж.* 1. каму. Каму-н. не даходзіць што-н., хто-н. не хоча разумець што-н. *Сколькі не тлумач, а яму што ўбіў то ўехаў, нічога не разумея.* Пеляса Воран. *Што табе даказваць, усё раўно ні слухаясься, табе што ўбіў то ўехаў.* Стокі Свісл. *Ну і дзеці пайшли, ім што ўбіў то ўехаў, нічога ні даходзіць.* Каменка Шчуч. *Целямпей гэдакі, яму абы дзень да вечара дабыць: што ўбіў тое ўехаў.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 189). 2. Непаслухмяны, упарты, які выконвае што-н. толькі пад прымусам. *Во ўрадзіўся... Каб гэта сам што зрабіў, то не, трэба за кожным разам папіхаць – што*

ўбіў то ўехаў. Накрышкі Дзятл. *Што ўдоўб то ўехаў*. Трацякі Бераст. (ППФВ, 72). *А гэты хлопец што ўбіў то ўехаў – ні паслухая*. Руда Яварская Дзятл.

Што хочаш (хоч). Абсалютна ўсё, усяго вельмі многа. *Рабочыя – гэта сіла, яны што хочаш могуць зрабіць*. Жытомля Гродз. (СНМ-2, 193). *Торг быў багаты, што хочаш можна было купіць, абы грошы*. Літвінкі Гродз. (СНМ, 144). *Мае сястры мужык такі фамілейны, яго напрасі, то што хочаш табе зробіць*. Кадзішкі Лід. (СГВ, 519). *Пасья сталі клубы. Яшчэ возьмуць ды драку падымуць, ды паб'юцца. Што хоч было*. Лозкі Навагр. (ДМГ, 199).

ШТУКА. Не штука. 1. Вельмі лёгка, запроста. *Як слонца німа, та ў лесі заблудзіцца ні штука*. Пыра Гродз. (СНМ-2, 86). *Ні штука забіць крука, а ты злаві яго жывого*. Бабіна Гродз.

Нявелька штука. Справа простая. *Развіткі зрабіць – нівелька штука, абы матэрыял быў, за вечар так і гатовыя*. Прыгодзічы Гродз. (СНМ, 120).

ШТУКІ. Штукі вырабляць. Няўхв. Дрэнна сябе паводзіць. *Мне настаўніца зноў скардзілася, што ты штукі вырабляеш на ўроках*. Зэльва Зэльв. *Калі ўжо розуму набярэся і перастанеш штукі вырабляць, ні ведаю*. Пеляса Воран. *Што ты тут шуткі вырабляеш, ідзі лепш бацьку ў гародзі намажы!* Пугачы Шчуч.

ШТУКУ. Выкінуць штуку. Нечакана ўчыніць што-н. незвычайнае, пераважна кепскае. *Мой зяць сёння выкінуў штуку: абяцаў прыехаць бульбу пабаранаваць, ды напіўся зраньня*. Баруны Ашм.

ШТУЧКІ. Штучкі выкідваць. Рабіць штосьці нечаканае, пераважна кепскае. *Ён мастак штучкі выкідваць, ад яго ніяк-дому што можна чакаць*. Дубна Маст.

ШУГАНКУ. Шу'ганку даць каму. Спалохаць, запалохаць каго-н. *Учора такую шуганку дзецям даў, што доўга будуць помніць*. Манцякі Зэльв.

ШУРАМ. Шу'рам-бу'рам. Няўхв. Хутка і абы-як (зрабіць што-н.). *Пайшлі бурачны ліст спараткаваць. Доўга ні будуць. Згорнуць шурам-бурам што ў мяхе, што ў кучу і будуць ісьці назат*. Амбілеўцы Шчуч. **Вар.** шуру'м-буру'м (шу'рум-бу'рум, шу'рам-бу'рам).

ШУРКА. Як Шурка-модніца апрануцца і пад. Вельмі страката, безгустоўна. *Чаго гэта ты адзелася як Шурка-модніца, скідай гэту сукенку, бо людзі пальцамі затыкаюць*. Галавічполе Шчуч.

ШУРПА. Як шурпа. Неахайны, з неахайным знешнім выглядам. *Во, глядзі, дзеўкі, Гэля йдзе растрэпаная як шурпа*. Сонічы Гродз. (СГВ, 622). *Ідзе як шурпа, така лахмата*. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 508).

ШУРУМ. Шуру'м-буру'м (шу'рум-бу'рум). Няўхв. 1. дзе. Вялікі беспарадак дзе-н. *Падмяці падлогу, памый пасуду, а то ў нас у хаці шуру'м-буру'м*. Дарагляны Маст. *Што ў цібе на галаве? Адзін шуру'м-буру'м*. Рамашкі Шчуч. 2. Хутка і абы-як (зрабіць што-н.). *Да работы ні натто сьпяшая, а як і зробіць што, та толькі шу'рум-бу'рум*. Старына Маст. *Шу'рум-бу'рум – і ўсё зроблена, а як – ні ў галаве*. Мядзюшы Воран. **Вар.** шуру'м-буру'м (шу'рум-бу'рум, шу'рам-бу'рам).

ШУРУПА. Не хапае аднаго шурупа ў каго. Хто-н. дурнаваты, з дзівацтвамі. *Хто ш яго возьма на той трактар, калі ў яго ні хапая аднаго шурупа*. Вензавец Дзятл. **Вар.** не хапае (не хватае) аднаго роліка (шурупа).

ШЧАВЕЙ. Зайчы шчавей. Бат. Кісліца. *Там кіслы зайчы шчавей расьце*. Шчорсы Навагр. (МСГВ, 173).

ШЧАНЁ. Шчанё вазавое. Лаянк. Кепскі чалавек. Пра дзіця, падлетка. *Адыдзі атсюль, шчанё вазавое, пакуль ні палучыла*. Багушы Шчуч.

ШЧАНЮК. Як шчанюк да року дурны. Груб. Вельмі (дурны, неразумны). *Дурны ты як шчанюк да року*. Каркуцяны Воран.

ШЧАНЯ. Як шчання да году. Груб. Вельмі (дурны, неразумны). *Ты дурны як шчання да году*. Ляхавічы Зэльв. **Вар.** як сабака (шчання) да году.

ШЧОКІ. Шчокі на плечы павесіць. Замаркоціцца, быць без настрою. *Што ўжо шчокі на плечы павесіў? Заўтра сходзіш і паішукаш сваю шапку.* Дзітва Лід.

ШЧУПАК. Як шчупак мокры. Вельмі (мокры). *Рой так кепско сеў, та пакуль яго забраў, як шчупак стоў мокры.* Бабіна Гродз. *Мокры як шчупак.* Іўе Іўеў.

Як шчупак у сетцы затрапятацца і пад. Вельмі ўзбуджана, неспакойна, нервова (паводзіць сябе). *Як сказала яму, што многа грошай мая, то затрапятаўся як шчупак у сетцы.* Шылавічы Сл.

ШЧЫПЕР. Як (чыста) шчыпер худы, тонкі. Вельмі (худы). *Учора яго сын прышоў з арміі, а худы як шчыпер.* Сянькоўшчына Сл. *Была дзеўка як дзеўка, а ціпер тонка зрабілася чысто шчыпер.* Старына Маст. *А Божачко, а худзюшчы як шчыпер!* Гнезна Ваўк. *Заціснулася поясам, тонка як шчыпер.* Ходараўцы Лід.

ШЧЫПЦАХ. У шчыпцах трымаць. Вельмі строга, сурова, абмяжоўваючы свабоду дзеянняў. *Мая дачка паслухмяная, бо я яе з малянёхсыці дзяржу ў шчыпцах.* Дарагляны Маст.

ШЧЫПЦЫ. Узяць у шчыпцы каго. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., трымаць у падпарадкаванні каго-н. *Марыся ўзяла адразу Міхася ў шчыпцы.* Вішнеўка Бераст.

ШЧЫТ. Шчыт у шчыт стаяць і пад. Побач. Пра хаты ці іншыя будынкі. *З тваёй бабай мы дружна жылі, дзеўкамі разам хадзілі, а як павыходзілі замуш, то нашыя хаты шчыт у шчыт стаялі.* Шкада, што рано баба да Бога пашла. Старына Маст.

ШЧЭПКА. Як шчэпка ў пролупцы круціцца. Безупынна. Пра непаседлівага чалавека. *Чаго ты круцісся, як шчэпка ў пролупца?! (СПЗБ-4, 111).*

ШЧЭПКУ. У шчэпку высахнуць. Вельмі моцна (схуднець). *А маці наша, як захварэла, высахла ў шчэпку.* Казловічы Зэльв. *За гэту хваробу адно высах у шчэпку.* Каралін Зэльв. *Галя высахла ў шчэпку.* Дарагляны Маст. *Хворы ляжыць ужэ месяц, ні есьць, высах у шчэпку.* Уселюб Навагр. *Дзеўка высахла ў шчэпку.* Геранёны Іўеў. *Як пабыла месяц у шпіталі, то высахла ў шчэпку.* Дзеркачы Зэльв. (СГВ, 583).

ШЫІ. Ад шыі растуць ногі. Вельмі доўгія (ногі). *Ты бачыла яе дочку? Сама то дзевачка невысока, адно ногі ат шыі растуць.* Я такіх доўгіх і ні бачыла ні разу. Стокі Свісл.

Вісець на шыі. Мець патрэбу ў неадкладным выкананні. *Ворак салетры як пажычыла ў Яні, так і вісіць на шыі, усё аніяк ні зьбяруся дадаць.* Заборцы Астр.

Накладзі на шыі каму. Насварыцца на каго-н., добра прабраць каго-н. *Лядзі, ні рызыкуй, бо жонка накладзе на шыі.* Дзянісава Дзятл.

На шыі сядзець у каго, чыёй. Няўхв. Быць на чым-н. забеспячэнні, утрыманні. *А нас у мацяры на шыі чацьвёра дачок сядзела.* Гарнастаевічы Свісл. (ДМГ, 9). *От дзе сына выгадавала! Нідзе ні робіць, трэці месяц на маёй шыі сядзіць.* Дзешкаўцы Свісл. *Шчэ сын на маёй шыі сядзіць, шчэ ні робіць.* Нагародавічы Дзятл. (МСГВ, 570). *Мала мне сваіх дзяцей, так яшчэ Юрак на шыі сядзіць.* Ваўчкі Сл. *На шыі сядзець.* Грандзічы Гродз. (СНМ, 187).

ШЫЛА. Змяняць (памяняць) шыла на мыла. Іран. Дзейнічаючы неабдуманая, пралічыцца, прагадаць, зрабіць не лепшы выбар. *Як рабіў у канторы, хадзіў чысты, а цяпер на ферме робіць, заўсёды ў брудзе, ну й дурань, змяняў шыла на мыла.* Лунна Маст. (СГВ, 592). *Патсмажыла п лісічыкі, та хоць паелі п, а так прадала, ну і што ты за гэта купіш – паўкілі кілбасы, змяняла шыло на мыло.* Бабіна Гродз. *Лепш рабіў бы я на сваім трактары, а то памяняў шыла на мыла.* Дубна Маст.

І шыла не лезе. Каму-н. не да жартаў, не да смеху. *Во ўчора вытвырыў, а сёння і шыла ўжэ ні леза.* Старынкi Шчуч.

Шыла на мыла выходзіць і пад. Амаль аднолькава, без прыкметнага выйгрышу, перавагі ў чым-н. *Дарма ездзіла, дарма шукала, вышло мне шыло на мыло.* Агрызкі Маст.

Як шыла ў мыла пайсці. Вельмі лёгка, спраўна, без перашкод. *Вазьмем землю, станям фермярамі, і дзяла нашыя пайдуць як шыла ў мыла.* Ранявічы Свісл.

ШЫЛАМ. **Узяць шылам кашы.** Не дабіцца мэты, не атрымаць ніякага выніку, выгады. *Бес толку, толькі час змарнавалі, прыехалі на кірмаш, калі ўсіх парсяят папрадавалі – узялі шылам кашы, як гаворыцца.* Буцілы Лід.

Шылам брыты. З пабітым воспаю тварам. *Харошы чалавек і добра сябе вядзе, але, як гэта кажуць, шылам брыты.* Дварэц Дзятл. (ЗНФ, 81). *Ціпер гэтай воспы й ні чуваць, а да вайны ў нас быў адзін дзет шылам брыты.* Данілавічы Дзятл. (ЗНФ, 81).

Шылам не парнеш дзе. *Незадав.* Немагчыма прабіцца, пралезці куды-н. з-за цеснаты, непраходнасці і пад. *Дзе там да прылаўка дабярэся, калі кругом шылам ні парнеш.* Нача Воран. (ЗНФ, 81–82). *У аўтобусі сёня слабодна, а ў суботу ехаў, та было шылам ні парнеш.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 82).

Шылам пабрыецца. *Часцей ухв.* Вельмі хітры, пранырлівы, зухаваты. *Такі спраўны, нідзе ні прападзе, ён шылам пабрыецца.* Гнесічы Навагр.

Шылам хлеб (кашу) есці. 1. *Жыць у нястачы, не наядаючыся, галадаючы. Калі станяш і даляй так рабіць, та будзяш шылам хлєп есьці.* Маркішы Гродз. (ЗНФ, 82). *Што там за жыцця было за польскім часам... Хоць і землю сваю мелі, аля ў нашай вёсцы многія сяраўно шылам хлєп елі.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 82). *Шылам кашу есці.* Лакно Гродз. (СНМ, 196). 2. *Іран.* Не мець сродкаў для існавання. *Назарабляеш на травах... С такога заропку будзяш шылам хлєп есьці. Ужэ ляпей лісічыкі зьбірай, яны хоць плацяцца.* Арлова Гара Шчуч. *У нас раней людзі, можна сказаць, толькі зь лесу й жылі. Зямля ш якая – пясок. Каб ні лес, та шылам хлєп елі п.* Бабіна Гродз.

ШЫПУЛІ. **Шыпулі абіраць.** Пляткарыць, абгаворваць. *Бабы як пасядуць, то цэлы вечар шыпулі абіраюць.* Шылавічы Сл. (СГВ, 613).

ШЫТА. **Шыта-крыта.** Спрытна, патаемна, у поўнай тайне ад іншых. *У гэтага Мінчука ўсё добра выходзіць: куды Мікіта, там шыта-крыта.* Міжава Маст. (СГВ, 644). *Заўсёды ат людзей хаваліся, думалі, што ўсё будзе шыта-крыта.* Ваўчкі Сл. *Абы шыта-крыта.* Лаша Гродз. (МСГВ, 578; ППФВ, 3). *Маўчы, нікому ні кажы, хай будзе шыто-крыто.* Няцечы Гродз. (СНМ-2, 272).

ШЫШКА. **Шышка яловая.** *Асудж.* Чалавек, які надта высока ацэньвае сябе; важная персана. *Во шышка яловая! Ні варты таго, а дзярэ нос і ён.* Зубрава Шчуч. (ЗНФ, 82). *Прыедзя на выхадныя, то – што то я! Шышка ялова! Хвалько нішчасны! Ліпнікі Шчуч.* (ЗНФ, 82).

ШЫШКІ. **Шышкі валяцца на каго.** Усе непрыемнасці абрушваюцца на каго-н. *Гэты трында ўсё разнёс, распляскаў, а ціпер на нас шышкі валяцца.* Каленікі Гродз. (СНМ, 146). *Зноў бяда ў іх хату, на Яна ўсе шышкі валяцца.* Каліноўская Свісл.

ШЫЮ. **Накрахмаліць шыю каму.** *Іран.* Пабіць, пакараць каго-н., расправіцца з кім-н. *Біцца ён палес... Бітук... Накрахмалілі о шыю, ціпер маўчы, будзяш знаць.* Курчоўцы Воран.

Намыліць шыю каму. *Моцна прабраць каго-н., выгаварыць з дакорам каму-н.* *Пачакай, прыдзяш дадому, я табе намылю шыю.* Бярнатаўшчына Дзятл. *Учора яму добра намылілі шыю, як п'яны прывалокса.* Сакольнікі Свісл. *Твая намыліць табе шыю, што за бутэльку хватаеся.* Райца Карэл. *Вось дзе каму трэба шыю намыліць за такую работу.* Верцялішкі Гродз. *А што на работу ні прышла, та дзірэктар шыю намыліць.* Капцёўка Гродз.

На шыю вешацца каму. *Няўхв.* Навязвацца, настойліва дамагацца прыхільнасці, сімпатыі. *Яна, набовіч, сама да хлопца на шыю вешаецца, хоча, каб замуж узяў.* Альшаніца Івац. (ДСК, 139). *Бядовая дзеўка, сама на шыю хлопцам вешаецца.* Руда Івац. (ДСК, 37).

На шыю сесці каму і ножкі звесіць. Няўхв. Поўнасьцю падпарадкаваць сабе, выкарыстаць каго-н. у сваіх інтарэсах. *Калі так будзяця паддакваць, то ён вам на шыю сядзя і ношкі звесіць.* Ёдкі Лід.

Сесці на шыю каму, каго. Няўхв. Поўнасьцю падпарадкаваць сабе, выкарыстаць каго-н. у сваіх інтарэсах. *Ужо не жысьць, калі жонка села на шыю мужа.* Жылі Іўеў. (ППФВ, 64).

У шыю перці. Груба, з лаянкай і пабоямі (перці, гнаць каго-н.). *А потым праз усю вёску яна перла яго ў шыю.* Чамяры Сл.

Шыю намыліць. Гл. намыліць шыю.

Шыю скруціць. 1. Скалечыцца. *Чаго ты там лазіш, зарас шыю скруціш.* Ашмянцы Шчуч. 2. каму. Жорстка расправацца з кім-н. *Такі ўмэнт табе шыю скруціць.* Чамяры Сл. (ЖНСл., 188).

ШЫЯ. Сцента шыя. Бяда, гора, шмат клопатаў. *Ёй сьцента шыя, як я захварэю: трэба самой усё рабіць, паліць у печы.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 37).

ШЭЛЕГ. Ні на шэлег чаго. Ніколькі, зусім (няма чаго-н.). *У яго праўды ні на шэлег, ён усе круціць, шукае дурнейшых за сібе.* Путна Гродз. (СНМ-2, 272).

ШЭНДЗЕР. Як Шэндзер на цымбалах выйграць. Іран. Зусім не (выйграць, выгадаць). *Выграеш як Шэндзер на цымбалах. Кап так добра было п, то ніхто шанцу не упусьціў бы.* Бастуны Воран.

ШЭП. А'ні шэп. Абсалютна нічога не расказваць пра што-н. *Кажу ш свайму сыну, каб ні казоў пра гэты інцыдэнт нікому, ані шэп.* Талочкі Воран.

ШЭРА. Ні шэра ні бела не сказаць. Нічога пэўнага, канкрэтнага. – *Пыталася, ці зьмеля маё збожжа. – А ён што? – Анічога толкам ні сказаў, ні шэро ні белы.* Старына Маст.

ШЭРСЦІ. Пайсці паверх шэрсці. Няўхв. Стаць непаслухмяным, кепска сябе паводзіць. *Яму ціпер ніхто ні ўкас, зусім пашоў паверх шэрсці.* Хадзілоні Шчуч.

ШЭРСЦЬ. Шэрсць гарыць (курыць) на кім. Ухв. і няўхв. Хто-н. надзвычай рухавы, увішны, няўрымслівы. *Ды якоё там зь яго вучэня будзя, калі на ём шэрсць гарыць, ні мінуты спакойна ні пасядзіць.* Крывічы Зэльв. *Як кіняцца ў работу, та шэрсць на ім гарыць.* Гудзевічы Маст. *Добрага сына Зося мая! Увесь час усё паробіць.* Шэрсць на ім гарыць. Рамашкі Шчуч. *Дачка такая вёртка, шэрсць на ёй гарыць.* Апонаяцы Воран. *На гэтым дзіцяці шэрсць гарыць, ніяк ні ўседзіць на месцы.* Пеляса Воран. *Каб яна пасядзела спакойна ці пачытала, а то шэрсць курыць на ёй, усюды свой нос усуня.* Голдава Лід.

ШЭРШАНЬ. Як шэршань злы. Вельмі (злосны). *Да яго сёньня лепш ні падыхоць. С самага ранку ходзіць злы як шэршань.* Лунна Маст. *Злы як шэршань.* Кульбакі Лід. **Вар.** як шэршань (шаршон, шарсцень).

~ ♪ ~

ЭЛЕКТРАВЕНІК. Як электравенік. Вельмі (жвавы, рухавы, увішны і пад.). *Што за дзіця... То туды, то сюды, ні мінуты ні пасядзіць, шустры як электравенік.* Косцевічы Астр. **Вар.** як венік (электравенік).

~ ♪ ~

ЮДА. Юда скарыво'цкі. Абразл. Чалавек, які зводзіць, зманьвае на нядобрае. *Ні слухай ты яго, гэта ж юда скарывоцкі, давядзе ён цібе.* Малая Бераставіца Бераст. • Фразеалагізм узнік на аснове біблейнай прытчы пра Юду Іскарыёта, які прадаў Ісуса Хрыста за трыццаць срэбранікаў.

ЮДАШ. Юдаш каліварыйскі. Асудж. Чалавек, які зводзіць, зманьвае на нядобрае, звадыяш. *От юдаш каліварыйскі, нагаварыў Бэрнусю на яго жонку, то ціпер там ніяк дама што робіцца.* Косцевічы Астр.

ЮЗІК. Як Юзік з тычкаю насіцца. Неапраўдана ўдзяляючы шмат увагі чаму-н. *Чаго ты носіся з гэтым кошыкам як Юзік з тычкаю?* Ягнешчыцы Сл.

ЮЗЯ. Як Юзя явэйшысава. Няўхв. Неразумны, бесталковы. *Што зь ім гаварыць, ён як Юзя явэйшысава, пачне гаварыць адно, тады забываюцца і зусім пра другое.* Забалаць Воран.

ЮЛА. Як юла круціцца. Несупынна. Пра непаседлівага або пра старанлівага, клапатлівага чалавека. *Пасядзі ты хоць мінутачку спакойна, ні круціся як юла.* Падэйкі Воран. *З раніцы да вечара бабуля круціцца як юла каля гэтых унукаў.* Варняны Астр.

ЮР. Юр надышоў на каго. Асудж. Хто-н. паводзіць сябе неспакойна. *Юр некі на яго надышоў, усе недзе бяжыць, каб ён бегаў на вяроўцы.* Старая Руда Гродз. (СНМ-2, 273).

Юр узяў каго. Асудж. Хто-н. надзвычай неспакойны, не ў меру рухавы, не можа ўседзець, устаяць на месцы. *Аціхні! Юр цібе ўзяў!.. Месца сабе ні знойдзяш!* Вішнеўка Бераст.

ЮРКА. Будзе Юрка ў споведзі сем бліноў з'еўшы. 1. Што-н. не адбудзецца, не выканаецца, не спраўдзіцца. *Паўтарэ гадзіны малявалася, а цяпер хочаш на аўтобус усьпець. Пэўна... Будзе Юрка ў сповядзі сем бліноў з'еўшы.* Кунеі Воран. 2. Невядома, ці адбудзецца што-н. – *Яшчэ й выправядліваюся, што быў на рабоці. – Заўтра пайду, бу да буракоў прасядаціль прыказаў. – Мо так, а мо й гэтак.* Будзе Юрка ў сповядзі сем бліноў з'еўшы. Асіпаўцы Воран.

ЮРКУ. Не па Юрку шапка каму. Каму-н. не падыходзіць, не адпавядае, не пад сілу што-н. *Ужо як наш хлопец, то такіх у сьвеці німа, вечна яму ні па Юрку шапка.* Іўе Іўеў. *Відаць, не па Юрку шапка, калі ўсё зводзіць на людзей, а сябе выгароджвае.* Вялікія Свіранкі Астр.

ЮХУ. Юху спусціць каму. Моцна, да крыві збіць каго-н. *Біліся хлопцы, адзін аднаму юху спусцілі.* Апонаяцы Воран. **Вар.** спусціць юшку (юху).

ЮШКУ. Спусціць юшку. 1. Разбіць нос да крыві. *Гаварыла табе, ні лесь на гэтыя качэлі. Ні паслухаў міне і вось юшку спусціў.* Азярніца Сл. *Юшку спусціць.* Сцяпанішкі Маст. (МСГВ, 616; ППФВ, 72). 2. каму. Моцна, да крыві збіць каго-н. *Ні задзірайся да іх! Хай адно дарвуцца – спусцяць юшку! Век помніць будзяш!* Стокі Свісл. *Учоракавы на танцах нашы хлопцы так спусцілі юшку лукаўскім хлопцам, што тыя хіба сюды большы носа ні сунуць.* Пагранічны Бераст. *Ты во лепш памаўчы, бо той распуснік табе спусціць юшку, будзяш плакаць.* Жылі Іўеў. (СГВ, 607). **Вар.** спусціць юшку (юху).

Я. Каб я так жыў (жыла). Клятвеннае запэўненне ў чым-н. *Дальбог, гэта праўда была, прысягнуць магу, каб я так жыў быў.* Іванаўцы Гродз. (СНМ-2, 187). *Дальбо, гэта праўда была, каб я так жыла.* Дарашэвічы Гродз. (СНМ, 44).

Каб я так здароў быў (здарава была). Выкл. Выказванне запэўнівання ў праўдзівасці сказамага, зробленага. *Ні паедзя ён на вясяля, каб я так здароў быў, ні паедзя, ба грошай пашкадуя на падарак.* Бабіна Гродз. *Бярэця, гэта настаяшчы ліповы мёт, ні падробляны, каб я так здарава была.* Круглікі Гродз. (СНМ, 93).

ЯБЛЫК. З'есці боскі яблык. Пазнаць сутнасць дабра і зла. *Анеля потымся яго кінула, гэтаго валацугу. Позно, але зызела боскі яблык.* Поразава Свісл.

На горкі яблык збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Зьбіў Рымша пана на горкі яблык.* Старыя Паддубы Шчуч. *Зьбілі міне на горкі яблык, што месца німа жывого.* Старое Сяло Зэльв. *Ён зьбіў яе на горкі яблык.* Дзям'янаўцы Дзятл. *Збіць на горкі яблык.* Пальніца Гродз. (ППФВ, 30). *Бацька зьбіў яго на горкі яблык.* Ваўчкі Сл. *Заступілі ў цёмном месці*

чужынцы, звалкавалі майго таварыша на горкі яблык. Заполле Івац. (ДСК, 91). **Вар.** на (у) горкі яблык; на (у) горкае яблыка.

На кіслы яблык збіць, злупіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Учора Петруковы хлопцы, хуліганы гэтыя, зьбілі майго Васіля на кіслы яблык. Апіта Іўеў. (ЗНФ, 48). Ні чапай ты яго, а то як разлуецца, на кіслы яблык зб'е, месца жывога ні пакіня.* Юрацішкі Іўеў. (ЗНФ, 48). *Папробуй толькі ні паслухай, на кіслы яблык саб'ю.* Волькавічы Ашм. **Вар.** на кіслы яблык (на кіслае яблыка).

На чорны яблык збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Зноў зьбіў Лёдзю на чорны яблык, німа на яго ніякай управы.* Заполле Шчуч. **Вар.** на (у) чорны яблык; на чорнае яблыка.

Сцерці ў горкі (у кіслы) яблык каго. Жорстка расправіцца з кім-н. *Ён быў такі дужы, што мог сцерці цябе ў горкі яблык. Кямелішкі Астр. Як разлуецца, дык такі страшны, можа любога сцерці ў кіслы яблык. Паляны Ашм. З ім дужа ні пагуляеш, як што ні па яго, можа сцерці ў кіслы яблык. Янканцы Ашм. (СГВ, 608).*

У горкі яблык збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Цыгана злавілі і зьбілі ў горкі яблык. Цыбары Лід. Зьбілі яго хлопцы ў горкі яблык. Дылева Лід. Бачыла яго ў больніцы, зьбіты ў горкі яблык. Дзенькаўцы Маст. Яшчэ чапі міне хоць рас, будзеш зьбіты ў горкі яблык. Ашмянцы Шчуч. Вар. на (у) горкі яблык; на (у) горкае яблыка.*

У чорны яблык збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Бацька мяне толькі адзін рас у чорны яблык зьбіў, за тоя, што патраціла кранік ат малочнага бляшака. Седліска Воран. Зьбіла сваго Антука ў чорны яблык, пэўне, зь нядзелю на двор ні акажацца. Асіпаўцы Воран. А хто ш цябе зьбіў у чорны яблык? Аш глядзець страшна. Монтацішкі Смарг. Вар. на (у) чорны яблык; на чорнае яблыка.*

Як горкі яблык надакучыць, абрыдзець і пад. Вельмі моцна, нязносна. *Ты мне ўжо зьбыт як горкі яблык. Курчоўцы Воран. Як ты мне ўжо зьбыт, як горкі яблык. Хутар Праважа Воран. Ты мне так зьбыд за месяц як горкі яблык. Пеляса Воран. Мой стары мне абрыд як горкі яблык. Каменка Шчуч. Вар. як горкі перац (яблык, чэмер).*

ЯБЛЫКА. Гнілога яблыка не дасць. Няўхв. Вельмі скупы хто-н. *Ён такі скупяндзя, што гнілога яблыка не дасць.* Селішча Навагр. (ЖС, 27).

На горкае яблыка збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Зьбіла на горка яблыко, больш ні пойдзя на возыро. Алекшыцы Бераст. Зьбіла Паўліка на горкая яблыко. Шурычы Свісл. Зьбіла міне маці тады на горка яблыко. Косцевічы Ваўк. Пасьмей мне толькі пайсьці зь імі – стаўку на горка яблыко, будзеш ведаць. Ляхавічы Зэльв. Зьбіў яе на горкае яблыка. Краснае Карэл. Бацько зьбіў малю на горкае яблыка. Сенна Навагр. Хіба я жыў не буду – саб'ю на горкае яблыка, як выведзеш з цяпення. Кабакі Зэльв. (Стэц.-2, 250). Ні прыгнаў усіх кароў с поля, та ў хаці злупілі Зютака на горка яблыко. Капцёўка Гродз. На што ш ты дзіця зьбіла на горка яблыко, за што, ні магла пагаварыць, у вугал паставіць? Свіслач Гродз. Яго зьбілі на горкае яблыко. Сакольнікі Свісл. Ля, Юркаваго хлопца на том тыньні зьбілі на горка яблыко, прыехаў усей у сіняках. Старына Маст. Палезла ў чужы агарод, то маці ссекла на горкае яблыко. Сенькавічы Івац. (ДСК, 217). Ты яго адлупцуй, мне скажы, а збіваць дзіця на горка яблыко – гэта ўжэ залішне. Баброўнікі Гродз. (СНМ-2, 86). Вар. на (у) горкі яблык; на (у) горкае яблыка.*

На кіслае яблыка збіць, злупіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Хай толькі верняцца дахаты, я яго на кісло яблыко злуплю.* Малыя Азёркі (ЗНФ, 48). **Вар.** на кіслы яблык (на кіслае яблыка).

На чорнае яблыка збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Зьбіла яна тады Арцёма на чорнае яблыко, а ён усё роўна сваё робіць.* Вольна Бар. **Вар.** на (у) чорны яблык; на чорнае яблыка.

У горкае яблыка збіць. Вельмі моцна, бязлітасна. *Сьцяпана зьбілі ў горкае яблыка.* Мардасы Шчуч. **Вар.** на (у) горкі яблык; на (у) горкае яблыка.

Як горкае яблыка надакучыць і пад. Вельмі моцна, невыносна. *Піскля гэта і зноў пішчыць, ні магу слухаць, надаела як горка яблыко.* Каленікі Гродз. (СНМ-2, 175).

ЯБЛЫКІ. Павыкідала ў яблыкі. Гл. у яблыкі павыкідае (павыкідала).

У яблыкі. З цёмнымі круглымі плямамі на поўсці. Пра каня. *Конь у яблыкі.* Заполле Івац. (ДСК, 236).

У яблыкі павыкідае (павыкідала) каго. 1. Зробіцца тлустым, поўным, з цёмнымі круглымі плямамі на поўсці. Пра жывёлу. *Ціпер на конях мало чаго робяць, а кормяць добра. То катораго ў яблыкі павыкідае.* Дарашкевічы Шчуч. (ЗНФ, 74). *У нашаго ўчастковага натто ш добры конь, у яблыкі павыкідало яго.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 74). *Нашу цялушку павыкідала ў яблыкі.* Раманавічы Шчуч. (СГВ, 602). 2. Чый-н. твар пакрываецца чырвонымі круглымі плямамі. Пра п'янага чалавека. *Васіль учора перап'ю, то зноў у яблыкі павыкідала.* Чуркі Ашм. (ЗНФ, 74).

Яблыкі аднае яблыні. Часцей няўхв. Абсалютна аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *О, гэта яблыкі аднае яблыні, які бацька, такі і сын.* Каменка Шчуч. *Што брат, што сятра – яблыкі аднае яблыні.* Моцевічы Лід. *Адразу відаць, што Воля з Таняй яблыкі аднае яблыні.* Курыловічы Маст. *Маці і дачка – яблыкі аднае яблыні.* Ферадкі Сл.

ЯБЛЫКУ. Яблыку няма (не было) дзе ўпасці. У вялікай колькасці. Пра людзей у якім-н. месцы. *Наехала столькі гасьцей, яблыку німа дзе ўпасць.* Радзюкі Навагр. *Яблыку няма дзе ўпасці.* Абуховічы Гродз. (СНМ, 196). *На кірмашы было столькі людзей, што яблыку ні было дзе ўпасці.* Ваўчкі Сл.

ЯБЛЫЧКА. Узяць за яблычка каго. Рашуча ўздзейнічаць на каго-н., прымушаючы паступаць пэўным чынам. *У міліцыі як узялі за яблычко, та прызноўса, усё расказоў.* Бабіна Гродз. *Там зь ім цацкацца ні будуць, быстро вазьмуць за яблычко, нябось, вазьмецца за розум.* Скрагі Шчуч.

ЯГЛЫ. Яглы з макам. *Іран.* Зусім нічога. – *Чаго п такога смачнага зьесьці? – А яглы з макам ні хочаш?* Тракелі Воран. • *Яглы* – параўн. польск. *jagły* 'прасяная каша'.

ЯГНЯ. Паслаць ягня на споведзь да ваўка. Прымусіць каго-н. выконваць непаспільную ці небяспечную справу. *Ну й куды ты гэта горка дзіця выправіў? Паслаў ягня на споведзь да ваўка.* Скрыдлева Навагр.

Як ягня паслухмяны. Вельмі, ва ўсім (паслухмяны). *Паслухмяны як ягня.* Алянішчаўка Шчуч. (ППФВ, 50).

ЯГНЯЦІ. Як з ягняці воўны з каго. Вельмі мала карысці з каго-н. *Што зь яго возьмяш, зь яго як зь ягняці воўны.* Данцы Маст.

ЯГО. Каб яго. Выкл. Выказванне адмоўных адносін да каго-, чаго-н. *Калісь добра было, і не сварыліся, ніхто ні гаварыў, што бедна, а ціпер усё адно трэба за багацтва, кап яго.* Ражкі Свісл.

Тулькі яго і бачылі каго. Хто-н. хутка знік, схаваўся, прапаў і пад. *Як паглядзеў, што б'юцца, та ён, доўго ні чакаючы, хамуль-хамуль с хаты, тулькі яго і бачылі.* Рагачы Гродз. (СНМ-2, 247). *Я тут да яго, а ён як сігане прас плот; пашоў, як дым, тулькі яго і бачылі.* Кашэўнікі Гродз. (СНМ-2, 209). *Ніхто ні згледзеў, як ён шыгануў с хаты, тулькі яго і бачылі.* Луцкаўляны Гродз. (СНМ-2, 267). *Міхась паглядзеў, што тут, брат, піво ні пераліўкі, і – у ногі, тулькі яго і бачылі.* Літвінкі Гродз. (СНМ-2, 174). *Ён ішоў, ішоў, а потым як ламане за хату – тулькі яго і бачылі.* Хамякі Гродз. (СНМ-2, 120).

Хай на яго. Выкл. Выказванне незадавальнення чым-, кім-н. *Хай на яго, ніяк не перастае трусца, ніяк не выпадае выходзіць цяпер з дому.* Пескі Бераст. (СГВ, 488).

Хай яго (яе, іх). Выкл. Выказванне незадавальнення, адмаўлення чаго-н. *Такі дошч цэлы дзень, хай яго, с хаты носа ні высунеш.* Бабіна Гродз. *Хай іх з гэтымі бубначамі, калі я іх пагадую?* Сялец Сморг. (СГВ, 66). *Сначала было трудна, хай яго, было работы.* *У калхозі трэба было хлапок цяпаць, палोць.* Мількаўшчына Гродз. (ДМГ, 47). *Хай яго,*

надаело шломбаць па гэтаму калу, боты чысто прамоклі. Квасоўка Гродз. (СНМ, 168). Чысто ўпучыло жылот – а хай яго з гарохам тваім, накарміла. Чамяры Сл. (ЖНСл., 187).

ЯДЗЕРКА. Я'дзерка-пя'церка. Божая кароўка. Ядзерка-пяцерка, што сёння будзя, ці дошч ці пагода? Яг дошч, то ляці, як пагода, то сядзі. Шылавічы Сл. (СГВ, 572).

ЯДЗЮНЯ. Як Ядзюня на фэст збірацца. Вельмі марудна. Ну ты й зьбірайся, я крас як Ядзюня на фэст, так ты і да абеду ні выберайся. Палушы Астр.

ЯЕЧКА. Каб яечка ды каб аблупленае каму. Усё самае лепшае і гатовае каму-н. Вунь як ён добра жыве. Дык ён працуе з ранку да ночы, гэта толькі табе кап яечко ды кап аблупленае. Падбалоще Зэльв.

ЯЗУЛЯ. Да Язуля запісацца. Насмеш. Не збірацца жаніцца ці ісці замуж. Чаму замуш ні ідзеш? Мо да Язуля запісалася? Замошша Шчуч.

ЯЗЫК. Адварнуць язык. Своечасова сказаць, прамовіць што-н. А ты чаго вушы разьвесіў? Не можаш адварнуць язык, напусьціліся ўсе на гэта дзіця. А яно Богам нявіннае. Дзеравянчыцы Сл. Ты што, ні магла адварнуць языка, што ў калейцы стайш?! То цяпер во пабяжы скажы, як усе разышліся. Косцевічы Астр.

Аж язык зрывае. Вельмі смачна. Блінкоў напаякла, аж язык зрывае. Навасёлкі Гродз.

Аж язык зрываць крычаць. Вельмі моцна, голасна. Яна так моцна крычыць, аш язык зрывае. Яскалды Бераст.

Аж язык у живот цягне. Што-н. вельмі прыемнае на смак. Такі смажны сун, што аж язык у жылот цягня. Баброўнікі Гродз.

Бойкі на язык. Дасціпны, знаходлівы ў размове. Бойкі на язык. Новы Двор Свісл. О, ён на язык бойкі, нікішэнны чалавек. Шастакі Шчуч. (СРЛГ, 79).

Востры на язык. Дасціпны, знаходлівы ў размове. Наш дзяцька востры на язык, ніхто з ім не згаворыцца. Панара Смарг. (СГВ, 582). Хлопца ваш вельмі гостры на язык. Індур Гродз. Хлопца ён быў здатны і гостры на язык. Дзеткі Воран. Німа на цябе Цылінкі, ой яна маладзец баба, гостра на язык, цібе на месца быстра паставіла п, і мы яшчэ пасмяяліся п усе. Амбілеўцы Шчуч. Натто ты, мая саколка, гостра на язык. Глядзі, кап ні зарабіла за свой язык. Мацвееўцы Ваўк.

Высалапіўшы (высунуўшы) язык бегчы і пад. Вельмі хутка, напружана, выбіваючыся з сіл. Раніцай покуль абойдзися, покуль дзяцей у школу выправіш, то самой няма часу і ўкусиць, ляціш на работу высалапіўшы язык. Заборцы Астр. Цэлы дзень, як дурная, высалапіўшы язык лётала. Баяры-Бурлакі Астр. (СНМы, 5). Бегала на работу высунуўшы язык, пакуль ня зьлегла. Купіск Навагр. (ЖНС, 114). Ты чаго ляціш язык высалапіўшы, усенькія майткі балотам заляпаў. Пугачы Шчуч. Ляцеў язык высалапіўшы, дык і грошы ззубіў. Замасцяны Шчуч. Бульбу капаў Мікола язык высалапіўшы. Ракавічы Шчуч. Папёр ён с тога лагера язык высунуўшы. Ятвезь Ваўк.

Гостры на язык. Гл. востры на язык.

Дзяржаць язык за зубамі. Захоўваць што-н. у тайне, не раскажаш, маўчаць, калі трэба, не прагаварыцца. Табе, Гена, было сказана дзяржаць язык за зубамі, а ты ўсё роўна не стрымаў, выбалтаў. Радзюкі Навагр. Дзяржы язык за зубамі. Каменка Гродз. Нашага Шуцкага ня можна ў госьці паклікаць, як нап'ецца, то пачуяш ад яго мат і перамат, значь ня хоча, што вядома ўсім, еш пірог з грыбамі, дзяржы язык за зубамі. Клінчаны Гродз. (СГВ, 634-635). **Вар.** трымаць (дзяржаць) язык за зубамі.

Доўгі язык у каго. Няўхв. 1 Хто-н. балбатлівы, схільны гаварыць лішняе. У Зоські доўгі язык. Нёўда Навагр. У нашых жанчын доўгія языкі. Малюкі Воран. Калі доўгі язык, то яго можна ўцяць. Крынкі Карэл. (БФ, 134). 2. Схільнасць да балбатлівасці. Наша Маня мая доўгі язык, пайшла расказала ўсім. Доўгая Шчуч. Гэта ўсім вядома, што Зося мая доўгі язык, у яе язык, як у сабакі хвост. Карэвічы Іўеў. (СГВ, 588). Яна ні ўмея маўчаць, усё раскажа, бо доўгі язык мая. Старынцы Бераст.

Закусіць язык. Раптоўна замоўкнуць, устрымацца ад размовы. *Той, бывало, як прыкрыкня, то яна мігам закусвала язык. Шчорсы Навагр. (ЗНФ, 32). Я ш цібе прасіла закусіць язык, дык ні паслухаў, а ціпер сам ні рады. Дварэц Дзятл. (ЗНФ, 32). Знайшоўся мне такі разумнік! Яйко курыцу вучыць... Закусі язык, а то заробіш у міне. Налібакі Навагр. (ЗНФ, 32). Як глянуў на яе, мігам язык закусіла. Любча Навагр. Гаварыла, гаварыла, аж раптам язык закусіла, Валю ўбачыла. Лежневічы Іўеў.*

Круціць язык. Гаварыць не на сваёй мясцовай гаворцы. *Я гавару па-простаму, а ты круціш язык. Малі Астр. (СПЗБ-3, 403).*

Меле язык чый. Няўхв. Хто-н. гаворыць абы-што, без толку, лішняе. *Калі меля млын, то гэта добра, калі меля язык – кепско. Гарнастаевічы Свісл.*

На гарачы язык нагаварыць і пад. У стане ўсхваляванасці, раздражнення, запальчывасці, злосці (сказаць што-н. лішняе). *Прабачай, я табе многа чаго нагаварыла на гарачы язык. Ганчары Лід.*

На язык бойкі. Гл. бойкі на язык.

Не язык а пямяло ў каго. Няўхв. Хто-н. схільны да балбатлівасці, пустаслоўя. *У цібе ні язык а пямяло, спачатку падумаў крыху, а потым гавары. Дакудава Лід.*

Павярнуць язык. Няўхв. Намерыцца, адважыцца сказаць што-н. *Некаму ш трэба было павярнуць язык, кап такое сказаць на мяне. Вераскава Навагр.*

Пачасаць язык (языкі). Пагаварыць, папустасловіць. *Старым абы толькі пачасаць языкі. Сакольнікі Свісл. Хай толькі ўбачаць каго п'яным, ужэ будзя пра што пачасаць языкі. Каменка Бераст.*

Праглынуць язык (языкі). Перастаць гаварыць, замоўкнуць. *Чаго ты стаіш? Ці праглынуў язык? Кажы, што табе трэба. Міжэвічы Сл. (СГВ, 604). Ну вы ні маўчэця, гаварэця што, а то языкі праглынулі. Студзянец Ваўк.*

Прыкусіць язык. Раптоўна замоўкнуць, перастаць гаварыць. *Ты прыкусі язык трохі, а то задоўгі маеш, суняш свой нос дзе ня трэба. Вігушкі Іўеў. (СГВ, 604). Хіба табе казалі ніпраўду, што ты прыкусіла язык. Вераскава Навагр. Прыкусі язык, а то палучыш, будзеш біты! Манцавічы Лід. Прыкусі язык. Хамуты Гродз. (СНМ, 190). Пэўна, ён язык прыкусіў бы, каб тут наша Аньця была. Рудня Стаўб. Што ён тут ні гаварыў, а як убачыў, што жонка ідзе, адразу язык прыкусіў. Навасады Навагр.*

Прыцяць язык. Раптоўна замоўкнуць, перастаць гаварыць. *Скумекаў што да чаго седзячы на печы, ды ціхенька прыцяў язык. Асіпаўцы Воран.*

Распусціць язык. Няўхв. Гаварыць лішняе, непатрэбнае, непрыстойнае. *Сьціхні! І ні брытка, распусціла язык! Залацеева Зэльв.*

Спрятны на язык. Часцей ухв. Вельмі гаваркі, дасціпны ў размове. *Яму німа чаго баяцца, ён спрытны на язык, заўсёды знае, што трэба сказаць. Волькавічы Ашм.*

Тачыць язык (языкі). Асудж. Пляткарыць, дазваляць сабе гаварыць лішняе. *Не ўсьпела яна прайсці міма, а яны ўжо точаць языкі. Харосіца Навагр. Вот, ні маюць чаго рабіць, то во сядзяць, языкі точаць. Шыганы Сл. Есьць у нас такія, што толькі цэлымі вечарамі і точаць языкі. Рамашкі Шчуч. Хлебам ні кармі, а дай каго абгаварыць, ёй абы языка тачыць. Хрустава Свісл.*

Тнуць язык. Няўхв. Несвоечасова, недарэчы ўмешвацца ў размову. *Не тні языка, дзе не трэба. Малі Астр. (СПЗБ-5, 101).*

Трымаць язык за зубамі. Захоўваць што-н. у тайне, не раскажваць, маўчаць, калі трэба. *Ты лепяй трымаў бы язык за зубамі, а не гаворыш, чаго ні паложана. Студзянец Ваўк. Ты ў міне глядзі, трымай язык за зубамі, нікому ні пісьні. Лаша Гродз. (СНМ-2, 274).*

Вар. трымаць (дзяржаць) язык за зубамі.

Трымаць язык на клямцы. Захоўваць што-н. у тайне, не раскажваць, маўчаць, калі трэба, не прагаварыцца. *Раскажу табе пра Гэлюцю, але ці зможаш ты трымаць язык на клямцы? Канвелішкі Воран.*

Трымаць язык на павадку (на прывязі, на рамушку). Захоўваць што-н. у тайне, не расказваць, маўчаць, калі трэба, не прагаварыцца. *Нешто ты натто разбрахаўсё, глядзі, кап потым кепско ні было, трымай лепяй свой язык на рамушку.* Задвор'е Зэльв. *Хітры быў, трымаў язык на паватку.* Зенявічы Навагр. *Як прыдзеш да іх у хату, то глядзі, трымай язык на рамушку.* Бенявічы Лід. *Ты лепш трымай язык на прывязі, ні ляпай абычаго.* Сялявічы Сл.

Укараціць язык каму. Паграж. Прымусіць каго-н. замоўкнуць. *Ці ні стыдна табе так гаварыць на старую. Я табе ўкарачу язык за такія словы.* Казакоўшчына Воран.

Хоць на язык наступі каму. Хто-н. не любіць многа гаварыць, маўклівы, негаваркі. *Як цьвярозы, то хоць на язык яму наступі, а як вып'е, то ого-го, дзе толькі і словы бяруцца!* Забалаць Воран. (ЗНФ, 76). *А чаго ты пайдзеш на той схот? Выступадзь жа ты ні будзяш, табе ш хоць на язык наступі.* Ліпнікі Шчуч. (ЗНФ, 76). *Другая п агрызнулася, а Ганьні хоць на язык наступі.* Конна Зэльв. (ЗНФ, 76).

Хто цягнуў (пацягнуў, цягне) за язык каго. Невядома чаму, навошта сказаў хто-н. штосьці недрэчнае, несвоечасовае. *Хто цібе цягнуў за язык гаварыць усё гэта?* Крупіцы Маст. *Крычаць на мяне пачала, а я і сама ні ведаю, хто мяне пацягнуў за язык.* Руда Яварская Дзятл. *Хто цябе цягне за язык? Сядзі і маўчы!* Верцялішкі Гродз.

Што на язык прыйдзе гаварыць і пад. Няўхв. Абы-што, пустое. *Плявузгае што на язык прыйдзе, а ты тут сядзі і слухай яго.* Аляксандраўшчына Зэльв.

Язык абабіць. Стаміцца гаварыць, прасіць, пераконваць у чым-н. *Я ўжэ язык абабіла, гавораць яму гэта.* Красулі Шчуч.

Язык аб зубы біць. Няўхв. Гаварыць пустое, балбатаць. *Зіна толькі язык аб зубы біла, а нічога толкам не сказала.* Васілевічы Гродз. *Што ты язык аб зубы б'еш, слухаць няма чаго.* Дайлідкі Астр. *Як зьбяруцца, то могуць цэлы дзень язык аб зубы біць.* Сухмяні Гродз. (СГВ, 613). *Хваціць язык аб зубы біць, пара за работу брацца.* Паўлава Сл. *Ідзі дахаты рабі што, а ні тут сядзіш язык аб зубы б'еш.* Задварані Свісл.

Язык аднімаецца (аднімаўся, адняўся) у каго. Хто-н. страчвае здольнасць гаварыць. Ад страху ці хвалявання. *І так было страшно, аш язык аднімаўся.* Казакоўцы Маст. *Так напалохалася... Хачу слово сказаць і ні магу – язык адняўся.* Бабіна Гродз.

Язык без касцей (без косці) у каго. Асудж. Хто-н. вельмі балбатлівы, любіць шмат пагаварыць. *Цэлы дзень гаворыць і гаворыць, мабыць, у яго язык бес касцей.* Рось Ваўк. *Язык ш у яе бес касцей, вот таму і меля што папала.* Малі Астр. *У яе язык без косці – што хоча, то хвошча.* Малі Астр. (СПЗБ-5, 296). *Язык без косці, што захоча, тое схвошча.* Зарудаўе Маст. (МСГВ, 616).

Язык высалапіўшы. Гл. высалапіўшы язык.

Язык да зубоў прырос у каго. Хто-н. замоўк, страціў здольнасць гаварыць ад страху, нечаканасці. *Калі маці ўбачыла, што гарыць Аленчына хата, слова вымавіць не змагла, у яе язык да зубоў прырос.* Карпейчыкі Шчуч. *Што маўчыш, язык да зубоў прырос ці што?* Валянчыцы Шчуч.

Язык за вушамі ходзіць у каго. 1. Хто-н. залішне гаваркі, балбатлівы. *На гэту справу трэ пасылаць чалавека сур'ёзнаго, а ні таго, у каго язык за вушамі ходзіць.* Шастакі Шчуч. 2. Хто-н. хутка гаворыць. *С Сымонам згаварыцца ні калі зможаш, у яго язык за вушамі ходзіць: у адну мінуту сто слоў выпаліць.* Шастакі Шчуч. **Вар.** язык за вушамі (па-за вушшу) ходзіць.

Язык за вушы закручваецца ў каго. Няўхв. Хто-н. празмерна балбатлівы, гаворыць многа лішняга. *Ні давярай яму сваіх сякрэтаў, у яго язык за вушы закручваецца, у яго німа сякрэтаў.* Алякшыцы Бераст.

Язык закусіць. Гл. закусіць язык.

Язык заплёнтваецца ў каго. Няўхв. Хто-н. не можа выразна гаварыць, сказаць што-н. Ты ш падумай! Гэта ш трэбо так набрацца, што аш язык заплёнтваецца. Кавалі Бераст. Зноў недзя налізаўся, ужэ язык заплёнтваецца. Мацвееўцы Ваўк.

Язык з'еў. Маўклівы, негаваркі. Ну што ты, язык з'еў, паздароўкайся сь цёткай. Голдава Лід.

Язык каўтануць. Адчуць задавальненне ад чаго-н. смачнага. Як пакаштавала тое стравы, дык і язык каўтанула. Во дык ядзеньня. Копаніха Смарг.

Язык мець. Умець складна гаварыць, быць гаваркім. Язык то ён мая, толькі брахаць умея. Жылі Іўеў. (СПЗБ-3, 63). Сын ні такі, як бацька, – язык мая, з кожным можа пагаварыць. Бабіна Гродз.

Язык можна праглынуць. Што-н. вельмі смачнае. Гэта кабета ўмее гатовіць. Як прыгатовіць што, паставіць на стол, язык можна праглынуць. Лаздуны Іўеў.

Язык мылам прамыць каму. Няўхв. Прымузіць замаўчаць каго-н. Табе што, можа язык мылам прамыць? А то натта многа плячеш бес толку. Шадзюны Астр.

Язык на бараду (на бораду) <вылез> у каго. Хто-н. стаміўся ад цяжкай працы, фізічнай нагрузкі. Пакуль Шура с хаты выбярацца на поля, у Івана ўжэ язык на бораду. Праця, мучыцца як катаржны. Старына Маст. Такія сумкі былі цяжкія, што ледзьва данясла дадому, язык у міне на бараду вылес. Пагранічны Бераст. Так сьпяшалася на кіно, што аж язык на бараду вылез. Пеляса Воран.

Язык на бараду (на бораду) <высалапіўшы> бегчы, прыбегчы, паляцець і пад. Вельмі хутка, спяшаючыся. Дазналася, што муку ў амбар прывязаўлі, то й паляцела язык на бораду. Монькавічы Маст. Ляцела язык на бараду высалапіўшы, думала, спазьнілася. Караневічы Гродз. Ляцела я на той аўтобус язык на бараду высалапіўшы, кап не спазніцца. Копаніха Смарг. Ганна цэлы дзень бегала язык на бараду высалапіўшы. Багудзенка Навагр. Дазноўся, што ўжэ людзі мыюцца (у лазні), та й ён паляцеў язык на бораду. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 82). А я ўжо думаю, што тут такая сталася? То й прыбегла язык на бораду. Нача Воран. (ЗНФ, 82). Ужэ на пенсьі. А ляціць на работу язык на бораду. Горкая Рута Карэл. (ЗНФ, 82). Пайшлі раней, а то зноў будзям бехчы язык на бараду. Парэчча Гродз. Так бег, што аж язык на бораду, але ўсё роўна спазьніўся. Мяшэтнікі Маст.

Язык на бараду высунуць. Стаміцца. Як паробіць трохі, ужо й язык на бараду высуня, зусім стары мой дзет. Каменная Русота Гродз. (СГВ, 613). Во, бачыш, як пабегала за каровамі, та й язык на бараду высунула. Бянькі Шчуч.

Язык на плячо бегчы і пад. Вельмі хутка. Так ужо сьпяшаўся, ляцеў язык на плячо. Палубнікі Лід.

Язык па вушах б'ецца ў каго. Няўхв. Хто-н. залішне гаваркі, балбатлівы. Да работы не натта, затое язык па вушах б'ецца. Копаніха Смарг.

Язык падвешаны ў каго. Хто-н. умее гладка, добра гаварыць, знаходлівы ў размове. Ну, ідзе Віця, у таго язык падвешаны, зь любой патколкі выкруціцца. На работу ні ходзіць, алі як напляце прычын, то і я пачынаю верыць. Амбілеўцы Шчуч.

Язык па-за вушшу ходзіць у каго. Хто-н. залішне гаваркі, балбатлівы. У паштальёнке што ні запытай, то ўсё пра ўсіх ведае і раскажа, у яе язык па-за вушшу ходзіць. Хутар Праважа Воран. **Вар.** язык за вушамі (па-за вушшу) ходзіць.

Язык паласкаць. Няўхв. Пляткарыць, займацца пустымі размовамі. Яна ў магазіне толькі сядзіць і язык палошча. Жупраны Ашм. **Вар.** язык (зубы) паласкаць (папаласкаць).

Язык паляцець можа. Што-н. вельмі смачнае. Ідзіця есьці, дзеці, цыпляціны. Такія, што язык паляцець можа. Ні хочаця?.. То я зарас усе зьём і вам ні пакіну. Навасяды Ашм.

Язык прыкусіць. Гл. прыкусіць язык.

Язык развязаўся ў каго. Хто-н. разгаварыўся пасля маўчання. Ну, у цябе сёння нешта язык развязаўся, а так усе тры дні маўчаў. Шылавічы Сл. Як выпіў чарку, то й язык развязаўся. Росцевічы Зэльв. Мытля трымае сакрэт толькі да парога, а як за парох, то і язык развязаўся. Купіск Навагр. (НС-ць, 44).

Язык распускаць. Няўхв. Дазваляць сабе гаварыць многа лішняга, не стрымлівацца ў размове. Тады абгаварыла з нох да галавы, то я змаўчала, ціпер ізноў ходзіць язык распускай. Росцевічы Зэльв.

Язык сьвярбіць каму. Каму-н. не церпіцца нешта сказаць, выказацца. Ат, няхай гаворыць, бо чалавеку рота ні залепіш, калі язык сьвярбіць. Палужжа Карэл. І сказала маўчаць, дык дзе там, язык мусі сьвярбіць. Завідзіненты Астр.

Язык скруціць. Замоўкнуць. Крычэў, крычэў, а ўбачыў мяне – адразу язык скруціў. Ашмяны Ашм.

Язык стаў калом (колам, кіем). 1. Хто-н. стаіўся ад празмернай гаворкі. Нагаварыўся так зь імі, што язык стаў колам, аш надаело. Гудзевічы Маст. Нагаварыліся мы ўжэ, дзяўчаткі, што язык стаў калом. Каменка Шчуч. 2. Хто-н. на кароткі час анямеў, страціў здольнасць гаварыць. Ад нечаканасці, страху, здзіўлення. Язык стаў колам, як пачула ад яго такая, слова сказаць ні магла. Купры Шчуч. Як першы рас воўка ўвідзяў, та язык стаў колам. Гавораць, у кожнаго так. Падзёркі Гродз. Мусі, спалохаўся, што маўчыць, язык стаў кіем. Сухая Даліна Гродз.

Язык стрымаць. Імкнуцца быць асцярожным у выказваннях. Ён ні пражы, ні нігодны, ні дурны ён, ні гультай. Так жывеце, дзеткі, згодна, і язык ты свой стрымай. Эйтуны Лід. (ДМГ, 232).

Язык сунуць куды. Няўхв. Умешвацца ў размову, гаварыць не да месца. Натта ш ты любіш язык сунуць туды, куды цібе ні просяць. Чыжоўск Воран.

Язык тачыць. Гл. тачыць язык.

Язык у рот не ўкладаць. Моцна і часта кашляць. Дзе ш ты, дзеткі, так прастыла? Увесь час язык у рот не ўкладаеш. Скоржыкі Шчуч. На міне некі такі моцны кашаль напаў, цэлы дзень языка ў рот ні ўкладаю. Дзембрава Шчуч.

Язык у роце не ўкладае. Вельмі гаваркі, балбатлівы. Ці чуў ты калі, кап Фэля ды маўчала, яна ш языка ў роце ні ўкладае. Альбярцін Сл. Гэта такі ўжэ нарадзіўся – язык у році ні ўкладае, можа гаварыць суткамі. Бабынічы Сл. Што за балбатун, язык у роце не ўкладае. Каменка Шчуч.

Язык у срацы сядзіць у каго. Здзек. Хто-н. баіцца ці асперагаецца выказацца. Нідаўно ты ш крычала, а ціпер што, язык у срацы сядзіць?! Юравічы Дзятл.

Язык усунуць. Няўхв. Умяшацца без патрэбы ў гаворку. Вечна ты, маці, язык усуняш, калі ні трэба. Стары Двор Шчуч. Было п усё добра, аля гэта халера язык усунула, і людзі насыцярожыліся, а тады атказаліся купляць карову. Бабіна Гродз.

Язык ходзіць як у сабакі хвост у каго. Няўхв. Хто-н. залішне гаваркі, не ў меру балбатлівы. У тваёй гэтай падругі язык ходзіць як у сабакі хвост. Глядавічы Маст.

Язык што цэп літоўскі ў каго. Хто-н. умее добра, складна, гладка гаварыць. У яго язык што цэп літоўскі, ні на мінуту ні змаўкае. Рудзішкі Ашм.

Язык як брытва ў каго. Хто-н. вельмі дасціпны, знаходлівы ў размове. Язык як брытва ў цябе. Ганчары Лід. (МСГВ, 572).

Язык як дзедава пуга ў каго. Хто-н. вельмі гаваркі, залішне балбатлівы. Язык як дзедава пуга. Глаўсевічы Сл. (ППФВ, 72). Яна табе што хочаш скажа, у яе язык як дзедава пуга. Монькавічы Маст.

Язык як мянтушка. Хто-н. вельмі гаваркі, залішне балбатлівы. Язык як мянтушка. Чамяры Сл. (ППФВ, 72).

Язык як падвешаны ў каго. Хто-н. умее добра, складна, гладка гаварыць. У нашага Сьцяпана язык як падвешаны. Маўчаць ён ні можа. Замасцяны Шчуч. Язык у цябе,

Марына, як падвешаны. Русакі Дзятл. Нічога ні скажаш, гаварыць ён добра ўмея, язык як падвешаны. Мілявічы Маст.

Язык як падмазаны ў каго. Часцей ухв. Хто-н. умее добра, складна, гладка гаварыць. Можна гадзіны дзве з намі гаварыў, язык у яго як падмазаны. Зенявічы Навагр. (ЗНФ, 82). Што й казаць, гаварыць ён добра навучыўся, язык у яго як падмазаны. Збочна Сл. (ЗНФ, 82).

Язык як памяло ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі балбатлівы, нястрымны ў размове. Гэта вам, мусіць, сусетка мая сказала, бо ў яе ш язык як памяло. Шайбакі Лід. (ЗНФ, 82). – От, знаравалася дзісяка. Гэлка як пачала некі брут нясьці, цярпеньня німа! – Мела за што, усе ш знаюць, што ў яе язык як памяло. Плюй ты на яе. Драгуці Воран. (ЗНФ, 82). Ну ты і балаболка, язык у цібе як памяло. Малахавічы Гродз. Што ёй скажы, што ўсёй вёсцы – адно і тое, язык як памяло. Тухавічы Лях.

Язык як сабаку свярбіць каму. Няўхв. Хто-н. вельмі ахвочы пагаварыць, папляткарыць. А ёй усё жыццё язык як сабаку свярбіць. Апонаяцы Воран.

Язык як у сабакі (у сучкі) хвост у каго. Няўхв. Хто-н. вельмі балбатлівы, нястрымны ў размове. Бойса гэтаго чалавека. У яго язык як у сабакі хвост. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 83). У Райкі язык як у сабакі хвост: я сказала ёй на сакрэту, а яна ўсяму сьвету. Гінэлі Воран. (ЗНФ, 83). Ты ні слухай Марусю. Калі яна што ў толк гаварыла? У яе ш язык ні раўнуючы як у сучкі хвост. Дзетамя Навагр. (ЗНФ, 83). Старэйша дачка та спакойна, а малочыя та шустра, а язык як у сабакі хвост. Малая Жорнаўка Гродз. У яе язык ходзіць як у сучкі хвост. Новы Двор Свісл.

Як язык праглынуў. Упарта, зацята маўчыць. Стаіць і маўчыць, як язык праглынуў. Хадзілоні Шчуч.

ЯЗЫКА. Без языка. Маўклівы, негаваркі. Нейкі ён без языка. Кап загаварыў да каго, то не, ці ён ужо такі стыдлівы ў вас? Заборцы Астр. Як змеціў міне, дык бяз языка астаўся. Сцігані Ёўеў.

З языка выссаць. Выдумаць. І дзе ёто ты чула, што Славік жаніўся, мусіць, з языка выссала. Уша Карэл. (СГВ, 593).

З языка зняць у каго. Апярэдзіць каго-н. у выказванні думкі. Я адно падумала, а ты ўжэ сказала – ну проста зь языка ў міне зняла. Стокі Свісл.

З языка не спускаць. Пастаянна гаварыць пра каго-, пра што-н. Яна з языка ня спускае, усё пра сына гаворыць, які вучоны, які разумны, які харошы. Купіск Навагр. (ЖНС, 114).

З языка сарвалася. Як бы само сабой выказалася, прагаварылася. І не хацелася ш мне так гаварыць, алі ш з языка сарвалася. Заборцы Астр.

Не сыходзіць з языка. Бесперастанку з'яўляцца прадметам успамінаў, думак, спрэчак. Гэта песьня ўжо каторы дзень не сыходзіць з языка. Станкаўцы Ваўк.

Не ўкладваць языка <у рот>. Няўхв. Бесперапынна гаварыць пра адно і тое ж. От, ніяк яна языка ні ўкладвае са сваім жаненьням. Гарнастаевічы Свісл. (ЗНФ, 52). А мой [сын] прыстае й прыстае, і ні ўкладвае языка ў рот: купі яму матоцык, дыі усё. Струбніца Маст. (ЗНФ, 52).

Прышчыкнуць языка. Раптоўна замоўкнуць, перастаць гаварыць. Прышчыкнуць языка. Галавачы Гродз. (МСГВ, 606).

ЯЗЫКАМІ. Абмываць языкамі. Гл. абмываць языком.

Званіць языкамі. Гл. званіць языком.

Трапаць языкамі. Гл. трапаць языком.

Языкамі трапаць. Гл. трапаць языком.

Языкамі часаць. Гл. языком часаць.

ЯЗЫКАХ. На языках. Гл. на языку.

На языках панесці. Гл. панесці на языках.

Панесці на языках. Няўхв. Даведаўшыся пра што-н., паспешліва распаўсюджаць пачутае, абгаворваючы каго-, што-н. *І нікому, здайся, ні казала, а ўжэ чую: панясці на языках, ціпер тыдзянь вёска ведае.* Бершты Шчуч. *Хочаш, кап на языках панесці, дык пахваліся Андрэю.* Пагор'е Карэл. *Сусед прынёс з паляваньня лісу, то панесці на языках па ўсёй вёсцы.* Вялетава Карэл. (СГВ, 602). *Куды ты ў такім адзеньні да людзей? Хочыш, каб на языках панесці, што мая дачка адзець ні маіць чаго.* Косцевічы Астр. *Людзі такія: што ні рабі, як ні рабі, усё роўна панясуць на языках.* Жылі Іўеў. *Скажы ім толькі, так і панясуць на языках.* Левыя Масты Маст.

ЯЗЫКІ. Навесці языкі. Няўхв. Пусціць плёткі, распусціць слухі. *Ні ўспела прыехаць, а ўжэ навялі языкі, што й такая й сякая.* Першамайск Шчуч.

Скаўрончыя языкі. Што-н. неверагодна смачнае. *Ні ведаю, што і даваць табе есці, калі гусака смажанаго ні ясі. Хіба толькі скаўрончых языкоў, аля я іх ні маю.* Вялікая Бераставіца Бераст. • Скаўрончы – ад скаўронак ‘жаваранак’; параўн польск. skowronek ‘тс’.

Языкі папраглыкаць. Перастаць гаварыць, замоўкнуць. *Ну вы ні маўчэця, гаварэця што, а то языкі папраглыкалі.* Студзянец Ваўк.

ЯЗЫКОМ. Абмываць языком (языкамі) каго, што. Няўхв. Абгаворваць каго-, што-н. *Што за баба гатка, нікого ні апусціць, кожнаго абмыва языком.* Новы Двор Шчуч. *Сядзяць на лаўках гэтыя старыя да цямна і пільнуюць, хто с кім ходзіць. Токі й абмываюць языкамі.* Ядэлеўцы Воран. *За так не абмывалі б языкамі. Нештась ды ёсць такое.* Свіцязь Навагр. (БФ, 41).

Аперазацца языком <як су'ка хвастом>. Пагард. Моцна, невыносна сварыцца, абгаворваць каго-н. Пераважна пра жанчыну. *Бачыш ты яе, апяразалася языком, нікому праходу ні дае, такі абгаворыць, кап ён табе атсох!* Старына Маст. *Аперазалася языком, як ніяк хто, аж брытко.* Янова Ваўк. *Цябе ўсе ведаюць, што ты на ўсіх любіш аперазацца языком.* Пархімаўцы Бераст. (СГВ, 578). *Хоць уцякай с хаты, апяразалася языком як сука хвастом, жыць ні дае!..* Паўлаўшчына Ваўк. *Гэта ўжэ чалавек такі ўрадзіўся: апяразалася языком як сука хвастом, нікому німа ад яе спакою, усіх абгаворыць.* Стокі Свісл.

Барабаніць языком па зубах. Асудж. Гаварыць бесперапынна абы-што, пустасловіць. *Мікіта, спыніся, цябе ш ніхто ні слухае, а ты ўсё барабаніш языком па зубах, пакуль язык колам ні станя.* Вялікія Сцяпанішкі Маст.

Барабаніць языком <на пустой бочцы>. Асудж. Гаварыць бесперапынна абы-што, пустасловіць. *Доўга барабаніў языком, аш слухаць агоркла.* Вішнева Смarg. *Табе абы барабаніць языком на пустой бочцы, а талковаго нічога ні скажаш.* Уселюб Навагр. *Чаго вы яго слухаеце? Яму німа чаго рабіць, дык барабаніць языком на пустой бочцы.* Ляткі Маст. *А што яму рабіць? Толькі сядзець і барабаніць языком на пустой бочцы.* Трокенікі Астр.

Біць языком аб зубы. Няўхв. 1. Дарэмна, бессэнсоўна, безвынікова гаварыць. *Чаго біць языком аб зубы, лепей пайсьці і зрабіць так як трэба.* Ханявічы Свісл. 2. Гаварыць пустое, пустасловіць. *Ужэ з гадзіну б'е языком аб зубы каля плоту.* Цецяроўка Бераст. *Сядзіце тут, б'еця языком аб зубы, а работа стаіць.* Ганчары Свісл.

Боўтаць языком. Гаварыць пустое, пустасловіць. *Боўтаць языком.* Рыбакі Шчуч. (МСГВ, 582; ППФВ, 9).

Брахаць сабачым языком. Груб. Гаварыць абы-што, без толку; маніць. *Ні брашы тут мне сабачым языком, пляскаеш абы-што, ніаднаму тваяму слову ні веру!* Раўкі Маст.

Зачапіцца языком за плот. Іран. Доўга займацца пустымі размовамі, пляткарыць. Як правіла, на вуліцы. *Мая недзі зачапілася языком за плот, а на пліце бульба выкіпая.* Дзітва Лід.

Званіць языком (языкамі). Актыўна гаварыць, абмяркоўваць, пляткарыць. *Можэ ўжэ хопіць званиць языком! Берагоўцы Шчуч. Ой і любіць старая Яўгеня языком званиць,*

абмыя любога. Наваельня Дзятл. У нас шмат такіх, што звоняць языкамі. Лапенкі Гродз. У нас як дзеўка ідзе замуш, то ўсе ў вёсцы звоняць языкамі. Коцькі Дзятл. (СГВ, 591).

З языком улесці куды. Няўхв. Умяшацца ў размову. Іхны меншы сын занатта рухавяцкі, усюды з языком улесці любіць. Міцкавічы Сморг. (СГВ, 593).

Лапатаць языком. Няўхв. Гаварыць хутка і неразборліва. Лапоча языком, нічога ні разабраць. Багатырэвічы Маст. Што ты лапочаш языком, як калаўроткам! Верцялішкі Гродз.

Лепятаць языком. Няўхв. Хутка, часта неразборліва гаварыць. Ты вот ня ляпачы языком абы-чаго, а ідзі лепай у хаці прыбярэ. Вольна Бар.

Лупіць языком як церніцай. Іран. Бойка, спраўна гаварыць. Ты адно паслухай, як Тэлька лупіць языком як церніцай. Каняўцы Зэльв.

Лямзіць языком. Няўхв. Гаварыць абы-што, пустасловіць. Як працаваць, то Алеся няма, а як лямзіць языком, то ён першы. Хутар Праважа Воран.

Ляпаць <длугім> языком. Асудж. Гаварыць многа і абы-што. Няхай ні ляпая длугім языком, а лепай у хаці прыбярэ. Пераганцы Воран. Ляпая і ляпая гэтым сваім языком, хоць бы хвілінку памаўчаў, даў вушам аддыхнуць. Дзешкаўцы Свісл. Досі ляпаць языком, табе ніхто ні паверыць. Тракелі Воран. Бадам у нас абы языком паляпаць. Вострава Сл.

Малаціць языком. Няўхв. Гаварыць пустое, пустасловіць. Малаціць языком любіць, а як да работы, то ні дачакаюся. Суботнікі Іўеў.

Малоць языком. Няўхв. Гаварыць пустое, пустасловіць. Ты гавары ў толк, а ні меляш языком абы-што. Дзвяткі Бераст. От гэтыя бабы, ім абы малоць языком, і больш нічога ні трэба. Кусенцы Свісл. Рабі якую работу, а ні мялі языком. Палужжа Карэл. Багдан абяцаў зрабіць дубэлты на вокны, і цяпер яшчэ іх няма, рукамі рабіць – ні языком малоць. Шчэчыцы Маст. (СГВ, 656). Ён малоў языком што толькі ў галаву прыдзе. Воля-Крупіцы Маст. Ні мялі языком, а схадзі да Зосі намажы. Раклевічы Дзятл. Годзі малоць языком абы-што. Ні слухайця вы мяльнію гэтаго. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 76). Ён усё меля языком, і ні забаліць гэта язык так много гаварыць. Вострава Сл. (МСГВ, 572). Што ты ўсё меляш языком. Азярніца Сл. Малоць языком. Сабаляны Гродз. (СНМ, 186). Я яму ўсё кажу і кажу, каб ён языком мени малоў. Руда Яварская Дзятл. Але ш ты і языком малоць умеяш. Моцевічы Лід. Хопіць языком малоць, трэба за працу брацца. Даўбенкі Шчуч. Што ты языком меляш, німа на што слухаць. Доўгая Шчуч. Калі ты пярэстаняш языком малоць? Бочку арыштантаў нагаварыў і так. Грабава Зэльв. (СНМЗ, 37). Хаціць табе ўжэ тут языком малоць. Грынкі Свісл. Ніхто ўжэ табе ні верыць, дарэмна языком меляш. Малыя Сцяпанішкі Маст. Языком толькі меліш. Вялікія Баяры Шчуч. (СПЗБ-5, 552).

Малоць языком як малатарня. Няўхв. Гаварыць гучна, хутка, неразборліва. Меля языком як малатарня. Моргавічы Іўеў. (ППФВ, 40).

Малоць языком як сабака (сука) хвастом. Груб. Гаварыць пустое, недарэчнае. Малоць языком як сабака хвастом. Парэчча Гродз. (СНМ, 186). Меля языком як сабака хвастом. Студзянец Сморг. (ППФВ, 40). Яна меля языком як сука хвастом. Кіралі Шчуч. (СПЗБ-3, 26).

Мянціць (мянташыць) языком. Няўхв. Гаварыць пустое, пустасловіць, балбатаць. От маладзёш зарас, толькі мянціць языком, а да работы ні вельмі. Лапенкі Гродз. Што ты менціш тут сваім языком! Сураж Іўеў. Менціш языком, як мянтушкай усё раўно. Геранёны Іўеў. Яшчэ сонейка не зайшло добра, а я гэта падаіла карову і думаю: «Схаджу да Зосі, памянчу хоць языком трохі, надаела за ўвесь дзень дома сядзець». Дашкавічы Маст. (СБНФ, 148). Замаўчы, пашкадуй нашы вушы, ну колькі можна мянташыць языком. Берагоўцы Шчуч.

Перамолваць языком. Бурна абмяркоўваць, даючы ацэнку. Як Максім жаніўся, уся вёска аб гэтым перамолвала языком. Догі Шчуч. (СГВ, 603).

Плесці языком. Няўхв. Гаварыць абы-што. *Што ты пляцеш языком!* Застадолле Карэл.

Пляскаць языком. Няўхв. Распаўсюджваць плёткі, абгаворваць каго-н. *Яго жонка ўжо добрая плінта, так языком плешча.* Баравікі Сл. (СГВ, 362). *Ну і пляскач ты, чаго ты плешчаш языком?* Каленікі Карэл. (МСГВ, 378). *Што ты пляшчаш языком.* Парэчча Гродз. (СПЗБ-4, 25). *Гэта катламыйніца тулькі языком пляскаць умея.* Пачарнейкі Свісл. (СРЛГ, 56). *Ні пляскай языком, надаело слухаць тваю балбатню, кап што добра сказала.* Вялікая Бераставіца Бераст. *От, плешчаш толькі языком, на чорта табе гэта.* Цыдовічы Гродз.

Саландзіць языком. Няўхв. Гаварыць недарэчнае. *Не саландзі языком.* Альхоўка Навагр. (СПЗБ-4, 353).

Слаць языком. Няўхв. Гаварыць гладка, лісліва, прыхарошваючы факты. *Іх Аляксей добра сьцеля языком, але каб ён так хварэў, як гэта праўда.* Ханявічы Гродз. (СГВ, 607).

Трапаць языком (языкамі). Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. *Чым бес патрэбы трэплеш языком, лепш зрабіў бы што на падворку.* Тракелі Воран. *Ты мне тут ні трапі языком!* Скідзель Гродз. *Кап толькі трапаць языкамі, больш нічога ні думаюць.* Агароднікі Гродз. *От гэты дзед, сам ні ведае што гаворыць, абы языком трапаць.* Пугачы Шчуч. *На бабу скажуць знайда, якая ходзіць і языком трэпля.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 319). *Злыгала са гэтай бабай, та ціпер на цэлых днях сядзяць і трэплюць языкамі.* Круглікі Гродз. (СНМ-2, 90). *Каб ён менш языком трапаў, та да гэтаго ні дайшло б.* Чэхаўшчына Гродз. (СНМ-2, 232).

Трапаць языком як сука хвостом. Груб. Гаварыць пустое, недарэчнае. *Трэпля языком як сука хвостом.* Кіралі Шчуч. (СПЗБ-5, 116).

Трапаць языком як трапачкай. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. *Яна трэпле языком як трапачкай, што ты яе слухаш?* Лешчаняты Смарг. (СГВ, 609).

Халасціць языком. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. *Халасціць языком, апрацівіў ён мне.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-5, 283).

Шаландзіць языком. Няўхв. Гаварыць недарэчнае, глупства. *Шаландзіць языком, лепей бы намаўчаў.* Вострава Маст. (СПЗБ-5, 452)

Языком аб зубы біць. Няўхв. Гаварыць пустое, пустасловіць. *Хваціць языком аб зубы біць, пайшлі да работы.* Новы Двор Свісл.

Языком зачапіцца дзе. Затрымацца дзе-н., разгаварыўшыся з кім-н. *Ну, мусі наша Ганьця зноў недзі языкам зачапілася і пра хазяйства забылася.* Амбілеўцы Шчуч.

Языком званіць. Гл. званіць языком.

Языком кляпаць. Няўхв. Гаварыць пустое, плявузгаць. *Ты языком не кляпі.* Міратычы Карэл. (СПЗБ-2, 488).

Языком лапці падплятаць (плесці). Гумар. Гаварыць абы-што, выдумваць, пляткарыць. *А як умея языком лапці патплятаць.* Нагаворыць табе цэлу кучу. *Хто яго ні ведае, то й верыць.* Беліца Лід. *Як ужо паўходжваюцца, то зьбіруцца ўвечары каля хаты і як пачнуць языком лапці плесці, то аж да поўначы ні разыдуцца.* Рыскі Гродз. (СГВ, 613).

Языком лахніць. Няўхв. Гаварыць пустое, плявузгаць. *Языком лахніць, ну як баба тая.* Красулі Шчуч.

Языком лэмзаць. Няўхв. Гаварыць абы-што, лішняе. *Перастань бес толку языком лэмзаць!* Чуркі Ашм.

Языком ляпаць. Гл. ляпаць <длугім> языком.

Языком ляскаць. Няўхв. Гаварыць пустое, плявузгаць. *Прывыкла языком ляскаць і ляскаеш, пакуль хто ні асадзіць.* Казіміраўка Гродз. (СНМ-2, 128).

Языком малоць. Гл. малоць языком.

Языком пляскаць. Гл. пляскаць языком.

Языком рэзаць. Выказвацца рэзка, катэгарычна. Ён языком рэзаць як пачне, ды ўсе адразу замаўкаюць. Раўкі Маст.

Языком трапаць. Гл. трапаць языком.

Языком трапаць як памялом. Няўхв. Займацца пустымі размовамі, пустасловіць. Да работы та ні здатны, а як языком трапаць як памялом, та бес канца будзя. Ваўкавічы Шчуч.

Языком (языкамі) часаць. Няўхв. Гаворыць пустое, пустасловіць. Толькі языком чэша, а каб зрабіў што толкам, то гэтага няма. Дзешкаўцы Свісл. Я з бабамі не люблю сядзець, языкамі часаць. Руда Яварская Дзятл.

Як языком злізала каго, што. Хто-н. бяследна знік, што-н. бяследна прапала. А іх ужо як языком злізала, уцяклі. Танявічы Шчуч. Яшчэ ўчора сьнех ляжаў, а сёння ўжо як языком злізала. Слонім Сл. Як языком злізала. Малая Альшанка Гродз. (СНМ, 198). Як бы языком злізала. Дубна Маст. (МСГВ, 616).

ЯЗЫКУ. Круціцца на языку ў каго. Ніяк не ўспамінаецца ў момант гутаркі. Круціцца на языку, а ніяк ні магу ўспомніць, як называўсо. Бычкі Гродз. (СНМ, 74). Круціцца на языку. Круглікі Гродз. (СНМ, 185). Пачакай, вот круціцца на языку, як та яе звалі, Кася ці Лідзя? Бабіна Гродз.

На языку (на языках). Толькі на словах (зрабіць што-н.). Пра невыкананне абяцанняга. На языку ён табе што хочаш зробіць, а каб напраўду зрабіць, то і пальцам ні варухне. Рацічы Гродз. Навезьлі пяску і будзе ляжаць тутак, на языках у іх анно робіцца. Кашалёва Навагр.

На языку мёд а на сэрцы лёд у каго. Няўхв. Хто-н. знешне, на словах лагодны, а на самай справе чэрствы, неспагадлівы. Не любяць яго людзі ў вёсцы, бо ў яго на языку мёт а на сэрцы лёт. Тракелі Воран.

На языку нічога не ўседзіць у каго. Няўхв. Хто-н. балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты. Хіба вы ні зналі? Гэта такі чалавек, што ў яго на языку нічога ні ўседзіць. Бародзічы Зэльв. (ЗНФ, 50). Куды егдзіў і ці дастоў што, нікому ні кажы, і жонцы ні раскажвай, бо і ў яе на языку нічога ні ўседзіць. Конна Зэльв. (ЗНФ, 50).

На языку сядзіць (сядзела) у каго. Каму-н. вельмі хочацца сказаць што-н., спытаць пра што-н. Я ш пазнаў яе, у міне ўжо і клічка яе на языку сядзела, але нейк стрымаўся. Качаны Карэл. (ЗНФ, 68).

Нічога на языку не папарыцца ў каго. Няўхв. Хто-н. вельмі балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты. А на што было гаварыць? У яе ш нічога на языку ні папарыцца. Яруцічы Сл. (ЗНФ, 56). Табе раскажы, та ўся вёска будзя знаць. У цібе на языку нічога ні папарыцца. Дакшавічы Свісл. (ЗНФ, 56). І ў каго толькі яна такая ўдалася? Што п ні пачула, нічога на языку ні папарыцца. Ражкі Свісл. (ЗНФ, 56).

ЯЗЫЦЫ. Сядзіць на языцы ў каго. Каму-н. вельмі хочацца сказаць што-н., спытаць пра што-н. Мало што сядзіць у цябе на языцы, а ты памаўчы. Бершты Шчуч. (ЗНФ, 68).

ЯЗЫЦЭ. На языцэ жаба не спячэцца ў каго. Хто-н. вельмі дасціпны, гаваркі, балбатлівы. На языцэ жаба не спячэцца. Вострава Маст. (СПЗБ-5, 552).

ЯЗЫЧКУ. На язычку не спячэцца ў каго. Хто-н. вельмі дасціпны, гаваркі, балбатлівы. У яго на язычку ні спячэцца, муся сваё слова ўставіць. Волькавічы Ашм.

ЯЗЭП. Даставай Язэп гармонік. Гумар. Як прапанова, просьба, загад пачаць якую-н. справу. Ну, даставай Язэп гармонік, досі сядзець, пойдзям рубачь [дровы]. Талькаўцы Ваўк. • Асновай фразеалагізма стала назва і прыпеў папулярнай у 90-я гады ХХ ст. эстраднай песні.

Як Язэп у Гародні глядзець і пад. Здзіўлена ці недаўменна. Ты так углядаеся на міне як Язэп у Гародні. Баяры Шчуч.

ЯЙКА. Ад **яйка адалье.** Вельмі скупы хто-н. *Такая скупая, што сьвет ні бачыў, ад яйка адалье.* Солы Сморг.

Яйка з галавы не зваліцца ісці. *Іран.* Роўна, важна, з высока ўзнятай галавой. *Марына ідзе яйка з галавы не зваліцца.* Падольцы Астр. *Як стала дарэктарам, то ўжэ так ідзе – яйка з галавы ні зваліцца.* Даліняны Шчуч. *Ідзе і яйка з галавы не зваліцца.* Заполле Шчуч. (МСГВ, 594). **Вар.** яйка (яйко, яйцо) з галавы не зваліцца.

Як з яйка выліты. Вельмі падобны на каго-н. *Сам увесь бацька, як зь яйка выліты.* Парэчча Гродз.

Як ля велікоднага яйка хадзіць. Вельмі асцярожна і клапатліва (хадзіць каля каго-, чаго-н., абыходзіцца з кім-, чым-н.). *Што ты ля яго [тэлевізара] ходзіш як ля велікоднага яйка! Ён ш у цібе на гараньці.* Пілаўня Шчуч. (ЗНФ, 88). **Вар.** як ля велікоднага яйка (яйца).

ЯЙКІ. Яйкі падкладаць. *Дзіц.* Паўтараць за кім-н. рухі, дзеянні. *Ну і малая, так сур'ёзна яйкі падкладае.* Калечыцы Шчуч.

ЯЙКО. Яйко' з галавы не зваліцца ісці. *Іран.* Роўна, важна, з высока ўзнятай галавой. *Бывало, так пройдзаш па вёсцы роўнянко, як кажучь, яйко з галавы ні зваліцца.* Правыя Масты Маст. *Ідзе, і яйко з галавы не зваліцца.* Заполле Шчуч. (ППФВ, 32). *Глянё, ідзе цыля, што яйко з галавы не зваліцца.* Дайнава Воран. **Вар.** яйка (яйко, яйцо) з галавы не зваліцца.

ЯЙКОМ. Як з яйком на галаве ісці, прайсці. *Няўхв.* Вельмі стройна і ганарліва, не звяртаючы ўвагі на сустрэчных. *Нават і «дзень добры» ні дасць, ідзе як зь яйком на галаве.* Жалудок Шчуч. (ЗНФ, 87). *Дзе там ёй да міне! Прайшла як зь яйком на галаве.* Нача Воран. (ЗНФ, 87). *А ідзе, браця ты мой, як зь яйком на галаве! Ятвезь Дзятл.* (ЗНФ, 87).

Як са свянцонным яйком насіцца. *Няўхв.* Залішне шмат удзяляючы ўвагі, беражліва, далікатна (насіцца з кім-, чым-н.). *Носыцца з дачкой як са свянцонным яйком, нідзе яе адну ні пускаюць.* Салтанішкі Воран.

ЯЙЦА. Як з яйца вылупіўся глядзець. *Неўразумела, здзіўлена (глядзець).* *Кажу, сёння табе ў поля гнаць. А ён глядзіць як з яйца вылупіўся, як ні панімая.* Рудня Стаўб. *Ля, чаго ты палядаяш як зь яйца вылупіўся.* Сянькоўшчына Сл. *Ну ты як зь яйца вылупіўся. Учора ш пра гэта расказвалі.* Закальное Любан.

Як ля велікоднага яйца хадзіць. Вельмі асцярожна і клапатліва (хадзіць каля каго-, чаго-н., абыходзіцца з кім-, чым-н.). *Стась каля жонкі ходзіць як ля вялікоднага яйца.* *Вядома ш, ніданно пажаніліся.* Дзешкавічы Зэльв. (ЗНФ, 88). **Вар.** як ля велікоднага яйка (яйца).

ЯЙЦО. Яйцо з галавы не зваліцца. *Іран.* Роўна, важна, з высока ўзнятай галавой (ісці). *Федзяньчына ўнучка бачылі, як ідзе? Яйцо з галавы ні зваліцца, задзярэ нос і нікого ні бачыць.* Мацвееўцы Ваўк. **Вар.** яйка (яйко, яйцо) з галавы не зваліцца.

Яйцо з галавы не ўпадзе ў каго. Нічога не здарыцца з кім-н. *Куды ж ты падзенешся, яйцо з галавы не ўпадзе.* Каменка Шчуч.

ЯЙЦОМ. Як з велікодным яйцом абыходзіцца і пад. Вельмі акуратна, шаноўна. *Яны і абыходзяцца зь ім як зь велікодным яйцом, кап хоць ні ўгнавіць.* Аляксандраўшчына Зэльв.

ЯК. Як сабе хочаш. Твая справа. *Ні пойдзаш у лес, то як сабе хочаш.* Руда Яварская Дзятл.

Як хочаш. Без абмежаванняў. *У нашым возе рашывора добра, можна як хочаш рассягваць вос.* Саваздзякі Дзятл. (СГВ, 412).

ЯКІ. Які ехаў такі (таку) устрэў (стрэў). *Няўхв.* Зусім аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. Звычайна пра мужа і жонку. *Як пачнуць лаяцца – не ўступяць адзін другому, абодва які ехаў такі ўстрэў.* Мяшэтнікі Маст. *Боюса, ці будзе там лад у іх... Які ехаў такую*

стрэў – обое нялюдныя, шо вон шо вона. Вялута Лунін. **Вар.** які ехаў такі (таку) устрэў (стрэў); які ехаў такога і спаткаў; якое ехала такое стрэла (спаткала, села).

Які ехаў такога і спаткаў. Няўхв. Зусім аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. *Які ехаў такога і спаткаў.* Бярозаўцы Шчуч. (ППФВ, 75; МСГВ, 618). **Вар.** які ехаў такі (таку) устрэў (стрэў); які ехаў такога і спаткаў; якое ехала такое стрэла (спаткала, села).

Які хочаш. Любы, без абмежаванняў, на любы густ. *Страмаке рабілі ў кузьнях, закажаш, і табе зробіць, які ты хочаш.* Круглікі Гродз. (СНМ, 137). *О-о-о, гэта быў свінабой добры, паршука ўміг разбярэ, і ляжыць той расчвартаваны – якое хочаш мяса выбірай.* Квасоўка Гродз. (СНМ-2, 199). *У яго на вуду е дваіняке і траіняке, кручкоў якіх хочаш.* Ганчары Лід. (МСГВ, 141). *Цяпер шмат плашчоў якіх хочаш.* Альхоўка Навагр. (МСГВ, 374).

ЯКОЕ. Якое ехала такое стрэла (спаткала, села). Няўхв. Зусім аднолькавыя, адзін не лепшы за другога. Звычайна пра мужа і жонку. *Ну й знайшла яна сабе мужыка – якое ехала такое стрэла.* Задвор’е Зэльв. *Якоё там жыццё ў іх будзя – якоё ехало такоё спаткало, а вы яшчэ нечаго хочаця.* Хамічы Зэльв. *Вышла замуш за такога, што хай Бог бароніць, але якоё ехало такоё спаткало.* Бандары Гродз. *Абоя аднолькавыя, ніздарма кажучь, якая ехала, такая села.* Алекшычы Бераст. **Вар.** які ехаў такі (таку) устрэў (стрэў); які ехаў такога і спаткаў; якое ехала такое стрэла (спаткала, села).

ЯМА. Каб яма заваліла каго. Выкл. Выказванне нядобрага пажадання каму-н. *Ой, як на вёсцы адна баба кляла, аднаго разу, як мужыку сказала, кап цябе яма заваліла, дык той цэлу нядзелю канаў.* Казлякевічы Бар. *Каб цябе заваліла яма! Пацаўшчына Дзятл. (СПЗБ-5, 556).*

Яма з’ела каго. Хто-н. памёр. *У пятніцу яшчэ аднаго яма з’ела.* Бершты Шчуч.

Яма зя’вае на каго. Каму-н. пагражае смерць. *Да трох месяцаў на яе яма зявае.* Граўжышкі Ашм.

Яма яго бяры. Няхай будзе так, няма чаго хвалявацца. *Нічога, супакойся, яма яго бяры той рубель, ні плач, дзіцятка.* Руда Яварская Дзятл.

ЯМОХ. У ямо’х бачыць каго. Зламоўн. Жадаць каму-н. пагібелі. *У ямох мы іх бачылі, гэтых бандытаў.* Капці Дзятл.

ЯМУ. Капаць (рыць) яму пад кім, каму. Чыніць зло, рыхтаваць непрыемнаць, пагібель каму-н. *Не капай пад кім ямы, бо сам увалішся.* Гарны Гродз. (СНМ, 188). *Не рый каму яму, бо сам увалісся.* Ятвезь Свісл.

У яму не залегчы чыю. Незадав. Не магчы быць перашкодай каму-н. у чым-н. *Гэты ваш Веня, кап толькі змох, та зьеў бы міне. А я ш яму нічога кепскаго ні зрабіла, я ш у яго яму ні залягу.* Бершты Шчуч. (ЗНФ, 74). *Ні слухаяш – і ні трэба. Рабі, што хочаш. Ні бойса, у тваю яму ні залягу.* Новая Спуша Шчуч. (ЗНФ, 74).

Як у яму. Безвынікова, бескарысна. *Сясьцёр у жонкі многа, усім дагадзі як у яму, толку німашака.* Уша Карэл. (СГВ, 620).

ЯМЫ. Да ямы цягаць каго. Глядзець да смерці. *Я ўжэ згоджаны ў іх да ямы цягаць.* Мікелеўшчына Маст. (ПМГ, 108).

ЯНІНКА. Як Янінка так Яхімка. Гумар. Аднолькава, як адзін, так і другі (рабіць што-н.). *Як пайшлі ў поле сена касіць, машуць косамі адзінакава, нічога ні скажаш – як Янінка так Яхімка.* Мачуліна Ваўк.

ЯНО. Няхай яно праваліцца. Выкл. Выказванне розных адмоўных пачуццяў: незадавальнення, адмаўлення і пад. *Сем, праўда, многія паканчалі, а больш рэтка хто вучыўся. Удома трэ было рабіць. Ат, няхай яно праваліцца, такая жыця.* Мастаўляны Лід. (ДМГ, 96). **Вар.** няхай (хай) яно праваліцца (заваліцца).

Хай яно. Выкл. Выказванне перасцярогі ад чаго-н. непажаданага. *Я гавару: не хачу, вытисаў, то знаю, а прасіцца ўпражы ў Марціна, хай яно.* Амбілеўцы Шчуч. (ДМГ, 51).

Хай яно вы'тане (затане). *Выкл.* Выказванне незадавальнення, распачы, адчаю. *Вот такоё было, тады быў заўсем другі абычай. Бядней жылі, але былі вясёлыя, ні ругаліся так, як ціперака, не-а, а ціпер страіна, хай яно вытаня.* Парэчча Гродз. *А хай яно вытаня! Рукі баляць, ногі баляць, рабіць ні магу.* Дварчаны Шчуч. *Хай яно вытаня с такім жыццям! Залужжа Стаўб.* *Хай яно затане тоўстым быць – параз'ядаліся, як лані.* Бакшты Іўеў. (СПЗБ-2, 257). *Хай яно затане! Калі ўжэ гэта гора кончыцца, калі ўжэ паляхчэя.* Чаплі Лід. *Хай яно затане з гэтай работай, німа ёй канца!* Пескі Маст. **Вар.** хай яно вытане (затане).

Хай яно праваліцца (заваліцца). *Выкл.* Выказвання розных адмоўных пачуццяў. *Хай яно праваліцца с такім жыццям, прасьветлай мінуты ні маю, усе рабі і рабі.* Бабіна Гродз. *Вядро зусім паламалася, а хай яно заваліцца с такой работай!* Малая Воля Дзятл. **Вар.** няхай (хай) яно праваліцца (заваліцца).

ЯРМАЧКА. Пайсці да Ярмачка. Памерці, загінуць. *Трымайся за бартэ лоткі, а то ні дай Бох пойдзяш да Ярмачка.* Гарадкі Дзятл.

ЯРМО. Ярмо цягнуць. Цяжка працаваць на каго-н. *Дваццаць год ярмо цягнулі, на паноў рабілі.* Першамайск Шчуч. (МСГВ, 575).

ЯРША. Пад ярша. Від прычоскі. *Наш Міхалко любіў пад ярша патстрыгацца, яго Яршом і празывалі.* Лаша Гродз. (СНМ-2, 70).

ЯСЁ. Як глупы Ясё хадзіць. *Іран.* Смешна (выглядаць). *Натто многа ні састрыгай валасоў, а то будзяш хадзіць як глупы Ясё.* Калбасіна Гродз.

ЯСЬКА. Як Яська з канпель выскачыць. Вельмі нечакана, знянацку. *Выскачыў як Яська с канпель.* Клюкоўцы Бераст.

Яська ў лес а Манька па дровы. Няўхв. Нязладжана, нядружна (рабіць што-н.). *Вы старайцяся ў тахт касой махаць, а то палучаяцца Яська ў лес а Манька па дровы.* Навасёлкі Гродз.

ЯСЯ. Як у Яся ў торбе дзе. Неўпарадкавана, непрыбрана дзе-н. *У шкафі ў нас як у Яся ў торбі, ні разбярэш, дзе што ляжыць.* Дарагляны Маст. *Во толькі госьці паехалі, на сталае як у Яся ў торбі.* Альхоўка Навагр. *У хаці ні пралесыці, як у Яся ў торбі.* Мілявічы Маст. *Ля хаты такі парадак, як у Яся ў торбе.* Навасёлкі Дзятл.

ЯЎМІНА. Як Яўміна каўбасу. Няўхв. Неакуратна, абы-як (памыць, зрабіць што-н.). *Памый падлогу. Толькі акуратна, не так, як той рас памыла, як Яўміна каўбасу.* Баброўнікі Гродз. • Раней у вёсцы кожная гаспадыня рабіла каўбасы, для чаго перш трэба было добра пачысціць і памыць кішкі. А Яўміна гэта рабіла не вельмі акуратна, таму яе каўбасы атрымліваліся з непрыемным пахам.

ЯШЧАРКІ. З-пад яшчаркі яйка выме. Ухв. Вельмі хітры, пранырлівы, вёрткі, зухаваты. *Гэта табе не Ігнась, яго дзет, гэты з-пад яшчаркі яйка выме, калі яму дужа што захочацца.* Вензавец Дзятл. *Гадаваў дзеваць дзяцей, круціўся, як вуш.* Пра мяне казалі – с-пад яшчаркі яйка вымець. Горшавічы Астр. **Вар.** з-пад гадзіны (гадзюкі, гада, жабы, яшчаркі) яйкі (яйка) выбера (выме, выхапіць, дастане).

ЯШЧЭ. Яшчэ той. Часцей няўхв. Самы сапраўдны. *О, гэта прайдзісьвет яшчэ той, многім уеўса ў пячонкі.* Бабіна Гродз. **Вар.** яшчэ (ашчэ) той.

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА.....	3
БУДОВА СЛОЎНІКА.....	4
Крыніцы фактычнага матэрыялу.....	4
Размяшчэнне фразеалагізмаў.....	5
Спалучальнасць фразеалагізмаў.....	6
Эмацыянальна-ацэначная характарыстыка фразеалагізмаў.....	7
Семантычная характарыстыка фразеалагізмаў.....	7
Ілюстрацыйны матэрыял.....	8
Адсылкі.....	8
Даведкавая частка слоўнікавага артыкула.....	8
ПРЫНЯТЫЯ СКАРАЧЭННІ.....	9
Лексікаграфічныя і іншыя выданні.....	9
Адміністрацыйна-тэрытарыяльныя раёны.....	10
Стылістычныя і іншыя паметы.....	10
ФРАЗЕАЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК ГАВОРАК ГРОДЗЕНШЧЫНЫ.....	11
А.....	12
Б.....	26
В.....	65
Г.....	120
Д.....	164
Ё.....	192
Ў.....	192
Ж.....	193
З.....	203
І.....	226
К.....	227
Л.....	282
М.....	305
Н.....	336
О.....	361

<i>N</i>	362
<i>P</i>	419
<i>Q</i>	450
<i>M</i>	515
<i>Y</i>	527
<i>J</i>	532
<i>X</i>	536
<i>V</i>	553
<i>W</i>	562
<i>U</i>	577
<i>D</i>	589
<i>K</i>	589
<i>A</i>	590

Навуковае выданне

ДАНІЛОВІЧ Мікалай Аляксандравіч

**ФРАЗЕАЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК
ГАВОРАК ГРОДЗЕНШЧЫНЫ**

Выдаецца ў аўтарскай рэдакцыі

Кіраўнік рэдакцыі *А. А. Смірнова*
Тэхнічнае рэдагаванне: *М. У. Вахмяніна*
Камп'ютарная вёрстка: *І. П. Зімніцкая*
Дызайн вокладкі: *А. І. Собалева*

Падпісана да друку 27.07.2020. Фармат 70 × 100¹/₁₆.
Папера афсетная. Рызаграфія. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 49,4. Ул.-выд. арк. 58,5. Тыраж 50 экз. Заказ 044

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/261 ад 02.04.2014.
Вул. Ажэшкі, д. 22, 230023, Гродна

ISBN 978-985-582-352-1

9 789855 823521 >